THE BOOK WAS DRENCHED

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_190148

UNIVERSAL
LIBRARY

الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون

الحمد لله سبحانه وتعالی که کتاب مستطاب جامع حقایق ومعارف حاوی اعمال و وظائف

تالیف فرید دین قطب الارشاد شمس الافراد عاشق الله حضرت سید مظفر علیشاه قدس الله سره العزیز

حدیقهٔ غیبی

که مشتمل بر کنوز اسرار الهی و خزائن رموز معرفت و آگاهی است برای طالبان راه حق

و سالکان طریق توحید مطلق بتصحیح ارادت مؤتمن محمد ابوالحسن صانه الله عما یشینه الدین

در مطبع عالی و مشهور منشی نولکشور مقام لکهنو خوش انطباع یافت

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم وفن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطبوع ہر ایک لائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معائنہ وملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے ٹیبل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین اُنمین بعض کتب اخلاق وتصوف فارسی واُردو وغیرہ درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہی اُس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

کتب اخلاق وتصوف فارسی

گلستان - شیخ سعدی شیرازی -

فرہنگ گلستان - تصنیف مولوی عبداللہ الموسوی

گلستان مترجم - ترجمہ لفظ بلفظ ہوا ہی -

شرح گلستان - مصنفہ مولوی محمد اکرم ملتانی -

ریاض رضوان - شرح گلستان از مولوی ریاض علی صاحب -

اخلاق محسنی - تصنیف ملا حسین واعظ -

گلستان حکیم فانی - بجواب گلستان سعدی قابل دید ہی -

بوستان - جلی قلم مانند قلم اوسط قطعہ لائق دید ہی -

بوستان - سہ معرکہ متن وحاشیہ مین تین معرکہ ہین

ایضاً - دو معرکہ مطبوعہ مطبع علوی -

مثنوی شاہ شرف - از شاہ بو علی قلندر عارفانہ مضمون ہی -

مثنوی معنوی مولوی روم - چہار معرکہ ہر سہ دفتر ہیچ -

شرح مثنوی بحر العلوم - مرحوم ومغفور یہ شرح حل المتن ہی -

لطائف مثنوی - شرح مثنوی مولوی روم مطبوعہ مطبع کانپور -

مکاشفات رضوی - شرح مثنوی مولوی روم از مولوی محمد رضا -

اسرار الاولیا - از حضرت شیخ فرید شکر گنج رحمہ اللہ -

مجموعہ مثنویات - فرید الدین عطار جسمین رسائل ذیل ہین - جواہر الذات - میثاق نامہ - الٰہی نامہ - مختار نامہ - منطق الطیر - بلبل نامہ - نزہت الاحباب - مصباح الفتوح - بے سر نامہ -

تحفہ محمدی - مولفہ خواجہ امیر الدین عرف بگلی داں حکایات ومواعظ عارفانہ مین بقلم نہایتہ جلی وخوشخط -

پیر اہن یوسفی - شرح مثنوی معنوی حل المتن اُردو منظوم مصنفہ مولوی یوسف علی شاہ گلشن آبادی اس شرح مین متن کے ہر شعر کا ترجمہ ایک ہی شعر مین بالالتزام ہی اور دوسری شرح حاشیہ پر -

مثنوی سلسبیل - مصنفہ حکیم منور حسین فیض تخلص

انوار محمدی - مصنفہ محمد امیر اکبر آبادی در بیان فرقہ اہل اسلام -

اخلاق ناصری - مشہور علم اخلاق کی کتاب -

اخلاق محمدی - مصنفہ محمد علی یزدی اخلاق مین -

مصباح الہدایت - ترجمہ عوارف مشہور کتاب ہی -

الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون

الحمد لله سبحانه وتعالی که کتاب مستطاب جامع حقایق ومعارف حاوی اعمال و وظائف

تالیف قدوة دین قطب الارشاد شمس الافراد عاشق الله حضرت سید مظفر علیشاه قدس الله سره العزیز

حدیقه غیبیه

که مشتمل بر کنوز اسرار الهی و خزائن موز معرفت و آگاهی ست برسالک طالبان درگاه حق

وسالکان طریق توحید مطلق بتصحیح ارادت مؤتمن محمد ابوالحسن حفظه الله تعالی الی الابد

در مطبع عالی مشهور منشی نولکشور مقام لکهنو خجسته انطباع یافت

حمد

سبحانک اللھم وبحمدک لا الٰہ الا انت یا حی یا قیوم انک انت الحق المبین مالک الملک ذو الجلال والاکرام تؤتی الملک من تشاء وتنزع الملک ممن تشاء لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک۔ اللہ نور السموات والارض مثل نورہ کمشکوۃ فیھا مصباح المصباح فی زجاجۃ الزجاجۃ کانھا کوکب دری یوقد من شجرۃ مبارکۃ زیتونۃ لا شرقیۃ ولا غربیۃ یکاد زیتھا یضیٔ ولو لم تمسسہ نار نور علی نور

نعت

الصلوٰۃ والسلام علی رسولہ المجتبیٰ محمد المصطفیٰ صاحب التاج والمعراج المنزل علیہ یا ایھا النبی انا ارسلناک شاھدا ومبشرا ونذیرا وداعیا الی اللہ باذنہ وسراجا منیرا۔ حامد محمود احمد احید وحید حاشر عاقب طہ یٰس صاحب قاب قوسین مالک لواء الحمد شفیع الامم الذی جاء فی حقہ۔ لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیہ ما عنتم حریص علیکم بالمومنین رؤف رحیم۔ ان اللہ وملائکتہ یصلون علی النبی یا ایھا الذین امنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیما

رباعی

حمد یکہ جناب کبریا را زیبد	نعتیکہ رسول مجتبیٰ را زیبد
رفتن ز خود است و زیبائش در تہ	کی گفتن حمد و نعت ما را زیبد

اما بعد عرض کند بندہ گنہگار امیدوار رحمت پروردگار ابو الحسن بن محمد حسن انصاری قادری چشتی فریدآبادی کہ حضرت یا غوث قطب ربانی وشاہ مرجع ابدال وداتا وصاحب احوال سفینہ مالک مقامات علیہ مرشد منظہ شاہ [illegible] اللہ [illegible] از خزانۂ معارف وکتب بزرگان سلف خلف خوش

می کردند بدست مبارک نسخهٔ آن بزیگر فتند و سلسلهٔ این کار چندان کشید که مجموعهٔ اوراق آن انتخاب بضخامت یک کتاب رسید- گاه بود سے که یاران ممتاز را برای مطالعه لطف فرمودندی هنوز این اجزا ترتیب نیافته بود که حضرت باعظمت اللّٰهی قدس الله سره العزیز از عالم کثرت بخلوتگاه قربت رفیق اعلی آسودند شب دهم شهر ربیع الاول ۱۲۹۷ھ یکهزار دوصد نود و دو نه هجری انا لله و انا الیه راجعون- در ایام مرض الوصال اکثر اوقات این بیت کاتب را سماع میفرمودند با آنکه طبیب معالج حضرت حکیم سید مهر علی صاحب که قرابت قریبه با حضرت اللّٰهی دارند برای اجتناب مبالغه میکرده اند اما ذوق آن وقت رخصت امتناع نمیداد سے

بهار است وچمن پر جوش ساقی رو بستان کن	تبسم زیر لب فرما و تاراج گلستان کن

بعد از انکه مدتی بر بن واقعهٔ جانکاه و فائحهٔ حسرت افزا گذشت مجموعه اوراق این انتخاب ز جزو دان آگاهی بیرون آمد و آن ذخیره بود بیش بها از هر جنس حقائق و معارف و مسائل شرعیه و حکمیه منتخب از تصنیفات ارباب تصوف و سلوک که رقمزده کلک جواهر سلک بود و ابراد هر مضمون بلفظ جوهر فرموده بسکه از تنق صفاے مرام مزالت تمام و لطافت بلیغ در خاطر مبارک بروز کرده بود و تدوینات ماسبق را بیشتر از نظر کیمیا اثر انداخته دلها می آسودند که این مجموعه جواهر ارزش قبول دارد تا آنکه دیده دیدهٔ وران اوراق رقعه مختصر بدستخط خاص یافتند فحواے او شهادت داد که حضرت باعظمت اللّٰهی را ترتیب این اوراق منظور بود عبارتش اینست

از مفتح الابواب مفتاح فتح یافتم و در حجرهٔ معانی را بکشادم- امید چنانست انچه از سهو و خطا یابند بذیل کرم بپوشند چه غرض مذکور خودنمائی نیست بلکه مقصود کلی آنست که قابل آن هر یک بقدر استعداد خود از حالات و مکاشفات این طائفه علیه محظوظ گردند نه انکه قیل و قال راه پدا آرند و بحکم الهام این کتاب را جواهر غیبی نام نهادم جناب خداوند تعالی مقبول دلها و مطلوب جانها گرداناد و از خطا و زلل نگاهدارد انه علی ما یشاء قدیر و بالاجابة جدیر انتهی

چون تدوین این مقاصد و ترتیب مطالب بتوقیع خاص قرار یافت یاران بمن اشارت کردند که این سعادت ابدی و ذخیرهٔ عاقبت خود گردانم چون کاری بزرگ و مهمی عظیم بود با خود می اندیشیدم که ناگهان منامی که بمقام روئی پیش ازین دیده باد آمد و در تعبیرش حیران بودم ام گفتم مگر این تاویل همانست- منام- روزی وقت قیلوله بخواب بودم چنان نمودند که حضور پر نور حضرت باعظمت سیدے مولائے سید مظفر علی شاہ اللّٰهی قدس الله سره العزیز بر بالین این بنده قیام بتمکین دارند و بر زبان مبارک این لفظ

جاتی کہ من محتاج ایں القاسم علی الفور دست سعی بکشادم و آنقدر کہ فہم ناقصم بر تافت در نوشتن کوتاہ تر تبیش آوردم چون کتاب را تاول بیان عام و خاص ست بنا بر آن احوال علیہ حضرت الٰہی با یاران اعلیٰ خاتم ختم کتاب نمودم و در آغاز نیز آنچہ عرض داشت نیفزودم و ما توفیقی الا باللہ علیہ توکلت والیہ انیب

جوہر حمد و ثنا مر ذاتے و حقیقتے راست کہ موجود باشد بوجود ہر موجود و مسجود باشد بسجود ہر مسجود۔ وجود حق عین وجود ہر شے و وجود ہر شے عین وجود حق باشد۔ ذات حق امر معقول ست و ذات ہر شے امر معقول۔ اینما تولوا فثم وجہ اللہ ہر جا کہ روآرید آنجا وجہ اللہ باشد و ذات او کہ مقدس است از شرکت غیر پس روے تو وجہ اللہ باشد و پہلوے تو وجہ اللہ و بطن تو وجہ اللہ و ظہر تو وجہ اللہ

جوہر در تشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ حمد را بدایتی است و نہایتی بدایت حمد آنست کہ در مقابلہ نعمتی کہ بہ بندہ داده اند حمدی میگوید از برای آنکہ میداند کہ حمد نعمت را زیاده میگرداند و نہایت حمد آنست کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ مثلاً ویرا قوتی داده کہ بآن قوت قیام بحق عبودیت می نماید از نماز و روزہ و زکوٰۃ و حج و امثال آن در مقابلہ آنچنین نعمتی کہ سبب قرب و رضاے حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ گشتہ است حمد میگوید بلکہ نہایت حمد آنست کہ بندہ داند کہ حامد از مظہر او غیر حق سبحانہ نبوده است کمال بندہ جز دران نیست کہ داند کہ او معدوم ست کہ او را نہ فاعلست و نہ صفت و نہ فعل بلکہ این اندیشہ خود را مسرور گرداند کہ او را مظہر صفات خود گردانیده اند۔ و میفرمودند کہ شکور بحقیقت آنست کہ در نعمت مشاہدہ منعم کند و فرمودند کہ امام غزالی قدس سرہ فرموده اند کہ اگر از نعمت متلذذ شود و منافی شکر نیست اگر تلذذ از ین جہت باشد کہ سبب وصول بحق سبحانہ و تعالیٰ

جوہر حمد سہ نوع است قولی و فعلی و حالی خواہ حق حامد باشد مر نفس خود را خواہ عبد حامد باشد مر معبود خود را پس حمد قولی کہ حق حامد باشد مر نفس خود را چنانچہ در کتب آسمانی یعنی کلام اللہ حمد مر نفس خود را فرموده و حمد فعلی چنانچہ کمالات جمالی و جلالی از غیب بسوی شہادت و از باطن بطرف ظاہر رسانیده و حمد حالی چنانچہ خود بخود در ذات متجلی بود بتعین اول قابض حمد تواند کہ عبد حامد باشد مر معبود خود را حمد انسانی ست چنانکہ در سائر شریعت و ملت جاریست بر لسان انبیاء و حمد فعلی ایشان بندہ با عمال بدنی ست از عبادات و طاعت ہر عضوی از اعضاء مشغول میگرداند بفعلی کہ بدان مخصوص ست بوجہی کہ در شریعت نبی آن قوم بدان منصوص ست و حمد حالی اتصاف روح و دل بود بصفات کمالات علمی و عملی و تخلق باخلاق الٰہی و این نوع حمد نزد اہل صوفیہ است و امانزد علماء ظاہر من حیث اللغت مفہوم آن تعظیم فاعل ست بجہت احسان و انعام مطلقاً علی الانام و از روے اصطلاح علمی معانی تعریف ممدوح است بنعوت کمال و حد اخص است از مدح و اعم از شکر است چرا کہ شکر مخصوص تعظیم فاعل است بسبب آنچہ از نعم و مکارم او صادر شود و بمنعم علیہ و اہل تحقیق درین معنی نظری دقیق دارند و میگویند حامد در حالت حمد شاہد ثبات است بیلاحظہ افعال او صادر و مادح در حالت مدح ناظر بلاحظہ صفات ست و شاکر در شکر

بسبب افعال موثرست پس مصنف علیہ الرحمۃ آغاز کتاب را بحمد و شکر ابتدا کردہ چرا کہ این فعل فعل اہل کمال است تا حامد و شاکر ذات مطلق و ذات معینہ را باشد و مصنف حمد بحمد و شکر بعد ازان گفتہ کہ کمالات ذات مطلق و ذات مقید را حدے و نہایتے نیست ہر بہر صفتے و نعتے مستحق حمد و ثنا است خواہ آن صفت از ثبوتیات صفات جمالی باشد و خواہ نعوتات صفات سلبیہ و کاف صفت ذات بلا اصطباغ است و ضمیر شین راجع بذات مطلق ست آمیختگان نجا

جوہر حضرت قدوۃ المحققین نجم الملت والدین محمد غازی المغربی قدس اللہ تعالی سرہ العزیز در جام جہان نما میفرماید۔ حمد بحمد و شکر بعد سزاے ذاتے را کہ وحدتش منشار احدیت و واحدیت شد و مرات ازلیت و ابدیت گشت و سابقۂ ظاہریت و باطنیت و واسطۂ اولیت و اخریت آمد کہ حد فاصل اشارت بدو ست و برزخ جامع عبارت از وست و حقیقت محمدی خود اوست و نثار بے نہایت قرین حضرتے را کہ بہ تعین اول و تجلی اول کہ متضمن شعور بود بکمال ذاتی و کمال اسمائی اجمالاً و شامل اعتبار وجود و علم و نور و شہود بود باعث تعین دوم شد و تجلی اول کہ متضمن شعور بود بکمال ذاتی و کمال اسمائی تفصیلاً و تجلی دوم کہ از حیثیت واحدیت بود تعین بمرتبۂ الوہیت شد کہ شامل ظاہر وجود ست کہ وجوب وصف خاص اوست و شامل ظاہر علم ست کہ امکان از لوازم اوست و شامل حقیقت انسانی کہ برزخ ست بین الوجوب والامکان و صلوۃ نامیات بر مہتر عالم کہ حقائق ارواح و اجسام تفصیل حقیقت روح جسم اوست و او بحقیقت روح و جسم اجمال جمیع اشیاست و بر آل و اصحاب او باد کہ حاملان عرش شرع او بودند و ناقلان نقش اصل و فرع رضوان اللہ تعالی علیہم اجمعین۔

جوہر اے محمود بہر شانے و اے معبود بہر مکانے۔ اے مذکور بہر لسانے و اے معروف بہر احسانے۔ وجود عالم فطرہ ایست از بحر جود او۔ و عالم وجود لمعہ ایست از نور شہود او۔ احتجاب او بہم نبود است۔ و اختفاے او بسبب شدت ظہور اوست۔ ؎

سر وحدت در نیابد ہیچ کس	حیرت آمد حاصل دانا و بس
گرچہ توحید تو می خوانیم ما	ہم تو دانائی کہ نادانیم ما
اے منزہ ذاتت از فہم عقول	در صفاتت دور عقل اولفضول

ہمہ آثار قدرت اوست و ہمہ انوار عظمت اوست ہر چہ ہست از وست و ہمہ بدوست بلکہ خود ہمہ اوست جمال احدیتش از ہمت ملاحظۂ افکار منیر او جلال صمدیتش از رحمت مالایۃ انکار متعرا میدان فصاحت او در وصف او مجال عبارت تنگ و سابقان عرصۂ معرفت را در تعریف او پاے اشارت لنگ پایۂ قوت ادراکش از پہنوازات حواس و محاذلت قیاس متعالی و ساحت عزت معرفتش از تعرض اوہام و تردد افہام خالی سہام عقول را در ہدایت معرفت او چہ تحیر و تلاشی و لیلے نیست و بصیرت صاحب نظران را در اشعۂ انوار عظمت او

جز تعالی و تعالی بسیلے نہ منزہ است از والد و ولد و مقدس است از معونت و مدد۔ ذات نامحدود او را بدایت نیست و صفات نامعدود او را نہایت نہ اول و ابد مندرج در تحت احاطت او۔ و کون و مکان منطوی در طے بساطت او جملہ اوائل در اولیت او و اواخر و ہمہ او اخر در آخریت او و اوائل ظواہر الحیاد در ظاہریت او و باطن و باطن اکوان در باطنیت او ظاہر۔ دلیل وجود او ہم وجود او ست و برہان شہود او ہم شہود او ست

نطق و ثنایش چنین است این	عقل و تمنایش چنین است این

جوہر الحمد للہ رب العالمین و الصلوۃ و السلام علی سید المرسلین و خاتم النبیین و آلہ المعصومین و اصحابہ الطاہرین و اتباعہ و احزابہ اجمعین۔ پائے ادراک در میدان دریافت کنہش لنگ و قافیہ شعور در بیان حقیقت آن ذات بے رنگ تنگ کمال خبرداری این مرتبہ ہیچ بیست و نہایت ادراک این مرتبہ عجز ست غایت ادراک درین مقام عجز ست العجز عن درک الادراک ادراک سپہ در عقل و فہم و وہم و حواس و قیاس گنجد ذات سبحانہ و تعالی از ان منزہ و مقدس ست چہ این محدثات اند و محدث جز ادراک محدث نتواند کرد ؎ آنچہ پیش تو پیش ازان رہ نیست، غایت فہم تست اللہ نیست ہر چہ ادراک او بدان منتہی گردد غایت ادراک او بود نہ غایت او سبحانہ و تعالی تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا ازعدد ادراک و ادراک و عاجز ماندن از ادراک او عین ادراک لا تفکروا فی ذات اللہ و تفکروا فی الاء اللہ۔ حمد فزون از عدد و شکر برون از حد مر ذاتے را کہ وجود او عین ذات اوست و ہمہ موجودات رشحہ از فیض جود اوست و قائم بدوست۔ زہے علو جلال و زہے عظمت جمال کہ احدیتش عین واحدیت ست۔

جوہر الحمد للہ المحیط من الازل الی الابد و الممدوح لاحد الوسطیۃ بین لو احد و الاحد حمد فزون از عد شکر برون از حد مر ذاتے را کہ وجود او عین ذات اوست و ہمہ موجودات رشحہ از فیض جود اوست و قائم بدوست و او دست از کمال ہیچ کمالے از کمالات محتاج نیست بل ہر چہ سوائے اوست در جمیع وجود محتاج بدوست زہے علو جلال و زہے عظمت جمال کہ احدیتش عین واحدیت و وحدتش عین ہر دو ہمان احدیۃ مطلقہ است کہ در تجلی علمی و اجمالی مسمی بوحدت شدہ و در مرتبہ تفصیلی خود را واحدیت خواندہ و در مرتبہ تجلی ثانی صورت ظاہر وجود و ظاہر علم گشتہ و صلوۃ و درود بیحد بر بہترین ثمرہ شجر ایمان و آفتاب آسمان عرفان و بدر فلک انوار سبحانی و خزینہ گنج حقائق و معانی و مفتاح اسرار ربانی باد از آئینہ حقائق نما مشرح عوام جہان نماشیخ ابراہیم شطاری جنت آبادی مرید حضرت ابو عبد اللہ محمد خطیر الدین العطاری المخاطب من حضرت القدسی الغوث

نعت

جوہر مقصود از ایجاد موجودات اوست و جامعیت انسان و کمالات او بواسطہ اوست۔ سید ما اللہ ذو الجلال اوست و سید ما اللہ عز و جل اوست و سید ما اللہ خود اوست حقیقت جامعہ انسانیہ اوست و آئینہ شہود

نور متناہیہ دست۔ مظہر شان الٰہی و مظہر شائق کماہی۔ لولاک لما اظہرت الربوبیۃ درشان اوست و لولاک لما خلقت الافلاک برہان اوست۔ بتعمیم مقام و فی سائر عالم او اولی قابل خلعت خاتمی محرم اسرار آدم و حوا

نظم

اوست ایجاد جہان را واسطہ	در میان خلق و خالق رابطہ
شاہباز لامکانی جان او	رحمۃ للعالمین درشان او
عارف اطوار سر جزو و کل	خلق اول روح اعظم عقل کل
علت غائی ز امر کن مکان	نیست غیر ذات آن صاحب قران
رہنمائے خلق و ہادی سبل	مقتدائے انبیا ختم رسل

جوہر درود نامحدود بر صاحب مقام محمود ﷺ

منظر جامع حدوث و قدم	امی و حل عقد لوح و قلم
موجۂ اولین بحر شہود	نقطۂ آخرین دور وجود
جنبش اول ز محیط قدم	سلسلہ جنبان وجود از عدم

جوہر در معنی وجود و ہستی۔ وجود بفتحتین یافتن مطلوب و ہستی بمعنی جسم و بدن کہ در عرف مستعمل ست در کتب لغت یافتہ نشد مگر آنکہ مجازا شود و چون زبان زد بعضے ثقات ست ظاہر ادرست باشد و ہستی لفظے است فارسی کہ تعبیر از معنیش بزبان عربی بلفظ وجود میکنند و مقابل نیستی ست و در اصطلاح صوفیہ بمعنی موجود کہ عبارت از ذو الوجود ست و بمعنی دولت چنانچہ نیستی بمعنی فقر و عارف سامی شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ لفظ وجود را گاہ بمعنی تحقق و حصول کہ معانی مصدریہ و مفہومات اعتباریہ اطلاق میکنند و بدان اعتبار از معقولات ثانیہ ست کہ بود برابر وے امرے نیست در خارج بلکہ باعتبار عارض میشود در تعقل چنانچہ محققان حکما و متکلمین تحقیق آن کردہ اند و گاہ لفظ وجود میگویند و حقیقتی میخواہند کہ ہستی وے بذات خود ست و ہستی باقی موجودات بوے و فی الحقیقت غیر از وے موجودے نیست در خارج و باقی موجودات عارض وے اند و قائم بوے چنانکہ ذوق کمل کبرا و عارفین و عظما اہل یقین بران گواہی میدہند و اطلاق این اسم بر حضرت حق سبحانہ و تعالی بمعنی ثانی ست نہ بمعنی اول رباعی

ہستی بقیاس عقل اصحاب قیود	جز عارض اعیان دقائق نمود
لیکن بمکاشفات ارباب شہود	اعیان ہمہ عارض اند و معروض وجود

جوہر صاحب تحفۃ المرسلۃ الی النبی صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند۔ اعلموا اخوانی اسعدکم اللہ تعالی ایانا ان الحق سبحانہ و تعالی ہو الوجود و ان ذلک الوجود لا تشکل ولا حد ولا حصر مع انہ

اظہر و تجلی بالشکل و الصور لم تتغیر عما کان من عدم الشکل و عدم الصور بل الآن کما کان برادران دینی من کہ سعد و نیکبخت گردانند شما را حق سبحانہ و تعالی و ما را بدرستے کہ حق سبحانہ و تعالی ہستی است و ہستی وے عین ذات و لیست و آن ہستی را نہ صورت ست و نہ ہیئت و نہ اول و نہ حدوث و نہ بدایت و نہ نہایت و با وجود این بشکل ظہور نمودہ و بصور تجلی فرمودہ و نگشتہ از انچہ بود بلکہ در ظہور و نمود ہمچنان ست کہ پیش ازان بود و این مثالے گویم کہ بفہم قریب تر بود و آن اینست کہ اگر شخصے گرد اگر خود آئینہ ہا مختلف دارد خرد و کلان طویلہ و عریضہ پس در ہر آئینہ بر حسب آن آئینہ صورتے مختلف پیدا خواہد شد در آئینہ خرد صورت خرد و در کلان صورت کلان و در طویلہ دراز و در عریضہ عریض بے آنکہ حقیقت آن شخص و صورت اصلی آن تغیر پذیرد و بنگے دیگر گردد پس ہمین انچہ محال بود چگونہ جائز آمد و نیز این حکم در فرشتگان و جن منقول و معروف ست کہ ایشان بصورت مختلفہ پدید می شوند از حقیقت خود منقلب نمی شوند بلکہ از شعبدہ بازان و ساحران ہمین ظاہر میشود کہ جز نمودے بیش نیست چنانچہ رسن را مار و گل را خارے سازند و مایان بچشم سر می بینیم کہ آن رسن مار گشت و گل خار و در حقیقت نہ آن مار گشتہ و نہ این خار بلکہ جز نمودے چیزے دیگر نیست پس چون ایمنی در مخلوقات جائز آید بر قادر مطلق و حکیم برحق چہ مشکل نماید حضرت عارف سامی شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ میفرماید ؎

آن کان حسن بود و نبود از جہان نشان	الآن ان عرفت علی ما علیہ کان
اعداد کون کثرت صورت نمایش ست	فالکل واحد بتجلی بکل شان
نور یست محض کردہ با وصاف خود ظہور	نام تنوحات ظہورش بود جہان
چند در نہان و عیان نیست غیر او	فی حد ذاتہ نہ نہان ست و نہ عیان
خالص وجود بود بر اعیان چون انفاس	سارے بود ز لطف و ایطوا جسم و جان
دانا بہر بصیرت و بینا بہر بصر	گویا بہر زبان و توانا بہر توان
جامی کشیدہ دار زبان را کہ سر عشق	نہ مریست کس بگوے حدیثے ست کس مدان

و این تمثیل کہ گفتم بر ہمہ وجوہ نباید دانست بلکہ در نگر دیدن ذات و ناگشتن صفات حق سبحانہ و تعالی او ظہور فرمودن درین تعینات و درین کہ ہر نقص و عیب راجع ست برین ظہور نہ بر آن ذات و ان الوجود واحد والالباس مختلفۃ و متعددۃ و ان ذلک الوجود حقیقۃ جمیع الموجودات و باطنہا و ان جمیع الکائنات حتی الذرۃ لا تخلو عن ذلک الوجود و آن ہستی یکیست و لباسہا مختلف و بسیار ست و تعینات بیحد و بشمار و آن وجود حقیقت جمیع کائنات ست و باطن او و جمیع موجودات بلکہ ہمہ ذرات خالی نمیباشد و چہ ممکن نیست کہ بے آن ہستی ایشان را وجود متصور گردد و ان ذلک الوجود لیس بمعنی التحقق و الحصول لانہما من المعانی المصدریۃ

کہ یسا بموجودین فی الخارج فلا یطلق الوجود بہذا المعنی علی الحق الموجود فی الخارج تعالی عن ذلک علوا کبیرا و آن وجود متحقق و حصول نیست کہ اینہا از معانی مصدریہ اند کہ در خارج وجود ندارند پس لفظ وجود باین معنی بر حق سبحانہ و تعالی کہ موجود در خارج ست اطلاق نیابد کہ شان او برتر ست از انکہ آن لفظ در حق او بدین معنی کشاید بل عینہا ذلک الوجود الحقیقۃ بہذہ الصفات اعنی وجودہا بذاتہا و وجود سائر الموجودات بہا و انتفاءہا فی الخارج وان ذلک الوجود من حیث الکنہ لا یتکشف لاحد ولا یدرک العقل ولا الوہم ولا الحواس لا یاتی فی القیاس لان کلمن محدثات و المحدث لا یدرک بالکنہ الا المحدث تعالی ذاتہ و صفاتہ عن الحدوث علوا کبیرا بلکہ میفہمہم بدان وجود حقیقتی کہ متصف ست باین صفات عالم یعنی ہستی وے بذات او و ہستی سائر موجودات بدو و انتفاء غیر او در خارج و آن وجود از حیثیت کنہ ہیچکس را منکشف نگردد و نہ او را عقل دریابد نہ حواس و نہ در آید در قیاس چرا کہ ہمہ نو پیدا شدہ اند و نو پیدا شدہ بکنہ ادراک نکند مگر بمقدار خود۔ او ذات و صفات حق سبحانہ و تعالی از ان برتر ست و ہیچ ادراک او را معرفت من ہذا الوجہ وہمی فیہ فقد ضیع وقتہ و کسے کہ بخواہد معرفت آن ہستی بحیثیت کنہ او و سعی کند در پیدا تحقیق ضائع کردہ باشد عمر خود را و ان لذلک الوجود مراتب کثیرہ

جوہر شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در آئینہ حق نما میفرمایند کہ حق سبحانہ و تعالی در مذہب متصوفہ عبارت از وجود محض ست و وحدت او وحدتے ست حقیقی نہ وحدتے کہ مقابل کثرت باشد و وجود او عین ذات او ست

جوہر حضرت حق سبحانہ تعالی وجود مطلق است و قائم بنفسہ است کہ عین وجود ست و ہمہ موجودات شیونات وے اند و قائم بوے و ہستہ است از قیام صفات کہ عین صفات ست انچہ دیگران را بقیام صفات حاصل شود او سبحانہ را بذات خود حاصل ست و مقدس ست از تعدد و ظاہر ست نزد خود و بذات خود و خود را مشاہد ست بذات خود و غنی ست از ماسوائے خود کہ مظاہر اند و یافت و ادراک آن عقل و وہم را محال ست۔

در بیان آنکہ وجود حقیقی در ہر مرتبہ باحکام و آثار آن مرتبہ ظاہر

جوہر وجود حقیقی در ہر مرتبہ باحکام و آثار آن مرتبہ ظاہر ست و بلون آن مرتبہ ملون اگرچہ فی الحقیقت او را رنگے نیست مثلا اگر آفتاب در زجاج ہاے مختلف الوان تابد در ہر زجاجے بقدر قابلیت آن زجاج نور سطاہر گردد از اخضر اخضر و از اصفر اصفر و از احمر احمر و این الوان را آفتاب نمی تواند گفت چرا کہ آفتاب یک حقیقت بسیط ست ہیچ لونے را در ان مدخل نیست و اگر شخصے ہر فردے از افراد لون را آفتاب گوید خطا و غلط گفتہ باشد اگرچہ ظہور ہیچ لونے بے آفتاب نیست الا ہمین آفتاب نیست ہمچنان ذات مطلق در ہر مرتبہ باسمے مسمی گشتہ و در ہر تعینے متعین شدہ و در ہر قیدے مقید ست اگر کسے مقید را مطلق گوید یا مطلق را مقید خطا و نادرست گفتہ باشد اگرچہ مقید بے مطلق نیست و مطلق بے مقید نہ اما مقید من حیث المقید مطلق نیست و مطلق من حیث المطلق

مقید نہ چرا کہ ہر دو قید اند فہم من فہم ۱۲ - از آئینہ حقائق نما شرح جام جہان نما

جوہر کثرت اسماء و صفات ذات را منکثر نگرداند چنانچہ کثرت تعدد اعداد واحد را معدد و منکثر ہمچنان بہ تعدد و تعینات و تکثرات وجود حقیقی متکثر و متعدد نمی شود بلکہ ایشان مظاہر و محالی اند نہ آنکہ ایشان را علی ہذا وجود ست و خارج تا مرتبہ وجود حقیقی را منکثر نگردانند و ایشان را در مرتبہ ذات شیونات خوانند و در مرتبہ علم اعیان ثابتہ و در مرتبہ شہادت کہ جامع جمیع مراتب ست خلق و انند آئینہ حقائق نما

جوہر در معنی کل شئی فیہ کل شئی مولانا جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ حقیقت ہستی بجمیع شیون و صفات و نسب و اعتبارات کہ حقائق ہمہ موجودات اند در حقیقت ہر موجودے ساری ست ولہذا قیل کل شئی فیہ کل شئی صاحب گلشن راز قدس سرہ میفرمایند ؎

دلِ یک قطرہ را گر بر شگافی		برون آید ازو صد بحر صافی	

رباعی

ہستی کہ بود ذات خداوند عزیز		اشیا ہمہ در وے اند و وے در ہمہ نیز	
اینست بیان آنکہ عارف گوید		با شند ہمہ چیز مندرج در ہمہ چیز	

جوہر خفاے او با عتبار صرافت و اطلاق ست و ظہور او با عتبار مظاہر و تعینات ہر چند بحجب بیشتر ظہور بیشتر و ہر چند بحجب کمتر خفا زیادہ تر۔

جوہر در مذہب محققان صوفیہ حق عبارت از وجود محض ست و آن وجود حقیقی ست کہ در مقابل

آن عدم حقیقی است۔	

جوہر ظہور حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بے ما صورت نہ بندد و وجود ما بے او تحقق نشود فوجود ما بہ او ظہور او ست

جوہر در اتحاد وجود واجب تعالیٰ با حقیقتش بدانکہ اتحاد وجود واجب تعالیٰ با حقیقتش میان حکماء متقدمین و صوفیہ موحدین متفق علیہا ست امانزد حکماء جزئی حقیقی ست و متعین بہ تعین کہ عین ذات اوست و نزد صوفیہ نہ کلی ست نہ جزئی و نہ خاص و نہ عام بلکہ مطلق ست از ہمہ قیود و ناچیز کہ از قید اطلاق نیز و این ہا حوالہ بکشف صریح ذوقی صحیح میکنند و آن طور ورے طور عقل یعنی قوت عقلیہ با دراک آن وافی نیست نہ آنکہ منافی طور عقل ست زیرا کہ بمقدمات عقلیہ نہ اثبات آن تواند کرد و نہ نفی آن حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند۔ رباعی۔

واجب کہ وجود بخشش نود کمن ست		تصویر وجود بخشش قول کن ست	
گویم سخن نغز کہ مغز سخن ست		ہستی ست کہ ہم ہستی و ہم ہست کن ست	

رباعی

ہر بے سر و پا را نہ رسد دست بتو	خوش آنکہ زخود بریدہ پیوست بتو
ہستی تو بہستی کہ ہیچ ذات تو نیست	ما نیست بذات خود و ے ہست بتو

درین دو رباعی اشارت ست باتحاد وجود واجب تعالی باحقیقتش چنانکہ مذہب حکماء و صوفیہ موحدہ است و بیانش آنست کہ موجودات را بحسب تقسیم عقلی سہ مرتبہ می تواند بود اول موجودے کہ وجود وے مغائر ذات وے باشد و مستفاد از غیر چون ممکنات موجودہ دوم موجودے کہ حقیقت وے مغائر وجود وے باشد و مقتضی آن بر وجہے کہ انفکاک وجود از وے محال باشد در خارج اگرچہ بنا بر تغائر میان ذات و وجود تصور انفکاک ممکن ست چون واجب الوجود بر مذہب متکلمین سوم موجودے کہ وجود او عین ذات او باشد یعنی بذات خود موجود بود نہ بامر مغائر ذات و لاشک چنین موجود واجب بود زیرا کہ انفکاک شئی از نفس خود ش تصور نمی توان کرد تکلیف کہ بحسب خارج واقع نتواند شد و پوشیدہ نماند کہ اکمل مراتب وجود مرتبہ سوم ست و فطرت سلیمہ جازم ست بآنکہ واجب تعالی می باید کہ بر اکمل مراتب وجود باشد پس ذات وے عین وجود وے باشد تنبیہ از اینجا معلوم شد کہ چون لفظ وجود ہستی بر واجب تعالی اطلاق کنند مراد آن ذاتے ست کہ موجود ست بنفس خود و موجد ست مر غیر خود را نہ کون و حصول و تحقق کہ معانی مصدریہ و مفہومات اعتباریہ اند کہ آنرا تحقق و وجود نیست مگر در ذہن تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا و میفرمایند رباعی۔

ہستی کہ بذات خود ہویداست چو نور	ذرات مکونات از و یافت ظہور
ہر چیز کہ از فروغ او افتد دور	در ظلمت نیستی بماند مستور

رباعی

خورشید فلک بنور خویش ست منیر	جرم قمر از پرتو او نور پذیر
روشن بخود ست نور کہ عقل خبیر	افزون نہدش نہ نور نہ خود ہ بگیر

درین دو رباعی اشارت ست بہ تمثیلے کہ از برائے بیان مراتب موجودات در موجودیت کردہ اند و گفتہ کہ اشیاء نورانی را در نورانیت سہ مرتبہ است اول آنکہ نور وے مستفاد باشد از غیر چنانکہ جرم قمر در مقابلہ آفتاب روشن گردد بشعاع او و درین مرتبہ سہ چیز باید یکے جرم قمر دوم شعاع کہ بر وے افتادہ است سوم آفتاب کہ مفید شعاع ست مرتبہ دوم آنکہ نور وے مقتضائے ذات وے باشد چون آفتاب بفرض آنکہ ذات وے مستلزم و مقتضی نور وے بود و درین مرتبہ دو چیز باید یکے جرم آفتاب دوم نور وے مرتبہ سوم آنست کہ بذات خود ظاہر و روشن باشد نہ بنورے کہ زائد باشد بر ذات وے

چون نور چه بر هیچ عاقل پوشیده نیست که نور آفتاب تاریک نیست بلکه بذات خود ظاهر و روشن ست نه بنور دیگر که بذات وے قائم باشد و درین مرتبه یک چیز ست که بخود بروید و مردم ظاهر ست و دیگر چیزها بواسطه وے ظاهر میشوند بآنمقدار که قابلیت ظهور دارند و هیچ مرتبه در نورانیت بالاتر از مرتبه سوم نیست و چون این مقدمات در محسوسات متصور گشت مراتب سه گانه موجودات که پیش ازین مذکور شد روشن گشت و کلیت مرتبه سوم مبین شد

جوهر بدلیل اثبات اتحاد وجود واجب تعالی با حقیقتش مولانا شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

هر چیز که جز وجود در چشم شهود	در هستی خویش هست محتاج وجود
محتاج چو واجب نبود وصف وجوب	باشد بوجود خاص وهو المقصود

این رباعی اشارت ست بدلیل اثبات اتحاد وجود واجب تعالی با حقیقتش و تحریرش آنست که گوییم هر چیزے که مغائر وجود ست بحیثیتی که نه عین مفهوم وجود باشد و نه فرد وی چون انسان مثلا ما دام که منفک نگردد وجود بوی متصف نمیگردد بوجود فی نفس الامر پس هر چیز که مغائر ست مر وجود را در موجودیت فی نفس الامر محتاج باشد بغیر خود که وجود ست و هر چه محتاج باشد بغیر خود در موجودیت ممکن ست زیرا که ممکن عبارتست از چیزی که در موجودیت خود محتاج باشد بغیر پس هر چیز که مغائر باشد مر وجود را واجب نتواند بود و وجوب براهین عقلیه ثابت شده است که واجب موجود ست پس واجب نتواند بود مگر وجود و سوال اگر کسے گوید ممکن آنست که در موجودیت خود محتاج باشد بغیر یکه موجود ے است نه وجود و ے جواب گوییم هر چیز که در موجودیت محتاج بغیر ست استفاده وجود از غیر میکند و هر چه استفاده وجود از غیر میکند ممکن ست خواه آن غیر را وجود گویند خواه موجد

جوهر و بیان آنکه وجود حق وهستی مطلق هر جا که ظاهر ست عین مظهر ست

شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره در لوائح میفرمایند هر گاه که چیزے در چیزے نمود و میشود ظاهر غیر مظهر ست یعنی ظاهر دیگر و مظهر دیگر ست و ایضاً آنچه نمود و میشود از ظاهر در مظهر شیخ وصورت ست نه ذات و حقیقت الا وجود حق وهستی مطلق که هر جا که ظاهر ست عین مظهر ست و در همه مظاهر بذات خود ظاهر است

جوهر آن وجود باعتبار مرتبه اطلاق منزه است از جمیع نقائص رنج وراحت راجع است بسوے تعینات وجود بواسطه تلبس بامور شریفه کمال نگیرد و بسبب ظهور در مظاهر خسیسه نقصان نپذیرد نور آفتاب هر چند بر پاک و پلید تابد هیچ تغیر به بساطت نوریت او راه نیابد نه از خشک بوے گیرد و نه از گل رنگ و روح در بدن انسان موجود ست و محیط و با وجود چندین پلیدیهاے قالب او پاک لطیف ست

چنانچہ پیش از تعلق پاک و لطیف بود پس نور حقیقی کہ از ہمہ الطف ست اورا از ین چہ نقص حاصل شود
جوہر ظہور و خفا و شئون و اعتبارات بسبب تلبس بظاہر وجود و عدم تلبس آن موجب تغیر حقیقت وجود
و صفات حقیقی او نیست بلکہ مبنی ست بر تبدیل نسب و اضافات و آن مقتضی تغیر در ذات نیست اگر عمرو از
یمین زید برخیزد و بر یسار او نشیند نسبت زید با و مختلف شود و ذات زید با صفات حقیقیہ خود بہمان بر قرار
خود بہمچنین حقیقت وجود بواسطہ تلبس باصور شریفہ زیادتی کمال نگیرد و بجہت ظہور و مظاہر خسیسہ نقصان
نہ پذیرد و نور آفتاب بر چند بر پاک و پلید تابد ہیچ تغیر بر بساط نوریت او راہ نیابد نہ از مشک بوگیرد
و نہ از گل رنگ و نہ از خار عار دارد و نہ از خار آزنگ لوائح زیرا کہ معیت حق سبحانہ با اشیاء نہ چون معیت جوہر ست
بجوہر یا عرض بعرض یا عرض بجوہر بلکہ معیت وجود ست بماہیت من حیث ہی کہ بمعیت ماہیت موجود میگردد
و آن معیت عبارتست از ظہور نسبت مجہول الکیفیت میان وجود و ماہیت

جوہر آن وجود محیط است بجمیع موجودات ہمچو احاطہ ملزوم بلوازم و موصوف بصفات چنانچہ
عالم بر صفت علم و قادر بر صفت قدرت نہ احاطہ ظرف بمظروف یا احاطہ کل مر جزو را

جوہر شیخ ابراہیم قطاری قدس سرہ در آئینہ حقائق نامہ فرمایند کہ حقیقت وجود بشرط لاشی مسماہی
بمرتبہ احدیت و غیب ہویت و ذات بلا قید ست جمیع اسماء و صفات و درین مرتبہ مستہلک اند و وجود بشرط
جمیع اشیا کہ لازمہ اوست از کلیات و جزئیات مسمی ست باسماء و صفات مرتبہ واحدیت و الوہیت و مقام
جمع خوانند و حقیقت وجود نہ بشرط شئی نہ بشرط لاشئی او را ہر دو مساوی باشند آن مرتبہ را وحدت حقیقی و ہویت
مطلقہ خوانند کہ ساری ست در جمیع موجودات و باصطلاح صوفیہ تعین اول و تجلی اول گویند درین مرتبہ
جمیع اعیان ثابتہ در حضرت علم بصورت عقل ظاہر شدند۔

جوہر در بیان آنکہ حقیقت ہستی از جہت صرافت و اطلاق خود ش ساریست در ذوات جمیع موجودات

شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ حقیقت ہستی از جہت صرافت و
اطلاق خود ش ساریست در ذوات جمیع موجودات بحیثیتی کہ در آن ذوات عین آن ذوات ست چنانکہ
آن ذوات در وے عین وے بودند ہمچنین صفات کاملہ او بکلیتہا و اطلاقہا در جمیع صفات موجودات
ساری اند بمثابہ کہ در ضمن صفات ایشان عین صفات ایشانند چنانکہ صفات ایشان در ضمن صفات
کاملہ عین آن صفات کاملہ بودند مثلاً صفت علم در ضمن علم عالم بجزئیات عین علم بجزئیات ست و در ضمن علم
بکلیات عین علم بکلیات و در ضمن علم فعلی و انفعالی عین علم فعلی و انفعالی و در علم ذوقی و وجدانی عین علم ذوقی و وجدانی
تا غایتے کہ در ضمن علم موجود انکہ کہ بسبب عروف ایشان از عالم نمیدارند عین علمے است کہ لائق حال ایشان ہست

وعلی ہذا القیاس سایر الصفات والکمالات

جوہر نزد محققین وجود معروض ست وموجودات مقیدہ عارض ووجود مطلق موجودست وغیر او را وجود نیست اصلا در حقیقت ونزد حکما وتکلمین وجود عارض ست مر ماہیات وحقائق را واما نسبت وحقائق معروضات وجود اند وجود مطلق را در خارج وجود نیست بل وجود آن ذہنی ست وآن امر کلی ست عام موجود تحت افراد خود وعجب تر آنکہ حکما وتکلمین میگویند کہ وجود مطلق نقیض عدم مطلق ست وقسم تمام موجودات وغیر محض ست وواحد ست واو را ضد ومثل نیست وباز میگویند کہ آن در خارج معدوم ست

جوہر بدانکہ حق حقیقی وجود واحد مطلق ست ودیگر مقابل وجود عدم است پس باطل حقیقی عدم باشد وحق اضافی آنست کہ نفع او بر نسبت بابعضے باشد دون بعضے مثل عسل کہ نسبت بامزاج محرور صفرا وی یا بس مضر وباطل ست ونسبت بامزاج بارد ملغمی مر طوبی حق ونافع ست وپوست خربزہ وپوست برنج وکاہ گندم نسبت بانسان باطل ست چہ ماکول انسان نیست ونسبت باحیوانات حق ونافع وعلی ہذا القیاس حق اضافی وباطل اضافی ہر دو اقسام حق حقیقی اند چہ در تحت وجود داخل اند در خارج

جوہر بدانکہ غیر وجود عدم ست وعدم لاشی محض ست پس وجود دائما واحد ست در حقیقت حقیقی خود بلا تغیر وتبدیل باقی ست وعدم ہمچنان دائما بر عدمیت خود ست ہرگز وجود عدم نمیشود وموجود معدوم نمیگردد کہ قلب حقائق محال ست۔

جوہر شیخ محی الدین عربی قدس سرہ در فصوص الحکم فی شرح الفصوص شیخ ابراہیم مظفر قدس سرہ در آئینہ حقائق نما شرح جام جہان نما میفرمایند الوجود عدم والعدم عدم الوجود ؎

وجود حقیقی ست عدم العدم	عدم چیست عدم الوجود او حکم
نماندہ درین بحث الا وجود	کہ غیر وجود ست بیشک عدم

جوہر در بیان آنکہ وجود خیر محض ست شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرماید کہ چون صفات واحوال وافعال کہ در مظاہر ظاہر ست فی الحقیقت مضاف بحق ظاہر در ان مظاہر ست پس اگر احیانا در بعضے از انہا شرے ونقصانے واقع باشد از جہت عدمیت امرے دیگر تواند بود زیرا کہ وجود من حیث ہو وجود خیر محض ست واز ہر امرے وجودے کہ شرے متوہم میشود بواسطہ عدمیت امر وجودے دیگر ست نہ بواسطہ آن امر وجودے من حیث ہو امر وجودی وحکما در آنچہ وجود خیر محض ست دعوی ضرورت کردہ اند واز برائے توضیح مثالے چند آوردہ وگفتہ کہ مر مثلا اگر مفسد اثمار ست وشر ست نسبت باثمار تربیت او نہ از ان جہت ست کہ کیفیتے ست از کیفیات وجود زیرا کہ او از ان جہت کمالے ست از کمالات بلکہ از ان جہت ست کہ

سبب شدہ است مر عدم وصول انہار را بکمالات لائقہ خود و ہمچنین قتل مثلاً کہ شرست شریت او نہ از جہت قدرت قاتل ست بر قتل یا قاطعیت آلت یا قابلیت عضو مقتول مر قتل را بلکہ از جہت زوال حیات است و آن امر یست عدمی الی غیر ذلک من الامثلہ ۵

ہر جا کہ وجود کرد وہ سیرت اے دل		سیدان یقین کہ محض خیرست آے دل	
ہر شر ز عدم بود و عدم غیر وجود		پس شر ہمہ مقتضاے غیرست آے دل	

بدانکہ وجود من حیث ہو وجود شری لاحق نگردد و نہ آنکہ مطلقا شر را بوے اضافت نتوان کرد چرا کہ وے اگر فی نفسہ و من حیث انہ وجود بد نیست امانہ ازین حیثیت کہ سبب بدیست و مستلزم وے۔

جوہر مقرر یست نزد حکما و محققان علما کہ وجود خیر محض ست در ہر صورتے کہ باشد بدانکہ ہر کائنے کہ ہست مظہرست اسمی را از اسمار الہیہ و وجود مطلق کہ خیر محض ست بجمیع وجوہ ظاہر شدہ است بآن اسم پس ہر کائن بدین رو خیرست و موجب ظہور احکام اسماست ازین رو ہم خیرست لیکن چونکہ در اسمار تقابل ست در مظاہر آنہا نیز تضاد روے داد پس اثر ہر مظہر مخالف اثر دیگرست پس ازین مخالفت یک کائن بد باشد بہ نسبت کائن دیگر و بد مطلق ممکن نیست۔

جوہر ظہور نیک و بد از انست کہ ذات جناب حق سبحانہ و تعالی باسمار متقابلہ متعین گشتہ پس تقابل و تضاد و توافق درین متعینات پیدا شد پس متعینے کہ موافق دیگرست نیک و متعینے کہ متضاد و مخالف ست بد ست در حق او و مکروہ و مرغوب و خیر و شر امور اعتباری اند بر حسب طبائع مختلف چنانچہ نزد یک طبعی مثلاً شئی مکروہ و شرست و نزد یک طبع دیگر ہمان شے مرغوب و خیرست و چیزیکہ ہمہ وجوہ و علی الاطلاق مکروہ و شر بود نیست و جناب حق سبحانہ و تعالی خالق ہمہ است ہر چہ از و صادر شود ہمہ نیکوست بدی نسبت باو ست و ہر گاہ کہ نسبت بجناب حق سبحانہ و تعالی داد ہمہ نیکیست و محض حکمت

جوہر بدانکہ وجود من حیث ہو وجود خیر محض ست و عدم من حیث ہو عدم شر محض پس ہر امرے کہ باشد بود او بہتر از نابود او باشد من حیث الوجود و نابود وے کہ لاحق او میگردد من حیث الشرع و العرف و العقل شرست عارضی و مذمومیت بہ نسبت بامرے عارض میگردد پس جہت محمودیت جہت وجودست و وجود لا نہ وجود مطلق پس باید کہ از وی ہیچ فوت نباشد چنین کمالے کہ مستوفق جمیع کمالاتست نیست الا ذات احدیت جامعہ مر جمیع اسمار و صفات را کہ ان مسمی باللہ ست تعالی شانہ

جوہر شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ این عین واحد را بحیثیت تجرد و اطلاق از تعینات و تقیدات حق ست و از حیثیت تعدد و تکثر کہ بواسطہ تلبس او بہ تعینات می نماید خلق و عالم

پس عالم ظاہر حق ست و حق باطن عالم و عالم پیش از ظہور عین حق بود و حق بعد از ظہور عین عالم بلکہ فی الحقیقت یک حقیقت ست و ظہور و بطون و اولیت و آخریت از نسب و اعتبارات ہو الاول و الآخر و الظاہر و الباطن

رباعی

چون حق بتفاصیل شئون گشت عیان	مشہود شد این عالم پر سوز و زیان
گر باز روند عالم و عالمیان	بارتبہ اجمال حق آید بمیان

اگر مجموع عالمیان کہ تفاصیل شئون حق اند بعدم باز گردند و بمرتبہ اجمال کہ سابقا دانستہ اند رجوع نمایند حق آید بمیان یعنی عین حق ماند و بس چنانکہ اول بود بے مظاہر تفصیلیہ کان اللہ و لم یکن معہ شئی و میتوانند کہ مراد از باز رفتن سیر عروجی باشد کہ آن بطریق جذبہ یا سلوک طالبان را میسر مے گردد

جوہر بدانکہ اجلی و اظہر جمیع مفہومات و بدیہیات وجود واحد مطلق ست کہ از غایت ظہور و وضوح مخفی و مستتر می نماید ؎ ای تو مخفی بود ز ظہور خویشتن ۔ وے رخت پنہان بنور خویشتن ۔

و بحقیقت غیرے نیست کہ واسطہ و سبب ظہور حق تعالی گردد

جوہر ذات مطلق بقید واحدیت و موجودیت وجود نام یافت و بقید عالمیت و معلومیت علیم شد و بقید ظاہریت و مظہریت نور گشت و بقید شاہدیت و مشہودیت شہود شد

جوہر اعتبارات اربع اعتبارات ذات مطلق اند و ذات مطلق بواسطہ این اعتبارات مقید بہ جمیع اعتبارات شد کہ عبارت از مرتبہ واحدیت ست چہ این اعتبارات جامع جمیع اعتبارات ست و جمیع اعتبارات از ایشان ظاہر گردیدہ اند کہ ایشان بمثل کلی مطلق اند

جوہر مطلق بے قید نباشد و مقید بے مطلق صورت نہ بندد و اما مقید محتاج بہ مطلق و مطلق مستغنی ست از مقید پس استلزام از طرفین ست و احتیاج از یکطرف چنانکہ حرکت ید و حرکت مفتاح کہ ید ست ۔ لوائح مطلق بے مقید نباشد یعنی وجود مطلق بے مقید نیست و نفس امر ہمیشہ تقید کونی لازم اوست کہ بعضے از صفات الہی مشروط بہ تحقق وجود کونی و صوفیہ چنین گویند کہ موجودات کونی بعضے از لیست کہ آنرا سبعات ازلی گویند و الا تعطیل بعضے از صفات لازم می آید و می تواند بود کہ مراد از انکہ مطلق بے مقید نباشد این باشد کہ مطلق باعتبار ظہور بے مقید نیست چہ مراد از انکہ مطلق مستغنی ست از مقید آنست کہ بحسب ذات و بود عین ذات اوست پس احتیاج نباشد بہیچ قیدی و تعینی ظہور چنانکہ حرکت ید و حرکت مفتاح کہ ید ست حرکت ید در صفت کہ مفتاح در وے ست چہ اینجا ہر دو حرکت باہم اند اما حرکت مفتاح محتاج ست بحرکت ید و حرکت ید را احتیاج بمفتاح نیست اگرچہ بادے وجود گرفتہ است ۔

جوہر ذات احدیت را باہر صورتے و تعینے از صور علمیہ نسبتے خاص ست و آنرا نسبت اسمائی خوانند زیرا کہ ہر نسبتے صفات ست و ذات باہر یک از صفات اسمے ست و ازانجہت گفتہ اند کہ اسم عین مسمی است کہ در اصطلاح آن طائفہ اسم ذات مسمی ست باعتبار صفتے از صفات خواہ صفت وجودی مثل علیم کہ ذات مع العلم ست یا صفت سلبی ہمچو قدوس کہ ذات مع القدس ست یعنی منزہ از عیب و باید دانست کہ مراد باسماء این الفاظ اسماء ملفوظات ست زیرا کہ این اسماء ملفوظہ را اسماء اسامیز انند و اسماء باعتبار ذات و صفات و افعال منقسم می شود بذاتے مثل اللہ و صفاتے مثل علیم و افعالے مثل خالق و ہر شے او اشیاء و ہر تعینے از تعینات کلیہ و جزئیہ مظہر اسمی از اسماء کلیہ و جزئیہ و اسماء اللہ باعتبار صفات متضاد و متقابل مثل لطف و قہر و رضا و سخط منحصر در جمالیت و جلالیت اند و مخلوقی کہ غیر از انسان ست محظوظ از تعین اسماء مثل ملائکہ مظہر سبوح و قدوس اند فلہذا گفتند و نحن نسبح بحمدک و نقدس لک و شیطان کہ مظہر غیرت و تکبر و اقعست از ابی و استکبر و در آیتے دیگر فسجد تک لا غوینہم اجمعین و طینت آدم را در فطرت مرکب گردانید از جمیع اسماء جمالی و جلالی کہ معبر بیدی شدہ اند و غیر از انسان ہر یکے مخلوق بید واحدانہ زیرا کہ یا مظہر اسماء جمالیہ اند ہمچو ملائکہ رحمت یا مظہر اسماء جلالیہ مثل شیطان و ملائکہ عذاب و مبدء و معاد ہر شی بحقیقت ہمان اسم ست کہ آن شی مظہر و مربوب ان اسم واقع ست زیرا کہ فی نفس الامر اعیان ممکنات کہ اعیان ثابت اند صور معقولہ اسماء اللہ اند کہ در عالم حق اند و ہر عینے از اعیان در علم و عین مربوب ہمان اسم ست کہ خود صورت آن اسم است و ہمیشہ در تربیت اوست بلکہ حقیقت آن شی ہمان اسم ست و بدون آن اسم آن شی معدوم صرف ست۔

جوہر حضرت حق را باہر موجودے از موجودات و تعینے از تعینات نسبتے خاص ست و ہر یکے مظہر صفتے مخصوصہ و ذات حق را باعتبار ہر صفتے اسم می نامند پس ہر یکے مظہر اسمے از اسماء الہیہ باشد و حظ و قسمت ہر یکے کہ از حق یافتہ اند آن صفت خاص ست کہ ہر یکے مظہر آن واقع شدہ است و مبدء ہر یکے از ایشان آن اسم خاص ست چہ ازان اسم ظہور یافتہ اند و باز معاد ہر یکے آن اسم خواہد بود و ذات حق ہر چیزے را بصفتے خاص تربیت میفرماید۔ شرح گلشن راز۔

جوہر ہر ممکن مالک ست و معدوم فی ذاتہ و نیست موجود مگر حق سبحانہ و تعالی کہ او وجود مطلق ست و این ممکنات شیونات ست پس وجود نیست درین شیونات مگر وجود حق تعالی کہ بآن موجود اند و این موجودیت ممکنات و انحصار وجود در وجود حق تعالی کہ نفس ذات ست حق ست کما قال اللہ تعالی کل شی ہالک الا وجہہ یعنی ہر چیز ہالک و نابود ست مگر ذات حق تعالی نہ آنکہ خیال میکنند اہل ظاہر کہ ہر شے ہالک

خواہد شد و روز قیامت لبید شاعر کہ رسول مقبول علیہ الصلوٰۃ والسلام قول آنرا مدح فرمودہ گفتہ الا کل شئ ماخلا اللہ باطل آگاہ باشید ہر چیزے را کہ سوائے اللہ تعالیٰ است نابود است و این ہر عارفان مشہود است

جوہر ذات صرف کہ لاتعین ست چون بجمیع شیونات کہ لازم ذات وے اند متوجہ بتوجہ ذاتے شد نہ توجہ اجمالی و تفصیلی این مرتبہ را وجہ و مطلق نامند کہ ہیچ جہت و ہیچ قید مقید نیست نہ اجمالی و نہ تفصیلی

جوہر چون ذات حرف کہ کنایت از ہر کز ست و ذات مطلق کہ اشارت از دائرہ ست چون بجمیع لوازم کہ عبارت از اسماء و صفات ست متوجہ بصورت اجمالی گشت ہیئت خط وسطانی کہ قطر دائرہ است صورت تعین اول و تجلی اول ستعین و تجلی شد چہ از نقطہ لاتعین اول تعین خط اول ست چنانچہ وحدت حقیقی تعین اول از لاتعین ست و این تعین اول مصدر جمیع تعینات و سبب جملہ ظہورات گشت

جوہر دائرہ مطلق کنایت از وجود مطلق ست بسبب قطر وحدت بدو قوس عظیمہ احدیت و واحدیت مقوس کردہ شد چرا کہ ہر دو مرتبہ بقدر خود عظیم اند احدیت بقید تجرید عظیم القدر ست و واحدیت بقید جامعیت نیز عظیم است قوسے از ان مسمی است باحدیت و قوسی دیگر مسمی است بواحدیت و خط وسطانی کہ ہر دو رخ است بینہما مسمے ست بوحدت و قاب قوسین باعتبار آنکہ حامل تجلی اول است بحقیقت محمدی

جوہر ذات مطلق کنایت بدائرہ ست بواسطہ قطر کہ اشارہ وحدت و قاب قوسین بحقیقت محمدیہ بدو قوس مقوس کردہ شد این ہر دو قوس پیش از نبود خط صورت دائرہ بودند باہم قوسین مسمی نبودند چون قطر در وسط دائرہ مرور کردہ دائرہ بصورت قوسین نمایان گشت ہمچنین مرتبہ احدیت و واحدیت پیش از ظہور وحدت لاتعین بودند و بعد شرطین مشروطہ نہ بواسطہ مرتبہ وحدت باسمے و قیدے مسمی و مقید شدند

جوہر قوس واحدیت منقسم شد بچہار قسم یعنی واحدیت کہ اعتبار ذات ست از ان رو کہ اقتضاء اسماء ذوست باعتبار اربعہ مقسوم بچہار قسم کہ وجود و علم و نور و شہود و بود گشت

جوہر اعتبارات اربعہ کہ وجود و علم و نور و شہود ست در قوس واحدیت ثبت کردہ شد یعنی این امور اربعہ در قوس واحدیت بجہت آن ثبت آمدند کہ وحدت خط وسطانی ست و ان مرتبہ را بتیاز را گنجائی نیست چرا کہ درین مرتبہ بہت و نیست متساویند و قوس احدیت مرتبہ مجردست از جمیع تعینات و تقیدات بل ماحی جمیع مراتب ست پس نماند الا آنکہ در قوس واحدیت این امور اربعہ را ثابت کنند چرا کہ مرتبہ واحدیت جامع جمیع تعینات و اعتبارات ست این امور امرے کلی و اجمالی جمیع امور کلی و

وجزئی را شامل ست پس این امور اربعه را درین مرتبه از جهت تناسب نسبت کردن انسب است

جوہر ہستی وسمون موجودات نبوده است ونه بدو متحد شده زیرا که حلول و اتحاد را ثنویت تا یکے درمیانے در آید یا بدو متحد شود و وجود حقیقی از یکے بیش نیست وتعدد و صفات ست وغیر وجود عدم ست

جوہر وجود در مظاہر رنگ مظاہر نمیگیرد اما بر رنگ مظاہر ظاہر شود نور آفتاب رنگ ندارد ولیکن در آبگینہ ظاہر میشود شعاع آفتاب پس دیدہ می شود در ان شعاع رنگہاے مختلف ؎

آفتابے ور نہ ران آبگینہ تافتہ	پس بر رنگ ہر یکے تابے عیان انداختہ
جملہ یک نور ست لیکن رنگہاے مختلف	اختلافے در میان این وآن انداختہ

ہفتاد ہزار حجاب نور وظلمت ست تا تو ئے تو باقی ست آن ہفتاد ہزار حجاب مسدود بود چون تو بے تو باشی آن ہفتاد ہزار حجاب کرامجوب گرداند

جوہر خدا بالضم بمعنی مالک وصاحب وچون لفظ خدا مطلق باشد بر غیر ذات باریتعالی اطلاق نکنند مگر در صورتیکہ بچیزے مضاف شود چون کدخدا وہ خدا وگفتہ اند کہ خدا بمعنی خود آیندہ است چہ مرکب است از کلمہ خود وکلمہ آ کہ صیغۂ امرست از آمدن وظاہر ست کہ امر بترکیب اسم معنی اسم فاعل پیدا میکند وچون حضرت خداوند تعالی بنظور خود بدیگرے محتاج نیست لہذا باین صفت خوانند ونزد این طائفہ علیہ خدا تر جمہ حق ست وحق عبارت است از وجود مطلق وحقیقت اشارت است از صفات حضرت خداوند تعالی۔

جوہر وراکہ حقیقت ہر شے تعین وجودست وحضرت علم شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ حقیقت ہر شے تعین وجودست وحضرت علم باعتبار شانے کہ آن شان مظہر اوست یا خود وجود متعین بہمان شان وہمان حضرت واشیاء موجودہ عبارت ست از تعینات وجود باعتبار انصباغ ظاہر وجود بآثار واحکام حقائق ایشان یا خود وجود متعین بہمان اعتبارات بر وجہے کہ حقائق ہمیشہ در باطن وجود پنہان باشند واحکام وآثار ایشان در ظاہر وجود پیدا زیرا کہ زوال صور علمیہ از باطن وحدہ محال ست والا جہل لازم آید تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا۔ رباعی۔

ما ہیم وجود واعتبارات وجود	در خارج علم عارض ذات وجود
در پردۂ ظلمت عدم مستوریم	ظاہر شدہ عکس ما زمرآت وجود

پس ہر شے بحسب حقیقت وجود یا وجود متعین ست یا تعین عارض مر وجود را وتعین صفت متعین ست وصفت باعتبار مفہوم اگرچہ غیر موصوف است اما باعتبار وجود عین اوست ونفائر بحسب مفہوم واتحاد او بحسب وجود موجب صحت حمل رباعی

همسایه و همنشین و همره همه اوست		در ولی گدا و اطلس شه همه اوست	
در انجمن فرق و نهانخانه جمع		با الله همه اوست غم با الله همه اوست	

قولہ حقیقت ہر شے تعین وجودست و حضرت علم باعتبار شانے کہ آن شان مظہر اوست یا خود وجود متعین ست بہمان شان و ہمان حضرت این تردد باعتبار دو ملاحظہ است یکے آنکہ نظر بر مظہر باشد نہ بر امرے کہ ظاہر است در وے و متعین ست بوے و حقیقت را باین اعتبار تعین وجود گویند و درین مرتبہ وجود مرات ست و ملاحظہ دیگر آنکہ نظر بر ظاہر در آن مظہر باشد و بر امرے کہ متعین ست در آن مظہر و باین اعتبار حصت را وجود متعین گویند و درین نظر مظہر مرات ست جمیع موجودات را و ہر تعین و خارجی ازین دو حیثیت ست

جوہر ہر آنکہ تعین من و تو پردہ و حجاب جمال آن حقیقت مطلقہ است چون آن تعین در تجلی وحدت اطلاقی در میان نماند و محو و تلاشی گردد و حجاب غیریت بالکل از میان مرتفع گردد و در نظر عارف غیر حق ہیچ در نیاید ؎

بے نشان شو از ہمہ نام و نشان		تا بہ بینی روے جانان را عیان	
از غبار ما و من ہر کو برست		از شراب وصل جانان گشت ست	
ہر کہ از قید تعین وا رہید		بے من و ما خویش را مطلق بدید	
در حقیقت ما و من سدرہ است		من نگوید ہر کہ از حق آگہ است	

ظاہر گردد کہ حقیقت ست کہ بصورت تعینات و کثرات بر آمدہ و ملتبس بلباس ما و توئی بودہ است۔

جوہر امتیاز عابد و معبود از یکدیگر بسبب اعتبار اطلاق و تقیدست والا موجود حقیقی شے واحدست

من و تو و او اعتبارات عقلی آن حقیقت اند

جوہر بکا یف احکام شرعیہ لازم تعین مائی و توئی ست و پردہ مائی و توئی حجاب وجہ کبریائی ست و احکام مذہب متفرع بر من و تست چون تعین مائی و توئی نماند حکم مذاہب و کیش نماند۔

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ میفرمایند ؎ تعین بود کہ ہستی جدا شد۔ نہ حق بندہ نہ بندہ با خدا شد چون این تعین کہ موہم غیریت می شد مرتفع گشتہ ظاہر شد کہ غیر از حق موجودے نیست نہ آنکہ حق بندہ شدہ و نہ آنکہ بندہ خدا شد کہ حلول و اتحاد پدید گردد

جوہر از خود فانی شدن عبارت از ارتفاع تعینات ست از وجہ وجود مطلق زیرا کہ ظہور وحدت حقیقی موقوف آنست۔ صاحب گلشن راز فرمایند ؎ جز از حق نیست دیگر ہستی الحق ہو الحق گو اگر خواہی انا الحق یعنی بغیر از حق ہستی دیگر نیست ہستی مطلق اوست چون محقق آمینی گشتی اگر ہو الحق گوئی راست ست زیرا کہ باعتبار اطلاق و تقید غیریت اعتباری ملاحظہ است و اگر انا الحق گوئی راست ست کہ کثرات و تعینات

نمود و وہمی ہستی مطلق اند ۵ نمود و وہمی از ہستی جدا کن - تہ بیگانہ خود آشنا کن - چون تو ہم غیریت و بعد و بیگانگی بواسطہ تعین و نمود وہمی ست کہ عارض ہستی مطلق ست و ترا محجوب از حق میدارد پردہ خودی از میان بردار و خود را آشنا کن کہ غیریت حقیقی ندارد بیگانگی عارضی ست

جوہر در حفظ مراتب حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند حقیقت وجود اگرچہ بر جمیع موجودات ذہنی و خارجی مقول و محمول ہیشود اما او را مراتب متفاوت ست بعضہا فوق بعض و در ہر مرتبہ او را اسامی و صفات و نسب و اعتبارات مخصوصہ ست کہ در سائر مراتب نیست چون مرتبۃ الوہیت در بوبیت و مرتبہ عبودیت و خلقیت پس اطلاق اسامی مرتبہ الوہیت چون اللہ و رحمن و رحیم و غیرہا بر مراتب کونیہ عین کفر و محض زندقہ باشد ہمچنین اطلاق اسامی مخصوصہ مراتب کونیہ بر مراتب الوہیت غایت ضلال و نہایت خذلان باشد رباعی

اے بردہ گمان کہ صاحب تحقیقی	واندر صفت صدق و یقین صدیقی
ہر مرتبہ از وجود حکمے دارد	گر حفظ مراتب نکنی زندیقی

جوہر در آنکہ عالم و اعیان عالم جملہ سایہ حق تعالی اند شیخ رکن الدین علاء الدولہ سمنانی قدس سرہ در نصوص الخصوص فی شرح الفصوص میفرمایند کہ عالم و اعیان عالم جملہ سایہ حق تعالی اند و این سایہ مثابہ آئینہ است مر حق تعالی را و آئینہ را دو نمایندگی صورحکمی ست بآنکہ اگر آئینہ کوچک ست صورت مرئیہ در وے کوچک نماید و اگر بزرگ ست بزرگ نماید و وقتے باشد کہ بسبب جرم و جوہریت آئینہ و صفا و کدورت آن خوب را زشت نماید و خوب را خوب تر ہمچنین حق تعالی بہ نسبت با ہر یکے از اعیان عالم کہ ظلال حق تعالی اند ظہور دارد صغیر و کبیر و کثیف و لطیف و صافی و اصفی و جلی و اجلی و لطیف و الطف و آنچنان باشد کہ اگر آن عین کہ ظل ست قریب ست بہ بساطت و نوریت و صفا چنانچہ اعیان عقول و نفوس مجردہ حق تعالی در منظر نہایت صفا و نوریت و لطافت نماید و اگر آن عین را بعدے حاصل ست از نوریت و بساطت بسبب حجب متکثرہ چنانچہ اعیان کثیفہ حق تعالی در منظر و نہایت کثافت نماید و حال آنکہ فی نفس الامر ذات مقدس حق تعالی منزہ و متعالی ست از صغر و کبر و لطافت و کثافت

جوہر در حقیقت حضرت حق سبحانہ و تعالی شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ حقیقت حق سبحانہ و تعالی جز ہستی نیست و ہستی او را انحطاط و پستی نہ مقدس است از سمت تبدل و تغیر و مبرا ست از وصمت تعدد و تکثر از ہمہ نشانہا بے نشان نہ در علم گنجدہ نہ در عیان ہم چند ہمہ نہا از و پیدا و او بے چند و چون ہم چیز با او مدرک و او از احاطہ ادراک بیرون ہشتم منزہ در مشاہدہ

جمال او خیره و دیدهٔ هر نور ملاحظهٔ کمال او تیره - و شیخ عیسی قدس سره در شرح اسماء الحسنی میفرماید که حقیقت حق سبحانه و تعالی جز وجود مطلق نیست و آن وجود مطلق عین ماهیت نفس خود ست و بر وزاننده و او نه کلی است و نه جزئی نه مطلق و نه مقید نه صفت و حدت را بسر پرده او گذر و نه صورت کثرت را از عزت ذات او خبر او بهمه محیط ست و خود از احاطه بیرون غایت نشان او بی نشانی ست و نهایت عرفان او حیرانی و آن ذات و حقیقت مطلقهٔ وجودیت بسیط که عبارت لاتعین و عین کافور و غیب هویت و هستی بحت و غیب الغیب از مرتبهٔ او ناطق و او در عین صرافت خود و اطلاق خویش همه موصوف و بجمله مقید و شیخ صدر الدین قونوی قدس سره مرتبهٔ ذات را بتعین علم اطلاق میکنند و میفرماید که سخن لاتعین برای تفهیم بسته بیان ست -

جوهر در آنکه وجود حقیقی یکی ست شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرماید که وجود حقیقی یکیست ممتاز از سائر موجودات من حیث الاطلاق و الذات و ظاهر ست بذات خویش و در صور اعیان جمیع موجودات من حیث الاسماء و الصفات و این اعیان مرایا و تعینات نور وجود بتنوعات ظهور او بوده تا در ایشان جز وجود متعین بحسب نمایندگی مرات و صفا و کدورت آن نماید و تعدد و که مشاهده می افتد بحسب تعدد و مرات ست و مثال آن در محسوسات چنانست که مثلا چون تو روبدیوار آوری که در و روبه آنهمه آئینها نشانده باشند هر آئینه صورت تو در هر آئینه از آن آئینه ها ظاهر شده و لیکن ظهورات مختلفه بحسب جوهر آئینه و نمایندگی آن مشاهده خواهی کرد و بلاشک خواهی دانست که توئی در ان آئینهای مثالی و جز تو در آن کسے و یگر نیست و تو همانی و همان صفتی که بودی در مرتبهٔ خود پس اعیان موجودات را بمنزله مرایا متعدده متنوعه متکثره دان و ذات جناب الهی را بمثابه وجه و او -

جوهر در سریان وجود واحد مطلق در کثرات کونیه سریان وجود واحد مطلق در کثرات کونیه همچو سریان واحد ست در اعداد او چه کثرت مراتب اعداد بحقیقت غیر از تکرار واحد نیست و نسبت وجود واحد با مراتب کثرات و تنوعات ظهور همچو نسبت واحد ست با مراتب عددی و چنانچه مراتب اعداد او غیر متناهیه تتنوع ظهور واحد اند مراتب موجودات امکانیه نیز غیر متناهیه اند چه اگر مخلوق نباشد خالقیت خالق را ظهور نباشد و اگر جرم مجرم نباشد احکام عفو و رؤف و رحیم و راحم و جبار و منتقم را ظهور نباشد -

جوهر در آن که نور حقیقی یکیست بیش نیست مولانا جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرماید در باعی

در کون و مکان نیست عیان جز یک نور	ظاهر شده آن نور بانواع ظهور
حق نور و جمیع ظهورش عالم	توحید همین ست و گر و هم و غرور

نور حقیقی یکیست بیش نیست و آن نور خدا تعالی منبسط و ناصحه و دنا متناهی ست و عالم تجلی نور خدا تعالی است

که بچندین هزار صفت تجلی کرده است و باین صور تها خود را ظاهر گردانیده بدان وفقک الله تعالے
و ایانا الفهم الحقائق که تعینات حق و تمیزات وجود مطلق بحسب خصوصیات و اعتبارات و شیونا تی که منزه است
و رغیب ذات خالی ازان نیست که در مرتبه علم ست یا در مرتبه عین اگر در مرتبه علم ست حقائق و ماهیات اشیاست
که مسمی ست در اصطلاح این طائفه باعیان ثابته و اگر در مرتبه عین ست وجودات اشیاست پس حقائق اشیا
عبارت باشد از تعینات وجود حق در مرتبه علم باعتبار خصوصیات و اعتبارات و شیون منزه و غیب ذات
هرگاه که وجود تجلی کند بر خود متلبس بشانے از شیون تجلی علمی عینی حقیقتی باشد از حقائق موجودات و چون تجلی
کند متلبس بشانے دیگر حقیقتے دیگر بنا شد از حقائق و علی هذا القیاس و وجودات اشیا عبارت باشد از تعینات
و تمیزات وجود حق در مرتبه عین باعتبار احکام و آثار این حقائق و ماهیات بآن طریق که حقائق و ماهیات
همیشه در باطن وجود اعنی در مرتبه علم ثابت باشند و آثار و احکام شان که ظلال و عکوس اند ایشان را در
ظاهر وجود که مجلی و آئینه ست مر باطنش را پیدا و هویدا و هر وقت که ظاهر وجود متعین گردد بسبب انصباغ
آثار و احکام حقیقتے از حقائق موجودی باشد از موجودات عینی خارجی و چون منصبغ گردد باحکام حقیقتے دیگر موجودے
دیگر باشند ازان موجودات پس این موجودات منکثر و متعدده که مسمی ست بعالم نباشد مگر تعینات نور و تنوعات
ظهور وجود حق سبحانه و تعالی که ظاهر است بسبب ادراک و مشاعرے که از احکام و آثار آن حقائق ست متعدد و منکثر نماید
و حقیقت وجود برهان وحدت حقیقی خود ست که منبع است مر وحدت و کثرت و بساطت و ترکیب و ظهور و
بطون را و پوشیده نماند که تعین صفت متعین ست و صفت عین موصوف ست من حیث الوجود اگرچه

غیرند من حیث المفهوم و لذا قیل التوحید للوجود و التمیز للعلم

جوہر در حقائق اشیا و وجودات اشیا شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح
رباعیات می فرمایند. رباعی

گر طالب سر بود وگر کاسب خیر	گر صاحب خانقه وگر راهب دیر
از روے تعین همه غیر اند نه عین	وز روے حقیقت همه عین اند نه غیر

پیشتر گذشت که حقائق اشیا عبارت ست از تعینات وجود مطلق در مرتبه علم و وجودات اشیا عبارت ست
از تعینات او در مرتبه عین پس حقائق اشیا و وجودات ایشان از حیثیت محض حقیقت وجود عین یکدیگر
و عین وجود مطلق باشند و همه سر و تغائر با کلیه مرتفع باشد و از حیثیت تعین مغائر یکدیگر و مغائر وجود مطلق
نیز باشند اما مغائرت ایشان مر یکدیگر را باعتبار خصوصیات ست که مابه الامتیاز ایشان ست از یکدیگر و
اما مغائرت ایشان مر وجود مطلق را بسبب آنست که هر یک از ایشان تعینی ست مخصوص مر وجود واحد را

که مغائرست مر سائر تعینات را و وجود مطلق مغائر نیست مر کل را و مر بعض را بلکه در کل عین کل ست و در بعض عین بعض و منحصر نیست در کل و در بعض پس عبریت او باعتبار اطلاق باشد از کلیت و بعضیت و اما اطلاق نیز فاهم

جوہر حضرت علم را بحر امکان از ان نامند که از امواج جواہر اجناس او را انواع و اشخاص ممکنات دائما مواج ست و صورت امواج از بحر ماده حادث می گرداند از قعر علم بساحل خارج می آرد و کون بیت الجبر بساحت

جوہر شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرماید که بحر بلسان عرب اسم ست مر آب بسیار را فی الحقیقت غیر از آب نیست و چون حقیقت مطلق آب متعین و متمیز شود بصورت امواج موجوش خوانند و چون منعقد گردد بشکل حباب حبابش گویند و چون متصاعد شود و بخار بماند و چون آن بخار بر یکدیگر نشیند ابر شود و ابر بسبب تقاطر باران شود و باران بعد از اجتماع و قبل از وصول بحر سیل و سیل بعد از وصول بحر بحر پس فی الحقیقت نیست اینجا مگر امر واحد اعنی ماء مطلق که مسمی شده است بدین اسامی بحسب اعتبارات

و بدین قیاس حقیقت حق سبحانه و تعالی را نیست الا وجود مطلق که بواسطه تقید بمقیدات مسمی میگردد و باسماء الهیه چنانکه مسمی میگردد اول بعقل پس بنفس پس بفلک پس باجرام پس بطبائع پس بحیوانی غیر ذلک و نیست فی الحقیقت مگر وجود حق و هستی مطلق که مسمی گشته است بدین اسماء بحسب اعتبارات تنزل از حضرت احدیت بحضرت واحدیت واز حضرت واحدیت بحضرت ربوبیت واز ان بحضرت کونیت واز ان بحضرت جامعه انسانیت

که آخر حضرات کلیست پس جاہل چون نظر کند بصورت موج و حباب و بخار و ابر و سیل گوید این بحر و نداند که بحر نیست الا آب مطلق که بصور این مقیدات بر آمده است و خود را در مظاہر مختلفه نموده و همچنین چون نظر کند بمراتب عقول و نفوس و افلاک و اجرام و طبایع و موالید گوید این الحق و نداند که این همه مظاہر وی اند و وی بجز این مظاہر و مظاہر از وی و اما عارف چون نظر کند داند و بیند که همچنانکه بحر آبی ست در حقیقت مطلق آب که محیط ست بجمیع مظاہر و صور خویش از موج و حباب غیر جاوی بیان مطلق آب این مظاہر و صور مغائرت و بینونتی نیست بلکه بر قطره از اقطار قطرات و بر موجی از امواج صادق است که عین آب ست من حیث الحقیقت و غیر اوست من حیث التعین همچنین اسم حق عبارتست از حقیقت مطلقه که محیط ست بر ذره اند ذرات موجودات و بر مظہری از مظاہر کائنات و میان او و این مظاہر هیچ مغائرت و بینونتی نیست و بر یک از ینها صادق ست که او ست من حیث الحقیقت اگرچه غیر اوست من حیث التعین پس نه بیند در واقع مگر وجودی مطلق و وجودی مقید و حقیقت وجود را دو بیند و داند و اطلاق و تقید را از نسب و اعتبارات او شناسد

جوہر هر طور حضرت حق سبحانه و تعالی بصور کثرات و تعینات مانند حباب امواجست که بر بحری پدید آمیشود و بحر بفنای آن حباب و امواج مختفی نماید و حباب امواج غیر بحری نماید و فی الحقیقت غیر دریا و آن حباب هیچ نیست تا مانند حباب و امواج از وی بحد مرتفع نشود بحر بر صرافت وحدت ظهور ننماید و معلوم گردد که آن حباب امواج اصلا هیچ بود و حقیقتی نداشت ۵

جملہ عالم نقش بین دریاست بس	ہر چہ گویم غیر ازین ہو واست بس	

جوہر حباب اگرچہ نقاب و حجاب عرافت آبست لیکن مانع دیدن آب نیست زیرا کہ ہمان آب ست کہ باین صورت ظاہر ست ہمچنان صور عالم اگرچہ نقاب و حجاب جمال حضرت جمیل مطلق ست لیکن مانع مشاہدہ او سبحانہ تعالیٰ در تعینات نیست

جوہر دو توحید در لغت گردانیدن چیزے را واحد کہ با و غیر را شریک و مثل و ضد ندانند و نزد علمائے توحید اعتقاد کردن وحدانیت حضرت خداوند تعالیٰ است و این ثمرہ معرفت استدلالی ست و نزد فرقہ علیہ صوفیہ صافیہ توحید ثمرہ وحدانیت حضرت خداوند تعالیٰ است و این ثمرہ معرفت شہودی ست و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ توحید را مراتب ست اول توحید ایمانی دوم توحید علمی سوم توحید حالی چہارم توحید الہی توحید ایمانی آنست کہ بندہ بتفرد وصف الہیت و توحد استحقاق معبودیت جناب حق سبحانہ و تعالیٰ بر مقتضاء اشارت آیات و اخبار تصدیق کند بدل و اقرار دہد بزبان و این توحید نتیجہ تصدیق مخبر و اعتقاد صدق خبر باشد و مستفاد بود از اظہار علم و تمسک بدان خلاص از شرک جلی و انخراط در سلک اسلام فائدہ دہد و متصوفہ بحکم ضرورت ایمان باعموم مومنان درین توحید مشارک اند (در سیان چیزے در آمدن) و بدیگر مراتب متفرد و مخصوص و توحید علمی مستفاد ست از باطن علم کہ آنرا علم الیقین خوانند و آنچنان بود کہ بندہ در بدایت طریق تصوف از سر یقین بداند کہ موجود حقیقی و موثر مطلق نیست الا خداوند عالم و جملہ ذوات و صفات و افعال را در ذات و صفات و افعال او محو و ناچیز داند و ہر ذاتے را صفرونے از نور ذات مطلق شناسد و ہر صفتے را پرتو از نور صفت مطلق داند چنانکہ ہر کجا علمے و قدرتے و ارادتے و سمعے و بصرے یابد آنرا اثرے از آثار علم و قدرت و ارادت و سمع و بصر جناب الہی داند علی ہذا جمیع صفات و افعال و این مرتبہ از اوائل مراتب توحید اہل خصوص ست و توحید علمی اگرچہ فرد و مرتبہ توحید حالی ست ولیکن از توحید حالی مزجی با آن ہمراہ بود و صاحب این توحید بیشتر در ذوق و سرور بود و بدین توحید بعضے از شرک خفی برخیزد و توحید حالی آنست کہ حال توحید وصف لازم ذات موحد گردد و درین مقام وجود موحد در مشاہدہ جمال وجود واحد چنان مستغرق عین جمع گردد کہ جز ذات و صفات واحد در نظر شہود او نیاید تا غایتے کہ این توحید را صفت واحد بیند نہ صفت خود و این دیدن را اسم صفت او بیند و بس او بدین طریق قطرہ وار در تصرف تلاطم امواج بحر توحید افتد و غرق جمع شود و آرے بجاست قول ابن عطا قدس سرہ التوحید نسیان التوحید فی مشاہدۃ جلال الواحد حتی یکون قیامک بالواحد لا بالتوحید و منشا ہمین توحید نور مشاہدہ است و منشاء توحید علمی نور مراقبہ و بدین توحید اگرے از سوم بشریت

منتفی شود و برشال نور آفتاب که در غلبهٔ ظهور او بمثابه اجزاء ظلمت از روے زمین برخیزد و بتوحید علمی بعضے رسوم ازان مرتفع گردد و برشال نور مهتاب که بظهور او بعضے از اجزاء ظلمت منتفی شود و اکثر همچنان باقی ماند و سبب وجود بعضے از بقایا رسوم در توحید حالی آنست تا صدور ترتیب افعال و تهذیب اقوال از موحد ممکن بود و بدین جهت در حال حیات حق توحید چنانچه باید گذارده نشود و بدین توحید بمثابه از شرک خفی برخیزد و خواص موحدان را در حالت حیات حقیقت توحید صرف که یکبارگی آثار و رسوم وجود در تجلی شود کلمهٔ برشال برق خاطف لامع گردد و فنی اکمال منتفی شود و بقایا رسوم دیگر باره معاودت کند و درین حال بکلی بقایا رشرک خفی مرتفع گردد و روے این مرتبه در توحید آدمی را مرتبه دیگر ممکن نیست و توحید الهی آنست که جناب حق سبحانه و تعالی در ازل از نفس خود نه بتوحید دیگرے همیشه بوصف وحدانیت و نعت فردانیت موصوف و منعوت بود کان الله و لم یکن معه شئ و اکنون همچنان بر نعت ازلی واحد و فرد است و الآن کما کان و تا ابد آباد هم برین وصف خواهد بود کل شئ هالک الا وجهه فرمود و نفرمود یهلک تا معلوم شود که وجود همه اشیاء در وجود او امروز مالک ست اینست حق توحید و این توحید است که از رعیت نقصان بمرتبهٔ توحید ملکیه آدمی بسبب نقصان وجود او قصر آمد

جوهر حضرت شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رساله کلیه میفرماید که نزدیک صوفیه ترک توحید الی الله تعالی در توحید ست و نظر کردن سوے غیر حضرت خداوند تعالی تشبیه ست یعنی کمال توحید سقوط نظر موحد ست در رویت توحید و این در مرتبه فنا حقیقی ست و در حقیقت کمال توحید همین ست و بعضی میفرمایند که توحید عبارت ست از اثبات ما لم یزل و اسقاط ما لم یکن یعنی اثبات چیزے که همیشه بود و همیشه باشد و آن حضرت خداوند تعالی است و دور کردن چیزے که نبود و نباشد و آن دنیاست و مافیها و بعضے میفرمایند توحید آنست که ذکر نکند چیزے را مگر الله تعالی را و نداند چیزے را مگر الله تعالی را و فهم نکند چیزے را سواے او سبحانه و تعالی و دوست ندارد چیزے را مگر الله تعالی پس دوست دارد الله تعالی را از جهت ذات من غیر نظر الی الصفات و قطع طمع عن المرادات و بعضے میفرمایند که علامت توحید نسیان توحید ست و بعضے میفرمایند توحید نفی تفرقه است و وقوف بسر جمع و این وصف در بدایت توحید حال لازم بود و حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در لوائح میفرمایند توحید یگانه گردانیدن دل ست یعنی تخلیص و تجرید او از تعلق باسوے حضرت حق تعالی هم از روے طلب و ارادت و هم از جهت علم و معرفت یعنی طلب و ارادت او از همه مطلوبات و مرادات منقطع گردد و همه معقولات و معلومات از نظر بصیرت او مرتفع شود و از همه

روے توجہ بگرداند و بغیر حضرت حق سبحانہ و تعالی آگاہی و شعورش نماند انتہی این حال توحید ست در مرتبہ جمع والا و نہایت توحید کہ فرق بعد الجمع ست اہل توحید را علم و شعور بانیا واقع است لیکن بروجہے کہ ہمہ را نظر بر یک چیز دانند و بینند و اضافت از ایشان منقطع ساختہ ہمہ را اسناد بواحد حقیقی نمایند کہ التوحید اسقاط الاضافات یعنی نہایتش آنست کہ در عین تفرقہ مستغرق عین جمع باشد و در عین جمع ناظر تفرقہ چنانچہ ہیچ یک از جمع و تفرقہ مانع دیگرے نبود اینست کمال توحید در تشحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ توحید در ین زمانہ آن شدہ کہ مردم ببازار میروند و در بازار سیاہ روی می نگرند و میگویند کہ مشاہدہ حسن و جمال حق سبحانہ و تعالی میکنم نعوذ باللہ ازین مشاہدہ یکے از اکابر فرمودہ کہ گر فتم کہ نفس را در مشاہدہ شاہد صوری ہیچ حظے نماند آخر حظ روحانی خود باقی ست و آنرا انکار نمی توانکرد ہمچنانکہ سالک را از لذات نفسانی کہ حجب ظلمانی ست گذشتن واجب ست از حظوظ روحانی

کہ حجب روحانی ست ہم گذشتن لازم ست

جوہر دربیان آنکہ وحدت حقیقی را تقیدات و تعددات عظیم ترین حجاب ست

شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ عظیم ترین حجابے و کثیف ترین نقابے جمال وحدت حقیقی را تقیدات و تعددات ست کہ در ظاہر وجود واقع شدہ است بواسطہ تلبس آن باحکام و آثار اعیان ثابتہ و حضرت علم کہ باطن وجود ست و محجوبان را چنان می نماید کہ اعیان موجود شدہ اند در خارج و حال آنکہ بوی از وجود خارجی بمشام ایشان نہ رسیدہ است و ہمیشہ بر عدمیت اصلی خود بودہ اند و خواہند بود و آنچہ موجود و مشہود ست حقیقت وجود ست اما باعتبار تلبس باحکام و آثار اعیان نہ از حیثیت تجرد از انہا زیرا کہ ازین حیثیت بطون و خفا از لوازم اوست پس نفی الحقیقت حقیقت وجود ہمچنان بر وحدت حقیقی خود ست کہ از لا بود و ابدا خواہد بود اما در نظر اغیار بسبب احتجاب بصورت کثرۃ احکام و آثار مقید و متعین و می آید و متعدد و متکثر می نماید رباعی

بحر ست وجود و جاودان موج زنان	نتوان بحر ندید غیر موج اہل جہان
از باطن بحر موج بین گشتہ عیان	بر ظاہر بحر در موج نہان

جوہر مسئلہ وحدت مسئلہ غامض ست بسیار کسان بے تحقیق آن ملحد گشتند و بسیار بے تحقیق آن معتقد حقیقی شدند

صاحب گلشن راز قدس سرہ راست ؎ ہر آنکس را کہ اندر دل یکے نیست یقین دان کہ ہستی جز یکی نیست

و نیز صاحب گلشن راز قدس سرہ راست ؎ دو چشم فلسفی چون بود احول ز وحدت دیدن حق شد معطل

شارح قدس سرہ احول آنرا میگوید کہ یک چیز را دو بیند چون چشم وجود ممکن را غیر

واجب اعتقاد کرده و یک حقیقت را و تصور نموده و ندانسته که نور وجود که بر اعیان ممکنه تافته همان نور وجود واجب ست و غیر وجود مطلق موجودے دیگر نیست لاجرم وحدت حقیقی حق ندیده و از ذوق شهود توحید محروم گشته است

جوہر ظهور و نمود و غیریت اشیا از مقتضیات قوت واہمه است که مدرک جزئیات ست و بکلیات و حقائق امور اطلاع ندارد و الا یک حقیقت بیش نیست که بصورت مختلفه کثرات عالم عیب و شهادت تجلی فرموده و در حواس چون غلط بسیار واقع است اعتماد بر مدرکات حواس نتوان کرد چنانچه احول یکے را دو می بیند و سراب را که معدوم ست موجود میداند و قطرهٔ نازله را خط مستقیم می انگارد و شخصے که در کشتی نشسته است کشتی را که متحرک ست ساکن می بیند و نقطهٔ آتش را که بسرعت حرکت دوری دہند معهذا بصورت دائره می نماید و فی الحقیقت غیر از یک نقطه آنجا چیزے دیگر نیست همچنین نقطه وحدت ست که بحیث سرعت تجدد ذات و تجلیات غیر متناهیه بصورت دائره موجودات ممکنه ظاهر گشته

جوہر ذات واحدست بحسب ذات خویش و کثرت در اسما و صفات ذات باشد که اسما عبارت ست از ذات مع الصفات و صفات از امور عینیه خارجیه نیست بلکه نسب معقوله و هر چه موجود فی العقل است اگر در خارج وجود یافت آنرا موجود فی العقل والعین خوانند والا از قبیل امور عدمیه شمرند بنسبت با امور موجوده در خارج - نمایندگی کثرات از جهت شیون مختلفه ذات ست که بصور اعیان ثابته ظهور کرده ظاهر خلق ظاهر حق ست و باطن خلق باطن حق - غیر از ذات احدیت که مسمی الله است هر چه هست یا تجلی ذات ست یعنی مظهر ذات یا صورتے ست در ذات یعنی اسمے ست الهی یا صفتے ست ذاتی حاصل در ذات احدیت و اطلاق صورت باسم کردن ازان جهت است که اسما جمله حجب ذات اند یعنی ذات مختفی ست در اسم همچنان معنی مختفی ست در صورت غیر مسمے الله مجالی و مظاهر ذات اند -

جوہر چون در مشاہده اشیا اول حق تعالی را بیند یعنی اول نظر بر نور وجود واحد مطلق است صاحب این شهود را ذو العین گویند که حق را ظاهر می بیند و خلق را باطن و خلق نمودے مرات حق ست و حق ظاهر و خلق در و پنهان چنانچه آئینه در صورت مخفی ماند زیرا که اظهر اشیا هستی حق ست چه او بخود پیداست و پیدائی اشیاء دیگر بواسطهٔ اوست نمی بینی که فرضاً اگر صورتے از دور مشاہده شود اول موجودیت او معلوم میگردد تا ماگاه باشد که از غایت بعد مکان معلوم نگردد که آن صورت انسان یا فرس یا غیر آن تلکه در همه حال بحقیقت آنچه مدرک می شود وجود ست زیرا که غیر او عدم ست فلهذا محقق میفرماید که الحق محسوس والخلق معقول ؎ رو تو ظاهر است بعالم نهان کجاست ؛ گر او نهان بود بجهان خود عیان کجاست ؛ فلهذا محقق میفرماید ما رأیت شیئا الا رأیت الله قبله

	نظر بر بر چہ افگندیم واللہ		نیامد در نظر ما را جز اللہ

و دیگرے گوید ما رایت شیئا الا و رایت اللہ بعدہ چہ آن حقیقت بعوارض مستخفیہ و پردہ تعینات مستور گشتہ و اول نظر بر نقاب می افتد انگاہ بر شاہد و صاحب این مرتبہ را ذو العقل نامند کہ خلق را ظاہر بینند و حق را باطن حق نزد وے مرات خلق ست و مرات بصورتے کہ دران مرات ظاہر گشتہ است مخفی ست ہمچون اخفاے مطلق در مقید. و دیگرے فرمود ما رایت شیئا الا رایت اللہ فیہ ؎

	از صفاے مے و لطافت جام		ہم آمیختہ رنگ جام و مدام
	ہمہ جامست نیست گوئی مے		یا مدامست نیست گوئی جام

و دیگرے گفت ما رائت شیئا الا رائت اللہ مور زیرا کہ بحکم اتحاد مظہر و ظاہر عاشق و معشوق در خارج از یکدیگر ممتاز نیستند اگرچہ عقل تمایز بینہا می نماید و یکے را بحقیقت غیر آن می شمارد و صاحب این دو مرتبہ را ذو العقل و العین خوانند کہ حق را در خلق می بینند و خلق را در حق مشاہدہ می نمایند و شہود یکے از ان دیگر متعجب نمیگردد بلکہ وجود واحد را از وجہے حق می بینند و از وجہے خلق و بر رویت کثرت مظاہر از شہود وجہ واحد متجلی دران متعجب نمیگردند آنان راز

جوہر از الفاظ مبارک کہ حضرت سیادت شرف جہانگیر سمنانی قدس سرہ این موجودات ممکنہ یا از عدم پیدا آوردہ ہمچو پیدا آوردن چیزے را از چیزے و یا عدم را باین صور نمودہ یا از خود صورت کردہ باخود ہر یک از ین صور تجلی فرمودہ مع بقائہ علی ما ہو علیہ من الوحدۃ و الاحدیۃ فی حد ذاتہ و حقیقتہ و شک نیست کہ اول و ثانی محال ست زیرا کہ عدم شے نیست کہ مادہ چیزے تواند بود یا اورا بصورتے تواند نمود و ثالث نیز بجہت آنکہ موجب تجزی و تبعیض اوست تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا زیرا کہ واحد بوحدت حقیقیہ و احدیت ذاتیہ مطلقہ اگر متجزی و متبعض گردد ہر آئینہ انقلاب وجود بعدم لازم آید بجہت آنکہ موجد عین وجود ست کہ غیر او جز عدم نیست و نیز مقرر ست کہ وحدت صفت نفسی اوست کہ زوال و سلب زوال موصوف بود پس نماند مگر خود ش باین صور تمثل نماید و باین اشکال تشکل مع بقائہ علی ما ہو علیہ فی حد ذاتہ و حقیقتہ من الوحدۃ الحقیقیۃ و الاحدیۃ الذاتیۃ بلا تبدیل و تغیر و لا تعدد و لا تکسر مستزاد

	ہر لحظہ بشکل آن بت عیار برامد		دل برد نہان شد
	ہر دم بلباس دگران یار برامد		گہ پیر و جوان شد
	اینجملہ ہمون بود کہ می آمد و می رفت		ہر قرن کہ دیدی	
	تا عاقبت آن شکل عجب وار برامد		واماے جہان شد

	رومی سخن کفر نه گفت ست چو قائل		منکر نشوید ش
	کافر شده آنکس که به انکار برامد		مردود جهان شد

جوہر دربیان آنکہ کلمات ارباب توحید تشویق راست تا تحصیل کمال معرفت را حضرت شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات می فرماید رباعی

	ناکرده طلسم هستی خویش خراب		از گنج حقیقت نتوان کشف حجاب
	در ریاست حقیقت و ارباب سخن		سیراب نشد کسی ز دریا بسراب

رباعی

	از ساحت دل غبار کثرت رفتن		خوشتر که بهر زه در وحدت گفتن
	مغرور سخن مشو که توحید خدا		واحد دیدن بود نه واحد گفتن

تامل در کلمات قدسیه ارباب توحید و تفکر در انفاس متبرکه اصحاب مواجید تشویق راست نه تحصیل کمال معرفت و تحقیق را زیرا که علوم و معارف ایشان ذوقی و وجدانی ست نه تقلیدی و نقلی یا عقلی و برہانی پس بالکلیه بساط جستجو در نوشتن و بگفت و گوی بیحاصل خرسند گشتن کمال جہالت و غایت ضلالت ست از گفتن بزبان تا یافتن بوجدان تفاوت بسیارست و از شنیدن بگوش تا کشیدن در آغوش و رجات بسیار هرچند نام شکر بهی تا شکر نخوری کام تو شیرین نشود و هرچند وصف نافه گوئی تا نافه نبوئی مشام تو بگین نگردد پس چون طالب صادق را بواسطه مطالعه این سخنان سلسله شوق در حرکت آید و داعیه طالب قوت گیرد می باید که بیحرف گفت و شنید بسنده نکند بلکه کمر اجتهاد و جد در حسب المقدور در تحصیل این مطلوب کوشد شاید که توفیق موافق آید و سعادت مساعدت نماید

جوہر حضرت قدوۃ المحققین شیخ ابراہیم شطار قدس سرہ در آئینه حقائق نما شرح جام جہان نما میفرماید که اگر کسے سوال کند که کسے علم توحید و علم حقائق حاصل کرده و عمل بران نه ورزیده یعنی تصفیه و تزکیه نکرده معاد روح او چگونه باشد حضرت امام محمد غزالی قدس سره در رساله مضنون علی غیر اهله جواب چنین فرموده اند که او عالم فاسق ست مدتے عذاب صوری چند بعد از روزگار بگوگرد و چنانچه با ذهب سخاس باشد چون در آتش کنند و سخت بدمند جمله سخاس سوخته گردد و ذهب خالص بر آید و اگر کسے سوال کند که حال آن کس چیست که عمل نیک ورزیده و علم تحقیق حاصل نکرده جواب امام جواب میفرمایند آنکس ناقص است اما فضیلت عمل باشد او را از الم صوری خلاصی باشد و از بهشت صوری بی نصیب نبود اما از سعادت معنوی محروم ماند چه سعادت معنوی لازم علم کمال است که او را حاصل خود

جوہر فص حکمۃ احدیۃ فی کلمۃ ہودیۃ تخصیص این حکمت بکلمہ ہودیہ ازان جہت ست کہ ہود علیہ السلام عارف مراتب ثلاثہ احدیہ ومظہر توحید ذاتی واسمائی وافعالی بودند ودین فص توحید علی سبیل التحقیق مذکور ست واحدیت ۔ اسمہ تبارک است اول احدیت ذات کہ دران مرتبہ ہیچ وجہ کثرت را اعتبار نیست قل ہو اللہ احد بیان این مرتبہ احدیت مطلقہ ست دوم احدیت اسماء وصفات یعنی ہمہ اسماء وصفات مع کثرتہا التی لاتحصی باذات یکی ست وباین اعتبار گویند کہ اللہ واحد است ہو اللہ الواحد القہار یعنی جمیع اسماء وصفات دران تہلک وعین ذات اند سوم احدیت افعال و تاثیرات ومؤثرات ست یعنی کہ آن ذات متعالیہ است کہ فی الحقیقت مصدر جمیع افعال ومؤثر در ہمہ منفعلات ست وبحکم ترتیب ہر یکے را بحسب اختلاف درجات وتفاوت قابلیات سوی حضرتش ایکشاند

جوہر حضرت شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات می فرماید رباعی

ہستی کہ حقیقت حق آمد الحق	بے آنکہ بحق بود مضاف وملحق
قومے کہ بہ تعینش مقید دانند	قومے دگر از قید تعین مطلق

قائلان باتحاد وجود واجب تعالی باحقیقتش دو فرقہ اند فرقہ اول ارباب فکر ونظر چون حکماء ایشان میگویند نشاید کہ واجب الوجود کلی باشد یعنی نشاید کہ امور اکلیت وعموم عارض تواند بود زیرا کہ وجود کلی در خارج بے تعین صورت نبندد پس لازم آمد کہ واجب الوجود مرکب باشد ازان امر کلی وتعین و ترکب واجب محال ست چنانکہ مشہور ست بلکہ واجب باید کہ فی حد ذاتہ متعین باشد یعنی تعین وے عین ذات وی باشد چنانکہ بودی عین ذات وی ست تا بہیچ وجہ دور وترکب وتعدد صورت نبندد وحینئذ موجودیت اشیا عبارت ازان باشد کہ ایشان را باحضرت وجود تعلقی خاص ونسبتے معین ست واز آنحضرت بر ایشان پرتویست ۔ آنگہ وجود مر ایشان را عارض ست یا در ایشان حاصل وبرین تقدیر موجود مفہومی باشد کلی محمول بر امور متکثرہ ووجود جزئی حقیقی ممتنع الاشتراک بین الکثیرین و اگر کسے گوید کہ متبادر بذہن از لفظ وجود مفہومے ست مشترک میان چیزہاے بسیار پس چون جزئی حقیقی باشد گوئیم کہ سخن در حقیقت وجود ست نہ در آنچہ متبادر میشود از لفظ وجود پس می شاید کہ حقیقت جزئی حقیقی باشد ومفہوم کلی متبادر از لفظ وجود عرض عام نسبت بآن حقیقت چون مفہوم واجب بالقیاس باحقیقتش وفرقہ دوم صوفیہ قائلین بوحدت وجود اند میگویند کہ وے طور عقل طوریست کہ دران طور بطریق مکاشفہ ومشاہدہ چیزے چند منکشف میگردد کہ عقل از ادراک آن عاجزست ہمچنانکہ حواس از ادراک معقولات کہ مدرکات عقل ست عاجز اند ودران طور محقق شدہ است

کہ حقیقت وجود کہ عین واجب الوجود ست نہ کلی ست و نہ جزئی و نہ خاص و نہ عام بلکہ مطلق است از ہمہ قیود و تا حدی کہ از قید اطلاق نیز معرا ست بران قیاس کہ ارباب علوم عقلیہ در کل طبیعی گفتہ اند و آن حقیقت در ہمہ اشیا کہ موصوف اند بوجود بتجلی و ظہور کردہ است آن معنی کہ ہیچ چیز از ان حقیقت خالی نیست کہ اگر از حقیقت وجود تجلی خالی بودے اصلا بوجود موصوف نہ گشتے

جوہر بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در رسالہ خود میفرمایند کہ حقیقت واجب جانہ و تعالی وجود مطلق است و حقائق ممکنات شیونات و تعینات اوست پس واجب ممکن نمیتواند شد و مطلق را وجوب لازم و معین را امکان و محال ست کہ مطلق عین متعین گردد و برعکسہ اصلا تغائر نماند و اطلاق مطلق باطل شود و نیز محال ست کہ متعین عین مطلق گردد و بہ بطلان تغائر زیرا کہ از متعین تعین باطل و زائل نمیشود و شہود چنانکہ سالک را سر نزہ فنا فی اللہ رسد تعین نمیشود و آن باشد و او غافل از تعین خود نیتواند و واقع تعین مرتفع نمے شود

جوہر دوم واجب الوجود ہر چہ وجود او ضروری باشد او را واجب الوجود گویند و ہر چہ عدم او ضروری باشد او را ممتنع الوجود نامند و ہر چہ وجود و عدم او ضروری نباشد او را ممکن الوجود خوانند - ارباب عقل و اصحاب فکر یعنی حکما و متکلمین بر انند کہ واجب تعالی علت موجدہ ممکن است و ممکن معلول واجب تعالی پس واجب تعالی غیر ممکن باشد کہ علت موجدہ ہر شے غیر آن شے باشد و شیخ اکبر در فص محمدی ایشان را اصحاب علت میفرمایند و نیست نفس الامر و حقیقت حال کہ جماعہ مذکورہ بر انند و نیست حق علت موجدہ ممکن بہ نسبتے کہ ممکن غیر او باشد و او غیر ممکن ع چون ندیدند حقیقت رہ افسانہ زدند - و میگویند عقلاء مذکور در اثبات واجب تعالی کہ ہر ممکن در وجود خود محتاج باشد بسوے واجب تعالی و این حکم بدیہی ست چہ ہر کسے بعد ادراک معنی امکان حکم میکند کہ ہر ممکن مفتقر باشد بسوے واجب الوجود در وجود خود بواسطہ یا بلا واسطہ و درین حکم اہل وجدان و اہل برہان شریک اند لیکن اہل برہان بر انند کہ واجب تعالی غیر ممکن باشد بجمیع وجوہ آرے حکم کردن بافتقار ہر ممکن بسوے واجب تعالی بدیہی ست لیکن نیست ممکن غیر واجب تعالی و واجب غیر ممکن چہ افتقار ممکن بسوے واجب تعالی مثل افتقار حباب باشد بسوے آب پس حباب عین آب باشد و آب عین حباب پس واجب تعالی حقیقت الحقائق باشد و ہر حقیقتے از حقائق فردے باشد از افراد آن چنانکہ ہر جسم خاص فردے باشد از افراد جسم مطلق پس واجب تعالی ہر ہر فرد محمول باشد

جوہر سوم تحقق واجب الوجود دور توقف الشے علی ما یتوقف علیہ و تسلسل استناد ممکن ست در وجود خود بغیرے کہ موثر ست در وی و استناد آن علت بعلت دیگر کہ دران علت اول موثر است

و ہلم جرا الی غیر النہایۃ و چون امکان تساوی وجود و عدم ممکن است پس البتہ جہت ترجح احد الطرفین نزد یک ممکن محتاج بعلت ست اگر چنانچہ آن علت واجب باشد ثبت المدعی و اگر ممکن باشد خالی نیست کہ ہمان ممکن مفروض اول ست یا ممکن دیگر اگر اول باشد دور است چہ ممکن اول موقوف ممکن دوم باشد و ممکن دوم موقوف بممکن اول و اگر آن علت ممکن دیگر باشد خالی نیست کہ سلسلہ احتیاج منجر بواجب میگردد یا نمیگردد و اگر منجر بواجب شود فہوا لمراد و الا معلول ممکن دیگر باشد و آن بممکن دیگر معلول ممکن دیگر ہمچنین الی غیر النہایۃ میرود و این ست گرفتاری تسلسل چہ ہر چند فرض علل می نماید بجائے نمیرسد دور باطل تسلسل ست محال و اوست بس مبدء وجود بدست آمد پس قائل گشتند کہ واجب الوجود ست چہ اگر نباشد ازین دو باطل کہ دور و تسلسل ست یکے لازم آید ازین استدلال او را معلوم گشت کہ واجب الوجود می باید کہ باشد و معرفت حقیقی کہ علم بحقیقت بود حاصل نشد چہ آن معنی نفی غیر میرسد نہ باثبات ہر کہ حق را بوسیلہ اشیا می داند بحقیقت جاہل است و ہر کہ اشیا را بحق داند او عارف است

جوہر واجب الوجود آنست کہ وجود او مقتضاے ذات او باشد و ممکن الوجود آنست کہ وجود او نہ مقتضاے ذات وی باشد بلکہ از جہت موجودیت محتاج بغیر کہ علت وی ست باشد و ہمچنیں حکما علت احتیاج ممکن بمؤثر امکان ست از امکان انیاره واجب میکنند چہ وجود و عدم نظر بذات ممکن متساوی اند و واحد الطرفین ممکن کہ وجود باشد یا عدم ہر طرف دیگر مرجح نمیشوند الا بواسطہ امر مغائر آن ممکن کہ آن علت وی باشد و نزد متکلم علت احتیاج ممکن بمؤثر حدوث ست زیرا کہ احتیاج ممکن بمؤثر از جہت خروج ست از عدم بوجود و آن حدوث ست و بعضے کہ علت احتیاج امکان و حدوث را داشتہ اند در علت احتیاج حدوث اعتبار کردہ اند شطرا او شطرا مقصود آنست کہ حکیم فلسفی بلکہ اصحاب استدلال مطلقا از وجود ممکن بوجود واجب استدلال نمودہ می گویند کہ ممکن از جہت امکانیت و حدوث محتاج بعلت است و آن علت از روے امکانیت محتاج خواہد بود بعلتے دیگر اگر آن علت دیگر واجب باشد فہوا لمراد و اگر ممکن باشد اگر ہمان ممکن مفروض باشد یا منتہی بواجب شود کہ مقصود است یا منجر بممکنات غیر متناہیہ گردد و تسلسل لازم آید و چون اثبات ذات واجب بممکن می نمایند بر آنہ در معرفت ذات واجب حیران باشند چہ معلول اثر علت ست و آثار بذوات و صفات دلائل ذات و صفات موثر اند

لابد ست کہ در دلیل از بدلول چیزے باشد و چون ذات ممکن نزد ایشان بسبب کمال الوجہ خلاف ذات واجب است

جوہر در تنزیہ حق سبحانہ و تعالی از تحدید و تقیید منکران وحدت وجود و فرقہ اند یکی قائلان تجسیم کہ حق سبحانہ و تعالی را جسمیت ثابت میکنند و دیگر قائلان بتنزیہ کہ مجرد از مکان و جہت گویند و این تحدید و تقیید ست مزدات

حق سبحانہ وتعالیٰ پس حق تعالیٰ در وجود داخل شد مر وجود بجز وجود است اما چنانکہ بجز موجود و وجود از امکان ثابت اند چنین حق تعالیٰ نیز ذاتے ست مجرد از امکان و ثابت پس شہر بجز اہر مجرد شدہ اگر چہ مشبہ بجہانیات نشد پس منکران وحدت وجود ہمہ مشبہ اند و نزد اہل تحقیق حق تعالیٰ منزہ است در عین تشبیہ و مشبہ است در عین تنزیہ و کسی کہ منکر صفات تشبیہ است و یا منکر صفات تنزیہ ہر دو خاطی اند و در قرآن مجید آیات تشبیہ بسیار اند و آیات تنزیہ ہم واقع است و ہر دو حق ست و ایمان بہ یکے و تاویل بدیگرے ایمان بعض ست و کفر ببعض و بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در رسالہ خود میفرمایند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ منزہ است در عین تنزیہ ذات و مشبہ است در مظاہر پس او ست جامع میان تنزیہ و تشبیہ و نیست منزہ محض بوجہے کہ قابل تشبیہ نباشد اصلا چنانچہ اشعریہ میگویند چہ تنزیہ باین وجہ تقیید ست و نیست مشبہ محض چنانچہ مجسمہ میگویند کہ این تشبیہ تقیید است و اللہ تعالیٰ منزہ است از تقیید و تحدید و او سبحانہ مشبہ است در عین تنزیہ کہ او ست با تنزیہ شہود در مظاہر و منزہ است در عین تشبیہ بہ اعتبارات مالک اند و او ست موجود پس مشبہ بچہ چیز باشد و در قرآن مجید نصوص دالہ بر تشبیہ اگر اند از نصوص دالہ بر تنزیہ و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ در فصوص الحکم میفرمایند ؎ فان قلت بالتنزیہ کنت مقیدا + وان قلت بالتشبیہ کنت محدودا + پس اگر گوئی بہ تنزیہ فقط و تشبیہ را بآن یار نگشتی باشی تو مقید یعنی قید کنندہ مر حق تعالیٰ را و غیب یعنی منکر ظہور وے مشو باوجود آنکہ اللہ تعالیٰ خود را وصف کردہ است بہ بودن وے کی ظاہر ست و اگر گوئی بہ تشبیہ و تنزیہ را بآن منضم نگشتی چنانچہ مجسمہ میگویند کہ اللہ تعالیٰ جسم و مشبہ است پس تو ہی محمد دیعنی حد کنندہ مر اللہ تعالیٰ را و بعضے مراتب کہ مر تبہ تنزیہ ازان خارج باشد و حق تعالیٰ حد ندارد و باز میفرمایند ؎ وان قلت بالامرین کنت مسددا + وکنت اماما فی المعارف سیدا + و اگر بگوئی بہر دو امر کہ تنزیہ و تشبیہ باشد یعنی حق تعالیٰ منزہ است در عین تشبیہ و مشبہ است در عین تنزیہ باشی مسدود بر طریق سداد و راست گوئی و تو ہی امام و سردار در معارف الہیہ و باز میفرمایند ؎ ومن قال بالاشفاع کان مشرکا + ومن قال بالافراد کان موحدا + اشفاع مصدر است از باب افعال بمعنی جفت کردن و افراد نیز مصدر ست از باب مذکور و مشرکا بصیغہ اسم فاعل از تشریک و موحد بصیغہ اسم فاعل کسی کہ اثبات غیر باحق تعالیٰ نکند پس کسی کہ بگوید باشفاع و جفت کند خلق را باحق تعالیٰ یعنی بگوید کہ حق تعالیٰ را وجود علیحدہ است و ممکن را وجود علیحدہ او مشرک ست و این شرک خفی ست و کسی کہ بگوید باافراد یعنی بواحد بودن و فرد بودن وجود کہ وجود نفس ذات حق تعالیٰ است و او واحد ست و کثرت مظاہر او منافی وحدت نیست ہست آن شخص موحد و باز میفرمایند ؎ فیا کاک التشبیہ ان کنت ثانیا + ویا کاک التنزیہ ان کنت مفردا +

لفظ ثانی بصیغہ اسم فاعل بمعنی تنا کنندہ و یا بمعنی دوم یعنی بازدارمر نفس خود را از تشبیہ اگر ہستی تو تنا کنندہ حق تعالیٰ را و یا اگر ہستی تو دوم حق در وجود یعنی قائل تشبیہ باین طریق مشو کہ خود را یک موجود دانی و حق را موجود دوم از خود و باز دار نفس خود را از تنزیہ اگر تو باشی مفرد یعنی جدا کنندہ و تشبیہ را از تنزیہ یا بجملہ باید کہ قائل شوی بہ تشبیہ در عین تنزیہ و تنزیہ در عین تشبیہ باز میفرماید ؎ ما انت ہو بل انت ہو بتراہ فی عین الامور مسرحا و مقیدا ۔ پس تو او نیستی چرا کہ تو مقیدی و متعین و او مطلق بلکہ تو او ہستی بحسب حقیقت کہ حق متعین شدہ است در تو و می بینی حق را در عین موجودات مسرح و مقید اے خلاصہ از

قید تعین و مقید بقید تعین یعنی عالم در عین متعین ۔

جوہر در توحید ذات و تنزیہ صفات علماء صوفیہ کہ بسبب انقطاع از شواغل بامعدن علم اتصال یافتند و قدم ارواح و قلوب ایشان در ان مستقر و ثابت و راسخ شد و دیدہ بصیرت شان بنور مشاہدہ جمال ازلی مکتحل گشت بطریق علم یقین و برہان مبین بل بوجہ کشف و ذوق و وجدان میدانند و می بینند و گواہی میدہند کہ ہیچ کس و ہیچ چیز مستحق معبودی و لائق سجودی نیست الاحق سبحانہ و تعالیٰ ذات قدیمش ہمیشہ بوصف وحدانیت موصوف ست و بنعت فردانیت معروف و صفات محدثات از مشاکلہ و مماثلہ و اتصال و انفصال و مقارنہ حلول و خروج و دخول و تغیر و زوال و تبدل و انتقال از تقدس و نزاہت او مسلوب و ہیچ نقصان بکمال و جلال کمال او نا منسوب جمال احدیتش از وصمت ملاحظہ افکار مبرا و جلال صمدیتش از رحمت ملابسہ انظار معرا بازان میدان فصاحت را در وصف او مجال عبارت تنگ و سابقان عرصہ معرفت را در توصیف او پای اشارت لنگ پایہ رفعت ادراکش از ہوا ذات حواس و محاذات قیاس متعالی و ساحت عزت معرفتش از تردد اوہام و تعرض افہام خالی نہایات عقول را در بدایات معرفت او جز تحیر و تلاشی و لیکن نیست و بصیرت صاحب نظران را در اشعۂ انوار عظمت او جز تعامی و تعاشی سبیلی نہ ذات نامحدود او را بدایت نہ و صفات نامعدود او را نہایت نہ ازل و ابد مندرج در سعت احاطت او و کون و مکان منطوی در ربقہ بساطت او حیطہ اوائل در اولیت او و اواخر در آخریت او و اوائل ظواہر در ظاہریت او و باطن بواطن در باطنیت او ظاہر بر ہر چہ در عقل و فہم و وہم و حواس و قیاس گنجد ذات سبحانہ و تعالیٰ از ان منزہ و مقدس ست چہ این ہمہ محدثات اند و محدث جز ادراک محدث نتواند کرد و دلیل وجود او وجود اوست و برہان شہود او ہم شہود او غایت ادراک درین مقام عجزست از عجز عن درک الادراک ادراک ہیچ موجد بکنہ ادراک واحد جز واحد نتواند رسید و ہر چہ ادراک او بدان منتہی گردد غایت ادراک او بود نہ غایت واحد تعالیٰ اللہ عن ذلک

علو کبیر است ۵ آنچہ پیش تو پیش ازان رہنیست ۔ غایت فہم تست اللہ نیست ۔
جوہر صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ ۵

ہیبت تو حید خدا آموختن	خویشتن را پیش واحد سوختن
گر ہمی خواہی کہ بفروزی چو روز	ہستی ہمچون شب خود را بسوز
زانکہ ہستی سخت مستی آورد	عقل از سر شرم از دل میپرد
رستند غزالی ازان ہستی بلیس	کہ چرا آدم شود بر من رئیس
ہر کہ از ہستی خود مفقود شد	منتہای کار را او محمود شد

جوہر در کمال ذاتی و کمال اسمائی حق سبحانہ و تعالی صاحب تحفۃ المرسلہ الی النبی صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند وان لذلک الوجود کمالین احدہما کمال ذاتی وثانیہما کمال اسمائی اما الکمال الذاتی فہو عبارۃ عن ظہورہ تعالی علی نفسہ بنفسہ فی نفسہ لنفسہ بلا اعتبار الغیر والغیریۃ والغناء المطلق لازم لہذا الکمال الذاتی ومعنی الغناء المطلق مشاہدتہ تعالی فی نفسہ جمیع الشیون والاعتبارات الالہیۃ والکیانیۃ مع احکامہا ولوازمہا ومقتضیاتہا علی وجہ کلی اجمالی لاندراج الکل فی بطون الذات ووحدتہ کاندراج جمیع الاعداد فی الواحد العددی وآن وجود را و کمال ست یکے کمال ذاتی دوم کمال اسمائی وکمال ذاتی عبارت ست از ظاہر شدن حق سبحانہ و تعالے بر ذات خود بذات خود در ذات خود برائے ذات خود بے اعتبار غیر وغیریۃ وغنا مطلق لازمہ این کمال ذاتی ست ومعنی غنا مطلق مشاہدہ حق سبحانہ و تعالی است در ذات خود جمیع شیون واعتبارات الہیہ وکونیہ را باحکام ولوازم ومقتضیات او بر وجہ کلی اجمالی زیرا کہ ہمہ در بطون ذات و در وحدت او مندرج اند و انما سمیت غنا مطلقا لانہ تعالی بہذہ المشاہدۃ مستغن عن ظہور العالم علی وجہ التفصیل لاحاجۃ لہ فی حصول المشاہدۃ الی العالم وغیر لان المشاہدۃ جمیع الموجودات حاصلۃ لہ تعالی عند اندراج الکل فی بطونہ ووحدتہ وہذہ المشاہدۃ تکون شہودا عینیا علمیا کشہود المفصل فی المجمل والکثیر فی الواحد والشجرۃ مع الاغصان وتوابعہا فی النواۃ الواحدۃ ونامیدہ نشد این مشاہدہ مذکورہ بنعت مطلق مگر ازین جہت کہ حق سبحانہ و تعالی بدین مشاہدہ بے نیاز ست از ظہور عالم بر وجہ تفصیل و در حصول این مشاہدہ مر او را حاجت نیست سوے عالم و چیزے کہ در ولایت خواہ کہ مشاہدہ جمیع موجودات نزدیک اندراج ہمہ در بطون ذات او و در وحدت او حاصل ست و این مشاہدہ شہودی عینی علمی باشد چون شہود مفصل و مجمل و

بسیار و واحد و نخل باشاخها و باهمه توابع او و یک خسته و اما الکمال الاسمائی فهو عبارة عن ظهوره تعالی علی نفسه و شهوده ذاته فی التعینات الخارجیة اعنی العالم و مافیه و هذا الشهود یکون شهودا عیانیا عینیا وجودیا کشهود المجمل فی المفصل و الواحد فی الکثیر و النواة فی النخلة و توابعها الکمال اسمائی عبارت ست از ظهور او تعالی بر ذات خود و شهود او مر ذات خود را در تعینات خارجیه یعنی عالم و چیزے که در دست این شهود عیانی عینی وجودی باشد همچو شهود مجمل در مفصل و یکے در بسیار و خسته در نخلے و در توابع آن و هذا الکمال الاسمائی من حیث التحقق و الظهور موقوف علی وجود العالم و مافیه لان معناه السابق لا یحصل الا بظهور العالم علی وجه التفصیل و این کمال اسمائی از حیثیت تحقق و ظهور موقوف ست بر وجود عالم و بر انچه در وست زیرا که معنی مذکوره کمال اسمائی حاصل نشود مگر بظهور عالم بر وجه تفصیل و شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرماید که حضرت حق سبحانه و تعالی بموجب فرموده خود ان الله لغنی عن العالمین بحسب کمال ذاتی از وجود عالم و عالمیان مستغنی ست و اما تحقق و ظهور کمال اسمائی موقوف ست بر وجود اعیان ممکنات که مرایا و مجالی صفات و اعتبارات ذات اند چه کمال اسمائی عبارت ست از ظهور ذات مقدسه و شهود او در مراتب تعینات خود که مسمی اند بغیر و سوی اگر گویند استکمال حق تعالی بغیر لازم آید گوییم که مراتب نیز مظهر و مجلی ست مطلقا غیر نیست تا استکمال بغیر لازم آید بلکه او را و جهت ست یکے تعین شخصی و سے که لاحق وے شده و آن جهت غیریت ست و یکے جهت وجودی که قیام همه موجودات بآن وجود است و این عین وجود حق ست سبحانه هکذا قال بعض شارحی الفصوص و پوشیده نماند که مرآتیت و مظهریت موجودات مر وجود حق تعالی را از حیثیت غیریت ست نه از جهت عینیت چه مظهریت مرایا و مظاهر با عتبار تعین و تقید است و ایشان با عتبار تعین و تقید غیر وجود مطلق اند اگرچه در حقیقت وجود متحد اند و محققان از غیریت این میخواهند و غیر حقیقی خود عدم محض ست پس جواب صواب آنست که گویند ذات فی نفسها کامل است بے وجود اغیار که مظاهر مقیده است و کمال اسمائی بحیث کمال مظاهر و اسماء و شیون ست نه بحیث کمال ذات پس استکمال ذات لازم نیاید

جوہر در تحقیق اسماء و صفات صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که معتقد جماعت متصوفه آنست که خداوند تعالی را اسماء حسنی نامعدود است و صفات اعلی نامحدود و هر اسمے دلیل صفتے و هر صفتے سبیل معرفتی و هر معرفتے سوقت بدو بیتے و هر بدو بیتے طالب عبودیتے و از جمله آن اسماء نامتناهی بحسب حجاب الهی نود و نه اسم و هزار و یک بحسب استعداد و فهم و طاقت بشری از پرده غیب بصحرای ظهور آورده

وجمال صفات او درین مظاہر پدیدہ مشتاقان لقاء را بقا و بقاء را لقاء وجود جلوہ کردہ تا ہر لحظہ بدان تجلی ایشان را تسلی دیگر بود و ہر لحظہ از دیدہ آسمی جمال صفتے بر نظر ایشان عرض میکند و ذوق بر ذوق و شوق بر شوق شان می افزاید چہ ہر گاہ بوجہ صفتے جدید بر ایشان مکشوف می شود ذوقے تازہ بدل ایشان می پیوندد و شوقی جدید بمشاہدہ جمال ذات در ایشان انگیختہ میگردد و حق تعالیٰ را و را ہے نمودہ و ہر اسمے و یک اسمے بسیار است زنہار گمان نبری کہ اسماء جناب الٰہی در آنچہ شنیدہ و بتو رسیدہ است منحصرست چہ بسیار اسماء کہ در خزانہ عزت مکنون و در حجاب عزت ست و ہیچکس را جز عالم الغیب بران اطلاعی نہ علم ازلی بمعرفت آن منفرد ست اسماء او بیحد بیرون است و صفات او بیحد از عدد افزون و ہمچنانکہ اسماء را نہایت نیست

معانی و بطون ہر اسمی را غایت نیست

جوہر دوم در بیان آنکہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ از روی حقیقت ذوات از ہمہ چیز پوشیدہ ترست شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرماید کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ از روے حقیقت ذوات از ہمہ چیز پوشیدہ ترست کنہ ذات و غیب ہویت او تعالیٰ مدرک مفہوم و مشہود و معلوم ہیچکس نتواند بود کما اخبر ہو عن نفسہ بقولہ ولا یحیطون بہ علما ہر چہ در عقل و فہم و وہم و حواس و قیاس گنجد ذات خداوند سبحانہ و تعالیٰ از آن منزہ است و مقدس چہ ایشہ محدثات اند و محدث جز ادراک محدث نتواند کرد و اما از روے تحقق ہستی پیدا تر از ہمہ چیز ہاست و قال بعضہم قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم حق سبحانہ و تعالیٰ از ہمہ مخلوقات و موجودات غایبتر ست و از بیدائی پنہان تر

جوہر سوم خداوند تعالیٰ واحد ست لا شریک لہ و لا ضد لہ و لا ند لہ جسم نیست جوہر نیست عرض نیست و حضرت خداوند تعالیٰ در دار آخرت در بہشت بچشم سر دیدہ خواہد شد و بہشت و دوزخ مخلوق اند و اہل بہشت در نعیم و اہل دوزخ در عذاب باشند و عذاب قبر و سوال منکر و نکیر و بعث بعد موت و وسیلہ صورہ ہمہ حق اند و خواہد شد

جوہر چہارم آنکہ نزد بعضے صفات جناب حق سبحانہ و تعالیٰ عین ذات ست و نزد بعضی غیر ذات و نزد بعضے نہ عین ذات ست و نہ غیر ذات و بعضی میفرمایند کہ متعرض نشویم لفظ غیر را نہ بنفی و نہ باثبات بلکہ گوئیم کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ موجود است و جناب او تعالیٰ را صفات ست کہ معدوم نشود چنانکہ ذات جناب او سبحانہ و تعالیٰ معدوم نشود و حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ صفات غیر ذات اند من حیث ما یفہم العقول عین ذات اند من حیث التحقق و الحصول مثلاً عالم ذات ست باعتبار صفت علم و قادر باعتبار قدرت و مرید باعتبار ارادت شک نیست کہ انہا چنانکہ بحسب مفہوم با یکدیگر متغایر اند بذات نیز متغایر اند اما بحسب تحقق و ہستی عین ذات اند یعنی کہ آنجا وجودات متعدد نہ نیست بلکہ وجود یست واحد و اسماء و صفات نسب

واعتبار است او۔

جوہر وصفات حق تعالیٰ صفات حق تعالیٰ نزد بعضے عین ذات ست و نزد بعضے غیر ذات و نزد بعضی نہ عین ذات ست و نہ غیر ذات و بعضی گویند کہ متوقف نشویم لفظ غیر بانہ بنفی و نہ باثبات بلکہ گوئیم کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ موجود ست و او تعالیٰ را صفات ست کہ معدوم نشود و چنانکہ ذات او سبحانہ و نزد یک محققین باعتبار آنکہ عقل مدرک اوست غیر ذات ست چہ او حاکم ست بتغایر میان ذات کہ عبارت از وجود مطلق ست و میان صفات کہ نسبتہا و متعدد اند و باعتبار واقع و فی نفس الامر عین یکدیگر اند چہ صفت عبارت از تجلی وجود مطلق ست و مرتبہ ظہور تجلی خاص کہ زائد بر ذات او نیست بلکہ عین ذات اوست مثلاً عالم ذاتی ست باعتبار صفت علم و قادر ذاتے ست باعتبار صفت قدرت و مرید باعتبار ارادت و شک نیست چنانکہ ذات و صفات در میان خود متغائر اند و عین ہمچنین صفات و اسماء در میان خویش نیز بحسب مفہوم و مظاہر متغائر اند متغائر کلی و عین اند بعینیت اصلی۔

جوہر صفات ذاتیہ عبارت ست از حیات و علم و قدرت و ارادت و سمع و بصر و کلام و این نزد اکثر محققان ست و بعضے بقا نیز از صفات ذاتیہ دانند۔ و امام الائمہ از صفات صفت علم ست و بعضے بر انند کہ امام ائمہ صفت حیات ست۔ صاحب عین المعانی قدس سرہ را اول مختار ست

جوہر عارف سامی حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرماید کہ جمیل علی الاطلاق حضرت ذو الجلال و الافضال ست ہر جمال و کمال کہ در جمیع مراتب ظاہرست پرتو جمال و کمال اوست کہ آنجا تافتہ و ارباب مراتب بدان بمقدار ہمت جمال و صفت کمال یافتہ ہر کرا دانائے ازلی اثر دانائی اوست و ہر کجا بینائے بینی ثمرہ بینائی اوست بالجملہ ہمہ صفات اوست کہ از اوج کلیت و اطلاق نزول فرمودہ و در حضیض جزویت و تقید تجلی نمودہ تا تواند جزو بکل راہ بری و از تقید باطلاق روے آری نہ آنکہ جزو از کل متمنا زو انی و بہ مقید از مطلق باز نانی رباعی

از لطف قدو صباحت خد چہ کنی	در سلسلۂ زلف معقد چہ کنی
از ہر طرفے جمال مطلق تابان	اے بیخبر از حسن مقید چہ کنی

جوہر اسماء سبعہ و ائمہ اسماء عبارت ست از حی و علیم و مرید و قدیر و بصیر و سمیع و متکلم بعضے محققان حی را امام الائمہ گویند زیرا کہ اسم حی مبنی ذات مقدم ست بر اسم علیم و حیوۃ شرط علم ست و علم شرط ما عدا و شرط را تقدم ست بر مشروط و بعضی گویند کہ اسم علیم را مامیت اولی ست از حیوۃ زیرا کہ امامت امر لیست نسبی و مقتضی مامومی و امام را خرف از مامومی و علم مقتضی آنست کہ معلوم قائم باشد

بروے واہم حیوۃ اقتضاء غیر حی نمیکند چرا کہ حیوۃ عین ذات ست وغیر مقتضی نسبت وظاہر است کہ علم از شروط حیوۃ واز امامت اوتقدم بالطبع لازم نمیاید و دانست کہ مزاج معتدل برق رائحہ طاہر حیوۃ است وحیوۃ بالتقدیم شرف ست بر مزاج پس اسم علیم بر امامت اول است از اسم حیوۃ آئینہ حقائق نما امام ایمہ اوصفات صفت علم ست

وبعضے بر انند کہ امام ایمہ صفت حیات ست عین المعانی

جوہر سبوح مشتق ست از تسبیح وقدوس مشتق ست از تقدس وہر دو در معنی تنزیہ شارک اند من حیث اللغت ہر دو در معنی تطہیر ست امام من حیث الاصطلاح مبالغہ در تقدوس نسبتہ است از سبوح کہ تسبیح تنزیہ حق ست از شریک وصفات اقص چون عجز وضعف وتغیر وفنا وامثال آن وتقدس تنزیہ حق ست از جملہ کہ در تسبیح گفتہ شد واز ہر چہ لائق جناب مقدس اوست از صفات امکان خواہ آن صفتی ناقصہ باشد یا کاملہ کہ آنچہ بہ نسبت بغیر حق کمال نماید و قدوس محصور در جملہ اسماء حسنی ست واو در تنزیہ وکیت وکیفیت از سبوح اشد مبالغہ است پس او اخص باشد از سبوح واینچہ اخص باشد انہم آنرا در ذکر سبوح خواہند آمد انشاء اللہ

گویند سبوح قدوس

جوہر قال اللہ تعالی ہو الاول والآخر والظاہر والباطن ج وہو بکل شی علیم ہ اوست پیش از ہمہ چیزہا و پدید آمدہ آنہا یعنی قدیم ازلی ست کہ او را ابدایت نیست وپس از فنا ہمہ موجودات اوست یعنی باقی ابدیست کہ آخریت او را نہایت نیست فرد اول واول بے انتہا + آخر او آخر بے انتہا واشکارا وجود او بکثرت دلائل ونہان حقیقت ذات او از تعقل ہر عاقل ۔ رباعی

اول وآخر توئی کیست حدوث وقدم		ظاہر وباطن توئی چیست وجود وعدم	
اول بے انتقال آخر بے ارتسال		ظاہر بے چند وچون باطن بے کیف وکم	

صاحب بحر الحقائق فرماید کہ اول ست در عین آخریت وآخر ست در عین اولیت وہر چہ من حیث ظاہر ست در عین باطنیت وباطن ست در عین ظاہریت حضرت شیخ ابو سعید خراز قدس سرہ را پرسیدند کہ خدا تعالی را بچہ شناختی فرمودند باآنکہ میان اضداد جمع کردہ پس این آیہ خواندند وفرمودند کہ متصور نیست جمع ضداد الا از حیثیت واحد واعتبار واحد در آن واحد قطعہ

اولے وہم در اول آخری		باطنی وہم در ان دم ظاہری	
تو محیطے بر ہمہ اندر صفات		واز ہمہ پاکی ومستغنی بذات	

واو ہمہ چیز علیم دو انیاست اول وآخر نزد علم او مساویست وظاہر وباطن بہ نسبت دانش او یکسان

جوہر قال اللہ تعالی لیس کمثلہ شئ وہو السمیع البصیر عبارا خلاف ست در آنکہ کاف در

کلمه زائدست یا غیر زائد بعضے برانند که زائدست پس معنی وے تنزیه باشد چرا که لیس مثله شیء این لازم آید که او را مثل بوجه از وجوه نیست و قوله وهو السمیع البصیر تشبیه باشد از بهر اطلاق سمع و بصر بما لک بر عبد میکنند پس در وے هم تنزیه باشد و هم تشبیه و بعضے برانند که کاف در وے زائد نیست پس بجای مثل باشد یعنی لیس مثل مثله شیء و نفی مثل از مثل خود کرده باشد و اثبات مثل کرده است مثلی که مثل از وے منفی بود و این عین تشبیه است و تنزیه درین قول باشد که وهو السمیع البصیر و در علم بلاغت گفته که هرگاه مبتدا ضمیر باشد مقدم بر خبر و خبر وے معرف بلام بود فائده حصر و هر پس معنی این باشد که او ست تنها که سمیع ست و بصیر ست و این عین تنزیه باشد چرا که تنزیه ذات او از سمع و بصر کرده است که آن نقص است بآنکه آلت مخلوق ست و او تعالی منزه است از آلت چنانکه گفته اند در معتقدات که سمیع بلا سمع و بصیر بلا بصر و اثبات سمعی و بصیری حق را کرده باشد پس ازین آیت مذکوره تبقدیر کاف زائده نیمه اول آیه تنزیه باشد و نیمه دیگر تشبیه و تبقدیر غیر زائد نیمه اول آیت تشبیه باشد و نیمه دیگر تنزیه و اگر نیکو تامل کنی بیابی که در هر نیمه از آیت تنزیه در تشبیه است و تشبیه در تنزیه است پس خلاصه سخن این باشد که حق ست که سمیع است و بصیرست در هر سمیعی و بصیرے که او را سمع و بصر باشد یعنی گوش و حدقه و حق را گوش و حدقه نیست و این عین تنزیه است در تشبیه - و شیخ اکبر گفت قوله تعالی لیس کمثله شیء یعنی نیست مثل حق تعالی چیزے تنزیه کرد خود را از نقائص انچه در عالم باشد چه عالم اهل عالم بایکدیگر متماثل اند پس عالم حق نباشد و نیز فرمود وهو السمیع البصیر یعنی الله تعالی سمیع ست و بصیر بمعنی شنوا و بینا

پس تشبیه کرد حق تعالی که ما مثل حق سمیع و بصیر ایم بلکه عین او -

چو هر در کلام جناب الهی صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که هیچ شک نیست که قدر و مرتبه هر کلامی بر حسب مقدار متکلم بود هر چند متکلم رفیع پایه تر کلام او رفیع تر و پایه او منیع تر و چون ذات قدیم منفرد ست بجلال و عظمت کلام همچنین منفرد بود بجلال و عظمت و اگرچه از روے افاده و نفع بما نیک نزدیک ست ولیکن از جهت رفعت مرتبت و علو منزلت بغایت دور است بر مثال آفتاب که بسبب از خلق دور ست و بشعاع و حرارت نزدیک اگر بآثار منافع آن بنگری در غایت قرب و ظهور ش بینی و اگر بکنه حقیقت آن بنگری در نهایت بُعد و بطونش یابی هم قریبست و هم بعید هم ظاهرست و هم باطن بعضی در قرب و ظهور او نظر کردند و گفتند حروف و صوت ست بجهت احتراز از بُعد و بطون و بعضے در بعد و بطونش نظر کردند و گفتند نه حرف ست و نه صوت و طائفه اول که گفتند حرف و صوت ست بعضی گفتند قدیم ست و بعضی گفتند محدث معلوم شد که هر قائلے بنا بر مذهب خود هر کدام قاعده نهاده است صحابه

وتابعین بحیث ملازمت اصول وچنین فضول ہرگز خوض نکردند واز اصول واجبیہ ایمان آوردن است بقرآن مجید ومتابعت اوامر ونواہی آن کردن اینقدر از جملہ لوازم واصول است وشروع ورزیدن چون حدوث وقدم بدعت وفضول

جوہر در معنی الاعیان الثابتۃ ما شمّت رائحۃ من الوجود در شرح رباعیات مولانا عبد الرحمن جامی قدس سرہ مذکور ست کہ صاحب فصوص الحکم قدس سرہ در فص اوریسی میفرمایند الاعیان الثابتۃ ما شمّت رائحۃ من الوجود یعنی اعیان ثابتہ کہ صور علمیہ اند بر عدمیت اصلی خود اند وبوے از وجود خارجی بمشام ایشان نہ رسیدہ است ومعنی این سخن آنست کہ اعیان ثابتہ نزد افاضہ وجود ایشان ثابت ومستقر اند بر بطون خود وہیچ وجہ ظاہر نخواہند شد زیرا کہ بطون وخفا ذاتی ایشان است وذاتی چیزے از ان چیز جدا نمی شود پس آنچہ ظاہر میشود از ین اعیان احکام آثار این اعیان ست کہ بوجود یا در وجود حق ظاہر میشوند نہ ذات این اعیان

جوہر در بیان آنکہ نور وجود حق سبحانہ وتعالیٰ بمثابہ نور محسوس ست وحقائق واعیان ثابتہ بمنزلہ زجاجات متنوعہ متلونہ شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند کہ نور وجود حق سبحانہ وتعالیٰ بمثابہ نور محسوس ست وحقائق واعیان ثابتہ بمنزلہ زجاجات متنوعہ متلونہ وتنوعات ظہور حق سبحانہ وتعالیٰ در ان حقائق واعیان ثابتہ چون الوان مختلفہ ہمچنانکہ نمایندگی الوان نور بحسب الوان زجاج ست کہ حجاب اوست وفی نفس الامر او را لونے نیست تا اگر زجاج صاف ست وسفید نور در وے صاف وسفید می نماید واگر زجاج کدر ست وملون نور در وے کدر وملون نماید با آنکہ نور فی حد ذاتہ از لون وشکل مجرد ومعراست ہمچنین نور وجود حق سبحانہ وتعالیٰ با ہر یک از حقائق واعیان ظہور یست کہ اگر آن حقیقت وعین قریب ست بہ بساطت ونوریت وصفا چون اعیان عقول ونفوس مجردہ نور وجود در ان مظہر در غایت صفا ونوریت وبساطت نماید واگر بعید ست چون اعیان جسمانیات نور وجود در ان کثیف نماید با آنکہ نور فی نفسہ نہ کثیف ست نہ لطیف بل وست تعالیٰ وتقدس کہ واحد حقیقی ست منزہ از صورت وصفت ولون وشکل در حضرت احدیت وہم اوست سبحانہ کہ در مظاہر متکثرہ بصور مختلفہ ظہور کردہ بحسب اسما وصفات وتجلی اسمائی ومقتضائی واعمالی خود را بر خود جلوہ دادہ

جوہر در نفی مجعولیت از اعیان ثابتہ وماہیات شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات می فرمایند رباعی

اعیان بمضیق عین ناکردہ نزول	حاشا کہ بود بجعل جاعل مجعول

چون جعل بود افاضهٔ نور وجود	تو صیت عدم بآن نباشند معقول

صوفیه موحدین با حکمار محققین متفق اند در نفی مجعولیت از اعیان ثابته و ماهیات و کلام شیخ محقق و مدقق صدر الحق والدین القونوی و متابعان ایشان ناظر بآنست که نفی مجعولیت از اعیان ثابته بمعنی آنست که جعل را اعبارت میدارند از تاثیر موثر در ماهیات باعتبار افاضه وجود عینی خارجی بر ایشان و شک نیست که اعیان از آن حیثیت که صور علمیه اند وجود خارجی از ایشان منتفی ست پس لازم آمد انتفار مجعولیت نیز و بعضے از محققان ارباب نظر بدو بیجا تحقیقی ست و حاصلش آنست که ماهیات ممکنه همچنانکه در وجود خارجی محتاج اند بفاعل در وجود علمی نیز محتاج اند بفاعل خواه این فاعل مختار باشد و خواه موجب پس مجعولیت بمعنی احتیاج بفاعل از لوازم ماهیات ممکنه است مطلقا خواه در وجود عینی و خواه در وجود علمی و اگر مجعولیت را تفسیر کنند باحتیاج بفاعل در وجود خارجی قول بنفی مجعولیت از اعیان ثابته صحیح باشد اما پوشیده نماند که این تخصیص و تقیید تکلف ست و راجع باصطلاح پس صواب درین مقام آنست که گویند که مراد بنفی مجعولیت از ماهیات عدم احتیاج ایشان ست فی حد انفسها بجعل جاعل و تاثیر موثر زیرا که ماهیت سواد و متکلم و فلک چون ملاحظه کرده نشود با مفهوم دیگر ورای مفهوم سواد و عقل معنی جعل و تاثیر را در وے تجویز نمیکنند بسبب آنکه میان ماهیت و نفس خودش مغائرتے نیست تا فاعل بجعل و تاثیر او را نفس خودش گرداند همچنین تعلق جعل و تاثیر فاعل در صفت وجود باینمعنی که وجود را وجود گرداند بلکه جعل و تاثیر وے متعلق بماهیت است باعتبار وجود باینمعنی که ماهیت را متصف میگرداند بوجود همچنانکه تاثیر صباغ در ثوب مصبوغ نه آنست که ثوب را ثوب گردانیده است یا صبغ را صبغ بلکه بآنست که ثوب را متصف بصبغ گردانیده است پس برین تقدیر بر یک از نفی مجعولیت ماهیات فی حد انفسها و اثبات مجعولیت ایشان باعتبار اتصاف بوجود صحیح باشد

جوهر در بیان حقیقت هر موجود حضرت حق سبحانه و تعالی العلم قدیم خویش حقائق کلیه و جزئیه را بایدانست و علم بشے مستلزم بوجود آن شے است در علم پس اشیا تمامی موجود بوجود علمی ازلی باشند شیخ ابراهیم شطاری قدس سره در آئینه حقائق نمایفرمایند که حقیقت هر موجودے عبارت ست از نسبت تعین او در علم حق سبحانه و تعالی ازلا و آن حقیقت را در اصطلاح محققان عین ثابته خوانند و در اصطلاح متکلمان معلوم معدوم و در اصطلاح حکما ماهیت و در اصطلاح معتزله شی ثابت

جوهر بدانکه حقائق اشیا را اعیان ثابته خوانند بحجت ثبوت اینها در حضرت علم و اعیان ثابته عدم اضافی اند چه نسبت با وجود خارجی عدم اند و باستعداد خود با وجود حال صدم ثابت اند

در علم جناب حق سبحانه و تعالی و بوے از وجود خارجی بمشام ایشان نرسیده است و هرگز اقتضاے ظهور نمیکنند و از علم بعین نمی آیند و ظاهر نشده است مگر احکام و آثار اعیانیعنی هستی با احکام و آثار اعیان ملتبس نموده است و ظهور نموده و درین مرتبه ظهور اشیاء کونیه و تمیز هر یکے در علم جناب الهی ست بروجه تفصیل پس اشیاء در این مرتبه صور علمیه حضرت حق تعالی اند که بر حضرت حق تعالی ظاهر اند و حق تعالی عالم بانهاست تفصیلا و هیچ یکے از نهانه خود را سیداند و نه مثل خود را

جوهر اعیان ثابته اگرچه در مرتبه علم صور متنوعه دانند لیکن ایشان را در ان مرتبه متعلما متعدد نیست بلکه محل ایشان امرے واحد ست و آن علم حضرت باریتعالی است و به نسبت علم واحد معلوم نیز واحد باشد چه معلوم من حیث المعلوم واحد است در ذات عالم چنانچه وحدت نوعی من حیث النوع واحد ست اگرچه در خارج افراد وے متصورات پس همچنان اعیان ثابته در مرتبه علم حق تعالی متعدد اند بتعلق علم اما من حیث النفسی المعلوم متعدد نیستند

جوهر بدانکه اعیان ثابته آئینه وجود حضرت حق تعالی اند و عالم عکس آن وجود است که بواسطه مقابل در آئینه ظاهر گشته و این عکس را ظل نیز خوانند زیرا که چنانچه ظل بنور ظاهر ست و قطع نظر از نور کرده عدم ست عالم نیز بنور وجود حضرت حق تعالی پیدا و روشن است و نظر بذات خود عدم و ظلمت ست و خاصیت آئینه آنست که عکس در وظاهر میشود و بر تقتضاے آئینه چنانچه در آئینه کج عکس کج و در آئینه طولانی عکس طولانی و در بزرگ بزرگ و در کوچک کوچک و علی هذا القیاس و حال آنکه آن شخص محاذی همان یک شخص باشد پس این اختلاف همه از آثار و احکام آئینه حاصل شده و آئینه اصلا مرئی نمیشود چنانچه صورت در آئینه می بینی و آئینه را نمی بینی و صورتے که در آئینه می نماید آئینه بآن صورت متصف نمیشود و نمی گویند که آئینه آن صورت ست یا آن صورت آئینه است بلکه آئینه سبب ظهور او شده است همچنین اعیان ثابته که صور علمیه حضرت حق تعالی اند حکم آئینه دارند که وجود حضرت حق تعالی باحکام ایشان ظاهر شده و بصورت ایشان نموده است و آن اعیان متصف بوجود نشده اند و همچنان معدوم اند و آثار اعیان که در وظاهر گشته هم آن شده که مگر اعیان بوجود ظاهر شده و حال آنکه آثار اعیان در وجود پیدا شده -

جوهر حق سبحانه و تعالی من حیث الوجود المضاف الی الموجودات عین موجودات خارجیه ست چرا که اعیان موجوده در خارج جمله آئینها اند مر وجود حق تعالی را و در آئینه جزعین نبینده و صورت او نظاهر نیست پس موجوداتے که آنرا ممکنات میخوانی باید که صور تفاصیلی حق تعالی دانی پس ممکنات نیز

باین اعتبار بذاتہ اعلی باشند نہ آنکہ علو ایشان اضافی باشد چرا کہ علو حق تعالی ذاتی ست و این اعیان عین حق اند و اعیان ثابتہ ثبوت صوری ایشان در علم ست پس از موجودات علمیہ باشند نہ از موجودات خارجیہ چہ شیخ اکبر قدس سرہ فرمودہ ما شممت رائحۃ من الوجود العینی من الوجود الخارجی کہ صور اعیان ثابتہ بانت ایشان در علم ست و معدوم خارجی ست پس صور اعیان ثابتہ بحال خویش باقی باشد و اعیان بر دو اعتبار است یکے آنکہ یا اعیان مرائی وجود حق تعالی و اسما و صفات او سبحانہ اند تا در وی جزآن وجود متعین بسبب نمایندگی مراۃ و صفا و کدورۃ آن در وے نماید و تعدد در نظر بسبب تعدد مراۃ ست و مثال آن در محسوس چنین دان کہ مثلا تو روے بدیوارے آوری کہ ہمہ آن دیوار آئینہ دروے نشانیدہ باشند بلاشک صورت تو در ہر یکے از ان آئینہا ظاہر خواہد شد وے نمایندگی ہا مختلف بسبب جوہر آئینہ و نمایندگی آن و بے شبہ میدانی کہ تو کی در ان آئینہا می نمائی و خود تو در ان نیستی و تو خود ہمچنان کہ ہستی در مرتبہ خود بآن صفت کہ ہستی و از ہیچ ہم جدا نی کہ چگونہ اعیان موجودہ اند در علم و معدوم اند در عین و در آنچہ وجود خارجی بشمام آن نرسیدہ دوم آنکہ گوئی در وجود فی الخارج جز اعیان نیست و وجود حق در غیب مراۃ این اعیان ست و بدانکہ موحد عارف کہ حق بر وے غالب باشد وے را حق فانی چون از ہمینی اخبار کند باعتبار اول کند و موحد عالم کہ خلق بر وے غلبہ کردہ باشد باعتبار دوم اخبار کند و عارف محقق کامل را مشاہدہ ہر دو مراۃ ست گاہ حق در خلق بیند و گاہ خلق در حق و بر دو مراۃ را شناسد

جوہر ہر یعنی از اعیان موجودہ فی الخارج را دو اعتبار ست یکی من حیث الحقیقت و ہمینی عبارت از ظہور جناب حق سبحانہ و تعالی در صور مظاہر ممکنات و این تجلی را تجلی شہودی نیز خوانند و اعتبار دوم من حیث التعین و التشخص و ازین اعتبار ست کہ اشیاء را ممکن و خلق می نامند و جمیع نقائص را بموجودات ممکنہ ازین منسوب میدارند ؎

از رہ صورت نماید غیر دوست	چون نظر کردی ہمہ جملہ اوست
زان یکے ما عند کم ینفد شمر	جز بی ما عندنا باق مرو

ما عند کم ینفد اشارت باعتبار دوست و ما عندنا باق اشارت باعتبار اول

جوہر ہر یعنی را از اعیان اقتضاے ذاتی بود کہ معبر باستعداد و قابلیت ست حضرت حق سبحانہ و تعالے بصورت ہر یعنی مناسب استعداد آن عین از ان اعیان در وجود خارجی ہمان صورت استعداد ذاتی ایشان ست و بصورت ہر یعنی مناسب استعداد آن عین ظہور فرمودہ بے کم و زیادہ پس عین ثابتہ مومن مقتضای ایمان بود و عین ثابتہ کافر و عاصی مقتضاے کفر و عصیان می نمود در وجود یعنی ہر یک بر ہمان صفت کہ تقاضا

می نمود بامر کن فیکون ظاہر گشتند پس جناب خداوند تعالی را حجت قوی ست بر خلق کہ بر چہ بشما داده ام
بقتضاے ذاتی شما بود از کفر و اسلام و طاعت و عصیان و علم و معرفت و جہل ہر یک آنچہ بلسان
استعداد و زبان حال سوال کردند ہمان یافتند پس ہر چہ بر اینہا وارد میشود از شرور و قبائح و نقائص و عقوبات
اینہاست کہ پیدا بنہاست و آن در حقیقت ہمہ خیرست ؎ ہر چہ ہست از قامت ناسازے اندام ماست ؎
ورنہ تشریف تو بر بالاے کس کوتاہ نیست ؎ ما صنع اللہ فہو خیر ؎ ع زنیکو ہر چہ صادر گشت نیکوست ؎
آن دہندہ جمیل و نیکوست جز نیکوی و خوبی نخواہد داد و اللہ جمیل و یحب الجمال ہر کہ یافت عین مقصود
خود یافت و جود خیر محض ست صادر نمیشود از والا خر طلب کردند یافتند

جوہر جناب حق سبحانہ و تعالی بصورت جمیع اعیان تجلی بر حسب استعدادات ایشان فرموده است
پس ہر صفت کہ بوجودات خارجیہ ظاہر میشود از جہت آنکہ صفت تابع ذاتست منسوب بحضرت حقست اما نہ بآنکہ
است کہ بصورت ظاہر گشته و از ان رو کہ ظہور حضرت حق تعالی بصورت ہر شے و در خور استعداد اوست کہ
اقتضاے ذاتی آن شے است بواسطہ اقتضا و استعداد بآن شے نیز می نمایند و اعیان فی حد ذاتہ استعدادات
متخالفہ داشتند چرا کہ اعیان شیونات ذات باعتبار اسماند و اسما بذات خود متخالف و اشتند و جمیع موجودات
مظاہر اسما و صفات الہیہ اند و چنانچہ اختلاف تفاوت در اسما و صفات واقع است در مظاہر نیز

جوہر اعیان ممکنات معدومات اند و عدم ظلمت ست و جناب خداوند تعالی نفس وجود ست
وہ چو نور ست و چون وجود در ان اعیان متعین شد و ظاہر شد پس وجود بر ظلمت اعیان ممکنات
موجود گشتند پس این موجودات متعینہ ظل ذات حضرت حق تعالی اند ظل عبارتست از نور مستنیر بظلمت ہمچو
سایہ کہ در نور آفتاب و یا سراج افتد کہ او عبارتست از ظلمت ظاہر شده بنور پس ظاہر شد کہ تمام عالم اظلال حضرت
حق تعالی اند و این اظلال بنظر حقیقت عین حق اند و انسان کامل ظل ذات مستجمع جمیع اسماست اگرچہ ہمہ
موجودات متعینہ ظل ذات حضرت حق تعالے اند

جوہر بدانکہ اعیان خارجیہ سایہ اعیان ثابتہ ست و اعیان ثابتہ سایہ وجود حضرت حق تعالی ست
پس تو ظل ظل حضرت حق تعالی ہستی و نسبتے کہ ترا ست با حضرت حق تعالی نسبت ظلیت تست و چنانچہ ظل
مفتقرست بشخص ذی ظل تو نیز مفتقری بحضرت خداوند تعالی و این نسبت ظلیت بدانی کہ شخص از ظل کلی
مستغنی ست و ترا ظل ہیچ افتقاری نیست

جوہر بدانکہ قبول ہدایت و استعداد ہمہ بنوده مشیت ہدایت نیز ہمہ بنود کہ مشیت تابع علم ست
و بدانکہ عالم بر اعیان است و مقتضیات اعیان آنچہ باشد حق افاضہ وجود آن فرماید قبول ہدایت

در استعداد و همه بنود و مشیت هدایت نیز همه انه بود و مشیت نسبتی ست تابع علم که چیزے را تا بوجهے از وجوه ندانند امکان آن نیست که اراده و مشیت بان متعلق گردد و که مشیت تابع علم است و علم بآن حاصل بود که همه نفوس را استعداد قبول هدایت نیست و حق تعالی ندهد کسے چیزے که او را قوت قبول آن نباشد و مشیت از حق متعلق نگردد الا که حقیقت حال تقاضاے آن کند پس عدم مشیت معلل بعدم اعطاء اعیان ایشان باشد و هدایت همه باجمعهم و اعیان ندهد الا مقتضیات ذوات و ذوات مقتضی شی و لمقتضی آن نباشد پس هر عین که تقاضای هدایت کند آنجا ضلالت نباشد و آن عینی که تقاضاے ضلالت کند آنجا هدایت نباشد

جوهر بدانکه اعیان مجعول بجعل جاعل نیست تا کسی گوید که چرا عین متدی را قابل و مقتضی هدایت را گردانید و عین ضال را مقتضی ضلالت ساخت همچنان که پیش انسان ست که کس را نرسد که گوید چرا عین کلب را کلبی نجس العین گردانید و عین انسان را انسان طاهر ساخت بلکه اعیان صور اسماء و شئونه و مظاهر اسماء اند در علم بل عین اسماء و صفات قائمه بذات قائم بل من حیث الحقیقة و الهویة عین ذات اند ازلا و ابدا فاعجل و ایجاد و تعلق او نگنجد

جوهر مولانا عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرمایند که ایجاد عبارت ست از تعلق وجود حق تعالی بصور اعیان ثابته و ماهیات و انصباغ او باحکام و آثار ایشان و غایت و ثمره استتار وجود حق بصورت هر عین ثابته ظهور اوست بحسب تجلی که آن عین ثابته مظهر اوست

جوهر اسماء و تعینات اسم عبارت ست از ذات موصوف بصفتی از اسماء عبارت ست از ذات مع الصفات لا بحسب و تعینات ذات که صفات اند منشاء کثرات و اختلافات موجودات شده و نیز بواسطه نسبت و تعینات اسماء از یکدیگر متمایز گشته و اگرچه صفات کثیر اند اما ذات واحد ست و کثرت صفات موجب تکثر ذات نمیشود و کثرت وجه ظاهر موجود است

جوهر هر اسم را دو دلالت ست یکے بر ذات مسمی و باین دلالت اسم عین مسمی باشد دوم دلالت بر حقیقتی که این اسم مخصوص باوست و آن حقیقت بسبب آن دلالت متمایز میگردد از غیر آن و باین دلالت اسم غیر مسمی باشد

جوهر کثرت اسماء و صفات ذات را متکثر نگرداند چنانچه کثرت تعدد اعداد و احد را و احد را معدد و نمکند همچنان به تعدد و تعینات و تکثرات وجود حقیقی متکثر و متعدد نشود بلکه مظاهر و مجالی اند نه آنکه اثبات این اعداد وجود لیست و خارج تا مرتبه وجود حقیقی را متکثر گردانند و ایشان را در مرتبه ذات شئونات خود انند نه مرتبه علم اعیان ثابته مانند و در مرتبه نهاده ذات که جامع مراتب ست خلق انجه

جوہر بدانکہ ہر اسمی از اسمائے جزئیہ وکلیہ متصف ست بجمیع اسماء زیرا کہ تمامی اسماء بذات احدیت متحد اند و از یکدیگر متمایز بخصوصیات و نسب اند و مطلق صفات و نسب بالقوہ لاغیر مر ذات اند و از ذات منفک نمیشوند پس در ہر چیز ہمہ چیز باشد چنانچہ در خردلی تمامی موجودات بحقیقت نیست فما تعین او مانع ظہور کمالات وجود ست و این را اسرار تجلیات میگویند کہ عارف مشاہدہ ہمہ اشیا در ہر شے می نماید

جوہر بدانکہ ہر موجودے از موجودات مظہر اسمی معین ست و ہر موجودے نزد رب خود مرضی ست چہ سعید و چہ شقی بنا بر آنکہ مظہر افعال و آثار رب خود ست و ربوبی و سوی اظہار کمالات و مرادات محمودہ پسندیدہ او کردہ و ازین لازم نیست کہ موجودے چون نزد رب خود مرضی باشد نزد رب موجودے دیگر ہم مرضی باشد مثلا عبد المضل چون نزد رب خود کہ اسم المضل ست مرضی ست لازم نیست کہ نزد رب عبد الہادی کہ اسم الہادی ست ہم مرضی باشد۔ انسان کامل مظہر رب مطلق ست پس راضی و مرضی و ناظر و منظور او باشد

جوہر سم اللہ جامع جمیع اسماء الہی ست و اسماء الہی نامتناہی را ہمہ اسماء متحد ست بسبب احدیت اسم اللہ و ہمچنین طریق اللہ تعالی کہ آن طریق مستقیم است و محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ بآن مقیم جامع جمیع طرق آن اسماست بآن معنی کہ ہر اسمے از اسماء رب مظہر خویش ست و مظہر او عبدی ست کہ تربیت از ان می یابد و آن اسم او را بطریق خود دعوۃ میکند چنانچہ اسم الہادی بجہت ہدایت خواند و اسم المضل سوی ضلالت راند پس ہمہ طرق اگرچہ مختلف باشند در قرب و بعد لیکن متوافق باشند در اینما بصراط اللہ تعالے قال صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم الطرق بعدد انفاس الخلائق او بعدد انفاس الالہیہ یعنی ہر طریقے بسبب ہر اسمے از اسماء اللہ تعالے تواند بود و ہر اسمے را مظہریست و آن مظہر تابع و مربوب او و چون اسماء ہمہ اسم یک ذات اند و اعیان وجودیہ جملہ مستند بآن اسماند و او منتہی باسم اللہ پس جملہ بر راہ اللہ تعالی باشند اما طریق اقرب طریق جامع محمدیست کہ

اہدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیہم عبارت ازانست

جوہر ذات وہویۃ او باہر موجودے بحکم وہم حکم ست پس ہیچ ذرہ از ذرات موجودات نباشد کہ حق تعالی ہویۃ باو نباشد و صراط مستقیم حق راست پس ہمہ بر صراط مستقیم باشند حق تعالی ہویۃ خویش از سبقت رحمانی خویش یا ہمہ است و ہمہ را در تحت ذیل وجود رحمانی در آورده کہ ایجاد جملہ بر حمت رحمانی کہ آمنا بہ کل من عند ربنا گویند فرموده است تا ہر یک را بمکانے کہ استعداد او آنرا می طلبید تا ابد و قابل آن گشتہ از ازل بر ساند پس غضب و انتقام نسبت با مغضوب علیہم و منتقم منہم من حیث او ست چرا کہ اہل عالم بسبب غضب و انتقام آن کمالی کہ قدرت از جہت ایشان چیزند۔

جوہر ہا من دابۃ الا ہو آخذ بنا صیتہا ان ربی علی صراط مستقیم یعنی ما من شی موجود او ما من حی الا ہو ای الحی آخذ بنا صیتہا و معنی کلام این باشد کہ ہیچ موجودے و زندہ نیست در وجود الا آنکہ حق تعالی ناصیہ او گرفتہ است و در تصرف ست بحسب اسماء خود تا او را ہر رابے کہ میخواہد می برد و او آخذ ناطیہ است بر صراط مستقیم ست و درین آیۃ چند لطیفہ ست یکی آنکہ موجود حی را گفت ما من دابۃ ست و نخواند تا اشارہ کند بآنکہ نزد صاحب شہود و کشف اہل وجود ہمہ زندہ اند و حیاتے دارند دوم آنکہ فرمود ہو آخذ بلفظ ہو تا اشارہ کند بآنکہ ہویۃ حق با ہمہ اسماء و مظاہر آن ہست سوم آنکہ اسم الرب را اضافت بہ نفس خود کرد و ربی گفت و آنکہ لفظ صراط را منکر فرمود تا تنبیہ باشد بآنکہ ہر رہے بہ نسبت با رہ عبدی بر صراط مستقیم ست کہ آن صراط مستقیم عبارت از راہے ست جامع طرق پس ہمہ مستقیم باشد چنین فرمودہ اند شیخ رکن الدین شیرازی قدس سرہ و نعم ما قال المنصوص فی شرح الفصوص

جوہر بدانکہ مطلوب رب از مربوب بیش ازین نیست کہ مظہر او باشد تا آن رب افعال و آثار خود چنانچہ مراد اوست درین مظہر نظر بماند و آنچہ رب میخواست در وے بنظر رسید ہر آینہ رب از وے راضی و او مرضی باشد و این جہت کہ عین مراد رب از وہ حاصل گشت یعنی افعال و صفات او بظہور کامل گشت چنانکہ کمال بذاتہ محبوب ست سبب کمال جمیع محبوب ست پس ہر کے از رب کہ آن اسم خاص ست و مربوب کہ عبد ست از رب مطلق کہ رب الارباب است راضی و مرضی باشد کہ رب مطلق تعالی خلق ہر چیزے بربوبیت مطلقہ چنانچہ اراده آن رب خاص کہ اسمی ست از اسماء او گرد و بر وفق اراده او بحسب قابلیت مربوب او بس حق او چنانچہ مقتضاے عین او ست بہ تمام گذارد ---

جوہر ذات کہ وجود مطلق است بذاتہ مبدء جمیع صفات ست پس لابد در مرتبۂ متاخر متصف بہ نسب و اضافات شود و ہمچو علم و قدرت و غیر آن پس بالتصاق این صفات تعداد اعتباری حاصل شد و ذات عالم تسمیہ شد از ذات قادر و آنرا اسم گویند و اسم عبارت ست از ذات موصوفہ بصفتی و این تکثر اسماء عین وحدت ست کہ این اسماء معرا ست و چون اتصاف بعلم معلوم را میخواہد و قادر مقدور را میخواہد پس اعیان ممکنات کہ شئون حق اند در علم بخود ثبوت پیدا کردند در حال عدم و این شئونات عبارت از تعینات عدمیہ اند و ثبوت و تقرر این اعیان در حال عدم از اقتضاے ذات حق ست و لازم ذات حق ست و این اعیان مجعول باراده نیست و اسما طالب اند کہ آثار و احکام آنہا ظاہر شود در وجود خارجی و ظہور آثار اسماے آمدن اعیان در خارج متصور نبود پس اللہ تعالی این اعیان را فرمود کن پس جانب ایشان راجع شد موجود شدند بالقرار آنہا در عدم ذاتی خود یعنی آنکہ حق سبحانہ و تعالی در شیونہا کہ اعیان

اند ظاہر شد پس ذات محمود عین موجود ست وظاہر ست باسمی کہ آن عین صلاحیت ظہور آن اسم داشت و آثار اسم دران عین ظاہر شد و احکام آن عین بسبب صلوح آن عین قرب شد و آن اسم رب این عین ست و این مربوب آن اسم ست وظاہر عین مظہر ست پس چیے نہ غیر او بہیچ وجہ و این ست معنی کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق پس سبحانہ بہر تعین متعین شدہ موجود گشتہ و عالم امکان بوجود آمد ماتنزہ وے در حد ذات خود اینچنین فرمودہ اند ملک العلما مولوی عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی میفرماید

جوہر بدانکہ ذات را بوجوہ غیر متناہی ست یعنی مقتضیات اسماء کہ جلد در الوہیت جمع اند چرا کہ حضرت الوہیت عبارت ست از ذات باجمیع اسماء و صفات۔ حق را با ہر یکے از خلق وجہی خاص است یعنی آن وجہ ربوبیت کہ ازان وجہ افاضہ فیض ہر مربوب خود میکند۔ و محال ست کہ موجودے را از موجودات عینیت از ہمہ اسماء و کل وجوہ نصیب باشد مگر انسان کامل کہ خلیفہ حق ست و جامع جمیع اسماست تا تربیت علویات و سفلیات بحکم خلافت تواند کرد

جوہر بدانکہ ربوبیت را سرے ست و آن اعیان ثابتہ است کہ اول در غیب ست و مخفی و بعد ازان بشہادت می آید و ظاہر میشود و آن آنست کہ بہ تعین تو متعین است و حقیقت او ہرگز ظاہر نشود ہر یکے ازان مربوب را بے معین ست کہ آن اسماء اللہ اند و آن نیز در غیب مخفی ست۔ ربوبیت ظاہر نمیگردد الا بمربوب پس زوال او موجب این باشد و عین ثابتہ ہرگز زائل نشود پس ربوبیت ہرگز باطل نشدہ

جوہر بدانکہ وجود عین خواہ در حضرت اعیان ثابتہ باشد و خواہ در خارج زائل نخواہد شد چرا کہ وجود او بہ وجود رب اوست و رب او دائم و او دائم ما دوام رب ظاہر ست کہ اسماء اللہ اند اسماء او عین ذات او و ذات او دائم ست پس اسمائے او دائم باشند و اما دوام عین در حضرت اعیان ہم روشن کہ آن علم اللہ تعالیٰ است و علم اللہ تعالیٰ ذاتی ست و اما دوام عین در خارج و آن بسبب نشاۃ مراوست گاہ در نشات دنیویہ موجود و بوجود خارجی باشد۔ و گاہ در نشاۃ برزخیت و گاہ در نشاۃ اخرویہ کہ آن بعد از بعث و حشر خواہد بود پس ثابت گشت کہ عین موجود ست دایما و ربوبیت باطل نیست دائما۔

جوہر جماعتی از اولیا از کثرات و تعینات تعبیر بجزو واحد مطلق تعبیر بکل فرمودہ اند چہ اشتمال مرمقیدات را درین صورت مثل اشتمال کل ست مر اجزاء خود را و جماعتے دیگر موجودات ممکنہ را باعتبار تعین و تشخص محدث خواندہ اند واحد مطلق کہ اشیاء موجودہ مظاہر و مجالی اویند تعبیر بقدیم نمودہ چہ غرض مجموع کاملان اولیا بیان مراتب اطلاق و تقید ست

جوہر کمال اسمائی کہ کمال جلا و اتجلات کمال جلا یعنی ظہور او در جمیع شیون الہیہ و کونیہ از لا و ابدا و کمال استجلا یعنی شہود او مر خود را بحسب ہمین شیون پس آن ظہور شہود عینی عیانی ست کظہور المجمل فی المفصل و الواحد فی الکثرۃ و النواۃ فی الشجرۃ و این تحقیق مطابق شیخ صدر الدین قونویست و شیخ عبد الرزاق کاشی در اصطلاحات خود میفرمایند کہ جلا ظہور ذات مقدسہ لذاتہ فی ذاتہ و

استجلا ظہورہ لذاتہ فی تعیناتہ

جوہر حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند ؎

حق عالم و اعیان خلائق معلوم	معلوم بود حاکم و عالم محکوم
بر موجب حکم تو کند با تو عمل	اگر تو بمثل معذبی در مرحوم

رباعی

حکم قدر و قضا بود بے مانع	بر موجب علم لایزالی واقع
علم ازلی تابع اعیان باشد	اعیان ہمہ مر شیون حق را تابع

قضا عبارت ست از حکم جناب الہی کلی بر اعیان موجودات باحوال جاریہ و احکام طاریہ بر ایشان من الازل الی الابد و قدر عبارت ست از تفصیل این حکم کلی بآنکہ تخصیص کردہ شود ایجاد اعیان با وقات و زمانیکہ استعدادات ایشان اقتضاے وقوع میکند دران و تعلق کردہ اند ہر جاے از احوال ایشان بزمانے معین و سببے مخصوص و سر قدر آنست کہ ممکن نیست مرہیچ عینی را از اعیان ثابتہ کہ ظاہر شود در وجود و اتا و صفۃً و فعلاً مگر بقدر خصوصیت قابلیت اصلی و استعداد ذاتی خویش و سر قضا آنست کہ اعیان ثابتہ امور خارجیہ نیستند از ذات جناب حق سبحانہ و تعالی کہ معلوم جناب او سبحانہ نشدہ باشند ازلاً و ابداً متعین گشتہ در علم او سبحانہ علی ما ہی علیہ بلکہ نسب و شیون ذاتیہ جناب حق تعالی اند پس ممکن نیست کہ متغیر گردند از حقائق خود زیرا کہ ذاتیات جناب حق سبحانہ و تعالی منزہ اند و مبرا از قبول جعل و تغیر و تبدیل و مزید و نقصان و چون این امور دانستہ شد بدانکہ حکم جناب حق سبحانہ و تعالی بر موجودات تابع علم او سبحانہ ست باعیان ثابتہ و علم او سبحانہ باعیان ثابتہ تابع اعیان است بآنمعنی کہ مر علم ازلی را ہیچ اثرے نیست در معلوم بانبات امرے کہ مراد اثابت نبوده باشد یا بنفی امرے کہ ثابت بوده باشد بلکہ تعلق علم او سبحانہ بمعلوم بران وجہ است کہ آن معلوم فی حد ذاتہ بران ست و علم را در وے ہیچ گونہ تاثیرے و مدخلیتے نیست و اعیان ثابتہ صور نسب و شیون ذاتیہ جناب حق تعالی اند و نسب و شیون ذاتیہ جناب حق تعالی مقدس و منزہ اند از تغیر و تبدیل ازلاً و ابداً پس اعیان نیز

ممتنع التغیر باشند از آنچه بر آنند فی حد انفسها و حکم جناب حق سبحانه و تعالی بر ایشان بمقتضاے قابلیات و موجب استعدادات ایشان باشد هر چه بلسان استعداد از حضرت حق وجود مطلق طلب دارند چنانکه چند انکه شاید عطا نماید و انعام فرماید بے نقصان و زیادت خواه از درکات شقاوت خواه از درجات سعادت

جوهر بدانکه بعضی اسرار قدر بطریق اجمال دانند و بعضے بر سبیل تفصیل و این مرتبه اعلی است و دانستن اسرار قدر بر دو وجه است یکی آنکه حضرت خداوند تعالی آنرا آگاه کند که عین ثابته تو تقاضاے چنین و چنین حال میکند و بتو چنین و چنین خواهد رسید دوم آنکه حضرت حق تعالی بعنایت خود حجب از پیش بصر بصیرت او بردارد و عین ثابته وی بوی نماید و او عین ثابته خود بیند و بداند و اگر عین ثابته وے مظهر اسم جامع الهی باشد آنچنین کس چنانچه مطلع گردد بر احوال خود از عین خود مطلع شود بر احوال جمله اعیان بحیث مرتبه جامعیت و فرق میان علم بنده و علم حضرت حق تعالی آنست که علم حضرت حق تعالی باستعداد بنده بی واسطه است که حضرت حق تعالی بذات خود عالم است بر آن و علم بنده بعین ثابته خود بواسطه عنایت حضرت خداوند تعالی است و عنایت حضرت خداوند تعالی به بنده بدو نوع ست یکی آنکه عین ثابته بنده و استعداد او تقاضاے آن عنایت کند و این عنایت از قبیل فیض مقدس ست که مترتب است بر اعیان و استعدادات دوم آنکه ذات الهی تعالت عظمت مقتضی آنست نه عین ثابته بنده و آنرا فیض اقدس گویند و فیض اقدس ست که عین ثابته را پدید اسیکند و او را استعداد می بخشد

جوهر عالم بدون معلوم نمی تواند شد و اگر این معلومات منفی محض باشند پس قدرت بچه چیز باشد و اراده بچه چیز متعلق شود پس تقررات این اعیان بتعلق اراده و اختیار نیست که تعلق و ارادات بعد تقررات ست پس این تقررات مجعول نیستند باعتبار ثبوت علمی اگرچه باقتضاء ذات اند و ذات مقتضی ثبوت آنهاست و اگر مجعول می بودند پس صادق می شد که اگر بخواهد بکند و این راجع بآن میگردد و باینکه اگر خواهد عالم نشود و این غلط است و الله شیخ اکبر فرموده که اعیان واجب الثبوت اند یعنی واجب الثبوت باقتضاء ذات و شیخ عبد الرحمن جامی فرموده ؎

کے وہد دست جعل جاعل را		کہ موافق کند قوابل را	

جوهر قدر عبارت است از موقت ساختن آن چیز را که اشیاء در مرتبه عین ثابت بدان بود نه چنانچه شیخ اکبر بیان فرمودند اعیان ثابته معلومات حق اند و حق علم ایشان گرفته و علم تابع معلوم است پس معلوم علی ما هی علم بود و علم بدان متعلق شد و تقدیر الهی بحسب آن معلوم مستقر گشت پس مرجع تقدیر سوے عین ثابت است انتهی شیخ مصلح الدین میفرماید القدر انت و قضا عبارت است از حکم

اللہ تعالیٰ بر اشیا بنا بر چیزے کہ عطا کردہ است معلومات از انچہ بران ہستند معلومات وبعد انفس خود بلا زیادۃ
پس حکم کردہ است قضا بر اشیا مگر بحسب طلب آن اشیا در مرتبہ عین ثابت کذا حقق الشیخ الاکبر
از حضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام سوال کردند کہ تقدیر قضا مقدور کسی ہست فرمودند کہ قضا را قضا تغیر کند
جوہر قضا کہ مرقدر باشد حکم کلی حق تعالیٰ در ہر شے ۔ و نخستین باحوال ہر شے کہ جاری باشد بر آن احوال
ابدالآباد و حکم کلی حق تعالیٰ در ہر شے برانداز ہ علم اوست بر شے و در ہر شے چہ حکم حق تعالیٰ تابع علم اوست
باشیا و علم حق تعالیٰ در ہر شے برانداز ہ چیزیست کہ دادہ باشد ہر شے کہ معلوم باشد آنرا بحق تعالیٰ یعنی چیزیکہ
ہر شے بران باشد در نفس خود ۔ قدر کہ متفرع باشد بر سر قدر توقیت چیزیست یعنی تعیین وقت آن امر کہ بران
ہر شے ثابتہ خود از غیر زیادت بران امر پس قدر تفصیل قضاست کہ حکم کلی باشد در ہر شے ۔ علم قدر خ تعالیٰ
را میسر نیست الا ہر کرا خواہد اطلاع دہد

جوہر ازل عبارت از بقاء وجود ست مطلقا و آن مسبوق بعدم نیست و افتتاح آن از عدم اضافی
نے و ازل عبارت از اولیکہ افتتاح آن از عدم اضافی باشد و ابد کہ مقابل اوست عبارت از اخریتی ست
کہ اختتام آن عدم اضافی باشد بوجودعین و ہر فردے را از افراد موجودات ازلیتی و ابدیتی باشد کہ
ازلیت او با عتبار عین ثابتہ اوست کہ در علم حق ست و ابدیتہ او با عتبار وجود عقلی کہ وجود خارجی مراد است
جوہر مشیت در لغت خواست ست و مشیت حق ازلی و ابدی ست بہمچنانکہ ارادت اما باصطلاح این
طائفہ مشیت خواستے باشد کہ منشا ر آن ذات بود بایجاد معدومی یا بانعدام موجودے و ارادت ہمان خواست
ذات ست بایجاد معدومی پس مشیت اعم از ارادت باشد و معنی خواست ذاتی حق آن بود کہ تجلی ذاتی فرماید
و حق اسم ذات ست و اختیار آن بر دیگر اسما ازان جہت کردہ تا محقق گرداند کہ منشا این طلب ذات ست باسما
و صفات نہ اسما و صفات فحسب

جوہر بدانکہ مشیت نسبتے ست تابع علم کہ چیزے را تا بوجہے از وجوہ ندانند امکان آن نیست کہ ارادہ
و مشیت بآن متعلق گردد و چنانچہ مشیت نسبتے تابع علم است علم نیز نسبتے ست تابع معلوم و در عینی معلوم اعیان
ثابتہ است و احوال آن ۔ عالم و اعیان عالم یا در آئینہ حق دیدہ شود بوجود خارجی یا حق در آئینہ عالم دیدہ شود
یعنی گاہ حق آئینہ عالم باشد و گاہ عالم آئینہ حق اگر تو آئینہ باشی بوجود خارجی مر حق را و خود را وجود دانی چون
وجود مرات حکم نما باشد و نمایندگی کہ واحد حقیقی کہ آن وجود مطلق حق تعالیٰ ست و ران تعدد نیست بحسب
تعدد خویش تعدد وہمی نمائی و اگر اثبات وجود حق را کنی با یعنی کہ حق مراۃ تو باشد نہ تو مراۃ حق ہم نما باشد
در وجود حق بیشک بآن معنی کہ وجود حق یکی ست من حیث ہو ہو و تعدد در اعیان مختلفہ ثابت ست و تو بحسب

کہ ثبت خویش متعدد می نمائی و اگر اثبات آن قسم دیگر کنی من موجودے ام باین اعتبار کہ وجود ے کہ از حق ست فائض بمن گشت و من بآن وجود پیدا شدم حکم ترا باشد و درین وجود نیز بحسب عین مقیدہ معینہ خویش و باین تقدیر مذکور بحقیقت حق باشد کہ بر وجود خویش حکم فرماید در مرتبہ او مراتب تفصیلیہ خویش ولیکن چون ظہور در مظاہر ست باین اعتبار گویند کہ احکام لک بالاشتراک ۔ علم بندہ تعین ثانیہ خود از عنایت حق ست باو

جوہر فرق میان ارادت و مشیت آنست ہر چہ در تحت ارادت ست اطلاع آن بر انبیا و اولیا جائز ست و آنچہ در مشیت ست انبیا و اولیا را بر آن اطلاع نیست و خوف ایشان آنست کہ در پردہ مشیت تا چہ باشد قبول بارد و آنچہ ارادت ست در لوح محفوظ مکتوب ست و آنچہ مشیت است در ام الکتاب مکتوب است کہ جز حق تعالی غیرے نداند ۔ آنچہ ارادہ است در لوح محفوظ مکتوب ست آنرا مقضی گویند اولیا و انبیا را قدرت آن دادہ اند کہ بدعا آن برگردد و گاہا مشیت کہ آنرا قضا گویند و آن حکم محکم ست و در ام کتاب ثبت ست بدعا انبیا و اولیا نگردد و ایشان را بدان اطلاع نباشد کہ چہ رفتہ است

جوہر قلم اعلی عبارتست از عقل کل و آن تعین ملکی ست و جوہر عمی کہ مکنونست و روی ہمہ اشیا تا دخول اہل جنت در جنت و اہل نار در نار و ذبح موت و لوح محفوظ عبارت است از نفس کل و آن تعین ملکی است کہ تفصیل آنچہ در قلم بود در آن متحقق است بالقا قلم و این لوح ام الکتاب است و اینجا کتابت قلمیہ نیست بلکہ کتابت معانیست کہ از عقل بر ین نفس ملقی میشود قال اللہ تعالی لکل اجل کتاب یمحو اللہ ما یشاء و یثبت و عندہ ام الکتاب ہر اجلے را از اجال خلائق کتابت است محو میکند اللہ تعالی چیزے را کہ میخواہد و اثبات میکند چیزے را کہ میخواہد و نزد او ام الکتاب است کہ در و محو و اثبات راہ نیست کہ آن لوح محفوظ است از تغیر بخلاف کتب دیگر کہ در آن محو و اثبات میشود و این قلم اعلی آنچہ بودنی ست نوشت در لوح محفوظ و فراغت از نوشتن حاصل کرد و اینست معنی قول وے صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم جف القلم بما ہو کائن و مائکہ بسیار اند بعضی آنہا اقلام اند کہ قدرے از آنچہ در قلم اعلی بود در وے مکنونست و بعضے الواح اند و ہر قلم در لوحے کہ باز ارادست می نویسد مثل نوشتن رقوم و این اقلام ہر وقت در کتابت اند گاہی مکتوب ایشان محو می شود و گاہے مثبت می نماید و آن سرور صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم صریر یہ سہ اقلام شنیدہ بود ند در معراج و اما قلم اعلی پس خشک شدہ است و کتابت نمیکند و در حال چنین استقامت

از کلام عارف سامی مولوی جلال الملۃ والدین رومی

جوہر در حدیث وارد ست اول ما خلق اللہ نوری و اول ما خلق اللہ العقل و اول ما خلق اللہ القلم این ہر سہ چیز یک معنی بود چہ وجود سہ عالم در عالم شہادت مظہر صورت روح انسانی بود از عالم غیب و

وعقل اول نور یست فائض از روح اضافی وقلم ہم عبارت از عقل اول است کہ واسطہ صور کلمات الہی است
ورابطہ اخراج آن از محل جمع بمقام تفصیل پس ہیچ منافات نبود در بیان این ہر حدیث وگفتہ اند
عقل جمیع خلائق از بدو وجود دنیا تا انقطاع آن در جنب عقل اول اللہ ہمچنانست کہ نسبت سلہ باجمیع
رمال دنیا۔ از ینجاست کہ طائفہ از متابعان مجرد عقل چون فلاسفہ از بیشتر مدرکات احوال انبیا محروم ماندند
وآنہا انکار کردند کہ جمیع مدرکات روح در تحت احاطہ عقل کجا عقل اگرچہ اکرم واشرف مخلوقات است
دو صد آفرینش شعب تصدر وتفوق دارد چنانچہ در خبر است کہ اول ما خلق اللہ العقل لیکن مرتبہ
روح فوق مرتبہ اوست چہ اولیت وتقدم عقل در عالم خلق ست وروح از عالم امر ست ونیز قیام عقل
بہ روح ست نہ قیام روح بتعقل مثال عقل با روح چنانست کہ مثال نور آفتاب ست با قرص او نور آفتاب
اگرچہ شریف ست لیکن قیام او بقرص آفتاب ست ہمچنانکہ بنور آفتاب صور محسوسات وزمین ظاہر شود
بواسطہ نور عقل صور معلومات ومعقولات در دل روشن میشود

جوہر ملائکہ مہیمنہ کہ بملائکہ عالیین بمعروف اند بدو خلقت در جمال لایزال حضرت حق سبحانہ وتعالے
مستغرق اند واز شدت اشتغال درین حال ہیچ نمیدانند کہ حضرت حق تعالی خلیفہ آدم نام آفریدہ است
یا نہ وحضرت حق سبحانہ وتعالی ایشان را بسجدہ آدم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام امر نفرمود عرب گوید
ہیہم ای تحیر وہیمان حیرت در عشق ست وہیمان مقامی ست از مقامات سالکان وہیمان دوام حیرت ست
مراد از عالین ملائکہ صف اول ست از وجود وملائکہ مہیمنہ نیز از عالین اند وایشان را شعور بران نیست
کہ حق تعالی آدمی را ایجاد فرمود یا نہ چون موسی گفت رب ارنی انظر الیک جواب شنید کہ لن ترانی
این بر سبیل تعلیم موسی بود کہ بدیدۂ سر ما را نتوانی دید در دار دنیا چشم سر در عالم باطن باید کشاد۔
جوہر ملائکہ تنزہ تام دارند ازین جہت افضل اند از انسان لہذا دائما در تسبیح اند وعصیان را بسوے
ایشان راہ نیست وشیخ عبد الرحمن جامی قدس سرہ فرمودند کہ فضیلت شان باعتبار تنزہ است از
اوناس جسمانیہ وفضل انسان کامل بر ملائکہ بنظر جامعیت اوست وعارف ست اللہ تعالی اسماء واین جامعیت
اکمل ست از معرفت ملائکہ وانسان کامل مسبح است حق تعالی را بجمیع اسماء تنزیہ وتشبیہ پس تسبیح او
اکمل ست از تسبیح ملائکہ وعلماء ظاہر رسل را از جمیع ملائکہ افضل دانند

جوہر در ایمان بملائکہ وکتب ورسل جناب الہی صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند
کہ جملہ موجودات بحسب ایمان بوحدانیت وتنزیہ ذات وتقدیس صفات او ایمان دارند بوجود ملائکہ کہ سکان
صوامع قدس وقطان جوامع انس اند وبوجود کتب منزلہ کہ او سبحانہ بواسطہ ملک با انبیاء رسل فرود فرستاد

و بوجود انبیا و رسل او کہ گذارندگان پیغام جناب الٰہی اند و اجماع است میان علما متحقق در تفصیل انبیا بر ملائکہ و ملائکہ است در تفضیل ملائکہ بر مومنان و بعضی ملائکہ از بعضے فاضل تر و در جہ بعضے از بعضے نازل تر مقامات ایشان متفاوت و صفوف ایشان مختلف و الصافات صفا بیان آن بعضی مقربان حضرت جلال و متکلفان حضرت کمال اند و السابقات سبقا اشارت بدان و بعضے مدبران امور فالمدبرات امرا وصف ایشان و بعضی حاجبان درگاہ عزت و الزاجرات زجرا نعت ایشان و بعضی ثناخوان حضرت پادشاہی و خواندگان کتب جناب الٰہی و التالیات ذکرا بوصف ایشان ناطق و بعضے نقلۂ اخبار و حملۂ اوکار فالملقیات ذکرا در حق ایشان صادق و مراتب صفوف ایشان بسیار ست ہر صفے مشغول بامرے مخصوص و ہر یکے را مقامے معلوم و اجماع کردہ اند بدان کہ میان انبیا تفاضل ست بعضے از بعضے فاضلتر و لیکن تعیین فاضل از مفضول مشروع نیست الا بفضیلت رسول بر دیگر انبیا بہ نص حدیث معلوم شدہ است و اجماع کردند بر آنکہ انبیا از جملہ بشر فاضلتر اند و ہیچکس از اولیا و صدیقان بدرجۂ ایشان نرسد حضرت بایزید بسطامی قدس سرہ میفرمایند آخر نہایات الصدیقین اول الحوال الانبیاء و حضرت ابن عطا قدس سرہ میفرمایند ادنی منازل المرسلین اعلی مراتب الانبیا و ادنی مراتب الانبیاء اعلی مراتب الصدیقین و ادنی مراتب الصدیقین اعلی مراتب الشہداء و ادنی مراتب الشہداء اعلی مراتب الصالحین و ادنی مراتب الصالحین اعلی مراتب المومنین و اجماع کردہ اند بر عصمت انبیا از اقتراف کبائر و در صغائر خلاف ست و اجماع کردہ اند بر جواز کرامات اولیا و در عہد رسول علیہ السلام و بعد از عہد ایشان مانند خوارق عادات و تقلیب اعیان و اطلاع بر ضمائر و سماع ہواتف و اجابت دعوات و طی زمان و مکان و طائفہ کہ بر آن انکار کردہ اند پنداشتند کہ تمیز و فرق میان انبیا و اولیا جز بمعجزہ نیست و آن صدور محملے بود از انبیا کہ غیر ایشان از مثل آن عاجز اند پس گفتند اگر اولیا را مسلم داریم میان ولی و نبی فرق نماند جواب آنست کہ نبوت انبیا بوجود معجزات ست بل بوحی و ارسال جناب الٰہی پس ہر کرا حق تعالیٰ بدو وحی کرد و بخلق فرستاد نبی بود معجزہ باو دے باشد یا نہ و حال اولیا نہ چنین ست و معجزہ فعل انبیاست و کرامت فعل اولیا معجزہ از برائے اظہار ست و دعوی بر او سابق و کرامت ازین ہر دو صفت خالی و او را کرامت بہ برکت متابعت انبیا حاصل شدہ است و وجود و این دو فعل

جوہر ہر دو انکہ ملائکہ موجود اند در عالم خود و خارج از انسان و قدرت بر ان دارند کہ بہر صورتیکہ خواہند متمثل شدہ ظاہر شوند و با وجود بودن ملائکہ در عالم خود در انسان قوی شدہ موجود گشتند کہ انسان جامع جمیع حقائق ست و حقیقت یک حقیقت است

جوہر در مراتب وجود حق سبحانہ و تعالیٰ مراتب وجود حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ از دو جزئیہ

غیر متناهی اند چه ظهور ذات بحسب مراتب جز ئیه و حصر نمی آید الا بسبیل کلیت و طریق اصلیت پس بعضی میفرمایند که مراتب کلیه منحصر در پنج مرتبه است و آنرا مراتب کلیه و عوالم کلیه و حضرات خمس خوانند چنانچه عارف سامی شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرمایند در رباعی

واجب چو تنزل کند از حضرت ذات		هست تنزلات اورا درجات	
غیب ست و شهادت بوسط روح و مثال		الخامس جمعیت تلک الحضرات	

اول حضرات را مرتبه غیب و معانی گویند و آن حضرات ست بالتجلی الاول و التعین الاول و الثانی و ما اشتملا علیه من الشیون و الاعتبارات اولاً و الحقائق الالهیة و الکونیة ثانیاً و مرتبه دوم را که در مقابل اوست مرتبه حس و شهادت خوانند و آن از حضرت عرش رحمن ست تا بعالم خاک و آنچه در میان ست از صور اجناس انواع و اشخاص عالم و مرتبه سوم را که تلو مرتبه غیب ست متنازلا مرتبه ارواح گویند و چهارم را که تلو مرتبه عالم حس ست متصاعداً عالم مثال و خیال منفصل خوانند و پنجم که جامع ایشان ست تفصیلا حقیقت عالم ست و اجمالا صورت عنصری انسانی ست و نیز بعضی مراتب کلیه شش ست و آنرا تجلیات ستة و تنزلات ستة و مقامات ستة و مراتب ستة خوانند چنانچه در شرح رباعیات ست قال بعضهم قدس الله تعالی اسرارهم مراتب کلیه شش است زیرا که مراتب مجالی و مظاهر وجود اند پس خالی نیست از آنکه آنچه ظاهر ست و ایشان ظاهر ست بر حق سبحانه و تعالی نهانه اشیاء کونیه یا هم بر حق سبحانه و تعالی ظاهر ست و هم بر اشیاء کونیه قسم اول را مرتبه غیب گویند بسبب غائب بودن اشیاء کونیه در وی از نفس خود و از غیر خود پس هیچ چیز از ادین قسم ظهور نیست مگر بر حق سبحانه و تعالی و این قسم منقسم میشود به دو مرتبه زیرا که عدم ظهور چیزی بر اشیاء کونیه یا بسبب انتفاء اعیان ایشان ست بالکلیة علماً و عیناً حیث کان الله و لم یکن معه شیء و این مرتبه را التعین اول و مرتبه اولی از غیب خوانند و یا بسبب انتفاء ظهور ست بر اعیان ایشان اگرچه ایشان را تحقق و ثبات و تمیز باشند در علم ازلی و ظاهر باشند بر حق سبحانه و تعالی نه بر خود و مثال خود کما هو الامر فی الصور الثابتة فی اوتانها و این مرتبه را التعین ثانی و عالم معنی و مرتبه ثانیه از غیب خوانند و اما قسم ثانی از مراتب که آنچه ظاهر ست در وی هم بر حق سبحانه و تعالی ظاهر ست و هم بر اشیاء کونیه منقسم گردد بر دو قسم مرتبه اول ارواح ست و آن مرتبه ظهور حقائق کونیه مجرده بسیطه است که مدرک ست مر نفس خود را و مثل خود را چنانکه ارواح درین مرتبه مدرک اعیان خود اند و امثال خود و مرتبه دوم عالم مثال ست و این مرتبه وجودست مر اشیاء کونیه مرکبه لطیفه را که قابل تجزیه و تبعیض و خرق و التیام باشند و مرتبه سوم عالم اجسام ست و این مرتبه وجود اشیاء کونیه مرکبه کثیفه است که قابل تجزیه و تبعیض اند و این مرتبه را نام کرده اند مرتبه الحس و عالم الشهادة پس مجموع این مراتب پنج باشند و هر مرتبه سه جامع ست مر جمیع مراتب را و آن حقیقت انسان

کامل ست زیرا کہ او جامع جمیع است بحکم برزخیتی کہ دارد و نزد بعضے مراتب کلیہ ہفت ست چنانچہ صاحب تحفۃ المرسلۃ الی النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم میفرماید المرتبۃ الاولی مرتبۃ اللاتعین والاطلاق والذات البحت لابمعنی ان قید الاطلاق ومفہوم سلب التعین ثابتان فی تلک المرتبۃ بل بمعنی ان تلک الوجود فی تلک المرتبۃ منزہ عن اضافۃ النعوت والصفات ومقدس عن کل قید حتی عن قید الاطلاق ایضا وہذہ المرتبۃ تسمی بالمرتبۃ الاحدیۃ وہی کنہ الحق سبحانہ وتعالیٰ ولیس فوقہا مرتبۃ اخری وکل المراتب تحتہا مرتبۃ اول لاتعین واطلاق وذات بحت ست نہ بایں معنی کہ قید اطلاق ومفہوم سلب تعین در انمرتبہ ثابت باشند بلکہ بایں معنی کہ آن وجود در ان مرتبہ منزہ است از اضافت جمیع نعوت وصفات ومقدس است از ہر قید حتی کہ از قید اطلاق نیز در این مرتبہ کنہ حق سبحانہ وتعالیٰ است وبالاے او دیگر مرتبہ نیست بلکہ ہمہ مراتب زیر این مرتبہ اند واین مرتبہ را مرتبہ احدیت می نامند والمرتبۃ الثانیۃ مرتبۃ التعین الاول وہی عبارۃ عن علمہ تعالیٰ لذاتہ وصفاتہ وبجمیع الموجودات علی وجہ الاجمال من غیر امتیاز بعضہا عن بعض وہذہ المرتبۃ تسمی بالوحدۃ والحقیقۃ المحمدیۃ ومرتبہ دوم مرتبہ تعین اول ست وآنمرتبہ عبارتست از دانستن حق سبحانہ وتعالیٰ مر ذات وصفات خود وہمہ موجودات را بر وجہ اجمال بے امتیاز بعضی از دیگرے واین مرتبہ را مرتبہ وحدت وحقیقت محمدیہ نامند والمرتبۃ الثالثۃ مرتبۃ التعین الثانی وہی عبارۃ عن علمہ تعالیٰ لذاتہ وصفاتہ وبجمیع الموجودات علی طریقۃ التفصیل وامتیاز بعضہا عن بعض وہذہ المرتبۃ تسمی بالواحدیۃ والحقیقۃ الانسانیۃ ومرتبہ سوم مرتبہ تعین ثانی ست وآن عبارتست از دانستن حق سبحانہ وتعالیٰ مر ذات علیہ وصفات سنیہ خود وجمیع انام را بر نہج تفصیل وجدا شدن یکے از دیگرے واین مرتبہ را احدیت وحقیقت انسانیہ نام دادہ [illegible] فہذہ ثلث مراتب کلہا قدیمۃ والتقدیم والتاخیر عقلی لازمانی واین ہر سہ مرتبہ قدیم اند وتقدیم وتاخیر عقلی ست نہ زمانی چنانچہ عقل تقاضا میکند کہ اول ذات باید بعد از ان صفات واول اجمال باید بعد از ان تفصیل بے آنکہ زمانہ درمیان باشد والمرتبۃ الرابعۃ الارواح وہی عبارۃ عن الاشیاء الکونیۃ المجردۃ البسیطۃ التی خلقت علی ذواتہا وعلی امثالہا ومرتبہ چہارم مرتبہ ارواحست وآنمرتبہ عبارتست از اشیاء کونیہ مجردہ بسیطہ یعنی مادہ وترکیب ندارند وظہور بر ذوات خود وبر امثال خود دارند والمرتبۃ الخامسۃ مرتبۃ عالم المثال وہی عبارۃ عن الاشیاء الکونیۃ المرکبۃ اللطیفۃ التی لاتقبل التجزی والتبعیض ولا الخرق والالتیام ومرتبہ پنجم مرتبہ عالم مثال ست وآن عبارت ست از اشیاء کونیہ مرکبہ لطیفہ کہ قبول نمیکنند پارہ شدن ودریدن وپیوستن واما المرتبۃ السادسۃ مرتبۃ عالم الاجسام وہی عبارۃ عن الاشیاء الکونیۃ المرکبۃ الکثیفۃ التی تقبل التجزی والتبعیض ومرتبہ ششم مرتبہ عالم اجسام ست وآن عبارت استاز

اشیاء کونیہ مرکبہ کثیفہ کہ قبول میکند تجزیہ و تعفیں و خرق والتیام را والمرتبۃ السابعۃ المرتبۃ الجامعۃ تجمیع المراتب
المذکورۃ الجسمانیۃ والنورانیۃ والوحدۃ والواحدیۃ وہی تجلی الاخیر واللباس الاخیر وہی الانسان و
مرتبہ ہفتم مرتبہ است شامل جمیع مراتب مذکورہ جسمانیہ و نورانیہ و وحدت و واحدیت را و این مرتبہ تجلی اخیر و لباس
اخیر ست کہ عبارت است از انسان بے نظیر فہذہ سبع مراتب الاولی منہا مرتبۃ الظہور و ستۃ الباقیۃ
منہا ہی مراتب الظہور الکلیۃ والاخیرۃ منہا اعنی الانسان اذا عرج وخلع فیہ جمیع المراتب المذکورۃ
مع انبساطہا یقال لہ الانسان الکامل والعروج والانبساط علی وجہ الاکمل کان فی نبینا صلی اللہ
تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ولہذا کان خاتم النبیین پس این ہفت مراتب کہ اول از ان مرتبۃ الظہور ست
و شش باقی مراتب ظہور کلیہ اند دمرتبہ پسین کہ انسان ہست وقتے کہ ترقی کند و پیدا شود در و ہمہ مرتبہ ہا مذکورہ
با بنساط و فراخی خود را نوقت او انسان کامل گویند و عروج و انبساط بوجہ اتم در نبی ما صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ
وسلم بود و ہم از جہت خاتم النبیین گویند و بعضے ہمین چہار الفاظ میگویند لاہوت و جبروت و ملکوت و
ناسوت و میگویند کہ لاہوت عبارت از ذات بے کیف و بے رنگ ست ہوا شارت بدو ست و جبروت عبارت
از تعین اول و شہود مجمل ست کلما اللہ عبارت از وست لہذا ہو را ذکر لاہوتی گویند و اللہ را جبروتی پس اول
مقام جمع الجمع است و ثانی مقام جمع و ملکوت عبارت از مجموع عالم ارواح و عالم مثال است و ناسوت
عبارت از مجموع عالم شہادت و حضرت انسان ست بر ایشان اعتراض وارد میشود کہ مقام تفصیل اسماء
و صفات و امتیاز صور علمیہ و ماہیات را کہ اعیان ثابتہ میگویند چہ باید گفت کہ در ملکوت و ناسوت داخل
نمی توانیم کرد چہ ایشان اشیاء موجودہ فی الخارج و ممتاز از وجود حضرت حق سبحانہ و تعالی ہستند و الاسماء
والصفات والاعیان الثابتۃ لیس کذلک و نیز در مقام اول کہ ذات بے کیف ست و در مقام
دوم کہ ذات متعین بشہود اجمالی ست داخل نمی توانیم کرد لہذا محققان صوفیہ میگویند کہ ذات بحت را ماہوت
باید گفت ہو اشارت بسوے اوست و مرتبہ شہود اجمالی را لاہوت اللہ عبارت از وست و مرتبہ تفصیل اسماء صفات را
جبروت و درین مرتبہ موافق ہر صفت اسمے بر ذات اطلاق کنند باعتبار سمع سمیع و باعتبار بصر بصیر و باعتبار علم علیم
و علی ہذا القیاس و نیز اسم اللہ کہ جامع جمیع اسماء است بر این مرتبہ اطلاق کردن صحیح و واقع میدانند و تفسیر
ملکوت و ناسوت بحالہ و انچہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالے سرہم فرمودند کہ لاہوت بیخ ست
اسی پسر جبروت شاخ آن نگر + ملکوت گلہای شجر ناسوت جملہ بر ثمر + مخالف این تحقیق نیست چہ وجود بیخ ازانہ
دانہ است کہ بمنزلہ ناسوت ست و در ذکر کردن بیخ تعریف صفائے نیست

جواہر خمسہ مرتبہ احدیۃ احدیت عبارت ست از ذات صرف و آن وجود محض و ہستی سبع اشارات
گویند کہ در مین مرتبہ

کہ در غایت مرتبہ استعلاء و استغناء ست و فی حد ذاتہ و کنہ حقیقتہ قیدے و اضافتے ندارد حتی کہ قید اطلاق و قید تنزیہ ہم ندارد کان اللہ ولم یکن معہ شیء اشارت بدو ست نہ کل ست و نہ جزئی و نہ مطلق و نہ مقید نہ عام و نہ خاص بے وصف و بے نعت و بے نام و بے نشان بے زمان و بے مکان صوفی چون درین مقام می رسد مضمحل و متہلک میگردد و از خود و از غیر خود نامے و نشانے نمیداند چہ اینجا تجربہ بے رنگے و بے کیفی ست چندو چون را دریں جا گنجائی نیست و شبہہ و ظنون را در ینمقام بار نیست رسالی نہ درین مرتبہ موسی و فرعون دمساز اند و عمرو ابوجہل ہمراز حضرت مولانا جلال الدین رومی قدس سرہ ازین مقام خبر میدہند ؎

چون بہ ہر رنگی رسی کان داشتی		موسی و فرعون دارند آشتی	
چونکہ بیرنگے اسیر رنگ شد		موسی با موسے در جنگ شد	

جوہر بدانکہ عمے جوہریست قائم بنفسہ و اصل ہر متعین ست و ہمہ متعینات درین جوہر عمائی پیدا میشود و قائم بوے ست و تعین جامع جمیع حقائق امکانیہ است و ہمہ موجودات اعراض اند درین جوہر عمی ؎ حضرت حق تعالی قبل پیدا کردن خلق در تعین عمائے بود چنانکہ در حدیث شریف وارد است در جواب سوال اعرابی کہ کجا بود رب قبل آنکہ پیدا کند سموات و ارض را۔ یعنی خلق را۔ یعنی اعرابی از حضرت سرور عالم صلی اللہ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم سوال کرد کہ این کان ربنا قبل ان یخلق الخلق قال کان فی عماء ما فوقہ ہواء و لا تحتہ ہواء۔ و بعضی اطلاق عمی نیز بر مرتبہ لاتعین کردہ اند چہ عمی یعنی کوریست و چون عقل و کشف ادراک ایں مرتبہ نمی تواند کرد گویا کہ نسبت باین مرتبہ حال او حال کوریست و نزد این طائفہ علیہ مرتبہ لاتعین بمنزلہ خاک خشک ست کہ قابلیت صورت ندارد و تعین اول بمنزلہ خمیرست کہ قابلیت صور پیدا نمودہ لہذا گفتہ اند کہ این مرتبہ را وحدت حقیقی و کثرت اعتباریست و مجمع قابلیات و استعدادات است یعنی قابل و مستعد صور سماوی و ارضی و غیرہما ست و تعین ثانی بمنزلہ صور ظروف و اوانی ست کہ از خمیر پیدا شدہ لہذا گفتہ اند کہ درین مرتبہ کثرت حقیقی و وحدت اعتباری ست و این مرتبہ وحدت و واحدیت را مراتب الہی گویند۔ و مرتبہ ارواح و مثال و اجسام را مراتب کونی و مرتبہ انسان جامع است میان حق و عالم یعنی ہم مرتبہ الہی ست و ہم کونی زیرا کہ برزخ است میان صفات جناب الہی و صور کونی شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند ؎

ہستی کہ مبرا ز حدوث ست و قدم		نہ کل و نہ جزست و نہ بسیار و نہ کم	
زیرا کہ تعین چہ اخص وجہ اعم		مسبوق بود بلا تعین فافہم	

گردد تعیشو دبوے ہیچ نسبتے از نسب چون حدوث و قدم و حدت و کثرت و وجوب و امکان و وجود و مبدئیت یا تعلق علم او بذات خود و غیر آن زیرا کہ این ہمہ متقضی تعین و تقید ست و شک نیست در آنکہ تعین و تقید خواہ اخص تعینات باشد مطلقا چون تعینات شخصیہ جزئیہ خواہ اعم و اوسع ہمہ تعینات چون تعین اول خواہ اعم و اخص من وجہ چون تعینات متوسطہ بینہما مسبوق ست بالتعین پس ہیچ یک ازین تعینات حضرت وجود را من حیث ہو لازم نباشد بلکہ لزوم آن بسبب مراتب و مقامات مشار الیہا ست بقولہ رفیع الدرجات ذو العرش پس میگردد مطلق و مقید و کلی و جزئی و عام و خاص و واحد و کثیر بے حصول تغیر و تبدل در ذات و حقیقتش و فتکہ ملاحظہ کردہ شود باعتبار اطلاق و فعل و تاثیر وحدت و علوم مرتبہ الوہیت ست و ہی حقیقۃ الحق سبحانہ و تعالے و مراد ست وجوب ذاتی و قدم و امثال آن از صفات کمال و وقتی کہ ملاحظہ کردہ شود باعتبار تقید و انفعال و تاثر و قابلیت و جواز حقیقت واجب بالنسبض و التجلی حقیقت عالم ست و مراد ست امکان ذاتی و حدوث و غیرہما من الصفات و این باعتبار تنزل ست بعالم معانی و تجلی او بصور علمیہ کہ معبر میشود و باعیان ثابتہ و چون ہر یک از حقیقتین متغایرتین - الا بدست از اصلی کہ ایشان در وے واحد باشند و او در ایشان متعدد زیرا کہ واحد اصل عدد ست و عدد تفصیل واحد ناچار ست از حقیقت ثالثہ کہ جامع باشد بین الاطلاق و التقید و الفعل و الانفعال و التاثیر و التاثر مطلق باشد از وجہے و مقید باشد از وجہے فاعل باشد باعتبارے و منفعل باشد باعتبارے و این حقیقت احدیت جمع حقیقتین مذکورتین ست و لہا مرتبۃ الاولیۃ الکبری و الآخریۃ العظمی

جوہر در اسماء مرتبہ احدیہ حضرت شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در آئینہ حقائق نامیقرماید کہ مرتبہ احدیت را لاتعین و وجود مطلق خوانند بجہت آنکہ ذات درین مرتبہ بہمہ تعین اسماء و صفات و افعال قید تعین ندارد و چہ درین مرتبہ ذات مطلق از ہمہ مطلق ست بلکہ جمیع تعینات درین مرتبہ عین ذات اند و وجود صرف ازان گویند کہ ذات بعرفت خود خالص ست از اسم و رسم و نعت و وصف و ذات سافج و عین کافور ازان نامند کہ از لون اسماء و صفات و افعال سادہ است ہیچ لونے ملون نیست اما ہر لونے کہ ملون گردد قید آن لون گیرد این صفت ذات مطلق ست و مجہول النعت ازان گویند کہ جمیع نعوت درین مرتبہ معروف و مشہود نیستند و نعت عبارت ست از اسم ثبوتی و سلبی چون درین مرتبہ تصور ثبوتے و سلبی ہیچ کدام نباشد پس ذات برین مر مجہول النعت باشد و ازل الآزال بازان خوانند کہ ہیچ مرتبہ بالاتر ازین مرتبہ نیست چرا کہ ہمہ مراتب مسبوق این مرتبہ است و غیب الغیوب ازان نامند کہ ہمہ مراتب غیب اضافی از اعیان ثابتہ تا امثال مطلق درین مرتبہ غائب مطلق اند نہ تصور خارجی و نہ تصور علمی دارند و منقطع الاشارات ازان گویند کہ درین مرتبہ جمیع اشارات اسماء و صفات منقطع است التوحید اسقاط الاضافات درین مرتبہ است و منقطع الوجد انی ازان گویند کہ درین مرتبہ

تصور وجدان نیست نہ آنکہ ذات را وجدان نیست چرا کہ تصور وجدان در مرتبہ علم است چون علم درین مرتبہ متصور نیست پس وجدان کہ اثر علم است نیز نباشد کسے نگوید کہ وجدان ذات بذات چرا نباشد جواب این اسماء مترادف اسم لاتعین است و مرتبہ لاتعین سلب جمیع تعین است پس از تصور لاتعین ذات منقطع الوجدانی باشد و لفظ منقطع ہر دو محل لفتح طاء است و وجدانی نسبت بوجدان ست و غیب ہویت انان گویند کہ جملہ مراتب وجود درین مرتبہ غیب و فقدان اند بہ نسبت مراتب ظہور چنانچہ در شب تاریک ہمہ اشیا بالفعل موجود خارجی اند اما از غلبہ او ہیچ اشیا نمی نماید چہ نابودن دیگر ست و نادیدن دیگر و عین المطلق انان خوانند کہ ذات عرف درین مرتبہ من کل الوجوہ مطلق ست بحدیکہ از مطلق ہم مطلق ست و ذات بلا اعتبار انان گویند کہ جمیع اعتبارات ذات در ینمرتبہ بلا اعتبار ست کان اللہ ولم یکن معہ شی کنایت ازین مرتبہ است و این اسماء نیز در اصطلاح این قوم نامہا راین مرتبہ اند ذات احدیۃ و احدیت صرف و احدیت مطلق و احدیت ذات و عالم ذات و ذات ہویت و ذات ہو ہو و ذات مطلق و ذات صرف و ذات بحت و ذات بلا تعدد و وجود بحت و وجود محض و طوفان محض و غیب مطلق و غیب مجہول و غیب مصون و غیب مکنون و مکنون المکنون و بطون البطون و مخزن شیون و عدم العدم و قدم القدم و خفاء الخفاء و مقام اوادنی و اول لانہایت و آخر لا بدایت و غایت الغایات و نہایۃ النہایات و معدوم الاشارت و ہستی سادہ و ہستی مطلق و ہستی صرف و حقیقۃ الحقائق

جوہر در مرتبہ وحدت این مرتبہ شہود علمی ذات ست مر خود را بجمیع شیونہ من الازل الی الابد بالاجمال غنا و مطلق لازم این مرتبہ است چہ ذات مطلق بدین مشاہدہ مستغنی ست از تفصیل عالم و آدم لاندراج الکل فی بطون الذات کالمفصل فی المجمل و کالشجر فی النواۃ ان اللہ غنی عن العالمین اشارت بدو است۔

جوہر در تعین اول صاحب عین المعانی قدس سرہ میفرمایند کہ اول تعین او تعین علم ست کہ خود بر خود و بہ نفس خود تجلی فرمود و تعین اول وحدتے ست صرف و قابلیتے ست محض مشتمل بر جمیع قابلیات چہ قابلیت اتصاف او بہمہ اسماء و صفات بلکہ ہمہ ہویات موجودات نیز و باعتبار تجرد او از ہمہ نسب و اسماء و صفات تا غایتے کہ از تجرد نیز مرتبہ احدیت ست و باعتبار اتصاف او بہمہ اسماء و نسب و صفات و اعتبارات مرتبہ واحدیت ست و حضرت محمد غوث قدس سرہ بر انند کہ تعین اول احدیت صرف است کہ عبارت از ذات مطلقہ است و لاتعین عبارت از مجہول النعت و وحدت کہ حقیقت محمدی است تعین ثانی ست از احدیت۔

جوہر اول مرتبہ تعین کہ از غیب مطلق و لاتعین ظاہر گشت وحدت حقیقی ست کہ اسقاط اضافات

ہر دو صفت ذاتی اوست و اصل ہمہ قابلیات و جامع جمیع مراتب تعینات و استعدادات کلیہ و جزئیہ خاص و عام ست و وحدتے ست صرف و قابلیتے ست محض شامل بر جمیع قابلیات چہ قابلیت تجرد از جمیع صفات و اعتبارات و چہ قابلیت اتصاف بہمہ و باعتبار تجرد از جمیع اعتبارات تا غایتے کہ از قابلیت این تجرد نیز مرتبہ احدیت ست و مراد است بطون و اولیت و ازلیت و باعتبار اتصاف او بجمیع صفات و اعتبارات مرتبہ واحدیت ست و مراد است ظہور و آخریت و ابدیت - و صورت جامع و ظہور ذات مطلق ست بتعین اول فلہ الاسماء الحسنی وہو الاسم الاعظم و او را ظہور و بطون تساویست باعتبار آنکہ قابل ظہور و بطون است حقیقت و استعداد او متضمن اشیاست در ہر باطنی باطن و در ہر ظاہرے ظاہر و در ہر انسے انس و در ہر جنے جن و در ہر ملکے ملک و در ہر فلکے فلک و در مجردات مجرد و در مرکبات مرکب و در مثالیات مثال و در مادیات مادہ و در عین عین و در عیان عیان و در معنی معنی و در صورت صورت و در روحانی روح و در جسمانی جسم و در جواہر جوہر و در عرضیات عرض چرا کہ او وجود مطلق ست ہر قیدے کہ مقید گردد صورت آن قید گردد و حقیقت او را قیدے مخصوص نیست بنابر آن قید و تنعماوہ را قبول میکند - تنزل اول را وحدت و حقیقت محمدی و تعین اول گویند و آن تعین ثانی حضرت وجود ست بقابلیت جمیع تعینات کہ اسماء و صفات الہیہ باشند آن صفات یا کونیہ ثبوتی باشند یا سلبی و چون درین مرتبہ دانستن حق است سبحانہ مر ذات خود را بذات خود بجمیع صفات و تعینات بر سبیل جمع و اجمال ظہور اشیاء کونیہ از روے تفصیل درین مرتبہ منفی ست فلہذا سیل بدیگر مرتبہ نمود -

جوہر حضرت حق تعالی تجلی اول کہ خود بر خود در خود بر اے خود تجلی فرمود شہود ذاتی مر او را حاصل شد و در ضمن آن شہود اجمالی جملہ موجودات از ازل تا ابد متحقق گردید کشہود و الشہود و اعصانہ و او راقہ و اثمارہا فی شہود النواۃ و تجلی دوم مشاہدہ خود ست بجمیع تفاصیل شیون خود بشہود تفصیلی تمام موجودات در مرتبہ علم ست و او درین مرتبہ فیض اقدس او جملہ معلومات را تقرر علمی و ثبوتے عینی حاصل شد اجدہ در مرات تجلیات اربعہ یافتہ یعنی تجلی روحی و تجلی مثالی و تجلی حسی شہادتی و تجلی انسانی -

جوہر حضرت قدوۃ المحققین نجم الملۃ والدین محمد عز الدین المغربی قدس سرہ در جام جہان نما میفرماید کہ وحدت منشاء احدیت و واحدیت شد و مرآت ازلیت و ابدیت گشت و رابطہ ظاہریت و باطنیت و واسطہ اولیت و آخریت آمد کہ حد فاصل اشارت بدوست و برزخ جامع عبارت از دوست و حقیقت محمدی خود اوست و حضرت قدوۃ المحققین شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در آئینہ حقائق نما در شرح این میفرماید کہ وحدت در لغت عدم تکثر ست باجزو افراد و انضمام و در اصطلاح این قوم وحدت تعین اول ست از ذات مطلق و چون این تعین اول از لا تعین ظاہر شد و اعتبار از وی معاً ظاہر گشت

یکی احدیت کہ اعتبار ذات ست با سقاط جمیع اشیا اعم از بشرط شیٔ دو دوم واحدیت اعم ذات مع کمال الصفات
کہ اعتبار ذات است ازان رو کہ انتشار اسما از دیست اعم بشرط شیٔ دو نظر اہل تحقیق وجود این اعتبار ہین
موقوف بوجود وحدت نیست اما ظہور ہر دو موقوف بر وحدت ست کہ منشا کثرت از دیست چنانچہ نسبت
عاشقیت و معشوقیت از عشق چہ وجود این ہر دو مرتبہ قبل از عشق موجود حقیقی بودند اما نسبت
در ایشان موجود نبود چون این ہر دو نسبت بایشان ظاہر گشت ہر دو در خارج علم یافتند ہمچنین مرتبہ احدیت
کہ ماہیت مجردہ است از قید تجرد معرا و مبرا بود و احدیت کہ ماہیت جامع اسما و صفات ست از قید جامعیت
نیز مقید نبود بلکہ این ہر دو مرتبہ پیش از تعین اول لا تعین بود و بہیچ تعین مقید نہ نہ بشرط شیٔ و نہ لا بشرط شے
بواسطہ تعین اول کہ وحدت ست ہر دو مرتبہ مقید و معین گشتہ و قولہ مرات ازلیت و ابدیت گشتہ یعنی وحدت
حقیقی مانند آئینہ است ازل کہ لا بدایۃ لہ است و ابد کہ لا نہایۃ لہ است و ان آئینہ مرئی میشوند این حقیقت را
آئینہ اشارت کردہ کنایۃ آنست چنانچہ آئینہ دو دار و ہمچنان وحدت نیز دو طرف دارد چرا کہ برزخ است
بینہما و وجہ دیگر آنست کہ اصلا مرئی نمیشود و آنچہ حاسہ باصرہ می بیند صورت رائی ست نہ آئینہ ہمچنان
آنچہ در خارج مرئی ست وجود ست وحدت فقط مرئی نیست و دیگر آنکہ صورتے کہ در آئینہ دیدہ مے شود
نمی گویند کہ آن صورت حال در محل آئینہ است بلکہ آئینہ سبب ظہور صورت شدہ و ہکذا صورت ازل و ابد در
آئینہ حقیقت محمدی ظاہر شدہ نمی گویند کہ ازل و ابد در ان محل حقیقت محمدی حلول کردہ بل سبب ظہور ایشان
گشتہ و قولہ و رابطہ ظاہریت و باطنیت و واسطہ اولیت و آخریت آمد مراد از ظاہریت اشراق انوار اسما
و صفات حق ست کہ جمع الجمع کنایت از انست و باطنیت حق احتجاب حق ست از کل موجودات جمع
اشارہ ازین مرتبہ است و مرتبہ وحدت این ہر دو مرتبہ تقابل را مرتبہ ساختہ و اولیت باعتبار
مبدا کل اشیا کہ اللہ مصدر الموجودات و آخریۃ باعتبار معاد کل موجودات کہ الی اللہ ترجع الامور
این ہر دو مرتبہ قید ذات مطلق ست اول باعتبار وجود و آخر باعتبار شہود و قولہ حد فاصل یعنی میان
احدیت و واحدیت و ازلیت و ابدیت و ظاہریت و باطنیت و اولیت و آخریت قولہ اشارت بدوست
یعنی اسما مذکورہ کنایت از ہمان وحدت جامع ست چرا کہ جمیع مراتب ازین نسبت تمیز علمی گشتہ و در ہر یکے
باسمی مسمی شدند و جمیع مراتب در مرتبہ لا تعین بے تعین بودند چنانچہ شجر در مرتبہ ہذا لبب وحدت جمیع
مراتب از یکدیگر جدا گشتند۔

چو ہر حضرت شیخ ابراہیم شطاری در آئینہ حقائق نما شرح جام جہان نما فرسودہ اند کہ کسی را وہم
آن نشود کہ کمال ذات در مرتبہ تعین اول موجود شدہ و نیز گمان نہ برد کہ اول مستتر بود بعد ازان ظاہر شد

بالاول معدوم بود پس ازان موجود گشت یا غائب بود و بعد ازان حاضر شد چرا گوئی این امور ناسزا مستلزم نقص وجود خود اند بلکه انچه حاصل ست من الاول الی الابد بکمال خود حاصل است و نقصان را دران مساغ راه نیست زیرا که جمیع مراتب جناب حق سبحانه و تعالی ازلی اند و لازم ذات اند ابدًا از ذات منفک نیستند و عقل (جامی روان تندن ۱۲) درین مرتبه عاجز ست حکم کردن نتواند قیاس مع الفارق میکند و میگوید اگر در مرتبه لاتعین تعین اسما و صفات موجود باشند پس هیچ فرق نباشد میان تعین و لاتعین گویند این قیاس در مرتبه عقل موجه و مربوط است اما در مرتبه اطلاق این مقدمه مقهور و ممنوع است چه بیان وحدت و کثرت و مطلق و مقید برای تفهیم و تفهم طالبان است نه فی نفس الامر که اول وحدت بود اکنون کثرت شد یا اول مطلق بود آخر مقید شد تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا الآن کما کان من الازل الی الابد۔

جوہر اول تعین که از لاتعین ظاهر گشت وحدت حقیقی ست که استقاط و اثبات هر دو صفت ذاتی اوست و حدت را دو نسبت متساوی اند انتفاء تعدد و اثبات تعدد و اگر نظر بر باطن او کنند عین انتفاست درین نسبت عین احدیت آمد و اگر نظر بر ظاهر او کنند عین تعدد است ازین نسبت عین واحدیت آمد و ازین حیثیت او را برزخ جامع گویند۔

جوہر برزخ بالفتح و سکون عجمه مفتوح و خاء معجمه بمعنی زمانه که مابین وقت مرگ و زمان قیامت است و چیزے که میان دو چیز متخالف حائل باشد خواه ازان هر دو متخالف در خود مناسبتے داشته باشد یا نه و برزخ هر شے بالنصیب بود از دو شے کے تصور شئین برزخ را وجودیت چنانچه زمانه حال برزخ ست میان ماضی و مستقبل و مرتبه مثال که حاجز ست میان اجسام کثیفه و ارواح مجرده و اعراف برزخ ست میان بهشت و دوزخ و بوزنه برزخ است میان بهائم و انسان و درخت خرما و مردم گیا برزخ است میان حیوانات و نباتات و بید یعنی بیخ مونگا برزخ ست میان نباتات و جمادات۔

جوہر صاحب عین المعانی میفرمایند که اول تعین او تعین علم ست که خود بر خود و بنفس خود تجلی فرمود بے توہم تقدم جهل و استتار و فقدان و غیبت و او را اسامی مختلفه است یعنی تعین اول و حقیقت محمدی و وحدت صرف و کنز المکنوز و غیرها۔

جوہر شیخ نورالدین جامی قدس سره در لوائح میفرمایند که حقیقت الحقائق که ذات الهی است تعالی شانه حقیقت همه اشیاست و او فی حد ذاته واحد ست که عدد را با او نسبتے نیست اما باعتبار تجلیات متکثره و تعینات متعدده و مراتب نامتناهیه حقائق جوہریه متنوعه است و نامتناهی حقائق عرضیه تابعه پس ذات واحد بواسطه صفات متعدده جواہر و اعراض متکثره می نماید و من حیث الحقیقت یکے ست که اصلا متعدد و متکثر نیست

یکی احدیت که اعتبار ذات ست باسقاط جمیع اشیا امی لابشرط شیئی و دوم واحدیت امی ذات مع کمال اطلاقات
که اعتبار ذات است ازان روکه انتشار اسما از ویست امی بشرط شیئی و در نظر اہل تحقیق وجود این اعتبار ہمین
موقوف بوجود وحدت نیست اما ظہور ہر دو موقوف بر وحدت ست که منشا کثرت از ویست چنانچه نسبت
عاشقیت و معشوقیت از عشق پیدا و وجود این ہر دو مرتبه قبل از عشق موجود نه اما نسبت
در ایشان موجود نبود چون این ہر دو نسبت بایشان ظاہر گشت ہر دو در خارج علم یافتند ہمچنین مرتبه احدیت
که ماہیت مجرده است از قید تجرد معا و مبرا بود و احدیت که ماہیت جامع اسما و صفات ست از قید جامعیت
نیز مقید نبود بلکه این ہر دو مرتبه پیش از تعین اول لاتعین بود و ہیچ تعین مقید نه نه بشرط شیئی و نه لابشرط شیئی
بواسطه تعین اول که وحدت ست ہر دو مرتبه مقید و معین گشته و قوله مرات ازلیت و ابدیت گشته یعنی وحدت
حقیقی مانند آئینه است ازل که لابدایة له است و ابد که لانهایة له است دران آئینه مرئی میشوند این حقیقت را
آئینه اشارت کرده کنایة آنست چنانچه آئینه دو رو دارد ہمچنان وحدت نیز دو طرف دارد چرا که برزخ است
بینهما و وجه دیگر آنست که اصلا مرئی نمیشود و انچه حاسه باصره می بیند صورت رائی ست نه آئینه ہمچنان
انچه در خارج مرئی ست وجود ست وحدت فقط ظاہر نیست و دیگر آنکه صورتے که در آئینه دیده میشود
نمی گویند که آن صورت حال در محل آئینه است بلکه آئینه سبب ظہور صورت شده و ہکذا صورت ازل و ابد در
آئینه حقیقت محمدی ظاہر شده نمی گویند که ازل و ابد دران محل حقیقت محمدی حلول کرد بل سبب ظہور ایشان
گشته و قوله و رابطه ظاہریت و باطنیت و واسطه اولیت و آخریت آمد مراد از ظاہریت اشراق انوار اسما
و صفات حق ست که جمع کمایت از انست و باطنیت حق احتجاب حق ست از کل موجودات جمع
اشاره ازین مرتبه است و مرتبه وحدت این ہر دو مرتبه تقابل را مرتبط ساخته و اولیت باعتبار
مبدا کل اشیا که الله مصدر الموجودات و آخریت باعتبار معاد کل موجودات که الی الله ترجع الامور
این ہر دو مرتبه قید ذات مطلق ست اول باعتبار وجود و آخر باعتبار شهود قوله حد فاصل یعنی میان
احدیت و واحدیت و ازلیت و ابدیت و ظاہریت و باطنیت و اولیت و آخریت قوله اشارت بدوست
یعنی اسماء مذکوره کنایت از جہان وحدت جامع ست چرا که جمیع مراتب ازین نسبت تمیز علمی گشته و در ہر بستے
باسمی مسمی شدند و جمیع مراتب در مرتبه لاتعین بے تعین بودند چنانچه شجر در مرتبه نواة بسبب وحدت جمیع
مراتب از یکدیگر جدا گشتند۔

جوہر حضرت شیخ ابراہیم شطاری در آئینه حقائق نما شرح جام جہان نما فرموده اند که کسی را وہم
این نشود که کمال ذات در مرتبه تعین اول موجود شد و نیز گمان نبرد که اول مستعد بود بعد ازان ظاہر شد

معلوم اعیان ثابتہ مقید ست و وحدت حقیقی ازان گویند کہ این اسم نفس تعین اول ست کہ لا یصدر من الواحد الا الواحد و درین مرتبہ تعدد و اعداد و کثرت و افراد نسبت مساوی بالطرفین ست بین النفی و الاثبات و ذلک ولایۃ المطلق ہمنسبا بر آن خوانند کہ تعین اول کہ جوہر اول است ظاہری دارد و باطنی باطن او ولایۃ مطلق خوانند ہمنسبا لک لولایۃ قلہ الحق کنایہ ازین ولایت ست و ظاہر او را نبوت مطلق نامند چرا کہ او برزخ است بین الوجوب الاحدیۃ و الواحدیۃ از مواجہ احدیت فیض اقدس بے واسطہ قبول میکند نامش ولایۃ مطلق ست و مواجہ واحدیت فیض مقدس اخذ کند و بخلق رساند نامش نبوت مطلق ست کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین اشارت بدین نبوت ست کہ جمیع ولایت اولیا و نبوت انبیا ازوی ناشی و ظاہر شوند و کنایہ فلک ثوابت از انست کہ پیش نبوت جملہ سیارات و ثوابت در افلاک ست ہمچنان نبوت و ولایت کلی و جزئی انبیا و اولیا از و ولایت مطلق است و تجلی اول ازان گویند کہ اول ظہور او از لا تعین است از مرتبہ خفا اول متور گشت و قابلیت اول ازان گویند کہ او مادہ جملہ ممکنات و موجودات است و جمیع قابلیات از وے ظہور یابند و مقام او اولی نزد ایشان قوم عبارت از احدیۃ الجمع است کہ فوق این مرتبہ ہیچ مرتبہ نیست الا ذات صرف و درین مرتبہ مرتفع تمیز و تعینیت اعتباریہ است و برزخ البرازخ بحیث آن گویند کہ او حائل ست میان تعین و لا تعین و جامع جمیع برازخ است و برزخ کبری ازان گویند کہ حامل مرتبتین اعظم است یعنی احدیت و واحدیت و احدیۃ الجمع ازان گویند کہ اعتبار ذات ست من حیث ہی ہی بے اعتبار اسقاط و اثبات و بدین ہمہ نیز می نامند تعین اول و تجلی اول و ظل اول و ظہور اول و خلق اول و مخلوق اول و وجود اول و موجود اول و قابلیت اول و مبدء اول و برزخ اول و نشان اول و عقل اول و عقل کل و قلم اول و قلم اعلی و سبب اول و مرتبہ اولی و واسطہ اولی و عالم معنی و حقیقت محمدی و نور محمدی و درۃ البیضاء و برزخ کبری و برزخ البرازخ و برزخ جامع و مرتبہ اولی از غیب و غیب مطلق و عالم مطلق و رابطہ مطلق و وجود مطلق و ماء مطلق و وحدت صرف و عالم وحدت و مرتبہ وحدت و عالم اجمالی و وجود اجمالی و حضرت اجمال و عالم سر و گنز المکنون و گنز الصفات و عالم صفات و لوح محفوظ و ام الکتاب و نور الانوار و حقیقۃ الحقائق و حقیقت مجہول و آدم حقیقی و حقیقت آدم و اسم اعظم و روح اعظم و الہ الارواح و عشق اکبر و احدیۃ الجمع و جمع الجمع و مقام شہود و جمع الجمع قاب قوسین و لا ہوت و اطلاق اسم مبارک اللہ بدین مرتبہ می کنند و ہر مرتبہ و احدیت نیز معدن الکثرت انان خوانند کہ جواہر اسماء و صفات ازین معدن ظہور یافت و منشاء السوی ازان نامند کہ جمیع ممکنات ازین مرتبہ ظہور یافتہ و الوہیت عبارت از حضرت اسم جامع کہ جامع جمیع اسماء و صفات و افعال ست و قابلیۃ الکثرت انان نامند کہ جمیع کثرات اسماء کلی الہی و اسماء کلی کونی ازین معدن صدور یافتہ و فلک الکیوۃ ازان خوانند کہ مدار حیات عالم بدین مرتبہ منوط است زیرا کہ [illegible]

مرتبہ مشخص حقائق عالم ارواح و اجسام است چرا کہ ہر مرتبہ را باسم الہی تربیت میکند و ہر مرتبہ کیفی از وے حاصل میکند و فلک کنایہ از علو مرتبہ اوست و قابلیت ظہور یعنی مصدر جمیع ظہورات ست و نفس رحمانی عبارت از وجود اضافی ست کہ واحد ست بحقیقت بتکثر بصور معانی۔

جوہر ہمہ موجودات ارواح و مثال بلکہ اسما و صفات در مرتبہ تعین اول متحد اند اصلا امتیاز نیست بلکہ دران مرتبہ قابلیت ظہور ست نہ غیر و درین مرتبہ این ہمہ شیون ذاتیہ و حروف عالیات ناسیدہ میشوند و این شیونات کہ در مرتبہ تعین اول بالقوہ بودند ہمہ در تعین ثانی تمیز گشتند و اسما و صفات شدند و ماہیات متمائزہ در علم شدند و این اعیان ثابتہ ناسیدہ شدند و چون در وجود آمدند کلمات ناسیدہ شدند۔

جوہر اللہ اسم مرتبہ است کہ جامع جمیع اسما و صفات و استعدادات و قابلیات است و این مرتبہ را در عرف صوفیہ وحدت مے نامند و حقیقت الحقائق خوانند و حقیقت محمدی گویند۔

جوہر شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

در مرتبہ اول کہ صفات جبروت	از ذات جدا نبود و ملک از ملکوت
اعیان وجود را پدید ار نبود	در عین ظہور بلکہ در علم ثبوت

در مرتبہ نخستین کہ تعین اول ست ملک از ملکوت کہ مرتبہ ارواح ست و ملکوت از جبروت کہ مرتبہ صفات ست و جبروت از لاہوت کہ مرتبہ ذات است متمائز نیست بلکہ وحدتے ست معرف و قابلیتے ست محض و این مرتبہ ہمہ در وے مندرج و مندمج من غیر امتیاز بعضہا عن بعض لا علما و لا عینا و خصوصیات این اعتبارات را با عتبار اندراج و اندماج درین مرتبہ بے امتیاز ایشان از یکدیگر اگرچہ آن امتیاز بحسب علم باشد شیونات ذاتیہ و حروف عالیات و حروف علویہ و حروف اصلیہ نیز مے خوانند و بعد از امتیاز ایشان از یکدیگر در مرتبہ ثابتہ بسبب نورانیت علم صور شیون مذکورہ اند و مسمی باعیان ثابتہ و ماہیات و بعد از تلبس بوجود و احکام و آثار اعیان مسمی ست بموجودات و میفرمایند رباعی

در عالم معنی کہ نباشد اشیا	از ذات خود و غیر خود آگہ اصلا
ہستند ہمہ از روے ہستی یکتا	نوریت علم شان زہم کرد جدا

در مرتبہ دوم یعنی تعین ثانی کہ مسمی میگردد باعتبار تحقق و تمیز جمیع معانی کلیہ و جزئیہ در وے اشیاء کونیہ را بذات خود و ذات امثال خود اصلا شعور نیست بلکہ تحقق و ثبوت ایشان درین مرتبہ مقتضی اضافت وجودیست بایشان بحیثیتی کہ ایشان متصف شوند بموجودیت و وجود بسبب اضافت و نسبت بدیشان متعدد و متکثر گردد و چون بوجود متصف نشوند بطریق اولی لازم مے آید کہ متصف نباشند بکمالات کہ تابع اند

مر وجود را چون شعور بخود و شعل خود پس ایشان درین مرتبہ متعدد و متمیز نباشند بتعدد و تمیز وجودی بلکہ تعدد و تمیز ایشان باعتبار علم باشد بخلاف مرتبہ اولی کہ دران مرتبہ این تعدد و علمی نیز بلحوظ نیست و امثال این بعینہ دانہ است کہ اصل شجرہ است و تفتیکہ ویرا دانہ فرض کنیم پس تعین و تجلی دانہ خود بے آنکہ تفاصیل خصوصیات بیخ و ساق و شاخ و برگ و شکوفہ و میوہ کہ در وے مندرج و مندمج اند ملحوظ وے باشد بمثابہ تعین اول ست کہ اشیار او روی نہ تعدد وجودی ست و نہ تمیز علمی و تعین و تجلی دانہ بر خود بصورت تفاصیل این خصوصیات کہ بر خود بصورت بیخ و ساق و شاخ و برگ و شکوفہ و میوہ جلوہ نماید و این مفصل بر او مجمل مشاہدہ کند بمنزلہ التعین ثانی ست کہ اشیار او روے اگرچہ تعدد وجودی نیست اما تمیز علمی ست و این خصوصیات مذکور باعتبار اندراج در مرتبہ اولی بے تعدد وجودی و تمیز علمی نمودار شیونات ذاتیہ است و صور معلومیت آنہا در مرتبہ ثانیہ مثال حقائق موجودات کہ مسمی است باعیان ثابتہ در عرف صوفیہ و ماہیات نزد یک حکما۔

جوہر شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند اول تعینی کہ ثانی غیب ہویت و مرتبہ لا تعین ست وحدتے ست کہ اصل جمیع قابلیات ست و او را ظہور و بطون مساوی ست و مشروط و مقید بہیچ یک از انتفار اعتبارات و اثبات آن نیست بلکہ او حین قابلیت ذات ست مربطون و ظہور و ازلیت و ابدیت و انتفار اعتبارات و اثبات آنرا و مراین وحدت را دو اعتبار ست اول اعتبار او ست بشرط عدم اعتبارات و سقوط آن بالکلیۃ و این اعتبار احدیت ست و ذات را باین اعتبار احد خوانند و متعلق این اعتبار بطون ذات ست و ازلیت او دوم اعتبار او ست بشرط ثبوت اعتبارات غیر متناہیہ مر او را و این اعتبار واحدیت ست و ذات را باین اعتبار واحد خوانند و متعلق این اعتبار ظہور ذات ست و ابدیت او پس احدیت مقام انقطاع و اضمحلاک کثرت وجودیہ است و در احدیت ذات و واحدیت اگرچہ کثرت وجودیہ منتفی ست از و اما کثرت نسبیہ متعقل التحقق ست در وے ہمچون تعقل نصفیت و ثلثیت و ربعیت در واحد عددی کہ انتشار ہمہ اعداد از وست و جمیع تعینات وجودیہ غیر متناہیہ باین نسب متعلقہ در مرتبہ واحدیت ست

جوہر دو مرتبہ واحدیت این مرتبہ شہود علمی ذات ست مر وجود را بجمیع تفاصیل شیونہ و امتیاز بعضہا عن بعض و درین مرتبہ حقائق جملہ موجودات و ماہیات تمامی کائنات بتفصیل و امتیاز بعضہا عن بعض در مرتبہ علم متحقق و ثابت شدند لہذا این مرتبہ را اعیان ثابتہ می نامند و تقدیم و تاخیر این سہ مرتبہ یعنی مرتبہ احدیت و وحدت و واحدیت کشفی و عقلی ست نہ زمانی و حقیقی چہ ذات بے قید صفات کہ بنحفی در مرتبہ اول است و بعلم اجمال صفات و تجلیات در مرتبہ دوم و بعلم تفصیلے آنہا در مرتبہ سوم۔

جوہر در تعین ثانی اشیار کہ نہ بوجود متصف نیستند پس متصف نباشند بلکہ بالذات کہ تابع ست مر وجود را

چون شعور بخود و مثل خود پس ایشان درین مرتبہ متعدد و متمیز نباشند متعدد و متمیز وجودی بلکہ تعدد و تمیز ایشان باعتبار باشد بخلاف مرتبہ اولی کہ دران مرتبہ این تمیز و تعدد علمی نیز ملحوظ نیست ۔

جوہر مرتبہ دوم مرتبہ غیب ثانی ست و غیب ثانی مسمی ست بہ تعین ثانی و مراد از تعین ثانی متحقق بودن اشیا کہ صفات الہیہ و صور کونیہ اند و ممتاز بودن آن اشیا یکی از دیگرے و ثابت بودن ان اشیاء در حضرت علم ازلی یعنے منسوب بست بازل کہ علم حق ست و ازل بمعنی لا بدایت و ماضی ست و ظہور آن اشیا برائے کسے کہ عالم باشیاست یعنی حق سبحانہ و تعالی خود ہے کہ بر وجہ تفصیل و فرق باشد یعنی نہ ہے کہ ہر چیزے کہ در علم مفصول و مفارق از چیزے دیگر باشد ۔ و این اشیا صور علمیہ حق اند کہ بر حق ظاہر اند و حق عالم بانہاست و ہیچ یکے از نہا نہ خود را سیداند و نہ مثل خود را ۔ و این مسئلہ مخالف شیخ اکبر ست چہ شیخ اکبر در فتوحات تصریح فرمودہ کہ صور علمیہ را ثبوت علمی ست و ہر یکے از نہا را حیات و علم و قدرت و ارادت و سمع و بصر و کلام مناسب مرتبہ ثبوت ست و درین باب چندے از آیات قرآنی را بطریق شاہد نقل فرمودہ چنانچہ موجودات خارجی را صفات مذکورہ مناسب مرتبہ وجود ست بخلاف بعضے کہ میگویند کہ صور علمیہ لیسہ را علم نیست چنانچہ صور ذہنیہ و وہمیہ و خیالیہ ما را ۔

جوہر تعین ثانی خوانمان آن بود کہ جمیع مراتب اجمالی و تفصیلی و حقائق بعضہا عن بعض متمیز گردد و این حال حاصل نمیشود الا در مرتبہ واحدیت کہ آن مرتبہ الوہیت ست چرا کہ مرتبہ احدیت مرتبہ انتقال ست و مرتبہ وحدت مرتبہ اجمال پس مرتبہ باید کہ جمیع اسماء و صفات دران مرتبہ ثابت باشند و جملہ اجمال دران تفصیل یابند و این مرتبہ الوہیت ست و ذات مطلق و درین مرتبہ باسم اللہ مسمی و موصوف گردد ۔

جوہر میان تعین اول و تعین ثانی فرقی نیست الا اجمالی و تفصیلی و تفصیل نوعی از کمال است مر علم اجمالی را و علم اجمالی بنیاد و علم تفصیلی ست و اجمال متقدم ست بر تفصیل پس ثالث مرتبہ اول مرتبہ علمی ست و مرتبہ ثانی مرتبہ عیانی ۔

جوہر تعین دوم از حیثیت الوہیت دو مرتبہ را شامل ست وجوب لذاتہ و وجوب لغیرہ و وجوب لذاتہ را ظاہر وجود گویند کہ وجود صفت خاص دست و وجوب لغیرہ را ظاہر علم مانند کہ امکان از لوازم اوست و مرتبہ الوہیت جامع این ہر دو مرتبہ است بیحیث آنکہ وجوب مرتبہ ظاہریت و امکان مرتبہ باطن باقتضاے اسم الظاہر مرتبہ ظاہر را شامل است و باقتضاے اسم الباطن مرتبہ باطن را شامل ست و این ہر دو را ظاہر وجود و ظاہر علم ازان گویند کہ ہر دو در خارج موجود اند اما ہر یکے را وصف خاص ست تمنع الانفکاک یکے فنا و مطلق بالذات است و دیگر مفتقر بالذات ۔

جوہر ہر و را سماء ہر مرتبہ واحدیت این مرتبہ را بواحدیت و حقیقت انسانیہ نام دارند و بدین اسماء ما

نیز انکاند تعین ثانی و تجلی ثانی و فلک الحیوۃ و حضرت ربوبیت و حضرت جمع و منشاء الکثرۃ و احدیت الکثرت و قابلیت ظہور و مرتبہ ثانی امر غیب و برزخ ثانی و منتہی المعرفت و منشاء السوی و حضرت الوہیت و منتہی العابدین و حضرت ارتسام و کون جامع و ظہور ثانی و ظل ممدود و نفس رحمانی و وجود منفاض و مبدء ثانی و منشاء ثانی و عالم ملکوت و عالم باطن و عالم امر و عالم ثانی و مجموع الارواح و مبدء ثانی و عالم اسماء و عالم وجود و کنز الارواح و معدن ارواح و معاد ارواح و مقام ارواح و پردۂ وحدت و ظل وحدت و مبین صفات و عین الیقین و ملک باطن و تحفہ مرسلہ۔

جوہر در اعتبارات اربعہ اعتبار بالکسر عبرت گرفتن و باندیشہ از چیزے رفتن و چیزے را نیک نگاہداشتن و اعتبارات اربعہ عبارت ست از وجود علم و نور و شہود کہ اعتبارات ذات مطلق اند و تعدد وجودی ندارند محض صلاحیت ذات اند و ذات بہر یک نسبت بیک اسمی مسمی گردید و ذات مطلق بواسطہ این اعتبارات مقید بجمیع اعتبارات شد کہ عبارت از مرتبہ واحدیت ست چہ این اعتبارات جامع جمیع اعتبارات اند و جمیع اعتبارات از ایشان ظاہر خواہند شد و این امور اربعہ در قوس واحدیت ثبت افتاد بحیث آنکہ وحدت کہ خط وسطانی ست دران مرتبہ امتیاز ناگنجائی نیست چرا کہ درین مرتبہ ہست و نیست متساویست و قوس احدیت مرتبہ مجرد ست از جمیع تعینات و تقیدات بل ماسے جمیع مراتب است پس نماند الا آنکہ در قوس واحدیت این امور اربعہ را ثابت کنند چرا کہ مرتبہ واحدیت جامع جمیع تعینات و اعتبارات ست

جوہر در مرتبہ ارواح بعد از تنزل بمرتبہ ثانی تنزل ست بمرتبہ ارواح و روح جوہریست بسیط مجرد از شکل و لون و زمان و مکان و خرق و التیام و عالمی ست کہ اشارہ حسی بدان راہ نیابد و مدرک ست نفس خود را و مثل خود را بلکہ مبدء خود را کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ است و آنرا عالم امر و عالم غیب و عالم علوی و عالم ملکوت گویند و این مرتبہ ظہور ذات ست مر خود را و خارج ہیچ شے از جدائی و غیریت و روح از حیثیت تجرد مغائر بدن ست و تعلق تدبیر و تصرف نسبت با بدان سیدارد و قائم بذات خود ست و در بقا محتاج بدن نیست فاما از این حیثیت کہ بدن در عالم شہادت صورت و مظہر کمال اوست آن روح منفک از بدن نیست و از جہت اظہار کمال محتاج بدن ست و ساری ست در اجزاء بدن نہ بحلول سریان حلول و اتحاد کہ نزد اہل نظر مشہور ست بلکہ بمثال سریان وجود مطلق کہ حق ست سبحانہ و تعالیٰ در جمیع موجودات و باین اعتبار میان روح و جسم مغائرت من کل الوجوہ نباشد و گفتہ اند بر کہ کیفیت ظہور جناب حق سبحانہ و تعالیٰ در اشیاء کہ اشیا از جہت عین حق اند و از جہت غیر اند بداند کیفیت ظہور روح در بدن کہ روح از جہت عین بدن و از جہت غیر بدن ست تواند دانست

زیرا کہ ب بدن ست ہر کہ حال رب بامربوب است ظہور حق تعالے بصور اشیا دانستہ است۔
صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرماید کہ معرفت۔ روح وذروۂ ادراک آن بغایت رفیع ومنیع است
بلکہ عقول وصول بدان میسر نگردد واربابِ مکاشفات بر کشف آن غیرت نمودہ جز بزبان اشارت ازان عبارت
نکردہ و شریف تر موجودی ونزدیک تر مشہودی بحضرت عزت روح اعظم ست کہ حضرت خداوند تعالے آنرا
بخود اضافت فرمودہ بلفظ من روحی ومن روحنا آدم کبیر وخلیفہ اولی ومترجمان الہی ومفتاح وجود وقلم
ایجاد وجنداز رواح ہمہ عبارت ازاوصاف اوست واول صیدے کہ در شبکہ وجود افتاد او بود مشیت قدیمہ اورا
بخلافت خود در عالم خلق نصب کردہ ومقالید خزائن اسرار وجود بدو تفویض نمودہ واورا بتصرف دران
ماذون گردانیدہ واز بحر حیات نہرے عظیم بر کشود تا ہر تہ اتحاد او فیض حیات انہ ومیکند وبراجزاے کون
افاضہ می نماید وصورت کلمات الہی را از مقر جمع اعنی ذات مقدس بہ محل تفرقہ کہ عالم خلق ست میرساند
واز عین اجمال در اعیان تفاصیل جلوہ میدہد وکرامت جناب الہی اورا دو نظر بخشیدہ یکی از براے مشاہدہ
جلال قدرت ازلی ودوم از براے ملاحظہ جمال حکمت لم یزلی عبارت از نظر اول عقل فطری ومقبل آمد و
نتیجہ او محبت جناب الہی وعبارت از نظر دوم عقل خلقی ومدبر ونتیجہ او نفس کلی ہر فیضے کہ روح اضافی
از عین جمع استمداد کند نفس کلی آنرا قابل گردد ومحل تفصیل آن شود ومیان روح اضافی ونفس کلی بسبب
فعل وانفعال وقوت وضعف نسبت ذکورت وانوثت پدید آمد وبر ارتباط امتزاج وواسطہ ازدواج ایشان
متولدات اکوان موجود گشتند وبدست قابلہ تقدیر از شیمہ غیب بعالم ظہور آمدند پس جمیع مخلوقات نتیجہ
نفس وروح آمد ونفس نتیجہ روح وروح نتیجہ امر حق تعالی روح را بخودی خود آفریدہ بہیچ سببے کہ اشارت
بدان ست وجملہ بواسطہ روح کہ خلق عبارت انانست وہمچنانکہ وجود آدم در عالم شہادت مظہر صورت
روح آمد وجود حوا در عالم شہادت مظہر صورت نفس وتولد آدم از آدم۔ وتولد صورت ذکور
بنی آدم از صورت۔ روح کلی مستفاد آمد ولیکن ممتزج بصفت نفس وتولد آناث از صورت نفس کلے
پدید آمد باعتبار صفت روح وبدین جہت ہیچ نبی بر صورت آناث مبعوث نگشت جہ نبوت نسبت
تصرف در نفوس بنی آدم وتاثیر در عالم خلق نسبت بہ ذکورت دارد۔ مصباح۔

جوہر در مرتبہ عالم مثال این مرتبہ ظہور ذات ست در خارج بصور واشکال لطیفہ غیر قابلہ مر تجزیہ
وانقسام وخرق والتیام را وجہ تسمیہ آن بعالم مثال آنست کہ ہر فردے از عالم ارواح وعالم اجسام را صورتے
مماثل وے در عین عالم است وجماعتے آنرا خیال خوانند زیرا کہ مدرک اینہا قوت متخیلہ است ونزد محققین مثال
دو قسم ست یکی آنکہ قوت متخیلہ انسانی در ادراک آن مفرط ست در خواب وتخیل نمودار می شود وآن گاہے

صواب باشد وگاہی خطا و آنرا مثال مقید و خیال متصل نامند و صاحب تخیلہ و ادراک آن شرط نیست بلکہ بقوت باصرہ نیز ادراک توان کرد چنانچہ صورتہائے کہ در آئینہ و چیزہائے صافی می نماید و آنرا مثال مطلق و خیال منفصل خوانند زیرا کہ اینہا جدا از قوت متخیلہ بذاتہا خود موجود اند بمجرد ارواح یعنی بودن ارواح بر یک چیز یا چیزہا از ارواح مولی بصورت جسمانی در خواب می نماید روح کامل صورت جسمانی گرفتہ بر یکے از جسمان خود ظاہر شود و آن صحیح و صواب ست خطا را اندرو راہ نیست و عالم مثال یا عالم برزخ و در کیات لطیفہ نیز گویند و در اصطلاح ایشان طائفہ علیہ ارواح و مثال را جمع کردہ عالم ملکوت گویند و عالم مثالی واسطہ فیض عالم ارواح بعالم اجسام است و برزخے ست جامع میان ارواح و اجسام و بحسب برزخیت جامع احکام ہر دو عالم ست کہ ظاہر و باطن است و حد فاصل ست میان غیب و شہادت و نہ عین جسم مرکب مادی است و نہ عین جوہر مجرد عقلی یعنی عالم مثال غیر عالم اجسام و غیر عالم ارواح است و نسبت با رواح کثیف است و نسبت با جسام لطیف لیکن مشابہت دارد بجوہر جسمانی و بجوہر مجرد عقلی اما مشابہت وی با جسام از ان جہت ست کہ چنانچہ اجسام محسوس مقدار یست ہمچنین عالم مثال نیز محسوس مقدار یست و مقدار عبارت است از کمیت و کمیت عبارت از طول و عرض و عمق است چہ صورتے کہ در آئینہ می نماید مدرک بحاسہ باصرہ میگردد و طول و عرض و عمق دارد و مشابہت وی با رواح از ان جہت ست کہ چنانچہ ارواح لطیف و نورانی اند ہمچنین عالم مثال نیز لطیف و نورانی ست و از لطافت و نورانیت آن صورت ست کہ بدست نمی توان گرفت و بہ شمشیر خرق نمی توان کرد و شہود ذوات مجردہ از ماوہ و صور و اشباح جسمانی در عالم مثال بود و ظہور حضرت جبرئیل در بعضی اوقات بصورت یکے از اصحاب جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ اسم مبارک دحیہ کلبی بود و شہود حضرات انبیا و اولیا ہمدرین عالم باشد و کاملان طی تواند کہ در عالم مثال تشکل خود را بشکل دیگر از آدمی و حیوان منقلب سازند و قوت تشکل بانشکال مختلفہ بعد از مردن و از قید تن برآمدن بایشان زیادہ می شود و عالم مثال کہ روح بعد از مفارقت از جسد بشری و جسم عنصری دران خواہد ماند غیر عالم مثال و برزخ سابقہ است چہ این برزخے ست مابین دنیا و آخرت و برزخے کہ قبل از نشاۃ دنیوی ست (جان و حلقوم) از مراتب تنزلات بود و او را نشاۃ دنیا اولیت ست و برزخے کہ بعد از نشاۃ دنیوی ست از مراتب معارج ست و او را نشاۃ دنیوی اخریت ست و صورے کہ لاحق ارواح در برزخ اخیر می شوند صور اعمال و نتائج اخلاق و افعال کہ در نشاۃ دنیوی حاصل شدہ بخلاف صور برزخ اول و ممکن ست ظہور چیزے کہ در برزخ اول ست در عالم حس و شہادت چہ بسا اوقات مردم عوام و خواص چیزہا در خواب می بینند کہ اثر آن بعد از بیداری در عالم شہادت پدید می آید و ممتنع است رجوع چیزے کہ در برزخ ثانی ست بسوی عالم شہادت یعنی ارواحے کہ از دنیا منتقل شدہ بہ برزخ ثانی رسیدہ اند محال ست کہ باز بدنیا بیایند مگر رجوع و خروج ایشان در وقت آخرت خواہد بود صور برزخ الف

عوام را در خواب مکشوف باشد و خواص را گاہی بخواب و گاہی بہ بیداری و قدرت ندارند ہرگز کشف احوال برزخ ثانی مگر اقطاب و اوتاد و کم کسے از اہل مکاشفہ مطلع می شوند بر احوال موتی و تسمیہ کردہ اند برزخ اول را بالغیب امکانی و مثال امکانی و ثانی را بالغیب محالے و مثال ثانی و محالی و امتناعی۔

جوہر دہم مرتبہ شہادت مرتبہ شہادت ظہور ذات ست مر خود را در خارج بصور اجسام و اجرام۔ و ایں مرتبہ حق تعالیٰ نور خود را بدو تجلی یکی طبائع دوم عناصر در ظہور انداخت از طبائع عرش و کرسی و ما فیہما ظہور یافت و افلاک ہمہ نیز عند اہل التحقیق از طبائع اند و از عناصر مظہر کرہ نار و ہوا و کرہ آب و کرہ خاک کہ ہفت طبقہ زمین است و حیوانات آتشی و ہوائی و آبی و خاکی و معدنیات و نباتات بظہور پیوست۔ و اجسام بردو قسمت علویات و سفلیات علویات چون عرش و کرسی و سموات سبعہ و ثوابت و سیارات و باتفاق اہل کشف و شہود عرش و کرسی و کواکب کہ مرکوز در کرسی اند و حکما آنرا ثوابت خوانند طبعی اند نہ عنصری و اصلا قابل فساد و فنا و زوال نیستند چہ سطح کرسی زمین ہشت ست و عرش سقف ہشت۔ و اتفاق علماء سنت و جماعت ست کہ ہفت چیز در قیامت فانی نخواہند شد لوح و قلم و عرش و کرسی و ہشت و دوزخ و ارواح انسانی و کواکب دیگر کہ آنرا کواکب سیارہ گویند و آن ہفت اند قمر ست و عطارد و زہرہ و شمس و مریخ و مشتری و زحل و ہر یکے از ینہا بر یک فلک تربیت کردہ یعنی قمر بر فلک اول و عطارد بر فلک دوم تا آخر افلاک سبعہ کہ تحت کرسی اند قابل کون و فساد و خرق و التیام اند۔ و شیخ اکبر در فتوحات فرمودہ کہ چون عالم فانی شود و مردم را زندہ نمودہ ازین زمین بزمینے دیگر کہ در قرآن مجید مسمی است بارض ساہرہ نقل کنند کرہ نار ہر یک تحت خود کہ عناصر مثلاثہ اند و ہم بر ہا فوق خود کہ افلاک سبعہ اند خلیہ کند و ہمہ را بر نگ خود سازد و تا آنگہ ہیچ جسمی در جوف کرسی نماند ہمین مسمی بجہنم است کہ جائے اشرار است و ما بین عرش و کرسی ہشت کہ جائے اخیار ست و طبیعت عبارت است از حقیقت جسمانی سوال عناصر اربعہ و آنچہ از ینہا پیدا شدہ است کہ آنرا مواليد ثلاثہ خوانند کہ آن جماد و حیوان و نبات است ہمہ اینہا طبیعی اند چہ طبیعی بمعنی منسوب طبیعت جسمانی ہست پس طبیعی را مقابل عنصری ذکر کردن صحیح نباشد۔ جواب اجسام دو قسم اند بعضے از ینہا مظاہر طبیعت مجردہ اند از کیفیات اربعہ کہ آن حرارت و برودت و رطوبت و یبوست ہست و این قسم سمی ست باجسام طبیعی و بعضے دیگر از ینہا مظاہر طبیعت مقیدہ بکیفیات اربعہ مذکورہ اند و این قسم را عنصری نامند پس مراد ازین قول کہ عرش و کرسی و کواکب طبیعی اند آنست کہ این امور ثلثہ منزہ اند و مبرا از تضاد کیفیات اربعہ متضادہ و ظاہر ست کہ خرابی جسمی کہ در و کیفیات اربعہ باشد بسبب غلبہ یکی از ین کیفیات ست بر دیگر و اصلا وابستہ کون و فساد نیستند۔ و کون عبارت ست از حدوث صورتے [illegible] صورتے مثلاً چون آب را بجوشانند و بخار گردد و صورت مائی فانی می شود و این را در

اصلاح

در اصطلاح حکما فساد گویند وصورت ہوائی پیدا میشود واین را کون گویند و بفساد را کون لازم ست یعنی بعد مہر ست فاسدہ صورت کائنہ پیدا میشود و سفلیات چون بسائط عنصریات یعنی عناصر اربعہ کہ بسیط اند یعنی غیر مرکب از وجسم و آثار علوی یعنی اثر ہائے گردش افلاک و کواکب کہ از زمین بلند اند و ایشان را کائنات جو نیز خوانند و جو یعنی ما بین آسمان و زمین است مانند آتش و باد و آب و خاک و این چار اشلہ بسائط عنصری ست و برق و آتش پارہ کہ انا بر جہد و رعد آواز شدید کہ از ابر بر آید و ابر و باران کہ این امثلہ آثار علویست و رعد نزد حکیم آواز پاریدن ابر ست چنانچہ جامہ قوی را پارہ کنند آواز ان خیزد ہمچنین بعد مہ ہوا ابر فرق میگردد پارہ جدا می شود و آواز از و میخیزد کہ رعد ست و آیہ دلالت میکند کہ رعد آواز تسبیح ملک ست و شیخ اکبر فرمودند چنانچہ حق تعالی در جسم ارضی افاضہ روح نمود تا انسان شد و در جسم ناری القا روح کرد تا جن و شیاطین پیدا شدند ہمچنین در جسم ہوائی کہ ابر ست القا روح کردند تا فرشتہ مسبح پیدا میشود کہ آن رعد ست و چنانچہ جن بسبب لطافت وجود جسمانی مسمی بارواح ناری اند ہمچنین رعد بجہت لطافت وجود جسمانی اکثر مسمی بملک کنند یا نامش روح ہوائی نہند پس بر جاست و سفلیات مرکبات عنصریات اند چون جماد و نبات و حیوان و انسان و ہر یکے از اینہا مرکب از عناصر اربعہ است و چنانچہ عالم اجسام دو قسم است ہمچنین عوالم دیگر کہ توابع عالم اجسام اند نیز دو قسم است چرا اینہا اعراض اند و عرض در وجود خود محتاج بجوہر ست و محتاج تابع محتاج الیہ باشد چون حرکت و سکون و ثقل و خفت و لطافت و کثافت و الوان و اضواء و حروف و اصوات و ریح و طعوم و انواع و اصناف آن کہ تابع عالم اجسام است۔

جوہر و را اسماء مرتبہ شہادت عالم حس و شہادت و عالم ناسوت و عالم ملکوت و عالم خلق و عالم سفلی و مرکبات کثیفہ۔

جوہر و مرتبہ جامع حضرت انسان این مرتبہ ظہور ذات ست مرخود را و یک مظہر اتم کہ آن نوع آدم است و در عرف این قوم عالم حس و شہادت و حضرت انسان را جمع کردہ ناسوت گویند و این مرتبہ ست جامع جمیع مراتب جسمانیہ و نورانیہ و وحدت و واحدیت را و این مرتبہ تجلی اخیر و لباس اخیر ست و انسان وقتیکہ عروج کند پیدا می شود در و ہمہ مراتب مذکورہ با نبساط خود در انوقت او را انسان کامل گویند و عروج و انبساط بوجہ اتم در نبی ما بود صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم از بجہت خاتم النبیین و امام المرسلین گویند و ظہور و تجلی جناب حق سبحانہ و تعالی در نبی ما بجمیع اسماء ست غیر از وجوب ذاتی بر وجہ کمال بی غالبیت یکی بر دیگرے بلکہ بر سبیل تساوی و اعتدال و در انبیاء و دیگر اولیا نیز بجمیع اسماء ظہور فرمودہ است لیکن بر طریق غالبیت بعضی اسماء و مغلوبیت دیگرے نہ بر سبیل اعتدال پس لفظ مظہر اتم بر نبی ما صلی اللہ تعالی

علیہ وآلہ واصحابہ وسلم منحصر باشد نہ برغیر وحضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ انسان کامل حادث بصورت الہیہ است وآن چیز کہ نسبت کردہ میشود سوی او سبحانہ از سمی یا صفتے نسبت کردہ میشود آن چیز سوے انسان کامل سوائے وجوب ذاتی کہ این صفت مختصہ حضرت حق تعالیٰ است ومیفرمایند کہ نہ وصف کردیم او تعالیٰ را بوصفے مگر آنکہ ہستیم ما بآن وصف یعنی متصف بآن وصف ہستیم وذائق آن وصف ہستیم سوائے وجوب ذاتی خاص کہ نہ متصف بآن ہستیم ونہ ذائق آن ہستیم کہ آن صفت مختصہ ذات جناب حق سبحانہ وتعالیٰ ست وعلم جمیع اعیان نیز در حق بشر محال ست وہمچنین علم تفصیل احوال الی الابد

جوہر در بیان آنکہ انسان مظہر اسم مبارک اللہ تعالیٰ است نہفتہ مباد کہ ہر مرتبہ وتعین مظہر یکے از اسماء اللہ تعالیٰ است وانسان مظہر اسم کلی اللہ تعالیٰ است وجمیع اسماء در تحت اسم کلی اللہ تعالیٰ کہ اسم ذات ومستجمع جمیع صفات واسماست مندرج اند ہمچو اندراج جزئیات در تحت کلی وچنانچہ اسم اللہ تعالیٰ بحقیقت ومرتبہ مقدم ست بر جمیع اسماء وظہور وتجلی بر جمیع اسماء نمودہ انسان کامل کہ مظہر اسم مبارک اللہ تعالیٰ است باید کہ بذات ومرتبہ بر جمیع مظاہر مقدم باشد بنا بر استحاد مظہر وظاہر وتجلی وظاہر بر باقی مظاہر باشد پس جمیع مراتب موجودات کہ مظہر اسماء اللہ تعالیٰ اند مظہر انسان کامل باشند وحقیقت انسان کامل مشتمل باشد بر جمیع اشیا واگرچہ انسان غیر کامل نیز مظہر جامع اسم کلی اللہ تعالیٰ است لیکن انسان کامل کہ انبیا واولیاء اند از باقی افراد انسانی از انجہت بکمال متمیز گشتہ اند کہ بطریق تصفیہ رجوع بمبدء حاصل کردہ اند واز ہستی موہوم خویش فانی گشتہ باقی باللہ شدہ اند واہل تحقیق میفرمایند کہ حضرت حقتعالے را چنانچہ در جمیع موجودات سریان ست انسان کامل را نیز در جمیع موجودات سریان باشد چہ کامل کسی ست کہ از خودی خود فانے وبہ بقاے جناب حق تعالیٰ باقی باشد۔

جوہر در معنی الانسان سری وانا سرہ حدیث قدسی ست الانسان سری وانا سرہ انسان سر من ست یعنی من ظاہر م واو باطن من ومن سر انسانم کہ انسان ظاہر من ست ومن باطن او وعارف را این ہر دو مشاہدہ میسر است گاہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ را باطن باید وخود را ظاہر وگاہ خود را باطن می باید وحضرت حق تعالے را ظاہر۔

جوہر در حقیقت انسانی چون حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ از مقام احدیت بواسطہ ظہور واظہار تنزل نمود بصورت حقیقت انسانی کہ روح اعظم وعقل کل است تجلی فرمود وانسان عبارت از مجموع روح وجسد وہیئت اجتماعی ست واصل وحقیقت او روح اعظم وعقل کل است کہ مخلوق اول ودر مرتبہ دوم از مراتب وجود واقع است پس تمامی حقائق عالم مظہر حقیقت انسانی ست کہ حقیقت انسانی بصورت ہمہ

عالم ظاہر شدہ وحقیقت انسانی آئینہ وجمال وجناب حق سبحانہ وتعالیٰ است وعالم ذات انسان کامل ست از نیمت مجموع عالم مفصل مسمی بانسان کبیر ست وبسبب این جامعیت مستحق خلافت گشتہ زیرا کہ خلیفہ باید کہ بصورت ومستجمع اوصاف مستخلف بود چنانکہ صاحب الفصوص الحکم قدس سرہ میفرمایند ومن شرط الخلیفۃ ان یکون علی صورۃ المستخلف وانسان مظہر جمعیت ذات ست اجمالاً وتفصیلاً باختلاف افلاک وعناصر وغیرہا کہ ہر کدام از انہا مظہر صفتی واسمی ست ازان جمعیت لہذا از حمل امانت مظہریت آن جمعیت اباآورد ودر انسان قبول آن نمود پس فضل جناب الہی وکرم نامتناہی - روح - اخلعت جمیع اسماء وصفات جمالی وجلالی پوشانیدہ در بندآفرینش مکرم ومتوقر فرمود وصورت - روح در آئینہ وجود آدم منعکس شد جملہ اسماء وصفات جناب الہی در تجلی گشت وخطاب انی جاعل فی الارض خلیفہ در رسید وبر منشور خلافت او این توقیع ان اللہ خلق آدم علی صورتہ وبر لواے کرامت او این آیہ ظاہر شد وعلم آدم الاسماء کلہا وملائکہ را السجدہ او فرمود چہ ملائکہ را آن کمال وجمعیت نبود کہ بعضی ملائکہ مظہر صفت جمال اند وایشان ملائکہ لطف وحمت اند وبعضے مظہر صفت جلال وایشان ملائکہ قہر وغضب اند وآدم - اجامع صفات جمال وجلال ومحل لطف وقہر وحمت وغضب گردانید خلقتہ بیدی عبارت از انست لاجرم حضرت حضرتے بجمیع اسماء وصفات شناخت وملائکہ نیز شناختند مگر بدان اسم کہ مظہر آن بودند کہ لاعلم لنا الا ما علمتنا اشارت بدو ست وحضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی ابن ابی طالب کرم اللہ وجہہ از جامعیت حضرت انسان خبر میدہند ؎

داؤک فیک وما تشعر	ودواؤک منک وما تبصر
وتزعم انک جرم صغیر	وفیک انطوی العالم الاکبر
وانت الکتاب المبین الذی	باحرفہ یظہر المضمر
وانت الوجود ونفس الوجود	وما فیک الموجود لا یحصر
فلا حاجتہ لک فی خارج	فیخرج عنک ما یسطر

وحضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند ؎

انا القرآن والسبع المثانی	وروح الروح لا روح الاوانی
فوادی عند مشہودی مقیم	یشاہدہ وعندکم لسانی

؎

شد بہ نقش موج مادر بحر عیان	انچہ در عالم تو جوئی منم

چون ظہور جملۂ اشیا بماست		منظر اوصاف رحمانی منم	
ہر دو عالم شد بہ نور ما عیان		اصل ہر پیدا و پنہانی منم	
نیست عالم در حقیقت جز طلسم		گنج بے پایان اگر دانی منم	

جوہر در سجدہ ملائکہ بحضرت آدم علیہ السلام بعضے میفرمایند کہ سجدہ ملائکہ حضرت آدم علیہ السلام را من قبیل قبلہ است و مسجود حقیقی خداوند تعالے ست ۔ و بعضے میفرمایند کہ حضرت آدم علیہ السلام مسجود بودند بسجدہ تحیت نہ بسجدہ عبودیت و بعضے میفرمایند کہ ملائکہ چون نور حضرت حق تعالی را در حضرت آدم علیہ السلام مشاہدہ کردند بے اختیار در سجود افتادند ؎ چون بنود بے ذات حق اندر وجود ۔ آب و گل را کی ملک کردے سجود + و حضرت مجددی مولانا شاہ احمد علی صاحب میفرمایند ؎ حرمت سے ملائک نے اسے سجدہ کیا ہے + جسوقت کہ وہ صورت انسان مین آیا + و این کلام جامع است مر ہر دو قول اخیر را و نیز میفرمایند ؎

گرچہ اُس نور کا ہے یون تو سبھی جا پہ ظہور		پر کھلا خوب طرح صورت انسان مین آ	

جوہر در بیان آنکہ علت غائی ایجاد انسان ست بدانکہ انسان نہایت مراتب تنزل وجود و بدایت ترقی ست و ہر نزع ظلمت کثرت و نور وحدت واقع است و غرض از ایجاد مراتب موجودات وجود انسانی ست و غرض از نوع انسان آن افراد اند کہ بسیر کشفی رجوع بمبدء نمودند و بمرتبہ کمال حقیقی رسیدہ اند و حصول معرفت حقیقی خدا انسان را نیست و عبادت و معرفت تامہ جز ازان نیاید چہ باقی موجودات ہر یکے بہ بعضی اسماء و صفات عارف شدہ اند کہ مظہر آنند و عبادت ان اسم می کنند کہ ایشان را ازان اسم نصیبے ست و انسان بسبب جامعیت عارف جمیع اسماء ست پس بحقیقت علت غائی ایجاد او باشد و علت غائی اگرچہ بوجود ذہنی مقدم است اما بوجود خارجی تاخرست چہ علت غائی اول الفکر و آخر العمل ست ؎ ترا از بہر این کار آفریدند ۔ اگرچہ خلق بسیار آفریدند + شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ آدمی اگرچہ بسبب جسمانیت در غایت کثافت است اما بسبب روحانیت در نہایت لطافت ست بہر چہ روآرد و حکم آن گیرد و بہر چہ توجہ کند رنگ آن پذیرد و لہذا حکما گفتہ اند چون نفس ناطقہ بصور مطابق حقائق متجلی شود با حکام مصادیق آن متحقق گردد و عموم خلائق بواسطہ شدت اتصال بدین صورت جسمانی و کمال اشتغال بدین پیکر ہیولانی چنان ندہ اند کہ خود را انسان باز نمیدانند چنانکہ در مثنوی معنوی ست ؎

اے برادر تو ہمین اندیشۂ		ما بقی تو استخوان و ریشۂ	
گر گل ست اندیشۂ تو گلشنی		ور بود خارے تو ہیمہ گلخنی	

پس می باید کہ بکوشی و خود را از نظر خود پوشی و بر ذاتی اقبال کنی و بحقیقتے اشتغال نمائی کہ در جات موجودات ہمہ

مجالی جمال او ینند و مراتب کائنات مرایا کمال او بدین نسبت چندان مداومت نمائی کہ با جان تو در آمیزد و ہستی تو از نظر تو بر خیزد اگر بخود رو آری باو آورده باشی و چون از خود تعبیر کنی از و کرده باشی مقید مطلق شود و انا الحق ہو الحق گردد باعی

گر در دل تو گل گذرد و گل باشی		در بلبل بیقرار بلبل باشی	
تو جزوی و حق کل ست گر روزے چند		اندینه کل پیشه کنی کل باشی	

جوہر دربیان آنکہ زلت انسان کامل بہتر ست از طاعت عامہ بدانکہ زلت انسان کامل بہتر است از طاعت عامہ نزد جناب حق سبحانہ و تعالی از انجہت کہ چون زلت انسان کامل بظہور می آید باستغفار متوجہ می شود پس بمرتبہ غطمی میرسد کہ از طاعت عامہ را این مرتبہ حاصل نمیشود و شیخ اکبر قدس سرہ در فتوحات فرمودند کہ اہل اللہ چون زلت کنند منحط شوند از مقام خود و این انحطاط موجب تسفلات ایشان نیست و میشود ہبوط ولی وقت زلت و ہر چہ کہ رسیده است بولی ازین زلت از خواری و انکسار عین ترقی ست بر حالیکہ قبل ازین زلت بود زیرا کہ علو انسان کامل بجہت علم است و بجہت حال و درین خواری و انکسار زائد میشود علم باللہ کہ سابق نبود و زائد میشود حال کہ آن خواری و انکسار ست کہ سابق زلت نبود و این ترقی ست بحال اشرف و کسی کہ این حال نیابد از خواری و انکسار وقت زلت و مقام رب بانتر سد چنانکہ انسان ناقص است پس نیست او از اہل طریقت بلکہ او ابلیس ابلیس است و این انحطاط و خواری کہ اولیاء راست بعد صدور زلت عین معراج انسان کامل ست بجہت آنکہ این حال اشرف است از حال سابق و معنی زلت لغزش است از مقام خود کہ فعل مناسب مقام ایشان نبود و از ایشان صادر شد اگر چہ این فعل باین شان است کہ اگر از ناقص صادر می شد عصیان می بود بلکہ کبیره و ہمچنین فعلے کہ از اولیا بلا قصد صادر شود بلکہ بخطا و نسیان معصیت نیست بلکہ خلاف منزلت ایشان ست و ہمچنین ولی کہ مکاشف باشد بقدر خود و مشہود می می شود کہ در حق وی مخالفت مقدر است پس بحکم تقدیر از وی مخالفت صادر خواہد شد آن عصیان نیست کہ درین حال تکلیف از وی ساقط ست کہ میداند کہ بحکم قدر ست و این فعل اگر چہ از وی عصیان نیست لیکن مناسب منزلت وے نیست کہ این فعل صادر میشود از وے۔

جوہر دربیان آنکہ انسان کامل دائم در فراق ست بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی میفرمایند کہ انسان کامل ہر چند سیر الی اللہ و من اللہ تمام کرده و وصل حقیقی گشته لیکن سیر فی اللہ را حد و نہایت نیست کہ تجلیات حق تعالی را نہایت نیست پس در ہر تجلی کہ

مشاہدہ میکند طالب دیگر می باشد پس دائم در فراق ست لہذا جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مامور شدند بطلب زیادۃ در علم لقول او سبحانہ قل رب زدنی علما نیز دعای فرمودند رب زدنی فیک تحیرا و اسماء جناب مستطاب حق سبحانہ وتعالی را نیز نہایتی نیست پس علم ہر آئی کہ پیدا میشود انسان کامل را و مشاہدہ حق تعالی در آن اسم حاصل آید او را طلب معرفت باسم دیگر پیدا آید پس انسان کامل ہمیشہ در تشنگی می باشد و دریاہای معرفت فرومی برد و تشنگی او زائل نمی شود و در حدیث شفاعت واقع است کہ الہام میکند اللہ تعالی اسمائیکہ علم کسی بآن اسما نرسیدہ است پس یاد کنم اللہ تعالے را بآن اسما و شفاعت کنم امت را و شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ شفاعت کہ موجب فضل بر اولین و آخرین ست بہمین وجہ است کہ این علم حاصل شود کہ کسی را حاصل نیست و منتہی میباد کہ حقیقت الہیہ جامع جمیع صفات و اسماء است و اسماء غیر متناہی اند و علم غیر متناہی محال ست بر تفصیل پس معرفت حقیقت الہیہ بتفصیل محال ست و نیست ممکن مگر علم حقیقت الہیہ بوجہی کہ جمیع اسماء معلوم شود بإجمال و تفصیل آن غیر واقف بجد ست یعنی حدے ندارد کہ آنجا بایستد لہذا کامل در علوم الہیہ ہمیشہ در سیر ست و تشنگی او مرتفع نمے شود۔

جوہر در بیان آنکہ انسان را سہ نوع ممات است

انسان را سہ نوع ممات است اول در ہر طرفۃ العین بحسب مقتضای ذاتی ممکن کہ لازم امکانیت است و تمامت موجودات دین موت بحسب مقتضای ممکن در ہر طرفۃ العین با انسان شریک اند دوم ممات اختیاری کہ مخصوص نوع انسانی است و این موت عبارت از فنا جمیع ہوای نفس و اعراض از لذات جسمانی و مشتہیات نفسانی و مقتضیات طبیعت و شہوت است و در اصطلاحات صوفیہ مخالفت نفس را موت احمر خوانند و موتوا قبل ان تموتوا اشارت باین موت اختیاری ست سوم ممات اضطراری و آن عبارت از قطع تعلق روح ست از بدن و این موت شامل جمیع حیوانات ست و حیات نوع انسانی نیز سہ گونہ است اول حیاتی ست کہ در ہر طرفۃ العین تجلی نفس رحمانی و امداد او فیض وجودی متواتر می رسد و آن حیات در مقابل ممات ست کہ در ہر زمان بحسب مقتضای ذاتی ممکن انسان و جمیع موجودات را واقع است و این شامل مراتب وجود و مخصوص نشاء ظلوریست دوم حیات ابدی قلبی کہ بواسطہ انسلاخ از اضافات نفسانی و اتصاف بصفات قلبی حاصل میگردد و این حیات در مقابل ممات اختیاریست و این موت و حیات مخصوص نوع انسانی ست سوم حیات ست در برزخ مثالی ملکوتی بحسب حال مردہ و این حیات در مقابل ممات اضطراری ست

جوہر بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در رسالہ خود میفرمایند [illegible] دو قسم اند یکے ملایان تعلق ندارند بجسم بتصرف و تدبیر چنانچہ تدبیر و تصرف نفس ناطقہ در جسم ماست و ایشان را کروبیان گویند و ایشان نیز دو قسم اند قسمی آنند کہ بعالم اجسام سبحہ وجہے خبر ندارند چہ اینہا مجانین اند کہ تجلیات و [illegible] دانش آنہا را سوختہ از نیجاست کہ مامور بسجدہ آدم علی نبینا و آلہ و علیہ السلام نشدند ثقیلی و دیوانگی و عظمت جناب مستطاب خداوند تعالی و یگانہ اند در مطالعہ جمال حضرت حق سبحانہ و تعالی و ایشان را ملائکہ مہیمہ خوانند و قسمی دیگر آنند کہ اگرچہ بعالم اجسام تعلق ندارند بنحوے کہ بر فرد ایشان مدبر بر جسمے انا جسام باشد چنانکہ روح زید کہ مدبر جسم زید است و دشمنی و قیومیت شیفتہ و متحیر اند اما ایشان حجاب بارگاہ الوہیت اند و وسائط فیض ربوبیت و فیض حضرت اقدس و اعلی بر دو قسم است فیض وجہ خاص و فیض سلسلہ ترتیب فیض وجہ خاص عبارت از فیضے است کہ بے واسطہ غیرے دل بندہ از جناب حق سبحانہ و تعالی از ان حیثیت کہ وی سبحانہ و تعالی سمایست و قلب فائز شود و فیض سلسلہ ترتیب عبارت از فیضے ست کہ بواسطہ حجاب مذکور باشد و ایشان را ملائکہ جبروتیہ خوانند و ایشان فرشتہ است کہ او را روح اعظم خوانند و باعتبار دیگر او را قلم اعلی گویند کہ اول ما خلق اللہ القلم و باعتبار دیگر عقل اول کہ اول ما خلق اللہ العقل و این روح اعظم و صف اول ایشان ملائکہ است و روح القدس کہ او را جبرئیل خوانند و صف اخیر ایشان است و قسمی دیگر آنند کہ بعالم اجسام تعلق دارند بنحوے کہ تدبیر و تصرف ہر یکے در یک جسمی و ایشان را روحانیان گویند و ایشان نیز دو قسم اند قسمے آنند کہ در ہیات تصرف میکنند و ایشان را ملکوت اعلی خوانند و قسمی دیگر آنند کہ در ہیات تصرف میکنند و ایشان را ملکوت ادنی گویند و بر ہر جزوے ملکی موکل است و در حدیث شریف وارد شدہ ملک الجبال ملک الریح و ملک الرعد و ملک البرق و ملک السحاب جمال فسبحان الذی بیدہ ملکوت کل شی نقاب بر نیندازد و آنچنی تحقیق آن دانست و ارواح نباری کہ ایشان را جن و شیاطین خوانند از جنس ملکوت اسفل اند و بعضی از ایشان قابل تکلیف اند و بر نوع انسانی مسلط کردہ اند و ابلیس رئیس ایشانست و بعضی از ایشان قابل تکلیف اند و طلب نجوی و پیش ائمہ طریق و سادات تحقیق در حقیقت و ماہیت ایشان اختلاف بسیار است و ہر یکے از مقام خود خبرے دادہ اند و شرح آن در آیات

جوہر در حفظ مراتب وجود قدوۃ المحققین صاحب تحفۃ المرسلۃ الی النبی صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند ان اسماء مرتبۃ الالوہیۃ لا یجوز اطلاقہا علی مراتب الکون و الخلق و کذا لا یجوز اطلاق اسماء مراتب الکون علی مرتبۃ الالوہیۃ پدرستی کہ اطلاق

کردن ناهما هر مرتبه الوہیت بر مرتبه کون و خلقت روانیست همچنین عکس آن و ترک این رعایت نزد فقیه (بجز دین شمن) والحاد است نزد محققان و حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در لوائح میفرماید که حقیقت وجود اگرچه بر جمیع موجودات ذہنی و خارجی مقول و محمول می شود اما او را مراتب متفاوت ست بعضها فوق بعض و در هر مرتبه او را اسامی و صفات و نسب و اعتبارات مخصوصه است که در سائر مراتب نیست چون (جمع اسامست و اسامیج اسم) مرتبه الوہیت و ربوبیت و عبودیت و خلقیت پس اطلاق اسامی مرتبه الوہیت مثلاً چون الله و حق و غیرها بر مراتب کونیه عین کفر و محض زندقه باشد و همچنین اطلاق اسامی مخصوصه مراتب کونیه بر مرتبه الوہیت غایت ضلال و نهایت خذلان (گمراهی) (بے حرکی) رباعی

اے برده گمان که صاحب تحقیقی	وندر صفت صدق و یقین صدیقی
هر مرتبه از وجود حکمے دارد	گر حفظ مراتب نکنی زندیقی

جوہر عالم را سه موطن ست یکی تعین اول و درین موطن نام اجزاے عالم شیون میگویند دوم تعین ثانی ست و درین محل نام آن اعیان ثابته میدانند سوم خارج ست و درین محل اعیان خارجیه می نامند و عالم را خیال از انجهت گویند که با موجودات خیالی شریک ست درین که وجود حقیقی ندارد و او را جز بوجود علم و ادراک ظهور و ثبوت نیست

جوہر حضرت شیخ محب الله قدس سره میفرماید که وجود اضافی که وجود عالم ست موهوم محض است و وجود حقیقی و موجود حقیقی حضرت حق تعالیٰ است و بس پس درمیان نماند مگر وجود واحد حقیقی پس کجا گنجایش اینکه اجب تعالے کلی باشد چه جاے کلی که ممتنع الوجود است در خارج

جوہر بدانکه هر چه متعین باشد ممتاز از غیر اصلی دارد پس ناچار است هر موجود را از حقیقت خود و آن حقیقت را از مبدا وجود که حقیقة الحقائق باشد پس تمام نشود و منقطع نگردد سوال مگر بنگاهیکه منجر شود سخن بسوے مبدا حقیقی که اصل باشد یعنی آنکه تعین نداشته باشد و ممتاز نگشته از هیچ موجودے

جوہر چون وجود واحد مطلق در مراتب تنزلات تجلی فرمود متعین به تعین شد و مقید گشت آن مقید را جزے و مطلق را کلی گویند و مطلق شامل مقیدات و کلی شامل جزئیست و مقید جزئے از جهت تقیدے که دارد محجوب از کلی ست و نسبت اشیاء موجوده متعینه با وجود مطلق که حق عبارت از وست نسبت جزئیات ست با کلی۔

جوہر وجود و موجودات از حیثیت نسب و اسما کثیر است و از حیثیت ذات که وجود است واحد است چه غیر از وجود عدم است ذات واحد باعتبار تکثر نسب و صفات متکثر نمی گردد و نمود کثرت در اسماست نه در ذات

جوہر تعین معین کردن و مخصوص نمودن چیزے را از میان چیزہا و تعین مخصوص شدن چیزی از میان چیزہا و گاہی مراد از ہستی وجود نیز باشد۔ اطلاق بالکسر سوان کردن و رہا کردن از بند و کشادن و گفتن و شکم راندن۔ تقیید قید کردن و بند نمودن

جوہر مراد از صور خیالی موجودات کونی ست کہ آنرا نفوس وہمی نیز گویند و عالم را خیالی از ین حیثیت گویند کہ با موجودات خیالی شریک ست در ینکہ وجود حقیقی ندارد و او را جز در علم و ادراک ظہور و نمود نیست چنانکہ گذشت و وجود در جمیع موجودات مشہود مے شود

جوہر تعین مخصوص شدن چیزے از میان چیزہا و گاہ مراد از ہستی وجود نیز باشد کہ او تعین صفت متعین است و صفت عین موصوف ہست من حیث الوجود اگرچہ غیر او ست من حیث المفہوم ولذا قیل التوحید للوجود والتمیز للعلم

جوہر شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ موجود حقیقی یکی بیش نیست و آن عین وجود حق و ہستی مطلق است اما او را مراتب بسیار ست اول مرتبہ لاتعین و عدم انحصار و اطلاق از ہر قید و اعتبارات و ازین حیثیت منزہ است از اضافات نعوت و صفات و مقدس ست از دلالت الفاظ و لغات نہ نقل را در نعت جلال او زبان عبارت ست و نہ عقل را بلکہ کمال او امکان اشارت ہم ارباب کشف از ادراک حقیقتش در حجاب ہمہ اصحاب علم از استماع معرفتش در اضطراب غایت نشان اولی نشانی ست و نہایت سرحان و حیرانی و مرتبہ ثانیہ تعین اوست بہ تعین جامع مرجع تعینات فعلیہ و جوبیہ الہیہ را جمیع تعینات اسمائیہ امکانیہ گویند و این مرتبہ مسمی است بہ تعین اول زیرا کہ اول تعینات حقیقت وجود ست و فوق او مرتبہ لاتعین ہست لاغیر و مرتبہ ثالثہ احدیت جمع جمیع تعینات فعلیہ موثرہ است و این مرتبہ الوہیت است مرتبہ رابعہ تفصیل مرتبہ الوہیت است و آن مرتبہ اسماء و صفات الہیہ و اعیان ثابتہ و این دو مرتبہ از ظاہر وجود است کہ وجوب وصف خاص او ست و مرتبہ خامسہ احدیت جمع جمیع تعینات منفعلیہ است کہ از شان ایشان ست تاثر و انفعال و این مرتبہ کونیہ ارواح کائنات و مرتبہ سادسہ تفصیل مرتبہ کونیہ است کہ مرتبہ عالم ست و عروض این دو مرتبہ باعتبار ظاہر علم ست کہ امکان از لوازم او ست و آن تجلی او ست بر خود بصور حقائق و اعیان ممکنات پس فی الحقیقت وجود یکی بیش نیست کہ در جمیع مراتب و حقائق ساریست و دی ریں مراتب و حقائق عین این مراتب حقائق ست چنانکہ این مراتب حقائق در عین وی بود حیث کان اللہ ولم یکن معہ شی ۵ حق را مشہد جدا از عالم زیرا کہ عالم مظہر حق ست و حق در عالم

جز عالم نیست در موضع دیگر مراتب را منحصر در پنج مرتبہ داشتند و مرتبہ اول را تعین اول گفتہ مراتب تعینات و تنزلات را شمردہ اند پس منافی این سخن نباشد کہ درین قسم مرتبہ الہی را دو قسم ساختہ اند یکی قسم مرتبہ ذات الہی ست دویگر بے تفصیل این مرتبہ کہ مرتبہ تمیز اسما و صفات است از یکدیگر و ہمچنین مرتبہ امکانی را دو قسم اعتبار کردہ یکی احدیت جمیع ممکنات و دیگر بے تفصیل آنمرتبہ و چون و حقیقت ہمین مرتبہ امکانی ست کہ در کون ظہور یافتہ این ظہور کونی را علیحدہ نشمردہ و نمی تواند بود کہ مراد از مرتبہ سادسہ کہ تفصیل مرتبہ خامس ست و چون او ادنی کونی باشد و مرتبہ علم بحقائق ممکنات و اعیان ثابتہ تمام داخل مرتبہ خامسہ باشد چرا کہ وجود عینی را مرتبہ تفصیل است و علم را نظر مرتبہ اجمالی قولہ حق ساجد اشمر ز عالم الخ یعنی عالم و حق باعتبار تعین اول عین اوست و تمائز اصلا نیست دران مرتبہ میان حق و عالم بلکہ در مرتبہ تعین ثانی نیز عین ست چرا کہ تعدد وجودی دران مرتبہ نیست و حق در عالم یعنی باعتبار مرتبہ ظہور در عالم عین عالم ست چرا کہ ظاہر باعتبار ظہور عین مظہر ست میان مظہر و ظاہر دران مظہر مغائرت اصلا نیست چنانکہ مصنف فرمودہ کہ وے درین مراتب و حقائق عین مراتب و حقائق است چنانکہ این مراتب و حقائق در وی عین وے

بودند حیث کان اللہ و لم یکن معہ شے

جوہر وجود آنزلات است ای ظہورات بحسب تعینات کہ آنرا شیون ہویۃ ذاتی گویند انان روے کہ آن شیون کامنہ در ذات ست و تصریح بلفظ ہوفی قولہ تعالے کل یوم ہو فی شان و مثال ان شیون در محسوسات چون خفاے شجر در نوات (حصہ نباتیہ یعنی تخم خرما)

جوہر کون عبارت از وجود عالم است ازان روے کہ عالم ست نہ بآن اعتبار کہ حق ست پس بمعنی مکوّن بود و کون جامع وجود انسان کامل ست کہ آن آدم است۔ آدم و عالم را دو اعتبار است یکے من حیث ذاتہ و آن نبود و پیدا شد و یکی من حیث الوجود المطلق کہ سار یست در کل کہ با ہمہ کس و ہمہ چیز اُنس میگیرد و باین اعتبار اشتقاق انسان از انس باشد و شاید کہ اشتقاق او از نسیان باشد کہ چون بہ بعضے از انچہ شامل ست مشغول میشود از بعضی دیگر غافل میگردد

جوہر وجود ہر موجود من حیث الحقیقت عین وجود موجودات دیگر ست و از حیثیت تعین غیر است و امتیاز ہر موجودے از اعداء خود بخصوصیت نسبت و صفت خاص است یعنی ہر شے مظہر اسمی خاص ست از اسماء الہیہ چہ اسم عبارتست از ذات با نسبت خاص ست و نسبت و صفت تابع ذات آمد غیر حق را وجود نیست۔

جوہر جمیع موجودات از روی محض حقیقت وجود عین حق است سبحانہ و تعالی و من حیث التعین و غیریت

جوہر بدانکہ حق تعالی باکل واحد از اعیان کہ ظلال حق تعالی اند ہمچنانست کہ نور بہ نسبت

باز جاصہ کہ نمایندگی الوان نور بحسب الوان زجاج است کہ حجاب اوست وفی نفس الامر نور را لونی نیست تا اگر زجاج صافی ست وسفید نور رو سی صاف وسفید نماید واگر زجاج کبود است وملون نور رو سے کبود وملون نماید ودر حقیقت نور نہ رنگ دار دونہ کثیف است۔ حضرت حق تعالی واحد حقیقی ست منزہ از صورت وصفت ولون وتشکل در حضرت واحدیت وہم اوست کہ در مظاہر متکثرہ بصور مختلفہ ظہور وبروز کردہ است بحسب تجلی اسمائی وصفاتی وافعالی خود را بخود وعرضہ کردہ لا تدرکہ الابصار وہو یدرک الابصار خلاصہ کلام این کہ حق۔ تشبیہ کردہ است بنور وحقائق واعیان موجودات را بزجاجات متنوعہ متلونہ وظہورات حق تعالی بالوان مختلفہ متظاہر وہو تعالی منزہ ومتعال عن التشکل والوضع واللون واین سخن کہ گفتہ اند لون الماء لون انائہ

حکایتی از حقیقت این صورت است۔ از فصوص الحکم فی شرح الفصوص

جوہر بدانکہ عالم بجمیع اجزاء خویش اعراض است ومعروض وجود جناب حق سبحانہ وتعالی وعرض آنرا گویند کہ در موجودیت خود محتاج بغیر باشد۔ چنانچہ رنگہا وبوہا ومزہ تشکلہا حرکت وسکون الوان اعراض اند ومعروض جواہر واجسام کہ بے اجسام این چیزہا ظاہر نتوانند شد ونزد محققین جواہر نیز اعراض اند ومعروض وجود جناب حق سبحانہ وتعالی کہ قیام جمیع موجودات بی آن متصور نیست

جوہر کثرت واختلاف صور امواج بحر را متکثر نگر داند واتحاد اسامی را متحد نکند ویا نفس نہ بخارش گویند ومتراکم شود ابرش خوانند وچون باران نامہ نہند روان شود سیل گویند۔ صاحب لمعات قدس سرہ میفرمایند کہ نہایت کار آنست کہ محب محبوب را آئینہ خود بیند وخود را آئینہ او۔ یعنی نہایت سفر ممکن آنست کہ ہستی واجب را آئینہ خود بیند وہستی خود را آئینہ واجب بحکم

المومن مرآت المومن

جوہر بدانکہ چنانچہ سایہ را بخود وجودے نیست عالم را نیز بخود وجودی نیست وچنانچہ سایہ تابع وجود شخص است عالم نیز تابع وجود حضرت حق تعالی است چرا کہ مظاہر اسماء وصفات ملزوم اوست واسماء وصفات لازم او بل عین ذات اوست

جوہر اشیا عبارت ست از تعینات کہ وجود بآن تعینات متعین شدہ ویا عبارت ست از وجودے کہ متعین باین تعینات گشتہ بہر تقدیر وجود اشیا بی تعینات صورتے نبندد

جوہر بروز وکمون از مقتضیات کمال ذاتی است وظہور وحدت بنفس کثرت وبازگشت کثرت بوحدت ہم از آثار نفس رحمانی ست۔ گلشن راز

جوہر در بیان آنکہ حقائق اشیا عبارت ست از تعینات وجود مطلق ومرتبہ علم شیخ

نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرمایند که حقائق اشیا عبارت است از تعینات وجود مطلق در مرتبه علم و وجودات اشیا عبارتست از تعینات اوه در مرتبه عین پس حقائق اشیا و وجودات ایشان از حیثیت محض حقیقت وجود عین یکدیگر و عین وجود مطلق باشند و تمایز و تغایر بالکلیه مرتفع باشند و از حیثیت تعین مغایر یکدیگر و مغایر وجود مطلق نیز باشند اما مغایرت ایشان مر یکدیگر را باعتبار خصوصیات ست که مابه الامتیاز ایشان ست از یکدیگر و اما مغایرت ایشان مر وجود مطلق را بسبب آنست که هر یک از ایشان تعینی ست مخصوص مر وجود واحد را که مغایر است مر سائر تعینات را و وجود مطلق مغایرست مر کل را و مر بعض را بلکه در کل عین کل ست و در بعض عین بعض و منحصر نیست در کل و در بعض پس غیریت او باعتبار اطلاق باشد از کلیت و بعضیت و از اطلاق نیز فافهم

جوہر موجودات ممکنه که بعالم موسوم ست کل است زیرا که دو جزو دارد یک جزو او وجود است که تغیر و تبدل اصلا بر و راه نیابد و یک جزو دیگر تعین که امر عرضی ست بمقتضای ذاتی خود هر لحظه نیست میگردد و موجودات ممکنه در حقیقت از ترکیب وجود و عدم باز دیگشته از امور اجتماعیه است و وجود امور اجتماعی عرض ست زیرا که نبود و پیدا شد و عرض بر حسب عدمیت ذاتی که دارد علی الدوام طالب و ساعی ست بسوی مرکز خود که عدم است و هیئت اجتماعی از جمله اجزاء او مرکب ست و مرکب بالدوام هر جزو معدوم میشود و مقررست که عرض دو زمانه باقی نمی ماند

جوہر قدیم و محدث که واجب و ممکن است از هم جدا نیستند علی الدوام قدیم را بصور محدثات ظهور است پس قدیم را که حق ظاهر مراوست حق گویند و محدث را که حق مظهر مراوست عالم خوانند

جوہر ممکنات عبارت از ظهور تجلی حق ست بصورت ایشان پس ممکنات قطع نظر از تجلی حق بصورت ایشان کرده عدم اند پس از امور اعتباریه اند و وجود خیالی و وهمی دارند

جوہر شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

	اسمی آنکه بفهم مشکلاتی منسوب	وز نسبت امکان وجودی محجوب	
	امکان صفت ظاهر علم ست فحسب	مخصوص بظاهر وجود ست وجوب	

باطن وجود عبارتست از مرتبه لاتعین و تجرد از مظاهر و ظاهر وجود انسانست ست بمراتب تعینات کلیه و جزئیه وجوبیه و امکانیه و گاهی باطن وجود گویند مراد ازان مرتبه صور علمیه و اعیان ثابته باشد و وقتی که گویند وجوب صفت ظاهر وجود ست مراد بظاهر وجود صور علمیه و اعیان ثابته باشد گاهی ظاهر وجود میگویند در مقابله باطن وجود که مرتبه لاتعین و تجرد از مظاهر است و خیزند مراد بظاهر وجود مراتب تعینات

کلیہ وجزئیہ وجوبیہ وامکانیہ است وگاہی ظاہر وجود میگویند در برابر باطن وجود کہ صور علمیہ واعیان ثابتہ است وحینئذ مراد بوی حیثیت عالمیت حضرت وجود ست زیرا کہ چون حضرت وجود بر خود تجلی کند بذات خود وشیون واعتبارات ذات خود لاشک او را دو حیثیت پیدا میشود حیثیت عالمیت وحیثیت معلومیت کہ صور علمیہ واعیان ثابتہ است باطن وپوشیدہ است در ذات عالم وذات عالم نسبت بآن ظاہر چنانکہ انیمعنی را در خود وامثال خود بازمی یابم وبس ظاہر ست کہ ہر یک از حیثیتین میگوید را اگرچہ تمام بین العالم والمعلوم بمحض اعتبار باشد اقتضاے چند خاص است چون وحدت وجوب واحاطہ وتاثیر مر عالمیت را ومقابلات این امور اعنی کثرت وامکان ومحاطیت وتاثر مر معلومیت را پس وقتی کہ گویند وجوب صفت ظاہر وجود ست مراد بآن ظاہر وجود باشد بمعنی ثانی نہ بمعنی اول چہ ظاہر وجود بمعنی اول شامل ست مر ہمہ تعینات وجوبیہ وامکانیہ را چنانکہ گذشت پس صفت وجوب شامل جمیع تعینات ظاہر وجود بمعنی اول نباشد ومتبادر از نسبت وجوب بوے شمول است ومراد بظاہر علم صور علمیہ واعیان ثابتہ است کہ از لوازم ایشان ست صفت امکان کہ عبارت است از تساوی نسبت ایشان بظہور وبطون کہ معبر میشوند بوجود وعدم خارجی وباطن ظاہر علم عین وجود ست کہ شامل شیون اعتباراتست ودر حیث ظاہر ہمان تمیز نسبتی واقع فافہم فانہ سر مبہم جوہر در تجدد امثال شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ شیخ اکبر قدس سرہ در فص شعیبی میفرمایند کہ عالم عبارت ست از اعراض مجتمعہ در عین واحدہ کہ بحقیقت ہستی ست وآن متبدل وتجدد میگردد مع الانفاس والآنات در ہر آنی عالم بعدم میرود ومثل آن بوجود می آید واکثر اہل عالم ازین معنی غافل اند کما قال اللہ تعالی بل ہم فی لبس من خلق جدید ومیفرمایند کہ عالم بجمیع اجزائہ نیست مگر اعراض متجددہ متبدلہ مع الانفاس والآنات کہ در عین واحد جمع شدہ اند ودر ہر آنے ازین عین دا اہل می شوند. وامثال آنہا بوی ملتبس میگردند پس ناظر بواسطہ تعاقب امثال در غلط می افتد ومی پندارد کہ آن امر ثابت واحد مستمر رباعی

بحر ثابت نہ کاہندہ ونہ افزاینده		امواج بر رونده وآینده	
عالم کہ عبارت از ہمین امواج است		نبود دو زمان بلکہ دو آن پاینده	

ومیفرمایند کہ ارباب کشف وشہود می بینند کہ حضرت حق تعالی در ہر نفسی متجلی ست بہ تجلی دیگر ودر تجلی اول اصلا تکرار نیست یعنی در دو آن بیک تعین ویک شان متجلی نمیگردد بلکہ در ہر نفسے بتعین دیگر ظاہر میشود ودر ہر آنے بشانی دیگر تجلی میکند رباعی

ہستی کہ عیان نسبت دو آن در شانی	در شان دگر جلوہ کند ہر آنے
این نکتہ بخوز کل یوم ہو فی شان	گر بایدت از کلام حق بر مانے

و دیگر درین آنست کہ حق سبحانہ و تعالیٰ را اسماء متقابلہ است بعضی لطیفہ و بعضی قہریہ ہمہ را ظاہر کار اند و تعطیل بر ہیچ یکی جائز نہ پس چون حقیقتی از حقائق امکانیہ بواسطہ حصول شرائط و ارتفاع موانع مستعد وجود گردد رحمت رحمانیہ او را دریابد و بروی افاضہ وجود کند و ظاہر وجود بواسطہ تلبس با آثار و احکام آن حقیقت متعین گردد متعین خاص و متجلی شود بسبب آن تعین بعد از ان بسبب قہر احدیت حقیقی کہ مقتضی اضمحلال تعینات و آثار کثرت صوری است ان تعین منسلخ گردد و در جہان آن انسلاخ بمقتضائے رحمت رحمانیہ بہ تعین دیگر خاص کہ مماثل تعین سابق باشد متعین گردد و در آن ثانی بقہر احدیت مضمحل گردد و تعین دیگر برحمت رحمانیہ حاصل آید و ہکذا الا ماشاء اللہ پس در ہیچ دو آن یک تعین تجلی واقع نشود و در ہر آن عالم بعدم میرود و دیگری مثل آن بوجود می آید امامحجوب بحجبت تعاقب امثال و تناسب احوال می پندارد کہ وجود عالم بر یک حال است و در ازمنہ متوالیہ بر یک منوال و ہمچو لوائح میپایندر باعی

انواع عطا گرچہ خدا می بخشد	ہر اسم عطیہ جدا می بخشد
در ہر آنے حقیقت عالم را	یک اسم فنا یکے بقا می بخشد

خواجہ ابو الوفا خوارزمی میفرماید کہ چون اقل اجزاء زمان منقسم بدو آن است در یک آن ایجاد حاصل می شود و در آنے دیگر اعدام منافات سخن خواجہ ابو الوفا و سخن مصنف ظاہر است و ہر سخن مصنف این شبہہ می آید کہ ایجاد و اعدام دوام ست کہ بعد از دیگری متحقق میشود پس چگونہ ہر دو در یک آن کہ قسمت پذیر نیست موجود تواند یافت و در توفیق بین الکلامین و دفع شبہہ می توان گفت کہ مراد مصنف از لفظ آن نہ آنی کہ میان علماء مشہور ست و قسمت پذیر نیست بلکہ ایجاد او اقل زمانی ست کہ اقصر زمانہا ست منقسم بدو آن و آن ہا یعنی در میان این طائفہ شائع ست

جوہر در تجدد امثال محققان صوفیہ صافیہ میفرمایند کہ ہر آن عالمی بعدم میرود و عالمی بوجود می آید و این را تجدد امثال گویند عالم را دو وجہ است وجہی ست بسوی نفس خود و وجہی ست بسوی اصل و رب او پس ممکن از حیثیت نفس خود معدوم ست و نیست وجود او مگر از حیثیت وجہ دوم کہ وجہ رب او باشد پس ہر آن موجود ست و معدوم عدم از حیثیت ذات و وجود از حیثیت رب۔ موجودات ممکنہ کل است زیرا کہ یک جزو او وجود ست و ہر دیگر تعین ہر جزوے کہ از کل فانی و نیست گردد بے شبہہ با نعدام جزو انعدام کل لازم آید۔ ہر لحظہ جزو تعین بسبب عدمیت ذاتی نیست میگردد و علی الدوام بسبب اقتضاء شیونات ذاتیہ حق تعالیٰ کہ صفات و افعال او نظاہر

بر صورت جمیع مظاہر عالم میگردد و ذات حق سبحانہ و تعالی باعتبار صفات و اسما مقتضی مظہر ست کہ احکام آن صفات و اسما در آن مظہر بکمال ظہور رسد چنانچہ وجود عالم حق ست و ظہور حق بعالم

جوہر نزد اہل تحقیق مقرر است کہ در تجلی حضرت حق تعالی تکرار نیست یک شان او سبحانہ را ثبوت و بقا در دو آن نہ در ہر آن شانی بعدم میرود و شانی دیگر مثل او بوجود می آید لہذا مظاہر در ہر آن موجود شوند و باز معدوم گردند زیرا کہ تجلی جلال در ہر آن از موجودات سلب وجود میکند و تجلی جمال در ہمان آن افاضہ وجود نماید۔ ہر نفس در عالم حشر و نشرست حشر بمعنی جمع است و نشر بمعنی بسط و اظہارست یعنی بسبب آنکہ ہر لحظہ تعینات عالم نیست میگردد و رجوع بوحدت حقیقی می نماید و ہمہ اشیا شی واحد میگردد حشر است یعنی جمع است و تفرقہ نمی ماند و باعتبار تتالی و توالی فیض رحمانی و امداد وجودی تشیونات ذاتی و تجلیات اسمائی چون آن حقیقت واحدہ ہر لحظہ و ہر دم بصورت جمیع کثرات و تعینات عالم ظاہر میگردد نشرست کہ عبارت از بسط و اظہارست چہ پیوستہ از کثرت بوحدت میرود و از وحدت بکثرت می آید پس دائما در جہان این عروج و نزول کہ مستلزم حشر و نشرست واقع است ہر موجودے عبارت از وجود و تعین ست و ہر موجود باعتبار تعین غیر موجود دیگرست و وجود کہ جزء ہر موجود ست شامل جمیع موجودات است

جوہر عالم در ہر آن خلق جدید ست۔ چون اعراض جوہر واحد اند و اعراض متبدل اند در ہر زمان با بقاء جوہر قال المجتہدون ان المحدث اذا اقترن بالقدیم لم یبق لہ اثر یعنی بدرستیکہ ممکن محدث ہنگامے کہ مقرون شود بواجب قدیم باقی نماند آن محدث را اثرے

جوہر بمقتضاء اسماء الہی آنست کہ عالم علی الدوام ہست و نیست باشد زیرا کہ موجد دمی و مبدے و رحمن و منعم و مصور و خالق و قیوم و امثال ذلک اقتضاء وجود موجودات و ظہور مظاہر می نمایند و معید و ممیت و قہار و قابض و فرد و واحد اقتضاء عدمیت و خفاء مظاہر می کنند ہمیشہ موجودات در خلق جدید ست و ہر لحظہ آفرینش دیگر و وجود تازہ می یابد و در ہر طرفۃ العین ایجاد و اعدام دیگر واقع است اگرچہ از غایت سرعت انقضاء و تجدد فیض رحمانی درنمی یابند از غایت سرعت انقضاء و تجدد ایشان انعدام و ایجاد کہ علی الدوام ایشان را واقع است مدت عمر خلق مبید بدوام می نماید ادراک آن ایجاد و اعدام کہ در ہر طرفۃ العین مے یابد

جوہر صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ می فرمایند ؎

صورت از بے صورتی آید برون	باز شد کانا الیہ راجعون
پس ترا ہر لحظہ مرگ و رجعتے است	مصطفی فرمود دنیا ساعتی است
ہر نفس نو می شود دنیا و ما	بیخبر از نو شدن اندر بقا

سرعت تجدد رحمانی نوعی ست کہ ادراک فنا و آمدن نمی توان کرد بلکہ آمدن عین فنا ست و فنا عین آمدن اشیا آنا فانا از مقتضیات امکانیہ ذاتی نیست می شوند و بفیض تجلی حق بست میگردند بواسطہ سرعت تجدد فیض رحمانی درنمی توان یافت کہ در ہر نفس و ہر آن ہر ممکنی نیست میگردد و ہست می شود زیرا کہ میان وجود و عدم او زمان متخلل نمی گردد تا عدمیت او ملحوظ شود بلکہ علی الدوام فیض وجودی متصل است کہ احساس عدمیت نمی توان نمود فلہذا علی الاتصال وجود احدی می بیند۔ وجود ممکنات عبارت از ظہور حق است بصورت ایشان

جوہر صور ہمہ کائنات در ہر آن متبدل می شود کہ در ہر آن صورتے معدوم میشود و صورت آخر در ان آن موجود می شود با وحدت عین و این نیست کہ یک صورت باقی باشد در دو آن لیکن چونکہ صورت زائلہ شبیہ صورت حادثہ است حس این تبدل را نمی یابد و گمان برده می شود کہ ہمون صورت مستمرہ است و شیخ اکبر قدس سرہ فرموده بعد ذکر حال کہ بر عارف می شود کہ اینجا سر لیست و آن نیست کہ حال نعت الہی ست بحسب افعال او سبحانہ و توجہات او سبحانہ بر کائنات اگرچہ آن نعت واحد العین ست لیکن از تعلق بکائنات متعدد شد و اللہ تعالی ہر وقت در شانی ست چنانکہ فرموده کل یوم ہو فی شان و اصغر ایام زمان فرد غیر منقسم است پس می باید کہ دران زمان فرد در شانی باشد و در زمان فرد دیگر در شان دیگر پس در ہر آن در شانی باشد کہ آن شان در زمان دیگر نباشد و این شیون نہایت ندارد احوال مخلوقات است آنرا بقا در دو زمان نیست چنانکہ متکلمان در اعراض می گویند و این احوال اعراض مخلوقات است و اللہ تعالی خالق این احوال است بتوجہات ارادہ کہ معنا حب ست حضرت کلمہ کن را پس ہمیشہ ارادہ متوجہ میگردد و این عین توجہ است و ہمیشہ است کلمہ کن ہمیشہ تکوین است در حق سبحانہ و در حق مخلوق الی غیر النہایت انتہی این کلام مستطاب ناطق ست باینکہ این شیون متجدده احوال مخلوقات است و این شیون را بقا نیست در دو آن پس معلوم شد کہ این مخلوقات قدر مشترک است و بعد آن تصریح فرموده کہ محل این احوال باقی ست اگر این احوال ستوانی نمی بود پس محل این احوال باقی نمی بود پس محل این احوال قدر مشترک ست پس انکہ آنقدر مشترک اعیان ثابتہ ممکنات کہ بوی وجود را نہ شمیده است و در ان حق کہ وجود ست ظاہر می شود بحسب قابلیت محل کہ عین ثابت ست صورت میگردد و این صورت کہ عین وجود حق است متجدد می شود در ہر آن و این وجودات ظاہرہ در عین ممکن متجدده مراد است از احوال متجدده و ظاہر است کہ اگر این احوال ظہور نیابد در اعیان اعیان را وجود و بقا نباشد کہ آن موجود نیست مگر بظہور و این وجودات متجدده و اگر زیاده بیان خواہی بشنو کہ عین ثابت ہر کائن اگرچہ ثابت و تمیز است لیکن فی حد ذاتہ آنرا وجود نیست بلکہ معدوم است و نسبت وجود مگر مستعار و آن

وجود ذات حق ست که در وی تجلی می شود و تجلی حق را بقا نیست و نکرا نیست که کل یوم ہو فی شان در ہر آن بشان دیگر است پس در عین ثابت ہر کائن در ہر آن از وجود ظاہر میشود و صورت میگردد و در ان ثانی وے آن وجود و آن صورت زائل می شود از ان عین و نمود دیگر از وجود و صورت دیگر ظاہر می شود و قدر مشترک درمیان این زائلات و کائنات عین ثابت ست که حقیقت شخصیه است پس حقیقت شخصیه مکلف باقی ست و اوست مطیع و عاصی و اوست مثاب و معذب پس ساقط نشد انچه که توہم کرده می شود که بر قول تجدد امثال عاصی و معذب یک نمی ماند بلکه تعذیب ظلم کرده و قول الله تعالے بل ہم فی لبس من خلق جدید اشاره باین تجدد امثال است یعنی بلکه آن کافران بلکه ہمه محجوبان در التباس اند از پیدایش نو یعنی بخلق جدید شعور نمیدانند نسبت بودن امثال و اشباه چنین فرموده اند ملک العلماء در شرح مثنوی معنوی که آنرا پیدا میکند الله تعالی در ہر زمان در دنیا و آخرت و این اصل اصول ست پس وقتیکه الله تعالی حالے را در مخلوق پیدا نمود آن حال در زمان فرد موجود گشت و در زمان دیگر معدوم گشت و این عدم صفت ذاتیه وی است و او صلوح وجود نداشت مگر در زمان فرد که موجود شد و در ان زمان دیگر اراده صلوح و استعداد نرفت پس این عدم آن حال را بنفسه است و محل حال را بقا نیست مگر بآن حال یا مثل وی یا بضدی و منتفی است این محل بسببی رب نخود در بقاء خود پس پیدا میکند در محل امثال احوال یا اضداد احوال را پس وقتیکه موجود شوند امثال متمثل میگردد که حال او باقی ست و چنین نیست در واقع وقتیکه ثابت شد که حق سبحانه و تعالی در ہر زمانے در شانی ست از توجه الهی ست و حق سبحانه را تعریف کرده است که خود بنفس خود متحول میگردد در صور پس ہر شانے که حق آنرا پیدا می کند صورت الله است پس عالم بر صورت حق ست و ہمین ست عالم اندمتے که پیدا ساخته است الله تعالی ہر احوالیکه متوالی اند بر عالم متجدد الامثال نسبت متجدد مگر بنظر وجود یعنی آنکه حق که نفس وجود ست در اشخاص عالم بشانی ظاہر می شود در ان که آن شان دیگر نیست بلکه در آن دیگر شان دیگر است اما حقیقه تشخصیت ہر شخص از اشخاص عالم پس متجدد نیست بلکه بنظور قدر مشترک این شیون محفوظ است بلکه حقیقت تشخصیت قدر مشترک است میان این شیون زیرا که حقیقت تشخصیت او اینکه وجود نه شمیده مگر بنظور این شیون و این شیونات وجود اند لاغیر و نقل و حشر این تشخصیت است پس تجدد شیونات منافی حشر حقیقت شخصیت بعینها نیست ہمچنین حال اعمال که بسبب که ظاہر شده و صفت مکلف گردیده فانی ست لیکن آن حقائق و شیونات دیگر محفوظ اند و نقل و حشر آن حقیقت است نه نقل آن شان خاص که فانی ست - ملک العلما

جوہر نزد اہل کلام مقرر است کہ عرض باقی نمی ماند در دو زمان یعنی در دو آن بلکہ در ہر آن متجدد می شود عرض کہ در آن سابق موجود بود در آن لاحق معدوم میگردد و مثلش عارف میشود و بالجملہ حقیقت و فلاسفہ مخالف اند درین حکم و شیخ اکبر مصرح اند بآن و درین اشارہ دلیل گرفت بر آنکہ عرض نقل متصور نیست اگر کسی گوید کہ متجدد امثال در جواہر نیز ثابت است پس نقل جواہر نیز متصور نباشد گوئیم کہ در متجدد امثال ظہور وجود بشتابہائے مختلفہ است با بقاء شخص کہ شنیدہ است در ذات خود بوے وجود و نیست موجود مگر از ظہور وجود و اما اعراض پس حقیقت شخصیت او فانی است در ہر آن و شخصیت دیگر موجود میگردد پس نقل اعراض ممکن نباشد و نقل جواہر ممکن باشد و باید دانست کہ اعراض اعمال کہ بستہ آنکہ حرکات و سکنات اثر بقا ندارد پس نقل آن ممکن نباشد پس بنا بر آن مقدمہ لازم نیست و نیز از مقدمہ مذکورہ امتناع نقل اشخاص اعراض لازم ست نہ حقائق اعراض و مقیدان بنقل نقل حقائق اعراض را عمال منع می کنند بوجہ مذکور۔ ملک العلما

گنج دوم

جوہر ابنباء خبر دادن بنوت بفتحتین و تشدید واو خبر دادن و پیغمبری۔ نبا بفتح خبر نبی فعیل است بمعنی فاعل اگر مشتق از نباست کہ بمعنی خبر دادن باشد پس نبی بمعنی خبر دہندہ بود یا مشتق از نبوۃ کہ علو و ارتفاع باشد چون مرتبہ نبی از دیگر مخلوقات ارفع و اعلی است نبی گفتند و نبی عام ست خواہ صاحب کتاب باشد یا نباشد و رسول خاص ست آنکہ صاحب کتاب باشد رسول بمعنی فرستادہ شدہ و بمعنی پیغمبر کہ صاحب کتاب باشد بخلاف نبی کہ آن اعم ست خواہ صاحب کتاب باشد خواہ نباشد و بمعنی قاصد و پیک۔ رسل بضمتین جمع رسول بمعنی قاصد و پیغمبر۔ رسالت بکسر سپیغام بردن و پیغمبری۔

جوہر بدانکہ رسول اعلی از نبی ست و نبی اعلی از ولی چہ رسول ولایت و نبوت بارسالت دارد و نبی ولایت و نبوت دارد و رسالت ندارد و ولی ولایت دارد و نبوت و رسالت ندارد۔

جوہر بدانکہ طرق انبیا منحصر است از طریق مستقیم جامع مخصوص سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم چرا کہ جملہ انبیا نور نبوت خویش از مشکوۃ محمدی گرفتہ اند صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بحکم کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین پس ہر نبی کہ پیش از سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم آمد دعوت امت بدین و طریق محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم کرد اما بحسب استعداد قوم و چون استعداد ات بکمال رسید چنانچہ بران ہیچ مزیدے نبود سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم بیان خلق آمد و ہمہ را بصراط مستقیم جامع دعوت کرد

جوہر قدوۃ المحققین حضرت شیخ ابراہیم شطاری قدس سرہ در شرح جام جہان نما مسمی بآئینہ حقائق نما میفرمایند کہ نبوت واسطہ و برزخ است میان رسالت و ولایت چون نبوت مشتق از انباء است و انباء اخبار است از حقائق الٰہیہ یعنی معرفت ذات و صفات و اسماء و افعال و این اخبار دو قسم ست یکے اخبار معرفت ذات و صفات و اسماء و این مخصوص ولایت مطلق ست خواہ از نبی ظہور آید خواہ از ولی غیر نبی و دوم جمیع ان اخبار ست باتبلیغ احکام شرعیہ و تادیب باخلاق و تعلیم حکمت و قیام بسیاست و این مخصوص رسالت ست این را نبوت تشریعی می نامند و اول را نبوت تعریفی خوانند و نبوت تعریفی مختم بحضرت رسالت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم گشت فاما تعریفی کہ لازم ولایت مطلق است باقی ست تا دور خاتمہ ولایت محمد مہدی و ولایت اعم از نبوت و رسالت ست و نبوت اعم از رسالت و اخص از ولایت زیرا کہ ہر رسول کہ ہست البتہ نبی ست و ہر نبی رسول نیست و ہر نبی ولی ست ولازم نیست کہ ہر ولی نبی باشد و این اسم ولی جاری بر بندگان حق تعالیٰ می شود بسبب تخلق ایشان باخلاق الٰہی و تحقق بفناء ذات و صفات و تعلق بہ بقا بعد الفنا و صحو بعد المحو

جوہر ہر چند انکہ ہر نبی کہ بود از آدم تا محمد رسول اللہ تعالیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم جملہ نور نبوۃ از مشکوۃ خاتم النبیین گرفتند و اگرچہ وجود طبعی محمدؐ از ہمہ متاخر بود اما او بحقیقت خود در عالم ارواح بر ہمہ مقدم و نبی بود ند حدیث کنت نبیا و آدم بین الماء والطین مخبر از ین معنی ست و غیر او از انبیاء در عالم ارواح نبی نبود ند تا آن زمان کہ او را نبوۃ نفرستادند نبی نشد چرا کہ مقصود آفرینش او بود و او اول وجودے کہ در علم اللہ تعالیٰ سر زد او بود و از اعجب او اعیان عالم و ابدع شد و از نور او انبیا پیدا شدند اگرچہ انبیا پیش از اشباح ایشان ہم در عالم ارواح و ہم در علم اللہ تعالیٰ موجود بودند و استعداد ایشان مر نبوت را ہم با ایشان موجود و بسبب استعداد خود طالب ظہور نبوت بودند اما با وجود نور محمدی کہ بر شان آن آفتاب بود ایشان مانند کواکب در تحت اشعہ نور وی مختفی بودند و ہیچ ظہور نداشتند و ہمچنین بود حال خاتم الاولیا با جمیع کہ ہمہ اولیا نور ولایت از مشکوۃ وی گرفتند او ولی بود و آدم میان آب و گل بود و غیر او از اولیا تا ظہر آثار ولایت کہ ان تخلق باخلاق اللہ تعالیٰ ست در ایشان پیدا نشد ولی نگشتند

جوہر ہر نبی آنگس باشد کہ فرستادہ شود بخلق از برای ہدایت و ارشاد ایشان بکمال کہ مقتدر است بسبب استعداد اعیان ایشان را و نبی فعیل ست بمعنی فاعل از انباء کہ عبارت ست از خبر دادن یعنی مخبر از حضرت حق تعالیٰ و ذات و صفات و اسماء او سبحانہ مر بندگان را یا بمعنی مفعول یعنی او را حضرت خداوند تعالیٰ اخبار کردہ است آن امور را کہ

جوہر بدانکہ رسالت و نبوت تشریعی ہر دو منقطع گشت و بجناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ختم شد و سبب انقطاع آنست کہ این ہر دو از صفات کونی زمانی ست چون زمان آن منقطع گشت آن نیز منقطع شد و نبوت و رسالت منقسم بر دو قسم است قسمی تعلق بہ تشریع دارد کہ آن اوامر و نواہی ست از جناب حق تعالیٰ بر خلق بواسطہ انبیا و آن انقطاع پذیرفت و قسمی دیگر خبر دادن از حقائق جناب الٰہی و اسرار غیب و اظہار اسرار عالم ملک و ملکوت و کشف اسرار ربوبیت ست و آن منقطع نمی گردد و آنرا انبا گویند۔

جوہر بدانکہ حضرت سرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم اکمل از جمیع انبیا اند زیرا کہ مظہر نبوت مطلقہ اند و جمیع انبیا دیگر استفاضہ فیض از نور نبوت آنحضرت می نمایند

جوہر حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ خاتم الرسل نبی بود و ند پیش از خلقت عنصری و نبوت باقی رسل و انبیا بعد آمدن در عالم عنصری ست پس خاتم الرسل نبی بود و ند در ہر موطن و این سالانم است کہ ولی ہم باشند در ہر موطن پس آن سرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ولی و نبی بود و ند در ہر موطن قبل از وجود این عالم۔

جوہر در شہادت نبوت و حق رسالت بمحمد مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم قال اللہ تعالیٰ ہو الذی ارسل رسولہ بالہدیٰ و دین الحق لیظہرہ علی الدین کلہ و کفی باللہ شہیدا محمد رسول اللہ و قال اللہ تعالیٰ ما کان محمد ابا احد من رجالکم و لکن رسول اللہ و خاتم النبیین صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ اہل ایمان بر موجب شہادت جناب الٰہی و دلالت معجزات تا منتہای ایمان آورند بر رسالت محمد مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و بمقتضا نص کلام مجید اعتقاد کردند کہ جملہ ادیان و ملل بظہور دین ایشان منسوخ شد و حکم سائر کتب منزلہ بوجود قرآن مجید کہ بر ایشان منزل گشت زائل و باطل و بعد از ایشان طریق نبوت مسدود است و جملہ دعوتہا الا دعوت ایشان مردود و ہر کہ از طریق متابعت ایشان روی گرداند احکام شریعت ایشان را بر خود واجب و لازم نداند ولی شیطان وعدہ رحمان بود از جملہ زنادقہ و ملاحدہ باشد و اگر خوارق عادات بردی ظاہر شود استدراج خوانند نہ کرامت فرعون وقتیکہ بر کنار نیل میرفت ہرگاہ کہ او روان شدے نیل با او روان شدے و چون نیل با ایستادی با او بایستادی و شک نیست کہ آن نہ از جملہ کرامت بود اگرچہ او را و قوم او را چنان می نمود کہ آن محض قدرت و عین اعجاز ست بلکہ مکر الٰہی بود تا او و کفر خود بر وز راسخ تر بود و از قبول ایمان دور تر گردد اما اولیا و صدیقان را ببرکت متابعت رسول علیہ الصلوٰۃ والسلام ممکن ست کہ بعضے از خوارق عادات مکشوف شود و آن کرامات جناب الٰہی بود ز در حق ایشان تا بدان واسطہ یقین ایشان زیادہ گردد و لازم نبوت

که هر که ولی و صدیق بود نشان صحت حال او ظهور کرامت باشد چه تواند بود که پایه صاحب کرامات از کسی که نه صاحب کرامت بود نازل تر باشد و حال این از حال آن کامل تر و سرآمد یعنی آنست که سبب ظهور کرامات بیشتر تقویت یقین و تائید ایمان صاحب کرامات بود و طائفه که قوت یقین ایشان در درجه کمال باشد ایشان را بمشاهده آثار قدرت مجرد از حکمت احتیاج نیفتد و ازین جهت نقل کرامات و خوارق عادات از صحابه رسول علیه الصلوة والسلام کمتر آمده است و از متاخران مشائخ بسیار بآنکه حال صحابه فوق حال ایشان بود چنانکه انبیا بوحی مخصوص اند اولیا بالهامات ربانی از دیگر مومنان تمیز نمودند حق سبحانه و تعالی ایشان را در وقایع الهام صواب کرامت کند یا بخواب یا بیداری و خواب درست جزوی از اجزاء نبوت است

جوهر در نسب شریف محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف بفتح میم بن قصی بضم قاف و فتح صاد و تشدید یا بن کلاب بکسر کاف بن مره بضم میم و تشدید را بن کعب بفتح کاف و سکون عین بن لوی بضم لام و فتح همزه و تشدید یا بن غالب بن فهر بکسر فا و سکون ها بن مالک بن النضر بفتح نون و سکون ضاد معجمه بن کنانه بکسر کاف و بنون بن خزیمه بخاء معجمه و زاء بر لفظ تصغیر بن مدرکه بضم میم و سکون دال مهمله و کسر را بن الیاس بکسر همزه بر قول بعض و بفتح آن نزد بعضے از یاس ضد رجا و بهمزه برائے وصل است و صاحب مواهب گفته که این قول اصح است بن مضر بضم میم و فتح ضاد معجمه بن نزار بکسر نون و بزائے بن معد بضم میم و فتح عین مهمله و بعضی بفتح میم و سکون عین تصحیح کرده اند بن عدنان بفتح عین و سکون دال تا اینجا متفق علیه است نسب شریف میان ارباب سیر و اصحاب علم انساب و فوق آن معلوم و صحیح نیست با تفاق بران که آنحضرت از اولاد اسمعیل است و ابراهیم نوح و ادریس از اجداد او بیند و روایت ست از ابن عباس که گفت چون آنحضرت ذکر نسب شریف خود میکرد تجاوز نمی کرد از معد بن عدنان پس از ان توقف میکرد و از عمر رضی الله تعالی عنه روایت کرده اند که می گفت انتساب میکنم تا عدنان و نمیدانم ما فوق آن و عروه بن زبیر گفته که نیافتم ما هیچ یکے را که بشناسد بعد از معد بن عدنان و از عدنان تا اسمعیل تا آدم اختلاف بسیار است و بعضی میان عدنان و اسمعیل سی تن ذکر کرده اند که معروف نیست اشخاص و احوال ایشان و بعضی کم و بعضی بیش معراج النبوت

جوهر در بیان آنکه آنحضرت را نه جفت بودند و چهار سریه - اسامی ازواج مطهره - اول حضرت خدیجة الکبری رضی الله تعالی عنها بنت خویلد بن اسد بن عبد العزی بن قصی بن کلاب در سی سالگی و بروایت سی و پنج سالگی در عقد نکاح حضرت سرور عالم در آمده در آنوقت حضرت سرور عالم بست و پنج ساله بودند و در سن شصت و پنج سالگی پیش از هجرت بسه سال بروایت اصح دهم رمضان المبارک وفات یافت

سنہ آن سال را عام الحزن گفتند دوم حضرت عایشہ رضی اللہ تعالی عنہا بنت ابابکر صدیق در ششم سالگی
بنکاح در آمدہ در عید بن دو رسن نہ سالگی زفاف شد و قتیکہ از ہجرت ہفت ماہ بروایت اصح گذشتہ و حق کرامات
نبی واقع شد ہیژدہ سالہ دران وقت عایشہ بود و بعد آنحضرت در سن شصت و پنج سالگی شدہ وفات یافت
در وقت معاویہ بن ابو سفیان و در بقیع در مدینہ مدفون گردند سوم حفصہ بنت عمر بن الخطاب در اول ماہ
شعبان یا ماہ آخر سال سوم از ہجرت و نزد بعضی سال دوم بہ نکاح آنحضرت در آمدند و در سال چہل و چہارم
و بروایت چہل و یکسال یا چہل و پنج سال یا چہل ہفت وفات یافت چہارم ام حبیب بنت ابو سفیان بن
حرب بن اُمیہ بن عبد الشمس بن عبد المناف خواہر معاویہ در سن سی و نہ سالگی بنکاح در آمد و در سال چہل و
چہارم فوت شد پنجم زینب بنت جحش در سال چہارم ہجری بقول اصح بنکاح در آمدہ و در سال بیستم فوت شد
مدت عمر پنجاہ و سہ سال و در بقیع مدفون ششم میمونہ بنت حارث بن زہیر بن کلاب بن عامر یا خالہ عبد اللہ
بن عباس در سال ہفتم از ہجرت بنکاح در آمد و در حین مراجعت از عمرۂ قضا در سال پنجاہ و یکم نقل کرد
و در بقیع مدفون ہفتم صفیہ بنت حیی بن اخطب بن الحرسہ از فرزندان ہارون علیہ السلام ابن عمران
و برادر موسی علیہ السلام در سال ہفتم آن حضرت او را از برائے خود اختیار فرمود و در سال پنجاہم فوت شد
در خلافت عمر خطاب و در بقیع مدفون ہشتم سودہ بنت زمعہ بن قیس بن عبد الشمس در مکہ بعد از فوت
خدیجہ کبری یک سال بنکاح در آمد و در سال پنجاہ و چہارم و در زمان معاویہ و بقول اصح در خلافت عمر
مدفون و در بقیع نہم ام سلمہ بنت ابی امیہ سہیل مغیرہ بن عبد اللہ بن عمران بن مخذوم در سال چہارم از
ہجرت بنکاح در آمدہ و در سال شصت و یکم فوت شد ابو ہریرہ نماز ایشان گذارد

چہار آنحضرت را ہفت فرزند بودند سہ پسر و چہار دختر نام پسران قاسم و ابراہیم و عبد اللہ حضرت قاسم از
بطن حضرت خدیجۃ الکبری تولد شدہ قبل از وحی مشہور است کہ پیش از بعثت متولد شدہ بودند و سال زیستند
و بعضی گویند ہفدہ ماہ و در مکہ معظمہ مدفون و عبد اللہ از بطن حضرت خدیجۃ الکبری بعد وحی مشہور گشت
بہ طیب و طاہر بعد از بعثت متولد شدہ و در مکہ معظمہ المدفون فی حجار و بعضی گویند کہ طیب و طاہر لقب
عبد اللہ است کہ بعد از بعثہ متولد شدہ بود و در مکہ معظمہ و حضرت ابراہیم از بطن ماریہ قبطی ست سریہ بود
فرستادۂ بادشاہ بود و در ہشتم سال ہجرت متولد شدہ ہفت ماہ بزیست و بعضے گویند ہشت ماہ یا دو ماہ و مدفون
در مدینہ و در بقیع - اسامی بنات آنحضرت چہار دختر از بطن حضرت خدیجہ بودند فاطمہ و رقیہ و ام کلثوم و زینب
خیر النساء فاطمہ کنیت ایشان ام محمد لقب زاکی و بتول و راضیہ و مرضیہ در آخر ماہ رمضان در مکہ معظمہ بعد از
وحی تولد شدہ تعداد عمر بست و ہشت سال و سہ ماہ بود و بتاریخ سوم شہر رمضان سنہ یازدہم ہجری وفات یافت

سبب تسمیہ فاطمہ آن بود کہ مادر و پدر آنحضرت بودند ازا فاطمہ نام بود در سال دوم از ہجرت باصح روایت در آخر ماہ صفر در نکاح امیر نور نبوت در آمد در آنوقت حضرت فاطمہ پنج سالہ بودند بعد از وفات حضرت رسالت پناہ شش ماہ رحلت فرمودند باصح روایت و نماز جنازہ حضرت علی کردند و بقولی حضرت عباس و حضرت رقیہ تولد قبل از نبوت در نکاح عتبہ ابن ابی لہب بود چون او از اسلام محروم شد پدر او را طلاق داد و حضرت عثمان در نکاح خود در آورد و در سال دوم از ہجرت فوت شد و حضرت ام کلثوم تولد قبل از نبوت در نکاح عتیبہ پسر دوم ابی لہب قبل از نبوت بود چون او از اسلام محروم شد از و جدا کرد و قتیکہ رقیہ بہ جمت حق پیوست حضرت عثمان در نکاح خود در آورد و در سال نہم از ہجرت وفات کرد و حضرت زینب تولد قبل از وحی و قبل از نبوت در نکاح ابو العاص ابن ربیع پسر خالہ او و فاتش در خلافت حضرت عمر و ترتیب اولاد آنحضرت اینست کہ اول زینب تولد شد و بعد از ان ام کلثوم بعد از ان رقیہ بعد از ان عبد اللہ بعد ازان ابراہیم بعد ازان قاسم بعدہ فاطمہ بعضے گویند اول قاسم بعدہ زینب بعدہ عبد اللہ بعدہ رقیہ بعدہ ام کلثوم بعدہ فاطمہ بعدہ ابراہیم و قول آخر مختار مشہور ہجرت آنست کہ آنحضرت از تعدی کافران از مکہ بمدینہ توجہ نمودہ آنرا سن ہجری نویسند۔

جوہر ولادت شریف حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالی عنہا در سنہ احدی و اربعین از مولد نبی صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم گفتہ اند و این قول ابو بکر راویست و این مخالف ست آنرا کہ روایت کردہ است آنرا ابن اسحاق کہ اولاد آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم ہمہ ایدہ شدہ اند پیش از نبوت الا ابراہیم زیرا کہ بریں قول ولادت وی رضی اللہ تعالی عنہا بعد از نبوت می شود بیک سال و این جوزی گفتہ کہ ولادت فاطمہ رضی اللہ تعالی عنہا پیش از نبوت ست بہ پنج سال اشہر روایات است و حضرت فاطمہ اصغر بنات رسول اللہ است صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم و بقولے و بقولے رقیہ و بقولے ام کلثوم رضی اللہ تعالی عنہن و حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالی عنہا سیدہ نساء العالمین و سیدہ نساء اہل الجنت ست تسمیہ کردہ شدہ بفاطمہ زیرا کہ حق تعالے بازداشت او را و محبان او را از آتش دوزخ و بتول از جہت انقطاع وی از نساء زمان خود در فضل و دین و حسن و جمال و انقطاع وی از ماسوی اللہ تعالی و زہرا از جہت زہرت و بہجت و جمال و کمال وی و زکیہ و راضیہ نیز از القاب شریفہ اوست و بود شبیہ ناس بر سول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم در راہ و روش و صورت و سیرت و سخن کردن و بود آن حضرت چون می در آمد فاطمہ بر وی می ایستاد و می گرفت دست شریف او را و می بوسید جبین مبارک او را و می نشاند در جائے نشست خود و ہمچنین چون می در آمد آنحضرت علیہ السلام

بروی می ایستاد و میرفت وی بسوی آنحضرت و میگرفت دست مبارک آنحضرت را و می نشاند بجای خود و تزویج کرد آنحضرت او را بعلی مرتضی در سنه ثانیه در رمضان بعد از مراجعت از بدر و بعضی بعد احد گفته اند و زفاف کرد وی را بحجه و بقولے تزویج کرد او را در رجب و بقولے در صفر تزویج وی با مر حضرت حق تعالی و وحی وی بود پانزده ساله و پنج ماهه و نصف ماه و مرتضی را بست و یک سال و پنج ماه و اقوال دیگر نیز هست و زائید وی حسن و حسین و محسن و زینب و ام کلثوم و رقیه و محسن رقیه در زمان طفولیت وفات یافتند و زینب را بعبد الله بن جعفر و ام کلثوم را بعمر بن الخطاب داد و از ایشان نسل نماند اگرچه ام کلثوم را از عمر بن الخطاب پسرے شد و نام او زید و در حدیث صحیح آمده که فاطمه سید نساء اهل الجنة الحسن و الحسین سیدا شباب اهل الجنة و بصحت پیوسته که فرمود صلی الله تعالی علیه وسلم که فاطمه بضعة منی من اذاها فقد اذانی و من ابغضها فقد ابغضنی و نیز آمده است که ان الله یغضب لغضب فاطمة و یرضی لرضاها روزی حضرت امیر المومنین اسد الله الغالب کرم الله تعالی وجهه بحضور سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله وسلم التماس نمود که او دوست تر است بتو از من یا من از وی فرمودند وی دوست تر است بسوی من از تو و تو عزیز تری بر من از وی و بصحت پیوسته از عائشه صدیقه رضی الله تعالی عنها که فرمودند بیرون رفتند حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وسلم و بودم بر وی کسائے از پشم حسن بن علی او را پیش آمد پس در زیر کساء در آورد او را بعد ازان حسین بن علی آمد او را نیز در ردائے شریف آورد آنگاه فاطمه و علی آمدایشان را نیز در ان کساء در آورد پس این آیت بخواند انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا و در شان این چهار کس فرمود من جنگی ام با کسی که جنگ کند ایشان را و صلح کننده ام با کسی که صلح کند با ایشان روزے آنحضرت بخانه فاطمه تشریف آورد دید که فاطمه جامه سطبر از پشم شتر پوشیده نشسته است آنحضرت آب در چشم مبارک در آورد و فرمود ای فاطمه امروز بر مشقت و تنگی دنیا صبر نمائے تا فردای قیامت نعیم بهشت ترا باشد و روزی آنحضرت دست مبارک خود بر سینه مبارک فاطمه زهرا نهاده دعا کرد خداوندا او را از گرسنگی آزاد گردان فاطمه میفرماید تا من بودم دیگر هرگز از دل خود بر خمت گرسنگی نیافتم و آنحضرت چون بسفر میرفت آخر کسے را که وداع کردے فاطمه زهرا بود و چون مراجعت فرمودے اول کسی از اهل بیت خود که ملاقات نمودے وی بودے الغرض بجره ازواج مطهرات تشریف شریف می برد از حضرت عایشه صدیقه رضی الله تعالی عنها پرسیدند که از آدمیان که دوست تر بود بر رسول الله فرمودند فاطمه گفتند از مردان که گفت شوهر او۔

جوہر شجرہ نسب حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم - بسم اللہ الرحمن الرحیم محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بن عبد اللہ بن عبد المطلب بن ہاشم بن عبد المناف بن قصی بن کلاب بن مرہ بن کعب بن لوی بن غالب بن فہر بن مالک بن نضر بن کنانہ بن خذیمہ بن مدرک بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان بن ادبر بن ازدو بن الیسع بن سلامان بن یعرب بن سحب بن جمل بن قیذار بن اسمعیل بن ابراہیم بن آذر بن تاخور بن شاروح بن ارغون بن قانع بن شالخ بن غابر بن ارفخشل بن سام بن نوح بن ملک بن شلوشخ بن اخنوخ بن برد بن بارو بن مہرائیل بن قینان بن انس بن شیث بن آدم صفی اللہ علیہم السلام یعقوب الکین

جوہر اسم والد ماجد حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم عبد اللہ بود ونام والدہ ماجدہ آمنہ بنت وہب بن عبد المناف ونیز نام والد ایشان حارث بود ونام شیر مادر حلیمہ چون حضرت سرور عالم را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم حضرت آمنہ در حمل گرفتند شب دوشنبہ بود وشانزدہم جمادی الاخری وچون تولد شدند شب دوازدہم ربیع الاول بود وشب دوشنبہ فتنہ کردہ وناف بریدہ وسرمہ کشیدہ وناخن چیدہ متولد شدند چون چہل سالہ شدند نبوت یافتند وجبرئیل آمدند چون بہ پنجاہ ودو سال رسیدند بمعراج رفتند وعمر مبارک شصت وسہ سال وسہ ماہ وسہ روز وسہ ساعت بود چون نقل فرمودند دوم ربیع الاول بود وبروایتے دوازدہم روز دوشنبہ ربیع الاول اول کسی کہ بر حضرت ایشان ایمان آوردند از پیران ابا بکر صدیق بودند واز کودکان حضرت علی و از زنان حضرت خدیجہ کبریٰ ودران شب کہ تولد شد شب از نور گرم بود گوارہ حضرت ایشان را بر بام کعبہ نہادند ماہ از آسمان فرود آمد وگرد مہد مبارک ہفت بار طواف کرد وجملہ ستارگان نیز از آسمان فرود آمدند وگرد مہد مبارک گردیدند - از محبوب الکین

جوہر در معراج النبوت مذکور ست کہ انصار ہر بامداد بر بلند بہای مدینہ آمدہ منتظر طلوع آفتاب جمال باکمال محمدی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم می ایستادند وچون آفتاب گرم می شد بسخنہا بر می گشتند روزی بر حکم عادت بعد از امتداد انتظار بسخنہ باز آمدہ بودند کہ ناگاہ یکے از یہود در مقام معہود ایستادہ نظرش بر کوکبہ قدوم جماعتے افتاد دریافت کہ آنحضرت اند قبیلہ انصار کہ نزدیک وی بود آواز در داد مسلمانان باستقبال اجلال آن سرور برامدند وبالای حرہ ملاقات کردند ومبارکباد گفتند وشاد یہا نمودند وجوانان وکودکان وزنان ومردان وخرد وبزرگ میگفتند جاء رسول اللہ وجاء نبی اللہ وحوش نیز بعادتی کہ دارند بازی میکردند وجماعہ از دختران

بنی النجار بشادمانی دف زنان برامدند و مخدرات قبائل انصار بر سر کوچها و بر در سراها و بر بامها
برآمده و وصول بمدینه مطهره روز دوشنبه دوازدهم ربیع الاول یا سیزدهم و اختلاف محمول است
به رویت هلال و به دوازدهم جزم کرده است نووی در کتاب سیر از روضه و اقوال دیگر نیز هست
که از مقام صحت دو رست و برامدن انکه در بست و هفتم از صفر بود و خروج از غار اول ربیع الاول
و اتفاق ست میان علماء سیر که روز درامدن در مدینه دوشنبه بود از ماه ربیع الاول و لیکن اختلاف
است دران که چند ماه بود و از فضائل روز مبارک دوشنبه است که ولادت سرور انبیا و ابتدائے
بعثت و هجرت و قدوم (یعنی کردن) بمدینه مبارک و قبض روح مطهر همه در روز دوشنبه بود و نزول آنحضرت در منازل
بنی عمرو بن عوف بود که مسجد قبا در انجا بنا یافته است و هم دریغا حضرت امیر المومنین اسد الله الغالب
تبغاوت سه روز از مکه در رسیدند و در روضة الاحباب ست که حضرت امیر المومنین پیاده راه می رفت
و پاهای مبارک از پیاده رفتن آبله کرده بود حضرت دست مبارک خویش را بهان مالیده زمان
صحت یافت انتهی و این مثل آنست که در غزوه خیبر چشم حضرت امیر المومنین در دمیکرد و آنحضرت لعاب
مبارک خود را مالید در حال شفا یافت و چند روز همدرین مقام اقامت فرمودند بقولے چهار روز
و بقولے بست روز و بقولے چهار روز دوشنبه و سه شنبه و چهارشنبه و پنجشنبه و قول اول صحیح تر ست
و روز جمعه وقت ارتفاع نهار برآمد و در طریق و ربطن وادی دران موضع که الآن مسجد صغیر بنا
کرده اند نماز جمعه بگذارد و بعده بر راحله خود متوجه باطن مدینه باسکینه شد قبائل انصار اجتماع
نموده و در رکاب کرامت مآب روان شدند و بعد از برامدن آنحضرت و توجه آوردن هر یک از
قبائل انصار دیده توقع و انتظار براه امید دوخته سر راه آنحضرت را گرفته پیش آمده ایستادند
و التماس نزول بمنزل خود و عذر خدمتگاری و جان سپاری نمودند آنحضرت همه را دعای
خیر کرده میفرمودند این ناقه من مامور است هر جا که نشیند منزل من همانجا خواهد بود تا بموضعی رسید
که مسجد بنو نجار ست ناقه بے اختیار آنجا نشست و آنحضرت را هم بر پشت ناقه حالتی که مخصوص
زمان در وحی می بود در گرفت پس ناقه از آن موضعی که نشسته بود برخاست و قدمی چند از آن
پیشتر رفت و برگردید و باز بهمان موضع اول بنشست و گویا که باین رفتن و آمدن تجدید بنائے
مسجد بنمود چنانکه واقع شد و دار ابو ایوب انصاری اقرب مواضع بود باین موضع ابو ایوب باسباب
و حوائج آنحضرت را انجا برده و نظر بشرافت آنحضرت در آورده و احتمال دارد و الله اعلم
که اشارتی از جانب آنحضرت نیز یافته باشد چنانکه از روایتے که در روضة الاحباب آورده ظاهر میگردد

در دون منزل فرود برد پس هم منزل ابو ایوب بسعادت نزول شریف مشرف گردید و لک فضل الله یوتیه من یشاء و ابو ایوب می آمدند که گفت چون سرور عالم در منزل من شرف نزول ارزانی داشت پایان خانه را اختیار کرده من و والده و فرزندان من در بالا خانه ماندیم عرض داشت کردیم رسول الله مادر و پدر من فدای تو باد من در سکونت بالا خانه بسیار حرج و کلفت می کشیم که سرور انبیا در زیر باشد و ما بر بالا خانه نشینیم حضور بالا خانه اختیار فرمایند فرمودند که تا جاعه باما اند و طوائف مردم بملاقات ما می آیند لهذا تو با اهل تو بر بالا خانه باشند و در رواقیه دیگر آمده که ابو ایوب بتضرع و التماس می بود تا آن سرور انبیا بالا خانه برآمدند و اهل ابو ایوب در پایان اقامت نمودند اقامت آنحضرت در منزل ابو ایوب باصح روایات هفت ماه بود و در روایات کم و بیش واقع شده

جوهر بدانکه حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله وسلم در مکه مبارک چهل ساله بودند که نزول وحی شد و بعد نزول وحی سیزده سال دیگر ماندند بعده از مکه سوی مدینه منوره هجرت فرمودند پنجاه و سه ساله بودند و در مدینه منوره ده سال ماندند هژده روز مریض بودند روز دوشنبه دوازدهم ماه ربیع الاول وفات یافتند و بعضے دوم ماه ربیع الاول گویند پس بقا و حیات در دنیا شصت و سه سال بود و بعضے شصت و پنج سال گویند و بعضے شصت سال و بعضے شصت و دو سال بود در روز دوالاول اصح در روز وفات شریف دوشنبه ربیع الآخر در روز دفن بعضی پنجشنبه گویند و بعضے شب چهارشنبه و بعضی گویند وفات در دوشنبه است لیکن دفن نکردند در دوشنبه و سه شنبه و بعضے روز دفن سه شنبه گویند

جوهر از فضائل روز مبارک دوشنبه است که ولادت سرور انبیا صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم و ابتدا بعثت و هجرت و قدوم بمدینه مبارک و قبض روح مطهر همه در روز دوشنبه بود از مدارج النبوت

جوهر در فواید الفواد مذکور است که حضرت سلطان المشائخ قدس الله تعالی به برکتهم فرمودند که هر گاه وقت نقل مخیر میکردند و فرمان می شد که تو مخیری اگر ترا می باید چند گاه دیگر در دنیا باش و اگر نمی باش بانتقال کن وقت نقل جناب مستطاب سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم حضرت عائشه رضی الله تعالی عنها اینمعنی را در خاطر گذرانیدند که جناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم که دانند به آن خوش هستند که تا چند گاه دیگر میان صحابه باشند یا بعالم بقا روند اینمعنی در دل کرده و سوی جناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم نگریستند جناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم به لفظ مبارک راندند که مع النبیین و الصدیقین و الشهداء و الصالحین

جوهر در آداب حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم صاحب معصیت الدنیا

قدس سرہ میفرماید کہ نزد یک اہل تحقیق و محبان صدیق معلوم و محقق است کہ محبوب محبوب بود ہر کہ محبوب محبوب را دوست ندارد بحقیقت محب نفس خود باشد نہ محب محبوب و محبوب را بعلت آنکہ وسیلہ انتفاع و محل التذاذ نفس خود داند دوست دارد نہ بذات و حقیقت و محبان صادق کہ از علت ہوا و مراد نفس صافی گشتہ باشند و از شائبہ ہستی خالص شدہ خود را از برائے محبوب خواہند نہ محبوب را از برائے خود و ہمچنانکہ محبوب محبوب بود وسیلہ وصول بحضرت محبوب ہم محبوب بود و پیش اہل ایمان و ایقان ظاہر است کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم ہم محبوب اند و ہم وسیلہ حضرت حق سبحانہ و تعالی پس محبت جناب الہی اقتضاء صدق محبت رسول کند صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و چون معلوم شد کہ ہر کجا محبت بود رعایت آداب لازم باشد پس بر عموم اہل ایمان و خصوصا ارباب کشف و عیان رعایت آداب حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم واجب و لازم بود و حضرت سید عالم صلوۃ اللہ و سلامہ علیہ و آلہ و اصحابہ اگرچہ بصورت و جسمانیت از نظر ظاہر بینان پنہان اند لیکن بصفت روحانیت بر نظر ارباب بصیرت مکشوف و عیان اند بلکہ بصورت شریعت از قالب روحانیت ایشان است پس مادام کہ شریعت ایشان در عالم باقی بہ و صورت ایشان بامعنی حاضر باشد و امداد حیوۃ ایشان بارواح و نفوس است متصل و متواتر پس باید کہ بندہ ہمچنانکہ حق سبحانہ و تعالی را پیوستہ بر جمیع احوال خود ظاہر او باطنا واقف و مطلع بیند باید کہ رسول حق سبحانہ و تعالی را نیز بر ظاہر و باطن خود مطلع و حاضر داند و معظم آداب آنست کہ در خاطر خود راہ ندہد کہ ہیچ آفریدہ را آن کمال و منزلت و علو مرتبہ کہ ایشان را بود ممکن باشد یا ہیچ سالک بحضرت عزت راہ تواند یافت الا بدلالت ہدایت ایشان چہ بقسم فیض جمیع موجودات روح مطہر نبوی و نفس مقدس مصطفوی بے واسطہ ایشان ہیچ مدد از حضرت الوہیت فائض نشود۔

جنابہ جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرماید کہ ہر کرا حدثے رسد و طہارت نکند جفا کردہ باشد و اگر طہارت ساخت و دو رکعت نماز نگذارد جفا کردہ و اگر نماز گذارد و دعا نگوید جفا کرد و چون دعا گوید و ابتدا از مادر و پدر نکند جفا کرد و چون مادر و پدر را بنام نخواند جفا کرد و چون بمسجد آید و نماز نگذارد و بنشیند جفا کرد و چون مصحف شریف باز کرد و نخواند جفا کرد و اگر بدعوتے خوانند و بے اجابت نکند جفا کرد و اگر نام من بشنود و یا بوی گل بمشامش رسد و درود نگوید جفا کرد و اگر دو کس با یکدیگر دوستی دارند و نام یکدیگر نہ پرسند جفا کردہ باشند

جوہر در فوائد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالی بر پیہم فرمودند کہ حضرت امیر المومنین افضل الصدیقین رضی اللہ تعالی عنہ بجناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم چہل ہزار دینار آوردند سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ برفرزندان واہل بیت چگونہ اشتہا التماس نمودند کہ جناب مستطاب خداوند تعالی بس ست ورسول او بسجانہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وآنروز کہ چہل ہزار دینار آوردند گلیمی پوشیدہ وبینی بران زدہ بجناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم آمدند ہمان زمان حضرت جبرئیل علیہ السلام بر لباس حضرت افضل الصدیقین بیامدند جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند یا اخی این چہ لباس ست حضرت جبرئیل التماس نمودند یا رسول اللہ امروز جملہ ملائکہ را امر شدہ است تا بر موافقت حضرت ابوبکر رضی اللہ تعالی عنہ گلیم پوشند وبینی بران زنند

جوہر در سیر الاولیا مذکور ست کہ فاضل ترین ہمہ امت حضرت امیر المومنین ابوبکر صدیق رضی اللہ تعالی عنہ اند وسید اہل تجرید وبادشاہ ارباب تفرید مشائخ حضرت ایشان را مقدم ارباب مشاہدہ میدانند وحضرت ایشان بیشتر شب مشغول بجناب حق سبحانہ وتعالی بودے چون وقت سحر در آمدے از سینہ مبارک خود نفسے بر آوردے از ان نفس بوے جگر سوختہ آمدے بدین سبب بود کہ حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ کرات میفرمودند کاشکے عمر یک موی بودے از موہاے کہ بر سینہ مبارک امیر المومنین ابوبکر صدیق بودے رضی اللہ تعالی عنہ پانزدہ روز رحمت مراحم ذات پاک حضرت ایشان شدودر سال سیزدہم از ہجرت بر حمت جناب حق سبحانہ وتعالی پیوستند۔ حضرت ابی بکر صدیق بن عثمان بن عامر بن عمر بن کعب بن سعد بن تیم بن مرہ کنیت پدر حضرت ایشان ابو قحافہ است وتولد حضرت ایشان در مکہ است روز جمعہ دوازدہم رمضان المبارک روز جمعہ بوقت چاشت وعمر مبارک شصت وسہ سالہ بود ومدت خلافت حضرت ایشان دو سال وشش ماہ وچہار روز ست بہفتم جمادی الاولے روز دوشنبہ من خمس عشر من الہجرۃ نقل کردند وزہر دادہ شہید شدند در مدینہ منورہ در حظیرہ حضرت سرور عالم دفن کردند محبوب السالکین

جوہر در سیر الاولیا مذکور ست کہ حضرت امیر المومنین عمر خطاب رضی اللہ تعالی عنہ امام اہل تحقیق بودند ودر بحر محبت غریق حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند الحق ینطق علی لسان عمر واقتدا ہی اہل تصوف بلبس مرقعہ وصلابت اندرین بدوست وقتی حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ در نواحی مدینہ خشت میزدند آفتاب بر پشت مبارک حضرت ایشان

سخت بتافت گرمی آفتاب اثر کرد بنظر غضب جانب آفتاب دیدند بفرمان حضرت عزت نوما تا قیامت بستند جہان تاریک شد و غلغلہ در مدینہ طیبہ بیفتاد کہ مگر قیامت قائم شد بعد حضرت المومنین بنظر رضا جانب آفتاب دیدند آن نور بدو باز بخشیدند و مدت خلافت حضرت ایشان دہ سال و شش ماہ و پنج روز بود و سنہ بست و سوم ہجری دست ابی لولو شہادت یافتند حضرت عمر بن خطاب بن نفیل بن عبد العزی بن رباح بن عبد اللہ بن قرط بن زراح بن عدی بن لوی بن غالب بن فہر بن مالک بفتم محرم سنہ دو شنبہ وقت صبح صادق در مکہ متولد شدند عمر مبارک پنجاہ و سہ سال و پنج روز بود و مدت خلافت دہ سال و شش ماہ و پنج روز و وفات بست و دوم و بروایتے بست و ششم ماہ ذی الحجہ روز پنجشنبہ جنازہ ایشان خود بہوا شدہ در حظیرہ سرور عالم در گور در آمد و ابو لولو غلام مغیرہ بن شعبہ یا امیر المومنین عمر را کشت شہید شدند۔ محبوب السالکین

جوہر حضرت عثمان بن عفان بن ابی عاص بن امیہ بن عبد الشمس بن عبد المناف بست سوم رمضان المبارک روز جمعہ متولد شدند و عمر مبارک ہشتاد سال بود و بروایتے نود سال و دوازدہ سال و دو ماہ و یازدہ روز خلافت راند و چون ایشان را بخلافت نشاندند اول کسی کہ با ایشان بیعت کرد حضرت علی بود بعد جمیع صحابہ بیعت کردند مگر بعضے مردمان بیعت ایشان قبول نکردند سیزدہم ماہ ذی الحجہ روز جمعہ نقل کردند و بروایتی غرہ ماہ ذی الحجہ بشہر برادر محمد ابا بکر صدیق نام از بنی ادوتر سانید بوساطہ یقبلون یقتلون شہید گردانیدند در بقیع دفن کردند۔ محبوب السالکین

جوہر در سیر الاولیا مذکور ست کہ حضرت امیر المومنین عثمان بن عفان رضی اللہ تعالی عنہ بانواع کرم و فرط نعم مخصوص بودند و بلباس حلم و بنور علم موصوف عبد اللہ ابی رباحہ و ابی قتادہ رضی اللہ تعالی عنہما روایت کردہ اند کہ روز جمعہ حرب الدار ما نزدیک امیر المومنین عثمان رضی اللہ تعالی عنہ بودم چون غوغا بدرگاہ حضرت ایشان رسید غلامان ایشان سلاح بر داشتند امیر المومنین فرمودند کہ سلاح بر نگیرید از مال من آزاد و ما از پیش او از ترس جان خود بیرون آمدیم حضرت امیر المومنین امام حسن علیہ السلام بدر سرای ما پیش آمدند با حضرت ایشان باز گشتیم و نزدیک امیر المومنین عثمان آمدیم حضرت امام علیہ السلام گفتند و فرمودند یا امیر المومنین من بی فرمان تو با مسلمانان شمشیر نتوانم کشید و تو امام بر حقی مرا فرمان دہ تا بلای این قوم از تو دفع کنم امیر المومنین فرمودند یا ابن اخی ارجع و اجلس فی بیتک حتی یاتی اللہ بامرہ فانا حسبتہ لنا فی اہراق الدماء و میان اہل سلوک این مقام مدت و مدت خلافت حضرت ایشان دہ روز کم دہ سال بود و مدت عمر ہشتاد و ہشت سال و بعضی گفتہ اند

نود سال و بوقت شہادت مصحف در کنار بود روز چہار شنبہ بدست نیاز عیاض شہید شدند

جوہر در سیر الاولیا مذکور ست کہ حضرت امیر المومنین علی کرم اللہ تعالی وجہہ مقتدائے اولیا و پیشوائے اصفیا بودند و باوصاف بذل و عطا و فقر میان صحابہ کرام ممتاز و بقوت و شوکت از حضرت عزت نخلعت اسد اللہ الغالب مخاطب و بکثرت علم از جملہ صحابہ بقول انا مدینۃ العلم و علی بابہا مخصوص لہذا تعالی امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ لولا علی لہلک عمر و بخلعت خرقۂ فقر کہ از حضرت عزت بحضرت سرور صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم در شب معراج رسیدہ بودمیان خلفاے اربع مشرف گشتند لاجرم تا روز قیامت نسبت سنت السلاسل خرقۂ مشائخ از حضرت ایشان ماندہ و این کار دینی استقامت از حضرت ایشان گرفت و بجناب ایشان ارتصرف مقامی رفیع ست و شانی عظیم و در حدیث صحیح ست کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم حضرت فاطمہ رضی اللہ تعالی عنہا را فرمودند کہ ترا در نکاح مردی آوردہ ام کہ عرفان او از ہمہ بیش ست و ایمان او از ہمہ پیش و در سابل از کتاب سیر منقول ست کہ میان جناب اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالی وجہہ و حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم محبت از عہد کودکی بود و حضرت اسد اللہ الغالب در ایام جاہلیت بت پرستی نکردہ حضرت ایشان را در تبکدہ می بردند و میگفتند کہ تو چرا سجدہ نمیکنی میفرمودند کہ چون بت را سجدہ کنم سرمن درد میگیرند و در باطن من می گذرد کہ جماد ست بے روح کہ از ایشان ہیچ منفعت نباشد سجدہ اینچنین جمادات باطل ست و چون این کلمات را حضرت امیر المومنین حمزہ رضی اللہ تعالی شنیدند خوش شدند و حضرت اسد اللہ الغالب را در کنار گرفتند و فرمودند ای علی مستقل در کلمات خود باش کہ بت پرستی کار بزرگان ما نبود و حضرت ایشان فرمودند ای عم مرا محبت و برادری با محمد بن عبد اللہ است کہ او ہمیشہ حق پرستی دارد و حضرت امیر المومنین حمزہ فرمودند کہ محمد اخلاق پیغمبران دارد امید وارم کہ محمد پیغمبر شود و ما بد و ایمان آرم و روزی علی مرتضی در خدمت حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و سلم آمدند و حضرت ایشان را خوش و شاد یافتند عرض کردند کہ ہر زمان کہ می آمدم رخ مبارک را زرد و چشم ترخ و گریان می یافتم امروز خوش و خرم می بینم سرّ چیست فرمودند یا علی انت اخی فی الدنیا و الآخرۃ امروز بر من وحی نازل شد و جبرئیل علیہ السلام بر من سورہ اقرا باسم ربک الذی خلق بیاورد و پیغمبر آخر زمان منم جناب امیر المومنین خوش شدند و عرض کردند یا سیدی ابو بکر صدیق با شما عہد کردہ بود کہ چون بر محمد وحی نازل شود ما ایمان آریم ابو بکر را خبر کنیم پس فتند و حضرت صدیق را از این حال خبر کردند حضرت ایشان فرمودند کہ محمد امین ست و او در تمام عمر خود بر گز دروغ نگفتہ اکنون ہم دروغ نگوید پس جناب امیر و حضرت افضل الصدیقین بحضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ آلہ و اصحابہ و سلم آمدند و لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ گفتند و ایمان آوردند

واول کسے کہ میان بیران ایمان آورد حضرت افضل الصدیقین بودند و میان کودکان جناب علی مرتضی و جناب امیر در مجاہدہ و ریاضت چنان بودند کہ در بیان نیاید و در خانہ حضرت ایشان سہ چہار فاقہ شدے و نہ فاقہ نیز شدہ است سر فرق خود باکسی نگفتی و باحضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم نیز نگفتے۔ حضرت علی ابن ابی طالب بن عبد المطلب چون بخلافت نشستند ہمہ صحابہ بر ایشان بیعت کردند مگر بعضے بیعت قبول نکردند و در روضۃ الاحباب مسطور ست کہ ارباب سیر و تواریخ آوردہ اند کہ چون واقعہ قتل حضرت عثمان بن عفان بوقوع پیوست جناب ولایت مآب در خانہ خود نشست و در اختلاط با مردم من کل الوجوہ بربست روسا و علما عصر وی بعتبہ علیہ وسدہ سنیہ آوردند تا مصمم بیعت باوے استحکام دہند آنروز اجابت نفرمودند و روایتے آنکہ بعد از پنج روز انہ واقعہ حضرت عثمان مصریان با اہالی مدینہ گفتند نزد مرتضی علی رفتہ التماس قبول منصب خلافت باید نمود پس باتفاق بہ آستان رفتہ گفتند یا امیر المومنین عالم را چارہ نیست از امامی و پیشوائی و خلیفہ و مقتدا و نمیدانم در روزگار تو باین کار احق و اولیٰ جواب فرمودند مرا باین کار میلے نیست بریکہ شما اتفاق کنید من باشما متابعت کنم بعرض رسانیدند تا تو در میان ما احیا باشی کرا یارا ے دم زدن ست فرمودند کہ شما را این مرتبہ نیست کہ متصدی نصب امام شوید این کار تعلق برائے و رویت اہل بدر و ارباب حل و عقد و اصحاب رفیع القدر ہر مرور اکہ ایشان بخلافت و ریاست قبول نمایند خلیفہ او خواہد بود این کلام متین حضرت را باین شرح و بسط چون بآن طائفہ جلیل القدر رسانید جمہور ایشان کہ در مدینہ بودند بر در سرائے آنحضرت آمدہ استدعائے مبایعت نمودند چون ہجوم و ازدحام مہاجر و انصار بدین مرتبہ دید از خانۂ خویش بیرون آمدہ متوجہ مسجد نبوی شدہ خطبہ فصیحہ و بلیغہ خواندند مشتمل بر حمد و ثنائے خداوند عالم و درود بر سرور عالم بعد ازان فرمودند ای گروہ میدانید یا نمیدانید کہ امیر شما باشم یا نباشم یگفتند آرے

جوہر روزی دہ نفر کافران بحضور حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم عرض کردند کہ ما یک یک نفر یک مسئلہ را تکرار از حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی بن ابی طالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ سوال کنیم اگر ہر کدام جواب غیر مکرر بفرمایند حدیث انا مدینۃ العلم و علی بابہا برحق و انیم پس بکعبہ آمد و سوال کردیا علی علم افضل ست یا مال فرمودند علم گفت بچہ دلیل فرمودند کہ علم میراث پیغمبر است و مال میراث کافران دوم گفت کہ علم افضل ست یا مال فرمودند علم گفت بچہ وجہ فرمودند علم ترا نگہبان است و مال را تو سوم گفت کہ علم افضل ست یا مال فرمودند علم گفت چگونہ فرمودند علم را دوست بسیار ماند و مال را دشمن بسیار چہارم ہمین سوال کردند فرمودند علم گفت بچہ طور فرمودند اگر از مال چیزی بدہند کم گردد و از علم ہر چہ خرج کنند کم نشود بلکہ زیادہ شود پنجم ہمین سوال کردند و چہ پرسید فرمودند صاحب مال را بخیل و قسم گویند و صاحب

علم را تعظیم نمایند ششم سوال کرد و وجه پرسید فرمودند مال را اندوختن نگاه باید داشت و علم را احتیاج حکمبانی نباشد
هفتم سوال کرد و فرمودند علم روشن کند دل را و مال دل را سیاه کند هشتم سوال کرد فرمودند کمال را حساب است
و علم را حساب نیست نهم سوال کرد و فرمودند علم همراه تو تا آخرت برند و مال را به دنیا گذارند دهم سوال کرد
فرمودند آنکه علم دارد دعوی بندگی کند و مال دار دعوی فرعونی پس همه کافران بحضور حضرت سرور عالم صلی الله
تعالی علیه و آله و صحابه وسلم مسلمان شدند

جوهر امام اول امیر المومنین علی کنیت ابو الحسن و ابو تراب ولقب حیدر و مرتضی و یعسوب الدین
و امام المتقین و پدر ایشان عمران و کنیت ابو طالب و مادر ایشان بی بی فاطمه بنت اسد
بن هاشم بن عبد المناف سیزدهم رجب روز جمعه در خانه مبارک در وجود آمده بعد از عام فیل سی سال
و عمر شصت و سه سال بود و قاتل ایشان عبد الرحمن بن ملجم و در شب او نیز بست و یکم رمضان
سنه اربعین من الهجرت و قبر در نجف از بلاد کوفه و مدت امامت و خلافت پنج سال و نه ماه و فرزندان ایشان
امام حسن و امام حسین و محسن مات صغیرا و محمد اکبر و عثمان اکبر و عثمان اصغر و عمر اکبر و عمر اصغر و جعفر اصغر و محمد اصغر
و عبد الله و عباس اصغر و ابو القاسم فوت و زید - زینب کبری و زینب صغری و رقیه کبری و رقیه صغری
ام الحده و نفیسه و ام الکرام و امامه و زینب و امهانی و ام سلمه و میمونه و خدیجه و فاطمه و منتخبه و امام محمد حنفیت
عباس اکبر و جعفر اکبر و معاشر و نسیجه - امام دوم امام حسن کنیت ابو محمد و لقب امید و سبط و ادر ایشان
حضرت فاطمه بنت رسول الله تولد در شب پانزدهم رمضان سنه سه هجری در مدینه و عمر چهل و شش سال و پنج ماه
و دو نیم روز سنه خمسین من هجرت وفات یافت و قاتل ایشان شعیب الکبری بوده زن امام حسن جعده نام
بنت اشعث بن قیس او را زهر داده وفات ایشان بعد نبی سی و نه سال و بعد علی ده سال و بعد از فاطمه
سی و هشت سال شش ماه نیم ماه صفر قبر در بقیع مدت امامت ده سال و فرزندان ایشان زید و قاسم
و عبد الله و یعقوب و حسین و عبد الرحمن و اسمعیل و محمد طاهر و حمزه و حسن مثنی و فاطمه و ام عبد الله و ام سلمه
و رقیه و ام الحسن در بعضی رسائل ست که فرزندان امام حسن پانزده اند هفت پسر و هشت دختر - و امام
سوم حضرت امام حسین کنیت ابو محمد و لقب رشید و سبط مادر ایشان فاطمه بنت رسول الله تولد پنجم
رمضان سنه چهار هجری در مدینه و عمر پنجاه و شش سال و دو ماه و قاتل ایشان شمر بن ذی الجوشن وفات
دهم محرم سنه احدی و ستین هجری قبر در کربلا مدت امامت پانزده سال و فرزندان ایشان یازده و دو دختر
از انجمله علی اکبر علی اصغر عبد الله فاطمه سکینه و در رسائل دیگر هشت فرزند چهار پسر و چهار دختر - امام چهارم حضرت
امام زین العابدین کنیت ابو محمد و سجاد و لقب اسحاق و زین العباد و مادر ایشان شهر بانو تولد

بفتم شعبان مدت عمر پنجاه و هفت سال قاتل شان عبد الملک مروان وفات هیزدهم محرم قبر در بقیع مدت امامت سیزده سال و فرزندان امام محمد باقر و عبد الله و حسن و حسین اصغر و زید عماری و علی اصغر و خدیجه و علیه و ام کلثوم - امام پنجم امام محمد کنیت ابو جعفر لقب باقر مادر ایشان فاطمه بنت حسن و تولد ماه رمضان عمر پنجاه سال قاتل ایشان ابراهیم ابن ولید وفات دزدی انجه قبر در بقیع مدت امامت هیزده سال و فرزندان امام جعفر عبد الله و جعفر ابراهیم و علی و زلیخا و زینب -

جوهر جگر بند مصطفی صاحب الجود و السخا ابو محمد حسن مجتبی رضی الله تعالی عنه بن علی بن ابی طالب کرم الله تعالی وجهه امام دوم اندازه ایمه اهل بیت ولادت حضرت ایشان روز سه شنبه پانزدهم ماه رمضان سال سوم از هجرت در مدینه واقع شده اکثر اوقات حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله وسلم مرکوب می شدند و حضرت ایشان را و حضرت امام حسین علیه السلام را راکب می ساختند و میفرمودند که نزدیک پروردگار ما بهترین خلائق ایشانند و دوستی ایشان باعث نجات ست و دشمنی ایشان جز گمراهی و ضلالت بار نیارد و حدیث شریف مثل اهل بیتی کمثل سفینة نوح چون حضرت علی کرم الله تعالی وجهه بشهادت شهید سوزدیگر رمضان سال چهلم هجری امیر المومنین حسن رضی الله تعالی عنه بجای پدر بزرگوار بر مسند خلافت نشست چهار هزار مرد با حضرت ایشان بیعت نمودند تا مدت شش ماه چون حضرت سید عالم فرموده بودند که ایام خلافت بعد ازمن سی سال ست از انجمله بست و نه سال و شش ماه خلفاء اربعه بر سریر خلافت متمکن بودند و شش ماه که از جمله سی سال مانده بود حضرت امیر المومنین امام حسن علیه السلام تمام کرده چون دید که معاویه در طلب حکومت بیقرارست و خون مسلمانان درین امر ریخته خواهد شد امر حکومت را بمعاویه تسلیم کرد و خود در مدینه طیبه گوشه گرفت صاحب خزانه جلالی فرماید که با اینهمه خاطر معاویه نیارامید جعده بنت اشعث زن حضرت امیر المومنین حسن علیه السلام را بوعده ها فریفته ساخت آن ناقص العقل والدین موجب گفتهٔ معاویه امام معصوم را مسموم ساخت چون حضرت المومنین دید که ایام حیات آخر سید حضرت امیر المومنین امام حسین علیه السلام را طلب فرموده خلافت و امامت را حواله نموده بتاریخ بست و ششم ماه صفر سنه خمسین هجری جان بجانان تسلیم کرد ایام حیات حضرت ایشان چهل و هفت و مدت خلافت شش ماه بوده دو پسر و شش دختر گذاشتند چنانچه مفصل این ماجرا در روضة الصفا مسطور ست مراة الاسرار - وچون قدریان غلبه کرفتند و مذهب اعتزال در جهان پراگنده شد حضرت خواجه حسن بصری قدس سره بخدمت حضرت امام حسن رضی الله تعالی عنه نامه نوشت و آن اینست بسم الله الرحمن الرحیم السلام علیک یا ابن رسول الله و قرة عینیه و رحمة و برکاته که شما جگر بند نبی هاشم چون گشتیها روانید

در رویای زرف ہر کہ متابع شما بود نجات یابد چون متابعان کشتی نوح کہ بران نجات یافتند مومنان چہ میفرمائید
ای ابن رسول اللہ در حیرت ما در قدر و اختلاف ما در اطاعت تا بدانیم کہ روشنی شما اندر ان چیست و
ہرگز منقطع نخواہد شد علم شما بعلم خدای عزوجل و او نگاہ دارندہ و حافظ شماست چون این نامہ رسید
جواب نوشت۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم آنچہ نوشتہ بود ابن از جبرت خود و از انکہ میگوئی از است اندر قدر
و آنچہ راست من بران مستقیم است اینست کہ ہر کہ بقدر خیر و شر از خدا تعالی ایمان نیارد کافر است و ہر کہ معاصی
بدو حوالہ کند فاجر یعنی انکار تقدیر مذہب قدریہ بود و حوالہ معاصی بخدا تعالی مذہب جبریہ پس بخدا استعانت
اندر کسب خود بمقدار استطاعت از خدائے عزوجل و بین ما میان قدر و جبرست یعنی جملہ خیر و شر بتقدیر
خدای تعالے است اما باختیار تو موجود میشود۔ مراۃ الاسرار

جوہر حضرت امام حسین رضی اللہ تعالی عنہ بن علی ابی طالب کرم اللہ وجہہ امام سوم مذاہبہ
اہل بیت ولادت حضرت ایشان روز سہ شنبہ ماہ شعبان سال چہارم از ہجرت در مدینہ واقع شدہ
و شش ماہہ متولد گشتند حضرت ایشان فرمودند شفیق ترین برادران تو بر تو دین است از آنچہ
نجات مرد در دین بود و ہلاکش در مخالفت آن کسے سوال کرد کہ نہایت بندگی چیست فرمودند کہ
نہایت کار بندہ آنست کہ از اختیار خود بر خیزد یعنی در ذات احدیت چنان غرق گردد کہ خود را و دیگران
نہ بیند۔ روزی مردی آمدہ گفت یا ابن رسول اللہ من درویشم درماندہ ام و اطفال دارم مرا قوت
معیشت می باید فرمودند کہ بنشین کہ مارا رزقی در راہ است بسے بر نیامد کہ پنج صرہ دینار بیاورند حضرت
ہر پنج صرہ بدان درویش دادہ و ازوی عذر خواست کہ ما را معذور دار ما از اہل ملائیم و از راحت دنیا
باز ماندہ و مرادہائے خود گم کردہ صاحب تاریخ طبری می آرد کہ چون معاویہ ابن ابی سفیان بمرد و
موافق وصیت وی یزید بن معاویہ بر مسند حکومت بنشست با ہمہ اہل شام بیعت بستد و نامہ برائے
ولید بن عتبہ کہ از نزد پدرش حاکم مدینہ بود فرستاد کہ از چہار تن بیعت من بستان یکی عبد الرحمن بن
ابو بکر صدیق دوم عبد اللہ بن عمر فاروق سوم عبد اللہ بن زبیر چہارم حضرت امام حسین علیہ السلام
اگر بیعت قبول کنند بہتر والا کار آنہا بساز ولید بموجب صلاح مروان بن حکم با ہر چہار بزرگ
مستحق خلافت را تکلیف بیعت یزید نمود ہر گاہ کہ ایشان بر حکومت معاویہ راضی نبودند بر یزید
چہ طور بیعت کنند بہ جہت دفع شر متوجہ مکہ شدند و چون این خبر شائع شد کہ حضرت امام ہمام بیعت
یزید قبول نکردند و بمکہ رفتند مردم کوفہ از ین خبر شاد گشتہ محضرہا نوشتند و رسولان پیش امام علیہ السلام
فرستادند و دوازدہ ہزار متفق شدہ پیغام فرستادند حضرت امام حسین با جمیع قبیلہ متوجہ کوفہ شدند بر حسب

عبداللہ بن عباس منع کرد کہ کوفیان بیوفا اند اگر کوفیان دوستدار شما اند چرا خلیفہ بزید ایذا کوفہ بگذرد
الغرض عرض عبداللہ بن عباس سودمند نشد و ہمراہ امام چہل سوار و صد پیادہ بود از مکہ روانہ گشتند ہوا خواہان
یزید بوی خبر رسانید یزید چون مار پیچیدہ عبداللہ بن زیاد را نامہ نوشت کہ از انجا لشکر جمع کردہ سر راہ امام
بگیر اگر بیعت من قبول کند بہتر والا او را با جمیع ہوا خواہان او بکش عبداللہ بن زیاد ملعون عمر بن سعد را
با چہار ہزار کس برای کشتن امام تعین نمودہ روے بیابانیہ نہاد اول ماہ محرم سال شصت یک بود شخصی امام را دیدہ
گفت ای امام مسلمانان کجا خواہی رفت فرمود بکوفہ گفت باز گرد و بیا نیک لشکر عمر بن سعد با چہار ہزار کس
رسید و مسلم بن عقیل را کہ پیشتر خود فرستادہ بود او را کشتہ است حضرت امام از انجا کوچ کردہ بدشت
کربلا فرود آمد ناگہ از عقب عمر بن سعد رسید و مردم کوفہ بیوفائی کردہ با او متفق شدند و آب فرات را
باتفاق یکدیگر بر روی اہل بیت رسول خدا بستند تا بے آب ہلاک شوند یک ہفتہ از گفت و شنود
گذشت روز جمعہ بتاریخ دہم محرم سنہ شصت و یک ہجری از صبح جنگ آغاز شد امام معصوم با جمیع برادران
و فرزندان و غیرہ بے آب تشنہ در جنگ مشغول گشتند و آخر روز ہفدہ کور باچ برادر و سہ فرزند و ہشتاد
تن از اصحاب شربت شہادت چشیدند و سر حضرت امام بریدہ پیش یزید لعین بردند مدت حیاتش
پنجاہ و ہشت سال و بقولے پنجاہ و ہفت سال و سہ ماہ و دو روز بود چہار پسر و دو دختر و اشتند و
صاحب تاریخ طبری گوید کہ جمیع کشتگان کربلا سہ روز افتادہ ماندند بعد ازان مردمان بنی اسد
آمدہ امام حسینؑ را بگور کردند و علی اکبر بن حسین را در پایان قبر پدر دفن کردند و دیگر شہدا را
بیک موضع در خاک مستور ساختند و حضرت عباس بن علی کہ علمدار و محبوب ترین برادران حضرت
امام بودند در حیات امام چند ساعت پیشتر تردوات نمایان کردہ شربت شہادت چشیدند ایشان را
بر سر راہ عارضیہ مدفون ساختند حضرت امام زین العابدین مریض بودند تا امانت خلافت و
امامت مع وصیت بوے ایشان حوالہ نمودہ جان بجانان سپرد و از فرزندان علی مرتضیٰ محمد حنیفہ
و عمر زندہ ماندند کہ ہمراہ امام نبودند سید محمد گیسو دراز در مصنفات خود می نویسند کہ من حیرانم بر مجتہدان
امت محمدی کہ مردم امت فرزندان پاک نہاد آنحضرت را بے گناہ کشتند و باز مسلمانی آنہا بحال
خود ماند و از ملفوظات خواجگان چشت ما اکثر جا حضرت گنج شکر و دیگر خواجگان فرمودہ اند کہ این
کافران چرا فرزندان رسول علیہ السلام را بے گناہ کشتند و بعد از شہادت امام حسین یزید بن معاویہ
بشرب دوام الفت گرفت و بہر وایتے آنکہ گفت کہ از دین محمد بیزار شدہ و ملت عیسیٰ بہم رسانید

جوہر وارث علم و عمل مصطفوی و متصرف ولایت مرتضوی حضرت امام علی زین العابدین

بن حضرت امام حسین امام چہارم اند مادر ایشان شہر بانو بنت یزدجرد شہریار بن خسرو بن ہرمز بن نوشیروان بود و در روضۃ الصفا و حبیب السیر مسطور است کہ در زمان خلافت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ دختر یزدجرد اسیر کردہ آوردہ بودند ہر سہ را حضرت اسد اللہ کرم اللہ تعالی وجہہ در حصہ خود گرفتند کہ اینہا دختران سلاطین عجم اند فروختن ایشان مناسب ندارد پس یکے را بحضرت امام حسینؑ بخشیند از وی حضرت امام زین العابدین متولد گشتند و یکی بہ محمد بن ابو بکر صدیق دادند از وی قاسم بوجود آمد و یکے را بعبد اللہ بن عمر فاروق عنایت کردند از وی سالم تولد نمود پس علی بن حسین و قاسم بن محمد و سالم بن عبد اللہ خالہ زاد یکدیگر بودند و تولد امام چہارم روز جمعہ پانزدہم جمادی الآخر و بروایتی در ماہ شعبان سنہ ثمان و ثلثین ہجری واقع شد اسم شریفش علی بود و کنیت وی ابو محمد و ابو القاسم نیز گفتہ اند و القاب وے زین العابدین و ذکی و امین است در زمان شہادت حضرت امیر دو سالہ بودند و در واقعہ کربلا بست و سہ سالہ عمر داشتند کہ بعد از شہادت حضرت امام بر مسند امامت نشستند محمد حنیفہ بن علی در باب امامت باوی منازعت نمود امام زین العابدین فرمودند کہ در خانہ کعبہ نزد یک حجر الاسود رویم و از وی بپرسیم کہ امام زمان کیست پس ہر دو باتفاق نزد حجر الاسود رفتہ سوال کردند حجر الاسود بزبان فصیح گفت کہ امامت بعد از حسین بن علی بعلی بن حسین رسیدہ است و امام زمان اوست روز سہ شنبہ ہژدہم ماہ محرم در سنہ خمس و سبعین ہجری در زمان سلطنت ولید بن عبد الملک بن مروان بہ ریاض جنان خرامان گشتند و در بقیع مدینہ پہلوے عم خود حضرت امام حسن مدفون گشت مدت عمر پنجاہ و ہفت سال و ایام امامتش سی و چہار سال و بقول اکثر مورخین ولید بن عبد الملک بن مروان آن امام معصوم را زہر داد حضرت ایشان یازدہ پسر و چہار دختر داشتند - مراۃ الاسرار

جوہر مفتاح حقائق و معارف حضرت امام محمد باقر بن زین العابدین رضی اللہ تعالے عنہم امام پنجم اند مادر ایشان بنت امام حسن بود و ولادتش روز جمعہ سوم ماہ صفر و بقولے غرہ ماہ رجب سنہ سبع و خمسین ہجری در مدینہ واقع شدہ اسم شریفش محمد ست و کنیت ابو جعفر و القابش باقر و شاکر و ہادی گفتہ اند در زمان شہادت امام حسین سہ سالہ بودند و در وقت وفات پدر خود سی و ہشت سال عمر داشتند کہ بر مسند امامت نشستند کمالات حضرت ایشان بسیار است درین مختصر گنجایش ندارد روز دوشنبہ ہفتم ذیحجہ سنہ اربعہ عشر و مائۃ در زمان سلطنت ہشام بن عبد الملک بفردوس اعلی انتقال فرمودند و بقول اکثر ارباب تاریخ ہشام بن عبد الملک امام پنجم را زہر داد مدت عمر ہنجاہ و ہفت سال و ایام امامتش نوزدہ سال مدفن در بقیع مدینہ نزدیک مرقد جنت آئین امام زین العابدین است پنج پسر و دو دختر و

وبقولی شش پسر و یک دختر و بقولی سہ پسر و یک دختر داشت مرآۃ الاسرار

جوہر سر حلقہ اہل کمال امام ابو عبد اللہ جعفر بن محمد الصادق رضی اللہ تعالیٰ عنہ امام ششم اندر شش جہات عالم از روی حقیقت منصرف بود مادر حضرت ایشان ام فروہ بنت قاسم بن محمد بن ابو بکر صدیق است وولادتش روز شنبہ و یا یکشنبہ ہفدہم ربیع الاول سنہ ثلث وثمانین واقع شدہ اسم مبارکش امام جعفر و کنیت ابو عبد اللہ و ابو اسمٰعیل ولقبش صادق و صابر و فاضل و طاہر است در وقت جد خود امام زین العابدین پانزدہ سالہ بود و بقولے دوازدہ سالہ و در زمان انتقال پدر خود امام محمد باقر سی چہار سالہ بودند و بروایتے سی و یک سال عمر داشتند کہ بعد از پدر بر مسند امامت بنشستند و کمالات حضرت ایشان از شرق تا غرب فرا رسیدہ روز دوشنبہ پانزدہم ماہ رجب سنہ ثمان واربعین ومائۃ در زمان سلطنت ابو جعفر منصور دوانقی از خلفاء بنی عباس بریاض رضوان شتافت وبقول اکثر مورخین آنجناب را منصور دوانقی زہر داد مدت حیاتش شصت و ہشت سال و بقولے شصت و پنج سال و ایام امامت سی و چہار سال بود و شش پسر و یک دختر داشتند و بقول اصح ہفت پسر و چہار دختر بودند از جملہ

پسر کلان اسمٰعیل بود۔ مرآۃ الاسرار

جوہر امام ششم امام جعفر و لقب صادق و مادر حضرت ایشان بی بی افزون بنت قاسم تولد در ربیع الاول و عمر شریف شصت سال وفات در شوال و قاتل حضرت ایشان ابو جعفر دوانقی و قبر شریف در بقیع و مدت امامت سی و پنج سال و فرزندان حضرت ایشان موسیٰ و اسمٰعیل و اسحاق و عباس و محمد و علی و عبد اللہ و ام فاطمہ

جوہر امام ہفتم موسیٰ کاظم کنیت ابو الحسن و لقب کاظم و مادر ایشان بی بی حمیدہ بانو تولد در صفر عمر پنجاہ و چہار سال و قاتل ایشان ہارون رشید قبر در بغداد و فرزندان ایشان امام علی و ابراہیم و عباس و قاسم و اسمٰعیل و جعفر و ہارون و حسن و احمد و مارون و حمزہ و محمد و عبد اللہ و اسحاق و حسین و فضیل و سلمان و فاطمۂ الکبریٰ و فاطمۂ الصغریٰ و ام کلثوم و ام جعفر و لیانہ و زینب و خدیجہ و علیہ و حلیم و رانم و امیرہ و عائشہ و ام سلمہ و میمونہ۔

جوہر امام ہشتم امام علی رضا کنیت ابو الحسن لقب رضا مادر ایشان ام ولد ولادت در مدینہ روز پنجشنبہ پانزدہم ربیع الاول سنہ ثلث وخمسین ومائۃ وشہادت در سنابا طوس روز جمعہ بست و یکم رمضان سنہ ثلث ومائتین ہجری عمر چہل و نہ سال قاتل شان مامون رشید قبر در طوس و آنرا مشہد گویند مدت امامت بست سال و حضرت ایشان را پنج پسر بودند و یک دختر موسے اکبر و جعفر و

وابو الحسن علی وابراہیم محمد تقی

جوہر امام نہم امام محمد کنیت ابو جعفر ولقب تقی ومادر ایشان ریحانہ تولد رمضان عمر بست و پنج سال وفات ذی القعدہ قبر بغداد قاتل شان عبد اللہ زبیر مدت امامت ہفدہ سال ایشان را یک پسر بود اسم نقی۔

جوہر امام دہم علی وکنیت ابو الحسن ثالث چہ ابو الحسن اول علی بود ند دوم علی موسی الرضا سوم علی ہادی وعسکری نیز بست لقب نقی مادر ایشان بی بی افزون ولادت ومدینہ سوم رجب سنہ اربع عشر ومائتین عمر چہل سال قاتل ایشان ابو فضیل قبر در سامرہ نزدیک بغداد مدت امامت سی سال فرزندان ایشان حسن حسین جعفر محمد وعائشہ وفات در زمان معتمر خلیفہ در سر من رائے روز دوشنبہ آخر جمادی الآخر سنہ اربع وخمسین ومائتین وقبروی در سرای ولیست در سامرہ وعقب او سہ پسر حسن حسین جعفر اما جعفر کنیتش ابو عبد اللہ مشہور ست۔

جوہر امام یازدہم امام حسن کنیت ابو محمد لقب زکی وعسکری مادر شان ام ولد ولادت حضرت ایشان در مدینہ نوزدہم ربیع الاول سنہ احدی وثلثین ومائتین ہجری قبر زہلوی پدر در سر من رائے عمر بست و نہ سال قاتل شان زبیر بن جعفر قبر در سامرہ نزدیک بغداد وحضرت ایشان یک پسر نامش محمد بن حسن

جوہر امام دوازدہم امام محمد وکنیت ابو القاسم ولقب مہدی آخر الزمان وایشان از اولاد امام حسن عسکری شنوند ہر وقت کہ تعالی خواہد کہ خروج کند

جوہر بعد از شہادت امیر المومنین امام حسن رضی اللہ تعالی عنہ معاویہ بن ابی سفیان دہ سال حکومت نمود پانزدہم رجب در سال شصت ہجری بمرض طاعون در دمشق وفات یافت ولادتش پیش از بعثت پنج سال بود ودر سال ہشتم از ہجرت ایمان آورد ودر زمان خلافت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ حاکم شام شد وبست سال در ایام خلافت حضرت عمر وعثمان حکومت کرد وہ ده سال دیگر بعد از معاودت حضرت اسد اللہ الغالب بجانب کوفہ حاکم بود عمرش بقولی ہشتاد وہشت وبقولی ہشتاد وپنج سال بود وزیر او پسرش یزید وابو منصور روی بود ہ است ودہ پسر داشت از انجملہ حکومت ممالک بہ یزید حوالہ نمود۔ مرآۃ الاسرار

جوہر در ملفوظ حضرت امیر سید محمد گیسو دراز قدس سرہ مذکور است کہ خلافت از حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بر دو نوع است خلافت کبری وخلافت صغری خلافت کبرے خلافت باطنی ست وخلافت صغری خلافت ظاہری وخلافت کبری باجماع امت مخصوص است

بحضرت امیرالمومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ وخلافت صغریٰ باجماع سنیان حضرت امیرالمومنین افضل الصدیقین راست رضی اللہ تعالیٰ عنہ وحضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ کلیہ میفرمایند کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم داعی ونادی امت بودند چون سوئے افق عالم تقاشتند صحابہ را داعی ونادی گذاشتند وخلافت کبریٰ مخصوص بحضرت امیرالمومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ وبعضے را خلافت صغریٰ بود وبعضے را نہ صغریٰ ونہ کبریٰ واز حضرت امیرالمومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ از خلافت کبریٰ خلفا شدند واز ان خلفا خلفا دیگر می شوند وتا قیامت این سنت جناب الٰہی جاری خواہد بود اما اجازت نامہ ومثال کہ سلف خلفا را دادہ اند وامر دیگران را می دہند مشروط بشروطی کنند چون آن شروط مفقود شود بحکم اذا انتفی الشرط انتفی المشروط بتحقیق خلیفہ نماند وداعی ومرشد ونادی وشیخ باصطلاح صوفیہ نخوانند وبیفرمایند کہ مشہور چہار دہ خانوادہ اند کہ ہمہ تعلق بحضرت امیرالمومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ دارند ودر شرح عوارف دوازدہ امام میفرمایند پس در اصل دوازدہ خانوادہ اند یکی از ہمیان کہ تولی بحضرت ابو اسحاق سلطان ابراہیم بن ادہم قدس سرہ دارند دوم طیفوریان کہ تولی بحضرت شیخ بایزید طیفور بن عیسیٰ بسطامی قدس سرہ دارند سوم محاسبیان بحضرت ابو عبد اللہ بن حارث محاسبی قدس سرہ چہارم قصاریان بحضرت ابو صالح حمدون قصار قدس سرہ پنجم جنیدیان بحضرت ابو القاسم شیخ جنید بغدادی قدس سرہ ششم نوریان بحضرت ابو الحسین محمد نوری قدس سرہ ہفتم سہلیان بحضرت ابو محمد سہل بن عبد اللہ تشتری قدس سرہ ہشتم حکیمیان بحضرت ابو عبد اللہ بن علی حکیم ترمذی قدس سرہ نہم خرازیان بحضرت ابو سعید احمد بن عیسیٰ الخرازی قدس سرہ دہم حلاجیان بحضرت ابو منصور حلاج قدس سرہ یازدہم سیاریان بحضرت ابو العباس قاسم مہدی السیاری قدس سرہ دوازدہم خفیفیان بحضرت ابو عبد اللہ محمد بن خفیف قدس سرہ اما خانوادہ چشتیان متفرع از ہمیان ست وخانوادہ سہروردیان متفرع از جنیدیان

جوہر حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ آدمیان آدم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام درین دار حجت جزا نبود بلکہ از جہت ظہور خلافت وسیادت حضرت ایشان بود۔

جوہر اول خلیفہ در خلافت صغریٰ ابو بکر بعدہ عمر بعدہ عثمان بعدہ علی خلافت ابو بکر باجماع صحابہ است وخلافت عمر باتخلاف ابو بکر وخلافت عثمان بمشاورت صحابہ است بفرمان عمر وخلافت علی ہم برحق ست زیرا کہ وقت مشورت صحابہ بر علی وعثمان ہر دو کس آفتاد اما چون عثمان را پیش کردند وے متعین گشت بر خلافت وچون عثمان وفات یافت بمشورت اول علی متعین گشت وخلافت ایشان تا سی سال بود

خلافت ابوبکر دو سال و سه ماه و نه شب و خلافت عمر ده سال و شش ماه و پنج شب و خلافت عثمان دوازده سال و یازده شب و خلافت علی پنج سال و نه ماه و آن سرور بعنوز خود خلافت بکسے تعیین نفرمود اگر اہل بیت را بداد دشمنان را تهمت میل افتاد و اگر بیگانه را بداد اہل بیت را غم آمد و بعد چهار خلیفه بهترین مردمان عشره مبشره اند و آن ده کس اند که در حق ایشان آن سرور گواهی داده اند بدخول بهشت و آن ده کس چهار خلفاء راشدین اند و شش دیگر طلحه و زبیر و سعد بن ابی وقاص و سعید و عبد الرحمن ابن عوف و ابو عبیده بن جراح و این گواهی ایمن گرداند از تغیر دین زیرا که با تغیر دین بهشت نباشد و هر که شک آرد در گواهی کفر است از بنجاست که بر خاستن بیم عاقبت از بنده ممتنع نیست بلکه جائز است که بنده از خوف عاقبت ایمن گردد و آنکه ایشان خوف میداشتند بجهت آنکه نباید که بر ما چیزے رود که خلاف رضاے حق باشد و این خوف خوف ترس و از بندگی حق باشد نه از بیم سوء خاتمه و بعد عشره مبشره بهترین مردمان کسانے اند که گواهی داد مصطفی ایشان را به بهشت که داخل خواهند شد از امت من هفتاد هزار بغیر حساب و بهترین مردمان بعد ایشان عامه صحابه اند بقوله خیر القرون قرنی

پس بهترین مردمان علماء عامل اند که ایشان را علماء آخرت گویند

جوهر دوم ذکر اصحاب رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که هیچ شک نیست که محبت هر محبوبے اقتضاء محبت کند تابر کرنسبتے بقرب یا بقرابت با وی دارد و اہل بیت و صحابه رسول مقبول صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم بعضے هم نسبت صورت و معنی داشتند و بعضے مجرد نسبت معنی و آن نسبت ایمان ست که بواسطه محبت و شرف صحبت رسول مقبول صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم مومنان را حاصل گشت که انا من الله و المومن منی نسبت معنوی از نسبت صوری کامل تر و بدین نسبت انبیا را جز میراث معنی که آن علم است نبوده است پس محبت رسول مقبول صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم محبت اہل بیت و اصحاب ایشان که ورثه علم ایشان اول ایشان بودند و از ایشان بدیگر مومنان انتقال کرد اقتضا کند و کے رواداره مومن حقیقی که در اصحاب رسول مقبول صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه قدح کند و حال آنکه ایشان از جهت صحبت حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم مهاجرت معاهد و اوطان و مفارقت اقارب و اقران اختیار کردند و اموال خود را در قدم مبارک ایشان نثار کردند

جوهر سوم ذکر حضرت خواجه اویس قرنی رضی الله تعالی عنه قبله تابعین بودند و قدوه ارباب یقین گاه گاه حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم روے مبارک سوے یمن میکردند و میفرمودند که

نسیم رحمت از جانب یمن می وزد

جوہر- قال اللہ تعالیٰ کنتم خیر امۃ بین شرف این امت مرحومہ زاد ہا اللہ تعالیٰ شرفا آنکہ خیر الانبیا را خیر الامم باشد و متابع نیر الکتب کہ قرآن مجید ست خیر الناس بود حضرت خضر دعا کردند کہ خداوند تعالیٰ مرا از امۃ مرحومہ و منصورہ محمد گردان و چون ابراہیم علیہ السلام در صحف فضیلت این امت یافتند عرض کردند خداوند تعالیٰ بگردان ایشان را از امت من فرمود کہ ایشان از امت محمد اند و حضرت موسیٰ در توریت مدح این امت یافت عرض کردند کہ خداوندا بگردان ایشان را از امت من فرمود کہ این امت محمد اند پس عرض کردند کہ خداوندا بگردان مرا از جملہ ایشان فرمود کہ دور ست ظاہر شدن ایشان و عیسیٰ علیہ السلام در انجیل فضائل این امت یافت عرض کردند خداوندا بگردان ایشان را از امت من فرمود کہ ایشان از امت محمد اند پس عرض کردند بگردان مرا از ایشان پس حضرت خداوند تعالیٰ برداشت حضرت عیسیٰ را بسوی آسمان و در آخر زمان از ین امت گردانید

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ عمر دنیا ہفت ہزار سال بود و پیدا شدم من در آخر ہزار ششم محدث شیخ جلال الدین سیوطی قدس سرہ میفرمایند کہ از احادیث دلالت آثار قیامت آنست کہ مدت امت آنحضرت زیادہ از ہزار سال ست و این زیادت بہ پانصد سال نمیرسد چرا کہ از چند طریق از طرق احادیث وارد شدہ کہ مدت بقائے دنیا ہفت ہزار سال است آنحضرت در آخر ہزار ششم مبعوث شدہ و دجال بر سر صد سال بر اید و عیسیٰ فرود آید او را بکشد و چہل سال بر زمین بماند و مردم بعد طلوع آفتاب از مغرب یکصد و بیست سال زندگانی کنند و میان دو نفخ صور چہل سال است پس مجموع این دو بیست سال باشد و امام مہدی پیش از دجال ہفت سال ظاہر شود دجال بر سر ہزار سال ہجری باشد اگر بعد دیگر بر سد خروج دجال و بر آمدن آفتاب از مغرب بر چند معلوم نیست فاما ممکن نیست کہ مدت ہزار و پانصد سال بکشد مردم بعد دجال چہل سال زندگانی کنند و عیسیٰ فرود آید و چہل سال بر زمین بماند و میان دو گوش دجال چہل گز مسافت باشد- مردم بعد طلوع آفتاب از مغرب یکصد و بیست سال ہر دو ی زمین بماند- میان دو نفخ صور چہل سال است نفخ اول اللہ تعالیٰ ہر زندہ را بمیراند و ہر مردہ را زندہ کند

جوہر در خبر ست کہ خلائق در روز قیامت باتفاق نزد حضرت آدم علیہ السلام در آیند و عرض کنند کہ اے پدر فرزندان را دریاب و در حضرت حق برای ما شفاعتی گوی بفرمایند کہ امروز سخن گفتن وظیفہ من نیست بہ ابراہیم روید تا او چہ گوید حضرت ابراہیم علیہ السلام نیز ہمان فرمایند کہ آدم علیہ السلام

فرمود بعلی ہذا تا آخر الام جملہ انبیا با امم ایشان بحضور سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم آیند وعرض کنند کہ ای پیش از ہمہ وپیش از ہمہ امروز روز تست و شفاعت بکشائی و بحضرت در آئی وہمہ از ین حیرت بدانی حضرت باعظمت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم جناب حق سبحانہ وتعالیٰ را ثنا گویند واز حضرت اجازت خواہند ندا آید اشفع تشفع وسل تعطہ ودر خبر معتبر است کہ در روز قیامت اول کسی کہ شفاعت کند شفاعت او قبول کنند حضرت باعظمت محمد رسول اللہ باشند صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وبعد حضرت ایشان دیگر انبیا، وبعد از انبیا اولیا وبعد از اولیا مومنان وآخر کسی کہ شفاعت کند جناب مستطاب ارحم الراحمین باسم سبحانہ وتعالےٰ شانہ

جوہر در لغت جنت عبارت از زمینے ست کہ درو درخت بسیار مغروس باشد چنانچہ سایہ بر زمین چنان انداختہ باشد کہ زمین را بطل خود پوشانیدہ باشد واشتقاق آن از الجن است وہو الستر پس لفظ جنہ صیغہ مرۃ باشد از الجن ودر اصطلاح علماء ظاہر عبارت ست از مقامات متنزہہ ومواطن جلیہ متوطنہ از دار آخرۃ وآن جنت افعال حسنہ واعمال صالحہ است بسبب صدور افعال وظہور اعمال از قلت وکثرت وعرفا گویند کہ بغیر از ین جنت افعال واعمال جنات دیگر ست کہ آنرا جنات صفات گویند وآن متصف بودن بندہ است بصفات کمالیہ ولی الالطاف والافضال وتخلق گشتن باخلاق خلاق ذی الجلال والجمال وآن نیز شفاوت است بسبب مراتب اہل کمال وجنات دیگر ست کہ آنرا جنات ذات گویند وآن عبارت است از ظہور رب الارباب بعبادخاص ورب بر ہر یکے بتجلی ذات ومستتر گشتن عبد در ان جنات بمجو ذات در ذات وحق تعالیٰ را سہ جنات ست از برائے خود واین مستفاد است از قولہ تعالےٰ فادخلی جنتی کہ مضاف است بذات یکی جنت اعیان ثابتہ است کہ حق تعالیٰ بآن مستتر می شود وذات خود را بذات خود از ورائے اعیان ثابتہ مشاہدہ میفرماید دیگر جنت ارواح ست کہ حق تعالےٰ مستتر میگردد در ان ارواح چنانچہ نہ ملک را اطلاع است ونہ بشر را دیگر جنت دیگر عالم شہادت ست وملکوتیات کہ حق تعالےٰ مستتر گشتہ در ان استار چنانچہ مطلع نیست بر ان ہیچ اغیار از نصوص الحکم فی شرح الفصوص

جوہر بدانکہ بہشت ودوزخ مخلوق اند وام دوموجود اند وفانی نشوند مومنان ہمیشہ در بہشت باشند وکافران ہمیشہ در دوزخ واہل کبائر وصغائر از مومنان در دوزخ خواہند ہمیشہ نباشند عذاب مومن عاصی از جائزات است وعذاب کافر از واجبات وبہشت ہشت اند دار الجلال ودار القرار ودار السلام وجنت عدن وجنۃ الماوی وجنۃ الخلد وجنۃ الفردوس وجنت نعیم ودوزخ ہفت اند جہنم ولظی وحطمہ وسعیر وسقر وجحیم وہاویہ ونام خازن بہشت رضوان است ونام خازن دوزخ مالک است

جوہر بدانکہ جنت وجہنم دو مظہر کلی اند از مظاہر الہیہ یکے مشتمل بر جمیع مراتب سعداء و دیگر مشتمل بر جمیع مدارک اشقیا وحصول کمال اعیان اشقیا در دخول جہنم است چنانچہ وصول اعیان سعدا بکمال خویش در دخول جنت است وآن کمالے کہ ہر یکے را از ان دو طائفہ بسبب دخول بہ اہل خویش حاصل گردد عین قرب ایشان ست بر ب خویش

جوہر حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ ہیچ آیتے در کلام ربانی وارد نشدہ کہ از ان ہمیشگی عذاب مفہوم گردد اما خلود وقیام کفار در نار مسلم الثبوت ست واین مستلزم خلود عذاب نیست ومیفرمایند کہ روز قیامت بمقتضای رحمتی وسعت کل شی سحاب رحمتش آتش غضب را فرو نشاند وبمقتضای سبقت رحمتی علی غضبی سلطان رافتش غنیم انتقام را شکست وبدوزخ رحمت وکلفت عاصیان وکافران بعد چند ایام کشمکش براحت وآرام مبدل شود ومیفرمایند کہ بعد مدتہا جوہر کفار اہل نار ونار یکی خواہد شد وعذاب ایشان عذاب خواہد بود یعنی عذب بمعنی حلو وشیرین مشتق از عذوبت وآرام کل روخواہد داد

جوہر صراط پلے ست بر پشت دوزخ باریکتر از موے وتیز تر از تیغ ہر دو طرف او جنگلہاست ہمچو خارہائے صعدان یعنی آہن کہ باسہ گوشہ خار راست میکنند وبہر دو کنارہ او فرشتگان استادہ بگویند رب سلم سلم ہمہ خلائق بر دی بگذرند بعضی ہمچو برق وبعضی ہمچو باد وبعضی ہمچو آب وبعضی ہمچو اسپ تیز رو وبعضی ہمچو پیادہ وبعضی ہمچو ہرکہ در پس وی انبیا واولیا مستقیم تر او در گذشتن آن پل آسان تر یکے آنچنان گذر کہ نداند پل در میان بود یا نہ وکافر وفاسق گذشتن نتواند دیفتے گویند پل میان دوزخ وبہشت نہادہ اند دوزخی بلغزد ودر دوزخ افتد وبہشتی در بہشت رود۔

جوہر نعیم اہل نیران مباین نعیم اہل جنان است۔ دار الثنا دو تنعم میان اہل جنت ونعیم واہل جہنم وعذاب الیم یکے ست ویکسان ست دوزخیان از نعیم بہشت چنان گریزانند کہ گریزا اہل جنت از نیران وحال آنکہ میان نعیم بہشتیان ونعیم دوزخیان نزدیکی رحیم ورحمان در صورت رحمت جدائی وتفاوت چندانست کہ بمثل گویند این زمین وآن آسمان است۔ نعیم اہل دوزخ از رحمت ارحم الراحمین پیدا شد بعد از غضب وعذاب الیم ونعیم اہل بہشت از حضرت رحمن الرحیم پیدا شد بمحض امتنان جسیم اما چون مآل عذاب ایشان بعد وبت رسید از یں جہت گفتہ شد کہ امرلذۃ وتنعم بالنسبۃ الیہا واحد اما من حیث التنعم والتلذذ بینہما ون بعید وتفاوۃ مدید۔ چون وعید زائل شد جزو عدم گذارند زیرا کہ بسبب مغفرت زائل گشت ہر دو حق مومن عاصی وہم در حق کافر ومنافق اما اول از بہر آنکہ عفو او را دریافت ومغفرت مغفرلو کشت واما ثانے از بہر آنکہ عذاب ایشان مبدل گشت بہ نعیم کہ مناسب

ایشانست۔ واخلان دار شقاوت کہ آن یزان ست در انجا لذتے دارند کہ آن سائن نعیم ساکنان دار السعادۃ است کہ آن جنان ست ونفوس خبیثہ اشقیا را نعیم وتلذذ از خبثیات باشد ونفوس طیبہ سعداء را نعیم مقیم از طیبات باشد آخر از حیوانات مشاہدہ کردہ باشی کہ جعل جزبا قاذورات انس گیرد ومنج عسل کہ نحل است جز برزہرات ننشیند۔ تجلی الہی از ان ۔وے کہ تجلی ست بر سعدا واشقیا یکسان است ویکی ست اما قوابل واستعدادات متعدد ومتنوع ومتباین اند بعد از قبول تجلی ہر یکے انچہ در ایشانست جز آنرا نتواند کہ نظیر۔ ساند ہمچنانکہ آب باران کہ از سوی آسمان فرومی اید از جہت مائیت یک آب ست صافی وشیرین بہ کدورت بزمینے میرسد واز وی نیشکر مے ۔روید وبزمینی میرسد واز وی حنظل متولد میگردد وباران کہ در لطافت انج وانچہ اہل شقاوت راست از عذاب تو ظاہر ہرش عذاب می بینی اما باطنش عذب است بنسبت ایشان وتحقق عذاب از عذوبت ست ولفظ عذاب مرمعنی عذب را ہمچون پوست است مر مغز را کہ پوست صیانت مغز میکند او نیز صیانت آن مغز میکند۔

جوہر بدان ایدک اللہ تعالے حضرت شیخ اکبر نقی عذاب آخرت نمی کنند مقامات اخرویہ بعد از فراغ حیات دنیویہ بطریق جامعیت وکلیت سہ منزل ومقام است کہ آنرا جنت وجہنم واعراف نام است وبر ہر یکے ازین مقامات ثلثہ اسمی از اسمای اللہ تعالی حاکم است کہ دائم بذاتہ اہل آن مقام را طالب است واہل آن رعایا آن اسم اللہ وعمارت آن منزل ومقام وجود ایشان است وعدحق عبارتے از رسانیدن آن کامل است بآن کمال معین کہ استعداد ہر یکے ازین سہ طائفہ آنرا طالب وبآن متواصل است مثلاً موعود اہل صلاح جنت است ومنازل ومراتب آن واہل فساد را جہنم وانچہ مناسب آن وطائفہ دیگر وعلی الاعراف رجال تعریف وتحقیق مناسب آن وہمچنانکہ ہمہ وعد کامل است وعید نیز شامل ست بحسب مراتب ایشان۔ وعید کہ آن عذاب است از مقتضیات اسم المنتقم است واحکام آن در پنج طائفہ ظاہر گردد وبا ایشان اجرا یابد وایشان را اہل نار گویند یکی مشرک ودوم کافر وسوم منافق وچہارم مومن عاصی پنجم عارف غیر عامل باشد یا محجوب غیر عارف بود وبرین پنج طائفہ چون اسم المنتقم سلطنت خود براند بہ نیران جہنم ہمہ معذب باشند وعذاب ہر یکے فراخور او باشد۔ بر ہر یکے عذاب بوجہے عذب گردد تا ازان تلذذی وتنعمی یابند وصورت آن عذاب اول بدیگر چیز مبدل گردد وچون بر ایشان سالہا وحقبہا بگذرد کہ ہر حقبے ہزار سال آن عالم بود ہر یکے را مناسب حال او از حضرت عزت راحتے ورحمتے برسد اما عارف غیر عامل یعنی کہ موحد بود حال را میدانست کہ حق ست کہ در منظر خلقیت وکونیہ ظہورات دارد وجود بحقیقت او راست

و باقی کسراب وہمون داد ہر مقامی مذاد وحق ہر مرتبہ نگذارد چون در جہیم بعد چند وقت مقیم گردد داند کہ سکان اعمال و زمان افعال ایام دنیا بود و آن فرصت از وے فوت شد حق مطلق نظرے فرماید بجمال ایشان۔ محجوب غیر عارف عاصی کہ درین حجاب ماندہ بود کہ خداوندی ہست خارج از عالم و حقیقت او دیگر ست و حقیقت عالم دیگر ایشان را نیز بعد از عذاب راحتے حاصل شود در مقابل آن جہل نہ چنان راحتے کہ کسی داند کہ از چہ راحت یافتند۔ و منافقان نیز بعد از بعد زمان عذاب و تطاول ایام عقاب چون در ایشان دو استعداد بود یکے استعداد کمال و یکی استعداد نقصان چون استعداد نقص بر ایشان غلبہ کرد و از ادراک کمال محروم ماندند ایشان نیز در آتش بعد از تمام بسیار نقص و عاجز و رانسی گردند و تمام ایشان زائل گردد و تبدیل عذاب ایشان بعذوبت آن باشد و مثال محسوس کہ مامی بینم کہ کسان ہستند کہ در مبادی حال با نوع حسیہ دنیویہ رضی نمی باشند و ہر نصیبی نامناسب سر فرود نمی آرند و بجواب احوال چون مبتلا میگردند مرضی خسیس سامتی بہا نہ می شوند و بآن خیال مالوف میگردند کہ بآن قناعتی نمایند و الم عاران از ایشان مرتفع نمیشود اما تبدیل عذاب مشرکان کہ مقیدی عین از موجودات بالوہیت فرا گرفتہ بودند و بمعبودیت الہ مطلق قریب گردند بعد از آنکہ منتقم از ایشان بعذاب انتقام کشند رحمت حق مطلق از ان روی کہ آن وجود مقید پرتو مظہر از مظاہر حق مطلق بود ایشان را در یابد آلام آن عذاب از اجسام ایشان بردارد و تا قطعاً احساس عذاب نکند با آنکہ در جہنم باشند و تبدیل عذاب کفار کہ مستحق اند عذاب اند بعاقبت چون ایشان نیز با استعداد فطری خود دران افتادہ اند ہر چند بسوزند در انواع عذاب آخر حق تعالیٰ بحکم سبقت رحمتی علی غضبی آخر می باید حاصل کلام عذاب مؤبد نخواہد بود و سن حیث انہ عذاب لیکن نامید و خلود و بعضی در مقام عذاب کہ جہنم ست باشند تا جنت و جہیم ہر دو معمور ماند و این اخبار کہ گفتہ شد منافی ایات و اردہ در عذاب نیست۔

جوہر دوم رویت۔ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند رویت عیان درین جہان متعذر است چہ باقی و فانی نگنجد اما در آخرت مومنان را موعود ست و کافران را ممنوع مومنان در دنیا حق تعالیٰ را بدیدہ ایمان و نظر بصیرت بینند و در آخرت بنظر عیان و بعضی طائفہ در دنیا بعلم الیقین بدانند و وعدہ عین الیقین بایشان بآخرت بود و طائفہ بعین الیقین بینند و وعدہ حق الیقین ایشان بآخرت بود و عین الیقین چون بکمال رسد در وجہ حس بصر باید کہ دران زیادت صورت نہ بندد چنانکہ حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ ازین مقام خبر داد لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا و طائفہ کہ نفی رویت کردند آخرت محل غلط ایشان دو چیز آمد یکی تمسک بقول جناب خداوند تعالیٰ لا تدرکہ الابصار و یکی قیاس آخرت بر دنیا جواب از اول آنست کہ رویت دیگر است و ادراک دیگر رویت ممکن است و ادراک متعذر چرم آفتاب را توان دید و ادراک نتوان کرد و جواب از دوم آنکہ رویت دنیوی با رویت اخروی ہیچ مناسبت ندارد و باقی سا با فانی چہ نسبت پس محل غلط ایشان

کہ آن طائفہ پندا شتند کہ در آخرت رویت را جہتے و وصفی و احاطہ نور بصر بیابد ہمچنانکہ در دنیا مبصرات و دنیوی را مشاہدہ کردہ اند و این تصورات دنیا و این متصورات ہمہ تخیلات باطل است و این غلطی بزرگ است کہ کسے قیاس مرتبہ کہ فوق حال و مقام او بود بر حال و مقام خود کند امور اخروی را امروز کسی در یابد کہ او بکلی از دنیا و لذت او صرف رغبت کردہ باشد و روئے دل بآخرت آوردہ این طائفہ معاملہ بہ نقد کنند و بہ نسیہ تن در ندہند آنچہ دیگران را فردا از لقا وعدہ است ایشان را امروز عین نقد است و با ایہمہ اگرچہ وعدہ دیگران نقد ایشان ست ایشان را نیز وعدیست کہ آن نقد طائفہ دیگرست و آن طائفہ را ہمچنین تا بہ نقد مطلق رسد کہ وعدا و نقد دیگرے نبود و آن حضرت سرور عالم اند صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ وعدہ دیگر انبیا نقد ایشان اند ہمچنانکہ وعدا ولیا نقد انبیاست و وعد مومنان نقد اولیا و حضرت سرور عالم را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بحسب حال خود ہم مقامے موعود است کہ عبارت ازان مقام محمود است ہیچکس را با ایشان دران شرکت نیست و بہ تخصیص کلام مجید بیان ناطق ست کہ عسیٰ ان یبعثک ربک مقاما محمودا

جوہر رویت حضرت خداوند تعالیٰ در دنیا بدیدہ دل بود نہ بچشم سر لیکن بغلبہ حال چنان نماید کہ گویا بچشم سر می بیند و بعضے میفرمایند کہ سالک این راہ بجائے رسد کہ بصر و بصیرت یکی گردد و ظاہر و باطن یکرنگ شود و امتیاز صورت و معنی ازمیان برافتد آن زمان خواہ بگو کہ بدیدہ دل می بینم یا بچشم سر حاصل ہر دو عبارت یکیست

جوہر در دیدن محمد مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم مر خداوند تعالیٰ را در شب معراج علما را اختلاف است بعضے گویند بدل دیدہ چہ رویت در دنیا کہ دار فناست و رحق موسیٰ بعبارت نص منفی باشد و بعضے گویند کہ رویت آنحضرت علیہ السلام بچشم سر بود و بیغامبر را در شب معراج رویت خداوند تعالیٰ دو کرت بود

جوہر حدیث قدسی کہ مروی بخاری ست اعددت لعبادی الصالحین مالا عین رات ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر جناب مستطاب حق سبحانہ و تعالیٰ میفرمایند مقرر کردم و مہیا ساختم برائے بندہ ہائے صالحان من آنچیز را کہ نیست ہیچ چشم کہ دیدہ باشد و نہ ہیچ گوش کہ شنیدہ و نہ خطرہ کرد بر قلب بشر اکثر برانند کہ مراد رویت جناب مستطاب حق سبحانہ و تعالیٰ ست

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ در آخرت حضرت خداوند تعالیٰ بصور مختلفہ تجلی فرماید با اہل آخرت تا ہر کس آنچہ تصور کردہ باشد کہ حق آنست و او را بآن تصور پستیدہ تر

فائدہ در کشف الاسرار ست کہ روزی در مجلس جناب ارشاد مآب قبلہ کونین غوث الثقلین شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ و ارضاہ مذکور شد کہ فلان مرید آنجناب میگوید کہ من

جناب حق سبحانہ وتعالیٰ را بچشم سر دیدہ آنحضرت او را بحضور خود خواندند و پرسیدند اعراف نمود پس آنجناب او را ازین قول منع فرمودند و عہد گرفتند کہ بار دیگر اینچنین نگوید حاضران سوال کردند کہ این مرد محق است یا مبطل فرمودند محق است لیکن امر بروی ملتبس گشتہ و وجہش آنست کہ وی بچشم سر نور جمال را دیدہ و ہمان وقت از بصیرت کہ رویت قلبی ست سوراخے بطرف بصر او پیدا گشت و شعاع بصرش منور شد و جناب حق تعالیٰ متصل شد پس آنچہ بصیرتش مشاہدہ کرد مظنون او شد کہ بصر من دیدہ است و فرق نکردہ کہ اینجا دو رویت ست قال اللہ تعالیٰ مرج البحرین یلتقیان بینہما برزخ لا یبغیان یعنے دریاے رویت بصر و دریاے رویت بصیرت را دو برابر روان ساختہ چنانکہ باہم نمیامیزند و برزخے درمیان نہادہ کہ ہر دو در ہم نشوند و جناب حق سبحانہ وتعالیٰ بمقتضاے مشیت خویش نور جمال و جلال بدست الطاف خود بطرف قلوب بندگان می فرستد پس در بیگیرد و حاصل میکند قلب بندہ از ان نور چیزے و در بیگیرد و حاصل میکند چشم از رویت صور و درین ہیچ ضرر نیست زیرا کہ رواے کبریائی جناب الٰہی فوق انوار جمال و جلال ست کہ نسبوی انخراق آن رواراہی نیست

جوہر یعنی میفرمایند کہ رویت حضرت خداوند تعالیٰ در دنیا جائز نیست یعنی بعین بصیرت بچشم و نہ بدل مگر از جہت یقین بدانمعنی کہ یقین بداند کہ ہست و چون یقین بندہ درست گشت ہمچنان باشد کہ دیدار ست ولیکن نہ دیدار بود و ہر کہ رواندارد کہ بندہ خداوند تعالیٰ را درین جہان بیند یا معائنہ بچشم و یا بدل ضال ست و مبتدع و کذاب و حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ کلمیہ میفرمایند کہ نفی دیدار در دنیا بہ معنے دیدار عین حق یا بمعنی ادراک ہویت کفر است و درین شکے نیست کہ دیدار بدانمعنی نباشد بلکہ دیدار در دنیا بدل کہ آنرا مشاہدہ گویند ظہور ذات و صفات بتجلی انوار است و یقین دانستن بدل کہ خداوند تعالیٰ ہست چنانکہ باید نبود نا رفع حجاب و تجلی انوار نشود نہ معنی کہ شیخ ابو الحسین نوری قدس سرہ میفرمایند کہ الیقین ہو المشاہدۃ چون یقین بندہ را بدین درست گردد ولاجرم ہمچنان باشد کہ دیدار است یعنی چنانست کہ دیدار ست عین حق و ادراک ہویت است ولیکن نہ دیدار عین حق و ادراک ہویت بود و اگر کسی ازین یقین علمی مراد دارد معاذ اللہ کہ دیدار قلبی را انمعنی باشد کہ این نوع یقین عوام ہمہ دارند خواص را از عوام ہیچ فرقی نماند پس یقین کہ خواص را باشد نبود تا رفع حجاب و تجلی انوار نشود و ہمین را مشاہدہ و دیدار قلبی میگویم و حضرت شیخ نظام الدین قدس سرہ میفرمایند کہ مکاشفہ نہ آنست کہ ہویت حضرت حق تعالیٰ ادراک کنندہ یا دیدہ ہر چہ خواہی نام نہ، رویت قلبی را خواہ رویت بصیرت گو خواہ مکاشفہ خواہ مشاہدہ باصطلاح صوفیہ رویت

رویت قلبی ست نه رویت عینی که مجانسه بصر تعلق دارد

جوہر سوم رویت تعلق دارد بقلب و رویت متعلق است بچشم سر رویت را صفاے حجاب گویند و رویت را رفع حجاب و معنی صفاے حجاب آنست که مثلاً یک چیز را چنانکه هست عینک زیر چشم نهاده بیند و معنی رفع حجاب آنست که بی عینک ببیند آنکه صفاے حجاب ست آنرا مشاهده گویند و آنکه رفع حجاب ست آنرا رویت گویند و رویت حق موقوف ست بموت صوری موعود ست بچشم سر و رویت موقوف ست بموت معنوی - از کثرت تزکیه و تصفیه قلب سالک جلا کند در دل روی نماید جمال حقیقی می بیند از علیه حال بیقین تمام میداند که رویت است فاما اهل معرفت این را مشاهده گویند کما لا یشک الشمس که در چهارم آسمان ست و صفاے حجاب گویا که بذاته در آسمان دنیاست که می نماید بعضی گویند که دیدن حق تعالی بچشم سر جائز ست در عقل چرا که موسی سوال رویت کرد بقول رب ارنی انظر الیک و سوال محال از انبیا روا نیست بعضی گویند اشارت لن ترانی بر نفی اضافات غیریت است یعنی هرگز تو نخواهی دید مرا ای موسی تا که تو ئی - بعضے گفته رویت در آخرت همچو معرفت در دنیاست چنانکه خداوند تعالی را شناخته شود در دنیا از غیر ادراک و دریافتن هویت همچنان دیده شود در آخرت از غیر ادراک و دریافتن هویت قال الله تعالی لا تدرکه الابصار و هو یدرک الابصار در نیابد خداوند تعالی را چشمها پس در دنیا معرفت بچشمهاے شهودی که مشاهده ذات است عارفان را بغیر ادراک بود چنانکه در آخرت رویت و مشاهده بغیر ادراک شود

جوہر چهارم جناب مستطاب سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم بحضرت خداوند تعالی التماس نمود که خداوندا فرداے قیامت حساب امت من بدست من بده زیرا که امتے دارم که در غایت جور و جفا اند نباید که ایشان پیش انبیاے دیگر فضیحت شوند فرمان شد که حساب امت تو پیش خویش خواهم دید تا ایشان پیش تو فضیحت نشوند اگر ترا امت اند مرا بنده گانند -

جوہر پنجم رحمت او سبحانه بر دو وجه است یکی رحمت امتنانیه و این رحمت عام و مطلق است و سابق بر غضب و غضب که واقع شود بر مغضوبان منسوب برحمت است و غضب خالص نیست و این رحمت عام است همه را و ازین رحمت عالم پیدا شده سعید و شقی و مومن و کافر و مطیع و عاصی در سیدن رزق بعالم و ابقاء عالم ازین رحمت است و این رحمت شامل است مر ابلیس را نیز و بیان رحمت عذاب از کفار منقطع شود در جهنم و ابلیس نیز امیدوار این رحمت است و وجه دیگر رحمت وجوبیه است و آنرا حضرت خداوند تعالی بر خود لازم گرفته و وعده بآن فرموده رحمت وجوبیه نامیده شد و این رحمت مقید است و متعلق است بصالحان و تائبان در فتوحات مکیه میفرماید که سهیل بن عبدالله تستری

قدس سرہ گفتند کہ میان من و ابلیس مناظرہ طویلہ واقع شد و در آخر مناظرہ ابلیس گفت کہ اللہ تعالیٰ میفرماید رحمتی وسعت کل شی رحمت من وسعت کرد ہر شے را و این کلام عام است و ابلیس گفت من ہم شیٔ ہستم و شے انکرات است شامل است ہر چیز را پس مرا ہم رحمت وسعت کردہ است سہیل میفرماید کہ من متحیر ماندم درین حجت و خواہید ابلیس این آیۃ کہ نہ فہمیدہ بودم من پس متفکر ماندم این آیۃ را تا کہ میگروم پس ہر گاہ کہ رسیدم بقول وی سبحانہ کہ بعد این آیۃ است فسا کتبہا للذین یتقون و یوتون الزکوۃ پس گفتم من ابلیس را یا ملعون اللہ تعالیٰ مقید ساخت رحمت خود را و خارج گردانید از عموم پس فرمود کہ کتابت کردم این رحمت را برائے متقیان پس تبسم کرد ابلیس و گفت اے سہیل من ترا ندانستہ بودم کہ تو باین مقام ہستی کہ تقید رحمت کنی تقید صفت تست نہ صفت او سبحانہ یعنی رحمت از صفات ذاتیہ حق است مقید نمی تواند شد چنانکہ ذات او سبحانہ مقید نیست و تو کہ عبد مقید ہستی پس رحمت تو نیز مقید باشد بعد ازان رفت و شیخ اکبر میفرماید کہ این عام رحمت مسئلہ اصل ست نہ فرع و رحمت حق سبحانہ و تعالیٰ مطلق است مقید یکے نیست و ابلیس نیز منتظر این رحمت است و شمول این رحمت و از پارہ این رحمۃ مقیدہ است و آن رحمت وجوبیہ است کہ لازم گردانید اللہ تعالیٰ کہ بآن رحمت رحمت کند بر تائبان و متعلمان و اما رحمت مطلق چون وجود مطلق است پس شامل ہمہ اشیاست و ابلیس را نیز دران نصیب است چنین فرمودہ ملک العلما مولوی عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی

جوہر ایمان ہر دو نوع است مجمل و مفصل نزد بعضی ایمان مجمل معتبر است و نزد بعضی ایمان مفصل پس ایمان مفصل باید آورد تا باتفاق درست باشد و ایمان مجمل اینست کہ بگوئی امنت باللہ کما ہو باسمائہ و صفاتہ و قبلت جمیع احکامہ و خلاصہ اش اینست کہ قبول کردم دین مسلمانی را و آنچہ درست و بیزارم از کفر و کافری و آنچہ دروست و حضرت شیخ سعد بن مذبہن قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ زینہ وقت قیلولہ و در شب معتاد بود کہ با حضور تمام میخواندند و دیگران را نیز میفرمودند قبول کردم دین مسلمانی را و آنچہ درست و بیزارم از کفر و کافری و آنچہ دروست و اتوب الیہ و اقول اشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ و اشہد ان محمدا عبدہ و رسولہ بعدہ سہ کرت این دعا میخواندند اللہم انی اعوذ بک من ان اشرک بک شیئا و انا اعلم و استغفرک لا اعلم و اتوب الیہ و اقول لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و ایمان مفصل اینست کہ بگوئی آمنت باللہ و ملائکتہ و کتبہ و رسلہ و الیوم الآخر و القدر خیرہ و شرہ من اللہ تعالیٰ و البعث بعد الموت یعنی بگوید اعتقاد کند کہ گرویدیم بخداوند تعالیٰ و گرویدن آنست کہ داند کہ خداوند تعالیٰ یکی ست و بود

و باشد او بود عالم نبود او باشد عالم نباشد قدیم ست با همه صفات ذات و صفات افعال وجود او را نهایت نیست و بقاء او را نهایت نه او را انبا نیست و انذار و فرزند منزه است او کس نماند و کس بدو نماند از خوردن و آشامیدن و خفتن و از جای بجای رفتن و مکان گرفتن و از جمیع صفات نقائص منزه است حی ست نه بجان سمیع ست نه بگوش بصیر ست نه بچشم عالم است نه بدل قادر ست نه بتن چنان و آنکار را کلی و جزوی میداند که بر عالمی بصد هزار درجه از ین عالم برتر باشد آفریدن و ناچیز کردن تواند بارادهٔ قدیم هر چه خواست کرد و بر هر چه خواهد کند حکیم ست مختار ست خالق ست جوهر و جسم و عرض و کل و بعض نیست صورت و جسم و نهایت ندارد و بگوید و اعتقاد کند که فرشتگان بندگان حضرت خداوند تعالی اند شب و روز بعبادت آنچنان مشغول اند سستی و کاهلی ندارند بعضی از نور اند و بعضی از نار معصوم اند از گناهان صغائر و کبائر بعضی گویند عصمت و بعضی فرشتگان ست حالیشان را صفت بذکورت و انوثت نکنند بعضی از گاه آفرینش تا قیام هستند و بعضی در رکوع و بعضی در سجود و بعضی در خدمت و دشمن ایشان را کافر است اگر کسی گوید که دیدم فلان بر من چون دیدار عزرائیل است اگر در دل عداوت بوده باشد بنا بر آن تشبیه کافر گردد و بعضی گفته اند که خواص بشر افضل است بر خواص ملک و عوام ملک یعنی همه پیغامبران افضل اند بر همه فرشتگان و عوام بشر افضل اند بر عوام ملک یعنی انقیا افضل اند بر عوام ملک و خواص ملک افضل اند بر عوام بشر و بعضی ساکت اند از تفضیل رسل بر ملائکه و تفضیل ملائکه بر رسل و بگوید و اعتقاد کند که کتب خداوند تعالی که از آسمان فرود آمده اند بر پیغامبران همه برحق است و بر طریق تعین کتب ایمان نیاورد چنانکه بعضی گویند که صد و چهار کتب است زیرا که شمار کتب بدلیل قطعی ثابت نیست چهار کتب مشهور است توریت بزبان سریانی بر موسی علیه السلام و انجیل بزبان عبرانی بر عیسی علیه السلام و زبور بر داؤد علیه السلام و فرقان حمید بر محمد رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله و صحابه وسلم و بگوید و اعتقاد کند که همه پیغامبران فرستاده خداوند تعالی اند برحق اند اول ایشان آدم علیه السلام اند و آخر ایشان محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبدالمناف هر چه فرموده اند برحق فرموده اند بعضی نبی اند و بعضی مرسل و بعضی اولوالعزم همه پیغامبران و بنده بنود و پیغمبری دو القرنین و لقمان و خضر اختلاف ست و صحیح آنست که خضر علیه السلام پیغامبر اند و پیغامبران همه معصوم اند از کفر قبل الوحی و بعد الوحی و اما از گناهان معصوم اند بعد الوحی اما قبل الوحی نادر و بعضی درین اختلاف دارند و اجماع است که انبیاء همه افضل اند از همه بشر بعد صدیقی و ولی در فضل با انبیا مساوی نشوند اما انبیا میان خود فاضل و مفضول اند و حضرت محمد رسول صلی الله تعالی علیه و آله و صحابه وسلم از همه افضل اند و خاتم النبیین حضرت عیسی علیه السلام که فرود آیند کار بر شریعت نبی ما کنند نه بنبی از انبیاء امت مرحومه و نبی ما رسول اند و نبی همه عرب و عجم

همه پیغامبران را معجزه بوده است و در زمان خود معجزه نموده اند و معجزه ظهور امر ایست خارق عادت که برای صدق نبوت پیدا گردد و در هنگام دعوی دیگری از آوردن مثل آن عاجز شود چنانچه نبی ما دعوی نبوت کرد و معجزات روشن چون شق القمر و سلام گفتن سنگ و آمدن درخت بخواندن ایشان و نالیدن چوب و بیرون آمدن چشمها از سر انگشتان و معجزات کالا کثرت در حد تواتر رسید خصوصاً قرآن مجید معجزه باقیه است و شریعت مستقیم و بگوید و اعتقاد کند که روز قیامت آمدن برحق است و همه را بعد میرانیدن زنده کنند از آدمیان و پریان و پرندگان و درندگان و جمله جانوران بحدیکه قطعاً از حکم ما و رانمند و صورت بسته باشند و جان در وی نیامده باشد او را نیز زنده کنند برای شفاعت ما و بدو بگوید و اعتقاد کند که گرویدم من باندازه کردن خیر و شر و گرویدن تقدیر آن باشد که بداند نیکی و بدی که از بنده در وجود می آید همه از خداوند تعالی است نیکی همه بارادت و حکم و مشیت و امر و محبت و رضا و قضا و قدر خداوند تعالی است و بد یها همه بارادت و مشیت و قضا و قدر خداوند تعالی است لیکن در بد یها رضا او و محبت او و امر او نیست و باید دانست که رضا غیر ارادت است و ما باشد که اراده بود رضا نباشد چنانکه مریضی باشد که واو کردن ارادت دارد رضا ندارد و رضا لائق بخیرات بود نه در شر و نزد یک اشعری محبت و رضا چنانکه در خیر است در شر هم است و نزد یک معتزله خیرات همه بارادت اوست و در شر ارادت او نیست و این باطل است و بگوید و اعتقاد کند که بکیرا همه مردن گوشت و پوست و استخوان پراگنده و خاکستر گردد بعد ده روز قیامت اجساد هر یک را بهیئة اولی با جمیع صفات دی باهم خداوند تعالی پیدا گردند و زنده گردانند تا این جسد را به ثواب و عقاب رسانند پرندگان و چهارپایان همه حشر کرده شوند برای قصاص مظالمی که میان ایشانست حاضر شوند بعد ناچیز شوند مگر چیزی که با آدمی آنس دارد مانند کبوتر و جز آن و بگوید و اعتقاد کند که بهشت و دوزخ امروز مخلوق اند اهل بهشت همیشه باعیش و نعمت باشند و اهل دوزخ همیشه در دوزخ باعذاب و عقاب بوند و بگوید و اعتقاد کند که علامات قیامت و عذاب قبر و سوال منکر و نکیر و میزان و صور و شفاعت شافعان و خواندن نامها و دادن نامها بعضی را بدست راست و بعضی را بدست چپ و صراط و لوح و قلم و حوض کوثر همه برحق است

جوهر مدعا آنکه آنچه آمده است که الایمان اقرار باللسان و تصدیق بالجنان و عمل بالارکان مراد ازان نه آنست که عین ایمان اقرار است یا عمل بل عین ایمان مجرد تصدیق دل ست و اقرار و عمل هر دو علامت و دلیل آن و هر چند ممکن ست که شهادت این دو نشاید زد و باشد چنانچه در حق منافقان که اقرار و عمل در ایشان موجود بود و ایمان مفقود و لیکن بسبب آنکه بنای احکام بر ظواهر است بشهادت این دو شاید حکم بر ایمان مشهود له در دست بود و سیف از وی ساقط گردد همچنانکه قاضی ابعاد از اداء شهادت

شہود حکم بر مشہود علیہ لازم گردد اگرچہ احتمال کذب دارد وقتی حضرت بلال رضی اللہ تعالیٰ عنہ شخصی را از کفار در معرکہ بیندا خت و آن شخص شہادت عرض کرد حضرت بلال بآن مبالات ننمود و سر او از تن جدا کرد چون این حالت بحضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ اجمعین عرض داشت در معرض عتاب آمدند عرض کردند یا رسول اللہ اقرار او از خوف بود نہ از ایمان فرمودند چرا دل او را نشگافتی

یعنی تو چہ دانی کہ در دل او ایمان نبود

جوہر ایمان بر انواع ست سر یکیہا ست و اصل ہمہ عباد تہا ہیچ نیکی و عبادت بی درستی ایمان کار نیاید و بغیر ایمان در قرب حق سبحانہ و تعالیٰ نگنجاید و معنی ایمان اقرار کردن بزبان و استوار داشتن بدل کہ الا ایمان اقرار باللسان و تصدیق بالقلب ایمان نزد حق تعالیٰ جمعت یعنی ہدایت پس غیر مخلوق باشد و نزدیک خلق تفرقہ است یعنی ہمہ مومنان از ان نصیب می یابند فرمودند حضرت سرور عالم کہ اللہ تعالیٰ ایمان آفرید و خلعت سخاوت او را پوشانید کہ ہمہ خلق نصیب بر سانند ایمان دو قسم است مجمل و مفصل مجمل امنت باللہ کما ہو باسمائہ وصفاتہ وقبلت جمیع احکامہ و مفصل امنت باللہ وملائکتہ وکتبہ ورسلہ والیوم الآخر والقدر خیرہ و شرہ من اللہ تعالیٰ والبعث بعد الموت - ایمان پنج نوع است ایمان مطبوع و ایمان معصوم و ایمان مقبول و ایمان مردود و ایمان موقوف و ایمان مطبوع ایمان فرشتگان است و ایمان معصوم ایمان پیغمبران است و ایمان مقبول ایمان مومنان است و ایمان مردود ایمان منافقان است و ایمان موقوف ایمان مبتدعان است ایمان غیر مخلوق ست و عطای حق است ہر کرا خواہد بدہد ایمان نوریست کہ در دل بندہ در آید حق تعالیٰ او را شناسد بدان نور آفریدگار خود را بیگانگی و بیچگونگی -

جوہر بدانکہ ایمان مغز اس عبادت ست ہیچ عبادت بغیر درستی ایمان درست نیست و ایمان را دو رکن است یکی اقرار بزبان و دوم تصدیق بالقلب کہ الا ایمان اقرار باللسان و تصدیق بالقلب لیکن تصدیق رکن اصلی ست و اقرار بزبان شرط اجرای احکام شرع است در دنیا

جوہر ایمان دو نوع است یکی عطاء حضرت خداوند تعالیٰ و آن نوریست مقذوف در قلب مومن کہ از ان توفیق بر اقرار و تصدیق یافت و دوم آنکہ کسب میکند بندہ بقوت ایمان عطائی یعنی چون حضرت خداوند تعالیٰ نوری در دل بندہ می نہد بقوت آن نور عطای اقرار و تصدیق حاصل میکند و کسب میکند شہادت بر وحدانیت حضرت خداوند تعالیٰ و بر رسالت حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و بر حقیقت جمیع چیزے کہ بر حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم نزل

جوہر صاحب رسالہ یکیہ قدس سرہ میفرمایند کہ ایمان کامل آنست کہ جمع کند میان توحید و تعظیم و قول حضرت خداوند تعالیٰ لیس کمثلہ شئی توحید است و قولہ تعالے وہو السمیع البصیر تعظیم است یعنی چون دانست کہ حضرت خداوند تعالیٰ بے شبہ و بے نمون ست توحید را حاصل کرد و بعد حصول توحید ہمہ مشغول گشت و دانست کہ حضرت خداوند تعالیٰ شنواست نہ بگوش و بینا ست نہ بچشم تعظیم حاصل کرد پس چون کسی را توحید و تعظیم جمع شد ایمان کامل شد

جوہر حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کہ مومن کسی ست کہ ایمن شوند ہمسائگان او از ضرر ہاے او و مانند آن مراد ازان ثمرہ ایمان است کہ ہمسایہ را از و مضرتے نہ رسد بجہت آنکہ ہمسایہ اہل حقوق است

جوہر سوال میکنند کہ در صفت ایمان مفصل تقدیر خیر و شر مذکور است و در کلمہ طیب و کلمہ شہادت مذکور نیست اگر ذکر آن فرض نیست در صفت ایمان چرا ذکر کردند و اگر فرض ست بکلمہ طیب و کلمہ شہادت ایمان چگونہ حاصل شود و جواب بقول بعضے ازعلما ایمان مجمل سند است پس بکلمہ طیب و کلمہ شہادت ایمان ثابت شود و نزدیک بعضی علما ذکر آن امور در ایمان فرضست از یقد تفصیل چارہ نیست و صفت ایمان ذکر این امور اختیار کردند تا باتفاق علما ایمان حاصل شود و سوال میکنند کہ صفت ایمان ایمان بفرشتگان و کتب ایمان بہ پیغمبران چرا مقدم داشتند جواب از انکہ تحقق ایمان بر سل بذکر فرشتگان و کتب متعلق است زیرا کہ بیان منزل منہ بکتب است و کتب را بپیغامبران و فرشتگان آرند و سوال میکنند کہ چون بدیہا ہمہ بحکم و ارادت و بمشیت حضرت خداوند تعالیٰ است عذاب کردن ظلم بود و حضرت خداوند تعالیٰ از ظلم منزہ است جواب ہیچکس را بر حضرت خداوند تعالیٰ حقی و اجب نیست تا بمنع حق او ظالم گردد و دیگر ظالم آن باشد کہ در ملک کسے بے اذن او تصرف کند و چون کسے را بر و حقی و اجب نبود و تصرف وی در ملک خود نبود جور و ظلم نباشد بلکہ عدل بود حضرت خداوند تعالے مالک مطلق است بر ہرچہ خواہد کند و کردن او یا فضل بود یا عدل و اینجا عدل است بجہت آنکہ بندہ افاعل مختار گردانیدہ است

جوہر طوائف مردم باعتبار ایمان و عمل چہار اند اول صالحان کہ ہم ایمان دارند و ہم عمل صالح دوم فاسقان کہ ایمان دارند و عمل صالح نہ سوم منافقان کہ عمل دارند و ایمان نہ چہارم کافران کہ نہ ایمان دارند و نہ عمل

جوہر ہر کہ اقرار نکند بزبان و تصدیق نکند بدل او کافر است عند الناس و مومن ست عند اللہ و ہر کہ اقرار کند بزبان و تصدیق نکند بدل او مومن است عند الناس و کافر است عند اللہ و ہر کہ اقرار

گفتہ بزبان و تصدیق کند بدل او مومن است نزد یک اللہ و عند الناس پس ہر کہ خواہد تا از حکم کفر بحکم ایمان آید اقرار کند بزبان و تصدیق کند بدل کہ الایمان اقرار باللسان و تصدیق بالقلب است

نجات و تخلیص از کفر و نفاق

جوہر بدانکہ اصول دین اسلام است و اعتقاد و ایمان و ایقان و معرفت و توحید اسلام آنست کہ فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ بنا کردہ شد اسلام بر پنج چیز یکے شہادت بر وحدانیت حضرت خداوند تعالیٰ و بر رسالت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ بگوید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ یعنی نیست الہی سزاوار پرستش بحق در وجود مگر اللہ تعالیٰ و محمد رسول اللہ است دوم بر پا داشتن نماز پنج وقت سوم دادن زکوۃ از دولیست و ہر شرعی پنجم شرعی چہارم روزہ ماہ رمضان المبارک پنجم حج کردن اگر استطاعت و قدرت باشد و حقیقت اسلام نوریست در سینۂ مومنین کہ بدان نور در معرفت و ہدایت کشادہ میگردد و فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم مسلم کسی ست کہ سالم ماند مسلمانان از دست و زبان او و مراد از ین ثمرہ و کمال اسلام است و اعتقاد صحیح گرفتن صورت علم راجح است بوجود مغیبات و استدلالات و معانی معقولات و کشف ملکوت یعنی اعتقاد صحیح وقتی شود کہ مغیبات را کشف کند پس بدان کشف در دل علم راجح پدید آید و کمال این بجز معرفت شہودی نشود و حقیقت اعتقاد نوریست در دل بندہ کہ دور میکند بدان نور چیزے کہ پیش آید او را از شک و ریب و اعتقاد صحیح آنست کہ خالی باشد مومن از تعطیل و الحاد و تشبیہ و تجسیم و تکییف و تنقیص و حلول و اتحاد و اباحت معتزلہ تعطیل صفات مے کنند کہ خداوند تعالےٰ عالم بذات و قادر بذات بغیر واسطہ علم و قدرت میگویند و این باطل است و الحاد میل بسوے باطل یعنی میل از سنت و جماعت بسوی باطل نکند چنانکہ بعضے اند کہ حضرت خداوند تعالےٰ را دو میگویند و بعضے چہار و تشبیہ آنکہ خداوند تعالیٰ مانند چیزے نداند و دیگرے را مانند خداوند تعالیٰ نداند لیس کمثلہ شیء ہمیشہ خواند و تکییف یعنی چگونگی در ذات خداوند تعالیٰ کہ خداوند تعالیٰ بچون و بچگون ست لون و طعم و حرارۃ و برودت و رطوبت و یبوست و غیر ایشان کہ از صفات اجسام است بر خداوند تعالیٰ اعتقاد نکند و تنقیص آنکہ خداوند تعالیٰ را صفت بنقیص و از دیاد نکند کہ تنقیص و از دیاد یا بعدد بود یا بر اجزا بر عدد چنان بود کہ نہ بود دہ شد دہ بود یازدہ شد و بر اجزا چنان بود کہ چیزے خرد باشد بتر بیت بیفزاید یا چیزی بزرگ باشد بعلتی یا بسببے یکباید خداوند تعالیٰ منزہ است از عدد و اجزا

جوہر صاحب مصباح [illegible] میفرمایند کہ معنی اسلام انقیاد نفس است مر قبول احکام جناب الہی را و سر انقیاد نفس انخلاع او از وصف دعوی الیت ست و اتصاف بصفت عبودیت کہ ارادہ اماریت صفت جبلی نفس است پیوستہ خواہد کہ فرمان دہ بود نہ فرمان پذیر و این صفت در وے عین منازعت است بحضرت حق سبحانہ و تعالی در الیت و معبودیت پس ہر گاہ کہ در نفس صفت انقیاد جناب الہی پدید آید اماریت او بماموریت مبدل شود و این نزاع از و برخیزد و در سلک عباد اللہ منخرط شود و اسلام قالب و صورت ایمان است و ایمان روح و معنی آن پس حیات اسلام بایمان است و کمال ایمان بہ اسلام

جوہر در اعمال صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از عمل درین موضع احکام مبانی اسلام است و مبانی اسلام پنج اند ادای کلمہ شہادتین و صلوۃ و زکوۃ و صوم و حج و معنی اسلام انقیاد نفس ست مر قبول احکام جناب الہی را و نیز انقیاد نفس انخلاع او از وصف دعوی الیت و اتصاف بصفت عبودیت ست کہ ارادت اماریت صفت جبلی نفس است پیوستہ خواہد کہ فرمان دہ بود نہ فرمان پذیر و این صفت در وی عین منازعت است با حق سبحانہ و تعالی در الیت و معبودیت کہ ہیچ مخلوق را استحقاق آن نیست پس ہر گاہ کہ در نفس انقیاد احکام جناب الہی پدید آید اماریت او بماموریت مبدل شود و در سلک عباد اللہ منخرط گردد و اسلام قالب و صورت ایمان است و ایمان روح و معنی آن پس حیات اسلام بایمان است و کمال ایمان باسلام کما مر و وجود و کمال اوصاف ایمان در عین ایمان مجرد از صورت اسلام چنان تعبیہ است کہ وجود ثمرہ در تخم و مراد از آمدن آدمی بدنیا این زراعت است تا امر فرزراعت عمل اثمار حقائق ایمان بردارد و بانبار خانہ آخرت فرستد و فرداد روا السلام ازان منافع انتفاع می یابد و اشارت بدینمعنی ست الدنیا مزرعۃ الآخرۃ و بوجہ دیگر ایمان بمثابہ نور مصباح است و عمل بمثابہ زیت پس ہمچنانکہ نور مصباح باتصال امداد زیت متزائد و روشن باشد از دوام اتصال زیت عمل بمصباح ایمان ہموارہ زجاجہ قلب سماوی و مشکاۃ نفس ارضی منور باشد و عمل کہ بمثابہ زیت است از غایت صفا و اعتدال مزاج نفسہ خود نوری دارد و نور عمل بر دو گونہ است ذاتی و آن خاص مومنان ساست و عارضی و آن خاص منافقان راست ذاتی نتیجہ ایمان ست و عارضی اثر اضاءت نار کفر و نفاق و منافقان روز قیامت چون نور مومنان مشاہدہ کنند از ایشان نور خواہند و عمل نور یست و آن مومنان را ذاتی ست و منافقان را عارضیت و فی الجملہ طوائف مردم باعتبار ایمان و عمل چہار اند اول صالحان کہ ہم ایمان دارند و ہم عمل صالح دوم فاسقان کہ ایمان دارند و عمل صالح نہ سوم منافقان کہ عمل دارند و ایمان نہ چہارم کافران کہ نہ ایمان دارند و نہ عمل

جوہر۔ کفر و۔ ونع پنداشتن است پیغامبر را و فرشتاون حضرت خداوند تعالیٰ حضرت جبرئیل را پیغامبر و حضرت خداوند تعالیٰ را و چیزی از چیزہاے کہ آوردہ اند حضرت جبرئیل پیغامبر و این تکذیب اگر ظاہر و باطن باشد کافر بود و اگر در باطن بود منافق باشد

جوہر در اقرار بوحدانیت حق سبحانہ و تعالیٰ و رسالت حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ اجمعین صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ بندہ کلمہ شہادت بزبان براند اشہد ان لا الہ الا اللہ و اشہد ان محمدا عبدہ و رسولہ و بدین اقرار بر تصدیق دل خود گواہی دہد و اقرار از شہادت خاص تر است چہ ہر اقراری شہادت بود بر نفس خود نہ ہر شہادت اقرار باشد و آنچہ آمدہ است کہ الایمان تصدیق بالجنان و اقرار باللسان و عمل بالارکان مراد از ان نہ آنست کہ عین ایمان اقرار است یا عمل بل عین ایمان مجرد تصدیق دل است و اقرار و عمل ہر دو علامت و دلیل آن و ہر چند ممکن است کہ شہادت این دو شاہد نزد بود و نباشد نہ حق منافقان کہ اقرار و عمل در ایشان موجود بود و ایمان مفقود و لیکن سبب آنکہ بنا و احکام بر ظواہر است شہادت این دو شاہد حکم بر ایمان مشہود لہ لازم بود اگرچہ احتمال کذب دارد۔

جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در مرج البحرین میفرمایند کہ حکم فقہ عام است یعنی شامل است تمامہ خلق را و خواص و عوام محکوم اند بدان زیرا کہ مقصود وی اقامت مراسم شریعت است و اعلاے اعلام دین و ملت و بنای فقہ بر علم است و لہذا قواعد و ضوابط آن کلیہ است کہ باختلاف افراد و اشخاص مختلف و متغیر نشود و حکم تصوف خاص است یعنی مخصوص ست باہل قرب و خصوص زیرا کہ آن معاملہ است میان پروردگار و بندہ و مدار این بر ذوق و حال است و احکام آن جزئیات کہ باختلاف احوال و مواجید و اذواق مختلف گردد و ازینجاست کہ حکم فقیہ و انکار وی بر صوفی جایز است و انکار صوفی بر فقیہ صحیح نہ و صوفی را رجوع بفقیہ ضروریست باحکام تا بر آن عمل کند و در احوال حقائق مخالف شریعت نیفتد و فقیہ را در احکام رجوع بصوفی نہ پس تصوف بفقہ محتاج است و فقہ از تصوف مستغنی اگرچہ تصوف اعلی و ارفع است از فقہ در مرتبہ لیکن فقہ اسلم و اعم است در مصلحت و ازینجا گفتہ اند کہ کن فقیہا صوفیا و لا تکن صوفیا فقیہا یعنی اول داد فقاہت و عمل شریعت و حفظ ظاہر بدہ بعد ازان ہمت بمقام تصوف و اتصاف بحقیقت و تصفیہ باطن عروج کن زیرا کہ این اکمل و اتم و اسلم است علما و حالا و ذوقا و لا تکن صوفیا فقیہا یعنی ہم از اول تعلق بحقیقت و توحید و مواجید باطن مکن کہ بعد ازو ی رعایت ظاہر و اتباع شریعت استحکام نخواہد پذیرفت مرید باید کہ باطن حقیقت را بہ ظاہر شریعت مقدم ندارد تا جذب باطنیہ نرود و بالحاد نکشد و بظاہر از باطن اکتفا نکند تا از اہل قشر

و تقشف نشود و بر فقاهت صرف متوقف نماند و از انوار و اسرار محروم نگردد و نیز رجوع از فقه بتصوف بباعث طلب مزید و شوق عرفی و تعطش کمال آسان است ولیکن رجوع از تصوف بفقه بعد از استیلای ذوق باطن و غلبهٔ حقیقت و محوار پس اول تمسک بعروهٔ وثقای شریعت و فقاهت کند بعد از ان بذروه علیای حقیقت و تصوف برساید فقاهت مرتبه اسلام است و کلام درجه ایمان و تصوف مقام احسان چنانچه در حدیث جبریل این هر سه مقام مبین و مفصل است نیکوئی انیکه پرستش کنی پروردگار خود را گویا می بینی او را و حضرت امام مالک رضی الله عنه فرمودند کسی که صوفی شد و فقیه نگشت از دین حق برگشت و آنکه فقیه شد و صوفی نگشت از فرمان بیرون آمد و آنکه هر دو را یکجا کرد و تحقیق رسید بالجمله مرتبه کمال فقه صحیح ذوق صریح است و انفراد هر یکی از دیگری موجب انحطاط و نقصان چنانچه علم طب بی تجربه آن کفایت نکند و تجربه طب بی علم آن صورت نبندد

جوهر فرض بر دو نوع است فرض عین و فرض کفایه فرض عین آنست اگر بعضے از مخاطبان بجاے آرند از دیگران ساقط نشود چنانچه نماز روزه و حج زکوة و غسل جنابت و تعلم قرآن و تعلم فقه آنمقدار که چاره نیست از دانستن آن و جهاد با کفار چون نفیر عام باشد و فرض کفایه چنانکه جواب سلام و جواب عاطس گفتن یرحمک الله مر آنکس را که عطسه زد و الحمد لله رب العالمین گوید و نماز عیدین و نماز جنازه و غسل میت و تکفین و امر معروف یعنی نیکی فرمودن و نهی منکر یعنی از بدی باز داشتن و پرسیدن بیمار و خواندن علم و قرآن و فقه زیاده از قدر حاجت و جهاد کردن بر دشمنان دین چون نفیر عام نباشد و معنی فرض کفایه آنست که اگر بعضے از مسلمانان بجا آرند از گردن بعضی دیگر ساقط شود و اگر همه ترک کنند همه آثم باشند

جوهر معنی قبله توجه کردن است بچیزے هر که روی بچیزے آرد قبلهٔ آن بود ظاهر او باطنا قبلهٔ انبیا و امم ایشان بیت المقدس بود و قبلهٔ حضرت سرور عالم و امم مرحومه حضرت ایشان کعبه است - بعضے گفته اند که قبله چهار ماند قبلهٔ جوارح که بر جمیع مومنان فرض شده است تا بدان سمت نماز گذارند دوم قبلهٔ دل است که اصحاب طریقت را توجه بدانست و مشغولی ایشان دران سوم قبلهٔ سر است که توجه مریدان الشیخ باشد چهارم قبلهٔ وجه الله انبیا و اولیا را توجه بدانست و هر چه غیر اوست پشت بدوست و هر چه اوست روے بدوست قبلهٔ عشاق جمال لم یزل و معنی کعبه میانه چیز است سمی الکعبة کعبة لانها سرة الارض و کعبه را بیت الله و بیت الحرام گویند - و معنی حج قصد کردن است بر که قصد چیزے کند و متوجه ظاهر و باطن دران راه نزد حج او همان باشد - قلب عارف حرم الله تعالی است و حرام است بر حرم

اللہ تعالیٰ اینکہ درآید دران غیر اللہ تعالیٰ کعبہ عام است و کعبہ خاص کعبہ عام ظاہر است و کعبہ خاص باطن است قبلہ و کعبہ مقام خدمت است دل و روح محل معرفت و محبت۔ کعبہ ظاہر اندر اجیاد است و کعبہ باطن بر اسرار آن مقام خلیل است و اینجا رب جلیل ؎

ہلا و کعبہ چہ مہر میزنی فدا اینجاست	بطوف مردہ کجا میروی صفا اینجاست

و چو ہر صوم بر سہ وجہ است صوم الروح لقصر الامل و صوم العقل لخلاف الہوی و صوم النفس بالامساک عن الطعام و الحمام۔ روزہ در شرع عبارت است از ترک خوردن و آشامیدن و جماع کردن از صبح صادق تا غروب آفتاب بریت روزہ کہ عاقل و بالغ و مسلم باشد و پاک باشد از حیض و نفاس۔ دوم روزہ خاص و آن روزہ در چشم و بینی و گوش و دست و پا ہے کہ نادیدنی نہ بیند و نشنیدنی نشنود و بناحقی نبوید و نگرد فتنی نگیرد و نارفتنی نرود۔ سوم روزہ خاص الخاص ست کہ روزہ ظاہر و باطن باشد و غیر حق در دل نیاسفد۔

و چو ہر یاد کردن مرگ فضلے عظیم دارد حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرماید یاد مرگ بسیار کن کہ آن تراد دنیا بد گرداند و حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا عرض کرد کہ ہیچکس بد نیچ شہید باشد فرمود ند باشد کسی کہ در روز بست بار از مرگ یاد کند حضرت ابراہیم تیمی قدس سرہ میفرماید و چیزیست کہ راحت دنیا از میں ببرد یکے ذکر مرگ و دیگر خوف استادن پیش حضرت خداوند تعالیٰ روز حضرت عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا از سخت دلی خود شکوہ کرد فرمودند یاد مرگ بسیار کن او چنان کرد و قوت از دل او برفت و حضرت امام حجۃ الاسلام قدس سرہ میفرمایند کہ ہر کہ خاصیت کہ آخر کار او بجلال مرگ است و آنگاہ او کور و موکل او منکر و نکیر و موعد او قیامت و مورد او بہشت یا دوزخ لامحالہ پیوسته اندیشہ او را جہنم تر اناند کہ مرگ نبود و پیوسته بمیرد و می غالب تر اند بمیرد نا مرگ نبود و ہر کہ یاد مرگ بسیار کند پیوسته اندیشہ او را آن مشغول شود و کار را و صد یاد باشد و صفاے بہشت و ہر کہ مرگ را فراموش کند ہمت او بدنیا مشغول شود و کار آخرت فراموش کند و یاد کردن مرگ بر سہ وجہ است یکی یاد کردن غافل کہ بدنیا مشغول بود کہ یاد مرگ کند و آنگاہ بدنیا مشغول نشود یاد باز ماند دوم یاد کردن تائب تا توبہ نشکند و می غالب تر بست تا توبہ او بجا باشد تا بمرگ ناگاہ نیفتد لیکن بتعجیل مرگ راضی نباشد ایمن نگشته باشد سیوم کسے کہ یاد مرگ کند تا بمرگ راضی باشد و بمرگ ناگاہ نیفتد و بمرگ ایمن گشته باشد این سیوم کس بر ہر دو وجہ اول غافل است و بر ہر دو وجہ دوم یاد کردن او را نافع نیست و بر وجہ سیوم یاد کردن او را نافع است و بر وجہ دوم نافع است و بر وجہ اول نافع است و بر وجہ سیوم

اثرے نکند کہ دل بشغلہ دنیا چنان مستغرق ست کہ چیز دیگر را جاے نماندہ

جوہر- درنسخات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ المبارک میفرمودند کہ شریعت ست وطریقت وحقیقت شریعت اجراے احکام ست بر ظاہر وطریقت تعمل وتکلف است در جمعیت باطنی وحقیقت رسوخ است درین جمعیت وسیفرمودند کہ خدمت مولانا نظام الدین میفرمودند کہ شریعت وطریقت وحقیقت را در ہمہ چیز بیان می توان کرد مثلاً در دروغ گفتن کہ نہی بہ نسبت آن واقع است اگر کسی آنرا بسعی ومجاہدہ نگوید و بر طریق استقامت باشد واز زبان دور گرداند کہ باختیار او اختیار از زبان صادر نشود این شریعت است لیکن باوجود این می تواند بود کہ در باطن داعیہ دروغ گفتن دور شود این طریقت است وچنان شدن کہ بے اختیار وباختیار از و دروغ گفتن نیاید نہ از دل ونہ از زبان این حقیقت است حضرت خواجہ این سخن را از خدمت مولانا بسیار نقل میکردند واستحسان میفرمودند

جوہر بدانکہ متابعت اقوال جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم شریعت است ومتابعت افعال طریقت ومتابعت احوال حقیقت پس ہر کہ متابعت اقوال جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کرد شریعت درست کرد وہر کہ متابعت افعال کرد طریقت درست کرد وہر کہ متابعت احوال کرد حقیقت درست کرد-

جوہر آغاز طریقت نہایت شریعت است تا حق شریعت نگذارد راہ طریقت برو نمکشایند اگر در ہوا پرد ویا بر آب رود فعل او کرامت نیست بل سحر یا استدراج است ؎

رہبر راہ طریقت آن بود	کو باحکام شریعت مے رود
ایں چنین کامل بجو گر رہ روے	تا ز وصل دوست باہرہ شوے

جوہر فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم الشریعۃ اقوالی والطریقۃ افعالی والحقیقۃ احوالی والمعرفۃ سری پس ہر تبہ سر حق تعالیٰ رسیدن ابتدا از شریعت است ؎ کسی کو در شریعت راسخ آید بحقیقت راہ بردے نکو کشاید ہر رخ ناسوت وملکوت شریعت است وہر رخ ملکوت وجبروت طریقت وہر رخ جبروت ولاہوت حقیقت کہ مرتبہ وحدت ہر رخ ہشت بین امیت وہمہ شریعت چیزیست کہ بحمت کردہ می شود وہمہ از حلال وحرام وما دام از ملکوت در راہ سلوک صفت در خود پیدا کردن کہ عبارت انکہ خود دون وگم گفتن وبنوعی ریاضت نمودن کہ صفت بشریت او بنوعی گردد صفت ملکی بروے ظاہر آید- جبروت در اصطلاح صوفیہ اعیان ثابتہ را گویند ودر اصطلاح حکما آنرا کونیہ را

گویند و سلمائے متکلمین معلومات اللہ ازلی گویند

جوہر طریقت راہ و رسم اصطلاح سالکان تزکیہ باطن چنانکہ شریعت تزکیہ ظاہر است و مخفی نماند کہ طریقت عبارت از سیر خاص است کہ مخصوص سالکان راہ جناب خداوند تعالیٰ است مانند ترک دنیا و دوام ذکر و توجہ بحق و تبتل و انزوا و صدق و اخلاص و غیر آن و اسرار طریقت اشارت از احوال حقیقت ست زیرا کہ طریقت مقدمہ حصول حقیقت ست و چنانچہ طریقت سر شریعت است حقیقت سر طریقت است و طریقت بی شریعت وسوسہ است و حقیقت بی طریقت زندقہ

جوہر تقویٰ بالفتح اول و فتح واو ترسیدن و پرہیزگاری و فارسیان گاہے بکسر واو نیز خوانند و تقویٰ را مراتب است اول پرہیز از شرک کہ سبب رہائی از عذاب جاودانی است دوم دور بودن از گناہان صغیرہ و کبیرہ و آن باعث حصول سعادت دو جہانی ست سوم ترک ماسوا اللہ و آن موجب حصول قوت ربانی ست

جوہر چہار رکعت بدو سلام بگذارد در اولی قل اللہم مالک الملک بی حساب پانزدہ بار و در ثانیہ سورۃ الکوثر پانزدہ بار و در ثالثہ سورۃ الکافرون پانزدہ بار و در رابعہ سورۃ الاخلاص پانزدہ بار بعد ازان این دعا وہ بار بخواند حاجت روا گردد بسم اللہ الرحمن الرحیم لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین حسبنا اللہ و نعم الوکیل انی مسنی الضر و انت ارحم الراحمین و افوض امری الی اللہ ان اللہ بصیر بالعباد یا من ذکرہ شرف الذاکرین یا من طاعتہ نجاۃ للمطیعین یا من رافتہ ملجاء للعالمین یا من لا یخفی علیہ ثناء المحتاجین برحمتک یا ارحم الراحمین و اولی آنست کہ این نماز را بعد از نیم شب کند و بین الظہر و العصر ہم آمدہ است

جوہر صلوۃ قضاء الحوائج روز جمعہ چون آفتاب برآید دو رکعت بگذارد در اولی سورۃ الفلق و در ثانیہ سورۃ الناس و بعد از سلام آیۃ الکرسی ہفت بار و بازہ چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعتی سورۃ النصر یکبار و سورۃ الاخلاص بست و پنج بار بخواند و چون فارغ شود ہفتاد کرت لا حول و لا قوۃ الا باللہ العلی العظیم بخواند خواص این نماز نمی داند بجز حق سبحانہ و تعالیٰ۔

جوہر دوازدہ رکعت بشش قعدہ و یک سلام در شب و یا روز بخواند و بعد از التحیات تکبیر گوید و سر بسجدہ نہد و سورہ فاتحہ ہفت بار و آیۃ الکرسی ہفت بار و لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ الملک و لہ الحمد و ہو علی کل شیء قدیر دہ بار پس گوید انی اسالک بمعاقد العز من عرشک و منتہی الرحمۃ من کتابک و اسمک الاعظم و جدک الاعلیٰ و کلماتک التامۃ ان تقضی حاجتی

پس سر از سجدہ بردارد و سلام دہد این نماز برائے قضائے حوائج بمرات بے شمار رسیدہ

جو ہر دو رکعت ہر وقت کہ تواند بگذارد و شب جمعہ فاصلہ در اول سورۃ الکافرون دہ بار و در ثانیہ سورۃ اخلاص دہ بار بعد از سلام سر بسجدہ نہاد دہ بار درود بخواند و دہ بار سبحان اللہ و الحمد للہ و لا الٰہ الا اللہ و اللہ اکبر و لا حول و لا قوۃ الا باللہ العلی العظیم دہ بار اللھم ربنا اتنا فی الدنیا حسنۃ و فی الآخرۃ حسنۃ و قنا عذاب النار دہ بار یا منیلنا ما المسئولین یا منیلنا ما المسئولین اعطنا آنگاہ یک یک حاجت خواہد خدا کہ یاد آید بعدہ گوید یا رب ہزار حاجت دینے دنیوی من روا گردان بفضل اللہ تعالے روا شود

جو ہر صلوٰۃ الصلوٰۃ ہمچو صلوٰۃ التسبیح است بجائے تسبیح درود خوانند ہر درود کہ باشد و این دو رکعت ست خواہ در شب گذارد و خواہ در روز اما بعد از اشراق درین نماز اثر ہاست ہر مہمے کہ بخواند برآید و برائے ہر مہمے در سہ روز جمعہ نیز خوانند

جو ہر نماز قلا اقل چہار رکعت ست بیک سلام ما بین مغرب و عشا در ہر رکعت پانزدہ بار قل ہو اللہ بعد از سلام سر بسجدہ نہاد و دیگر بار گوید یا حی یا قیوم برحمتک استغیث یعنی از مرشدان طالبان را برائے مواظبت این نماز ارشاد نمودہ اند و فرمودہ اند اگر کسے خواہد کہ کوہ را بناخن تراشد اگرچہ محال است بطفیل این نماز ممکن باشد و مخفی نماند کہ چون حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم در دعا سعی بلیغ فرمودے یا ذا الجلال والاکرام یا حی یا قیوم برحمتک استغیث

جو ہر صلوٰۃ العاشقین چہار رکعت است بیک سلام در آخر شب بدین نیت نویت ان اصلی للہ تعالیٰ اربع رکعات صلوٰۃ العاشقین برائے اہم مہمات در اول بعد از سورہ فاتحہ یا اللہ صد بار و در ثانیہ یا رحمٰن صد بار و در ثالثہ یا رحیم صد بار و در رابعہ یا ودود صد بار

جو ہر نماز کن فیکون چہار رکعت است در اول شب آبینہ غسل پاک کند و جامہ پاک بپوشد در اول بعد از فاتحہ صد بار بخواند افوض امری الی اللہ ان اللہ بصیر بالعباد و در دوم صد بار الا الی اللہ تصیر الامور و در سوم صد بار نصر من اللہ و فتح قریب و بشر المومنین و در چہارم صد بار انا فتحنا لک فتحا مبینا و بعد از سلام صد بار گوید غفرانک ربنا و الیک المصیر بعدہ بر سجدہ نہد و ہر دو دست بر دارد و صد بار گوید استغفر اللہ ربی من کل ذنب و اتوب الیہ این نماز بجائے قضاء حاجات از مجربات ہمہ میفرمایند

جو ہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز نماز کہ نماز حضرت خواجہ اویس قرنی رضی اللہ تعالیٰ عنہ در سوم و چہارم و پنجم رجب است بدانان فرمودند کہ در سیزدہم و چہاردہم و پانزدہم آورده اند بعد ازان فرمودند کہ ہر کہ بیتے در بست و سوم و بست و چہارم

ولبست وپنجم بعد ازان فرمودند کہ در مدرسہ دانشمندی بود مولانا زین الدین ہر مسئلہ کہ از سوال کردندے او جواب شافی گفتی و در مباحثہ بعبارت دانشمندانہ در آمدے از حال تعلم او استکشاف کردند گفت کہ من ہیچ نخواندہ ام چون بزرگ شدم وقتے نماز خواجہ اویس قرنی گذاردم و دعا کردم کہ الہی من بکبر سن رسیدم و ہیچ تعلم نکردم مرا علمی کرامت کن جناب مستطاب حق سبحانہ و تعالی بہ برکت این نماز در علم بر من گشاد تا در ہر مسئلہ کہ سخن می افتد بخوبی شارح می شوم انتہی و طریقہ نماز اینست کہ بوقت چاشت غسل کند و چہار رکعت بگذارد و بعد سلام ہفتاد بار بگوید لا الہ الا اللہ الملک الحق المبین لیس کمثلہ شئی وہو السمیع البصیر و چہار رکعت دیگر بگذارد و در ہر رکعتی بعد فاتحہ سورۃ النصر یکبار و بعد از سلام ہفتاد بار گوید انک انت الحق المعین و ابدی دلیل بحق ایاک نعبد و ایاک نستعین و چہار رکعت دیگر بگذارد و در ہر رکعتی بعد فاتحہ سہ بار سورہ اخلاص و بعد از سلام ہفتاد بار سورہ الم نشرح بخواند و دست بر داشتہ بر سینہ فرود آرد و حاجت خواہد از اول غسل تا اتمام نماز تکلم نکند۔

جوہر صلوۃ التسبیح چہار رکعت است بہتر آنست کہ در چہار رکعت بعد فاتحہ از مسبحات چہار سورہ بخواند و مسبحات ہفت سورہ است سورہ بنی اسرائیل و سورہ حدید و حشر و صف و جمعہ و تغابن و اعلی و از حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالی عنہ این چہار سورہ مرویست سورۃ التکاثر و سورۃ والعصر و سورۃ الکافرون و سورہ اخلاص و در روایتے سورۃ الزلزال و سورہ والعادیات و سورۃ النصر و سورہ اخلاص و بعضی درویشان عراق و یمن در رکعت اول سورۃ الکافرون نخوانند و در دوم سورہ اخلاص و در سوم سورۃ الفلق و در چہارم سورۃ الناس و درین نماز در ہر رکعت ہفتاد و پنج بار تسبیح خوانند یعنی سبحان اللہ و الحمد للہ و لا الہ الا اللہ و اللہ اکبر مجموع در چہار رکعت سیصد بار بدین طریق کہ بعد تکبیر افتتاح ثنا خواند بعدہ تسبیح پانزدہ بار بعدہ اعوذ خواندہ سورہ فاتحہ و سورہ دیگر خواند بعدہ تسبیح دہ بار گوید و در رکوع دہ بار و در قومہ بعد تحمید دہ بار و در سجدہ اولی بعد تسبیح معمول دہ بار و بین السجدتین دہ بار و در سجدہ ثانیہ دہ بار و این مختار مشائخ خفیہ است و بعضے در ہر رکعت بعد از قرأت پانزدہ بار خوانند و بعد سجدہ ثانیہ نشستہ دہ بار و باقی چنانکہ مذکور شد اگر توفیق یابد ہر روز یکبار بخواند والا در ہفتہ یا در ماہے یا در سالے یا در تمام عمر یکبار و این نماز را وقت معین نیست ہر کہ ہر روز بخواند بعد اشراق بخواند و اگر بعد ہفتہ بخواند روز جمعہ بہتر و اگر در ماہے بخواند در پنجشنبہ اولی و اگر در سال بخواند روز عاشورا اولی و بعضی میفرمایند کہ بعد زوال قبل نماز ظہر بہتر است کہ در روایت حضرت عبد اللہ بن عمر رضی اللہ تعالی عنہ آمدہ و بعد زوال روز جمعہ افضل

که حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالی عنہ ہمین وقت سنجوا ندند واز حضرت ابن المبارک رضی اللہ تعالی عنہ پرسیدند که اگر سہو در ین نماز لاحق شود در سجدہ سہو تسبیح مذکورہ دہ دہ بار گوید یا نہ فرمودند در ین نماز سیصد بار تسبیح آمدہ است فقط و مخفی نماند که این نماز را حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بعم اکرم خود حضرت عباس رضی اللہ تعالی عنہ آموختہ اند وفضل این نماز بسیار ست وور حدیث شریف وارد است که ہر که این نماز بخواند جمیع ذنوب صغیرہ وکبیرہ او آمرزیدہ شود وسوائے این فایدہ فوائد این نماز بسیار آمدہ

جوہر فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہر که بگذارد نماز بامداد نوشتہ شود در جائے نماز تا طلوع آفتاب مقدار یک نیزہ بس دو رکعت نماز بگذارد نوشتہ شود در دیوان او که آمرزیدہ شود واگر چہار رکعت بگذارد نوشتہ شود در دیوان مقبلان واگر شش رکعت بگذارد نوشتہ شود در دیوان مطیعان ومسلمان و مخلصان واگر ہشت بگذارد نوشتہ شود در دیوان شکاران واگر دہ بگذارد نوشتہ شود در دیوان اولیا

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند که حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالے بسرہ المبارک بندہ را نماز اشراق فرمودند دو رکعت شکر اللہ در اول بعد از فاتحہ آیۃ الکرسی تا خالدون ودر دوم امن الرسول تا آخر وآیۃ اللہ نور السموات والارض تا واللہ بکل شئی علیم وبعد ازان دو رکعت استعادہ فرمودند واول بعد از فاتحہ سورۃ الفلق ودر دوم سورۃ الناس بعد ازان دو رکعت استخارہ فرمودند در اولی بعد از فاتحہ سورۃ الکافرون ودر ثانیہ سورہ اخلاص فرمودند که آن روز که حضرت شیخ الاسلام ما خواجہ فرید الحق والدین قدس اللہ تعالی لبسرہ المبارک مرا نماز اشراق فرمودند ہمین شش رکعت فرمودند انتہی وبعضی بعد ازان دو رکعت استجابت گذارند در اول بعد از فاتحہ سورہ واقعہ ودر دوم سورۃ الاعلی والاسورۃ القدر وسورۃ الکوثر وبعد ازان دو رکعت شکر روز در ہر رکعت بعد از فاتحہ پنجگان بار سورہ اخلاص وحضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الحق والدین قدس سرہ میفرمایند که دو رکعت شکر انہ مادر وپدر بگذارد ودر ہر رکعتی بعد از فاتحہ آیۃ الکرسی یکبار وسورہ اخلاص سہ بار وبعد از سلام درود گوید واین دعا بخواند یا لطیف الطف بی وبوالدی فی جمیع الاحوال کما تحب وترضی یا علیم یا قدیر اغفر لی ولوالدی انک علی کل شئی قدیر ودر وقت اشراق از طلوع آفتاب تا بر آمدن آن مقدار دو نیزہ است چون آفتاب مقدار یک نیزہ طلوع کند نماز شروع نماید وبعد از اشراق اگر بخواند قرآن مجید بخواند یا ذکر گوید یا اگر صلوۃ تسبیح بگذارد بہتر واقل اشراق دو رکعت است ومتوسط چہار واکثر دہ۔

جو ہر چون ربع روز بگذرد چہار رکعت بگذارد در اول بعد از فاتحہ سورہ والشمس بخواند در دوم سورہ واللیل در سوم سورہ والضحی و در چہارم سورہ الم نشرح و نماز چاشت دوازدہ رکعت است واقل چہار پس در چہار رکعت اول بعد از فاتحہ سورہ فتح بخواند پس سورہ نوح پس سورہ القدر پس سورۃ الکوثر و در چہار رکعت دوم سورہ والشمس پس سورہ واللیل پس سورہ والضحی پس سورہ الم نشرح و در چہار رکعت سوم سورۃ الکافرون پس سورۃ النصر پس سورہ تبت پس سورہ اخلاص۔ و بعد از فراغ نماز چاشت خواندن اللھم اغفرلی وارحمنی وتب علی انک انت التواب الغفور صد بار ماثور است و ہر کہ التزام گیرد نماز چاشت را اسباب معیشت و یرا حضرت خداوند تعالی مہیا دارد و فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ سہ چیز باسہ چیز جمع نشود گناہ با توبہ و تونگری با زنا و فقر و فاقہ با نماز صبح۔

جو ہر بعد نماز چاشت دو رکعت برائے صحت نفس گذارد در اول بعد از فاتحہ آیۃ الکرسی یکبار و سورہ والشمس یکبار و سورۃ اخلاص پنج بار و در دوم امن الرسول و سورہ والضحی یکبار و سورہ اخلاص پنج بار و بعد از سلام بخواند اللھم انی اسالک العفو والعافیۃ والمعافاۃ فی الدنیا والآخرہ

جو ہر نماز تہجد بہترین نوافل ست و وقت آن ثلث آخر از شب است دوازدہ رکعت بہ شش سلام بگذارد در اول بعد از فاتحہ دوازدہ بار سورہ اخلاص و در دوم یازدہ بار ہمچنین در ہر رکعت یک یک عدد کم کند تا در رکعت دوازدہم یکبار خواندہ بعدہ وتر بخواند و اگر گذاردہ باشد اعادہ کند و در اول بعد از فاتحہ سورۃ الاعلی بخواند و در روایتی سورۃ القدر و در دوم سورۃ الکافرون و در سوم سورۃ الاخلاص و اگر قضا شود بروز ادا کند و اکثر مشائخ بعد ہر دو گانہ این نماز مرقوم طویلہ یقرا مینمایند

جو ہر در شب معراج دوازدہ رکعت بخواند و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورہ از قرآن مجید و تشہد در ہر رکعتین و سلام در آخرین بعدہ صد بار گوید سبحان اللہ والحمد للہ ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر بعدہ صد بار استغفار بعدہ دعا کند و شب معراج نزد اکثر شب بست و ہفتم ماہ رجب است و نزد بعضے شب ہژدہم ماہ رمضان المبارک۔

جو ہر شب قدر شب معظم است بعضی گویند گاہے در ماہ رمضان مبارک باشد و گاہے غیر رمضان و بعضی در اول شب ماہ رمضان گویند و بعضے در شب ہفتدہم ماہ مذکور و بعضی نوزدہم و بعضے بست و یکم و بعضے بست و سوم و بست پنجم و بست و ہفتم و بست و نہم و نزد اکثر در شب بست و ہفتم ماہ رمضان

جوہر صلوۃ القلب برائے صفائی دل چہار رکعت است در ہر واحد سورہ اخلاص یکبار اما بلسان قلب نہ بلسان دہان

جوہر صلوۃ عشق یک رکعت است چون بہ اہدنا الصراط المستقیم برسد تکرار کند تا بخود و شود و بیفتد چون بہوش آید از صراط الذین انعمت علیہم شروع کند و فاتحہ را تمام نماید و سورۃ القدر ضم کند و لفظ انا انزلناہ را سہ بار تکرار کند و تمام نماید و التحیات خواند و سلام داد و از نماز برآید اگرچہ این نماز بر دستور فقہائے حنفیہ نیست اما فقرا کردہ اند۔

جوہر صلوۃ الاسرار دو رکعت است بعد از نماز مغرب یا بعد از تہجد بدین نیت بگذارد نویت ان اصلی للہ تعالی رکعتی صلوۃ الاسرار تقربا الی اللہ تعالی و انقطاعا عن غیر اللہ تعالی و بخواند در ہر رکعت بعد از فاتحہ سورہ اخلاص یازدہ بار و بعد از سلام بجانب عراق یازدہ گام رود و آنجا استادہ بہر دو دست باد ب تعظیم تمام سلام کند بعدہ یازدہ بار درود نبیا بتا بخواند و یکبار فاتحہ و یازدہ بار سورہ اخلاص و ثواب آن بحضرت محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی قدس اللہ سرہ المبارک بگذارند و بجناب ایشان۔ آنحضرت حق سبحانہ و تعالی را وسیلہ گرفتہ حاجت خواہد و بعدہ یازدہ بار بگوید یا شیخ عبد القادر جیلانی شیئا للہ و این نماز در خلوت بگذارد و سورہ بہجۃ الاسرار مذکور ست کہ حضرت غوث الثقلین قدس اللہ تعالی سرہ المبارک فرمودہ اند ہر کرا حاجتے بدرگاہ عزت باشد دو رکعت نماز بگذارد و بخواند در ہر رکعت بعد از فاتحہ یازدہ بار سورہ اخلاص و بعد از سلام درود بخواند و بیاید بجانب عراق یازدہ گام و بگیرد نام مراد و وسیلہ سازد مر ابدرگاہ عزت و حاجت خواہد قضا کردہ شود حاجت او۔

جوہر دو رکعت قبل طلوع فجر بخواند در ہر رکعت آیۃ الکرسی سہ بار و سورۃ الکافرون و سورۃ اخلاص یازدہ بار بعد ازان گوید سبحان اللہ و بحمدہ سبحان اللہ العظیم و بحمدہ استغفر اللہ صد بار حق سبحانہ و تعالی قضا کند دین او را و وسیع کند بروے رزق او این مشہور و مجرب است

جوہر صاحب وام بداومت نماید بر سورہ والعدیت یا امن الرسول یا سورۃ النبا سیزدہ بار بخواند یا سورہ واقعہ ہیل و یکبار یا بعد ہر فرض پنج بار قل اللہم مالک الملک تا بغیر حساب

جوہر صاحب خوانند الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ بندہ را غلامی بود ملیح نام او را بشکنانہ اراوت در نظر حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالی بہر کتم آزاد گردانیدہ شد ہمان زمان غلام مذکور سر بقدم مخدوم عالمیان آوردہ بشرف بیعت مشرف گشت بعد ازان نماز دیگانہ فرمودند بر لفظ لبک

راندند که این دوگانه رانیت چنین باید کرد و دعا عما سوی اللہ

جوہر صلوٰۃ شکر النہار دو رکعت است در ہر رکعت بعد از فاتحہ اخلاص پنجبار بخواند و در شکر اللیل در ہر رکعت بعد از فاتحہ کافرون پنج بار۔

جوہر صلوٰۃ رضای ابوین دو رکعت است در ہر رکعت چہار قل بخواند۔

جوہر بعد از زوال چہار رکعت بگذارد دو در ہر رکعت بعد از فاتحہ سورہ اخلاص یازدہ بار یا پانزدہ بار یا سہ بار بخواند این وقت ہمچو نصف لیل است و زمان نزول رحمت چہ در ہای ہشت بعد زوال گشادہ میشود

جوہر صلوٰۃ الخضر دہ رکعت است بعد از نماز ظہر بعد از فاتحہ از سورہ فیل در ہر رکعت یک سورہ تا آخر قرآن مجید بخواند و ہر کہ این نماز پیوستہ بگذارد و با خضر ملاقات کند

جوہر صلوٰۃ حفظ الایمان دو رکعت ست بعد از نماز مغرب اول بعد از فاتحہ سورۂ اخلاص ہفت بار و سورۃ الفلق یکبار و دوم بعد از فاتحہ سورۂ اخلاص ہفت بار و سورۃ الناس یکبار و بعد از سلام بر سجدہ شدہ و بگوید یا حی یا قیوم بر حتنی علی الایمان

جوہر بعد از نماز مغرب صلوٰۃ اوابین بست رکعت آمدہ در ہر رکعت بعد فاتحہ سہ بار اخلاص و اقل آن شش رکعت ست و از فوائد الفواد معلوم شدہ کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ بہ ہر کہ تم حضرت شیخ حسن علاء سنجری را بین العشائین شش رکعت اوابین فرمودہ اند۔

جوہر صلوٰۃ السعادت ہمار رکعت است و در اول سورہ اخلاص چہل بار پس سی بار پس بست بار پس دہ بار و در بعضی اول دہ بار پس بست بار پس سی بار پس چہل بار و ہر کہ شب دوشنبہ این نماز بگذارد ہرگز شقی نشود و بعضے گویند کہ صلوٰۃ السعادت دو رکعت است در ہر رکعتی بعد فاتحہ آیۃ الکرسی یکبار و اخلاص سہ بار بخواند و بعد از سلام دہ بار درود و دہ بار استغفار۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور است کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ بہ ہر کہ تم فرمودند کہ مرا یاری بود ہمدرس او را مولانا تقی الدین گفتند مرد صالح و دانشمند او پیوستہ بعد از صلوٰۃ مغرب دو رکعت بگذارد بہ در رکعت اول بعد از فاتحہ والسماء ذات البروج و در دوم بعد از فاتحہ والسماء والطارق خواندے چون او نقل کرد من او را در خواب دیدم و گفتم جناب خداوند تعالیٰ با تو چہ کرد گفت چون کار من تمام شد فرمان آمد کہ ما او را بدان دو رکعت بخشیدیم یکے از حاضران سوال کرد کہ این را صلوٰۃ البروج گویند فرمودند خیر این را صلوٰۃ البروج گویند آن دو رکعت کہ در ہر دو آیتہائے مبدائے سورۂ انعام بخواند و در اول ختم بر یستہزؤن و در دوم ہم ختم بر یستہزؤن آنرا صلوٰۃ النور گویند و فرمودند کہ چون شب در آید فرشتہ بر بام کعبہ بر آید و ندا کند کہ اے بندگان جناب خداوند تعالیٰ و اے امتان حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ

علیہ وآلہ وصحابہ وسلم شما را شبے بخشیدہ بود وشبے دیگر پیش است وآن شب اول گور ست برائے ذخیرہ آن شب درین شب کارے بکنید وآن کار آنست کہ دو رکعت نماز بگذارید دو بہر رکعت بعد فاتحہ قل یا ایہا الکافرون پنج بار بخوانید وچون سورہ برابد ہمان فرشتہ بر بام بیت المقدس برابد وندا کند کہ اے بندگان جناب خداوند تعالے واے امتان حضرت محمد مصطفی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وصحابہ وسلم حضرت خداوند تعالی شما را روزی بخشیدہ است وروزی درپیش است وآن سوز قیامت است برائے ذخیرہ آن روز درین سوز کارے بکنید وآن کار آنست کہ دو رکعت بگذارید دو بہر رکعت بعد از فاتحہ پنجبار سورۂ اخلاص بخوانید بعد ازان بر لفظ بار راندند کہ شیخ جمال الدین ہانسوی قدس سرہ این را حدیثے روایت کردہ اند۔

جوہر اگر معصیتے سرزند باید کہ زود وضو کند ودوگانہ نماز گذارد واستغفار کند وازان معصیت توبہ کند وبر گذشتہ ندامت کشد

جوہر در فتاوائے تیسیر میگوید السجدۃ اثنان سجدۃ العبادۃ وسجدۃ التحیۃ سجدۃ العبادۃ اللہ تعالی خاصۃ وسجدۃ التحیۃ بدون اللہ تعالی لوجہ التکریم فی خمستہ حال جاز للقوم ان یسجد للنبی والمرید للشیخ والرعیۃ للملک والولد للوالدین والعبد للمولی فی کل حال یرجی فتاوائے سراجی اذا سجد الانسان سجدۃ تحیۃ لا یکفر فتاوی خانی وان سجد الرجل للسلطان وکان قصدہ التعظیم والتحیۃ دون الصلوۃ لا یکفر فتاوی کانفی قال صدر الشہید من سجد بغیر اللہ تعالی ویرید التحیۃ دون العبادۃ لا یکفر

جوہر قول ابن عباس سجدۃ التحیۃ بمنزلہ السلام۔ ودر مرصاد العباد است کہ ملائکہ را سجدۂ آدم فرمود بسبب آن بود کہ حق تعالی آدم را بنور ذات متجلی کرد وسجدہ بحقیقت آدم را بنور ذات وصفات حق تعالی را بود وہمچنیں امروز سجدہ قبلہ وکعبہ را نیست مر رب الکعبہ وقبلہ راست وہمچنیں مشائخ کہ سر بر زمین می نہند سجدہ نیست آن تعظیم وتکریم نور ذات وصفات معبود حقیقی ست کہ مشائخ واولیا بدان نور متجلی اند۔

جوہر سجدہ پنج قسم است سجدہ عبودیت وسجدہ تحیت وجواز واباحت وفرضیت قولہ تعالے فاسجدوا للہ واعبدوا این سجدہ عبودیت است وسجدہ کہ بغیر اللہ تعالے میکنند آن سجدہ لغویت کہ بسجدہ سر بر زمین نہادن التوجہ تواضع وتکریم وتحیات واباحت۔ سجدہ دو قسم سجدہ عبادت وسجدہ تحیت مسئلہ تکبیر در راہ وقت عید اضحی بآواز بلند گفتن سنت ست چون بصلی بر سد تکبیر منقطع کند ودر وقت تکبیر بہتر ست کہ استادہ شود والفاظ در نہیب امام اعظم اینست اللہ اکبر اللہ اکبر لا الہ الا اللہ واللہ اکبر اللہ اکبر للہ الحمد

مسئلہ - تاخیر نماز عید اضحے بسبب عذر تا سہ روز جائز است -

جوہر صوم انا صول طریقت وقتے بود کہ صوم خواص داری و با آنکہ صوم داری تا آنکہ تقلیل طعام درست نکنی ہیچ فائدہ این راہ نشود زیرا کہ مقصود این طائفہ اتجویع است و قہر نفس یکے از آداب روزہ آنست کہ چون روزہ دار باشی جائے نروی کہ مردمان انجا طعام خورند یا خواہند خورد و اگر بی تعمد بیفتی نشاید کہ روزہ بکشائی و این سخن مشنو کہ ترا گویند کہ دل مسلمانان نگاہ باید داشتن فاضلہ است درخبر است کہ اگر جائے روی کہ مردمان طعام خورند و تو روزہ دار باشی ایشان را دعا کن تا ایشان بخورند دل نگاہ داشتن جائے باشد کہ کسے را جائے دعوت کنند و مقصود او باشد و قومی را بطفیل او خوانده باشد چون صوم بدار و یا طے کند دران عجبی و کبرے نکند چہ ان صوم بازبان ترا از فطار باشد بلکہ افطار نافع تر بود

جوہر سحر خوردن بہ شب اتباع سنت است کہ سنت سحر از برائے تقویت بدن و تصفیہ باطن و توجہ الی اللہ است نہ برائے سیری شکم

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ یکیہ میفرمایند کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ میفرمودند ایام بیض کہ سیزدہم و چہاردہم و پانزدہم است از بہر آن گویند کہ چون آدم علی نبینا و آلہ و علیہ السلام را سوے زمین آوردند بگریہ و زاری مشغول شدند تا آنکہ تمام اندام مبارک حضرت ایشان سیاہ گشت پس جناب حق سبحانہ و تعالیٰ توبہ حضرت ایشان قبول فرمود فرمان رسید کہ درین روز ہا روزہ دارد اشتند خواجگان ما وقت بیعت مریدان را آنجا میکردند و وقت افطار ایام بیض بر خواجگان ما اصلا رخصت نبود و رخصت در افطار از بندگی شیخ الاسلام حضرت شیخ نظیر الدین محمود چراغ دہلی قدس سرہ شدہ است از بہر آنکہ اکثر مریدان بندگی حضرت مخدوم عالم ترکش بندان بودند رفعا للحرج بعد ام بصوم ایام بیض رخصت بر افطار ہم میفرمودند و منقول است از جناب مستطاب امیر المومنین علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ کہ فرمودند روزے بحضور حضرت باغظمۃ سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم حاضر شدم فرمودند ای علی جبرئیل ترا میگوید کہ ہر ماہے سہ روزہ بدار نوشتہ شود مرترا باول روزہ ہزار نیکی و در دوم سی ہزار و در سوم صد ہزار را التماس کردم کہ این ثواب خاص ابا شد یا عموم را فرمودند ہر کہ این روزہا بدارد پس چہ یابد کہ آن روزہا کدام اند فرمودند آن روزہا ایام بیض است و در باب صحت کہ جبرئیل علی نبینا و آلہ و علیہ السلام بجناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم التماس نمود ہر کہ روزہ دارد یک روز در ایام بیض دور کردہ شود از انکس ثلث گناہان وے و ہر کہ

دوم روز روزہ دارد دور کردہ شود دو ثلث گناہان وے و ہر کہ سوم روز روزہ دارد از ہمہ گناہان بیرون آید و باشد ہمچو کسے کہ شہید گشتہ است در راہ جناب خداوند تعالے و بشارت دہید مر یاران خود را و بفرمائید ایشان را بر روزہ داشتن ایام بیض کہ این روزہ نار روشن گردانند دلہای شان را و سپید گردانند رویہای شان را۔

جوہر امام شافعی ہمیشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ پیوستہ این روزہ نامید اشتند و در ذی الحجہ شانزدہم باید داشت و صوم ستہ شوال حکم صیام دہر دارد اما علماء را در ین اقوال است۔ صوم را سہ مرتبہ است صوم عوام و خواص و اخص الخواص صوم عوام آنست کہ از اکل و شرب و جماع باز مانند و صوم خواص آنست کہ سمع و بصر و دست و پا و زبان و سائر اعضا از گناہان باز دارند و صوم اخص الخواص آنست کہ دل را از ہمہ دنیہ باز دارند و از جمیع سوے اللہ بالکلیۃ تبرا آرند۔

جوہر بدانکہ جملہ حسنات را ثوابے معین است الا ثواب صوم معین نیست حضرت حق تعالے آنرا بجود و اضافت فرمودہ و ضامن جزاے آن شدہ پس اجر آن بغیر حساب است و در خبر است کہ الصبر نصف الایمان و الصوم نصف الصبر و لفظ صوم در اصل لغت موضوع است برائے امساک مطلقا و در عرف شرع عبارت است از امساک مقید بہ طعام و شراب و وقاع از طلوع فجر تا غروب آفتاب مقرون بہ نیتے معین و مطلق امساک از طعام فضیلتے بزرگ است خصوصا مقید بحکم شرع چہ بیخ جملہ شہوات و منشاء جمیع مخالفات امتلا از طعام است۔ بتقلیل طعام دل صافی گردد و ہوا میرد و نور علم افزایش گیرد۔ احوال مشائخ دران مختلف و متفاوت طائفہ در سفر و حضر بدان مداومت دارند بعضی صائم الدہر باشند و بعضے آن را مکروہ دانند و بعضی صوم داؤدی اختیار کردہ اند یعنی یک روز صائم باشند و یک روز افطار کنند و فضیلت آن در خبر است و وجہ فضیلت این صوم آنست کہ مراد از صوم منی الفت نفس است و فطام او از عادت مالوف ہر گاہ نفس بر دوام صوم معتاد شود صوم عادت او گردد و تعاقب و تناوب صوم و افطار پیوستہ در مخالفت بود و طائفہ بر صوم ایام شریفہ اقتصار نمودہ و آن روز عرفہ و عاشورہ و عشر اول از ذی الحجہ و عشر اول از محرم و رجب و شعبان بسبب سنین اول و اول شہور و اوسط و آخر آن و ایام بیض یعنی سیزدہم و چہاردہم و پانزدہم بسبب شہور و اربعہ و پنجشنبہ و دوشنبہ بسبب اسابیع و طائفہ بر روز از طعام امساک نمودہ اند و پیش از غروب افطار کردہ تا ہم مقصود کہ تجویع نفس است حاصل شود و ہم آفت اعجاب کہ بروایت صوم است مندفع گردد و شیخ الاسلام بر اختیار این طریق

انکار کردہ فی الجملہ مشائخ را در اختیار صوم سہ فرقہ اند فرقہ اند کہ علم شان بحال غالب بود و بعوارض احوال مبالات ننمایند و برنیتے کہ دارند در صوم ثابت قدم باشند و فرقہ اند کہ حال شان بر علم غلبہ دارد و ہر روز کہ برخیزند موجب اشارت علم در دل ایشان اختیار صوم بود و دو فرقہ اند کہ از غیب سانح شود چون احتیاط طعامے و حضور جماعتی کہ موافقت ایشان فضیلت بیند بر مقتضاے سلطان حال از اختیار و اراوت خود باختیار و اراوت حق سبحانہ و تعالی منسلخ شوند چنانکہ جنید بغدادی کہ علی الدوام بہ نیت صوم برخاستے و ہر گاہ کہ بعضے از اخوان حاضر شدندے با ایشان افطار کردے و فرقہ اند کہ حال و علم در ایشان معتدل بود ایشان متصرف در ہر دو گاہے اختیار صوم کنند و بعوارض ننگرند و یا بجہت سیاست و تدبیر نفس خود یا بجہت دیگران گاہے افطار کنند یا بجہت رفق و لطف بنفس خود یا برائے موافقت احباب و اختیار ایشان در ہر دو جانب از اختیار حق بود پس ہر یک را ازین سہ گانہ طریقت خاص است مناسب حال و لکل وجہۃ ہو مولیہا۔ مصباح الہدایہ

جوہر بدانکہ روزہ قساوت قلبی را دور میکند و در حدیث شریف وارد است کہ الصبر نصف الایمان والصوم نصف الصبر و در خبرست کہ برائے صائم دو فرحت است فرحت عند الافطار و فرحت عند لقاء الرحمن بعضے فرحت نزدیک افطار فرحت مغفرت را گویند چنانکہ در خبرست ان اللہ یغفر عند وقت الافطار و بعضی فرحت عند الافطار اجابت دعا را گویند حضرت حق سبحانہ و تعالے صوم را بخود اضافت فرمود کہ الصوم لی وانا اجزی بہ از انکہ صائم بصوم موصوف بصفت می شود و مصمد آنرا گویند کہ در او طعام و شراب حاجت نباشد و بعضے گفتہ کہ صوم از افعال سرمدیت است مخلوق را در عبادت دیگر اطلاع می شود و درین اطلاع نمی رود و دخل ریا در وی نمی شود و تخصیص جزاء صوم کہ بخود فرمود بنا بر آنست کہ چون یکے را در قیامت خصمان پیدا شوند حضرت حق تعالی جزاء ہر یکے از اعمال دے خصمان را دیگر ثواب صوم صائم را دہد

جوہر مشائخ طریقت میفرمایند کہ ہیچ خصلتے بعد از ایمان بہتر از دو خصلت نیست یکی گرسنہ سیر کردن دویگر سیر را گرسنہ داشتن یعنی بصوم در روزہ را چہار فائدہ است اول خاموشی دوم فکر سوم معرفت چہارم محبت مشائخ صوفیہ اتفاق کردہ اند کہ زیادہ از چہار روز تواتر افطار مکروہ است و در تمام سال چہار روز متصل افطار آمدہ است مقصود از صوم تجویع نفس است و درین ماہ گرسنگی اہل عظیم است

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالی سرہ گفتہ بر لفظ مبارک راندند کہ در روایتی آمدہ است کہ جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہر ماہ

سه روز روزه داشتی اما معلوم نیست که آن سه روز کدام بوده است بعد ازان فرمودند که اولی و بهتر آنست که ثلث سال را روزه داشته شود یعنی در سال چهار ماه بعد ازان فرمودند که این را قسمتی کرده اند انانکه طاقت دارند دو ذی الحجه و محرم نیز داشته و دو روز دیگر روز نامی متبرکه و موسم بمانند همان ثلث سال میشود بعد ازان فرمودند که این را نوع دیگر هم تعیین کرده اند که در هفته دو روز روزه دارند مثلا دوشنبه و پنجشنبه همان ثلث سال می شود و فرمودند که هر که پیوسته روزه میدارد او را عادت میشود و رنج روزه بر و آسان میگردد پس ثواب دران بیشتر باشد که یک روز روزه دارد و یک روز آن بر نفس دشوار تر آید و آن روزه داؤدی است علی نبینا و آله و علیه السلام یک روز روزه دارد و یک روز افطار کند

جوهر بر انکه روزه عاشوره و عرفه یعنی نهم عید الضحی حکم صیام دهر دارد و شش روزه بعد عید سه روزه در هر ماه همین حکم دارد

جوهر در حدیث شریف وارد است که هر که دوشنبه و پنجشنبه و جمعه ماه رجب و ذی القعده و ذی الحج و محرم روزه دارد عبادت هفتصد ساله در دیوان عمل او ثبت گردانند

جوهر عبادت بسه مرتبه است کسی عبادت میکند از جهت ثواب و عقاب و این مرتبه عامه مومنان است و کسی بنا بر آنکه او را بنده خوانند و بشرف بندگی رسانند زیرا که بنده بزرگترین ناهاست مرادی را که حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و صحابه وسلم در هیچ خطابی که یا ایها النبی و یا ایها الرسول خوش نبودند چون خطاب شد سبحان الذی اسری بعبده بغایت منشرح گشتند و این را عبودیت گویند و شرط عبودیت چهار چیز است وفا بالعهود و محافظة الحدود و رضا بالموجود و صبر بر مفقود و کسی عبادت میکند اجلالا و هیبة و حیاء و محبة و این را عبودیت خوانند پس عبودت اعلی از عبودیت و عبودیت اعلی از عبادت پس محل عبادت تن است و آن بجا آوردن امر است و محل عبودیت روح و آن راضی شدن بحکم است و محل عبودت سر است و آن عبادت در احوال است پس عبادت اصل است و عبودیت عبودت فرع و نیست فرع بدون اصل یعنی تا آنکه اتیان امر نبود رضا بحکم و عبادت در احوال نشود و عبادت و عبودیت مجاهده است با نفس و عبودت هدایت است حضرت شیخ ابو علی دقاق قدس سره فرمودند العبادة للعوام و العبودیة للخواص و العبودة لاخص الخواص و العبادة لمن له علم الیقین و العبودیة لمن له عین الیقین و العبودة لمن له حق الیقین فالعبادة لاصحاب المجاهدات و العبودیة لارباب المکابدات و العبودة صفات اهل المکاشفات

جوهر بر انکه عبادت حضرت امیر المومنین افضل الصدیقین رضی الله تعالی عنه حضرت خداوند تعالی

را اجلالاً و تعظیماً بود و فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ ابوبکر بہ نسبت از کثرت صوم وصلوٰۃ فاضل نشدہ است الا بچیزے کہ قرار گرفتہ است در سینہ او و آن عظمت و اجلال است وعبادت حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ خوف و ہیبتہ بود از نہجت حضرت ایشان ہیبت بود چہ کسی کہ از حضرت خداوند تعالیٰ بترسد از وی ہر چیز بترسد و حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ شیطان می گریزد از سایہ عمر و عبادت حضرت امیر المومنین عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ از روے شرم بود و فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم شرم میکنم من از کسے کہ شرم میکنند از و فرشتگان آسمان و عبادت حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ از روے محبت حضرت خداوند تعالیٰ بود قال اللہ تعالیٰ ویطعمون الطعام علی حبہ مسکینا ویتیما واسیرا

جوہر قال اللہ تعالیٰ وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون و نیافریدم جن و انس الا برآنکہ عبادت کنند و عبادت خالصا لوجہ اللہ تعالیٰ وسیلہ قرب و معرفت ست و عبادت عادتے علامت بے سعادتی ست و نتیجہ آن شقاوت ست نگر و جمع باعادت عبادت و عبادت میکنی بگذر ز عادت و ہر کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ را لبعلتی عبادت کند معبود او ہمان علت باشد از نیجا ست کہ گویند ہر چہ دلبند تست معبود تست۔

جوہر در شحات مذکور است کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ عبادت عبارت از انست کہ باوامر عمل نمایند و از نواہی اجتناب کنند و عبودیت عبارت است از دوام توجہ و اقبال بجناب حق سبحانہ و تعالیٰ و فرمودند کہ در بعضے کتابہا فرق عبادت و عبودیت چنین کردہ اند کہ عبادت ادائے وظائف بندگی ست بموجب شریعت و عبودیت حضور و آگاہی دل بر نعت تعظیم و میفرمودند کہ مقصود از خلقت انسان تعبد است و خلاصہ و زبدہ تعبد آگاہی ست بجناب حق سبحانہ و تعالیٰ در ہمہ احوال بنعت تضرع و خضوع

جوہر کسیکہ خود را مستغنی از بندگی داند مدعی خداوندیست و بندگی کردن اینست کہ آنچہ فرمایند آن کنی و بندہ بودن اینست کہ بدانچہ بدارند بدہمدان باشی و اصل بندگی ذل و افتقارست ہر چند اظہار آن آنچہ بیشتر الطاف حضرت خداوندی در حق او زیادہ تر و صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ میفرماید ؎

گر تو خواہی حرّے و دل زندگی	بندگی کن بندگی کن بندگی
زندگی مقصود و بہر بندگی ست	زندگی بے بندگی شرمندگی ست
جز خضوع و بندگی و اضطرار	ہیچ در حضرت ندارد اعتبار

ہر کہ اندر عشق یابد زندگی	کفر باشد پیش او جز بندگی
ذوق باید تا دہد طاعات بر	مغز باید تا دہد دانہ شجر

جوہر ہر طاعتی کہ بر تن دشوار تر باشد طاعت ہمان باشد و مخالفت نفس ہر ہمہ طاعتہاست وقال اللہ تعالیٰ ونہی النفس عن الہوی فان الجنۃ ہی المأوی ۔ یک نفس از نفس بفرمان تست، کفش بپاکن کہ بہشت آن تست + این طائفہ روا ندارند کہ ہمہ عمر یک قدم بر مراد نفس و ند و ابلیس اگر تعظیم نفس نبود ہی مخالف امر حضرت خداوند تعالیٰ نشدے و در فرعون اگر تعظیم نفس نبودے دعوی خدائی نکردے پس موافقت حضرت خداوند تعالیٰ ہیچ مخالفت نفس نبود

جوہر اخلاص پاک و خالص کردن دوستی و عبادت و طاعت بی ریا کردن و دین بے ریا داشتن۔

جوہر اخلاص آنست کہ عمل صالح کنی و از حضرت خداوند تعالیٰ ثواب آن نہ طلبی و نخواہی کہ تراباں یاد کنند و برائے آن ترا بزرگ دانند

جوہر بعضی میفرمایند کہ اخلاص در عمل آنست کہ صاحب آن در دنیا و آخرت بران عوض نخواہد و این اخلاص صدیقان است و بعضی میفرمایند کہ اگر طلب ثواب کند از اخلاص بیرون نیاید و حضرت ذو النون مصری قدس سرہ میفرمایند کہ علامت اخلاص سہ چیز است یکی برابر بودن مدح و ذم خلق دوم فراموش کردن رویۃ اعمال در اعمال سوم تقاضا نکردن ثواب در دین و دنیا و بعضی میفرمایند کہ اخلاص در فراموشی رویت خلق ست بدوام نظر سوی حضرت خداوند تعالیٰ تا از نظر بخلق بیرون نیائی ہرگز بکنج اخلاص نرسی و از نیز نجاست کہ صوفی را بر ملامتے فضل دہند چہ علامتے خلق را در نظر دارد کہ عمل و حال خود را می پوشد و صوفی دوام نظر بحضرت خداوند تعالیٰ دارد و بعضے میفرمایند کہ اخلاص ناویدن اخلاص است چہ کسے کہ در اخلاص بخود اخلاص بیند اخلاص باخلاص محتاج باشد چہ التفات باخلاص فی نظر دان عجب ست

جوہر بدانکہ عمل ظاہر بدون اخلاص باطن بکار نیاید ان اللہ لا ینظر الی صوركم والی اعمالکم ولکن ینظر الی قلوبکم و نیاتکم بدرستی کہ اللہ تعالیٰ نظر نمی کند بسوے صورتہائے شما و سوی اعمال شما لیکن نظر میکند سوے قلوب شما و نیات شما پس مقبول نزد اللہ تعالیٰ قلوب اند و اخلاص باطن اگر صورہا پاکے قلوب باشند و اعمال ظاہر با اخلاص باطن آن زمان صور و اعمال نیز مقبول گردد۔

جوہر ہر کرا ہمی پیش آید ہفت روز بخواند روز جمعہ یا اللہ یا واحد صد بار و شنبہ یا رحمن یا رحیم صد بار و یکشنبہ یا واحد یا احد صد بار و دوشنبہ یا صمد یا فرد صد بار و سہ شنبہ یا حی یا قیوم صد بار و چہار شنبہ یا حنان یا منان صد بار و پنجشنبہ یا ذا الجلال والاکرام صد بار مجرب ست

جوہر عند الحاجت بگوید یا رب بحق معروف کرخی حاجت من روا گردان۔

جوہر برائے برآمدن حاجت و استعانت پانصد بار بخواند الٰہی احدی صمدی من عندک مددی

جوہر عند الحاجت یا حی یا قیوم یا حلیم یا عزیز یا کریم سبحانک یا کریم توکلنی کاصعب تسلیم بحق ایاک نعبد و ایاک نستعین سی صد بار بخواند

جوہر ہر کرا حاجت دینی و دنیوی باشد غسل کند و دو رکعت نماز بگذارد و بگوید الٰہی بحرمت آن ساعت کہ باخواجہ ابو اسحاق احمد نہاوندی آشتی کردی حاجت مرا روا کن این عمل از مجربات صحیحہ فرمودہ اند

جوہر شب پانزدہم مستقبل قبلہ نشیند و نوزدہ ہزار بار بگوید اللہ المستعان و ہر بار کہ نہ از تمام شود سر بسجدہ نہد و سہ بار آمین گوید بعدہ حاجت خواہد۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم لاحول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم یا حی یا قیوم یا صمد یا ودود یا وتر یا ذا الجلال والاکرام بعد از نماز صبح صد بار بخواند حاجتش برآید۔

جوہر ہر حاجتے کہ باشد ہزار بار با تسمیہ بخواند امنت باللہ العلی العظیم و توکلت علی الحی القیوم

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم یا حافظ یا حفیظ یا وکیل یا رقیب یا اللہ و صلی اللہ تعالیٰ علی محمد و آلہ و صحابہ اجمعین ہر نیتے و حاجتی کہ کند آید حاجت۔ و اشود عدد معین نیست

جوہر عند الحاجت ہر روز ہزار بار سورہ اخلاص بخواند۔

جوہر ہر دہ اسم اند کہ آنہا خزینہ خزان گویند برائے سیاحان متوکل در برای و منازل نافع اند چون از خواب بیدار شود اسم الباسط را دہ بار بخواند بر وکف دمیدہ بر روی فرود آرد و در میان سنت فجر و فرض آن یا اسرافیل یا طاطائیل یا دودیائیل بحق یا لا الہ الا اللہ الرفیع جلالہ یا اللہ یازدہ بار چون از نماز فارغ شود الباسط صد بار و العزیز چہل بار و سورہ نصر بست پنج بار پس این دہ اسم را یکبار بخواند و ہی ہذہ سنزائو لزرعی خوشا منوعا عالما تثنوثو ناشینجا ملینجا ملخوما یا قیوما بحق کھیعص و بحق حمعسق۔ ہمین دہ اسم برائے دفع شر جن و انس و بلیات و آفات نیز خوانند و برائے اخراج جنے کہ در خانہ و منزلے استکانتہ گزیدہ باشد لیکن بتغیر ما طریقش اینست کہ دہ بار خوانند و در ہر جہت دم کنند سنزالو لزرعازو شامنوعا عالما طیوثو ناشینجا ملینجا وملخوما و یا قیوم بحق کھیعص بحق حمعسق لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ مدام این اسماء را در دفع جہت اثر عظیم ست بر اب دم کند و بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ الفلق بسیار بخواند رزق باسانی میسر شود۔

جوہر ہر کہ سورۃ التکاثر در نماز نافلہ بسیار بخواند مال زیادہ شود و رزق وسیع و سورۃ الہمزہ ہمین حکم دارد۔

جوہر آیۃ الکرسی تا خالدون بعد ہر نماز از فرائض وسنن ونوافل ودیگر اوقات نماز مداومت نماید غنی گردد۔

جوہر قل اللھم مالک الملک تا بغیر حساب مواظبت کند بعد ہر نماز از فرائض وسنن ونوافل ودیگر اوقات نماز ووقت خواب رزق وسیع گردد ودین ادا شود ومحتاج نہ شود۔

جوہر سورہ واقعہ ہر روز بعد نماز فجر ومغرب وعشا یکبار بخواند سختی ودرویشی نبیند وتہمنان او مقہور شوند۔ واگر معاندے نسبت بوے کیدے اندیشد ضرر واثر آن بوے لاحق شود ودیمنہ درحفظ حضرت خداوند تعالیٰ باشد وہر کہ این سورہ را در مجلس واحد چہل بار بخواند حاجت قضا شود

جوہر اگر تنگ دست سورۃ النصر ہر روز بعد نماز فجر بست وپنج بار بخواند۔ تونگر گردد۔

جوہر برائے دفع تنگی معیشت ہر شب سورہ جمعہ بخواند وبعد وضو شانہ کند ریش را۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم لاحول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم بسم اللہ الملک الحق المبین من العبد الذلیل الی مولی الجلیل قد مستنی الضر وانت ارحم الراحمین بنویسد ودر آب جاری اندازد بحضرت خداوند تعالیٰ غرضش برآید بہفت وقت ہفت روز

جوہر بعد از نماز صبح پیش از تکلم صد بار گوید بسم اللہ الرحمن الرحیم لاحول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم یا حی یا قیوم یا قدیم یا قائم یا فرد یا قدیر یا احد یا صمد ہر حاجت کہ خواہد روا شود

جوہر ہر گرا کار صعب پیش آید بخواند توکلت علی الحی الذی لا یموت ابدا والحمد للہ الذی لم یتخذ ولدا ولم یکن لہ شریک فی الملک ولم یکن لہ ولی من الذل وکبرہ تکبیرا

وبعد ازان تکبیر گوید مجرب است

جوہر اگر چیزے گم شود بخواند کفی باللہ نصیرا وکفی باللہ شہیدا وکفی باللہ علیما وکفی باللہ حسیبا وکفی باللہ وکیلا بعدہ سہ بار بخواند حسبی اللہ ونعم الوکیل فی حوائجی اللہ ونعم المولی فی امانی اللہ

جوہر ہر کہ دفینہ منہاوہ فراموش کند یا دفینہ پدر واقربا یا غیر ایشان نمیداند کہ در چہ موضع است سورۂ والضحی مواظبت نماید واگر سورۃ الزلزال در نماز وغیر نماز بسیار خواند بر دفینہ ہا زمین اطلاع یابد

در خواب یا در بیداری

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالے بر کتہم فرمودند کہ چون خواننده را در آیتے ذوقے وراحتے پیدا آید باید کہ آنرا تکرار کند وراحت گیرد ومیفرمودند کہ در حالت تلاوت، وسماع سعادتی کہ حاصل میشود بہ سہ قسم است انوار ست واحوال ست وآثار است

وآن از سه عالم نازل میشود وآن سه عالم ملک وملکوت وبینهما جبروت است وآن سعادت بر سه جای فرود می آید بر ارواح وقلوب وجوارح نخست انوار از ملکوت بر ارواح بعد ازان احوال از جبروت بر قلوب بعد ازان آثار از ملک بر جوارح یعنی اول بر حال سماع انوار از عالم ملکوت بر ارواح بعد ازان در دل پیدا می آید آنرا احوال میگویند وآن از عالم جبروت ست بر قلوب بعد ازان بکائی وچشمی که ظاهر میشود وآنرا آثار میگویند وآن از عالم ملک است بر جوارح وفرمودند که حضرت شیخ اکبر قدس سره هر کرا قرآن مجید یاد گرفتن فرمودی گفتی که اول سورهٔ یوسف یاد گیرند وفرمودند که جناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله وصحابه وسلم فرمودند که هر کرا نیت یاد گرفتن قرآن مجید باشد وبدان نرسد وهم بدان نیت از جهان برود اورا در گور نهند فرشته بیاید وتر بخیزد از بهشت بیارد وبدست او دهد آنکس را که اتباع کند تمام قرآن مجید محفوظ شود وروز حشر حافظ مبعوث شود وفرمودند که قرآن مجید بر ترتیل وباتردید باید خواندن یکے از حاضران سوال کرد که ترتیل وباتردید چه باشد فرمودند که از آیتے که خواننده را ذوقی ورقتے حاصل آید تکرار باید کرد وفرمودند که وقتی جناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله وصحابه وسلم مے خواستند که چیزے بخوانند فرمودند بسم الله الرحمن الرحیم هم درین تسمیه دل مبارک احوالی پیدا شدے بست بار مکرر فرمودند وفرمودند که مراتب قرآن مجید هشت نوع است پنج نوع ازان بیان فرمودند اول آنست که وقت قرآن مجید خواندن باید که دل خواننده را تعلیق بجناب حق سبحانه وتعالی باشد واگر آن میسر نشود باید که آنچه میخواند معانی آن بر دل بگذراند واگر آنهم نتواند باید که در حال قرآن مجید خواندن جلال وعظمت جناب حق سبحانه وتعالی بر دل بگذراند یکے از حاضران سوال کرد که آن یعنی همان تعلیق بجناب حق تعالی است که در مرتبهٔ اولی فرمودند فرمودند خیر آن بذات جناب حق سبحانه وتعالی بود واین بصفات ست مرتبهٔ چهارم فرمودند که در وقت خواندن باید که حیا بر وے غالب باشد وتصور کند که این دولت چه لائق منست ومرا چه محل این سعادت است واگر آنهم نباشد باید که بداند که مبادا آن قرآن مجید خواندن حضرت خداوند تعالی است هر آینه مرا جزاے بد بدهد ومیان بنده عرضه داشت کرد که هر بار که بنده قرآن مجید میخواند بیشتر واضح آن آنچه معلوم باشد بر دل بگذراند واگر در اثناے تلاوت دل بنده بسوداے یا باندیشه مشغول شود باز بانخود گویم که این چه اندیشه وچه سوداست ودل خود بواضح مشغول کنم همان زمان بر سر آیتے رسم که آن آیت مانع آن سوداوآن اندیشه باشد آیتے در نظر آید که در وصل آن مشکل باشد که در دل گذشته حضرت سلطان المشائخ فرمودند که آن منعے نیکوست آنرا نیکو نگاه دارے۔

جوہر حضرت خواجه ابو یوسف چشتی رحمة الله تعالی نسره المبارک در ایام جوانی قرآن مجید

یاد نمی شد حضرت خواجہ محمد چشتی قدس سرہ العزیز در خواب فرمودند کہ صد بار سورہ فاتحہ وقت خواب خواندہ باشی از برکت آن تمام قرآن مجید یاد شود

جوہر ہر کہ قرآن مجید یاد گیرد اول سورہ یوسف یاد گیرد و برکت او تمام قرآن مجید یاد شود۔

جوہر حضرت ملا علی قاری قدس سرہ در شرح عین العلم میفرمایند کہ قاری ہر روز بعد تلاوت قرآن مجید این دعا بخواند اللھم ارحمنی بالقرآن واجعلہ لی اماما ونورا وہدی ورحمۃ اللھم ذکرنی ما نسیت وعلمنی منہ ما جہلت وارزقنی تلاوتہ انا ء اللیل والنہار واجعلہ حجۃ لی یا رب العلمین واز حضرت خواجہ یعقوب چرخی قدس سرہ منقول است کہ صحابہ کبار بعد تلاوت قرآن مجید ہر روز مواظبت این درود داشتند۔ اللھم صل علی محمد وآلہ وصحبہ بعدد ما فی جمیع القرآن حرفا حرفا وبعدد کل حرف الفا الفا۔

جوہر در خبر است ہر کہ قرآن را پیش روے خود گرداند بقیامت پیش او برود و او را سوے بہشت رہنمونی کند و ہر کہ پشت انداز د بقیامت پس پشت او فرشتہ آید و بسوے دوزخ راند و فرمودہ حضرت سید عالم صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ شب معراج گناہان امت من بر من عرض کردند ندیدم از ایشان بزرگتر از آن کسے کہ قرآن داند و نخواند۔ و امام احمد حنبل قدس سرہ فرمودند کہ دیدم در خواب حضرت خداوند تعالے را پس بار عرض کردم کہ یا رب بکدام عبادت قربت تو شود بندگان را سوے تو فرمود قرآن۔ بعد بخوان عرض کردم بفہم یا بغیر فہم فرمود بفہم یا بغیر فہم یعنے قرآن فہم کنند یا نکنند و فرمودند حضرت سید عالم صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اگر خواہی حضرت خداوند با تو سخن گوید پس قرآن بخوان و اگر خواہی تو با خداوند تعالے سخن گوے پس نماز بگذار

جوہر سجدہ فرض ست در سورہ رعد و نحل و بنی اسرائیل و حج و فرقان و الم تنزیل و حم السجدہ و الواجب سورہ اعراف و مریم و صٓ و والنجم و انشقت و اقرء و تطوع در نحل تقریبی کل سجدہ من الاربعۃ عشر فواتہ اخری و تسبیحات فتحی

جوہر قال اللہ تعالی افلا یتدبرون القرآن فرمان میشود پس چرا فکر نمیکنید در خواندن قرآن مجید تا معانی بطنی و اسرار اصلی کلام اللہ بدانید حضرت امام جعفر الصادق میفرمایند کہ خداوند تعالی تجلی می کند مر بندگان خود را در تلاوت کردن قرآن مجید لیکن ایشان را معلوم نمی شود۔

جوہر در رسالہ ہمدانی گوید قاری وقت تلاوت خود را بکلام اللہ سپارد چنانچہ حق تعالی میفرماید یعنی دل را ببرد آنجا تا اسرار قرآن منتظر او شود و چون سری از ان روشن شود ہمانجا بایستد و آن را بہ خاطر نقش کند و شاید وقت خود سازد پس یقین کلام خود را بداند چنانچہ حق نمودن است پس چہ

در عالم غیب و شہادت است روی نماید و تاثیر آن این بود کہ اگر تمامی آیہ قرآن و ننزل من القرآن ما ہو شفاء و رحمۃ للمومنین یا تعوذ و تسمیہ بر مومن و مومنہ خوانند و بر حتی صد سالہ بدہ صحت یابد و اگر آیہ ثم امانہ فاجرہ بر شیر مادر ظالمی کہ باشد سہ بار بخوانند جہد ہلاک گردد و اگر آیہ فہم اذا شاء انشرہ بر اموات بخوانند زندہ گردد و تمہیدات میگوید کہ خوانندہ قرآن را از صفت بموصوف رفتن آنست کہ وقت تلاوت تفکر نماید کہ چہ فرمان میشود و بچہ ترہیب میکنند و بچہ ترغیب میکنند پس ازین صفات ذاتی بذات فکر کند کہ اللہ تعالی مرا ازینہا منع میفرماید و ازین چیز منع میکند این طریقہ در پردہ سخن محبوب شنیدن است اگر بتدریج برین عمل کند و اطاعت اوامر و اجب بیند و از نواہی اجتناب نماید آن قاری را تعالی گردانند و با صفات ذاتی انس و معرفت ارزانی فرماید۔ رسول علیہ السلام فرمودند کہ در خواندن قرآن مجید گریہ باید کرد و اگر گریہ نیاید تباسم آرد و اگر تبسم نکرد بدل گریہ کند یعنی آنحضرت چون بآیۃ عذاب میرسیدند استعاذہ کردندے یعنی اعوذ باللہ میگفتند و بآیۃ مغفرت رحمت جستی تو ہمچنان کن کہ در تلاوت آنست کہ در آیتی کہ رسد در عقاب و رحمت و قصہ کہ باشد تامل کند در خلقت ہر موجودے و ہر مخلوقے فکر نماید و چون در صفات من رسند تواضع کنند و عزت دارند و چون در خسارت و ابرام کفار رسند کہ باحق و رسول کردہ اند آہستہ و باتمکن خوانند و ہر چہ از تلاوت کردن بشنود آنرا از حق شنیدن دانند و خواند الفواد تلاوت باترتیل و ترویدہ باید کرد ترویدہ آنست کہ بر آیتے کہ خواننده را رقتے و وجدے حاصل شود تکرر کند یعنی باز خواند و

ترتیل آن کہ رعایت مخارج کند

جوہر حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم ماہ رجب را شہر اللہ فرمودند و شعبان را شہر ے و رمضان را شہر امتی زیرا کہ شہر رجب مخصوص است بمغفرت و شعبان را شہری بد انمعنی فرمودند کہ نزول آیۃ ان اللہ و ملائکتہ یصلون علی النبی یا ایہا الذین آمنوا صلوا علیہ و سلموا تسلیما درین ماہ بودہ است و رمضان را شہر امتی بدان معنی کہ ماہ رمضان گناہان امت را میسوزد و ہلاک میکند

جوہر باید کہ در شب براءۃ غسل کند و نیت روزہ بامداد کند و روزہ پانزدہم بدارد و در یک چشم یکبار سرمہ کند و در دوم دو بار تا سال دیگر چشم او بد نبیند و درین شب آوند ہا بجنبانند تا برکتے تا سال دیگر پیدا آید و درین شب از دانہ بپرند و از گوشت پرہیز کند ہر دانہ دہ نیکی ست و از دہ بدی پاکی است و دہ درجہ از بہشت ست

جوہر در طہارت صاحب مصباح الدمایہ قدس سرہ میفرمایند کہ طہارت شرط صحت صلوۃ است و شیطان در ہیچ وقت بر حال بندہ مومن چندان غیرت نبرد کہ در حال صلوۃ و وقت قرب و مناجات او

باخداوند تعالیٰ وطہارت کہ نوریست از انوار ایمان مومن را بمثابہ سلاحی ست در دفع شیطان کہ الوضوء و سلاح المومن وفضیلت وضو برارباب معاملات پوشیدہ نیست ووجہ فضیلت بیشتر از انکہ در رجحان محبوبی حق سبحانہ وتعالیٰ بدان یابند کہ ان اللہ یحب التوابین ویحب المتطہرین دایل طہارت طایفہ اند طایفہ عوام مومنان وطہارت ایشان برظواہر وتنظیف بدن ولباس ومکان مقصور بود وطایفہ عوام صوفیان وخواص مومنان وطہارت ایشان ہم درظاہر بود وہر وفق طایفہ اول وہم در باطن بر وفق طایفہ سوم وآن تزکیہ نفس بود از اخلاق ذمیمہ وتصفیہ قلب از لوث محبت دنیا وطایفہ خواص صوفیان واخص خواص مومنان وایشان باطایفہ اول ودوم در طہارت ظاہر وباطن شریک باشند وبطہارت سر از لوث ملاحظہ اغیار منفرد وبعضے از متربان وتشبہان متصوفہ در تطہیر ظاہر مبالغہ نمایند ودر تطہیر باطن از انجاس غل وغش وحقد وحسد وغیر آن تساہل روا دارند وآنچنانی منافی سیرت اصحاب حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ست چہ از صحابہ بودند کہ پای برہنہ براہ رفتہ اند وبرزمین بے سجادہ نماز کردہ وگاہ گاہ دست بنجاست بر سنگ قضا نمودہ ولیکن در تطہیر باطن کوشیدہ۔

جوہر ہر کہ باوضو باشد ہیچ بلا مبتلا نشود وہر کرا بلائے رسد واو بے وضو باشد ملامت نکند مگر نفس خود را وفرمودند جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ آمرزش خواہند فرشتگان آنکس را کہ باوضوست مادام کہ حدث نرسیدہ است وفرمودند ہر کہ باوضو بمیرد شہید مردہ باشد وفرمودند کہ وضو حصار وسلاح مومن ہست وفرمودند کہ خوردن آب بقیہ وضوی مومن شفاست از ہفتاد درد وحضرت امیرالمومنین اسد اللہ الغالب علی بن ابی طالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ ووجوہ آلہ الکرام طہارت ساختند وفضایل آن طہارت استادہ خوردند واین حدیث روایت کردند کہ ہر کہ فضلہ طہارت بخورد جناب خداوند تعالیٰ آنرا علاج بیمار یہا گرداند کہ اطبا از معالجہ آن عاجز آمدہ باشند۔ ووضو بر وضو نور علیٰ نور ست ودر خبرست کہ رسول علیہ السلام از ابلیس پرسیدند کہ دشمن ترین مردمان نزد یک تو کدام ست گفت کسی کہ دایم باوضوست۔ چون آب نیابد تیمم کند۔ وبہ شریعت نماز بی طہارت درست نگردد ودر حقیقت نیز درست نشود چنانچہ ظاہر را طہارت است باطن را نیز طہارت ہست طہارت ظاہر بآب ست وطہارت باطن بآب ندامت وخجالت وبآب حیا وخوف۔

جوہر در خبرست فردا بے قیامت ہمہ کس را فرمان رسد کہ سجدہ کنید کسانیکہ باوضو وباطہارت مردہ اند سجدہ کردن توانند وکسی کہ بے وضو مردہ سجدہ را قادر نشود ودر عقوبت گرفتار بود۔

کنز سوم

جوہر در تعریف علم و مراتب آن صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از علم نوریست مقتبس از مشکات نبوت در دل مومن کہ بدان راہ یابد بخداوند تعالی یا بکار خدا و تعلیم و این علم وصفت خاص انسان است و ادراکات حسی و عقلی او از ان خارج و فرق میان عقل و این علم آنست کہ عقل نوریست فطری کہ بدان اصلاح از فساد و خیر از شر تمیز کردد و آن مشترک است میان مومن و کافر و علم خاص مومنان راست و عقل کہ مشترک ست میان مومن و کافر آن عقلست کہ تمیز میکند میان صلاح و فساد امور دنیوی چہ این عقل ہم مومن را تواند بود و ہم کافر را اما عقلی کہ تمیز کند میان صلاح و فساد امور اخروی آن خاصہ مومنان است و میان او و علم تلازم واقع است و دیدہ این عقل بنور ہدایت روشن است و بکحل شریعت مکتحل و عقل در ذات خود یک چیزست ولیکن دو وجہ دارد یکی در خلق و عبارت از و عقل ہدایت کہ خاصہ مومنان ست و یکی در خلق و این عقل مشترک است کہ آنرا عقل معاش خوانند و اہل ایمان و طالبان حق و آخرت را عقل معاش تابع عقل ہدایت بود و در ہر صورت کہ عقل معاش را با عقل ہدایت موافقت و مطابقت و متابعت بود آنرا معتبر دارند و بر مقتضای آن عمل کنند و ہر کجا عقل معاش را با عقل ہدایت منافات افتد آنرا از درجہ اعتبار ساقط کنند و بدان مبالات ننمایند و از ین سبب اہل دنیا ایشان را بضعف عقل نسبت کنند و بدانند کہ ایشان را در عقل ایشان عقلی دیگرست و علم سہ گونہ است یکی علم توحید دوم علم معرفت کار خدا تعالی از اعدام و ایجاد و اماتت و احیا و نشور و حشر و ثواب و عقاب و غیر آن سوم علم احکام شریعت از اوامر و نواہی و ہر یکی را ازین مسالک سہ گانہ سالک ست جداگانہ سالک مسلک اول را عالم ربانی خوانند و در علم او این دو علم دیگر داخل من غیر عکس و سالک مسلک دوم را عالم اخروی خوانند و در علم او علم شریعت مقدار فریضت داخل من غیر عکس و سالک مسلک سوم را عالم دنیوی خوانند و او را از ان دو علم دیگر خبر نہ چہ اگر خبر داشتی آنچہ دانستی بعمل آوردے از بہر آنکہ فتور در اعمال منتجہ قصور ایمان است علماء ربانی با وجود ایقان بوحدانیت حق سبحانہ و تعالی ایمان دارند باخرت ایشانند سابقان و اہل تصوف و علماء آخروی با وجود ایمان باجوال آخرت از علوم اسلام آنچہ محتاج الیہ است بہرہ دارند و آنرا در عمل می آرند ایشان را ابرار و اصحاب الیمین خوانند و علماء دنیوی جز ظاہر علوم اسلام ہیچ نصیب نہ دارند و آنچہ دانستہ اند بعمل نیارند بسبب ضعف ایمان

و شر ایشان بدیگران متعدی بود ایشانند اصحاب الشمال و اشرار الناس و علماء السوء که در حق ایشان وعید و تحذیر وارد شده است و در حدیث معراج آمده است از حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم که آن شب بر جماعتی گذشتم که لبهای ایشان با مقراض آتشین بریده میرسیدم که شما چه قومید گفتند که ما آن گروهیم که بیعمل میفرمودیم و خود بجا نمیاوردیم و از بدی نهی میکردیم و خود را نمیگرفتیم پس هیچکس بدتر از علماء ربانی و اخروی نیست هیچکس بدتر از علماء دنیوی نیست و سبب آنست که هیچ چیز از علم سودمند تر نیست و وقتی که از بهر حق تعالی طلبند و هیچ چیز از دنیا کارتر نیست و وقتیکه از برای دنیا جویند و علامت علم نافع آنست که در نفس تقوی و تواضع باشد و علامت علم ضار آنکه در نفس کبر و تفاخر و غرور و طلب دنیا بود۔

جوہر در بیان آنکه علم تابع است مر وجود را شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره

در لوائح میفرمایند که شیخ صدر الدین قونوی قدس سره میفرمایند که علم تابع است مر وجود را یعنی که بر حقیقت از حقائق را که وجود است علم است و تفاوت علم بحسب تفاوت حقائق است در قبول وجود کما لا و نقصانا پس آنچه قابل است مر وجود را علی الوجه الاتم و الاکمل قابل است مر علم را علی هذا الوجه و آنچه قابل است مر وجود را علی الوجه الانقص متصف است بعلم علی هذا الوجه و منشاء این تفاوت غالبیت و مغلوبیت احکام وجوب و امکان است در هر حقیقت که احکام وجوب غالب است آنجا وجود و علم غالب تر و در هر حقیقت که احکام امکان غالب تر وجود و علم ناقص تر و غالبا خصوصیت حکم متابعیت علم مر وجود را که در کلام شیخ واقع شده است بر سبیل تمثیل است و الا جمیع کمالات تابعه وجود را چون حیات و قدرت و ارادت و غیرها بهمین حال ست و قال بعضهم قدس الله تعالی اسراره هیچ فردے از افراد موجودات از صفت علم عاری نیست اما علم بر دو وجه است یکی آنکه بحسب عرف آنرا علم میگویند و دیگرے آنکه بحسب عرف آنرا علم نمیگویند و هر دو قسم پیش ارباب حقیقت از مقوله علم است زیرا که ایشان مشاهده میکنند سرایت علم ذاتی حق سبحانه و تعالی را در جمیع موجودات از قبیل قسم ثانی ست مثلا آب که بحسب عرف او را عالم نمیدانند امامی نبیم او را که تمیز میکند میان بلندی و پستی از بلندی عدول میکند و بجانب پستی جاری میگردد پس از خاصیت علم است جریان وی بر مقتضای قابلیت قابل و عدم مخالفت با آن اما در عین مرتبه علم در صورت طبیعت ظاهر شده است و علی هذا القیاس سرایة العلم فی سائر الموجودات

جوہر اقسام علوم چهار است یعنی علم احادیث و علم اصول فقه و علم نظر و استدلال که اثر علم کلام گویند و علم سلوک و تصوف و اهل علم روایة اخبار و آثار و این جمله را علم احادیث گویند و الروایة اعم بطریق علی

فعل النبی و الخبر یطلق علی قول النبی لا علی فعله و الاثار افعال الصحابة دوم علم درایة دان علم فقه و احکام متداول میان علماء اصول و علماء فقه یعنی علم اصول فقه متداول میان علماء اصول است و احکام مسائل متداوله میان علماء فقه است و سوم علم نظر و استدلال ست بر مخالفان مذهب اهل سنت و جماعت باثبات حجت بر اهل بدع و ضلال نصرة للدین مانند اثبات وحدانیت حضرت خداوند تعالی که حضرت خداوند تعالی واحد است و در اصطلاح این علم را علم کلام گویند چهارم علم حقائق و علم مقامات و علم احوال و علم معامله و اخلاص است در طاعات و توجه بسوی حضرت خداوند تعالی از جمیع جهات و این علم را علم سلوک و علم تصوف گویند و این اعلی و اشرف علوم است و علم حقائق علم دل است و علم معارف و علم اسرار که این را علم اشارت گویند - حضرت خداوند تعالی مخصوص گردانیده است حضرت علیه السلام بعلوم ثلثه اول علمی است که بیان فرمود آنحضرت همه خلق را و آن علم شرائع و احکام است که آنرا علم ظاهر گویند دوم علمی است که خاص کرد آنحضرت بدان علم بعض صحابه را نه غیر ایشان را چنانچه فرمود علی علیه السلام که تعلیم فرمود مرا آنحضرت هفتاد نوع از علم که تعلیم نفرمود آن هفتاد علم هیچکس را از جنس سوم علمی ست که مخصوص آمد بدان علم آنحضرت

که شریک نیست دران علم کسی از صحابه

جوهر دوم علم لدنی صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که علم لدنی علمی است که اهل قرب را بتعلیم جناب الهی و تفهیم ربانی معلوم و مفهوم شود نه بدلائل عقلی و شواهد نقلی و فرق میان علم الیقین و علم لدنی آنست که علم الیقین ادراک نور ذات و صفات جناب الهی ست و علم لدنی ادراک معانی و کلمات از جناب الهی است بے واسطه بشر و آن بر سه قسم است وحی و الهام و فراست اما وحی خاص انبیاست و آن دو گونه است کلام جناب الهی و حدیث نبوی چه اقوال حضرت ایشان همه وحی بوده است و ما ینطق عن الهوی کلام جناب الهی بواسطه جبرئیل بر دل رسول مقبول صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم تنزل شده است و حدیث نبوی بعضے بے واسطه جبرئیل آمده در محل شهود فاوحی الی عبده ما اوحی اشارت بدوست و بعضے بواسطه نزول جبرئیل و بعضے بواسطه نفث او در دل نبی و مراد از نزول جبرئیل تنزل اوست از صورت ملکی در هیات بشری و مراد از نفث او القاء معنی وحی الهی ست در دل نبی بے واسطه تمثل بصورتے اما الهام مخصوص باولیاست و آن علمی ست درست و ثابت که جناب حق سبحانه و تعالی آنرا از عالم غیب در دل خواص اولیا قذف کند متضمن آنرا خاطر تحقانی خوانند و اما فراست علمی بود که بسبب

تفرس آثار صورت از غیب مکشوف شود و آن مشترک است میان خواص مومنان چنانچہ در حدیث است اتقوا عن فراست المومن فانہ ینظر بنور اللہ و فرق میان الہام و فراست آنست کہ در فراست کشف امور غیبی بواسطہ تفرس آثار صورت بود و در الہام بے واسطہ آن و فرق میان وحی و الہام آنکہ الہام تابع وحی بود و وحی تابع الہام نباشد یعنی اولیا را مرتبہ الہام بواسطہ متابعت رسول حاصل شود و انبیا را وحی بتبعیت بگیری

جوہر دہ در علم الیقین۔ صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ یقین عبارت ست از نور حقیقت در حالت کشف استار بشریت بہ شہادت وجد و ذوق نہ بعقل و نقل و مادام آن نور از ورا حجاب نماید آنرا نور ایمان خوانند و چون از حجاب مکشوف گردد آنرا نور یقین خوانند و بحقیقت ہر دو نور یکے اند ہمان نور ایمان وقتیکہ مباشر دل بے حجاب بشریت گردد نور یقین بود و تا بقاء وجود است پیوستہ از زمین بشریت غیم بشری متصاعد می شود و طلعت آفتاب حقیقت را می پوشاند و گاہ از لمعان آن نور ذوقے یا بد پس نور ایمان پیوستہ ثابت باشد و نور یقین گاہ گاہ لامع و لائح چنانکہ در حدیث آمدہ کہ الایمان ثابت والیقین خطرات و یقین را سہ درجہ است اول علم الیقین و مثالش آنست کہ کسی را باستدلال از مشاہدہ شعاع و ادراکش بحرارت در وجود آفتاب بے گمان بود دوم عین الیقین و مثالش آنست کہ کسے بمشاہدہ جرم آفتاب در وجود او بے گمان بود سوم حق الیقین و مثالش آنست کہ کسے بتلاشی و اضمحلال نور بصر در نور آفتاب در وجود او بے گمان بود پس در علم الیقین معلوم محقق شود و در عین الیقین مشاہد و معاین و در حق الیقین رسم دوئی از مشاہدہ و مشاہد و معائن برخیزد و بیننده دیده شود و دیده بیننده و اینمعنی در حال بقاء ترکیب کاملان و اصلان را جز بر سبیل ندرت و اتفاق و لمحہ دست ندہد مانند برقے کہ ناگاہ در لمعان آید و فی الحال منطفی گردد چہ اگر ساعتے باقی بود سلک ترکیب و ترتیب انحلال پذیرد و رسم وجود برخیزد لی مع اللہ عبارت ازین دم است پروردہ تو مقیم نتوان بود + حلقۂ میزنند و میگذرند + پس ایمان اصل یقین بود و علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین فروع او و بعضی از بعضی غالب تر و ازین است کہ حق سبحانہ و تعالیٰ مومنان را بایمان مامور گردانیدہ است یا ایہا الذین آمنوا آمنوا چہ ایمان را مراتب بسیار است ہو الذی انزل السکینۃ فی قلوب المومنین لیزدادوا ایمانا مع ایمانہم سکینہ درین موضع عبارت است از یقین کہ دل را از اضطراب تشکک آرام دہد و در حدیث آمدہ است الایمان یقین کلہ و انچہ

بطریق استدلال عقلی معلوم شود ازین علم الیقین دو رست چه آن علم استدلالی ست و این علم حالی
ظلمت شب شک بچراغ عقل یکباره مرتفع نشود مگر بطلوع آفتاب حقیقت

جوہر علم یقینی راسه مراتب اند یکی علم که از استدلال پیدا شود بوجهے که مستقر باشد و اشتباه
دران راه نیابد و زوال نه پذیرد بوجهے این را علم الیقین گویند و چون بازمشاہده آن شود بوجهیکه
مشهود گردد و حاجت استدلال نماند آنرا عین الیقین نامند و چون ذاتی گردد بوجهیکه عین آن مشهود
گردد آنرا حق الیقین خوانند - و لو کشف الغطاء ما ازدوت یقیناً اگر دور کرده شود پرده ها یا
نکنم یقین را یعنی پرده که میان من و میان احوال آخرت ست اگر آن پرده برداشته شود یقین که
مرا در دنیا حاصل ست هیچ در آخرت زیادت نه پذیرد و یکی آنکه زیادتی وضوح مشاہده بود

جوہر علم الیقین عبارت ست از ادراک معانی و فهم کلمات از الله تعالی به تعلیم الهی و تفهیم ربانی
نزد بعضی یقین عافیت قلب است از مرض جهل و شک بدانچه وعده کرده اند و بعضے گفته که یقین
آنست که تراغم فردا نماند - و بعضی گفته که فرق بین الایمان و الیقین کالفرق بین الاعمی و البصیر است
چون خبر کرده شود بطلوع آفتاب بنا بر بیند و نابینا نه بیند لیکن ثابت شده است نزدیک نابینا
وجود آفتاب بتواتر اخبار - کسی که صحیح شد علم یقین او صحیح شد ایمان او و معرفت او و توحید او
و کسے که صحیح شد توحید او در دنیا صحیح شد رویت او مر خداوند تعالی را در آخرت

جوہر - مشائخ طریقت را در باب یقین اقوال ست بعضی فرمودند که یقین تحقیق کردن
غیب ست بنا لا له کل ظن و ریب و شیخ سهل قدس سره فرمودند که یقین عبارت از مکاشفه است
و شیخ نوری قدس سره فرمودند که یقین اشارت از مشاہده است و ازینجاست که گفته اند که
عالم یقین مقام فناست زیرا که تا سالک را فنا دست ندهد اهل مکاشفه و مشاہده نگردد پس یقین
مقام مکاشفه و مشاہده باشد و فرمود صاحب رساله مکیه شیخ قطب الدین و مشقی قدس سره
که یقین عبارتست از ظهور نور حقیقت در موقن در حالت کشف آشکار بشریت نشاهد وجد
و ذوق نه بدلالت عقل و نقل و این معنی موافق قول خواجه سهل است که الیقین هو المکاشفه
و المشاہده و اما آنکه نوری گفته الیقین هو المکاشفه و المشاہده راست نیاید - وقد
جاء فی الخبر الایمان یقین کله ایمان یقین ست همه آن یقین پس لاجرم ایمان اهل بود
و یقین فرع -

جوہر در علم حال - بدانکه علوم اهل تصوف علم احوال ست و احوال کار دلست صاحب

مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ علوم خاصہ متصوفہ یکے علم حال است یعنی دوام ملاحظہ
دل ومطالعہ ہر صورت آن حال را کہ میان بندہ وخداوندست ووقوف بر کمیت وکیفیت آن
در جمیع اوقات بموازنہ زیادت ونقصان ومساوات وقوت وضعف آن بمعیار صدق
تا بحسب ہر وقت برعایت حقوق ومحافظت آداب آن قیام نماید زیرا کہ ہر حالے را نفس
خود ادبے ست وبحسب ہر وقت ادبے وباعتبار ہر مقامے ادبے تنگا حال رضا را نفس
خود ادبے ست وآن طمانیت نفس است در تحت مصادمات احکام جناب الہی وبحسب وقتے
کہ زیادت گردد ادبے دارد وآن اداے شکر است تا طریق مزید حال رضا مسدود نگردد وسطوے
نفس ومطاوی انکسار واحتقار تا بصفت استغنا وکبر وعجب ظاہر نشود وبحسب وقتیکہ
نقصان پذیرد یا موقوف شود ادبے دیگر ست وآن استغاثہ واستعانت ست بحضرت
فتاح تا در ترقی ومزید بگشاید ونفس از حرکات نگاہدارد ودر باطن بندہ از جہت طلب
مزید عزمی شوق انگیزد شوقے حزن آمیز پدید آید ہمچنین زیادت حال رضا را در مقام
موافقت احکام جناب الہی حکمے وادبے دیگر ست وآن رضا وسرور رضاست ودر مقام
مخالفت حکمے وادبے دیگر ست وآن انکار وحزن بر وجود رضاست ونقصان آنرا در ہریک
ازین دو مقام بعکس ادب زیادتہ ادبے ست پس ہر کہ پیوستہ ملاحظہ صورت حال خود
بود میان او وخداوندش آداب آن بحسب ہر وقتے ومقامے محافظت ومواظبت نماید بمبلغ
کمال وبمقام رجال رسد وبر کہ ازان غافل بود از انقطاع طریق مامون نباشد واین
شغلے شاغل است کہ اگر اوقات عمر دران صرف کردہ شود حق آن گزارده نیاید وسالکان
این طریق متفاوت اند بحسب قوت واستعداد وضعف آن بعضے آنند کہ این تفاوت
احوال وتمیز میان زیادت ونقصان آن در انفاس بدانند وہر نفس تفاوت حال خود
بہ نسبت با نفس سابق دریابند وبعضے در اوقات بدانند وبعضے در ساعات وبعضے در ایام
حضرت شیخ سہل بن عبد اللہ قدس سرہ فرمودہ بندہ سلامت نیابد الا وقتیکہ بحال خود
عالم باشد وآنرا فراموش نکند وبدان حق را مطیع باشد واز دنیا برسیدہ کہ علم حال چیست
فرمود ترک التدبیر ومن کان فی ہذا المقام فہو من اولیاء الارض یعنی مرد حال
او باحق سبحانہ ترک اختیار وسلب ارادت بود دوام ملاحظہ این حال اقتضا کند دوام ترک
تدبیر کند وہر گاہ کہ در خود رغبت تدبیرے یا بد آنرا نفی می کند چہ داند کہ منافی حال اوست

وتخفیص حال بہ ترک اختیار ارزان کردہ است کہ ہیچ حال از ان شریف تر نیست۔

جوہر در علم قیام صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ علم قیام عبارت از انست کہ بندہ در جمیع حرکات وسکنات ظاہرہ و باطنہ حق تعالیٰ را بر خود قائم ومطلع بیند و در کل احوال واقوال وافعال وسجاندار رقیب خود داند و این علم غریبی است و این علم ہا علم مراقبہ خوانند ہر کہ آنرا شعار باطن خود سازد از جملہ مقامات شریفہ واحوال غریبہ محظوظ گردد و تعظیم وہیبت جناب الہی او را در جمیع عوارض وحوادث معلم و بوجوب خود حضرت سہل بن عبد اللہ تستری قدس سرہ مریدان را بنشستہ بدین علم وصیت فرمودہ اند کہ از چہار چیز خالی مباشید یکی علم قیام کہ حق تعالیٰ را بر ہمہ حال خود شاہد ومطلع بیند دوم ملازمت عبودیت کہ پیوستہ خود را در مواقف عبودیت او موقوف دارید سوم دوام استغاثہ از حضرت وہاب بر توفیق این دو معنی چہارم استمرار صبر بر ین سہ چیز تا وقت ممات چہ خیر دنیا و آخرت وسعادت سر وعلانیت در ین چہار چیز درج است۔

جوہر در علم سعت صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ ہر گاہ کہ اخلاق نفس مبدل و دیو طبیعت مسلمان گشت وبجاے متابعت ہوا مطاوعت خدا بجاے پدید آمد این مرتبہ را مقام سعت خوانند آنچہ در بدایت حظ نفس بود اکنون حق او گشت صحبت این ہا در بدایت مقام فناء ارادت وترک اختیار بود یا در مقام بقا بعد از فنا اما در مقام فناء ارادت از بہر آنکہ وقوف بر حد ضرورت نباشد الا بوجود واختیار آن در مقام فناء ارادت کہ سالک از حول وقوت خود منخلع شود واختیار خود منخلع گردد محکوم وقت باشد نہ مقید اختیار واما بمقام بقا بحق از بہر آنکہ نواصی احوال در تصرف او بود واو از تحت تصرف احوال بیرون رفتہ نہ مقید اخذ بود ونہ مقید ترک وفضلہ تصرف احکام الہی منقاد ومستسلم گشتہ

جوہر در ماخذ علم صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مصدر ومنشاء جملہ علوم حضرت الہی ست واول مورد ے کہ فیض علم ازلی بر و وارد و فائض شدہ قلب مصطفوی ونفس مزکی نبوی بود واز قلب منور واز نفس مطہر نبوی فیض علوم واحوال واخلاق و اعمال در قلوب ونفوس امت روان شد بعضے قبول اعمال بیش نداشتند ایشان عباد بودند وبعضی قبول اخلاق واعمال بیش نداشتند۔ ایشان زہاد بودند وبعضی قبول اعمال واخلاق واحوال ہمہ داشتند ایشان صوفیان بودند پس معلوم شد کہ ماخذ جملہ علوم وجود او بود

سید عالم ست علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات واقتباس علوم ظاہرہ و باطنہ ہمہ از مشکوۃ کلمات تامات ومصابیح اعمال واخلاق واحوال حضرت ایشان ست صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ اجمعین

جوہر دوم علم فریضیت وفضیلت۔ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند قال النبی علیہ السلام طلب العلم فریضۃ علی کل مسلم و مسلمۃ علمی کہ طلب آن ہر کافہ مسلمان فریضہ است نزد یک علماء مختلف فیہ است بعضے گفتہ اند علم اخلاص زیرا کہ ہمچنانکہ عبادت حق تعالیٰ فرض است اخلاص در عبادت ہم فرض است چنانکہ علم عمل فرض بود علم اخلاص عمل ہم فرض بود وبعضے گویند علم آفات اخلاص ست یعنی صفات نفوس کہ ظہور آن مخرب قاعدہ اخلاص ست پس علم اخلاص موقوف بود بر علم صفات نفوس وہر چہ واجبی بود موقوف بود آن ہم واجب باشد وبعضے گویند علم وقت ست یعنی دانستن آنکہ ہر وقت اشتغال بچہ چیز اہم واولے ست از اقوال وافعال وبعضے گویند علم حال ست یعنی دانستن حالے کہ میان بندہ وخداوند بود واولے کہ بدانی حال مخصوص باشد ووقوف یافتن بر زیادت ونقصان آن در ہر وقت وبعضے گویند کہ علم خواطر است وتمیز میان آن چہ منشاء احوال خواطر اند وصلاح وفساد اعمال متعلق بدانست واین جملہ کہ برشمردہ شد فضیلت اند نہ فریضہ زیرا کہ ہر چہ فریضہ بود ترک آن روا نباشد

جوہر سوم انکہ فضائل علم در نص واحادیث وارد ست نہ آنست کہ مجرد علمی داند وبران عمل نباشد عالم باحکام مشروعات باشد وعامل بران واگر کسے علم نخواند وبران عامل نباشد از علماء سوء است وحضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ بدترین خلائق علماء بد ہستند کہ ایشان بر علم خود عامل نہ باشند وفرمودند کہ منشینید نزد یک ہر عالمے مگر عالمے کہ بخواند شما را از پنج چیز بسوے پنج چیز یعنی از پنج چیز باز دارد و بپنج چیز را امر کند از شک باز دارد وبسوے یقین بخواند وآز ریا باز دارد وسوے اخلاص بخواند و از رغبت دنیا باز دارد وسوے زہد بخواند وآز کبر باز دارد وسوے تواضع بخواند واز عداوت باز دارد وسوے نیکخواہی بخواند وفرمودند ہر کہ طلب کند علم را تا فخر نماید بدان علم با علما یا مجادلہ کند بدان علم با سفہا یا بگرداند روے مردمان را بخود پس بگوکہ او جای خود کند در آتش دوزخ۔ بدانکہ واجب است بر بندہ بعد علم معرفت وتوحید علم فقہ وشریعت تا حاصل نماید علم مستقیم

جوہر علماء رسوم علم اشیا علی ماہی علیہ فی نفس الامر احکمت گویند و خود را حکیم و عالم اشیا علی ماہی علیہ پندارند و حال آنکہ بوی از علم صادق بمشام جان ایشان نہ رسیدہ چہ ایشان ارباب نظر اند و علم صادق بے کشف و شہود دست نمیدہد ہذا حلورواء طور العقل و البرہان لا العرف الا بالکشف و الوجدان

جوہر در علم ضرورت صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ علم ضرورت عبارتست از ادراک حد مالا بد نفس در حرکات و سکنات و افعال و اقوال و معرفت زمان و حبس نفس درین مقام و حد مالا بد آنست کہ نفس را از ان منع نشاید کرد چہ حق او آن بود و منع حقوق از نفس نام مرضی ست و حق نفس آنست کہ از منع آن خللے دینی یا دنیوی تولد کند پس حق نفس در ماکل و مشارب و استراحت و منام آنقدر است کہ بدان امساک روح و حفظ عقل و منع کلالت حواس کردہ شود و این قدر ضرورت و لا بد است و منع آن سبب خلل مزاج و نقصان عبادات و فقدان عقل و ہر چہ اینجا بگذرد جملہ حظ نفس ست و وقوف بر حد ضرورت غریمیست و تجاوز از ان تشریط علم خصت و ارباب عزائم خواص مومنان و صوفیان اند و ارباب رخص عوام مومنان و استقامت نفس از اعوجاج طبیعت صورت نبندد الا بوقوف بر حد ضرورت و استقامت بران و دانستن حد ضرورت در ہمہ چیز ہا علمی غامض ست و نفس را بران حد داشتن علے متکلم اہل ہدایت را اطلاع بران بے ارشاد منتہی متعذر بود و وقوف بران حد بے امداد مربی متعسر چہ سالک مادام از صفات نفس بکلی منخلع نگشتہ باشد و نظر محبت او با نفس خود چیزے باقی بود اگر حظ خود را حقوق خود داند و ہم وقوف و استقامت نتواند پس او را از تسویہ شیخ و مدد ہمت او چارہ نباشد و در ہدایت حال تجاوز او از حد ضرورات و حقوق جائز نبود چہ ارتکاب حظوظ او را از بلوغ مقصد مانع آید و نفس را در ہمہ چیز حقے و حظے ہست تا غایتی کہ در ترک حظ او را حظی ہست حق او را شناختن واجب ست و اعطای آن لازم و ہمچنین شناختن حظوظ و منع آن ہر کہ نفس را در یک چیز بر حد ضرورت دارد اثر آن در دیگر چیز ہا سرایت کند خصوصا در طعام کہ اصل ہمہ شہوتہاست ہر گاہ کہ نفس دران بر حد ضرورت اقتصار نماید و قوف او در دیگر چیز ہا بر حد ضرورت آسان بود نفس بر مثال شجرہ خبیثہ است کہ از و فروع شہوات بسیار منشعب شدہ و بیخ ہمہ شہوتہا طعام است و مدد و تازگی این شجرہ و فروع او از طعام است و اثر احوال طعام از حرام و حلال و کراہیت و ضرورت و زیادت در جمیع اقوال و احوال بندہ ظاہر شود مثلا اگر لقمہ مکروہ بخورد یا حرام اثر آن کراہیت و

وحرمت در اقوال وافعال او پدید آید واگر لقمہ طیب بر سبیل ضرورت تناول کند از وحرکات وکلمات طیبہ ضرور بہ صادر شود واین قاعدہ است کلی مقرر ومحافظت بران در تزکیہ نفس اصلی معتبر واہمال آن مایۂ خسران بوند لان ونفس تا مدتے کہ بر صفت ضرورت وقوف نماید تبدیل اخلاق ذمیمہ واوصاف ناپسندیدہ او باخلاق حسنہ واوصاف جمیلہ میسر نشود۔ آدمی را چہ بسبب روح وقلب ضرورت است وچہ بسبب نفس وقالب ضرورت ست پس ضرورت روح وقلب بشہود حضرت حق تعالیٰ ومطالعہ صفات وافعال دوست سبحانہ تعالیٰ کہ بقاے حیات وقوام ہر دو بدان متعلق است وضرورت نفس وقالب اکل وشرب است کہ سبب قوام ایشان است۔

جوہر علم راجح عبارت ست از اعتقاد قطعی وموافق حق وحقیقت علم راجح نوریست وماخذ این علم حضرت خداوند تعالیٰ است کہ می ریزد بر قلب بندہ پس می یابد بندہ سبیلے بدان علم راجح بسوے خداوند تعالیٰ وآن علم را مراتب است اول علم یقین وآن حاصل شود از دیدن اشیا واستدلال بران واین مرتبہ عوام است دوم عین الیقین وآن حاصل می شود از مشاہدہ صفات وظہور صفات واین مرتبہ خواص است سوم حق الیقین وآن حاصل میشود از ظہور ذات وتجلی ذات باصفات باتصال ووصال واین مرتبہ اخص الخواص علم یقین ہمچو کسی ست کہ میداند بر طریق عادت کہ در دریا آبست یعنی از دیگران می شنود یا بقرینہ واستدلال پیدا میکند وعین الیقین ہمچو کسی ست کہ بر کنار دریا ایستد وآب را ببیند وحق الیقین ہمچو کسی ست کہ آشنا گردد در دریا وآب آن آشنا شود

جوہر در علم راست ووراثت صاحب مصباح گوید کہ علم راست علمی است کہ اول تا آنرا نخوانند وندانند عمل کردن نتوانند وعلم وراثت علمی ست کہ تا اول بمقتضاے علم راست عمل نکنند آنرا ندانند

جوہر عقل بالفتح خرد ودانش وآن قوتے ست نفس انسان را کہ بدان تمیز دقائق اشیا کند وآنرا نفس ناطقہ نیز گویند وگفتہ اند کہ عقل در اصل مصدر است بمعنی بند در بالبستن چون خرد ودانش مانع رفتن طبیعت میشود بسوی افعال ذمیمہ لہذا خرد ودانش را عقل گویند ودر اصطلاح حکما بمعنی ملک یعنی یک فرشتہ از دہ فرشتگان وعقول بفتح خردمند وبضمتین جمع عقل کہ بمعنے دانش ست جمع عقل کہ بمعنی ملک ست چہ نزد حکما مقرر ست کہ حضرت خداوند تعالیٰ اول یک فرشتہ پیدا کرد کہ او را عقل اول وجوہر اول نیز گویند پس آن فرشتہ یک فرشتہ دیگر ویک آسمان پیدا کرد بعدہ فرشتہ دوم یک فرشتہ ویک آسمان پیدا کرد ہمچنین دہ فرشتہ ودہ آسمان پیدا شدند وعقل عاشر یعنی فرشتہ دہم تمہید افراد عالم را کہ حضرت خداوند تعالیٰ پیدا کرد

و آنرا عقل فعال گویند بفتح و تشدید عین جملہ بصیغۂ مبالغہ و حضرت جبرئیل علی نبینا و آلہ و علیہ السلام عین عقل فعال ست و ہمین دہ فرشتگان را عقول عشرہ گویند و نزد اکثر حکما ہمین دہ فرشتہ اند زیادہ ازینہا متحقق نیست

جوہر عقل اول و عقل کل عبارت ست از نور محمدی صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم و ہم کنایہ از حضرت جبرئیل علی نبینا و آلہ و علیہ السلام و گاہے عقل کل کنایہ از عرش اعظم باشد و عقل کلی ہمان عقل کل و علت اولی ہم کنایہ از عقل اول عقل کل اول مرتبہ است از مراتب موجودات عقل کل مظہر احدیت و حامل احکام اجمالی ست و نفس کل مظہر واحدیت و حامل احکام تفصیلی علم است

جوہر ذو العقل عبارت از کسی ست کہ خلق را ظاہر بیند و حق را باطن پس حق نزد وی مراۃ خلق است و مراۃ بصورتے کہ دران مراۃ ظاہر گشتہ مخفی ست چون اختفائے مطلق در مقید ما رایت شیئا الا و رایت اللہ بعدہ اشارت ازین مرتبہ است چہ آن حقیقت بعوارض مشخصہ و پردہ تعینات مستتر گشتہ و اول نظر بریقاب می افتد آنگاہ برنشاید و صاحب این مرتبہ او ذو العقل نامند یعنی باشند کہ در مشاہدہ مکونات اولا ملحوظ و مرئی ایشان ذوات مطلق گردد و بنور آن ذوات ثانیا تعینات و اضافات بیند و یعنی باشند کہ مطالعہ ذوات مطلق در مشاہدہ اشیا نمایند و یعنی باشند کہ مشاہدہ ذات مطلق بعدہ مشاہدہ اشیا فرمایند یکے گوید ما رایت شیا الا و رایت اللہ قبلہ و یکی گوید قبلہ و یکی گوید بعدہ

جوہر بدانکہ امور کلیہ کہ از حقائق لازمہ طبائع موجودہ در خارج ست مثل حیوۃ و علم و قدرت و ارادت مثلا از امور عقلیہ است کہ در خارج عینی ندارد یعنی اشارہ حسیہ بوی نتوان کرد تا گویند کہ این حیوۃ ست و آن علم است و این قدرت و آن ارادت بلکہ وجود ایشان وجود عقلی است و صفت باطنیہ دارند و این معقول باطن از وجود عینی خارجی کہ طبائع موجودہ اند در خارج ہیچ انفکاک ندارد و چرا کہ از جملہ لوازم آن اعیان اند و میان لازم و ملزوم جدائی محال است ۔ امور کلیہ را در خارج عینی جدا گانہ علی الانفراد نیست مثلا حیات تنہا کہ از امور کلیہ است در خارج عینی ندارد یعنی اشارہ حسیہ بوی نتوان کرد تا گوئی کہ این ست حیات ۔ امور کلیہ را باوجود صفت باطنیہ حکم و اثر ست در ہر چیزے کہ در خارج اورا وجود عینی است از طبائع موجودہ اند ۔ حیات از امور کلیہ است و در خارج وجودے ندارد و حکم از بہر آنکہ این عین موجودہ در خارج کہ انسان است تا در تعریف دے نگوئی کہ حیوان انسان خود معلوم نگردد کہ چیست و اثر از بہر آنکہ این موجودہ در خارج کہ انسان ست اگر او را حیات نباشد و صفت بحیات نکنند و چون حیات نباشد دیگر کمالات علم و ارادت و قدرت کہ مشروط بحیات ست او را نباشد و حال آنکہ ہست پس معلوم شد

کہ امور کلیہ ہم حاکم ست و ہم موثر بر اعیان خارجی آیں امور کلیہ معقولہ کہ در خارج عین اعیان موجودہ است ہمیشہ و نفس خود انا مور معقولہ است کہ از معقولیت خود وجود انمیگردد و او را صفت بطون و عینیت دائمی ست پس این امور کلیہ بآن اعتبار کہ عین اعیان موجودہ است و باعتبار آنار ظاہر و ے ظاہر ست و باعتبار آنکہ امور معقولہ است و در خارج عین ندارد و باطن باشد ہو الظاہر و الباطن

جوہر ہمچنانکہ آدم در عالم شہادت مظہر صورت روح آمد حوا در عالم شہادت مظہر صورت نفس آمد تولد او از آدم خلق منہاز و حوا تولد نفس از روح و تاثیر ازدواج نفس و روح و نسبت ذکورت و انوثت ایشان بصورت آدم و حوا منتقل گشت ہیچ نبی بر صورت اناث مبعوث نگشت چہ نبوت بسبب تصرف در نفوس بنی آدم و تاثیر در عالم خلق نسبت بذکورت دارد و نیز واسطہ ظہور انبیا روح است و روح مقید صورت ذکور است تولد قلب از ہر دو و تولد صورت ذکور بنی آدم از صورت روح کلی مستفاد اند و تولد صورت اناث از صورت کلی نفس پدید آمد بامتزاج صفت

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ امت من از انہا کہ ایمان بمن آوردہ اند و بدین اسلام گرویدہ اند و روی بقبلہ دارند ہفتاد و سہ گروہ شوند ہر گروہ را اعتقاد ے دیگر و راے دیگر باشد ہفتاد و دو فرقہ از انجملہ بدوزخ روند و بعلت ضلالت و فساد اعتقاد و شومی بدعت بعذاب آتش گرفتار آیند تا وقتیکہ قادر مطلق خواہد ایشان را از ان الایشاہ و کثافتہا پاک سازد و بہ بہشت در آرد و یک گروہ از ین ہفتاد و سہ گروہ گروہے باشد کہ بہ آتش در نرود و از جہت عقیدت مستحق عذاب نگردد و پرسیدند یا رسول اللہ این فرقہ کہ بر ہدایت باشند و بدوزخ در نروند چہ کسانند فرمودند آنہائیکہ در مذہب و اعتقاد موافق طریقہ من و اصحاب من باشند و این فرقہ ناجیہ را کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بدان اشارت فرمودند اہل سنت و جماعت خوانند کہ در دین و اعتقاد در پے سنت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و جماعت اصحاب آنحضرت رضی اللہ تعالیٰ عنہم روند یعنی اعتماد بر عقل خود نکنند و تابع نقل و سنت باشند و آن ہفتاد و دو فرقہ را اہل بدعت و ضلالت و اہل ہوا گویند و اہل قبلہ نیز گویند و اہل قبلہ را کافر نباید گفت و خارج از دائرہ اسلام نباید شمرد و مخالفت ایشان با فرقہ ناجیہ در ہمہ جا نیست الا در بعضے مسائل و عقائد کہ در انجا خطا کردہ و بتاویل و تغیر ظواہر نصوص از جادۂ مستقیم منحرف گشتہ اند

جوہر در بیان آنکہ ہر قدرت و فعل کہ ظاہر از مظاہر صادر میشود فی الحقیقت از حق ظاہر

وران مظاہر ست نہ از مظاہر مولانا جامی قدس سرہ در لوائح میفرماید ہر قدرت و فعل کہ ظاہر اند مظاہر صادر میشود فی الحقیقت از حق ظاہر و ران مظاہر ظاہر ست نہ از مظاہر پس نسبت قدرت و فعل بہ بندہ از جہت ظہور حق ست بصورت او نہ از جہت نفس او و اللہ خلقکم و ما تعملون میخوان وجود و قدرت و فعل خود را از حضرت بیچون می دان۔

جوہر در آفریدن افعال بندگان صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ اعتقاد جماعت آنست کہ حق سبحانہ و تعالی ہمچنانکہ خالق اعیان ست خالق افعال بندگانست و ہیچ مخلوق را قدرت بر ایجاد فعلی ممکن نہ الا بقدرت بخشیدن او و ہیچ مریدا را ارادت چیزے حاصل نہ الا بمشیت او چہ ہرگاہ کہ وجود فاعل کہ اصل ست نہ از و بود فعلش کہ فرع وجود ست بطریق اولے نہ از و باشد پس ہر چہ در وجود حادث میشود از خیر و شر و کفر و ایمان و طاعت و عصیان ہمہ نتیجہ قضاء و قدر جناب الہی بود بے آنکہ ہیچ کس را بر وجہی متوجہ گردد بلکہ حجت بالغہ او بر ہمہ لازم و ثابت باشد و اگر گوئی چون فعل آفریدہ اوست پس عقوبت بندہ لائق کرم او نبود گویم محل غلط و منشاء شکوک بیشتر آنست کہ کسے کار خداوند تعالے بر کار بندہ قیاس کند و گوید اگر مثل این فعل بندہ کند او را ظالم گویند و ہمینی بر خداوند عالم روا نبود بدانکہ وجود بندہ ملک خداوند تعالی است و ہر تصرف کہ مالک در ملک خود کند صحیح بود و حق تعالی ہمچنانکہ لطیف و ذو الفضل ست قہار و عادل ست و بر نسبت باذات ازلی او لطف و قہر یکسان است و ہمچنانکہ لطف اقتضاء ظہور میکند قہر نیز اقتضاء ظہور میکند و لابد ست کہ ہر یکے را مظہرے بود و آن وجود مومنان ست و کفار و جنت و نار ست پس حکمت بالغہ جناب الہی ہر صنفے را مظہرے بر حسب مشیت خود از عدم بوجود آورد و یفعل اللہ ما یشاء و یحکم ما یرید و آنرا کہ مظہر لطف گردانید با و بصفت فضل ابتدا کرد و آنرا کہ مظہر قہر ساخت با و طریق عدل سپرد و فضلش موا از علل عدلش مبرا از خلل و ازینجا معلوم شود کہ افعال بندگان سبب سعادت و شقاوت نبود و ثواب فضل حق تعالی است و عقاب عدل او و رضا و سخط دو صفت قدیم ست کہ با فعال بندگان متغیر و متبدل نشود و ہر کرا حق تعالی بنظر رضا ملحوظ گردانید او را اعمال اہل بہشت ارزانی داشت و ہر کرا محل نظر سخط گردانید او را بہ عمل اہل دوزخ انگیخت و مراد ازین سخن نہ آنست کہ آدمی مطلقا مجبور ست و او را بہیچ وجہ اختیار نیست بلکہ افعال او بیشتر تابع اختیار او ست و لیکن اختیار او نہ باختیار او ست و معنی این آنست کہ فاعل مختار کسی بود کہ افعال او تابع علم و قدرت و ارادت او بود

ہر چہ بدانست و اراد تش بدان تعلق گرفت و قدرت بآن جمع شد ناچار موجود گردد و مختار و ران اختیار مجبور بود زیرا کہ وجود علم و قدرت و ارادت و بندہ و توفیق اجتماع ایشان در یک حال و فعل بندہ است و نہ باختیار او پس بندہ ہم مختار بود و ہم مجبور چنانکہ منقول است از حضرت امیر المومنین حسن بن علی رضی اللہ تعالی عنہما کہ فرمودند اگر مطیع باکراہ و اختیار طاعت حق تعالی کند مطیع نباشد و اگر عاصی بغلبہ و اختیار معصیت کند عاصی نباشد و مع ہذا حق تعالے بندہ را در مملکت خود فرو نگذارد و تا نخود ہر چہ خواہد کند و موافق این سخن از حضرت امام جعفر الصادق رضی اللہ تعالی عنہ نقل ست کہ لا جبر و لا تفویض و لکن امر بین امرین از جہت مشکل این مسئلہ شریعت از خوض در ان منع فرمودہ است چہ افہام عوام از ادراک آن قاصر بود و علماء راسخ را بتوفیق جناب الہی بطریق مکاشفہ صورت آن کما ہی مشاہدہ شدہ ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء و اللہ ذو الفضل العظیم

چو ہر معتزلہ طائفہ اند کہ منسوب باسلام اند و از اصول مذہب این طائفہ یکے آنست کہ لقاء اللہ تعالی را منکر اند میگویند کہ در دنیا و آخرت دیدن حق تعالے ممکن نیست دیگر میگویند کہ بندہ خالق افعال خود است دیگر قایل باثنیت مبداء افعال شدہ میگویند کہ نیکی از حق است و بدی از نفس دیگر اعتقاد ایشان اینست کہ مرتکب کبیرہ نہ مومن ست و نہ کافر و منزلت بین المنزلتین اثبات می کند و مشہور ست کہ واصل بن عطا کہ مقدم این جماعت است شاگرد حضرت خواجہ حسن بصری قدس سرہ بود یک روز در مسجد باشاگردان دیگر این حکایت میگفت کہ مرتکبان کبائر نہ کافر اند و نہ مومن و اثبات منزلت بین المنزلتین میکرد حضرت خواجہ قدس سرہ این سخن بشنیدند و فرمودند اعتزل منا یعنے از ما جدا و دور شود زیرا کہ تحمل گشتہ بر چیزے کہ نہ بر طریق معتقدات ازین سخن این اسم معتزلہ بریں فرق بماند اینچنین مذکور است در شرح گلشن راز

چہ در مسئلہ جبر و اختیار علما سخنہا گفتہ اند و ہنوز تشویش خاطر باقی ست چرا کہ عقل در ادراک بعض مقدمات دینی کافی نیست و گرنہ در اصلاح امور عباد حاجت نزول وحی نمی افتاد و بدانکہ ادعاے اختیار مستقل و جبر محض ہر دو مستلزم انکار کتاب و سنت است زیرا کہ اعمال عباد مثل اعیان اینہا بحکم نص جلی مخلوق اوست سبحانہ پس اختیار تام کجا و ہمچنین مواخذہ از مجبور صرف ظلم است و ظلم بحکم شرع و عقل مسلوب است از جناب

او تعالیٰ پس جبر محض چیزے او بدیہی ست کہ افعال ما مثل حرکات مرتعش نیست بلکہ بسبوق بعلم و ارادہ و قدرت ست و ہمین است حصہ اختیار و معنی فعل اختیاری لیکن ظہور این سہ قوت باختیار ما نیست ہرگاہ میخواہند از سبدار فائض میکنند و ہمین ست حصہ جبر و معنی فعل اضطراری و چون اختیار تام و جبر محض ہر دو متحقق نشد پس امر بیت متوسط چنانچہ از جواب مشہور امام زین العابدین در مقابل سوال امام حسن بصری مستفاد می شود لا جبر و لا تفویض و لکن امر بین امرین و ہمین امر متوسط بلسان شرع معبر است بلفظ کسب و این لفظ ما جز بر افعال عباد اطلاق نمیکنند پس معلوم شد کہ افعال ما مخلوط جبر و اختیار ست و ہمین قدر اختیار خفیف مناط تکلیف ست و بس و بر عایت ضعف اختیار بنا نہادہ اند کہ رحمت را بر غضب سبقت دادہ اند زیرا کہ ہیچ صفتے از صفات الٰہیہ بر صفت دیگر سبقت ندارد و ہرگاہ افعال او تعالیٰ مسبوق بعلم و ارادت و قدرت ست و بعلاقہ مسبوقیت این ہر سہ صفت افعال عباد مشابہتی من وجہ بافعال او سبحانہ دارند و بحرکات مرتعش کہ مجبور محض ست اصلا مناسبت ندارند اگر محاسبہ باین افعال متوجہ شود منافی عدالت نیست و بر طور صوفیہ ثبوت حصہ اختیار بدین وجہ می تواند کہ نزد ایشان ظہور حضرت وجود در ہر ذرہ از ذرات کائنات بتمامہ است با کمالات منہ مجہ او نہ ظہور جزوی است از اجزاے چرا کہ حضرت وجود بسیط حقیقی ست منجزی نمیگردد و ازین راہ میفرمایند کل شی فیہ کل شی و چون اختیار نیز صفتے از صفات و شیونات حضرت وجود پس باید کہ در ہر مظہرے از مظاہر خصوصاً در انسان کہ مشرف است بمنصب خلافت صفت اختیار ہم متحقق باشد اگرچہ ضعیف باشد و باز تکلیف امر و نہی بران بود۔

جوہر جبار یت عبارت است از اصلاح امور و پرکردن ہر شے را بآنکہ صالح آن باشد پس اعیان کہ مستعد بودند بذات خود افعال را و حق سبحانہ و تعالیٰ بعلم ازلی خود دانست این استعدادات را پس این اعیان را پر کرد با فعالے کہ صالح آن بودند پس اصلاح نمود این اعیان را باین افعال و مرجع جبار یت اعطار مقتضیات اشیا بوجہ کمال است و این جبار یت منافی اختیار عبد نیست و تحقیق آنست کہ ذات حق سبحانہ با صفات خود متعین شدہ ظاہر در مظہر عبد شد پس بقدر قابلیت این مظہر صفاتش نیز ظہور یافت پس قدرت ہم ظہور یافت لیکن نہ چنانکہ در حق کہ وجود مطلق است زیرا کہ قدرت حق عام و شامل بود بلکہ بقدر ظہور حق در متعین و تضیق شدن و مقدر ت ہم تضیق شدہ بقدر قابلیت این ظہور قدرت را پس عبد قادر است بقدرت حق و اختیار عبارت ست از معنی کہ بر انگیختہ شود از ادراک خیریت احد مقدورین از دیگر بخیال این مدرک اگرچہ

در واقع خیر نباشد بلکہ شر باشد و تعبیر آن معنی بخواہش کردہ میشود و ہمینی در عبد موجود است و طارق صدور افعال کہ از عبد بقدرت صادر میشود اینست کہ عبد چون طرفین مقدور را ادراک کرد پس احد الطرفین خیر نمود نزد وے خواہش آن پیدا شد و ازین خواہش فعل در عبد پیدا شد و این خواہش را کہ از ادراک خیریت احد المقدورین پیدا شدہ و متوجہ شدہ بسوی حصول آن اختیار نامند پس عبد قادر و مختار است بر فعل و فعل از خواہش اوست کہ قدرت و اختیار حاصل است عبد را لیکن این عبد جز از مظہر بیش نیست و این قدرت و اختیار قدرت و اختیار حق ظاہر است درین مظہر و این مظہر قادر و مختار بقدرت و اختیار ظاہر ست خلاصہ کہ عین عبد معدوم است در ذات خود و نیست موجودیہ او مگر موجودیت ظاہر پس این وجہ مسلوب بقدرت و اختیار است و این گفتہ شد معنی قول حضرت امام جعفر صادق علیہ وعلی آلہ وآبائہ الصلوۃ والسلام کہ نیست جبر و نیست اختیار بلکہ امر ست بین الجبر والاختیار این ظاہر شد کہ حق ظاہر بر مکند مظہر را با فعالے کہ مستعد است مظہر آنرا بوجہے کہ گفتہ شد پس جبار بیت منافی اختیار نشد و ازینجا ظاہر شد کہ از مبادی فعل اختیاری درک ملائم ست و این ادراک در اختیار عبد نیست و ازین ادراک خواہش حاصل میشود پس مبادی فعل اختیاری امور اضطراریہ اند و این منافی اختیار فعل نیست زیرا کہ فعل از خواہش واقع است اگرچہ در مبادی خواہش مضطر باشد پس اگر جبار بیت بمعنی اکراہ گفتہ شود و اکراہ حق باین وجہ است کہ مبادی خواہش را پیدا ساخت و این اکراہ بحسب استعداد محل و صلوح اعیان ست و این اکراہ منافی اختیار نیست کہ فعل از خواہش واقع است و ایست معنی اختیاریہ فعل نیز میتواند شد ملک العلما

جوہر جبریہ گویند افعال ما و افعال و اعمال ما حق ست و ما را جز اتصاف بآن افعال و اعمال بہرہ نیست چون حرکت سنگ کہ بتحریک غیرے متحرک میشود و فی الحقیقت آن سنگ را در ان حرکت ہیچ مدخلی نیست واللہ خلقکم وما تعملون و قدریہ گویند خالق و ما موصف ارادہ و قدرت نہادہ تا ایجاد افعال و اعمال اختیاریہ خود کنیم خالق ما حق ست و خالق افعال و اعمال خود ما ایم و اشاعرہ کہ اکثر و بہ ست معتبر از متکلمین میگویند کہ خالق ما و افعال ما حق است و ما را اختیاریہ و جہ ضعیف حق ست و فاعل و کاسب افعال اختیاریہ خود ما ایم باین جہت انتساب افعال ما بسوی ما ست لہا ما کسبت و علیہا ما اکتسبت و نزد این ہمہ عالم غیر حق ست و حق غیر عالم عالم را موجود علیحدہ و از حق جدا نمانند و در موجودیت شریک حق می پندارند و فرق وجوب امکان درمیان می نہند

وصوفیہ گویند کہ غیر حق موجودے نیست ہمون حق کہ در مرتبہ بطون از جمیع شیون منزہ و مبرا و در مراتب ظہور بجمیع صفات متصف و منعوت پس وجود ما وجود حق ست و بہر ارادہ و قدرت و فعل کہ ظاہر از ماست فی الحقیقت از حق ست کہ در ما ظاہر ست نہ از ما و گویند کہ عالم را دو اعتبار ست یکے اعتبار عینیت دوم اعتبار غیریت از حیثیت اول فعل از و منتفی ست بلکہ خود فاعل ست زیرا کہ ہستی موہوم و تواضع آن عین ہستی حقیقی ست و از حیثیت دوم از وی ظاہر فعل از و ظاہر میشود از نسبت با و منسوب واللہ خلقکم وما تعملون ہمخوان و قدرت و فعل خود را از حضرت بیچون می دان۔ بدانکہ اختیار و جبر این جماعت عالیہ غیر اختیار و جبر قدریہ و جبریہ است صاحب گلشن راز ؎ ہر آنکس را کہ مذہب غیر جبرست + نبی فرمود کو مانند گبراست شیخ اکبر قدس سرہ فرمودند کسے کہ مشاہدہ کرد جبر را در اختیار کہ مبادی اختیار امور اضطراریہ اند و عالم شہد بآن بعلمی کہ از طریق کشف و شہود است و مخالفت میکند بحسب تقدیر نہ انہماک حکم شرع شریف پس ہست او عمل کنندہ بچیزیکہ دانست آنرا پس ضرر نخواہد کرد آنرا آن عمل بلکہ آن شخص معفور است کہ اللہ تعالیٰ او را بخشیدہ است آنچہ کہ او کند و باین کلام علماء ظاہر شرح مقاصد و شرح عضدی مختصر الاصول۔ اند کورست کہ اگر ابو جہل میدانست بعلم یقینی کہ ایمان نخواہد آورد البتہ از وے تکالیف ساقط می شد چنین فرمودہ اند ملک العلما مولوی عبد العلی در شرح مثنوی ؎

جوہر جبر خود را غیر حقیقی خیال کردہ با وجود این جبر بر خود بستہ و ملاحظہ مبنی حقیقی و فاعل بحقیقی در میان نیاوردہ لاجرم گمراہ و بے ادب گشتہ و قدریہ نسبت صفات بخود کردہ و با وجود این خود را از بندگان شمردہ نعوذ باللہ من ہذہ العقائد و طائفہ صوفیہ عرفت ربی برب لا انصب العین خود نمودہ و ہستی موہوم خود را گم کردہ خود را امور و تصرفات حق گردانیدہ و در افعال مثل مردہ دیدہ تا سل دارد و جبر کہ از حق باو رسد بر و صابر باشد و شکایت نکند و بحکم تقدیر جبر او را در عین اختیار مشہود باشد کہ خود را مجبور در عین اختیار بیند بمشاہدہ و شیخ اکبر قدس سرہ در فتوحات میفرماید آن شخص کہ مشاہدہ کرد جبر را در عین اختیار از روے علم بطریق کشف و شہود و مخالفت امر شرعی کرد بحکم تقدیر نہ بحکم انہماک شرع پس آن شخص عامل ست بر طبق علم خود و این شخص معفو ست شرح مقاصد

جوہر بدانکہ دلائل و علامات عدم اختیار بندہ بسیار اند و از انجملہ عدم حصول مراد بدلیل بے اختیار یست چہ اگر اختیار بودے تمام مقاصد بمراد حاصل شدے دیگر آنکہ اگر کسی را اختیار در صدور افعال بودے البتہ ہمہ امور بر منہج مرام واقع شدے و اکثر آنست کہ ہر چہ این کس میخواہد

خلاف آن واقع میشود و انچہ جناب ارشاد مآب امیر المومنین علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ و آلہ الکرام میفرماید کہ عرفت ربی بفسخ العزائم مقوی عدم اختیار است چہ اگر او را اختیار بودے فسخ عزائم بظہور نہ پیوستے و دیگر آنکہ ہیچ کس در مرتبہ کمال کہ حاصل کردہ اند دائم نمی مانند مراتب کمال باقی می ماند و اہل آن مراتب متغیر و متبدل می شوند و این دلیل تمام است بر عدم اختیار چہ اگر اختیار داشتندی ہیچ کس از کمال تجاوز نہ نمودندے و ہمیشہ بر ہمان حال بودندے اگرچہ تحصیل مراتب کمال بجد و سعی موہم آنست کہ آدمی را اختیار باشد اما انتقال از ان مراتب دلیل صریح است بر عدم اختیار

جوہر شیخ ابو الحسن نوری قدس سرہ فرمود التوبۃ ان تتوب من کل شئی سوے الحق اہل توحید ہرگاہ نظر بغیر کنند آنرا گناہ دانند معتزلہ گویند کہ اہل کفر و اہل کبائر دائم در عذاب باشند حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ برکتہم فرمودند کہ این خطاست کافران دائم در عذاب باشند بسبب آنکہ اعتقاد ایشانی نست کہ انچہ ایشان آنرا می پرستند آن معبود ایشانست و آن عقیدہ ایشان بر کفر دائم ست چون اعتقاد ایشان بر کفر دائم ست عذاب ایشان ہم دائم باشد اما اہل کبائر دائم در کبائر نماند وقتی کہ از ارتکاب معاصی فارغ میشوند بیداند کہ انچہ کردیم خطا بود پس چون اعتقاد ایشان بر دوام کبائر راسخ نباشد عذاب ایشان ہم دائم نباشد و فرمودند کہ عاصی را حال عصیان بر صفت مطیع ست اول آنکہ بیداند کہ انچہ میکنم حق نیست دوم آنکہ بیداند کہ جناب خداوند تعالیٰ بیداند و می بیند سوم آنکہ امید آمرزش ہم دارد و این ہر سہ عقیدہ کار مطیعان ست و فرمودند کہ در مذہب اشعریہ ست کافرے کہ خاتمہ او بر ایمان بود او مومن است و مومنی کہ عیاذا باللہ خاتمہ او بر کفر بود کافر است

جوہر جبر عارفان دیدن قدرت و اختیار خود محو در قدرت و اختیار حضرت حق تعالیٰ است پس بقدرت و اختیار خود قادر و مختار نیستند بلکہ قادر و مختار اند بقدرت و اختیار حضرت خداوند تعالیٰ و مجبور اند بجہت نبودن اختیار ایشان بالاستقلال و تو خود در اختیار بینی بانیچہ کہ قدرت خود را مستقل در ایجاد و صدور فعل بینی و ہمچنین مجبور بینی کہ اصلا اختیار نیست نہ در صدرت و نہ در حقیقت

جوہر بدانکہ ہمہ موجودات سعید باشند چرا کہ ہر چہ این موجود راست از افعال و اقوال و اخلاق و احوال از ربوبیت رب متصرف فیہ است و او جز آنرا ظہور نیست و ہر رب انچہ مقتضاے او فعل اوست راضی باشد کہ اگر ان راضی نبودے آن فعل از وے صادر و ظاہر نگشتی و اگر کسی بنا بر این سخن باید کہ شقی خود موجود نباشد گوییم شقاوت و سعادت دو وصف اند اگر این موجود بدانست کہ او خبر آنرا ظہور نیست و ہر چہ ظاہر میگردد از وجودے مقتضاے رب اوست او را سعید گویند و اگر از یہ حکمت

مجرد وعاری ماند و می پندارد که آنچه ظاہر میگردد از افعال اوست و قابلیت اوست بنفسہ بسبب این جہل اورا اشقی گویند۔

جوہر علامت شقاوت سہ چیز اند یکے آنکہ حق تعالیٰ اورا علم دہد و از عمل محروم گرداند دوم آنکہ عمل دہد و از اخلاص محروم گرداند۔ سوم آنکہ صحبت صالحان روزی کند و از حرمت ایشان محروم گرداند

جوہر بدانکہ نفس لطیفہ است کہ مودع است درین قالب و آن محل اخلاق مذمومہ است و اخلاق مذمومہ مصدر افعال مذمومہ است و روح لطیفہ است کہ نہادہ شدہ است درین قالب آن محل صفات محمودہ است و صفات محمودہ مصدر افعال محمودہ است تا صفات مذمومہ بصفات محمودہ بدل نگردد افعال و اقوال مذمومہ بافعال و اقوال محمودہ بدل نشود و تبدیل صفات مذمومہ بصفات محمودہ نزد این طائفہ علیہ اصلے عظیم است و این را گردش گویند

جوہر بدانکہ نفس در اصل یکی است و باعتبار صفات متغایرست یکی صفت مطمئنہ است و این نفس مومن را باشد دوم صفت لوامہ است و نزد بعضے این نفس کافر را باشد کہ بر نفس خود ملامت کند و بعضے میفرمایند کہ کافر و مومن ہر دو را باشد زیرا کہ در حدیث شریف ست کہ روز قیامت ہر نفسے لوامہ باشد فاسقان گویند چرا فسق ورزیدیم و صالحان گویند چرا اصلاح زیادہ نکردیم سوم امارہ و این صفت اصلی خلقی و جبلی است ہر یکے را باشد اگر توفیق رفیق گردد بصفت مطمئنہ رساند

جوہر نفس آدمی طفلی ست کہ ہرگز پند ادیب گوش نکند و آنچہ بیاموزند فراموش کرداند اگر بزجر و توبیخش پیش آئی آثار تربیت پیدا می مترتب گردد و چون مہر و شفقت کنی بی بہرہ شود ضرب الصبیان کالماء فی البستان ضرب و تادیب کودکان مثل آبے ست کہ در باغ دادہ شود یعنی چنانکہ آب موجب نشو و نماے درونق باغ می باشد ہمچنین ضرب و تادیب کودکان باعث خوبی و نام آوری و نشو و نماے ایشان مے گردد

جوہر بدانکہ دل محل تفصیل علم و کمالات روح است و تقلب ظہورات الٰہی بشیونات ذاتی است مسجد جاے سجود ست و دل جاے شہود از بیچونیت مسمی بتقلب شدہ و واسطہ است میان روح و نفس و کمالات ہر دو بسبب برزخیت بدو ظہور یافتہ و از روح مستفیض است و بنفس مفیض چنانچہ در ظلمت ادراک اشیا بواسطہ نور چراغ می توانکرد رویت جمال وحدت حقیقی در تاریکی کثرت جز بصفاے دل حاصل نمی تواند شود جام جہان نماے دل انسان کامل است مراۃ حق نما بحقیقت بین

دلست ۵ دل مخزن خزائن سر الٰہی ست مقصود ہر دو کون ز دل جو کہ حاصل ست ، دل رابیت اللہ الاعظم گویند الناس کردند از جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ان اللہ تعالیٰ فرمودند فی قلوب عبادہ ۵ دل یکے خانہ ایست ربانی ہر خانۂ دیور اچہ دل خوانے

جوہر بدانکہ روح کان خیر و محل صفات محمودہ است و نفس کان شر ست و محل صفات مذمومہ و عقل لشکر روح ست و ہوا لشکر نفس اگر لشکر روح غالب بود دل بسوے وی مائل گردد و اگر لشکر نفس غالب بود دل بسوی وے گردیدہ شود و بتعضے میفرمایند کہ روح پادشاہ است و وزیر او عقل و لشکر او ملکات حق ست و جانب دیگر نفس پادشاہ ست و وزیر او شیطان و لشکر او ہوا ہمہ وقت محاربہ دارند مادام کہ روح غالب شود ازان شخص خیرات و عبادات در وجود آید و اگر نفس غالب شود فسق و فجور از و در وجود آید و دل ہر جانبے کہ غالب بنید با او یار شود و بدینمعنے کہ منقلب ست او را قلب گویند

جوہر نفس یکے ست اما چہار صفت دارد اول صفت امارہ دوم لوامہ سوم ملہمہ چہارم مطمئنہ و ہر یک خاصیت جدا دارد و جناب خداوند تعالے قالب انسان را از آتش گرم و خشک و باد گرم و تر و آب سرد و تر و خاک سرد و خشک بیافرید و عارفان ہر عنصر را بہ نفسی تشبیہ کردہ اند آتش را بہ نفس امارہ نام کردند و باد را لوامہ و آب را ملہمہ و خاک را مطمئنہ و ایشان را (زار گزیدہ) چہل مراتب دادہ اند مراتب کہ از امارہ حاصل شود اول را جہل گویند دوم را الغضب و سوم را البغض چہارم را قہر پنجم را کبر ششم کینہ ہفتم حسد ہشتم بخل نہم کفر دہم نفاق این خاصیت نفس امارہ است حق از و بعید و نفس لوامہ را بباد تشبیہ کردہ اند و آن ہم کنندۂ خیر ست و ہم کنندۂ شر و ہ مراتب دارد و از لوامہ حاصل شود زہد و تقوے و ورع و بندگی و نماز و روزہ و حج و عمرہ و زکوٰۃ و جہاد و ملہمہ را با آب تشبیہ کردہ اند و عقل و حکمت و دانش و وحی و الہام و خیر و حال و فضل و احسان و خلق و سخاوت این مراتب از ملہمہ حاصل شود و مطمئنہ را بخاک تشبیہ کردہ اند بام حق حرکت میکند و خلاف او نمیکند بہشت و رحمت اوست و از و حاصل شود فقر و صبر و عدل و انصاف و رضا و علم و تحقیق و یقین و عہد و وفا۔ نفس آدمی از چہار عناصر است چون خاک لطیف شود آب گردد و چون آب لطیف شود باد گردد و چون باد لطیف شود آتش گردد و چون آتش کثیف شود باد گردد و چون باد کثیف شود آب گردد و چون آب کثیف شود خاک گردد و آتش از نور جلال است و نور جلال از نور جمال کافران از نور جلال و موسنان از نور جمال۔

جوہر حق تعالیٰ روح انسان پیش از جسم آفریدہ و بعدہ آتش و باد و آب و خاک ایجاد فرید

وعالم را از دو مرکب گردانیده بعد ازان تخمیر آدم گردانید - روح را بصفت آفرید کہ ہمہ اوصاف موصوف تواند شد و ہر صفت کہ موصوف شود او را نامے بود چنانچہ امارہ و لوامہ و ملہمہ و مطمئنہ - چون کہ از معرفت نفس بمعرفت حق تعالے می توان رسید پس فرض آمد معرفت جمیع نفوس حاصل کردن عین القضات قدس سرہ فرمود ہر کہ معرفت نفس خود حاصل کرد معرفت نفس محمد ﷺ او را حاصل شود قال اللہ تعالی لقد جاءکم رسول من انفسکم سر اینی ست و ہر کہ معرفت نفس محمد ﷺ حاصل کرد ہمت در معرفت ذات حق تعالی بست ہر کہ خود شناس نیست محمد ﷺ شناس نیست امارہ نفس شہوت ست و لوامہ نفس معصیت و ملہمہ نفس الہام حق یابندہ و مطمئنہ نفس طاعت و عبادت و معرفت است

جوہر بدانکہ چون نفس از اغوائے قوت شیطانیہ برائے تلذذات بدنیہ در معاصی اندازد آن نفس را امارہ گویند و چون بعد فعل و اتیان او امر قوت شیطانیہ خود ملامت کند بر اتباع قوت شیطانیہ آن نفس را لوامہ گویند و چون بر قول قوت ملکیہ عمل کند و باین اطمینان گیرد قول شیطانیہ را راہ ندہد آنرا نفس مطمئنہ گویند و چون صفات ملکیہ بر و غالب آمد و او را مسخر کند آنرا نفس ملہمہ گویند و این تسمیہ ہا باعتبار مراتب در اعتبارات است -

جوہر غیبت بالکسر بد گفتن از پس مردم اگر راست باشد و اگر دروغ باشد بہتان بود و فرمودہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم الغیبۃ اشد من الزنا التماس کردند کہ غیبت از زنا چگونہ سخت تر باشد فرمودند توبہ زانی قبول شود و صاحب غیبت آمرزیدہ نشود تا خصم را خوشنود نگرداند و فرمودند ہر کہ خورد گوشت برادر مردہ دنیا بسبب غیبت گفتن پیش آورده شود او را گوشت او در روز قیامت و فرمودند کہ تو ذکر مسلمان کنی بچیزیکہ او را از ان کراہیت باشد باوجود آنکہ آنچیز در وے بود تو غیبت کردی او را و اگر آنچیز در وے نباشد تو بہتان کردہ او را و فرمودند کہ در شب معراج گذشتم بر قومے کہ روہائے خویش بناخنہائے خویش میخراشیدند حضرت جبرئیل علی نبینا و آلہ و علیہ السلام عرض کردند کہ ایشان غیبت کنندگانند و فرمودند کہ در قیامت نامۂ اعمال بدست غیبت کنندہ دہند او ہیچ حسنہ در ان نبیند گوید کہ نیست این نامہ من زیرا کہ من طاعت سیکردم و در نیچ چیزی نیست کہ عمل تو غیبت گفتن تو برده است بعد ازان مردے را نامۂ اعمال دہند او ببیند در ان طاعت بگوید این نامۂ من نیست زیرا کہ طاعت نکردہ ام گویند کہ بندہ ترا غیبت میکنند حسنات وی ترا داده شده است و مرویست کہ حضرت عایشہ صدیقہ رضی اللہ تعالی عنہا عورتے را فرمودند کہ کوتاہ بالاست و عورتے را

فرمودند کہ وامن چہ راز ست حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ غیبت کردے وجناب خداوند تعالیٰ وحی کرد سوی موسیٰ علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام ہر کہ بمیرد وتوبہ کند از غیبت او آخر کسے باشد کہ در بہشت در اید وہر کہ بمیرد واصرار کند بر غیبت او اول کسے ست کہ در دوزخ در اید وصاحب کیمیاء سعادت قدس سرہ میفرمایند کہ غیبت کردن بدل ہمچنان حرام است کہ بزبان وچنانکہ نشاید کہ نقصان کسی بدیگرے گوئی نشاید کہ بخود نیز گوئی وغیبت بدل آن بود کہ گمان بد بری کسی بے آنکہ از وی بچشم چیزے بینی یا بگوش شنوی یا یقین دانی حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کہ حضرت خداوند تعالے خون مسلمان ومال او وآنکہ بدو گمان بد برند ہر سہ حرام کردہ است وہر چہ در دل افتد کہ آن نہ بیقین بود ونہ از قبول دو عدل باشد شیطان در دل افگندہ باشد وحرام آن بود کہ دل خود را بآن قرار دہی اما خاطرے کہ بے اختیار در اید وآنرا کارہ باشی بآن ماخوذ نباشی حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کہ مومن از گمان بد خالی نبود لیکن سلامت او ازان باشد کہ در دل خود تحقیق نکند تا احتمال او دران مجال بود بر وجہ نیک حمل کند ونشان آنکہ تحقیق کردہ است بدل او آنکس گران تر شود ودر مراعات او تقصیر کند وچون بدل وزبان با وی بران باشد کہ بود نشان آنست کہ تحقیق نکردہ است اما اگر از یک عدل بشنود باید کہ توقف کند واورا در وغ زن ندارد کہ گمان بد بردن برین عدل ہم روا نبود وچون بیقین داند غیبت نکند ولیکن خلوت نصیحت کند

جوہر در تکلف تکلف بر خود سخت نہادن واز خود چیزے نمودن کہ آن در و نباشد وصاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ تکلف در جمیع احوال قولاً وفعلاً مذموم است ودر میان صدق وتکلف منافات است از انجہت کہ تکلف یا در قول بود بزیادت تملق وثنا واظہار محبت زاید بر انچہ کہ در دل باشد یا در فعل بزیادت تواضع وتجمل وانفاق زاید بر قدر وسع وانچنین مبائن صدق است وقتی بعضے از صحابہ بزیارت حضرت سلمان فارسی رضی اللہ تعالیٰ عنہ رفتند حضرت سلمان نان جو وسرکہ پیش آوردند یکی از ایشان گفت اگر باین نمک مقتر بودے بہتر بودے حضرت سلمان برخاستند ومطرہ خود گرو کردہ بمقتر آوردند چون فارغ شدند آنکہ تمنائے مقتر کردہ بود دست بدعا برداشت وگفت الحمد للہ الذی قنعنا بما رزقنا حضرت سلمان فرمودند اگر تو قناعت داشتی مطرہ من گرو نبودے حضرت انس بن مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کنند کہ وقتے بولیمہ از ولائم حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم حاضر شدم در آنجا نہ گوشت بود ونہ نان پس معلوم شد کہ تکلف عین تکلف ست از حقیقت صدق وگفتہ اند التصوف ترک التکلف

جوہر در غضب غضب بفتحتین خشم گرفتن و بالفظ کردن مستعمل و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ غضب و مبارات صفت شیطان است ہمچنانکہ حلم و مدارات فعل رحمٰن و میفرماید کہ نفس ہمواره از کسی کہ بر عکس مراد او شود منزعج گردد و طیش و نفور در وی پدید آید و خواہد کہ بغیظ و غضب او را از خود دور گرداند از انجہت خون در دل در تنور آن آید پس اگر مغضوب علیہ سافوق خود داند در وی امضاء غضب نتواند خون دل از ظاہر بشرہ روی بباطن نہد و در دل جمع گردد و حزن و غم از ان تولد کند و صفرت لون دلیل آن باشد و اگر او را تحت خود داند و تواند کہ بر وی غضب برآمد خون دل بر جوشد و عروق و شرائین ازان منتفخ گردند و اثر حمرت بر روی پدید آید و بضرب و شتم و امثال آن ظاہر شود و اگر او را مقابل خود بیند خون دل متردد گردد میان انقباض و انبساط و ازان غل و غش تولد کند و امثال این عوارض از نفس صوفی دور بود چہ صوفی صاحب یقین بنور توحید جملہ حوادث را از حق سبحانہ و تعالیٰ بیند و بدان راضی بود لاجرم باطن او از انارت غضب ایمن باشد و حزن و غم و غل و غش ازوی منتفی بود بل غضب او وقتی پدید آید کہ از ہتک حرمات جناب الہی چیزی مشاہدہ کند و اقوال و افعال صوفی ہمہ موزون بود بمیزان شرع ہرگز ششم و فحش از دہان وی بیرون نیاید۔

جوہر غضب صفتی ست مذموم و نسبت او با شیطان ست ہر کرا خشم غالب است نسبت او با شیطان ظاہر ست و سبب عظیم بر انگیختن خشم و اخلاق بد صحبت کسانی است کہ خشم بر ایشان غالب است و زنان و کودکان و بیران ضعیف نفس و بیماران زود خشم گیرند۔

جوہر در بیان تکبر تکبر بزرگی نمودن و گردن کشی کردن و در رشحات مذکور است کہ خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ تکبر دو نوع ست مذموم و محمود تکبر مذموم تعظیم است بر خلق و بچشم حقارت در ایشان نگریستن و خود را از ایشان زیادہ دیدن و تکبر محمود عدم التفات است بما دون حق تعالیٰ و تعظیم بر غیر او سبحانہ بایں معنی کہ ہر چہ غیر حق تعالیٰ است در نظر وے حقیر و بیمقدار شود و علاقہ التفات وی از ان منقطع گردد و این تکبر اصل ست و موصل بمرتبہ فنا۔ فقر را کبر بمعنے عدم التفات باغنیا از تواضع بہتر پس اگر تکبر بحق کند عزت ست و عزت محمود است و اگر بغیر حق کند تکبر است و تکبر مذموم است ہم از نیست کہ بعضے گفتہ اند التکبر ان تکبر بحق فہو محمود و ہو تکبر الفقراء علی الاغنیاء استغناء باللہ عما فی ایدیہم و ان تکبر بغیر حق فہو مذموم و ہو تکبر الاغنیاء علی الفقراء از دیرا لما طے قیہ من فقرہم در خبر است اذا رایتم المتواضعین فتواضعوا انتم فاذا رایتم المتکبرین فتکبروا علیہم

کہ خود را از دیگر برتر داند و وضیعت آنست کہ خود را کمینہ گرداند۔ کبر آنست کہ خود را از دیگرے بزرگ داند و این دعوی کار فرعون و قارون بود و رسم شداد و نمرود و ملعون و بعضے گویند کبر آنست کہ خود را از دیگری بناحق بزرگ داند۔

جوہر در بخل و شح بخل بالضم معروف شدن و شح بہ سر حرکت و تشدید حاء حطی حرص و بخل صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ در مقابلہ جود بخل ست و در مقابلہ سخا شح است جود و بخل بکسب و علاوت ہم دست دہد و سخا و شح صفت طبعی است اگر نفس غالب شح غالب و اگر روح غالب سخا غالب و بعضے بخل و شح یک معنی گویند و بعضے گویند بخیل آنست کہ مال خود ندہد و شحیح آنست کہ دل بر ستدن مال غیری بناحق گمارد و بعضی گویند بخیل آنست کہ خود بخورد و دیگر را نداند بدہ و شحیح آنست کہ نہ خود خورد و نہ غیری را بدہد و بعضے گویند بخیل آنست کہ بخیلی کند از چیزیکہ دوست اوست و شحیح آنست کہ بخیلی کند از چیزیکہ دوست اوست یا دوست غیر و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ ہیچ خلق چندان کدورت و ظلمت ندارد کہ بخل اگر کسے ہمہ خصال نیکو دارد و بخیل نبود ظلمت بخل نور جملہ صفات حمیدہ را بپوشاند حضرت شیخ شیراز قدس سرہ بخیل را بوزنابد کہ ہرچند بہشتی باشد بگلخن در۔

جوہر در حسد خواستن و آرزو بردن نعمت غیر ست بزوال نعمت غیر و این مطلقا ممنوع و مذموم است و در حدیث شریف وارد است کہ حسد میخورد حسنات را چنانکہ میخورد نار حطب را و غبطہ آرزو بردن نعمت غیر است بغیر ارادت زوال نعمت غیر و بغیر ارادت زوال خصوص نعمت غیر و این در امور دینی جایز بلکہ مستحب و در حرص امور دنیوی ممنوع پس آرزو بردن آنچہ حضرت خداوند تعالی بدان جزئی بعضی را بر بعضی فضل داد و میان ایشان در قسمت فرق نہاد ہ یکے را مخصوص گردانیدہ بصفت عالیہ و دیگرے را مخصوص کردہ بصفت سافلہ اگر صاحب صفت سافلہ آرزو کند صفت عالیہ را کہ دیگری بدان مخصوص ست اگرچہ متضمن ارادہ زوال آن نعمت بود لیکن متضمن ارادہ زوال خصوص آن نعمت و زوال فضل او کہ نعمتی دیگر ست شود حسد باشد غبطہ نبود و در نہی وارد ولا تتمنوا ما فضل اللہ بہ بعضکم علی بعض محمول ہمین معنی ست و در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالے سرہ المبارک فرمودند کہ جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دعا فرمودہ اند اللہم اجعلنی محسودا ولا تجعلنی حاسدا و فرمودند حسد آنست کہ یکے مرد یگرے را در نعمت بیند بخواہد کہ آن نعمت او را باشد گوید کہ خدایا آن نعمت را از وے زوال گردان و این حرام ست و غبطہ آنست کہ یکے مرد یگرے را در نعمت بیند خود را مثل آن خواہد گوید خدایا آن نعمت را بر وی پایندہ دار لیکن مرا نیز مثل آن روزی گردان و این حرام نیست۔ و در تقدیر عبارت ست از مسامحہ

عداوت در قلب وحقد ثمرہ غضب ست حسد از نتایج حقد است وحقد از نتایج غضب - حقد آنست
کہ با برادر مومن بسبب عداوت یا مغفرت کینہ دارد کینہ دارد تا انتقام کشد

جوہر در حدیث صحیح وارد است کہ چہار خصلت اند اگر در شخصے باشند او منافق خالص است واگر
یکے از آنہا باشد در وے خصلتی از نفاق تا آنکہ ترک کند وقتیکہ امانت سپردہ شود خیانت کند وقتیکہ
سخن گوید کذب گوید وقتیکہ وعدہ کند خلاف وعدہ کند وقتیکہ مخاصمہ کند فجور کند وشنام دہد

جوہر عُجب بضم اول وسکون ثانی تکبر وخود بینی ومرد متکبر

جوہر عُجب از جملہ اخلاق مذموم است حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ
وسلم فرمودند کہ سہ چیز مہلک ست بخل وہوا وعجب وفرمودند اگر معصیت نکنید ترسم از شما بچیزے
کہ بدتر است از معصیت وآن عجب ست وفرمودند اگر خندہ کنی وبہ تقصیر خود مقر باشی بہتر از آنکہ
گریہ کنی وآنرا کارے دانی واز حضرت ام المومنین عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا عرض کردند کہ
مردے بد کردار بود وفرمودند چون پندارد کہ نیکوکار ست واین پندار عجب ست

جوہر بدانکہ از عجب آفتہا تولد کند ویکے از ان کبر است کہ خود را از دیگران بہتر داند وگفتار
خود را با دیار ودوچون یاد آرد بتدارک آن مشغول نشود وپندارد کہ خود آمرزیدہ است وشکر نکند واز
زوال نعمت نترسد وہراس از دل او برود واز مکر حضرت خداوند تعالیٰ ایمن گردد وبر خود ثنا گوید
واگر بخلاف راے او چیزی گویند نشنود ونصیحت کس گوش نکند وسعادت دانست کہ خود را وطاعت
خود را ناچیز داند کہ گفتہ اند کہ خود را چیزے دانستن خود را ناچیز کردن است - ؎

ساقی بیار بادہ کہ نزدیک عارفان	میخوارہ بہ ز زاہد معجب ہزار بار

جوہر در حدیث شریف وارد ست کہ چون در وغ گویدبندہ یکسو می شود از وی فرشتگان
کاتب اعمال از بد بوی آنچہ مے آید از دہن وے -

جوہر ریا در اعمال نظر بر خلق داشتن است وسمعہ کہ طالب آوازہ وستایش خلق ست وناموس
توقع حرمت وجاہ از خلق داشتن ست

جوہر نشان ناشناسی ناسپاسی ست + شناسای حق در حق شناسی ست + نشان وعلامت
ناسپاسی وجہل شخص آنست کہ ناشناس وناخرسند باشد ودر ہر چہ بیند عیب جوئی نماید وگرفتار
چون وچرا باشد وشناسای حق در حق شناسی ست کہ حق ہر کہ را شناسد وحق ہیچکس را فروگذاشت نکند
وضائع نگرداند وہر کہ حق کاملان نہ شناسد بحقیقت حق خدا نمی شناسد وکفران نعمت موجب خذلان

و بعد حرمان است۔

جوہر ہوا و غضب نفس را دو صفت ذاتی ست و این خاصیت عناصر ست ہوا را خاصیت آب و خاک است میل سوے سفل دارد و غضب را خاصیت باد و آتش ست او تکبر و ترفع بود ہوا سفلی و مادہ است و غضب علوی و نر بہایم ہوا غالب و غضب مغلوب و بر سباع غضب غالب و ہوا مغلوب ہوا بصفت جہولی و غضب بصفت ظلومی موصوف است ہوا اگر از حد اعتدال تجاوز کند و غالب شود خرہ و حرص و دنائت و بخل و خیانت و شہوت بار آرد و اگر غضب از حد اعتدال تجاوز کند و غلبہ نماید مردم را بدجوئی و تکبر و خود رائی و ترفع و صلابت مستولی گردد و اگر صفت غضب در خلقت یکی مغلوب و ناقص افتاد بے حرمتی و بیغرتی و کاہلی و عجز و دیوثی و ذلت روی دہد و اگر ناگاہ غضب غالب شد و ہوا نتواند راند حقد در باطن پیدا آید و اگر ہوا و غضب ہر دو غالب آید حسد تولد شود و خاصیت غاضب آنست از حسد نخواہد کہ کسی را چیزے باشد و خاصیت ہوا آنکہ خواہد ہر چہ دیگری دارد مرا ہم باشد جمیع مائم ازین دو صفت متولد شود و این ہر دو صفت معتدل باید قول محققین الغضب مفتاح کل شر۔ نظامی ؎ سر ز ہوا تافتن از سر دیانت۔ ترک ہوا قوت پیغمبری ست۔ ہوا دو نوع ست یکی ہوا بر لذت و شہوت دوم ہوا ے جاہ و ریاست۔ ہر کہ ترک ہوا کند بوصلت حق مکرم شود و ہر کہ غضب فرو خورد بصفت حلیمی حق سیراب گردد۔

جوہر حضرت رابعہ بصری وقت نماز می گفتند الٰہی دلم را در نماز حاضر کن و بنماز بیدلی قبول کن

جوہر۔ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و صحابہ وسلم میفرمایند کہ تمام در بہشت نرود۔

جوہر ریا عبارت است از طلب منزلت در قلوب ناس بعبادات و اعمال خیر۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ المبارک فرمودند کہ اُخوت بر دو نوع است یکی اخوت نسبی و یکی اخوت دینی و ازین ہر دو اخوت اخوت دینی قوی تر است زیرا کہ اگر دو برادر نسبی باشند یکی مومن و یکے کافر میراث برادر مومن برادر کافر نرسد پس این اخوت ضعیف یافتم اما اخوت دینی قوی ست زیرا کہ پیوندے کہ میان دو برادر دینی باشد پیوند ایشان در دنیا و آخرت برقرار ماند۔

جوہر قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و صحابہ وسلم المومن مرآۃ المومن یعنی مومن آئینہ مومن است پس ببیند از مومن از انچہ بیند بر نفس خویش و نہ بیند ہر مومن از انچہ نہ بیند بر نفس خویش۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ اللہ تعالی بر گہتم فرمودند کہ خواجہ بود بانعمت و ثروت گاہ گاہ بخدمت عین القضات قدس سرہ خرچے فرستادے ہمانا کہ وقتی عین القضات چیزے از صاحب خیر دیگر توقع کرد و غرض خود بوفا رسانید آنخواجہ بشنید خاطر کوفتہ کرد و بخدمت عین القضات عتاب فرستاد کہ چرا از دیگرے چیزی گرفت و این دولت باین کس ارزانی نداشت عین القضات بروے نوشت کہ برائے این مصلحت مریخ رہا کن تا دیگرے نیز دولتے یابد از انہا مباش کہ میگفت اللہم اکرمنی محمد او لا ترحم معنا احد۔

جوہر در آداب ادب بفتحتین اندازہ و حد چیزی نگاہ داشتن و بمعنی دانش و طور پسندیدہ و با لفظ کردن و دادن و خوردن مستعمل آداب بالمد جمع و علم عربی را علم ادب ازان گویند کہ بدان نگاہ داشتہ می شود خود را از خلل در کلام عرب و آن دوازدہ قسم است علم لغت و علم صرف و علم اشتقاق و علم نحو علم معانی و علم بیان و علم عروض و علم قافیہ و این ہشت اصول اند و علم رسم الخط و علم قرض الشعر و آن علمی ست کہ امتیاز کردہ میشود بدان میان شعری کہ سالم از عیوب ست یا غیر سالم از عیوب و علم انشاء نثر از خطب و رسائل و علم محاضرات یعنی علم تواریخ و مانند آن و این چہار فروع اند و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ ادب عبارت ست از تحسین اخلاق و تہذیب اقوال و افعال و افعال دو قسم اند افعال قلوب و آنرا نیات خوانند و افعال قوالب و آنرا اعمال خوانند و اخلاق و نیات نسبت بباطن دارند و اقوال و اعمال نسبت بظاہر پس ادیب کامل آنکہ ظاہر و باطنش بمحاسن اخلاق و اقوال و نیات و اعمال آراستہ بود و اخلاقش مطابق اقوال باشد و نیاتش موافق اعمال چنانکہ نماید باشد و اشارت بدینمعنی ست قول شیخ الاسلام قدس سرہ الادب تہذیب الظاہر و الباطن و ہر کہ در تہذیب ظاہر و باطن پیوستہ متفقد احوال خود بود نخواہد کہ اخلاق و احوالش با اقوال مختلف باشد و اگر بیان حالے یا مقامے یا خلقی برزبان آورد و خود را بدان متخلق و موصوف نماید آن قول سوء ادب داند و از جملہ آداب آنست کہ ہمواره جوارح و اعضا را بصوالح اعمال متجلی دارد و ہیچ حال در ہیچ مقام محافظت آن از وی ساقط نشود و مادام تا آثار محاسن آداب در ظاہر شخص پدید نیاید علامت آنست کہ باطن او ہنوز متادب نشدہ است و ادیب لبیب آنست کہ ہیچ دقیقہ از دقائق آداب ظاہر او باطنا فرو نگذارد چہ اہمال آداب اگر در ظاہر بود سبب عقوبت شود و در ظاہر اگر در باطن بود بسبب عقوبت گردد و در باطن شخصی آعوره در طواف بود و میگفت اللہم انی اعوذ بک منک از کیفیت حال او پرسیدند گفت وقتی بنظر شہوت در امردی صاحب جمال نگریستم در حال لطمہ بر روی من آمد چنانچہ چشم

پ بقیہ ۱۳

ریخته شده و حضرت انس بن مالک رضی الله تعالی عنه میفرمایند الادب فی العمل علامة قبول العمل و حضرت ابو علی دقاق قدس سره میفرمایند که بنده بطاعت بجنت برسد و بادب در طاعت بحضرت خداوند تعالی برسد و چون مرید بیرون آید از ادب بازگردد در انجا که آمده بود سبب ترقی آن ادب بود چون سبب نماند ترقی هم نماند و حضرت ابو نصر سراج طوسی قدس سره میفرمایند که مردم در حفظ آداب سه گروه اند یکے اهل دنیا و بیشتر آداب ایشان در فصاحت و بلاغت و حفظ علمها و شعرها بود و هر کرا این خصائل نبود دیرا بے ادب گویند دوم اهل شریعت که ادب ایشان بالتحصیل علوم بریاضت نفس و تادیب جوارح و ترک شهوات سوم اهل خصوص که آداب ایشان نگاهداشتن دل ست که همیشه پاسبانی دل کنند و از اغیار نگاه دارند و منشار جمیع آداب شان طهارت قلب آداب و اخلاق و احوال نبوی اقوال و افعال مصطفویست هر شاهبے بقدر متابعت از آداب ایشان نصیبی یافته پس کمال آداب مستفاد از کمال متابعت ایشان ست و این خاصه صوفیان است و صاحب مثنوی معنوی قدس سره میفرمایند

از خدا جوییم توفیق ادب	بے ادب محروم ماند از لطف رب
بے ادب خود را نه تنها داشت بد	بلکه آتش در همه آفاق زد
بد نگستاخی کسوف آفتاب	شد بغرز یلے ز جرات رو بباب
هر چه بر تو آید از ظلمات و غم	آن ز بیباکی و گستاخی ست هم
هر که بیباکی کند در راه دوست	رهزن مردان شد و نامرد اوست
هر که گستاخی کند اندر طریق	گردد اندر وادی حسرت غریق

از بربان الطائفه شیخ شبلی قدس سره پرسیدند که ما التصوف قال کله آداب پس صوفی نباشد تا ظاهر و باطن او مودب باداب نگردد

جوهر لعینه میفرمایند که تصوف همه ادب ست زیرا که تصوف اقتداست بحضرت سید عالم قولاً و فعلاً و احلاقاً و معلوم ست که سید عالم ادب از جناب خداوند تعالے گرفته بودند و هر وقت ما ادب ست و هر حال ما ادبست و آن محفوظ بودن بنده است از بے ادبی تا از اوصاف بے ادبی پاک نگردد و شایسته قرب حضرت خداوند نگردد و پس هر که لازم ادب را بر سیدیان بالاتر کی که مردان رسیده اند و هر که محروم ماند از قرب و طاعت با ترک حرمت شود ندارند و لعینه میفرمایند هر که محروم ماند از ادب محروم ماند از جمیع خیرات بزرگی میفرماید که توحید موجب ست ایمان را هر کرا ایمان نیست توحید نیست و ایمان موجب ست علم شریعت را پس هر کرا علم شریعت نیست او را ایمان و توحید نیست و شریعت موجب ست ادب را پس هر کرا ادب نیست او را شریعت و ایمان

وتوحید نیست نعوذ باللہ منہا

جوہر در شمائل مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ مولانا کمال الدین خواجہ قدس سرہ کہ بسے فضائل وکمالات داشتند میفرمودند کہ من از ہیچ کار خود امید وار نیستم الا از یک کار بغایت امید وارم وآن آنست کہ روزے در صحرائی خدمت شیخ زین الدین کلال قدس سرہ کہ از مشائخ بزرگ شیراز بودند بطہارت مشغول بودند ومن کلوخ استنجاے حضرت ایشان را بر خسارہاے خود سودم تا بدان استنجا کردند وہم از ایشان نقل کردند کہ میفرمودند اگر صورت دروبیشے را بر دیوار نقش کنند از پاے آن دیوار باو ب می باید گذشت

جوہر در ادب معیشت صاحب المدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ تعمل وتصوف در توکل بحسب اختلاف درجات مختلف است بعضے بحسب ضعف حال در طلب رزق توسل بابواب کنند وبعضے بحسب قوت حال وسلب اختیار بکفالت حق سبحانہ وتعالیٰ اکتفا نمایند بر توکل کنند وہیچ سببے توسل وتوصل بر زق مقسوم نجویند وطائفہ اول بعضی بکسب تسبیب نمایند وبعضے بسوال وبعضے بحکم صلاح وقت گاہ بکسب وگاہ بسوال چنانکہ حضرت ابراہیم ادہم گاہے بحجت نفقہ اصحاب لقمہ حلال کسب کردے وگاہ کہ تنہا بودے در وقت حاجت بقدر ضرورت طریق سوال سپردے وابو جعفر حداد کہ استاد جنید بود ہر شب یا سہ شب بین العشائین بیرون آمدے وقدرے محتاج از در خانہا سوال کردے وابو سعید خراز در بیدار حال متحقق کہ نیک محتاج شدے دست خود را شستی وشیئا للہ گفتی واین طائفہ را تا ضرورتی وفاقہ تمام نبودہ است وصلاح وقت مقرون بہ اشارت غیب در سوال ندیدہ در آن بر خود نگشودہ ومادام تا بتوانند سوال نکنند وازان پرہیز باشند پس ادب سائل آنست کہ تا ضرورت باعث نشود در سوال شروع ننماید وطائفہ دوم کہ متوکلان اند بحجت کمال شغل بحق تعالیٰ ومطالعہ نور یقین ہیچ سبب از اسباب برزق تسبیب نجویند واز ہیچ مخلوق انتفات ننمایند تا مسبب الاسباب بہر طریق کہ خواہد رزق بدیشان میرساند واز ین طائفہ بعضی آنند کہ ہر چہ خواہند از حق تعالیٰ خواہند تا از سہ چیز یکی ایشان را از زانی وارہ یا اعطا سوال یا صبر ازان یا ازالہ داعیہ آن از خاطر وبعضی انہا اند کہ ہیچ نخواہند نہ از خلق ونہ از حق تعالیٰ بسبب آنکہ علم وارادت خود را در علم وارادت مطلق محو کردہ اند واز ینجاست قول آنکہ گفت الفقیر لا یحتاج الی اللہ ومتوکلان را اصحاب فتوح خوانند بحجت آنکہ تا اوال ایشان از فتوح غیب بود وجود این طائفہ در عالم از کبریت احمر عزیز تر وکمیاب تر ست وحقیقت فتوح آنست کہ از حق تعالیٰ شناسند نہ از خلق خواہ واسطہ آن دست مردم بود وخواہ نہ وخواہ سبب آن معلوم باشد وخواہ نہ بشرط آنکہ نفس ابہ مقدمہ آن تطلعے وتشوقے نبود

جوہر در آداب تجرد و تاہل صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ اخبار نبوی و احادیث مصطفوی در فضیلت تجرد و تاہل متماثل و متعارض اند بعضی ازان بذکر فضیلت تجرد و ناطق و بعضے بفضیلت نکاح شاہد صادق و منشار این تعارض و تقابل اختلاف احوال نفوس است درحق بعض کہ مغلوب شہوت اند نکاح لازم بود و درحق طائفہ کہ در اثنار سیر و سلوک باشند تجرد و تفرد فضیلت بود درویشے را گفتند چرا زن نکنے گفت زن مردان را شایستہ بود و من ہنوز بمقام مردی نرسیدہ ام و درویشی را گفتند کہ سنت نکاح ترک کردہ گفت کہ من ہنوز بفرض مشغولم و ادب متاہل آنست کہ در اختیار زن نظر بدین او دارد نہ بر دنیا و در رعایت حقوق او اہمال نکند و باید کہ خود را در تزوج از سہ آفت محافظت کند یکی کثرت مخالطت با اہل و آن آفت نفس ست دوم اہتمام بوجود رزق و آن آفت قلب است سوم تعلق باطن بجمال زن و آن آفت روح است

جوہر در تعہدات نفس و آداب آن صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ تعہدات ضروری نفس سہ چیز ست خورش و پوشش و خواب و آنرا حقوق نفس گویند و متصوفہ در تعہدات نفس سہ طائفہ اند مخلصان و مخلصان و مخلصان مخلص مخلصان مبتدیان اند بارادت خود قائم ہر چہ کنند از بہر حق تعالے کنند مخلصان متوسطان اند بحق تعالی از ارادت و اختیار خود فانی ہر چہ کنند بحق کنند و مخلصان مخلص منتہیان اند بارادت و اختیار حق تعالے متصرف ہر چہ کنند ہم بحق تعالی کنند و ہم از بہر حق تعالی و ادب مخلصان آنست کہ از حقوق در نگذرند و ادب مخلصان آنکہ ہیچ یک از حقوق و حظوظ ارادت ندانند و ادب مخلصان مخلص آنکہ بارادت حق تعالی از بہر حق نفس را گاہے بر حقوق بدارند و گاہے در حظوظ مجال اتساع دہند و خورش حق نفس ست از بہر آنکہ قوام بدن و اعتدال مزاج بسبب طعام و شراب مربوط و مشروط ست و در تناول طعام ادب آنست کہ اول دست بشویند و ہمچنین بعد از طعام چہ در خبرست کہ **الوضوء قبل الطعام ینفی الفقر و بعدہ ینفی اللمم** وحق تعالی را بہ تحمید یاد کنند و تناول طعام بذکر مقرون باشد و بر پای چپ نشینند و پای راست برابر دو بزو دست آنکہ نسازد و ابتدا و ختم طعام نمک کند چہ در خبرست کہ فرمود حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ یا علی ابتدا و طعام نمک کن و ختم او نمک کہ نمک شفاء ہفتاد و چہار بیماریست مثل جنون و جذام و برص و وجع الاضراس وغیرہ و نان چون حاضر شود طلب ناخورش نکنند و باید کہ تنہا نخورد چہ اجتماع بر طعام سنت ست و طعام بر سفرہ خورد و تنہا نکند تا انگاہ کہ متقدم مجلس ابتدا کند و بدست راست خورد و از میان نخورد و چون لقمہ از دست بیفتد بر گیرد و بخورد و نفس بر طعام نزند و عیب طعام نکند اگر اشتہا دارد بخورد و الا بگذارد و بہ

طعام

طعام خاموش نباشد که آن سیرت اهل عجم ست و لقمه بزرگ نگیرد و نیکو بجاید و به پیش خود نگرد و لقمه دیگران و وجه حاضران ننگرد و از پیش خود خورد و چندان نخورد که ممتلی شود و تا سفره برنگیرند برنخیزد و تا جمع فارغ نشوند دست باز نکشد اگرچه سیر بود و نان و گوشت بکار و پاره نکند و تا نیک گرسنه نشود طعام نخورد و چون طعام خورده باشد کاسه آلوده نگذارد و بعد از طعام حمد گوید و دیر و دیر بخواند و از طعام شبهه احتراز نماید الا آنجا که ضرورتی افتد و حلال آنست که ظاهر او جه حرمت و کراهیت آن پیدا نبود و از دست کسی رسد که ظلم یا فسق او معلوم نباشد و شبهت آنکه وجه حرمت آن ظاهر نبود لیکن از دست فسقه و ظلمه رسد و حرام آنکه وجه حرمتش ظاهر بود و حلال محمود است و شبهت مکروه و در طعام خوردن در پیش جماعت نروند تا آنکه فارغ شوند و رضیافت تکلف ننمایند الا وقتی که باعث بران نیتی صالح بود و آنچه حاضر بود پیش آرند و قلیل آنرا حقیر نشمارند و مستحب ست که با مهمان تا در خانه بروند و اجابت دعوت خصوصًا دعوت ولیمه سنت ست باید که تصنع و تکبر ازان مانع نشود و پوشش هم حق نفس ست بجهت دفع سرما و گرما پس ادب در لباس آنست که نظر بر بین دو مقصود دارد و غیران را فضول و زائد شمارد و در لباس دو شرط واجب ست یکی در عموم احوال و دوم در خصوص اوقات اما آنکه رعایتش پیوسته واجب ست شرط حل ست باید که از وجه حلال حاصل شده باشد و شرط دوم که رعایت آن بحسب وقتی مخصوص واجب بود طهارت ست که صحت صلوة بران موقوف است و احوال مردم در تقشف و تنعم لباس مختلف ست و در پوشیدن لباس سه طائفه اند متقشفان و متنعمان و متوسطان و ارباب تقشف دو قوم اند محقان و مبطلان اما محقان هشت طائفه اند اول طالبان ثواب آخرت دوم طالبان تواضع و انکسار که نظرشان بر دفع تکبر از نفس خود باشد و ازین طائفه بعضی اصحاب مرقعات باشند که ترقیع جامهای دیگران رقعها و خرقها کنند که اندرین بدانند و بشنوند تا انکسار نفس زیادت بود سوم طالبان سلامت و دین اند که همواره از وقوع در شبهات ترسند و بر لباس دون اقتصار کنند چه نهایت حد حلال بر بدایت شبهت متصل ست همچنانکه نهایت شبهت به بدایت حرام پیوسته چهارم طالبان مرارغم نفس اند که نظر ایشان در تقشف بر مخالفت هوای نفس بود. پس نفس را بر لباس دون اقتناع فرمایند پنجم طالبان علو همت و در اختیار تقشف نظر بر نهایت قلب از تلوث بار جاهش ششم طالبان فراغت وقت که پیوسته بر فراغت خاطر و صفاء وقت خود غیرت برند پس ترک فضول و زوائد کنند و بر ضرورات قناعت نمایند هفتم طالبان خفت بجامه دون بسازند تا بار ایشان بر مردم کمتر بود هشتم داعیان اند نظرشان در ترفع و تقلل و تقشفان مبطل دو طائفه اند

یکی عاجزان کہ اختیار تقشف بجہت آن کنند کہ بتحصیل لباس ناعم قدرت ندارند دوم مدعیان کہ نظر ایشان در تقشف بر اظہار دعوی زہد بطلب قبول مردم بود واین طائفہ از تصوف بل از مسلمانی نصیبی ندارند چہ وصف حال ایشان ہمہ کذب و نفاق و ریا بود و اصحاب تنعم دو فرقہ اند محقان و مبطلان محقان سہ طائفہ اند اول منصفان کہ باندرون و بیرون بضعف و تصور خود عارف و معترف باشند دوم صادقان و مخلصان کہ نظر ایشان در اختیار لباس ناعم مبنی بر صدق و اخلاص بود مانند آنکہ نفس را در تقشف حظے نبینند و خواہند کہ آنرا از نفس منع کنند پس لباس ناعم پوشند تا نفس از ان حظ ممنوع شود تا خلق ایشان را از جملہ راغبان دنیا و طالبان حظوظ پندارند و صورت حال زہد و اعراض ایشان از دنیا بدین لباس مستور شود سوم واصلان و کاملان اند کہ بعد از کمال تزکیہ نفس و طہارت قلب نظر شان در نعومت لباس بر رقت و مواساۃ بانفس بود چہ درین مرتبہ حظوظ نفس حقوق او گردد اما متنعمان مبطل سہ طائفہ اند یکے مدعیان غالط کہ بر پندار وصول و کمال در غلط افتند دوم مدعیان جاحد کہ دعوی کمال کنند و خلق را چنان نمایند کہ ما از جملہ واصلانیم ولیکن باندرون دون اند کہ دعوی ایشان ہیچ معنی ندارد سوم منعتخران کہ بپوشیدن فاخر افتخار و مباہات نمایند بے آنکہ دعوے حالے یا کمالے کنند اما تارکان اختیار جمعی باشند کہ ہیچ یک از تقشف و تنعم مقید نباشند بسبب آنکہ از ارادت و اختیار خود مسلخ شدہ باشند و تابع ارادت و اختیار غیب گشتہ ہر چہ بدیشان رسد نہ لباس ناعم و غیر ناعم ایشان فضیلت خود دران دانند و این جماعت دو طائفہ اند یکی آنکہ ایشان را بہیچ وجہ اختیار نباشد نہ کلی و نہ جزئی ہر گاہ ایشان را از غیب فتوحے رسد دران تصرف نمایند تا وقتیکہ اذنی از غیب در واقعہ باسنام بکیفیت تصرف در ایشان وارد شود و طائفہ دوم در تحصیل مجبور و در تصرف مختار چون جامہ از غیب بدیشان رسید اگر خواہند بدوزند و بپوشند و اگر خواہند نبخشند بخلاف طائفہ اول کہ بی اذن دران تصرف نمایند

جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در مدارج النبوت میفرمایند کہ فرق میان صدقہ و ہدیہ آنست کہ صدقہ بفقراء دہند و بر سبیل مہربانی و ترقع دہند و ہدیہ نزدیک کبرا آرند بطریق پیشکش و بطریق تذلل و تادب نہند

جوہر در شمائل ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ فرمودند کہ اجر بر دو نوع است اجر ممنون و غیر ممنون اجر ممنون آنست کہ در مقابلہ ہیچ عملی نباشد بلکہ محض موہبت باشد و اجر غیر ممنون آنکہ در مقابلہ عملی باشد

جوہر در قلۃ المنام صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ خواب از جملہ حقوق نفس است چہ اگر بکلی خواب از نفس منع کنند بیوست بر دماغ مستولی شود و مزاج از اعتدال منحرف گردد و حواس و قوی از کار بازمانند و مقدار زمان خواب گفتہ اند کہ ثلثی از شبانہ روز است کہ ہشت ساعت بود و این ہشت گاہ در تابستان کہ غایت طول نہار باشد دو ساعت از روز بخواب مشغول باید بود و شش ساعت از شب و در زمستان کہ غایت قصر نہار باشد ہشتگان ساعت از شب در خواب صرف باید کرد و این مقدار حق نفس است از ان کمتر نشاید و بران زیادت نباید و اگر کسے خواہد کہ از ین مقدار کہ حق نفس ست چیزے کم کند چنانچہ مزاج صاحبش نرسد بیکے از دو طریق تواند بود یکی مکسوب و دیگر موہوب اما مکسوب عادت ست کہ کسی بتدریج تقلیل خواب عادت کند و بقلت نوم متضرر نشود چہ عادت نائب طبیعت ست و اما موہوب روح طاعت و انس صحبت است ہر کرا اورا ذوق طاعت و انس صحبت ست قلت نوم اگرچہ برخلاف عادت بود مزاج او را زیان ندہد و آفتے پیش ارباب احوال بر سبیل تجربہ متحقق ست چہ بعضے از ارباب عزائم و اصحاب قلوب [redacted] اند کہ سالہا قطعاً خواب نکردہ اند و بدو رکعت نماز یا ورد دیگر شب بروز آوردہ و بر طہارت عصر صلوٰۃ صبح گذاردہ بے آنکہ در مزاج ایشان خللے پیدا شود۔

جوہر در صحبت و آداب آن صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کیمیای سعادت ابدی صحبت ست و تخم شقاوت سرمدی ہم صحبت ہیچ چیز در نفوس بنی آدم از خیر و شر چندان تاثیر ندارد کہ صحبت از ینجہت طائفہ کہ بر صلاح آن نظر کردہ اند صحبت را علی الاطلاق بر وحدت تفضیل داوہ اند و طائفہ کہ نظر بہ فساد و مضرت آن کردہ اند وحدت را مطلقا صحبت ترجیح داوہ اند صاحب مثنوی معنوی ؎

علم آموزی طریقش قولے ست		حرفت آموزی طریقش فعلے ست	
فقر خواہی آن بصحبت قائم ست		نے ز بانت کار می آید نہ دست	

وحق صریح و مذہب صحیح آنست کہ ہیچ یک از صحبت و وحدت نہ مطلقا محمود ست و نہ مذموم بل بشرطے و آن نظر مصاحبت و اعتبار حال اوست اگر از اہل خیر و صلاح ست صحبت او بہتر و اگر از اہل شر و فساد بود وحدت از صحبت او بہتر۔ ہر صحبت کہ بنا بر آن محبت الہی بود محمود و ہر صحبت کہ مبنی بر ہوا و شہار کیست لذت فانی بود مذموم۔ و فائدہ صحبت وقتی دست دہد کہ بشرائط و آداب آن عمل نماید۔ و آداب صحبت بسیار ست از انجملہ چند آداب کہ بمثابہ اصول اند ذکر میرود امید ست کہ آداب دیگر از ان معلوم شود و ادب اول تخلیص نیت و احکام قاعدۂ صحبت ست طالبان صحبت را

باید که در مبدا تخلیص و تصفیه نیت از شوائب علل فاتره و خطوظ عاجله مقدم دارند چه هر صحبت که
بنا کرآن بر قاعده واهی و علتی مناهی بود بزوال این علت زائل گردد و عاقبت بوحشت و فرقت
انجامد و ثمره صحبت در خاتمه آن پدید آید - پس لازم بود که اول نیت از شوائب علل صافی گرداند و
نماز استخاره کند و بتضرع از حضرت ذوالجلال توفیق برکت صحبت و حسن خاتمت وی درخواهد
ادب دوم طلب جنسیت باید که اختیار صحبت نکند الا با طالبان حق و قاصدان آخرت تا
جنسیت واقع بود - ادب سوم ترک تکلف ست باید که تکلف زندگانی نکند چه تکلف از طریق
تصوف دور ست - ادب چهارم تفقد تصرفات در برج سوم بسبت مالکیت او الا ما حرم الله مفتوح و مسلوک
دارد - پنجم التواء سر و علانیه است باید که همچنانکه ظاهرا با صاحب خود بصفا و تودد بود
باطنا هم بصفا و محبت باشد - ششم تغافل ست از زلات اخوان باید که اگر بر زلتی اتفاقی از زلات
اخوان وقوف افتد خود را از ان غافل سازد و داند که وقوع زلت لازم بشریت ست - هفتم اظهار
جمیل و ستر قبیح ست باید که میان خلق معایب صاحب خود مستور دارد و محاسن مکشوف - هشتم تحمل
و مدارا ست باید که بار یار خود بکشد و بر مصادمت مکروه از وی صبر کند - نهم نصیحت ست باید که هر
عیبی که در ان نصیحت پسندیده بود و آنرا در صاحب مشاهده کند بدل دارد و او را بران تنبیه اطلاع
دهد و در ازالهٔ آن کوشد و نصیحت در خلوت کند و الا فضیحت بود - دهم قبول نصیحت ست باید که اگر
صاحب وی را نصیحت کند منت شمرد - یازدهم ایثار ست باید که اصحاب را در جمیع خطوظ بر خود
مقدم دارد و آنچه مقدور او بود از حظوظ و منافع بر ایشان ایثار کند اگرچه بدان محتاج بود -
دوازدهم انصاف ست باید که انصاف برادران بدهد و از ایشان انصاف نطلبد و همیشه
بقصان خود و تقصیر خود معترف بود و توقع از دیگران ندارد و ابو عثمان حیری گفته حق صحبت آنست
که مال خود را بر برادر خود متوزع داری و بمال وی طمع نکنی و انصاف از خود بدهی و از وی
طلب انصاف نکنی و متابع او باشی و از وی متابعت بنجوئی و اندک نیکی از او بسیار دانی
و بسیار نیکی از خود اندک - سیزدهم تصدیق وعده است باید که هر وعده که با یار کند در بند آن
باشد که بدان وفا نماید چه خلاف بیمان نوعی است از کذب - چهاردهم انکه چون تفضیل صاحب
خود بشناسد تقدیم او واجب داند - پانزدهم ادای حقوق اصحاب - شانزدهم شفقت و تعطف بر اصاغر
و قطع طمع از خدمت ایشان - هفدهم رعایت اعتدال ست در صحبت باید که حال خود در صحبت میان
انبساط و انقباض معتدل دارد و از افراط و تفریط اجتناب کند - هیجدهم حرص بر ملازمت ست باید که

بملازمت صحبت یار حریص بود و از مفارقت او محترز۔ نوزدہم مہاجرت مانوس ست۔ بستہ و مکر مجبور ست بخیر کہ بعد از مفارقت یار صاحب خود نکند الا بخیر از جہت مراعات حقوق صحبت ــــ

جوہر کسی کہ ارادہ کند رفیق پس اللہ تعالیٰ کافی است و اگر مونسی خواہد پس قرآن کافی است و اگر گنج خواہد قناعت کافی ست و اگر خلوت خواہد موت کافی ست و اگر اکتفا نکند باین چیزہا او را ہیچ چیز کافی است ــ

جوہر اگر سخت گرسنہ شود و عاجز باشد از طلب قوت پس فرض ست بر ہر کہ بداند حال او را اینکہ او را طعام دہد یا نہ تا نگوید کہ او را طعام دہد پس اگر قادر باشد بر کسب بر وی لازم است کہ کسب کند و اگر قادر نباشد لازم است او را کہ سوال کند و اگر ترک سوال کرد بمیرد گناہگار شود و سوال نکند حاجت بسیار است و وقت سہل نظر بسوی حق تعالیٰ دارد و این ہم توکل بر حق است

جوہر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ لفظ ادب عبارت ست از تحسین اخلاق و تہذیب اقوال و افعال

جوہر سنت سلام آنست کہ کلان تر بر خرد گوید و شہری بر روستائی و سوار بر پیادہ و خواجہ بر غلام و بی بی بر کنیزک و استاد بر شاگرد ہر کہ بجاہ و نعمت زیادہ باشد سلام بر آنکس بود کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کہ من این ادب از پروردگار خود آموختہ ام کہ حضرت خداوندی در شب معراج بر من اول سلام فرمودند کہ **السلام علیک ایہا النبی** لفظ سلام در کل مواضع السلام علیکم یا سلام علیک بالتنوین نزد یک شافعی سلام علیکم و بر قول علما السلام علیکم افضل است سلام بالف و لام و در حدیث است کسی کہ گوید سلام علیکم او را دہ حسنات است و اگر بگوید السلام علیکم او را سی حسنہ است و اگر در کلام تقدیم و تاخیر باشد یعنی یکی گوید السلام علیکم و دیگر نیز بگوید یا السلام علیکم این جائز است زیرا کہ سلام ثنائے جواب است و اگر پروردگار گوید السلام علیکم واجب است بر ہر دو جواب

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ تعالیٰ سرہ المبارک فرمودند کہ چون در صدقہ پنج شرط موجود شود بتحقیق آن صدقہ قبول باشد و از ان پنج شرط دو پیش از عطاست و دو در حالت عطاست و یکے بعد از عطاست اما آن دو کہ پیش از عطاست یکے آنست کہ آنچہ خواہد داد از وجہ حلال پیدا کند دوم شرط آنست کہ نیت کند کہ بر صلاح دہد کہ در وجہ فساد خرج نکند یعنی باہل صلاح دہد و آن دو شرط کہ در حالت عطاست یکی آنست کہ بتواضع و بشاشت دہد و با نشراح دل و دوم شرط آنست کہ خفیہ بدہد و آن یک شرط کہ بعد از عطاست آنست کہ پیش کسی آنرا بزبان نیاورد و ذکر آن نکند

جوہر بدانکہ آداب در سخن گفتن آنست کہ تا مہ نیت در سخن گفتن نکنخواہی و راہنمونی خلق بود و طلب
تا ایشان و مقصود نفع خلق بود در نفع خود سخن نگوید یا مر مان مگر بر اندازہ عقل ایشان و ارشاد
[illegible] جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم کہ ما گروہ انبیائیم فرمودہ شدہ ایم کہ سخن گوئیم با مر مان
[illegible] علمای ایشان سخن نگوید و بیشتر ما آنکہ سوال کردہ شود و جواب گوید بر اندازہ فہم و
[illegible] سائل نہ بر اندازہ علم خویش کہ صحابہ و سلف ہمچنین بودہ است و صفت ابدالان ہمچنین
[illegible] نگوید تا کسی از ایشان سوال نکند و سوال نکند مگر از مقام خویش و تکلف نکند بدان مقام
[illegible] گفتہ است و سخن نگوید در علم در آنچہ کا[illegible] آنجا نرسیدہ است قولہ تعالی
یا ایہا الذین آمنوا لم تقولون ما لا تفعلون کبر مقتا عند [illegible]
[illegible] مان چرا میگوئید آنچہ نمی کنید یک ستاره دی ختم عند اللہ آن نمی آورید و قولہ تعالی
[illegible] ون الناس بالبر و تنسون انفسکم و انتم تتلون الکتاب ای مر مان [illegible]
[illegible] نفسہای خویش را فراموش میکنید [illegible] کہ شما کتاب میخوانید [illegible] ما کنند [illegible]
[illegible] با وجود قدرت آن فعل نکند اما در دے کہ قادر بر ان فعل نباشد تحسر [illegible] این امید ورزید چنانکہ
[illegible] بر کوہ و حج میکند مستحق ثواب باشد اگرچہ خود تارک [illegible] و علیہا و بضد
گفتہ تہدید و عید این آیت کسی آمد کہ وے قاصد بر ان فعل نباشد یا دیگر را امر بطاعت کند و خود چنان
آن کار کند اما اگر یکے را امر بر طاعت و خیرے بعضی بر خیرات میکند و خود نیز قاصد است [illegible] آن امر
مشغول نمی شود اگرچہ آن فعل بعمل مقرون نمیگرداند تحت این آیت [illegible] نباید

جوہر باید کہ بمر مان سخن بر اندازہ عقل ایشان گوید یعنی ایشان طاقت سماع آن دارند و فہم
ایشان در ان رسد

جوہر یکے از بزرگے سوال کرد ما الزہد و جواب مال مبتلا بود جواب داد کہ الزہد ترک المال
و دیگری ہم سوال کرد ما الزہد و این جواب جاہ مبتلا بود فرمود کہ الزہد ترک الجاہ

جوہر آداب طعام خوردن آنست کہ بے گرسنگی طعام نخورد و در آشنای طعام خوردن از یاد حضرت
حق تعالی غافل نشود و بر مائدہ پیش از بزرگان دست در ازنکند و اگر میزبان باشد دیگران انگذرون طعام
امر نکند و ہر جا کہ بنشانند نشیند و از جا یگہ بنشانند بجای دیگر نرود و پیش از شریک دست از طعام نکشد
و اگر صاحب مائدہ بخدمت بر خیزد و مانع نیاید و در اثنای طعام خاص با نفس خود موافقت نکند و ہر چہ پیش آید
خرسند بود و بعد از فراغ طعام تشکر منعم بجا آرد

جوہر

جوهر چون در پیش نهد و هر چه نام حضرت خداوند تعالی بران نوشته باشد از خود جدا کند و پس چپ در پیش نهد و ... باشد و برابر قبله و آفتاب و ماهتاب نشیند و پشت بر آنها نکند و بر پا پیش چپ تمام زیارت نماید و بے ضرورت بعد ... نکند و سخن نگوید و قبله ... پیش نهد

جوهر در استعاذه ... و آنچنان بود که بعد از انقطاع بول ... یا بیشتر بروفق مراعات و تر ذکر را بر فق و آهستگی بگوید ... تا گرفته ... بول بوشد بیصد و در تحدید ... مبالغه نماید تا از حد علو و نگذرد ... و اصحاب ... چنانچه ... که تا رطوبت یا بد استبرا کند چه تشبیه ذکر بپیمان ... که او آشند ... بت از ... ظاهر شود ...

جوهر خواجه عبارت از ... اس بعلی انکار بیفتد و بعلوم ... چیزے در نظر حال آید و آن بود ... علوم ... از خواب ... تا ... بواسطه خیال ادراک کند از وساوس شیطانی و هواجس نفسانی که اغلب شیطان ... نفس ... خیال ... کند ... نظر نفس آرد و آن ... نباشد ... که آنرا ... دیاے صالح گویند ... تربیت ... دست کرا خواب صالح ... بود ... پیل و شش جزو نبوت و در ... آنست که جناب مصطفوی ... صلی الله ... علیه وآله ... اصحابه وسلم بعد از چهل سال ... مبعوث شدند تمامی عمر بارک شصت و سه سال بود ... بست و سه سال از عمر مجسته مآل در نبوت گذرانیدند از انجمله در ابتدا شش ماه وحی بخواب می آمد بعد ازان بست و دو نیم سال دیگر حضرت جبرئیل علی نبینا وآله وعلیه السلام می آمد و نصوص قرآنیه نازل می شد بنابرین قاعده خواب صالح یک جزو ست از چهل و شش جزو نبوت زیرا که شش ماه یک جزو میشود از چهل و شش جزو بست و سه سال و فرق کرده میان رویاے صالح و رویاے صادق رویاے صالح آنست که مومن یا ولی یا نبی ببیند و از نمایش جناب حق سبحانه و تعالی باشد و بتاویل و تعبیر حاجت بود و رویاے صادق آنست که بے تاویل راست باشد اما از نمایش روح بود و رویاے صادق مومن و کافر شریک اند واقعه غیبی دو نوع ست یکی متعلق است که برهمنان و فلاسفه و بے دینان را از کثرت ریاضت نفس و تزکیه نفس تصفیه دل کشف افتد و بر بعض احوال خلق وقوف باشد و از امور ناآمده خبر دهند اما ایشان را بدان قربے و قبول و سبب نجات نباشد دوم واقعه غیبی آنست که در آئینه آفاق و انفس جمال آیات بینات در نظر آید

جوهر شیخ رکن الدین شیرازی قدس در نصوص الخصوص فی شرح الفصوص میفرمایند که عالم خیال انسانی دوروے دارد یکے بسوی عالم مثال مطلق که اصل و منشاے اوست و یکے دیگر

بجانب نفس وبدن ونقوشی کہ در خیال منطبع میگردد واگر از طرف سفلی وجانب نفس وحسیت آن محاکات باشد از ہیئت نفسانیہ ومزاجیہ وآثار حقیقتی واصلی نباشد از قبیل اضغاث احلام گیرند وتعبیر علیہ نباشد واگر آنچہ منطبع شدہ ورویی از جہت علویت ست یعنی از عالم مثال مطلق یا از قلب نورانی انسانی منور بنور عاطفت رحمانی وآن صورت بر آئینہ ورویی مرتسم ومتجسد گردد وآن البتہ حقانی باشد خواہ در خواب باشد وخواہ در بیداری یا بین النوم والیقظہ وآنچہ بیند از رویای صادقہ یا از قبیل وحی باشد ومحتاج بہ تعبیر وتاویل نباشد چرا کہ از خزانہ علم حق بوی نمودہ شدہ است وخطا وغلط دران نباشد واگر انا نعکاس قلب منور بنور قدس باشد اگر قوت متصرفہ انسانیہ دران متصرف گردد وآنرا از ان صورت نقل کند بصورتے شبیہ مناسب اگر رویا باشد بہ تعبیر محتاج بود واگر وحی بتاویل محتاج گردد وواقعہ حضرت ابراہیم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام از ان قبیل بود کہ بہ تعبیر محتاج بود از ین سبب حضرت ایشان را فدا بسپید

کہ وفدیناہ بذبح عظیم

جوہر معنی علمی کلی کہ ہست اول نزول او ازام الکتاب ست یعنی علم اللہ تعالی بعالم لوح محفوظ کہ بمثابہ دل عالم ست واز انجا متنزل میگردد بعالم مثال واز انجا متجسد وتشخص میشود پس بعالم حس متنزل میشود ودر شہادت محقق میگردد خواہ بعینہ وخواہ بصورتے مناسب آنکہ دیدہ بود وتعبیر عبارت از چنین صورت ست۔ حال حضرت ابراہیم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام در مبدا این بود کہ ہر خوابی کہ بدید بصورتے کہ در عالم خیال بوی نمودہ شدی در عالم حس وعیان بعینہ حقیت آن نیز مشاہدہ کردے وعرفا این حال را کشف صوری خوانند۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالے سرہ المبارک فرمودند کہ جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمودند کہ دوش یاران خود را دیدہ ام کہ ہر یکے پیراہنی پوشیدہ اند ولیکن یکے را پیراہن تا سینہ بیش نیست ویکے را تا ناف ویکی را تا زانو اما عمر را دیدم کہ پیراہن او در زمین کشان بود عرضہ داشت کردند کہ این خواب را تعبیر فرمودہ آید فرمودند آرے پیراہن ہر یکے را بر دین ہر یکے تعبیر کردہ ام وفرمودند وقتی مردی نخدیست ابن سیرین آمد وگفت کہ من بیگاہ سفر جل در خواب دیدہ ام گفت تو سفر خواہی کرد گفتند از کجا گفتی گفت اول سفر جل سفرست دیگر دے دیگر بیاید وگفت کہ من امشب سوسن در خواب دیدہ ام گفت ترا بدی برسد گفتند از کجا گفتی گفت اول سوسن سوست وآن ہمہ حکمہاے او درست بود وفرمودند کہ ابن سیرین مرد بزرگ وعالم ودر عہد حضرت خواجہ حسن بصری قدس سرہ بود وفرمودند کہ امام محمد غزالے

قدس سرہ در احیاء العلوم آوردہ اند کہ آن دو خواب را کہ ابن سیرین تعبیر کردہ است از عجائب روزگار است
و آن آنست کہ وقتی مردے در ماہ رمضان بخدمت او آمد و گفت کہ من این شب در خواب دیدہ ام
کہ انگشتر بین در دست منست و افواہ رجال و فروج نسارا مہر می کنم ابن سیرین گفت تو مگر مؤذنے
گفت آرے گفت بانگ نماز نیک نگاہ چرا میگوئی و مردے دیگر بیامد و گفت کہ من در خواب دیدہ ام
کہ روغن از کنجد بیرون می آید و من باز آنرا در کنجد میکردم ابن سیرین گفت کہ آنکہ در خانہ تست
نیکو تفحص کن نباید کہ مادر تو باشد آن مرد در خانہ آمد و از جفت خود پرسید چون بنیک تفحص نمود دریافت

جوہر جناب مستطاب سرور عالم در مبادی وحی ہر خواب کہ دیدے بعد ازان بعینہ واقع شدے
و این خواب را رویاء صادقہ خوانند و این رویاست کہ جزوی از نبوت ست

جوہر جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کہ ہر کہ دیدہ مرا در
خواب پس تحقیق دیدہ مرا زیرا کہ شیطان تمثل نکند بمن بعضی میفرمایند کہ رویت شریف جناب سرور عالم
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بر صفتے و نعتے صحیح باشد کہ در دنیا بودند و بعضے میفرمایند کہ رویت
شریف بر صفتی کہ باشد صحیح بود و در تحفات الحیات مذکورست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ
میفرمودند کہ اگرچہ شیطان بصورت منور آنسرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم متمثل نمی تواند شد
خود را چنان نمی تواند نمود لیکن رویت شریف در حالت خواب بر سبیل توہم و تخیل رائی می تواند بود
چنانچہ نقلست کہ حضرت امام محمد غزالی قدس سرہ مر برادر خود حضرت امام احمد را قدس سرہ بر گاہ فرمودے
کہ من جناب سرور عالم را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم در خواب دیدم فرمودی کہ آنچہ دیدۂ
توہم و تصور تست تا روزی حضرت امام احمد قدس سرہ جناب سرور عالم را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم
در واقعہ دیدند و جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم خوشۂ خرما بایشان ارزانی
داشتند در انوقت بعض رسانیدند کہ برادرم شغف رویاے لقاے مبارک بغایت دارد میخواہم
کہ بدین سعادت مستسعد گردد و ازین خوشہ تبرکے بوے نیز عطا شود جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دو خرما ازان خوشہ جدا کردند و خود را در خواب امام نمودہ عطا فرمودند حضرت
امام بعد از انتباہ صورت این معاملہ را بہ برادر باز نمودند حضرت امام احمد قدس سرہ تصدیق
کردند و خوشہ مذکورہ را کہ دو خرما ازان جدا شدہ بود ظاہر ساختند و صورت واقعہ خویش تقریر فرمودند

جوہر بدانکہ اگرچہ شیطان بجاے حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم خود را
ہرگز در خواب نمی تواند نمود اما بجاے حضرت حق تعالیٰ می تواند نمود یعنی ابلیس بر ہیئت تلبیس قدرت دارد

که خود را بنوعی در رویا نماید که هر که او را بیند بپندارد که حضرت حقتعالی را دیده

جوهر خواجه ابن سیرین قدس سره میفرماید که اگر کسی خود را جامه سیاه پوشیده بیند و بنیده خواب اگر از طائفه لشکریان ست تعبیر آنست که سلطان شود و اگر از دانشمندان است قاضی شود و اگر از عوام الناس است غمی و اندوهی بدو رسد و نقل ست که یکی نزد حضرت ایشان آمد و گفت که من خواب دیده ام که بانگ نماز میگویم فرمودند تو حج خواهی کرد همدران مجلس دیگری گفت که من نیز خواب دیده ام که بانگ نماز میگویم فرمودند که ترا به تهمت دزدی گیرند -

جوهر بدانکه حین تقریر خواب اگر شخص دست سائل جانب راست ست یا جانب آسمان تعبیر بخیر باشد و اگر شخص دست او جانب چپ بود یا بجانب زمین تعبیرش شر بود و این را تعبیر بفعل سائل گویند و نیز وقت سوال سائل گوش دار و اگر چیزی شنود که آن بفال مبارک ست چنانکه اذان یا تلاوت قرآن مجید یا ذکر اولیا و امثال آن تعبیر بخیر باشد و اگر چیزی شنود که آن بفال مبارک نیست چنانکه دشنامی و گریه و امثال آن تعبیرش بد بود و این را تعبیر بسمع گویند و هم وقت سوال سائل نظر کند اگر چیزی بیند که آن بفال مبارک باشد مانند روی خوب یا صورت اسپ و امثال آن تعبیر بخیر است و اگر روی زشت یا صورت چیزی بیند که بفال نیک نیست تعبیر بشر ست -

جوهر در رشحات نذکور ست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که بایکی از اکابر سمرقند گفتم اگر کسی در خواب بیند که حضرت حق سبحانه و تعالی مرده است تعبیر این چیست فرمودند که اکابر میفرمایند که اگر کسی در خواب بیند که حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم مرده اند تعبیرش آنست که در شریعت این صاحب واقعه قصوری و فتوری شده است و این مردن صورت شریعت ست این نیز مثل آن رنگی دارد حضرت خواجه فرمودند که میتواند بود که کسی را حضور مع الله تعالی بوده باشد و ناگاه آن حضور نماند تعبیر آن مردن این باشد یعنی نسبت حضور و شهود او نابود شد و حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره میفرمایند که می تواند بود که یکی از هوا تا که صاحب واقعه آنرا خدای خود گرفته بوده است از دل وی نابود شود آن مردن خدای عبارت از نابود شدن این هوا بود پس این خواب دلیل باشد بر آنکه حضور او زیاده شود

جوهر بایزید خداوند تعالی را در خواب دید عرض کرد که راه بتو چونست فرمود از خود گذشتی و رسیدی

جوهر حضرت جنید بغدادی فرمودند که حق تعالی را بخواب دیدم فرمان شد چه میخواهی گفتم

انچہ تو خواہی فرمان شد من ترا میخواہم چنانکہ تو مرا میخواہی باز فرمان شد ہر چہ میخواہی بخواہ کہ من ترا میخواہم

جوہر اگر یک چیزے شیرینی در خواب خورد تعبیرش آنست کہ لذت ایمان نصیب وے گردد۔

جوہر بدانکہ سالک را در واقعہ سہ فائدہ است اول آنکہ فرق میکند میان حق و باطل دوم میان وقائع نفسانی و شیطانی و حیوانی سیوم میان ملکی و قلبی و روحی و رحمانی تا کہ غالب نشود بر نفس صفات ذمیمہ مانند حرص و بخل و حسد و حقد و کبر و غضب و شہوت یعنے غایت حرص و شہوت اگر سبزہ ہائے خوش و روضہا و قصرہا و آئینہ ہا و صافی و جواہر نفیس و گوہرہائے شریف و ماہ و ستارگان و آسمان صافی و آب ہائے روان صاف اینجا بصورت صفات و مقامات ولی ست و اگر ایوان بے نہایت بیند و عالمہائے نامتناہی و طیران و معارج و طے زمین و آسمان و رفتن بر ہوا و عالم پیرنگی و بیچونے و کشف معانی و علوم لدنی و ادراکات بے الوان و تجرد از جسمانیت و تجلی روحانیت اینجا از صفات روحانیت و نمایشہائے روح و اگر مطالعہ ملکوت و مشاہدہ ملائک و ہوائف و عرصہ بہشت و دوزخ و افلاک و عرش کہ راس ملکوت انسانیست در نظر آید در سلوک صفات ملکی ست و حصول صفات حمیدہ و اگر مشاہدات انوار عالم غیب افتد و مکاشفات الوہیت و الہامات و اشارات و مکالمات و تجلیہای صفات ربوبیت در مقام فنا و بقا و وصول تخلق باخلاق حق است

از ہر نوع احوال وقائع شمردہ اند باقی ازین قیاس میکنند

جوہر اگر کسی حضرت خداوندی را ببیند در خواب پس باشد و یا صحیح محتاج سوی تعبیر یعنے سالک را در خواب یا در حال چیزی نماید چنانستے کہ کسی گوید کہ آن چیز پروردگار ست و آن دیدن صحیح بود لیکن محتاج بسوی تعبیر بود اما سالک درین محل بالقاء شیطان آن چیز را عین خدا پندارد در غلط افتد تعبیر آنست کہ آنشخص ہنوز بندہ نفس ست دوست میدارد نفس خود را پس واجب است بر آن سالک کہ ہر ہیز از طاعت نفس و ہوای گاہ باشد کہ در خواب چیزی بیند و از القاء شیطان بپندارد کہ این پروردگار ست و باشد کہ درین محل بپندارد کہ حضرت تعالی است از القاء شیطان

جوہر ہر کہ حضرت خداوند تعالی را در خواب بیند کاری کند کہ او را بہشت واجب آید و از غمہای دنیا و آخرت بے غم شود و اگر کافر بیند ایمان یابد و اگر عاصی بیند توبہ یابد و اگر ظالم بیند عادل گردد و اگر مطیع بیند مزیدے در کار او پیدا آید و اگر بندہ بیند آزاد گردد و اگر محبوس بیند خلاص شود و اگر بیمار بیند شفا یابد و اگر فقیر بیند غنی گردد و دیدن حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم نزد ہمین ہمکدار و

جوہر اگر خواب نیک بیند آنرا در باطن سخت بگیرد و با دوستان بگوید و تعبیر آن از نادان نپرسد

واگر خواب کرده بیند سه بار گوید اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم بسم اللہ الرحمن الرحیم سبحان اللہ و الحمد للہ و لا الہ الا اللہ و اللہ اکبر و لا حول و لا قوۃ الا باللہ العلی العظیم و هر بار آب دهن جانب چپ اندازد و دیگر رو از پهلوی که بدان بود بگرداند و بعضی دو رکعت نماز نیز بگذارند و تصدق کنند چیزے و این خواب با کسی نگوید و تعبیر آن از کسی نجوید و بداند که این چنین خواب اثری ندارد و تا خواب مذکور او را زیان نکند۔

جوہر وعده را وفا باید کرد و آن وعده ها که در روز میثاق واقع شده و در قرآن شریف در مواضع مذکور گشته و وعده ها که با عبد اند نیز واجب الایفا اند بامر الٰہی بشرط آنکه مخالف تشریع حق نباشد و شیخ اکبر فرموده از جمله اولیاء اللہ موفون بعهد اند وقتیکه عهد کنند وفا آن عهد میکنند و غدر که ضد عهد است نمی کنند وفا بعهدے که با اللہ تعالے است بروجه اتم می کنند و وفا از شیمها خاصه اللہ تعالے است پس شخصیکه امدبان امور کرد اللہ تعالیٰ تکلیف داده است بآن بروجه تمام و کثیر کرد و این ایتان بوجهی که عادت شود پس آن شخص وفی است و اللہ وفا کرد پس معلوم شد که اصل ایفاء وعده با اللہ است و آن ایفاء ایتان بشرائع است و ایفاء وعده با عباد از انجهت ست که اللہ تعالے فرض و واجب گردانیده پس این ایفاء هم ایفاست با اللہ و نیز شیخ اکبر فرموده کسی که مکشوف شود بروے انچه عارض می شود مرمیت را وقت احتضار موجب میگردد این کشف را وفاء عهد که با اللہ است و نیز فرموده که گاهے این وفا بعهد این سبب کشف میشود و گاهے این کشف سبب وفاء عهد میگردد و باید دانست که وفاء وعید مطلقا کرم نیست بلکه در بعض مواضع تخلف وعید کرم است و اللہ تعالے حضرت اسمعیل را مدح کرد و حضرت حق سبحانه و تعالیٰ فرمود که صادق الوعد بود و نه مدح کرد الا بصدق وعید و اللہ تعالے جائیکه وصف کرده خود را وصف کرد بصدق وعده فرمود ان اللہ لا یخلف المیعاد نفرمود لا یخلف الوعید

جوہر عطاء و قسم ست عطائی ذاتیه و عطائی اسمائیه و اعطیات جمیع اعطیه و اعطیه جمع عطاء و عطاء منحه که جمع وی منح ست هر دو بیک معنی آید۔ و عطا که از ذات بچون به بنده رسد از تجلی اسم جامع اللہ باشد نه از دیگر اسماء صفات و افعال و آنرا اسم جامع از انجهت گویند که باعتباری اسم ذات است فقط و باعتباری اسم ذات ست با جمیع صفات۔

جوہر عطایا و منح بر دو قسم اند ذاتیه یعنی بخششهائی که منسوب اند بسوے ذات حق تعالیٰ و نور ذات در انجا ظاهر ست و اسمائیه یعنی بخششهائے که منسوب باشند بسوی اسماء حق تعالیٰ که از دست اسمی از اسماء حق تعالیٰ بیرون شود اگر قدم اسمی در میان نشود آن نعمت بدائره ظهور داخل نشود و بدست

بہیچ کس نماید و امتیاز در میان عطایاے زائیہ و اسمائیہ کار نو ق ست و بگفتن راست نماید۔

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ بحضرت سلطان المشائخ رضی اللہ تعالیٰ عنہ عرضہ داشت کرد کہ این کس ہرگز از کسے چیزی نخواستہ و ہمہ عمر در توقع نگشادہ اگر کسے ناخواستہ لطفے میکند۔ و چیزے میدہد چگونہ باید کرد فرمودند کہ بیاید ستد بعد ازان فرمودند کہ وقتی حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم چیزی بحضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ میدادند حضرت ایشان التماس نمودند کہ من چیزی دارم این بہ فقیر دیگر عنایت شود از اہل صفہ وغیرہ آن حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ ہر کہ ترا چیزی دہد بغیر خواست آنرا بگیر و صدقہ کن و در ثمرات آیات مذکورست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ میفرمودند کہ چون بر در ویش توکل کنیش ابواب فتوح گشاید اگر بے خطرہ دل و احمال شبہہ منت حامل حاصل آید باید کہ اقبال نماید و میفرمودند چنانچہ نگاہ پوی جستجوی در تحصیل اسباب معیشت خلاف اخلاق حمیدہ است ہمچنان بجد و جہد رد کردن آن ناپسندیدہ است زیرا کہ بندہ را بر مقام تسلیم مستقیم باید بود و ترک اختیار باید نمود نہ تجمیع تصدیع باید کشید۔ نہ تفریق تفرقہ باید دید و منقول ست از ابو ہریرہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ فرمودند من از کسی سوال نکنم و اگر کسے بدہد مرا بے سوال پس قبول کنم و بزرگے فرمودہ کہ وقتے مرا بے سوال از غیب چیزی پدید آمدہ بود من آنرا قبول نکردم حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بسوال آنچیز مرا مبتلا کرد و در حدیث شریف نیز وارد ست کہ اگر کسی را چیزے ناخواستہ بدہند و آن را بکند بسوال آن چیز مبتلا کرد و شیخ محمود کاشی قدس سرہ در مصباح الہدایۃ فرمود احوال متصوفہ در تسبب و توکل بسبب مختلف در جات مختلف ست بعضی بجہت ضعف حال یا صلاح وقت در طلب رزق توسل باسباب کنند۔ و بعضے بجہت قوت حال و سلب اختیار بکفالت حق سبحانہ تعالیٰ اکتفا نمایند و بر توکل کنند و ہیچ سبب توسل و توصل برزق مقسوم نجویند طائفہ اول کہ متبدیان اند بعضی سبب توسل نمایند و بعضے بحکم صلاح وقت گاہ بکسب گاہ بسوال چنانکہ ابراہیم ادہم گاہے بودے کہ رہا می نفقہ اصحاب کسب کردی و گاہے کہ تنہا بودی در وقت حاجت بقدر ضرورت طریق سوال سپردی ابو جعفر حداد کہ استاد جنید بود بین العشائین قدر ما یحتاج از خانہا سوال کردے و ابو سعید خراز در سبب ارمال وقتے کہ نیک محتاج شدی دست فرا داشتی و خیانۃ گفتے این طائفہ را تا ضرورتے وفاقہ تمام نبودہ است و صلاح وقت مقرون باشارت غیب در سوال ندیدہ اند در آن بر خود نگشودہ اند مادام تا توانست سوال نکنند۔ ازان بر حذر باشند و اما طائفہ دوم کہ متوکلان اند بحمت کمال تشغل بحق تعالیٰ و مشاہدہ جمال توحید و مطالعہ نور یقین ہیچ سبب از اسباب رزق بتسبب نجویند و از ہیچ مخلوق استعانت نمایند تا

مسبب الاسباب بہر طریق کہ خواہد رزق بدیشان رساند رزوی یکے از مایزید پرسید کہ ما تا بہ کسبی مشغول نمی بینم معاش تو از کجاست جواب داد کہ مولائے من خنزیر و کلب را رزق میدہد و تو می بینی مایزید را رزق نخواہد او و ازین طائفہ بعضے آنہا اند کہ ہر چہ خواہند از حق تعالے خواہند تا از سہ چیز یکی ازانی دارد یا اعطا و مسئول یا مبر ازان یا آنالہ داعیہ آن از خاطر بعضے آنہا نند کہ ہیچ نخواہند نہ از حق و نہ از خلق بسبب آنکہ علم و ارادت خود را در علم و ارادت مطلق محو کردہ اند و دانند کہ علم ازلی را احاطہ بجمیع آنہا از علم ایشان زیادت بود و ارادت کلی را تعلق بجوائج ایشان از ارادت جزوی ایشان بیشتر و عام تر باشد لاجرم بعلم او از سوال مستغنی باشند چنانچہ ابراہیم علیہ السلام فرمود علمہ بحالی حسبی عن سوالی از انجاست قول آنکہ گفت الفقر لا یحتاج الے اللہ۔ متوکلان۔ اصحاب فتوح خوانند بجہت آنکہ از فتوح غیب تناول ایشان بود ہر چہ بینند کہ از غیب بے تطلع و تشوق نفس فتوح میشود از انا قبول میکنند اگر چہ بدان محتاج نباشند و اہل فتوح بعضے آنہا نند کہ در اخذ و عطا بر سابقہ ازلی متوقف باشند بسبب آنکہ نفس خود را در ہر حال بہ تبعت ہوا متہم دارند و بعضی آنہا نند کہ در اخذ متوقف باشند و در اعطا نہ چہ در اعطا حظ نفس کم بینند و بعضے آنہا کہ در اعطا متوقف باشند و در اخذ نہ چہ در اخذ محض اختیار و مجرد فعل حق تعالے بینند و در اعطا اختیار و فعل خود و بعضی کہ نہ در اخذ متوقف باشند نہ در اعطا بسبب تلاشی وجود ایشان در نور توحید و تصرف در اشیا بحق و امن از غائلہ ہوا و وجود این طائفہ در عالم از کبریت احمر عزیز تر و کمیاب ست پس ادب تارکان اسباب و متوکلان کہ تناول ایشان از فتوح بود آنست کہ پیش از وصول بدرجہ اعلی تجلی ذات یا صفات یا افعال کہ مبدء تجلیات ست در تناول فتوح و اعطا بہ سابقہ علمی جدید و اذنی عنید مسارعت ننمایند و پیش از احکام مقام حریت و قدمگاہ احرار قدم ننہند و حال خود را باصحاب تمکین و ارباب یقین بے دلیل صحیح و یقین صریح قیاس نکنند و صحبت اون بطریق نوم معلوم شود یا بواقعہ یا بگشت مجرد نقل ست کہ شیخ حماد ہیچ طعامی نخوردی الا آنکہ در واقعہ یا در خواب بدی کہ فلان طعام خوبین مقدار از فلان بستان بار دیگر در خواب بدی کہ فلان طعام خوبین مقدار نزد حماد بیرون شیخ حماد آنرا بستدی و قبول کردی و آورده اند کہ جناب مستطاب غوث الثقلین سیدی و شیخی سید عبد القادر جیلانی رضی اللہ تعالی عنہ و ارضاہ تبعضی از مریدان خود گفتہ فرستاد کہ فلان کس را نزد تو دو یعتے بست باید کہ از ان چندین زر و چندین طعام بفرستی حالانکہ موضع غائب بود آن شخص نزد حضرت ایشان آمد و عرض کرد چگونہ روا باشد کہ من بدو دیعت تصرف کنم و از جناب تو چنین پسندند فتوی دہید کہ نشاید حضرت ایشان او را بدان الزام نمودہ او

بموجب اشارت جناب مقدس و معلی متفاد و مستسلم شد بعد ازان عنقریب مکتوبے از صاحب ولیعت
بدان شخص رسید که چنین زود چندین طعام از ولیعت بردار و پیش حضرت معلا و مقدس ببر پس شیخ باو
اورا فرمود بند اشتی که اشارت فقرا از صحبت علم خالی بود و حقیقت فتوح آنست که از حق تعالی ستاند
نه از خلق خواه واسطه آن دست مردم بود یا نه و خواه سبب آن معلوم بود یا نه بشرط آنکه نفس را
بر مقدمه آن تطلع و تشوقی نه بود شیخ الاسلام آورده است که وقتے مریدے از نزدیک شیخ ابو السعود
آمد و گفت میخواهم مقداری معین از نان موظف گردانم که هر روز بخدمت تو آرند ولیکن میترسم
که صوفیان گویند المعلوم شوم شیخ گفت مانگویم چه هر معلوم که حق تعالے برای ما اختیار کرده
ما در ان مشاهده و فعل و کلم و آنرا مبارک دانیم

جوهر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ الله تعالی بر کتم فرمودند که
وقتی حضرت امیر المومنین عمر خطاب رضی الله تعالی عنه بیکے آسپی بخشیده بودند آن اسپ بروے
لاغر شد آنحضرت خواستند که آن اسپ را انان مردم بهائی نرخ کرده بخشیده بودند بگیرند جناب سرور عالم
صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم فرمودند که داده خود را نباید خرید اگر همه بدانگے باشد

جوهر مردے از کثرت عیال و قلت معاش بحضور شیخ شبلی قدس سره شکایت کرد فرمودند که در خانه
باز رو و هر کرا روزی بر خداوند تعالی نیست او را از خانه بیرون کن و جماعتے بحضور سید الطائفه حضرت
شیخ جنید بغدادی قدس سره در آمده عرض کردند که طلب رزق کنیم فرمودند اگر میدانید که حضرت
خداوند تعالے شمارا فراموش کرده است یاد و ما نم گفتند در خانه در آئیم و توکل نشینیم فرمودند آزمودن
شرک بود گفتند پس حیله چیست فرمودند الحیلة ترک الحیلة

جوهر بیچگاه بر فقیر سوال حلال میگیرد و بانه چون مشرف بهلاک شود و چاره نیابد که بدان خلاص جوید
سوال مباح گردد و بنا بر حکایت خواجه ابو حفص حداد که آستاد جنید بود اندر نماز شام و نماز خفتن بیرون آمدے
و سوال کردی بر اندازه حاجت خویشتن و نیز خواجه ابراهیم کمدتے در جامع بصره معتکف شده بودند در سه شبانروز
یک شب افطار کردی، آن شب افطار از در ها در ویزه کردے و از مشائخ دیگر نیز همین سوال منقولست
و در روایات فقه نیز مسطورست - اگر بے کسب دل فقیر برقرار ماند و اعتماد بر حق ثابت ماند ترک کسب بروی
لازم گردد و اگر صبر نشود و در بدر در ویزه کند کسب بروی لازم شود از جهت ضرورت - اگر شخصے سوال نکند
ولی سوال هندگیرد از جمله وحانیان بود و اگر سوال نکند و او را دهند قبول کند این را بر فردوس اعلی نشانند
و اگر سوال کند و بیابد قدر کفاف قبول کند عزت دارست و اگر بے سوال حرص کند و همیشه کار وی همین ست

سواد الوجه فی الدارین در ماده اوست بالجمله اهتمام بر رزق قبیح است - زاهد عیال دار و ضعیف که قوت مجاهده ندارد سوال کند زراعت بقدر کفاف مباح ست واگر زاهد مجرد ست و قوت مجاهده دارد اگر متوکل شود مزید درجه است واگر چیزے نرسد فاقه کند که لیلة الفاقة معراج الفقیر هیچ نعمتی بهتر از فاقه نیست و هیچ ملکی بهتر از قناعت نیست اگر طاقت بکسب ندارد و بعد سه فاقه سوال رباح ست اما سوال دور و یزه از امرائے و ملوک نکند از صالحی و شیخی و یا کاسبے که کسب او از وجه حلال بود بقدر حاجت خرج کند باقی همه ایثار کند. عاشق عیال دار و ضعیف که تحمل مجاهده ندارد اگر بسبب جوید غیر تجارت از برائے سد جوع که بدان قوت شب و روز حاصل کند داخل دنیا نیست زیرا چه داخل حساب نیست و زیادت طلب نکند. زیرا چه بهترین رزق آنست که بسند کند حدیث خیر الرزق ما کفی ۵

هر که با همت درین ره آمدست	گر گدائی میکند شاه آمدست		
نفس قانع گر گدائی میکند	در حقیقت بادشائی میکند		

عاشق مجرد و صاحب قوت که تحمل مجاهده دارد هیچ چیز او را بهتر از توکل نیست - آنقدر تعلق که بنده را با رزق ست اگر با رزاق باشد هرگز گرسنه نماند که رزق الخواص فی یقینهم و رزق العوام فی عینهم عوام نظر بر سبب کنند و خواص نظر بر مسبب ۵ تو دانی کسے را کسی میدهد + خدا امید با خدا میدهد + چون توکل اختیار کند هر چه از غیب فتوح پدید آید قبول کند و دچون و چرا نیفتد که دران خطر عظیم ست

جوهر حضرت ابو عبد الله رویم قدس سره فرمودند یا بنی اجعل علمک ملحا و ادبک دقیقا و این اشارت ست که علم اندک را ادب بسیار بود و این دلیل ست بر شرف و عداوت ادب ابلیس اگرچه طاعت داشت بواسطه ترک ادب که گفت انا خیر منه مردود گشت و آدم مزلت داشت بواسطه ادب که گفت ربنا ظلمنا انفسنا کم مقبول گشت

جوهر در سفر و اقامت در شرحات مذکور است که احوال مشائخ طریقت در اختیار سفر و اقامت مختلف افتاده است بعضی در بدایت سفر کنند و در نهایت مقیم شوند و بعضی در بدایت مقیم شوند و در نهایت سفر کنند و بعضے در بدایت و نهایت مقیم باشند و سفر نکنند و بعضی در بدایت و نهایت سفر کنند و مقیم نشوند و هر طائفه را ازین جها - فرقه در سفر و اقامت نیتی صادق و غرض صحیح است و حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که حضرت شیخ بهاء الدین عمر قدس سره از من پرسیدند که مبتدی را سفر به یا اقامت من خود را از جواب عاجز دانسته دم بر آوردم باصرار اوب ایشان مبالغه کردند که بگوے گفتم در سفر مبتدی را جز پریشانی

دل هیچ حاصل نیست سفر و قتی مبارک ست که صفت تمکین حاصل شده باشد و مبتدی را در گوشه می باید نشست و صفت تمکین حاصل باید کرد زیرا که تشنیع و ملامت خویشان و آشنایان و ناموس از مردمان و بیرامنع می آید از آنکه بخلاف شریعت کاری کند و مرتکب فعل ناپرضی شود و بعضی از مشائخ بر خلاف این رفته اند و گفته که مبتدی را سفر می باید کرد تا بسبب مهاجرت اوطان و مفارقت اخوان از بعضی عادات سیی و مالوفات طبعی خلاص شود و بواسطه ریاضات و مجاهدات که از لوازم سفر است دیرافی الجمله تصفیه و تزکیه حاصل گردد اما آنچه معتقد خانواده خواجگان است در باب سفر و اقامت آنست که مبتدی را چندان سفر می باید کرد که خود در الصحبت عزیزی از این طائفه رساند بعد از این باید که ترک سفر کرده خدمت و ملازمت ویرا لازم گیرد و بکار بیچد تا وقتیکه ملکه نسبت این عزیزان حاصل کند و این نسبت ملک وی شود و اگر در شهر خود از هیچ کسی یابد البته از صحبت و خدمت وی به هیچ طرف نرود و غیر این هر چه کند موجب تضییع اوقات ست و فرمودند که شیخ بایزید قدس سره در بدایت حال از بسطام سفر کرد و بصحبت یکی از مشائخ رفتند آن بزرگ فرمودند که باز گرد از انجا که قدم برداشته آمده مقصود را گذاشته وی باز گشت پیر مادری داشت بخدمت و طلب رضای وی قیام نمود و مقصود وی حاصل شد و حضرت شیخ اکبر قدس سره این سخن را چنین دلیل فرموده اند که اشارت آن بزرگ بدان بوده است که آنچه مقصود حقیقی ست بجمیع از منه و امکنه محیط است و هیچ جا از احاطه وی خالی نیست پس شیخ بایزید سالها ران سرا گاه ساخت که در طلب وی حاجت بقطع مسافت نیست و صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که سفر در تلوین نفوس طالبه و تلوین قلوب قابله اثری عظیم و فائده جسیم دارد چه مهاجرت اوطان و جلان و مخالفت معهودات و مالوفات و مصابرت بر مصائب و نوائب نفوس و طباع را از ترسم و تقید بر سوم و عادات و قیود مرادات آسوده و آزاد گرداند و اثر قساوت و غفلت از قلوب لابسه و سابسه دور دارد و تا اثر سفر در تلوین نفوس کم از تاثیر نوافل صوم و صلوة نباشد و حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم بر سفر ترغیب فرموده اند و هر چند حصول مقصود و وصول بمقصد طالبان حقیقت بر سفر موقوف نیست چه بعضی از مشائخ هرگز سفر نکرده نه در بدایت و نه در نهایت لیکن بیشتر سفر کرده اند بعضی در بدایت بجهت استفاده و بعضی در نهایت بجهت آنکه صلاح وقت حال خود دران دیده اند چنانکه حضرت ابراهیم خواص قدس سره هرگز در شهری بیشتر از چهل سوز اقامت نکردند چه صلاح حال و صحت توکل خود دران میدیدند و هر که قصد

سفر دار و باید که چند ادب رعایت کند آدب اول نیت صالح کند و تعیین مقصود معتبر و از مقاصد معتبر طلب علم است و لقاء مشائخ و قطع مالوفات و معهودات و استکشاف احوال نفس و استخراج رعونات و دعاوی او و همچنین دیگر مقاصد معتبره و آدب دوم یار فیق سفر کردن که الرفیق ثم الطریق سوم امیر ساختن یکے از جماعت که با هم سفر کنند تا جمله متابع رساد و حکم او باشند و استحقاق امارت کسی را بیشتر بود که در زهد و تقوی و سخاوت و شفقت کامل تر باشد چهارم توديع اخوان است باید که برادران را وداع کند و برادران باشد که او را وداع کنند پنجم توديع منزل است باید که چون از منزل برخواهد خاست دو رکعت نماز بگذارد و بدان منزل را وداع کند ششم چون بر مرکب خواهد نشست بگوید بسم الله الرحمن الرحیم توکلت علی الله و لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم هفتم نگاه از منزل برابد و ابتدا بیوم الخمیس کند هشتم چون بمنزل فرود آید نخست تحیت آن منزل را دو رکعت نماز گذارد نهم عصا و ریگزه و میان بند با خود دارد که مصاحبت آن سنت است دهم چون بشهری رسد که آنجا اقامت کند از دور چون نظر بر دے اندازد و برا حیا و اموات آن شهر سلام کند و بعضی از قرآن مجید بخواند و به بدیشان فرستد یازدهم پیش از دخول دران شهر اگر میسر شود غسل بر اردو

گنج چهارم

جوہر قال ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله بگوای محمد اگر هستید شما دوست دارنده خدا تعالی پس متابعت کنید مرا خدا تعالی شما را دوست دارد و پس حکم آیه کریمه متابعت آن سرور ظاهر و باطن فرض شد ظاهر متابعت مرتبه نبوت ست و باطن بمتابعت بمرتبه ولایت و در اصطلاح صوفیا چه مرتبه نبوت آنست که حضرت رسالت پناه بواسطه حضرت جبرئیل امرار توحید از حق تعالی اخذ می نمود پس جماعت کثیر و متابعت ظاهر آن سرور ماندند و فرقه قلیل با سرار ولایت بهره مند و در متابعت باطن آنحضرت پرو اختند حضرت سید عالم ما سور بودند که اسرار مرتبه ولایت بی طلب صدق بکسی نفرمایند و الآن این سنت درین فرقه معمولست روزی آنحضرت صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم نشسته بودند که هر کس احوال احکام شرائع می پرسید و از اسرار باطن سوال نمی کرد همان زمان بخاطر اسد الله گذشت که بموجب فرمان جناب الهی احکام شرائع از آنحضرت ستر اخذ نموده متابعت ظاهری آورد ما از احوال را نها باطن خود خبر ندارد تا متابعت تر بجا آورده می شد پس از کمال صدق و اخلاص بخدمت حضرت رسالت پناه رسیده سوال کرد آنحضرت فرمودند که مرا فرمان چنین بود که بے طلب این راز بکسی نگوے پس این اسرار از علی بفرقه صوفیه رسید العلماء ورثة الانبیاء ازینجاست

جوہر یعنی میفرماید که ارکان تصوف در ظاهر پنج است اول خدمت پیران و دیدار دینی و خدمت درماندگان دوم خرقه اماوت پوشیدن از پیر سوم خلوت در ذکر و فکر و عبادت چهارم صحبت با پیر کردن بے اعتراض

و بے اختیار کالمیت بین یدی الغسال پنجم فنوت در سخا و بذل و ایثار اقدام نمودن و ارکان تصوف در باطن نیز پنج است اول علم یعنی دانستن احکام شریعت و طریقت دوم عمل یعنی عمل کردن باصدق و اخلاص سوم حال پیدا آوردن در باطن خود چہارم در مقام دل رسیدن پنجم معرفت حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ تا ہمہ ارکان ظاہر و باطن در ذات سالک جمع نشود صوفی نگویند و بعضے میفرمایند کہ اول تصوف علم است و اوسط عمل و آخر موہبت یعنی اول علم را خالصا مخلصا حاصل کند بعدہ عمل کند آنگہ بخشش از حضرت خداوند تعالیٰ بیابد علم راہی نماید و عمل یاری میدہد بر طلب و موہبت بمقصود می رساند بعضی میفرمایند صوفی آنست کہ ملکی ندارد و اگر دارد فخر نماید کہ بروی قرار گیرد و بعضی میفرمایند صوفی آنست کہ دل خود را صافی کردہ باشد برائے حضرت خداوند تعالیٰ کہ جز خداوند تعالیٰ دیگر را نخواہد بہر مقامے کہ برسد بگذرد و بآنجا توقف نکند و بر سد و بعضی گفتہ کہ صوفی آنست کہ ہمیشہ با خداوند تعالیٰ باشد بغیر علاقہ و بعضے گفتہ صوفی آنست کہ خداوند تعالیٰ ویرا از خطوط انسانی بمیراند و بشاہدۂ خویش باقی گرداند و حضرت جنید فرمود الصوفی کالارض یعنی صوفی ہمچو زمین باشد در تحمل جفا بخلق یا وحی تواضع

جوہر صوفیان بر سہ وجہ اند مرید طالب و متوسط سائر و منتہی و اصل مقام مرید مجاہدات و مکابدات است بے ریا و بتجرع مرارات و مجانبت حظوظ نفس و اقتعار بر حقوق و مقام متوسط مراعات صدق در کل احوال و ادب در جمیع مقامات و مقام منتہی صحو و تمکین است ظاہرا مع الخلق و باطنا مع الحق

دل پیش تو ام دیدہ بجای دگر ستم	تا خلق ندانند کہ ترا می نگر ستم

جوہر حضرت سید الطائفہ ابو القاسم شیخ جنید بغدادی قدس سرہ میفرمایند کہ اصول این طائفہ پنج است یکی صوم دوم قیام شب بعبادت جناب خداوند تعالیٰ سوم اخلاص عمل یعنی ہر عملی کہ کند مقصود او تقرب الی اللہ تعالیٰ باشد چہارم اشراف علی الاعمال بطول رعایت یعنی دیدہ ور شدن بر عملہائے خویش بطول رعایت در ہر رکنے یعنی از ہیچ رکنی غافل نشود روزی جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم مردی را دیدند کہ نماز میگذارد و باجوارح بازی میکرد فرمودند اگر دل او خاشع بودے در نماز اعضاء او ہم خاشع بودے پس رعایت اعمال و حسن ادب دلیل بر حسن باطن است۔ و در ہر دل کہ خوف جناب حق سبحانہ و تعالیٰ غالب تر رعایت اعمال و حسن ادب نیکو تر ہیچم توکل بر جناب حق سبحانہ و تعالیٰ ہر حال و حضرت شیخ سہل بن عبد اللہ تستری قدس سرہ میفرمایند کہ اصول ما ہفت ست یکی تمسک بکتاب اللہ تعالیٰ تا ہیچ کار مخالف کتاب نکند دوم اقتدا بجناب مستطاب رسول مقبول صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم تا ہیچ کار ہی مخالف قول و فعل جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم نکند سوم اکل حلال

چہارم گفت الآدمی یعنی باز ماندن از آزار مسلمانان بدست و زبان و ہمہ اعضا پنجم اجتناب از انام ششم توبہ ہفتم ادائے حقوق یعنے حق جناب خداوند تعالے و حق العباد۔

جوہر بعضی گویند کہ صوفی قائم ست بمراد خداوند تعالی چنانکہ بزرگے را پرسیدند کہ چگونہ باشی گفت چنانکہ میدارد گفتند چگونہ میدارد گفت چنانکہ میخواہد گفت چگونہ میخواہد گفت مرا باخواست او چہ کار۔ و سلطان العارفین گفت سی سال میگفتم چنین کن و چنان کن چون اول بہ مرتبہ معرفت رسیدم گفتم خدایا تو مرا باش و ہر چہ خواہی کن و بزرگے گفت کہ خداوند تعالے را بخواب دیدم فرمود چہ میخواہی گفت کہ تو میخواہی فرمود من ترا ام چنانکہ تو مرائی و این علمی ست کہ نزد یک فقیر و زاہد یافتہ نشود نہ از زاہد ترک را بزرگی میدارد و اخذ را قبیح می پندارد و ہمچنین فقیر و قیت مقام صوفی از مقام فقر بدانست کہ فقیر بارادہ فقر و حظ نفس خود محجوب بود و صوفی را ہیچ ارادہ مخصوص نبود در صورت فقر و عنا ارادہ او در ارادہ حق محو بود بل ارادہ او عین ارادہ حق بود اگر صورت فقر در رسم آن اختیار کند بارادہ و اختیار خود محجوب نبود چہ ارادہ او ارادہ حق است۔

جوہر حقیقت فقر و زہد و صف خاص و لازم حال صوفی ست صوفی را مرتبہ بود در زہد و را مرتبہ زاہد کہ حظ نفس از ان دور است حدیث الدنیا حرام علی اہل الآخرہ والآخرۃ حرام علے اہل الدنیا و ہما حرامان علی اہل اللہ

جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در مرج البحرین میفرمایند راہ راست آنست کہ عقل را تابع نقل گردانند و اعتماد بر عقل نکنند و بحجت پیش نیایند و بندہ باشند و انقیاد و تسلیم نمایند ۵ زبان تازہ کردن باقرار تو نہ آنکہ من علت از کار تو + و این صفت در مذہب اہل سنت و جماعت پیدا ست و ائمہ اربعہ دین و مشائخ طریقت کہ مشہور اند و ذکر ایشان بر صفحات روزگار مسطور است بریں مذہب بودہ اند و بریں اعتقاد رفتہ و در کتب مشائخ انجا کہ بیان اعتقاد خود می نمایند ہمین اعتقاد ست ہیچ یکے از ارباب بدعت و اہل ہوا بمقام قرب نرسیدہ و مشائخ میفرمایند کہ وجود ظلمت بدعت علما و اعتقاد ما مانع ظہور نور ہدایت و ولایت است و گمان نبرند کہ طریقہ تصوف مخالف مذہب اہل سنت و جماعت است و صوفیہ فرقہ دیگر اند از این فرقہ ناجیہ و آنچہ ایشان را از اعمال و اخلاق و احوال و مقامات و مواجید و اذواق و نکات و اشارات و علائم کمالات دادہ ہیچ فرقہ دیگر را ندادہ و شیخ جلال الدین سیوطی کہ از اعاظم علماء متاخرین حدیث ست در عقائد خود مینویسد کہ اعتقاد میکنم این کہ طریق حضرت شیخ جنید بغدادی و اصحاب حضرت ایشان

متقوم راست

راست کردہ خدا ست ۱۲

جوہر جمیع ائمہ طریقت و اساطین ملت تابع مذہب فقہا بودہ اند چنانچہ سید الطائفہ و در مذہب ابی ثور بودند و حضرت غوث الثقلین در مذہب امام احمد حنبل و شبلی مالکی و جریری حنفی و ہمہ شافعی (بجمع استواذ یعنی ستر نہاد ۱۲)

جوہر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از صوفیان و اصلان و کاملان اند کہ کلام مجید عبارت از ایشان بمقربان و سابقان کند نہ جماعتے کہ بمجرد رسمی و مطلق اسمی از دیگران متمیز و مخصوص باشند ہر کہ بدرجہ مقربان حضرت جلال و سابقان صفت کمال رسد اکابر طریقت و ارباب حقیقت او را صوفی خوانند خواہ متسم بود برسوم صوفیہ و خواہ نہ و معروف در میان عموم مردم آنست کہ ہر صوفی بر کسے اطلاق کنند کہ متسم بود برسم صوفیان اگر از اہل حقیقت بود و اگر نبود و اہل خصوص از صوفیہ متسمان را صوفی نخوانند بلکہ متشبہ بصوفیان خوانند و سبب اختصاص اہل کمال بدین اسم آنست کہ اکثر ایشان از قدماء مشائخ بجہت تعلل و تنزہ از دنیا و اقتدا با بنیا لباس صوف پوشیدہ اند و یکدیگر را صوفی خواندہ و این اسم در میان ایشان متعارف شدہ و شہرت یافتہ و در زبانہا مستولی گشتہ۔

جوہر صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند صوفی آنست کہ از خود فانی بود و بحق تعالی باقی و متصوف آنکہ مجاہدہ این در جہ طلب کند و متصوف آنکہ برای جاہ و حظ دنیا خود را مانند ایشان کند و از کار ریا صوفی متصوف خالی بود۔ و روایت کردہ اند حضرت امام قشیری قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ المبارک بشنید متصل خود از سید الطائفہ شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ العزیز التصوف ان یمیتک الحق عنک و یحییک بہ یعنی تصوف آنست کہ بمیراند ترا اللہ تعالیٰ از نفس تو و احیا کند بحق یعنی فانی از وجود کونی گرداند و باقی سازد ببقاء خود پس برین تقدیر بحسب ظاہر صوفی مرادف ولی است چہ ولی آن کسراست کہ فانی باشد در اللہ تعالیٰ و باقی باللہ ببقاء اللہ تعالیٰ پس ولایت و تصوف امر واحد است و از کلام جمہور اہل اللہ مستفاد میشود کہ تصوف مرتبہ خاص است از ولایت و نزد بعضی نہایت فقر بدایت تصوف است و نزد بعضے تصوف صیانت قلب ست از غیر و از شیخ ابو سعید ابو الخیر قدس سرہ منقول ست کہ ہفصد تن از مشائخ طریقت در ماہیت تصوف سخن گفتہ اند تمام ترین و بہترین ہمہ اقوال اینست کہ التصوف صرف الوقت بما ہو اولی بہ و در نفحات الانس مذکورست کہ حضرت سفیان ثوری قدس سرہ فرمودند کہ من ندانستم کہ صوفی چہ بود تا ابو ہاشم صوفی را ندیدم و پیش از ایشان بزرگان بودند در زہد و ورع و در طریق توکل و محبت لیکن اول کسے کہ ویرا صوفی خواندند حضرت ایشان بودند و ہمچنین اول خانقاہی کہ برای صوفیان بنا کردند آنست کہ بر بلد شام کردند و سبب آن بود کہ روزی امیر ترسا بلشکار رفتہ بود و در راہ دو تن را دید از ین طائفہ علیہ کہ فراہم رسیدند

و دست در آغوش یکدیگر کردند و بمان جا نشستند و آنچه دانستند از خود نی پیش نهادند و بخوردند و برفتند امیر رسالہ معاملہ ایشان با یکدیگر خوش آمد یکی از ایشان را بخواند و پرسید که آن که بود گفت ندانم گفت از کجا بود گفت ندانم گفت پس این الفت چه بود گفت ما را این طریق ست گفت شما را جایے ہست که آنجا فراہم آئید گفت نے گفت من برائے شما جائے بسازم تا یکدیگر آنجا فراہم آئید پس آن خانقاہ برملہ شام بساخت

جوہر صوفی کہ تارک انانیست نہ از بہر عوض موعود است زیرا کہ او این وقت خوش ست و صوفے قائم با شیا و را راده خداوند تعالی است نه بارا ده خویش پس او نمی بیند فضیلتے در صورت فقر و نه در صورت غنا فرق ست درمیان فقر و تصوف زیرا کہ فقیر قائم ست در اشیا بخود و واقف ست با را دهٔ خود بخلاف صوفی کہ او قائم ست بمراد خود خداوند تعالی چنانچه بزرگے را پرسیدند کہ چگونه می باشی گفت چنانکه میدارد گفتند چگونه میدارد گفت چنانکه میخواهد گفت چگونه میخواهد گفت مرا میخواست او بکار حضرت سلطان العارفین قدس سره فرمودند سی سال میگفتم چنین کن و چنان کن چون اول مرتبه معرفت رسیدم گفتم خدایا تو مرا باش و هر چه خواهی کن و این علمی ست که نزدیک فقیر و زاہد یافته نمی شود زیرا که زاہد ترک را بزرگ میدارد و آنرا قبیح می پندارد و همچنین فقیر حضرت شبلی قدس سره فرمودند اگر مرا مخیر کنند میان بہشت و دوزخ من دوزخ اختیار کنم که بہشت مراد نفس ست و دوزخ مراد دوست بخلاف فقیر و زاہد که ایشان تمیز نمی کنند میان صفت بلکه آن اختیار کنند که داعی تر ست بترک و بیرون آرنده تر است از شواغل دنیا اما اہل تصوف فرق نمی کنند میان تصوف و فقر و تمسک می کنند بدین آیه که فرمود خداوند تعالی للفقراء الذین احصروا فی سبیل الله و ایشان همه اہل تصوف بودند و همچنین زید غیر فقر ست بمجمع السلوک

جوہر در بیان متشبه محق بملامیه و متشبه مبطل در مصباح الهدایه مذکور ست که متشبه محق بملامیه طائفه باشند که اکثر نوافل و طاعات را ایشان نیاید جز برا دائے فرائض موافقت نکنند و این طائفه از جهت عدم ریا با ملامیه مشابهت دارند و ایشان را قلندریه خوانند و فرق آنست که ملامتی بجمیع فضائل و نوافل تمسک جوید و لیکن او را از نظر خلق پنهان دارد و قلندری از حد فرائض در نگذرد و با اظهار و اخفاء اعمال از نظر خلق مقید نبود و متشبه مبطل بملامیه طائفه باشند که بر اظهار فسق و فجور مبالغه نمایند و گویند مراد ما ازین ملامت خلق و اسقاط نظر مردم ست و حق سبحانه و تعالی از طاعت خلق بی نیاز ست

جوہر در بیان متشبه محق بفقیر و متشبه مبطل در مصباح الهدایه مذکور ست که متشبه محق بفقیر آنست که ظاهرش بر سمت فقر متر سم بود و باطنش خواهان حقیقت فقر و لیکن هنوز میل بغنا دارد و تکلف بر فقر صبر میکند و متشبه مبطل آنست که ظاهرش بر سوم فقر متر سم بود و باطنش بحقیقت آن غیر مطلع و

مراد ش مجرد اظہار دعوی بود و طلب قبول خلق آنرا ہم مرائیہ خوانند

جوہر در بیان متشبہ محق بزہاد و متشبہ مبطل در مصباح الہدایہ مذکورست کہ متشبہ محق بزہاد طائفہ باشند کہ ہنوز رغبت ایشان بکلی از دنیا مصروف نشدہ باشد و خواہند کہ یکبارگی از دنیا رغبت بگردانند ایشان را متزہد خوانند و متشبہ مبطل جماعتے باشند کہ از برائے قبول خلق ترک دنیا کنند ایشان را مرائیہ خوانند

جوہر در بیان متشبہ محق بخادم و متشبہ مبطل در مصباح الہدایہ مذکورست کہ متشبہ محق بخادم آنست کہ ہمواره بخدمت بندگان حق تعالی قیام نماید پس وقتی بحکم غلبہ نور ایمان و اختفاء نفس بعضی از تصاریف خدمات او در محل استحقاق افتد و وقتے بحکم غلبہ نفس خدمت او ہوا و ریا آمیختہ بود چنانکہ نہ در محل استحقاق باشند بتوقع محمدت دنیا خدمتی بلیغ تقدیم رساند و بعضی اگر استحق خدمت باشند محروم گذارد و آنچنین کس را متخادم خوانند و متشبہ مبطل کسی بود کہ او را در خدمت نیت آخرے نباشد بلکہ خدمت خلق را دام منافع دنیوی کردہ بود آنرا مستخدم گویند۔

جوہر در بیان متشبہ محق بعابد و متشبہ مبطل بعابد در مصباح الہدایہ مذکورست کہ متشبہ محق بعابد کسی بود کہ اوقات خود را مستغرق عبادت خواہد ولیکن بسبب بقایائے دواعی طبیعت و عدم کمال تزکیہ نفس ہر وقت در اعمال و اوراد و طاعات او فترات و تعوقات افتد یا کسی کہ ہنوز لذت عبادت نیافتہ باشد و بہ تکلف بدان قیام می نماید او را مستخدم خوانند و متشبہ مبطل بعابد شخصی بود از جملہ مرائیہ کہ نظر او در عبادت بر قبول خلق بود و در دل او ایمان ثواب آخرت نباشد و تا اطلاع غیرے بر طاعت خود نہ بیند بدان قیام ننماید

جوہر در بیان اعتقادات صوفیان صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مقصد اعتقاد انعقاد صورتے علمی ست یا ظنی و انعقاد آن در دل بوجود مبنیات و ماخذ آن در مبدا رحال تکرار سماع اخبار و تواتر انطباع آثار ست در نفوس سادہ اطفال کہ بمرور ایام و امتداد زمان سبب انعقاد ظنون و اوہام و موجب تقلید عقیدہ عوام میگردد و صورت آن عقائد در ضمائر ایشان کالنقش فی الحجر راسخ و ثابت میشود تا حیاتی کہ صمائف ضمائر و الواح خواطر ایشان بدان صور چنان منتقش و متمثل میگردد کہ مجال و مساغ صورتے دیگر دران محال نماید پس ہر کجا سابقہ عنایت ازلی تعلق گیرد و خواہد کہ بندہ را اعتقاد صحیح کرامت کند نخست او را از آثار و رسوم عادات و مسموعات برہاند و بہیچ ہوا و ہوس او را منازعت نکند در روزگار صحبت حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ببرکت آثار نزول وحی

و پرتو انوار نبوت نفوس امت از ظلمت رسوم عادات منخلع گشته بود و قلوب از لوث طبیعت و شائبه هوا طهارت یافته لاجرم عقائد ایشان از وصمت اختلاف مبرا بود و دلها از بیماری هوا سلیم و مبرا چون آفتاب رسالت بحجاب غیبت متواری و محتجب گشت نفوس امت باحتجاب و غیبت آن باز سایه بر انداخت و ظلمت هوا اندک اندک از کمین استتار بیرون آمده مزاج قلوب را از اعتدال استقامت روی بانحراف نهاده و بقدر انحراف اختلاف پدید آمد و شیطان راطریق تصرف در عقائد گشوده شد و بحسب بعد از عهد رسالت و احتجاب نور عصمت ظلمات رغبات نفوس بدنیا زیادت شد و اختلاف بیشتر پدید آمد الی یومنا هذا پس هر که طالب عقیده درست بود باید که بطبقه اول از صحابه اقتدا کند و بآثار ایشان اقتدا نماید و همینی دست مهدمگر بصدق اعتقاد و افتقار و حسن التجا بحضرت وهاب و اعتصام بفضل جناب الهی و هر که را حق تعالی نعمت صرف رغبت از دنیا بخشید او را محل نظر رغبت خود گردانید

جوہر دوم معنی خلق خلق بالضم خوی و عادت و مروت و اکثر اطلاق آن بدون قید بنزد یک آید و گاهی بقید بد معنی خوی بد آید اخلاق بالفتح جمع و صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که خلق عبارتست از هیاتی راسخ در نفس که مبدء بصدور افعال خیر یا شر گردد بسهولت و مبادی افعال خیر را اخلاق حسنه خوانند و مبادی افعال شر را اخلاق سیئه و منشاء اخلاق حسنه یا طهارت طینت بود یا حسن عادت یا عقل یا ایمان یا توحید اما طهارت طینت سبب اخلاق حسنه چنان بود که نفس در اصل جبلت طهارتی از خبث طبیعت یافته باشد و ازوی در مبدء طفولیت بی زحمت تکلیف آثار حسن خلق از صدق و امانت و غیر آن ظاهر و باهر بود و هر روز و تزاید و تضاعف باشد و تاثیر این سبب یا ستند بود بمجموع طهارت نطفه پدر و مادر و غذاء شیر و حسن خلق مرضعه یا بعضی از ان و اما سبب حسن عادت بدان طریق بود که نفس بواسطه حسن تربیت ابرار و ملازمت صحبت اخیار بنقوش آثار خیر متخلق گردد و هیات اخلاق حسنه در وی مرتسم و راسخ شود و عروق صفات ذمیمه و اخلاق سیئه از وی منقطع و منتزع و اما سبب عقل چنان بود که کسی بنور عقل میان خیر و شر تمیز کند و بحسن اخلاق مهتدی گردد و اما سبب ایمان چنان بود که کسی بحجت ایمان بآخرت اعتقاد ترتب ثواب کند بر اخلاق حسنه و بر خیر حریص گردد و از شر منزجر و اما سبب توحید چنان بود که سالک بعد از انکه تجلی ذات او را از خود فانی گرداند و بحق باقی دل او عرش ذات شود و نفس او مظهر صفات و در اراین هیچ خلق دیگر نیست هر که بدین مقام رسید منزلی یافت که فوق آن منزلی نبود و کمال این منزلت رسول الله را بود صلے الله تعالیٰ علیه وآله واصحابه وسلم که بخطاب انک لعلی خلق عظیم مخاطب گشتند و بعد از انحضرت

صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم بحسب مناسبت واندازہ قرب خواص امت حضرت ایشان را نصیبے
ازان کرامت شد وفرق میان این متخلق ودیگر متخلقان آنست کہ نصیب ایشان از حقائق اخلاق جز
آثار ورسوم نباشد ومتخلق نشوند الا بہ بعضے وتخلق موحد بجمیع حقائق اخلاق متخلق ومتصف باشد و
ہر یک از اخلاق حسنہ بمثابہ دریست کہ متخلقان بدان در بہشت روند ومجمع ومخزن جمیع اخلاق ذات
جناب الہی ست ہر کرا خلقی انسان بخشیدہ اند رقم خیر وسعادت بر وکشیدہ اند ومنشاء اخلاق سیئہ یا
خبث طینت وفساد جبلت بود یا سوء عادت وتعدی شر صحبت ومردم را اطباء ہریست کہ آنرا نبریت
خوانند وباطنی کہ آنرا آدمیت گویند ونبریت را صورتے ست کہ آنرا خلق خوانند وآدمیت را صورتے ست
کہ آنرا خلق خوانند فرد را در صور اخلاق حشر کنند اگر در صفات بہیمی واخلاق سبعی ماندہ باشد در صور
بہائم وسباع برانگیزانند وفرمودند حضرت سرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم یحشر امتی یوم القیامۃ
علی عشرین صنفا وانان صنوف بعضی را فرمودند کہ در صور حیات وعقارب حشر کنند وبعضی را
در صور قردہ وخنازیر وبعضی را در صور کلاب وعلی ہذا وطائفہ برانند کہ ہمچنانکہ تغیر خلق ممکن نیست
تغیر مخلق ہم ممکن نیست چنانکہ در خبرست فرغ ربکم من الخلق والخلق والرزق والاجل وطائفہ
دیگر برانند کہ تبدیل اخلاق ممکن ست والا شرع بہ تحسین آن کہ حسنوا اخلاقکم نفرمودے وندب
صحیح اینست والا سعی ومجاہدہ را ہیچ فائدہ نبودے واز حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ
واصحابہ وسلم پرسیدند کہ چہ چیزست کہ مردم بیشتر بدان سبب در بہشت روند فرمودند حسن خلق۔

جوہر در اخلاق صوفیان شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند ومن
اخلاقہم الحلم والتواضع والنصیحۃ والتشفقۃ والاحتمال والموافقۃ والاحسان والمدارات
والایثار والسخاوۃ والالفۃ والبشاشۃ والکرم والفتوۃ وبذل الجاہ والمروۃ والمودۃ
والعفو والصفح وکظم الغیظ والصفح والسخاء والوفاء والحیاء والتلطف والبشر والطلاقۃ
والسکینۃ والوقار والدعاء والثناء وحسن الخلق وتصغیر النفس وتوقیر الاخوان وتبجیل المشائخ
والترحم علی الصغیر والکبیر واستعظام ما الیہ واستصغار ما منہ۔

جوہر در حلم حلم بالکسر آہستگی وبردباری ودیر غضب شدن وآہستگی نمودن در عقوبت کسی صاحب مجمع السلوک
قدس سرہ میفرمایند حلم آنست کہ با غیری کسی وبا خود بردی فہمی وبعضی گویند حلم آنست کہ انتصار نفس کنی در
امری کہ موجب غضب باشد باوجود قدرت صرف غضب وصاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ حلم
عبارت ست از کظم غیظ واحتمال اذیت خلق نہ از سر عجز۔

جوہر درحلم حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم و مجمع السلوک ست کہ روزے اعرابی طرف ردا مبارک حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم گرفتہ و بجانب خود کشیدہ گفت کہ بردہ شتر مرا از ان مال حق تعالی کہ بر تست بر کن و بدہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم از و فور حلمی کہ و جبلت و داشتند از چنان جفا در غضب نشدند و فرمودند کہ مال خداوند تعالی است و من بندہ خداوند تعالی امر و فرمودنداے اعرابی مکافات کنم انچہ تو بر من کردی گفت مکن فرمودند چرا گفت از انکہ تو مکافات بدی بدی نمیکنی پی او بی عفو فرمودند و از سخاوت طبعی ہر دو شتر او را بخرما وجو پر کردہ عنایت فرمودند

جوہر در تواضع تواضع بضم ضاد معجمہ فروتنی نمودن خود را فرو نہادن و با لفظ کردن و نمودن مستعمل و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ تواضع عبارت ست از وضع نفس خود بحضرت خداوند تعالی در مقام عبودیت و با خلق در مقام انصاف و وضع نفس بحضرت خداوند تعالی در مقام عبودیت یا با نقیاد اوامر و نواہی بود یا بقبول تجلیات صفات یا بفنا وجود در تجلی ذات پس انقیاد اوامر و نواہی در نفس تواضع مبتدیان ست و قبول تجلیات صفات در قلب با فنا وجود در شہود و در شہود ذات تواضع متوسطان و قبول تجلی ذات در روح با فنا وجود خود در وجود مطلق تواضع منتہیان اما وضع نفس با خلق در مقام انصاف یا بقبول حق بود یا بہ رعایت حقوق یا بہ ترک ترفع و توقع و مراد از قبول حق آنست کہ در میان مناظرات و محاورات ہرگاہ کہ حق از طرف دیگرے مشاہدہ کند با و طریق مکابرت نسپرد بلکہ بوجہ انصاف و تسلیم پیش آید و ہر چند در ین حال ظاہرا با خلق تواضع نماید باطنا حقیقت بحضرت حق سبحانہ و تعالی نمودہ باشد و مراد از رعایت حقوق آنکہ حق ایشان فرو نگذارد بلکہ بر حقوق خود مقدم دارد و مراد از ترک ترفع و توقع آنکہ خود را با خلق در محل فوق مرتبہ کہ مستحق آنست نیارد بلکہ توقع رعایت حق مرتبہ خود را از ایشان ہم ندارد و حقیقت تواضع رعایت اعتدال ست میان کبر و ضعت و کبر عبارت است از تصور فوقیت و ترفع از درجہ کہ مستحق باشد و ضعت عبارت ست از تضییع حق او و ضعف در مرتبہ کہ دون حق او باشد و این رعایت بوقوف بر حد اعتدال مقامی بغایت غریز الوجود ست و تصور آن مزلت اقدام چہ مادام در نفس از بقاے وجود و صفات آن اثرے مانده باشد بطرف کبر مائل بود و قدر خود را در مرتبہ داند کہ مستحق آن باشد لاجرم چون مشائخ طریقت این علت ما در نفس پوشیدہ یافتند بہر معالجہ و اخراج آن از وی بیشتر اقوال ایشان در تواضع آنست کہ بہ معنی ضعت و لالت دارد و تواضع با خلق چنان پسندیدہ است کہ خاص حق تعالی را بود بدانمعنی کہ ایشانرا مظاہر آثار قدرت و حکمت حضرت

خداوند تعالی بنده نه ازان سوی که بایشان طمع و احتیاج دارد و تواضع نعمتی ست که بران هیچکس حسد نبرد همچنانکه کبر بلائی ست که هیچکس بر صاحب آن رحمت نکند و صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند که متواضع معتدل و میانه رو باشد میان کبر و ضعت و کبر آنست که خود را از دیگر برتر داند و ضعت آنست که خود را کمینه گرداند در محلی که تحقیر کرده شود در ان محل و اضاعت حق شود فالتواضع محمود و الضعة مذمومة و الکبر مذموم و العزة محمودة

جوهر در تواضع حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله وسلم صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند که در خبر است که حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم گوشت پخته بدست مبارک خود پاره میکردند و میخوردند نه بکارد و میفرمودند که بادشاهان عجم از تکبر گوشت پخته بکارد پاره کنند و خورند و می بینم که گوشت پخته را بدست پاره کردن و خوردن تواضع نزدیک تر ست و از تکبر دور تر و از فرط تواضع در عیادت مساکین تشریف می بردند و دعوت فقرا را اجابت میفرمودند و هر طعام در ویشانه که پیش می آوردند بر غبت تناول میفرمودند و با فقرا مجالست میکردند و اگر در میان اصحاب تشریف می آوردند هر جا که خالی می یافتند رونق افروز می شدند و از نشستن در موضع معین که نوعی از تکبر ست منع میفرمودند و غلام و کنیزک را بخشونت و تکلیف کار نمی فرمودند و کالای وغله که در خانه حاجت افتادی بار ها خود بازار می خریدند جریر بن عبد الله بجلی رضی الله تعالی عنه روایت میکنند که روزی حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم در حجره با یاران نشسته بودند من آخر آمدم دیدم که درون حجره جای نشست نمانده است من در پیش حجره نشستم ردائ خود از کتف مبارک فرو آورده و بسوی من انداخت فرمودند که بدین جائه من بنشین ازان کرمی که در حق من اندانی داشتند من در آسمان و زمین نگمیدم مورد مبارک را بوسیدم و بر دیده نهادم و بر روی مالیدم و باز بخدمت حضرت سید المرسلین صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم رسانیدم و الحمد حدیث آورده اند ازان تواضع که در حق جریر عبد الله بجلی ازانی داشتند تا او بر صدر حیات بود میان یاران معظم بودی و آن حرمت که در حق او ازانی فرمودند در اولاد و احفاد او در میان خلق مرعی ماند

جوهر در نصیحت نصیحت اندرز و خیر خواهی و پند دادن و با لفظ گفتن و گزاردن و پذیرفتن و شنیدن مستعمل صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند نصیحت آنست که نیک خواهی کنی همه را تا آنچه خود را خواهی دیگران را همان خواهی و آنچه بر خود روا نداری بر دیگران روا ندانی - و مواعظه آنست که نفس خود را وعظا و نصیحت نیکخواهی کند و بگوید که در یاد جناب حق سبحانه و تعالی باش نه در بند غیر ۵ جز یاد حق هر چه

کنی عمر ضائع است + حرف حرف عشق ہر چہ بخوانی بطالت ست + وقدم در عصیان منہ کہ مستحق عقاب دوزخ خواہی ومستوجب ہجران ودوری گردی کہ طاقت آن نداری وبدانی کہ محبت حضرت حق سبحانہ وتعالی در پیروی حضرت باعظمت محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ست کما قال اللہ تعالی قل ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحببکم اللہ ویغفر لکم ذنوبکم واللہ غفور رحیم

جوہر در شفقت شفقت بفتحات در اصل لغت بمعنی ترس ست چون مہربان از آفات وبلیات دوست خود را ترسانیدہ باشد مجازاً بمعنی مہربانی مستعمل شدہ - صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرماید شفقت آنست کہ بر ہمہ خلق مہربانی کنی خواہ عالم خواہ جاہل خواہ مطیع خواہ عاصی بر مطیع شفقت کنی جہت تعظیم طاعت او بر عاصی شفقت کنی تا مگر بسبب برکت شفقت تو بصلاح باز آید نہ بینی کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم در روز احد بمقابلہ جفا ایشان فرمودند اللہم اہد قومی فانہم لا یعلمون وبعضی گویند کہ شفقت واصل نصیحت است نصیحت عام است وشفقت خاص چنانکہ مردے سخنے بر مردم گوید آن نصیحت است وانیکہ بر یار خود ویا بر برادر خود ویا بر پسر خود نصیحتے کند آن شفقت است

جوہر در احتمال احتمال برداشتن وگمان کردن - صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید احتمال آنست کہ رنج خلق بکشی از بہر حق تعالے وجفا ایشان را تحمل کنی تا آنکہ قوت مکافات باشد ودر خبرست ہر کہ فرو خورد خشمی را وحال او اینست کہ وی میتواند کہ آنرا براند بخواند ویرا خداوند تعالی روز قیامت بر سر خلائق تا آنکہ مخیر گرداند ویرا در ہر کدامی حور کہ بخواہد حضرت سلطان ابراہیم ادہم قدس سرہ فرمودند کہ مرا در دنیا دو بار خوشی بودہ است اول آنکہ روز نخستین دوم یکی آمد وبر من بول کرد دوم آنکہ یکی آمد مرا سیلی بہانہ -

جوہر در احتمال حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم در مجمع السلوک ست کہ بعضی عربان کہ خبر از حسن ادب نداشتند اعطنی اعطنی گویان بحضور جناب سید المرسلین صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میرسیدند واز شدت حرص وغلبہ غضب وتنگی معیشت وقلت علم وعقل کلمات موحش بعبارت درشت میگفتند وجناب رسالت مآب صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم از حلم مفطوران ہمہ بی ادبہای ایشان احتمال میکردند واز عفو مجبول از بی طاقتیہای ایشان در میگذشتند واز سخاوت طبعی ملتمسات ہر یکے را اجابت میفرمودند -

جوہر در موافقت صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرماید موافقت آنست کہ در کارے یار شوی در حد شروعات وسباحات اما جوہر مرد در موافق آنجا پیدا شود کہ در موافقت کردن ضرر ومشقتے پیدا شود -

جوہر در عفو واحسان عفو بالفتح از خطا در گذشتن وترک کردن عقوبت گناہ در حالت قدرت

وبفتح اول وضم فا وتشدید واو بسیار درگذرنده از گناه کسی - احسان نیکوئی کردن ونیکو داشتن چیزے را
وبالفظ کردن مستعمل صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید عفو آنست کہ از بدی درگذری واحسان
آنکہ در مقابلہ بدی نیکی بکار داری وازجملہ مکارم اخلاق عفو واحسان ست وصوفی را تخلق بدین خلق از
لوازم احوال ست چہ حقیقت معنی توحید کہ راس المال معاملہ اوست بجناب حق تعالیٰ تقاضا آن میکند
کہ خلق را در ہیچ حال بذات خود فاعل وموثر نداند بلکہ ایشان را وسائط مشیت وقدرت جناب احدیت تعالیٰ
بیند ومنشاے عفو حقیقی این نظرت چہ کسے کہ بخود فعلے واثرے ندارد وحوالہ اسائت بادنکند وبعضے بدی کردن ۱۲
چون وجود وسائط را سبب تخلق بعفو بینند بر ایشان منت ننہند بلکہ منت پذیرند ودر مقابلہ آن احسان
کنند وچون در مقابلہ ذنوب باعتذار قیام نمایند بطریق اولی معاذیر ایشان بپذیرند وبذکر آن تشویر تخجیل
ایشان نمایند واز انجمت کہ افعال ایشان معلل بغرضی نبود ودر ازاء جفا وفا کنند ودر مقابلہ بدی نیکے
چنانکہ در خبرست احسن الی من اساء الیک وصاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرماید عفو آنست
کہ از گناہ بگذری وگناہ ویرا ننگری وباو بجن معاملہ پیش آئی چنانکہ خوف از دل او برود ودر خبرست
کہ جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ در شب معراج قصرہاے بلند در بہشت
دیدم گفتم اے جبرئیل مر کراست این قصر ہا گفت آن کسان را کہ خشم را فرو برند وازگناہ گناہکاران بعفو فرو
ونیز در خبرست کہ فرواے قیامت منادی ندا کند کجا اند آن کسان کہ اجر ایشان بر خدا باشد تعالیٰ است
پس تخیر ہیچ کسے مگر آن کسان کہ از گناہ گناہکاران عفو کردہ اند وآورده اند کہ غلامی کاسہ آش گرم بہ
حضرت امیر المومنین امام حسن رضی اللہ تعالیٰ عنہ ریخت حضرت امام صورت خشم انگیخت غلام گفت
الکاظمین الغیظ آنحضرت کظم غیظ فرمودند باز غلام گفت والعافین عن الناس فرمودند عفو کردم
باز گفت واللہ یحب المحسنین فرمودند آزاد کردم ترا وبعضے این معاملہ از حضرت امیر المومنین عثمان
رضی اللہ تعالیٰ عنہ روایت کردہ اند وصفح آنست کہ از گناہگار بگذری وباحسان پیش آئی پس عفو
عام باشد وصفح خاص بود واحسان آنست کہ نیکوئی کنی باخلق نیکوئی کردن در حد شرع بشرط آنکہ از
محسن بر تو احسانے من قبل نرسیدہ باشد ودر لغت صفح بالفتح عفو کردن گناہ وورگذشتن از خطاے

جوہر دہم مدارات ومداراۃ بالضم مہم رعایت کردن وصلح وآشتی نمودن ومداراۃ در اصل
مدارات بود در کلام فارسی گاہی تا ازین می افتد ودر عربی تا مستعمل ست وہمچنین محاباۃ ومواساۃ صاحب
مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند مدارات آنست کہ باخلق نرمی کنی وآسانی گیری بدانچہ در حد شرع است
وفرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم شخصے کہ داده شود نصیب او از نرمے

پس تحقیق داده شود نصیب از خیر شخصے کہ محروم کردہ شود نصیب او از نرمی پس تحقیق محروم کردہ شود نصیب او از خیر۔

جوہر در مدارات حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وجمیع السلوک است کہ حضرت خیر البشر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہیچ وقتے مر ہیچ طعامی را نفرمودند کہ نیکو نیست اگر خوش می آمد تناول میفرمودند و اگر خوش نمی آمد نمی خوردند و حضرت انس بن مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہ میفرمایند کہ دوازدہ سال خادمی کردم ہرگز در ہیچ کارے مرا نفرمودند چرا کردی یا چرا نکردی اگر کارے کردمے و خوش آمدے دعا فرمودے و اگر خوش نیامدے میفرمودند کان امر اللہ قدرا مقدورا۔

جوہر ایثار بالکسر برگزیدن یعنی منفعت غیر را بر مصلحت خود مقدم داشتن و این کمال رضا جوئی است و بالفظ کردن متعمل صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند ایثار آنست کہ چیزے بدیگرے دہی باآنکہ محتاج باشی و اہل ایثار آن بود کہ در ایثار دہی میان بیگانہ و یگانہ و آشنا و غیر آشنا فرقے نبود۔

جوہر در بذل و مواسات بذل بالفتح داون و در باختن و بالفظ کردن متعمل صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ مکارم اخلاق یکے بذل ست اعنی اعطاء خیر و آن چند نوع است اول آنکہ در مقابلہ بذلے دیگر یافتہ و آنرا مکافات خیر خوانند دوم آنکہ بر سبیل ابتدا و افتتاح بود و باتوقع مکافات و آنرا متاجرہ خوانند و این ہر دو قسم مرتبہ عوام است سوم آنکہ بر سبیل ابتدا بود بے توقع مکافات و آنرا ایثار خوانند و این قسم مرتبہ خواص ست چہارم آنکہ در مقابلہ سیئہ بود و آنرا احسان خوانند و این قسم مرتبہ اخص الخواص ست و اہل ایثار چند طائفہ اند طائفہ جال ایثار کنند چنانچہ روز غنائم بنی نضیر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم انصار را فرمودند اگر خواہید کہ با مہاجران در غنیمت شارک باشید اموال و دیار خود بر ایشان مقاسمہ نمائید والا غنیمت خاص مہاجران را باشد التماس نمودند کہ ما اموال و دیار را بایشان مقاسمہ کنیم و غنیمت خاص ایشان را مسلم دارید و طائفہ بجاہ ایثار کنند چنانکہ یکی از مشائخ پیش والی زمان قبول تمام داشتند و بعضے ارباب حوائج بجہت تقضاء حاجات توسل بجاہ شیخ می جستند عاقبت والی ملول شد و شیخ بر عادت معہود تزویک اورفتند مسموع نداشت باز گشتند در راہ صاحب حاجت دیگر باز گردانید والی ہمچنان مقبول نداشت تا چند نوبت مثل این صورت مکرر شد والی گفت چند نوبت آمدی مقبول نیفتادی ہمچنین طریق شفاعت سلوک سیداری شیخ فرمودند بر ما گفتن است و بر تو شنیدن ما کار خود می کنیم اگر تو خواہی کار خود کن یا نہ والی را این سخن کارگر آمد و از ان حال پشیمان شد و جملہ حاجات را کہ مسموع نداشتہ بود قضا کرد و طائفہ بجوہ ایثار کنند

چنانچہ وقتی جمعی از منکران نزد خلیفہ تقبیح صورت حال متصوفہ کردند و ایشان را بکفر و زندقہ مشہور گردانیدند خلیفہ بقتل ایشان اجازت داد ہمہ را برای ضرب رقاب حاضر کردند شیخ ابو الحسن نوری قدس سرہ در پیش رفتند بشتاب گفت چرا درین امر مبادرت جوئی فرمودند طریق من ہمنی برایثار است میخواہم کہ این چند نفس در کام این براوران کنم این خبر بدار الخلافت رسانیدند خلیفہ بخلاص ایشان فرمان داد و طائفہ بحفوظ آخروی ایثار کنند چنانچہ دو یار بودند روزی ہم رسیدند یکی از ایشان بر عادت قدیم اظہار بشر و طلاقت نکرد یار دیگر برو انکار نمود جواب داد کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودہ اند کہ چون مسلمان بیکدیگر رسند صد جز رحمت بر ایشان نزول کند نود جز بہ کسے بود کہ تازہ روی تر بود دہ جز بدیگرے کہ تازہ روے کمتر دارد و بدین سبب خواستم کہ تازہ روے تو زیادہ باشد تا بیشتر رحمت ترا بود

جوہر در خدمت خدمت بالکسر چاکری کردن و در استعمال فارسی بمعنی تحفہ و سلام و کورنش نیز آمدہ و بالفظ کردن و گزیدن و رسانیدن مستعمل خدمات بکسر اول و فتح ثانی جمع و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند خدمت آنست کہ مسافر و مقیم را بر موافق طبع ایشان خدمت کنی تا ایشان ماوراد و ذکر بفراغ دل مشغول باشند و اگر در خانقاہ چیزے موجود نباشد دریوزہ کند و خدمت ایشان کند و اگر خدمت فوقتے کنی آن خدمت نیست بلکہ شفقت ست و در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہم فرمودند کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ اصحاب خدمت را نظر ہا کند و در اثناء آن فرمودند کہ خواجہ بود با نعمت و ثروت گاہ گاہ بخدمت عین القضاۃ خرجے فرستادے ہمانا کہ وقتی عین القضاۃ چیزے از صاحب خیر دیگر توقع کرد آنخواجہ بشنید خاطر کوفتہ کرد و بخدمت عین القضاۃ عتاب فرستاد کہ چرا از دیگرے چیزے گرفت و این دولت باین کس را زانی ندانست عین القضاۃ بروی نوشت کہ برائے این مصلحت مرنج رہا کن تا دیگرے نیز دولتے یابد از انہا مباش کہ میگفت اللہم ارحمنی محمدا ولا ترحم معنا احدا کما مر۔

جوہر در الفت الفت بالضم خوگر شدن و دوستی و بلفظ دادن و نہادن و گرفتن مستعمل صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند الفت آنست کہ با یکدیگر سزاواری کنی یعنی معیشت او بر صفتی نباشد کہ مردمان با او الفت نگیرند و آن با ایشان الفت نگیرد و سزاواری مخالف شرع نبود۔

جوہر در بشاشت بشاشت بفتح گشادہ روئی و خوشی طبع و تازہ روی شدن۔ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ مکارم اخلاق تازہ روئی و بشاشت است صوفے

ہمیشہ بشاش و بشاش بود بسبب دوام اکتحال بصیرت او بمطالعہ جمال ازلی و ملاحظہ کمال لم یزلی نضارت تازگی ۱۲ خندان ۱۲ وجہ او از قبلیت اثر آثار رنظر عرفان و بشاشت او نور یست از انوار وجدان صوفیان تخلق بدین خلق با خاص و عام و اہل و نا اہل بکار دارند و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند بشاشت آنست کہ با شیئہ کشادہ رو باشی نہ ترش رو ہر چند ناخوشی بود در باطن از جہت خود و فرمودند حضرت سرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم ہر نیکوئی صدقہ است و بعضے نیکوئی آنست کہ ملاقی شوی برادر موسن را بروی کشادہ و آنکہ بریزی تو از دلو خویش آبی را در اوند برادر موسن و بشاشہ آنست کہ تازگی نمائی در ظاہر بروی خلق با وجود آنکہ کراہت کشادگی ۱۲ و ناخوشی بود در دل پس اشرف قریب بشاشت است

جوہر در کرم کہ بفتحتین مروت و سخاوت و جوانمردی و مردمی و عزیزی و بزرگواری صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کرم آنست کہ نیکوئی کنی با کسی کہ از و وقتی ترا امید نیکوئی نباشد و کرم اسمی ست عام ہر چیزے را کہ بدان منفعت بغیری رسد آنرا کرم خوانند اگرچہ ہر یکے را نامی ست علحدہ بر سبیل خصوص چنانکہ کرم اگر بداد ان مال باشد آنرا سخا گویند و اگر بحسن نیک باشد آنرا بان لطف و فخیرین گویند و اگر بسر بردن عہد و وعدہ باشد آنرا وفا گویند و اگر بدر و مند شدن بدر و دیگرے باشد آنرا شفقت گویند پس ہر گاہ کہ از تو یا از دیگری بدیگری رسد تو بدان خوش دل شوی کار بر جادہ کرم کردہ باشی و ہر چہ بر عکس این باشد آنرا شوم گویند و آن کس را لئیم و معنی لئیم ناکس باشد

جوہر در فتوت فتوت بضمتین و تشدید واو مفتوحہ جوانمردی و مروت و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ فتوت جوانمردی را گویند و صوفیان ہمچنین گویند کہ انصاف دہی را انصاف نطلبی و بعضے گویند فتوت آنست کہ در گذری از لغزشہائے مردمان و بعضے گویند فتوت آنست کہ ہمیشہ در کار دیگرے باشی یعنی بدانچہ منفعت غیر بود در ان باشی و بعضی گویند کہ فتوت صفتی ست کہ نباشد کسے را بکمال مگر حضرت سید عالم را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ ہر کسے فرد انفسی نفسی گوید جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم امتی امتی فرمایند و بعضی گویند کہ جوانمردی آنست کہ بار خود بر خلق نہی و آنچہ داری بذل کنی حضرت معروف کرخی قدس سرہ فرمودند علامت جوانمردی سہ چیزست یکی وفا بی خلاف

دوم ستایش بے جود سوم عطا بے سوال

جوہر بذل الجاہ بعضی از اخلاق صوفیان بذل الجاہ است یعنی دادن جاہ است دادن جاہ آنست کہ اگر دو یا ہم مرتبہ باشند یا یکے از دیگرے فروتر باشند آن مرد عظیم ہم مرتبہ خود را یا فروتر خود را در مجمع مردمان بیگانہ و بیگانہ نہ بیاست روبہ بیاست خود و برابر خود را فروتر گرداند یا کسی را کہ کارے و حاجتی افتد

و آن کار بسبی یکی برآید و ان کار قدم زند و کار دیگر برآرد چنانچہ نقل ست کہ مہتر دانیال صلوات اللہ علیہ کاب ملکی می گرفت از جہت برادر دن کار ناسی مردمان جاہ خود را و میان نمیدید دل آن ملک را از بہر آن دست می آورد و آن ملک بمنت نصرت و ملکی جبار ظلام کہ بیت المقدس را خراب کردہ بود تو بریت را سوخت بود مصطفی صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و صحابہ وسلم گفت من اخذ برکاب اخیہ المسلم لا یرجوہ الا خیرا فہ غفر لہ اما گفتہ اند در بذل جاہ کار صوفی کامل حال عالم ربانی ست کہ وی عالم بافات و عیوب نفس باشد تا در بذل جاہی اخذ جاہی مقصود نباشد درین محل محل ہوشیاری ست ہشیار باید بود کار ہر جاہلے مدعی نیست لا یصلح ہذا الا لمن اطلع اللہ تعالی علی باطنہ و ذکر فی حاشیۃ العوارف ان اجتماع صحۃ الاسلام مع الجاہ عسیرۃ بل متعذرۃ و لہم فی اسقاط الجاہ من انفسہم حیلۃ لطیفۃ و ہی انہم یرون انفسہم فی الظاہر للحق عاصین و فی الباطن ہم اطوع الخلق فکل من وجدوہ علی منکر ینظرون الیہ بہذا التاویل و قد جاء فی قصص بنی اسرائیل ان نبیا سأل اللہ تعالی آن یریہ من محبیہ فامرہ ان یذہب الی البلدۃ الفلانیۃ فیہا قصاب اسمہ فلان ہو محبنا فذہب النبی علیہ و علی نبینا الصلوٰۃ و السلام الیہا و طالبہ من ای شخص سالہ عنہ قال ہو فاسق زان شارب الخمر فقد ذہب الی حانوتہ فوجدہ بلباس العیارین و السارقین و زیہم فقال اتقبل الضیف فقال اقبل بشرط ان لو رائت شیئا لا تقول مع الخلق فقال لا اقول فلما جاء المساء اغلق باب الحانوت و ذہب الی الخرابات و اشتری جرۃ من الخمر و استاجر امراۃ فاجرۃ و جاء الی الحانوت فاکرم الضیف و نومہ فتناوم الضیف فقام القصاب و اعطی المراۃ اجرتہا و نومہا و اراق الخمر و خلع لباسہ و لبس بلاسا و قام تلک اللیلۃ الی الصبح بالخدمۃ للہ تعالی فانتبہ النبی علیہ السلام و قام و بشرہ بما اوحی اللہ تعالی الیہ فی حقہ فبکی کثیرا و قال للنبی علیہ السلام اذا ہتک اللہ تعالی ستری ہا و دعوہ لیقبض روحی فدعا فتجیب

جوہر در مروت مروت بضمتین و تشدید واو مفتوحہ مردی و مردی و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرماید مروت آنست کہ با ہر کسی مردمی کنی بدانچہ توانی و بعضی گویند مروت آنست کسی کہ در باب تو احسان کردہ باشد تو ہم بروی احسان پیش آئی۔

جوہر در مودت صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرماید مودت آنست کہ دوست صفت باشی باخلق یعنی باخلق معاملتے بظاہر کنند کہ ایشان بدانند کہ ما را دوست میدارد و گردند دل صوفی عزضہ اوند تعالی کسے را

دوست ندارد پس مودت در معنی اتم دوست داشتن بود برضای حق تعالے۔

جوہر در جود و سخا بالضم بخشش وصاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند جود و سخا نمودی کردن است بے آنکہ از کسے ترا نیکی رسیدہ باشد و تو بر و بخشش کنی و از و توقع مدح و ثنا کنی و بعضی گویند جود آنست کہ در نکی میان کسے و دو اون بچزے کہ این مومن ست یا کافر مستحق ست یا نا مستحق و بعضے گویند جود آنست کہ بسیار دہد و اندک نگاہ دارد

جوہر در تودد و تالف صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ اخلاق کریمہ و اوصاف شریفہ تودد و تالف است ہر چند در نہاد مردم این خلق تمام تر خیر و سعادت در و بشیتر وحدت و عزلت کہ محمود است بہ نسبت با تر ارست و الا تالف و صحبت با نیکاں را شرف مطالب و اعز مارب ست چہ ہر چہ از مصحوب خود بطریق صحبت ہر چہ بروغالب بود از خیر و شر اکتساب کند پس اہل خیر و صلاح بواسطہ مخالطت و ممازجت نفوس و ارواح اوصاف خیر از یکدیگر اکتساب کنند۔

جوہر در کظم غیظ صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ کظم غیظ یعنی فرو خوردن خشم کارے عظیم الشان ست از باب قہر نفس و جہاد با شیطان ست کہ نفس بر امضاء موجب خشم می آرد و شیطان برانیدہ او و ایلام جانے می گمارد و مراد آنست کہ بر نفس و شیطان غالب آید و موافقت و متابعت ایشان ننماید التماس کردند بحضور حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ چہ چیز ست کہ ما را از خشم جناب خداوند تعالیٰ دور کند فرمودند کہ خشمناک نشوی و فرمودند ہر کہ خشم فرو خورد حق تعالیٰ عذاب خود از و باز دارد و اتفاق کردہ اند بر ین کہ ہیچ کار نیست فاضل تر از حلم بوقت خشم و صبر بوقت طمع۔

جوہر در صفح صفح آنست کہ از گناہگار بگذرد و با حسان پیش آید پس عفو عام باشد و صفح خاص بود

جوہر در سخا سخا بالفتح جوانمردی و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ آنست کہ بعضی مال بدہد و بعضی را نگاہدارد و جود آنست کہ اکثر بدہد و بعضے را نگاہدارد و آنکہ چیزے را نگاہ ندارد و کل بدہد سے صاحب ایثار ست و از نیکہ گفتہ شد بنا باید دانست کہ جود اعلیٰ بود از سخا بلکہ سخا اعلیٰ و اکمل از جود ست زیرا کہ سخا صفت طبعی ست و گفتہ اند کہ حق تعالیٰ ما لک را صفتی نگردانند مگر آنکہ طبیعت دیرا بر ای سخا ست گردانند و در مقابلہ سخا شح است و شح صفت نفس ست و در مقابلہ جود تخل ست و جود و تخل بکسب عادت ہم دست دہد اما سخا و شح صفت طبعی ست اگر نفس غالب شح غالب و اگر روح غالب سخا غالب پس سخا خاص باشد و جود عام بود کل سخی جواد و لیس کل جواد سخیا و حق سبحانہ و تعالیٰ را صفت بسخا نکنند زیرا کہ سخا از نتیجہ طبیعت است و اللہ تعالیٰ منزہ عنہا و در جود و فعل زیادہ دہ و طالب غرض عاجل و آجل و ناظر و امید و ثناء

۱۰

از خلق وثواب از خالق وسخا ازین همه مبراست پس بذل عام تر از همه وسخا اتم واکمل از جود وایثار افضل و اعلی از سخا وصاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که هیچ خلق آن نورانیت ندارد که سخا وایثار تا غایتی که اگر شخصی بود مستجمع خصال ذمیمه وسخاوت در وموجود باشد نور سخاوت ظلمات ذمائم دیگر را بپوشاند وسلوک طریق تصوف کسی را آسان دست دهد که در غریزت او سخاوت مفطور بود ودر لوح استعداد او آیه ایثار مسطور صوفی محقق وعارف مدقق که قدم او در علم توحید راسخ بود هرچند در عطاے که دست او واسطه بود خود را ودیان نه بیند لیکن در عطائیکه دست دیگر واسطه آن بود بعد از مشاهده مسبب که منعم مطلق است واو را شکر او واسطه را نیز که سبب آن باشد اثبات کند واز دست پذیرد واثبات واسطه در توحید او قادح نبود ودر معنی بصدر رسالت صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم اقتدا نماید که از حضرت امیر المومنین صدیق اکبر در بذل مال منت قبول فرمودند شیخ شیراز قدس سره ؎

سخاوت مس عیب را کیمیاست	سخاوت همه در دنیا را دواست

جوهر در وفا بالفتح وعده بجا آوردن وبسر بردن عهد ودوستی وسخن وبالفظ کردن ودوختن وجستن مستعمل وصاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند وفا آنست کسی که در باب تو احسان کرده باشد تو هم در باب او احسان کنی چنانکه دیرا باید نه چنانکه ترا باید پس وفا اخص باشد از مروت۔

جوهر در حیا وحیا بالفتح ودر آخر همزه وبے همزه نیز بمعنی شرم ونفی آن بلفظ بی کنند وبالفظ بالیدن مستعمل وبمعنی باران وفراخی سال ونزدیکی بعضی با همزه بمعنی شرم وبے همزه بمعنی باران وصاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند که حیا باز داشتن نفس است حق باز داشتن از هر چیزیکه در شریعت وطریقت وعادت ومروت مذموم بود وصاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که حیا از جمله احوال مقربان ست چنانکه قرب زیادت حیا بیش وهر که هنوز حال حیا بدو فرود نیامده باشد علامت آن بود که هیچ مرتبه از مراتب قرب نیافته است وحیا بر آنست که باطن بنده از هیبت اطلاع حضرت خداوند تعالی منطوی گردد واین دو گونه است حیاء عام وحیاء خاص حیاء عام صفت اهل مراقبه است که قلب ایشان از هیبت اطلاع رقیب قریب جل ثناوه بر سیئات وتقصیرات خود منطوی گردد وحیاء خاص صفت اهل مشاهده است که روح ایشان از عظمت تجلی وهیبت حق تعالی در حق خود منطوی گردد واین حیاء از جمله احوال ست وحیاء عام که مندرج ست در صحت مقام مراقبه از جمله مقامات ست واین حیا محافظت ظاهر وباطن ست از مخالفت احکام خطاب الهی بسبب مراقبه نظر حق سبحانه وتعالی واین حیا بر دو گونه است یکے حیا از معصیت ودوم حیاء تقصیر در طاعت ۔

جوهر در تلطف ملاطفت نرمی نمودن ومهربانی کردن وصاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند

تا لطف آنست که با خلق نرمی کنی نه درشتی حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالی وجہہ غلام خود را فرمود تا جواب ندا دو پس دوم بار سوم بار پس خود رفتند و دیدند که غلطیده است فرمودند ترا می خوانم تو نمی شنوی عرض کرد که می شنوم فرمودند ترا بدین چه آورد گفت جواب داوی عرض کردم را از شما امینی ست بلکی جواب ادم فرمودند ترا آزاد کردم

جوہر در بشر بشر آنست که تازگی نمائی در ظاہر بر روی خلق با وجود آنکه کراہت و ناخوشی بود در دل

پس بشر قریب بشاشت است

جوہر در طلاقة طلاقت بفتح کشادگی زبان و تیز زبانی صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند طلاقة آنست که کشادگی نمائی در گفتار با خلق یعنی بر روی کسی سختی نکنی و درشت و بر صفتی نکوئی که روی ناخوش گردد

جوہر در سکینه سکینه بفتح سین مهمله و کسر کاف عربی آرام و آہستگی صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند سکینه آنست که ارامیده باشی در کار ها تا گفته اند در هر حالی و هر حادثی که طبع آدمی ازان از دست میرود مضطرب میگردد صاحب سکینه اوست که در چنین حالات از دست نرود -

جوہر در وقار وقار بفتح آرامیدگی و آہستگی و گرانباری ماخوذ از وقر بالفتح بمعنی گرانبار شدن و بکسر اوخواندن نوعی از تقویس ست - صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند وقار آنست که آہسته باشی در کار ها نه آنکه عجلت کنی که العجلة من الشیطان والتانی من الرحمن و وقار قریب سکینه است

جوہر در دعاء و دعا بضم حاجت خواستن از خداوند تعالی آذعیه بفتح اول وسکون دال وکسر عین و فتح تحتانی جمع و بالفظ رسیدن و رساندن و گفتن مستعمل و بالفظ کردن و گفتن کنایه از وداع شدن نیز باشد و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند دعا آنست که مسلمان را بدعاے خیریت یاد آری متعاکان اولا جاهیا کان اولا -

جوہر در ثناء ثنا بفتح سخن نیک و ستایش و بالفظ کردن مستعمل و صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند ثنا آنست که همه را نیکو گوئی اگرچه کسی جافی باشد -

جوہر در حسن خلق شیخ قطب الدین دشتی قدس سرہ در رساله مکیه میفرمایند قال ابن المبارک حسن الخلق بسط الوجه وکف الاذی وبذل الندی فرمود ابن المبارک قدس سرہ حسن خلق آنست که گشاده رو بود و از رنجیدن و رنجانیدن دور بود و دادن عطا بود و سئل سهل التستری عن حسن الخلق فقال احتماله الاحتمال وترک المکافات والرحمة للظالم والدعاء له پرسیده شد سهل تستری قدس سرہ از نیکخوئی پس گفت کمترین نیکخوئی قبول کردن جفا خلق ست و ترک دادن بمکافات است و بخشیدن مر ظالم را و دعاے خیر کردن مر آن ظالم را و شیخ سعد الدین قدس سرہ در مجمع السلوک میفرمایند

که حسن خلق یعنی نیکخوئی آنست که با خلق بگشده و با خود بر ایشان نهند و عفو را لازم گیرد بزرگے را پرسیدند که حسن خلق از که آموختی گفت از قیس بن عاصم که روزی در خانه او نشسته بودم کنیزک وضو بیاورد مدتی گذشت و صبر کرد چون از دست وی بر سر پسر قیس بیفتاد و در حال بمرد کنیزک بترسید گفت هیچ مترس ترا از بهر حق تعالی آزاد کردم و نقل است که ترکی از خواجه ابراهیم ادهم قدس سره پرسید که راه آبادانی کدامست اشارت سوی گورستان کردند آن ترک بر سر مبارک ایشان چنان زد که خون روان شد کسی گفت که ایشان سلطان ابراهیم ادهم اند آن ترک پشیمان گشته معذرت کردن گرفت فرمودند معذرت حاجت نیست من برای تو از حق تعالی بهشت خواستم چگونه روا باشد که نصیب من از تو نکوئی بود و نصیب تو از من بدی و خواجه معروف کرخی قدس سره کفنا و حلة و ضو میکردند و مصحف و جامهٔ خویش آنجا نهاده عورتے آن مصحف و جامه برداشت و روان شد خواجه فرمودند ای خواهر با کے نیست بر تو لیکن باشو هرے هست که مصحف خواند گفت نه فرمودند مصحف بده و جامه ببر و روزی امام احمد حنبل قدس سره وضو میکردند دستار پنبی نهاده مردے آمد و بدزید و روان شد امام فرمودند ای عزیز و بهت لک قل قبلت و حجة الاسلام امام محمد غزالی قدس سره در کیمیای سعادت میفرمایند که خداوند تعالی بر حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم ثنا کرد بخلق نیکو و فرمود انک لعلی خلق عظیم و حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم فرمودند که مرا فرستاده اند تا محاسن اخلاق تمام کنم و فرمودند عظیم ترین چیزے که در ترازو نهند خلق نیکوست یکی عرض کرد که دین چیست فرمودند خلق نیکو و عرض کردند که فاضل ترین اعمال چیست فرمودند خلق نیکو و فرمودند از عقب هر بدی نیکوئی کن و مخالطت با خلق بخوی نیکو کن و عرض کردند که فلان زن بروز روزه دارد و بشب نماز گذارد ولیکن بد خوست همسایگان را بزبان می رنجاند فرمودند جاے او دوزخ ست و فرمودند خوے طاعت را چنان تباه کند که سرکه انگبین را و خلق نیکو گناه را نیست کند چنانکه آفتاب یخ را و حضرت فضیل عیاض قدس سره میفرمایند که صحبت با فاسق نیکو خوی دوست تر دارم که با قاری بدخوی و حضرت یحیی معاذ قدس سره میفرمایند خوی بد معصیتی ست که با آن هیچ طاعت سود ندارد و خوی نیکو طاعتی ست که با آن هیچ معصیت زیان ندارد

چهاردر تصغیر نفس صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند که تصغیر نفس آنست که نفس را همه بوقت در کارهاے خداوند تعالی خوار دارد بدانچه هوا و هوی با شد نکند

چهاردر توقیر اخوان در مجمع السلوک ست توقیر اخوان آنکه همه وقت برادران مومن را تعظیم دارد هر کس را فاضل خود در افضول پندارد

جوہر در تبجیل مشائخ در مجمع السلوک مذکورست کہ بزرگ داشتن مشائخ یعنی آنانکہ بسجادہ مشیخت ہستند یا ہر کہ در عمر بزرگ باشد ایشان را بزرگ داری و حرمت ایشان بواجبی بجا آری و فرمودہ ایشان را معمول بکنی روزی حضرت خواجہ تحقیق بلخی و حضرت ابو تراب نخشبی بر سلطان العارفین مہمان بودند و طعام پیش آوردند جوانے استادہ خدمت میکرد و ہر دو بزرگوار ان فرمودند بیا با ما طعام بخور جوان گفت من صائمم خواجہ ابو تراب فرمودند بخور و ثواب یکماہ بستان گفت روزہ نتوان گشاد پس خواجہ تحقیق فرمودند بخور و ثواب یکسال بستان ہمان جواب بداد شیخ بایزید بسطامی قدس سرہ فرمودند از دست بدارید کہ اندہ حضرت است پس مدتے بر نیامد کہ او را بوزدے گرفتند و ہر دو دستش جدا کردند۔

جوہر در ترحم بر صغیر و کبیر در مجمع السلوک مذکورست کہ ترحم بر صغیر و کبیر آنست کہ بخشائی بر خرد و بزرگ یعنے باید کہ لطف و رحمت او بر ہمہ باشد

جوہر در استعظام ما الیہ و استصغار ما منہ صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ استعظام ما الیہ و استصغار ما منہ آنست کہ ہر چہ از تو در حق کسی باشد و بکسے رسد اگر چہ آن شے عظیم بود تو آنرا حقیر دانی و ہر چہ از دیگری در حق تو باشد و بر تو رسد تو آنرا عظیم دانے۔

جوہر در قناعت قناعت بفتح راضی شدن باندک چیزے و نزد اہل اللہ قناعت آنست کہ قلب ساکن باشد در حال افلاس چنانکہ در تو انگری می باشد و چون در افلاس سکون نشد و رنج رسید آن قناعت نیست بلکہ رنج قلب ست کہ ثمرات پیدا میکند و چون افلاس باین وجہ باشد از ان افلاس پناہ باید جست و در حدیث شریف وارد ست کہ قناعت مال و گنج عظیم است کہ کم نمی شود و صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ میفرمایند ؎

گفت پیغمبر قناعت چیست گنج	گنج را تو وا نمیدانی ز رنج	بمفت
چون قناعت را پیمبر گنج گفت	ہر کسی را کے رسد گنجے نہفت	
از قناعت ہیچکس سیجان نشد	وز حریصے ہیچکس سلطان نشد	

و قدوۃ المحققین صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ قناعت عبارتست از وقوف نفس بر حد قلت و کفایت و قطع طمع از طلب کثرت و زیادت ہر نفسے کہ بدین صفت متصف شد و بدین خلق متخلق گشت خیر دنیا و آخرت و گنج غنا و فراغت بدو مسلم داشتند و راحت ابدے و عزت سرمدی نصیب او گردانیدند و غنا کہ عبارتست از عدم احتیاج گویا کسوتے ست کہ بر قامت قناعت دوختہ چہ احتیاج از صاحب قناعت بجہت قصر طمع از موجود و قطع نظر از معدوم صورت

نه بند و قناعت مقدمه رضاست هر که قانع شد مستعد نزول حال رضا گشت و قناعت در امور دنیوی پسندیده است نه در امور اخروی و طمع از جناب حق سبحانه و تعالی داشتن منافی صبر و قناعت نیست و در رشحات مذکور است که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که قناعت نزد ما آنست که چون کسی نان جو نا بخته یابد از روی نان جو بخته نکند و از نیز آنقدر خورد که دست و پا جنباند از برای نماز گذاردن و میفرمودند که بروجهی می باید بود که همیشه میسر شود و در خوردن و پوشیدن قناعت باید کرد بچیزیکه از ان فرومایه تر نباشد و میفرمودند اگر کسی در بیابان افتد مثلا که در ان نه آب بود نه آبادانی و از هیچ کس امید طعام نباشد و بیرا برای طعام هیچ وغدغه نشود و در باطن وی نیز هیچ تضرع نبود می توان گفت که این را قناعت بحقیقت حاصل شده است

دلا گر قناعت بدست آوری	در اقلیم راحت کنی سروری
اگر تنگدستی بسختی مثال	که پیش خردمند هیچ ست مال
مدار دخردمند از فقر عار	که باشد نبی را ز فقر افتخار
غنی را رز و سیم آرایش است	ولیکن فقیر اندر آسایش است
غنی گر نباشی مکن اضطراب	که سلطان نخواهد خراج از خراب
قناعت بهر حال اولے تر است	قناعت کند هر که نیک اختر است
ز نور قناعت بر افروز جان	اگر داری از نیک بختی نشان

چو هر در مزاح مزاح بکسر خوش طبعی کردن و بضم خوش طبعی - صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که مزح مخلقے شریف ست و گفته اند المزاح فی الکلام کالملح فی الطعام و اکثر آن هنگفتار و خصوصا اهل بدایات را که نفوس ایشان از بقایای رجوع و جنوح منسلخ نگشته باشد و قلوب بر دقائق صفات نفس و وقوف نیافته بغایت مکروه است و صوفیان را که نفوس ایشان در تحت سیاست علم مقهور شده باشد و بقایای هوا از ان برخاسته روا بود که بجهت ترویح قلب خود یا تالیف قلوب دیگران در وقت خود بقدر حاجت طریق مزاح و مداعبت با صحاب و با اهل و لا مسلوک دارند و آداب صوفیان در مزاح آنست که از جاده صدق انحراف نمایند و الفاظ موحش بکار ندارند و هر چه بسخافت عقل دلالت دارد اجتناب واجب دانند و صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند که در حالت مزاح از کذب و غیبت و فحش و لغو دور باشند و اکثر اوقات نکنند که اکثر اوقات خود را بهزل داون کار مردم سبک طبع است و با مرد با هیبت و وقار مزاح نکنند شاید که کینه گیرد و با مرد فرو تر نیز مزاح نکنند شاید که وے دلیر و شوخ گردد -

جوہر دہ مزاح حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و مجمع السلوک است کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم گاہ گاہ اگر کسے غمگین بودے دیرا بمزاح خوش کردے وقتی عجوزہ التماس نمود کہ فردا حال عجائز چگونہ خواہد بود فرمودند عجوز در بہشت نزول نکنند عجوزہ آں تنگ شد فرمودند غم مخور کہ فردا عجائز را در بہشت جوان گردانند و حضرت انس بن مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودند کہ حضرت سید عالم صلے اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم با من مزاح کردند و فرمودند یا ذا الاذنین

جوہر بعضی از محققین میفرمایند تجلی کہ ظہور حق ست بر دیدہ دل پاک سالک از روی کلیہ بچہار نوع ست آثاری و افعالی و صفاتی و ذاتی آثاری آنست کہ بصورت جسمانیات کہ عالم شہادت ست از بسائط علوی و سفلی و مرکبات بہر صورت کہ حضرت حق تعالیٰ را بیند و در عین رویت جزم داند کہ حضرت حق تعالیٰ است آنرا تجلی آثاری خوانند و از جمیع تجلیات آثاری تجلی صوری یعنی در صورت انسانی مشاہدہ نمودن اتم و اعلیٰ است (عزیزی کہ از ایں بزرگ دور و مہجور بعینین یقین نیز ۱۲) و تجلی افعالی آنست کہ بصفتے از صفات فعلی کہ صفات ربوبیت اند متجلی شود و اکثر آنست کہ تجلیات افعالے بانوار متلونہ نماید یعنی حضرت حق تعالیٰ را بصورت نور سبز و نور سرخ و نور زرد و نور سفید بیند و تجلی صفاتی آنست کہ حضرت حق تعالیٰ بصفات سبعہ ذاتیہ کہ حیوۃ و علم و قدرت و ارادت و سمع و بصر و کلام ست متجلی شود و گاہ باشد کہ تجلی صفاتی متمثل بنور سیاہ نماید یعنی حضرت حق تعالیٰ را متمثل بصورت نور سیاہ بیند و تجلی ذاتے آنست کہ سالک دریں تجلی فانی مطلق شود و علم و شعور و ادراک مطلق نماند و تجلیات مذکورہ بحسب صفا و اوقات متجلی علیہ متفاوت ست اگر حضرت حق تعالیٰ را منظر خود بیند تجلی ست کامل فاما اگر خود منظر حضرت حق تعالیٰ شود یعنی بیند کہ خود منظر حضرت حق تعالیٰ است اتم و اکمل ست زیرا کہ تحقق و ضمن ایں یادہ است و در جمیع مراتب تجلیات مذکورہ حضرت حق تعالیٰ را دیدن یا خود منظر حق تعالیٰ شدن در طریق تصفیہ واقع است و شہود تجلیات و بقا باللہ کہ بحسب حال کاملان واصل را دست میدہد آنست کہ بعد از فنائے سالک در تجلی ذاتی ببقائے حضرت حق تعالیٰ باقی گردد و خود را مطلق بے تعین جسمانی و روحانی بیند و علم او کہ علم کلی حضرت حق تعالیٰ شدہ محیط ہمہ ذرات کائنات مشاہدہ نماید و متصف بجمیع صفات الیت و قیوم و مدبر عالم باشد و ہیچ چیز غیر خود نہ بیند و مرادش بکمال توحید عیانی ایں ست ؎

آنکہ سبحانی ہمیگفت آن زبان		ایں معانی گشتہ بود او را عیان	
ہم ازیں رو گفت آن بحر صفا		نیست اندر جبہ ام غیر خدا	
ان انا الحق کشف ایں معنی نمود		گر بصورت پیش تو دعوے نمود	
لیس فی الدارین ہر کو گفتہ است		در ایں معنی چہ میگو سفتہ است	

۴	چون نماند از تو سوئے ہا تو اثر	بے گمان یابے از یخشنے خبر	

جوہر تجلی از ذات حق تعالے بر صورت بندہ بحسب استعداد بندہ است از بہر آنکہ ذات حق تعالے منزہ است از انکہ او را صورتے معینہ بود تا چون تجلی فرماید بآن صورت فرماید و بندہ در حالت تجلی حقتعالے بروی بجز صورت خود در آئینہ حق نہ بیند و حضرت سید عالم از بہر معنی فرمودند المومن مرآۃ المومن مومن اول اسم حق تعالے است و مومن ثانی اسم بندہ چون حق تعالے از ذات خود بہ بندہ تجلی فرماید بمثابہ آئینہ برابر شخصی تا چنانچہ صورت آن شخص بود از خوبی و زشتی در آئینہ نمودہ شد یعنی چون انسان کامل شد آن حصہ کہ دیر است از وجود مطلق بروے متجلی گردد و آن حصہ عین ثابتہ ویست پس صورت عین ثابتہ خود دیدہ باشد نہ حق را کہ حق از صورت معینہ محدودہ محصورہ متعالی ست و بندہ مقید بصورت معینہ چگونہ حق را تواند دید

جوہر بدانکہ ذات حضرت حق تعالی باعتبار تجلی و ظہور او سبحانہ در ہمہ مظاہر ہمہ اشیاست و ہمہ اشیا بحق تعالی موجود اند و بدون او سبحانہ معدوم و از ان کہ ذات حق تعالے بتجلی و ظہور بصورت اشیا نمودہ است اضافت وجود بر ایشان کردہ می شود و ہر گاہ اسقاط این اضافت نمایند ہر آئینہ اشیا فی حد ذاتہا معدوم باشند و غیر حق تعالے ہیچ نباشد. اینست معنی التوحید اسقاط الاضافات۔ یعنی توحید اینست کہ اسقاط اضافت صفت وجود ہستی بغیر نماید۔

جوہر مناسبت میان حق و بندہ آنست کہ حق تعالی المتجلی ست بان اعتبار کہ وجود ی مطلق است و مقید باسم و رسم نیست و بندہ از رق قیود مشخصہ مطلق و معرا گشتہ و از عبودیت اسماء جبروتیہ مخلص و منزہ شدہ چرا کہ بندہ اللہ تعالی است بلکہ بہمگی وے فانی شدہ افعال در افعال حق و صفات در صفات حق، از بندہ جز آنکہ بآن متمیز ست از حق کہ آن وجود شخصی ویست نماندہ پس چون مناسبت میان عبد و رب حاصل شد تجلی ستواصل شد بدین ہمہ کہ بندہ جز خود را در آئینہ حق نہ بیند

جوہر بدانکہ ممکن نیست کہ حضرت حق تعالی را چنانچہ حق ست ببیند بجہت آنکہ تا مناسب تمام میان بندہ و حق حاصل نشود رویت محال ست و اگر چہ بندہ از قیود نفس بہ یافت خلاص یافتہ و متخلق باخلاق اللہ گشتہ مناسبت حاصل کردہ اما انچہ بندہ بآن متعین گشتہ از وجود شخصی ہنوز باقی ست پس مناسبت تمام او را حاصل نشدہ پس رویت ممکن نباشد و در چنین حال بندہ را محقق است کہ صورت خود چنانچہ خود ست ندیدہ الا در حق بر مثال آئینہ در عالم کہ چون در مقابل شخص آید شخص صورت خود در ان بیند و آئینہ را در ان نہ بیند و حال آنکہ میداند کہ صورت خود ندید الا در آئینہ

جوہر بدانکہ آئینہ مثالے ست مر تجلی را درین عالم و در ہر ے دیدہ نمیشود جز صورت خود و جز مر آئینہ خود نمی تواند دید۔ اللہ تعالیٰ ظاہر کرد آئینہ را تا مثالے باشد اہل عالم را مر تجلی ذاتی حق بر حق تا چون نظر کنند در آئینہ جز صورت خود نہ بینند پس بدانند کہ ذات الہی نتواند دیدا لا وقتے کہ تجلی اسمائی فرماید از وراے حجاب نوری۔ آدمی صورت خود در آئینہ می بیند و میداند بیقین کہ صورت ویست در آئینہ از انجہت کہ صورت خود را می شناسد و از انجہت کہ در آئینہ کوچک صورت خود را کوچک می یابد در آئینہ بزرگ صورت خود را بزرگتر ازان می یابد کہ ہست و میگوید کہ این صورت من نیست و میداند کہ در اندرون آئینہ ہیچ صورتے نیست و میداند کہ میان وے و آئینہ نیز صورتے نیست پس بیقین نمی تواند گفت کہ خود در آئینہ دیدم چرا کہ اگر از وی چگونگی آن پرسند نتواند گفت و بیقین میداند کہ صورت خود را دیدہ پس نبا بر تردد ہم منفی بود و مثبت ہم موجود بود و ہم معدوم ہم معلوم و ہم مجہول۔ حق تعالے این آئینہ را برای بندگان ضرب المثلے ساخت و پیدا کرد تا بندہ بداند بیقین کہ چون از ادراک حقیقت مثل این صورتے کہ ہم ازین عالم مخلوق ست عاجز و متحیر میگردد و او را یقینے کہ سبب اطمینان او بود حاصل نمیشود بطریق اولی کہ از ادراک حقیقت روبہ حق تعالیٰ کہ خالق ست و با ہیچ چیز تشابہ ندارد عاجز تر و نادان تر و متحیر تر باشد۔

جوہر در فیض اقدس و فیض مقدس شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ را دو تجلی ست یکی تجلی عینی علمی کہ صوفیہ تعبیر از ان بفیض اقدس کردہ اند و آن عبارت از ظہور حق ست سبحانہ اندلاً در حضرت علم بر خود ش بصور اعیان و قابلیات و استعدادات ایشان و دوم تجلی شہودی وجودی کہ معبر می شود بفیض مقدس و آن عبارت ست از ظہور وجود حق سبحانہ و تعالیٰ منضبع باحکام و آثار اعیان و این تجلی ثانی مترتب بر تجلی اول ست و مظہرست مر کمالاتے را کہ بتجلی اول در قابلیات و استعدادات اعیان اندراج یافتہ

جوہر قدوۃ المکاشفین شیخ محمد بن یحیی بن علی الجیلانی قدس سرہ در شرح گلشن راز میفرمایند کہ توحید شہودی عیانی وجدانی ذوقی را سہ مرتبہ است اول آنکہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بہ تجلی افعال بر سالک متجلی شود و سالک صاحب تجلی جمیع افعال اشیا را در افعال حق تعالیٰ فانی یابد و ہیچ مرتبہ و ہیچ شے را غیر حق تعالیٰ فاعل نہ بیند و غیر حق تعالیٰ را مؤثر نشناسد و در اصطلاح این طائفہ این مقام را محو خوانند۔ دوم آنکہ حضرت حق تعالیٰ بہ تجلی صفاتی بر سالک متجلی شود و آن سالک جمیع صفات اشیا را در صفات حق تعالے یابد و صفات اشیا را صفات حق تعالیٰ بیند و داند و غیر حق تعالیٰ مطلقاً ہیچ صفت نہ بیند

و نداند و خود را و اشیا را منظر و مجلی صفات الہی شناسد و صفات او را در خود و ظاہر بیند و در اصطلاح محققان این را مقام طمس گویند و مرتبہ سوم آنست کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بہ تجلی ذاتی بر و متجلی شود و سالک جمیع ذوات اشیا را در پرتو نور تجلی ذات احدیت فانی یابد و تعینات عدمی وجود بفنا در توحید ذاتی مرتفع شود و ہیچ چیز را غیر حق نہ بیند و نداند و وجود اشیا را وجود حق تعالیٰ شناسد و باصطلاح این طائفہ محی عبارت ازین فناست و صاحب این مقام جمیع ذوات و صفات و افعال اشیا را مضمحل و متلاشی در اشعۂ انوار ذات و صفات و افعال حق تعالیٰ می یابد

جوہر ذات حق تعالیٰ را باعتبار تنزل و ظہور در دو مرتبہ علم و عین ہفت اعتبار کلی لازم ست کہ صفات سبعہ ذاتیہ اند کہ حیوۃ و علم و قدرت و ارادت و سمع و بصر و کلام است و اشتمال ہر تجلی بر جمیع تجلیات را در اصطلاح سر التجلیات میگویند۔ در تحت ہر تجلی از تجلیات نامتناہی وجہ الہی بنا بر اشتمال او بر تمامت تجلیات ہزاران بحر علم و معرفت و اسرار از علم راز غیب نہفتہ و مخفی است۔ ذات حق سبحانہ و تعالیٰ را صفات نامتناہی اند و ذات را باعتبار ہر صفت و نسبت ظہور و تجلی خاص ست پس ہر آئینہ تجلیات حضرت حق تعالیٰ غیر متناہی باشد۔

جوہر شطحیات بالفتح و حاء مہملہ مکسور و یا تحتانی مشدد و باصطلاح صوفیہ کلماتیکہ بوقت مستی و ذوق بے اختیار از بعض اہل اللہ صادر میشوند چنانکہ از حضرت منصور قدس سرہ انا الحق و از حضرت سید الطایفہ ابو القاسم شیخ جنید بغدادی قدس سرہ لیس فی جبتی سوی اللہ و از حضرت سلطان العارفین شیخ بایزید بسطامی قدس سرہ سبحانی ما اعظم شانی مشایخان این کلمات را رد کنند و نہ قبول۔

جوہر تجلی ظہوری بر دو نوع است عام و خاص عام را تجلی رحمانی نامند کہ افاضہ وجود مع ما یتبعہ من الکمالات بر تمامت موجودات فرمودہ درین تجلی ہمہ موجودات مساوی اند ما ترے فی خلق الرحمن من تفاوت۔ و رحمتی وسعت کل شے و این رحمت را رحمت امتنانی خوانند چہ بمحض منت و عنایت بے سابقہ عمل ہر ہمہ اشیا افاضہ این رحمت فرمود و فضل عبارت ازین تجلی است بر دو عالم کہ عبارت از غیب و شہادت و دنیا و عقبیٰ ست بدین تجلی بانوار وجود روشن ساختہ ؎

این بود مر ذوات را شامل	ناقص از وے بر ابر کامل
کافر و کفر و مومن و ایمان	ہمہ را اندرو مساوے دان

خاص را تجلی رحیمی گویند کہ فیضان کمالات معنویہ بر مومنان و صدیقان و ارباب قلوب از ست مثل معرفت و توحید و رضا و تسلیم و توکل و متابعت اوامر و اجتناب از نواہی و ازین تجلی تعبیر بفیض نمودہ

و درین تجلی کافر از مومن و عاصی از مطیع و ناقص از کامل ممتاز گشتہ اند۔ شرح گلشن راز

جوہر عارف چون بتجلی اسم القہار ببیند در پناہ تجلی اسم الحفیظ بگریزد ولیکن داند کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ درین صورت متجلی ست باید کہ دلیری نکند نقل ست کہ مریدے بموجب فرمودہ شیخ خود در کوہستان عزلت داشت مارے پیش وے رسید خواست کہ ویرا بگیرد و مار او را بگزید این خبر بشیخ خود فرستاد جمعی آمدند و او را نزدیک شیخ بردند شیخ فرمود کہ مار را چرا گرفتی گفت تا فرمودہ بودید کہ غیر حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ نیست پس آن مار را غیر حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ ندیدم از نخست دلیری کردم و ویرا بگرفتم شیخ فرمود برگاہ کہ خداوند تعالیٰ را بلباس قہر ببینی بگریز و نزدیک او مرو الا چنین کند پس دعا کرد و باد بروی وزید او شفا یافت پس فرمود بعد ازین گستاخی مکن تا وقتیکہ او را نیک نشناسے۔

جوہر تجلی ظہور حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ جمالے می باشد و جلالے می باشد تجلی جمالی آنست کہ مستلزم لطف و رحمت و قرب باشد و جلالے آنکہ موجب قہر و غضب و بُعد باشد و بحقیقت ہر جمالے مستلزم جلالے و در پس پردہ ہر جلالے نیز جمالے ست زیرا کہ جلال احتجاب حق ست بحجاب عزت و کبریائی از عباد تا ہیچکس او را بحقیقت وہویت چنانچہ ہست نشناسد و جمال تجلی حق ست بوجہ و حقیقت خود از برای ذات خود پس جمال مطلق را جلالے باشد و آن نہایت حق است مر جمیع اشیا را با فنا در تجلی وجہ مطلق و این مرتبہ علو جمال است و این جمال را دو نوعی ست کہ بآن اشیا نزدیک میگردد و آن دو نوع جمال مطلق است بصورت جمیع اشیا و این دو نوع جمال را نیز جلالے ست و آن احتجاب جمال مطلق است بہ تعینات اکوان۔ شرح گلشن راز

جوہر روی ہر رویان بمناسبت نور و لطف و رحمت با تجلی جمالی مشابہت داشتہ باشد و زلف بتان شوخ و دلربا بمناسبت ہر ظلمات و پریشانی و حجاب با تجلی جلالی نسبت تمام بودہ باشد و روے و زلف محبوبان متقابل و نمود ار تجلی جمالی و جلالی باشد۔ شرح گلشن راز۔

جوہر اہل اللہ میفرمایند کہ تجلی ذاتی در دنیا حاصل نیست موطن آن دار آخرت است اگر کسے ہمگی ہمت خود را بہ حصول تجلی گمارد و در تمام اوقات سے سر نیاید الا در بعضے زمان بلکہ در آن و بعضے قاصل اند کہ تا یکپاس و دو پاس و زیادہ ازان می تواند و این محال ست نماید در دار دنیا۔

جوہر تجلی عبارت ست از ظہور ذات و صفات الوہیت و روح را نیز تجلی باشد و بسیار کسان درین مقام مغرور شدہ اند و پنداشتند کہ تجلی حق یافتند اگر شیخ کامل صاحب تصرف نباشد ازین ورطہ خلاص دشوار بود چون آئینہ دل از صفات بشریہ و رنگہا بطبیعت صافی شود و بعضی صفات روحانی

بر دل تجلی کند و آن از غلبات انوار روحانیت بود که بیکبارگی از صفات بشری بیرون آمده باشد و گاه بود که روح بیکبارگی صفات خویش در تجلی آید و این از محو آثار صفات بشریت بود و گاه بود که ذات روح که خلیفه حق است در تجلی آید و بخلافت خود دعوی انانیت کند و فرق در تجلی روحانی و ربانی آنست که تجلی روحانی و بسمت حدوث دارد و آن را قوت افنا نباشد اگرچه در وقت ظهور از آله صفات بشریت کند اما فنا نتواند کرد چون تجلی در حجاب شود و در حال صفت بشریت پیدا گردد اما در تجلی حضرت حق سبحانه و تعالی از این آفات ایمن باشد دیگر آنکه از تجلی روحانی آرام دل پدید آید و از شک و ریب خلاص نماید ذوق معرفت تمام ندهد و تجلی حضرت حق سبحانه و تعالی بخلاف این باشد دیگر آنکه از تجلی روحانی غرور و پندار پدید آید و عجب و سستی بفزاید و در طلب نقصان شود و خوف و نیاز کم شود و از تجلی حضرت حق سبحانه و تعالی این جمله بر خیزد و سستی به نیستی بدل شود و در طلب بفزاید و تشنگی زیاده گردد و خوف و نیاز بیفزاید- و انسان آئینه ذات و صفات حق سبحانه و تعالی ست چون آئینه صافی گشته هر صفت که حضرت خداوند تعالی خواهد تجلی کند اگر بصفت حیات متجلی شود چنان بود که خضر و الیاس را حیات باقی بود و اگر بصفت کلام متجلی شود چنان بود که موسی را بود و اگر بصفت رزاقی تجلی بود چنان باشد که مریم را بود و چون بصفت خلاقی تجلی کند چنان باشد که عیسی را بود و اگر بصفت امانة تجلی کند چنان بود که مرید خواجه ابو تراب نخشبی را بود در حالتی که نظر خواجه بایزید قدس سره بروی افتاد نعره زد جان بداد چنین کس همت بر هر کرا گمارد هلاک کند- و دیگر صفات بهمین میدان و فرق بغایت دقیق ست میان مشاهده و مکاشفه و تجلی و استتار میان این طائفه متعارفه است خلاصه کلام شیخ شرف الدین احمد یحیی آنچه در مکتوب خود نوشته-

جوهر وصول بحضرت خداوند نه از قبیل وصول جسم ست بجسم یا عرض ست بعرض یا جوهر ست بجوهر یا علم است بمعلوم یا عقل است بمعقول یا شے است بشے تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا-

جوهر هر که بطریق تصفیه کما ینبغی اشتغال نماید دل او که بحقیقت برزخ جامع وجوب و امکان است بسبب ذکر و توجه کلی بمبدا و رفع موانع بنور قدس منور گشته صفائی تام حاصل کند هر چه هست در و بنماید و صور جمیع اشیا از مادیات و مجردات دران دل منکشف گردد و بواسطه صفائی و مناسبت که بعالم معانی حاصل کرده مجردات که در عالم جسمانی صور حسیه ندارند متشکل بالشکال محسوسات گشته بر و ظاهر شوند بمناسبتی که میان او و صورت ایشان بوده و گاه در عالم مثال ملتبس بلباس مظاهر حسنه بر و ظاهر شود و این را در اصطلاح تانسیخ خوانند که عبارت از تجلی حق ست بصور مظاهر حسنه و این ابتدا تجلیات القلوبست بشرح گفتن

جوهر سالکان که بمراتب تجلیات افعالی میرسند بسبب آن احوال که دران دم بر ایشان غالب است

حق تعالیٰ را در عالم ہر نوع شانے متمثل بصور مظاہر محسوسہ از انسان وغیرہ مشاہدہ می نمایند و این را تجلیات افعالی می نامند زیرا کہ حق بصور اشیا ظاہر شدہ و در اصطلاح صوفیہ تانیس نامند۔

جوہر ہدانکہ بذوق و وجدان باین مقام رسیدی کہ تجلی ذاتی ترا حاصل شد بجائے رسیدی کہ غایت سیر سائران و نہایت سلوک سالکان است و اعلیٰ ازین مقام مخلوق را ممکن نیست پس طلب زیادہ مدار و نفس را در طلب رنجہ مکن و مپندار کہ بشر را مقامے عالی تر ازین دست دہد کہ بالائے این عدم محض است سوال چون گفتی کہ درین وصول و رویت جز عین ثابتہ خود ندیدہ چگونہ در وے عین وی حق نباشد جواب گوییم کہ دیدن بندہ عین خود را و ظاہر شدن صورت عین وی بروے عین دیدن حق و رسیدن بحق است از بہر آنکہ اعیان ثابتہ شیون و صفات و اسماء حق اند پس مطلقاً غیر حق نباشند و اسماء و صفات من وجہ عین حق اند و من وجہ غیر حق پس چون سالک مشاہد عین خود عین خود گردد مشاہد حق گشتہ۔

جوہر ہدانکہ لابد ست مرید مبتدی را از شیخ کامل کہ اقتدا کند بشیخ قولاً و فعلاً زیرا کہ شیخ ہمراہ مرید مبتدی را در راہ سلوک چہ معلوم ست راہی را کہ ندیدہ باشد بے را ہبر رفتن دشوار ست و راہبر کسے بود کہ راہ را دیدہ باشد و کار درویشی و شیخی را محک و معیار ست قرآن مجید و احادیث و اجماع امۃ مسلمہ است پس ہر چیز یکہ از شان شیخی موافق معیار باشد آن صحیح ست یعنی اگر قول و فعل شیخ موافق کتاب و سنت و اجماع ست صحیح شیخ قوام الدین فرمود ای درویش محک و معیار این کار و کتاب و سنت و سیر سلف کہ اہل اقتدا بوند نہ احادیث مجرد و مقام متبرک کہ فلان فرزند درویش ست در جائے آبا و اجداد خود نشستہ و چیزے کہ از شان شیخی مخالف معیار ست آن فاسد و باطل یعنی اگر قول و فعل شیخ مخالف کتاب و سنت و اجماع بود ہیچ نباشد آن شیخ لائق شیخی و مقتدائی نبود و ہر کہ بدو اقتدا کند بمقصود نرسد قال اللہ تعالیٰ یا ایہا الذین امنوا اتقوا اللہ وابتغوا الیہ الوسیلۃ اے مومنان از خدا بترسید و از عذاب او پرہیز کنید و بجوئید سوی خدا تعالیٰ وسیلہ و وسیلہ سوی او پناہ گرفتن بہ بندگان خاص است و تقرب سوے مشائخ عظام و فقراء کرام است و قال علیہ السلام اصحابی کالنجوم بایہم اقتدیتم اہتدیتم یاران من ہمچو ستارگان اند ہر کدام کہ اقتدا کنید شما راہ یابید یعنی کلام خدا و رسول خدا اشارت باین میکند کہ طالب را اقتدا بشیخی کامل باید و صحبتش حالتی پیدا شود کہ دل از دنیا سرد شود و محبت حق تعالیٰ و رسول او و دوستان او و اعمال صالحہ و توفیق حسنات و اجتناب و بیزاری از سیئات و مکروہات و از صحبتش دوام حضور حاصل گردد و از یاد الٰہی اطمینان و جمعیت میسر شود۔ صاحب مثنوی بمعنوے

قدس سره میفرمایند ؎

رو بجو یار خدا سے را تو زود		چون چنین کردی خدا یار تو بود	
گفت پیغمبر که یزدان مجید		از پے هر درد درمان آفرید	
چون ترا آن چشم باطن بین نبود		گنج می پندار اندر هر وجود	
چونکه گنجے هست در عالم مریخ		هیچ ویران را مدان خالی ز گنج	
گر سفر داری برین نیت برو		ور حضر باشد ازین غافل مشو	
در بدر میگرد و می رو کو بکو		جستجو کن جستجو کن جستجو	
قصد هر درویش میکن بی گزاف		چون نشان یابی بجا بیکن طواف	

جوهر حضرت شیخ فانی فی الله و باقی بالله شاه کلیم الله قدس الله تعالی سره العزیز در قشول میفرمایند که بحکم من لیس له شیخ فشیخه الشیطان بر هر صاحب دل متحتم ست که طلب شیخ نماید و از این مشکل نماید که چون مبتدی ست امتیاز مصلح از مفسد نتواند کرد و ولی را از غیر وے جدا نتواند نمود پس بقیاس مصلحان مفسدان را نیز مصلح داند یا عکس و درین هر دو شق غلط کرده باشد حضرت شیخ شرف الدین یحیی منیری قدس سره در حل این مشکل میفرمایند که عادت جناب الهی و سنت حضرت خداوندی برین جاریست که هیچ عصر را از مشائخ و زنادقه و اتقیا و اخیار و نجبا و نقبا و ابدال و اقطاب و غوث و سائر اهل الله از انالی خدمات و غیرهم من العاشقین و المعشوقین خالی نداشته و ندارد و نخواهد داشت پس لابد ست مر طالب صادق را که بخدمت مشایخی که بر جاده این طریقه میروند و باین سیرت معروف اند مراودت نماید و مرات و کرات مجلس ایشان را دریابد و در هر بار متفحص دل خود شود اگر بیند که از هجوم وساوس و هواجس و انواع خطرات که حاوی دل او بوده فی الجمله رهائی بدست می آید صحبت آنرا که این دولت از و راه می آید لازم گیرد و گر قلت صحبت منبع این نعمت ست اگر ستمگر دد اسیر بشیرست و اگر هیچ تفاوتی در هیچ حالتے نیابد بداند که نصیب من پیش این شیخ نیست و دوا ے خود از در دیگر طلب نماید بی آنکه انکارے در باطن پیدا آرد و میفرمایند که جناب فیضمآب مرشد الکونین غوث الثقلین محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی رضی الله تعالی عنه و ارضاه فرمودند که هر که قیام نماید در نصف لیل و دو رکعت بخواند و سجده کند و الحاح نماید و استغاثه کند بجناب خداوند تعالی و این دعا بخواند یا رب ولنی علی عبد من عبادک المقربین یدلنی علیک و یعلمنی طریق الوصول الیک جناب خداوند تعالی فتح کند بروی باب وصول را و دلالت فرماید بروی انا و لیار خود که دلالت کند و ارشاد نماید

بحضرت باعظمت حق سبحانہ وتعالے واین مجرب شدہ است مرات وکرات ـ

جوہر نوزدہم حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم الرفیق ثم الطریق

صاحب مثنوے معنوی قدس سرہ ؎

یار باید راہ را تنہا مرو	از سر خود اندرین صحرا مرو
ہر کہ او بی مرشدی در راہ شد	او ز غولان گمرہ و در چاہ شد
گر نباشد سایۂ پیرای فضول	پس ترا سرگشتہ دارد بانگ غول

حضرت امام اعظم نعمان بن ثابت کوفی با آنکہ وفور علم وعقل از ہمہ داشت ومجتہد وصاحب مذہب شریعت بود بجہت صحبت وشرط ادب طریقت کہ واجب است بیعت بحضرت امام جعفر صادق کرد وخرقہ اجازت از و پوشید وتلقین ذکر وفکر از و گرفت ونیز خرقہ اجازت تبرکاً از حضرت فضیل عیاض پوشید وذکر از و گرفت وحضرت امام شافعی کہ مجتہد واوتاد ووقت بود ارادت بحضرت ہیبرہ البصری آورد وبیعت باو کرد وخرقہ اجازت از وی پوشید وحضرت امام احمد حنبل بیعت بہ بشر حافی کردند واز خرقہ پوشید وحضرت امام محمد ارادت بحضرت داؤد طائی آورد وبیعت وخرقہ اجازت از و پوشید و حضرت امام ابو یوسف بحضرت حاتم اصم بیعت کرد ومرید شد وحاتم مرید شقیق بود ابو علی کنیت او ـ

جوہر بیستم شیخ ابو النجیب رحمہ اللہ فرمودہ کہ طالب را باید کہ ارادت وبیعت شیخ زندہ کند کہ از و پند ونصیحت پذیرد وخرقہ اجازت بعد از یافت حق پوشاند وشیخی کہ نقل کردہ است با وبیعت وارادت باتفاق شیوخ سلف روا نیست کہ راہ منفعت ظاہر بر و بستہ شد ـ بعضے مشائخ کہ مرید میگیرند در وقت مرید کردن مرید را میگویند کہ تو مرید فلان مشائخ شدی از دست من این غلط است باید کہ اول نام پیر حاضر کہ بوی بیعت کردہ است بگوید بعد آن نام پیر غائب بزبان آرد ـ

جوہر بیست ویکم بعضے از شرائط شیخ ست کہ کریم ورحیم باشد بر عامۂ مریدان وعامۂ خلق وصبور باشد از بلا ما وجفا ما وحلیم باشد بر مریدان وعامہ مومنان وغیر فظ وکز وقاس یعنی درشت وکم فہم و سخت دل نباشد وطواف اسواق وجامع ونیا ومحب زینت وطالب جاہ ومیت نبود وطالب اتباع

یعنے مریدان ومعتقدان وخلوب الحال انقطاع نباشد

جوہر بیست ودوم طریق بیعت از بعضے چنین منقولست کہ اول فاتحہ بارواح مقدسہ مشائخ کرام الطریقہ بخواند بعدہ استغفر اللہ ربی من کل ذنب واتوب الیہ بخواند بعدہ لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ واشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ بعد ازان بگوید بیعت کردم از پیغامبر علیہ السلام

بواسطۂ حضرت علیہ طریقہ فلان برانکہ انچہ حق سبحانہ مقصود است بجا خواہم آورد۔

جوہر بدانکہ اتفاق ارباب طریقت است کہ غیر مجاذیب باقی اصناف اولیا را اللہ تعالیٰ بی ارشاد صاحب کمالیکہ مرشد وے باشد وصول بمقصد حقیقی کہ مقام ولایت است میسر نیست۔

جوہر بدانکہ نزد ارباب طریقت مجذوب مجرد صالح نیست برائے تربیت و مشیخت اگرچہ ذو حالات لیکن راہ سپوی حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بریاضت نیافتہ و بر دقائق سیر و سلوک و حقائق مقامات و منازل و وقوف نیافتہ و مذموم و محجور و ناشناختہ و مجذوب مجرد را مجذوب ابتر نیز گویند و ہمچنین سالک مجرد کہ ہنوز از مضیق مجاہدہ بفضائے مشاہدہ نرسیدہ لائق مشیخی و مقتدائی نبود و سالک مجرد را سالک ابتر ہم خوانند اما مجذوب سالک و سالک مجذوب شایان مشیخی و مقتدائی باشند لیکن مجذوب سالک از سالک مجذوب اعلیٰ باشد و مجذوب سالک آنکہ اول بقوت امداد و جذبات بساط مقامات را طی کردہ بعالم کشف رسید بعد ازان منازل مراحل طریق را بقدم سلوک باز دید و سالک مجذوب آنکہ اول جلوہ صفات نفسانی را بقدم سلوک در نوشتہ آنگاہ بامداد و جذبات جناب الٰہی بعالم کشف و یقین رسیدہ۔ اگر بعد فنا بالکل مسلوب العقل باشد و دران سکر بیخودی بماند و آن طائفہ را مجذوب مطلق نامند و ایشان معاف و ترخان حق اند قلم تکلیف برایشان نیست ایشان مجانین اند و انکار این جماعت نمی توان کرد و اقتدا بہم بدیشان نمی توان نمود محققان صوفیہ این طائفہ را کامل نمی نامند چہ ایشان در مقام سکر فنا وجمع اند و مرتبہ کمال بقا بعد الفنا و صحو بعد المحو و جمع الجمع است و سالکان مقام جمع و اہل ملاک پردہ دران شرع اند لہذا سید الطائفہ جنید فرمایدکہ الجمع بلا تفرقہ زندقہ و جمع الجمع توحید مرتبہ جمع نیست با ہشیاران زندقہ است و الا مستان جام فنا را اجزا خود نیست فرخ گلشن ران

جوہر در معرفت سالک مجذوب و مجذوب سالک و سالک ابتر و مجذوب ابتر

صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ سالک مجذوب آنست کہ اول جلوہ مقامات و منازل و صفات نفسانی را در قدم سلوک در نوشتہ بود آنگاہ بامداد و جذبات الٰہی از مدارج قلبی بر معارج روحی در گذشتہ و بعالم کشف و یقین رسیدہ و بمشاہدہ و معائنہ پیوستہ و مجذوب سالک آنست کہ اول بقوت امداد و جذبات بساط مقامات را طی کردہ بود و بعالم کشف و عیان رسیدہ بعد ازان منازل و مراحل طریق را بقدم سلوک باز دیدہ و حقیقت حال را در صورت علم باز یافتہ مرتبہ مشیخی و مقتدائی این دو کس را مسلم است۔ و سالک ابتر آنکہ ہنوز از مضیق مجاہدات بفضاء مشاہدات نرسیدہ بود و مجذوب ابتر آنکہ ہنوز بر دقائق سیر و سلوک و حقائق مقامات و منازل وقوف نیافتہ باشد ہیچ یک استحقاق منصب شیخوخت ندارند و ولایت تصرف و مرید و تربیت بر قانون طریقت بدیشان مفوض نگشتہ

و مرید یعنی محب سالک مجذوب ستا و مراد یعنی محبوب مجذوب سالک است ـ

جوہر صاحب خواند سوادہ قدس سرہ میفرمایند کہ بندہ با چند یار بزرگ یعنی بتجدید بذکر حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہم ملائم این حال حکایت فرمودند کہ چون جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم عزیمت مکہ کردند پیش فتح حضرت امیر المومنین عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہ را برسالت بر یکیان فرستادند درین میان از جای حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را خبر رسانیدند کہ حضرت امیر المومنین عثمان را کشتند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم چون آن بشنیدند صحابہ را طلبیدند و فرمودند بیعتی بکنید تا بمکیان حرب کنیم یاران بیعت کردند آنزمان جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم در تنہ درختے تکیہ کردہ بودند آن بیعت را بیعۃ الرضوان گویند درین میان صحابی کہ ایشان را ابن الاکوع گویند بیامدند و بیعت کردند جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ تو پیش ازین بیعت نکردۂ التماس نمودند کہ کردہ ام این ساعت باز تجدید بیعت میکنم جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ایشانرا دست بیعت دادند بعد ازان حضرت سلطان المشائخ فرمودند کہ این تجدید بیعت از کجاست بعد ازان فرمودند اگر مریدے خواہد تا بتجدید بیعت کند و شیخ حاضر نباشد جامہ شیخ پیش نہند بآن جا مبیعت کند و درین میان فرمودند کہ عجب ندارم کہ حضرت شیخ الاسلام فرید الدین قدس سرہ بارہا ہمچنین کردہ باشند و من ہم چنین می کنم

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت شیخ الاسلام خواجہ فرید الحق والدین راقدسنا اللہ تعالیٰ ببرکتہم پسرے بود از ہمہ پسران مہتر او برفت و در پایان گور حضرت خواجہ قطب الحق والدین قدسنا اللہ تعالیٰ ببرکتہم معلوق شد این خبر بحضرت شیخ فرید الحق الدین رسید فرمودند کہ خواجہ قطب الدین خواجہ ما و مخدوم ماست اما این بیعت درست نباشد بیعت واراوت آنست کہ دست شیخے بگیرند ـ

جوہر نفس پلید حرکات و تلونات انواع وارد گاہ مگوید کہ آنوقت دیگر بودہ است کہ مرشدان بودند اکنون مرشدان نمانند گاہ مگوید آخر الزمان پدید آمدہ است فیض منقطع شدہ فتح باب خود یا نشود اصلا ملتفت مشو

جوہر در فضیلت شیخ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ بعد از درجہ نبوت ہیچ درجہ فاضلتر از درجہ نیابت نبوت نیست در دعوت خلق باحق تعالیٰ بر طریق متابعت رسول اللہ تعالیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و مراد از شیخی این نیابت است

جوہر در آداب مرید با شیخ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مرید امراحات آداب

صحبت شیخ از لوازم و اہم آداب ست پس ہرگاہ کہ مرید در صحبت شیخ مودب بود منظور نظر رحمت جناب الٰہی گردد و قبول شیخ او را علامتی صحیح و دلیلے صریح گردد بر قبول حق تعالیٰ و قبول رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و قبول جملہ مشائخ کہ متوسط باشند میان شیخ و رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم چہ شیخ در دعوت خلق باطریق متابعت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم نشانہ باشد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم را کہ الشیخ فی قومہ کالنبی فی امتہ آدب اول اعتقاد نقد و شیخ نست بر تربیت و ارشاد و تادیب و تہذیب مریدان و واسطہ نفوذ اقوال و رابطہ سرایت احوال شیخ در مرید محبت ست ہر چند محبت کاملتر استعداد مرید صورت تربیت شیخ را قابل تر و آدب و عدم ہیبت عزیمت ست بر ملازمت صحبت شیخ باید کہ باخود تصور و مقرر چنان دارد کہ فتح الباب من از ملازمت صحبت و خدمت شیخ تواند بود سوم تسلیم تصرفات شیخ ست باید کہ طریق تنفیذ تصرفات او در نفس و مال خود کشودہ دارد و ہر چہ فرماید مستسلم و راضی بود چہارم ترک اعتراض ست باید کہ بہیچ وجہ ظاہر و باطنا در خود مجال اعتراض بر تصرفات شیخ ندہد و ہرگاہ کہ بر وی چیزے از احوال شیخ مشکل آید قصہ موسیٰ و خضر یاد کند کہ موسیٰ باوجود نبوت و وفور علم بر بعضے از تصاریف او انکار نمود و بعد از کشف اسرار آن انہ انکار باقرار باز گشت پس ہر چہ علم او بدان نرسد از تصرفات شیخ حوالہ باقصور فہم و قلت علم خود کند پنجم سلب اختیار ست باید کہ در ہیچ امرے از امور دینی و دنیوی کلی و جزوی بی مراجعت باراوت شیخ و اختیار او شروع ننماید ششم مراعات خطرات شیخ ست باید کہ ہر حرکت کہ خاطر شیخ آنرا کارہ بود بدان اقدام ننماید چہ خطرات ضمیر مشائخ بکراہت و رضا و نفوس مریدان از تمام دارد ہفتم رجوع نمودن ست باعلم شیخ در کشف وقائع باید کہ در کشف واقعات اگر در خواب بود یا در بیداری باعلم شیخ رجوع ننماید ہشتم اصغار سمع است باکلام شیخ باید کہ پیوستہ منتظر و مترصد بود کہ بر لفظ شیخ چہ می رود و زبان او را واسطہ کلام حق داند و بیقین شناسد کہ او بخدا گویاست نہ ہوا نعم غض صوت است باید کہ در صحبت شیخ آواز بلند نکند و ہم باید کہ با شیخ طریق مباسطت نسپرد نہ بقول و نہ بفعل یازدہم معرفت اوقات کلام است بطریق استعجال و ہجوم بر مکالمت با او اقدام ننماید دوازدہم محافظت حد و مرتبہ خود ست سیزدہم کتمان اسرار شیخ ست باید کہ ہر حال کہ از شیخ پنہان دارد از کرامات و واقعات و غیر آن و مریدان را اطلاع یابد در اظہار آن رخصت نجوید چہاردہم اظہار اسرار خود ست پیش شیخ پانزدہم آنست کہ ہر چہ از شیخ

نقل کنند بر قدر فہم مستمع کنند۔

جوہر دوم فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ المبارک

فرمودند که چون بخدمت پیر روید و بنشینید آن نباشد که بالا فرود بنشینید هر جا که فرجه بنشینند بنشینند که جای آینده همان باشد بعد ازان فرمودند که وقتی جناب مستطاب سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم مقامی نشسته بودند و خلقه یاران گرد آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه نشسته سه کس بیامدند یکی درمان دائره فرجه یافت برفت بیامد و آنجا بنشست دوم پس دائره نشست سوم روی انانجا نیافت و باز رفت ساعتی شد که جناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله وسلم فرمودند که این ساعت جبرئیل علیه السلام بیامد و مرا خبر کرد که جناب مستطاب خداوند عالم میفرماید که آنکس بیامد و در دائره جا یافت و بنشست ما او را در پناه خویش خاهیم داد آنکس که در دائره جا نیافت و از شرم پس دائره بنشست ما از و شرم داریم فردای قیامت او را فضیحت نکنم و آنکس که روی نیافت و باز رفت رحمت ما نیز از وروی بتافت بعد ازان حضرت سلطان المشائخ فرمودند ادب اینست آنکه بیاید هر جا که در مجلس جا یابد بنشیند و اگر تنها بدپس دائره بنشیند و باید که درمیان نه نشیند و هر که درمیان نشیند ملعون باشد

جوهر در آداب مرید با شیخ و اداب شیخ با مرید صاحب مصباح الهدایه میفرماید که چنانکه مرید را با شیخ ادب ست که آن حق ارادت ست شیخ را با مرید هم ادب ست که حق تربیت ست مرید را ادب اول ایثار ست باید که بر شیخ ایثار خطوظ و قطع تعلقات ظاهر غالب بود تا بمطالعه آثار آن صدق و یقین مرید زیاده گردد و قطع تعلقات بر و آسان شود و رغبت بتجرید ش قوت گیرد و اگر فتوحی دست دهد نداند از قدر ضرورت بر فقرا و مساکین تفرقه کند دیگر موافقت فعل ست یا قول در دعوت هرگاه که مرید را با فعلی یا ترکی دعوت خواهد کرد اول باید که آن معنی در حال او ظاهر شود و باید که فقر بر غنا اختیار کند تا مرید را اختیار فقر که شرط سلوک ست آسان بود و هر چند که به نسبت با حال او فقر و غنا یکسان باشد دیگر رفق با ضعفا دست هرگاه در مرید مشاهده ضعف عزیمت و ارادت کند باید که با وی مداراة نماید و طریق رفق و مواسات پیرو و از خطوطش منع نکند دیگر تعصبه کلام است باید که کلام خود را از شوائب هوا صافی دارد و دیگر معرفت استعداد است اگر در مرید استعداد سلوک طریق مقربان بیند او را باحوال اهل قرب دعوت کند والا تحریص و ترغیب نماید و اگر صلاح حال مرید در کنج وانزوا و اسباب بیند او را در کسب یا در ترک آن او را بدان فرماید که فراخور استعداد و موافق حال او بود دیگر باید که هیچ وجه طمع بمال مرید یا خدمت او نکند و بدان تعلق نسازد در تربیت و ارشاد او را که بهترین صدقات است در مقابله قبول عوضی باطل نگرداند دیگر رفع قلب ست بحضرت الهی در حال کلام باید که چون با مرید سخن خواهد گفت اول دل بحضرت الهی بردارد و از وی طلب معنی کند تا زبان او بحق ناطق باشد

وکلماش وما فادت صادق دیگر کلام متعرض ست ہرگاہ کہ ازمرید چیزے مکروہ معلوم کند باید کہ سخن بتعیین وتصریح باو نگوید بلکہ بطریق تعریض وکنایہ یا جائے کہ حاضر باشند سخنے دراندازد کہ مفہوم آن برمراد ولالت کند ودیگر حفظ اسرار مرید ست باید کہ اسرار مرید نگہ دارد ودیگر عفوست از زلات مرید باید کہ اگر مرید تقصیرے بنیند عفو کند ودیگر باید کہ ازمرید توقع تعظیم وتجیل ندارد اگرچہ حق او آنست مرید ازانجا مانع نمودن باران ازاہم آداب ست ولیکن شیخ را توقع آن پسندیدہ نباشد دیگر قضاء حقوق مرید ست دیگر توزیع اوقات ست پس شیخ باید کہ اوراد اخلاقی خاص بود دراینجا بوظائف وطاعات مشغول باشد دیگر اکثر نوافل راست باید کہ مرید را بصوالح اعمال مانع نگردد وباخود تصور نکند کہ مرا بدین احتیاج نیست۔

جوہر ہدایت دونوع است حقیقی ومجازی ہدایت حقیقی من اللہ تعالے است کہ بی واسطہ غیرے ہرکرا خواہد بسوی خود راہ نماید کما قال اللہ تعالیٰ انک لا تہدی من احببت ولکن اللہ یہدی من یشاء وہو اعلم بالمہتدین سبب نزول این آیت آن بود کہ حضرت رسول علیہ السلام جمعی را خویشان خود را میخواستند کہ قبول دین مبین نمایند وبراہ ہدایت آیند چون قابلیت فطری نداشتند واراۃ اللہ بآن متعلق نشدہ بود ہدایت ایمان روزی ایشان نشد تنبیہ آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ اصل این کار ہدایت فطری ست نہ سعی وکوشش تنہا

جوہر اکابر طریقت میفرمایند کہ طالب را باید کہ روے دل خود را از جمیع جہات گردانیدہ متوجہ بہ پیر خود سازد وجود شریف او را مغتنم داند وخود را تمام باو سپارد وسعادت خود را در مرضیات او داند وشقاوت خود را در خلاف مرضیات او شناسد وباوجود پیر بے اذن او نوافل واذکار نپردازد ودر حضور او بغیر او التفات نماید حتی کہ بذکر ہم مشغول نشود مگر آنکہ او امر کند وغیر نماز فرض وسنت در حضور او او نکند ودر جائے نہ ایستد کہ سایہ او بر جامہ او وبر سایہ او افتد وبحضور شیخ بر مصلا نہ نشیند مگر وقت نماز فریضہ بر مصلاے او وپاے نہند ودر جاے وضوے او طہارت نکند ونظر وقت خاص او استعمال نکند ودر حضور او آب نخورد وطعام تناول ننماید وبکسے سخن نگوید وبیشتر نظر نکند ولعاب دہن بانجانب نیندازد وبر جہہ از پیر صادر شود آنرا صواب داند اگرچہ بظاہر صواب ننماید بداند کہ ہرچہ میکند از الہام می کند اگرچہ در بعضی صور بالہامش خطا راہ یابد چہ خطا الہامی در نگاہ خطا واجتہادیست ودر امور کلی وجزئی اقتدا بہ پیر کند وہیچ اعتراض اورا در حرکات وسکنات او

مجال ندہد زیرا کہ در اعتراض غیر از حرمان نتیجہ نیست و بی سعادت ترین جمیع خلائق عیب بین این طائفہ علیہ است نجانا اللہ سبحانہ عن ہذا البلاء العظیم و طلب خوارق کرامات از پیر نخورد نکند و واقعہ کہ روی دہد از پیر پنہان ندارد و تعبیر یکہ بر طالب منکشف شود نیز عرض نماید و صواب و خطا از وجوہ دیگر بکشوفات خود اعتماد ننہد و بی ضرورت دینی و دنیوی و بہ امر سودہ آواز خود بر آواز پیر بلند نکند و با او سخن بلند نگوید و بر فیض و فتوحی کہ بر سد آنرا بتوسط پیر تصور نماید و اگر در واقعہ بیند کہ فیضے از مشائخ دیگر رسیدہ است آنرا نیز از پیر خود داند و مریدی کہ بہ برکت توجہ پیر بمرتبہ فنا و بقا برسد و راہ الہام و طریق فراست بروی ظاہر شود و پیر آن را مسلم دارد و بکمال او گواہی دہد آن مرید را میرسد کہ در بعضے امور الہامی بمقتضای الہام خود عمل نماید اگرچہ نزد پیر خلاف آن متحقق بود چہ آن مرید درین وقت از ربقہ تقلید برآمدہ است تقلید در حق وی خطاست و حرمت و تعظیم وی نگاہدار ظاہر او باطنًا و احترام ظاہر آنست کہ جدل و بحث و محبت نکند در چیزے کہ بشنود از شیخ مسائل دینی و احکام یقینی اگرچہ باشد کہ بیند کہ شیخ خطا میگوید زیرا کہ نظر شیخ اتم ست از نظر او و علم شیخ اکثر ست از علم او و ہر چہ فرماید بجا آرد بہ آنچہ تواند و اختیار خود ترک کند ہمچنین در جمیع عبادات بے اجازت شیخ و تلقین او شروع نکند و خود را از خندہ نگاہدارد و بیشتر نظر نکند در روی پیر و آواز بلند نکند پیش شیخ و پیش شیخ سر فرو کردہ بنشیند و اصغاء سمع بر کلام شیخ بکلی دہد و زبان را واسطہ کلام حق دارد و بداند کہ او بحق گویاست نہ ہوا و راست و چپ ننگرد و احترام و تعظیم باطن مرید مر شیخ را آنست کہ انکار نکند مرید بر شیخ اعتقاد کند بقرب شیخ بہ تربیت و ارشاد و تادیب و تہذیب مریدان چہ اگر دیگر پیر مقابل او یا کامل تر از و بیند رابطہ صحبت ضعیف نشود بہ واسطہ نفوذ اقوال و رابطہ سرایت احوال شیخ در مرید صحبت ست ہر چند صحبت کامل تر استعداد مرید صورت تربیت شیخ را قابل تر و اسرار شیخ را پنہان دارد و اسرار خود پیش شیخ ظاہر کند نگاہداشت خاطر شیخ کند و ترک آرد اعتراض بر و حمل کند افعال و اقوال او را بر وجہ جمیل بہ آنچہ ممکن گردد پس ہر کہ در صحبت شیخ کامل باشد بعد اعراض کند بر و عقد صحبت گسستہ باشد تو بکردن بر و واجب است و شرط ست ترک اعتراض بر جناب خداوند تعالیٰ یعنی ہر چہ از جناب خداوند تعالیٰ بر سد رنج و راحت تسلیم کند و راضی باشد و شرط ست ترک اعتراض بر شیخ خود از قول و فعل و حال و شرط ست کہ بداند کہ نیست ہیچ یکے از مشائخ وقت او کہ برساند و را لسوی جناب خداوند تعالیٰ جز شیخ او اگرچہ باشد ہر یکے از مشائخ موصوف بدین خاصیت مذکور و اگر خطور کند بدل مرید کہ در عالم است شیخی کہ برساند و را لسوی جناب خداوند تعالیٰ جز پیر وی او تصرف کند در و شیطان و بلغزاند و را و شرط ست کہ تسلیم تصرفات ظاہر و باطن او باشد در معاملات و احوال شیخ بنظر ارادت نگرد و بنظر عقل کہ تہ بین تصرف نکند کہ شرط اعظم تسلیم بودن است

جوہر مرید صادق وجود خود را در تحت تصرف شیخی کامل کہ بمرتبہ تکمیل رسیدہ باشد و سیر و سلوک و جذبہ در وے بہم پیوستہ منقاد و مستسلم گرداند و اگر در تحت تصرف سالک ابتر یا مجذوب ابتر آید استعداد کمال انسانیت در وے فاسد گردد و بہ بلغ رجال فی مقام کمال نرسد

جوہر مقتضاء حکمت بالغہ جناب الہی در عالم صورت آنست کہ وجود توالد و تناسل صورت نہ بندد الا بعد ازدواج متوالدین ہمچنان در عالم معنی۔ ہر چند وجود فرزند بے پدر در قدرت جناب الہی ممکن است چنانکہ وجود عیسی اما وجود حکمت ممتنع است ہمچنین وجود مولود معنوی بے ازدواج مرید و مراد اگرچہ در قدرت ممکن ست چنانکہ وجود بعضی از مجذوبان ولیکن در حکمت متعذر ست

جوہر مرشد کامل ارشاد ہر کس لائق استعداد او می نماید نقل ست کہ حضرت شیخ ابو سعید ابو الخیر قدس سرہ چون مرید را تلقین کردی نزد خود می نشاندی و اسماء اللہ تعالے بر وی خواندے و نگاہ بمرید میکردے تا بکدام اسمی تغیر در وی پیدا میشود از ہر اسم کہ تغیر در وی دیدی فرمود کہ باین اسم ذکر گوئی تا نہایکہ کار مرید بآن تمام می شد باز او را می نشاندو اسماء اللہ تعالے بر وی خواند از ہر اسمیکہ در و تغیر میدید باز دیگر می فرمود تا کار او در فقر باتمام می رسید ۵

رہ روان را نظر چنین باید		مرشدی را چنین کسے شاید	

جوہر روایت کردہ اند حضرت امام محمد غزالی در احیاء العلوم کہ فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم الشیخ فی قومہ کالنبی فی امتہ و مشایخ طریقت میفرمایند مقتدا کسی بود کہ بعلم شریعت و طریقت و حقیقت ماہر کامل شود چنین کسی بعلوم ثلثہ مشرف بود و مثل نبی در دعوت و ارشاد ہادی شود الشیخ فی قومہ کالنبی فی امتہ صفت وی می گویند نیز صاحب سجادہ کسی را گویند کہ بر سلسلہ جادہ مستقیم بود یعنی شریعت و طریقت و حقیقت و الا صاحب سجادہ نگویند الا رسماً و مجازاً

جوہر شرط ست ربط قلب با شیخ از جہت ارادت تام زیرا کہ شیخ رفیق ست در راہ پس تا آنکہ با رفیق ربط قلب محکم نشود بمنزل و بمقصد رسیدن آسان نشود و ربط قلب با شیخ آنست کہ دوام دل خود را با شیخ بدارد در روحانیت شیخ را حاضر داند و از راہ باطن از وی استمداد ہمت کند تا رابطۂ ارادت بولایت شیخ محکم نشود از مجرد صحبت او فائدہ گرفتن متعذر است۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ فرمودند کہ سالک چون در بیعت پیر مستقیم شد آنچہ کہ پیش آنان کردہ باشد بدان ماخوذ نیست ۵

جوہر مبتدی را باید کہ استحکام نیت کند و آن عبارتست از پاک کردن نفس از دواعی ہوا و از ہر چیزی کہ نفس را در آن حظی عاجل بود از تنعمات و لذات و نیز باید کہ از حرکات مذمومہ

دور بود و صحبت یاران که پیش از توبه بودند بکلی ترک کنند و وحدت گزینند و از فضول و لایعنی خود را نگاه دارند و بعضی گویند هر چه در ای فرض و واجب سنت و مستحب و راحت صاحب ست همان لایعنی ست و نزد بعضی هر کاری و گفتاری که بی نیت خالص و رجوع آید همان لایعنی ست و نزد بعضی هر چه از حضرت خداوند تعالی باز دارد خیر اکان او شر اهمان لایعنی است این سخن تمام ست و از ابناء دنیا صحبت نکنند

جوهر صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که مرید و مراد را بر دو معنی اطلاق کنند یکی بمعنی مقتدی و مقتدا و دیگر بمعنی محب و محبوب مرید بمعنی مقتدی آنست که بصیرتش بنور هدایت بینا گردد و آتش طلب کمال در نهادش برافروزد و مراد بمعنی مقتدا آنست که قوت ولایت او در تصرف بمرتبه تکمیل ناقصان رسیده باشد و همچنین شخص یا سالک مجذوب بود یا مجذوب سالک و مرید بمعنی محبت سالک مجذوب ست و مراد بمعنی محبوب مجذوب سالک

جوهر حضرت شیخ سعد الدین حمویه قدس سره در شرح رساله یکیه میفرماید که اگر پیر بعید بود و میان تواند رابود که پیر تربیت و صحبت دیگری بگیرد تا در هلاکت و ضلالت نیفتد اما باید که پیر تربیت و صحبت مخالف پیر ارادت نباشد تا مرید را پیر ارادت خللی نیفتد و بعد ممات پیر نیز رابود که از بهر ارشاد و تربیت بدیگری توجه کند تا بی بهره نماند و چون پیر ارادت قریب بود و زنده باشد با وجود او بدیگری توجه نکند و دیرا نگذارد و این در صورتی ست که پیر موصوف بود بصفات مشائخ و اگر چنین نباشد رابود که با وجود پیر ارادت پیر تربیت و صحبت دیگری بگیرد و بعضی میفرمایند که اگر از نادانی خود بجاهل یا اهل بدعت ارادت آورد و یا از دست او خرقه باطل پوشید باز بخدمت شیخ حق رود و تجدید ارادت کند و از دست او خرقه پوشد تا گمراه نشود و بعضی میفرمایند که هر چند مشائخ بیشتر باشند در میان او و جناب مستطاب سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم طریقه روشن تر باشد چنانچه در موضعی که شمع و چراغ بیشتر باشد روشنی بیشتر پیدا آید و از بعضی کتب اصحاب حضرت ابو النجاب شیخ نجم الدین کبری قدس سره معلوم شده که حضرت ایشان را سه شیخ بوده یکی حضرت اسمعیل قصری دوم شیخ عمار یاسر سوم حضرت شیخ ضیاء الدین ابو النجیب ازین سبب حضرت ایشان را شیخ ولی تراش گویند زیرا که مدد و قوت حضرت ایشان از سه شیخ بوده و در شرحات مذکورست که حضرت ناصر الملة والدین خواجه عبید الله احرار قدس سره باین تقریب میفرمودند که چون مرید صادق شیخ اکمل را شیخ خود بیابد و بداند جائز ست که از کامل بر دو به اکمل پیوندد و فرمودند که شیخ ابو عثمان مغربی قدس سره فرموده اند که مرا از مبادی حال دائم در خاطر می بود که از مواهب و اذواق این طائفه حلیه بهره مند شوم اتفاقاً بمجلس وعظ شیخ یحیی بن معاذ رازی رسیدم دل من آنجا آرمید ملازم وی شدم و بعد از مدتی بصحبت شاه شجاع کرمانی افتادم چون پیش وی در آمدم مرا از مجلس خویش دور کرد

و فرمود که وی رجا پروست ازدی گا یعنی آیا با خود گفتم مرمن ست واین آستانه بعاندتی مرا درصحبت خود راه داد و چندگاه در ملازمت وی بودم دمین اثنا دراهتمام ملازمت شیخ ابوحفص حداد شدمن نیز در ملازمت وی رفتم چون بصحبت شیخ ابوحفص حداد افتادم مرا بتمام از من ربودند اما بشناه شجاع نمی توانستم گفت که ایجا می باشم چون وقت رفتن شد شیخ ابوحفص شاه را فرمودند که بابا این جوان چیزی خوش ست و بدرا ایجا گذارد او مرا گذاشت و رفت و کار من در خدمت و صحبت شیخ ابوحفص حداد تمام شد و شیخ مجدد الف ثانی قدس سره در مکتوبے میفرمایند که مقصود حضرت حق سبحانه و تعالی ست و پیر وسیله است بوصول جناب قدس او سبحانه اگر طالب رشد خود را پیش شیخ دیگر ببیند و دل خود را در صحبت او بحضرت خداوند تعالی جمع یابد روا ست که در حیات پیر و بے اذن او پیش آن شیخ برود و طلب رشد از و نماید اما باید که از پیر اول انکار نکند و جز بنیکی یاد نماید و میفرمایند که مشائخ پیر تعلیم و پیر صحبت را نیز فرموده اند و تعدد پیر تجویز نموده و اگر از پیری خرقه ارادت گرفته باشد از دیگرے خرقه ارادت نگیرد و اگر گیرد و خرقه تبرک گیرد و در اینجا لازم نمی آید که پیر دیگر اصلا نگیرد بلکه روا ست که خرقه ارادت از یکی گیرد و تعلیم طریقت از دیگرے و صحبت با ثالث دارد و اگر این هر سه دولت از یکی میسر گردد چه نعمت ست و جائز ست که تعلیم و صحبت از مشائخ متعدد استفاده نماید انتهی و نزد اهل تحقیق هر که شیخ کامل دارد باید که بشیخ دیگر رجوع ننماید مگر از پیر ناقص رجوع خود ضروریست که او قابل آن نیست که با او صحبت داشته شود بلکه صحبت با او داشتن استعداد خود را ضائع ساختن است۔

جوهر اکابر طریقت میفرمایند هر چند که وجود فرزند بے پدر در قدرت جناب خداوند تعالی ممکن است چنانکه وجود عیسی علی نبینا و آله و علیه السلام از مادر عالم حکمت ممتنع است همچنین مولود معنوی بے از دواج مرید و مراد اگرچه در قدرت ممکن ست چنانکه وجود بعضے مجاذیب لیکن در عالم حکمت متعذر و ولادت معنوی وقتی پدید آید که مرید نفس خود را بسوی شیخ تسلیم کند و بیرون آید از تصرفات نفسانی و دیگر ولادت تحت یدی الغسال کما مر و چنانکه در ولادت صوری فرزند جزو مادر و پدید میگردد در ولادت معنوی نیز جزو شیخ می شود و در ولادت صوری حیات چند روزه است و در ولادت معنوی حیات ابدیست آنرا ولادت اولی اصغر گویند و این را ولادت ثانی اکبر خوانند مادر و پدر واسطه نزول از عالم معانی بعالم ظاهرست و شیخ واسطه عروج و ترقی مدارج است از عالم ظاهر بعالم باطن و استاد واسطه تعلیم علوم ظاهری و رسمی و شیخ واسطه تعلم علوم معنوے و حقیقی است مرید بواسطه پیر بحضرت خداوند تعالی میرسد که فوق جمیع سعادت دنیویه و اخرویه است از اینجاست که فرموده اند که حقوق پیر فوق حقوق سائر ارباب حقوق است۔

جوہر در تمرات الحیات مذکور ست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ فرمودند بصفتی کہ پیر دل مرید موصوف گردد ہمان صفت نقد وقت مرید شود و مریدی کہ پیر خود را بچشم جلوہ ذرہ سار اسرار و معانی و جواہر تجلیات انوار ربانی داند جناب خداوند تعالے لالی حقیقت و معرفت خویش در روح سینہ او مندرج گرداند و مریدے کہ پیر را عابد و مرتاض گمان کند طے مراتب مجاہدہ بروے آسان کند و مریدے کہ پیر را متشرع و متورع اعتقاد کند ویرا بر احکام شرعیہ منقاد کند و مریدے کہ داند کہ پیر او دائم نزدیک گشتہ است و ہمت را ہمگی بر تحصیل لوازم عیشت مصروف کردہ حاصل خود ہمان بیند و ما دام بدام ابلیس ابلیس مبتلا بود۔

جوہر در ثبوت پیوستہ کہ آفت مرید از آثار پیر است کہ ہیچ تدارک آن ممکن نیست آثار پیر چہ شقاوت ست اگر مرید را اثرے از احوال با وجود آثار پیر باقی ماند از استدراج باید شمرد کہ آخر بخرابی خواہد کشید و غیر از ضرر نتیجہ نخواہد داد و اختلاط با دنیا داران و سوء اعتقاد با پیران از امراض مہلکہ است۔

جوہر در شمحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ از سید الطائفہ جنید بغدادی قدس سرہ منقول است کہ فرمودند کہ مرید صادق آنست کہ مدت بست سال کاتب شمال چیزے نیابد کہ بر وی نویسد معنی این سخن نہ آنست کہ مرید معصوم بود کہ درین مدت ہیچگونہ جریمہ از وے صادر نشود بلکہ این معنی ست کہ پیش از آنکہ کاتب شمال چیزے نویسد بتدارک آن مشغول شود و آنرا از خود دفع کند بر وجہے از وجوہ۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ نفعنا اللہ تعالی بعلومہم و زقنا اللہ تعالی بسیر تہم فرمودند کہ یوسف نام مردے بود از مریدان حضرت شیخ الاسلام خواجہ فرید الدین قدس اللہ تعالے سرہ کہ وقتی بخدمت حضرت شیخ الاسلام عتاب میکرد کہ من چندین سال در بندگی می باشم ہرگز مرا بخدمت شیخ بخشش نیافت مرا بدیہے کہ پیش از ہمہ بود ی این و مانند این میگفت حضرت شیخ الاسلام فرمودند کہ از جانب من تقصیرے نیست از جانب تو نیز استعداد وے و قابلیتے می باید و من ازان خود میکنم اگر جناب مستطاب خداوند تعالی ندہد آنرا چہ تو انکرد مرید ہمچنان بر سر شکایت بود تا درین میان نظر حضرت شیخ الاسلام بر پسر خرد سالے افتاد او را فرمودند بیا و ہمانجا کہ حضرت شیخ الاسلام نشستہ بودند مقابل حضرت ایشان خشتہا انبار کردہ بودند حضرت شیخ الاسلام آن کودک را فرمودند کہ از خشتہا یک خشت برائے این یار بیار کودک رفت و یک خشت درست آمدہ پیش آن بنہاد باز فرمودند کہ برو یک خشت برائے این یار بیار و این اشارت بدان یوسف کردند آن کودک رفت و نیم خشت بیاورد و پیش او بنہاد حضرت شیخ الاسلام فرمودند من باین ہمہ کہ من ازان خود کردم اما چون تو آموزی ہمین قدر بود بمن چہ آید

جوہر چون حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بیعت میکنانیدند عورت را قدح آب
می آوردند و دستہا عورات درمیان قدح آب می کردند حضرت رسالت پناہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ و
اصحابہ وسلم نیز دست خود را درمیان قدح میداشت و بیعت می کنانید و بعضے مشائخ نیز بمتابعت حضرت
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم عورت را بہ بیعت برین طریق بر آب می کنانند فاما در پردہ و خرقہ دامنی دیگر
میدہند و عہد میکنند چنانچہ با رجال صاحب محبوب السالکین می نویسد کہ طریق بیعت کردن شیخ ما آنست
اول بجہت استقامت توبہ خود و توبہ مرید فاتحہ بخواند بعد بسم اللہ الرحمن الرحیم اللھم انی اعوذ بک
من ان اشرک بک الی آخرہ بعدہ سہ بار درود و بعدہ سہ بار استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم
غفار الذنوب واتوب الیہ بعدہ سہ بار لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ بعدہ دست راست خود بر دست
راست مرید نہد چنانچہ ہر دو نرانگشت مرید و پیر ملتحق شود محکم بگیرد و آہستہ سورۂ الفاتحہ بخواند و بر سینہ
مرید بمد بعدہ دست بگرداند بعدہ دست مرید بالائے دست خود کند بعضے بعد این و بامرید عہد کند
بدین طریق بگوید کہ ما را قبول کردی و شیخ ما را قبول کردی و شیخ شیخ ما را قبول کردی و پیران ما را قبول
کردی مرید ہمہ قبول کند و این در حق مردان ست کہ ما را قبول کردی و بعورت امر نہی بسندہ است بعدہ بگوید
آنچہ خدا و رسول خدا فرمودہ ست بکن و آنچہ منع کردہ است مکن و مرید قبول کند بعدہ شیخ گوید الحمد للہ ما نیز ترا قبول کردیم و ہم در
نصیحت و مشایخی ترا در سلک خواجگان خود در آوردیم بعدہ طاقیہ بر سر خود نہادہ بر سر مرید نہد و بگوید اللہ اکبر اللہ اکبر
لا الہ الا اللہ واللہ اکبر اللہ اکبر و للہ الحمد و سہ موی از پیشانی بگیرد و فاما حضرت بندگی شیخ نظام الدین تھانیسری
نگرفتند این سبب شیخ ما نیز نگرفتندی بعدہ مرید بغیر دستار باطاقیہ دوگانہ نماز شکر الاداء ت بگذارد و بخواند در ہر رکعت
فاتحہ اخلاص سہ بار بعد سلام سجدہ رود و در سجدہ حاجت خواہد کہ وقت استجابت دعاست بعدہ سر بردارد و بخواند مخنیم آمد
و جمیع یاران را دست بوس کند و بیعت کنانیدن نسوان اینست اگر نسا غائب ست بوکالت محارم
نسبی و رضاعی بیعت کند و آنچہ شرائط بیعت ست بہ موکلہ بفرماید و خرقہ دامنی دہد و اگر نسوان حاضر ست
در پردہ مرید کند بیعت و دست نکند چنانچہ عہد با رجال کند با عورت نکند۔

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ پیر پیر پیر این فقیر حضرت
شیخ قوام الدین قدس سرہ در ارشاد المریدین آوردہ اند کہ در معرفۃ المریدین السالکین مسطور ست
بروایت حضرت خواجہ حسن بصری قدس سرہ کہ از حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالے وجہہ
مقراض ساندن سنت ست تا روی ستد و اصل ساندن مقراض از حضرت شیث ست و حضرت ایشان را
حضرت جبرئیل علی نبینا وآلہ وعلیہم السلام تعلیم فرمودہ اند و اتفاق جماہیر اہل سلوک و طبقات ست کہ چون

مسلمانے خواہد کہ دراراوت شیخے درآید می باید کہ حرکات وسکنات قلوب ثلثہ ونفس او نظر کند کہ آن شخص مبتلاء نفس امارہ است یا نہ یا مرتوق بلوامہ است یا مشرف و مزین بنفس مطمئنہ و در اوصاف قلوب ثلثہ نظر کند کہ وی قلب سلیم دارد یا قلب منیب یا قلب شہید وکار صحت ارادت بمقراض راندن ست زیرا کہ احوال مقراض یکے ازاسرار جناب الہی ہیچکس بدین سر اطلاع نیافتہ اگرچہ بعضے گفتہ اند کہ مقراض قطع علائق ست میان بندہ ومولی وطریق مقراض راندن آنست کہ مستقبل قبلہ نشیند ومقراض بدست گیرد وسہ بار تکبیر گوید ودر وقت راندن مقراض میان اہل سلوک اختلاف است بعضے گفتہ اند کہ لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم گوید واول یک موی از ناصیہ وبستاند بعدہ بگوید ملکا وبادشاہا بندہ گریختہ از حضرت تو بودہ است امان می طلبد تا در بندگی درآید وچون بندگان بندگی نماید ومیخواہد کہ ہرچہ از یاد غیر تو باشد آن ہمہ عبرت او گردد بعد ازان یک موی دیگر از جانب راست ناصیہ او بستاند ویک موے دیگر از چپ ناصیہ او بستاند کہ حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالے وجہہ ہمچنین کردہ اند

جوہر در محبوب السالکین منقول ست از رسالہ ردالمنکرین بندگی حضرت شیخ الہداد لاہوری السنوی کہ بیعت کردن ازین آیۃ بظہور می آید قال اللہ تعالی ان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ یعنے تحقیق آنانکہ بیعت کردند با تو جز این نیست کہ بیعت کردند با خدای عزوجل ید اللہ قوت خدای تعالی کہ اراوست فوق ایدیہم زیر قوتہاے ایشان ست کہ فرمانبرداری ست با مر خدا و متابعت رسول فمن نکث پس ہر کہ بشکند عہد وبیعت را فانما ینکث علی نفسہ پس شک نیست کہ می شکند بر نفس خود یعنی ضرر آن بہ نفس او رسد ومن اوفی وہر کہ وفا کند بما عاہد علیہ بانچہ عہد کردہ است آن با خدا ے یعنی بیعت صوری ومعنوی را قبول کرد فسنؤتیہ اجرا عظیما پس زود دہد خدای تعالے او را مزدی بزرگ ای عزیز بیعت وارادت بہ پیوندند کردن با مشائخ برحق در مرضاۃ اللہ ومنقول ست کہ معنی ارادت خواستن است چون یکے خواہد مرید وبیعت شیخی شود پس باید کہ این خواست را بمشیت مقرون گرداند یعنی بشیخ برحق وسیلہ نماید کما قال اللہ تعالی یا ایہا الذین آمنوا اتقوا اللہ وابتغوا الیہ الوسیلہ کہ التوسل الی اللہ التقرب الی الفقراء کما قال النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وصحابہ وسلم من اراد ان یجلس مع الانبیاء فلیجلس مع العلماء ومن اراد ان یجلس مع اللہ فلیجلس مع الفقراء ومراد از فقراء مشائخ مرشد وہادی است ہرگاہ وسیلہ سوے حق تعالے طالبان را بواسطہ قرب مشائخ باشد پس ارادت وبیعت با شیخ واجب ولازم آید بعد از رسالت پناہ

صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بیعت باصحابہ میکردند بعدہ مرتبہ بمرتبہ بمشائخ رسید و تجدید بیعت کہ مردان
باشائخ میکنند این را سندی تمام ست وقتی کہ حضرت رسالت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم حضرت عثمان را
برمکیان فرستادہ بودند آواز برخاست کہ عثمان را مکیان کشتند آنحضرت آن زمان زیر درختے خنان نام
نشستہ بودند یاران را برائے محاربہ مکیان نامزد میکردند بیعت می کنانیدند و آن بیعت را بیعت رضوان
ہم گویند و شجرۃ المبایعہ ہم خوانند در باب آن یاران این آیۃ نازل شد لقد رضی اللہ عن المومنین
اذ یبایعونک تحت الشجرہ چون یاران شنیدند یارے اکوع نام بازگشت و گفت یارسول اللہ صلی اللہ
تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مرا در باطن قطرہ بود آن رفع شد تجدید بیعت خواہم کرد رسول صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم او را تجدید بیعت کنانید بریں قضیہ اگر انعزیدے صغیرہ و کبیرہ چیزے زدود جود آید یا تائب
مرید شیخ تجدید بیعت کناند تا از محاربہ نفس و شیطان روے نگرداند و از سر تائب شود و اگر شیخ حاضر نباشد
باخرقہ و تسبیح تجدید بیعت کند۔ ارادت و بیعت و خرقہ در عہد ولایت خواجہ جنیا شہا یافتہ و ارادت و بیعت
زنہا باشائخ بتابعت اذا جاءک المومنات یبایعنک علی ان لا یشرکن تا غفور رحیم بعضے ای محمد
چون بیایند بر تو زنان مومنات تابعیت کنند با تو بریں کہ شریک نیارند باخدا یعنے چیزے را و زنا دیی و زنا
نکنند و بر کسے بہتان و افترا نکنند بعضے عورتان بچگان را از کوچہ برگیرند و اضافت و افترا بر شوہران
خود میکردند کہ از شما زادہ ایم بین ایدیہن این مراد است و بعضے بچگان از زنا می آوردند و افترا بر
شوہران خود میکردند کہ از شما زادہ ایم و ار جلہن این مراد ست ولا یعصینک فی معروف اینست کہ بی فرمانی
نکنند و آن معروف ست چنانچہ نوحہ کردن و جیبہا پارہ کردن و در صحرا بے اذن شوہر رفتن و خود را برہنہ
نامحرمان آراستن بعد آنکہ این شروط قبول کردند فرمان شد فبایعہن پس ای محمد بیعت کنان ایشان را
و استغفر لہن اللہ ان اللہ غفور رحیم و آمرزش خواہ از حق تعالیٰ برائے ایشان حق تعالیٰ آمرزگار ست
و بسیار بخشندہ۔ و حالت ارادت غسل کنند و از خانۂ خود بہ نیت پیوند مخصوص بحضرت شیخ احرام بندد و صحبت
یابد صاحب پیوند بر شیخ رود تا او آداب پیوند ارادت آوردن بیاموزد و بعد پیوند شکر پیش شیخ آرد
بداں کہ مقصد باشد بعدہ با اصحاب مجالس و ہمام مصافحہ کند و دست او را تا اول تصور فرماید غرض دیگر ہر چہ
شیخ فرماید آنرا بے ناغہ خواند و نگذارد تا وقت مردن یعنی آنچہ پیش شیخ روز پیوند او را داد تا اول کار
تا موت آنرا ترک ندہد صاحب مثنوی ؎

چون گرفتی پیر دین تسلیم شو		ہمچو موسے زیر حکم خضر رو	
صبر کن در کار خضرے بے نفاق		تا گوید خضر رو ہذا فراق	

گر چہ کشتی بشکند تو دم مزن	ور چہ طفلے را کشد تو مو مکن
دست او را حق چو دست خویش خواند	پس ید اللہ فوق ایدیہم براند
دست پیر از غائبان کوتاہ نیست	دست او جز قبضۂ اللہ نیست
گر بگوید کفر دارد بوے دین	ور بشکند گوید بشکش گر دو بین
صحبت صالح ترا صالح کند	صحبت طالح ترا طالح کند
نار خندان باغ را خندان کند	صحبت مردانت از مردان کند
یک زمانہ صحبتت با اولیا	بہتر از صد سالہ طاعت بے ریا
گر تو سنگ سختہ و مرمر شوے	چون بصاحب دل رسی گوہر شوی
گوہرے چہ بلکہ دریائے شوے	آفتاب چرخ بیضائے شوے
سایۂ شاہان طلب ہر دم شتاب	تا شوے زان سایہ بہتر ز آفتاب
ہر کہ خواہد ہمنشینی با خدا	گو نشیند در حضور اولیا
چون شوے دور از حضور اولیا	در حقیقت گشتۂ دور از خدا
تا تو انے زاولیا رو برمتاب	جہد کن واللہ اعلم بالصواب

جوہر طالب خود را بحضرت خداوند تعالے بسپارد و باشد پیش او کالمیت بین یدی الغسال تا ہیچ تصرفی و تحرکی نماند در ہمہ تصرف حضرت حق تعالے را متصرف داند۔

جوہر طریق بیعت شاہ مینا صاحب از مجمع السلوک مرید پیش می نشاند بعدہ میفرمود این برادر را بہ برادری قبول کردی او میگفت قبول کردم بعدہ میفرمود ہر دو برادران توبہ کنید و این استغفار میخواند استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم و اتوب الیہ سہ کرت خود میخواند و آن مرید نیز میخواند بعدہ بر سر آن مرید اگر چہ مخلوق بودی مقراض را می راندند اول بمقراض موی پیشانی او قصر میکردند بعدہ راست و چپ سر موی او قصر میکردند و بوقت راندن مقراض میخواند اللہم قصر املہ و احفظہ عن المعاصی و بعد راندن مقراض میخواند اللہم صل علی محمد و علی آل محمد و بارک و سلم اللہم ثبتہا علی التوبۃ و احفظہا عن المعصیۃ احفظ منک بحق محمد و اہل بیتہ و بوقت پوشانیدن کلاہ میخواند اللہ تو چہ تاج الکرامۃ والسعادۃ و احفظہ عن المعاصی و ثبتہ علی دین الاسلام و بعضے را شیرینی بدست مبارک خود در دہن او می نہاند و این دعا می خواند اللہم ارزقہ حلاوۃ الایمان برحمتک یا ارحم الراحمین۔

جوہر بدانکہ طالبان جناب حق سبحانہ و تعالے عالی ہمتان اند از حضرت حق تعالے جز حق تعالے نخواہند

حضرت رابعہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا میفرمایند خداوندا اگر رابعہ ترا بترس دوزخ پرستیدہ است رابعہ را ہم در دوزخ بسوز و اگر بامید بہشت پرستیدہ است بہشت را بر رابعہ حرام گردان و اگر ترا برائے تو پرستیدہ است دیدار خویش اندر ابعہ در باغ مدار و میفرمایند الہی مراد در دنیا ہر چہ قسمت کردۂ بدشمنان خود دہ و ہر چہ در آخرت نصیب ماکردۂ بدوستان خود دہ رابعہ را در دنیا اندوہ تو غمگسار بس و در آخرت نام تو یادگار بس۔

جوہر مشائخ طریقت میفرمایند کہ طالب را باید کہ بگفتار خلق خود را در آشوبش ندارد و مدح و ذم ایشان پرواز دکہ از دست خلق ہیچ نوع خلاص نیست و ہیچ وجہ فراغ نہ۔

جوہر میفرمایند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ حضرت خداوند تعالیٰ میفرماید ہر کہ طلب کند مرا بیابد مرا و ہر کہ طلب کند غیر مرا نیابد مرا و درین رہا رعظیم ست بوجدان حضرت خداوند تعالےٰ بشرط طلب بکمال ارادت و اخلاص طلب از شائبہ طلب غیر۔

جوہر بدانکہ مبتدی طالب محتاج است از جہت تلقین ذکر را بشیخ و صاحب رسالہ یکہ شیخ قطب الحق والدین دمشقی قدس سرہ میفرمایند کہ تلقین گرفتن صحابہ از رسول مقبول صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ثابت ست در حدیثے کہ روایت کردہ است شداد بن اوس وعبادہ بن صامت حاضر بود کہ تصدیق می دانست پس گفت شداد کہ من نزد یک رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بودم ناگاہ فرمودند کہ ہست درمیان شما غریبے یعنے کافرے التماس نمودم کہ نیست پس فرمودند بہ بستن در پس فرمودند کہ بردارید دستہائے خود را و بگوئید لا الٰہ الا اللہ پس برد اشتیم دستہائے خود را ساعتے و این کلمہ بگفتیم پس نہاد ند رسول مقبول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دستہائے خود را و فرمودند الحمد للہ اللہم انک بعثتنی بہذہ الکلمۃ امرتنی بہا و وعدتنی علیہ الجنۃ انک لا تخلف المیعاد ثم قال البشر وا فان اللہ قد غفر لکم ہمہ سپاس و ستایش مر خداوند تعالیٰ را راست خداوندا بدرستے کہ تو بعث کردی مرا بدین کلمہ و امر فرمودی بدین کلمہ و وعدہ کردی مرا بدین کلمہ بہشت را بدرستی کہ تو خلاف نکنی وعدہ را پس فرمودند کہ مژدہ باد مر شما را بدرستی کہ خداوند تعالیٰ بیامرزید شما را و تلقین کردہ اند صحابہ تابعین را از مشائخ شیخا بعد شیخ الی زماننا یعنے صحابہ چنانچہ از جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم تلقین یافتند صحابہ تابعین را ہمچنین آموختند و تابعین نیز مشائخ تبع تابعین را تلقین کردند و تبع تابعین مشائخ دیگر را تلقین فرمودند ہمچنین شیخا بعد شیخ تلقین جاری بودہ است تا زمانہ ما و فرمودند صاحب رسالہ یکہ قدس سرہ کہ ثابت شدہ است نزد یک ائمہ طریق از جماعت صوفیہ و سادات سلوک طریقت و حقیقت کہ جناب ارشاد مآب امیر المومنین علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ

وجوہ آلاکرام بحضرت باعظمت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم التماس نمودند کہ مرا اسمے تلقین فرمائید برا قرب طریق الی اللہ تعالیٰ و اسہل برعباد او سبحانہ وتعالیٰ و افضل عند اللہ تعالیٰ فرمودند یا علی لازم گیر مداومت ذکر اللہ تعالیٰ در خلوت و فرمودند یا علی قیامت قائم نشود کہ بر روی زمین کسی باشد کہ گوید اللہ اللہ پس جناب امیر المومنین التماس نمودند کہ چگونہ ذکر گویم فرمودند کہ ببندچشمہائے خود را و بشنو از من پس فرمودند سہ بار لا الہ الا اللہ و جناب امیر المومنین می شنید ند پس جناب امیر المومنین سہ بار لا الہ الا اللہ فرمودند و سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم می شنید ند پس تلقین فرمودند جناب امیر المومنین این ذکر را بحضرت خواجہ حسن بصری رضی اللہ تعالیٰ عنہ و حضرت ایشان حضرت خواجہ حبیب عجمی رضی اللہ تعالیٰ عنہ الی آخرہ۔

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ در کشکول میفرماید کہ طالب صادق چون بملازمت شیخ کامل و مکمل برسد کسب طریقت بیاید باید کہ شیخ فرماید کہ سہ روز متواتر دار و اگر تواند طے کند والا اندک طعام افطار نماید و در ہر روز کلمہ تہلیل و استغفار و صلوٰۃ ہر یکے ہزار بار بگوید آخر شب سوم عسل کردہ پیش شیخ آید بفرماید کہ مرید فاتحہ و اخلاص و امن الرسل و استغفار و شہد اللہ تا حکیم خواند بعدہ گوید کہ بیعت کردی بدین ضعیف و خواجہ این ضعیف و خواجگان خواجہ ما و بر پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم و بر حضرت رب العزت عہد کردی کہ جوارح ساز نہج مستقیم شرع داری و دل را بحبت حق تعالیٰ دہی و در ہیچ وقت دست راست خود بر دست راست او نہد بقولہ تعالیٰ ید اللہ فوق ایدیہم و طائفہ کہ گرد و پیش نشستہ باشند دست بدامن طالب زنند و اگر در مجلس نتوانند بود دامن طالب گیرند ہم چنان مرید گوید بیعت کردم و عہد بستم کہ بر نہج شرع باشم و دل بمحبت او دادم بعد ازاں خرقہ بپوشانند و گوید ولباس التقوی ذلک خیر العاقبۃ للمتقین و در خلوت ملائم حال مرید ذکرے تلقین فرماید کہ غیرے مطلع نشود و میفرمایند کہ طریق تلقین اینست کہ یکبار شیخ گوید مرید بشنود باز یکبار مرید گوید شیخ بشنود تا سہ نوبت و حوالہ ساز یعنی چنانچہ مرا از پیران رسیدہ است من بتو رسانیدم و مرید قبول کند و امر بکند طالب را کہ بعد ہر نماز پنجگانہ در ہر وقت با اخلاص دہ بار بشش رکعت بہ سلام صلوٰۃ اوابین گذارد و دو رکعت بعد این بہ نیت حفظ الایمان بخواند و نزد خواب صد بار تہلیل بخواند فاتحہ اہل شجرہ خویش خواندہ باشد۔

جوہر دردانہ المعروف بہ مکتوبات کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز فرمودند کہ مردے بخدمت حضرت خواجہ اہل شیبانی قدس سرہ آمد و ارادت آورد و منتظر فرمان خواجہ بود

از نماز او را وچہ فرماید خواجہ ہمیں گفت انچہ بر خود روا نداری بر غیرے روا مدار و خود را ہمان خواہ کہ دیگر را خواہی الغرض آن مرید باز گشت و بعد از مدتے باز آمد و بخدمت شیخ عرضہ داشت کرد کہ من آن روز بخدمت پیوستم و منتظر بودم تا خواجہ چہ فرماید از نماز او را و ہیچ نفرمود امروز منتظران تر بیتم خواجہ جواب داد کہ آنروز تختہ سبق تو چہ بود مرید حیران ماند ہیچ جواب نگفت خواجہ تبسم فرمود و گفت کہ آنروز ترا گفتم کہ انچہ بر خود نہ پسندی بر دیگرے مپسند خود را ہمان خواہ کہ غیر خود را انخواہی تو خود آن سخن یاد نداشتی

چون تختہ اول درست نکردی تختہ دیگری چگونہ نویسی

جوہر سلوک بضمتین راہ رفتن و نیک رویی کردن در اموریات و در اصطلاح حضرت صوفیہ سلوک عبارت ست از تہذیب اخلاق تا ساختہ شود برای رسیدن بحضرت الوہیت یعنی از اخلاق ذمیمہ بیرون آید و در اخلاق حمیدہ در اید و اخلاق ذمیمہ مانند حب دنیا و حب نساء و حب جاہ و حقد و حسد و کبر و بخل و غضب و عجب و کذب و غیبت و نمیمہ و حرص و ظلم و ریا و امثال آن نظر در عیب خلق و قلۃ الرحم و ترک نصیحت و تعلق بمخلوق و عداوت و طمع و رعونت و کثرت اکل و شہوت و غیرہا و اخلاق حمیدہ علم و حلم و حیا و رضا و عفو و رافت و نصیحت و تواضع و مروت و مدارات و محبت و شجاعت و سخاوت و عدل و تقوی و زہد و ورع و توکل و اخلاص و صدق و غیرہا۔

جوہر معنی سلوک کہ سیر است دو نوع است سیر الی اللہ و سیر فی اللہ سیر الی اللہ نہایت دارد و اہل تصوف گویند سیر الی اللہ آنست کہ سالک چندان سیر کند کہ حضرت خداوند تعالی را بشناسد و چون بشناخت سیر الی اللہ تمام شد ابتدا سیر فی اللہ شود و سیر فی اللہ آنست کہ بعد شناختن چندان سیر کند کہ تمام صفات و اسماء و علم و حکمت دریابد و تا زندہ باشد بدین کار باشد و اہل وحدت گویند کہ سیر الی اللہ عبارت از آنست کہ چندان سیر کند کہ بیقین بداند کہ وجود یکے بیش نیست و جز وجود حضرت خداوند تعالی وجودی دیگر نیست و این بجز حصول فنا و فنا الفنا نشود و سیر فی اللہ آنست کہ بعد دانستن چندان سیر کند کہ تمام حکمتہا کما ہی بداند و ببیند و بعضی گویند سیر فی اللہ امکان ندارد کہ عمر آدمی قلیل و علم و حکمت خداوند تعالے کثیر و بعضے میفرمایند امکان دارد کہ باستعداد آدمی تفاوت است

جوہر بدانکہ سلوک و ریاضت و تصفیہ بواسطہ آنست کہ مستعد جذبہ الہی شوند والا بیکس بالعمل وصول بآنحضرت ممکن نیست۔

جوہر کسانیکہ گفتہ اند کہ حق تعالی را نمی توان دید از وجہی راست گفتہ اند یعنی من حیث الذات و آنہا کہ گفتہ اند می توان دید ہم راست گفتہ اند یعنی من حیث الاسماء و الصفات

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرماید کہ سخن در سلوک افتاد حضرت سلطان المشائخ نفعنا اللہ تعالیٰ بمجتہم ورزقنا الاقتداء بہم فرمودند کہ رونده رو بکمال دارد یعنی سالک تا در سلوک ست امید وار کمالیت است بعد ازان فرمودند کہ سالک ست و واقف ست و راجع اما سالک آنست کہ او راہ رود و واقف آنست کہ او را وقفہ افتد بندہ عرضہ داشت کرد کہ سالک را ہم وقفہ افتد فرمودند آرے ہرگاہ کہ سالک را در طاعت فتورے افتد چنانکہ از ذوق طاعت بماند او را وقفہ باشد اگر روزگاری یا بدو بازآید شود باز سالک تواند بود اگر عیاذا باللہ تعالیٰ ہمچنان بماند بیم آن باشد کہ راجع شود بعد ازان لغزش این راہ را بر ہفت قسمت بیان فرمودند اعراض حجاب تفاضل سلب مزید سلب قدیم تسلی عداوت و این قسمت را تمثیل فرمودند کہ دو دوست باشند عاشق و معشوق و مستغرق محبت یکدیگر درین میان اگر از عاشق حرکتی یا حکمتی یا قولے یا فعلے در وجود آید کہ ناپسندیدہ دوست او بود آن دوست از و اعراض کند یعنی روی بگرداند پس عاشق را واجب ست کہ در حال باستغفار مشغول شود و بعذرت پیوندد و ہر آئینہ دوست از و راضی شود و آن اندک اعراضی کہ بوده باشد ناچیز گردد و اگر آن محب ہم بدان خطا اصرار کند و عذر آن نخواہد آن اعراض بحجاب کشد و معشوق حجابے در میان آرد حضرت سلطان المشائخ چون بدین سخن رسیدند دست مبارک بالا کردند و آستین پیش روی شریف نہادند و فرمودند کہ مثل این حجاب شود میان محب و محبوب پس محب را واجب آید کہ در اعتذار کوشد و توبہ گزارد و اگر درین باب ہم آہستگی کند آن حجاب متفاصل گردد و آن دوست از وے جدائی گزیند پس اول اعراضے بود چون عذر نخواست حجاب شد و چون ہم بدان ناپسندیدگی مصر بود تفاصل شد پس اگر دوست ہم مستغفر نشود سلب مزید شود و مزیدے کہ او را بود در او را در ذوق طاعت و عبادت و غیر آن مزید از و باز ستانند پس اگر عذر آن ہم نخواہد و بدان بطالت بماند سلب قدیم شود یعنی طاعتی و راشتے کہ پیش از مزید داشتہ آنرا ہم بستانند پس اگر اینجا ہم در توبہ تقصیری رود ہد بعد ازان تسلی نشود و تسلی چہ باشد یعنی دوست او را بجدائی اول یاد امد پس اگر باز ہم در اثنابت اہمال رود عداوت پیدا شود آن محبت کہ بوده باشد بعداوت مبدل شود نعوذ باللہ منہا

جوہر مسافر و سالک آنست کہ از منازل شہوات طبعی و مشتہیات نفسانی و لذات و ملاذ جسمانی عبور نماید و از لباس صفات بشری متخلع گردد و از ظلمت یقین خودی کہ حجاب نور اصل و حقیقت او بود صافی گردد و پردہ پندار خودی اندوے حقیقت بر اندازد۔ شرح گلشن راز

جوہر قطع منازل و مراحل سالک کہ عبارت از سلوک ست از امکان و تعینات بحجاب

واجب بسیر کشفی ست کہ بترک تلوین و افعال و اقوال تمیز و تفحص صفات و افعال ردیہ موقوف است زیرا کہ مادام کہ سالک طریقت ترک اعمال و افعال و اقوالیکہ در طریقت یا در شریعت عیب ست نماید و از اخلاق و صفاتیکہ موجب نقص و تقلید و عدم وصول پیدا ست اعراض نکند بمراتب مکاشفات و مشاہدات نرسد و سیر کشفی اعلی از سیر استدلالی ست چہ آن بطریق شہود و معائنہ است و این بطریق دلیل و لیس الخبر کالمعائنہ و سیر کشفی عبارت از رفتن سالک است از مقام تقیید بجانب اطلاق۔

جوہر شرطست برای سالک دوام صوم و تقلیل غذا عند الاضطرار بحیثیتی کہ زیان نرساند سالک اگر سنگی مشائخ طریقت میفرمایند کہ حیوۃ ابد طمع دارد باید کہ بیمار مرگ پیش از مرگ بمیرد فقر ادخم وصبر ادخم وجوع ادخم و از جامہ رعونت دور بودن۔

جوہر سالکان دو نوع اند محبوبان و محبان آنکہ جذبۂ ایشان مقدم ست محبوبان اند و آنکہ سلوک ایشان مقدم ست محبان اند

جوہر ارباب طریقت میفرمایند کہ سلوک و ریاضت و تصفیہ بواسطہ آنست کہ مستعد جذبہ الہی شوند و الا ہیچکس بالاصل وصول بآنحضرت ممکن نیست ؎

بجست وجوی نیاید کسی مراد دلی	کسے مراد بیابد کہ جستجو دارد

جوہر ارباب طریقت میفرمایند کہ شوق و عشق سالک طالب صادق ہمرتبہ باشد کہ در راہ طلب ہر چہ از مراتب دنیا و عقبی پیش آید از ہمہ گذر کند و چنان عالی ہمت باشد کہ اگر مراتب مقامات کل بر و عرض کنند بگوشۂ چشم نگاہ بران ننماید و از مطلوب حقیقی باز نماند ؎

زانکہ گر جائے نظر خواہی فگند	در کنار خویش سر خواہی فگند
نیست زو بہتر بگو اے ہیچکس	تا بدان دل شاد باشی یک نفس
من نہ شادی خواہم و نہ خسروی	آنچہ میخواہم من از تو ہم توئی

جوہر شارح گلشن راز قدس سرہ میفرمایند کہ سالکان را معراج روحانی بہ بدن مثالی دگاہ بے بدن حاصل می شود چنانچہ سالک می بیند کہ عروج با سمانہا گاہ بترتیب و گاہ بی ترتیب می نماید و در ہر آسمان بحسب مناسبت کہ در میانہ او و ارواح انبیا و اولیا و ملائکہ را مشاہدہ می کند و از آسمانہا تا عرش و از بالا عرش سیران مے نماید۔

سیر کردن در نقاط خود را

جوہر بدانکہ کیفیات و کیات مکشوفات اولیا کما ینبغی خارج از تحریر و تقریر است و بیان از احاطہ ادراک و عقول۔

جوہر گاہ باشد کہ سالک از محسوسات غائب شود و بعضی از حقائق امور غیبی بر و منکشف شود آنرا واقعہ خوانند و اگر در حالت بیداری ہمچنین دست دہد آنرا مکاشفہ نامند و شرط صحت واقعات استغراق است در ذکر و غیبت از محسوسات و وجود اخلاص و تجرید سر از ملاحظہ اغیار و واقعات و مناامات بعضے کاذب باشند و بعضے صادق زیرا کہ بیشتر در واقعات و منامات نفس با روح مشارک بود و در بعضی مستقل و کذب صفت نفس است و صدق صفت روح پس کذب مدرک نفس بود و صدق مدرک روح و واقعات چنانکہ مومن موحد را بود بعضے رنائب و فلاسفہ و براہمہ را از غایت ریاضت نیز می شود لیکن ایشان را بدان منزلتے نبود بلکہ داعی سوی ضلالت و غرور شود اما در حق مومن موحد کرامت بود چہ سبب تقویت یقین و مزید عبودیت ایشان گردد و مکاشفات ہمہ صادق باشند زیرا کہ مکاشفہ از مومن حضرت خداوند تعالی ست در حالت تجرد روح از غشاوہ بدن

جوہر بدانکہ ہر یک از واقعہ و منام منقسم ست بسہ قسم کشف مجرد و کشف مخیل و خیال مجرد کشف مجرد آنست کہ کسی بدیدہ روح مجرد از خیال صورتے کہ ہنوز در غیب بود در خواب یا در واقعہ مطالعہ کند و بعد ازان ہمچنانکہ دیدہ باشد در عالم شہادت واقع شود یا از غیب بعالم شہادت آمدہ باشد لیکن بہ نسبت با بیننده حکم غیب دارد مثلاً کسے بیند کہ فلان جای دفینہ است بدین صفت پنہان چون باز جوید ہم بدان صفت بود کہ دیدہ باشد و این را کشف مجرد ازان خوانند کہ قوت متخیلہ و ہیچ تصرف نہ نمودہ و آنرا لباس خیالی نہ پوشانیدہ و اگر ہمچنین بطریق مشاہدہ ادراک شود مدرک آن بصیرت روح بود اگر باستماع تالف و القائے سمع معلوم شود واسطہ ادراک آن سمع روح بود و فرق میان کشف مجرد و مکاشفہ آنست کہ کشف مجرد در خواب یا در واقعہ بود و خواب و واقعہ در حال غیبت از محسوسات و مکاشفہ در بیداری بود و کشف مخیل آنست کہ در خواب یا در واقعہ در حال ادراک روح نفس مداخلت نماید و قوت متخیلہ آنرا از خزانہ خیال کسوت صورتے مناسب از محسوسات بپوشاند و میان کسوت مشاہدہ امتد معبر در تعبیر آن مناسب صورت خیالی عبور کند و حقیقت آنرا کہ مدرک روح بود دریابد چنانکہ موفقے در ماہ رمضان المبارک نزدیک حضرت شیخ ابن سرین قدس سرہ رفت و گفت کہ بخواب دیدہ ام کہ فروج مردم ساختم میکردم و از مباشرت مباح بازمی داشتم فرمودند کہ تو تعوذ قبل ازوقت اذان میگوئی بدان سبب مردم را از مباشرت مباح منع میکنی دریافت کہ قوت متخیلہ او معنی مدرک روح را کہ منع مباشرت مباح است در صورت خیال ختم فروج پوشانیدہ چہ در عالم شہادت صورت ختم را از ہر منع تصرف دیدہ بود و در خزانہ خیال خیان باقی ماندہ و خیال مجرد آنست

که بسبب غلبه خواطر نفسانی روح از مطالعه عالم غیب محجوب ماند و در حال نوم یا در واقعه آن خواطر قوی تر گردد و قوت متخیله آن خواطر را کسوت خیالی پوشانیده بر نفس عرض کند و نفس صورتهای آن خواطر بعینها مشاهده کند چنانکه کسی را پیوسته خاطر گنج یافتن غالب بود به بیند که گنجی یافته است معبر داند که این مشاهده از روی نفس است آنرا اعتبار نکند و این را خیال مجرد و خیال باطل خوانند و اضغاث احلام گویند یعنی خوابهای پریشان از مخیلات نفس و یا متخیلات شیطانی خوابهای باطل که تعبیر نپذیرد و اگر در واقعه افتد واقعه کاذبه گویند و درین قسم وقوع صدق اصلا صورت نبندد چه نفس باستقلال بی مشارکت روح منشی خواطر بود و صدق از صفات نفس و در کشف مخیل انسان گوید که بر حقیقت کشف می شود آنرا در کسوت خیالی مناسب مشاهده میکند و در کشف مخیل مداخلت کذب باشد لیکن کذب محض صورت نبندد چه اگر بعضی از خواطر نفسانی با مدرکات روحانی پیوندد و جمله را متخیله کسوت خیالی پوشاند بعضی ازان صادق بود و بعضی کاذب معبر بقوت علم حقائق مدرک روحانی را از سواد خاطر نفسانی خالص گرداند و اگر در حال ادراک روح خواطر نفسانی با مدرک روحانی منضم نشود و متخیله جز حقائق روح را لباس نپوشاند واقعه یا خواب صادق بود۔

جوهر در کشف مخیل صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که کشف مخیل چنان بود که روح انسانی در خواب یا در واقعه بعضی از منعیات دریابد و نفس بحیث تعلق بدو باوی در ان ادراک مشارکت نماید و بقوت متخیله آنرا از خزانه خیال کسوت صورتی مناسب از محسوسات پوشاند و در ان گسوش مشاهده کند پس معبر باشیخ در تعبیر و تفسیر آن نوم یا واقعه بوجه مناسب از صورت خیالی عبور کند و حقیقت آنرا که مدرک روح بود دریابد و بیان کند چنانکه وقتی موذنی در ماه رمضان پیش ابن سیرین رفت و گفت بخواب چنان دیدم که فروج مردم را قطع میکردم و از میان باز میدشتم ابن سیرین گفت تو موذنی و پیشتر از وقت بانگ میگوئی و بدان سبب مردم را از مباشرت مباح منع می کنی و دریافت که قوت متخیله او مضمحل مدرک روح را که منع بود از مباشرت مباح در صورت خیال ختم فروج پوشانیده است چه در عالم شهادت صورت ختم را از بهر منع تصرف دیده بود و این صورت در خزانه خیالی باقی مانده و همچنانکه مرید مجاهد در واقعه بیند که با سبع و بهائم در محاربه است و یا با حیات و عقارب در قتال یا با کفار و ملاحده در جبال شیخ داند که او با نفس در مقام جهاد است و گاه معنی صفت غضب و شهوت او را در صورت حیات و عقارب می بیند و گاه معنی تمرد و تجرد او را در صورت کفار و ملاحده مطالعه می نماید علی هذا هر حقیقت که بر وی کشف شود آنرا در کسوت خیالی مناسب مشاهده کند از بهجت نام این قسم کشف مخیل کرده شد و درین

قسم مداخلت کذب باشد ولیکن کذب محض دران صورت نه بند وبسبب آنکه ازادراک روح خالی نباشد
پس اگر در حال ادراک روح خواطر نفسانی بادرک روحانی منضم نشود وتمییز حق از حقائق مدرکات روح را
لباس خیالی نپوشاند آن واقعه یا خواب همه صادق بود واگر بعضے از خواطر نفسانی بادرکات روحانی پیوندد
وجمله را تمییز کسوتهاے خیالی پوشاند بعضی ازان صادق بود وبعضی کاذب پس معبر بقوت علم تمییز حقائق
مدرکات روحانی از شوائب خواطر نفسانی خالص گرداند

جوہر دوم خیال مجرد صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که خیال مجرد آن بود که خواطر نفسانی
بر دل غلبه کند وبغلبه آن روح از مطالعه عالم غیب محجوب ماند پس در حال نوم یا واقعه آن خاطر قوی تر
گردد وتمییز به یک بار کسوت خیالی پوشاند ومشاهده افتد یا صور آن خواطر بعینها چنانکه کسی را پیوسته
خاطر گنج یافتن غالب بود وی در خواب بیند که گنجے یافته است یا مرتاضی که داعیه قبول خلق او را بران باعث
بود در واقعه بیند که مسجود خلائق است معبر وشیخ دانند که این مشاهده نتیجه آرزوی نفس است لاجرم آن را
اعتباری نکنند وخیال باطل خوانند وآنچه اگر در خواب افتد آنرا صغاث احلام گویند واگر در واقعه
افتد واقعه کاذبه خوانند

جوہر سوم بدانکه سالک را بقدر رفع حجاب وصفای عقل اول دیدهٔ عقل او گشاده می شود ومعانی
معقولات روی می نماید واین را کشف نظری گویند برین اعتماد نشاید بیشتر حکما درین مقام مانده اند و
همت بر تجرید عقل وادراک معقولات گماشته وعمرو ران صرف کرده وآنرا وصول بمقصود حقیقی شناخته
وچون سالک ازین بگذرد بنور دل بپیوندد ومکاشفات دل پدید آید واین را کشف نوری خوانند چون
ازین بگذرد ومکاشفات سری پدید آید اسرار آفرینش وحکمت وجود هر چیز ظاهر گردد واین را کشف الهی گویند
وچون ازین بگذرد ومکاشفه روحانی پدید آید نعیم وجحیم وملائکه وعوالم نامتناهی مکشوف شود واین را کشف
روحانی گویند وچون ازین بگذرد ومکاشفات خفی پدید آید بعالم صفات حضرت خداوندی راه یابد واین را
مکاشفات صفاتی گویند درین حال اگر بصفت علمی مکاشفه شود علم لدنی پدید آید واگر بصفت مستمع مکاشفه
شود استماع کلام الله تعالے وخطاب پدید آید واگر بصفت بصیری مکاشفه شود رویت ومشاهده پدید آید
واگر بصفت جلال مکاشفه شود بقای حقیقی پدید آید واگر بصفت وحدانیت مکاشفه شود وحدت پدید آید
باقی صفات را بهمین قیاس کن اما کشف ذاتی مرتبه بلند است عبارت واغارت از بیان آن قاصر

جوہر دوم در نسمات مذکور است که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند نهایتی که اولیا
بآن میرسند آنست که مشاهده از ایشان غائب نشود یا آنکه مشاهده از ایشان غائب شود از غایت

استغراق در مشاهده شاهد حقیقی و میفرمودند که تجلی کشف است و ظهور انیمنی بر دو گونه تواند بود یکی کشف عیانی و آن مشاهده جمال مقصود است بچشم سر از دار البجزا دوم آنکه بتوسط کثرت احضار بانغلبه محبت آنچه غائب است کالمحسوس شود زیرا که از خواص محبت است که غائب را کالمحسوس گرداند اینست نهایت اقدام ارباب کمال در دنیا و میفرمودند که آیا نهایت این کار حضور و مشاهده است یا فنا و نیستی و آنچه فهم میشود از کلام بعضے اکابر اینست که نهایت حضور و مشاهده باشد لیکن در واقع نهایت فنا و نیستی می نماید زیرا که گرفتار حضور و مشاهده نیز گرفتار غیرست

جوهر چون تجلیات متوالیات الهیه بر دل سالک متعاقب گردد او در تحت غلبات تجلیات از دائره تکلیف و حلور عقل بیرون افتد و از جام مالامال وصال مست گشته و از کاسات متراد فات تجلیات از دست رفته در غلبات سکر و حال تلفظ بکلماتے کند که چون آنرا با حوال هشیار مدارس دانائی موازنه کنند نوعی از سوء ادب نماید بر ایشان مواخذه نباید کرد و بمناسبت آن محل و حال که

گفته قبول باید کرد و اگر حوصله قبول آن نداری بار نی بان جلمن مکشا

جوهر در شحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که مردم تصور کرده اند که مگر کمال در ناله حق گفتن است و کمال در انست که انا را از پیش بردارند و هر گز یاد دوے نکنند و میفرمودند که اصل کار بی پروائیست پس فرمودند که پیش من هیچ شعری بهتر از این رباعی نیست که پهلوان محمود لوریا گفته است رباعی

جانا بقمار خانه رندے چند اند رندی چند ند و کس ند اند چند ند		با مردم کم عیار کم پیوندند (پیوندند با شخاند پیوندند) بر نسیه و نقد هر دو عالم خندند	

(پس باکسی که نقد باشد بهتر که بهیده وعده آن آن کس را کی باشد؟)

بعد ازان فرمودند که اگر کسی حقیقت معنی لا اله الا الله را داند از بن سخن داند که حقیقت پهلوان محمود گرفتار هیچ قیدی نبوده است و بتجلی ذاتی مشرف بوده و روزے بعضے از خدام و اصحاب را مخاطب ساخته سخنان میفرمودند در ان اثنا فرمودند حاصل آنکه سعی می باید کرد تا دل را توجه دائمی بجناب مستطاب حق سبحانه و تعالی حاصل شود و بعد ازان تواند بود که وی آگاه سازند یا نه یعنی که این توجه از دست بدهد او و آن متوجه را در میان هیچ حائل نبوده است

جوهر در شحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند کسی را که دعیه این طریق باشد در ان اثنا خاطر تابل و پریشانی و بد باید که استغفار بسیار کند اگر بان دفع نشود جای رود که از زنان دور تر رود اگر بآن نیز دفع نشود مدتے بروصوم و تقلیل طعام مداومت نماید و معالجه

کہ قوت شہوی را تسکین حاصل شود و اگر بآن نیز رفع نشود گرد گورستان ہا گردد و از مردگان عبرت گیرد و از ارواح بزرگان استمداد ہمت کند اگر بآن نیز رفع نشود گرد زندگان گردد و از بواطن ارباب قلوب دریوزہ نماید شاید کہ بار آن خاطر از وی بردارند و او را در زیر آن بار ضائع نگذارند و میفرمودند کہ کہ خدائی انبیا و اولیا را امناست کہ باوجود آن از حق سبحانہ محجوب نمی شوند و عوام الناس را نیز لائق است کہ بآن تکمیل مرتبہ حیوانیت می کنند اما طائفہ کہ درین میانہ اند آرزوے طریقہ دارند ایشان را بغایت نامناسب است یک نفس کہ با حق سبحانہ از درون برآید بہتر از ہزار فرزندست زیرا کہ دران ہزار فائدہ و نفع است و درین ہزار فتنہ و ضرر و میفرمودند کہ اگر بالفرض مرا پانصد سال عمر باشد ہمہ را صرف استغفار کنم ہنوز تدارک آن گناہی کہ از من صادر شدہ است نتوانم کرد و آن گناہ کہ خدائی ست و صاحب نفحات قدس سرہ فرمود اگر درین بخشان کہ از حضرت ایشان نقل افتاد کسی را دغدغہ شود کہ کہ خدائی نشنیدہ ست پسندیدہ و در صفت آن آیات قرآنی ظاہرست و احادیث صحیحہ ثابت پس نفی کردن آن روا نبود و جواب ازین دغدغہ آنست کہ نفی ایجابی بر سبیل اطلاق ست بلکہ بہ نسبت بعضی اشخاص ست کہ لائق جمال ایشان تجرید ظاہر و باطن ست مخفی نماند کہ در بزرگانی بسبب حکمت الہی آنچہ مناسب حال طالبان و مصلحت کار مریدان ست بر زبان اولیا راہل ارشاد کہ وارثان علم خاصہ محمدیہ اند علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام جاری میشود پس چون درین زمان مناسب حال مبتدیان طریق طریقت شیوہ تجرد و فراغت بود لاجرم حضرت ایشان کہ حکیم الہی بودند و جامع حکم نامتناہی اند بہ تجرد ایما نمودند و از تاہل اجتناب فرمودند۔

جوہر دوم در نصیحت مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ سالک را باید کہ راہ مذلت خواہی سپرد برائے حصول نیستی تا جمال شاہد لاہوتی در آئینہ نیستی بہ بیند و میفرمودند ہر طالبے کہ از خواری و دشنام مردم خوش بر نیاید ہرگز بوے از معانی مردان بمشام جان او نخواہد رسید زیرا کہ نزد اہل تحقیق لا فاعل فی الوجود الا اللہ امرے مقررست پس ہر چہ از محبوب رسد از دشنام و خواری محب بیبا را مایہ سرور و موجب حضور خواہد بود و میفرمودند بر کہ بہ نسبت کسی چیزے گوید کہ از ان نقصان لازم آید البتہ آن کس را ناخوش خواہد آمد و آدمی مجبول ست بآنکہ از نسبت نقصان بوی متاثر شود و ناخوش گردد و کار آنست کہ این ناخوشی را از خود دور کند و انفعلی جز بر جوع بحضرت حق سبحانہ و تعالے میسر نیست بذکر و مراقبہ بنی شود و سلوک نزد ارباب طریقت مقرر باین ست و میفرمودند کہ اگر بطریقت گفتہ اند ہر مذمت و دشنام کہ از کسی نسبت بتو واقع شود باید کہ بحقیقت دانی کہ تو انی اگر تو اخوک و سگ را دشنام آن گونہ یقین کنی کہ در تو از ان صفات حصہ است چرا کہ آدمی نسخہ جامع است ہمچنانکہ صفت

ملکی دارد از صفات سبعی و بہیمی نیز خالی نیست یکی از اکابر پیش سید الطائفہ حضرت شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدس سرہ نشستہ بود حضرت شیخ شبلی قدس سرہ در آمدند آن بزرگ حضرت ایشان را پیش حضرت سید الطائفہ ستایش بسیار کرد و بعد از انکہ سخن ایشان تمام شد حضرت سید الطائفہ فرمودند کہ این ہمہ تعریف این خوک را کردی آن بزرگ بغایت منفعل شدند کہ بواسطہ تعریف ایشان حضرت شیخ حضرت شبلی را خوک خواندند اما در باطن و ظاہر حضرت شبلی را ازان ہیچگونہ اثر کراہت پیدا نشد و ہیچ تغیرے در ایشان راہ نیافت ۵

چیست تعظیم خدا را فراشتن		خویشتن را خوار و خاکی داشتن	

جوہر سیر بفتح اول و سکون یا بمعنی رفتن و رفتار و سیر دو نوع است نزولی و عروجی سیر نزولی عبارت از سیر وجود مطلق ست برای ظہور وجود مقید و این تنزل احدیت است در مراتب کثرات امکانیہ از جہت اظہار احکام اسماء و صفات و سیر نزولی را سیر مطلق در مقید و سیر کلی در جزوی و سیر ظہوری و انبساطی نیز خوانند و آن از مرتبہ عقل کل است تا مرتبہ انسانی و در سیر نزولی ہر چند از مبدا دور تر میگردد ظاہر تر و جامع تر می شود مثل سیر در یا بسوے ساحل و سیر عروجی اشارت ست از سیر وجود مقید برای فنای مقید در مطلق غیر سیر عروجی را سیر رجوعی مقید بجانب مطلق و سیر جزوی بسوی کل و سیر شعوری و انقباضی نیز خوانند و این سیر از مرتبہ انسانی تا مرتبہ ذات مطلق ست و در سیر عروجی ہر چند کہ از مبدا بیشتر رود مجرد تر و فنا تر می شود مثل سیر قطرہ بسوی دریا و در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ سیر بر دو نوع ست سیر مستطیل و سیر مستدیر سیر مستطیل بعد در بعد ست و سیر مستدیر قرب در قرب سیر مستطیل مقصود را خارج از دائرہ خود طلبیدن ست و سیر مستدیر گرد دل خود گشتن و مقصود را از خود جستن

جوہر چون سالک بسیر رجوعی بمقام احدیت کہ مبدا ست وصول یافت و وجود مجازی او در وجود حقیقی محو مطلق گشت امتیاز رب و مربوب مرتفع شد و غبار غیریت و ہمی بہ تموج دریاے وحدت فرو نشست و خیر حق مطلق خواند و بعد فنا و اتصال بمقام اطلاق بسیر نزولی و ظہوری بجہت تکمیل ناقصان بمقتضاے حکمت جناب الہی باز بعالم تقید نزول نمود و این سیر بالتبع بر سالک ظاہر شد کہ یک حقیقت است کہ بصورت کثرات اشیا تجلی و ظہور نموده و در ہر تعینی از تعینات بصفت خاص ظاہر گشتہ و غیر از وجود واحد ہیچ موجود حقیقی دیگر نیست و نمود کثرات از مقتضیات کثرت صفات ست و از تکثر صفات تکثر در ذات واحد لازم نمی آید و کلیت و جزویت و اطلاق و تقید ہمہ اعتبارات آن حقیقت اند و غیریت و اثنیا

مجرد اعتباری ہیچ نیست

جوہر بدانکہ این سفر کہ سیر و سلوک مقید است بجانب مطلق و معبر بسیر الی اللہ است جز انسان کامل متصور نیست و حاصل نمی شود الا بجذبہ مطلق حق یا بجذبہ مقید حق و سیر و سفر بجذبہ مقید حق بحکم اکثریت و جذبہ مقید عبارت ست از ولایت ارشاد شیخ کامل و توبہ و تبتل و نفی خواطر و ذکر و فکر تمام و توجہ بمبدا مدام و توکل و تسلیم و تجرید و تفرید و مشاہدہ و معائنہ و سکر و صحو و انفصال و اتصال و فنا و بقا

جوہر صاحب شرح گلشن راز قدس سرہ میفرمایند کہ چون سالک مسافر سیر الی اللہ کرد و فرو رود بر جمیع مراتب تنزلات عبور باید نمود تا بمقام اطلاق رسد و چون سیر سالک بعالم مثال کہ عالم ملکوت است برسد قوی روحانیات در آن مثل بصور مثالیہ کہ مناسب صفای سالک باشد مشاہدہ نماید سالک را در مشاہدہ صور مثالی دو حالت ست یکی آنکہ اگر آفتاب و ماہ و ستارہ بیند و دران حین کہ می بیند سید اند کہ ہمین آفتاب و ماہ و ستارہ است و این محتاج تعبیر ست و حالت دوم آنکہ در حین رویت ایشان چنان سید اند کہ آفتاب و ماہ و ستارہ حضرت حق تعالی است آزمان و اصل تجلیات آثاریست

جوہر صاحب نفحات الانس بخدمت پیر خود حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ التماس نمودند کہ بارگاہ ذات متعالی صفات جناب حق سبحانہ و تعالی را نہایتی متصور نیست و متحقق ست کہ سیر فی اللہ نیز لا یتناہی ست فلیف تعریف منتہی بر سالک طریق تحقیق صادق افتد فرمودند کہ درویش را منتہی ندانند را و گویند کہ سیر وی بمنتہای ذات بلا امکنہ و جہات پیوست بلکہ بدین وجہ گویند کہ بمنتہای مطلب خویش رسید و سیر و سلوکش بر طبق مراتب و مقامات وی متناہی گردید شکر خدا کہ آنچہ طلب کردم انجا است + بر منتہای ہمت خود کامران شدم + رمزیست کہ وما منا الا لہ مقام معلوم یعنی نیست ہیچکس از ما مگر آنکہ مراورا مقامی ست معلوم کہ ازان مقام بجا و نتواند کرد ؎

ہیچ کس را بکنہ او رہ نیست	عقل و جان را کمالش آگہ نیست

جوہر تفکر کہ وسیلہ معرفت ست باصطلاح اہل ارباب کشف و شہود رفتن سالک است بسیر کشفی از کثرات و تعینات بجانب وحدت وجود مطلق و این رفتن عبارت از وصول سالک ست بمقام فنای اللہ و محو و استہلاکی گشتن در اشعہ نور وحدت ذات یعنی سالک تعین خود و جمیع تعینات را در بحر وحدت مستغرق یابد و بعد از فنا و جمع بعدم اصلی متحقق ببقا با تذکرہ اشیار انظر بر یک حقیقت بیند و شناسد و این مرتبہ نہایت شہود کاملانست

جوہر تفکر کہ باصطلاح این طائفہ علیہ رفتن سالک است بسیر کشفی از کثرات و تعینات و این رفتن

عبارت از وصول سالک ست بمقام فنای الله بمحقق آن کاملی که حقیقت اشیا کما ینبغی بر و ظاهر شده و منکشف گشته باشد تفکر عبارتست از سیر الی الله و سیر فی الله و سیر بالله موقوف ست بتجرید ظاهر و تفریغ باطن یعنی بحسب ظاهر ترک اشغال دنیوی و مال و ملک و جاه و منصب و هر چه سالک را از یاد دوست باز دارد و از همه اعراض نماید و از همه هجر و شود و بحسب باطن دل و سر خود را از غیر حق معرا و مبرا گرداند و بظاهر و باطن متوجه حق گردد و یک نفس از یاد آنحضرت غافل نباشد ؎

هر چه مانع آید ت از یاد دوست		از علی بشنو که آن طاغوت تست

جوهر تفکر سه نوع است ممنوع و مستحب و واجب ممنوع آن تفکر در ذات پاک حضرت خداوند تعالی و تفکر در انجام کار و در حکم و در مصالح او سبحانه و تعالی و تفکر در اسرار خلق که نهال خصومت ست و مستحب آن تفکر در صنایع حضرت خداوند تعالی که موجب حکمت ست و تفکر در عجایب و اقسام آن و تفکر در نعمای تازه و آلای بی اندازه حضرت خداوند تعالی که موثر محبت ست و واجب آن تفکر در افعال خویش که موجب تعظیم حضرت خداوند تعالی است و تفکر در عیوب خویش و آن مصدر شرم ست و تفکر عرض نامه اعمال و ملاحظه صحیفه افعال خویش و آن منشا بیم ست

جوهر تفکر سه است تفکر در عیبهای نفس خود تا آنرا باصلاح باز آرد و این بمنزله عبادت یک شبانه روز ست و تفکر در آلاء حضرت خداوند تعالی و این شکر و طاعت می آرد و بمنزله عبادت یکساله است و تفکر در آفرینش آسمانها و زمینها و دلائل وحدانیت حضرت او سبحانه و این اثبات ایمان ست و بمنزله شش سال ست و در حدیث ست که تفکر یک ساعت بهتر از عبادت هفتاد سال است و نیز در حدیث ست که تفکر یک ساعت بهتر از عبادت آدمیان و پریان ست

جوهر بدانکه اهل تصوف سه چیز را میخوانند جذبه و سلوک و عروج جذبه عبارت از کشش ست و سلوک عبارت از کوشش و عروج عبارت از بخشش -

جوهر جذبه دو نوع ست خفی و جلی جذبه خفی عبارت ست از دوست داشتن بنده حضرت خداوند تعالی را و جذبه جلی اشارت ست از دوست داشتن حضرت خداوند تعالی بنده را و سلوک ممکن نیست مگر بجذبه خفی و وصول الی الله تعالی ممکن نیست مگر بجذبه جلی تا حضرت خداوند تعالی بنده را دوست ندارد بنده بحضرت خداوند تعالی نرسد و مشرف نشود کسی از سالکان بجذبه جلی مگر بمتابعت جناب مستطاب سید المرسلین صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه اجمعین قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله و یغفر لکم ذنوبکم والله غفور رحیم ن بگو اے محمد

صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم اگر دوست میدارید جناب خداوند تعالیٰ را پس پیروی من کنید تا دوست دارد شما را جناب خداوند تعالیٰ و بیامرزد گناہان شما و جناب خداوند تعالیٰ آمرزندہ و مہربان است ۵

محال ست سعدی کہ راہ صفا	توان رفت جز در پئ مصطفےٰ

جوہر بدانکہ نزد اہل طریقت سلوک و ریاضت و تصفیہ بواسطہ آنست کہ مستعد جذبہ جناب الٰہی شوند والا ہمہ کس را بعلل وصول بآنحضرت ممکن نیست۔

جوہر مجاہدہ رنج و مشقت و کوشش و باکاذان جنگ کردن در لغت ست و در اصطلاح حضرات صوفیہ مجاہدہ عبارت ست از کار نمودن با نفس و شیطان از حضرت شیخ بہاء الدین زکریا قدس سرہ پرسیدند کہ مجاہدہ چیست فرمودند مجاہدہ آنست کہ ہر چہ نفس آرزو کند تا بست سال آن آرزو بدو نرسانند و فرمود کہ مدت بست سال نفس خود را جز پنج درم سنگ آب دو دو درم سنگ طعام نداده ام و نبز خود میدانم کہ ہنوز چیزی نمیکنم و نزد متقدمان این ہیچ و پنج ست کہ ایشان ہفتاد گان سال نفس را آب ندادند و در عذاب داشتہ اند و حضرت خواجہ محمد چشتی قدس سرہ مدت سی سال در عالم تحیر استادہ می بودند پہلوے مبارک ایشان بر زمین نیامده یک سال دو سال نفس را آب و نان نہ دادی و شبہا بیدار معکوس مشغول بودی جاہے درون خانہ بود خود را درون آن سرنگون بیاویختے و نماز کردے پس ای عزیز سیرت مشائخ سلف و اہل طریقت در رنج و تعب نفس و ترک دادن آسانہا بود

جوہر حضرت حامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ ورزش این نسبت شریفہ بروجہی باید کرد کہ در ہیچ وقتی از اوقات و ہیچ حالتے از حالات ازان نسبت خالی نباشی چہ در آمدن و رفتن و چہ در خوردن و نوشیدن و خفتن و چہ در شنیدن و گفتن فی الجملہ در جمیع حرکات و سکنات حاضر الوقت می باید بود تا بطالت نگذرد بلکہ واقف نفس باشد تا بغفلت بر نیاید۔

جوہر در رشحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ لطائف این نسبت بروجہی ست کہ نفس توجہ بوی مانع ظہور و نیست چنانچہ در مظاہر جمیلہ این معنی ظاہر ست کہ چون با ایشان نیک متوجہ شوند محجوب گردند و ہم حضرت ایشان فرمودند کہ لطائف این نسبت بروجہی ست کہ اگر گنگے را بی جہت کلی ہم بزنی این نسبت غائب نشود۔

جوہر صاحب مفتاح الانوار قدس سرہ میفرمایند کہ بعضی نفوس قدسیہ اند کہ احتیاج نداشتہ اند بکسبی حضرت حق تعالیٰ مر ایشان ست ولکل فضل اللہ فاما با این ہمہ بیگی از روح بزرگی تعلق می بخشد کہ تربیت وحی بکمال میرساند ایشان را چنانچہ او میگوید

جوہر بدانکہ ہفتاد ہزار حجاب نورانی و ظلمانی در ہفت لطیفہ انسانی مندرج ست و در ہر لطیفہ دہ ہزار اما ہمہ حجب مرتفع نشوند بنور حقیقی نرسد دہ ہزار حجاب ظلمانی پوشیدہ است در لطیفہ قالبیہ و رنگ آن تیرہ است چون ذکر کند ظلمت بسوزد و دہ ہزار مکنون ست و طبیعت نفسیہ و رنگ آن ازرق ست دہ ہزار موقوع است و لطیفہ قلبیہ ولون آن احمر ست و دہ ہزار در لطیفہ سر و رنگ آن ابیض ست و دہ ہزار در لطیفہ روحانیہ و لون آن اصفر ست و دہ ہزار در لطیفہ روح خفی و رنگ آن سبز ست چون سالک بنور سر سبحانی گوید (زد ۱۲) و لطیفہ انانیہ عبارت ازین گفتن ست و دہ ہزار ازان باقیہ یافتہ می شوند در لطیفہ حقیقی —

جوہر بدانکہ رفع حجاب ظلمانی اسہل ست بر سالک از رفع حجاب نورانی زیرا کہ نفس را کہ از اخلاق ذمیمہ می گریزد بالطبع وانس میگیرد و بنور و چیزیکہ مانوس کسی بود لیکا یک ل بگذاشتن آن نمیرود

جوہر بدانکہ مدرکات باطنہ از نفس و دل و عقل و سر و روح و خفی ہر یکے را حجابہاست پس حجاب نفس شہوت با ولذتہا و ہواہاست ہر کہ بشہوات ولذات و ہواہا مغرور و لاجرم از معرفت نفس دور و حجاب دل منظرہ و تغیر حق ست و ہر کرا منظرہ بر غیر حق است و غفلت از حق شد لاجرم از رسیدن بدل محروم و حجاب عقل وقوف با معانی معقولہ ست ہر کرا وقوف با معانی معقولہ باشد از کمال عقل دور ماند و کمال عقل آنست کہ دید و ذوات و صفات خداوند تعالی را بشنہ مطالعہ معانی معقولہ مانند فلاسفہ و حجاب روح بمکاشفہ روحانی ست کہ این را کشف روحانی گویند در مبادی آن مقام کشف معارج و عرض جنان و جحیم و رویت ملائکہ و مکالمات ایشان پدید می آید و چون تجلی صفات گیرد عوالم نامتناہی مکشوف شود و حجاب زمان و مکان برخیزد و بیشتر خارق عادات کہ از کرامات گویند درین مقام پدید آید و اینہمہ حجاب و ست باید کہ ہمت بیشتر کند تا بمکاشفات خفی رسد و حجاب خفی عظمت و کبریاست چون حق تعالی بوصف عظمت و کبریا بر سالک تجلی شود سالک آنچہ یافتہ بود ہمہ گم کند و دہشت و حیرت قائم مقام آن نشیند و علم و معرفت بجہل مبدل شود و این آن جہل ست کہ بالا ز علم است سالک در یاے صفت گردد و پس باید کہ ہمت بیشتر کند تا بتجلی ذات و نور حقیقی رسد و اصل آنکہ تجلی ذات و نور حقیقی رسد — (یاری ۱۲)

جوہر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ کیمیاے سعادت ابدی صحبت است و تخم شقاوت سرمدی ہم صحبت ہیچ چیز در نفوس بنی آدم از خیر و شر چندان تاثیر ندارد کہ صحبت ازین جہت طائفہ کہ بر صلاح آن نظر کردہ اند صحبت را علی الاطلاق بر وحدت تفضیل داده اند و طائفہ کہ نظر بفساد و حقد آن کردہ اند وحدت را مطلقا بر صحبت ترجیح داده و حق صریح مذہب صحیح آنست کہ ہیچ یک از صحبت و وحدت نه مطلقا محمود ست و نه مذموم الا بقیدی و آن نظر بصباحت و اعتبار حال او ست

اگر از خیر و صلاح ست صحبت او بہتر و اگر از اہل شر و فساد بود وحدت از صحبت او بہتر پس صحبت کہ بناے آن صحبت جناب الہی بود محمود و بہ صحبت کہ مبنی بر ہوا و شارکت لذت فانی بود مذموم و فائدہ صحبت وقتی ست دیدکہ بہ شرائط و آداب آن عمل نماید و آداب صحبت بسیار ست از آنجملہ بست آداب بمثابہ اصول اند امید است کہ آداب دیگر از ان معلوم شود و آداب اول تخلیص نیت و احکام قاعدہ صحبت ست طالبان صحبت را باید کہ بداند اثر تخلیص نیت از شوائب علل خافیہ و حفظ عاجلہ کند۔

جوہر بدانکہ صحبت ابھی سبب فتو نسبت و موجب تفرقہ و کدورت ست روزی فتوحی بوقت حضرت شیخ بایزید بسطامی قدس سرہ راہ یافت فرمودند کہ در مجلس ما بیگانہ است بجست و جوی آن باید برخاست چون جست و جوی بلیغ کردند عصای بیگانہ یافتند آنرا بیرون انداختند۔ فی الحال واجد وقت خود شدند و حضرت خواجہ احمد یسوی قدس سرہ نیز روزے در نسبت فتوحی دید فرمود کہ بیگانہ در بین صحبت رسید کہ بواسطہ آن سررشتہ نسبت گم گردید چون تفحص کردند کفش بیگانہ یافتند آنرا بیرون انداختند تفرقہ بجمعیت مبدل گشت و صفای وقت فی الحال دریپوست و ہم یکے از اصحاب حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ جامہ بیگانہ پوشید و بمجلس حضرت خواجہ حاضر گردید بعد از لحظہ آنحضرت فرمودند کہ در بین مجلس بوی بیگانہ می یابم پس الغرض۔ فرمودند کہ این بوا از قومی آید مگر لباس بیگانہ پوشیدہ آن عزیز بیاست و آن جامہ از کشیدہ دور انداخت و در شحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ اہل این نسبت را صحبت و بدایت غیر طائفہ کہ این نسبت بر ایشان غالب ست سبب فتو عظیم و بین نسبت می شود اگرچہ آن صحبت اہل زہد و تقوی باشد و این نہ انکار زہد و تقوی است کہ آن در غایت صفا و نورانیت ست لیکن چون بران طائفہ زہد و تقوی غالب ست اہل این نسبت را در صحبت ایشان ہمان نسبت حاصل می شود و از نسبت طریقہ خود کہ فوق ہمہ نسبتہا ست باز می مانند چہ حکم غالب است ہمینہ کہ صحبت بدان و بیگانگان را ہم تاثیر باشد و از ایشان چہ نسبتہا دیگر حاصل شود و می فرمودند کہ با جمعی نشینید کہ بر شما غالب نباشند تا شما را نخورند غالب نباشند یعنی بجنب نفس و ہوا قوی نباشند و شما را نخورند یعنی وقت شما را ضایع و ما یوس نکنند

جوہر در شرحات الحیات مذکور ست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ میفرمودند اگر مرشد طالب خویش را از اختلاط با مشائخ دیگر منع نماید شاید زیرا کہ طریقہ سلوک این طائفہ مختلف ست یکی خلوت می گزیند و یکی در جلوت می نشیند یکی ریاضت میفرماید و یکی رعایت قوت می نماید چون سالک مبتدی بر خلاف سلوک پیر خویش مسالک متنوعہ مشاہدہ کند متحیل گردد و در ورطہ تعطیل افتد و میفرمودند

ہر کہ مذہب او مخالف مذہب شما نماید صحبت او اختلاط را نشاید زیرا کہ دمان مصاحبت مدانست نمودہ آید وآن بقاعدہ اہل نفاق گراید۔ سہ تخت موعظہ پیر صحبت این حرف ست کہ از مصاحب با جنس اخراز کن ومیفرمودند کہ از صحبت مجاذیب نیز محترز باید بود واز ہر گونہ اہواء واعانت این جماعت باید نمود زیرا کہ در خدمت مجذوب فائدہ است ودر صحبتش نقصان عائدہ۔

جوہر دہم در شمائل مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ روزی یکی را مخاطب ساخت فرمودند کہ اگر در صحبت خواجہ بہاء الدین قدس سرہ ترا نسبتے حاصل شدہ باشد بیا تا ان نسبت بزرگے دیگر افتی واز وی نیز بہان نسبت باز یابی چہ می گوئی خواجہ بہاء الدین را می گذاری یا نمی گذاری پس فرمودند کہ از ہر جاے دیگر کہ آن نسبت را باز یابے باید کہ آنرا ہم از حضرت خواجہ بہاء الدین دانی وفرمودند کہ یکی از مریدان قطب الدین حیدر بخانقاہ شیخ شہاب الدین سہروردی قدس سرہ افتاد بغایت گرسنہ بود روی بجانب دیہ نخود کرد وگفت شیئاً للہ قطب الدین حیدر حضرت شیخ شہاب الدین از حال وی آگاہ شدند خادم را فرمودند تا طعام پیش وی برد چون درویش از طعام فارغ شد باز بوے بجانب دیہ نخود کرد وگفت شکراً للہ قطب الدین حیدر کہ ما را بسیج جا فرو نگذاشتہ چون خادم باز شد شیخ گفت از وی پرسید کہ چون یافتی آن درویش را گفت سہل کسی ست طعام شما میخورد وشکر قطب الدین حیدر میگوید شیخ فرمودند کہ مریدے را از وی می باید آموخت کہ بر جا فائدہ می یابد از برکت شیخ خود می داند چہ بظاہر و چہ بباطن۔

جوہر ہفدہم در بیان خلوت صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ خلوت داشتن بدین طریق کہ رسم متصوفہ است امری محدث ست واز جملہ تحسنات ایشان ودر روزگار حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم جز صحبت سنت نبود وفضیلت آن بر دیگر فضائل راجح آمدہ واز بہجت صحابہ را بصحبت نسبت کردہ اند نہ بوضعی دیگر چہ ہیچ وصف ایشان را وراے صحبت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم نبود بسبب آنکہ نفوس ایشان از برکت مشکوٰۃ نبوت بصفت طمانیت موصوف بود واز پرتو نور عصمت بنزاہت وطہارت معروف لاجرم ملازمت صحبت ایشان را از ہمہ چیز فاضل تر بود واہل عبادات کامل تر بعد ازان چون آفتاب رسالت بحجاب غیب متواری گشت نفوس اصحاب از قید طمانیت اندک اندک در حرکت آمدند وخلاف وجدال واختلاف پیدا شد وخلوت مرغوب ومحبوب گشت طالبان حق تعالیٰ از بہر سلامت دین صوامع وخلوات اختیار کردند ہر چند خلوت در عہد رسالت سنت نبود ولیکن پیش ازان حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بجہت خلبہ محبت خباب الٰہی خلوت دوست

دانشتی وگاه گاه بغار حرا رفتی و انجا بذکر و تعبد شب بها گذاشتی ـ

تجویز و شرائط خلوت صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که مراد از خلوت پنج معنیان مخصوص و مقید نیست بار بعین چه انقطاع از خلق و اشتغال بحق تعالی امری مطلق ست باد وام عمر و دوام آن پیوسته و فائده تعیین اربعین آنست که مبادی کشف غالبا باتکمال این مدت چنانکه شرط ست ظاهر شود و اگر کسی را آن دولت دست دهد که اوقات خود را از آخر عمر بطاعات حق تعالی و فراغت از خلق مشغول دارد و از آن نعمتی نبود و اگر نتواند چندین مدت خلوت در میانه براورد و اقلش آن بود که هر یک سال یکبار بخلوت نشیند و فائده خلوت مورث نبود الا بحفظ شرائط آن پس هر کرا عزیمت خلوت مصمم گردد شرط آنست که اول تخلیص نیت کند از شوائب طلب عوائض دنیوی و اغراض اخروی چه ثواب اعمال بحسب نیات ست هر نیت که مقصود ست از عمل خالص تر ثواب آن فاضل تر و کامل تر و هیچ شک نیست که هیچ مقصود و مقصد اقرب و اعز حق سبحانه و تعالی افضل و اکمل نبود هر چه غیر از وست بر حسب حدوث موسوم ست و بحسب فنا موسوم بعدم چه مراد ایشان از خلوت و ریاضت ظهور کرامات و خوارق عادات بود نه قرب حضرت عزت اگر چیزی از مطلوب برایشان منکشف شود مکر و استدراج بود و چون شرائط اخلاص مراعات کرده شود باید که اگر مطالبتی نه غایر و متوجه بود از وظلمه و غیر آن از عمده آن بیرون آید پس غسلی کامل براورد و ثوب نظیف جامه و مصلی پاک کرده را احتیاط کند و جای برای خلوت گزیند که از شواغل و موانع دور بود و چون بدر خلوت رسد گوید رب ادخلنی مدخل صدق و اخرجنی مخرج صدق و اجعل لی من لدنک سلطانا نصیرا و چون بر سر مصلی رود نخست پای راست در پیش نهد و بگوید بسم الله و بالله و الحمد لله و الصلوة و السلام علی رسول الله اللهم اغفرلی و افتح لی ابواب رحمتک پس دو رکعت نماز بخشوع و خضوع از سر حضور بگذارد و در رکعت اول بعد از فاتحه بخواند و من یعمل سوءا او یظلم نفسه ثم یستغفر الله یجد الله غفورا رحیما و در دوم ربنا علیک توکلنا و الیک انبنا و الیک المصیر و از سر صدق از جمله ذنوب استغفار کند و باندرون از التفات باسوی الله باحضرت عزت تائب نماید و ادب چنان ست که بر بر قبله نشیند و تا تواند در حالت جلوس بر هیئت تشهد بود و باخود چنان تصور کند که حاضر حضرت عزت ست و رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم حاضر اند و بعد از تخلیص نیت و اتابت دوام اشتغال بحق تعالی هفت شرط دیگر رعایت کند اول دوام وضو هر گاه که وضو بکلالتی بیند تجدید وضو کند تا نور طهارت ظاهر و باطن متکمل گردد دوم دوام بر صوم قلت طعام باید که مقدار فطور از ربع طعام زیادت نبود و اگر بر نان و نمک اقتصار کند [illegible] و طائفه [illegible] قویا و متوسطان و ضعفا بر شب افطار کنند و متوسطان

بہر دو شب و اقویا بہر سہ شب و قلت طعام را در تقلیل و تحلیل اجزای ترابی کہ مایہ کدورت و ظلمت و کثافت انداختری تمام است و شرط چہارم قلت منام ہست باید کہ تا تو انی خواب نکند و دوام سہر و تحلیل رطوبات بدنی و تقلیل مواد نسیان و عصیان و جہل و غفلت بغایت موثر ست و در امانت نفس و احیای قلب نیک مفید و شرط پنجم قلت کلام است باید کہ ہمواره زبان را از مکالمت با خلق نگاہ دارد چہ آفات کلام بسیار ست و سلامت از ین آفات جز بسکوت نیست و شرط ششم نفی خواطر ست باید کہ پیوستہ جملہ خواطر را بقوت ذکر دفع کند و شرط ہفتم دوام عمل ست باید کہ علی الدوام ظاہر و باطن خود را بکسوت عبادت و عبودیت متحلی دارد و اما متوسطان را مادامت بر تلاوت قرآن مجید بعد ازادای فرائض و سنن اولے و ہمان خاصیت کہ اہل ہدایت را از ملازمت ذکر روی نماید ایشان را از تلاوت حاصل گردد و اما متبعان را کہ نور ذکر صفت ذاتی ایشان گشتہ باشد فاضل تر و روی و کامل تر عملی صلوٰۃ ست چہ ہیئت صلوٰۃ عبادتی ست نامہ جامعہ کہ جمیع اجزاء عبادات از ذکر و تلاوت و خشوع جوارح و خضوع قلب در وے مندرج است۔

جوہر خلوت عبارت از حبس حواس ظاہر ست برای فتح حواس قلب تا مشاہدہ کند در بیدائی چیزے را کہ می بیند غیر وی در حالت نوم و سد طرق حواس ظاہر شرط ست برای فتح حواس قلب این طائفہ بنا بر سلوک راہ دین و وصول بمقامات یقین بر خلوت و عزلت و انقطاع از خلق نہادہ اند و ہمہ اولیا و انبیا در بدایت حال خلوت اختیار کردہ اند و حضرت سرور عالم تعبد میکردند در غار کوہ حرا یک ہفتہ و دو ہفتہ و گاہی اقامت میفرمودند در غار حرا یک ماہ۔ و چون بمقتضای حاجت بیرون آید درنگ نکند و اگر در خانہ درنگ کرد بقول امام اعظم اعتکاف فاسد شود و نزد یک صاحبین فاسد نشود و تا درنگی اکثر از نیم روز نبود و اگر ساعتی بغیر عذر از خلوتخانہ بیرون رود اعتکاف بر قول امام اعظم فاسد شود و بر قول صاحبین تا آنکہ اکثر از نیم روز نباشد فاسد نشود و بعضی گویند اعتکاف صحیح نیست مگر در مسجد جامع و بعضی گویند صحیح نیست مگر در مسجدی کہ او را کردہ شود و پنج نماز با جماعت و مشائخ خانقاہا بے خود را حکم دہند از بہر آنکہ مقصود از مسجد بانگ نماز و جماعت است و در خانقاہ تکلم نکنند مگر بخیر و خاموشی ہم بکلی مکروہ ست و خلوتی و معتکفی اگر بدرس علم و تعلم قرآن مشغول شود نزد یک امام اعظم فاسد نشود و نزد یک احمد کردہ بود و اگر بامور دنیا مشغول شود بقول امام اعظم فاسد شود و ظاہر آنست کہ خلوتخانہ نزدیک بود بمقدارے کہ در و نماز بگذارد و صوفی نشیند در وقت ذکر و خلوتخانہ تاریک باشد چہ در شعاع آفتاب در روشنی۔ و زنیاید و اگر خلوتخانہ تاریک بود

پرده فرو گیرد و چنان بگوشد که آوازی هم نیاید نزد و بعضی در خلوت و عزلت فرق نیست و بعضی گویند که عزلت از خلق بود —

جو هر چون در خلوت نشیند و عزلت گزیند باید که غسل نماید و نیت کند و در آن غسل که این غسل میت ست یعنی خود را مانند مرده سازد و همگی خود را بحضرت خداوند تعالی سپارد و باشد پیش حضرت خداوند تعالی همچو مرده پیش غسال و در همه تصرفها حضرت خداوند تعالی را متصرف داند و از خلوتخانه بیرون نیاید الا بضرورت چنانکه برای وضو و نماز جمعه و جماعت و از جهت جمعه بیرون آید بعد از زوال آفتاب و بعضی گویند نزدیک بانگ نماز و اگر در باشد بیرون آید در وقتیکه ممکن باشد و باید که چشم در پیش دارد و راست و چپ نگرد و دل و زبان را مشغول ذکر گرداند و با غلبه مهموم نه نشیند تا او را ازین از همه حق خالص نشود و استغفار بسیار گوید و تضرع و زاری بحضرت خداوند باز گردد و خلوت آن بود که هیچ از حق تعالی از همه موجود شود و دل از غیر حق تعالی خالی کند تا بجز حق تعالی اندر دل وی هیچ چیز از رغبتها نماند و خلوت گیرنده دلاور و ثابت قدم و کاردیده باشد و سالک خلوت گیرنده گوشت بسیار نخورد که خوردن گوشت دل را در قساوت آرد و در هفته یکبار یا دو بار بخورد و هر بار می که بخورد وزن پنجاه درم سنگ باشد نه زیاده ازین ممنوع ست و نقصان نخورد کند سالک لقمه را و اگر طعام خورد باید که لقمه باخرد بستاند یعنی بسیار نجاید تا طعام مفرز نشود و در بسیار خائیدن طعام قوت در طعام حاصل می شود و معنی خلوت آنست که بگرداند نفس خود را بکلی برای جناب خداوند تعالی و غیر مقصود و منظور نباشد مولوی معنوی ؎

سوی در دیوار کن تنها نشین	وز وجود خویش هم خلوت گزین

جو هر بداند که بعضی خلوت را بر عزلت فضل نهند و بعضی عزلت را بر خلوت و هم ازین ست که عزلت را قلیل الوجود دانند و خلوت را کثیر الوجود می گویند که خلوت غیر عزلت ست که خلوت از اغیار ست و عزلت از نفس و بعضی میفرمایند که عزلت آنست که با خلق اختلاط نکند و در جماعت مردم نه نشیند و رغبت ننماید و خلوت حبس حواس ظاهرست برای فتح حواس دل تا بیند سالک در بیداری چیزی را که می بیند غیر وی در حالت خواب و بستن طریقهای حواس شرط ست برای کشادن حواس دل که مراد و شرط سالک ست دوام خلوت و دوام طهارت و دوام ذکر بدل و زبان و دوام صوم و دوام حفظ لسان و سائر حواس او لا یعنی و دوام نماز اوقات خمس با جماعت و اول وقت و دوام نماز جمعه و حسن ادب بجناب خداوند تعالی و اخلاص عبودیت و صدق در طلب و صدق در خشوع و خضوع و صدق در ذلت و افتقار عبودی جناب خداوند تعالی و صدق در توکل علی الله تعالی و صدق در ترک ریا و سمعه و صدق در دور کردن

شاد و بیاد هوا نامی نفس و طمعهای فاسد خلق و اشفقا از خلائق بخالق و تخورون مگر وقت فاقه و نخفتن مگر وقت غلبه خواب و نگفتن مگر وقت ضرورت - و خلوتخانه خوب و دو بمقدار سه که در و نخانه نگذارد و تاریک باشد که در و شعاع آفتاب در و نبیند روز نباید و چون تاریک باشد پرده گیرد و آواز هم در و نیاید و مربع نشینند در وقت ذکر کما مر

جوهر مشائخ طریقت خلوت را تا یکماه یا چهل روز میفرمایند و طائفه از مشائخ اختیار کرده اند خلوت دار بعینات را تا آنکه تمام شود کار ایشان و بفرماید جناب خداوند تعالی ایشان را بدعوت و ارشاد خلق بسوی راه مستقیم و بعضی اختیار فرموده اند اربعینات را و استراحت را و میان خلوت یک هفته دو هفته و این اولی است زیرا که این مجاهده موافق ست بمجاهده جناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم که جناب ایشان در غار کوه حرا گاهی یک هفته و گاهی دو هفته تعبد میکردند و تعبد میکردند در آن کوه یکماه

جوهر در نفحات الانس مذکور ست که حضرت شیخ برهان الدین قدس سره میفرمودند که یکبار در اربعین بخواندن اسم مشغول بودم ناگاه جمیع اعضا و من بنام من ذاکر شدند و بزبان فصیح اسم برهان بیان میکردند چون صورت حال بخدمت حضرت شیخ باز نمودم فرمودند بسیار خوب ست عرض کردم اگر باسم حق ذاکر شدندی اولی بنودی فرمودند این اتم و افضل است -

جوهر در آنکه ذکر الله تعالی فرض ست بر طالبانیکه دوست میدارند خداوند تعالی را حضرت شیخ قطب الدین دشتکی قدس سره در رساله کلیه میفرمایند ذکر الله تعالی فرض علی الطالبین المحبین قال الله تعالی فاذکروا الله قیاما و قعودا و علی جنوبکم ذکر خداوند تعالی در جمیع احوال مرغبت بر طالبانی که دوست میدارند خداوند تعالی را زیرا که فرمود خداوند تعالی ذکر کنید خداوند تعالی را ایستاده و نشسته و بر پهلو خلطیده و لفظ اذکروا امرست و امر برای وجوب و فرض ست پس بر آنینه ذکر فرض باشد و ازین نص اشاره است که ذکر در حال قیام و قعود و اضطجاع درست باشد و در تفسیر در المعانی ست فی قوله تعالی الذین یذکرون الله قیاما و قعودا و علی جنوبهم المراد من الآیة الدوام علی ذکر الله تعالی فی ای حال لان الانسان لا یخلو من احدی الحالات الثلث یعنی القیام و القعود و الاضطجاع و در خلاصه وخانی آمده و لا یامر بالتسبیح و التهلیل مضطجعا و کذا الصلوة علی النبی صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه و سلم قال ابن عباس رضی الله تعالی عنه اتی بالذکر باللیل و النهار فی البر و البحر و السفر و الحضر و الفقر و المرض و الصحة و السر و العلانیة یعنی گفت ابن عباس رضی الله

تعالیٰ غفلتی آید ندکورند ذکر کنند خداوند تعالیٰ را بذکر کردن اشتب و روز بہر جائے کہ باشند خواہ وحشتی خواہ در قحطی خواہ
در سفر خواہ در حضر خواہ بہر حال کہ باشند خواہ در غیبت خواہ در فقر خواہ در مرض خواہ در صحت خواہ در سر خواہ در علانیہ
یعنی ہمیشہ حال ہر حال از ذکر خداوند تعالیٰ غافل نباشید کما الغفلۃ عن اللہ تعالیٰ من اکبر الکبائر شیخ سعد الدین
قدس سرہ در شرح این رسالہ مسمی بمجمع السلوک میفرمایند آن کسانیکہ خداوند تعالیٰ را دوست میدارند علامت
ایشان ہمین ست کہ ہمیشہ در ذکر مستغرق باشند ہیچ ساعتی بی ذکر فارغ نمانند بلکہ صحبت ذاکران و دیدن ایشان را
مشتاق باشند و خبر ست چون آدم علیہ السلام با حوا در زمین آمد و نہ سی صد سال گریستند پس وحی کرد حق تعالیٰ
بحوی آدم چہ چیز می گریاند ترا گفت الٰہی گریہ من نہ از جہت نعیم بہشت نہ از خوف جحیم ست لیکن گریہ من بسبب
اشتیاق فرشتگانی ست کہ میان عرش و کرسی سعی می کنند و ایشان ہفتاد ہزار صف ذکر میگویند یکی دست
دیگری گرفتہ ذکر گویان رقص و تواجد می کنند و بآواز بلند میگویند من مثلنا و انت جیبنا حق تعالیٰ حجاب
از آدم برداشت و ایں خبر اشارات ست یکی آنکہ این طائفہ را ذکر دوام می باید و اشتیاق دیدن ذاکران
و شنیدن ذکر ذاکران می شاید چنان کہ فرشتگان را ذکر دوام بود آدم علیہ السلام را اشتیاق دیدن و شنیدن
روی نمود دوم آنکہ در حالت ذکر رقص و تواجد کنند و استادہ ذکر کنند مانند فعل فرشتگان بود ممنوع نباشد
سوم آنکہ معلوم شد کہ رقص و تواجد فعل فرشتگان ست پس فعل فرشتگان را انکار نباید و صوفیان را
از رقص و تواجد منع نشاید چہارم آنکہ یکی از صوفیہ دست یکی بگیرد و در رقص شود چنانکہ امروز بعضی صوفیہ را
رسم ست آن نیز مانند فعل فرشتگان بود پنجم آنکہ اظہار نعمت و تحدیث نعمت بطریق من مثلنا انت
جیبنا منافی و ممنوع نباشد قال بعضہم لم یفرض اللہ تعالیٰ علی عبادہ فریضۃ الا اجعل لہا حدا
معلوما منتہی الیہ و عذرا اہلہا فی سائر الاحوال الا الذکر فانہ تعالیٰ لم یجعل لہ حدا معلوما منتہی
الیہ و لم یعذر احدا فی ترکہ الا من کان مغلوبا فی عقلہ و لو عذر احدا فی ترک الذکر لعذر
زکریا علیہ السلام قال اللہ تعالیٰ آیتک ان لا تکلم الناس ثلثۃ ایام الا رمزا ثم قال اللہ
تعالیٰ واذکر ربک کثیرا گفتند بعضے مشائخ فرض نکرد خداوند تعالیٰ بر بندگان خویش فریضہ مگر آنکہ
گردانید مر آن فریضہ را حدی معلوم کہ نہایت شود آن فرض سوی آن حد معلوم و معذور داشت
صاحب آن فریضہ را در باقی احوال کما الصلوٰۃ و الصوم و غیرہما مگر ذکر کہ بایں بدیہی کہ خداوند تعالیٰ
نگردانید ذکر را حدی معلوم کہ نہایت شود سوی آن حد و معذور نداشت کسی را در ترک ذکر مگر ہر کہ مغلوب بود
در عقل خویش و اگر معذور داشتی خداوند تعالیٰ کسی را در ترک ذکر ہر آئینہ معذور داشتی ذکر یا علیہ السلام
ذکر کرد یا نہ آنکہ از وی سلب تکلم کردہ بود از ذکر معذور نداشت بلکہ از وی در ان حالت نیز ذکر بسیار خواست

روایت کرده اند که چون زکریا علیه السلام از خدا و ند تعالی درخواست دل نمود و علامتی طلب فرمود قال آیتک ان لا تکلم الناس ثلثة ایام الا رمزا و اذکر ربک کثیرا و سبح بالعشی و الابکار فرمود خداوند تعالی علامتی که میجوئی آن بود که سه روز با مردمان سخن نگوئی مگر بروجه اشارت بدستی و روی و چشمی و ابرو و دیگر پروردگار خود را شام و صبح تسبیح خوان و کذلک لوعد

جوهر در فضیلت کلمه طیبه حضرت شیخ قطب الحق والدین دشقی قدس سره در رساله مکیه می فرماید روی عن ابن عباس رضی الله تعالی عنه انه قال یفتح الله تعالی ابواب الجنة و ینادی مناد من تحت العرش ایتها الجنة وکل ما فیک من النعم لمن انت فتنادی الجنة وکل ما فیها من النعم نحن لاهل لا اله الا الله و نشتاق الی اهل لا اله الا الله و لا تطلب الا اهل لا اله الا الله و لا یدخل علینا الا اهل لا اله الا الله و نحن محرمون علی من لم یقل لا اله الا الله و لا یومن یومئذ الا من قال لا اله الا الله و عند هذا تقول النار وکل ما فیها من العذاب لا یدخلنی الا من انکر لا اله الا الله و لا اطلب الا من کذب بلا اله الا الله و انا حرام علی من قال لا اله الا الله و لا الی الا من جحد لا اله الا الله

جوهر ذکر لا اله الا الله مرکب ست از نفی و اثبات و در کلمه توحید نفی ماسوی حق و اثبات حق ست و خلاص از شرک خفی و جلی ست و ملازمت بر معنی این کلمه حاصل نیاید پس ذاکر می باید که در وقت جریان این کلمه بر زبان موافقت میان دل و زبان نگاهدارد و طرف نفی وجود جمیع ممکنات را بنظر فنا مطالعه نماید و در طرف اثبات وجود قدیم را بعین بقا مشاهده فرماید تا بواسطه تکرار این کلمه صورت توحید در دل قرار گیرد و ذکر صفت لازم دل گردد معمول مشائخ طریقت آنست که یاد می کنند حضرت حق سبحانه و تعالی را بکلماتیکه شرع شریف بدان وارد ست لیکن بشیوه ذکر شریف لا اله الا الله محمد رسول الله اختیار فرموده اند و فضیلت آن بر سائر اذکار ثابت ست چنانچه در حدیث شریف وارد ست که افضل الذکر لا اله الا الله و این کلمه طیبه را سلطانی عظیم ست اگرچه بمجرد لسان باشد و تاثیر آن در طهارت باطن نهایت قویست و از خواص اوست که طالب را کشان کشان بمطلوب میرساند و انس بحضرت قدس می بخشد و فرمودند حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم که بسیار گویید ذکر لا اله الا الله تا بگویند مردمان که او مجنون ست و فرمودند و قتیکه بگوید بنده لا اله الا الله این کلمه آسمانها را می شگافد و استاده می شود در برابر حضرت حق سبحانه و تعالی پس او سبحانه و تعالی میفرماید که بایست میگوید که چگونه بایستم و قرار گیرم حال آنکه نیامرزیده گوید مرا پس حضرت حق سبحانه و تعالی میفرماید که نه جای گردم بر زبان گوینده مگر حال آنکه بالتحقیق آمرزیدم او را و فرمودند که گوید لا اله

الا اللہ بیرون آید از دہان او مرغ سبز و بال سفید کہ کل ہزار و یا قوت و تا بعرش برسد و آواز کند ہمچو زنبور انگبین فرمان آید کہ ساکت باش عرض کند کہ چگونہ ساکت باشم تا گوینده من آمرزیده نشود فرمان رسد کہ ساکت باش گوینده ترا آمرزیدم و ای فرشتگان گواه باشید کہ سیئات زلات گوینده این مرغ سا باب غفران محو کردم و حضرت خداوند تعالی آن مرغ را بفتاد زبان کرامت فرماید تا آمرزش خواہد صاحب خود را تا روز قیامت آمنا و صدقنا و آن روز آن مرغ بیاید و دست گوینده خود را بگیرد و ببہشت برد و فرمودند کہ کی شاید جناب خداوند تعالی ابواب جنت و ندا میکند منادی از تحت عرش کہ ای جنت بانعمتہا کہ در تست مرکرائی پس ندا کند جنت و ہر چیز کہ در وست از نعم ما ہستیم برای اہل لا الہ الا اللہ و ہشتاد تیم سوی اہل لا الہ الا اللہ و طلب نمی کنیم مگر اہل لا الہ الا اللہ۔ او در نیاید در ما مگر اہل لا الہ الا اللہ و حرامیم بر کسی کہ نگوید لا الہ الا اللہ و بر کسی کہ ایمان نیارد بہ لا الہ الا اللہ و بگوید نارو ہر چیزے کہ در وست از عذاب در نیاید دین مگر کسی کہ منکر باشد لا الہ الا اللہ را و طلب نکنیم مگر کسے را کہ تکذیب میکند لا الہ الا اللہ را و حرامیم بر کسی کہ بگوید لا الہ الا اللہ و بر نشویم مگر از کسے کہ منکر باشد لا الہ الا اللہ را و نیست ہو شیدن و آواز کردن من مگر بر کسی کہ منکر باشد لا الہ الا اللہ را این فرمودند کہ بیاید رحمت و مغفرت حضرت حق سبحانہ و تعالی و بگوید کہ منم مر اہل لا الہ الا اللہ و ناصر و محب ام مر کسی را کہ بگوید لا الہ الا اللہ و فضل کننده ام بر کسی کہ بگوید لا الہ الا اللہ و جنت مباح است بر کسی کہ بگوید لا الہ الا اللہ و نار حرامست بر کسی کہ بگوید لا الہ الا اللہ و مغفرت از ہر گناہ ثابت ست مر اہل لا الہ الا اللہ را و فرمودند کہ نیست بر اہل لا الہ الا اللہ وحشتی در ہنگام موت و در ہنگام بعث و فرمودند کہ ہر کہ ہر روز ہر بامداد بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ کرامت کند او را جناب حق سبحانہ و تعالی ہفت چیز اول قبض کند روح او را براسلام دوم آسان کند بر وی سختی جان کندن سوم منور کند گور او را چہارم بنماید او را منکر و نکیر بہترین صورتہای خویش پنجم بدہند نامہ اعمال او بدست راست او ششم گران گرداند ترازوی او بحساب ہفتم بگذرانند از پل صراط چون برق جہنده و فرمودند کہ شفاعت من در روز قیامت مر آن کسی را ست کہ بگوید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ پس ہیچ عبادت و حضرت معبود

حقیقی فضیلت ندارد و گفتن لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ

جوہر ہر کہ بعد از نماز فجر ہزار بار گوید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ آسان شود بر وی اسباب رزق و حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از رزق عام ترست از انکہ روحانی باشد یا جسمانی و ہر کہ نزد خواب رفتن ہزار بار بگوید حق تعالی روح او تحت عرش و قوت خور و جب قوت خویش و اگر زنده بماند دین ہزار بار بگوید خفظ کند او را تا بہ بہشت و ہر کہ بگوید ہزار بار نزد داخل شدن در

شہر یا خروج از ان مسنون و مامون دارد و او را جناب خداوند تعالی و ہر کہ بحضور ہزار بار گوید کشف شود بروی
اسرار ملک و ملکوت و ہر کہ برای نجات مردہ یا زندہ ہفتاد ہزار بار گوید داخل شود در جنت۔
جوہر ہر انکہ مجموع کلمہ لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ را ذکر ناسوتی گویند و الا اللہ را ملکوتی
واللہ را جبروتی و ھو را لاہوتی
بقدرت ملا صفات ۔ الخ بندہ ۱۲
جوہر در شرحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ بعضی اکابر ذکر
لا الہ الا اللہ را ذکر عام گفتہ اند و ذکر اللہ را ذکر خاص و ذکر ہو را ذکر خاص الخاص و حال آنکہ ذکر لا الہ
الا اللہ ذکر خاص الخاص و تجلی ان کفت زیرا کہ تجلیات جناب حق سبحانہ و تعالی را نہایت نیست و در الصورت
ہر کہ تکرار متصور نہ پس در ہر آنے نفی صفتی میکند و اثبات صفتی پس ہمیشہ از نفی و اثبات خلاص نباشد
و میفرمودند کہ معنی لا الہ الا اللہ پیش بعضی کہ اللہ اسم ذات ست من حیث ہی آن تواند بود کہ لا الہ نیست
الا کہ عبارت از تنزیہ الوہیت ست یعنی ذات مع الصفات الا اللہ مگر ذات بحت معری عن الکل
اینمعنی را از خود دور نمی باید داشت زیرا کہ در زمان خلو دل از اغیار مشہود ہر چیز ذات مقدس ہیچ نیست۔
جوہر بعضی میفرمایند کہ در گفتن لا الہ مدی تمام کشد و در الا اللہ نیز و مد کلمہ نفی را از مد کلمہ اثبات
دراز تر کنند۔ و بعضی میفرمایند کہ مذانیم کہ ہم درین حالت نفی موت بر پدر پسر کہ اول باشد
جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ شاہ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول میفرمایند۔ در خلوت تنگ و تاریک
مربع نشیند و رگ کہاس جانب چپ را بانگشت نرینہ پای راست و بانگشت متصل آن محکم گیرد و رگ کہاس
رگی ست کہ مربوط ست بباطن قلب چون قوت دران رسد حرارت پیدا آید کہ موجب تصفیہ قلب ست
و ازین حرارت چربی گرداگرد دل کہ محل و مقر خناس ست بگداز د و ساوس و ہواجس کم گردد و ہر دو دست
بر ہر دو رانو نہد و انگشتان دست چنان کشاده دارد کہ نقش اسم مبارک اللہ پیدا آید بعده سر بار انوے
چپ برد و بجدی سر نگون شود کہ ریش بخضر دست رسد و از انجا لا الہ گویان سر بار انوے راست گذراینده
دو تمام بکتف راست رساند تا سر و کمر و پشت برابر شود و انیکے سر را از کتف بجانب پشت کج کند و از انجا
نفس راست کرده بقوت ضرب الا اللہ بر فضای دل بزند و آواز را فرو برد کہ این نیز محل حرارت باشد
و باید از سر گیرد و در حالت نفی چشم کشاده دارد و در حالت اثبات بہ بندد و اصابع دست و پا را موافق زبان
سازد تا بہ بست و یک زبان ذاکر باشد یعنی در وقت نفی انگشتان دست و پا را برداشته و در وقت
اثبات ضرب کنان نہد و کلمہ محمد رسول اللہ بعد سہ بار یا پنج یا ہفت یا نہم یاد ہر عشر یکبار بگوید تا
ذکر کلمہ طیبہ باشد و نظر دل بواسطہ محکم دارد و این ذکر را نفی و اثبات چہار ضربی گویند و بعضی

میفرمایند که در عین نفی بزانوی چپ اشاره بنفی خطره شیطانی کند و بزانوی راست بر نفسانی و بکتف ملکی و در اثبات ثبوت خطره رحمانی بر دل که تعلق بازشاد دارد و بملاحظه لا معبود یا لا مطلوب یا لا مقصود یا لا موجود حاضر دارد و نظر دل بر واسطه محکم و ثابت دارد و بعضی میفرمایند که در عین لا اله الا الله محمد رسول الله حضرت رسالت صلی الله تعالی علیه وآله وسلم را تصور کند و در چهارم شد را در دل الله ساحر داند

جوهر در بیان آنکه مقصود از ذکر فنا در مذکور ست پس همت بر مجرد تلفظ کلمه جلیله من اللسان والجنان نماید که اگرچه من وجه فائده دارد لیکن موصل بسوی مقصود بی حضور مذکور نمی شود و مقصود از ذکر فنا در مذکور ست نه فنا در اسم مذکور ـ کشکول ـ

جوهر مراقبه وحدت الوجود عبادت ست از ملاحظه معنی کلمه طیبه در کل حال بی رعایت الفاظ و بی شرط وضو و اگر با وضو باشی اولی ست و بی تخصیص وقت و ملاحظه دوم و خولا و خروجا پس اول نفی خودی کنی که عین معنی لا اله است بعده ثابت کنی وجود مطلق را که عین معنی الا الله ست

جوهر بدانکه ذکر دل سالک هم سالک تواند شنید و آنکه میگویند که آواز ذکر سالک غیر او تواند شنید اصلی ندارد چنانچه حضرت شیخ کلیم الله قدس سره در کشکول میفرمایند که بر ذکر دل سالک غیر من حیث الاستماع اطلاع یابد غلط عوام ست و حضرت شیخ شرف الدین یحیی منیری قدس سره میفرمایند که گروهی از اهل اکتساب چنین صورتی نقل میکنند سببش آنست که چون ذکر از سینه کشند صدای ضعیف بسعادت چیزی پیدا آید سامع پندارد که آواز دل ست و این نه آن بود و ملاین قسم دیده ام و شنیده ام از عجائب حالات و غرائب واردات سالکان آنست که علم بذکر کائنات ست و هو لو تدریجا دین مرتبه مشتهی شود امر بر سالک که بعضی بذکر الله مشغول اند بشنوند که دست هم ذکر الله گوید و دیوار هم الله گوید و این از قبیل استیلاء ذکر ذاکر ست بر ذاکر نه از قبیل استماع ذکر کائنات زیرا که هر مکونی را ذکر خاص است حتی اشخاص کائنات بذکر نامی مختلف ممتاز اند و هر جنسی و نوعی بیک ذکری معین مشغول باشند اگر در حالت ذکر الله از دیواری ذکری خاص و از در ذکر خاص شنیده تواند که از قبیل اطلاع بذکر کائنات باشد اگرچه درین مرتبه هنوز احتمال باقی ست

جوهر حضرت شیخ فانی فی الله و باقی بالله شاه کلیم الله جهان آبادی قدس سره در کشکول میفرمایند که بر خیز و روی سوی عرش کند و گوید انت فوقی و بجانب طبقات ارض نگرد و بشنید و بگوید انت تحتی و بگرداند روی سوی پیش و بگوید انت امامی باز بگرداند سر بجانب پس و بگوید انت خلفی و بدست راست بگوید انت یمینی و بدست چپ انت شمالی باز بدل خود ضرب بزند

وبگوید انت قیی وبخیر ذکر دوگر دد وبگوید انا مع انکسارات فیک انجاتو لواخترم وجه الله واین ذکر محو انکسارات است ذکر کلمه مربع نشیند وبک الکل گویان ضربے پیش زند باز منک الکل گویان ضربے یمین والیک الکل گویان ضربی شمال یاکل الکس گویان ضربی سوی آسمان یا برقلبانا یکشکول ومعنی اینست که بسبب تست بقاء کل عالم وازتست وجود کل عالم وسوی تست رجوع کل عالم وتوئی کل کل

جوہر بقعد وصلوة نشیند مگر اینکه بیرون کند ہر دو قدم را از زیر ہر دو سرین خود ونهد سرین خود بر زمین ومحکم بگیرد ودست راست بازوی چپ ودست چپ بازوی راست ودر بیچ ضرب این کلمات بگوید یاهی یاهی یاهی یاهو یاهو ضرب اول میان قدم راست ونانوی است وضرب دوم مابین دونانو ضرب سوم میان قدم چپ ونانوی چپ وضرب چہارم بر جگر وضرب پنجم بر فضای دل بقوت باحضور آنکه هو اشاره است باحدیت مطلقه لیس کمثله شی وگاه باشد که آنقصار کند بهمین سه کلمه هو هو یاحی وسند بحال ست مگر آنکه هو هو با آسمان ضرب کند ویا معی بجانب دل واول آنست که دم یا دم این ذکر غذای ذاکر تیه باشد واکثر حال عطریات استعمال کند واین را ذکر معیت گویند ومانند مت مشاهده ذاتیه وصفاتیه پیدا گردد ودر ذکر محو اکهات ومعیت تصور معانی وبرنرخ محرط است ـ کشکول ـ

جوہر حضرت شیخ کلیم الله قدس سره در کشکول میفرمایند که عارف ربانی عبد الکریم جیلی قدس الزیدی سیگوید علامت آن کسی که اورا ذکر قلب ست آنست که بشنود از همه اشیا یا بعضی اشیا ونزد بعضی ذکرے که ذاکر ست بآن ذکر در همه اوقات یا اکثر اوقات بر قدر میسور آن ذاکر وتمکین او ودران مقام وعلامت آنکه مراورا ذکر روح ست آنست که بشنود از همه اشیا تسبیح مخصوص ونه بیند فاعلیت فاعلی غیر سبحانه وتعالے واحمد بن غیلان مکی گوید ذکر قلب استوا بحضور حق وخلق ست وذکر روح غلبه حضور حق نیست بحضور خلق وذکر سر اینست که نباشد او را حضوری غیر حضور حضرت حق وذکر خفی اینست که مخفی شود وجود روح همچو خفاے کون در سر انتے ـ

جوہر ذکر معلا اینست که دونانو نشسته لفظ یا از دل صنوبری کشیده وبطرف راست برده آنرا بجانب پشت کج شده هو گویان بشدت تمام بر دل ضرب کند

جوہر ذکر مقدس اینست که مربع نشیند وطرف راست سبحان الله وطرف چپ الحمد لله وطرف آسمان لا اله الا الله وبر دل الله اکبر ضرب کند ومرویست از حضرت ابو ہریره رضی الله تعالی عنه که فرمودند جناب مستطاب سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم بر آینه گفتن من سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر محبوب ترست بمن از جمیع چیزی که طلوع کرده است بران آفتاب

جوہر ساکت ماند و فکر کند کہ من نیم ہست۔

جوہر ہر چہ مدرک نفس گردد از کلیات و جزئیات بود و مطالعۂ وجود مطلق نماید۔

جوہر ہر بر و چشم بہ بند و نظر بر دل گمارد و تصور کند کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ را می بینم۔

جوہر ہر آئینہ مقابل دارد و چشم بر ہم نہ زند و بر عکس خود بتصور معنی خلق اللہ آدم علی صورتہ نگران باشد و صورت خود را صورت جناب حق سبحانہ و تعالیٰ داند

جوہر معنی ہیچون و بیگون بی شبہہ بہ ہمون کہ مفہوم می شود از اسم مبارک اللہ بی توسط عبارت عربی و فارسی و غیرہما ملاحظہ نماید و ازین توجہ دوام آگاہی و حضور و بیخودی حاصل کند و این طریق اعلیٰ است لیکن حصول آن پیش از تصرف پیران و پیوستگی کمل تعذری دارد

جوہر میگویند کہ در شب و روز ہر آدمی را بست و چہار ہزار دم می باشد و تحقیق آنست کہ بست و یک ہزار و سہ صد و شصت دم ہر روز حاصل می شود در خواب و بیداری۔

جوہر حق ست کہ بصورت عبد ظہور فرمود و صفت خالقیت خود را بہ ہی نظیر رسانید۔

جوہر ذکر پاس انفاس برای نفی خواطر و زوال حدیث نفس اثر عظیم دارد و سند این است کہ ذہن بستہ لا الٰہ را با دم بیرون گذارد و الا اللہ با دم درون کند و بدم ذاکر باشد و در بست و کشاد نظر بر ناف دارد و ملاحظہ و واسطہ را رعایت کند و گاہ باشد کہ پاس انفاس بکلمۂ اللہ کنند و سند او اینست کہ دم ہا بے اللہ را باشباع بگذرانند تا آنرو او متوالد شود و در وقت مدنفس اللہ بدم گویند یعنی دم لسان دل باشد و وقت مدد نفس ہو بدم گویند و دلستنی ست کہ معتاد دخول دم شش انگشت سہ بار انگشت گرم و چہار انگشت سرد معتاد خروج آن دہ انگشت پس در پاس انفاس مقدار چہار انگشت دم بدر آرد و مقدار دو از دہ انگشت اندرون کشد و دم را بر دل امساک کند کہ موجب حرارت قلب و زیادت عمرست و چنان عادت سازد کہ در شبانہ روز سہ صد و شصت دم گذارد۔

جوہر سند ذکر آور دہ اینست کہ مربع نشیند و رو بکتف راست آرد و ہا گوید و بکتف چپ رد آرد و ہو و سر نگون کردہ در خود ہی گویان ضرب کند و این معمول اکثر مشائخ ست و معنی ہا اوست موجود و معنی ہو ہمہ اوست و معنی ہی باماست و این ذکر را منسوب میکنند بجناب تجلی باب سر حلقہ صحابان و در دفتر پیران غوث الثقلین شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز و بعضی میگویند کہ حضرت با عظمت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ و وجہ آلہ الکرام بالہام باطنی جناب [illegible] اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ اجمعین از کلمۂ طیبہ استخراج نمودہ و مقرر

اختصار لا الہ ست و نامی مضمومہ اختصار الا اللہ و نار مکسورہ اختصار محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و صحابہ و سلم و این ذکر را اگر جہر کند در صحرا رود چہ بلند کردنش در آبادی موجب ریا نی است

جوہر دوم ذکر پاس انفاس شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول میفرمایند کہ لا الہ را با دم بیرون گذارد و الا اللہ با دم درون کشد و بدم ذاکر باشد و نظر بپستہ و بست و کشاد و بزنات دارد و چنان ذکر کند کہ دم ذاکر گردد و در خواب و بیداری ذاکر بود عمر و چندان گردد گاہ باشد کہ پاس انفاس بکلمہ اللہ کنند و سند او اینست کہ ضم ہا و اللہ را با شباع خوانند تا از واو متولد شود و در وقت مد نفس اللہ بدم گویند یعنی دم لسان دل باشد و در وقت صدور نفس ہو بدم گویند کما مر و در ذکر پاس انفاس برابر ست کہ ذکر لا الہ الا اللہ باشد یا ذکر اللہ و اگر سوزش از خیشوم پیدا شود و بدباغ حرارت خشکی رساند خیشوم و دماغ را بر دغن بادام چرب کردہ باشند۔

جوہر ہر دو چشم بند و در جوف دل نوری مثل نور چراغ تصور نماید و چنان تصور کند کہ این نور بوجہی تابان ست کہ از منفذ ہر مویش بیرون آمدہ ہمہ ذرات کائنات نور گشتہ ازین شغل تمامی حقائق عالم سالک را مکشوف شود و حالت سیر فی الاشیا با للہ کہ سیر رابع است دست دہد تصور کند کہ شعاع او از راہ دہنش مثل شعلہ ہائے آتشین بیرون می آید

جوہر چشم ہوش شود و نظر بر دل گمارد و حضرت خداوند تعالی را حاضر و ناظر و با خود داند این را مراقبہ صفا گویند و اگر درین حال ملاحظہ فنا و محویت بود مراقبہ فنا گویند و مراقبہ توحید نیز یاران حضرت شیخ عبد الحق رود لوی قدس سرہ مشغول بمراقبہ فنا می بودند و از خود بیخود می شدند و بی شعور می گشتند و حضرت شیخ عبد القدوس گنگوہی قدس سرہ در ابتدای حال مدتہا در ین مراقبہ بودند۔

جوہر ہر دو چشم کشادہ دارد و نظر سوی بالا و یا در مقابلہ ہوا انداز و در ان کوشد کہ پلک نزند از ین شغل بعضی انوار پدید آید و آتش از پلک خیزد و تمام اندام گیرد عشق پیدا شود و این را مراقبہ ہوا گویند

درین مراقبہ بعضی اولیا چشم در ہوا نہادہ سالہا و عالم تحیر ماندہ اند محبوب السالکین

جوہر در چرو تنگ و تاریک چشم کشادہ بر ہوا یکجا دارد و انوار از عالم قدس بیابد و بحق تعالی برسد۔

جوہر طریق ذکر انا انت انت انا اینست ہر سو کہ بیند تصور معانی این الفاظ کند بہ انطبعت این ذکر در چند مدت مشاہدہ ذات خود و ہمہ چیز حاصل شود۔

جوہر مواظبت اللہ عالم الغیب و الشہادہ نماید و نقش اسم مبارک اللہ در دل تصور کند و دل خود را بصورت آفتاب تصور نماید بحدی کہ اشعہ ای کہ از چشم خلق جہان می بالند بروی درخشان و انوار حرم

آفتاب عیان گردند چون این حالت تقریر پذیرد فتی که در آیتی از آیات قرآن مجید تامل کند و چشم فرو نهد جلوه اسرار و کمالات آن آیه مشاهده شوند همچنین بر سر قرچشم بسته تصور عالم الغیب والشهاده نماید احوال عجائب قدرت گردد و حقیقت حشر و نشر و احوال روح نیز از این شغل مکشوف می گردد۔

چو هر پرنوک بینی صورت چراغ تصور کند بعد از ده ورزش تمام آن چراغ مثل ماهتاب درخشان شود بعد ده شکل آفتاب تابان گردد و بعد ده از میان آفتاب صورت آدمی ظاهر شود و با سالک در تکلم آید و علوم غیبیه و نوادر از جفر بروی القا کند و اخبار غیبیه بدو رساند و از سالک خوارق عادات ظاهر شود و این شغل حقیقت سالک ست و بعضی میفرمایند که در مقام فرق ابرو ستاره لمعان و تابان تصور کند پس آن ستاره ماهتاب شود و پس آفتاب و از میان آفتاب صورت آدمی نمایان شود و با سالک در تکلم آید

چو هر حضرت شیخ فانی فی الله و باقی بالله شاه کلیم الله قدسنا الله تعالی بسره المبارک در تشکول میفرمایند که ذکر لسان بر دو وجه است جهر یا خفیه اگر بلند گویند جهر شود و الا خفیه باشد و ذکر قلب مطابق لفظی ست با حضور مدلول آن و ذکر روح فراموشی از ان اسم ست و حضور مسمی و این متفاوت است بسبب حالات ذاکرین بعضی را گاه باشد و اکثر نباشد و بعضی را عکس این و بعضی را دوام لیکن دانند که ما ذاکریم و ذکر در میان داریم و مذکور مقصود ماست که حاضرست پیش بصیرت ما و این هنوز انحطاط دارد و نهایت آنست که ذکر و ذاکر از میان برداشته گردد و غیر مذکور معلوم و مفهوم نماند و لذت ذکر نیز برخیزد و این علم با این لذت نیز نماند۔

چو هر دو زانو نشیند و هر دو سرین را بابرکف پای دارد و سوراخ هر دو گوش را از سبابین محکم ببندد و متوجه شود بآوازی که در سوراخ شمال از افتادن آب از بالا مسموع میگردد و یک لحظه از ان غافل نشود و سعی کند تا این آواز بر جمله آواز ها غالب آید و بی امداد انگشتان از شور عالم غائب نشود و می گویند که این آواز نیست قدیم ازلی و ابدی و اصل جمیع آواز هاست و جمله آواز ها از و بظهور آمده و مظاهر اوست و همه عالم پرست از این صدای مطلق و اولیا را بواسطه آن الهام می شود و باعث جمعیت خاطر مشتت موجب فتح عالم لطافت و اطلاق ست و موروث می شود ربودگی و بیخودی و غیبت را که مقدمه فناست و رابطه می گردد میان این شخص و مطلوب او و این را صوت سروی و صوت لایزالی گویند و بهوچوک انهدناسند۔

چو هر سه ذکر را بایست و ذکر منشاری نیز گویند که دو تا نو نشیند و هر دو دست بر هر دو زانو نهند و با گویان از دل بر ناف ضرب دهد و بی گویان دم را از تحت ناف بدو شه بجانب صدر بردارد چنانچه سر

و کمر و پشت برابر شوند و باز از سر گیرد و این ذکر را بعضی بہو وہی میکنند و بعضی بلفظ مبارک اللہ و این ذکر را برای صفای دل مجرب و سریع التاثیر گفتہ اند و ذکر اره یک نوع ذکر است و بسلسلہ مشائخ ترک۔

جوہر دوازدہم نشیند و ہر دو دست بر زانو نہند و سر بجانب کتف راست آورده بی حرکت زبان اسم مبارک اللہ را خفی بر دل ضرب کند یا لفظ اللہ جہار بر دل ضرب کند و چندان ذکر کند و غلبہ این ذکر بر سالک بہمی رسد کہ از ہر رو و دیوار آواز اللہ بشنود و فی الحقیقت این ذکر ذکر دل سالک ست کہ از ہر طرف می شنود ذکر جمیع کائنات چہ اذکار کائنات باختلاف السنہ و لغات باہم مختلف اند و باز از سر گیرد۔

جوہر اسم مبارک اللہ را بی حرکت زبان و بغیر حبس گفتن گیرد و نظر بسوے دل دارد۔

جوہر نقش اسم مبارک اللہ را بر سنگ سرخ یا نقرہ یعنی بر رنگ آفتاب یا ماہتاب در دل منبع بجدی تصور کند کہ بغیر تصور نقش مذکور در نظر دراید ہور المحققان ذکر ما ہوتی گویند سند ذکر ما ہوتی اینست کہ سر را استادہ کردہ ضرب ہو پیاپے بر دل زنند و معنی ہمہ اوست در دل دارد و درین صورت ذکر ہو یک ضربی می شود۔

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول میفرمایند انوار کہ ظاہر می شود گاہ سفید و گاہ سبز و گاہ عقیقی و آخر ہمہ سیاہی و این نور حیرت ست اگر نور از طرف راست متصل کتف ظاہر شود آن نور کاتب یمین ست و اگر غیر متصل باشد آن نور شیخ ست و اگر از طرف پیش ظاہر شود آن نور محمد ست صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و صحابہ وسلم و اگر از طرف چپ متصل کتف ظاہر شود آن نور کاتب یسار ست و اگر غیر متصل باشد دانند کہ تلبیس ابلیس ست و کذلک اگر صورتی از چپ ظاہر شود ہم تلبیس ابلیس ست و اگر نوری از بالا ظاہر شود دانند کہ از ملائکہ حفظہ است و اگر بلا جہت ظاہر شود در خاطر و بشت آید و بعد از رفتن حضور نماید دانند کہ تلبیس ابلیس ست و اگر در وقت خلوت حضور شود و بعد رفتن فراق شود و اشتیاق بود دانند کہ آن نور مطلوب ست و اگر از بالاے دل ظاہر شود دانند کہ از صفاے دل ست اما طالب صادق بہیچ یکے از انوار سر فرو نیارد و انشراح نگیرد۔

جوہر بدانکہ سالک را در اوائل ذکر کلمہ طیبہ ملاحظہ معنی لا معبود الا اللہ میفرمایند تا در مقام اطاعت مستقیم گردد ثم لا مقصود الا اللہ تا قصد از ہر چیز برگشتہ باو سبحانہ بیابد ثم لا محبوب الا اللہ تا آتش عشق و محبت در دلش افروختہ شود ثم لا موجود الا اللہ تا ہر ذرہ خود ہستی مطلق نہ بیند و بعضی را در اول حال تلقین لا موجود الا اللہ احسن دانند و صواب آنست کہ موافق حال سالک و استعداد او ہر چہ مناسب

دانند تلقین فرمایند

جوہر عالم کبیر عبارت از مجموعہ کائنات ست چہ خلق و چہ امر و عالم صغیر اشارت از انسان۔
جوہر عالم خلق عبارت ست از نفس و عناصر اربعہ و عالم امر اشارت ست از عالمی کہ از اوصاف
ولوازم جسمانی منزہ و مبرا ست و آن قلب و روح و سر و خفی و اخفی ست

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ در کشکول می فرمایند
کہ حاصل می شود در عنیت و بیچونی و محویت و فنا حالتی کہ تنگ می شود عبارت از ان و آنچہ حاصل
نمی باشد غیر احدیت حق تعالیٰ و وجود مطلق سبحانہ اگر گوئی وجود مطلق ہرگز مدرک نمی شود و آنچہ در حیطہ
ادراک می آید نیست مگر حادث و صورت ذہنی از جملہ عوالم ست و ہر عالم حادث ست و حادث وجود
مطلق نتواند بود کہ او قدیم ست و آنچہ او قدیم دارد مدرک ما نگردد گوئیم آرے چنین ست امر کہ گفتی مگر
اینست کہ سالک در فنا ذاہل و غافل و عاطل می شود از نسبتے کہ مقتضاے آن نسبت اثبات و وجود ست
منسوب و منسوب الیہ و این فناست پس اینجا عدم ادراک ست نہ ادراک عدم و ہمین متاول است
قول سیدنا ابی بکر الصدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ العجز عن درک الادراک ادراک اگر کوئی پس
چہ معنی دارد قول ایشان شہود الذات و تجلی الذات و محبۃ الذات و معرفۃ الذات و چگونہ متحقق
می شود این امور گوئیم نتیجہ عرفان وضع ہر شی ست در مرتبہ او و اعطاء ہر شی حق آن شی پس ما نحن فیہ
دو امر ست یکی ذات بحت خالص ساذج و یکی امورے کہ ورای این مرتبہ است پس حق اول اثبات ذات
و حق ثانی نفی و حق معرفت در اول اینست کہ شناختہ نشود اصلا و حق معرفت در ثانی اینست کہ شناختہ
شود کما ہو پس آنکہ قصد میکند معرفت در اول و نکرت در ثانی بغایت از کار دور ست پس اثبات
حق و حق اثبات حق و باطل معرفت ست و از عدم معرفت بشی لازم نمی آید عدم تحقق آن شے در
نفس الامر پس ذات مقدس او تعالیٰ مثبت و محقق غیر معروف است پس غیبت ازین امور در عینیہ
ذات معنی شہود ذات و استتار این امور از بصائر معنی تجلی ذات ست و انقطاع محبت ازین
امور معنی محبت ذات ست و نکرت این امور معنی معرفت ذات ست و بر ہمین قیاس کن معنی مضافات
ذات را پس معرفت منصوبہ نمی شود در اینجا مگر باسماء و صفات و افعال و این ہم نہ بکنہ بل
بوجہ نیز چہ کنہ ہر شی از اشیاے معرفت را در ان راہ نیست چہ کنہ ہر شی حقیقت الحق ست چہ
سبحانہ تعالیٰ حقیقت اشیاء ست و حقیقت حق سبحانہ و تعالیٰ مدرک ہیچ بشر و ملک و جن نبود
پس حقیقت بمدرک نشود و این ہمہ نہایت عرفان است فتفہم ما قال من قال اول العوام

آخر الخواص وبدایۃ الکمال نہایۃ العلما۔ لیکن ع ببین تفاوت رہ از کجاست تا بکجا

جوہر باید کہ در اکثرے از اقسام اذکار و افکار بجلسہ مربع معہودہ عند الذاکرین بالنفی والاثبات

و یا بجلسہ صلوٰۃ مناسب حال آن ذکر دیدہ اختیار کند

جوہر در ذکر کلمہ طیبہ نفی و اثبات مرکب ست لا الٰہ الا باطلہ را و انچہ سوای اللہ ست نفی می کند

الا اللہ اثبات ذات باریتعالیٰ است ؎ تا بجارو ب لا نروبی راہ + نرسی در سرائے الا اللہ

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ العزیز در نکول

می فرمایند کہ در خلوت تنگ و تاریک مربع بنشیند اگرچہ مربع نشستن بدعت ست و جلسہ متکبران

در جملہ اوقات منہی ست الا در وقت ذکر گفتن کہ آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

چون نماز بامداد بگذاردے در مقام خویش مربع بذکر نشستی تا آفتاب نیک برامدے و پشت

راست دارد و چشم بابر بندد و ہر دو دست بر ہر دو زانو نہد و از انگشت سبابہ پای راست بانگشت

متصل آن رگ کہ ماس جانب چپ محکم گیرد تا در باطن قلب حرارتی پیدا آید کہ موجب تصفیہ است

و ازین حرارت چربی کہ گرداگرد دل کہ محل و مقر خناس گفتہ اند بگداز د و وساوس و ہواجس کم

گردد بعدہ بابست و یک زبان بذکر مشغول گردد و جہر یا خفیہ انچہ مقتضاے وقت و طبع باشد کما مر

و مراعات کند شرائط این بیت را بیت برزخ و ذات و صفات و مد و شد و تحت و فوق + می نماید

طالبان را کل نفس ذوق و شوق + و شرائط این بیت در ذکر سہ پایہ نیز مراعات نمایند اما آنچہ بجنبی

دیگر و اینجا مقصود اینست کہ مراد از برزخ واسطہ صورت شیخ ست و مراد از ذات وجود مطلق حق

سبحانہ و مراد از صفات ائمہ سبعہ کہ حیات و علم و سمع و بصر و قدرت و ارادت و کلام و مراد از مد کلمہ لا

و مراد از شد تشدید الا اللہ و مراد از تحت شروع از زانوی چپ و ایصال کلمہ لا تا سر زانوی راست

و از انجا ایصال کلمہ الا تا کتف راست و آنجا نفس را ست کردہ بقوت زدن بر فضاے دل

بکلمہ الا اللہ و این مراد ست از فوق و این ذکر را نفی و اثبات نہار ضربے گویند ۔

جوہر ہر وقت تصور نقش اللہ را بر نگ زر یا نقرہ یعنی بر نگ آفتاب یا ماہتاب بر دل دارد و کما مر

جوہر مشغولی را پنج وقت ست بعد نماز فجر تا بر آمدن آفتاب و بعد از نماز ظہر و بعد از نماز عصر

تا نماز مغرب و تہجد و اہل اللہ شبانہ روز مشغول باشند و فرمودند حضرت علیہ السلام ہر آئینہ ذکر یاد او

و شبانگاہ فاضل تر ست از شکستن تیغ و سناں جناب حق تعالیٰ و از دادن مال از روی سخاوت مانند آب

و وقت سحر چہ در شب حواس صوری را تصرفی نباشد در عالم محسوس ۔

جوہر حضرت شیخ سعد بلخی قدس سرہ در شرح رسالہ یکیہ میفرمایند کہ پیر دستگیر قطب العالم شاہ مینا قدس سرہ چون می خواستند کہ ذکر را شروع کنند سہ کرۃ درود میخواندند بعدہ فان تولوا فقل حسبی اللہ لا الہ الا ہو علیہ توکلت وہو رب العرش العظیم بعدہ کلمہ لا الہ الا اللہ بآواز بلند میگفتند وسوم کرۃ محمد رسول اللہ بعدہ بآواز بلند شروع میکردند و ہم بار محمد رسول اللہ می گفتند بعدہ چون باز شروع میکردند تا آنکہ ذوقی می بودی دوم بستہ می شدی لا الہ الا اللہ بآواز بلند می گفتند وچون بخود باز می آمدند محمد رسول اللہ می گفتند و میفرمودند بدین طریق عمل بہر دو می شود یعنی چون بشروع اول کرۃ وسوم کرۃ محمد رسول اللہ گفتہ می شود عمل ہنگام تلقین می شود کہ در ہنگام تلقین پیران را رسم ست کہ سہ کرۃ می گویند وسوم کرۃ محمد رسول اللہ می گویند بعدہ دوم کرۃ چون شروع کردہ می شود دہم کرۃ محمد رسول اللہ گفتہ می شود عمل ہمانچہ در بعضی کتب گفتہ اند کہ دہم کرۃ محمد رسول اللہ بگوید عمل بدان می شود و نیز فرمودند کہ عمل بندگی سلطان العارفین شیخ قوام الحق والدین ہمچنین بودہ است و در اساس الطریقۃ کہ تصنیف حضرت ایشان ست نیز بدین اشارہ میکنند و از فتاوای صوفیہ معلوم می شود کہ بعد ہشتم کرۃ یا دہم کرۃ محمد رسول اللہ گویند

جوہر انوار کہ در حالت ذکر و مراقبہ ظاہر شود اگر از کتف راست نور سفید ظاہر شود آن نور گواہی است کہ ایشان اعمال حسنہ می نویسند و اگر از طرف راست ظاہر شود بی اتصال کتف آن نور مرشد ست و اگر از پیش ظاہر شود یعنی از جانب قبلہ آن نور محمدی ست صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و اگر از کتف چپ پیدا شود آن نور ملائکہ کتبہ سیات است و اگر نوری بی اتصال کتف ظاہر شود آن نور ابلیس ست و اگر از جانبی کہ پیر معہ عصا و تسبیح بدست گرفتہ ظاہر شود آن ابلیس ست و اگر نور از بالا و یا از پس ظاہر شود آن نور ملائکہ است کہ برای محافظت تو حاضر اند و اگر نوری بلا جہت ظاہر شود و در ابتدای ظہور آن نور در خاطر وہشت در آید و بعد رفتن ہیچ حضور در باطن نماند آن نور نیز از ان ابلیس ست و اگر نوری بلا جہت ظاہر شود و بعد رفتن او حضور در خاطر ماند و اشتیاق در طلب غالب شدہ آن نور حضرت صمدیت ست و اگر نوری از بالای سینہ یا از ناف ظاہر گردد و رنگ آتشی و دود آردان نور شیطانی ست و اگر نور از دل ظاہر شود اگر سفید باشد کہ بزودی زندہ آن نور دل ست و اگر سفید خالص باشد آن نور روح اعظم ست کہ در دل طالب تجلی کردہ و نوری کہ بصورت آفتاب ظاہر شود نور روح ست و اگر بصورت قمر باید آن نور دل ست ۔ منہ

جوہر ہر سہ پایہ را اگر بطور ترتیب نوافل اشتغال نماید معانی اللہ یسمع اللہ بصیر اللہ علیم ہو السمیع و ہو البصیر ہو العلیم تصور فرماید تا صفات سالک مسلوب شوند و صفات حق تعالی در وی پیدا شود و متوسط

بطریق قرب نوافل اشتغال نماید پس معنی آن بالعبد اسمع بالعبد ابصر بالعبد اعلم ملاحظه دارد و حاصل آنکه حق بلسان عبد میگوید که بالعبد اسمع درین صورت حق را فاعل داند و خود را آلهٔ فعل و هستی خود باعین حق و در همه اطلاق نمیده و جمیع صفات و ذات حق را صفات و ذات خود دانسته سمع و بصر و علم خود بخود مرخود را مانگفته

پس بداند که من حکم که می شنویم بسمع خود۔

جوہر سند ذکر جهر وقتی سر را بکتف راست بلند کرده بر پستان چپ الله گویان چنان ضرب کند که پهلوی چپ خم شود و هر بار که ضرب کند اسم ذات را یکی از امهات صفات متصف سازد و بنظاره خلق آدم علی صورة الرحمن ناظر باشد و این تصور در همه اذکار جهر وقتے مرعے دارد۔

جوہر سحاره دو نوع ست سحار صغیر آنست که دهن بسته دم گرفته اسم الله را بدل باو اسطه و ملاحظه بشد و مد و تحت و فوق گوید و صوت حسن یار کند و چنان کوشد که تا بچهل ذکر در یکدم رسد و چون در یکدم از چهل ذکر زیاده شود آنرا سحار بد کبیر خوانند و چون دو بیت ذکر در یکدم با عانت ملاحظه و واسطه شد و مد رسد آنرا مقام محویت گویند و استغراق رو نماید سلطان ذکر پیش آید

جوہر شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرماید که اولا صورت آن شخص که این نسبت از و یافته باشند در خیال در آورند تا آنزمان که اثر حرارت و کیفیت معهوده ایشان پیدا شود پس ملازم آن کیفیت بوده بآن صورت و خیال که آئینه روح مطلق ست متوجه بقلب شوند که عبارت ست از حقیقت جامعه انسانی که مجموع کائنات از علوی و سفلی منفصل آنست اگرچه آن از حلول در اجسام منزه است اما چون نسبت میان او و میان این قطعه لحم صنوبری ست پس توجه باین لحم صنوبری باید نمود و چشم فکر و خیال و همه قوی را بدان باید گماشت و حاضر آن بودن و بر و در دل نشستن و مانشک نداریم که درین حالت کیفیت غیبت و بیخودی رخ نماید آن کیفیت را راهی فرض می باید کردن و از پی آن رفتن و هر فکری که در اید متوجه بحقیقت قلب شده بودن و نفی آن کردن اگر خاطر تشویش دهد باحضار خیال مرشد امید ست که مندفع شود و الا باید که بهمه نوبت نفس را بقوت بزنند چنانکه از دفاع چیزی میرانند و خود را خالی می سازند و چون آن وسوسه و خیال که مشوش او باشد موجودی خواهد بود از موجودات ذهنی آنرا بالحقیقت قائم بالحق بلکه عین حق دانند زیرا که باطل نیز بعضی از ظهورات حق ست و مادام که این نسبت بیخودی در ترقی باشد فکر در حقایق اشیا و توجه بجزئیات عین کفرست ۵ با خودی کفر و بیخودی دین ست ۵ بلکه فکر در اسماء و صفات حق هم بناید کرد و اگر بر سد آنرا نیز نفی باید کرد و چه مطلب ۔ رعایت این طائفه توجه بنیستی ست که سر حد وادی

حیرت ست و مقام تجلی انوار ذات ست و شک نیست که فکر در اسماء و صفات این مرتبه فرود تر ست و تو بسیاری اصلا کمال نیست پس سه دو گم شود وصال اینست و بس + و میفرمایند رباعی

سر رشته وحدت ای برادر بکف آر		وین عمر گرامی بسمارست مگذار	
واحد همه جا با همه کس در همه کار		میدار نهفته چشم دل جانب یار	

ورزش این نسبت شرط هست باید کرد بنوعے کہ ہیچ وجہ از ین نسبت غافل نباشد و دائما حاضر بود و گوشه چشم دل را در خانه و بازار و خرید و فروخت و خوردن و آشامیدن و همه حالات بر حقیقت جامعه خود دارد و داند که این همه خود ساخته و حاضر داند نه بصورت جزوی از و غافل نشود بلکه همه اشیا با بوی قائم داند و سعی کند که آنرا در همه موجودات مشاهده و غیر متحد مشاهده کند تا بجای برسد که خود را در همه بیند و همه اشیا را آئینه جمال و کمال خود داند بلکه همه را اجزا خود بیند ع جزو و کل یش ست جمله یک و بد + و در حالت سخن گفتن نیز از ین مشاهده غافل نشود بلکه گوشه چشم دل را بدانسو دارد اگرچه بظاهر با هر که مشغول باشد چنانکه گفته اند ع از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش + همچنین زیبا روش کم می بود اندر جهان + و هر چند همت بیشتر باشد این نسبت قوی تر گردد و باید که خود را از غضب راندن نگاه دارد و کراندن غضب طرف باطن را از نور معنی تهی سازد و بعضی از اهل طریق که منسوب اند بسلطان ابراهیم ادهم قدس سره در ابتدا توجه بمحسوسات چون سنگی یا کلوخی و غیر آن می کنند بدان طریق که چشم ظاهر بران می دوزند و اصلا مژه بر هم نمی زنند و بجمیع قوی ظاهری و باطنی متوجه آن می شوند تا آن غایت که خواطر بالکلیه مندفع می شود و کیفیت نسبت بخودی دست میدهد

جوهر محمد دا ستکوه قدس سره در رساله حق نما میفرمایند که چون درویشی را طلب حضرت حق تعالے بهمرسد اول باید که در جای خالی تنها رفته صورت فقیری که با وحسن ظن داشته باشد یا صورتیکه با و تعلق عشق مجازی بود یا صورت آبا و اجداد را اگر دیده است تصور می نموده باشد و طریق تصور اینست که چشم بر هم نهاده صورتے را که دیده است متوجه بدل صنوبری شده بچشم دل مشاهده نماید آن مثال را که درین تصور بچشم دل مشاهده نمایند عالم مثال نامند و این تصور مقدمه فتح عالم ملکوت ست از ملکوت جدا ساخته عالم مثال نامیده اند الا عالم مثال داخل عالم ملکوت ست هرگاه بطریق مذکور تصور پیش گیری رفته رفته صورت متصور درست گردد و باعث فتح عالم ملکوت شود و چون این تصور بنظر تو خوب در آید سبارک گشت بر تو فتح عالم مثال

جوهر طریق خواجگان ماوراء النهر قدس الله تعالی اسرارهم آنست که توجه دراک خود از همه باز دارند و بمشاهده حق سبحانه و تعالی می پردازند و نهایت این جمعیت مرتبه فناست

جوهر در حدیث قدسی وارد ست یا محمد انت انا و انا انت - و در حدیث نیز واقع است کلهم لطیب

فنا فی ذکر الله تعالی

جوہر حضرت جنید فرمود کہ حقیقت ذکر فانی شدن ذاکر ست در ذکر و ذکر در مشاہدہ مذکور۔

جوہر صاحب رسالہ مکیہ قدس سرہ فرمود کہ سالک مداومت کند بر ذکر قوی خفی بشرط نفی و اثبات و مشائخ گویند کہ ذکر قوی آنست کہ دم را فرو برد و حصر دم کند کہ آن مدد حرارت ذکر باشد و اثر آن زود بدل رسد و نفی کند بکلمہ لا الہ جمیع خواطر را خیر اکان او شر او اثبات کند بالا الہ اللہ یعنی خداوند تعالی را در دل اثبات کند و جای دہد و غیر را نفی کند

جوہر بعضی ذکر جہر را اختیار دارند و بعضی ذکر خفی و ہر دو فریق تمسک می کنند بآیات و اخبارات ذکر خفی ذکری را گویند کہ زبان بندد و بدل گوید و گروہی کہ اختیار ذکر خفی دارند بعضی از ایشان ذکر را منع نکنند و بعضی در منع ذکر جہری روند ایشان نیز تمسک بآیات و احادیث دارند

جوہر ذکر خفی در اذکر زبان ست بلکہ در اذکر دل ست و در اذکر سر و در اذکر جان ست معلوم شد کہ مقصود ہر یکے مبنی بر نیت ست و در ذکر جہر آواز میانہ کند یعنی فرو و از جہر و بالا از خفی کہ آن ذکر متوسط باشد

جوہر آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ذکر میکردند حضرت خداوند تعالی را در جمیع احیان و اوقات و ہمیشہ ذکر حق تعالی کردی و ہیچ چیز ایشان را از ذکر حق تعالی باز نداشتی و ہمہ ایشان مجموع در یاد حق تعالی و حمد و ثنا و تمجید و توحید و تسبیح و تقدیس و تہلیل و تکبیر بودے و در حالت خاموشی در دل ایشان ہمگی یاد حق تعالی بود و دل و زبان و انفاس ایشان در حالت قیام و قعود و اضطجاع و نشستن و برخاستن و فرو خوردن و آشامیدن و در آمدن و بر آمدن و سفر و اقامت و سائر حالات از ذکر حق تعالی منفک نبودی و ذکر بمعنی یاد کردن ست مقابل نسیان کہ بمعنی فراموشی ست۔ الذکر ضد النسیان۔ قاموس۔ پس شامل باشد ذکر قلبی را بلا شبہہ۔

جوہر وقت شروع ذکر تجدید توبہ کند و بگوید اللہم انی اعوذ بک من ان اشرک بک شیئا وانا اعلم و تا آخر بعدہ بنماید استغفر اللہ الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم و اتوب الیہ بعدہ الصلوۃ والسلام علیک یا رسول اللہ الصلوۃ والسلام علیک یا حبیب اللہ الصلوۃ والسلام علیک یا نبی اللہ بعدہ با تسبیحہ با کلمہ طیبہ بگوید بعد ازان ہر ذکر کہ خواہد مشغول شود و بعد ختم مجلس ذکر سہ بار سبحان اللہ والحمد للہ تعالی العظیم بعد ازان درود بخواند بعدہ این دعا بخواند اللہم انک قلت فاذکرونی اذکرکم و قد ذکرتک علی قدر قلۃ علمی و عقلی و فہمی و اذکرنی علی قدر سعۃ نفسک و علمک و مغفرتک اللہم افتح قلوبنا بذکرک یا خیر الذاکرین۔

جوہر دربیان الاولیا مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ میفرمودند کہ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار اوشی قدس سرہم ہر شب ہزار بار این درود میخواندند اللھم صل علی محمد عبدک ونبیک ورسولک النبی الامی وعلی آلہ ومی فرمودند کہ ہمین درود اختیار کردم۔

جوہر بدانکہ مقصود از نفی نفے اغیار ست واز اثبات اثبات یار ونفی بے ملاحظہ غیر نباشد واثبات بی تصور غیر صورت نہ بندد زیرا کہ در نفی واثبات علم غیر باقی ست وخوض از ذکر وہول و ونسیان از غیر ست پس طریق باید برای نفی واثبات پس در نفی واثبات احتیاط باید واین مشکل آمد برای ہمین ست ذکر نفی واثبات۔

جوہر مراقبہ بضم میم وفتح قاف امید داشتن ونگاہ داشتن چیزی را وگردن فرو انداختن ومراقبہ برادر دہ دست از رقیب ورقیب بمعنی پاسبان ونگہبان چون طالب از ذکر جلی ملال گیرد بذکر خفی مشغول شود وچون از ذکر خفی ملول شود بفکر مشغول شود وچون ازین ہم ملال گیرد بمراقبہ مشغول بود وشکل نشستن در مراقبہ انواع است یکی آنکہ بر شکل قعدۂ نماز نشیند ودو دست بر ہر دو زانو نہند وسر فرو داند اختہ مستغرق گردد واین مختار ست دوم آنکہ بر دو سرین نشیند وہر دو زانو ایستادہ کند مانند قعاء الکلب یعنی نشستن کلب وسر بر ہر دو زانو دارد وبداند کہ حق تعالی حاضر ست وناظر باین ست ودرین علم چنان خوض کند ومستغرق شود کہ شعور از غیر کلی برود ومیگویند کہ اگر بطرفۃ العین این علم برود مراقبہ نباشد۔

جوہر اول درجہ ذکر آنست کہ ذاکر ذکر را باعظمت وہیبت تمام کند وذکر اللہ اللہ بر دل وی مستولی شود ودل ذاکر مستغرق ذکر باشد ودرجۂ دوم آنست کہ از اللہ اللہ گفتن باز ماند

جوہر قال اللہ تعالی واذکروا اللہ ذکرا کثیرا لعلکم تفلحون کثرت ذکر جناب خداوند تعالی موجب جمعیت ظاہر وباطن وسبب نجات دنیا وآخرت است۔

جوہر بدانکہ در جمیع حرکات وسکنات ظاہر وخطرات ونیات باطن حضرت خداوند تعالی را بر خود رقیب ومطلع دیدن ودر ظاہر از افعال معاصی ودر باطن از خطرات مذمومہ محترز بودن وشرم داشتن تا ظاہر وباطن در توبہ مستقیم بود مراقبہ تا سبان ست ودل را متوجہ حضرت خداوند تعالی داشتن وپاسبانی دل خود کردن تا در وغیر حضرت خداوند تعالی راہ نیابد مراقبہ سالکان ست وحضور دل بحضرت خداوند تعالی وغیبت از ماسوا مراقبہ عارفان است۔

جوہر بدانکہ استیلا ذاکر بر ذکر آنست کہ ذکر بتکلف زبان گوید واستیلا ذکر بر ذاکر آنست کہ ذکر غالب شود وبی اختیار بر زبان جاری گردد ودل ذاکر بران انس گیرد۔

جوہر بعضی صورت مرشد را پیش خود نشستہ تصور نماید و بعضی صورت او در آئینۂ دل صنوبری خود تصور نمودہ بروی ناظر باشند و بعضی خود را ہمین او پندارند و این نہایت مفید است و موصل بغنا لیکن حصول آن بزودی متعذر۔

جوہر ہر دانکہ ذکر حضرت خداوند تعالیٰ و جمیع احوال فرض ست بر طالب صب قال اللہ تعالے فاذکروا اللہ قیاما و قعودا و علی جنوبکم و مشائخ طریقت میفرمایند کہ بہ حال از ذکر خداوند تعالیٰ غافل نباشد کہ الذکر من علامۃ السعادۃ و الغفلۃ من علامۃ الشقاوۃ و الغفلۃ من اللہ تعالے من اکبر الکبائر و ان لکل شی عقوبۃ و عقوبۃ العارف انقطاعہ عن الذکر یک گرزمانے غافل از رحمان شوی + اندران دم ہمدم شیطان شوی + پس شب و روز ہر جا کہ باشد خواہ در خشکی خواہ در تری خواہ در سفر خواہ در حضر در تنگی و فراخی و مریض باشد یا صحیح ممدث باشد یا غیر محدث و خوشی و ناخوشی ظاہر او باطنا و لیلا و نہارا و قیاما و قعودا او مغتبطا مستغرق ذکر حضرت خداوند تعالیٰ باشد زیرا کہ طلب او در کل حال دلیل ست بر صدق محبت ہر طاعت موقوف بر وقت ست الا ذکر جناب خداوند تعالیٰ جمیع طاعات زائل شود در روز قیامت چنانکہ نماز و روزہ و حج آن زیرا کہ دار آنکا یعنی دنیا ست نہ آخرت لیکن طاعت تہلیل و تمجید زائل نشود

جوہر بزرگے فرمود کہ اہل لا الہ الا اللہ بسیار اند و مخلصان اندک یعنی آن کسان کہ لا الہ الا اللہ بزبان گویند بسیار اند و مخلصان کہ مقصود و گفتار و کردار اخلاص دارند اندک ؎

ذکر بے اخلاص می باید نخست	ذکر بے اخلاص کی باشد درست

جوہر مراقبہ برزخ انسان کامل را اظاہرا و باطنا بخود وا رد بہ مراقبہ اسم ذات نقش ہم ذات بروں صنوبری برنگ زرد متصور باشد۔ مراقبہ معیت چون اللہ حاضری گوید موجودات علوی و سفلی را در خیال آرد و ملاحظہ نماید کہ او حاضر ست مرا باین حضور و چون اللہ ناظری گوید نظر بر خود و ما سوا موجودات بردارد و متصور شود کہ او ناظر ست بنظر من و چون اللہ شاہدی گوید ہمگی کائنات در نظر آورد و ملاحظہ کند کہ او شاہد ست مرا باشہود و چون اللہ معی گوید چشم را ببندد و ملاحظہ معی و ہو معکم اینما کنتم کند اللہ حاضری را ستاد و اللہ ناظری چپا اللہ شاہدی پیش اللہ معی در خود بملاحظہ مذکور گوید۔

جوہر در کتب صوفیہ اقسام اذکار بالوف کشیدہ و انواع مراقبات بمبالغہ من ہر خلاصہ اذکار و مراقبات اختصار کردم و آن نیز موقوف بر ارشاد و مرشد ست انچہ تقتضائے وقت و طبع باشد و مناسب حال او باشد و

جوہر ذکر از وجہی کونی ست واز وجہی ربانی زیرا کہ از روی لفظ و نطق کونی ست واز روی مدلول ربانی بلکہ رب ست پس آن برزخ باشد میان حق و خلق۔ از شرح ربا عیات قال اللہ تعالی فاذکرونی اذکرکم و ذکر ثمرہ محبت ست کہ من احب شیئا اکثر ذکرہ

جوہر دو فضیلت ذکر حق سبحانہ و تعالی بدانکہ افضل ترین عبادات و مقصود از جمیع طاعات ذکر جناب مستطاب حق سبحانہ و تعالی است ہر چیزی کہ میسر آید جہر باشد یا خفی و نعمتی ست عظمی و عطیات کبری ہر کرا توفیق ذکر انانی فرمودند بسعادت ابدی و دولت سرمدی مختص گردانیدند در حدیث قدسی آمدہ کہ من ہمنشین آن کسم کہ یاد میکند مرا و انیس آن کسم کہ طلب انس کرد بجا و حدیث دیگر ست مروی بخاری اللہ تعالی میفرماید کہ با عبد خودم وقتیکہ یاد کند مرا و در حرکت آید دو لب وی و فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم لکل شئ صقالۃ وصقالۃ القلب ذکر اللہ تعالی۔ رواہ البیہقی والتماس کردند جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ کدام عمل فاضل ترست فرمودند کہ فاضل ترین اعمال آنست کہ ببیری و زبان تو تر باشد بذکر اللہ تعالی و عرض کردند کہ کدام ایمن بندگان فاضل تر اند نزدی درجہ عند اللہ تعالی در روز قیامت فرمودند آن کسان کہ ذکر جناب خداوند تعالی بسیار گویند و حضرت شیخ سعد الدین بڈھن قدس سرہ در شرح رسالہ ملکیہ میفرمایند کہ حضرت شاہ سیناقدس سرہ میفرمودند کہ در خبرست کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ جناب خداوند تعالی را فرشتگانند کہ طواف می کنند در کوچہا و راہ ہا و می جویند اہل ذکر را چون می یابند قومی کہ ذکر جناب خداوند تعالی میگویند ندا میکنند کہ بیائید بسوی حاجت خویش و گرد میگیرند اہل ذکر را بپر ہای خویش تا آسمان دنیا و زیر یکدیگر می آیند و چون اہل ذکر متفرق می شوند می روند بسوی آسمان پس فرمان رسد ایشان را از حضرت خداوند تعالی کہ از کجا آمدید عرض کنند کہ از نزد یک بندگان کہ در زمین اند پس فرمان رسد کہ چہ میگویند بندگان من عرض کنند کہ تسبیح و تہلیل و تحمید و تمجید میگویند پس فرمان رسد کہ ای فرشتگان گواہ میگیرم شما را کہ بیامرزیدم ایشان را پس فرشتہ گوید یا رب در میان این ذاکران فلان است کہ نیست از جملہ ذاکران بر ای حاجت خود آمدہ بود ناگاہ میان ایشان نشست فرمان شود کہ ایشان قومی اند کہ بے بہرہ نشود ہمنشین ایشان او را نیز آمرزیدیم ۵

فطوبی لہم ثم طوبے لہم		وبشری لہم ثم بشری لہم	

جوہر حضرت جبرئیل علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام بحضور حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم التماس نمودند کہ جناب خداوند تعالی میفرماید کہ دادم امت ترا کہ نہ دادم ہیچ امتی را

فرمودند چیست عرض کردند خاذکر و تی اذکرکم و فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم که هر که مطیع باشد حضرت خداوند تعالی را پس او ذکر او بسیار گوید اگرچه اندک باشد او را نماز و روزه و تلاوت قرآن مجید و هر که عاصی شود فراموش کند ذکر او بسیار بود او را نماز و روزه و تلاوت قرآن مجید و فرمودند اگر کسی می نشیند باقومی که ذکر میکنند حضرت خداوند تعالی را از نماز فجر تا طلوع آفتاب دوست تر است بسوی من از آنکه آزاد کند چهار فرزندان از فرزندان اسمعیل و اگر می نشیند باقومی که ذکر میکنند حضرت خداوند تعالی را از نماز عصر تا نماز مغرب دوست تر است نزدیک من از آنکه آزاد کند چهار فرزندان از فرزندان اسمعیل و فرمودند که ذکر مولی بر زبان داشتن نشان ایمان ست و بیزاری از نفاق و حصاریست از دیو و حرزیست از دوزخ

جوهر در خبرست که شیطان بر سینه بنی آدم نشسته است چون ذکر میگوید دور می شود و چون غافل شود از ذکر لقمه میکند در دهن خود دل ویرا پس در حکایت می آرد دل ویرا و به حدیث نفس می دارد و در آرزوی فاسد مے اندازد

جوهر هر که ذاکر باشد از آفتها ایمن بود و از شر شیطان و نفس برهد و ذکر در گور مونس او باشد

جوهر اطمینان دل بجز ذکر حضرت خداوند تعالی محال ست زیرا که مطلوب و محبوب دل ذات حضرت خداوند تعالی ست و ذکر مغتنی ست از صفات حق تعالے لاجرم دل بذکر حضرت خداوند تعالی غذا حاصل کند و قوی و پاک و روشن شود و قرب حضرت خداوند تعالی یابد ۵

یا وحی آمد غذاے روح را		مرہم آمد این دل مجروح را	

جوهر مراد از ذکر محبت و معرفت مذکور ست و فنا در مذکور و بقا بمذکور ست و ذکر با فکر معتبرست که ذکر بی فکر مثال علم بے عمل ست هر ذکر که بفکر باشد فتح باب کند و فکر در ذکر آنست که نفی اغیار کنی و اثبات یار و حقیقت ذکر آنست که فراموش کند ماسوی اللہ تعالی را و ذکر و مقصود از ذکر استغراق ست بمذکور و علامتش اینکه التفات نکند دل ذاکر بسوی ذکر زیرا که التفات بسوی ذکر حجابی ست و گاه در حالت ذکر از بین دندان حلاوتے شیرین تر از شهد پیدا می شود و این وقتی بود که بحقیقت ذکر رسد و گاهے هیبتی در دلش افتد و هستی او نیست شود و این وقتی بود که بذکر روح رسد

جوهر مروی ست که حضرت علی کرم اللہ تعالی وجهه فرمودند یا رسول اللہ دلنی علی اقرب الطرق الی اللہ تعالی و اسهلها علی عباده و افضلها عند اللہ فقال رسول اللہ تعالی صلی اللہ تعالی علیه وآله واصحابه وسلم علیک بدوامة الذکر للہ تعالی فقال کیف اذکر یا رسول اللہ قال رسول اللہ غمض عینیک و اسمع منی ثلث مراة و النبی یقول ثلث مراة و علی یسمع ثم قیل

علی ثلث مراتب والنبی علیہ السلام لیسمع - از شرح اسماء حضرت عینی

جوہر ذکر بر چہار وجہ است اول آنکہ لسان ذاکر باشد و دل غافل دوم آنکہ زبان ذاکر بود و دل با و یار لیکن گاہ گاہ غافل می شود بخلاف زبان سوم آنکہ زبان موافقت دلد و با دل و دل با زبان لیکن گاہ گاہ ہر دو غافل می شوند چہارم آنکہ زبان غافل بود و دل ذاکر

جوہر استیلاے ذاکر بر ذکر آنست کہ ذاکر ذکر بتکلف گوید و ذکر از دست میرود و این را کشاکش گویند و استیلاے ذکر بر ذاکر آنکہ بے اختیار ذکر بر زبان جاری گردد و چون در نظر ذاکر جز مذکور نیاید این استغراق ذکر است در شہود مذکور و چون ذاکر در وجود مذکور فانی شود و با وصاف مذکور متجلی گردد این استیلاے ذاکر است در وجود مذکور - و استیلاے مذکور بر ذاکر و ذکر این مقام تجلی و شہود حق است

جوہر حضرت سالک صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند ہرگز خواہد حق تعالیٰ ذنوب او بخشد بگوید لا الہ الا اللہ و اگر خواہد کہ محفوظ دارد از ذنوب بگوید اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم

جوہر اللہ حاضری گوید یا معنی کہ من حاضرم بحضور او یعنی موجودام بوجود او و او حاضر است بحضور من یعنی ظاہر است بوجود من و اللہ ناظری گوید و ملاحظہ کند کہ من ناظرم بنظر او و او ناظر است بنظر من و اللہ معی گوید یا اللہ کہ من با وی ام بصورت او یعنی باطلاق او و او با من است بصورت من یعنی بتقیید من و صحبت جوہر ہمہوی خود متوجہ شود و اللہ حاضری گوید و تصور کند کہ او سبحانہ حاضر است باین صورت پس خود را نظر کند و اللہ ناظری گوید و تصور نماید کہ او ناظر است باین نظر پس اللہ معی گوید معیت جناب حق سبحانہ و تعالیٰ با خود مشاہدہ این را شغل معیت گویند

جوہر اللہ حاضری اللہ ناظری گوید و تصور کند کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ موجود است -

جوہر چشم ہمہ و نظر بر دل گمارد و جناب حق سبحانہ و تعالیٰ را حاضر و ناظر و مع خود داند -

جوہر ہو الاول والآخر و الظاہر و الباطن اول ست کہ قبل او ہیچ شے نبود و آخر ست کہ بعد فناے عالم باقی خواہد ماند ظاہر ست باعتبار صفات و افعال خود و باطن ست باعتبار ذات خود درین مفہوم چنان مستغرق گردد کہ سواے او سبحانہ و تعالیٰ ہیچ شے در خیال نیاید -

جوہر بدانکہ ہو الاول ہو الآخر ہو الظاہر ہو الباطن را ذکر روح گویند ہو اطلبت این را ندانک مدت در غیبت و خمادت از ازل تا ابد یک ہستی خالص معاینہ می کند و ہر تنبہ بی کیفی بر سر او شدش اینست کہ جلسۂ معہودہ گشت ہو الاول گویان پہنانوی چپ ضرب کند و ہو الآخر گویان بر زانوی است

وہو الظاہر بر دوش راست وہوا الباطن بر دل باز ہمین نوع از سر گیرد و فکر می ناید دست ندہد یعنے
ہمہ اوست چہ مدت تا بایست چہ مدت تا آخر یت و چہ مدت تا ظہور و چہ مدت تا بطون۔

جوہر سالک التفات نکند سوی بروق ولوامع ولوائح والوان منورہ و بروق آنست کہ برق وار بمجد وزود منقطع شود و ہر چہ سالک را در اثنا ذکر در صورت بروق می آید گاہ بود کہ نور ذکر باشد و گاہ بود کہ از غلبات انوار روحانیت حجب صفات بشری متحرق شود بر مثال ابر و بر تو انوار روحانیت در صورت برق مشاہدہ افتد ولوامع را لمعان متعاقب بود و اندکے توقف کند و آن از نور ذکر باشد و از نور منور ولوائح از نور نماز و قرآن مجید و ایمان و اسلام باشد و انچہ در صورت چراغ و شمع و مانند آن بیند نور بود و مقتبس از ولایت شیخ یا از حضرت نبوت یا از ایمان و اسلام یا از استفادہ علوم یا از نور قرآن مجید و آن چراغ و شمع دل بود کہ بدان مقدار نور منور شدہ است و اگر در صورت قندیل و مشکات بیند نور عرفان بود و انچہ در صورت علویات بیند چون کواکب و اقمار و شموس از انوار روحانیت بود کہ بر تبیان دل بقدر صفالت آن ظاہر می شود و گاہ بود کہ کوکب خرد یا بزرگ را آسمان بیند بداند کہ آئینہ دل بقدر کوکب صاف شدہ و آسمان جرم دل بود و کوکب نور روح بقدر صفاے دل و اگر بے آسمان بیند عکس نور دل بود یا نور عقل یا نور ایمان و گاہ نفس چنان صاف شود کہ آسمان وار در نظر آید و چون آئینہ دل تمام صفا یابد ماہ تمام بیند و اگر نہ ناقص بیند و چون کمال صفا گیرد بر تو نور روح بود بمثال خورشید بیند و چند انکہ صفا زیادہ تر خورشید درخشان تر باشد۔ و اگر ماہ و خورشید یکبار بیند ماہ دل بود کہ از عکس نور روح منور شدہ است و خورشید روح باشد۔ و اگر آفتاب و ماہتاب و ستارگان در حوض یا در دریا یا در جوی آب یا در چاہ بیند از انوار روح بود۔

جوہر بجلسہ مربع بقوت تمام دم از سوراخ چپ بینی لا الہ گویان بکشد و از ہمون راہ یا از سوراخ راست الا اللہ گویان بگذارد یا الا اللہ گویان بکشد و الا اللہ گویان بگذارد یا اللہ گویان بکشد و اللہ گویان بگذارد یا اللہ گویان بکشد و ہو گویان بگذارد یا ہو گویان بکشد و ہو گویان بگذارد این را ذکر چہار ضرب نامند در نفی ماسوا و سلب خواطر و خلق عظیم دارد و اگر کشش دم از سوراخ راست کنی مضرت شدید بدماغ رسد کہ علاج آن دشوار است۔

جوہر مراقبہ بر نہج عبارت از انست کہ انسان کامل را ظاہر او باطنا بخود قرار دہد۔

جوہر ہر کہ بر تلاوت سورہ ماعون مداومت نماید مطاع و مستجاب الدعوات شود۔

جوہر بدانکہ انسان کہ عالم صغیر عبارت از انست مرکب از اجناس عشرہ است و آن لطائف عشرہ

می نامند پنج از ان از عالم خلق و آن نفس و عناصر اربعہ است و پنج از عالم امر یعنی عالمی کہ از اوصاف و لوازم جسمانی منزہ و مبراست و آن قلب سری و مخفی و اخفی ست حق تعالیٰ بعد تسویہ ہیکل جسمانی انسانی کہ از اجزاے عالم خلق ترتیب و ترکیب یافتہ ہریکے را از خمسہ عالم امر کہ فوق العرش بالامکانی موصوف اند بموضع از مواضع جسمانی انسانی کہ مناسبتی بآن داشت تعلق بخشید تا انسان جامع خلق و امر شود و مستحق اسم صغیر گردد پس اوائل مشغول بلطیفہ قلب میکنند و آن تعلق دارد بہفدہ کہ زیر پستان چپ معلق ست و آنرا قلب صنوبری میخوانند و طریق مشغولی چنانست کہ سالک متوجہ بقلب صنوبری شود بداند کہ این مضغہ مثنا بہ چوہرہ است کہ آن لطیفہ بآن تعلق دارد و اسم مبارک اللہ را بران مضغہ جاری گرداند در انوقت دم را نیز بنیاز جبس کند و زبان بکام چسپاند جمیع حواس یکسو کردہ توجہ تمام بقلب صنوبری نمودہ سی اسم مذکور بصفت پیچون و بیچگون ملاحظہ نماید و تصور صورت قلب و تصور نقش اللہ و صفتی از صفات مثل سمیع و بصیر و حاضر و ناظر ہیچ نماید و دم تا آنوقت نگاہ دارد کہ در حضور فتور و خللی نیفتد و بدین طریق مداومت نماید در اوقات چہ نشستن و برخاستن و چہ خوردن و آشامیدن و چہ گفتن و چہ خفتن شعور باقی باشد در نگاہداشت جہد بلیغ نمایند بفضل الٰہی حرارت و گرمی و شوق و ذوق خواہد یافت و آثار و انوار متسبب خواہد شد و نور قلب را زود مقرر نمودہ اند فنا و غیبتی ہم روی خواہد داد و چیزی دران غیبت بقدر استعداد بران خواہد کشاد و کمال کشایش این لطیفہ آنست کہ در فعل حق تعالیٰ فانی گردد و بجان فعل باقی شود پس سالک درین وقت خود را اسلوب الفعل و بیکار خواہد یافت و تمامی افعال خود را افعال حق تعالیٰ خواہد دانست و معلوم و مشہود او غیر حق تعالیٰ نخواہد ماند و گر آنکہ مرشد کامل بہت کشش بر دمن بعید لطیفہ روح مشغول سکینند و آن بہ وضعی کہ زیر پستان راست ست تعلق دارد و دراین لطیفہ بفنا و بقا و صفات ثبوتیہ سبحانہ و تعالیٰ متصرف می شود و سالک در سیر این لطیفہ صفات خود را از خود سلوب می یابد و بحق منسوب میداند چہ سمع و چہ بصر و جمیع صفات را چنان می شناسد کہ حق تعالیٰ می شنود و می بیند و نحو ذلک سمع داد و نہ بعد و حصول این حالت را از تجلی صفات میگویند نور این لطیفہ سرخ ست و دوازدہ پرتو دارد و این لطیفہ زیر قدم حضرت ابراہیمی المشرب باشد و حصول کبنات

از نعمان

وتعالی ابعد قطع لطیفہ قلب ازہمین لطیفہ خواہد بود ومن بعد بلطیفہ سر کہ مابین وسط سینہ وقلب واقع ومشغول می کنند واین لطیفہ را تجلی شیونات ذاتیہ فنا وبقا حاصل می شود واین لطیفہ را نور سفید نشان میدہند ولایت این لطیفہ زیر قدم حضرت موسیٰ ست ووصول موسوی المشرب بجناب او تعالی بعد مراتب سابقہ از ہمین لطیفہ خواہد بود ومن بعد بلطیفہ خفی کہ مابین روح ووسط سینہ تعلق دارد ومشغول می کنند فنا واین لطیفہ وصفات سلبیہ ست ونور این لطیفہ را نور سیاہ معین کردہ اند وولایت این لطیفہ زیر قدم عیسیٰ ست ووصول عیسوی المشرب بجناب او تعالی بعد قطع درجات سابقہ از ہمین لطیفہ خواہد بود ومن بعد بلطیفہ اخفی کہ بوسط سینہ تعلق دارد مشغول می سازند فنا واین لطیفہ تجلی مرتبہ برزخیت ومرتبہ تنزیہ ومرتبہ احدیت مجردہ است می شود ونور این لطیفہ را نور سبز فرمودہ اند وولایت این لطیفہ زیر قدم حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ست ہر کہ محمدی المشرب باشد وصول او بجناب او از ہمین لطیفہ خواہد بود بعد طے مراتب سابقہ قلب را از تجلی ظلال صفات الہیہ وسیر در دائرہ ظلال ولایت صغریٰ کہ ولایت اولیاست ولطیفہ نفس را از تجلی صفات سبعہ واسم وسیر در دائرہ صفات ولایت کبریٰ کہ ولایت انبیاست واز عناصر اربعہ سہ عنصر را غیر از خاک از تجلی صفات باعتبار اسم الباطن حصہ است چنانچہ نفس را از تجلی صفات باعتبار اسم الظاہر نصیب بود وسیر در دائرہ ولایت علیا کہ ولایت ملائکہ است وعنصر خاک را از تجلی ذات بہرہ است کہ کمالات نبوت ست وبعد از حصول کمال لطائف عشرہ وفنائے آنہا تجلی بہ ہیئت وحدانی افتد چون کہ از لطائف خمسہ عالم امر فراغ حاصل می نمایند معاملہ با لطائف عالم خلق می افتد وآن نفس وعناصر اربعہ اند

جوہر انسان کہ عالم صغیر عبارت از انست مرکب از اجزائے عشرہ کہ اصول آنہا در عالم کبیر ست وہیچ ازان از عالم امر کہ قلب وروح وسر وخفی واخفی باشد وہیچ ازان از عالم خلق کہ نفس وعناصر اربعہ باشد چنانچہ اصول عناصر در عالم خلق موجود اند ہمچنین اصول لطائف خمسہ مذکورہ در عالم امر کہ عبارت از فوق عرش ست وبلا مکانیت متحقق وفوق عرش مجیدہ وتحت اصول دیگر اصل قلب ست لہذا قلب سابرزخ درمیان عالم خلق وامر فرمودہ اند چہ منتہای عالم خلق عرش ست وباین وجہ کہ عرش منتہاے عالم خلق ست در وبامر دارد ودر ایں برزخ گفتہ اند فوق عرش اصل روح ست وفوق آن اصل سر وفوق آن اصل خفی وفوق آن اصل اخفی حق تعالی خواست کہ انسان را بمقتضای حکمت بالغہ باین نوع ترکیب دہد بعد از تسویہ قالب ہر یکی از ین لطائف خمسہ را

تعلقی و تعشقی باین عناصر جسمانی داده و از فوق العرش فرود آورده و بمقام خاص که هر یک را بآن مقام مناسبت بود متمکن ساخت لطیفه قلب را در بن مغرسه که در تهتان چپ ست و قلب صنوبریش خوانند جا داده صنوبریش برای آن گویند که مانند تخم صنوبر مقلوب ست و اصل الاصل این لطیفه صفت اضافیه حق ست که عبارت از فعل و تکوین ست کمال این لطیفه آنست که در فعل حق فانی و مستهلک گردد و همان فعل بقا یابد و این زمان سالک خود را مغلوب الفعل خواهد یافت و افعال خود منسوب بحق خواهد ساخت فنای قلب و تجلی فعلی کنایت ازین مقام ست و نشان آن آنست که تعلق علمی و وهمی بغیر حق نماند۔

جوهر مرض دل سه چیز ست که بدان بغیر جناب حق سبحانه و تعالی مشغول ست یکی حدیث نفس که همیشه بقصد و اختیار در دل حدیث میکند خواه در خلا و خواه در ملا دوم خطره و آن بغیر قصد می آید و می رود سوم نظر بغیر یعنی علم بانتیار متکثره و اصل در علاج این مرض شغل باطن ست۔

جوهر مرض دل کفار کفر و شرک جلی ست و مرض دل مومن معاصی و شرک خفی مرض القلب اشد من جمیع البلایا۔ علاج ترک صحبت دنیا و مال و جاه و اختلاط خلائق از خویش و بیگانه و تحرز از سخن لایعنی و تجنب از بسیاری خواب خنده و خالی داشتن معده از طعام قلة الطعام قلة الکلام و قلة المنام صحت دل یکی تنهائی از خلق دوم خاموشی سوم خود مرگ پیش دل داشتن و نفی کردن خطره و هواجس از دل

جوهر ملک العلما مولوی عبد الحق قدس سره در شرح مثنوی معنوی میفرمایند که نزد صوفیه کرام حقیقت روح تعینی ست مجرد از ماده و لطیفه الهیه است باز از نفس کل و عقل کل که عبارت از لوح و قلم ست و روح مشتمل ست بران هر دو و این مظهر جامعه است در عالم امکانی مر اشیاء کونیه را و اسماء الهیه را و هر علمی که نیخواهد از عقل کل و نفس کل میگیرد و در اخذ علوم حاجت بسوی فکر ندارد و متعین و متصور می شود بصورت روح حیوانی و روح حیوانی جسمی ست لطیف برزخ میان عالم مجرد و مادی و صاحب قواست و یک پرتو از عقل کل یک قوت وهمی است و این عقل خدمتی ست و روح متعین و متصور بامداد این قوت فرق میکند میان خیر و شر و نافع و ضار و یک پرتو از نفس کل قوت دیگر ست مر این روح را و آنرا نفس جزئی می نامند و چون نفس کل مر اسے تدبیر عالم ست و هر جزوی از اجزاء عالم را هر جزئی که ضروریست از نفس کل میرسد برای ابقاء عالم همچنین نفس جزو آنچه صلاح بدن می باشد بوی میرساند برای ابقاء بدن بوجه کمال لهذا نفس جزو روح را مسخر میکند برای انکه باب آنکه مقتضی بدن وحیوانیت ست و چنانکه

نفس کل علومی و تدبیراتی میگیرد که در ابقاء عالم آنرا دخلی ست همچنین نفس جزء از عقل جزء تدبیراتی و فکرها میگیرد تا عمارت بدن خراب و ضعیف نگردد لیکن این نفس نمی گوشد مگر در حفظ و ظایف بدنیه و از قوی دیگر مراین روح یعنی قوت شیطانیه است که آن اغوا میکند نفس را بارتکاب محرمات که بآنها خطا بدنی حاصل شود پس مقتضی نفس و قوت شیطانیه آنست که بدن در دنیا صالح نماند لیکن نفس را از اصلاح اخروی کاری نیست و نه از فساد اخروی و اما قوت شیطانیه پس فساد آخرت میخواهد و روح را یک قوت ملکی ست که آن امور مصلحه آخرت میخواهد و بدان امر می کند لیکن قوت ملکیه چون ساجد ست و مطیع رحمت پس مانع نمی آید از انچه که می کند از شر و بجز نمی و چون نمی شنید ساکت می ماند برای اینکه مطیع و ساجد ست و قوت شیطانیه چون که ساجد و مطیع نیست مانع می آید از خیرات و باعث می شود بر شرور و نفس و شیطان اگرچه شارک اند در ابقاء مصالح بدنیه و نیویه لیکن مادام که از اغوا قوت شیطانیه در معاصی می اندازد برای تلذذات بدنیه آن نفس را اماره میگویند و چون مهذب شد اندکی از تهذیب تا باین رسید و چون که خود را املامت میکند بر اتباع قوت شیطانیه بعد فعل و ایتان اوامر قوت شیطانیه آن نفس را لوامه گویند چون زیادة تهذیب یافت که بر قول قوت ملکیه عمل کند و اطمینان باین میگیرد و قول شیطانیه را راه ندهد آنرا نفس مطمئنه گویند و چون صفات ملکیه بر و غالب آمد او را بحیث کند نه شر آنرا نفس ملهمه گویند و این تسمیه باعتبار مراتب و اعتبارات ست نه بنظر اختلاف در ذات و قوت شیطانیه اصلا مهذب نمی گردد و غایت این ست که مقهور میگردد و دوام بشر نمی تواند کرد از مقهوریت اگرچه در پی آن می باشد و چون نفس مهذب شد و قوت شیطانیه مقهور گشت روح متعین کمال روحی رسد و علوم غیبیه از عقل کل و نفس کل میگیرد بلکه مستغرق در حضرت حق تعالی می باشد و تا انکشاف اعیان ثابته رسد و تفصیل این امور سوض عریض دارد بجمله روح انسانی لطیفه مذکوره است متعین و متصور بر روح حیوانی ست و نسبت روح حیوانی بوی نسبت متعین است بمطلق جزئی ست نه کلی و انچه که شیخ عبد الرحمن جامی قدس سره نقل کرده از شیخ صدر الدین قونوی که ارواح کمل عالم اند بکلیه خود یعنی که در ضمن روح حیوانی ست مقهور ست در نظر ایشان و علم ایشان و اما عامه جاهل اند از کلیت روح خود و همین متعین را حقیقت روح خود می دانند و این متعین خاص کرده عامه است حادث ست با حدوث بدن و در کل قدیم ست و می گویند که روح انسانی که آن لطیفه است باخلاق خود قدیم ست و روح حیوانی که متعین ست حادث ست در همه کسان خواه کمل باشند خواه ناقص لیکن چونکه کمل می دانند که این حقیقت ماست گفته شد که حقیقت روح ایشان قدیم ست و چون عامه نمی دانند حقیقت روح مگر همین متعین را گفته شد که روح ایشان حادث ست با حدوث ابدان و کسی که

حقیقت امر ملحوظ ساخت چون شیخ محب اللہ قدس سرہ گفتہ کہ روح ہمہ کسان قدیم ست کہ حقیقت روح
ہمہ اناسی یک ست و آن لطیفہ الٰہیہ مطلقہ است و آن قدیم ست و این وجہ وجیہ است لیکن در کلام ایشان
لفظ جمع واقع است کہ ارواح کل قدیم ست و در کلام شیخ محب اللہ ارواح قدیم موافق این عبارت قیدے
مگر آنکہ گفتہ آید کہ جمع باعتبار تعدد کہ باضافت حاصل ست واللہ اعلم بامرار خواص عباد وہ پس
روح حیوانی جسمی ست و متحد ست با روح انسانی و ہیچ فرقے نیست مگر بعروج و نزول چنانکہ شیخ محب اللہ گفتہ
در تفسیر قول عارفان ارواحنا اجسادنا کہ روح وجسد یکی ست در مرتبہ عروج روح ست و در مرتبہ
نزول جسد ست و این روح حیوانی جسد روح انسانی ست و بعضی بمرکب تعبیر کنند و روح انسانی اگرچہ
در مرتبہ اطلاق خود عالم ست باشیا و از لذات و الم بری ست لیکن چون متصور شد روح حیوانی گردید
و درین مرتبہ از علوم سادہ است و بعد تعلق ببدن علوم پیدا میکند و بلذت و الم متصف میگردد و این روح
حیوانی ساری ست در بدن باین نمط کہ ہر جزوی ازاجزاء روح حیوانی منطبق بر ہر جزوی از اجزاء بدن است
نہ باین معنی کہ فلاسفہ گویند در روح حیوانی مصطلح اوشان کہ بخار اغذیہ است کہ ساریست در سامات بدن
بلکہ این سریان مجہول الکنہ است اشبہ باتحاد ست و این روح از بدن خارج می شود در وقت موت
چنانکہ در احادیث تصریح بدان ست و ایمان بآن فرض ست و بدن بزمینے میگیرد و ازین روح تا
آن بدن بزخمی سوال کردہ می شود در قبر و این نسبت کہ این روح معدوم میگردد چنانکہ فلاسفہ حکم
میکنند بر مصطلح خود و این فقیر از شاہ شاکر اللہ قدس سرہ کہ از ارباب کشف و شہود بود شنیدہ کہ میفرمودند
کہ گاہی این روح حیوانی از بدن اولیا در حال حیات خارج می شود و سیر میکند و بدن اینچنین مثل بدن نائم بلکہ
میت می ماند و چون باز در بدن می آید ہر جزو اندوی بر ہر جزو از بدن منطبق شدہ داخل می شود و از کلام
ایشان مفہوم می شد کہ این حالت برایشان گذشتہ است و نیز میفرمودند کہ این روح حیوانی اگرچہ جسم ست
لیکن چنین لطف کہ داخل در اعداد موجودات ست و الطف از صور مثالیہ است و این ابدیست و غیر آن
روح حیوانی ست کہ فلاسفہ آنرا روح حیوانی گویند کہ متولد از بخارات اغذیہ است و این تلاعب جسم عنصری
و قابل فناست حقیقت روح یکی ست و تعدد ایشان بر مثال موجہات چنانکہ موجہا متعدد الذات اند
و آب یک ست ہمچنین حقیقت روح کہ بطیفہ الٰہیہ است یک ست و چون بتعین متعدد شدہ متعدد الذات گشتہ ملک اعلا

جوہر بدانکہ ارواح قبل اجساد مخلوق اند چنانکہ در حدیث شریف واقع است کہ ان اللہ
خلق الارواح قبل الاجساد بالفی عام پیدا کرد اللہ تعالی ارواح را قبل ابدان بدو ہزار سال و
شیخ عبد الرحمن جامی از شیخ صدر الدین قونوی نقل کردند کہ ارواح کل قدیم اند کہ ارواح ایشان

کلی اند و ارواح عامه حادث اند یا حدوث ابدان و قیصری گفت که همه ارواح قدیم اند و حدیث شریف دلالت بر وجود ارواح قبل از اجساد میکند نه بر قدم بلکه بر حدوث دلالت کند مگر آنکه گفته شود که مراد عدد الفی عام نیست بلکه کنایت از طول زمان ست و آن طول بلا نهایت ست و مراد از کلیت جامعیت ست واگر چه کلیت را دخل در قدم و حدوث معلوم نمی شود مگر این گفته آید که چون جامع ست ارواح کل پس وجود این ارواح مثل باقی این ارواح باشد تا این ارواح از و برایند

جوهر روح اعظم را که عبارت از حقیقت محمدی ست صلی الله تعالی علیه وآله وسلم در عالم مظاهر بسیار ست از انبیا و اولیا و مقام هدایت و مرتبه قطبیت کبری در جمیع ازمنه و ادوار آن حقیقت راست واین معنی را بروزات کمل خوانند و کمل همینی بر تناسخ نمی تواند کرد زیرا که تناسخ مخصوص بعضی دون بعضی نیست واین بروز مخصوص کمل ست و ظهور حقیقت محمدی صلی الله تعالی علیه وآله وسلم در صور مختلفه کمل باشند ظهور هویت حق ست در مظاهر اسما و صفات و ادراک او یعنی جز بکشف خاص میسر نیست و کمل را قوت ظهور در عالم شهادت بعد از انتقال بعالم غیب ست چه ایشان مطلق گشته اند و در برازخ مقید نیستند - گلشن راز

جوهر دل انسانی مظهر حضرت الوهیت ست و بحسب قابلیت و استعداد ے که دارد آئینه شیونات غیر متناهیه الهیه گشته و محل ظهور تجلیات و کبریائی حق ست و هیچ مرتبه از مراتب وجود و سعت گنجائی آنحضرت ندارد مگر دل انسان کامل و دل مظهر اسم العدل ست و اعتدال بدن و نفس و جمیع قوی نفسانی و روحانی همه منوط باوست و هیچ چیز در مراتب وجود قائم باحکام ظاهر و باطن نشد مگر دل که او صورت احدیت الجمیع میان ظاهر و باطن ست و بدین سبب مظهر جمیع شیونات الهیه واقع شده و جامعیت انسان و کمالات او بواسطهٔ این دل ست ؎

در حقیقت دان که دل شد جام جم	می نماند اندر و هر بیش و کم
دل بود مرات وجه ذو الجلال	در دل صافی نماید حق جمال
حق نگنجد در زمین و آسمان	در دل مومن بگنجد این بدان
مظهر شان الهی دل بود	مظهر شانش کماهی دل بود

و دل بحسب برزخیت ظاهر و باطن جمیع اضداد و متقابل ست - و حقائق مراتب ظاهر و باطنه که هر دو عالم عبارت از وست در دل انسان جمع گشته تمامت اسما متقابل آلهیه از جلال و جمال در و بحسب قابلیت ظهور یافته و هر لحظه بموجب تصاریف احکام آن اسما ظهور بشان دیگر می نماید گاهی

بحکم غلبۂ اسماء جلالی ابلیس میگردد و چہ ابلیس مظہر مخصوص اسماء جلالیہ است دو ستنے دیگر بمقتضای آثار احکام اسماء جمالی آدم می شود زیرا کہ در آدم صفات جمالی غالب و صفات جلالی مغلوب ست و دو ساعت دل بنابرین جامعیت بریک حال نیست کہ بطوف عالم علوے رود کہ مطاعش عالم سفلی شود۔

جوہر میگویند کہ دل در انسان در سہ موضع است یکی اندرون سینہ زیر پستان چپ و آنرا دل صنوبری گویند چہ آن بر شکل برگ صنوبر ست دیگر ادرام الدماغ و آنرا دل مدور نامند و دل ہیزنگ نیز چہ خاصیت او آنست ہرگاہ کہ سالک باین دل متوجہ شود خطرہ اصلا روی نماید و دیگر در محل ناف و آنرا دل نیلوفری خوانند و بعضی درشتگاہ میفرمایند و نزد بعضی دل در چہار موضع ست سہ مذکور چہارم

درمیان دو ابرو و آنرا دل عبرت گویند

جوہر قلب عبارتست از حقیقت جامعہ انسانیہ کہ مجموع کائنات از علوی و سفلی مفصل آنست و آن منزہ است از حلول و احیاز و چونکہ احضار آن دشوار ست لہذا در بدایت حال متوجہ شوند بقطعہ لحم الیسری صنوبری کہ میان قلب حقیقی و این مضغہ کہ قلب مجازی اشارت بدوست از تبادلی ست کہ باہیچ معنویت

جوہر دل انسانی مظہر حضرت الوہیت ست و آئینہ تجلیات غیر متناہی ست و محل ظہور عظمت و کبریائی تحمل تفصیل علم و کمالات روح اوست و جامعیت انسان و کمالات او بواسطہ اوست ہیچ مرتبہ از مراتب وجود و سعت گنجائی آنحضرت ندارد مگر دل و ہیچ چیز در مراتب وجود قائم باحکام ظاہر و باطن نشد مگر دل

جوہر بدانکہ چون قلب و روح از ارجاس بدنیہ مطہر و از کدورات و انجاس جسمانیہ مقدس گشت

ہر چہ بوی یار دشود مطابق ما جوالامر علیہ من اللہ باشد

جوہر در حدیث صحیح واقع شد کہ خطرہ بدل رود اگرچہ خطرہ چنین باشد کہ اعتقاد آن کفر بود ضرر ندارد تا آنکہ بر زبان نیارد و چون بعد آمدن این خطرہ انکار بران خطرہ پیدا شود آن عین ایمان ست۔

جوہر آنچہ در دل مردم حادث می شود بر پنج مرتبہ است خطرہ و وسوسہ و فکر و تردد و عزیمت خطرہ چیزیست کہ در دل پیدا شود و بگذرد و وسوسہ آنکہ پیاپی رود و نگذرد و فکر تردد در آن ست کہ خطرہ و این ہر دو را دل مالک نیست و فکر اندیشہ کردن ست در تصحیح و تحسین و تردد در میان کردن و انکار کردن و عزیمت قصد ست در کردن و فکر قریب ست بعزیمت و این ہر دو را دل مالک ست و بیچ فکر ماخوذ نباشد تا بعزم نیامده و

حکم موانعذہ بر عزیمت است

جوہر عوام ہر چیز را کہ بی قصد در دل بگذرد خاطر خوانند و خواص آنچہ از جناب حق سبحانہ و تعالی باشد و یا از ملک آنرا خاطر نامند و ہر چہ از شیطان و نفس بود اگرچہ خاطر نامند لیکن در حقیقت آنچہ از شیطان پدید آید

وسواس خوانند و آنچه از نفس ظاهر شود و هوا جس نامند حرام خوانند همه وسواس بود زیرا که قدم او شبهه باشد خاطر با وسواس و هوا جس آمیخته بود۔

جوهر صاحب فوائد الفواد قدس سره میفرمایند که سخن در خطره و غریمت و فعل افتاد حضرت سلطان المشائخ قدس الله تعالی سره گفتند فرمودند که اول خطره است یعنی اول چیزی که در دل مردم بگذرد بعد از ان غریمت یعنی بدان اندیشه دل نهد بعد از ان فعل ست یعنی آن غریمت را بفعل رسانند بعد از ان فرمودند که عوام را تا فعل نگذرد ما خواص را هم در خطره مواخذه باشد باید که مردم در هر حالی بجناب مستطاب خداوند تعالی بگریزند زیرا که خطره و غریمت و فعل همه آفریده جناب مستطاب خداوند تعالی است و در همه احوال پناه بجناب او بجانه جوید بعد از ان فرمودند که شیخ ابو سعید ابو الخیر قدس سره میفرمودی که هیچ خطره در دل من نگذشت که من بفعل آن متهم نشدم اگر چه هرگز آن فعل نکرده بودم تا وقتیکه درویشی در خانقاه ایشان آمد شیخ ابو سعید ابو الخیر کمال معرفت او بدیدند و دانستند که چه مردست وقت افطار دختر خود را فرمودند که کوزه آب پیش او ببرد دختر اگر چه خرد بود با ادب تمام و غایت حرمت آب پیش آن درویش برد شیخ ابو سعید را او دختر بغایت پسندیده نمود در خاطر گذرانیدند که تا کدام بنده نیکبخت خواهد بود که این دختر در حباله او خواهد آمد چون این اندیشه در خاطر شیخ گذشت حسن مؤذن را که خادم خانقاه بود در بازار فرستادند و فرمودند بپرو و خبر از بنا ربیار که در شهر چه آوازه است حسن ببازار رفت و باز آمده پیش شیخ رفت و التماس نمود که بروم آواز سخنی شنیده ام که هیچ گوشی طاقت شنیدن آن نیارد شیخ فرمودند که بگو عرض کرد که آن سخن بر زبان چگونه رود شیخ فرمان دادند که آنچه شنیده بیاید گفت حسن التماس کردند که یک مرد دیگر را می گفت که شیخ ابو سعید میخواهد که دختر خود را در حباله خود آرد شیخ تجدید بنده فرمودند همان خطره را بر من مواخذه کردند چون حضرت سلطان المشائخ این حکایت تمام کردند بنده عرض داشت کرد که از این حکایت معلوم می شود که شیخ ابو سعید در عهد خود نیکبخت ترین بندگان بوده اند فرمودند آری و بنده را در این سخن استحسان فرمودند

جوهر نیت خطره ایست که در دل می آید و غیر خدا تعالی کسی بر وی مطلع نیست۔ رسول علیه السلام فرمودند نیة المؤمن خیر من عمله۔ رسول علیه السلام فرمود هر که در بامداد نیت کند که امروز حضرت حق تعالی طاعت و عبادت کنم حضرت حق تعالی مر این بنده را بر هر نوع طاعت آن روز اگر چه در بازار و عامی شغول

جوهر مطالعه نفس دو نوع ست حقوق و حظوظ و حقوق ضروری اند که قوام بدن و بقاء حیوة بدان مربوط و مشروط ست پس سالک را لازم ست تمیز حقوق از حظوظ تا حقوق را امضا کند و حظوظ را نفی و مبتدی را بی حقوق و ضرورت بلاکت بود و زیادت از حقوق و ضرورت نیز بلاکت شود و بر قوت

و حد ضرورت و حقوق لازمست و تجاوز از ان گناه و نهتی اگر از مفسیق ضرورت بیرون آید و خواطر حظوظ اضافه کند زیاد تشویه

جوهر محققین میفرمایند که چون بر سالک در وقت اشتغال تذکر حق خطرات آید این ملاحظه دارد که این خطرات از حق ست بلکه این ملاحظه دارد که این خطرات عین حق ست

جوهر حضرت جامی قدس سره در لوائح میفرمایند که هر چند خواطر منتفی تر و وساوس منتفی تر آن نسبت قوی تر پس کوشش می باید کرد تا خواطر متفرقه از ساحت سینه خیمه بیرون زند و نور ظهور هستی حق سبحانه و تعالی بر باطن تو پرتو افگند و ترا از تو بستاند و از مزاحمت اغیار برهاند نه شعور بخودت ماند و نه شعور بغیر هم شعور بخود و بل لم یبق الا الله الواحد الاحد. قوله نه شعور بخودت الخ این مرتبه فنا ست قوله بل لم یبق یعنی در نظر شهود و ادراک او غیر از حق مدرک نماند و انچه می ماند ظهور و تعین حق سبحانه باشد که دران مرتبه آن تعین نظر باو تجلی ذاتست و این تجلی نظر باستعدادات ذوات متفاوتست

جوهر بدانکه ابلیس روحی ست مخلوق از نار و در عالم ارواح موجودست و بهر صورتی که خواهد متمثل می شود و تکلم میکند باهر که خواهد و همون حقیقت که روح ناریست در انسان قوت شده موجود است که انسان جامع جمیع حقائق ست و اغوای ابلیس بدو وجه است یکی آنکه آن روح آتشی متجسد شده تکلم کند دیگر آنکه قوت شیطانیه که در وست در قلب وسوسه اندازد و همون روح آتشی یکی ست در جمیع افراد انسان قوی شده متحقق ست و از خصائص ذات آن سرور ست صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم که شیطان حضرت ایشان مسلم شده بود و دیگرے متحقق نمی تواند شد آیا نمی بینی که شیطان آدم مسلم نشده پس دیگرے را از اولیا چه رسد

جوهر جناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه آله و اصحابه وسلم میفرمایند که قتل بے تیغ آنست که اگر شیطان موسن را وسوسه کند باید که بلعنت دی مشغول نشود که اگر بلعنت دی مشغول شود دی شاد گردد و بگوید که از تو کرمانع شدم مگر بگوید بسم الله الرحمن الرحیم لاحول ولا قوة الا بالله العلی العظیم چنان بود که دیرا بے تیغ کشته باشد و آمرزش بے توبه آنست که چون کسی برای قضای حاجت انسانی مستقبل قبله نشیند و باد آید او را روے از قبله بگرداند جناب خداوند تعالی او را بیامرزد بی توبه و رضای جناب خداوند تعالی بغیر عبادت و خدمت آنست که استنجا کند بآب بعد آنکه بکلوخ خود را پاک کرده باشد و تو نگری بے مال آنست که بگوید سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر و لاحول ولا قوة الا بالله العلی العظیم از عرش تا تحت الثری از تمکنهای آن بنده پر شود و طهارت بغیر آب آنست که بگوید در آخانه وضو بسم الله الرحمن الرحیم پاک شود و جمله اعضاء او و هر که بسم الله الرحمن الرحیم نگوید پاک نشود مگر اعضاء وضو

جوہر در کشف الآثار منقولست از جناب تجلی باب سر حلقہ اقطاب سرور افراد اسرار الاولیاء سراج السالکین سید العاشقین وسند المعشوقین متصرف فی الکونین غوث الثقلین محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی قدس سرہ اللہ تعالی بہر کہتم ونفعنا اللہ تعالی بمحبتہم ورزقنا الاقتداء بسیرتہم کہ میفرمودند وقتے در زمان سیاحت در صحرا افتادم وچند روز آب میسر نشد وتشنگی بر من غلبہ نمود پس پارہ ابر بر سرم سایہ کرد وشبنم آسا بر سرم بریخت اندکی سیراب شدم بعد ازان نوری نمودار گشت بحدی کہ تمام افق را روشن گردید ودوران نور صورتے پدید آمد وگفت کہ من پروردگار توام حلال گردانیدم بر تو جمیع محرمات را یا آن چیز را کہ حرام کردہ ام بر غیر تو گفتم پناہ میبرم بجناب خداوند تعالے از شیطان رجیم ودور شو ای لعین پس بصر رد گفتن این کلمہ آن نور بتاریکی مبدل شد وآن صورت مانند دود بر خود پیچید وگفت ای عبد القادر بحکم پروردگار از من خلاص شدی بسبب علم وفقاہتے کہ در منازل خویش داری تحقیق ہفتاد کس اہل طریقت را بہمین واقعہ گمراہ ساختم پس گفتم این فضل ومنت پروردگار من ست مردم از آنحضرت پرسیدند کہ چگونہ دانستہ شد کہ شیطانست فرمودند بقول او کہ حلال گردانیدم بر تو محرمات را

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ ملکیہ میفرمایند کہ حضرت سید الطائفہ شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدس سرہ در کتاب عمدہ خود می نویسند کہ روزی حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ابلیس را غمگین دید پرسید کہ این اندوہ از سبب چیست عرض کرد کہ از رنج چہار گروہ این امت اول مؤذنان کہ بانگ نماز میگویند ہر گہ بنشنود وبجواب مشغول شود گوینده وشنونده امرزیدہ میشود دوم غازیان چون تکبیر میگویند برای جناب خداوند تعالی در جنگ می آیند فرمان میشود کہ ایشان را با اہل بیت بیامرزیدم سوم درویشان کہ از کسب حلال خود بدرویشان وبر کسے نصیب کنند حضرت خداوند عالم ایشان را وآن کسان را بیامرزد چہارم کسی کہ نماز بامداد بگذارد ونشیند تا آفتاب برآید پس نماز اشراق بگذارد

جوہر تمثل میکند شیطان بصورت پیرومی نماید مریدرا چیزہاے کہ فاسد گرداند بدان اعتقاد مرید وچون محکم شود ارادت مرید در حق شیخ خود محال ست کہ تمثل کند واین در صورتی ست کہ شیخ متابع نبی بود وعامل بشریعت وطریقت وحقیقت زیرا کہ فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ شیخ درمیان قوم خود ہمچو نبی ست درمیان امت خود۔

جوہر از حضرت ام المؤمنین عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالی عنہا آمدہ است کہ فرمودند سیر نشدم بحضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم سہ روز پیاپی از نان گندم تا گذشتند از این عالم ودر رباب

دیگر آمده و ازغان جو و روز بپای و اگر میخواستند آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله وسلم عطا میفرمود حضرت خداوند تعالی چیزیکه در خیال نیاید و بوهم نگنجد و فرمودند آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله و اصحابه وسلم که عرض کرده شد بر من که گرسنه شود برای تو بطی مکه طلا پس گفتم لا یا رب مگذران همچنین گرسنه می شوم روزی و سیر می شوم روزی دیگر پس روزی که گرسنه می باشم تضرع می کنم بسوی تو و ذکر می کنم ترا و روزی که سیر می شوم حمد می گویم و ثنا میگویم بر تو و در حدیث دیگر آمده که حضرت جبرئیل علی نبینا وآله وعلیه السلام عرض کرد بآنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله و اصحابه وسلم که جناب خداوند عالم میفرماید آیا دوست داری که بگردانم برای تو این کوهها را طلا و باشند با تو هر جا که باشی پس فرمودند ای جبرئیل دنیا خانه کسی ست که نیست مر او را خانه و مال کسی ست که نیست او را مال و جمع میکند آنرا کسی که نیست آنرا عقل پس عرض کردند حضرت جبرئیل ثابت دار و ستایا محمد صلی الله تعالی علیه وآله و اصحابه وسلم حضرت خداوند تعالی بقول ثابت و فرمودند حضرت عائشه رضی الله تعالی عنها که نگذاشتند رسول الله تعالی صلی الله تعالی علیه وآله و اصحابه وسلم درهمی و نه دیناری و نه شاتی و نه بعیر یا و در حدیث عمر و بن الحارث آمده که نگذاشتند مگر سلاح و بغله و زمینی را که گردانیده بود آنرا صدقه و فرمودند حضرت عایشه رضی الله تعالی عنها که وفات یافت آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله وسلم و نبود در خانه من چیزی که بخورد او را جگر داری مگر نصف کیل از جو در طاق خانه افتاده و فرمودند که درنگ میکردیم یک ماه که نمی افروختیم آتش را و نبود خوراک ما مگر خرما و آب و فرمودند حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما که حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله وسلم و اهل حضرت ایشان شبهای بپای گرسنه می بودند و فرمودند حضرت عایشه رضی الله تعالی عنها که سیر نخورد آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله و اصحابه وسلم هرگز و شکایت نکرد بسوی کسی و بود فاقه نزد آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله وسلم دوست تر می گرفتیم از جهت محبت بر آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله وسلم از آنچه می دیدم حال حضرت ایشان را و می گفتم روحی فداک یا رسول الله کاشکی پسند میکردی از دنیا چیزی که قوت می شد و قوت می بخشید میفرمودند ای عائشه چه کار است مرا با دنیا و چه کنم من دنیا را و فرمودند حضرت عائشه نبود زیبا فکندنی آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله و اصحابه وسلم که خواب میکردند بر آن مگر چرمی که آگندنی وی بوست درخت خرما بود و مرویست از حفصه که گفت بود فرش رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله وسلم چادر پس خواب میکردند پس تا میکردم و بود که خواب میکردند آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله وسلم چادر بدو برابر یافته شده بر بستر از برگ خرما۔

جوهر۔ فوائد الفواد مذکور ست که حضرت سلطان المشایخ قدس الله تعالی سره العزیز بر لفظ سبک را مکرر کردی یعنی چیزی که امی شود قلة الطعام وقلة الکلام وقلة المنام وقلة المجتمع الناس

جوہر بدانکہ تا سالک گرسنگی اختیار نکند از حرص و ہوا نفس خلاص نیابد اہل اللہ دوست دارند گرسنگی را کہ گرسنگی طعام صدیقین ست و خمرہ گرسنگی ہمہ رحمانی ست و نتیجہ سیری ہمہ شیطانی ہمہ علم و حکمت در گرسنگی نہادہ اند و ہمہ معصیت و جہل در سیری تبعیہ کردہ پس اکل حلال اختیار کند بقدرے کہ بدن محفوظ باشد و این قدر قوت پیدا شود کہ در مجاہدہ با نفس و عبادت جناب خداوند تعالی فتور نیفتد و ازین زیادہ خوردن راہ زن طریقت ست و نیز در خوردن تلذذ نفس ملحوظ نباشد بلکہ بقدر قوت کہ نزد این طائفہ علیہ ہر چیزے کہ بہوا خورد ہمان اسراف ست و بتدریج طعام کم کند و بر طریقی نخورد کہ گرسنگی مزاحمت و بد و آنچنان ہم نخورد کہ در سعدہ گرانی پدید آید کہ از عبادت باز دارد و کاہلی آرد و ہر چہ خورد با حضور و ذکر جناب خداوند تعالی بخورد زیرا کہ طعام بذاتہ علت ست و ذکر جناب حق سبحانہ و تعالی دارو ی ادست پس اگر پرخوردگرانی از طعام باید ذکر بسیار گوید یا نماز بسیار گذارد و در شرحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ گرسنگی پرورد بیداری پرورد مانع را ضائع میگرداند و ازادراک حقائق و دقائق باز میدارد و این بہ تجربت ست کہ در کشف بعضی از اہل ریاضت غلطہا واقع شدہ است و صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ میفرمایند ؎

چون گرسنہ می شوی سگ می شوے	تند و بدکردار و بدرگ می شوی
چون تو گشتی سیر مردار ی شدے	منجمد چون نقش دیواری شدے
پس دمی مردار دیگر دم سگے	چون کنی در راہ خیران ہمتگے
الت اشکار خود را سگ مدان	کمترک اندانہ سگ را استخوان
زانکہ سگ چون سیر شد سرکش شود	کے سوی صید و شکار خود رود

جوہر در قلۃ الکلام بدانکہ زبان ترجمان قلب ست و مفتاح خیر و شر و خزینہ دار سخنہا ست و نگاہداشت از شر او از ہمہ اعضا دشوار تر و شرط ست سالک را دوام سکوت از لا یعنی قول و فعل یا فکر و خاموشی مخصوص نہ بآن نیست بدل و جوارح ہم باید کہ از بیہودہ غیر رضاء حق سبحانہ و تعالی نماید و این خاموشی اہم ترین خاموشی ست پس باید کہ اغلب احوال ساکت ماند و بدون حاجت کلام خالی از ذکر خداوند تعالی نگوید کہ سلامتی در خاموشی نہادہ اند و ہر خاموشی کہ نباشد در فکر صنع و یاد حق تعالی آن سہو ست و ہر نطق کہ نباشد در ذکر حق تعالی آن لغو ست و حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند ہر کہ ایمان آرد بحضرت خداوند تعالی سخنی نیک بگوید کہ در آن فائدہ او شنوندہ باشد یا ساکت ماند و فرمودند کہ نیاز بحق تعالی در آدمی فاضل تر از زبان بدان

زبان درآید در بهشت و بدان زبان درآید در دوزخ پس بند کن زبان را که زبان سگ گزنده است و التماس کردند که چیست که از ان خوف باشد اشارت بزبان مبارک کردند و فرمودند که از ان خوف باید کرد و فرمودند که باید داد همه اعضاء آدمی بزبان میگویند که خود را نگهدار که در سلامتی تو سلامتی ماست و در رفعت تو رفعت ماست روزے اعرابی عرض کرد که مرا عملی بدایت شود که بدان در بهشت روم فرمودند که طعام ده گرسنه را و آب ده تشنه را و امر معروف و نهی منکر بجا آر و اگر این همه نتوانے زبان نگاهدار و در خبر است هر که نگاهدارد زبان خود را از نکوهیدن مردمان بیامرزد خداوند تعالی گناهان او را و هم در خبر است که نگاهدار زبان را بسخن نکو مگر در خیر که تغلب شیطان بر آدمی بواسطهٔ زبان اوست و حضرت امیر المومنین افضل الصدیقین رضی الله تعالی عنه در دهن مبارک خود سنگ میداشتند و سواے وقت تناول طعام و نماز و ذکر بیرون نمی آوردند و مشائخ طریقت میفرمایند که مومن کم سخن و بسیار عمل باشد و منافق بسیار سخن و کم عمل بود و میفرمایند که چون صلاح دل خواهی زبان را نگهدار و خاموشی لازم گیر زیرا که خاموشی پرده مر جاهل را و زینتی ست عاقل را ؎ ترا خامشی ای خداوند هوش ۔ وقار ست و نااهل را پرده پوش ۔ و میفرمایند اگر جمعیت خواهی هیچ با کسی مگو و اگر درشت خواهی سخن از دهان دریدگان بشنو و حضرت شیخ ابو حفص مدّاد قدس سره فرمودند اگر بداند که آفت در سخن گفتن چیست خاموش ماند و اگر بداند که در خاموشی چه آفت ست هیچ سخن گوید پس خیر چنین ست و شر چنین و حاصل آنست جای که گفتن برای رضاء حق تعالی بود خاموشی بد بود و جای که خاموشی برای رضای حق تعالی بود گفتن بد بود و حضرت شیخ خیر از قدس سره میفرمایند ؎

تامل کنان در خطا و صواب	باز زاغ خایان حافر جواب
کمال ست در نقص انسان سخن	بهبود و کوبان ۱۲
تو خود را بگفتار ناقص مکن	

نقل ست که بزرگی در راه میگذشت بر سید که این خانه از آن کیست بعده پشیمان شد که لغو گفتم مراد بین گفتن فائده نبود و در نجحات مذکور ست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که روزی بخدمت مولانا نظام الدین قدس سره نهتم روی بفقیر کرده فرمودند سکوت ما آرام ما بیا حدیث و کلام باز فرمودند بنیم اگر این مرد از قید هستی خود رسته است هر چه کند مانع نیست و اگر بجوگر فتار ست هر چه کند بروی تاجان ست حضرت خواجه فرمودند که ما را خدمت مولانا بهتر از این سخن نشنیده ام و حضرت امیر المومنین اسد الله الغالب کرم الله تعالی وجهه میفرمایند که همه نیکوئی جمع ست در چهار چیز یکی خاموشی زبان و جوارح و دل از غیر محبوب حضرت خداوند تعالی دوم تعلق بغیر و ابر نفس سوم نظر بر چیزی بغیر هوا بر نفس چهارم حرکت به رضای مخلوق

پس خاموشی خود را فکر گرداند و نطق خود را ذکر و نظر خود را عبرت و حرکت خود را تعبد —

جوہر طالب را بایکہ معدہ را از اکل خالی و صاف دارد و آب بسیار بخورد تا خواب بر و غلبہ نکند و ہم از بہر عبادت بیداری شب ترک قیلولہ نکند و در روز خود را بمعصیت ملوث نگرداند و بین العشائین خفتہ و ایقاظ بذکر یا تلاوت قرآن مجید یا نماز یا بمراقبہ بگذراند و بین العشائین کند کہ وقتے کہ بسبب اختلاط با خلق در روز بوجود آمدہ باشد جناب حق سبحانہ و تعالیٰ آنرا محو گرداند و گذاردن نماز تہجد بروی آسان گردد و بعد عشا را خیرہ تہجد وضو کند کہ وضو اثری عظیم ست و اگر غسل کند اولی باشد و ترک تکلم کند بعد عشا را خیرہ کہ تکلم درین وقت زائل گرداند نور حضور را کہ بواسطہ احیا بین العشائین حاصل شدہ باشد و مگذارد و خواب نرود و بعد عشا را خیرہ بذکر یا نماز یا تلاوت قرآن مجید یا بمراقبہ مشغول ماند و اگر خواب غلبہ کند وضو کند یا چند گام روان شود —

جوہر بشکستہ نان را بہ دست و مقدم دارد و خوردن نان شکستہ را بر نان درست و اکرام کند نان را و نمالہ بآن دست را و نہ نہد بروی کاسہ و انتظار نکند بعد حضور آن و لقمہ خرد بگیرد و نیک بخاید و طعام را سرد کردہ بخورد کہ موجب برکت ست و بہین سنون ست و بخورد ریزہ ہائے طعام را کہ بر سفرہ افتادہ باشد کہ مأثور ست و التفات نکند ہنگام خوردن بچپ و راست —

جوہر اجتناب کند از آشامیدن آب در اثنا را اکل مگر بہ مقدار گرفتن لقمہ دیگر یا تشنگی صادق و بسیار نخورد کہ آن کم میکند ہاضمہ را و بگیرد در آشامیدن آب کوزہ را بدست راست و بنوشد در سہ دم و ابتدا کند بتسمیہ و تمام کند بتحمید و ہر نفس کہ سنت ہمین است

جوہر بداند کہ نوم حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بر قدر اعتدال بود و نکند نوم فوق قدر محتاج الیہ و منع نمیکردند نفس را از قدر محتاج الیہ و عادت شریف بود کہ در شب گاہی بخواب رفتی و بعد ازان بر خاستے و نماز کردی و باز بخواب رفتی یکذا چند بار بخفتی و بر خاستی و خواب بر پہلوی ایمن کردی و بر جانب قبلہ و رخسار شریف بر کف دست راست نہادی و در صورت تعبیر ایستادہ کردی ذراع را و نہادی سر بر کف دست تا آسان گردد بیداری و وجہ خواب بجانب یمین اینست کہ قلب معلق ست در جانب ایسر پس چون در جانب ایسر خسپد دل در آسایش و راحت می باشد و چون در جانب ایمن خسپد دل در قلق می باشد پس کسانے کہ طالب صحت بدن و آسایش قلب صنوبری اند چنانکہ اطبا نوم بجانب ایسر کنند و آنہا کہ طالب صحت قلب معنوی و حیات حقیقی اند چنانکہ اتقیا خواب بجانب یمین اختیار کردہ اند و قلب این سرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم خواب نمیکرد و دائما خواہ نوم بر جانب ایمن باشد یا ایسر ہمی فرمودند سید عالم

صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم از نوم بروی افتادہ کردن وروی ترین نوم نوم بر پشت ست ونوم بر روے از وی روی تر گفتہ اند ضرر نمی کند استلقا برابت از براے راحت بے نوم ودر احیاء العلوم ست کہ خفتن بر چہار وجہ است خفتن بر ظہر براے معتبرین کہ نظر کنند در آسمان وکواکب وفکر کنند در آیات آن وخفتن بر یمین براے متعبدان وبر خیزندگان براے نماز شب وخفتن بر یسار براے راحت گیرندگان ہضم طعام وخفتن بر روے براے نگون بختان وبیخوابان وخواب سیکرہ آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم گاہی بر فرش وگاہی بر نطع وگاہی بر بلاس وگاہی بر زمین وبود فراش وی از چرم کہ حشو او لیف بود۔

جوہر در بیداری شب اختلاف ست بعضی مشائخ اول شب بیدار بودہ اند ونصف آخرین در خواب شدہ براے دفع ملال تا خواب مزاحم اوقات ورد نشود وبعضی اول شب خواب کردہ اند وچون نصف باقی ماندہ بیدار شدہ مشغول شدند وحضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ المبارک فرمودند کہ شیخ سیف الدین باخرزی قدس سرہ چون یک ثلث شب گذشتی بیدار شدی امام وموذن حاضر می بودند نماز خفتن بگذاردے بعدہ تا صبح بیدار می بود وطریقہ حضرت شیخ قطب الدین منور قدس سرہ در شب بیداری ہمین بود وبعضی از سلف ہمہ شب بیدار بودہ اند تا چل کس از تابعین نماز بامداد گذاردہ اند چنانکہ حضرت امام اعظم وحضرت سعید مسیب وحضرت فضیل عیاض رضی اللہ تعالیٰ عنہم

جوہر مشائخ صوفیہ میفرمایند انچہ خواہی وقت سحر ودقت صبح خواہ کہ سحر خیزان وصبح خیزان را در اوقت در حضرت عزت عوتی تمام ست ہر چہ خواہند بے واسطہ یابند ؎

چہ خوش ملکی ست ملک صبحگاہی		دہ ان کشور بیابی ہر چہ خواہی	
ہر آن خلعت کزان درگاہ پوشند		چو آید صبحدم انگاہ پوشند	

در خبر ست چون مومن را بعد ممات در لحد وضع کنند بعد جواب منکر ونکیر بسیار ندامت وحسرت خورد کاشکے در دنیا براے رہ نمائی گور خود شبہا نماز بسیار کردمے وبیدار بودمے۔ ہر کرا کہ قیام شب مطلوب بود باید کہ اسبابی را کہ اعانت کنندہ بر قیام شب باشد نگاہدارد واسباب معین بر قیام شب بسیار اند بعضی انان قلت اکل ست پس معدہ را از اکل خالی وصاف دارد تا آب بسیار نخورد کہ از بسیاری آب ضعیف وسست گردد وخواب بسیار غلبہ کند بعضی انانست کہ تن خود را در روزگار ہاے مشغول دارد کہ بدان کار ہا وہ اعضا سستی ہم رسانید وبعضی از انست کہ ترک تیلولہ نکند کہ قیلولہ سنت ست وہم از ہر اعانت بیداری شب ست وبعضی از انست کہ در روز خود را بگناہان ملوث نگرداند زیرا کہ بسبب گناہان دل قساوت میگیرد وہ ہمان شامت از قیام شب محروم می ماند وبعضی از انست کہ بین العشائین نخسپد وبا بد گرانجانان ہمنشین

یا بنماز یا بمراقبہ نیز اگر ہرگاہ کہ صوفی احیا بین العشائین کند کہ در وقتے کہ سبب اختلاط باخلق در روز پیدا شدہ آمدہ باشد خداوند تعالیٰ آنرا محو گرداند و بعضی از انست کہ بعد عشا اخیرہ ترک تکلم کند زیرا کہ چون بین وقت بحکایات مشغول شود تازگی نور حضور کہ بواسطہ احیا بین العشائین شدہ باشد زائل گردد و بعضی از انست کہ بعد عشاء اخیرہ تجدید وضو کند و اگر تواند غسل کند و اگر خواب غلبہ کند وضو کند یا چند گام روان شود۔

جوہر بحضور سید عالم عرض کردند کہ از حضرت خداوند عالم بخواہند کہ ہر دعائی کہ کنم آنرا اجابت فرماید فرمودند طعام خود حلال دار تا دعای تو مستجاب شود روزی حضرت افضل الصدیقین شیرے از کسب بندۂ خویش بیاشامیدند پس از بندہ پرسیدند کہ از کجا بودہ است عرض کرد برای جماعتے کہانت کردم ایشان بمن دادند انگشت در دہن آوردند و آنرا بسختی از حلق بیرون آوردند و عرض کردند بجناب خداوندی کہ عذر میخواہیم از انقدر کہ در گرما ماند و ہمچنین حضرت عمر خطاب از شیر شتران صدقہ بغلط مقداری بیاشامید انگشت بحلق فرو کردند و آنرا بیرون انداختند۔

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ فرمودند کہ جوانے بخدمت حضرت سلطان ابراہیم ادہم قدس سرہ مرید شد و این جوان کثیر الطاعت بود چنانکہ حضرت ایشان را از بسیاری طاعت و عبادت او عجب آمد با نفس خود عتاب کردند کہ این جوانی نو رسیدہ چندین طاعت میکند و تا چندین نیست بعد ازان بنور ضمیر روشن خود معلوم کردند کہ آنچہ شیطانی است آنچنان لقمہ تا چہ وجہ میخورد و شیطان او را بران طاعت میدارد آن جوان را فرمودند از طعامی کہ من میخورم قوت خود ہم ازین ساز آن جوان ہمچنان کرد و طعام در دیشانہ کہ حضرت ایشان میخوردند ازو چہ ہیزم فروشی بود آن جوان ہم از ان طعام خوردن گرفت آن غلبہ طاعت بی اصل از و فرو نشست باندک عبادت باز آمد چنانکہ نماز فریضہ بجماعت گزاردن گرفت تا کار آن جوان بجائے رسید کہ ولی شد و بمقام کمال باز آمد۔

جوہر در نصیحت مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ فرمودند کہ در باطن ہر کس نسبت ارادت ظہور کرد باید کہ آنرا از حق سبحانہ و تعالیٰ نعمتی عظیم دانستہ بحق آن قیام نماید و قیام نمودن بحق آن خود این نیست کہ بمجلی خود بجناب حق سبحانہ و تعالیٰ متوجہ شدہ ہستی خود را صرف آنجناب کند و پیش محققین ثابت شدہ است کہ وصلان بر طلب مقدم ست تا حق سبحانہ و تعالیٰ بر دل بوصف ارادت تجلی نکند آن دل را استعداد ارادت و طلب حق سبحانہ و تعالیٰ حاصل نشود و نتیجہ آن تجلی سیل و انجذاب ست بجناب حق سبحانہ و تعالیٰ پس اول دل بندہ را جاذبی حق سبحانہ و تعالیٰ

شده باشد بعد ازان طالب و مرید وی گشته و این را تمثیلی ست و آن آنست که شخصی در پای منظری میرود ناگاه صاحب جمالی از بالای منظری بر وی جلوه کرد و دل و دیدار بربود و در باطن وی میل و انجذاب آن صاحب جمال پیدا شد پس در بن صورت وجدان بر طلب و ارادت مقدم ست بعضی سوال کرده اند که چون وجدان مقدم ست طلب را چه فائده ست جواب گفته اند که طلب از برای استیفای حظ ست دیگر آنکه وجدانی که بر طلب مقدم ست بر وجه اجمال ست و فائده در طلب آنکه آن اجمال تفصیل یابد

جوهر وقت نزول روح مرکوب بود و حال راکب و چون روح غالب شود و حال مرکوب گردد و یکی صاحب حال باشد و یکی را حال صاحب شود و آنچه اسرار حق از ایشان بیرون افتد از غلبهٔ حال بود چون حال بکمال رسد وقت شود و حال اولیا را بود و وقت انبیا را و بعضی حال را بر وقت بفضل دانند و بعضی فضیلت وقت بر حال کرده سیگویند که وقت مبتدی راست و حال متوسط را و نفس منتهی را

منه یعقوب صاحب وقت بود که گاه از فراق دیده سپید کرد و گاه از وصال بینا گشت و حضرت ابراهیم صاحب حال بود که در فراق محزون شد نه در وصال مسرور در هر چه دیدی همه حق دیدی حال صفت مرادست و وقت صفت مرید

جوهر در سلسلهٔ قادریه ذکر اسم ذات یعنی کلمه مبارک الله هفت روز بدل گوید نه بزبان تا او را حالتی پیدا آید که غیر حق نه بیند هر چه بیند او را بیند و اگر تا چهل روز مداومت نماید حق تعالی او را در وجود تصرف بخشد

جوهر مقام مشیخت بالاتر از مقام ولایت ست چه ولایت عبارتست از فنا فی الله و بقا بالله و ظهور من الله و صفات او و مشیخت اشارت ست از تصرف در عالم ملک و ملکوت

جوهر قال رسول الله صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب ولا نبی مرسل شان نزول این حدیث آنست که وقتی حضرت عایشه صدیقه رضی الله تعالی عنها در سید حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم فرمودند من انت فرمودند انا عایشه باز فرمودند من عایشه فرمودند بنت ابی بکر باز فرمودند من ابوبکر فرمودند صدیق باز فرمودند من محمد حضرت صدیقه دانستند که حضرت علیه السلام در عالم دیگر اند و چون حضرت علیه السلام بیرون آمدند حضرت عایشه ماجرا اظهار نمودند آنحضرت علیه السلام فرمودند لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک مقرب ولا نبی مرسل

منه از صحیح خبر دارد و از عایشه چه خبر دارد و صحیح بالسالکین

جوهر حضرت شیخ فانی فی الله و باقی بالله شاه کلیم الله قدس الله تعالی سره العزیز دیگر گون

میفرمایند که وصل عبارت ست از انقطاع ماسوی الله و صدم التفات بجمله کون و تهاک و تملاک در بر تملے
کونین و کما ینبغی بیان کردن مشکل ست
بلکه بعضے مشائخ قدس سرهم آن را بمحو صفتی و فنیت از جمیع حواس ست که شاید بحالت موت ست الا آنکه موت
حضور نیست و درین نیست مگر حضور و سالک چون باین سرحد رسد اسم ولایت مراد راسلم بود اگرچه این حالت
یک ساعت هم باشد باز اگر صحو بیند از اصحاب تمکین شمرده این آخافت گاه نه و بخشند و گاه دیر و اگر همان
بیخودی و سکر گذارند از ارباب تلوین ماند پس در سلوک چون مدنظر سالک محض اضمحلال و مشاهده
ذات بیرنگ باشد سلوکش تمام تر آید و اگر چپ و راست نظر افگند و در کشف تعینات دیگر آویزد از جاده
مستقیم دور افتاده بود و در شمات مذکور ست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند وصل
پیش ما آنست که دل را بجناب حق سبحانه و تعالی آگاهی حاصل شود بر سبیل ذوق و از غیر وی نومیدی و بے
و چون این نسبت متصل گردد بدوام وصل مشرف گشته است و میفرمودند وصل بحقیقت آنست که دل
بحق سبحانه و تعالی جمیع شود بر سبیل ذوق چون آهنی دائم شود آنرا دوام وصل گویند نهایت اینست و آنکه
حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره فرموده اند که ما نهایت را در بدایت درج میکنیم مراد همین ست و آنکه
فرموده اند ما واسطه وصول بیش نیستیم از ما منقطع می باید شد و بمقصود باید پیوست همین وصل است
و میفرمودند که اگر ذکر بر دوامی ملکه شود که دل همیشه حاضر بود و ذوا کر درین حضور تشنه باشد انرا بساط
و بر احاضر مع الله می توان گفت اما واصل مع الله نمی توان گفت و اصل آنست که اسناد حضور را و سے
منتفی شود و حاضر جناب حق سبحانه تعالی را داند بذات خود و علماء ظاهر گویند هر که بحضرت خداوند تعالی ایمان آورد
و یکی دانست و یکی گفت بدو رسید اگرچه در قال قبل همیشه مشغول بود ؎

خویش را بگذار و بیخود خوش درآ		اندرون بزم وصل جانفزا	
نیستی از خویش عین وصل اوست		بگذر از هستی دلت گر وصل جوست	

جوهر و شرح رساله یکی گوید که اولی وصال بنده بحضرت خداوند تعالی مشاهده بنده است پروردگار
خود را بعین قلب اگرچه باشد آن وصال و مشاهده از بعید و این مشاهده از بعید اگر پیش از رفع حجاب است
حاضره گویند اگر بعد رفع حجاب ست مکاشفه گویند و مکاشفه بے رفع حجاب نبود یعنی بعد رفع حجاب بیقین
داند که حضرت خداوند تعالی با ما حاضر و ناظر و شاهد ست و این را نیز اولی وصال گویند چون تجلی ذات
شود در مقام مشاهده اعلی در آید و این را وصال اعلی گویند و سالک را اول مقام حاضره است بعده
مکاشفه بعده مشاهده پس حاضره ارباب تلوین و اهل علم الیقین راست و مکاشفه سالکان و اهل عین الیقین
راست و مشاهده ارباب تمکین و اهل حق الیقین راست - الوصال هو الرویة و المشاهدة بعین القلب

فی الدنیا و بعین الراس فی الآخرہ

جوہر بداند کہ رویۃ در دنیا بچشم سر امکان ندارد اما بچشم دل ممکن ست بعضی میفرمایند کہ مشاہدہ رویۃ حضرت حق تعالی است بصیرت قلب بغیر شک و شبہہ کانہ رآہ بالعین و بعضی میفرمایند کہ ہمین چشمی کہ بر روی ست منعکس می شود بچشم دل میگردد پس ہم بدین چشم بینند و بعضی گفتہ رویۃ حق تعالی در منام جائز ست و آنچہ مردم در خواب می بینند از چشم دل می بینند ہمین چشم منعکس می شود در دل و بعضی گویند کہ این خواب کہ در دنیا دیدہ اند اینچنین نیست کہ اینجا چیز دیگر بینند و فردا چیز دیگر پس ثابت شد کہ طالب جناب خداوند تعالی بلا کیف و کیفیت در دنیا ببینند

جوہر رویۃ خداوند تعالی در دنیا بچشم دل بود در حالت بیداری چنانکہ در حالت خواب در دنیا باشد و کسی خواہد کہ بشرف رویۃ خداوند تعالی در خواب مشرف شود باید کہ سورۂ آل عمران بخواند در حدیث شریف وارد ست کسی کہ بخواند سورۂ آل عمران از دنیا بیرون نرود تا رب خود را در منام بیند و جبرئیل بر جنازۂ او نماز گذارد و فراخ شود قبر او مد بصر و در خبر ست ہر کہ سورہ طہ در چہل شب جمعہ بپایان بخواند حق تعالی سر را در خواب بیند۔

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ ۵ وصال حق ز خلقیت جدائی ست ۔ ز خود بیگانہ گشتن آشنائی ست ۔ وصال بحقیقت عبارت از انست کہ سالک را از تعین ہستی مجازی و پندار دوئی کہ موسوم بخلق و خلقیت ست جدائی حاصل شود و تعین وہمی سالک کہ سبب امتیاز خلق از حق می شد مرتفع گردد و لہذا فرمود کہ ز خود بیگانہ گشتن آشنائی ست یعنی وصال و آشنائی حق آنست کہ از خودی بالکل بیگانہ شود و ہستی و تعین سالک در تجلی احدی محو و فانی گردد ۵

فانی شو اگر بقات باید	بگذر ز خود ار خدات باید
مردان کہ رہ خدا سپردند	در عالم زندگے بمردند
گر مردن تو ز خود تمام ست	حشر تو ہم اندرین مقام ست
حقا کہ بہر دو کون امیرے	گر پیشتر از اجل بمیرے

جوہر صاحب شرح گلشن راز قدس سرہ میفرمایند کہ در مراتب تصفیہ سالکان را امراج روحانی بدان مثالی گاہ بے بدن حاصل می شود چنانکہ سالک می بیند کہ عروج بآسمانہا گاہ بترتیب و گاہ بے ترتیب می نماید و در ہر آسمانی بحسب مناسبت ارواح انبیا و اولیا و ملائکہ مشاہدہ می نماید و از آسمانہا تا بعرش و بالای عرش سیرے نماید۔

جوہر فرمودند حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کسے کہ دوست دارد لقای حضرت خداوند تعالیٰ را دوست دارد حضرت خداوند تعالیٰ لقای او دوست دارد و کسی کہ دشمن دارد لقای حضرت خداوند تعالیٰ را دشمن دارد حضرت خداوند تعالیٰ لقای او دشمن دارد و امراد بلقاء موت داشتہ اند و فرمودند حضرت عایشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا ما مکروہ می داریم یعنے بحکم نفس و طبیعت موت را آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند اینچنین نیست کہ تو فہمیدۂ حضرت خداوند تعالیٰ می بخشد محبت موت ہر کرا می خواہد از بندگان خود اگرچہ قریب ایام موت باشد۔

جوہر مشاہدہ دیدن و باکسی در جای حاضر بودن و معائنہ دیدن و در اصطلاح صوفیہ مشاہدہ عبارتست از دیدن سالک ذات بی کیف را در پردہ تجلیات اسما و صفات و معائنہ عبارتست از رویۃ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بی پردہ بجلیات و مخفی نماند کہ معائنہ را بضم را دو دانند کہ المعائنۃ رویۃ الشیء بلا حجاب و ہوا لفضا و برین تقدیر دیدن اینجا بمعنی نابودن ست چرا کہ حق مطلق را بی قید تعین دیدن نتواں پس حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ را عیان دیدن بی تعین بطریق مجاز باشد نہ بحقیقۃ

جوہر نزد محققین عارف را مشاہدہ دوام باشد و بعضی بجانب عدم دوام میل دارند و نزد شیخ اکبر قدس سرہ مشاہدہ خلق و حق اکمل ست از مشاہدہ حق و خلق

جوہر مشاہدہ ذات مطلقہ در تعینات و تجلیات بر دو وجہ است یکی آنکہ چون نزول کند در اسما و یا ارواح و یا غیر آن پس مشاہدہ او نشود اولا و مشاہد شود کیفیت ظہور او درین تعین و تقید او بعد ازاں متعین مشہود شود و این مشاہدہ اکمل کاملان ست و در فتوحات مذکور ست کہ این مشاہدہ افضل الصدیقین ست لہذا فرمود ما رایت شیئا الا رایت اللہ قبلہ و دیگر مشاہدہ ذات مطلقہ درین تعین و تجلی خواہد مشاہدہ ذات مع این تعین و تجلی مکشوف شود و در فتوحات گفتہ کہ این شہود عیانی بود چنانکہ میفرمود ما رایت شیئا الا رایت اللہ معہ و خواہ مشاہدہ ذات بعد مشاہدہ تعین باشد۔

جوہر بدانکہ چون ما مشاہدہ حق کنم خود را مشاہدہ کردہ باشم و چون حق تعالیٰ ما را مشاہدہ فرماید خود را مشاہدہ کردہ باشد از بہر آنکہ ما آئینہ مقیم و حق آئینہ ماست کہ المومن مرآۃ المومن پس اگر ما او را نگریم خود را ندیدہ باشیم و اگر او ما را بیند خود را دیدہ باشد کہ نظر کنندہ در آئینہ ہر آئینہ خود را بیند نہ آئینہ را۔

جوہر محققین میفرمایند کہ خود را مغلوب مشاہدہ ذات نباید ساخت تا تعطیل حواس از عہدہ آید و از تحصیل کمالات دیگر باز ماند این ترکیب ست جواز بیکار نباید داشت و از مغالبہ بیچ حاصل نیست الا آرام و این در آخرت حاصل ست کہ بعد از موت ست و آنجا کسب نیست

جوہر بعضی از قائلان وحدت وجود بعلم یقینی میدانند کہ حضرت حق سبحانہ وتعالی حقیقت و باطن جمیع موجودات ست لیکن مشاہدہ او سبحانہ در خلق از جہت کم استعدادی خود نمی توانند و بعضی از ایشان مشاہدہ حضرت حق تعالی در خلق میکنند و این مرتبہ اعلی ست از مرتبہ اولی و بعضی از ایشان مشاہدہ حضرت حق تعالی در خلق و مشاہدہ خلق در حضرت حق تعالی میکنند بحیثیتی کہ یکے مرویگرے را مانع نمی آید و این مرتبہ ارفع و اعلی ست از ان ہر دو مرتبہ

جوہر در قبض و بسط صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ سالک طریق حقیقت چون از مقام محبت عام کہ بذل و بذا و اوائل محبت خاص (گرفتن و گرفتگی، فراخی و گستردن) رسد و داخل زمرہ اصحاب قلوب و ارباب احوال شود حال قبض و بسط در دل او فرود آمدن گیرد و مقلب القلوب تعالی شانہ قلب او را ہمواره میان این دو حال متقلب و متناوب منقلب میدارد و تا بکلی حظوظ او را از قبض کند و از نور خود شی منبسط گرداند و مراد از قبض انتزاع حظوظ است از قلب بحیث امساک و قبض حال سرور از و و مراد از بسط اشراق قلب است بلمعات نور حال سرور و سبب وجود و منشا و قبض ظہور صفات نفس و حجاب شدن آنست و سبب بسط ارتفاع حجاب نفس ست از پیش دل و گاہ بود کہ مبتدیان را ہیمنی یا نشاطی در نفس پدید آید پندارند کہ قبض ست یا بسط و بدین اشتباہ در غلط افتند و نہایت قبض بسط ست و نہایت بسط فنا و در فنا قبض و بسط محال و قبض و بسط از جملہ احوال اند مبتدیان را از ان تصیبی نباشد و منتہیان بسبب خروج از تحت تصرف حال از ان گذشتہ لاجرم مخصوص بود بمتوسطان و مبتدیان را بجای قبض و بسط خوف و رجا بود ہمچنانکہ منتہیان را بجای آن فنا و بقا بود و خوف و رجا بحکم ایمان مشترک بود میان متوسط و مبتدی و ہمچنین تہم و نشاط بحکم طبع و منتہیان را بحیث انسلاخ از وجود نہ قبض و نہ بسط و نہ خوف و نہ رجا و نہ تہم و نہ نشاط الا آنکہ چون نفس ایشان بمقام قلب رسیدہ باشد اوصاف قلب بر وظاہر گردد و تہم و نشاط او قبض و بسط مبدل شود و بدل قبض و بسط دل در نفس باقی ماند و ہرگز مرتفع نگردد و در رسالہ قشیریہ مذکورست کہ قبض و بسط ہر دو حالت اند مر کسی را کہ از خوف و رجا ترقی کردہ است پس قبض حال عارف ست بمنزلہ خوف مر مبتدی را و بسط حال عارف ست بمنزلہ رجا مر مبتدی را و فرق میان خوف و قبض آنست کہ خوف از وارد در مستقبل می شود و قبض از وارد فی الحال می شود و ہمچنین فرق میان بسط و رجا آنکہ رجا بامر حاصل در مستقبل ست و بسط بوارد حاصل فی الحال پس بنا بر این مذکور قبض وارد یست بر عارف کہ بازوارد از مطلوب خود و ازین در نعم ماند و بسط وارد یست بر عارف کہ مطلوب وی حاصل آید و ازان فرح ماند

جوہر بدانکہ چہار اجزا کہ خاک و آب و باد و آتش اند و آنرا عناصر اربع گویند ہر یکی را ازینہا صفاتی است

لازم پس لازم جزو ترابی کثافت و کدورت و ظلمت و جهالت و ثقالت و قساوت ست و لازم جزو نمائی رغبت و اختلاط و امتزاج بانفوس و قبول تاثر و تلون و نسیان و میل بسوی نوم و لازم جزو هوائی میل بشهوات نفس و کثرت ملالت و رطاعت و سرعت تغیر از حالے بحالے و لازم جزو ناری غضب و کبر و استعلا و طلب جاه و ریاست پس سالک عند العبور بر جزو ترابی در خواب یا در واقعه می بیند که قطع میکند بیابانها و عند العبور بر جزو نمائی می بیند انهار و بحار و حیاض و عند العبور بر جزو هوائی می بیند که می پرد در هوا و بر میرود و عند العبور بر جزو ناری می بیند چراغ و مشعله و برق و اشیاء محرقه و عند العبور بر جزو ناری در عالم مشاهده انوار می آید و در بدایت حال بیشتر بر مثال برق و لوامع و لوائح پدید شود چون صفالت دل زیاده شود بر مثال چراغ و شمع و مشعله و آتشها، افروخته مشاهده شود بعده انوار علوی پدید شود اول بصورت کوکب خرد بزرگ بعده بصورت ماهتاب بعده بصورت آفتاب۔

جوهر در حدیث شریف وارد ست که آخر چیزے که بیرون آید از سر صدیقان جاه و ریاست ست ممکن ست که اشارت باشد بسوی خلاص صدیقین از لازمه جزو ناری می که آخر عاصرست و جاه و بدین خصائل ذمیمه است که سالک اگرچه بمرتبه صدیقی برسد هم خوف جاه باقی ست اگر کرم کریم رفیق گردد و آخر از سر صدیق بیرون رود و آنگاه صدیق خالص مخلص شود و رزقنا الله تعالی و جمیع الطالبین واعادنا و جمیع المومنین حب الجاه و الریاست

جوهر چون غالب می شود بر نفس صفات ذمیمه خیال نقشبندی میکند بر یکی را ازین صفات در صورت حیوانی که آن صفت بر آن حیوان غالب بود پس اگر بر سالک صفت حرص غالب بود آنرا در صورت موش و مور مینماید و نمرود را در صورت خنزیر و عجب را در صورت سوسمار و بخل را در صورت سگ و قرد و حقد را در صورت مار و کبر را در صورت پلنگ و غضب را در صورت یوز و سفت سبعی را در صورت شیر و شهوت را در صورت خر و صفت بهیمیه را در صورت گوسفند و صفت شیطانی را در صورت شیاطین و دیو و غیلان و مکر و حیله را در صورت روباه و خرگوش و اگر آنها را بر خود غالب و مستولی بیند بداند که این صفات بر من غالب ست پس سعی کند در تطهیر آن صفات که آن صفات که در گرد و اگر مسخر و مغلوب بیند بداند که عجب میکند از صفات و این صفات گذشتنی ست و اگر بیند که می کشد و قهر میکند این حیوانات را بداند که خلاص می یابد ازین صفات و اگر بیند که این صورتها متغیر و متبدل می شود بصورتهای دیگر بداند که تبدیل صفات می شود و اگر باشد در منازعت و مکابره با ایشان پس غافل و ایمن نباشد تا آنکه منتفی نشود و اینست بیان وقائع نفسانی و شیطانی و حیوانی

وسبعی وبیان وقائع ملکی وقلبی وروحی ورحمانی آن ست که آبهای صاف وروان بیند وچشمها وحوضها ودریاها وشهرها وخوش واگر بیند که از صفاتی چند که لازم جزو نرایی اند مانند اساک وکسالت وجهالت وقساوت وظلمت وکدورت می گذرد وقوت متخیله آنرا در لباس خیال قطع مفاوز وقلوات برویه صاحب واقعه جلوه دهد وچون بیند از صفاتی چند که لازم جزو مائی اند مانند سرعت اختلاط وامتزاج با نفوس غیریه وقبول تلون وتاثر از صحبت ایشان ونسیان بخواب می گذرد وقوت متخیله آنرا در کسوت عبور از انهار وبحار جلوه دهد وچون بیند از صفاتی چند لازم جزو هوائی ست مانند میل بشهوت وکثرت ملال و سرعت تغیر احوال بخواب می گذرد وقوت متخیله آنرا در صورت صعود وبرهوا وتجاوز از ان جلوه دهد وچون بیند که از صفاتی چند که لازم جزو ناری ست مانند غضب وکبر واستعلا وطلب جاه ورفعت می گذرد وآنرا کسوت خیال مجاورت از آتش مشاهده کند وآخرش منزلے از منازل صفات که ازان عبور کند اینست واگر حقیقت روح بر وی مکشوف شود آنرا در صورت شمس مطالعه کند واگر حقیقت قلب بر وی مکشوف شود آنرا در صورت قمر مشاهده کند واگر صفات قلب بر وی متجلی شود آنرا در صورت کواکب بیند وعلی هذا هر حقیقت که بر وی کشف گردد آنرا کسوت خیالی مناسب مشاهده کند از بهجت نام این قسم کشف متخیل کرده شد ودرین قسم امکان مداخلت کذب باشد ولیکن کذب محض صورت نه بندد وبسبب آنکه ازادراک روح خالی نباشد پس اگر در حال ادراک روح خواطر نفسانی بادرک روحانی منضم نشود وقوت متخیله از حقائق مدرکه روح را لباس خیالی نه پوشاند آن واقعه بانواب هم صادق بود واگر بعض خواطر نفسانی بادرکات روحانی نبود وحمار آنرا متخیله کسوت خیالی بپوشاند بعضی ازان صادق بود وبعضی کاذب پس معبر ومتاول بقوت علم تعبیر وتاویل حقائق مدرکه روحانی از شوائب خواطر نفسانی منقح وخالص گرداند وآنرا تعبیر وتاویل کند

چو هر اگر بر شخصی محبت وعشق غالب بود بصورت جویها وشراب ظاهر گردد وگاهی بصورت اشتران مست ظاهر آید واو کار وتسبیح بصورت انگور وسیب وخربزه ظهور یابد ولذت طاعت و عبادت بصورت گلها هویدا شود وصدق واخلاص وورع وتقوی ومعرفت وتوحید تمام بمبدا ومعاد بصورت حور وغلمان وقصرها وجواهر نفیسه جلوه گری نماید دشهوت بصورت سگ وخنازیر ظاهر گردد وبے غیرتی ودیوثی بصورت خوک می نماید وناموس دنیا بصورت اژدها آید وتکبر بصورت شیر هویدا گردد وورنه کی بصورت گرگ نماید وبخل کژدم وموذیات ظاهر گردد وعلی هذا القیاس

چو بیه اگر در واقعه بیند که شخصی را چشم راست نابینا ست چشم بیت روشن تعبیرش آنست

که نظر او از عالم ملکوت پوشیده است و توجه او بعالم ملک ست و این حال اهل حجاب است و مرتبه عوام و اگر بیند که چشم چپ نابینا ست و چشم راست روشن تعبیرش آنست که نظر او از عالم ملک پوشیده است و توجه او بعالم ملکوت ست و این حال اهل کشف ست و مرتبه خواص و اگر بیند که هر دو چشم شخصی ازین طائفه نابینا ست تعبیرش آنست که نظر وی از ملک و ملکوت پوشیده است و ناظر ست بعالم لاهوت و این حال اخص الخواص ست

جوهر چون به بیند در واقعه که جنگ میکند با سباع و بهائم و با حیات و عقارب و با کفار بداند که در مجاهده نفس ست سعی کند بصدق و ثبات بر مجاهده و غافل نباشد از مکر نفس

جوهر حضرت سید الطائفه قدس سره میفرمایند که میان بنده و حضرت خداوند تعالی چهار دریاست تا آنها را قطع نکند بحضرت حق تعالی نرسد یکی دنیا و کشتی آن زهد بود دوم آدمیان و کشتی آن دور بودن ست از خلق سوم ابلیس و کشتی آن بغض ست چهارم هوا و کشتی آن مخالفت نفس ست و میفرمایند هر چشمی که بغیر حضرت خداوند تعالی مشغول شود نابینا به و هر زبان که بذکر او سبحانه نیت گنگ به و هر گوشی که بحق شنیدن مترصد نیست کر به و هر تن که بکار حضرت خداوند تعالی نیست مرده به و میفرمایند که صوفی چون زمین بود که همه پلید بها در وی افگنند و همه نیکوئی از وی بیرون آرند پرسیدند صحبت و دوستی با که داریم فرمودند با کسی که هر نیکوئی که با تو کرده باشد بر وی فراموش بود و انچه بر وی بود میگذارد و پرسیدند هیچ چیز فاضل تر از زیستن بود فرمودند گریستن پرسیدند که بنده کیست فرمودند آنکه از بند کسان آزاد بود

جوهر از جنید گفتند که پیران خراسان بر ان یافتم که حجاب سه است یک حجاب خلق و دوم دنیا سوم نفس جواب داد که این حجاب دل عام ست خاص محجوب بچیزے دیگر ست رویته الاعمال و مطالعة الثواب علیها و رویته النعمة شیخ الاسلام گفت آنکه گوید از خود بینید دل او انا الله محجوب ست و آنکه پاداش جوید بران و آنکه از منعم نعمت نگرد محجوب ست و اسطی گوید مطالعة الاعواض علی الطاعات من نسیان الفضل پاداش طاعت فراچشم آمدن و طلب کردن ثواب فضل و منت الله را فراموش کردنست

جوهر حق الله تعالی و حق عباد بجا آرد و حق جناب خداوند تعالی آنست که انچه فرموده است همه بر پا داری و از نواهی باز مانی و حقوق عباد بسیار است پیر و مادر و پدر و استاد حقوق دارند و قرابتیان و خویشاوندان همه حقوق دارند همسایه را همسایه حقوق دارد و غلامان و کنیزگان نیز بر مولی حقوق دارند و مسلم بر مسلم نیز حقوق دارد و حقوق پیر و مادر و پدر و استاد آنست که ایشان را

تعظیم دارد و از خدمت و بندگی ایشان تقصیر ننماید اگر مرخص شرعی یابد مباح باشد باخلاص و رغبت دل بجا آرد و پیش ایشان آواز بلند نکند و حق مادر از حق پدر بزرگ ست اما اگر یکی بمراعات دیگری برنجد درین محل جائے کہ مقام تعظیم باشد حق پدر را ترجیح دہد و جائی کہ مقام انعام و خدمت باشد حق مادر را ترجیح دہد و اگر مادر و پدر سہو و بیا ید بسبب پدر استاده شود و اگر ہر دو چیزے طلبند اول مادر را بدہد و مادر و پدر را بنام گرفتہ نخواند و چون بیند کہ مادر و پدر خلاف شرع می کنند تا بتواند باوب تمام آہستہ امر معروف کند اگر نشنوند فہما و اگر نہ ساکت ماند و بدعا و استغفار ایشان مشغول گردد و حقوق قرابت آنست کہ مراعات و تعظیم ایشان نیکو کند و گاہ گاہی بملاقات ایشان رود و اگر قرابتی قطع کند قرابت دوم را شاید کہ تواصل کند بقطع نورزد و حق مسلم بر مسلم آنست کہ چون ویرا ببیند سلام گوید و قوی بر ضعیف سلام گوید و راکب بر راجل و قائم بر قاعد و صحیح بر مریض یا سلام گوید سنت بر عائی از جہت اعظام چون صغیر بر کبیر و قلیل بر کثیر و رعیت بر پادشاہ و شاگرد بر استاد و مرید بر پیر

جوہر من کان للہ کان اللہ کسی کہ باشد برای اللہ تعالیٰ باشد اللہ تعالیٰ برائے او بدانکہ اللہ تعالیٰ مالک ست و عبد مملوک او بجمیع وجوہ است و بودن عبد برای اللہ تعالےٰ آنست کہ حق عبدیت و ولیت او اسانده پس اللہ تعالیٰ حق مالکیت باو ادا کند و مصالح امور او باشد و بر خزائن خود خازن سازد و باینمعنی بودن حق مالک خود شیخ ابو یزید بسطامی قدس سرہ فرمودند **ملکی اعظم** من ملکک و انت ملکی و انا ملکک و انت اعظم یعنی ملک من اعظم ست از ملک تو و تو ملک من ہستی و من ملک تو ام و تو اعظم ہستی از من - چنین فرمودہ اند ملک العلما قدس سرہ

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ ؎ نشان ناشناسی ناسپاسی ست ؎ شناسائی حق و حق شناسی ست + یعنی نشان و علامت ناشناسی و جہل شخص آنست کہ ناسپاس و ناخوشنود باشد و در ہر چہ بیند عیب جوئی نماید و گرفتار چون و چرا باشد و شناسائی حق یعنی خداشناسی و حق شناسی ست کہ حق ہر کس را شناسی و حق ہیچ کس را فروگذاشت نکنی و صنائع نگروانی

جوہر رسیدن آن نور کہ سبب کشف مستور می شود بدہ طریق می تواند بود یکی بفیض جذبہ و جذبہ عبارت از نزدیک گردانیدن حق مر بندہ را بمحض عنایت ازلیست و مہیا ساختن آنچہ در طی منازل بآن شد محتاج باشد پیش آنکہ زحمتے و کوششی از جانب بندہ باشد اللہم ارزقنا و طریق جذبہ راہ انبیا و اولیاست دوم عکس برہان و برہان دلیل ست و طریق دلیل عکس طریقہ جذبہ است چہ جذبہ عدم اقتضائے وسائل ست و دلیل اقتضا نماید و عکس برہان اضافت بیانی باشد یعنی عکس جذبہ کہ برہان ست

جوہر در شحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ مکر الٰہی دوست یکی بہ نسبت عوام و دیگری بہ نسبت خواص مکری کہ بہ نسبت عوام ست ارداف نعمت ست با وجود تقصیر در خدمت و مکری کہ بہ نسبت خواص ست ابقای حال ست با وجود ترک ادب و میفرمودند کہ صاحب وجد و حال در راہی میرود و در میان آن راہ سگی خفتہ باشد وی آنرا خیزاند تا خود بآسانی تواند گذشت چون بگذرد و خود نگرود آن وجد و حال را باقی یابد و اند کہ آن مکری ست از مکر ہای الٰہی نسبت بوی کہ با وجود آن فعل وجد و حال را بوی باز گذاشتہ ست

جوہر مکر الٰہی آنست کہ بندہ را چنین اسباب مساعد کند کہ بآن حیلہ بر ای فوز بمطلب خود کند و داند کہ درین صلاح امور ویست و در واقع دران فساد امور باشد و خلاف مطلوب بظہور آید و این مکر الٰہی عین حکمت ست کہ بآن متقضی استند اعین با و میرساند و آنچہ کہ سزاوار ست او را در واقع با و میرساند این مکر چونکہ مشتمل بر حکمت ست حقیقت مفصل نیست۔ و مکر ہای بندہ شر محض ست۔ ملک العلما

جوہر بالفتح گاہیدن و رسیدن اصطلاح این طائفہ علیہ عبارتست از موافقت نعمت با مخالفت شرعی حالی حال با ہوا و بے اظہار آیات و کرامات بی حکم

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہم فرمودند کہ ہر کرا دیدہ شود باز خود تصور باید کرد وجہ این کس مطیع باشد و آن کس دیگر عاصی زیرا کہ شاید بود کہ طاعت این کس آخرین طاعتہا باشد و معصیت او آخرین معصیتہا بعد ازان فرمودند کہ حضرت خواجہ حسن بصری قدس سرہ میگفتی کہ ہر کرا دیدم باز خود تصور کردم کہ یکروز و ازان سزای خود دیدم و آنچنان بود کہ روزے حبشی را دیدم بر لب آبی نشستہ و قرابہ پہلوی خود نہادہ و ہر زمان ازان قرابہ جرعہ میکرد و عورتے نزدیک او نشستہ بود و در خاطر من گذشت کہ بارے بہ از دیدم ہمدرین بودم کہ کشتی در آب غرق شدن گرفت ہفت تن دران کشتی بودند ہر ہفت غرق شدن گرفتند آن حبشی بر فور خود را در آب زد و شش تن را بیرون کشید و روسوی من کرد و گفت ای حسن آن یکے را تو بیرون کش حضرت خواجہ گفت کہ من متحیر ماندم بعد ازان مرا گفت درین قرابہ آبست و این عورت کہ پہلوی من نشستہ است والدہ من ست من برای امتحان تو اینجا نشستہ بودم سوگند کہ تو مرد خدا بر بینی۔

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ در ان موضع کہ نور حق دلیل ست + چہ جاے گفتگوے جبرئیل ست۔ شارح قدس سرہ فرماید ہر گاہ کہ نور تجلی الٰہی رہبری نماید سالک راہ را بہ مقام موانست و کمال میرساند و سالک واصل بے وسیلہ و آلہ حق را بنور حق مشاہدہ می نماید و جبرئیل کہ صورت تمثل عقل و مظہر

علم ست در مقام فنا راه ندارد زیرا که در مرتبه فنا فی الله علم و عقل و ادراک و شعور و سائر صفات معومی گردد و فنا صرف را با علم و شعور منع جمع است پس هر آینه جبرئیل را در آن مقام که نور الهی دلیل می شود راه نباشد و گفتگوی و پیغام او در آن مرتبه راه نمائی نتواند کرد —

جوهر در اتصال صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که نهایت جمله احوال شریفه اتصال محب ست بمحبوب و آن چیز بعد از فنا در وجود محب و بقا در او بمحبوب صورت نه بندد و چه قبل الفنا امکان وصول نیست آنجا که سطوات انوار قدم تاخت آرد ظلمت حدثیان را چه مجال ماند همچنین در حال فنا و بقا میسر نگردد پس اتصال بعد از بقا در وجود محب بمحبوب تواند بود تا از سطوت نور تجلی مضمحل و ناچیز نگردد و از نهیبت اهل اتصال را در مکاشفات و مشاهدات هیچ ضعف طاری نشود و قوای ایشان از تلاشی و اضمحلال محفوظ بود و ذات ایشان از تاثیر و تغیر بسبب مخالطت با خلق و مشاهده شواهد ممنوع بود چه اگر بعد از وصول به سببی از اسباب تغیری و دهشتی بحال ایشان راه یابد از مقام وصول رجوع کرده باشند و آن ممکن نیست هیچ چیز از ممکنات سر واصل و هم او را از مشاهده محبوب و اشتغال بدو مشغول و مصروف نتواند کرد چه رجوع واصل و همه حال با محبوب خود بود و اتصال بر دو قسم ست اتصال شهودی و اتصال وجودی اتصال شهودی وصول سر محب ست بمحبوب در مقام مشاهده چنانکه شیخ ابو الحسن نوری قدس سره فرمودند الاتصال مکاشفات القلوب و مشاهدات الاسرار و اتصال وجودی عبارت ست از وصول ذات محب بصفات محبوب و اتصاف بدان و مراتب آنرا نهایت نیست چه کمال اوصاف محبوب را غایت نیست و این حال را سیر فی الله خوانند چند انکه منازل آنرا قطع کنند بنهایت آن نرسند و هر چه در دنیا بدان رسند هنوز اول منزلے بود از منازل وصول و بعد ابدی در آخرت بنهایت آن نتواند رسید

جوهر معنی الاتصال بالحق الانقطاع عما دون الحق و قال الاتصال بالحق علی قدر الانفصال عن الخلق من لم ینفصل ای من لم ینفصل عن الکونین لم یتصل بکون الکونین و نیست مراد با اتصال بنده بحضرت خداوند تعالی اتصال ذات بنده بذات حضرت خداوند تعالی زیرا که اتصال ذات بذات نباشد مگر بین اثنین و این توهم و حق حضرت خداوند تعالے کفر ست پس وصول بحضرت خداوند تعالی نه از قبیل وصول جسم ست بجسم یا علم بمعلوم یا عقل بمعقول یا شے بشے تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا بلکه بمقدار انقطاع سالکان از غیر حضرت خداوند تعالے اتصال ایشانست بحضرت حق تعالی پس سالک بعد انقطاع از غیر حضرت خداوند تعالی اگر در مقام خوف

درجاست بہم وصال ست واگر در مقام انس وہیبت ست ہم وصال ست واگر در مقام قبض وبسط است ہم وصال ست اما در مقام جمال وجلال عین وصال ست ووصول حضرت خداوند تعالیٰ نہ از طرف بندہ است بلکہ از فضل وکرم وعنایت بی علت بتصرفات جذبات حضرت الوہیت ست

جوہر در اُنس وہیبت صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ انس عبارت است از التفات باطن بمطالعہ کمال جمال محبوب وہیبت عبارتست از انطوای باطن بمطالعہ کمال جلال محبوب ومنشاء این انس وہیبت یا جمال وجلال صفات بود کہ مشرب قلب ست یا جمال وجلال ذات کہ مشرب روح ست واُنس وہیبت قلب گاہ گاہ بسبب نازلہ حال فنا ووجود تلوین در معرض زوال وفنا افتد واُنس وہیبت روح بسبب بقاء وجود واستقرار در محل تمکین از تعرض فنا ایمن باشد ومادام تا حال مشاہدہ مستقیم نگردد ومقام نشود اُنس وہیبت در باطن سالک متناوب ومتعاقب باشند گاہ حال انس غلبہ گیرد واز وفرط انبساط تولد کند وگاہ حال ہیبت واز وفرط انقباض پدید آید وچون در مقام مشاہدہ تمکین یافت حال انس وہیبت در وی مستقیم ومعتدل گردد وہیبت مقوم انس باشد بدانمعنی کہ صاحب آنرا از فرط انبساط با محبوب رعایت کند واُنس معدل ہیبت بود بدانمعنی کہ صاحب آنرا از فرط انقباض محافظت نماید وہرگاہ حال انس مقام گشت پیوستہ مرحب بمطالعہ جمال محبوب مشغول بود لاجرم ہیچ حال از مقام خود منزعج نشود ومادام تا بحوادث وعوارض خارجی منزعج گردد ہنوز حال انس مقام او نگشتہ باشد واز بعضی قول حضرت ذوالنون مصری قدس سرہ کہ ادنیٰ مقام انس آنست کہ چون در آتش افتاد نسوزد انس وی مکدر نگردد وباکسی کہ انس دارد از وغائب نشود واز علامات اہل انس ست توحش از غیر محبوب تا غایتے کہ از نفس خود نیز وحشت دارد وعلامت آنکہ چنانکہ باذکر محبوب انس گیرد کہ در عموم اوقات مستغرق تفکر وذکر او باشد واز رویت اغیار غائب وعلامت آنکہ ہر دم کہ برایہ تعظیم محبوب در نظر او بیش بود وفرود مرتبہ انس ذات وصفات مرتبہ دیگرست کہ آنرا انس باطاعت محبوب خوانند مانند انس باصلوٰۃ و تلاوت وذکر لسانی واین انس مرتبہ عباد ست وانس باصفات مرتبہ سالکان وانس باذات مرتبہ واصلان ۔

جوہر در قرب صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ لفظ قرب در عرف متعارف عبارتست از استغراق وجود سالک در عین جمع بغیبت از جمیع صفات خود تا غایتی کہ از صفت قرب واستغراق وغیبت خود ہم غائب بود والا از جمیع صفات خود غائب نبودہ باشد واہل قرب ۔ اینہا کہ در مراتب قرب محبوب قرب می افزاید خوف ومہیبت واُنس وہیبت زیادت می شود بزرگی فرمودہ بندہ ہر چند کہ قرب دار

وعلم قرب دارد و قرب نبود تا آنکہ از علم قرب غائب نشود و قرب نبود و قرب تمام آنست کہ شہود وحدت مانع شود کثرت نگردد و شہود کثرت مانع شہود وحدت نشود و پوشیدہ نماند کہ قرب جناب حق سبحانہ و تعالیٰ بدل بندہ بر اندازہ قرب دل بندہ بود بجناب او سبحانہ ہر چند دل او بجناب حق تعالیٰ نزدیک تر حضرت خداوند بدو نزدیک تر صاحب مثنوی فرماید ؎ قرب نی با لاولیٰ نیک ست و قرب حق [illegible]

جواہر در قرب نوافل و قرب فرائض صاحب رسالہ مستطاب مدارج النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند ان التقرب قربان قرب النوافل و قرب الفرائض ما قرب النوافل فہو زوال صفات البشریۃ وظہور صفات اللہ تعالیٰ علیہ بان یحی ویمیت بہ اللہ تعالیٰ ویسمع ویبصر من جمیع جسدہ لا من الاذن والعین فقط وکذا [illegible] من بعید وعلی ہذا القیاس وہذا المعنی فنا [illegible] صفات اللہ تعالیٰ وہو ثمرۃ النوافل قرب دو نوع ست یکی قرب نوافل و دوم قرب فرائض قرب نوافل عبارت است از دور شدن صفات بشریت سالک و ظاہر شدن صفات حق تعالیٰ [illegible] زندہ کند مردہ را و بمیراند زندہ را باذن حق تعالیٰ و بینا شنود [illegible] چشم فقط و بہمین منوال معانی کہ دوراند آنہا را بشنود و مراد آنی کہ بصیر [illegible] دیگر صفات او و این ست معنی فانی شدن صفتہا سے سالک در صفات حق تعالیٰ [illegible] و اما قرب الفرائض فہو فناء العبد بالکلیۃ عن شعور جمیع الموجودات [illegible] لم یبق فی نظرہ الا وجود الحق سبحانہ و تعالیٰ وہذا معنی فنا العبد [illegible] ثمرۃ الفرائض اما قرب فرائض پس آن عبارت ست از فانی شدن [illegible] تا آنکہ از نفس خود نیز بیخبر شود کہ نماند در دیدہ باطن او مگر ہستی حق سبحانہ و تعالیٰ [illegible] در ذات حق تعالیٰ و این نتیجہ قرب فرائض ست و بحر العلوم مولانا عبد العلی [illegible] مثنوی میفرمایند قال اللہ تعالیٰ بلسان نبیہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم لا یزال یتقرب الی العبد بالنوافل حتی احببتہ فاذا احببتہ کنت سمعہ [illegible] فبی یسمع وبی یبصر وبی یبطش وبی یمشی وبی ینطق ہمیشہ متقرب می شود عبد بمن بواسطہ نوافل تا آنکہ دوست دارم او را پس وقتیکہ دوست دارم او را شوم من سمع او [illegible] و رجل او و لسان او پس بمن شنود و بمن بیند و بمن بطش کند و بمن مشی کند و بمن نطق کند [illegible] رجل قوت محرکہ کہ در پا و رجل ست کہ بآن بطش و مشی می شود مراد ست از لسان قوت لسان

کہ بآن لسان حرکت کردہ ناطق می شود و این مرتبہ قرب از نوافل ست و حق تعالیٰ درین مرتبہ باطن عبد میگردد و عبد ظاہر و قوای او کہ باطن اند و حق تعالیٰ فانی می شوند و باقی بہ بقاء حق تعالیٰ می شوند پس شنیدن و دیدن و جنبش و منشی و نطق کہ از قوای عبد اند ہمہ از حق تعالیٰ است کہ او عین قواست و این امر مکشوف و مشہود است کہ باطن خود را عین عبد می یابد بخلاف محجوب اگرچہ قوای او عین حق ست در نفس الامر لیکن او نمی داند کہ باطن عین حق ست و در قرب فرائض حق ظاہر عبد می شود و عبد باطن و نزد بعضی قرب چہار قسم است یکی قرب نوافل کہ عبارت ست از اتصاف بصفات بشریت سالک و اتصاف او بصفات الٰہیہ چنانکہ در حدیث قدسی ست و دوم قرب فرائض کہ ذات سالک باستہلاک جہت خلقیت و بجہت حقیقت محو گردد و سوم قربی ست جامع درمیان این ہر دو قرب بی آنکہ لمحہ یکی باشد و لمحہ دیگری بلکہ ہر دو قرب معاً باشند و در اصطلاح این قوم این مرتبہ را جمع الجمع گویند چہارم قربی ست کہ نہ اینست و نہ آن و نہ جامع است بینہما یعنی ہیچ یکے ازین سہ احوال مقید نیست و این مقام را احدیۃ الجمع گویند و این خاصہ نبی باست صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کسی را میسر نیاید مگر بکمال متابعت حضرت سید الانام علیہ الصلوٰۃ والسلام و حضرت شیخ عیسیٰ قدس سرہ در شرح اسماء حسنیٰ میفرماید کہ تخلق یعنی ظہور حق بقوا و شاء سالک علی طریق قرب الفرائض یا شہود سالک بصفات حق سبحانہ بر طریق قرب نوافل آنجا بندہ سبب ادراک ست و اینجا حق سبحانہ علت شہود و فرق میان قرب نوافل و قرب فرائض عند اہل شہود و التحقیق دقیق ست کہ ہر کسی بران مطلع نگردد و اکثر اہل تحقیق قرب فرائض را بر قرب نوافل فضل دہند چنانکہ نماز فرض را بر نماز نفل و نزد این ضعیف چنان می نماید کہ قرب نوافل اولیٰ تر از قرب فرائض ست چہ در قرب فرائض سبب ادراک بندہ است و در قرب نوافل حق و شک نیست کہ چون سبب قوی و راسخ باشد مسبب ہمران وجہ روی کشاید مثلاً اگر پہلوانی سوزنی نہ معلوم ست کہ قوت پہلوانی تا کار خنجر نفرماید و اگر لاغری خنجر یا شمشیر در کار بردن خم خنجر از خم سوزن فاضل تر آید ہمچنین شہودے کہ بسبب حق واقع شود اولیٰ تر از شہودی کہ بسبب بندہ در وجود آید۔ و پوشیدہ نماند کہ در قرب نوافل عبد فاعل ست و حق آلہ فعل و در مرتبہ قرب فرائض حق فاعل ست و عبد آلہ فعل

جوہر حدیث قدسی آنست کہ معنی او بے واسطہ از حق بہ پیغمبر علیہ السلام فرود آمدہ باشد۔ حدیث قدسی لا یزال العبد یتقرب الیّ بالنوافل حتی احببتہ فاذا احببتہ کنت سمعہ و بصرہ و لسانہ و یدہ و رجلہ فبی یسمع و بی یبصر و بی ینطق و بی یبطش و بی یسعی و فی روایۃ و بی یمشی یعنی ہیشہ بندہ نزدیک می شود بمن بنوافل یعنی بطاعات و عبادات نافلہ مثل نماز و روزہ غیر فرض و زکوٰۃ

قرآن و تسبیح و ذکر و فکر عیادہ و معاونۂ فقرا و مساکین تا وقتیکہ من او را دوست دارم و چون من او را دوست داشتہ ام من گوش وی باشم و من چشم وی باشم پس بمن بشنود و بمن بیند و بمن گوید و بمن گیرد و بمن رود۔

جوہر جناب حق سبحانہ و تعالیٰ بنفس تو ظہور فرمودہ است و دائم بتو نزدیک ست و چنانچہ غایت بعد موجب عدم ادراک ست غایت قرب نیز سبب عدم ادراک می شود۔

جوہر فنا نزد این طائفہ بوجوہ کثیرہ اطلاق می شود یکی فنا از معاصی و اخلاق ذمیمہ است و از لوازم این فنا بقا بطاعت است و در رسالۂ قشیریہ مذکور ست کہ این فنا معدوم می سازد افعال ذمیمہ را و احوال خسیسہ را پس وقتیکہ فنا شود از افعال ذمیمہ و اخلاق خسیسہ پس جائز نیست کہ چیزی از آن فانی شدہ موجود باشد و می شاید کہ مراد آن باشد کہ افعال ذمیمہ و اخلاق سئیہ با وصف مذمومیۃ نخستہ باقی نمی ماند و الا اعیان افعال و اخلاق ذمیمہ باطل نمی گردد چنانکہ تائب وقتیکہ توبہ کرد عین آن معصیت از عالم واقع نرفتہ بلکہ وصف بودن وی معصیت باطل گشت۔ چنانکہ اللہ تعالیٰ میفرماید در حق تائبان اولئک یبدل اللہ سیاتہم حسنات و نفرمود کہ اعیان آن سیات باطل گشت و همچون حرص و شہوت چونکہ متعلق بمال و حظوظ دنیا و یہ بود مذموم بود چون متعلق گشت بسوی مشاہدہ حق کہ حرص مشاہدہ حق شد و یا حرص علم گشت آن حرص محمود گشت پس عین حرص باطل نشد بلکہ تعلق کہ موجب مذمومیت وی بود باطل گشت پس مذمومیت افعال و اخلاق باطل شد نہ اعیان افعال و اخلاق و شیخ اکبر قدس سرہ در فتوحات مکیہ میفرمایند کہ صاحب این فنا بر دو قسم ست یکی آنانند کہ فانی شوند از اعیان معاصی کہ اعیان معاصی برایشان مقدر نگشتہ و این عصمت ست کہ در انبیاء و رسل است و یا آنکہ فانی شوند از مخالفات اگرچہ اعیان آن متحقق باشند و مقدر نشدہ است از جانب حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ برایشان معصیت اعلا تمثل اصحاب بدر کہ جناب حق سبحانہ و تعالیٰ بلسان جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم فرمود در حق ایشان اعملوا ما شئتم لقد غفرت لکم پس ہمہ اشیاء در حق ایشان مباح شدند پس فنا شد مخالفت در حق ایشان پس مخالفت از ایشان صادر نمی تواند شد مگر در مباح و می شاید کہ این قول اعملوا ما شئتم اصحاب بدر خود از حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ شنیدہ نہ کہ ایشان از اصحاب مناجات بودند و تکلم با حضرت حق تعالیٰ داشتند و ظاہر آنست کہ این حدیث حکایت ست کہ اللہ تعالیٰ بآن خطاب فرمود و مثل اہلبیت رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کہ حضرت اللہ تعالیٰ ارادہ کردہ اذہاب رجس از جناب ایشان پس ایشان مطہر اند بنص

پس معصیت در حق ایشان معصیت نیست اگرچہ از غیر ایشان اگر امت معصیت باشد مثل قومے از اہل اللہ کہ صادر شد از ایشان ذنب پس استغفار کردند باستشہادہ رب کہ می بخشد و میگیرد پس خطاب اللہ تعالیٰ با ایشان شد و ایشان شنیدند۔ اعملوا ما شئتم لقد غفرت لکم و قسم دوم رجال اللہ اند کہ سر قدر بر ایشان مکشوف ست و معائنہ کردند آنچہ کہ مقدر گشتہ است بر ایشان از افعال صادرہ از ایشان بحیث اینکہ این افعال اند نہ بحیث آنکہ محکوم بمعصیت و طاعت اند ایشان در حضرت نور خالص نمی بینند فاعل مگر اللہ را و ہمہ افعال را حسن میدانند کہ این افعال اللہ اند پس چون معائنہ کردند این افعال را آنچنین در حضرت نور مبادرت میکنند بسوی جمیع افعال و فانی می شوند از احکام این افعال کہ معصیت ست یا طاعت ست پس طاعات را میکنند و مخالفات نیز واقع می شوند از غیر نیت قربت در طاعات و از غیر نیت انہماک امر شرع در فعل مخالفات کہ ایشان فانی اند از بودن طاعت و معصیت و شعور بدان ندارند آنچنین ذکر کردہ شیخ اکبر قدس سرہ و نیز فرمودند کہ اللہ تعالیٰ مرا اطلاع دادہ من عالم ہستم یا بنکہ آنچنین رجال اللہ اند ولیکن با یکی از ایشان ملاقی نشدم و ندیدم احدی را از ایشان و وجہ دیگر فنا فنا را افعال ست و این فناست از افعال عباد بلکہ می بینند کہ اللہ تعالیٰ از ورائے حجاب این افعال می کند پس فناست از صدور این افعال از عباد و باقی ست بمشاہدہ صنع رب و درین فنا اعیان افعال موجود اند و مشہود و ہم ہستند و وجہ سوم از فنا فناست از صفات مخلوقات این صفات را عین حق می بینند پس میگوید بحق و می شنود بحق و می بیند بحق پس قوای خود را مستہلک در ذات حق داند و ہمہ قوائے را حق می داند و از قوائے خود غافل ست و عین ثابت خود را مشاہدہ میکند کہ این مظہر حق ست و درین ثابت حق ظاہر ست و آثار آن قوای را می بیند کہ آثار حق اند درین عین ثابت و درین فنا قوائے و صفات زائل نمیشود بلکہ از تعینات آنہا این فانی غائب ست و نمی بیند مگر حقیقت وی کہ حقیقت حق ست و شیخ اکبر قدس سرہ فرمودند کہ صاحب این فنا و تحقیق فرق کند میان مسموع و مرئی و مطعوم و متمیز گرداند یکے را از دیگری در حال این فنا پس او صاحب این فنائیست وجہ چہارم از فنا فنا ذات ست و صاحب این فنا غافل و غائب می شود از ذات خود و از جمیع ما عدا مشہود اگرچہ ذات وے و ما عدا از مشہود از وجود زائل نشدہ لیکن این فانی غائب ست از ان پس ذات وی و جمیع ما عدا مشہود فانی اند در شہود وی و این فنا در ہر مشہود می باشد خواہ مشہود حق باشد خواہ غیر حق چنانکہ می گویند فنا فی الشیخ و این فنا را بقا بالمشہود لازم ست و یک نوع ازین فنا فی اللہ ست و این فناست اند

عالم و جمیع ماسوی اللہ پس این فانی مشاہد الیہ است و فانی ست از ماسوی حتی کہ از ذات خود نیز پس درین فنا علم نیست بانیکہ من مشاہد حقم و نہ ملاحظہ ذات شد پس فانی نشد از ذات و شیخ اکبر قدس سرہ در باب مذکور فرمودند کہ صاحب این حال کہ بمشاہدہ حق فانی گشتہ از ماعدا فانی ست اما مشاہد حق است در تنیونات زیرا کہ او خالی نیست از تنیونات پس اگر مشاہدہ حق درین تنیونات کرد باین وجہ کہ این تنیونات مظہر اوست پس او فانی نیست از جمیع ماسوی اللہ و اگر مشاہدہ کردہ است حق را بغیر تنیونات بلکہ در مرتبہ غنا حق پس صحیح الدعوی ست و او را فنا فی اللہ بوجہ اتم حاصل است و شیخ اکبر فرمودند کہ این مشہد بود مر ابو بکر صدیق را کہ فرمود صدیق اکبر ما رایت شیئا الا و قد رایت اللہ قبلہ پس ثابت گردید کہ خود اللہ را دیدند و ہیچ چیز نبود مع اللہ زیرا کہ این رویت قبل رویت اشیا بود بعد از ان قائم کردہ شدند صدیق اکبر در مشہد اخر پس دیدند صدور اسما را از حق و دیدند کہ البتہ دیدہ بود صدیق اکبر اللہ را حال آنکہ چیزی نبود با اللہ پس آن رویت قبل این شہود گردانیدند و فرمودند ما رایت شیئا الا و قد رایت اللہ قبلہ پس ثابت کردند نزد این مخاطبہ انچہ در انس الامر بود از تقدم حق سبحانہ در مرتبہ غنی و ثبوت عالم در مرتبہ متاخر و ظہور حق در عالم کہ تنیونات حق اند در مرتبہ متاخر نیز و از لوازم این فنا بقا باللہ است کہ حقیقت آن فناست از ماسوی و بقاست باللہ و این فنا فی اللہ نوع دیگر ست و آن فناست از صفات و نسبت حق کہ ارادہ و قدرت ست تا آخر صفات پس می بیند صاحب این فنا و مشاہدہ می کند حق را در اعیان مظاہر بصورت استعداد آن مظاہر پس غائب و فانی ست از آثار حق و نسبت حق با عالم کہ صفات اند و نیز باید دانست کہ درین فنارات گاہی علم فنا می باشد و گاہی از فنا ہم فانی می شود و بعضی این را فنا را الفنا می نامند و این فنا را حقیقی و کامل ست و او در اصطلاح این طائفہ قدس اسرارہم پس فنا را الفنا نام بقا بعد الفناست و ہر فنا یکہ مذکور شد باز او را ان بقاست کہ لازم آن فناست پس باز او فنا را از معاصی بقا او بطاعت ست و باز او فنا را از افعال عباد بقا بفعل ست و باز او فنا فی اللہ تعالی بقا باللہ است چنین فرمودہ اند مولوی عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی مرتبہ فرق بعد الجمع چون سیر سالک در عروج تمام می شود وجود وی فانی میگردد و بالکلیہ نزول می کند بہ مشربیت و اعیان خود را مشاہدہ میکند در مراۃ حق و اکمل مقام عارف ست و اعیان خود را میداند کہ معدوم اند و نیست وجود مگر حق را و این اعیان موجودند بحق پس ہمہ افعال و صفات را بحق می بیند کہ حق سبحانہ در این اعیان ظاہر شدہ افعال و در اعیان میکند و اعیان را در ذلت و افتقار بجمیع وجود

می بیند که از لوازم اعیان ممکنه ذلت و افتقار است - از شرح مولوی عبد العلی -

جوهر فنا بر دو قسم است اول آنکه علم مرکب داشته باشد و قسم ثانی آنکه علم بسیط گردد اما علم مرکب عبارتست از کیفیتی او را که از باطن سالک منکشفی گردد و متوجه حضرت مقصود شود و منقطع از جمیع ماسوای او گردد و غیر مقصود را نداشته باشد یا بسبب آنکه هر چه مدرک او میگردد بصفت غیریت مدرک او نمی گردد بلکه بصفت عینیت ملحوظ می شود نهایت آنکه ملتبس بشئون و تعینات که آنرا وجود خارجی نیست و این ادراک را بداند که نفس الامرست و مطابق واقع است چنانچه قائلین بوحدت وجود بمشرب صاحی خود غبار ازین شسته اند یا بسبب آنکه هر چه مدرک او می شود از غایت توجه بمقصود و نهایت لحاظ مطلوب و فرط محبت و نیاز و قوت عشق بدوست همه مقصود و مطلوب و یار و دوست دیده می شود اگرچه در نفس الامر چنین نیست بلکه وجودات متکثره متغایره از وجود خاص حضرت واجب الوجود اند در واقع مگر آنکه بفرط شغف چنین وانمود کرده اند و این حکم که همه اوست حکمیست کاذب غیر مطابق واقع چنانچه قائلین بوحدت شهود و خیال خام را پخته اند بهر تقدیر رفع غیر من حیث الغیریت در تحصیل وحدت متفق علیه فریقین ست پس سالک از علوم متکثره گریخته در پناه علم واحد شد و باین توحید تقرب الهی یافت اما اینقدر باقی ست که علم این علم دارد و بسبب این علم علم او علمیست مرکب یعنی علم مضاف الی العلم هنوز دارد ؎

تا در تو ز پندار تو هستی باقی ست	میدان بیقین کبت پرستی باقی ست
گفتی بت پندار شکستم رستم	این بت که تو پنداری شکستی باقی ست

اما علم بسیط عبارتست ازین که بکیفیتی او را که متوجه مقصود گردد و سالک را منقطع از جمیع ماسوا سازد و حتی که علم باین علم هم باقی نماند پس درین محل علم سالک بسیط گردد و فنا حقیقی حاصل شود و بعضی علم اول او که مرکب بود آنرا فنا گویند و علم ثانی که بسیط گشته آنرا فنا را فنا گویند و این منتهای صعقه جذب و بیخودی و غیبت ست تا کدام سعادتمند را روزی بود و این را آثارست که هر مدعی نتواند باین دعوی برخاست و تا سالک باین مرتبه جذب و بیخودی نرسید در وصف ولایت نه درآمده بی این جذب ازاما دو عباد و احبار و ابرار تواند بود اما بقرب وصول که معنی ولایت ست هنوز نرسیده باشد و جذبه شرط مرتبه ولایت ست اما استدامت دوبیوست آن شرط نیست بلکه بعضی را اتفاق شده که سالها مجذوب و مسکر ان واماند بعد ازان بصحو فرستند چنانچه گویند که سلطان العارفین سی سال درین مقام بود و بعضی را اتفاق شده که یک ساعت بود و مجاذیب درین مرتبه مقید مانده اند و عروج ازین نفرموده اند و

بصحو نیامدند بنا بر آن بہ تربیت نشایند و مشائخ کہ شاہان تمکناہ ہوشیاری و خلفاء انہیا اند باین دولت فائز اند۔ کشکول

جوہر حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در لوائح میفرمایند کہ فنا عبارت از انست کہ بواسطہ استیلاے ظہور ہستی حق بر باطن ما سواے او شعور نماند و فنا رفنا آنکہ بآن بی شعوری ہم شعور نماند و پوشیدہ نماند کہ فنا رفنا در فنا مندرج ست زیرا کہ صاحب فنا را اگر فنا ہی خود شعور باشد صاحب فنا نباشد بجہت آنکہ صفت فنا و موصوف آن از قبیل ما سواے حق اند سبحانہ و تعالی پس شعور بآن منافی فنا باشد انتہی شارح گوید کہ فنا در اصطلاح صوفیہ مراتب ست کہ بر ہر مرتبہ ازان اطلاق فنا میکنند چنانچہ در مرتبہ تجلی افعال فنا گویند و در تجلی صفات نیز و در مرتبہ کہ شعور بغیر نماند اگرچہ شعور باشد بعد ہم شعور لفظ فنا نیز اطلاق میکنند و فنا رفنا بر مرتبہ فنا رکلی اطلاق میکنند کہ شعور نماند بخود و نہ بغیر خود و نہ بی شعوری خود پس انچہ مصنف فنا رکلی را قبل ازین ذکر کردہ و تعریف نمودہ لائغیر پس غرض ازین سخن کہ فنا رفنا در فنا مندرج ست اعتراض بلکہ تنبیہ است بر آنکہ فنا رفنا از لوازم و علامات فنا رکلی ست و مندرج ست در وی تا فنا رفنا متحقق نگردد فنا رکلی میسر نیست بخلاف فناہاے دیگر کہ در ایشان فنا رفنا شرط نیست

جوہر فنا بر دو وجہ است اگرچہ زیادہ گفتہ اند اما باز گشت این ہمہ باین دو وجہ است یکی فنا از وجود ظلمانی طبیعی و دیگر فنا از وجود نورانی و حدیث نبوی باین دو وجہ ناطق ست کہ ان للہ سبعین الف حجاب من نور و ظلمۃ و فنا رفنا کہ در میان اہل اللہ متعارف ست اینست کہ چنانچہ از وجود جسمانی فانی گشت از وجود روحانی نیز فانی گردد۔

جوہر فنا عبارت از زائل شدن تفرقہ و تمیز ست میان قدم و حدوث زیرا کہ چون بعنایت روح منجذب بمشاہدہ جمال الہی شد نور عقل کہ فارق بود میان اشیا در غلبہ نور ذات مختفی و مستہلک گشت کما اختفاء انوار الکواکب عند ظہور الشمس ہستی مجازی سالک و جمیع کثرات در پرتو تجلی ذاتی بالکل محو و نابود گشت و این حالت را جمع نیز نامند زیرا کہ جمیع کثرات درین تجلی رنگ وحدت گرفتہ واحد شدہ اند و کثرات و اغیار فانی شدہ و لم یبق الا الحی القیوم و درین حالت ہر چہ از سالک اسماع افتد بحقیقت گویندہ آن حق ست چہ ہستی سالک درمیان نیست و درین مقام ست کہ بایزید قدس سرہ فرمود لا الہ الا انا فاعبدونی و سبحانی ما اعظم شانی۔ اینچنین فرمودہ اند قدوۃ المحققین شیخ محمد بن یحیی بن علی الچیانی قدس سرہ و شیخ گلشن راز

جوہر در فنا و بقا صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ فنا عبارت ست از نہایت سیر الی اللہ و بقا عبارت ست از بدایت سیر فی اللہ چہ سیر الی اللہ وقتی منتہی شود کہ بادیہ وجود را بقدم صدق بگیرد و قطع کند و سیر فی اللہ آنگاہ متحقق شود کہ بندہ را بعد از فنا رمطلق جودی و ذاتی مطہر از لوث حدثان از ذاتی و اوصاف تا بدان در عالم اتصاف باوصاف جناب الہی و تخلق باخلاق ربانی ترقی کند و اختلاف اقوال مشائخ در تعریف فنا و بقا مستند ست باختلاف احوال سائلان ہر کسی را فراخور فہم و صلاح حال او جوابے گفتہ اند و از فنا و بقا مطلق بسبب غرت آن تعبیر کمتر کردہ بعضی گفتہ مراد از فنا فنا رمنی الفات ست و از بقا بقا رموافقات و ایمنی از لوازم مقام توبہ نصوح ست و بعضی گفتہ فنا رزوال حظوظ دنیویست و بقا بقا رغبت در آخرت و ایمنی لازم مقام زہد ست و بعضی گفتہ فنا رزوال حظوظ دنیوی و اخرویہ مطلقا و بقا بقا رغبت بحق تعالی و این لازم صدق محبت ذاتی ست و بعضی گفتہ فنا رزوال اوصاف ذمیمہ است و بقا بقا راوصاف حمیدہ و ایمنی از مقتضیات تزکیہ و تجلیہ نفس ست و بعضی گفتہ فنا غیبت ست از اشیا و بقا حضور با حق تعالی و ایمنی نتیجہ سکر و حال ست و شیخ الاسلام قدس سرہ فرمودہ الفنا رالمطلق ہو ما یستولی من امر الحق سبحانہ علی العبد فیغلب کون الحق سبحانہ علی کون العبد و حقیقت فنا رمطلق اینست و اقسام دیگر ہر یک فنائیست بوجہی و فنا و نوعیت فنا رظاہر و فنا رباطن فنا رظاہر فنا رافعال و این نتیجہ تجلی افعال جناب الہی ست و صاحب این فنا چنان مستغرق بحر افعال جناب الٰہی شود کہ نہ خود را و نہ غیر را ہیچ فعل و ارادت و اختیار بیند و اثبات نکند الا فعل و ارادت و اختیار حق سبحانہ و تعالے و چنان مسلوب الاختیار گردد کہ بخود ش ہیچ فعل نماند بعضی از سالکان درین مقام بماندہ و نخوردہ و نہ آشامیدہ تا آنگاہ کہ حق تعالی کسی را برایشان گماشتہ تا بمعدات ایشان از طعام و شراب و غیر آن قیام نماید و فنا رباطن فنا رصفات ست و فنا رذات و صاحب این حال گاہ در مکاشفہ صفات قدیمہ غرق فنا رصفات خود بود و گاہ در مشاہدہ آثار عظمت ذات قدیم غرق فنا رذات خود تا چنان وجود حق تعالی بر و غالب شود کہ باطن او از جملہ وساوس و ہواجس فانی گردد و بقائے کہ در ازا رفنا ظاہر بود آنست کہ حق تعالی بندہ را بعد از فنا رارادت و اختیار مالکسازد و اختیار کند و در تصرف مطلق العنان گرداند تا ہر چہ خواہد باختیار و ارادت حق تعالی میکند و بقائیکہ در ازا رفنا رباطن بود آنست کہ ذات و صفات فانیہ در کسوت وجود باقی از قبر خفا در محشر ظہور انگیختہ شود و حجاب کل از پیش بر خیزد چنانکہ نہ حق حجاب خلق گردد و نہ خلق حجاب حق و صاحب فنا راحق حجاب خلق بود چنانکہ نامہ سیہ گان منزل فنا را خلق حجاب حق تعالی است و صاحب بقا بعد الفنا ہر یک را در مقام خود بیند

حجاب دیگری گردد مشاہدہ کند فنا و بقا در و باہم مجموع و در یکدیگر مندرج باشند در فنا باقی بود و در بقا فانی الا آنست کہ در حال ظہور بقا فنا بطریق علم مندرج و فنا ظاہر نصیب ارباب قلوب و صحاب احوال است و فنا ربا طن خاصہ احرار کہ از ربقہ تصرف احوال آزاد شدہ باشند و از تحت حجاب قلب برون رفتہ و بصحبت مقلب قلب ہیوستہ

جوہر در بیان آنکہ فنا اسم ارتفاع تعین ست و بقا اسم وجود فنا اسم ارتفاع تعین ست و بقا اسم وجود ست کہ این تعینات بر و طاری میگردد چنانچہ تعین انانی خزفی مثلاً با تکسار مرتفع میگردد با و اطلاق فنا و عدم میکنند با آنکہ سفال را باقی خوانند و چون تعین سفالی منقطع شود خاک گردد اطلاق فنا بہ سفال میکنند و خاک را باقی گویند و اطلاق فنا و عدم بر اشیا بملاحظہ تعین و تشخص ست چہ فنا لازم ذات تعین ست و اطلاق بقا بر مظاہر بواسطہ ظہور تجلی وجود ست بصورت ایشان ؎

گشت روشن حادث از نور قدم	در حقیقت غیر حق باشد عدم
بود عالم خود نمودے بیش نیست	شو ز ارباب یقین برظن مایست

جوہر صاحب عین المعانی قدس سرہ میفرمایند کہ فنا عبارت از آنست کہ بواسطہ علم ظہور وجود حق سبحانہ و تعالیٰ بصور جمیع اشیا باعتبار انصباغ ظاہر وجود و احکام و آثار ایشان بر دل سالک حالتی بے کیف پیدا آید کہ عبارت ازان قاصرست مگر آنکہ گفتہ شود بہیمان فی بہیمان و طمس فی طمس و محو فی محو پس دران حالت نہ از حرکات و سکنات و علم و جہل خود خبر دارد و نہ از ذوات و اوصاف جمیع اشیا و نہ بنفس خود ش شعوری بود بلکہ اگر دران حالت شعور این فنا و حالت بی کیفی حاصل شود منافی فنا بود و کل شی ہالک الا وجہہ نقد وقت او گردد و معاذ اللہ اگر ازین حالت شعور خودی نماید و بہ بقا مستصف نشود از جملہ جاہلان و در زمرہ مجذوبان شمردہ شود اعوذ باللہ ان اکون من الجاہلین و آثار این حالت نہ آنست کہ بعضی مردم پندارند کہ صاحب فنا نخورد و نخسپد و نہ جنبد بلکہ می خورد و می خسپد و می جنبد و از بیہمایکی فعل او نباشد و نہ ثمرہ این حالت آن باشد کہ مردے بواسطہ حرارت یا برودت مغشی علیہ شود و نہ آنست کہ از تکالیف شرعی بر خیزد و برہنہ ولی ملاحظہ احکام ظاہری میگردد و نہ لیمہ است کہ در ہر چیزی لیمی او کشد و شعور خود دارد پس کمالیت اہل فنا آنست کہ بواسطہ امداد ولایت شیخ قدم در بقا نہد اگر استعداد و فا کند صاحب سر صاوالعباد قدس سرہ فرمودہ کہ حاجت مرشد بعد از فنا بسیار یافتہ کہ تا فنا نجذ و رسیدن ہم ممکن است ؎

جوہر حضرت جامی قدس سرہ در بلوائح میفرمایند رباعی

	آنرا که فنا شیوه و فقر آئین ست	فی کشف ویقین نه معرفت نه دین ست	
	رفت او زمیان همین خدا ماند خدا	الفقر اذا تم هو الله این ست	

و احتمال می تواند بود یکی آنکه مراد حال فنا و مرتبه جمع باشد و چون فقر و فاقه سالک بکمال رسید یعنی هیچ چیز غیر از حق سبحانه در نظر شهود او نماند پس آنچه بعد ازین در نظر شهود او ماند الله تعالی ست و بس و مصرعه ثالث نیز ناظر باین معنی ست یعنی در نظر شهود او جز حق تعالی نیست و احتمال دوم آنکه مراد فنا مرتبه فرق بعد الجمع و بقا بعد الفناست که عارف دران مقام ذات خود را هم در مرتبه علم و هم در مرتبه عین از صور تجلیات حق می شناسد و حق مطلق را متصف باین اوصاف می بیند و در مرتبه تنزلات پس او را نه علم و یقین و نه معرفت نه دین ست یعنی در مرتبه شهود و علم او هیچ صفت با و منسوب نیست همه ذات حق راست و معنی بیت آخر نیز بدین منوال ست

جوهر صاحب شرح گلشن راز قدس سره میفرمایند که حالات و مقالاتی چند ست که بطریق کشف و وجدان بر اولیا الله و عرفا و سالکان راه ظاهر می شوند که آنها را مواجید می نامند یعنی بوجدان یافته شده و ازین وجدان حال مراد ست نه علمی و یکی ازان حالات فناست و فنا عبارت از زایل شدن تفرقه و تمیز ست میان قدم و حدوث زیرا که چون بصیرت روح منجذب بمشاهده جمال ذات الهی شد نور عقل که فارق بود میان اشیا در غلبه نور ذات مختفی و مستتر گشت کما خفاء انوار الکواکب عند ظهور الشمس و بحکم قل جاء الحق و زهق الباطل هستی مجازی سالک و جمیع کثرات در پرتو تجلی ذاتی بالکل محو و نابود گشت و این حالت را جمع نیز نامند زیرا که جمیع کثرات درین تجلی رنگ وحدت گرفته واحد شده اند و کثرات و اغیار فانی شده درین حالت هر چه از سالک استماع افتد بحقیقت گوینده آن حق ست چه هستی سالک درمیان نیست و دیگر ازان سکر ست و سکر حیرت و دهشت و وله و همان ست که در مشاهده جمال محبوب بسر محب میرسد چون سر سالک بمشاهده جمال محبوب رسید بواسطه دوری از تفرقه و بعد و بباطن وی نشاط و انبساط بنوعی در آمد که حواس او از محسوسات غافل و عقلش مغلوب عشق گشت و تمیز ازمابین مرتفع شد از غایت بیخودی نمیداند که چه می گوید و این حالت را سکر بجهت آن گفته اند که در او صاف مذکوره بسکر ظاهر می ماند و درین حال بودند حضرت حسین منصور حلاج قدس سره و دیگر ازان و لال ست و و لال اضطراب و قلق را میگویند که در جلوه محبوب از غایت عشق و ذوق بباطن سالک میرسد و هر چند درین حال بسر حد آن سکر بیخودی نیست فاما اختیار خود نیز ندارد و از شدت اضطراب هر چه بدل او آنان حال لائح می شود بی اختیار می گوید و ازین حالت هم

حکایت چوپان کہ حضرت مولانا جلال الدین محمد رومی قدس سرہ در مثنوی معنوی نظم فرمودند مثنوی

دید موسی یک شبانے را براہ — کو همی گفت ای کریم و ای الٰہ
تو کجائی تا شوم من چاکرت — چارقت دوزم کنم شانہ سرت
جامہ ات دوزم بشپشہایت کشم — شیر پیشت آورم ای محتشم
ای فدائے تو همہ بزہائے من — ای بیادت هی هی و هیهای من
گفت موسیٰ ہائے خیرہ سر شدی — خود مسلمان ناشدہ کافر شدی
گفت ای موسیٰ دہانم دوختی — وز پشیمانی تو جانم سوختی
جامہ را بدرید و آہی کرد و گفت — سر نہاد اندر بیابان و برفت
وحی آمد سوے موسیٰ از خدا — بندۂ ما را ز ما کردے جدا
تو برائے وصل کردن آمدی — یا برائے فصل کردن آمدی
ما زبان را ننگریم و قال را — ما درون را بنگریم و حال را
موسیا آداب دانان دیگر اند — سوختہ جان و روانان دیگر اند
چونکہ موسیٰ این عتاب از حق شنید — در بیابان جانب چوپان دوید
عاقبت دریافت او را و بدید — گفت مژدہ دہ کہ دستوری رسید
هیچ آدابے و ترتیبے مجو — هر چہ میخواہد دل تنگت بگو
کفر تو دین ست و دینت نور جان — ایمنی از تو جہانی در امان

جوہر اصل فنا آنست کہ سالک را نہ علم بخود ماند و نہ بغیر خود بلکہ علم این بی علمی نیز نماند۔

جوہر در تشحیات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ فنا و مطلق را معنی نہ آنست کہ صاحب فنا را با وصاف و افعال خود شعور نباشد بلکہ معنی وی آنست کہ لغیر نہاد او وصاف و افعال از خود کند بطریق ذوق و اثبات کند مر فاعل حقیقی را و آنکہ صوفیہ گفتہ اند لغیر با ثبات جنگ ندارد و بامعنی ست و فرمودند مثلاً این جامہ کہ من پوشیدہ ام عاریت ست و هر علم نیست با آنکہ این عاریت ست و ازین سبب کہ من آنرا ملک خود میدانم بآن تعلق دارم نگاه مر اعلم اللہ باین کہ این جامہ عاریت ست فی الحال تعلق من از ان منقطع شد و حال آنکہ تلبس من بانجامہ بالفعل واقع است جملہ صفات را بریں قیاس باید کرد کہ همہ عاریت اند تا دل از ما دون جناب حق سبحانہ و تعالیٰ منقطع شود و پاک و منطهر گردد و میفرمودند کہ بقا بعد الفنا را دو معنی ست یکی آنکہ

بعد از انکه سالک متحقق شود بشهود ذات در ان رسوخ تمام یافت و از استغراق و غیبت بشعور و حضور باز گشت مظهر تجلیات اسماء فعلی میشود و آثار اسماء کونیه را در خود باز می یابد و میان هر یک از ان اسما امتیاز میکند و از هر اسمی حظی خاص فرا میگیرد و معنی دیگر آنکه در هر آنے جزوی لا یتجزی از اجزاء زمان در خود اثرے از آثار اسماء ذاتیه که آنرا در خارج مظاهر نمی باشد باز می یابد و آنا فانا این آثار متنوعه متلونه را در باطن خود می یابد و باعتبار اختلاف آثار امتیاز میکند میان هر یکی باز اقصر و اکثر زمانے از ان منه و این بغایت نادر و عالی ست و اکمل افراد انسانیه را از ارباب ولایت حاصل

ای یعنی بر سبیل ندرت حاصل می شود و آیه کل یوم هو فی شان مویدهٔ این معنی ست

جوهر ۱۰ انکه فانی را اگر اینقدر شعور باقی ماند که من فانی شده ام پس او را علم خود و علم فنا خود باقی است اگرچه بماسوا سے جناب حق سبحانه و تعالی شعور ندارد و لیکن علم این علم دارد و بسبب این علم علم او مرکب ست و این فنا ناقص ست و اگر او را بماسوا سے جناب حق سبحانه و تعالی شعور نماند حتی که علم باین علم هم نماند درین محل علم سالک بسیط ست و این فنا حقیقی و کامل ست و در اینجا سالک را اصلا شعور نمی ماند و بعضی علم اول را که مرکب ست فنا گویند و علم ثانی را که بسیط گشته فنا را الفنا خوانند و این منتهے مدحذب و بیخودی و غیبت ست و تا سالک باین مرتبه جذب و بیخودی نرسد در وصف ولایت در نیاید و بی این جذب از زمره و عباد و اخیار و ابرار تواند بود اما بقرب و وصول که معنی ولایت ست هنوز نرسیده باشد و جذبه شرط ولایت ست اما استدامت و دیمومت آن شرط نیست بلکه بعضی را باشد که سالما مجذوب و سکران دارند کما مر

جوهر شیخ ابو سعید خراز قدس سره فرمودند الفناء هو التلاشی بالحق و البقاء هو الحضور مع الحق و حضرت جنید بغدادی قدس سره فرمودند الفناء استعجام الکل عن اوصافک و اشتغال الکل منک بکلیه و این قول جامع است فناء ظاهر و باطن را ۱۲ عاجز شد از بیان ۱۲ مصباح الهدایه

جوهر انکه ظهور تاثیرات عجیبه و نمود تصرفات غریبه بدون حصول دولت فنا و بقا دست نمیدهد و به نسبت تسو سطان بهنیچ عدد ست میگیرد و او منتهیان کمتر واقع می شود زیرا که منتهی باوجود قوت و قدرت بسبب کمال قرب و آگاهی که باسباب ازو باین امور حسیه سرفرو نمی آرد

جوهر در شیخات مذکور ست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که استغراق و استهلاک نیز موجب ترقی نیست زیرا که تحقیق هم پیوسته است و معلوم شده که ترقی باز بسته بدوام عمل ست و زمان استغراق و استهلاک بحقیقت باز ماند از عمل ست بلکه استغراق و استهلاک از احکام آن موطن ست که بطریق

استعمال درین سوطن ظاہر شدہ است اگر بوطن دنیا ظاہر نشدی در سوطن عقبیٰ بطریق اکمل ظاہر می شد
پس بنا برین تحقیق ست کہ ارباب حال نیز آکردہ اند از احوال

جوہر بدانکہ بیخودی اصل عبادات و سرمہ طاعات ست و خودبینی اعظم حجب ست و جمیع حجابہا منقطع برانست ہیچ حجابے بدتر و محکم تر از خودبینی نیست ہر کہ از ہندار خودی فانی گشتہ از جمیع حجب صوری و معنوی خلاص یافتہ ؎

چون روی راہ خدا ہیچ خود برو	دوست خواہی از خودی بیگانہ شو
پردۂ خود از میان بردار زود	تا عیان بینی تو روے یار زود
سد راہ تو توئے آمد بدان	ورنہ حق پیداست در کون و مکان
تا تو پیدائی خدا باشد نہان	تو نہان شو تا کہ حق گردد عیان
چون نماند از تو اثر با تو اثر	بے گمان یابی ازینمعنی خبر

جوہر کامل راہ بقا بعد الفنا کثرت مرات مشاہدہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ می شود پس وحدت در کثرت مشہود میگردد دیگر آنکہ حضرت حق تعالیٰ آئینہ مشاہدہ کثرت باشد پس کثرت مشہود می شود و منکشف می گردد کہ این کثرت از شیونات حضرت حق ست سبحانہ و تعالیٰ و فی حد ذاتہ وجود ندارد و موجود ست بوجود جناب حق سبحانہ و تعالیٰ کہ مرات آنہاست و نزد شیخ اکبر قدس سرہ مشاہدہ ثانیہ اکمل ست از اولیٰ۔ صاحب بقا بعد الفنا ہر یک را در مقام خود بے آنکہ حجاب دیگرے گردد مشاہدہ و فنا و بقا در و با ہم مجموع در یکدیگر مندرج باشند و در فنا باقی بود و در بقا باقی الا آنست کہ در حال ظہور بقا فنا بطریق علم مندرج۔

جوہر بدانکہ نزد شیخ اکبر قدس سرہ مشاہدہ خلق در حق اکمل ست از مشاہدہ حق در خلق عارف کامل را در بقا بعد الفنا حق مرات او گردد و اعیان عالم کہ شیونات حق اند در ذات حق مشہود گردد و درین مشاہدہ او تفرقہ نیکند میان حق و خلق و میان افراد خلق فیما بین و این مشاہدہ اکمل ست از آنکہ حق را در خلق مشاہدہ کند و کاملان کہ مکشوف ست مترجد بر آنہا اعیان ثابتہ را مشاہدہ می کنند با استعداد آنہا پس عین ہر شخص کہ با استعداد مشاہدہ کرد حال وی از سعادت و شقاوت ظاہر شود و اگر عین خود را مشاہدہ کرد حال و ظاہر و علم این عارف از ان معلوم ماخوذ ست کہ علم اللہ تعالیٰ از ان معلوم ماخوذ ست ہر دو از سوطن واحد گرفتہ اند اما فرق بدو وجہ است یکی آنکہ این علم کہ عارف را حاصل شدہ حادث ست از فضل ادبسجانہ اول بالذات نیست بخلاف حق کہ این علم او را بالذات ست

واوّلی ست ودوم فرق آنست کہ عارف را علم جمیع اعیان علی التفصیل نیست ونہ علم احوال اعیان معلومہ علی التفصیل ست ومجاز اعلم اعیان واحوال اعیان علی التفصیل ست ہمچنین مستفاد است

از کلام شیخ اکبر قدس سرہ

جوہر بدانکہ بعد فنا بعضی از اہل سلوک بالکل مسلوب العقل باشند ودوران سکر و بیخودی بماند وآن طائفہ را مجذوب مطلق می نامند وایشان معاف وترخان حق اند وقلم تکلیف بر ایشان نیست ایشان مجانین اند انکار این جماعت نمی توان کرد واقتدا بہم ہدایشان نمی توان نمود محققان صوفیہ این طائفہ را کامل نمی نامند چہ ایشان در مقام سکر وفنا وجمع اند ترخان کسی کہ باوشاہ او را از تکالیف آداب معاف کردہ باشد وبگناہی مواخذہ نکند

جوہر صاحب عین المعانی قدس سرہ فرمود کہ بقا عبارت از انست کہ در عین ہمان وبی شعوری شعوری بخودی خود ظاہر شود واین علم کہ بدان عدم شعور خود مطلع است علم حق باشد وعلم این علم ثانی ہم علم حق باشد پس خود را عالم وحق مطلق ومرید وکلیم وسمیع وبصیر وقدیر داند پس حرکات خود را باسمار افعالی را در کار دارد۔

جوہر در مرتبہ بقا باللہ تفاوت مراتب کمل بسبب تحقق واتصاف بصفات حضرت الٰہی بسیارست بعضی متحقق باکثر صفات الٰہی شدہ اند وبعضی باقل وباز درین اقل واکثر تفاوت بسیارست وفرد کامل کہ مظہر ذات ومجموع اسماء وصفات باشد وخواص واحکام اسم کلی اللہ بجز ئیات وکلیات در و ظاہر شود او متحقق بجمیع صفات الٰہی گردد کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم اند وباقی انبیاء وتمامی اولیا اگرچہ مظہر این اسم کلی اند لیکن مظہر این اسم بہ بعضے صفات ومظہر تام کہ مجموع متفقات در و بالفعل باشد پیوستہ باشد آنحضرت اند صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

جوہر بقا باللہ کہ بسبب حال کاملان راست مید ہد آنست کہ بعد از فنا سالک در تجلی ذاتی بہ بقاء حق باقی گردد وخود را مطلق بی تعین جسمانی ورومانی بیند وعلم او کہ علم کل شدہ محیط بہمہ ذرات کائنات مشاہدہ نماید ومتصف بجمیع صفات الٰہیہ وقیوم مدبر عالم باشد وہیچ چیز غیر خود نہ بیند ومراد بکمال توحید عیانی اینست ؎

	آنکہ سبحانی ہمیگفت آن زمان	این معانی گشتہ بود او را عیان	
	ہم ازین رو گفت آن بحر صفا	نیست اندر جبہ ام غیر خدا	
	آن انا الحق کشف این معنی خود	گر بصورت پیش تو دعوی نمود	

لیس فی الدارین غیر گفتہ است	قد انیعنی چہ نیکو سفتہ است		

جوہر چون عبد فانی بحق شدہ باقی گردد باو و باین مرتبہ رسد کہ حق ناطق بلسان او باشد آن وقت انا الحق از لسان این عبد ظاہر میشود و گوینده حق ست بلسان او کہ لسان حق ست و شار الیہ بلفظ انا ذات حق ست پس این کلمہ از کمال معرفت بر لسان وی جاری شدہ و اگر عبد باین مرتبہ نرسیدہ است پس قائل این ہمون عبد ست و شار الیہ بلفظ انا ذات عبد ست پس این کفر ست و موجب لعنت ست کہ بانوجہ تکبر علی اللہ اشد شرک ست و این منکر را حضرت شیخ اکبر قدس سرہ آن فریق شمار کردہ اند کہ اہل نار اند و موبد در نار اند۔

جوہر بقا باللہ عبارت ست از مرتبہ جمع الجمع کہ مستجلب حیرت کبری ست و این حیرت کبرے نزد اکثر محققین آخرین مقامات ست اگرچہ نزد بعضی مقام آخر رضا و تسلیم ست بدانکہ بقا باللہ رجوع الی البدایت ست یعنی در بدایت کہ مرتبہ تفرقہ و ادراک اشیا بن حیث تعینا تہاست نظر مبتدی در بند دید مظاہر من غیر نظر الی الظاہر ست و باین مرتبہ غفلت تمام شامل حال او ست و بعد از ترقی باو ذوق غیبت و بیخودی و انجذاب تمام و سلخ قیود و تعینات و طمس تشخصات و اضافات رجوع باز باصبابات تعینات و تشخصات و اضافات میکند اما بدید دیگر نہ بدید اول اگرچہ ہر دو مرتبہ شریک ست با یکدیگر درین مقدار کہ اعتبار تعینات در ہر دو معتبر ست اما فرق جلی ست چہ سالک در اول مقصود و مطلوب و متوجہ الیہ قلب او محض امور متعینہ و تشخصہ مقیدہ است و ملاحظہ و مطالعہ او مر مطلق مفقود و نا موجود و سالک در ثانی مقصود و مطلوب و متوجہ الیہ قلب او محض ذات مطلق ست و تشخصات و اضافات و تعینات ملحوظ من حیث انہا مظاہر اسمائیہ و صفاتیہ است پس چنانچہ در اول فارق بود میان جلال و جمال ہمچنان در ثانی نیز فارق ست اما بنظر دیگر و بدید دیگر لیکن در مرتبہ ثانی بعضی باشند کہ در مشاہدہ مکونات اولا ملحوظ و مرئی ایشان را ذات مطلق گردد و بنور آن ذات ثانیا تعینات و اضافات بینند و بعضی باشند کہ مطالعہ ذات مطلق در مشاہدہ اشیا نمایند و بعضی باشند کہ مشاہدہ ذات مطلق بعد مشاہدہ اشیا فرمایند یکی گوید ما رائت شیئا الا رائت اللہ ہمہ ہیچ یکی گوید ما رائت شیئا الا رائت اللہ فیہ و یکی گوید ما رائت شیئا الا رائت اللہ بعدہ الغرض ما منا الا لہ مقام معلوم و عارف چون بمقام آخر نزول فرماید عوام سایمان او و میان سائر الناس فرق کردن دشوار آید و اینجا مراد اولیای سخت قبائی لا یعرفہم غیری مفہوم گردد و چون دریافت اہل اللہ کہ ہر مرتبہ کمال بسیدہ اند مشکل ست زیرا کہ ظاہر ایشان ہمچو ظاہر سائر الناس ست عوام انکار ایشان

بسیار کنند بخلاف مجاذیب و مجانین که بسبب مخالفت اطوار ایشان باطوار سائر الناس امتیازی نمایند و باعتقاد و پیش آیند اما از جملهٔ اهل صحو انانکه در مقام فروقیت حقیقت نزول کرده اند از ایشان خوارق عادات کمتر بینند زیرا که متوجه الیه ایشان ذات بحت بی رنگ ست و تصرفات انفسی و آفاقی از تاثیرات صفات ست و هر چند از ان مقام فروتر باشند تصرفات بیش از ایشان ظهور آید بمکاشفات

چو هر عارف اگرچه فانی گشته باقی بالله شده است اما تعین که بآن تعین از حق حاجب شده است از واقع مرتفع نیست و شیخ اکبر قدس سره در فص آدمی از فصوص الحکم فرموده اند که این تعین حجابست که مرتفع نمیگردد و شیخ عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح آن فرموده اگرچه مرتفع می شود از سمع دعارف اگر چه تخلق بست باخلاق الله و اسماء الهیه ظاهر شده است و سان لیکن بوجوب ذاتی موصوف نمی تواند شد اصلا و شیخ اکبر قدس سره در ان فص گفته که انسان بر صورت حق ست و سان جز که نسبت کرده می شود بسوی حق از اسماء و صفات ماعدا و وجوب ذاتی که این وجوب ذاتی صحیح نیست در حق حادث و نیز صحیح میفرمایند که وصف نمیکنم حق را بوصفی مگر آنکه هستم من آن وصف یعنی موصوف بآن وصف مگر وجوب ذاتی خاص و شیخ محمد الله قدس سره در شرح آن فرموده اند و مثل وجوب ذاتی اطلاق و عدم تعین که بآن موصوف نمی تواند شد پس از اینجا ظاهر شد که تعین اصلا مرتفع نمی شود از واقع و عبد گاهی مطلق نمی شود و ممکن واجب نمی شود پس در فنا تعین از شهود می رود نه غیر و بعد نزول بقا علم و امتیاز میان متعین پیدا آید اما وجوب و اطلاق صفت ذاتیه حق ست عبد بآن موصوف نمی شود و تقید و افتقار صفت ذاتیه عبد ست از و مرتفع نمی شود و این فنا گاهی باین وجه می شود که سائل گردد از شهود و تعینات خلقیت و وجه عبودیت و وجه الوهیت مستهلک می گردد و در شهود بجز ذات حق مطلق نمی ماند و بعد نزول بقا متخلق باخلاق الهیه می یابد خود را ماعدا را وجوب ذاتی و اطلاق و مثل آن و کمال درین بقا آنست که ذلت و افتقار او مشهود باشد و اوصاف را مسلم دارد و بحق مطلق و این اعلی درجات فناست و اسفل ازین آنست که تعین خود و شهود مختفی باید در حق چون اختفاء نور کوکب در نور شمس پس ظاهر رب باشد و مختفی عبد و اسفل ازین فنا آنست که صفات خود را عین حق نادیده باو بیند و باو شنود - اگرچه صاحب فنا خود را عین حق می نامد و اناالحق میگوید بنظر از ارتفاع تعین از شهود او و متصف بصفات حق گشته لیکن در نفس الامر او متعین ست

وعبد دلیل ست نه مطلق گشته و نه رب بگیر الا علا

چو هر هر چیزی و تعینی که محسوس ست بالضرورت آن چیز او و عالم ست یکی عالم صورت که می بینم

وہ یگر عالم معنی وحقیقت کہ بعد از انتقال از عالم صورت وران عالم مخلد خواہد بود زیرا کہ ہر تعینی از تعینات وکثرات مظہر وصورت اسم خاص ست از اسمار الہیہ ومعنی وحقیقت آن تعین ہمان آنم کہ آن عالم صورت مظہر اوست وآن اسم وپردہ تعین مختفی وظاہرست وفنا ر اسم ار تفاع آن تعین ست وچون تعین کہ مستلزم فنا بود وخاندا بتہ اشیا بوجود حق باقی باشد چون رجوع از حق بخلق کنند اگرچہ نزول الیشان باز بطبیعت ست لیکن خلوا لیشان بطبیعت وآثار طبیعت نیست چنانچہ پیش از سلوک بود بلکہ بر احوال طبیعت باامر حق واقف اند۔ ہمہ را او توان گفت وہر یک را او نتوان گفت۔ اگرچہ ذات با ہر یکی ہست از نظر امانتوان گفت کہ ہر یکے اوست

جوہر از حصول مرتبہ فنی اللہ عبدیت از نفس الامر نمی رود بلکہ او باعتبار تعین خود وصفات خود نمی باشد پس در نفس الامر عین حق نیست وحجاب تعین گاہی مرفوع نمی شود از نفس الامر اگرچہ مرفوع می شود از شہود او چنانکہ شیخ اکبر قدس سرہ در فص آدمی از فصوص الحکم نص فرمودند بران وبعد نزول از فنا سوی بقا بعد الفنا شود وعبدیت حاصل ہست پس البتہ درین حال او عبدست۔ مرتبہ شہود

جوہر ارکان وصول چہار اند اول تحیرت یعنی محیور باشند کہ دل ونظر را از مشاہدہ جمال حضرت خداوند تعالیٰ بلا حظہ غیر مشغول وعلقت ندارد دوم علومیت یعنی نزدیک مشاہدات ومکاشفات وتجلیات حضرت خداوند تعالیٰ عالی ہمت باشد اگر بر مشاہدات ومکاشفات وتجلیات جمال وجلال شود مضطرب نگردد ہمت پذیرد سوم حفظ حرمت وعزت شیخ یعنی حرمت وعزت شیخ نگاہدارد وواز ہمہ مشائخ شیخ خود را عزیز داند چہارم شفقت بر اصحاب یعنی تو قیر کند اصحاب کبار را وحرمت کند اصحاب صغار را واین ارکان موصول نباشد مگر نزد یک کمال ایمان ہر کرا ایمان کامل ارکان وصول در او شامل۔

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ بجناب فیض مآب سلطان المشائخ قدس اللہ تعالے بر کتہم عرضہ داشت کردند کہ بیشتر از بزرگان احوال خود را مستور داشتہ اند حکمت چیست فرمودند اگر سر فاش شود عمومیت سر وگیر را نشاید چون یکے با یکے راز می گوید وآن شنوندہ آشکارا کند پیش آن راز گوینده راز دیگر نگوید عرضہ داشت کردند کہ چگونہ ہست کہ خواجا بو سعید ابو الخیر قدس سرہ یا یا از غیب سخنہا بر سر زبان آورده اند فرمودند آنزمان کہ اولیا در غلبات شوق می باشند از سر سکر چیزہا میگویند تا آنکہ کامل ست ہیچ نوع اسرار بیرون ندہد بعد انان دو باما ین مصراع بر لفظ مبارک راندند مصرع ہر دان ہر آدمی یا خورند وتشنہ نفتند۔ بعد انان فرمودند کہ حوصلہ وسیع باید کہ اسرار را شاید واہل آنچنین اصحاب صحو اند عرضہ داشت کردند کہ مرتبہ اصحاب صحو چیست فرمودند

مرتبہ اصحاب صحو از مرتبہ اصحاب سکر بلندست و فرمودند کہ شیخ عثمان بس بزرگ کسی بود او آنقدر نیست بعد ازان فرمودند کہ ساکن غزنین بود سبزی پختی و فروختے از شلغم و چقندر و مانند این و در بیابان رفتے و اگر کسی بیامدی در دم قلب بدو دادی و از انچہ او پختہ بودی بخوردی ازان دادن دم بستدی اگرچہ بدانستی کہ قلب ست و بہ بہاے سرہ بدو دادی تا خلق را چنان معلوم شدے کہ او در دم سرہ و قلب فرق نمیکند بیشتری می آمدند و در دم قلب میدادند و او بجاے سرہ میگرفت تا وقت نقل او شد روی سوی آسمان کرد و گفت خداوندا تو دانائی کہ خلق مرا در دم قلب دادند و من بجاے سرہ قبول کردم و بر روے ایشان رد نکردم اگر از من طاعت قلب در وجود آمدہ است بکرم خود بر روی من رد مکن بعد ازان فرمودند کہ وقتی درویشی صاحبدلی بہ وآمد و طعام از دیگ او طلب نمود شیخ عثمان کفلیز دیگ کرد چون برادر دہم در مرو ازید بود آن درویش گفت من این را چکنم باز کفلیز در دیگ کرد ہمہ زرسرخ برادر و آن درویش گفت آن سنگریزہ بود و این سنگ ست چیزی بکیش کہ من بخورم بار سوم کفلیز در دیگ کرد و برادر دہمان سبزی کہ پختہ بود بیرون آمد آن درویش چون این حال بدید شیخ را گفت اکنون ترا اینجا نمی باید بود ہمدران چند روز شیخ عثمان از دنیا نقل کرد ایشان فرمودند کہ چون درویش ازین بابت کشف کند او را روی بودن نباشد حکیم سنائی ہمینی را نظم کردہ است ؎

پیش منما جمال جان افروز		چون نمودی برو مپند بسوز	
آن جمال تو ہیبت مستی تو		وان سپند تو ہیبت ہستی تو	

بعد ازان بر لفظ مبارک راندند کہ انچہ اولیا بیرون میدہند از مستی ایشانست کہ اصحاب سکر اند بر خلاف انبیا کہ اصحاب صحو اند بعد ازان بر لفظ مبارک راندند کہ مرد را کشف و کرامت حجاب راہ است کار استقامت محبت دار و

جوہر قال اللہ تعالیٰ وہو معکم اینما کنتم اللہ تعالیٰ با شماست ہر جائیکہ باشید یعنی مکانیت شما منافی معیت او سبحانہ با شما نیست و مثال این معیت عینیت او تعالیٰ است در وجود و عین شی از شی جدا نمی تواند شد و این معیت حق تعالیٰ معیت بطلق ست با مقید و معیت ظاہر ست با مظہر و این معیت مختلف نمی گردد باختلاف مکان و معیت ذات متجمعہ باسماء و صفات با انسان ست و انسان در ہر جا کہ باشد ذات متجمعہ با او ست و علما ظاہر میگویند کہ این معیت باعتبار شمول علم و قدرت ست مرتبہ مکان را و این منافی آن معیت نیست کہ گفتہ اند و قال اللہ تعالیٰ و للہ المشرق والمغرب ؎

فاینما تولوا فثم وجہ اللہ ۵ برای اللہ تعالیٰ مشرق ومغرب ست پس ہر سو کہ متوجہ شوید در انجا وجہ یعنی ذات اللہ تعالیٰ است پس در ہر جہت وبا ہر متعین اللہ تعالیٰ است اگرچہ در ذات خود منزہ از مکان ست حضرت مولوی معنوی شیخ جلال الدین محمد رومی قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہم در مثنوی شریف میفرمایند ؎

چون محمد پاک شد زین نار و دود	ہر کجا رو کرد وجہ اللہ بود
تو رفیقی وسوسہ بد خواہ را	کے بدانی تم وجہ اللہ را

جوہر علماء ظاہر گویند کہ حضرت خداوند تعالیٰ ظاہر و باطن ما را میداند بدینمعنی او با ماست وبعضے از صوفیہ گویند کہ بودن چیزی با چیزی معیت ست و بودن حق با خلق نہ چون بودن جسم ست با جسم ونہ عرض با عرض ونہ جوہر با جسم وعرض کہ حق تعالیٰ نہ جسم ست ونہ جوہر وعرض پس معیت او ازین ہر سہ کیفیت آن بعقل او راک کردہ نمیشود اما چون فرمودہ است اعتقاد باید کرد کہ او با ماست وبعضے از صوفیہ گویند کہ معیت او با ہمہ عالم باکمال تنزیہ وتقدیس ست و بی کیف ومثال معیت او با عالم چون مثال معیت روح ست با تن وروح نہ درون قالب ست ونہ بیرون قالب نہ متصل بقالب ونہ منفصل از قالب با اینہمہ ہیچ ذرہ از قالب نیست کہ روح بآن ذات موجود نیست ونزد محققین معیت او بذات وصفات ست نہ صفات فقط قال اللہ تعالیٰ واللہ معکم وقولہ تعالیٰ وہو معکم وقولہ تعالیٰ

نحن اقرب الیہ من حبل الورید دلالت میکند بر قرب حقیقی بعد ذات

جوہر در مقامات طریقت بدانکہ در طریقت منازل ومقامات ست وہر منزلی ومقامی را ابتدائے ونہایتی ست چنانچہ توبہ را بدایت ونہایتی وورع را بدایت ونہایت توبہ بدایت انابت ست ونہایت انابت بدایت ورع وہمچنین باقی مقامات را بدایتی ونہایتی دانند پس سالک باید کہ از مقامی بمقامی انتقال نکند مگر بعد درست کردن در مقامی کہ ہست فلا اشتغل بالانابۃ الا بعد الفراغ من التوبۃ والاستقامۃ فیہ ثم لا اشتغل بالورع الا بعد الفراغ من الانابۃ والاستقامۃ فیہ ثم لا اشتغل بالتقوی الا بعد الفراغ من الورع کذلک البواقی۔ حضرت شاہ مینا قدس سرہ میفرمودند آنکہ سالکان گفتہ اند کہ انتقال از مقامے بمقامی نکند مگر در مقامی کہ ہست او را استوار گرداند سد این راہ است واین در حق کسی ہست کہ ویرا در وے محبت باکمال نبود اما چون یکی را بفضل اللہ تعالیٰ در عشق بچابک گیرد اگرچہ مبتدی بود پیران ماوے را پیش از استقامت توبہ وورع وزہد وتقوی ملقین وکرم مراقبہ کنند وربط قلب باشیخ آموزند۔

جوہر سالک در سلوک مقامات چون بمقامی رسد آن مقام ویرا مسلم میشود وانچہ حقوق

آن مقام ست تمامی بگذارد و بعده حکم همچنین ست که مقامی که برتر از ان مقام ست بدان سلوک کند بعد و ران مقام سلوک نمی کند بمدرین مقام که او را مسلم شده است می ماند این را وقوف گویند چنانکه یکی را مقام توبه مسلم شود و حقوق آن مقام گذارد و بعد از مقام توبه مقام زهد ست و زنهار و دو هم در مقام توبه می ماند گویند که درین توقف کرد امار جوع آن باشد بعد از انکه یکی را مقام توبه مسلم شد خواست که از انجا ترقی کند در مقام زهد آمد و بعده شد اید این مقام را معائنه کرد و نتوانست بدان ترقی کند بماند باز گشت هم در مقام توبه آمد این رجوع باشد یا خود ملقی افتد او را در ان مقام که او را مسلم شده رجوع کند بمعصیت و قعود رجوع در مقامات آید که مقامات از مکاسب است بخلاف احوال که

آن مواهب ست از ملفوظات شیخ شرف الدین احمد بن یحیی منیری

جوهر در حال و مقام صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که در اصطلاح صوفیان حال وارد یست غیبی که از عالم علوی گاه گاه بدل سالک فرود آید و در آمد و شد بود تا انگاه که او را بکمت جذبه الی از مقام ادنی باعلی کشد و مراد از مقام مرتبه است از مراتب سلوک که در تحت قدم سالک آید و محل استقامت او گردد و زوال نپذیرد پس حال که نسبت بفوق دارد و در تحت تصرف سالک نیاید بلکه وجود سالک محل تصرف او بود و مقام که نسبت بتحت دارد محل تصرف سالک بود و از همین جهت صوفیان میفرمایند

الاحوال مواهب و المقامات مکاسب با انکه هیچ مقام از مداخلت حال خالی نبود و هیچ حال از مقارنت مقامی جدا نه و میان ارباب اختلاف اقوال مشائخ در احوال و مقامات از ینجاست که یک چیز را بعضی حال خوانند و بعضی مقام چه جمله مقامات در بدایت احوال باشند و در نهایت مقام شوند چنانچه توبه و محاسبه و مراقبه هریک در مبدء حالی بود و در تمدد و تغیر و زوال انگاه بمقارنت کسب مقام شود پس جمله احوال

محفوف بود بمکاسب و جمله مقامات محفوف بود بمواهب و فرق آنست که در احوال مواهب ظاهر گردد و مکاسب باطن و در مقامات مکاسب ظاهر بود و مواهب باطن و بعضی مشائخ خراسان میفرمایند

الاحوال مواریث الاعمال و از ینجاست قول حضرت امیر المومنین علی ابن ابی طالب کرم الله وجهه **سلونی عن طرق السموات فانی اعرف بمن طرق الارض** یعنی طرق و سبل احوال که بحبت فوقیت نسبت بسموات دارند از من بپرسید و آن مقامات ست از توبه و زهد و صبر و غیر آن که وسائط انتقال احوال اند و بعضی مشائخ برانند که حال آنست که ثبات و استقرار نیابد بلکه چون برق پدید آید و زایل گردد و اگر باقی و ثابت ماند حدیث نفس ست و بعضی برانند که تا ثابت و باقی نشود اثر احوال نخواند چه حلول اقتضاء ثبوت کند و چیزی که چون برق لامع گردد و فی الحال

منطفی شود اسم حال برو درست نیاید و این مذہب اختیار حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی است قدس اللہ تعالیٰ بسرہم و فرمودہ اند کہ بقاء حال مایہ حدیث نفس نشود مگر حالی ضعیف کہ نفس قوی آنرا در وقت طروق ولمعان سلب کند و اما احوال قویہ ہرگز بانفس ممتزج نشود ہمچنانکہ روغن با آب و ہر وارد ے کہ بر آن ثابت لامع گردد و حال منطفی شود آنرا باصطلاح متصوفہ لائح و لامع و طالع و طارق و مادہ خوانند ظہورش مستوجب خفا بود و کشف و مشاہدہ استلزام و این قول اشارت بہ دوام فناء و شک نیست کہ فنا از جملہ احوال است پس دوام حال مستلزم حدیث نفس نبود۔ و بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی میفرمایند کہ حال عبارت ست نزد اہل اللہ از چیزے کہ وارد شود بر قلب از غیر تعمل و کسب پس تغیر نخورد مر صاحب خود را کہ بر و وارد شدہ است و مقام عبارت ست از آنچہ کہ متصف شدہ است بآن عبد و مقام امر کسبی ست و حال امر وہبی و محصول مقام استیفاء امور مرسومہ است شرعاً بر وجہ کمال و عبد وقتیکہ قائم شود باوقات پانچہ کہ متعین ست بر وی شرعاً از فرائض و اعمال و مجاہدات و ریاضات شرعیہ بر وجہ کمال چنانکہ مامور شدہ است از شرع پس آن شخص صاحب مقام ست چنانکہ اقامت صلوت کند بر وجہی کہ مامور گشتہ پس بلکہ مقدسہ پیدا شود کہ آنرا استیفاء نباشد مگر نزد حق تعالیٰ پس آن شخص صاحب این مقام ست چنین ذکر کردہ اند شیخ اکبر قدس سرہ پس صاحب مقام آداب شرعیہ را نگاہ میدارد بر وجہ اتم در جمیع احوال و اخلاق و اعمال و بر صاحب مقام ہم احوال وارد می شود لیکن او در رود احوال از آداب شرعیہ بیرون نمی افتد او مالک احوال و حافظ احوال خود ست و حق احوال بر طبق آداب شرعیہ وفا میکند و آنکہ صاحب مقام نیست او مغلوب حال خود می باشد و از عروض بعض احوال از آداب شرعیہ بیرون می رود مگر بعض از مغلوب الحال کہ عنایت حق تعالیٰ بآنہا رفتہ گاہے بر آنہا آنچنین طاری نمی شود کہ از آداب شرعیہ بیرون اندازد و مقام امر ثابت ست کہ زائل نمی شود مگر بانتفاء شرطے از شروط این مقام چنانکہ مقام تکلیفات شرعیہ زائل می شود از انتفاء شرط تکلیف پس بہوت این مقام زائل می شود و بعض اہل اللہ فرمودہ اند کہ حال ثبات ندارد بلکہ امر آنی ست و بعضی فرمودند کہ ثبات دارد اگر حال ثابت نباشد آن حال نیست و حق آنست کہ این خلاف در عبارت ست و مقصود واحد ست چنانکہ از فتوحات ظاہر می شود زیرا کہ دہر زمانی عارض میشود بدل وی حال دیگر قائم می شود مماثل اول و ہمچنین تا مدتے پس کسی کہ حقیقت امر ملاحظہ کرد و تجدد امثال را مرعی داشت حکم کرد کہ احوال را انتہا نیست بلکہ ہر آن حال دیگر پیدا می شود و کسی کہ تماثل را نگاہ و لحاظ داشت و امثال در نظر ہر امر واحد می نماید گویا کہ حال اول تا این مدت باقی ست حکم

ثبات و بقا فرمود چنانکه در رساله قشیریه از ابو عثمان حیری منقول ست که مدت چهل سال است که مرا الله تعالی قائم نمود بحالی که آنرا مکروه دانم اما قشیری فرمودند که مقصود آنست که رضا با حوال اجلا احوال است و شیخ اکبر فرمودند که این قول در طریق اهل الله بعید ست چه حالیکه از آداب شرعیه بیرون سازد رضا بآن حال از عارف نمی تواند شد که رضا باین حال کبیره است و مراد از قول ابو عثمان حیری قدس سره آنست که مدت چهل سال نه قائم نمود در ظاهر و باطن وی امریکه مذموم باشد شرعاً نه از من و ملاقات کردم شیخ صدوق را که صاحب حال بود بر قدم ابو یزید بسطامی قدس سره پس گفت مرا که مدت پنجاه سال ست که در دل من خاطری نگذشت که آنرا شرع مکروه داشته باشد پس این عصمت ادبیست از حق تعالی و قومی را از اهل الله اطلاق دیگر ست مر لفظ حال را که شیخ اکبر قدس سره فرمودند که اهل زمان ما اطلاق حال بر بن معنی میکنند و آن ظهور عبدیت بصفت حق که تکوین ست و موجود میگردد آثار بهمت وی چون احیاء موتی و جز آن و حاصل آنکه بودن عبد بوجهی که قادر باشد بتکوین بهمت خود مر اشیاء را و قادر باشد بر حکم و قهر سلطنت بر تمام عالم و علی هذا ابا زا این حال مقام ست بمعنی ظهور بصفت عبدیت که افتقار و ذلت ست و او را بوجهی قدرت نباشد بتصرف بهمت خود و تکوین که از صاحب مقام بظهور می آید برای امتثال حق تعالی است پس درین تصرف هم بصفت عبدیت اند که امتثال امر سید ضروری ست چنانکه رسل اصحاب مقام اند و معجزه که از ید ایشان ظاهر می شود از حضرت بود نه بهمت ایشان و در اثبات رسالت خود بمعجزات مامور بودند پس بحکم سید بظهور بعبدیت امتثال آن می فرمودند و حضرت عیسی علی نبینا و آله و علیه السلام در وقت انشار طیر و احیاء موتی باذن الله تعالی میقرمودند برای اشارت بآنکه افعال من بامر جناب الهی اند و من قدرت بر این افعال ندارم که عبد محض ام و بعض اولیا اصحاب مقام که تصرف در عالم میکردند از امر جناب الهی بود برای امتثال امر میکردند و درین تصرف عبد محض بودند چنانکه حضرت شیخ محی الدین عبد القادر جیلانی رضی الله تعالی عنه چونکه محی الدین بودند بر منصب رسل قائم شدند و بتصرف در عالم مامور شدند پس تصرف میکردند برای امتثال و این صاحب حال که قدرت بحکم و تصرف داده شد بعضی از انها چنین هستند که قادر بر تصرف نمیکردند برای اینها عبدیت و ایشان صابر اند بر بلا وجودیکه از عالم میرسد چنانکه منقول ست از شیخ ابو مدین مغربی که قادر بود بر تصرف لیکن تصرف نمیکردند و بعضی از انها تصرف بحکم میکنند و اظهار قدرت خود که معطی شدند از حق تعالی می نمودند و صاحب مقام افضل ست بعد از ان قسم اول از صاحب حال

جوہر در تصحیح مقامات در مصباح الہدایہ مذکورست کہ اختلاف کردہ اند در اینکہ سالک را تصحیح مقامی کہ قدمگاہ اوست پیش از ترقی بمقامی فوق آن ممکن بود یا نہ حضرت جنید بغدادی قدس سرہ میفرمایند کہ ممکن ست کہ بندہ از عالی بجالی رفیع تر از ان ترقی کند پیش از انکہ حال او تمام شود بلکہ بنوعی یقینی از ان باقی ماندہ بود چون بجالی فوق آن ترقی کند از انجا بر حال اول اطلاع یابد و آنرا تصحیح کند و شیخ عبد اللہ انصاری قدس سرہ میفرمایند کہ تصحیح ہیچ مقام ممکن نبود الا بعد از ترقی بمقامی فوق آن تا سالک از مقام اعلیٰ در مقام ادنی نگردد و بران مطلع گردد و آنرا تصحیح کند و شیخ شہاب الدین سہروردی قدس سرہ میفرمایند کہ ہیچ سالک را پیش از تصحیح مقامی کہ قدمگاہ اوست ترقی بمقامی فوق ان میسر نشود ولیکن قبل ترقی از مقام اعلے حالی بدو نازل شود کہ بواسطہ نزول آن مقام برو مستقیم گردد یا ترقی او از مقامی بمقامی بتصرف حق تعالیٰ و موہبت او سبحانہ بود نہ بکسب خود و تا ترقی از ادنی باعلیٰ نزدیک شود از اعلی باو حالی نازل نگردد - و بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی میفرمایند کہ در رسالہ قشیریہ مذکورست کہ شرط انتقال از مقامی بمقامی دیگر آنست کہ حق اول مقام تمامہ و کاملہ ادا نماید و ہیچ فروگذاشت آن نکند بعد ازان بمقامی دیگر انتقال کند چون مقام قناعت کہ کسی کہ قائم بآن شود و قناعت بجمیع وجوہ طبیعت خود سازد و بعد ازان بمقام توکل انتقال کند۔

جوہر در مقام توبہ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ اساس جملہ مقامات و مفتاح جمیع خیرات و اصل ہمہ مناز لات و معاملات قلبی و قالبی توبہ است و حصول مقام توبہ نصوص موقوف ست بر تقدم سہ حال و مقارنت چہار مقام و مدار نجات پنج رکن احوال سہ گانہ تنبیہ ست و زجر و ہدایت تنبیہ حالی ست کہ در بدایت توبہ بدل فرود آید و او را از خواب غفلت بر انگیزاند و این حال را یقظہ نیز خوانند و زجر حالی ست کہ او را از اقامت و سلوک ضلالت و غی از عاج کند و بطلب طریق مستقیم دلالت نماید و مقامات چہار گانہ رویت عیوب افعال ست در رعایت و محاسبہ و مراقبہ رویت عیوب افعال آنست کہ در ہیچ فعل خود بنظر استحسان ننگرد در رعایت آنکہ پیوستہ ظاہر و باطن خود را از قصد منافیات محافظت و حراست نماید چہ ہمچنانکہ معصیت ذنب ظاہر است تلذذ و از تذکار آن بعد از ترک ذنب باطن ست پس باید کہ ہمیشہ رعایت ظاہر و باطن نماید و در ازالہ از تذکار ذنب متروک سعی نماید اگر بکلی زائل نشود باید کہ انکسار آن در دل دارد چہ انکسار در منع در کفارت ذنوب موثر بود از حضرت سہل بن عبد اللہ تستری قدس سرہ پرسیدند کہ اگر بندہ از چیزی

توبہ کند و ترک دہد بعد از آن چیز در خاطر گذرد یا بیند یا شنود و حلاوت آن یابد چہ کند. فرمود کہ حلاوت طبع بشریت مادام کہ زندہ است آنچہ طبعی ست بقای دارد و مواخذہ نبود از بہر این حیلہ نیست مگر آنکہ در دل منکر بود و لازم گردد بر خود انکار آن از دیوی خداوند تعالی بنالد و اگر از انکار آن چشم زدنی غافل ماند خوف می کنم بر آن بندہ کہ سالم نماند و محاسبہ آنست کہ پیوستہ متفقد و متفحص احوال خود باشد موافقات و مخالفات را حصر و احصا کند و مراقبہ آنست کہ در جمیع حرکات و سکنات ظاہر و خطرات و نیات باطن جناب حق سبحانہ و تعالی را بر خود رقیب و مطلع بیند و ارکان پنجگانہ ادا فرائض ست و قضا رمضان و طلب حلال و رد مظالم و مجاہدہ و مخالفت با نفس و نتایج توبہ چہار چیز ست محبت جناب الہی ان اللہ یحب التوابین و تمحیص ذنوب (پاک گردانیدن) التائب من الذنب کمن لا ذنب لہ و تبدیل سیات بحسنات اولئک یبدل اللہ سیاتہم حسنات و اختصاص بہ عوت حملہ عرش فاغفر للذین تابوا و علامت توبہ دو چیز ست ندم بر فائت و تجمیل مدارک چنانکہ در خبر ست اعظم الذنوب عند اللہ تعالی استخفاف الذنوب و تاخیر التوبۃ و معنی توبہ شرعا رجوع است از معصیت حق تعالی باطاعت او سبحانہ و این مجملی ست کہ تفصیل آن در جات دارد درجۂ اول توبہ بحال است و آن رجوع ست از اعمال فاسدہ باعمال صالحہ و درجہ دوم توبہ زنا دست و آن رجوع ست از رغبت اندرون بدنیا یا بی رغبتی از ان سوم توبہ اہل حضور و آن رجوع ست از غفلت باحضور چہارم توبہ بشتاقان و آن رجوع ست از اخلاق سیئہ باخلاق حسنہ پنجم توبہ عارفان و آن رجوع ست از رویت حسنات خود باستحسان اہل معرفت ہرگاہ حسنہ بخود اضافت کنند از ان توبہ واجب دانند و از فعل خود بفعل حق تعالی باز گردند ششم توبہ موحدان و آن رجوع ست از ماسوی حق تعالی باحق تعالی اہل توحید ہرگاہ کہ نظر بغیر کنند آنرا گناہ دانند و از ان توبہ لازم شمرند و در ضمن آن نظر فنا و جود خود لازم بینند و حضرت شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند علی السالک ملازمۃ انواع العبادات فی جمیع احوالہ و یعلم ان اللہ تعالی محاسبہ علی الاستقصاء قال اللہ تعالی وانکان مثقال حبۃ من خردل اتینا بہا و کفی بنا حاسبین بر سالک ست لازم گرفتن انواع عبادات در جمیع حالات خویش و بداند بدرستی کہ خداوند تعالی حساب کنندہ است بر نہایت فرمود خداوند تعالی و اگر ذراتے را عمل مقدار حبہ از خردل بود آنرا بیاوریم او حاضر کنیم و بسندہ ایم ما از ان و بیاوریم حساب کہ حساب کنندہ ایم و ذلک فی المقامات وہی قیام العبد بین یدی اللہ تعالی فی عباداتہ فاولہا التوبۃ و ہی الرجوع الی اللہ تعالی مع دوام الندم و کثرۃ الاستغفار و آن لازم گرفتن انواع عبادات

در جمیع حالات ثابت ست در مقامات یعنی تا اینہمہ مقامات را بہ خود نشستن ثابت نگرداند ملازمت انواع عبادات در جمیع حالات میسر نشود و آن مقامات استادن بندہ است پیش خداوند تعالی در عبادات دینی و اول آن مقامات توبہ است بعد بیدار شدن از خواب غفلت و آن توبہ بازگشتن ست سوی خداوند تعالی از معصیت سوی طاعت با دوام پشیمانی از کردن نامرضیہ خداوند تعالی و بسیار استغفار از کردن نامحبوبہ جل وعلا و در حدیث صحیح واقع است کہ توبہ عبارت از ندم ست و اکثر برانند کہ امکان توبہ سہ اند یکی ندم بر آنچہ از ذنب دوم ترک آن ذنب سوم عزم بر عدم عود بآن ذنب و بعضی میفرمایند کہ مجرد ندم کافی ست کہ ندم بی آن دو رکن نتواند بود و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ عزم بر عدم عود شرط نیست کہ او را حکم قضا معلوم نیست چنین نشود کہ بنقض عہد متصف گردد بلکہ توبہ عبارت از ندم ست با وجود استغفار و میفرمایند در حدیث شریف کہ ذکر ندم ست ذکر رکن اعظم ست مر توبہ را پس ندامت ضرور ست و رکن اعظم ست و توبہ فرض ست پس ندامت نیز فرض ست و بعضی گویند کہ پشیمانی بر ماضات فائدہ نمی دہد کہ ہر چہ واقع شد آن مرتفع نمی گردد و تحقیق آنست کہ پشیمانی موثر ست در تبدیل سیئہ بحسنہ کہ سیئہ را محو میگرداند و نیز رافع ظلمت گناہ ست و چون استغفار با پشیمانی بود تاثیر در رفع ظلمت بود بالکل

جوہر بعضی میفرمایند کہ توبہ دو نوع ست توبہ انابت و توبہ استجابت توبہ انابت آنست کہ بترسی کہ جناب خداوند تعالی قادر ست اگر خواہد ہنگام ارتکاب گناہ دیگر دو از ین خوف گناہ نکنی یا بترسی و بدانی کہ ہنگام گناہ مرا می بیند اگر از سر نیز گذرد و در ہر دو کون کسی را قدرت آن نیست کہ مرا بجناب خداوند تعالی برساند و توبہ استجابت آنست کہ شرم داری از جناب خداوند تعالی بسبب اقرب بودن او سبحانہ از حبل الورید و ازین جہت از گناہ باز مانی و بعضی میفرمایند کہ توبہ سہ نوع ست اصح و صحیح و فاسد اصح توبہ نصوح ست و صحیح آنکہ گناہ کند و فی الحال توبہ کند بصدق اگرچہ در گناہ بیفتد و فاسد آنکہ بزبان توبہ کند و ندند معصیت در خاطر او باشد

جوہر اساس جملہ مقامات و مفتاح جمیع خیرات و اصل ہمہ منازلات و معاملات تخلی و تحابی توبہ است و اول چیزے کہ سالک را بسلسلہ آن بمقام قرب حضرت حق تعالی وصول یابد توبہ است و اول مقامی کہ بدان مجبور شاید مقام توبہ ست لہذا توبہ را باب الابواب گویند

جوہر بدانکہ احتمال رسیدن قضا موت در ہر وقت ست شاید ہمین نفس آخرین بود چنین نشود کہ موت با غفلت از حق تعالی آید پس لازم شد کہ توبہ مشغول شود و ہمیشہ در یاد حق تعالی باشد

جوہر مشائخ طریقت بر فرمایند کہ تو بہ نتوانی وقتی توبہ نشود کہ بصدق دل و انابت تمام توبہ کنی و ہمہ اعضا را

از خلاف رضای حضرت حق تعالی باز داری چشم را از نا دیدنی و دست را از ناگرفتنی و پای را در جای نا رفتنی و گوش را از ناشنیدنی و همیشه پیرو صراط مستقیم جانی آگاه بهره از این راه بیابی و اگر توگاه و بیگاه در عصیان باشی بخر بعت قبول فرماید لیکن مقصود وی که داری بدست نیاید و ایمان کامل روی ننماید

جوهر چون آفتاب از مغرب برآید و در توبه بسته شود اگر کافر از کفر توبه کند و ایمان بیارد و یا منافق از نفاق توبه کند و در اخلاص در آید قبول نشود اما توبه مومن عاصی درین حالت علما را اختلاف است بعضی گویند درین حالت اگر بخواهد قبول کند و اگر بخواهد رد کند و بعضی گویند که قبول ست و بعضی گویند که قبول نیست اما روح چون بحلقوم رسد و از نزدیک شود و احوال و عذاب آخرت آن را معاینه گرداند درین حالت اگر کافری توبه از کفر کند و ایمان بیارد ایمان یاس باشد و آن قبول نیست و اگر مومن عاصی درین حالت توبه کند اگرچه بعضی علما قبول دانند و بعضی در نسبت حضرت حق تعالی دانند اما بین که نزدیکی تا بکجا در حالت اختیار و صحت توبه نکرد اکنون عذاب آخرت را معاینه میکند بضرورت پاسائی میکند حیف ست هزار حیف و شرم ست هزار شرم حضرت خداوند تعالی این فقیر را و جمله مومنان را در حالت اضطرار بی اضطرار توبه نصوح روزی گرداند و همیشه توبه نصوح مستقیم دارد و تمین

جوهر بدانکه پاک بودن از گناه از اول آفرینش تا آخر کار فرشتگانست و مستغرق بودن در معصیت و مخالفت همه عمر پیشه شیطان و باز گشتن از راه معصیت براه طاعت بحکم توبه و ندامت کار آدم و آدمیان ست هر که توبه تقصیر گذشته را تدارک کرد نسبت خود با دم درست کرد و هر که بر معصیت تا آخر عمر اصرار کرد نسبت خود با شیطان راست کرد اما همه عمر در طاعت بودن آدمی را خود ممکن نیست چه او را که آفریده اند در ابتدا ناقص و بی عقل آفریده اند اول شهوت را بروی مسلط کرده اند که آن آله شیطان ست قال الله تعالی توبوا الی الله جمیعا ایها المومنون لعلکم تفلحون حق تعالی همه خلق را توبه فرمود هر که امید فلاح دارد توبه کند و حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم فرمودند هر که توبه کند پیش از انکه آفتاب از مغرب برآید توبه او قبول ست و فرمودند پشیمانی توبه است و فرمودند من هر روز هفتاد بار توبه و استغفار میکنم و فرمودند هر که از گناهان توبه کند حق تعالی گناه او را فراموش گرداند بر فرشتگان که آنرا نوشته باشند و فراموش گرداند بر دست و پای وی و بر انجا که بروی معصیت کرده باشد تا چون حق تعالی را بیند بروی هیچ گواه نباشد و فرمودند که حق تعالی توبه بنده پذیرد پیش از ان که جان بگلو رسد و بی غرغره ست و فرمودند حق تعالی دست کرم گشاده است کسی را که بروز گناه کرده باشد تا به شب توبه کند و بپذیرد و کسی را که بشب گناه کرده باشد تا بروز توبه کند و بپذیرد تا انگاه که آفتاب از مغرب برآید و درهای توبه

بستہ گردد و فرمودند کہ ہیچ آدمی نیست کہ گناہگار نیست ولیکن بہترین گناہگاران تائبان اند و فرمودند ہر کہ از گناہ توبہ کند ہمچون کسی باشد کہ خود اصلاً گناہ نکردہ باشد و فرمودند توبہ از گناہ آن بود ہرگز باز سر آن نروی و فرمودند روز دوشنبہ و پنجشنبہ اعمال عرضہ کنند ہر کہ توبہ کردہ باشد بپذیرند و ہر کہ آمرزش خواستہ باشد بیامرزند حقیقت توبہ نور معرفت و ایمان ست کہ پیدا آید و بآن نور بیند کہ گناہ زہر قاتل ست و ادبسیار خوردہ و ہلاک نزدیک ست بفورت پشیمانی و ہراس در وی پدید آید و آتش خوف در میان جان او افتد و عزم کند کہ گذشتہ را تدارک کند و در مستقبل نیز بر سر آن نرود۔ نفس توبہ پشیمانی ست و اصل آن نور معرفت و ایمان ست و فرع آن بدل کردن احوال و نقل کردن جملہ اماذ صاحا از معصیت و مخالفت باطاعت و موافقت۔ توبہ واجب ست بر ہمہ کس در ہمہ وقت ہر کہ بالغ شد و کافرست بروی واجب ست کہ از کفر توبہ کند۔ بدانکہ توبہ چون بشرط خود بود بفورت مقبول خود چون توبہ کردی در قبول آن بشک مباش و سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ حسنات سیات را چنان محو کند کہ آب شوخ جامہ را و فرمودند چون ابلیس ملعون شد گفت بعزت تو کہ از دل آدمی بیرون نیایم تا جان در تنش باشد۔ حضرت خداوند تعالےٰ فرمود بعزت من کہ در توبہ بروی نہ بندم تا جان در تنش بود۔

جوہر بدانکہ اسم توّاب و عفو و غفور مستدعی باز گشتن از گناہ و در گذرانیدن از معاصی اہل عصیان و آمرزیدن ایشان ست و تا جرائم و عصیان صادر نشود توبہ از چہ کند و مغفرت کرا دریابد و عفو بہ نسبت با چہ باشد پس در حالتے کہ از انسان مخالفتی صادر نگردد و مستدعی اسم رحیم و عفو و غفور ست۔ اگرچہ ظاہر گناہ او مخالفت می نماید اما بمقتضای خواہش اسما مطاوعت نمی نماید کہ ہر اسمی از اسما خواستی دارد مناسب ظہور او و این سر از حدیث قدسی فہم کن کہ لولم تذنبوا لذہبت بکم و خلقت خلقا یذنبون و یستغفرون فاغفرلہم و بی گناہی غالباً مقتضی عجب ست و انانیت و بحکم حدیث آن عصمت از گناہ سخت ترست چنانچہ فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم کہ لولم تذنبوا لخشیت علیکم ما ہو اشد من الذنب۔ الا وہو العجب الا وہو العجب وہو العجب چون انسان را در گناہ کردن کہ ترک آن واجب و بفعل آن مواخذہ است چندین لطائف عملی و علمی و دانستن اسرا اسمائی حاصل می شود بنگر کہ در اتباع عبادت و تحصیل معارف و تہذیب اخلاق و تکمیل نفس او را چہ معانے و اسرا اسمائے روی نماید۔

جوہر حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند کہ ہر درد را دوای ست و دردی گناہ نیست مگر استغفار و فرمودند ہر کرا نبود چیزی کہ صدقہ بدہد او استغفار گوید مومنین و

مومنات را پس آن صدقه است وحضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم ساعت بساعت استغفار میکردند و در روایتی هر روز هفتاد بار و در روایتی زیاده از هفتاد بار و در روایتی صد بار و ظاهر آنست که مراد کثرت استغفار و مبالغه در آنست نه خصوص این عدد و در روایت حضرت ابن عمر آمده رضی الله تعالی عنهما که ما می شمردیم آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم را در یک مجلس صد بار ازان که برخیزند میفرمودند استغفر الله الذی لا اله الا هو الحی القیوم واتوب الیه و در روایتی استغفر الله العظیم الذی لا الخ و در روایتی هم از حضرت ابن عمر آمده که می شمردیم آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله وسلم را در مجلس شریف رب اغفر لی وتب علی انک انت التواب الغفور صد بار استغفار فرمودن آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم تعلیم وتشریع است مر امت مرحومه را تا همیشه مستغفر و تائب باشند والا آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم معصوم ومغفور اند یا این استغفار برای امت میکردند و بعضی میفرمایند که استغفار برای آن بود تا مستغرق نعمت شوند و نگردند و لو اطلعوا وجود بشریت مرحوم از جناب ایشان منتفع شوند وهذا هو الحق

جوهر بدانکه کفاره هر شادی و بطر که در دنیا کرده هر رنجی که اندوهی باشد که از دنیا بکشد که بسبب شادی و راحت دنیا دل بدنیا آویخته کرده و هر رنجی که دل ازان گسسته شود و برای اینست که در خبرست که هر رنجی که بمؤمن رسد اگر همه خاری بود که در پای او رود کفاره گناهان او باشد و فرمودند حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم که بعضی از گناهان آنست که جز اندوه کفاره آن نگردد و در روایتی جز اندوه عیال ومعیشت آنرا کفاره نکند وحضرت عایشه رضی الله تعالی عنها میفرمایند که بنده که گناه بسیار دارد و طاعتی ندارد که کفاره کند حضرت خداوند تعالی اندوهی در دل او فگند تا کفاره آن شود —

جوهر خوف حضرت خداوند تعالی مورث کشایش باطن ست وموجب بخشایش واما من خاف مقام ربه ونهی النفس عن الهوی فان الجنة هی المأوی واما کسی که ترسیده باشد از استادن بحضور پروردگار خویش وباز داشته باشد نفس را از شهوت پس هر آینه بهشت همانست جای او و امیدواری سبب رستگاری و دوای بیماری لا تقنطوا من رحمة الله ناامید نشوید از رحمت خداوند تعالی ۵

ترسان وامیدوار می باش		هوسته درین دو کار می باش	
زاده معرفت همین ست		حاصل به بهشت و دوزخ نیست	

جوہر حضرت محبوب سبحانی قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ العزیز میفرمایند کہ خوف چند قسم ست خوف بر آے گناہگاران وترس بعبادت گذاران وخشیت بعاملان ووجل بمحبان وہیبت بعارفان پس گناہگاران راخوف از عقوبت ست وخوف عابدان از فوت ثواب عبادت ست وخوف عاملان از شرک خفی ست در طاعت وخوف محبان از فوت لقاء رحمن ست وخوف عارفان از ہیبت وتعظیم جناب الہی ست واین باشد اقسام خوف ست زیرا کہ این خوف دائم ست زوال نمی ارد بخلاف اقسام دیگر کہ وقت ظہور رحمت ورافت جناب الہی از میان برمی خیزد وحق رجا در باب اولیا آنست کہ حسن ظن بحضرت خداوند تعالیٰ داشتہ باشد زیرا کہ رجائے کہ بجہت طمع است البتہ تقاضاے حصول مطلوب مقدرات جناب الہی در وی جاریست واہل صفوت را اینچنین تقاضا جائز نیست وسزاوار بحال ولی نباشد کہ او بے رجا بود ورجا را تقاضا بر حضرت خداوند تعالیٰ باشد پس بہتر آنست کہ معنی رجا در حق ولی حسن ظن باید گفت نہ بجہت طمع در نفع وبجہت دفع ضرر زیرا کہ اہل ولایت می دانند کہ حضرت حق تعالیٰ جمیع مایحتاج الیہ اینہا را مہیا ساختہ ومقرر نمودہ است پس بسبب علم خویش از رنج تقاضا فارغ اند پس بہتر ست کہ رجا در حق اینہا حسن ظن باید گفت نہ تقاضا ورجا بدون خوف صورت ندارد زیرا کہ شخصی کہ امید وصول چیزی دارد می نترسد از فوت آن چیز وحسن ظن بحضرت خداوند تعالیٰ معرفت جمیع صفات باری ست وامید رافت ورحمت اوست از جہت او سبحانہ وتعالیٰ نہ از جہت بندہ زیرا کہ صفاتش محسن وکریم ورحیم ولطیف ورؤف ست وحسن ظن بحضرت حق تعالیٰ حوالہ کردن مقاصد خویش بر سابقہ امر عنایت جناب الہی ست ونظر قلب ست بسوی حق تعالیٰ بی تطبیع فواد وبی تمنیہ ارواح ونفوس ورجاء عامہ آنست کہ ہرگاہ بنظر گزین اسباب مقصود مہیا باشد اسم رجا راست آید واگر اعظم اسباب آن فوت شود پس نامش طمع است درضمن رجا ورجا بلا خوف امن ست وخوف بلا رجا نا امیدی ست از سر اسرار

جوہر حضرت شیخ سری سقطی قدس سرہ میفرمایند کہ گناہ خود را فراموش نکند وحضرت سید الطائفہ ابو القاسم شیخ جنید بغدادی قدس سرہ میفرمایند کہ گناہ خود را فراموش کند ودرمیان قولین بظاہر ضدی نماید لیکن ضد نیست زیرا کہ حضرت شیخ در حق مبتدی فرمودہ اند ومبتدی را شاید کہ ہیچ ساعتی گناہ را فراموش نکند تا داخل عجب در طاعت نشود وحضرت سید الطائفہ در حق منتہی فرمودہ اند چون بکرم حضرت خداوند تعالیٰ بکرہ خویش بمقام رضا رسانداو را شاید کہ

گناه فراموش کند زیرا که وفا جفا و جفا وفا است۔

جوہر در کیمیا سعادت مذکور ست کہ در بنی اسرائیل یکی گناہ بسیار داشت خواست کہ توبہ کند از یکی عابد ترین اہل روزگار گفت کہ تو را ہیچ کس نگذاشتہ ام مرا توبہ بود گفت نہ او را نیز گذاشت تا ہمہ تمام شد پس او را بعالم ترین اہل روزگار نشان دادند از وی گفت کہ مرا توبہ بود گفت بود لیکن باید کہ از زمین خود بروی کہ آن جای فساد ست و بفلان جای رو کہ جای صلاح ست او رفت و میان آن دو جای فرمان رسید فرشتگان عذاب و رحمت در وی اختلاف کردند ہر یکی گفت در ولایت منست حضرت خداوند تعالی فرمود تا آن زمین را پیمودند و او را بزمین اہل صلاح نزدیک تر یافتند بیک وجب پس فرشتگان رحمت جان او بردند

جوہر در شحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ از زمین مسخ صورت مرتفع است لیکن مسخ باطن واقع است و علامت مسخ باطن آنست کہ صاحب کبیرہ را از ارتکاب کبائر باطن متالم و متاثر نشود و از غایت اصرار بر فسوق و معاصی بحد تبہ رسیدہ باشد کہ چون کبیرہ از وی صادر شود بر عقب آن در باطن وی ندامتی و ملامتی پیدا نشود و اگر پیدا شود متنبہ نباشد

قساوت قلب بمثابہ بود کہ متنبہ و متاثر نگردد۔

جوہر گناہ دل مومن را تاریک میکند و اثر گناہ بمثابہ دخان در دل می نشیند و حجاب معرفت حضرت حق تعالی میگردد اند بدنجتان را مہلت دہند تا گناہ ایشان زیادہ شود و قساوت در دل جاگیر شود از معرفت و کمال محروم گردانند و بر ابی عذاب آخرت ساختہ و مہیا دارند ۵

شرم نداری کہ گنہ می کنی	نامۂ خود را چہ سیہ می کنی
سنگ نکند با سگ بیگانگان	آنچہ تو با حضرت شہ می کنی

آبادہ و ساختہ شدہ ۱۲

جوہر قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ والہ وصحابہ وسلم اذا رایت اللہ تعالی علی عبدہ وہو مقیم علی معصیتہ فاعلم انہ لیست تدرج ہرگاہ بینی حضرت خداوند تعالی را کہ بر بندہ خود انعام میفرماید و حال آنکہ آن بندہ بر معصیت مداومت کنندہ است پس بدان کہ حضرت خداوند تعالی او را اندک اندک بعذاب قریب میگرداند۔

جوہر اصل توبہ پشیمانی ست و نتیجہ آن ارادتی ست کہ پیدا آید و پشیمانی را علامت آنست کہ آتش اندوہ در جان او افتد و کاوش و زاری و گریہ و تضرع یابند و ہر چند این آتش سوزان تر باشد آن در تکفیر گناہان عظیم تر و در خبرست کہ با تائبان نشینید کہ دل او رقیق تر یابد و علامت [illegible]

تبانی بدل شود و ارادتی کہ ازین پشیمانی خیزد بسہ چیز تعلق دارد حال و ماضی و مستقبل حال آنکہ بترک ہمہ معاصی بگوید و ہرچہ بروی فرض ست بآن مشغول شود و مستقبل آنکہ عزم کند کہ تا آخر عمر بآن صبر کند و با خداوند بظاہر و باطن عہدے کند محکم کہ ہرگز باز بہ سر معصیت نرود و در فرائض تقصیر نکند و ارادت بماضی بآن تعلق دارد کہ گذشتہ را تدارک کند کہ حقوق خداوند تعالیٰ و حقوق بندگان کہ تقصیر کردہ

جوہر حیرت دو گونہ است مذموم و محمود حیرت مذموم ناشی می شود از جہل و تضاد موہم شکوک و تعارض ادلہ و جزآن و حیرت محمود گاہی از توالی تجلیات و تتالی بارقات ناشی می شود و گاہی از مشاہدہ وحدت در کثرت و آنکہ مبتدی را پیش آید مذموم ست و آنکہ منتہی را روی نماید محمود ست زیرا کہ حیرت مبتدی مستلزم انسداد راہ است و حیرت منتہی مستوجب استغراق فی اللہ آن باعث ذل طریقت ست و این نتیجہ کمال معرفت صاحب مثنوی معنوی قدس سرہ میفرماید ؎

کاملان کز سر تحقیق آگہ اند	بیخود و حیران و مست و واولہ اند
فی چنان حیران کہ پیشش سوی اوست	بل چنان حیران کہ رو در روی اوست
آن یکی را روی او شد سوی دوست	وین یکی را روی او خود سوی اوست

عرب گوید ہیم اے تحیر و ہیمان حیرت در عشق است و ہیمان مقامی ست از مقامات سالکان راہ اللہ و صاحبدلان آگاہ و در اصطلاح خواجہ تعریف آن چنین کردہ اند کہ ہو وہو ام الخیرۃ و ثباتہا و ملائکہ مہیمہ آن طائفہ را گویند کہ از بدو خلقت در جمال لایزال حق تعالیٰ مستغرق اند و از شدت اشتغال و درین حال مشاہدہ جمال ہیچ نمی دانند کہ حق تعالیٰ و تقدس خلیفہ آدم نام آفریدہ است یا نیافریدہ و ایشانند کہ بملائکہ حالین معروف اند و حضرت حق تعالیٰ ایشان را بسجدہ آدم امر نفرمودہ

جوہر بدانکہ اول مقامات توبہ است و آخر مقامات حیرت و بعضی رضا و تسلیم را گفتہ اند و مخفی نماند کہ جمال کمال ذات او تعالیٰ ستدعی حیرت ست نہ شک و حیرت مذمومہ ہمین شک ست و حیرت پیدا می شود از معرفت و ادراک ذات شی بخلاف شک کہ منشا آن جہل و نکرۃ است و حیرت می باشد در حضور و شک در غیبت و تحیر آنا فانا صعود میکند بسوی زدودہ کنہ شی بسبب نہایت شوق بدرک آن و شک انا فانا می افتد در حضیض جہل از حقیقت شی بسبب عدم التفات باو

جوہر در بیان آنکہ تائب باید متقی برابر ست در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ المبارک فرمودند کہ تائب باید متقی برابر ست متقی آنست کہ مثلاً در ہمہ عمر خویش شرب نکردہ باشد یا معصیتی بوجود نیاورده باشد و تائب آنست کہ کردہ باشد و انابت آورده بعد ازان

فرمودند که هر دو برابر باشند بحکم این حدیث که التائب من الذنب کمن لا ذنب له و فرمودند آنکه معصیت کرده باشد و ازان معصیت توبه نموده گرفته چون تائب شود و طاعت کند هر آئینه ازان طاعت نیز ذوقها گیرد و ممکن ست که یک ذره ازان ساحت که در طاعت یابد آن ذره خرمنهای معاصی را بسوزد و فرمودند که اگر یکی از شرب توبه کند هر آینه حریفان و قرینانش او را مزاحمت نمایند و در هر شراب خوردن او طلب کنند و جهد کنند تا او باز شراب خورد و آنچنانی انگاه باشد که او را اندک مایه هوسی در دل مانده باشد و اگر تائب دل ازان اندیشه بکلی صاف کند هیچ قرینی و حریفی مزاحمت نتواند نمود و دلیل بر صدق توبه او بر کشتن قرینان و حریفان باشد از و فرمودند هر کرا بمعصیتی و فسقی مردمان بر زبان گیرند انگاه باشد که دل آن کس اندک بدان فسق و معصیت مائل باشد اما چون تائب دل خود تمام ازان نا نیاسوده باز آرد هیچکس او را بدان جرم و خیانت یاد نکند آنهمه معانی دلیل بر استقامت توبه است یعنی تا تائب بر سر توبه بستقیم ست او را کس بمعصیت نتواند خواند و هم بزبان ذکر نتواند کرد و نه بنفس و فجور نام او بر زبان تواند راند اما اگر سهل باشد بدان گناه هر آئینه او را در طلب مزاحمت نمایند هم بزبان ذکر او بنفس و فجور برند و فرمودند که سالک چون در بیعت پیر مستقیم شد آنچه پیش ازان کرده باشد بدان مأخوذ نیست

جوهر در مقام انابت شیخ قطب الدین دشتی قدس سره در رساله یکه میفرمایند ثم الانابة وهی الرجوع من الغفلة الی الذکر وقیل التوبة فی الظاهر والانابة فی الباطن پس از توبه مقام انابت ست و آن انابت بازگشتن ست از غفلت بسوی ذکر و گفته اند توبه در ظاهر ست و انابت در باطن یعنی توبه در افعال ظاهر ست که از معصیت بطاعت آید و انابت در باطن و این میان او و میان خداوند تعالی باشد و بعضی گویند که توبه خوف ست و انابت رغبت پس خوف از عذاب دوزخ بود و رغبت از امید نعمت و راحت بهشت باشد و خواجه ابو دقاق قدس سره میفرمایند که توبه بر سه قسم است اول توبه است و میانه انابت و آخر اوبه پس هر که توبه کند از عقوبت او صاحب توبه است و هر که توبه کند بطمع ثواب او صواب انابت ست و هر که توبه کند مراعات فرمان خداوند را او صاحب اوبه است و بعضی میگویند توبه صفت مومنان ست قال الله تعالی **وتوبوا الی الله جمیعا ایها المومنون** و انابت صفت اولیا قال الله تعالی **وجاء بقلب منیب** اوبه صفت انبیاء و مرسلان است قال الله تعالی **نعم العبد انه اواب**

جوهر در مقام عفت شیخ قطب الدین دشتی قدس سره در رساله یکه میفرمایند ثم العفة وهی ترک الشهوات پس از انابت مقام عفت ست و آن ترک شهوات اعضاء راست

چہ ہر اعضا شہوتی دارد باید کہ تائب دمنیب از شہوات ہر اعضا را بازماند تا توبہ وانابت استقامت
گیرد و در مقام عفت در اید خداوند تعالی از وی ہمہ اعمال بپذیرد

چو ہر در مقام ورع و تقوی شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ کہ میفرماید
ثم الورع وہو ترک المحذورات ثم التقوی وہو ترک الشبہات پس از عفت مقام
مقام ورع است و آن ترک ممنوعات ست پس تقوی است و آن ترک شبہات است حضرت
شیخ شبلی قدس سرہ میفرماید ورع آنست کہ ہر چیزی از انکہ غافل و پراگندہ کند دل ترا از حق تعالی
چشم زدنی و شیخ سعد الدین قدس سرہ در مجمع السلوک کہ شرح این رسالہ است میفرماید کہ بعضی
ورع ترک چیزیست کہ پوشیدہ است بر وکہ حلال ست یا حرام و این دو نوع ست اگر صاحب دل ست
فتوی از دل طلبد و اگر صاحب دل نیست بہ فتواے مفتیان رود و ورع چہار قسم ست ورع عادل
و ورع صالحان و ورع متقیان و ورع صدیقان ورع عدول آنست کہ در فتوی حرام و در اکتساب آن
فسق واجب آید و ورع صالحان آنست کہ باز بودن از انچہ احتمال تحریم بران راہ نیابد چنانکہ صیادی
یکی زخم کند و از پیش نظر غائب شود پس آنرا مردہ یابد آنرا نباید خورد زیرا کہ احتمال آن دارد کہ بانباشی
یا سببے دیگر مردہ باشد نہ بزخم و اختیار آنست کہ آن حرام نیست ولیکن گذاشتن آن از ورع صالحان
اما در چیزی کہ احتمال تحریم بدان راہ نیابد گذاشتن آن از ورع موسوسان باشد چنانکہ کسی از شکار
باز ماند از بیم آنکہ شکاری از آدمی کہ مالک آن باشد جستہ بود و ہمچنین ماہی کہ از دست و خریطہ صیاد
گریزیدہ بود و بر مثل این احتمالات احتراز کردن از وسوسہ باشد اما اگر در گوش ماہی حلقہ باشد احتراز
نمودن ازان از ورع باشد سوم آنکہ در فتوی حرام نباشد و در حلیت آن شبہہ نبود ولیکن بیم آن
باشد کہ بحرام ادا کند و آن ترک چیزیست کہ در ان باک نباشد از ترس انچہ در ان باک است
و این ورع متقیان ست و بعضی گویند کہ تمام تقوی آنست کہ بندہ در مثقال ذرہ بترسد تا میان حلال
کہ انچہ حلال داند از بیم آنکہ حرام باشد بگذارد چہارم آنکہ اصلا در ان باک نباشد و ترس آن نبود
کہ در ان باک بود ولیکن متناول آن برای خداوند تعالی نبود و نہ بنیت آنکہ در عبادت خداوند تعالی
قوت گیرد باز بودن ازان ورع صدیقان ست آوردہ اند کہ حضرت ذو النون مصری قدس سرہ
محبوس بود ند و چند روز طعام نیافتند زنی طعامی از وجہ حلال برای ایشان بردست یکے از
زندانیان فرستاد ایشان آنرا نخوردند آن زن بایشان عتاب کرد فرمودند میدانیم کہ از وجہ
حلال بود اما بر دست یکی از زندانیان فرستادہ بود نخوردیم و صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ بعد از

که اصل و قاعده اسلام ورع ست و ورع در اصل وقایه نفس ست از وقوع در مناهی و ورع از انجهت دوم مقام توبه است که وقایه نفس از وقوع در منهی بعد از ترک آن بی تقدیم توبه متصور نگردد و اگر ورع از منهی قبل الوقوع فیه تقدیر کنم شک نیست که این مقام فوق توبه بود از آن منهی و بعضی بر آنند احتیاط گفته اند که ورع ترک شبهات و مفعول ست قولا و فعلا و ظاهرا و باطنا اگرچه ظاهر ورع را رخصت داده است و ورع از منهی درست نیاید الا بترک شبهه و بعضی درین احتیاط کرده اند و گفته که ورع ترک کل ست چه شاید که ظاهرا وجه شبهه در چیزی نماید ورع ذلک مختاط و متورع بود پس حذر و احتراز از آن یقینا ترک کل متحقق شود و ازینجاست قول حضرت جنید بغدادی قدس سره که ورع ترک کل ست و بعضی از مشائخ بتعلیم و تعریف جناب الهی نه بعلم ظاهر و جه حل و حرمت اشیا دانسته اند چنانکه بر طرف انگشت وسطی حضرت حارث بن اسد المحاسبی قدس سره رگی بود چون دست بطعام شبهه میراند گردی آن رگ بر خاستی بدان تعریف حرمت طعام بدانستی و نخوردی حضرت سهل بن عبد الله تستری قدس سره میفرمایند الورع اول الزهد و الزهد اول التوکل و التوکل اول القناعة و القناعة اول الرضا و حضرت ابراهیم خواص قدس سره میفرمایند الورع دلیل الخوف و الخوف دلیل المعرفة و المعرفة دلیل القربة و همچنانکه در مقام توبه بحسب تفاوت اقدام رجال اثبات درجات بعضها فوق بعض کرده شد در مقام ورع و دیگر مقامات همچنین قیاس باید کرد و چه در هر مقام بحسب غلبه حال هر طائفه را قدمگاهی دیگرست

جوهر در مقام محاسبه شیخ سعد الدین قدس سره در مجمع السلوک میفرمایند کشیخ قطب الدین دمشقی قدس سره بعد بیان مقام تقوی بیان مقام محاسبه نفس نیاورده شاید که محاسبه نفس را در ورع و تقوی داخل گردانیده و قسمی علیحده نشمرده و شیخ ضیاء الدین ابو النجیب سهروردی قدس سره در آداب المریدین بعد ورع تقوی را بیان نکرده شاید که تقوی را در ورع آورده بلکه بعد ورع محاسبه نفس را بیان کرده و فرموده ثم محاسبة النفس و هی تفقد زیادتها من نقصانها و مالها و ما علیها پس از مقام ورع مقام محاسبه نفس ست و آن باز جستن زیادت نفس ست از نقصان نفس و انچه مراد راست و انچه بر دست و گفته اند در توبه استقامت نیابد تا تائب را با نفس محاسبه نباشد تا آن محاسبه آخر کار بدانجا رسد که همه ما لها جا نماند و ما علیها بکلی نماند و نفس نماند که تا محاسبه نفس نبود ورع و تقوی میسر نشود و هر که او عنان نفس بدست او داد و کار دین را بر باد داد و معاملتی نیست که هر روز با نفس خود از قول و فعل که در وجود آید حساب کند اگر خیر باشد شکر حضرت خداوند تعالی بجای آرد و

واز توفیق حضرت او سبحانہ و تعالیٰ داند کہ و ما توفیقی الا باللہ و اگر شرمسار باشد نفس را ملامت کند و پشیمان شود و زود بتوبہ و استغفار مشغول گردد و محاسبہ شب بعد اشراق کند و محاسبہ روز بعد از مغرب

جوہر در مقام زہد صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ زہد از جملہ مقامات سنیہ و مراتب علیہ است چنانکہ در خبر است کسی را کہ زہد دادند خیر کثیر دادند و مراد از زہد صرف رغبت است از متاع دنیا و اعراض قلب از اعراض آن و مقام زہد ثالث مقام توبہ و ورع است چہ سالک طریق حق اول نفس را بمقمعہ توبہ نصوح از تورط و انہماک در مناہی و ملاہی قمع و منع کند و مجال حظوظ و شہوت بر و تنگ گرداند و آنگاہ بمعقلہ ورع و تقوی آئینہ دل را از زنگ ہوا و طبع روشن و صافی گرداند تا صورت حقیقت دنیا و آخرت کماہی ورو نماید پس دنیا را بصورت قبیح و فنا مشاہدہ کند و از وی اعراض نماید و آخرت را بر صورت حسن و بقا مطالعہ کند و در وی راغب گردد و حقیقت زہد متحقق شود و ہر چند بہ نسبت منتہیان صورت ترک و تجرید لازم حقیقت زہد نیست ولیکن نسبت بمبتدیان چون صورت ترک و تجرید از لوازم زہد است بیشتر اقوال مشائخ در تعریف زہد از جہت تمییز مدعیان از صادقان مشتمل ست بر وجود ترک املاک و حظوظ چون قول حضرت جنید بغدادی قدس سرہ الزہد خلو الید عن الاملاک و القلوب عن التمتع و قول حضرت سری سقطی قدس سرہ الزہد ترک حظوظ النفس من جمیع ما فی الدنیا و این زہد عوام ست و در رتبہ اولی و زہد خواص در رتبہ ثانیہ زہد و زہد ست و معنی آن صرف رغبت ست از حصول زہد کہ مستند ان رغبت و اختیار بندہ و تطلع نفس اوست بحظوظ اخروی و اعنی نفسہ را ارادت و اختیار خود و را رادت و اختیار حق راست آید و زہد خواص محض خواص و در رتبہ ثالثہ زہد باللہ است و آن زہد ست در دنیا و آخرت باختیار حق بعد از فنا اختیار خود و این زہد مخصوص ست بانبیا خواص اولیا و بعضی گفتہ اند کہ زہد در زہد عدم مبالات ست بزہد از جہت استحقار دنیا و زہد نتیجہ حکمت و منتج علم و ہدایہ ست و در ازاء زہد رغبت در دنیا نتیجہ جہالت و منتج کوری دل ست و زہد نتیجہ حکمت از آن جہت ست کہ حکیم کسی را گویند کہ بنا و کار خود را بر اساس محکم نہد و شک نیست کہ زاہد بجہت اعراض از دنیا فانی و رغبت در آخرت باقی بنا و کار خود بر قاعدہ استوار نہادہ و شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرماید ثم الزہد و ہو ترک ما یشغلہ عن اللہ تعالیٰ پس از تقوی مقام زہد ست و آن ترک چیزی کہ مشغول کند سالک را از خداوند تعالیٰ کہ ما شغلک عن اللہ تعالیٰ فہو صنم و قال ابراہیم بن ادہم قدس سرہ الزہد فرض و فضل و مکرمۃ فالفرض فی الحرام و الفضل فی الحلال و المکرمۃ فی الشبہات فرمودند حضرت ابراہیم ابن ادہم قدس سرہ زہد فرض ست و فضل ست

وملکی منت است یعنی سبب کرامت ست پس فرض و حرام ست که ترک آن فرض ست و فضل و حلال است
بہ بندگی و خواہش ۱۲
که حلال ما ترک آرد اگر زیادہ از لا بد باشد و کرامت بترک شبہات ست که شبہات و محتملات را ترک آرد و صاحب
مجمع السلوک قدس سرہ میفرماید که روایت کردہ اند از امام احمد حنبل رضی اللہ تعالی عنہ که زہد سہ نوع ست
زہد عوام و آن ترک حرام ست و زہد خواص و آن ترک فضول حلال ست و زہد عارفان و آن ترک چیزے
که از حق تعالی بندہ را مشغول کند و بعضی گویند زہد ترک حلال ست از دنیا و روی گردانیدن از دنیا و از
شہوتہای دنیا و روی گردانیدن از دنیا نه آن باشد که از دنیا بیرون رود و لیکن آن باشد که با دنیا نیاراند
و مرا و از دنیا نجوید و بعضی گویند زہد دو نوع ست زہدی که مقدور بندہ است و زہدیست که مقدور
بندہ نیست اما زہدی که مقدور بندہ است سہ چیزست ترک طلب چیزی که ندارد از دنیا و دور کردن
چیزی که دارد از دنیا و ترک خواست دنیا در باطن اما زہدی که مقدور بندہ نیست اینست که دنیا بر دل
زاہد بکلی سرد گردد و لیکن بندہ چون زہد مقدور بجا آرد و زہد خود مقدور و نیز حاصل گردد و صعب ترین کارہا
در بین باب بیرون کردن خواست دنیاست از دل بسیار تا مارک بینی اعنی اگر دنیا محب باشد دنیا را در
باطن پس مہم آنست که خواست دنیا از دل بیرون رود و گفته اند چون بنده بد و چیز مواظبت کند یعنی
آنچه ندارد و طلب کند و آنچه دارد دور کند خداوند تعالی او را توفیق دہد که خواست دنیا نیز از دل دور کند و کسی که
دست خویش از املاک همه کون خالی کند او را مقام زہد درست نیست تا دل از طلب دنیا خالی نکند
از بہر آنکه طالب راغب ست و زہد ضد رغبت ست و الضدان لا یجتمعان ملک دنیا حضرت سلیمان
علیہ السلام را بود و زاہد بود پس درست شد که خالی کردن دل از طلب با وجود ملک بہتر از خالی کردن
با وجود طلب در دل و حضرت ذو النون مصری قدس سرہ فرمودند علامت زاہد سہ چیزست تفریق المجموع
و ترک طلب المفقود و الایثار عند الفوت بزرگی از شیخ بایزید بسطامی پرسید که حد زہد تو شما
چیست فرمود اگر چون بیایم بخورم و چون نیایم صبر کنم آن بزرگ فرمود نر و ما آنست که چون نیابم صبر کنم و چون بیابم ایثار کنم
جوہر در آنکه آنچه زاہد را بآن قناعت باید کرد در دنیا نگاه داشتن مستقبل سالہ گفته اند در جمله
آنست که پیش از نانگه گرسنگی دفع کند هیچ چیز نگاه ندارد و که اصل زہد کوتاہی امل ست و اصل حرص و درازی
امل و میانه آن بود که قوت ماہی یا چہل روز نگاہ دارد و کمترین درجه آن بود که یک سالہ نگاه دارد
و اگر زیادت از یکسالہ نگاه دارد از زہد محروم ماند و رسول صلی اللہ تعالی علیہ و آله و اصحابه و سلم برای
عیال یکسالہ نهادی که ایشان طاقت صبر نداشتندی و اما برای خود شبانگاه را هیچ نگذاشتی و کمترین
نان خورش سرکه و بیده است و میانه روغن و آنچه از ان کنند و مهین گوشت اگر بروام خورد زہد رفت

واگر در ہفتہ یکبار بیش نخورد بکلی از درجہ زہد بیرون نیفتد اما وقت خوردن باید کہ در روزی یکبار بیش نخورد واگر در دو روز یکبار خورد تمام تر بود واما چون در روز دو بار خورد و آن زہد نبود۔ کیمیاے سعادت

جوہر ہر مہم دنیا شش چیز ست خوردنی و پوشیدنی و مسکن و خلوت خانہ و زن و مال و جاہ مہم اول علامت حضرت ذوالنون مصری قدس سرہ فرمودند کہ علامت زاہدی کہ سینہ او کشادہ باشد سہ چیز ست تفریق المجموع و ترک طلب المفقود و الایثار عند الفوت و بعضی فرمایند کہ حد زہد آنست کہ چون بیابیم نخوریم و چون نیابیم صبر نکنیم و بعضی فرمایند کہ چون نیابیم صبر کنیم و چون بیابیم ایثار کنیم

جوہر ہر کہ خواہد کہ زہد بیاموزد باید کہ از احوال سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بداند آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم را وقت بودی کہ چہل شب در خانہ چراغ نبودی و غیر از خرما و آب ہیچ طعامی نبودی ہم دوم جامہ است زاہد را باید کہ یک جامہ بیش نبود تا چون بشوید بہ بنہ باید بود واگر دو باشد زاہد نبود و کمترین آن پیراہنی و کلاہی و کفشی بود و بہترین آن آن بود کہ با این وسائی دارد ہی بود اما جنس کمترین پلاس بود و میانہ پشم درشت و اعلیٰ پنبہ درشت و چون نرم و باریک شد زاہد نبود۔ کیمیاے سعادت

جوہر در ترک دنیا دوستی دنیا از جملہ مہلکات ست و دشمنی آن از منجیات ہر کہ چہل روز در دنیا زاہد شود چشمہا حکمت بر دل او گشادہ شود و فرمودہ سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم اگر خواہی کہ خدا تعالیٰ ترا دوست دارد در دنیا زاہد باش و فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم ہر کہ در دنیا زاہد شود حق تعالیٰ در حکمت بر دل او بگشاید و بزبان او را بآن گویا گرداند و از دنیا او را بسلامت بدار السلام برد۔ کیمیاے سعادت

جوہر صاحب کیمیاے سعادت گوید ہر کہ بہ ترک دنیا گوید برای اظہار سخاوت یا ببہبی دیگر جز طلب آخرت او زاہد نبود و فروختن دنیا بآخرت ہم زہدی ضعیف باشد نزد اہل معرفت بلکہ عادت آن بود کہ آخرت را نیز از پیش بردارد چنانکہ دنیا برداشت بلکہ از دنیا و آخرت جز حق تعالیٰ نخواہد و ہر چہ جز دوست ہمہ در چشم وی حقیر گردد و این زہد عارفان ست و روا باشد کہ این عارف چنان بود کہ از حال نگریزد بلکہ می ستاند و بموضع خود می نہد و بمستحقان می دہد چنانکہ عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ مالہاے روی زمین ہمہ در دست او بود و او از ان فارغ بلکہ چنانکہ عائشہ رضی اللہ عنہا کہ صد ہزار درم بیک روز خرج کرد و خود با یک درم گوشت نخرید پس عارف باشد کہ با صد ہزار درم کہ در دست داشت باشد زاہد بود و دیگری بیک درم ندارد و زاہد نبود بلکہ کمال دانست کہ دل از دنیا گسستہ بود

تا نه بطلب آن مشغول باشد و نه بگریختن از ان نه آنرا دوست دارد و نه دشمن چه هر که چیزی را دشمن دارد
هم بآن مشغول بود چنانکه آن کس که دوست دارد و کمال درانست که از هر چه جز حق تعالی است فارغ بود
یکی عبد الله مبارک را گفت رحمة الله علیه یا زاهد گفت زاهد عمر عبد العزیز است که مال دنیا در دست او است
و با آن که بر ان قادر است و ران زاهد است اما من که چیزی ندارم از من زاهدی چون درست آید-

جوهر در درجات زهد زهد را سه درجه است یکی آنکه از دنیا دست بدارد و دل او بان می نگرد
لیکن مجاهده و صبر می کند و این را متزهد گویند نه زاهد اما زاهد این بود و دوم آن بود که دل بآن
نگرد اما بزهد می نگرد و زهد خود را کاری میداند و این زاهد است اما از نقصانی خالی نبود سوم آن بود
که در زهد نیز زاهد بود یعنی که زهد خود را نه بیند و آن را کاری نداند- درجات زهد در حق انچه که زهد
برای آنست سه چیز است یکی آنکه زاهد شود تا از عذاب آخرت برهد و این زهد خائفان ست دوم آنکه برای
ثواب آخرت باشد و این تمام تر بود که این زهد بر جا و محبت بود و این زهد راجیان ست سوم که در
دل او نه بیم دوزخ بود و نه امید بهشت بلکه دوستی حق تعالی دنیا و آخرت هر دو از دل برداشته باشد که این زهد صدیقان ست

جوهر دنیا بالفهم این جهان و معنی اصلی زن بسیار نزدیک شونده است مشتق از دنو که بمعنی
نزدیک شدن باشد چرا که دنیا اقرب ست بسوی آدمی به نسبت عقبی یا بمعنی زن سخت و خسیس
و ناکس و درین صورت مونث ادنی ست مشتق از دناءت که بمعنی ناکسی و زبونی و الف لفظ دنیا
بخلاف الف لفظ عقبی و مرثی و نصری و غیره بر سم الخط عربی و فارسی بشکل الف نویسند چرا که همچنین
الف که بعد یای تحتانی واقع شود بشکل الف نویسند چنانکه در علیا و غیره مگر در لفظ یحیی علما بیا نگارند

جوهر ترک دنیا عبارت ست از ازاله محبت غیر جناب حق سبحانه و تعالی پس کسی که در دل او محبت
جناب خداوند تعالی جاگیر دو هیچ چیز او را مانع یاد حضرت حق تعالی نیاید و غافل از جناب او سبحانه نکند
اگر همچنین کس مال برای امور دینی جمع کند چنانکه برای حج یا برای ایفاء حق واجب چون نفقه
عیال و امثال آن این دنیا نیست بشرطیکه محبت بآن ندارد و کسی که هنوز بمقام محبت نرسیده
و غافل ست از حضرت حق تعالی اگر چه مال ندارد طالب دنیاست

جوهر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدس سره العزیز فرمودند
ترک دنیا آن نیست که خود را برهنه کند مثلا لنگوته ببندد و بنشیند ترک دنیا آنست که لباس بپوشد و
طعام بخورد اما انچه میرسد بر ان می دارد جمع نکند و باو میل نکند و خاطر را متعلق چیزی ندارد و فرمودند
که اصل دانائی آنست که از دنیا پرهیز کند و فرمودند اگر مردی وصیت کند که ثلث مال من بعد از من

بمردمی بدہند کہ او اعقل الناس باشد وحکم ان اینست کہ آن حال کسی دہند کہ او تارک دنیا باشد یکے از حاضران التماس نمود کہ چون آن تارک دنیا باشد چگونہ قبول کند فرمودند کہ سخن در معرف میرود و حکم موضع معرف آنست ومناسب اینجا یعنی فرمودند کہ دنیا نہ همین زر وسیم ست واسباب وغیر آن واز بزرگے روایت فرمودند کہ گفتہ است بطلنک دنیاک تحکم تو دنیای تست ہر چہ کمتر خوری از تارکان دنیا باشی وہر چہ بیشتر خوری نباشی جواب سائل نیز باین وجہ می شود وہیچ مانع ترک دنیا نمی شود کہ قبول بکند ونفس وبدست وبکجا رخ خود صرف نکند وبفقرا ومحتاجان بدہد واگر نفس خود ہم آنقدر صرف کند کہ سد جوع مفرط باشد ہیچ مانع نیست وفرمودند کہ وقتی جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بایاران فرمودند کہ درویشی را مخیر کردند کہ تو دنیا واہر چہ درویست اختیار می کنی یا انچہ در عقبی برای تو مہیا کردہ اند درویش گفت انچہ در عقبی برای من مہیا کردہ اند ہمان اختیار کردم چون حکایت تمام شد حضرت افضل الصدیقین رضی اللہ تعالی عنہ گریستن گرفت صحابہ پرسیدند کہ حال چیست فرمودند انچہ جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ درویش را درمیان دنیا وعقبی مخیر کردند ہم جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند بزرگی بود وقتی مصلی بر دوش آب انداختہ بود ونماز میکرد ومی گفت خداوندا خضر از کتاب کبیرہ می کند او را ازان توبہ دہ همدرین حال خضر حاضر شد وگفت ای بزرگ من کدام کبیرہ از کتاب می کنم گفت تو درختی در بیابان نہال کردہ ودر سایۂ آن می نشینی وآسایش میگیری ومیگوئی کہ برای خدا تعالے کردہ ام خضر در حال مستغفر شد بعد ازان آن بزرگ در معنی ترک دنیا خضر را گفت کہ ہمچنین باش کہ من می باشم خضر گفت کہ تو چگونہ می باشی آن بزرگ گفت ہمچنین می باشم کہ اگر جملہ دنیا مرا دہند وبگویند کہ این را قبول کن وگو نیند کہ حساب این بر تو نخواہد بود واین ہم گویند کہ اگر تو قبول نکنی ترا در دوزخ خواہند برد من دوزخ را قبول کنم ودنیا را قبول نکنم خضر گفت چرا گفت زیرا کہ دنیا مبغوض جناب خداوند تعالی است وچیزی کہ جناب خداوند تعالی او را دشمن دارد من بجای او دوزخ قبول کنم وآنرا قبول نکنم

جوہر حضرت مولوی معنوی شیخ جلال الدین محمد رومی قدس اللہ تعالی سرہ العزیز در مثنوی شریف می فرمایند ؎

	چیست دنیا از خدا غافل شدن	نی قماش ونی زر ونی فرزند وزن	
	چونکہ مال وملک را از دل براند	زان سلیمان خویش را مسکین بخواند	
	ہر کہ از دیدار برخوردار شد	اینجہان درپیش او مردار شد	

اینجہان وانجہل او بے حاصل اند		ہر دو اندر بیوفائی یک دل اند	
می نماید نور نا و نار نور		ورنہ دنیا کی بُدی دار الغرور	
بند بگسل باش آزادای پسر		چند باشی بند سیم و بند زر	
یک دو روزے چیست دنیا ساعت است		ہر کہ ترکش کرد اندر راحت است	
معنی الترک راحت گوش کن		بعد ازان جام بقا را نوش کن	

وصاحب گلشن راز قدس سرہ میفرماید ؎

اگر خواہی کہ گردی مرغ پرواز		جہان حیفہ پیش کرکس انداز	
بدو نان دہ مر این دنیای غدّار		کہ جز سگ را نشاید دادمردار	

جوہر در حدیث شریف وارد ست کہ حب دنیا سر ہمہ خطاست و ترک دنیا سر ہمہ عبادت است و دنیا جیفہ است و طالب آن سگانند و دنیا بجز مومنین ست دخیت کافرین و حضرت شیخ شبلی قدس سرہ میفرماید کہ اگر ما را گویند کہ دنیا قبول کن والا ترا در دوزخ بسوزم من دوزخ را قبول کنم نہ دنیا را و حضرت شیخ سہل بن عبد اللہ تستری قدس سرہ میفرماید کہ عقل را ہزار نام ست و ہر نامی را ازان ہزار نام ست و اول ہر نامے ترک دنیاست ؎

ترک دنیا گیر تا سلطان شوی		ورنہ ہمچون چرخ سرگردان شوی	
جملہ در بازو فرو کن پای سست		گر کفن را ہیچ نگذاری رواست	
ہر کرا مشغول دنیا کردہ اند		جان او محجوب مولا کردہ اند	
ترک دنیا در طریقت اصل دان		طاعت و سیر سلوکش فرع آن	

و در ثمرات الحیات مذکور ست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ میفرمودند کہ در نفوس طالبان ریاضت می کنند و نتیجہ آن مترتب نمی شود و بنا بر انیست کہ دل کی ہنوز از دنیا منقطع نمی گردد و این بدان ماند کہ موشی در چاہے افتادہ باشد و جیفہ آنرا ناکشیدہ آب از چاہ می کشیدہ باشند و ہیہات ہر چند آب برآید پاکی از چاہ روی ننماید اگر اول این جیفہ را کہ مصدر ناپاکی ست از چاہ برآرند بہ کشیدن چند دلو معدودہ آب پاک ظاہر شود ؎ خاطرت کی رقم فیض پذیرد ہیہات + نگیرد از نقش پراگندہ ورق سادہ کتی + و میفرمودند کہ چون بر حضرت شیخ محمد غوث قدس سرہ جہانرا از کثرت ریاضات شاقہ و تجرید و تفرید دنیا عرض کردند حضرت ایشان اقبال ننمودند و ہمان اثنا ارواح بزرگان حاضر شدند و فرمودند ای فرزند اینچہ بر تو عرض می کنند قبول کن کہ قبول دنیا مکمل را بعد از وصول تنزیہ

کمال نقصان ندارد حسب الارشاد ارواح مطہرہ اعنی اختیار فرمودند بعد ازان اظہار نمودند کہ قبل ازین تسبیحات جمادات و نباتات و حیوانات شنودمی از انگاہ کہ مرتکب استعہ فانیہ دنیویہ شدم از استماع تسبیح جمادات باز ماندم مقصود ازین بیان این بود کہ ہرگاہ در شخصی کہ بتکلیف ربانی و ترغیب و معانی التفات بدنیا نمودہ باشد اینقدر اثر کند آنان را کہ بطلب نفسانی و تکلیف جسمانی اشتغال تمام فانی نمانند تمر چہ بمتابعت آشنا را حال انیست وای بر بیگانہ

جوہر طلب دنیا و طلب حضرت حق سبحانہ و تعالی ہر دو ضدان لایجتمعان اند چنانچہ از حضرت امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالی عنہ منقول ست کہ فرمودی اگر دین و دنیا بکجا فراہم آمدی مرا رسیدی

	ہم خدا خواہی و ہم دنیاے دون		این خیال ست و محال ست و جنون

جوہر می آرند کہ چون جناب خداوند تعالی دنیا را آفرید خطاب فرمود کہ ای دنیا خدمت کن مرکسی را کہ خدمت کرد مرا و طلب کن خدمت از کسی کہ خدمت کرد ترا و گفتہ اند کہ جملہ بدبہا او خانہ جمع کردند و کلید آن دوستی دنیا کردند و جملہ نیکیہا در خانہ جمع کردند و کلید آن دشمنی دنیا کردند۔

جوہر اہل دنیا را بجز پریشانی و پشیمانی و حسرت و ندامت حاصل نیست زندگانی را برای مال از دست میدہند و نمیدانند کہ مال بے عمر بکار نمے آید و عمر از مال نمی افزاید تمام عمر در جمع و محبت و طلب آن صرف می کنند و آخر می گذارند و بجای آن حسرت و ندامت می برند عاقل رنج از برای چیزی برد کہ چون بدست آید با و بماند و ازان تمتع بردارد نہ آنکہ محنت بسیار کند تا بدست آرد و چون وقت تمتع شود بدیگری سپارد و حسرت آن با دل بزارد

جوہر دنیا پایخانہ آدم ست چون آدم گندم خوردند حاجت انسانی پیش آمد فرمان رسید کہ بہشت جاے آن نیست در دنیا باید رفت۔

جوہر حضرت رابعہ مناجات کردی و گفتی الہی مرا از دنیا ہر چہ قسمت کردہ بدشمنان خود دہ و ہر چہ در آخرت نصیب رابعہ کردہ بدوستان خود دہ رابعہ را در دنیا اندوہ تو غمگسار بس و اندر آخرت نام تو یادگار بس

جوہر شیخ سعد الدین قدس سرہ در مجمع السلوک میفرمایند کہ در خبر ست کہ علماء امتیان رسول اند ما دام کہ در دنیا در نیایند و خود را بحبت و جمع آن نیالایند و چون در دنیا در آیند و در محبت و جمع آن بیالایند حذر کنید از ایشان در دین خود یعنی دین از ایشان نگیرید و در صحبت شان نشینید و حضرت سفیان الثوری رضی اللہ تعالی عنہ کہ در عصر خویش قدوہ اہل شریعت بودند میفرمایند

که اگر کسی طاعت اہل آسمان و زمین بجا آرد و دنیا را دوست دارد در روز قیامت آواز نازند که یا اہل قیامت این آن مردست چیزے که خداوند تعالی آن را رانده بود این مرد را بدوستی گرفته بود۔

جوہر ارباب کمال که اشارت به ترک ناموس کرده اند بر امی آنست که اصل مذاہب فاسده وعقائد باطله همه از ناموس ناشی شده است وظاہر گشته وحجابے ازین اقوی ارباب مناصب و اصحاب جاہ را واقع نیست وترک دنیا نزد ایشان آسان تر از ترک ناموس وترک حب جاہ است

جوہر در مقام فقر صاحب مصباح الہدایه قدس سره میفرماید که سالک طریق حقیقت بمقام فقر که عبارت ست از عدم تملک اسباب نرسد الا بعد از عبور بمقام زہد چه اول تارغبت او از دنیا منصرف نگردد عدم تملک او درست نیاید واسم فقر بر کسی که رغبت دارد بدنیا اگرچه هیچ ملک ندارد عاریت ومجاز بود وچه فقر را اسمی وسمی وحقیقتی ست اسمش عدم تملک با وجود رغبت ورسمش عدم تملک با وجود زہد وحقیقتش عدم امکان تملک چه اہل حقیقت بواسطه آن که جمله اشیا را در تصرف وملکیت مالک الملک بینند امکان حوالہ مالکیت باغیر روا ندارند فقر ایشان صفت ذاتی بود که بوجود اسباب وعدم آن متغیر نشود اگر تقدیر املکت عالم جمله در حوزه تصرف ایشان آید (ناچیزه ویران مملکت ۱۲) همچنان خود را از تملک آن بری دانند ومترسان بحدوث اسباب متغیر نشوند واہل تصوف در فضیلت فقر وغنا سخن رانده اند ومذہب صحیح آنست که نسبت بهمه یان ومتوسطان فقر از غنا فاضلتر ونسبت بامنتهیان هر دو متساوی چه صورت غنا معنی فقر وحقیقت آن از ایشان سلب نتواند کرد وفقرا محقق چند طائفه اند طائفه دنیا واسباب آنرا هیچ ملک نه بینند اگرچه در تصرف ایشان بود وهرچه بدست ایشان آید ایثار کنند وبران توقع عوضی در دنیا وآخرت ندارند وطائفه با این وصف اعمال وطاعات را اگرچه از ایشان صادر شود از خود نه بینند وچشم عوض بران نگذارند وطائفه با این دو وصف هیچ حال ومقام از آن خود نه بینند وجمله را لطف وفضل او سبحانه شمارند وطائفه با این اوصاف ذات وہستی خود را از آن خود نه بینند ایشان را نه ذات بود ونه صفت نه فعل نه اثر در هر دو عالم هیچ ندارند واین وصف که هیچ ندارند هم ندارند درین مقام ست انچه گفته اند الفقیر لا یحتاج الی اللہ چه احتیاج صفت محتاج بود وقائم بذات او وایشان را نه ذات ست ونه صفت همانا الفقر فخری اشارت باین معنی ست واین فقریست که بعض صوفیه وا باین هیچ مقام اثبات نکرده اند وصاحب این فقر اندرون کون هیچ کس نشناسد مگر جناب حق سبحانه وتعالی حضرت خداوند تعالی غیور است خواص اولیا را خود را از نظر اغیار مستور دارد تا غایتی که از نظر خود نیز مستور باشند وشیخ قطب الدین شقی

قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند ثم الفقر وہو عدم الاملاک وتخلیۃ القلب عما خلت عنہ الید
پس از ارادت مقام فقر است وآن نابودن املاک ست کہ الفقیہ من لا شیئ لہ وخالی شدن دل
از انکہ خالی شدہ است از وی دست وصاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند اگر دست از املاک
خالی شدہ است لیکن دل از طلب وی خالی نشدہ او را مقام فقر نبود زیرا کہ طالب ہر چیزی بامطلوب
خود ست بحکم طلب اگرچہ آنرا نیابد حضرت شبلی قدس سرہ فرمودند فقیر آنست کہ او را غنا نبود مگر بحق تعالے
وحضرت نوری قدس سرہ فرمودند فقر آنست کہ نزد یک عدم سکوت باید ونزد یک وجود بذل شتاید
وحضرت عبد اللہ انصاری قدس سرہ میفرمایند کہ فقر سہ وجہ است اضطراری واختیاری وحقیقی
اضطراری نیز بر سہ وجہ است کفاراتی وعقوبتی وتطہیری یعنی نشان کفاراتی صبر ست ونشان عقوبتی
اضطرار ونشان تطہیری شکایت وفقر اختیاری نیز بر سہ وجہ است درجتے وقربتی وکرامتی نشان
درجتی قناعت ست ونشان قربتی رضاست ونشان کرامتی ایثار ست وفقر حقیقی نیز بر سہ وجہ است
وی حاجت از خلق گردانیدن ودست حاجت بحق تعالے برداشتن وہر چہ دون حق تعالے است
آنرا پشت دادن وحضرت ابن جلا قدس سرہ فرمودند فقر آنست کہ ترا نباشد وچون باشد ہم ترا
نباشد یعنی تا نباشد ترا میل وطلب نباشد وچون یافتی بر موجود اعتماد نباشد تا حال وجود وحال
عدم یکسان باشد پس فقر عبارت از نیستی ست کہ گفتہ اند اگر چند سہ موی از دنیا در ملک فقیر باشد
فقر وی تمام نبود واگر گفتہ اند انا اتم الفقر یعنی لاحول ولا قوۃ واگر گفتہ اند ہو اللہ یعنے
الا اللہ ومقام نبوت جامع است مر جملہ مقامات را با اینہمہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ
وآلہ واصحابہ وسلم افتخار بفقر کردند وفرمودند الفقر فخری معلوم شد کہ فقر برتر ست از زہد زیرا کہ
زہد کہ مجرد ترک حظوظ فانی ست برامید یافت نعمت وحظوظ باقی واین را اہل معرفت بیع و
شرا وسلم گویند۔

جوہر در فقر روزی رؤسای قریش در مجلس شریف معلی بحضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم حاضر بودند ونزد ایشان فقرا شستہ صورت مصاحبت واخلاص می نمودند
رؤسای قریش ناخوش شدہ عرض کردند کہ ما را از ایشان ننگ می آید ومخالطت با ایشان خوار
می نماید اگر ایشان از صحبت دور شوند ما واشتال ما بیایند وایمان آرند فرمان رسید دور مکن کسانی را
کہ پروردگار خود را در بامداد وشبانگاہ میخوانند باز پیغام کردند کہ اگر ایشان دور نشوند با ما در مجلس ننشیند
فرمان رسید کہ مجلس خود را با کسانیکہ پروردگار خود را در بامداد وشبانگاہ میخوانند باز پیغام کردند

که در حضور ما برایشان توجه نشود بلکه توجه بسوی ما رود فرمان رسید که تجاوز نکنند. دو چشم تو از دو بدین روی درویشان اگرچه نزدیک خلق درویشانند لیکن نزد من تو انگرانیشانند خود حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم عظمت فقر املا خطه نمودند فرمودند خداوندا در حیات و ممات مسکین باشم و حشر من نیز در زمره مساکین بود سه دولت فقر خدایا بمن ارزانی دار که این کرامت بسبب حشمت درویشانست

جوهر حضرت امیر المومنین ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه فرمودند الامن عرف الله تعالی لم یکن له فاقة ولا وحشة بعضی میفرمایند که لم یکن له فاقة اشاره است برآنکه انتم الفقرا والله والله هو الغنی ولم یکن له وحشة اشاره است بر کمال انس وانبساط

جوهر فقر عبارت از فنای الله است واتحاد قطره با دریا واین نهایت سیر و مرتبه کاملان است و انچه فرموده اند الفقر سواد الوجه فی الدارین عبارت ازانست که سالک بالکلیه فانی فی الله شود بحیثیتی که او را در ظاهر و باطن و دنیا و آخرت وجود نماند و بعدم اصلی ذاتی راجع گردد اینست فقر حقیقی و اینجهت فرموده اند که انتم الفقرا والله زیرا که این مقام اطلاق ذات حق ست و اینجا غیر و مباینی گنجائی ندارد و جمیع اضداد و تعانق اطراف عبارت ازین مرتبه است واین سواد اعظم ست زیرا که سواد اعظم آنست که هر چه خواهند در و باشد. و هر چه در تمامت موجودات مفصل ست درین مرتبه بطریق اجمال ست کالشجر فی النواة و مجموع عالم تفصیل این مرتبه اند. و هیچ شے بیرون ازین مرتبه نیست واین مرتبه غیر از انسان کامل هیچ موجود دیگر را میسر نیست وازین جهت ست که انسان کامل اکمل همه موجودات وسبب ایجاد عالم

جوهر حدیثی که روایت کرده اند بعض اهل تصوف از رسول مقبول صلی الله تعالی علیه وآله وصحبه وسلم الفقر فخری ومعنی آن ثابت ست چنانکه در خبر صحیح ثابت ست که مختار گردانید مرا میان آنکه باشم من نبی ملک یا نبی فقیر پس اختیار کردم که نبی فقیر باشم واکثر ان بودن فقر فخر موجه باین وجه نمودند که فقر با قناعت و رضا لازم ست و آن موجب وصول بمراتب رفیعه است و مانع است در اکثر از حظوظ نفسانیه بخلاف غنی و اکثر مانع رفعت مرتبه و موقع است در حظوظ نفسانیه و ثواب فقر اینیست از ثواب اغنیا که فقرا داخل شوند جنت را قبل اغنیا اگرچه در اعمال مساوی باشند اینگفته اکثری ست نه کلی زیرا که اگر شخصے را بخواهش حق تعالی بے طلب از وی و یا با طلب او رود امر الی بطلب ملک و غنا رسید او را بهیچ مانع نیست از رسیدن بمقامات علیه واین فضل که باین غنی حاصل ست نیست مر آن فقرا را که باین مرتبه رسیدند چنانکه حضرت سلیمان علیه السلام

ملک وغنی بودند و بمقام اعلی رسیدند و غنا ہیچ ضرر بمقام ایشان نکرد و از حضرت سلیمان کہ دعا کردہ بود برای یافت ملک چنین کہ غیر را سزاوار نباشد بامر الہی بود چنانکہ شیخ اکبر نص فرمودند بران و فصوص الحکم پس دین طلب عبد ممتثل امر الہی بودند و ماجور خواہند شد بدین طلب و ہمچنین بعض عارفان کہ اغنیا بودند و غنا بایشان ضرر نرسانید در مقامات ایشان۔ مقام عبدیت فوق ہمہ مقامات ولایت است و آن استیفاء حقوق عبدیت ست و صاحب این مقام نمی بیند چیزی را و ملک خود زیرا کہ عبد مالک نمی تواند شد و ہمہ اشیا را ملک جناب حق سبحانہ و تعالی می بیند و خود تصرف نمی کند مگر بامر سید خود و بوجہی ترک نمیکند حقی از حقوق عبدیت و این مقام محمدست صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم آنسرور عالم علیہ السلام عبد محض بود و جناب خداوند تعالی تعبیر فرموده است از آنجناب۔ و عالم علیہ السلام عبدیت را فقر و ذلت لازم ست پس صاحب این مقام خود را فقیر می بیند در کل حال و ذلیل می بیند خود را بین یدی اللہ و این فقر و ذلت عین عزت و لیست و موجب رفعت عظیمہ ست لہذا فرمود کہ فقر فخر من ست و این فخر علیہ السلام ظاہر شد بر روز قیامت بر ہمہ کسان و این فقر سید الاولین و الآخرین است صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و ہمہ عارفان در باتباع او شدند۔ ملک العلماء ثنوی مولوی

چو ہر صاحب خواند النوا و قدس سرہ میفرماید کہ سخن در معاملہ فقرا افتاد و بیع و شرا سید ایشان حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالی سرہ العزیز فرمودند کہ شیخ بدر الدین اسحاق کہ انتظار کسے داشتند و فرمودند کہ ایزد را بیاد آرید و الا دوش بعد از ان فرمودند کہ درویشانہ فروشی التماس کردند کہ درویشانہ فروختن چگونہ باشد فرمودند کہ بخانہ بازنیایی ہر بہائی کہ بدہند بفروشی

جوہر در رشحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ در معنی آیہ یا ایہا الناس انتم الفقراء الی اللہ میفرمودند کہ آدمیان محتاج حق سبحانہ اند و چون حق تعالی بعلم قدیم خود میدانست کہ آدمی بحسب مقتضای بشریت بنان و آب و اسباب دنیوی محتاج خواہد بود لاجرم جمال قیومیت خود را از مظاہر اشیا ظاہر گردانید تا آدمی ہر چہ محتاج شود فی الحقیقت محتاج بحق سبحانہ باشد از وجہ قیومیت وی تعالی شانہ

جوہر فقرا اینانکہ شیخ اکبر قدس سرہ فرموده اند آن کسانند کہ مفتقر و محتاج شوند باعتبار آنکہ ہر چیز مسمی است پس عامہ انسان محجوب اند باشیا از حق و این فقرا سادات اند می بینند اشیا را مظاہر حق کہ قائم بوجود است و درین اشیا برای عباد خود پس این فقیر در احتیاج خود بسوی سمع و بصر ہم محتاج ہست تا بحق چہ سمع و بصر مظاہر حق اند و ہمچنین جمیع اشیا باین مرتبہ است کہ مظاہر حق ست و این حال فقراست و

فقیر آنست که محتاج بهر شیی باشد و بسوی خود کسی را محتاج نه بیند که خود را عبد می بیند و کامل ست و معبودیت پس این فقر اسنی و اعظم حال ست از حالات بایزید سوال کرد نا از حق یا فوا اتقرب الیک بچه چیز قرب حاصل کنم بتو ای الله تعالے در جواب فرمود یا لذلة والافتقار تقرب حاصل کن بذلت و افتقار یعنی خود پیش بر خلقے ذلیل و خوار باش و خود را در همه حال مفتقر بسوی حق دان بر نظر کہ حق ظاہر می شود بشرح مثنوی

جوہر ۵ جمله ما و من به پیش او نهید ۔ ما لک ملک اوست ملک او او نهید ۔ یعنی جمله اشیا تسلیم او سبحانه بکنید که او مالک همه کائنات ست و شما فقیر هستید اصلا شیا را مالک نیست چنانکه الله تعالے میفرماید و انتم الفقراء الے الله تعالی شیخ ابو یزید را فی بس سر و فرمود متقرب شو بسوی من بآن چیز که نزد من نیست ابو یزید قدس سره عرض کرد که چه چیز ست که نزد تو نیست ای الله فرمود که ذلت و افتقار ست که نزد من نیست متقرب شو بذلت و افتقار پس کمال ولی آنست که خود را فقیر الی الله داند در همه اوقات و این فقر انصب العین دارد بحسب ظاهر او مفتقر است باشیا و حاجه از ذات چنانکه محتاج ست بسلطان و اموال و لباس و غیر آن و یا داخله در ذات چنانکه مفتقر است بسوی قوی اخود و پس آن، ولی این فقر افقر بسوی حق داند و مشهود وی باشد که اینهمه محتاج الیه می نماید همه مظاهر حق اند و این حاجت که هست بسوی ظاهر ست نه بسوی مظاهر و شیخ اکبر فرموده که اولیا فقرا اند و آنها کسانند که محتاج می شوند بسوی هر شے من حیث آنکه آن شی عین تجلی الله ست چه حقیقت آنست از آنکه مفتقر شود احدی بسوی غیر الله ۔ و الله تعالی خبر داده است که همه اوراد انسان فقیر و محتاج اند بسوی الله علی الاطلاق بلا تخصیص پس دانستم که حق ظاهر است در صورت هر شے مفتقر الیه ست و اکثر ناس محجوب اند باشیا مفتقر الیها از الله تعالی و گمان می برند که ما محتاجیم بغیر الله تعالی و این سبیان که اولیا الله اند می بینند اشیا را مظاهر حق و حق متجلی شده است در ان مظاهر برای عباد خود پس نیست محتاج این فقیر مگر بسوی الله در احتیاج بسوی اشیا پس هم لطیف ست سریان حق در موجودات و سریان بعض در بعض الله تعالی میفرماید و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون نه پیدا کردم جن و انسان را مگر برای آنکه عبادت کنند مرا یعنی ذلیل باشند پیش من و تذلل حاصل نمی شود مگر آنکه دانند بمعرفت مشهود مراورا همه اشیا پس متذلل شوند مرا که ظاهرم و نه متذلل شوند مظاهر را و فقیر آنست که متذلل شود بسوی هر شی تا این مشاهده پیدا شود و نه مفتقر شود بسوی وی هیچ چیز و هیچ احد در مشهود وی پس این حالات ست و شیخ اکبر تحقیق فقر

بوجہ اتم فرمودہ گفتہ کہ فقر و حاجت و ذلت صفت ذاتیہ است انسان را و انسان بہر وجہ فقیر است بسوی اللہ و بمظاہر کہ ظاہر شود و فرمودہ کہ غنی صفت حق ست و انسان موصوف نمی شود اصلا چہ اللہ تعالے مصالح انسان در استعمال اعیان بعض اشیا گردانید پس ناچار ست کہ آن اشیا را استعمال نماید پس سوی این اشیا فقیر و محتاج ست و او را غنا نیست بہمہ حال پس او فقیر ست بہمہ وجوہ بسوی اللہ۔ ہمہ کائنات ملک اللہ است و انسان بہر وجہ فقیر و ذلیل ست و این مشہود ست مر عارف را پس می باید انسان را کہ بہر چیز مسلم دارد بوی و خود را خلیفہ داند و تصرف کند بوجہ خلافت نہ بوجہ آنکہ ملک خود داند کہ منافی معرفت مشہود وی ست لیکن بوجہی کہ شرع شریف بآن اذن دادہ است۔ شیخ مثنوی معنوی

جو پرد درویش بالفتح یعنی خواہندہ از دریا و این در اصل درویز بود زا بالتبدیل معجمہ بدل کردند و در اصل درآویز بود یعنی آویزندہ از در چون گدا بوقت سوال از در نا می آویزد یعنی در را میگیرد و لہذا گدا را درویش گفتند و بعضی محققین نوشتہ اند کہ درویش در اصل دریوز بود و دریوز بود واو قلب مکانی کردند و دریز شد بعدہ زا بالتبدیل بدل کردند و یوز صیغہ امر ست از یوزیدن کہ بمعنی جستجو کردن است این وجہ آخرین مستفاد ست از سراج اللغات و وجہ اول کہ سابق مذکور شد از مدار و موید و سرور ے و سراج و چون اطلاق این لفظ بر خدا سیدگان گوشہ نشین صادق نمی آید و زیبا نمی نماید لہذا فقیر صاحب معرفت۔ الحجت تمیز درویش بضم دال باید گفت در نصورت مرکب باشد از دَر کہ بمعنی مراد یعنی مراد است و درویش کہ در اصل واصل بود مزید علیہ و ش کہ کلمہ تشبیہ است چنانکہ سار مزید علیہ بر لعبدہ و او را کسرہ دادہ الف را بقاعدہ امالہ یای مجہول کردند کسی از اہل لغت این وجہ ننوشتہ فقیر مولف بدعای درویشان از قوانین فارسیہ استخراج نمودہ۔ چنین مذکور ست در غیاث اللغات۔

جوہر درویش باصطلاح این طائفہ علیہ آنست کہ در پرتو نور تجلی نیست گشتہ و در فنا از خودی عین بقا بحق یافتہ

جوہر در بیان آنکہ فقیر صابر فاضل تر ست یا غنی شاکر صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرماید کہ فقیر صابر نزدیک شیخ جنید بغدادی و خواص و ابو النجیب سہروردی و بنسبت علما فاضلتر است از غنی شاکر و علامت آن فقیر آنست کہ از زوال فقر چنان نترسد کہ غنی از زوال غنا تا دلیل بر آنکہ فقیر را بر غنی فضل ست قولہ تعالی المحمد صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم واصبر نفسک مع الذین یدعون ربہم بالغداۃ والعشی یریدون وجہہ و این امر از جہت فقرا بود و جای دیگر فرمود ولا تطرد الذین یدعون ربہم بالغداۃ والعشی یریدون وجہہ و این نیز از بہر ہمان فقرا بود و وجہ

منسوخ

مشهور ست یدخل فقراء امتی الجنة قبل الاغنیاء بنصف یوم وذلک خمسمائة عام ودر حدیثی بالربعین خریفا وان اربعین خریفا چهل سال مراد ست مراد ازین تقدم درویش حریص ست بر تونگر حریص و تقدم پانصد سال تقدم درویش زاهد ست بر تونگر حریص ونیز وارد ست که جبرئیل علیه السلام بحضور حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم عرض کردند که خداوند تعالی سلام میرساند ومیفرماید که این کوهها را زر گردانم وباشما باشند فرمودند دنیا سرای کسی ست که او را سرا نباشد ومال کسی ست که او را مال نباشد آنرا کسی جمع کند که عقل ندارد وود خبرست که آخر پیغمبران که در بهشت رود حضرت سلیمان بن داؤد باندازه ملک او وآخر یاران من که در بهشت برود عبدالرحمن بن عوف ست برای تونگری او وود خبرست از اهل بهشت که فرمودند حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم چون خداوند تعالی بنده را دوست دارد مبتلا گرداند وچون بدوستی کامل او را دوست دارد او را سرمایه گیر یعنی او را نااهل گذارد ونه مال ومردے بخدمت حضرت ابراهیم ادهم قدس سره ده هزار درم آورد قبول نکردند وفرمودند میخواهی که نامت از دیوان درویشان پاک کنی اهل تصوف میفرمایند معراج الفقیر فی لیلة الفاقة فقر سری از اسرار است در ملک وملکوت هرچه بود در نظر حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم در شب معراج نهادند بگوشه چشم ننگریستند وفرمودند الفقر فخری اگر امروز انچه محمد ودوفرعون را دادند تراندهند در زیر این سری دان نه بینی که حضرت سید المرسلین صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم از شب معراج باز آمدند در خانه قوت یک روز نبود ابن عطا قدس سره گفت تونگر شاکر فاضل تر از درویش صابر حضرت جنید بغدادی قدس سره ابن عطا را بدای این دعا بدکردند پس او مبتلا شد بکشتن فرزندان وتلف مال وزوال عقل چهار ده سال وجوع کرد وتفضیل درویش صابر بر تونگر شاکر وود خبرست که درویشان پیش حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم نالیدند از سبقت تونگران بخیرات وصدقات وحج وغیره پس حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم ایشان را کلمات آموختند در تسبیح وفرمودند که ایشان بدان بیش ازان یابند که تونگران یافته اند پس تونگران نیز کلمات آموختند پس درویشان بحضور حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم باز گشتند حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم فرمودند ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء وروایت ست از انس بن مالک که درویشان رسولی فرستادند بخدمت حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم وآن رسول التماس کرد که درویشان عرض میکنند که تونگران در بهشت روند که حج میکنند ومانمی توانیم وعمره می کنند ومانمی توانیم وچون بجهاد روند مالها می خود خرج می کنند فرمودند که درویشان را از من برسان که هر گز از تونگران صابر

وثواب امید دارد و او را خصلت باشد که تونگران را نبود اما یک خصلت آنکه در بهشت غرفهاست که اهل بهشت دران همچنان نگرند که اهل زمین در ستارگان آسمان و دران درنرود مگر پیغمبر و درویش یا مومن درویش دوم آنکه درویشان پیش از تونگران بنیم روز و آن پانصد سال باشد در بهشت روند سوم آنکه چون تونگران بحساب الله گویند و درویش هم گوید تونگر بدرویش نرسد اگرچه ده هزار درم دران نفقه کند همچنین هم کار بار نیک و این دلیل ست بر آنکه انچه فرمودند ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء بدان زیادت ثواب درویشان خواست برنوکر که ذا فی ترجمة الاحیاء درین جواب محل نظرست زیرا که جوابی ظاهر بی تکلفست اولی آنست که بگوییم ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء عائد بسوی گفتن تسبیحات مراد باشد یعنی گفتن تسبیحاتی که شما میگفتید ایشان هم میگویند فضل خداوند تعالی ست و ازین فضل غنی بر فقیر نیاید نه زیرا که در گفتن تسبیحات فریقین برابرند و انچه در حدیث ست الید العلیا خیر من الید السفلی یعنی دست برتر که دست دهنده است بهتر ست از دست فروتر که آن دست ستاننده است علی ما ورد فی تتمة هذا الحدیث و الید العلیا هی المنفقة و الید السفلی هی السائلة پس محققان میفرمایند که بهتری دست معطی نه بدین وجه است که وی غنی ست مال سید هد بلکه بدین وجه است که از مال بیرون می آید و بعضت فقر خود می آراید پس همین حدیث که در فضیلت سخا و عطاست دلیل ست بر فضل فقیر بر غنی نه فضل غنی بر فقیر که غنا رشان بوجود اسباب و غنا را و با سباب نیست ذاتی ست بزرگی فرماید که اگر اغنیا صاحب صدقه باشند فقرا صاحب صدق باشند و صدقه هرگز ما مند صدق نباشد پس هر کرا فضل نهد غنا و انفاق و عطا را بر فقر بسبب سخا و عطا چنان بود که کسی فضل آرد معصیت را بر طاعت باعتبار فضل توبه و توبه را فضل ست از بهر ترک معصیتی که مذموم است نه باعتبار نفس معصیت همچنین فضل انفاق و عطا که هست ازینرو ن آوردن مالیست که شاغل ست مرنده را از خداوند تعالی و در خزانه جلالی مذکورست که صاحب کشف المحجوب قدس سره میفرمایند که ید علیا ید فقیرست زیرا که ید فقیر ید نیابت من الله تعالی است و زکوة حق فقیرست و فقیر حق خود می ستاند و فرمودند که ید فقیر عطیه است زیرا که معطی ثواب ست و آن باقی ست پس علیا ید آخذست و ید معطی ید سفلی باشد زیرا که فانی ست و درویش قانع فاضلتر از تونگر حریص ممسک باغنده تونگری که مال خود و خیرات نفقه کند فاضل تر از درویش حریص بود اما تونگری که بمال تمتع گیرد اگرچه در مباح باشد فاضلتر از درویش قانع نباشد

جوهر در صدق صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که صدق از جمله مکارم اخلاق است و حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم بر آن تحریص فرمودند علیکم بالصدق فانه یهدی الی الجنة و مراد از صدق فضیلتی ست راسخ در نفس آدمی که اقتضاء توافق ظاهر و باطن و تطابق سر و علانیت

او کند اقوالش موافق نیات باشد و افعالش مطابق احوال آنچنانکه نماید باشد ولازم نبود آنچنانکه باشد نماید چه ممکن ست حقیقت اخلاص هر کمتان بعضی از احوال باعث شود و در صدق ریا ممکن ست چه ریا اظهار خیر ست و در نظر غیر نماید که در ان اظهار صادق بود لیکن مخلص نباشد و حقیقت صدق اصلی ست که فروع جمله احوال و اخلاق پسندیده از ان متفرع و منشعب اند و صدق درجه ثانی نبوت ست جمله سعادت دینی و دنیوی نتایج از دواج صدق و نبوت اند اگر صدق نبودی که حامل نقطه نبوت گشتی و نتیجه ابناء غیب بحصول نپیوستی پس بنا همه خیرات بر قاعده صدق بود از حضرت سید الطائفه شیخ جنید بغدادی قدس سره پرسیدند که میان صدق و اخلاص چیچ فرق ست فرمودند **علی الصدق اصل وهو الاول والاخلاص فرع وهو تابع** و هر گاه که نفسی بکمال صدق متخلق گردد چنانکه ظاهر و باطن او بیکدیگر متساوی شوند اسم صدیقی بر و افتد و فروع اخلاق حسنه از وی منشعب گردد و اصول صفات ذمیمه از و منقرع شود صدق حدیث پدید آید و کذب و افترا دبیتان برخیزد و انصاف روی نماید و دعوی متواری شود و وفا بجای اخلاف وعد بایستد و وفاق بجای نفاق بنشیند و خشیت بصفا و خیانت بامانت مبدل گردد و وحریت ثابت شود و تکلف برخیزد و علامت صادق آنست که اگر تقدیر آشکارا و علانیه گردد و خلق عالم بیکبار بر حال او مطلع شوند تغیر و تغیر در سار نگردد و علامت صدق منجنش آنکه دعوی محبت برد و شوا آید و خلاف مراد آسان و علامت کذب آنکه بر عکس این بود و صادق کسی را گویند که او راست بود در اقوال خویش و صدیق کسی را گویند که او راست بود در جمیع اقوال و افعال و احوال -

جوهر در مقام صدق شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رساله مکیه میفرمایند **ثم الصدق وهو استواء السر والعلانیة وذلک بالاستقامة مع الله تعالی ظاهرا وباطنا سرا وعلانیا** پس از مقام فقر صدق ست و آن برابر کردن ست نهان و آشکارا و این برابری کردن بسبب استقامت یافتن باخداوند تعالی ظاهر و باطن نهان و آشکارا یعنی هر کرا در ظاهر و باطن با حق تعالی استقامت بود که جز حق تعالی در خطره مکذر و برابر کردن نهان و آشکارا روا نبود - اسلم شود -

جوهر در مقام صبر شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رساله مکیه میفرمایند **ثم الصبر وهو ترک الشکوی الی غیر الله تعالی** پس از تعبیر مقام صبر ست و آن ترک گله کردن ست بسوی غیر الله تعالی و صاحب مجمع السلوک قدس سره میفرمایند که درین اشارت ست که اگر این گله بنده را با خداوند تعالی افتد آنرا شکایت نگویند بلکه اظهار عجز و بیچارگی خود ست و انچنین در شرع ممدوح ست حضرت سهل عبد الله تستری قدس سره میفرمایند **الصبر انتظار الفرج من الله تعالی** صبر نشستن بود ن کشادگی از حق تعالی

بہ ایں معنی کہ نالہ وقال اللہ تعالیٰ والصابرین فی البأساء والضراء وحین البأس اولئک الذین صدقوا اولئک ہم المتقون باساء مصیبت ست وضراء درویشی ست وحین البأس ہنگام کارزار یعنے صبر کنندگان درین حالتہا ایشان صادقانند وایشان متقیان وخبرست کہ الایمان نصفان نصفہ شکر ونصفہ صبر یعنی موجب ایمان دو چیز است نیمی شکر در نعمت ونیمی صبر در بلا اگر بندہ شکر ونعمت کرد وصبر در بلا بداند کہ آنچا ایمان وتوحیدست واگر دعوی ایمان وتوحید بنمی واین ہر دو نہ بینی بداند کہ آنچا دعوی مجردست ودعوی مجرد بی گواہ محلوم ست واز امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ منقول ست الصبر من الایمان بمنزلۃ الراس من الجسد صبر از ایمان بمنزلہ سرست از تن وتن بے سر چہ بود ہمچنین ایمان بے صبر۔

صبر سہ قسمست یکی صبر از اتیان عصیان دوم صبر بر طاعت وعبادت کہ نفس را دشوار است سوم بر مصائب واین از ان ہر دو عظیم القدرست مرویست کہ روز رستخیز حضرت خداوند تعالیٰ بفرماید کسانے را کہ بلا مبتلا کردہ بودم وایشان صبر کردہ اند من شرم میدارم کہ برایشان دیوان عمل نشر کنم یا میزان حساب بر پا کنم۔

چوہر در بحبت الاسرار مذکورست کہ سوال کردہ از حضرت غوث الثقلین از صبر فرمودند صبر عبارتست از استادن وساکن شدن بہ آنمایش وبلا بحسن ادب وثبات نمودن باید ایتعالیٰ باچشیدن تلخی قضاء او سبحانہ بعمل کردن بر کتاب وسنت وصبر چند قسمست صبر بند وآن ثبات ست بر اوامر الہی وباز ماندن از نواہی او تعالے وصبر مع اللہ وآن عبارت از سکون واطمینان در مقابل جریان قضا وفعل در حق بندہ وظاہر کردن غنا باوجود فقر بے ترشروئی وصبر علی اللہ وآن عبارت ست از میلان بندہ بسوی وعدہ حق تعالیٰ در ہر باب وبیزار دنیا بسوی عقبیٰ سہل ست بر مومن وجدائی خلق بواسطہ حق سخت ترست وبیرکردن از نفس بسوی حق سخت ترست وہم صبر مع اللہ سخت ترست وفقیر صابر بہترست از غنی شاکر وفقیر شاکر بہترست از ہر دو وفقیر صابر وشاکر بہترست از ہمہ واستحان نمی کند وبلا نمی فرستد مگر کسی را کہ می شناسد اورا۔

چوہر صاحب مصباح الہدایۃ میفرماید کہ معنی صبر در عرف حبس مریدست از مراد منہی عنہ یا ربط کارہ بر مکروہ ومامور بہ واثبات این مقام بعد از مقام فقر از ان اتفاق افتاد کہ از جملہ انواع صبر یک صبر بر فقرست ہر چہ پیش سومن آید از نعمت وبلا داند کہ نتیجہ مقضا وقدر الہی وحاصل ارادت واختیار حق ست پس اگر از جملہ مکارہ بود بران صبر کند واگر از جملہ ملاذ ومحاب بود بران شکر گوید وصبر سہ نوع ست نفسی

وصبر قلب وصبر روح اما صبر نفس دو گونه است یکی صبر از مراد دوم صبر بر مکروه وصبر از مراد دو گونه است فرض ونفل فرض صبر است از محرمات شرعیه که نفس بدان متشوق بود ونفل صبر بر مکاره چون شبهات وزیادت قول وفعلی چه ترک آن از قبیل مستحبات ست وصبر بر مکروه هم دو گونه ست فرض ونفل فرض صبر ست بر اداء فرائض عبادات از صلوة وصوم وزکوة وحج ونفل را انواع بسیار ست مانند صبر بر نوافل عبادات وصبر بمراعات اقتصاد وصبر بر کتم کرامات واحوال وصبر بر خمول وصبر بر زندست وصبر بر فقر وصبر بر انعای آن وصبر بر بلا ومصیبت وصبر بر نعمت وعافیت چه صبر بر نعمت تا در مناهی صرف نشود ودشوار تر صبر بر بلا تا باشد وصبر بر عافیت تا در فتنه نیفتد دشوار تر از صبر بر مصیبت باشد سهیل بن عبد الله قدس سره گوید الصبر علی العافیه اشد من الصبر علی البلاء وصبر نفس را صبر فی الله خوانند اما صبر قلب هم بر دو گونه است صبر بر مکروه وصبر از مراد اما صبر بر مکروه یا بر دوام مراقبه وذکر الله تعالی وآنرا صبر علی الله گویند یا بر التفات بعالم نفس واشتغال بتدبیر وسیاست او وآنرا هم صبر لله خوانند واز ین صبر لله تا صبر لله اول تعبد المشرقین فرق ست چه صبر لله اول همچون صبر علی الله نیست یا دلی بود که هنوز از شائبه میل بعالم نفس ومتابعت هوا صافی نشده باشد وصبر لله دوم نسبت با ولی که بکلی متوجه بعالم قدس گشته باشد وخواهد که غطاء بشریت که حجاب دوام مشاهده است از پیش بردارد واشارت علم با بقاء رابطه حیات کاملیکه مرکب تکالیف ست بر تدبیر مصالح نفس صبر فرماید اما صبر از مراد بنسبت بصابر اول ودوم از مخالفت نفس وهوا بود آنرا هم صبر لله گویند ونسبت باصابر سوم صبر اند دوام محاضره ومکاشفه بود آنرا صبر عن الله خوانند

جوهر بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سره میفرمایند که صبر عبارتست از ترک شکوی برصول رنج بسوی غیر الله تعالی اما شکوی بسوی الله تعالی مانع صبر نیست بلکه ترک شکوی بسوی او سبحانه مقاومت با جناب الهی ست واین صبر موجب رفعت مرتبه است پس رنج مقتضی نعمت شد پس غضب منوب برحمت شده وشیخ اکبر قدس سره میفرمایند که کسی که در رنج این نعمت داند که آن رنج منوب بآن نعمت ست اوشاکر ست نه صابر که او رنج را رنج نمیداند چنانکه امیر المومنین عمر رضی الله تعالی عنه وبهر رنج که میرسید شکر میکرد وفرمودند شیخ اکبر که شکوی بسوی الله تعالی منافی صبر وفنا نیست زیرا که الله تعالی در حق حضرت ایوب علیه السلام فرمود انا وجدناه صابرا بر ستیکه یافتم ایوب را صابر با وجود آنکه شکوی مرض خود بسوی الله تعالی کرده بود

جوهر شخصی از حضرت شبلی قدس سره پرسید که کدام صبر اشد ست پر صابرین فرمودند صبر فی الله سائل گفت لا فرمودند صبر لله گفت لا فرمودند صبر مع الله گفت لا فرمودند پس کدام صبر سخت تر ست

سائل گفت صبر عن اللہ شیخ شبلی تعوذ زند و فوق ہمہ صبر با اللہ است چہ حصول آن بعد الفنا تعلق دارد ہر گاہ کہ بندہ از خود فانی و بحق باقی گشت صبر او بل ہمہ او صافش بحق تعالی بود و اشارت مشائخ در صبر بنیتر آنست کہ بصبر نفس تعلق دارد چنانکہ قول بعضی ست الصبر حبس النفس علی المکروہ و حقیقت صبر آنست کہ در صبر ہم صابر بود نہ بنظر فرج چہ انتظار فرج منافی صبر است ۔ مصباح

جوہر صبر روح بردوگونہ است یکی صبر بر مکروہ و آن صبریست بر اطراق بصیرت از تحریف نظر در مشاہدہ جمال ازلی و انطواء روح در مطاوی حیا رعایت ادب شہود او این صبر را صبر مع اللہ خوانند دوم صبر از مراد و آن صبریست از اکتحال بصیرت بنور مشاہدہ جمال ازلی در حضرت جلال لم یزلی و این صبر را صبر عن اللہ خوانند و دشوار تر صبر ہا اینست چہ در ین صبر منازعت با روح ست و منازعت با روح دشوار تر از نفس است و قالب ۔

جوہر در صبر جمیل صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند کہ صبر جمیل آن باشد کہ دانستہ نشود کہ صاحب مصیبت کیست باید کہ اظہار اندوہ و تغیر عادات بر خود نکند و پوشیدنی و آن کار ہا کہ در تحت اختیار او داخل ست از ان دور باشد و رضا بقضای حق تعالی ظاہر گرداند و بر عادت خود مستمر بماند و دردمند شدن دل و رفتن آب چشم از حد صابران بیرون نیارد و چہ این بمقتضای بشریت ست

جوہر در آنکہ درجہ صبر در مصیبتہا بچہ باید سوال درجہ صبر در مصیبتہا بچہ باید کہ کار باختیار او نیست و او مضطر ست اگر مراد آنست کہ در نفس او کراہت مصیبت نباشد این در اختیار او نیاید جواب بیرون آمدن او از درجہ صابران بخزع باشد و بدین گریبان و رون خمشہ و مبالغہ در شکایت

جوہر در بیان اہل صبر در مجمع السلوک [للشیبانی] مذکورست کہ اہل صبر بر سہ مقام اند اول آن ترک شکایت ست و این درجہ تائبان ست دوم رضا بمقدور و این درجہ زاہدان ست سوم محبت آنست کہ مولی با وی کند و این درجہ صدیقان ست پس مقام محبت عالی ترست از مقام رضا چنانکہ مقام رضا عالی تر از مقام صبرست و این انقسام در صبری مخصوص ست و آن صبریست بر مصیبت و بلا ۔

جوہر در آنکہ بر بلا ہای حق تعالی صابر بلکہ شاکر باید بود در شحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ بر بلا ہای حق تعالی صابر بلکہ شاکر باید بود زیرا کہ حق تعالی را بلا ہای صعب تر از یکدیگر بسیار ست پس فرمودند کہ حدیث مولانا نظام الدین قدس سرہ گفتند کہ دو برادران توامان بودند کہ از یک شکم آمدہ بودند و پشت ایشان بر یکدیگر چسپیدہ چون بزرگ شدند دائم زبان بشکر جناب الہی جاری و اشتند کسی از ایشان پرسید کہ باچہ

چنین بلای صعب کہ شما را واقع است چہ جای شکر گذاریست گفتند ما می دانیم کہ حق سبحانہ وتعالی را
ازین بلا بلاہای صعب تر بسیارست برین بلا شکر می گوئیم کہ مبادا ابتلای ازین عظیم تر مبتلا شویم ناگاہ
یکی از ایشان بمرد و آن دیگری گفت اینک بلای صعب تر پیدا شد اکنون اگر این مرده را از من
قطع کنند من نیز بمیرم واگر قطع نمی کنند مرا مرده کشتی می باید کرد تا وقتیکہ بدن وی فرسوده شود و بپوسد

جوہر در مقام تصبر شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رسالہ مکیہ میفرمایند ثم التصبر وہو
حمل النفس علی المکارہ وتجرع المرارات پس از صدق مقام صبر کردن ست بتکلف وآن
داشتن نفس ست بر مکروہات وشداید وخوراندن وچشانیدن تلخیہاست یعنی اگر دی مالک صبر
نباشد بستم خود را در صبر آرد

جوہر در مقام ارادت شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رسالہ مکیہ میفرمایند ثم الارادۃ
وہی استدامۃ الکد وترک الراحۃ پس از زہد مقام ارادہ است وآن دوام رنج کشیدن و
ترک راحت کردن ست شیخ سعد الدین قدس سره در شرح این رسالہ مسمی بمجمع السلوک میفرمایند
ازینجاست کہ گویند مرید را اگر در خصومت گشتن زہ قاتل ست ہر مریدی کہ گرد خصومت گشت از وے
ہیچ کاری نیاید ومنع کسب در حق کسی بود کہ اوقات او مستغرق بحق تعالی باشد اگر در کسب مشغول شود
در کار او خلل افتد وقوت آن دارد کہ بے کسب ماندن تواند واگر چنین نبود کسب کردن شاید ومصنف
مقام ارادت را بعد مقام زہد آورد وشیخ نجیب سہروردی قدس سره در آداب مقام ارادت را
از زہد مقدم آورد والاولی ما قال المصنف اذ مقام الارادۃ علی ما ذکر لا یصح لا بعد
تصحیح التوبۃ والورع والتقوی والزہد

جوہر در مقام اخلاص شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رسالہ مکیہ می فرمایند
ثم الاخلاص وہو اخراج الخلق عن معاملۃ اللہ تعالی پس از ارادت مقام اخلاص است و
آن بیرون آوردن خلق ست از معاملہ کہ برای حق تعالی است یعنی ہر کاری کہ کند خلق را در نظر نیارد
وغرضی ومقصودی در معاملہ خود نباشد الا التقرب بہ الی اللہ تعالی

جوہر در اہل شکر صاحب مصباح الہدایہ قدس سره میفرمایند کہ اہل شکر دو فرقہ اند مبطلان ومحقان
مبطلان اہل نفاق اند کہ جز بر نعم ظاہرہ دنیوی شکر نگویند وبر نعم باطنہ اخروی مانند بلا وفقر روے از
حق تعالی بگردانند وآنرا از نعمت بلکہ از نقمت شمرند ونص تنزیل در حق ایشان اینست ومن الناس من
یعبد اللہ علی حرف فان اصابہ خیر اطمان بہ وآن اصابہ فتنۃ انقلب علی وجہہ واما محقان

مومنان اند کہ بثواب فقر و تحمل بلا در آخرت بی گمان اند و آنرا از اجل نعم شمارند و ایشان سہ طائفہ اند ضعفا و اقویا و اصفیا ضعفا آنند کہ اگرچہ بنعم اخروی ایمان دارند و بران شکر گویند ولیکن بسبب ضعف حال و تشبث صفات نفوس میل بہ نعم دنیوی زیادت دارند و بران شکر بیش گویند و اما اقویا آنہا اند کہ بقوت حال میل بنعم اخروی بیش کنند و بران شکر زیادت گویند و تزکیہ نفس خود ران ننمایند و اما اصفیا بکلی از تشبثات و تعلقات بقایای نفوس پاک و صاف شدہ باشند و ایشان را بجز وجہ حق اختیار نماندہ و باختیار حق تعالی مختار شدہ و آنچہ پیش آمد از بلا و عافیت بہیچ طرف میل نکردہ

جوہر در مقام شکر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید از انجمت کہ ثمرہ صبر جمیل ثواب جزیل ست و اداء شکر بر حصول این نعمت لازم و واجب و مقام شکر تالی مقام صبر آمد و معنی شکر از روے لغت کشف و اظہار ست مطلقا و در عرف علما اظہار نعمت منعم بواسطہ اعتراف دل و زبان و اعتراف قلبی موجب اظہار نعمت نسبت بانفس شاکر ست و اعتراف لسانی نسبت بدیگران پس کمال شکر باجتماع ہر دو صورت بندد و ادا معظمات نعم جناب الہی یکی نعمت شکر ست کہ توفیق اداء آن بہ بندہ ارزانی داشتہ اند پس شکر آن ہم واجب بود و اداء این شکر ہم بسیر نشود الا بعدل و غیبت نفس خود و استغراق در بحر نعم جناب الہی چنانکہ گفتہ اند الشکر ہو النعمۃ عن الشکر

جوہر در شکر علمی و عملی صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ شکر را بدایتی ست و نہایتے بدایت او علم ست بوجود نعمت و وجوب شکر بران و کیفیت ادا شکر ہر نعمتی و نہایتش عمل بر مقتضاء دلالت علم چنانکہ بدانکہ اصول دنیوی نعم جناب الہی اند و او بادا شکر از منعم مطالب و کیفیت آن صرف ست در مصارف شرعی مانند زکوۃ و صدقات و عطایا و ہدایا و کفران آن امساک باصرف در وجوہ معاصی و ہمچنین بداند کہ ہر یک از قوی ظاہرہ و باطنہ و جوارح و اعضاء نعمتی ست او را و باستخراج شکرے خالص خداوند تعالی را ازان مامور و مطالب و بداند کہ شکر ہر یک علی الیقین چیست مثلا داند کہ زبان نعمتی ست و نطق و نعمتی و شکر آن تلاوت کلام جناب الہی و ذکر او بسبحانہ و اظہار نعمت او و صدق و کفران آن کذب و بہتان و غیبت و شتم و چشم نعمتی ست و بینائی در نعمتی شکر آن مطالعہ آیات قدرت و حکمت جناب الہی و مشاہدہ و کفران آن نظر بحرمات و مکارہ و نمذول و گوش نعمتی ست و شنوائے در و نعمتی شکر آن استماع کلام جناب الہی و حدیث نبوی و مواعظ و کفرانش استماع غیبت و لغو و تعلم نعمتی ست شکر آن قبول علوم شرعی و ہدایت طرق خیرات و اصلاح امور معاش و معاد و کفرانش و علوم ایمانے و مکر و حیلہ و علم نعمتی ست و شکر آن دلالت بر اعمال صالحہ و افشاء آن با اہل و کفرانش تعلیم نا اہل کردن

پس ہر گاہ کہ بندہ این نعمتہا را بداند و چگونگی شکر ہر یک معلوم کند بشکر علمی کہ بایست شکر ست رسیدہ باشد و ہر گاہ کہ بر مقتضای آن عمل کند بشکر عملی کہ نہایت شکر ست پیوستہ و شکر علمی از جہت سہولت کیفیۃ الوجود ست و شکر عملی از غایت عزت قلیل الوجود و نص کلام مجید بدین معنی ناطق ست کہ اعملوا آل داود شکرا و قلیل من عبادی الشکور و بداند کہ جملہ نعمتہا در دو قسم منحصر اند دنیوی و اخروی نعم دنیوی ظاہر اند و نعم اخروی باطن نعم دنیوی مانند صحت و عافیت و رزق و غنا و نعم اخروی مانند ایمان و عمل صالحہ و صبر بر فقر و بلا

چو بر سر مقام خوف صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ منازل و مقامات طریق آخرت یکی خوف ست اعنی انزعاج قلب و انسلاخ او از طمانینت آمن بتوقع مکروہی محکن الحصول و این مقام تالی مقام شکر از انست کہ نظر شاکر در مقام شکر مقصور بود بر ملاحظہ نعمت جناب الہی کہ اطمانینت امن لازم آنست تا آنگاہ کہ از مقام خوف بملاحظہ امکان نزول نقمت و سخط نازلہ بدلش فرود آید و او را از طمانینت و امن انزعاج کند و بتوقع سخط ممکن الحصول بمنزلہ خوف کشد و نظر جلال ہنیش با نظر جمال بین قرین گردد و بر ظاہر صلاح حال اعتماد نکند و پیوستہ از نوازل قہر و غضب خائف بود و خوف از ایمان بغیب تولد کند و بر دو گونہ باشد خوف عقوبت و خوف مکر خوف عقوبت عوام مومنان را بود و سبب آن دو چیز اند تصدیق وعید و مطالعہ جنایت و علامتش ہم دو چیز احتراز از وقوع در جنایت فیما بعد و تعجیل تدارک جنایہ ماضیہ و تسکین حرارت این خوف بملاحظہ مواعید مرجیہ صورت بندد و صاحب این خوف اگرچہ ایمان بغیب دارد از اہل محبت نبود چہ خوف او از عقوبت نقص دلیل محبت نقص ست و در ولی کہ محبت نفس بود محبت جناب الہی نبود چہ سلطان محبت جناب الہی ہر جا کہ قصد نزول کند غیر را مجال اقامت نماند اما خوف مکر محبان صفات را بود کہ تعلق بصفات جمالی دارند مانند رافت و رحمت و لطف و رضا و امثال آن و از صفات جلالی مانند عقوبت و قہر و سخط خائف باشند و در صورت لطف جلی از قہر خفی ایمن نباشند و پیوستہ از سوء عاقبت و بلاء قطیعت ترسند و سبب این خوف دو چیز اند محبت جناب الہی و ملاحظہ مکر و علامتش ہم دو چیز اند یکی آنکہ ہمہ کس از و ترسند چہ ما خوف او اثری از آثار جلال و ہیبت جناب الہی بجاہ بود دوم آنکہ ہیچ چیز ایمن نباشد الا از خدا و مدد او

چو بر سر مقام رجاء صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ معنی رجا آنست کہ حالت بملاحظہ کرم مرجو و اثبات این مقام بعد از مقام خوف از انجہت افتاد کہ ترویح رجا بعد از تریح خوف صورت بندد و تریید او با مقدمہ تسخین خوف مفید بود و از انجہت کہ فائدہ رجا تبرید و ترویح ست نسبت بجمال دارد و از انجہت کہ فائدہ خوف تسخین و تبرید ست نسبت بجلال دارد و در فضیلت رجا اخبار

وار دست ولیکن فائدہ آن مشروط است بمزاجت ومعاولت باخوف واہل رجاء دوطائفہ اند طالبان حظ وطالبان حق ہرکہ رجاء او برنیل حظ دنیوی یا اخروی مقصور بود وخلاف آنرا کارہ باشد رجاء او مظنہ اعتراض بود امارجاء طالبان حق بلقاء او عین موافقت مراد او باشد نہ مظنہ اعتراض چہ اعتراض طلب منافی لقت مراد است وطلب لقاء او منافی الف ومراد او نہ وعلامت صدق رجا تہیہ اسباب وصول ست بمرجو آن دو چیز اند توجہ کلی بدو وقطع تعلقات موانع کہ نفی شرک ست وعمل صالح وہرکہ بچیزی امیدوار بود وبرعملی کہ بدان متوسل باشد مسارعت نماید او را مدعی وتمنی خوانند نہ صاحب رجاء وموافق ازینجا قول حضرت شاہ کرمانی قدس سرہ است علامۃ الرجاء حسن الطاعۃ وخوف ورجا بمثابہ دو قدم اند سالکان طریق را کہ بدان قطع منازل ومراحل کنند گاہی بقدم خوف از مہالک وقوف وسکون وفترت می گذارند وگاہی بقدم رجا از وطات یاس وقنوط رہ بدرجی برند

جوہر در مقام توکل[1] صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ مراد از توکل تفویض امر است بتدبیر وکیل علی الاطلاق واعتماد وبرکفالت کفیل ارزاق واین مقام بعد از جملہ مقامات چہ معاملہ تفویض واعتماد باکسی رود کہ اول کرم او ملاحظہ رفتہ باشد وتوکل نتیجہ ایمان ست بحسن تدبیر وتقدیر عزیز علیم وعلی اللہ فتوکلوا ان کنتم مومنین واین ایمانی بود در درجہ یقین کہ صاحب آن بداند کہ جملہ امور مقدرہ مقسوم اند بتقدیر مشیت کاملہ وقسمت عادلہ ودران نہ بزیادت ونقصان تغیری وتبدیلی وچون اینمعنی متحقق شد علامتش آن بود کہ زمام تدبیر بہ قبضہ تقدیر سپارد واز حول وقوت خود خلع گردد حضرت شیخ سری سقطی قدس سرہ میفرماید التوکل ہو الانخلاع عن الحول والقوۃ وحضرت ذوالنون قدس سرہ میفرمایند التوکل ہو الاعتصام باللہ تعالی وتوکل غایت عبارتست از اعتماد بر حسن مشیت قدیمہ وتوکل کفالت اشارتست از اعتماد بر صدق کفالت وتوکل کفالت داخل بود در توکل عنایت من غیر عکس ومتوکل حقیقی آنست کہ در نظر شہود او جز حق مسبب الاسباب وجودی دیگر نبیند وتوکل او بوجود وعدم اسباب متغیر نگردد واین توکل کسی را بود کہ بمذبوحہ مقام توحید رسیدہ باشد وتا رسیدن بدین مقام متوکل در تصحیح مقام خود متبرک باسباب محتاج بود وچہ اعتبار وجود آن در توکل او قادح باشد لاجرم پیوستہ در دفع وقلع اسباب کوشد وحال حضرت ابراہیم خواص قدس سرہ در تصحیح این مقام متبرک اسباب نیک مشہور ست کہ ہرگز در مقامی زیادہ از چہل روز اقامت نکردی ودر اخفاء حال نحو دانز نظر خلق احتیاط بلیغ نمودی تا علم خلق بتوکل او بسبب از اسباب رزقش نگردد وطائفہ کہ وجود اسباب پردہ حال ایشان بود

تا نظر اغیار بدان نیاید و ایشان در تحت قباب اسباب از نظر غیر مستور باشند و خلق پندارند که ایشان بالاسباب اند
جمع تنبیہ بندی علیہ ۱۲
و ایشان بامسبب الاسباب اند ہر کہ در توکل صاحب یقین و تمکین شود سر او از ہیچ عارضی و حادثی منزعج و منخلع نگردد و وقتی جماعتی از حضرت جنید بغدادی قدس سرہ پرسیدند کہ اگر ما در طلب رزق سعی نمایم چگونہ باشد فرمودند کہ اگر میدانید کہ رزاق شما را فراموش کردہ است و طلب رزق سعی کنید گفتند پس در خانہ نشینیم و توکل کنیم فرمودند جناب خداوند تعالیٰ را بتوکل نحو امتحان نکنند کہ خرجمان نصیبی نباشد گفتند چہ حیلہ کنیم فرمودند ترک حیلہ۔ و شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ کہ میفرمایند التوکل علی اللہ تعالیٰ و ہو الاعتماد علی اللہ تعالیٰ فی الوعد و الوعید بازالۃ الطمع عمن سواہ پس از اخلاص مقام توکل ست بر خداوند تعالےٰ و آن اعتماد کردن ست بر خداوند تعالیٰ در وعد و وعید بدور کردن طمع از کسی کہ جزا و ست وعد در خیر گویند و وعید در شر و در مجمع السلوک مذکور ست کہ علامت متوکل سہ چیز ست یکی آنکہ سوال نکند و بدل طمع کسی نکند کہ الطمع ام الخبائث دوم آنکہ اگر کسی ویرا بی سوال بدہد رد نکند سوم آنکہ اگر برسد حبس نکند و نگاہ ندارد

جوہر دوم آنکہ فقیری کہ مال ندارد پنج حال دارد صاحب مجمع السلوک قدس سرہ میفرمایند فقیری کہ مال ندارد پنج حال دارد حال اول آنکہ عالی ترست چنان باشد کہ اگر مال بدو رسد از کراہت دارد و بدان متاذی شود و آن زہد ست و نام صاحب آن زاہد حال دوم آنکہ دران رغبت ندارد و کراہت ندارد و صاحب این حال را راضی خوانند سوم آنکہ وجود مال نزدیک آن دوست تر از عدم آن باشد آنرا قانع خوانند چہارم آنکہ تا طلبیدن بعجز نباشد والا راغب بود اگر بطلبیدن اتی بہ یا بہ بطلب مشغول بود آنرا حریص خوانند پنجم آنکہ مالی ندارد و بران مضطر باشد چون گرسنہ کہ نان ندارد آنرا مضطر خوانند و ورای این پنج حال حالی ست کہ آن عالی تر از زہد ست و آن اینست کہ وجود مال و فقد آن نزدیک او برابر باشد پس اگر بیابد بدہد بدان شاد شود و نہ از ان برنجد پس حال او چون حال ام المومنین عایشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا ست کہ صد ہزار درم بایشان رسیدند در روز تفرقہ کردند خادمہ گفت اگر یک درم برای ما گوشت خریدی بہ بودی فرمودند مرا یاد ندادی پس کسی کہ حال او این باشد اگر ہمہ دنیا در دست او بود او مانند آن ندانند کہ او ما لہا را در خزانہ خداوند تعالیٰ داند نہ در دست خود و صاحب این حال را مستغنی گویند زیرا کہ او بی نیاز ست ہم از وجود مال و ہم از فقد آن لیکن غنی نخوانند تا نام غنی باقی ماند کسی را کہ غنا مطلق از ہمہ چیز ہا او راست و آن اگرچہ انحال مستغنی ست ہم بوجود و ہم بعدم از چیز ہا دیگر و جز آن مستغنی نیست پس زہد درجہ است کہ آن کمال ابرار ست و صاحب

این حال از مقربان ست لاجرم زہد در حق او نقصان ست چہ حسنات الابرار سیات المقربین واین برای آنست کہ کراہت دارندہ دنیا مشغول ست بدنیا چنانکہ رغبت کنندہ است دران مشغول ست بدان و مشغولی بجز خداوند تعالیٰ حجاب ست از خداوند تعالیٰ

جوہر زاہدی در مسجد معتکف بود امام مسجد او را گفت اگر کسب کنی فاضل تر باشد زاہد گفت نخواہم کہ ہر روز دو نان میرساند امام گفت بودن تو در مسجد بہتر زاہد گفت اگر امامت نکنی ترا بہتر بود کہ تو وعدہ جوہری را بہ وعدہ جناب خداوند تعالیٰ کہ بدادن روزی فرمودہ ست ترجیح کردی

جوہر حضرت شیخ ابو سعید خراز قدس سرہ فرمودند کہ در بادیہ رفتم بی توشہ و مرا فاقہ رسید از دور مرحلہ دیدم شاد شدم پس در نفس خود اندیشیدم کہ بزیر جناب خداوند تعالیٰ اعتماد کردم پس سوگند خوردم کہ در مرحلہ نروم تا بزندخود را در ریگ تا سینہ پنہان کردم اہل مرحلہ در نیم شب آوازی بلند شنیدند کہ ای اہل مرحلہ جناب خداوند تعالیٰ ولی ست کہ خود را در ریگ حبس کردہ است او را دریابید پس جماعتی بیامدند و مرا بیرون آوردند۔

جوہر جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بعد دفن در وصیتی فرمودند کہ روزہ میت روی این چون ماہ شب چہاردہم باشد واگر در و یک خصلت نبود روی او چون خورشید بودی التماس کردند کہ آن خصلت چیست فرمودند کہ وی بسیار خانہ و روزہ و ذکر دانست لیکن چون زمستان آمدی جل تابستان برای تابستان نگاہ داشتی و چون تابستان آمدی جل زمستان برای زمستان نگاہ داشتی و فرمودند اگر توکل کنید برای جناب خداوند تعالیٰ چنانچہ حق توکل ست شما را روزی دہد چنانچہ پرندگان را کہ بامداد گرسنہ بروند و شبانگاہ سیر باز آیند و بدعای شما کوہہا از جای بلغزند

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ اگر یکی را کسب مشوش وقت او بود و ترک کسب موجب ترقی در ذکر و فکر و استغراق باشد و مع ذلک برآمدن مردمان و آوردن چیزی چشم ندارد و دیر نشستن در خانہ توکل و ترک کسب کردن اولیٰ و اگر یکی ترک کسب کند دل او مضطرب شود و برآمدن مردمان و آوردن ایشان چشم دارد۔ و آنرا کسب کردن اولیٰ زیرا کہ التفات دل بسوی خلق ست و ترک آن ہم از ترک کسب بود

جوہر بعضی بجہت ضعف و صلاح وقت در طلب رزق توسل باسباب کنند و بعضی بجہت قوت حال و سلب اختیار بکفالت جناب حق سبحانہ و تعالیٰ اکتفا نمایند و بر توکل روند و ہیچ سبب توسل و توصل بہ رزق مقسوم نجویند طائفہ اول کہ مبتدیان اند بعضی بکسب توسل نمایند و بعضی بحکم صلاح وقت گاہ بکسب و گاہ بسوال چنانکہ حضرت ابراہیم ادہم قدس سرہ گاہی بناطوری یا حصاد لقمہ حلال برای نفقہ اصحاب

کسب کردی وگاهی که تنها بودی در وقت حاجت بقدر ضرورت طریق سوال سپردی وابو جعفر حداد که استاد جنید بود بین العشائین قدری محتاج از خانها سوال کردی وابو سعید خراز در مبدا حال وقتی که نیک محتاج شدی دست فراداشتی وشیاالله گفتی این طائفه نا اضطرار تی وفاقه تمام نبوده است وصلاح وقت مقرون باشارت غیب در سوال ندیده اند در آن برنجوذ نگشوده اند مادام حاجتوا نند سوال نکنند ازان پرهذر باشند چه شریعت ازان تحذیر فرموده پس آداب سائل آنست که تا ضرورت باعث نشود در سوال شروع نکند مادام که امکان وطاقت دارد ونفس را بصبر از خشتی خو ومطالبه نماید تا آنگاه که دری از غیب کشاید چه هرگاه که نفس در موافقت حاجات باعطاء صبر مسامحت نماید غنا حقیقی از ماسوای الله حاصل آید طائفه دوم که متوکلان اند یعنی بحجت کمال تفعل بحق سبحانه وتعالی ومشاهده جمال توحید ومطالعه نور یقین هیچ سبب از اسباب رزق تسبب نجویند واز هیچ مخلوق استعانت ننمایند تا مسبب الاسباب بهر طریق که خواهد رزق بدیشان رساند واز ین طائفه بعضی آنها نند که هر چه خواهند از حق تعالی خواهند تا از سه چیز یکی از زانی دارد یا عطا مسئول یا صبر یا از اله داعیه آن از خاطر وبعضی آنها نند که هیچ نخواهند نه از حق ونه از خلق بسبب آنکه علم واراده خود را در علم واراده مطلق محو کرده اند وانند که علم ازل را احاطه بمصالح آنها از علم ایشان زیاده بود واراده کلی را تعلق بجوالجح ایشان از اراده جزوی بیشتر وتمامتر باشد لاجرم بعلم او از سوال مستغنی باشند چنانچه ابراهیم علیه السلام فرموده علمه بحالی حسبی عن سوالی از بنجاست قول آنکه گفت الفقر لا یحتاج الی الله ومتوکلان را اصحاب فتوح خوانند بحجت آنکه از فتوح غیب تناول ایشان بود هر چه بینند که از غیب بی تطلع وتشوق نفس فتوح می خود آنرا قبول فرمایند اگرچه بدان محتاج نباشند واهل فتوح بعضی آنها نند که در اخذ وعطا بر سابقه ازلی متوقف باشند بسبب آنکه خود را در هر حال بتبعیت هوا متهم دارند وبعضی آنها اند که در اخذ متوقف باشند ودر اعطا نه چه در اعطا حظ نفس کمتر ست وبعضی که در اعطا متوقف باشند ودر اخذ نه در محض اختیار وجود فعل حق بینند ودر اعطا اختیار وفعل خود وبعضی که نه در اخذ متوقف باشند نه در اعطا بسبب تلاشی وجود ایشان در نور توحید وتصرف در اشیا بحق وامن از غائله هوا ووجود این طائفه در عالم از کبریت احمر عزیز تر ونایاب ست پس ادب تارکان اسباب ومتوکلان که تناول ایشان از فتوح بود آنست که پیش از وصول بدرجه اعلی بتجلی ذات یا صفات یا افعال که سبب از گلیت ست در تناول فتوح واعطا بی سابقه علمی جدید وادبی جدید مسارعت ننمایند وبیش از احکام مقام حریت در قدم گاه احرار قدم ننهند وحقیقت فتوح آنست که از حق ستانند نه از خلق خواه واسطه آن دست مردم بود یا نه خواه سبب معلوم بود خواه نه بشرط آنکه او را

بر مقدمہ آن تطلع و تشوق نبود و وظیفہ وقت صوفی آنست کہ در ہر حالی کہ باشد از سوال و فتوح ادب آن نگاہدارد۔ مصباح الہدایۃ۔

جوہر در مقام رضا صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ رضا عبارت ست از رفع کراہیت و استقبال مرایت احکام قضا و قدر و ازین تفسیر محقق شود کہ مقام رضا بعد از عبور بر منزل توکل تواند بود چہ لازم نیست کہ با یقین سابقہ قسمت و توکیل تسلیم کراہیت موجود نباشد و مرارت احکام در مذاق حلاوت نماید حضرت ذوالنون مصری قدس سرہ فرمودند الرضا استقبال الاحکام بالروح و حضرت حارث محاسبی قدس سرہ فرمودند الرضا سکون القلب تحت جریان الحکم و حضرت جنید بغدادی قدس سرہ فرمودند الرضا رفع الاختیار این اشارت ست باصل رضا چہ رفع کراہیت کہ اصل مقام رضاست نتیجہ رفع اختیار ست و ہمچنانکہ رضا نفس اثر رضا قلب ست رضا قلب اثر رضا رب است ہرگاہ نظر رضوان جناب الہی بدل تعلق گیرد صفت رضا در و پدید آید پس علامت اتصال رضوان جناب الہی بدل بندہ اتصال رضا بندہ بود و بدو و حال محبت لازم مقام رضاست و رضا و محبت ہرگز از بندہ مفارقت نکنند نہ در دنیا و نہ در آخرت بخلاف خوف و رجا کہ در آخرت مفارقت کنند و مقام رضا مقام و اصلان است نہ مقام سالکان و شیخ قطب الدین دمشقی قدس سرہ در رسالہ مکیہ میفرمایند ثم الرضا و ہو التلذذ بالبلوی پس از صبر مقام رضاست و آن لذت گرفتن ست ببلا تا و شیخ سعد الدین قدس سرہ در مجمع السلوک میفرمایند چون بندہ بقضا رضا نیارد و بنا آورد ون مقدور بازنگردد و دائما در اضطراب و بیچ معصیان چیزی حاصل نیاید پس بندہ را بحکم بندگی در حکم خداوند تعالی رضا باید داد و گردن تقدیر او سپر انہ باید نہاد بزرگان در باب رضا سخن بسیار گفتہ اند اما مقداری کہ دانستن آن چارہ نیست آنست کہ راضی بخداوند تعالی کسی ست کہ در ما اعترضی بر تقدیر خداوند تعالی نباشد بزندگی فرماید سلامتی یا در عدم یا در قدم اما وجودی کہ میان دو عدم ست از ہمہ ابتلا ہمہ بلا ناست و ہمہ علت چہ توان کرد راست گفت ؎ ای کاش نبودی عراقی و گر بودی ہمہ فنا و باقی ۔ از تابعہ رضی اللہ تعالی عنہا پرسیدند کہ بندہ کی در مقام رضا بر سد فرمودند وقتی کہ در مصیبت و بلا چنان خوش دل باشد کہ در ہنگام نعمت و از حضرت شیخ بایزید بسطامی قدس سرہ پرسیدند کہ چہ میخواہی فرمودند کہ مرا ہیچ خواست نباشد و اراوت من در اراوت جناب حق سبحانہ و تعالی محو باشد تا مراد من مراد او سبحانہ باشد و حضرت شیخ ابو تراب نخشبی قدس سرہ فرمودند کہ ہر تبہ رضا از سد کسی کہ فرو نیاید در دل وی وقتی و مقداری بوده باشد و امام محمد غزالی قدس سرہ در کیمیا سعادت میفرمایند کہ رضا بقضا خداوند تعالی بلند ترین مقامات و رضا بہر چہ خداوند تعالی کند ثمرہ محبت ست و ازین فرمودند حضرت

سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم الرضاء بالقضاء باب اللہ الاعظم واز قومی پرسیدند
کہ نشان ایمان شما چیست گفتند در بلا صبر کنیم و بر نعمت شکر کنیم و بقضا رضا دہیم فرمودند این قوم حکما راند
وعلماء و فرمودند کہ خداوند تعالیٰ میفرماید کہ ہر کہ بر بلاء من صبر نکند و بر نعمت من شکر نکند و بقضاء من راضی
نباشد گو کہ خدای دیگر طلب کند و فرمودند کہ خداوند تعالیٰ میفرماید کہ تقدیر کردم و ہر چہ خواہد بر حکم کردم
ہر کہ راضی ست رضای من اوراست و ہر کہ راضی نیست خشم من اوراست و گروہی گفتہ اند کہ رضا بہ بلا
و ہر چہ بخلاف ہا باشد ممکن نیست و این خطاست بلکہ چون دوستی غالب شد رضا بخلاف ہا ممکن ست
بدو وجہ یکی آنکہ چنان مستغرق و مدہوش شود بعشق کہ از وجود آگاہی نیابد چنانکہ کس بود کہ در حرب چنان
مشغول شود کہ در جراحت بر دی آید ندانند تا آنگاہ کہ خون بچشم نہ بیند و وجہ دوم آنکہ الم دریابد ولیکن
چون داند کہ رضاء دوست او در اینست او بآن راضی باشد و حضرت سہل تستری قدس سرہ در دی داشتند
و دوا نکردند گفتند چرا دوا نکنی فرمودند زخم دوست در دنکند و حضرت جنید بغدادی قدس سرہ فرمودند کہ حضرت
سری سقطی قدس سرہ را گفتم صعب الم بلا بیاید فرمودند نہ وزنان کہ در یوسف علیہ السلام می نگریستند از
عظمت جمال او دست بریدند و خبر نداشتند و در سنہ قحط بود چون گرسنہ شدند ی بدیدار ایشان رفتند
گرسنگی فراموش کردند ی این اثر از جمال مخلوق بود اگر جمال خالق کسی را مکشوف شود چہ عجب اگر از بلا
بیخبر بود و گروہی گفتہ کہ شرط رضا آنست کہ دعا نکنی و ہر چہ نیست از خداوند تعالیٰ نخواہی و با نیچہ ہست راضی
باشی و بر معصیت وفسق انکار نکنی کہ آن نیز از قضاء خداوند تعالیٰ است و از شر ہی کہ در ان معصیت
یا و با غالب باشد نگریزی کہ این از قضا گریختن بود و این ہمہ خطاست کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دعا کردہ بودند و فرمودند دعا مخ العبادۃ است و خوردن آب تا تشنگی رود و خوردن
نان تا گرسنگی رود و پوشیدن جامہ تا سرما دفع کند خلاف رضا نہ و پس دعا کردن تا بلا برود ہم این بود
امر رضا دادن بمعصیت چگونہ روا بود کہ از ان نہی آمدہ است و گفتہ کہ ہر کہ بآن رضا دہد در ان شریک ست
و از جایی کہ معصیت غالب باشد ہم سزست گریختن کہ معصیت سرایت کند و اگر نکند بلا و عقوبت ان سرایت
کند و ہمچنین اگر در شہری تنگی و قحط باشد سہ بود کہ انا بجنبہ و دیگر کہ طاعون بود کہ از ان نہی ست چہ اگر نروند ستان
بروند بیماران ضائع مانند۔

جوہر رضا آنست کہ حق تعالیٰ ترا بہبودیت پسندد و توہم ترا بہبودیت پسندی صاحب اسرار الطریقت
قدس سرہ میفرماید اگر صد سال آن کنی کہ او پسندد و ہا بآن یک ساعت نباشد کہ آنچہ او کند تو پسندی
و رضا نزدیک مشائخ خراسان از جملہ مقامات ست و آن از نہایت توکل ست و مشائخ عراق گفتہ

که رضا از جمله احوال ست که بکسب بنده حاصل نشود —

جوہر پنجم حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ بسبیل استرشاد پیام فرستاد که مرا دینوالقرنی روی داده و جمعیتی که دشخص روبعدم نهاده در جواب وی فرمودند که خلاف عادت و انصراف و منع مشیت کرده باید اگر کسوت درویشی در بر ست لباس خوب باید پوشید و اگر کنج عزلت مقرر ست در سیر و سیاحت باید کوشید و اگر بوافل کثیره معتاد ست بفریضه و سنن موکده اختصار را اختیار باید نمود و امیدوار وصول بفیض نامتناهی جناب الهی باید بود شاید که یحیوی آب رفته باز آید.

جوہر دوم جمع و تفرقه در شرح گلشن راز مذکور ست که جمع در اصطلاح این طائفه مقابل فرق ست و فرق احتجاب ست از حق بخلق یعنی همه خلق بیند و حق را من کل الوجوه غیر داند و جمع مشاهده حق است بی خلق و این مرتبه فناء سالک ست چه تا زمانیکه هستی سالک برجاے باشد علم و حق بی خلق نیست و جمع الجمع شهود خلق ست قائم بحق یعنی حق را در جمیع موجودات مشاهده نماید که هر جا بصفتی دیگر ظاهر گشته و این مقام بقا بالله است و این مقام را فرق بعد الجمع و فرق ثانی و صحو بعد المحو خوانند چه بعد از وحدت صرف که جمع و صحو ست بمقام فرق و صحو تنزل نموده و ازین اعلی تر مقام کامل نیست چه هر شئی چنانچه هست می بیند و میداند و صاحب این مقام وحدت در کثرت و کثرت در وحدت مشاهده می نماید و نزد این کامل وحدت آئینه کثرت ست و کثرت آئینه وحدت ست و صاحب این مقام چنانچه بر وحدت کثرت متعجب از وحدت حقیقی نمی شود بر وحدت وحدت نیز متعجب از کثرت نمی گردد ؎

فرق چه بود عین غیر انگاشتن		جمع غیر شش ز عدم پنداشتن	
صاحب تحصیل اهل فرق دان		کو ندید از حق در ین عالم نشان	
هر که گوید نیست کلے هیچ غیر		در یقین اوست مسجد عین دیر	
صاحب جمعیت پیشش نیست فرق		جان او در بحر وحدت گشته غرق	
جمع جمعیت آنکه حق بیند عیان		در سرا پا ر ذره خاشش و نهان	
صاحب این مرتبه کامل بود		زانکه این آن هر دو را شامل بود	

وصاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که لفظ جمع در اصطلاح صوفیان عبارت است از رفع مباینت و اسقاط اضافات و افراد شهود حق سبحانه و تعالی و لفظ تفرقه اشارت ست بوجود مباینت و اثبات عبودیت و ربوبیت و فرق حق از خلق پس جمع بی تفرقه زندقه بود و تفرقه بے جمع

محض تعطیل وجمع با تفرقه حق صریح واعتقاد صحیح چه حکم جمع تعلق بروح دارد وحکم تفرقه تعلق بقالب وما دام تا واسطه ترکیب میان روح وقالب باقی بود اجتماع جمع وتفرقه از لوازم وجود بود پس عارف محقق پیوسته بروح که محل مشاهده است در عین جمع بود وبقالب که آله مجاهده است در مقام تفرقه وخلاصه اشارت آنست که استتار وغیبت خلق وغلبه ظهور واستیلا وشهود حق جمع بود واستتار وغیبت حق وشهود وجود خلق تفرقه

عارف سماعی شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در لوائح میفرمایند که تفرقه عبارت از انست که دل را بواسطه تعلق بامور متعدده پراگنده سازی وجمعیت آنکه از همه بمشاهده واحد پردازی جمعی گمان برده اند که جمعیت در جمع اسباب ست در تفرقه ابد مانده اند وفرقه بیقین دانسته اند که جمع اسباب از اسباب تفرقه ست دست از همه افشانده اند

جوهر بدانکه در مقام جمع عدم امتیاز عابد ومعبود وتابع ومتبوع ست چه جمع مشاهده حق ست بے خلق واین مرتبه فنا سالک ست وچون سالکان مقام جمع پرده دران شرع اند لهذا حضرت سید الطائفه شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدس الله تعالی سره فرمودند که جمع بلا تفرقه زندقه است وجمع الجمع توحید یعنی مرتبه جمع نسبت با هوشیاران زندقه است والاستان جام فنا لازم خود بیخبریست

جوهر بدانکه بعضی در شهود وحدت چنان مستهلک اند که همه را یک بینند واین حال فنا وتمزج جمع ست وبعضی حقائق موجودات یا که عبارت از اعیان ثابته است صور تجلیات وجود مطلق دانند در مرتبه علم وموجودات یا که ظاهر وجود اند منبعث باحکام آن تجلیات بینند وشناسند در مرتبه عین واین مقام فرق بعد الجمع ست

جوهر محجوب گوید که همه خلق ست وموحد گوید که همه حق ست ومحقق گوید که من کل الوجوه حق نیست ومن کل الوجوه خلق نیست بنظر مراتب الوهیت ومعبودیت یعنی باعتبار حقیقت حق است وباعتبار تعین وظهور بکثرت خلق ست وتحیر درین مقام دم زدن ندارد والعجز عن درک الادراک بکار دارد

جوهر در تمکین وتلوین تمکین جاودان وپابرجای کردن ومعنی قدر وتمکن وتلوین گوناگون کردن

جوهر صاحب مصباح الهدایة قدس سره میفرمایند که تمکین عبارت ست از دوام کشف حقیقت بسبب استقرار قلب در محل قرب وتلوین اشارت ست بتقلب قلب میان کشف وحجاب بسبب تناوب وتعاقب غیبت صفات نفس وظهور آن ودام تا شخص باحد صفات نفس

ع بانفاس جاودانه موحدان آنچه بنا در حرف ۳۱

عبور نکرده و بعالم صفات قلب نرسیده او را صاحب تلوین نگویند چه تلوین بجهت تعاقب احوال متخالفه و تقید صفات نفس را صاحب حال نخوانند پس تلوین ارباب قلوب را تواند بود که هنوز از عالم صفات تجاوز نکرده و بذات نرسیده چه صفات متعدد ست و تلوین جایی تواند بود که تعدد و باشد و ارباب کشف ذات از حد تلوین گذشته و بمقام تمکین رسیده چه در ذات بجهت وحدت تغیر صورت نبندد و خلاصی از تلوین کسی را بود که دل او از مقام قلبی بمقام روحی عروج کند و از تحت تعرفات تعدد صفات بیرون آید و در فضای قرب ذات متمکن گردد و اینجا لطیفه است که چون قلب از مقام قلبی بمقام روحی رسد نفس نیز از مقام نفسی بمقام قلبی انتقال کند و تلوین که پیش از ان قلب را بود از قبض و بسط و حزن و سرور و خوف و رجا در ین مقام عارض نفس شود و نفس به نیابت قلب صاحب تلوین گردد و این تلوین در حقیقت تمکین را قادح نباشد بسبب عدم احتجاب نور کشف یقین بوجود این تلوین و ممکن نیست که تا سیم شهریت باقی بود تغیر از طبیعت بکلی مرتفع شود و لیکن این تغیر صاحب تمکین را از مقام تمکین خارج نگرداند و صاحب رشحات قدس سره فرمودند که تلوین عبارت ست از گردیدن دل سالک در احوالی که بروی می گذرد و بعضی گفته اند گردیدن دل ست میان کشف و احتجاب بسبب غیبت صفات نفس و ظهور آن و هر آینه سالک را درین مقام توان شناخت از جهت تلوین احوال و می میان صفات متقابله مثل قبض و بسط و سکر و صحو و امثال آن و تمکین عبارتست از دوام کشف حقیقت بواسطه اطمینان دل در موطن قرب و هر آئینه سالک را درین مقام توان شناخت زیرا که صاحب تمکین بمرتبه علم سعت رسیده است و در اکل و شرب و بیع و شراء و نوم و یقظه و سائر صفات بشری مشابه و مماثل اهل ظاهر شده و تقلیل اهل تمکین در امور طبعی و ترک ریاضات و مجاهدات موجب خطر نزدیقی ست و حضرت شیخ اکبر قدس سره در اصطلاحات خود آورده اند که نزد اکثر مشائخ تلوین مقام ناقص ست لیکن نزد ما افضل و اکمل همه مقامات ست و حال بنده در همان حال ست که جناب خداوند تعالی در شان خود می فرماید که کل یوم هو فی شان و تمکین نزد ما تمکین ست در تلوین و مولانا رضی الدین عبد الغفور قدس سره میفرمودند که معنی کلام حضرت شیخ اکبر که نزد ما اکمل مقامات نه آنست که هر زمان سالک بتجلی از تجلیات مشرف شود و یا هر زمان و یرا مدرکی از مدرکات معلوم گردد بلکه مراد آنست که حقیقت آدمی بی رنگ شود و مطابق اصل گردد که عبارت از ذات بحت بی کم و کیف است پس چنانچه آنجا کل یوم هو فی شان واقع ست اینجا نیز هر زمان از حقیقت وی رنگی برآید و او را تابع خود گرداند و نسبت حقیقت او همه رنگها برابر شود بلکه هر لحظه بمقتضای رنگی از شیونات جناب الهی عمل کند و در حقیقت او هیچ رنگ باشد و شکی نیست که شناختن همچنین شخصی که همه رنگها برابر باشد و نسبت او با همه رنگها برابر بود و در حقیقت

خود بے رنگ باشد بمشکل تردد خواہد بود از شناختن صاحب تمکین کہ ہمیشہ در یک مرتبہ مقیم است و بر یک رنگ ثابت و مستقیم

جوہر در تجلی و استتار صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از تجلی انکشاف شمس حقیقت ست از غیوم صفات بشری بہ غیبت آن و مراد از استتار احتجاب نور حقیقت ست بہ ظہور صفات بشری و تبدل ظلمات آن و تجلی سہ قسم ست یکی تجلی ذات و علامتش اگر از بقایا رجود سالک چیزی باقی ماندہ باشد فنا ذات و تلاشی صفات ست در سطوت انوار آن و آنرا صعقہ خوانند چنانکہ حال موسی علیہ السلام کہ ایشان را بدین تجلی از خود فانی کردند قولہ تعالی فلما تجلی ربہ للجبل جعلہ دکا و خر موسی صعقا پس ہرگاہ متجلی شد رب موسی بذات جبل را پارہ پارہ ساخت و افتاد موسی مصعوق چون از حق سبحانہ و تعالی طلب رویۃ کردند و ہنوز بقیا بعد الفنا نرسیدہ بودند و بقایا صفات وجود شان برقرار بدلالت انی بوقت تجلی نور ذات بر طور نفس وجود شان تلاشی گشت و بقیہ کہ طالب رویۃ بود برخاست و اگر از بقایا یا وجود فانی بکل منخلع شدہ باشد و حقیقتش بعد از فنا وجود بقا مطلق و اصل گشتہ نور ازلی ذات ازلی را مشاہدہ کند و این خلعتی ست کہ خاص حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم را بخشیدند دوم تجلی صفاتست و علامت او اگر ذات قدیم بصفات جلال تجلی کند از عظمت و قدرت و کبریا و جبروت خشوع و خضوع بود و اگر بصفات جمال تجلی کند از رافت و رحمت و لطف و کرامت سرور و انس بود و معنی این نہ آنست کہ ذات ازلی تعالی متحول و متبدل موصوف بود تا وقتی بصفت جلال متجلی شود و وقتی بصفت جمال و لیکن بر مقتضای رشحات و اختلاف استعدادات گاہی صفت جلال ظاہر بود و صفت جمال باطن و گاہی برعکس آن سوم تجلی افعال ست و علامت آن قطع نظر از افعال خلق و اسقاط اضافت خیر و شر و نفع و ضر بدیشان و استوا در مدح و ذم و قبول و رد خلق چہ مشاہدہ مجرد افعال جناب الہی خلق را از اضافت افعال بخود معزول گرداند و اول تجلی کہ بر سالک آید در مقامات سلوک تجلی افعال بود آنگاہ تجلی صفات بعد از ان تجلی ذات پس افعال بخلق نزدیک تر از صفات بود و صفات نزدیک تر از ذات و مشہود تجلی افعال را محاضرہ خوانند و مشہود تجلی صفات را مکاشفہ و مشہود تجلی ذات را مشاہدہ و مشاہدہ حال ارواح ست و مکاشفہ حال اسرار و محاضرہ حال قلوب و مشاہدہ از کسی درست آید کہ بوجود مشہود قائم بود نہ بخود چہ حدثان را طاقت تجلی نور قدم نیست تا مشاہد در مشہود فانی نشود و بدو باقی نگردد و مشاہدہ او نتواند کرد و آوردہ اند کہ قومی از قبیلہ مجنون از مشاہدہ آثار رقت فراق و شدت اشتیاق بر چہرہ حال مجنون روزی بشفاعت بسوی قبیلہ لیلی رفتہ گفتند چہ شود اگر لحظہ دیدہ مجنون بمشاہدہ جمال

لیلی منور شود قوم لیلی گفتند اینقدر فتنہ ای نیست ولیکن مجنون خود طاقت دیدار لیلی ندارد و حاقت اورا حاضر
کردند و گوشہ خرگاہ لیلی برداشتند نظرش بر عطف دامن لیلی آمد جان بود و افتاد و جان فی الجملہ
تجلی حق سبحانہ و تعالی سبب استتار خلق ست و استتارش موجب ظہور حق تعالی پس ہرگاہ حق سبحانہ و تعالی
بافعال خود متجلی شود افعال خلق دران مستتر گردد و ہرگاہ بصفات متجلی شود صفات و افعال خلق دران
مستتر گردد و ہرگاہ بذات متجلی گردد ذات و صفات و افعال خلق دران مستتر گردد و حکیم مطلق از جہت
مصلحت عالم حکمت و توسیع آثار رحمت برخواص حضرت خود از بقایای صفات نفوس کہ منشا استثنا اند
باقی گذارد تا رحمتی بود ہم در حق ایشان و ہم در حق دیگران اما در حق ایشان تا بمصالح نفوس قیام نمایند
و بیقار آن درجات قرب حاصل کنند و اما در حق دیگران تا در عین فنا و بحر جمع متلاشی و مستغرق نشوند
و وجود ایشان سبب انتفاع دیگران گردد و لبعضی علماء صاحب دل فرموده اند کہ استغفار حضرت سرور عالم
صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم طلب این ستر بود تا مستغرق عین شہود نگردند و بواسطہ وجود بشریت
مرحوم از جناب ایشان منتفع شوند و بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی میفرمایند
کہ حضرت موسی علیہ السلام طلب رویت کردند از حق تعالی و رویت میخواہد رائی را و مرئی را پس بدون تفرقہ
میسر نمی شود و درین دار با این جسم عنصری بدون افنا میسر نمی تواند شد پس اللہ تعالی فرمود طاقت
رویت با بودن تو نمی تواند شد و نیست در طاقت انسان مگر مشاہدہ در تجلی و اللہ تعالے فرمود کہ
اگر در تجلی من بر جبل طور جبل را قرار شود تو ہم طاقت رویت خواہی داشت و درین تجلی نہ جبل ماند و نہ موسی
علیہ السلام ماند پس اللہ تعالی تعلیم نمود موسی علیہ السلام را کہ در تجلی چونکہ تو باقی نماندی و بفنا رسیدی
پس رائی نماند پس رویت چگونہ حاصل شود پس درین تجلی حضرت موسی علیہ السلام مشاہدہ حق سبحانہ
و تعالی نمودند و بسبب این مشاہدہ فانی شدند و رویت حاصل نشد پس عدم حصول رویت برای
اینست کہ رویت رائی را میخواہد و در تجلی حق تعالے رائی نماند پس منع از رویت از نقصان حضرت
موسی علیہ السلام نیست۔

جوہر ہروقت و نفس صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ صوفیان لفظ وقت را
بر سہ معنی اطلاق کنند گاہی وقت گویند و مراد وصفی بود کہ بر بندہ غالب باشد مانند قبض و بسط و حزن
و سرور و صاحب آن وقت از غایت غلبہ حال ادراک حال دیگر نمی تواند کرد چنانکہ صاحب قبض کہ
از غلبہ حال قبض چنان متاثر و متمثل بود کہ نہ از بسط گذشتہ اثری یابد و نہ از بسط آیندہ بلکہ جملہ اوقات را
برنگ وقت حال بیند و نیز تصرف او در احوال دیگران بر وصف حال خود باشد و منشا غلط او در تصرف

حال دیگران از اینجا بود که هر حال که آنرا موافق حال خود بیند بر صحت آن حکم کند و اگر بر خلاف آن یابد آنرا مختل داند و معنی وقت بدین تفسیر عام بود هم سالک را و هم غیر سالک را متناول باشد و گاهی مراد از وقت حالی بود که بر سبیل هجوم و مفاجات از غیب روی نماید و بغلبه تصرف سالک را از حال خود بستاند و منتظا و حکم خود گرداند (فرهنگ ۱۲)

و این وقت خاصهٔ سالکان ست و اشارت بدوست آنچه گفته اند **الصوفی ابن الوقت** و فلان بحکم وقت یعنی بمراد حق از مراد خود مسلوب ست و با اختیارش از اختیار خود و محجوب و گاهی مراد از وقت زمان حال باشد که متوسط بود میان ماضی و مستقبل و نفس عبارت ست از دوام حال مشاهده و تواتر و تعاقب امداد و آن که حیات قلوب اهل صحبت بدان مربوط ست بر مثال تواتر و تعاقب امداد انفاس که بقا حیات توالب بدان مشروط ست و فرق میان وقت بمعنی دوم و نفس آنست که وقت حالی ست در معرض تغیرات و وقفات و دوار دیست در تعاقب و تناوب و ظهور و خفا و نفس حالی ست دائم مجرد از تغیر و وقوف از اینجا گفته اند (بین قرب بعضی هستی ۱۲ متقابله ۱۲)

الوقت للمبتدی والنفس للمنتهی

جوهر در رشحات مذکور ست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که بعضی از کبار طریقت در معنی حدیث لی مع الله وقت نموده اند ای وقت مستمر شامل بجمیع اوقاته یعنی مر حضرت نبی را صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم حضرت حق تعالی اتصالی و ارتباطی حاصل بود بر سبیل دوام که دران هیچ چیز گنجائی نداشت اما در قوت مدرکه که مسمی بالقلب ست همه چیز را گنجائی بود از معاصی دنیا و معاریه اعداد معاشرت ازواج طاهرات و غیر آن و بعضی فرموده اند لی مع الله وقت ای وقت عزیز نادر و میفرمودند که مذهب خواجه علاء الدین محمد واني قدس سره میل بقول ثانی میکردند و میفرمودند که کاملان را بر سبیل ندرت این حال واقع می شود

جوهر وقت در استعمال این طائفه عبارت ست از حالی که اندر سر بنده پدید آید و او را بآن حال آرام بود وقتی باشد که عارف را سکون واجب کند و وقتی باشد که تنگ واجب کند و وقتی باشد که شکایت واجب کند و وقتی باشد که صبر واجب کند و وقتی باشد که جزع واجب کند و وقتی باشد که گفتار واجب کند و وقتی باشد که خاموشی واجب کند گاه صحبت خلق واجب کند گاه عزلت واجب کند ازین گفته اند که عارف ابن وقت خود ست و ابن فرزند را گویند یعنی چنانکه فرزند تبع مادر و پدر باشد عارف نیز ظاهر و باطن تبع حق باشد و او در میان نه هر چه از و پرسند جوابی خوبتر از ان نبود که بگوید الله مجمع السلوک

جوهر صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که مراد از شهود حضورست هر چه دل حاضر گشت شاهد آنست و آن چیز مشهود اوست اگر حاضر حضرت حق تعالی ست شاهد او ست و اگر حاضر خلق ست شاهد آن و صوفیان

مشهود را شاهد خوانند بسبب آنکه هر چیزی که دل حاضر آن بود آن چیز هم حاضر دل باشد و هر گاه که لفظ شاهد مطلقا بر صیغه واحد استعمال کنند مراد ایشان حضرت حق تعالی بود و چون مشاهد گویند بر صیغه جمع مراد شان خلق بود بحیث وحدت حضرت حق تعالی و کثرت خلق و چون لفظ مشهود مجرد گویند مراد شان حضور حق تعالی بود و چون بدل با ایشان پیوسته حاضر و شاهد بود و اهل شهود دو طائفه اند اصحاب مراقبه و ارباب مشاهده اما غیبت وصفی ست در مقابله شهود و آن بر دو گونه است غیبت مذموم در مقابله شهود خلق و غیبت ممدوح در مقابله شهود حضرت حق تعالی و این بر دو قسم ست غیبت مبتدیان و آن غیبتی ست از محسوسات بسبب غلبه شهود حق تعالی و غیبت متوسطان و آن غیبتی ست از وجود در غلبه شهود حق تعالی و این نهایت غیبت ست و بدایت فنا اما مقام منتهیان و آن حال غیبت ست چه غیبت حال کسی بود که هنوز از مضیق وجود خود خلاص کلی نیافته باشد و بمقام شهود وجود مطلق نرسیده و بر غیب و شهادت احاطه نیافته و اهل غیبت مذموم نشاهد خلق از شهود حق تعالی غائب اند و اهل غیبت ممدوح بشاهد حق تعالی از شهود خلق غائب و اهل کمال نه شهود حق تعالی از خلق غائب گرداند و نه شهود خلق از حق تعالی و تقدس و تعالی و اهل غیبت ممدوح و سالکان اهل تلوین نبوده اما اصلان و تمکنان را جز دوام شهود حق تعالی حالی دیگر نبود ایشان را غیبت نبود نه ممدوح و نه مذموم حضرت شیخ شبلی قدس سره روزی در بدایت غلبه حال و هنگام ظهور تباشیر صبح کشف در پیش حضرت شیخ جنید بغدادی قدس سره رفتند منکوحه حضرت شیخ حاضر بودند خواستند که پرده کنند حضرت شیخ فرمودند که شبلی غائب ست تو به حال خود باش همچنان با او شان در سخن بودند ناگاه شیخ شبلی بگریه در افتادند حضرت شیخ منکوحه خود را فرمودند اکنون وقت آنست که نهان شوی که شبلی بهوش آمد و دلیل بر آنکه غیبت از خلق در شهود محبوب حال مبتدیان ست منتهیان از آن گذشته و قصه حضرت زلیخاست که در محبت حضرت یوسف علی نبینا و آله و علیه السلام در رتبه تمکین و ثبات بشهود حضرت ایشان از احساس غائب نشده چنانکه صاحبات و لائمات او شان که هنوز در محبت حضرت یوسف شهود جمال حضرت ایشان مبتدی بودند بغلبه حال شهود حضرت ایشان از احساس غائب گشتند و از بریدن دست خود خبر نداشتند.

جوهر بدانکه غیبت از خود و حضور بحضرت حق سبحانه و تعالی بقدر مرتبه محبت ست هر که را محبت بیشتر غیبت از خود و حضور بحضرت خداوند تعالی بیشتر

جوهر در هر شی که نظر کند وجود را با مظهر باید و مظهر را با خصوصیت مظهر و با یکدیگر خلط نکند و اند این شهود کامل و مکمل ست و صاحب این شهود را ذو العین و ذو العقل گویند و این مرتبه انسان کامل ست و بعضی مظهر را با بند یه مظهر این شهود کامل ست و صاحب این شهود را ذو العین گویند و بعضی مظهر را با بند ی مظهر

و این شهود ناقص ست و صاحب این شهود را ذو العقل گویند

جوہر در محو و اثبات صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ محو و اصطلاح صوفیان عبارت ست از ازالہ وجود بندہ و اثبات اشارت ست بتحقق آن بعد از محو و محو و اثبات مضاف اند بامشیت ازلی و متعلق باراده لم یزلی بمجرد اللہ ما یشاء و یثبت ما یرید و محو را سہ درجہ است درجہ اولی و آن محو صفات ذمیمہ و اعمال سیئہ است و درجہ وسطی و آن محو مطلق صفات ست حمیدہ و ذمیمہ و درجہ علیا و آن محو ذات ست و در مقابلہ ہر محوی اثبات ست و معنی فناء و بقاء و محو و اثبات بنکید یک نزدیک ست و فرق میان محو و فناء و اثبات و بقاء ادراک نتوان کرد الا باشارتی و تقریبی و آن آنست کہ بقا حاصل نمی شود الا بعد از فناء ذات و اثبات لازم نیست کہ بعد از فناء ذات بود چنانکہ اثبات اخلاق مرضیہ و اعمال حسنہ بعد از محو ذمائم اخلاق و سیات اعمال اصحاب تزکیہ و ارباب تجلیہ را و همچنین فناء افعال و صفات بکلی حاصل نشود الا بعد فناء ذات و محو آن موقوف نیست بر محو ذات پس محو و اثبات از فنا و بقا عام تر باشند چہ فنا و بقا را استعمال نکنند الا در محو بشریت و اثبات الوہیت و در معنی محو چند الفاظ دیگر استعمال کنند چنانکہ محق و سحق و طمس و دوس و نحو آن کہ در میان این الفاظ فرقی نہند و گویند مراد از محق محو اعیان صفات ست و مراد از سحق محو عین ذات و مراد از طمس محو آثار صفات و ذات و در رسالہ قشیریہ مذکور ست کہ محو عبارت ست از رفع اوصاف عادت و اثبات عبارت ست از اثبات احکام عبادت و محو سہ قسم ست یکی محو زلت دوم محو غفلت از قلبہ و باطن سوم محو علت از سر پس در محو زلت اثبات معاملات با اللہ تعالی است و در محو غفلت اثبات منازلات ست و در محو علت اثبات مواصلات است و این محو و اثبات باضافت بسوی عبد ست و اما حقیقت محو و اثبات از جانب حضرت حق سبحانہ و تعالی آنست پس محو چیزیست کہ ستر کرد جناب خداوند تعالی و نفی کرد از عبد و اثبات چیزیست کہ ظاہر کرد بمو اللہ ما یشاء و یثبت و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ محو نزد این طائفہ رفع اوصاف عادت ست و ازالہ علت و چیزے کہ ستر کرد اللہ تعالی و نفی کرد پس عادتیکہ در عوام ست محو میکنند در خصوص عباد خود و از خصوص عباد کسانند کہ اوصاف عادت را محو میکنند از باطن و باقی می ماند در ظاہر و از جملہ عادات توجہ باسباب و علل ست و از صاحب محو زائل می شود این توجہ و زائل نمی شود از وی نفس اسباب چہ حضرت خداوند تعالی معطل نمی سازد حکمت وضع اسباب کہ اسباب جہت الہیہ اند موضوع اند مرفوع نمی توانند شد و اعظم حجاب عین عبد ست و عین عبد سبب معرفت ست چہ بدون عین عارف نمی شود پس ازالہ علت در محو در حکم ست نہ در عین و از جملہ حکمت الہیہ است کہ اسباب را باقی دارد تا محو از کون

بسوی آن اسباب و محو شدن حکم آن

جوهر در تجرید و تفرید صاحب مصباح الهدایة قدس سره میفرماید که مراد از تجرید ترک اغراض نفسیه ظاهره و نفی اعواض آخرویه و دنیویه باطنا و مجرد حقیقی کسی بود که در تجرد از دنیا طالب عوضی نباشد بلکه باعث بران تقرب بحضرت الهی بود و هر که بظاهر غرض دنیا را بگذارد و بباطن بدان عوضی در عاجل یا آجل طمع دارد بحقیقت ازان مجرد نگشته باشد معاوضه و متاجره در خاطر دارد و همچنین در جمیع طاعات نظر او بر ادای حق ربوبیت بود بصرف عبودیت نه بر عوضی و غرضی دیگر و اما تفرید نفی اضافت اعمال ست بنفس خود و غیبت از رویت آن بمطالعه نعمت و منت جناب حق سبحانه و تعالی بر خود پس حقیقت تجرید که ترک توقع اعواض ست لازم حال تفرید بود چه هر گاه توفیق تجرید و طاعت نعمت جناب الهی داند نه فعل و کسب خویش بدان عوضی توقع ندارد بلکه وجود خود را غرق منت بیند و صورت تجرید لازم حقیقت تجرید ست از هر آنکه داخل ست در و اما لازم تفرید نیست چه شاید که با وجود اسباب تفرید حاصل بود و حقیقت تجرید لازم صورت تجرید نیست چه شاید که با ترک عوضی متوقع بود و همچنین تفرید لازم تجرید نیست چه شاید که با ترک توقع اعواض خود را در کسب مدخل بیند

جوهر در سکر و صحو صاحب مصباح الهدایة قدس سره میفرماید که لفظ سکر در عرف صوفیان عبارت ست از رفع تمیز میان احکام ظاهر و باطن بسبب انخطاف نور عقل در اشعه نور ذات و بیان این سخن آنست که اهل وجد دو طائفه اند ممحیان ذات و منشاء وجد ایشان ذات بود و ممحیان صفات و منشاء وجد آنها عالم صفات و وجدی که از عالم صفات بود آن قوت ندارد که وجدی که از آثار انوار ذات بود پس واجد ذات در بدایت وجد بجهت قوت غلبه وارد مغلوب سلطنت حال گردد و عقلش که واسطه تمیز و بصر قلب ست در تواتر اشعه انوار ذات منخطف شود و سر رشته تمیز از دست تصرف و اختیارش مسلوب گردد چنانکه محل حکم ظاهر که تفرقه است از محل حکم باطن که جمع است نشناسد و با فشاء اسرار ربوبیت که مکنون خزانه غیب اند مبالات ننماید و بمثل سبحانی و انا الحق زبان ابتساط گشاید صوفیان این وجد را باعتبار تواتر و قوت غلبه حال خوانند و باعتبار رفع تمیز سکر اما صحو عبارت ست از معاودت قوت تمیز و رجوع احکام جمع و تفرقه باصل خود و بیانش آنست که چون وجود سالک بغلبه انوار ذات فانی و مستهلک شود جناب خداوند تعالی او را بوجود باقی بخشد که از تلمعان انوار ذات متلاشی و مضمحل نگردد و هر وصفی که از وی فانی شده باشد اعاده کند پس عقل نیز که رابطه تمیز ست معاودت نماید و برزخی گردد میان روح و نفس تا هیچ یک از مدخول

تجاوز نماید و حکم جمیع بہستقرار کہ عالم ارواح ست راجع گرداند و حکم تفرقہ را مجمل نمود کہ عالم نفس ست رو کند و ترتیب افعال و تہذیب اقوال و حفظ آداب و کتم اسرار ہر یک دیگر بارہ بازآید بوجہی کہ از آفت نداء مصئون بود و ہمچنانکہ تواجد مقدمہ وجد ست تسکر مقدمہ سکر ست و متسکر صادق واجدی بود کہ بہنوز بمقام سکر نرسیدہ باشد و مشتاق آن بود کہ تصرف غلبہ حال او را از دست تفرقہ در ربایدو فرق جمع گرداند پس متسکر اہل وجد بود و سکران اہل غلبہ وجد و صاحی اہل وجود و بعبارتی دیگر متسکر را اہل ذوق گویند و سکران را اہل محبت و صاحی را اہل سر و ذائق واجدی بود کہ نادرہ وجد بر دی مستطعی گردد و شارب واجدی بود کہ اماد وجد بر وی متواتر بود و قوت عقلش از غلبات آن مغلوب بر مثال کسی کہ ادوار کاسات شراب بر وی متعاقب بود و سر رشتہ تمیز از دست تصرف مسلوب و ریان واجدی بود کہ از غایت تمکن و قوت حال از تواتر امداد وجد متغیر و متاثر نگردد و بر مثال شارب مدمن کہ طبیعت شراب جزو وجود او گشتہ بود و ہیچ انگبخود دست نگردد و از حد تمیز بیرون نرود ۔

چون مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی معنوی میفرمایند کہ سکر عبارتست نزد این طائفہ از غیبتی کہ حاصل می شود از واردی و قوی و وارد عبارتست از خواطر محمودہ کہ وارد می شود بقلوب و نباشد از تعمل عبد و کسب وی و در رسالہ قشیریہ فرق کردہ در میان غیبت و سکر بدین وجہ کہ صاحب سکر گاہے محبوب حامی باشد و قتیکہ مستوفی نباشد در سکر پس بقیہ ادراک می ماند این را متسکر گویند و در ین حال احساس اسماع باشد و نیز صاحب سکر اشد غیبت باشد و شیخ اکبر قدس سرہ فرمودند در باب چہل و پنجم از فتوحات کہ در سکر طرب والتذاذ می باشد مراد تو از غیبت تواردی قوی غلبہ ست از جمیع آن اشیا کہ مناقض سرور و طرب اند و ہر حالیکہ پیدا کند طرب و بسط و افشاء اسرار را آن سکر نیست بلکہ غیبت یا فنا یا محو خواہد بود و نیز فرمودند در ین باب کہ سکر مفارق ست مر سائر غیبات را کہ سکر مقام ست بر نحو مثل صعقہ و افاقہ و حضور را با غیبت این نسبت نیست و فنا را با بقا این نسبت نیست و سکر سہ قسم ست طبعی و عقلی و الہی اول سکر طبعی و آن آنست کہ صاحب سکر طبعی در تخیلہ صورت مطلوب خود قائم نموده انما عدا او غائب شدہ مشاہدہ این صورت نماید و اصغا بسوی وی کند و این نداند کہ این صورت در تخیلہ است بلکہ یقین کند کہ این صورت در خارج خیال ست و چون در صحو آید داند کہ این صورت در خیال بود و قول رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم اعبد اللہ کانک تراہ و اللہ فی قبلتہ المصلی بر ین تخیل بدین وجہ شیخ اکبر قدس سرہ حمل کردند و قسم دوم سکر عقلی ست و آن آنست کہ دلیل عقلی بر نعوت اللہ تعالی قائم گردد اسچہ مورد ای دلیل ست مشہود خود ساختہ غائب باشد انما عدا را آن مثل صفات تشبیہ کہ

مخبر صادق صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بآن خبر داده است پس ملتذ ومسرور باشد بآن مدلول وغائب باشد از ماعدا را ودچون ازین سکر بصحو آید واختیار صفات ملاحظه نماید البته بدان ایمان آرد وبر مدلول دلیل خود مقتصر نشود وشیخ اکبر فرمودند که این سکران در حال سکر خود در مخبرات بخبر صادق نموده واین نعوت تشبیه را ثابت کرده بدان ماخوذ نخواهد شد البته بجهت آنکه سکران معذور است وقسم ثالث سکر الهی که از تجلیات الهیه پیدا می شود واین سکران از ماعدا از این تجلیات غائب وغافل محض است وملتذ از مشاهده این تجلی باشد وشیخ اکبر میفرمایند که کسی که سکران گشته از مشاهده حق وبآن ملتذ شده وغافل گشته بآن مشاهده از ماعدا پس صحو نمی باشد او را

جوہر سکر حیرت ودهشت وولهٔ وسیمان است که در مشاهده جمال محبوب فجاة بسر محبوب میرسد چون سالک بمشاهده جمال محبوب رسید بواسطه دوری از تفرقه وبعد در باطن وی فرح ونشاط وانبساط بنوعی در آمد که حواس او از محسوسات غافل شد وعقلش مغلوب عشق گشت وتمیز از مابین مرتفع شد از غایت بیخودی نمیداند که چه میگوید واین حالت را سکر بجهت آن گفته اند که در اوصاف مذکوره بسکر ظاهر می ماند ودرین حال بوجسین منصور حلاج قدس سره که انا الحق فرمود شیخ گلشن راز قدس سره ؎ انا الحق کشف اسرار است مطلق ۔ بجز حق کیست تا گوید انا الحق ۔ یعنی انا الحق کشف اظهار اسرار است مطلق یعنی بے شائبه شک وشبهه وحاشا که هرزه و بے معنی باشد وغیر حق کیست وموجود دیگر کجاست تا انا الحق گوید ؎

جو کردی خویشتن را بنده کاری	تو هم منصور دار این دم برآری

جوہر صاحب گلشن راز قدس سره میفرمایند که درین سه حالت که فنا وسکر ودلال ست اهل دل مرخص اند بآنکه بسر عبارت که خواهند از ان حالات وجدانی تعبیر نمایند اما در حالت فنا که غایت انتهاے آئینه سالک واصل ست باتفاق همه علما او مکلف نیست ودر حالت سکر که از ان بپست تر چون نمیداند که چه می گوید چنانچه مست صوری را معذور میدارند او نیز معذور ست ودر مرتبه دلال که از سکر انزل ست بواسطه شدة اضطراب که وارد هر چه میگوید نیز معفو داشته اند واین رخصت نسبت بارباب مواجید وصاحب حال است که بسبیل شهود وجدان بدان حالات ومقامات رسیده اند نه آن جماعتی که بتقلید عبارات آن کاملان یا دگرفته اند وبجز همین تقلید خود را صاحب آن حال می شمارند زیرا که باتفاق ارباب طریقت نسبت بآن جماعت هر چه مخالف شرع شریف از اقوال وافعال باشد واجب المنع است صاحب گلشن راز قدس سره ؎ تو اگر نیست احوال مواجید مشو

کافر بنا داتی تقلید، شارح قدس سرہ فرماید کہ اگر ترا آن حالات وجدانی کہ ذکر رفت نباشد بحسب حال
وسکاشفہ بآن مراتب نہ رسیدہ باشی زنہار بمجرد تقلیدان اہل کمال کہ صاحب آن حال بودہ اند کافر
نشوی وتکلم بآن کلمات نگردی کہ اتفاق اہل طریقت وشریعت ست کہ ہر کہ بے آن حالات آن
سخنان گوید محکوم بکفرست ومنع او واجب

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ میفرماید ؎ مجازی نیست احوال حقیقت ۔ نہ ہر کس
یابد اسرار طریقت ۔ شارح قدس سرہ میفرمایند یعنی احوال حقیقت کہ انبیا واولیا علیہم السلام از ان خبر
فرمودہ اند مانند لی مع اللہ وقت ومثل قول حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب انا القلم وانا اللوح
المحفوظ وانا العرش وانا الکرسی وانا السموات السبع والارض وحکایت درینمعنی از اولیا بسیار
منقول ست مانند انا الحق وسبحانی ما اعظم شانی ولیس فی جبتی سوی اللہ وانا الفاعل فی
ہذا العالم وغیرہا پس کسی فکر باطل نکند کہ سخنان چند مجازی غیر واقعی ست وحقیقتے ندارند چہ
چہ این ہمہ احوال کاملان ست کہ در مراتب کشف وشہود بر ایشان ظاہر شدہ وایشان بآن متحقق گشتہ اند
وبیان حالات واقعی فرمودہ اند ونہ چنان ست کہ ہر کسی اسرار طریقت می تواند یافت چہ این معنی شرط
بشرائط بسیار ست از قابلیت فطری وتائید جناب الہی وارشاد شیخ وسلوک وریاضات وقطع منازل
کہ ارباب طریقت فرمودہ اند وطریقت سیر خاص مراد ست کہ مخصوص سالکان راہ حضرت حق تعالی است
مانند ترک دنیا ودوام ذکر وتوجہ بمبدا وتبتل وانزواء ودوام طہارت ووضو وصدق واخلاص وغیر آن
واسرار طریقت عبارت از سہان احوال حقیقت ست زیرا کہ طریقت مقدمہ حصول حقیقت ست و
چنانچہ طریقت سر شریعت ست حقیقت سر طریقت ست وطریقت بی شریعت وسوسہ است وحقیقت
بے طریقت زندقہ والحاد۔

جوہر مستی عبارت از حیرت وولولہ است کہ در مشاہدہ جمال دوست سالک صاحب شہود را
دست میدہد وخمار عبارت از احتجاب محبوب است سخت عزت وظاہر شدن پردہاے کثرت بر روے
وحدت واین مقام تلوین ست یعنی احتجاب سالک ست از مقام حال بلند خود بآثار احوال

جوہر ابوعلی ازین طائفہ بسبب غلبہ حال وسکر محبت کلمات واشارات صادر شدہ کہ بفہم اہل
ظاہر درنیاید وبعضی اعمال وحرکات بوجود آمدہ کہ مخالف ظاہر فتواے شریعت باشد آنرا شطحیات
مشائخ وہفوات ایشان خوانند وسبحات وموہمات نیز گویند کلمات مثل انا الحق وسبحانی ولیس
فی جبتی سواہ وانا ہو وہو انا وافعال مثل تنویر یکبہ وخرق ثیاب والقاء دراہم وثیاب والقاے

نفس در ممالک و امثال آن و منشاء صدور این کلمات و افعال طفح سکر و غلبه حال و فقدان ضبط و اختیار است - مرج البحرین بالفتح لباب دوم شد من تحقیق ۱۲

جوہر باید دانست کہ انا الحق از منصور و سبحانی از بایزید لیس فی جبتی کی از مشائخ دیگر مانند ابو نصر شیخ شمس الدین تبریزی در وقت زنده کردن مرده بمعنی بر خیز بحکم من و نوره زدن و در ریش از شبلی در وقت فوت پسر و خرق ثیاب و القای در اهیم از شبلی و القا رقص در ممالک از حضرت بوده است ذوالنون مصری در قریه وقت شب کہ سکان آن قریه بخوف شیر در سرائے خود در وقت شب بند ہے نمودند ـــ

جوہر باید دانست کہ انکار سر حقیقت بجز در حالت مستی و بیخودی مطلق یا در مرتبه محمودی کہ تمام محو و فنیست و از مقام فنا و سکر تنزل نموده فما از غایت خمار آن مستی خود را نگاه نمی تواند داشت جائز نیست و در شریعت و طریقت ممنوع ست ارباب طریقت می فرمایند ہر حقیقتی کہ شریعت او را رد کند آن زندقه ست تا زمانیکه سالک باخود باشد و عقلش برقرار بود الفاظی کہ مخالف شرع شریف باشد نگوید و اگر بگوید واجب التبلیغ نیست ارباب حال گوید باتفاق اہل الله محکوم بکفر ست و واجب المنع -

جوہر نزد بعضی معنی صحو باز آمدن ست ہوشیاری از پس غیبت و سکر غائب شدن بواردی با قوت کہ دل صاحب دل را سلب کند - حضرت جنید گوید کہ سکر را بر صحو فضل نتواند بود چه صاحب صحو ہمیشه مرابط بود و آن مقام تمکین ست و مقام حضرت رسالت و در ترجمه قشیری سکر بر صحو فضل دارد چه صاحب سکر اہل انبساط بود و او از لطائف جمال در سکر کشف یابد - مشائخ را در فضل صحو و سکر اختلاف ست قول بایزید کہ سکر مرد را با انبساط راه دہد - صاحب ترجمه عوارف گوید سکر ارباب قلوب را باشد و آن استیلای حال ست از مشائخ کبار بعض وقت کلماتی متضمن عجائب اسرار غیبی در وجود آید آن بواسطه بقای سکر بود صاحبان صحو را اینجا راه نیست -

جوہر شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سره در مرج البحرین میفرمایند کہ آنچه ازین طائفه در حالت سکره غلبه حال صادر گردد قولاً و فعلاً طریق اسلم در آنجا تسلیم ست و ترک مبادرت بانکار و اعتراض باعدم جواز تقلید

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سره در شرح رساله کہ میفرمایند کہ حضرت شاه مینا قدس سره میفرمودند کہ برین طائفه چون کسی ظلم کند یا دزد مال برد دعای بد نگویند و اگر گویند توکل باطل شود بلکه چون دزدی مال ببرد باید کہ شود خوشحال شوند و فرمایند کہ در ان خیریت بوده است

جوہر مریدی بہ بندگی شاه مینا قدس سره اسپی آورد شب دزدان ببردند و پیغام فرستادند کہ

چیزی بدهید و بیرید حضرت ایشان فرمودند که ارادهٔ جناب خداوند تعالی برین رفته بود و خیریت در آنست مال داده آوردن خلاف این راه است شما را بخشیدم و نقل ست که اسپ حضرت امام ربیع قدس سره را دزدان بردند و حضرت ایشان نماز می گذاردند و میدیدند و نماز قطع نکردند ازین حال التماس کردند فرمودند در چیزی بودم که نزدیک من دوست تر ازان نبود و دینار ہاے حضرت علی فضیل قدس سره را دزدان بردند حضرت ایشان میگریست ازین التماس نمودند فرمودند بران بیچاره می گریم که روز قیامت ازو بپرسند و او حجتی نباشد و روزی در جمع نزدیک حضرت شیخ بہاء الدین زکریا قدس سره گم شد خبر رسانیدند فرمودند الحمد لله بعده یافتند باز خبر رسانیدند فرمودند الحمد لله و فرمودند که گفتن الحمد لله در ہر دو بار سبب رفتن و آمدن دنیا نبود بلکه بسبب قرار دل بوده است

جوہر توکل اعتماد بر کسی کردن و بحضرت خداوند تعالی سپردن و دل بر داشتن از اسباب دنیا و بحضرت مسبب الاسباب توجه نمودن

جوہر بداند که این طائفه علیه در بیان حد توکل بسیار فرموده اند ہر کسی از مقام خویش سخنی فرموده و عبارات ایشان ہم ازان مختلف گشته بعضی میفرمایند توکل آنست که جناب خداوند تعالی را استوار داری در عهد ہائی که کرده است یعنی اعتقاد داری که ہر چه قسمت کرده است بتو رسد اگر چه جہان بدفع آن مشغول شود و ہر چه قسمت نکرده است بجهد و کوشش تو اگر چه در جہان ست بتو نرسد و بعضی میفرمایند که توکل آنست که بر ابر گردد نزدیک تو بسیار و اندک و موجود و معدوم و بعضی میفرمایند توکل آنست که ساقط شود خوف و رجا از غیر جناب حق سبحانه و تعالی و بعضی میفرمایند التوکل الاسترسال بین یدی الله تعالی استرسال آن باشد که ہر کجا که بکشد برود و این ظاہر ست که مشتری بان بزرگی به پاره ریسمان ترا مسترسل میگردد تو از وی ضعیف تر و حکم خداوند تعالی از ان ریسمان قوی تر مسترسل را این معنی باشد که ہر کجا که بکشد آنجا برود و بعضی میفرمایند توکل آنست که بغیر جناب حق تعالی امید ندارد و از غیر او سبحانه نترسد متوکل آن بود که واثق بود بحضرت حق تعالی که حضرت حق تعالی را در ہر چه کند متهم ندارد و شکایت نکند یعنی در ظاہر و باطن تسلیم باشد بعضی میفرمایند که اگر دوگان و ماران چپ و راست تو باشند سر تو برای آن نجنبند و حضرت شیخ بایزید بسطامی قدس سره می فرمایند که اگر اہل بہشت در بہشت به تنعم رسند و اہل آتش را در آتش عذاب کنند پس تو میان ایشان همه پنج کنی از جمله متوکلان بیرون آئی و حضرت ذوالنون مصری را قدس سره از توکل پرسیدند فرمودند خلع ارباب و قطع اسباب و حضرت شیخ سری سقطی قدس سره فرمودند التوکل الانخلاع من الحول و القوة و حضرت

خواجہ ہمدون قصار قدس سرہ فرمودند التوکل ہو الاعتصام بالله تعالی و حضرت شیخ ابو تراب نخشبی قدس سرہ صوفی را دیدند کہ سہ روز گرسنہ بود بعد ازان دست بر پوست خربزہ انداخت فرمودند تصوف ترا نشاید کہ تصوف نباشد مگر با توکل و توکل درست نباشد کسی را کہ پیش از سہ روز طعام صبر نکند و نیز رویشی چون بعد از پنج روز گفت کہ من گرسنہ ام حضرت ابو علی رودباری قدس سرہ فرمودند کہ این راہ بازار بریدہ کار کسب فرمائید توکل کار باین نباشد

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند سببها کہ زائل کنندہ حریت سہ قسمت قطعی دوہمی و ظنی قطعی چون آب کہ زائل کنندہ ضرر تشنگی و نان کہ زائل کنندہ ضرر گرسنگی ست و ترک آن بکلی از توکل نیست بلکہ ترک آن در ہنگام بیم مرگ حرام ست دوہمی چون دواع و افعون و ترک آن شرط توکل است و ظنی چون فصد و مسہل و جز آن ناقض توکل نیست لیکن مستوکل را ترک داوا و غرامت ست و کردن آن خیریت و حضرت امام احمد حنبل رضی الله تعالی عنه فرمودند کسی کہ اعتقاد بدارد توکل را دوا دوست دارم کہ معالجہ دارو خوردن و غیر آن بگذارد و حضرت امام علیها السلام داشتند و طبیب را خبر نمی کردند پس کمال توکل آنست کہ گرد دارو نگردد و این ترک مداوی و علاج کسی را میسر آید کہ بروی کشف افتد کہ اجل او بہ نہایت رسیدہ ست و دارو سود نخواہد کرد یا آنکہ بیمار مشغول باشد بحال خود و بیم عاقبت و گناہ و اطلاع جناب خداوند تعالے بروی غالب شود و در بیماری از دوا فراموش گرداند و دل او بمعالجہ نپردازد یا آنکہ مقصود بندہ از ترک معالجہ آن باشد کہ بیماری زائل نشود تا ثواب بیماری و بلا بیابد بدانچہ بر بلا رجناب خداوند تعالی نیکو صبر کند چہ در ثواب بیماری اخبار بسیار آمدہ است و گروہی کہ ثواب بیماری بسیار دیدند بیمار سے را دوست داشتند و غنیمت شمردند و از علاج باز ماندند تا در زمرہ متوکلان کامل باشند و جزای صبر بیابند

جوہر بعضی میفرمایند کہ توکل کسی را درست ست کہ پنج روز چیزی نخورده باشد و بالکلی از خلق ببرد انکہ او را نظر بغیر حضرت حق تعالی نباشد و بتوکل در مسجد نشستن کسی را رواست کہ در میان زمان نظر بروی نیفتد کہ کسی در اید و چیزی بیارد و ہر کہ بدین نیت در مسجد نشیند ضایع ماند و قتی مساوی بحضور حضرت سلطان المشائخ آمد و بعد چند روز اجازت طلبید و در دہلی بملاقات اقارب رفت و نزدیک خانہ اقارب مسجدی دید در ان مسجد بتوکل نشست بدین امید کہ از خانہ اقارب نان و آب خواہد رسید چند روز در انجا بود کسی از عیال او بخانہ پرسش نکرد و بیحال شد باز بخدمت حضرت سلطان المشائخ آمدہ سوال کرد کہ اگر بکلی متوکل شود و اول روز چیزی نرسد چہ کند فرمودند صبر کند تا روز دوم عرض کرد اگر روز دوم نیز نرسد فرمودند صبر کند تا روز سوم عرض کرد اگر روز سوم ہم چیزی نرسد فرمودند او را بر حضرت خداوند تعالی توکل نبوده باشد آنرا نظر بر حضرت [illegible] باشد و را سوم روز ضایع نگذارد و [illegible] اعانت تواند کرد [illegible]

جوهر حضرت شاه شجاع کرمانی را دختری بود او را در عقد نکاح درویشی داد چون دختر در خانه در پیش آمد نان خشک دید گفت این چیست درویش گفت دوش باز مانده بود بجهت امشب گذاشتم دختر قصد کرد که بیرون آید درویش گفت دانستم که دختر شاه با من نتواند بود دختر گفت از بن نوائی تو نمیروم از ضعف ایمان و یقین تو میروم که از دوش باز نان نهادی و اعتماد بر رزاق نداری ولیکن عجب از پدر خود دارم که بست سال مرا در خانه داشت و گفت ترا به پرهیزگاری خواهم داد آخر کسی داد که اعتماد بر جناب حق سبحانه و تعالی ندارد و در پیش گفت این گناه از عذری بود گفت عذر آنست که در ین خانه من باشم یا نان خشک۔

جوهر در فوائد الفواد مذکور است که حضرت سلطان المشائخ نفعنا الله تعالی بجهتهم در تفسیر توکل فرمودند که توکل سه مرتبه دارد و مرتبه اول آنست که مردی یکی را بجهت دعوی خود وکیل کرد و آن وکیل هم عالم باشد و هم دوست پس این موکل ایمن باشد که وکیلی دارم که در همه کار دعاوی مرا نیاست و هم دوست من ست درین صورت هم توکل باشد و هم سوال چنانکه گاه گاه آن وکیل را گوید که آن دعوی را چنان جواب گوئی و آن کار را چنان بآخر رسان و مرتبه دوم آنست که طفلی باشد شیر خوارد که مادر او را شیر میدهد او را همین توکل باشد سوال نباشد و این طفل نگوید که مرا فلان وقت شیر بده همین گریه کند اما او را تقاضا نکند و نگوید که مرا شیر بده او را اثقه در دل باشد بر شفقت مادر امامرتبه ثالث توکل آنست که مرده باشد پیش غسال این مرده را هیچ سوالی و تصرفی و حرکتی و سکنتی نباشد هر گونه که غسال را می باید او را می گرداند و می نماید و این مرتبه اعلی ست و مقام بلند

جوهر حضرت شیخ سعد الدین قدس سره در شرح رساله مکیه می فرمایند که حضرت شاه مینا قدس سره میفرمودند که حقیقت توکل در بیابان نشستن ست و ترک و تجرید گوشه گرفتن و از اختلاط خلق معوده و معنی دست داشتن و ترک حیله و چاره و تودد و تحبب کردن اگرچه گوشه گرفتن و بعبادت مشغول شدن و در شهر سکونت کردن نیز از توکل گفته اند لیکن بشرط آنکه شهرت و کثرت اختلاط و منزلت در دل نباشد لله و فی الله از خلق خلوت گزیند از اختلاط ایشان دل را منقطع دارد

جوهر ای عزیز کار توکل قناعت و صبرست هر کرا صبر و قناعت دادند کنجی و ملکی دادند و هر کرا در بدر دوانیدند بجوارح خواه بدل خوار و ذلیل گردانیدند اگر یکی بجوارح نرود و در دل پویان و جویان باشد از جمله متوکلان نباشد متوکل آن بود که بدل و جوارح قانع باشد و بدل و جوارح بغیر جناب خداوند تعالی التفات ننماید حضرت شاه مینا قدس سره بارها این بیت میفرمودند ؎

شیر نر بوسد بلبهای مرد قانع را قدم		ماده سگ خاید بدندان پای مرد بهر رے	

جوهر بداند که مشائخ در بیان حد توکل بسیار فرموده اند و هر کسی از مقام خویش سخنی فرموده و عبارت ایشان هم از ان مختلف گشته بعضی میفرمایند که توکل آنست که اعتقاد داری که هر چه قسمت کرده اند بتو رسد اگر چه جهان به دفع آن مشغول شود و هر چه قسمت نکرده اند بجهد و کوشش تو نرسد و بعضی میفرمایند که توکل آنست که برابر گرد و نزدیک تو بسیار و کم و موجود و معدوم و بعضی میفرمایند که توکل آنست که ساقط شود خوف و رجا از غیر جناب حق سبحانه و تعالی و بعضی میفرمایند که توکل آنست که اگر دوگان و ماران چپ و راست تو باشند سر تو برای آنها نجنبد و حضرت شیخ بایزید بسطامی قدس سره میفرمایند که اگر اهل بهشت در بهشت به تنعم رسند و اهل آتش را در آتش عذاب کنند و تو میان ایشان تمیز نکنی از جمله متوکلان بیرون آئی کما مر و حضرت شیخ ابو تراب نخشبی قدس سره صوفی را دیدند که سر و رگ سنه بوده دست بر خربزه انداخت فرمودند تصوف ترا نشاید که تصوف نباشد مگر با توکل و توکل درست نباشد کسی را که پیش از سه روز طعام ضبر کند و نیز درویشی بعد از پنج روز گفت که من گرسنه ام حضرت شیخ ابو علی رودباری قدس سره فرمودند که این را در بازار برید و کار کسب فرمائید توکل کار باین نباشد کما مر و حضرت شقیق بلخی قدس سره فرمودند که توکل امنیست که دل تو آرام گیرد با انچه جناب خداوند تعالی وعده فرموده و علامت توکل سه چیز است یکی آنکه سوال نکند و بدل طمع کسی نکند که الطمع ام الخبائث دوم آنکه اگر کسی ویرا بی سوال دهد رد نکند سوم آنکه اگر بر سد حبس نکند و نگاه ندارد

جوهر کسب کردن هیچ در توکل زیانی نیست مگر مبالغت در کسب نماید آن زیان توکل است و دو چیز دیگر یکی دانع کردن و دوم افسون بدین همه توکل را نقصان لازم آید پیغمبران در مرض خود استعمال دوا کرده اند و بدان نقصان در توکل ایشان نیامده است و در احیا را لعلوم است که رسول علیه السلام هر شبی سرمه کردندی و هر ماهی حجامت کنانیدی و هر سالے دوا خوردندے و هر یکی کسب کرده اند داؤد زره بافتی و سلیمان زنبیل بافته اند و همچنین دیگر اگر درین کار نقصان توکل بودے هرگز ایشان نکردندے در کیمیا سعادت آورده است که وقتی موسیٰ را علت بیرون آمد بنی اسرائیل از خدمت موسیٰ گفتند که برائے دفع این علت فلان فلان گیاه است اگر آنرا بیارند استعمال کنند در حال بهتر شود ایشان فرمودند الله تعالیٰ شافی است چند روز گذشت و آن علت زیاده شد باز بنی اسرائیلیان همان گیاه را آوردند موسیٰ فرمودند الله تعالیٰ شافی است تا چند کرت بنی اسرائیلیان آن گیاه را آوردند موسیٰ علیه السلام همین جواب فرمود که الله تعالیٰ

شفا ی ست بعد ازان وحی نازل شد کہ ای موسی تو میخواہی کہ توکل خود و حکمت ما را باطل گردانے تا
بہان دوائی کہ بنی اسرائیل گفتہ اند استعمال کنی ما صحت نبخشیدنی نہ ایم

جوہر بعضی میفرمایند کہ توکل آنست کہ بندہ پیش امر حضرت خداوند تعالی چون میت پیش غاسل باشد و بعضی میفرمایند
کہ توکل چنگ زدن ست بحضرت خداوند تعالی و بعضی میفرمایند کہ حقیقت توکل قطع امید و بیم از غیر حضرت
خداوند کریم ست و بعضی میفرمایند کہ متوکل اسہ مقام ست یکی آنکہ چون بیابد شکر کند و چون نیابد صبر کند و دوم آنکہ یابد
و نیابد نزد او یکسان باشد سوم آنکہ نیابد را بر یابنده ترجیح نہد کہ دریابد خواہش خود دہد یا نیابد خواہش حضرت مختار را

جوہر حقیقت توکل بیرون آمدن ست از رویت وسائط و اسباب بکلی بلکہ حقیقت آنست کہ بداند
کہ حضرت حق را در فعل و صنعت شریکی نیست و متحرک نجود و غیر را در فعل و قدرت و جمیع صفات از میان
محو گردانده امانت صفات و افعال را بصاحب امانت کہ حق ست واگذارد و خود را دمیان نبیند گاہی بر

جوہر جناب حق سبحانہ و تعالی اسباب نہاده است بمیان و مسببات را بآن اسباب ربط
داده است پس عارف کامل را باید کہ مسببات را از اسباب طلب نماید و این اسباب حجاب اند
کہ حق تعالی از پرده این حجب مسببات را عطا میفرماید و توکل اگرچہ فرض ست لیکن منت طلبیدن
منافی طلب مسببات از اسباب نیست و ہرچند کہ نظر عارف از اسباب برخاسته باشد چنانکہ مشاہدہ
عرفاست کہ موثر حق را می بیند و اسباب را میان نمی بیند لیکن اسباب را زمیان نرفته و حق سبحانہ
و تعالی از پرده اسباب میکند اگرچہ در مشاہدہ ایشان نباشد پس طلب مسببات از اسباب با
توکل بر حق سبحانہ از کمال معرفت ست و ترجیح جہد با توکل بر توکل صرف واقعی ست و این حکم
عام ست خواہ مسببات امور دنیوی باشند یا امور اخروی لیکن طلب اسباب امور دنیوی فوق
حاجت نمی کنند کہ دنیا زائل ست و فاندارد و اشتغال بآن بیفائده است مگر آنکہ دانند کہ جمع اسباب
دنیا و بے عنایت حق باین عارف ست پس قبول می کند و ما اسباب دنیا و بے جہد میکند و اگر مرضی حق در آن
دانند و یا آنکہ خلیفه و یا قاضی باشند پس البته آن اسباب را طلب کنند کہ بآن خلافت و قضا منظم گردد

پس جہد با توکل البته راجح و افضل ست و نفس الامر بطریقت - ملک العلما

جوہر در فتوحات مذکور ست و منقول ست از سہیل بن عبد الله تستری در رسالہ قشیریہ توکل عبارت
از اعتماد بر الله تعالے و انقطاع از اسباب و تمکین بر اسباب و از قلب بدانکہ ہر چہ بر سد از الله بر سبب بیان باشد
یا نباشد خود را پیش او بسجانہ مثل میت داند در ید غاسل کہ تقلیب میکند بوجہی کہ خواہد بے دخل آن
ندانند و این توصیف قلبیہ است و حرکت جوارح برای تلاش اسباب منافی توکل نیست بدہ متحقق ست بدن

بروکہ تقدیر ہر شے از جانب اللہ است اگر مقدر ست بتقدیر وی بجاز مقدر ست واگر آسانست بتقدیر وی آسان ست
نہ از جہت عدم تہیا اسباب و تہیا اسباب و ہر چہ مقدر ست بہ بندہ خواہد رسید اسباب درمیان باشد یا نہ
واین تقدیر بر طبق استعداد اعیان ثابتہ است پس ہر چہ کہ بر بندہ می آید از وی می آید واین توکل درست
و راست نمی آید مگر بآنکہ اللہ تعالیٰ را وکیل و جمیع امور گرداند و خود را بوجہی تصرف نکند و ہمہ تصرفات
بہ اللہ تعالیٰ سپرد کند اگر جمیع اسباب کند این ہم از اللہ تعالیٰ داند و تحقیق این توکیل چنانکہ در فتوحات مذکور ست
آنست کہ اللہ تعالیٰ ہمہ اشیاء را سوائے ایشان برای ایشان پیدا نمود چنانکہ اللہ تعالیٰ میفرماید خلق
لکم ما فی الارض جمیعا پیدا کردہ شدہ است برای شما نہ برای دیگری ہر چہ کہ در زمین است تمام آن
پس میرسد انسان را کہ صرف کند آن اشیاء را در آن کہ مصلحت وی ست و انسان از مصالح جاہل است
بسا اشیاست کہ او در آن مصلحت گمان می کند در واقع در آن مصلحت نیست و اللہ تعالیٰ علیم و خبیر است
و اعلم ست بمصالح عباد پس ہر ہی باید کہ اللہ تعالیٰ را وکیل گرداند تا عطا فرماید مصالح عباد را و شاید مراد
از مصالح امور نیست کہ اعیان مستعدہ بامور بودند و در ازل وسزاوار وکالت نیست مگر الہ کہ مرتبۂ الوہیت
جامع است مر اسماء و فعالہ را پس علیم ست قادر ست خالق ست و چون خالق اوست وفا دار اوست
بر رسانیدن مصالح عباد را پس فما احد این مقال امنیست کہ کسب منافی توکل نیست اما کسب مفید ہم
نیست زیرا کہ بسیار مرتبہ تعلیل می کنند و حیلہ ایشان سود مند نمی شود و واقع نمی شود مگر مقدر پس باید
کہ خود را تسلیم حق سازد و بر قضا متوکل شود و کسب را بگذارد ؎

جو ہر کسب و طلب اسباب نافی توکل نیست و این خطا ہست کہ توکل عبارتست از اعتماد بر حق
بانقطاع از غیر حق و کسی کہ معتقد بر سبب نباشد و سبب مطلوب مرتب شود از حق کہ سبب الاسباب ست و اگر
مرتب نشود اضطراب بقلب نرسد برائے اینکہ معطی و تابع حق ست و تقدیر وی اعنی باید بود ؎

جو ہر وجود و وجد و وجود و تواجد صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ در اصطلاح صوفیان
وجد وارد یست کہ از حضرت حق تعالیٰ بر دل آید و باطن از بہجات خود بگرداند چون حزن و سرور و حضرت جنید
بغدادی قدس سرہ میفرمایند وجد آنست کہ جملہ اوصاف واجد منقطع گردد در حالتی کہ ذات او بسر ور موسوم
شود و حضرت ابو العباس عطا قدس سرہ میفرمایند وجد آنست کہ جملہ اوصاف واجد منقطع گردد در حالتی کہ
ذات او بحزن موسوم شود و صاحب وجد کسی بود کہ ہنوز از جیب صفات نفسانی بیرون نیامدہ باشد
و بوجود خود از وجود حق تعالیٰ محجوب شود گاہ گاہ در حجاب وجود او پدید آید و انا بجا پر توی از نور وجود
حق تعالیٰ بر وتابد و آنرا وجد باید و بعد ازان دیگر بارہ حجاب منطبق شود و موجود و مفقود گردد و پس وجد بسط

۱۲ منہ

۱۲۵۵۵

بود میان فقدی سابق و فقدی لاحق و مراد از وجود آنست که وجود واجد در غلبه نور شهود غائب و ناچیز گردد (کم گردن و کم شدن)
پس وجد صفت محدث بود و وجود صفت قدیم و اشارت بدین معنی ست قول حضرت ذوالنون مصری قدس سره که الوجود بالموجود قائم و الوجد بالواجد قائم و بیان این سخن آنست که صاحب وجد هنوز از وجود خود بکلی فانی نشده باشد پس واجد او بود و وجد با و قائم و صاحب وجود از وجود خود بکلی فانی شده باشد و بوجود موجود یعنی بحضرت حق تعالی قائم و باقی شده پس صاحب وجود نه ذات واجد بود اعنی ذات بنده بل ذات موجود بود اعنی ذات حق تعالی و وجود بوی قائم و وجد مقدمه وجود ست چه هر وجد در مقتح قلعه وجود بشرے بشارتے منجنیق ست از عالم جذبه جناب الهی نصب کرده تا چون قلعه وجود منهدم شود وجد وجود گردد پس نهایت وجد بدایت وجود بود اعنی وجود وجد سبب فقد وجود واجد ست و فقد وجود واجد شرط وجود موجود و اشارت بدین معنی ست آنچه حضرت ابوالحسن نوری قدس سره فرمودند که الوجد فقد الوجود بالموجود چنانکه وجد مقدمه وجود ست تواجد مقدمه وجد ست و معنی تواجد استدعاء وجد ست بطریق تذکر و تفکر یا تشبه باهل وجد در حرکات و سکنات بدلالت صدق و هر چند تواجد صورت تکلف است و تکلف مخالف صدق لیکن چون نیت متواجد در صورت تواجد توجه کلی بود از براے قبول امداد فیض رحمانی منافی صدق نبود و تواجد

وصف اهل بدایت بود و وجد حال اهل سلوک و وجود حال خاص ارباب وصول

جوہر استقامت یعنی راست شدن و در تجلیات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که استقامت امریست بغایت صعب زیرا که استقامت استقرارست در حد وسط در مجموع افعال و اقوال و اخلاق و احوال بر وجهی که تجاوز از انچه ضروریست در مجموع افعال صادر نشود و انحراف در افراط و تفریط مصئون و محفوظ باشد ازینجاست که گفته اند کار باستقامت دارو کرامات خوارق عادات را اعتبارے نیست ـــ

جوہر استقامت درجه کمال ست هر که مستقیم نبود در صفت خود و قدم اول بصحت ننهاده است و هر که او کار با استقامت نباشد جهد او بیفائده شود و از مقامی دیگر نرسد نشان استقامت اهل نهایت آنست که در معاملات ایشان فتور نبود و نشان تقصد ان آنست که در منازل ایشان را توقف نیفتد و نشان استقامت اهل نهایت آنست که در احوال مشاهده مرایشان را حجابی نباشد نزدیک اصحاب تحقیق استقامت بیرون آمدن از معهودات نفس و جدا شدن از سوم و عادات خلق و حاضر بودن بحضرت حق تعالی بحقیقت صدق در طاعت و عبادت و محبت و معرفت حق است قال الله تعالی فاستقم کما امرت راست باش چنانچه فرموده شدی استقامة العوام علی اوامر الملک

واستقامته الخواص فی اوامر الملکوت واستقامته خاص الخاص فی اسرار الجبروت

جوهر بدانکه طریق سلامت و راه استقامت آنست که ظهور عبد دائما بظهور عبدیت باشد که مقام عبودیت اشرف مقامات و دورتر از آفات است

جوهر در القاب ارباب مراتب ثلثه یعنی ذوالعقل و ذوالعین و ذوالعین

شیخ نورالدین عبدالرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

ذوالعینی اگر نور حقست مشهودست		ذوالعقلی اگر شهود حق مفقودست	
ذوالعینی وذوالعقل شهود حق و خلق		با یکدیگر اگر ترا موجودست	

این رباعی اشارت ست بالقاب ارباب مراتب ثلثه پس ذوالعین در اصطلاح این طائفه عبارت ازان کس ست که شهود حق بر وی غالب ست حق سبحانه و تعالی را ظاهر بیند و خلق را باطن پس خلق در نظر او بمثابه آئینه باشد مر حق را بسبب ظهور حق در خلق همچو ظهور صورت در آئینه و اختفاء خلق و حق چون اختفاء آئینه بصورت و ذوالعقل عبارتست ازان کسی ست که شهود خلق بروی غالب باشد خلق را ظاهر بیند و حق را باطن پس حق در نظر او بمنزله آئینه باشد مر خلق را و خلق بمنزله صورت منطبع در آئینه لاجرم حق باطن باشد کما هو شان المرآة و خلق ظاهر کما هو شان الصورة المرتسمة فی المرآة و ذوالعین ذوالعقل عبارت ازان کس ست که حق را در خلق مشاهده کند و خلق را در حق و بشهود هیچ کدام محجوب نگردد از شهود دیگری بلکه وجود واحد را بعینه از وجهی حق بیند و از وجهی خلق بسود کثرت مانع نیاید شهود وحدت را و بشهود وحدت مزاحم نگردد بنمود کثرت را و هم در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

اعیان همه آئینه و حق جلوه گر است		با نور حق آئینه و اعیان صورست	
وحشیم محقق که حدید البصر است		هر یک زو و این آئینه آن دگرست	

اعیان را که حقائق موجودات اند دو اعتبارست اول آنکه اعیان مرایا روجود حق و اسماء و صفات اوست سبحانه و اعتبار دوم آنکه وجود حق مرآت آن اعیان ست پس باعتبار اول ظاهر نمی شود در خارج مگر وجودی که متعین ست و در مرایا اعیان و متعدد است بتعدد احکام و آثار ایشان پس بمقتضای این اعتبار غیر از وجود حق در خارج هیچ مشهود نیست و این بیان حال موحدیست که شهود حق بروی غالب ست و باعتبار دوم در وجود غیر از اعیان هیچ مشهود نیست و وجود حق که مرات اعیان ست در غیب است و متجلی و ظاهر نیست مگر از وراء تنق غیب و این بیان حال کسی ست که شهود خلق بروی غالب ست اما محقق همیشه مشاهده هر دو مرات میکند یعنی مرات حق و مرات اعیان و مشاهده صوری که در هر دو مرات

بے انفکاک و امتیاز۔

جوہر در آداب حضرت ربوبیت صاحب مصباح قدس سرہ میفرمایند کہ حفظ آداب ہم ثمرۂ محبت ست و ہم تتمم محبت ہر چند محبت بکمال تر محب را اہتمام بر عایت آداب حضرت محبوب بیشتر و چند انکہ صورت ادب بر محب ظاہر تر نظر محبت محبوب با او زیادہ تر پس ہر بندہ کہ محبت جناب الٰہی در دل او راسخ تر اہتمام او بمراعات آداب حضرت عزت بیشتر و ہر چند قرب او بحضرت عزت بیشتر مطالبہ دقائق آداب در نہاد او قوی تر و یکے از جملہ آداب حضرت الوہیت آنست کہ نظر از مشاہدہ جمال ربوبیت بلا حظہ غیر مشغول ملتفت ندارد۔

جوہر در حیاء صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ حیاء از جملہ احوال مقربان است چند انکہ قرب زیادت حیا بیش و ہر کہ ہنوز حال حیا بدو فرو نیامدہ باشد علامت آن بود کہ ہیچ مرتبہ از مراتب قرب نیافتہ است و حیا آنست کہ باطن بندہ از ہیبت اطلاع حضرت خداوند تعالیٰ منطوی گردد و این دو گونہ بود حیاء عام و حیاء خاص حیاء عام صفت اہل مراقبہ ست کہ قلب ایشان از ہیبت اطلاع رقیب قریب جل ثناءہ بر سیات و تقصیرات خود منطوی گردد و حیاء خاص صفت اہل مشاہدہ است کہ روح ایشان از عظمت شہود حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ در خود منطوی گردد و این حیا از جملہ احوال ست و حیاء عام کہ مندرج ست در صحت مقام مراقبہ از جملہ مقامات ست و این محافظت ظاہر و باطن ست از مخالفت احکام جناب الٰہی بسبب مراقبہ نظر حضرت حق تعالیٰ و این حیا بر دو گونہ است یکی حیاء از معصیت و دوم حیاء تقصیر در طاعت

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ لختی سخن در ترک اختیار آمد یعنی با اختیار خود کاری نمی باید کرد حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ المبارک بر لفظ مبارک راندند کہ مرد محکوم دیگری بہ کہ حاکم خود باشد بعد ازان فرمودند کہ شیخ ابو سعید ابو الخیر قدس سرہ روز جمعہ از خانقاہ بجہت نماز بیرون آمدہ مریدان را پرسیدند کہ راہ مسجد جمعہ کدام ست و چگونہ باید رفت یکی از حاضران گفت راہ اینست از ایشان پرسیدند کہ چندین بار بنماز جمعہ رفتید راہ نمیدانید۔ فرمودند میدانم اما بدان پرسیدم تا صاحب اختیار نباشم

جوہر حریت انقطاع خاطر ست از تعلق ماسوی اللہ تعالیٰ بالکلیۃ و در مقام حریت وقتی رسد کہ غرضی از اغراض دنیوی و آخروی نماند و حریت نہایت عبودیت ست کمال مروت بندگی نبود و آزادگی بے بندگی نشود ؎ من ازان روز کہ در بند توام آزادم ۔ باد شاہم کہ بدست تو اسیر افتادم

وحریت نہ آنست کہ احکام بندگی ازوی زائل شود بلکہ حریت آنست کہ از بندگی نفس خود آزاد گردد یعنی آنچہ نفس فرماید بران نرود بلکہ مالک نفس گردد و نفس مطیع و منقاد او شود سالک چون بمقام حریت رسد کلفت تکالیف ازوی ساقط می شود آنچہ دیگران بمشقت بجا آرند وی بآسانی آرد نہ آنکہ نفس تکالیف ساقط شود۔

جوہر حر در اصطلاح این طائفہ علیہ آن کس ست کہ احتیاج بخلق نبرد و از خلق آزاد باشد و عبدیت حضرت حق تعالیٰ باشد علی الکمال و صاحب فتوحات قدس سرہ میفرمایند کہ حریت عبارتست از ازالہ صفت عبد بصفت حق باین نمط کہ حق سمع و بصر عبد گردد و جمیع قوای عبد شود و عبد بنود و عبارت مگر ازین قواو چون این قوی حق شدند و حق عبد نیست بوجہی پس عبدیت این عبد درین حال زائل شد و حر شد اگرچہ عین او باقی ست و اطلاق حریت اگرچہ برحق صحیح و متعارف نیست بجہت آنکہ او سبحانہ قابل عبدیت نیست لیکن بروی سبحانہ صادق و اطلاق شدہ است بسلب عبدیت بر وجہی کہ عبد متصف شد درین مرتبہ بسلب عبدیت و عبد قبل وصول باین مرتبہ عبد بود بجمیع وجوہ پس این سلب عبدیت در عبد حریت شد چنین فرمودہ اند ملک العلما مولوی عبد العلی قدس سرہ در مثنوی

جوہر حریت و ہو الانقطاع الخاطر عن تعلق ما سوی اللہ تعالیٰ بالکلیۃ در مقام حریت وقتی رسد کہ تہی از اغراض دنیاوی و آخروی نماند و بعضی گفتہ کہ انسان کامل آزاد آنست کہ ویرا ہشت چیز کمال بود اقوال و افعال و معارف و اخلاق نیک و ترک و غزلت و قناعت و فراغت ہر کہ این ہشت چیز دارد کامل آزاد است و ہر کہ چہار اول دارد و چہار آخر ندارد بالغ ست اما آزاد نیست و کامل آزاد دو طائفہ شدند بعضی بعد از ترک غزلت و قناعت و خمول اختیار کردند و بعضی بعد از ترک رضا و تسلیم۔ سالک چون استیفار مقام عبودیت بکلی میکند در مقام حریت میرسد نہ آنست کہ احکام بندگی ازوی زائل می شود احکام بندگی مر بندہ را ما دام کہ عاقل ست و در حیات ست لازم ست بلکہ حریت آنست کہ از بندگی نفس خویش ملالہ می گردد یعنی آنچہ نفس فرماید او بران نرود بلکہ او مالک نفس گردد و نفس مطیع و منقاد او شود و چون در مقام حریت رسد کلفت تکالیف ازوی ساقط شود نہ آنکہ نفس تکالیف ساقط شود یعنی آنچہ دیگران بمشقت بجا آرند وی بآسانی آرد و آنچہ دیگران بر رنج بجا آرند وی بہ نشاط و خوشی بیارد ہم ازین ست کہ بعضی گویند کہ فلانکس در بہشت نماز بوی نہ بینی کہ مصطفیٰ علیہ السلام کہ موصوف بجملہ معانی و کمالات بود از وی احکام بندگی زائل نشد بلکہ فرمان شد و اعبد ربک حتی یاتیک الیقین ای الموت از دیگری کی ساقط شود ہر چند کہ قرب زیادہ تر بندگی زیادہ تر و حریت بندہ نہایت عبودیت است

هر چند که مردم در عبودیت نهایت در حریت نهایت کمال مرد بی بندگی نبود و آزادگی بی بندگی نشود
مولوی معنوی س گر تو خواهی حریت در راه حق بندگی کن بندگی کن + حریت بدایت بنده است نزدیک
آغاز خلقت پس بنده تا نهایت بندگی نکند بحریت نرسد س

خواجگی را خواجگی از بندگیست	بندگی کردن کمال خواجگی ست
من ازان روزم که در بندم تو ام آزادم	تا دو شاهم که بدست تو اسیر افتادم

جوهر در فوائد الفواد مذکور ست که حضرت سلطان المشائخ قدس الله تعالی بر گفتم فرمودند که در
خطهٔ ناگور بزرگی بودند که ایشان را حمید الدین سوالی گفتندی از ایشان سوال کردند که بعضی مشائخ
نقل می کنند و بعد از فوت ایشان هیچکس نام ایشان نمیگیرد و بعضی چون نقل می کنند صیت ایشان
با قصای عالم میرسد این تفاوت احوال از کجاست فرمودند آنکه در حال حیات در شهنما خود کوشیده است
بعد از وفات نام او مندرس می شود و آنکه در حال حیات خود را پوشیده داشته است بعد از وفات
نام او وصیت او بهمه جهان میرسد

جوهر در کمال حقیقی نزد محققین کمال حقیقی آنست که در آئینهٔ کثرت وحدت بیند و در مرات
وحدت کثرت و کثرت حجاب وحدت او نباشد و وحدت پرده کثرت وی نگردد حق را در خلق و خلق را
در حق مشاهده نماید بلکه وجود واحد را از وجهی حق بیند و از وجهی دیگر خلق ذوات واحد را در هر شی
بصفت خاص ملاحظه نماید و بتجلی خاص متجلی بیند و تکثر صفات را موجب تکثر ذوات نداند و از مرتبهٔ تعین
و تقید که مبدء سیر عروجی و رجوعی ست در طریق سیر الی الله و فی الله بمقام اطلاق رسیده بود و جهت
تکمیل ناقصان از مرتبهٔ اطلاق بسیر بالله و عن الله و الی الله باز بمرتبهٔ تعین و تقید باید

جوهر حضرت شیخ فانی فی الله شاه کلیم الله قدس سره در کشکول میفرمایند که آن وجود
مطلق قبل ازین که متعینی بوجود خلقی کونی پیدا نماید مخفی بود و از ان بی نشان نشان نبود
و بمقتضای محبت خود بخود از ان صرافت تنزل بمراتب الهی و کیانی فرمود و در هر متعینی باعتبار
تقید بذلک التعین باسم عاشق برآمد و باعتبار رفع ذلک التعین باسم معشوق جلوه گر آمد پس
کمال هر تعین آنست که رجوع بآن اطلاق کند و از هیچ تعینی که برآمده باز بآن نرسد و گفتگوی ما درین
خاص حضرت انسان ست که مظهر جامع ذات و صفات آمده و از سائر تعینات بصفت حمل
امانت ممتاز گردیده پس کمال آنست که بسر حد فنا فی الله رسیده باقی ببقا بالله باشد سیر اول سیر
الی الله است و سیر ثانی سیر فی الله نهایت در اول ست نه در دوم —

جوهر صاحب گلشن راز قدس سره میفرمایند ؎ کسی مرد تمام ست کز تمامی * کند با خواجگی کار غلامی

وقدوة المحققین شیخ محمد بن یحیی بن علی الجیلانی قدس الله تعالی اسرارهم در شرح این بیت میفرمایند که در اصطلاح محققان که سلاطین ممالک طریقت اند کمال آنست که سالک سایر بار شاد مرشد کامل بطریق تصفیه و تجلیه و شهود نه بطریق علم بمراتب عبور نماید و از سر حد محسوس و معقول در گذشته با نوار تجلیات اسمائی و صول یابد و پرتو نور تجلی ذات احدی محو و فانی مطلق شود و ببقای احدیت باقی گشته متحقق بجمیع اسماء و صفات الهی گردد و چون حق را در هر شانی بروزی و اقتضای خاص ست کامل آنست که مظهر جمیع ظهورات گشته بلوا حق و لوازم و صفات همه شیونات متصف و متحقق گردد فلهذا میفرمایند ؎ کسی مرد تمام است کز تمامی یعنی مرد تمام کامل آنست که از تعین و تقید که مستلزم عبودیت و متابعت بود عبور نموده است غنی مطلق و خواجه جهان گشته و با وجود اینچنین خواجگی کار غلامی که عبارت از متابعت و عبودیت ست میکند

چوهر بعضی میفرمایند که مریض را هر روز پیش رو بنشانند و بقدر پانصد نفس سلب مرض نماید و قاعده سلب آنست که تصور نماید که با نفسی که اندرون میرود عوارض جسمانی شخص مقابل از قالب او بر می آید و کشیده می شود و با نفسی که بیرون می آید تصور نماید که آن عوارض بر روی زمین می افتد و از اندرون سلب کننده بیرون می آید تا صاحب سلب متاثر و متاذی نگردد و طریق سلب امراض روحانی و سلب نسبت و قبض و بسط نیز ازدایشان همچنین است ـ

چوهر معرفت در لغت دانستن و شناختن ست و معرفت در وضع اصل لغت اسم ست مر علمی را که باشد بعد آنکه نبود لهذا علم حضرت حق سبحانه و تعالی را معرفت نخوانند که علم او سبحانه و تعالی قدیم است و حضرت حق سبحانه تعالی را عارف نگویند

چوهر در تعریف معرفت صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که معرفت عبارت است از باز شناختن معلوم مجمل در صور تفاصیل معرفت ربوبیت که مشروط و مربوط ست بمعرفت نفس چنانکه در حدیث شریف آمده است من عرف نفسه فقد عرف ربه عبارت بود از باز شناختن ذات و صفات جناب الهی در صور تفاصیل احوال و حوادث و نوازل بعد از آنکه بر سبیل اجمال معلوم شده باشد که موجود حقیقی و فاعل مطلق اوست سبحانه و تعالی و تا صورت توحید مجمل علمی منفصل عینی نشود چنانکه صاحب علم توحید در صور تفاصیل وقائع و احوال متجدده متضاده از ضر و نفع و منع و عطا و قبض و بسط و ضار و نافع و مانع و معطی و قابض و باسط حق تعالی را نه بیند و نشناسد بی توقفی در رویتی او را عارف نخوانند و اگر باول و بلا از ان غافل بود و غفلت بر حاضر گردد و فاعل مطلق را در صور تصرفات مختلفه باز نشناسد

او را متعرف خوانند عارف و اگر با وجود علم حق مطلق را از صور وسائط و روابط باز نشناسد و تاثیرات افعال را حوالہ با وسائط کند او را ساہی و لاہی و مشرک خفی خوانند مثلاً اگر در معنی توحید تقریری کند و خود را مستغرق بحر توحید نماید و دیگری آنرا بر سبیل انکار بدو باز گرداند و گوید این سخن نه از سر حال ست بل نتیجه فکر و رویت ست در حال برنجد و بر و خشم گیرد و نداند که این رنجش او عین مصداق قول منکر ست و الا فاعل مطلق را در صورت این انکار باز نشناخت و بر و خشم نگرفتی و همچنین در معرفت نفس هر صفت ناپسندیده که به علم اجمال معلوم شود تا تفتیکه با دل و دله که پدید آید در نفس تبین و تفصیل باز نشناسد و ازان عذر کند او را عارف خوانند و الا متعرف بود یا غافل مثلاً اگر بعلم داند که کبر و عجب در نفس صفتی مذموم است هرگاه این صفت در نفس ظاهر شود فی الحال آنرا باز نشناسد و در پرده انکسار و تواضع گریزد تا نفس دیگر بار به بهانه شناختن این صفت در خود بعجب ظاهر نشود و امثال این صورت را معرفت نفس خوانند و اگر با دل و دله حاضر شود دل ثانی الحال حاضر گردد و این صفت را باز نشناسد او را متعرف مستغرق خوانند و اگر علم مجمل به او صورت تفصیل اصلا باز نشناسد او را غافل خوانند و این علم او را نافع نباشد بل زیانکار بود و وظیفه عارف رضا بقضاست و وظیفه متعرف صبر بر آن و وظیفه غافل کراہیت و اضطراب و معرفت الهی را مراتب ست اول آنکه هر اقرری که یابد از فاعل مطلق داند دوم هر اقری که از فاعل مطلق یابد به یقین داند که نتیجه کدام صفت ست از صفات او سوم آنکه مراد حق را در تجلی هر صفتی بشناسد چهارم آنکه صفت علم الهی را در صورت معرفت خود باز نشناسد و خود را از دائره علم و معرفت بلکه از وجود خود اخراج نماید چنانکه از حضرت شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدس سره پرسیدند که معرفت چیست فرمودند المعرفة وجود وجدك عند قیام علمه گفتند زدنا ایضاحا فرمودند هو العارف والمعروف و حضرت سهل بن عبد الله تستری قدس سره فرمودند المعرفة هی المعرفة بالجمل چندانکه مراتب قرب زیادت شود و آثار عظمت الهی ظاهر تر گردد علم بجمل بیشتر حاصل گردد و معرفت فکرت زیادت شود و حیرت بر حیرت بیفزاید و فریاد رب زدنی فیک تحیرا از نهاد عارف بر خیزد و این معنی که تقریر کرده می شود همه علم معرفت ست نه معرفت چه معرفت امری وجدانی ست و تقریر ازان قاصر اما علم مقدمه آنست پس معرفت بی علم محال بود و علم بی معرفت وبال و علم و معرفت را چند صورت تواند بود علم معرفت و معرفت علم و علم علم و معرفت معرفت و این صورت اکمل صور اوست۔

جوہر در معرفت حق تعالی شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرماید که معرفت ادراک حق تعالی دو قسم ست قسم اول ادراک اوست باعتبار کنه ذات و بتجرد از تعینات

اسماء و صفات و تلبس بمظاہر کائنات و این ممتنع است زیرا کہ از این حیثیت بحجاب عزت محجب ست پس شروع در طریق معرفت او از این وجہ امتناعت بصناعت وقت ست و طلب آنچہ ممکن نیست ظفر بتحصیل او محال مگر بوجہ اجمالی چنانکہ ورای آنچہ متعین شدہ است امریست کہ ظہور ہر متعین بدوست و او فی حد ذاتہ از تعین مبراست و لذلک قال سبحانہ و تعالی یحذرکم اللہ نفسہ و اللہ رؤف بالعباد پس حق سبحانہ و تعالی برحمت کاملہ و رافت شاملہ راحت بندگان خود خواستہ کہ ایشان را از سعی در آنچہ ممتنع الحصول است حذر فرمودہ و در حدیث نیز وارد ست تفکروا فی آلاء اللہ و لا تفکروا فی ذات اللہ و شیخ محی الدین قدس سرہ میفرماید التفکر فی ذات اللہ محال فلیس بحق الا التفکر فی الکون اگر گوئی چون تفکر در ذات محال ست پس نہی متوجہ چیست گویم نہی متوجہ پندار ذات ست و فکر دربان چنانکہ در مثنوی معنوی مذکور ست ؎

آنچہ در وہم آید تفکر کردنیست	ور حقیقت آن نظر در ذات نیست
ہست آن پندار او زیرا بر اہ	صد ہزاران پردہ آمد تا الٰہ

و قسم دوم ادراک اوست سبحانہ و تعالی باعتبار تعینات نور و تنوعات ظہور او در مراتب تنزلات و مرایا و مکونات و این ادراک نیز بر دو گونہ است اول ادراک بسیط و ہو عبارۃ عن ادراک وجود الحق سبحانہ مع الذہول عن ہذا الادراک و عن ان المدرک ہو وجود الحق سبحانہ و ثانی ادراک مرکب و ہو عبارۃ عن ادراک وجود الحق سبحانہ مع الشعور بہذا الادراک بان المدرک ہو وجود الحق سبحانہ و در ظہور وجود حق سبحانہ و تعالی بحسب ادراک بسیط اخفای نیست زیرا کہ ہر چیز ادراک میکند اول ہستی مدرک خود اگرچہ از ادراک این غافل باشد چنانکہ اول ادراک الوان و اشکال بواسطہ ادراک ضیاست کہ محیط ست بآنہا و شرط رویت ست با وجود این بیننده و ادراک آنہا از ادراک ضیا غافل می شود و بغیبت ضیا معلوم می شود کہ ورای آنہا امری دیگر مدرک بودہ است کہ ضیاست ہمچنین نور ہستی حقیقی کہ محیط ست بضیاء الوان و اشکال و بیننده و بجمیع موجودات ذہنی و خارجی و قیوم ہمہ اوست و ادراک شئی بی ادراک او محال ست اگرچہ از ادراک او غافل باشی و این غفلت بواسطہ دوام ظہور و ادراک اوست کہ اگر چون این ضیا نیز غائب شدی ظاہر گشتی کہ در وقت ادراک موجودات امری دیگر کہ نور وجود حق سبحانہ و تعالی ست نیز مدرک بودہ است زیرا کہ ؎

ظہور جملہ اشیا بضد است	ولی حق را نہ ضد ست و نہ ندست
چو ذات حق ندارد نقل و تحویل	نیابد رہ در و تغییر و تبدیل
اگر خورشید بر یک حال بودے	شعاع او بیک منوال بودے

ندانستی کسی کاین بر تو اوست		نبودی هیچ فرق از مغز تا پوست	

ونظر باین ادراک بسیطست آنکه گفته اند که بود در ذات حق اندیشه باطل محال محض وان تحصیل حاصل واما ادراک ثانی که ادراک مرکبست محل فکر وخطا وصواب وخطاست ومحکم ایمان وکفر راجع بدوست و تفاضل میان ارباب معرفت بتفاوت مراتب اوست واشارت باآنست قول حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابیطالب رضی الله تعالی عنه العجز عن درک الادراک ادراک۔

جوهر معرفت ذات آنست که بداند که خداوند تعالی موجودست صنع بی صانع نشود وواحدست وبداند که خداوند تعالی یکی ست گروهی واحد گویند وگروهی احد وگروهی واحد احد را بیک معنی داند وگروهی فرق کنند احد فی ذاته واحد فی صفاته گویند اما در لغت فرق ست چون گوئی مافی الدار احد چنان باشد که درمان خانه هیچ یکی نیست چون گوئی مافی الدار واحد چنان بود شاید ودر آن ده کس باشند وفروست وبداند که خداوند تعالی فروست ومعنی فرد آنست که ویرا مثل وشبهه وجنس نیست فرد ست در ذات وفردست در صفات وافعال که ذات وصفات وافعال وی هیچ ذات و صفات وافعال نماند ذات ست وذات ما یعلم وبیین به پس اگر ذات نبود دانستگی نشود دستی نداند که خداوند تعالی چیزیست اذا الشی اسم لکل موجود عند ناخلافا للمعتزله اذ الشی عندهم اسم للموجود والمعدوم وهم وشکی نیست که خداوند تعالی موجودست وهر چه موجود باشد اطلاق نفی بر وجائز بود وقائم بنفسهاست در قیام خویش محتاج بغیر نیست چه اگر قائم بنفسه نباشد محتاج بغیر باشد نشاید الوهیت بود ودلالیش بر شئیتیا وخداوند تعالی مانند نیست چیزی را از بهر آنکه همه چیزها در زمان یا در مکان اند یا فوق چیزی یا تحت چیزی اند وهمه چیزها متصل اند یا منفصل اند بچیزی دیگر وهمه چیزها مجتمع اند یا متفرق متحرک اند یا ساکن وخداوند تعالی ازین منزه ومبراست ودلالیش بهمه شئی دیگر مانند نیست خداوند تعالی را چیزی چه اگر او را مانند بودی بکل وجود موجود بودی یا ببعض وجود اگر بکل وجود مانند بودی بکل وجود الهه نیز بودی پس وجود الهین یا زیاده لازم شدی وآن محال واگر مانند ببعض وجود بودی ببعض وجود الهه بودی واین نیز محال ومعرفت صفات آنست که نشاید خداوند تعالی را که حی ست نه بجان از بهر آنکه وی عالم وقادرست وعلم وقدرت نبود مگر حی را ودیگر آنکه اندر وجود همه موجودات ست تا خود حی نبود وجود موجودات دیگر چگونه بود عالم ست نه بدل که وی قادرست قادر را تا علم نبود قادر نشود

جوهر سیم آنکه معرفت بدایت ست از حضرت خداوند تعالی تا اگر بدایت نباشد بمعرفت او سبحانه نرسد از حضرت شیخ ابوالحسن نوری قدس سره پرسیدند که دلیل برحق چیست فرمود دلیل برحق حق ست

گفتند پس کار عقل چیست فرمود عقل عاجزست و عاجز راہ نماید مگر بر عاجزی و اتفاق ست درین کہ جاہل را صفت جہل ست او را بعلم عالم راہ نیست و ہر چیزی را کہ صفت عجزست ویرا بر قدرت قادر راہ نیست عقل عاقلان مقہور و متہور و مغلوب و خداوند تعالی قادر و قاہر و غالب و ظیفہ عقل استدلال است و استدلال در محلی بود کہ ویرا بدایت و نہایت باشد و خداوند تعالی بی بدایت و بی نہایت ست ہر کجا کہ عقل نہایت داند بدایت بود معرفت حضرت خداوند تعالی را ہیچ علت نیست حضرت خداوند تعالی را بر مومنین لطفست کہ با کافران نیست اگر ہمچنین فضل با کافران بودی ہمہ ایمان می آوردند۔ معرفت دو قسم است استدلالی و شہودی کمال معرفت استدلالی علماء راست ہمچنین راست دعوام را نیز بود لیکن معرفت ناقص و الا لازم آید کہ موحد و مسلم نشوند و الا مرلیس کذلک و معرفت شہودی اولیا راست مرتبہ اصحاب مشاہدہ است ایشان حق را بحق شناختہ اند نہ از غیر حیرت مشاہدہ او را از وصف غائب کند ببینید و مذانید کہ چہ می بینند اگر خواہد کہ از دیدن خبر دہد تواند چون ندانند کہ چہ می بینند چگونہ خبر دہند کہ چہ می بینم غرض از ایجاد موجودات معرفت و کمال آن مخصوص نوع انسانی است

جوہر معرفت متصور نمی شود در ایں سہ خانہ مگر باسماء و صفات و افعال و انیہم نہ بکنہ بل بوجہ و براکہ کنہ ہر شے از اشیا معرفت را درین راہ نیست چہ کنہ ہر شی حقیقت الحق ست چہ سہ خانہ حقیقت الحق نیست و حقیقت حق مدرک ہیچ بشر و ملک و جن نبود و بس حقیقت ہمہ مدرک نشود و این مرتبہ غایت عرفانست بکلول

جوہر عارف کامل را حاجت بسوی ریاضت نمی ماند پس اگر ریاضت میکند برای اتباع و عبودیت و ادای شکر ست چنانکہ جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند افلا اکون عبدا شکورا و در جواب کسی کہ التماس نمود کہ خدمت تنہا چرا تعب در عبادت می کشید و این مقامی ست اعلی و ارفع و ریاضت بعضی برای آنست کہ در ترک ریاضت کسی بدظن نشود و از بعضی این ظن بورطہ ضلالت نیفتد و این بظاہر ریا می نماید لیکن چون قصد وی ہدایت ست انا خلاص غیر عارف بہترست اینست معنی قول مشہور ریاء العارفین خیر من اخلاص المریدین والا عارف از ریا پاک است۔

جوہر شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ چون عارف بکمال رسد واسطہ میان او و حضرت تعالی برخیزد و علوم از حضرت حق تعالی بی واسطہ اگرچہ واصل بآخر مرتبہ بواسطہ پیران شدہ است

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ قدس اللہ تعالی بسرہ المبارک و بکلول میفرمایند کہ عارف چون بمقام آخر نزول فرماید عوام را میان او و میان سائر الناس فرق نکردن دشوار آید

زیرا که ظاهر ایشان همچو ظاهر سائر الناس ست عوام انکه مایشان بسیار کنند بخلاف مجاذیب و سالکین که بسبب مخالفت اطوار ایشان با طوار سائر الناس امتیازی نمایند و باعتقاد پیش آیند و از جمله اهل صحو آنانکه در مقام فردیت حقیقت نزول فرموده اند از ایشان خوارق عادات کمتر بینند زیرا که متوجه الیه ایشان ذات

بحت بیرنگ ست و تصرفات انفسی و آفاقی از تاثیرات صفاتست

چو بر بد انکه عارف چون خلق شئی کرد و محافظت آن مخلوق خود هم همت تواند کرد و یعنی مادام که همت وی مصروف باشد بمحافظت آن چیز وجود آن موجود و محفوظ باشد و عارف را در محافظت آن هیچ گرانی بر همت ننشیند و هرگاه که غفلتی بر عارف طاری شود یعنی همت او مصروف امری دیگر گردد آن مخلوق وی منعدم شود چرا که علت حفظ آن همت او بود و چون علت بانصراف منعدم شد معلول نیز منعدم شود مثلا عارف کامل خلق وه مثل صورت خود در وه سکان مختلف در آنی واحد کرد مادام که همتش مصروف ببقای آن باشد باقی باشد چون همت از ان بگرداند در حال آن وه صورت منعدم گردند و صورت او تنها ماند حق را غفلت نیست و عبد را غفلت ست و حفظ عبد مانند حفظ حق نیست همیشه عبد از حق متمیز ست و حفظ حق را قطعا غفلت نیست و انما حق با جمیع صفات در حضور ست و الا یشغلهم شان عن شان حق را وصف مشهور ست و در حفظ عبد غفلت را مجال ست دوام حضور عبد محال - بدانکه چون نفس متوجه ایجاد صورتی از صور می شود بقوت ذهنیه آنرا حاصل و حاضر میکند در خیال و درین عارف و غیر عارف از عوام داخل و مشارک اند و استحضار این جمله در تخیله توانند و بوهم نتوانند که انچه در خیال موجود ست از قوت متخیله و قدرت خالقه بوجود خارجی رسانند چرا که آن چیز را جز در خیال وجود ممکن نباشد و اینچنین قدرت عام ست هم عارف باحقائق و هم غیر ایشان که خلق و اظهار آن نتوانند و عارف متصرف فی الوجود نه هر عارف که او حقائق اشیا و صور آن شناخته و دانسته باشد چون بقوت روحانیه خویش قاصد و متوجه ایجاد خلق شئی از اشیا گردد که خارج از عالم خیال او باشد و در عالم اعیان خارج موجود باشد آنرا پدید آنواند کرد و حاجت

مهمات جان بآن روا تواند کرد -

چو بر بد انکه عارف جز وجود حق هیچ چیز مشاهده نکند و عالم را وجود حقیقی نباشد محقق عارف آن باشد که عقیده او بیولای اعتقادات باز نبندد تا هر چه در وی صورت بندد آن صورت بنماید و باز چون تجلی مجدد شود و رحمت حکم آن تجلی در آیینه گاه خاطرش بمقام ربوبیت بروه گاه و پایگاه عبودیت باشد و فرق میان اهل شطح و محقق آنست که محقق اصیانا با این مقام ظهور کند از برای آنکه حق مقام ربوبیت گذارده باشد و خود را از قید تقیید بیرون آورده باشد و اهل شطح بحکم غلبه مقام بر ایشان مغلوب میگردند و باز گردیدن نمی توانند

عند غلبۃ الربوبیۃ از ہر دو اطوار مقام الوہیت صادر می گردد ۔

جوہر سیان عارف و معروف مناسبتی باید کہ باشد و چون معروف کہ حق ست واحد الذات کثیر الصفات ست مقتضای حکمت الہی آن بود کہ بموجب خلق اللہ تعالی آدم علی صورتہ انسان نیز کہ عارف حقیقی ست واحد بہ شخص و کثیر بصفات و افعال و قوی باشد تا بحکم جامعیت معرفت کاملہ کہ علت غائی ایجاد ممکنات است درین نشاۃ بحصول موصول گردد و آنکہ در عبارت عرفا آمدہ است کہ الکثرۃ عین الوحدۃ عین الاشارہ بوحدت حق است و وحدت شخصی انسان است ۔

جوہر در نجات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ عجز از معرفت آنست کہ معلوم گردد کہ لا یعرف اللہ الا اللہ یعنی معرفت مقتضای ترکیب انسانی نیست آنچہ در ترکیب انسانی ظاہر ست از معرفت از آن انسان نیست بلکہ انسان آئینہ شدہ است کہ در وی بصورت معرفت جناب حق سبحانہ و تعالی عکس انداختہ است پس عجزی منافی معرفت انسان نیست چنانچہ بعضی گمان بردہ اند کہ عجز از معرفت جہل است و این باطل ست ۔

جوہر مقصود از ایجاد موجودات و کائنات معرفت حضرت موجد ست تعالی و تقدس و نزد اہل تحقیق مقرر ست کہ اول چیزی کہ بر بندہ مکلف واجب ست معرفت حضرت خداوند تعالی است کہ اصل جمیع معارف یقینی و عقائد دینی ست و وجوب واجبات شرعیہ متفرع بر ین اصل سگردد و طرق معرفت اگرچہ از روی جزئیت لا یحصر ست کہ الطرق الی اللہ تعالی بعدد انفاس الخلائق لیکن از روی کلیت منحصر بدو قسم ست استدلالی و کشفی استدلالی طلب دلیل ست از مصنوع بصانع و کشفی رفع حجاب مصنوع ست از جمال صانع و معرفت استدلالی نسبت با معرفت کشفی کالجمل ست کہ دلیل الخبر کالمعاینۃ و معرفت کشفی کہ عبارت از انفصال و اتصال ست حاصل می شود بطریق تصفیہ باطن و تخلیہ سر از غیر و تجلیہ روح و معرفت حقیقی اتصال بمبداء اصلی ست بسیر عروجی کہ سیر الی اللہ ست و این ہر دو طریق معبر بفکر ست چہ فکر سیر است از ظاہر بباطن و از صورت بمعنی ۔

جوہر نزد یک عارفان از معرفت حق تعالی معرفت ذات و صفات مراد ست و معرفت ذات آنست کہ ذات حق تعالی من حیث ہو ہو موجود مطلق و ہستی بحت ست یعنی حقیقت حق جز ہستی نیست کہ اعلی مرتبہ در موجودیت ہستی محض راست کہ بحت موجود ست و در ہستی خود محتاج جایے دیگر نیست و علماء ظاہر گویند کہ حقیقت حق تعالی در ہستی ست و ہستی را یکی از صفات ذاتی گویند و ذات را مقتضی گویند وجود را مقتضی گویند و ذات را من حیث ہو ہو بیان نکنند و عارفان گویند

که ذات حق من حیث هو هو عین هستی مطلق ست یعنی وجود که آن هستی مطلق ست پوشیده تر است
از روے ثبوت ۔

جوہر یکی گفت من عرف الله کل لسانه و دیگری گفت من عرف الله طال لسانه حضرت
شاه مینا فرماید یکی محمول بر ذات ست و دیگر محمول بر صفات فالمعنی من عرف الله بالذات کل لسانه
و من عرف الله بالصفات طال لسانه چه کسی که در معرفت صفات ست ویرا مقام تلوین است
و کسی که در معرفت ذات ست ویرا مقام تمکین است و یا از یکی معرفت استدلالی مراد ست و از
دیگری معرفت شهودی من عرف الله بمعرفة الاستدلال طال لسانه و من عرف الله
بمعرفة الشهودی کل لسانه و حضرت افضل الصدیقین فرمودند من عرف الله لم یکن له فاقة
و لا وحشة هر که شناخت حق تعالی را نباشد او را حاجتی و نه وحشتی لم یکن له فاقة اشاره می کنند
بر اینکه اذا تم الفقر فهو الله و لم یکن له وحشة اشاره ست بر کمال انس و انبساط ۔

جوہر در معرفت نفس صاحب مصباح الهدایة قدس سره میفرمایند که لفظ نفس را بر دو معنی اطلاق
کنند گاهی نفس الشی گویند و بدان ذات و حقیقت آن چیز مراد بود چنانکه گویند فلان چیز بنفسه خوش و قائم ست
و گاهی اطلاق لفظ نفس کنند و مراد از ان نفس ناطقه انسانی بود که عبارت ست از مجموع خلاصه لطائف
اجزاے ترکیب بدن که آنرا روح حیوانی و طبعی خوانند و نوری بر و فائض شود از روح علوی انسانی و بدان
نور مورد الهام فجور و تقوی گردد و بر هر چند معرفت او بجمیع اوصاف متعذر ست چه او صفت بوقلمون دارد
و مبدم بر نگی دیگر نماید و ساعت بساعت بشکلی دیگر بر آید و در ارتباط و اشتراط معرفت جناب الهی
بمعرفت او اشارت ست بدان که شناختن او بجمیع اوصاف و رسیدن بکنه معرفتش مقدور بشر نیست
همچنانکه رسیدن بکنه جناب الهی و معرفت او کماهی متعذر ست و ضبط احوال کما ینبغی متعسر نفس اماره و لوامه
و مطمئنه جمله اسامی اوست بسبب مراتب مختلفه و اوصاف متقابله در هر مرتبه بسبب وصفی دیگر اسمی دیگر
یافته در اوائل که هنوز ولایت وجود در تحت تصرف او بود او را نفس اماره خوانند و در اواسط چون ولایت
وجود بتصرف دل مفوض گردد نفس بر بقیه طاعت و انقیاد او مستقیم شود و هنوز از توابع صفات نفس
و تمرد و استعصا باو بقایا چند مانده بود و بدانجهت پیوسته خود را ملامت کند آنرا نفس لوامه خوانند
در اواخر چون عروق نزاع بکلی از وی منقطع گردد و از حرکت منازعت باز ایستد طمانیت یابد
در تحت جریان احکام رام گردد و کرانیش برضا مبدل شود آنرا نفس مطمئنه خوانند و در بدایت که نفس
هنوز در مستقر طبیعت راسخ بود و همواره خواهد که روح و قلب را از عالم علوی بمستقر خود که مرکز سفلی ست کشد

وجود او بر هستی دیگر بر نظر ایشان جلوه دهد و شهود بدلالگی در میان ایستاده جمال مخزف او را نمایش کند

جوهر در کیفیت ارتباط معرفت جناب الهی بمعرفت نفس صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که هیچ معرفت بعد از معرفت جناب الهی شریف تر و نافع تر از معرفت نفس انسانی نیست علی الخصوص که معرفت جناب الهی مربوط و مشروط است بدان چنانکه در حدیث صحیح است من عرف نفسه فقد عرف ربه و لفظ نفس درین خبر اگر بر معنی ذات و حقیقت حمل افتد مراد آن بود که هر که ذات و حقیقت خود را بصفت فوقیت و احاطت بر جمیع اجزاء وجود و نیستاند و بهر چه ملکی و شیطانی و عقلانی و جسمانی و روحانی در تحت احاطت ذات خود و عالم صغیر مشاهده کند ذات مطلق را با جمیع اجزاء وجود و موجودات روحانی و جسمانی و ملکی و شیطانی و جنی و انسی همان نسبت تصور کند و عالم کبیر پس معرفت او دلیل معرفت جناب الهی باشد و اگر بر نفس ناطقه حمل افتد فحوای حدیث این بود که هر که نفس خود را بصفت عبودیت شناسد پروردگار خود را بصفت ربوبیت بشناسد اگر در نفس خود رضا بحکم خداوند تعالی یابد داند که این صفت نتیجه صفت رضاء حق تعالی است از وجهانکه رضی الله عنهم و رضوا عنه بران مشعرست و اگر در خود صفت محبت جناب الهی غالب یابد داند که محبت جناب الهی بران سابق و مقدم ست و اگر در خود شوق حضرت ربوبیت معاینه کند داند که نتیجه شوق حق تعالی ست و اگر در خود ذکر حق سبحانه و تعالی یابد داند که بمقدار آن نزدیک حق تعالی مذکور ست فاذکروني اذکرکم عبارت ازانست ـ

جوهر در معرفت بعضی از صفات نفس صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که معلوم صفات ذمیمه و منشار اخلاق سیئه در وجود آدمی نفس ست همچنانکه منبع صفات حمیده و منشاء اخلاق حسنه روح ست و از صفات ذمیمه و اخلاق سیئه نفس یکی عبودیت هواست نفس همواره خواهان بود که بر شهوات و لذات حسی اقدام نماید و مرادات طبیعت در کنار او نهد و خداوند تعالی را در عبودیت شریک گیرد و این صفت از نفس برنخیزد الا بزهد و محبت جناب الهی و دیگر صفات نفاق ست و در اکثر احوال ظاهر نفس با باطنش موافق نبود در حضور مردم ریا مدح گوید و در غیبت بر خلاف آن بود و این صفت از نفس برنخیزد الا بوجود صدق و دیگر صفت ریاست پیوسته نفس در بند آن بود که خود را در نظر مردم بمحبت محل اعتماد ایشان آراسته دارد اگرچه نزد یک حق تعالی مذموم بود و این صفت از نفس برنخیزد الا بمعرفت حقارت مقدار خلق و صفت دیگر دعوی الهیت ست و ضدیت و ندیت حق تعالی نفس پیوسته خواهد که خلق او را ثنا گویند و مدح کنند و در اوامر و نواهی طاعت دارند و محبت او را اختیار کنند و اینمعنی عین دعوی الهیت ست و این صفت از نفس برنخیزد الا بتجلی صفات الهی و صفت دیگر عجب و خودبینی ست نفس همواره

بمحاسن خود نگران بود و این صفت از جملہ مہلکات ست و این وصف اعجاب بر بخیر والا بمعرفت حقارت او
وصفت دیگر بخل و اساک ست ہر چہ انا موال و مرغوبات بچنگ آرد و ران آویزد و از دست بیرون ندہد
و چون این صفت در نفس قوی گردد حسد از و تولد کند زیرا کہ حسد بخیلی کردن ست بمال دیگران نخواہد
کہ از کس چیزی بدیگری رسد و اگر کسی را بہ نعمتی مخصوص بیند زوال آن طلبد و چون قوتش زیادہ گردد
حقد پدید آید ہر کرا با خود در نعمتی یا مساوی یا بہ یا بفضلی متمیز بیند زوال و ہلاک او را پیوستہ خواہان بود
و صفت بخل از نفس بر بخیر والا بغلبہ نور یقین و صفت دیگر شرہ است نفس پیوستہ در شہوات و لذات
متعدے و متمادی بود و شل او در شر در بہ پرداختہ اند کہ بنور شمع اکتفا نماید و با درک ضرر حرارت ممتنع
و متنفر جز نشود و خود را بر جرم آتش میزند تا سوختہ گردد نفس نیز بر تحصیل لذات زیادت می شود تا ہلاک
انجامد و این صفت از نفس بر بخیر والا بتقوی دور ع و صفت دیگر طیش و سبکساری ست نفس بر ہیچ چیز
قرار نگیرد و این صفت از وی بر بخیر والا بصبر و صفت دیگر سرعت ملال ست نفس را از چیزہا زود ملال
پدید آید و ازین بلا خلاص نتوان یافت الا باقامت وظائف شکر و صفت دیگر کسالت ست و این علت
از نفس بر بخیر والا بہ یاضات بلیغہ و ہر یک ازین صفات مرضی ست مخصوص در نفس و اطباء نفوس
بعض انبیاء و اولیا کہ متابعان ایشان اند ہر یک را علاجی مخصوص کردہ و صفات ذمیمہ نفس بیشتر
از انست کہ بتحریر و تقریر درست آید۔

تبصرہ در معرفت بعضی صفات نفس صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ معدن
صفات ذمیمہ و منشار اخلاق سیئہ در وجود آدمی نفس ست ہمچنانکہ منبع صفات حمیدہ و منشار
اخلاق حسنہ روح ست و از صفات ذمیمہ و اخلاق سئیہ نفس یکی عبودیت ہوا ست نفس ہموارہ
خواہان آن بود کہ مرادات طبیعت در کنار او نہد کمر مطاوعت و انقیاد ہوا بر میان بندد و
حق تعالی را در معبودیت شریک گیرد و این صفت از نفس بر بخیر والا بزید و محبت جناب الہی
دیگر صفت نفاق ست و در اکثر احوال ظاہر نفس با باطنش موافق نبود و غیبت بحضور مردم پیش او
یکسان نباشد در حضور مردم ممدوح گوید و در مواجہ اطہار مصادقت کند و در غیبت بر خلاف آن بود
و این صفت از نفس بر بخیر والا بوجود و صدق و دیگر صفت ریاست پیوستہ نفس در بند آن بود کہ
خود را در نظر مردم آراستہ دارد اگرچہ نزد یک حق تعالی مذموم بود و چون تکلف امور و تفاخر بر جہان
و کبر و جباری و استغناء از ہر چہ پیش خلق مذموم بود اظہار نماید اگرچہ نزد یک حق تعالی پسندیدہ باشد
چون فقر و عجز و این صفت از نفس بر بخیر والا بمعرفت حقارت مقام از خلق و صفت دیگر دعوی الہیت

نفس پیوسته خواهد که خلق او را ثنا گویند و مدح کنند و در اوامر و نواهی طاعت دارند و محبت او را اختیار کنند و از وی خائف و ترسان باشند و این صفت از نفس برنخیزد الا بتجلی صفات جناب الهی و صفت دیگر عجب و خودبینی ست همواره نفس بحاس صفت خود نگران بود و صورت احوال خود بچشم رضا و تعظیم مطالعه نماید و اندک چیزی که از دیگری رسد آنرا در محل اعتبار نیاورد و عنقریب فراموش کند و این صفت از ممالکات است و این صفت برنخیزد الا بمعرفت حقارت او صفت دیگر بخل و امساک ست بر هر چه از اموال و از اسباب و مرغوبات و مشتهیات بچنگ آرد و ران آویزد و از دست بیرون ندهد یا از بهر تکاثر و تفاخر یا از بهر خوف فقر و احتیاج و چون این صفت در نفس قوی گردد حسد از و تولد کند زیرا که حسد بخیلی کردن ست بحال دیگران نخواهد که از کس چیزی بدیگری رسد و اگر کسی را به نعمتی مخصوص بیند زوال آن طلبد و چون قوت زیادت گیرد و حقد پدید آید هر کرا با خود در نعمتی مساوی یا بد یا بفضلی متمیز بیند یا سبب انتزع نعمتی از خود پندارد زوال و هلاکت او را پیوسته خواهان بود و صفت بخل از نفس برنخیزد الا بغلبه نور یقین کما مر

جوهر در معرفت روح قال الله تعالی ویسألونک عن الروح قل الروح من امر ربی

و صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که پایه معرفت روح و ذروه ادراک آن بغایت رفیع و منیع ست بگمند عقول وصول بدان میسر نگردد و سیمرغیست که نشیمن بر قاف عزت دارد و جلوه‌گاه عبارت صید هیچ فهمی و وهمی نشود و گوهریست از قعر بحر عظمت برخاسته بمیزان قیاس تقدیر او صاف او ممکن نبود ارباب مکاشفات و اصحاب قلوب بر کشف آن غیرت نموده اند و جز بزبان اشارت از ان عبارت نکرده شریف‌تر موجودی و نزدیک‌تر مشهودی بحضرت عزت روح اعظم ست که حق سبحانه و تعالی آنرا بجز و اضافت کرده است بلفظ من روحی و من روحها آدم و خلیفه اول و ترجمان الهی و مفتاح وجود و قلم ایجاد و جند ارواح همه عبارت از اوصاف اوست و اول صیدی که در شبکهٔ وجود افتاد ذات او بود و مشیت قدیمه او را بخلافت خود در عالم خلق نصب کرده و مقالید خزائن اسرار وجود به و تفویض نموده و او را بتصرف در ان مأذون گردانیده و از بحر حیات نهری عظیم بروی گشوده تا پیوسته از و استمداد فیض حیوة میکنند و بر اجزاء کون افاضه می نماید و صورت کلمات الهی را در مظهر جمیع اعنی ذات مقدس بجمل تفرقه که عالم خلق ست میرساند و از عین اجمال در اعیان تفاصیل جلوه میدهد و کرامت الهی او را دو نظر بخشیده یکی از برای مشاهده جلال قدرت ازلی دوم از برای ملاحظه جمال حکمت لم یزلی عبارت از نظر اول عقل نظری و مقبل آمد و نتیجه او محبت الهی و عبارت از نظر دوم عقل خلقی و مدبر و نتیجه او نفس کلی هر فیضی که روح اضافی از عین جمع استمداد کند نفس کلی

بلندی گرد ۱۲۵

آنرا قابل گردد محل تفصیل آن شود و میان روح اضافی و نفس کلی بسبب فعل و انفعال و قوت و ضعف نسبت ذکورت و انوثت پدید آمد و بر ابطه امتزاج دو اسطه ازدواج ایشان متولدات اکوان موجود گشتند پس جمیع مخلوقات نتیجه نفس و روح آمد و نفس نتیجه روح و روح نتیجه امر چه حق سبحانه و تعالی روح را بخود نسبت خود آفرید بی هیچ شی که اشارت امر بدانست و جمله بواسطه روح که خلق عبارت از انست و چون لابد است که هر خلیفه مستجمع اوصاف مستخلف بود فضل الهی و کرم نامتناهی روح سادر خلافت ایجاد خلعت جمیع اسماء و صفات جمالی و جلالی خود پوشانید و در رسند آفرینش مکرم و معزز گردانید و صورت روح در آئینه وجود آدم خاکی منعکس شد و جمله اسماء و صفات الهی در تجلی گشت پس خطاب انی جاعل فی الارض خلیفه در رسید و بر منشور خلافت او این توقیع آمد که ان الله خلق آدم علی صورته و ملائکه را سجده او فرمودند چه ملائکه را کمال و جمعیت نبود زیرا که ایشان را از آنجهت که بعضی از ایشان مظهر صفت جمال اند و بس و ایشان ملائکه لطف و رحمت اند و بعضی مظهر صفت جلال اند و بس و ایشان ملائکه قهر و عذاب اند و آدم را جامع صفات جمال و جلال و محل لطف و قهر و رحمت و غضب گردانید و عبارت ازان این آمد خلقته بیدی لاجرم حق تعالی را بجمیع اسماء شناخت و ملائکه حق تعالی را شناختند الا بدان اسم که مظهر آن بودند لا علم لنا ما علمتنا اشارت بدانست و همچنانکه وجود آدم در عالم شهادت مظهر صورت روح آمد و وجود حوا در عالم شهادت مظهر صورت نفس و تولد او از آدم کرد خلق منها زوجها شال تولد نفس از روح و تاثیر ازدواج نفس و روح و نسبت ذکورت و انوثت انسانیت بصورت آدم و حوا انتقال گشت

جوهر در معرفت سر و عقل صاحب مصباح الهدایه میفرمایند طائفه برانند که سر لطیفه ایست روحانی محل مشاهده چنانکه روح لطیفه ایست محل محبت و دل لطیفه ایست محل معرفت و فوق قلب و روح ست و زر و بعضی فوق قلب ست و تحت روح و بعضی میفرمایند که سر عینی دیگرست جز قلب و روح و سبب اشتباه جماعتی که سر را فوق روح دانند آنست که روح را بعد خلاص کل از تعلقات قلبی و نفسی متصف بوصفی غریب یافتند گمان بردند که عینی دیگرست و سای روح و گروهی که سر را فوق قلب و تحت روح گویند سبب آنست که دل را از تعلقات هوا حبس نفسانی و وساوس شیطانی خلاص یافتند بصفتی غریب تصور کردند که عینی دیگرست ورای دل و بعضی میفرمایند که سر نه از اعیان ست بلکه از جمله معانی ست و مراد از و حال ست مستور میان بنده و حضرت خداوند تعالی که غیر را بدان اطلاع نیفتد و گفته اند که بنده را بحضرت خداوند تعالی سریست و سر السر بست که آنرا اخفی گویند سرآنست که جز حضرت خداوند تعالی و بنده بدان اطلاع ندارد و سر السر آنکه بنده نیز بدان اطلاع ندارد مگر عالم السر و الخفیات و بعضی میفرمایند که سر عینی لطیفست

(۱۲) از بحر فوائد سر و عقل و روح و نفس و قلب

مکنون در ضمیر روح و قلب و عقل را تفسیر آن متعذر و زبان را تعبیر آن متعسر چنانکه زبان ترجمان دست عقل ترجمان روح دست هر معنی که روح آنرا از غیب مشاهده میکند عقل واسطه میشود و تقریر آن با دل میکند ولیکن بیشتر معانی مدرکه روح آن بود که عقل از تقریر آن با دل قاصر آید همچنانکه اکثر معانی دل آن بود که زبان از تفسیر آن عاجز شود پس آن معانی که در روح باقی ماند اسرار روح بود که دل را بران اطلاع نیفتد و آن معانی که در دل باقی ماند اسرار دل بود که مخاطب بران اطلاع نیابد از بنجاست که طائفه از متابعان مجرد عقل چون فلاسفه وغیرهم از بیشتر مدرکات ارواح بالکلیه محروم ماندند و آنرا انکار کردند چه جمیع مدرکات روح در تحت احاطه عقل نگنجد و عقل اگرچه اشرف و اکرم مخلوقات است و در صدر آفرینش منصب تصدر و تقدم دارد چنانکه در خبر است که اول ما خلق الله العقل لیکن مرتبه روح فوق مرتبه اوست چه اولیت و تصدر او در عالم خلق است و روح از عالم امر است نه از عالم خلق و غیر قیام او بروح نه قیام روح بدو اگر کسی گوید میان این حدیث که اول ما خلق الله العقل و این حدیث که اول ما خلق الله نوری و این حدیث که اول ما خلق الله القلم توفیق و تطبیق چه وجه صورت بندد گوییم که این هر سه چیز عبارت از یک معنی بیش نیست چه وجود سید عالم در عالم شهادت مظهر صورت روح اضافی بود در عالم غیب و عقل اول نویسنده فائض از روح اضافی و قلم عبارت هم از عقل اول است که واسطه اظهار صور کلمات الهی است و رابطه اخراج آن از محل جمع بمقام تفصیل پس هیچ منافات نبود

بیان این سه حدیث - از مصباح الهدایه

جوهر در معرفت قلب صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که معرفت اوصاف قلب کما هی متعذر است و عبارات ازان متعسر بسبب دوام تقلب او در اطوار احوال و ترقی در مدارج کمال و اورا قلب خوانند چون احوال مواهب الهی اند و مواهب او نامتناهی تقلب و ترقی قلب در مدارج کمال و معارج جلال و جمال ازلی بی نهایت بود لاجرم اوصاف و احوال او در حد عد و عد نگنجد بر که در تحدید و تعدید آن سخن راند اگر بحقیقت درنگرد و یقین داند که جز تعیین مدارک خود ازان نکرد همچنین هزار غواص بحار معارف در بحر معرفت دل غواصی کردند هیچ یک بقعر او نرسید نه مراد از دل بزبان اشارت آن نقطه است که دائره وجود از و در حرکت آمد و سر ازل و ابد در و بهم پیوسته و جمال و جلال و جه باقی بدو متجلی شد عرش رحمان و منزل قرآن و بهر نوع میان غیب و شهادت و محب و محبوب الهی او است صورت دل از عشق پدید آمد هر کجا جمالی بیند باو در آمیزد و هر جا جفتی یابد بدو آویزد هرگز منظور و محبوب نماند وجود او بعشق قائم است و وجود عشق بدو و دل در انسان بمثال چون جان است

عرش قلب اکبرست در عالم کبیر و قلب عرش اصغرست در عالم صغیر و جملہ قلوب در تحت احاطہ عرش مندرج اند ہمچنانکہ جزئیات ارواح در تحت روح اعظم و جزئیات نفوس در تحت نفس کلی و دل صورتی و حقیقتی صورت او آن مضغہ صنوبریست کہ در جانب ایسر از بدن و دیعت ست و حقیقت او آن لطیفہ ربانی کہ ذکرش تقدیم یافت و میان این حقیقت و صورت او نفس ناطقہ و روح حیوانی متوسط اند زیرا کہ حقیقت دل محض لطافت ست و صورتش عین کثافت و میان کثیف مطلق و لطیف مطلق بہیچ وجہ مناسبت نہ پس نفس ناطقہ و روح حیوانی کہ ہر یک روی در عالم لطافت دارند روی در عالم کثافت میان صورت دل و حقیقت او واسطہ گشتند تا بر اثر کہ از حقیقت دل صادر شود اول بنفس رسد و بہ نسبت وجہ لطیف او را قبول کند و بہ نسبت وجہ کثیف بروح حیوانی رساند ہمچنین روح حیوانی بہ نسبت وجہ لطیف آنرا بستاند و بہ نسبت وجہ کثیف بصورت دل سپارد و ازوی در قطار بدن منتشر گردد۔

جوہر بدانکہ مسجد بمقام نمازست و دل محل نیاز آن جای سجودست و این جای شہود۔

جوہر صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند ہمچنانکہ اول فیض رحمت حضرت الہیت بر حقیقت عرش فایز شود و ازو بجملہ عرش رسد و بواسطہ ایشان بصورت عرش بپیوندد و از انجا باقطار عالم شہادت رسد و نسبت صورت عرش با حقیقت او بسبب آنست کہ ہر فیضی کہ از ان حقیقت بعالم شہادت رسد حسب صورت او رسد و انگاہ ازوی بدیگر اجسام سرایت کند ہمچنین نسبت صورت قلب با حقیقتش و جملہ قلوب فیض از عرش یابند و حقیقت آن از حقیقت عرش و صورت آن از صورت عرش و حق سبحانہ و تعالی تقابل و محاذات پدید آید و ہیچ چیز از مخلوقات عظیم تر از عرش نیست و کلام جناب الہی از عظمت او این عبارت کرد وہو رب العرش العظیم۔

جوہر دل را ہفت طور ست اول را صدر نامند و آن جای اسلام ست قال اللہ تعالی افمن شرح صدرہ للاسلام فہو علی نور من ربہ و محل وساوس شیطان و تسویل نفس یوسوس فی صدور الناس من الجنۃ والناس کنایت ازو ست طور دوم قلب ست و این معدن ایمان است اولئک کتب فی قلوبہم الایمان مخبر ازین ست و نیز خانہ نور عقل و بینائی دل ست کہ اثرا بصیرت گویند از بنجاست قولہ تعالی لہم قلوب لا یعقلون بہا طور سوم شغاف و این عشق و محبت ست کما قال اللہ تعالی قد شغفہا حبا عشق مجازی ازین طور برنگذرد و چہارم فؤاد

و این محل مشاہدہ و رویت جمال و جلال تو ارتعالی ما کذب الفواد ما رای اشارت باوست پنجم راحۃ القلوب و این مقام شوق و ذوق ست بحر عشق حضرت خداوند تعالی و دوستی غیر را دمان مجال ست ششم سویدا و این مقام مکاشفات غیبی و علم لدنی و معارف حروف مقطعات و گنجینہ اسرار الہی ست ہفتم بہجۃ القلوب ظہور صفات ذاتی و تجلیات الہی اینجاست سالک این بعثت اطوار دل را طی کند و بر گاہ بطور بہجۃ القلوب رسد ہمہ تعینات اسمائی و صفاتی از بصر بصیرت او برطرف گردد و در ذات بحت مضمحل شود و جز وجود مطلق و غیر ہستی حق در نظر بصیرتش چیزے نماند۔

جوہر در معرفت قلب در مصباح الہدایہ مذکور ست کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند کہ دل چہار ست اول دل پاک و روشن کہ در وی چراغ افروختہ بود و آن دل مومن ست دوم دل سیاہ و سرنگون و آن دل کافر ست سوم دل متردد میان کفر و ایمان و آن دل منافق ست چہارم دل مصفح ذو وجہین کہ وجہی از و محل ایمان بود و دیگر محل نفاق ہر ایمان در واز عالم قدس و طہارت بر مثال سبزہ کہ مدد از آب پاک یابد و مدد نفاق و سد از عالم خبث و آلایش بر مثال قرحہ کہ مدد از قیح و صدید یابد پس ہر چہ غالب شود بر و از این دو حکم آن گیرد و بنا می اختلاف این چہار قسم بر انست کہ دل متجہ روح و نفس ست و روح و نفس ہمیشہ در تنازع و تجاذب باشند گاہ روح غالب می شود و نفس را از مرکز سفلی بمقام علوی می کشد و گاہ نفس غالب میگردد و روح را از اوج کمال بحضیض نقصان می آرد و دل پیوستہ تابع آنطرف بود کہ غالب گردد تا آنگہ ولایت وجود کلی بر یکی مقرر شود و دل در متابعت او قرار گیرد سعادت و شقاوت مرتب ست برین دو انجذاب اگر سعادت ابدی و عنایت سرمدی در رسد روح را مدد توفیق از ذاتی دارد تا قوت گیرد و نفس را با لشکرش مغلوب گرداند و بکلی از نفس و قلب اعراض کرده بر مشاہدہ حضرت جلال اقبال نماید دل نیز بر متابعت او از مقام قلبی کہ تقلب لازم اوست بمقام روحی مستعد شود و در مقر روح قرار گیرد و بر مثال فرزندی کہ در متابعت پدر میرود و انگاہ نفس نیز در پی دل از محل و مقر خود کہ عالم طبیعت ست بیرون آید و در پی دل کہ فرزند اوست برود و بمقام دل رسد اینچنین دل دل مومن ست و اگر حال بر عکس آن بود آثار شقاوت ازلی در رسد روح را بعالم خود کشد روح از مقام خود بمحل قلب نزول کند و قلب از مقام خود بمحل نفس آید و نفس در زمین طبیعت راسخ گردد و اینچنین دل دل کافر بود و اگر ہنوز نفرت کلی از ہیچ طرف واقع نشود و تجاذب و تنازع باقی باشد ولیکن جانب نفس قوت دارد دل در میان متردد بود و میل او بنیز نفس بود

و آن منافق ست و اگر جانب روح قوت بیش دارد و یا جانبین مقابل باشد میل دل بیشتر بروح بود یا جانبین علی السویہ باشد در و ایمان ہم موجود بود و ہم کفر و آن مضمحل است کہ در وی دارد در یکی ایمان و در یکے

کفر و نفاق۔

جو ہر در معرفت خواطر صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ معرفت خواطر و تمیز و تفصیل آن از جمیع خواص علوم ست و ادراک فوائد و عوائد آن از دقائق فہوم طالب صادق مشتاق و متعطش معرفت خواطر بود کہ صلاح و فساد اعمال بدان متعلق ست و سعادت و شقاوت بدان منوط و مربوط و مراد از خاطر وارد یست کہ بر دل گذر کند در صورت خطابی یا تعریضی یا جلبی و وارد از خاطر عام ست چہ ہر خاطری وارد بود و نہ ہر واردی خاطر باشد مانند وارد حزن و سرور و قبض و بسط و اکثر بر انند کہ خواطر ہمہ بر ست حقانی و ملکی و نفسی و شیطانی خاطر حقانی علمی ست کہ حق تعالے از بطنان غیب بی واسطہ در دل اہل قرب و حضور قذف کند و خاطر ملکی آنست کہ بہ خیرات و طاعات ترغیب کند و از معاصی تحذیر نماید و خاطر نفسانی آنست کہ بر تقاضاے حظوظ عاجلہ و اظہار و عاوی باطلہ مقصور باشد و خاطر شیطانی آنست کہ داعی بود بمناہی و مکارہ و فرق میان خاطر حقانی و ملکی آنست کہ خاطر حق را ہیچ خاطر دیگر معارض نشود چہ باطنو سلطنت او جملہ اجزاء وجود منقاد و مستسلم شوند و ہمہ خواطر دیگر مضمحل و متلاشی گردد و بجائیکہ سلطان خیمہ زند و غوغا نماند عام را ہم با وجود خاطر ملکی معارضہ خاطر نفسانی ممکن ست و فرق میان خاطر نفسانی و شیطانی آنست کہ خاطر نفسانی بنور ذکر منقطع نشود و بر تقاضاء مطلوب خود الحاح نماید تا بمراد رسد اگرچہ سالہا بران بگذرد الا وقتی کہ توفیق جناب الہی رفیق گردد و خاطر شیطانی بنور ذکر منقطع بود اگرچہ ممکن ست کہ بنوع دیگر در اید و ہیچ یک از خاطر شیطانی و ملکی و نفسانی منقطع نشود الا در حال فنا و اینجا بیش از لمحہ دست ندہد و چون از سر حد فنا در عین شہود بار سم وجود رجوع افتد خواطر گانہ معاودت نمایند و شیخ مجد الدین بغدادی قدس سرہ زیادہ کردہ اند بر خواطر اربع خاطر روح و خاطر قلب و خاطر شیخ را و بعضی افزودہ اند خاطر عقل و خاطر یقین را و در حقیقت این خواطر پنجگانہ مندرج اند در تحت آن خواطر چہارگانہ چہ خاطر روح و قلب در تحت خاطر ملک اند و خاطر عقل اگر مدد روح و قلب بود از قبیل خاطر ملک باشد و اگر مدد نفس و شیطان بود از قبیل خاطر نفس و شیطان باشد و خاطر شیخ و آن معنی بود کہ از مدد ہمت شیخ بدل مرید طالب پیوندد و مشتمل بر کشف معضل و حل مشکل کہ مرید در اکتشاف آن از ضمیر شیخ استمداد کند و فی الحال

بر و مکشوف گردد و در تحت خاطر حقانی داخل بود چه وجود شیخ بمثابه بابی ست مفتوح بر عالم غیب
که از و هر لحظه امداد فیض حق تعالی بدل مرید میرسد و خاطر یقین که وارد یست مجرد از معاملات
شکوک هم داخل ست در تحت خاطر حقانی۔

جوہر در مطالبات نفس دو گونه است بعضی حقوق و بعضی حظوظ حقوق آنکه قوام بدن و بقاء
حیات بدان مربوط و مشروط ست و حظوظ هر چه بران زیادت بود پس حقوق را امضا کند و
حظوظ را نفی دارباب بدایت را وقوف بر حد ضرورت و حقوق لازم ست و نجات و ازان گناه بود که
طریق سعت بکشاید

جوہر در معرفت مرید و مراد صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند که مرید و مراد را بر
دو معنی اطلاق کنند یکی بر معنی مقتدی و مقتدا دو دیگری بر معنی محب و محبوب اما مرید بمعنی مقتدی
آنست که بصیرتش بنور ہدایت بینا گردد و بنقصان خود نگردد و آتش طلب بکمال در نهادش برافروزد
و آرام نگیرد تا بحصول مراد و مراد بمعنی مقتدا آنست که قوت ولایت او در تصرف بمرتبه تکمیل
ناقصان رسیده باشد

جوہر در معرفت اختلاف احوال مردم صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند که
مراتب طبقات مردم علی اختلاف درجاتهم بر سه قسم ست قسم اول مرتبه واصلان و کاملان و آن
طبقه قلیلیات و قسم دوم مرتبه سالکان طریق کمال و آن طبقه وسطی ست و قسم سوم مرتبه متقیان
و آن مرتبه سفلی ست و اصلان مقربان و سابقان اند و سالکان ابرار و اصحاب یمین و متقیان
اشرار و اصحاب شمال و اهل وصول سه طائفه اند اول انبیا که حق سبحانه و تعالی ایشان را
بعد از وصول کمال بجهت تکمیل ناقصان بخلق رجوع فرموده است و وجود ایشان را رابطه غیب و شهادت
گردانیده تا خلق را بحق دعوت میکنند و طائفه دوم مشائخ متصوفه اند که بواسطه کمال متابعت حضرت سرور عالم
صلی الله تعالی علیه آله و اصحابه وسلم مرتبه وصول یافته و بعد از ان رجوع برای دعوت خلق بطریق متابعت
ماذون و مامور شده و این دو طائفه کاملان اند که فضل عنایت ازلی ایشان را بعد از استغراق در
عین جمع و بحر توحید از شکم ماهی فنا بساحل تفرقه و میدان بقا خلاص و نجات ارزانی فرموده تا خلق را
بدرجات دلالت کنند و طائفه سوم آن جماعت اند که بعد از وصول بدرجه کمال حوالهٔ تکمیل و رجوع بدعوت
خلق بدیشان نرفته غرق بحر جمع گشته و در شکم ماهی فنا چنان ناچیز و مستهلک شده اند که از ایشان هیچ
خبری و اثری بساحل تفرقه و ناحیه بقا نرسیده و در سلک زمره سکان قباب عزت و قطان دیار

حضرت انبخاط یافتند و بعد از کمال وصول ولایت تکمیل ایشان مفوض گشت و اهل سلوک بر دو قسم اند طالبان مقصد اعلی و مریدان وجه الله و طالبان بهشت و مریدان آخرت اما طالبان حق دو طائفه اند متصوفه و ملامتیه متصوفه آن جماعت اند که از بعضی صفات نفوس خلاص یافته اند و به بعضی از احوال و اوصاف صوفیان موصوف گشته و مطلع نهایات احوال ایشان شده لیکن هنوز ببقایا رصفات نفوس از وصول غایات و نهایات اهل تحرب و صوفیه متخلف گشته و ملامتیه جماعتی اند که در رعایت معنی اخلاص و محافظت قاعده صدق غایت جهد مبذول دارند و در اخفاء طاعات از نظر خلق مبالغه واجب دانند با آنکه هیچ دقیقه از صوالح اعمال مهمل نگذارند همچنانکه عاصی از ظهور معصیت پر حذر بود ایشان از ظهور طاعت که مظنه ریا باشد حذر کنند تا قاعده اخلاص فخل نپذیرد و این طائفه هرچند عزیز الوجود و شریف الحال باشند ولیکن حجاب وجود خلقت هنوز از نظر شان بکلی منکشف نشده بدان سبب از مشاهده جمال توحید محجوب مانده اند و فرق میان ایشان و صوفیه آنست که جذبه عنایت قدیمه هستی صوفیه را بکلی از ایشان انتزاع کرده و حجاب خلق از نظر شهود ایشان برداشته لاجرم در اتیان طاعات و صدور خیرات خود را و خلق را در میان نه بینند و باخفاء اعمال و ستر احوال بمقید نه اگر مصلحت وقت در اظهار طاعات بینند اظهار کنند و اگر در اخفاء بینند اخفا کنند و طالبان آخرت چهار طائفه اند زنادقه و فقراء و خدام و عباد زنادقه طائفه اند که بنور ایمان و ایقان جمال آخرت مشاهده کنند و بنیا را در صورت قبح بینند و تخلف این طائفه از صوفیه بدانست که زاهد بحظ نفس خود از حق محجوب بود و به بهشت مقام حظ نفس است و صوفی بمشاهده جمال ازلی و محبت ذات لم یزلی از بهر دو کون محجوب چنانکه در حدیث آمده است الدنیا حرام علی اهل الآخرة والآخرة حرام علی اهل الدنیا وهما حرامان علی اهل الله پس صوفی را در زهد مرتبه بود و را مرتبه زاهد که حظ نفس از ان دور بود و فقراء طائفه اند که مالک هیچ چیز از اسباب و اموال دنیوی نباشند و در طلب فضل و رضوان الهی مهاجرت اوطان نموده و ترک مألوفات کرده و باعث این طائفه بر ترک یکی از سه چیز بود اول رجاء تخفیف حساب یا خوف عقاب چه حلال را حساب لازم ست و حرام را عقاب دوم توقع فضل ثواب و مسابقت در دخول جنت چنانکه حضرت جبرئیل علیه السلام روزی بحضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم بشارت آوردند که یدخل فقراء امتک الجنة قبل الاغنیاء بنصف یوم وهو خمس مائة عام سوم طلب جمعیت خاطر و فراغت اندرون از برای اکثار طاعات و حضور دل در ان و تخلف فقیر از ملامتیه و متصوفه بدانست که او طالب بهشت و خواهان حظ نفس خود ست و ایشان طالبان حق و خواهان قرب او و در این

مرتبہ ورفقر مقامی ست فوق مقام ملامیہ ومتصوفہ وآن وصف خاص صوفی ست چہ صوفی اگرچہ مرتبہ اوورائے مرتبہ فقیرست لیکن خلاصہ مقام فقر در مقام اودرج ست وسبب آنست کہ صوفی راصبور بر مقام فقر از جملہ شرائط ولوازم ست پس فقیر را در مقام صوفی صفتی دیگر زائد بود وآن سلب نسبت جمیع اعمال واحوال ومقامات ست از خود وعدم تملک آن چنانکہ ہیچ عمل وہیچ حال وہیچ مقام از خود نہ بیند وبخود مخصوص نداند بلکہ خود را از خود نہ بیند پس او را نہ وجود بود نہ ذات ونہ صفات محو در محو فنا در فنا واین حقیقت فقر است کہ مشائخ در فضیلت آن سخن گفتہ اند وآنچہ پیش ازین در معنی فقر یاد کردہ شد رسم فقر است وصورت آن شیخ ابو عبد اللہ خفیف قدس سرہ فرمودند **الفقر عدم الاملاک والخروج عن احکام الصفات** واین حد جامع ست مشتمل بر رسم فقر وحقیقت آن وفوقیت مقام صوفی از مقام فقر بیان ست کہ فقیر بارادت فقر وعلت حظ نفس محجوب بود وصوفی را ہیچ ارادت مخصوص نباشد ودر صورت فقر و غنا ارادت او در ارادت حق محو بود بل ارادت او عین ارادت حق باشد وبعضے گفتہ کہ فقیر صادق آن بود کہ از غنا چنان محترز بود کہ غنی از فقر وقتی تواند کہ ہزار درم پیش حضرت سلطان ابراہیم او ہم آورد وحضرت ایشان آنرا رد کردو فرمود کہ میخواہی کہ بہ دہ ہزار درم نام ما از دیوان فقرا محو کنی وفرق میان فقر وزہد آنست کہ فقر بے وجود زہد ممکن بود چنانکہ کسی ترک دنیا کند وہنوز رغبت اندرون بدان باقی بود وہمچنین زہد بی فقر ممکن ست چنانکہ کسی باوجود اسباب وعیش ایشان مصروف بود وفقر را رسمی ست وحقیقتی رسم او عدم املاک ست وحقیقت او خروج از احکام صفات و سلب اختصاص چیزی بخود بعضی گویند **الصوفی ہو الخارج عن النعوت والرسوم والفقیر ہو الفاقد الاشیاء** وحضرت ابو العباس نہاوندی قدس سرہ فرمایند **نہایۃ الفقر بدایۃ التصوف** ورسم فقر صورت زہد ست ومعنی زہد صرف رغبت از دنیا وحق سبحانہ تعالی چون خواہد کہ بعضی از اولیا خود را در تحت قباب عزت از نظر اغیار محجوب گرداند ظاہر ایشان بلباس غنا کہ صورت رغبت ست بپوشاند تا اہل ظاہر ایشان را از جملہ راغبان دنیا پندارند وجمال حال ایشان را از جملہ نامحرمان پوشیدہ ماند واین حقیقت فقر وزہد وصف خاص ولازم حال صوفی ست واما رسم فقر اختیار بعضی از مشائخ صوفیان ست ومراد ایشان در ان اقتدا بانبیا وتعلل از دنیا وترغیب ودعوت طالبان بصورت فقر بزبان حال واختیار ایشان در ایشان مستند باختیار حق بود نہ بطلب حظی اخروی وآنا مندام جاعتی باشند کہ خدمت فقرا وطالبان حق اختیار کنند چنانکہ باود اؤد علیہ السلام خطاب کردند یا طاؤدانا رایتک طالبا فکن لہ خادما وادفات خود را بعد از اداء فرائض در تفریغ خاطر ایشان از اہتمام بامور معاش واعانت بر استعداد امر معاد و

معروف

معروف دانند و آنرا بر نوافل عبادات تقدیم کنند و در طلب ما یحتاج ایشان و بهر طریق که شرعاً مذموم نباشد مداخلت نمایند بعضی بکسب و بعضی بدریوزه و بعضی بفتوح و نظر ایشان و اخذه اعطا بر حق بود و خلق را در اخذ واسطه اعطا حق دانند و در اعطاء واسطه قبول و عباد ان طائفه اند که بیشتر بر وظائف عبادات نوافل مواظبت و ملازمت نمایند برای نیل ثواب اخروی و این وصف در صوفی موجود بود لیکن مقرا و مبرا از شوائب علل و اغراض چه ایشان حق را برای حق پرستند نه از برای ثواب اخروی و فرق میان عباد و فقرا آنکه با وجود غنا شاید که شخص عابد بود و شاید که نه اما متشبه بانبیا علیه السلام مشائخ طریقت و علماء صوفیه اند که بمتابعت رسول علیه السلام از بهر هدایت خلق را با حق دعوت میکنند و متشبه بمبطل آنکه دعوی نبوت کند و بکذب و افترا وحی را بخود نسبت دهد اما متشبه بمحق بصوفیان متصوفه اند که بنهایات احوال صوفیان مشتاق باشند و متشبه بمبطل بدیشان جماعتی که خود را در صوفیان اظهار کنند و از جمله عقائد و اعمال و احوال ایشان عاطل و خالی و اما متشبه بمحق بمجذوبان و اصل طائفه باشند از اهل سلوک سیر ایشان هنوز در قطع منازل صفات نفوس بود و از تمایش حرارت طلب وجود ایشان در قلق و اضطراب و پیش از ظهور تباشیر صبح کشف ذات در مقام فناگاه گاه برقی از بوارق کشف ذات بر نظر شهود ایشان لامع و لائح گردد و اما متشبه بمبطل بمجذوبان و اصل طائفه باشند که دعوی استغراق در بحر فنا و استهلاک در عین توحید کنند لیکن بحال آن جماعت نبود

جوهر عارف آنست که حضرت حق تعالی را در جمیع صور مشاهده کند و بهیچ صفت و تعین و نسبت او را مقید نسازد و بشناسد که بغیر از یک وجود و وجودی دیگر نیست و وجودات مخصوصه همه نمایش و عکوس وجود حضرت حق تعالی اند که در مرایای تعینات منعکس گشته اند و پیوسته وجود مطلق مشهود او باشد و یک لحظه از شهود او غافل نشود و بعضی اطلاق عارف بر کسی می نمایند که داند که بغیر از حضرت حق تعالی وجود حقیقی نیست اعم از آنکه دانش وی بدلیل بود یا بشهود

جوهر اصحاب سیمیا و ارباب شعبده بصورتی که خارج از خیال ایشانست هم اظهار می توانند کرد و فرق میان سیمیائی و شعبده و عارف کامل متصرف آنست که ایشان ایجاد و اظهار آن در خیالات حاضران می کنند بقوت تصرف خویش و عالم خیال ایشان نه آنکه آنرا وجودی باشد قائم بنفسه کسانی الموجودات و این عارف متعین کامل مظهریست از مظاهر حق تعالی پس خالق حقیقی حق تعالی باشد که در این مظهر تفصیلی که این عارف متعین ست بخالقیت ظهور فرموده همچنانکه در مقام جمع بخالقیت کل ظهور کرده

چو ہر چون عارف غافل گردد صورت مخلوق او عاطل و باطل شود و حال آنست کہ غفلت عارف مطلقا نباشد بر وجہی کہ از جمیع حضرات عوالم خمسہ غافل گردد و چرا کہ او ضبط حضرات کردہ او را بر عوالم خمسہ احاطہ حاصل شدہ تا آن چیز بآن صورت پیدا کرد و بعد از انکہ ان چیز در ہر حضرت از عین ثابتہ و روحانیہ و شمالیہ وغیرہ بصورت مناسب آن حضرت پیدا شد و بعضی از ان ضابط بعضی گشتند کہ ہر چہ او در خارج موجود میگردد چارہ نیست از انکہ او را اولاً در حضرت علمیت صورتے مناسب باشد ثانیاً او را در حضرت عقلیہ

چو ہر بدانکہ عارف بہمت خود صورت در مثال مطلق دیا در خارج می سازد و در عالم غیب ہیچ صورت روحانیت پیدا نمیکند و داخل می شود بآن صورت در ارواح و تاثیر ہمت فرع عرفان ست تا انسان عارف باللہ نگردد ہمت او موثر نشود و قوت تصرف او را حاصل نگردد و ہر گاہ معرفت کامل شد و در بقا بعد الفنا و تفرقہ بعد الجمع رسید قوت تصرف اصلا باقی نماند و این را دو وجہ است اول آنکہ کامل المعرفت متحقق ست بعبودیت پس نظر وی بسوی اصل ویست و اصل وی ذلت و افتقار ست و تحقق بعبودیت میخواہد کہ متمثل امر سید خود باشد و این مقام اعلی و ارفع و مقام محمدی ست صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم و از عنایات حضرت ایشان انبیاء و رسل و اولیاء این امت را نیز حاصل ست دوم آنکہ صاحب معرفت کاملہ میداند کہ متصرف و متصرف فیہ واحد اند حقیقۃً اگرچہ صور مختلفہ دارند پس این شہود مانع تصرف می افتد و وقتیکہ کامل المعرفت مامور بتصرف باشد او را تصرف ضروریست برای امتثال امر سید خود و ایفای حق عبودیت چہ انکہ انبیاء و رسل کہ در مقام عبدیت بودند بہمت خود اصلا تصرف نمی کردند کہ ہمت ایشان را اصلا تاثیر نبود و در اظہار معجزات مامور بودند برای اتمام حجت و کمال معرفت در انہا بود و معجزاتی کہ از ایشان صادر می شد از دعا ایشان یا بامر ایشان بود و درین دعا و امر مامور بودند ہمچنین اولیا کہ در مقام عبدیت بودند ہمت خود را صرف نمی کردند بجہت آنکہ قوت تصرف باقی نماندہ بود ہمچنانکہ انبیاء و رسل را بجہت آنکہ قوت تصرف داده شدند لیکن عبودیت اختیار کردند و از تصرف باز ماندند و کاملان کہ بر بدایشان خرق عادات ظاہر می شد از جہت عبدیت بود کہ ایشان مامور بآن بودند چنانکہ جناب تجلی مآب سر حلقہ محبان و سر دفتر محبوبان غوث الصمدانی محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی قدس اللہ تعالی بسرہم کہ کامل المعرفت بودند و خرق عادت بر ید شریف حضرت ایشان بسیار واقع شدہ بجہت آنکہ مامور بودند برای اقامت حجت بر مخالفان و این برای آنکہ حضرت ایشان محی دین محمدی بودند صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

چو ہر در نفحات مذکور ست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ ہمت عبارت از جمیع

خاطست برامر واحد بروجهی که خلاف آن بخاطر نگذرد و ازچنین همت مراد متخلف نیست اصحاب تجرید باید
که گاه گاه امتحان همت کنند و معلوم فرمایند که ایشان را مناسبت بحضرت اسمائیه چه مرتبه رسیده است
و همت ایشان را چگونه تاثیرست و میفرمودند که در اوائل جوانی که با خدمت مولانا سعدالدین کاشغری
در هری بودیم و با یکدیگر سیر می کردیم گاهی بکنار معرکه کشتی گیران میرسیدیم و قوت توجهات خود را امتحان
می کردیم و همت بر یکی از ان دو کس می گماشتیم تا او غالب می شد باز خاطر بآن دیگری گماشته می شد
آن دیگری غالب می شد همچنین چند بار اتفاق می افتاد مقصود آن بود که معلوم شود که تاثیر همت چه مرتبه رسیده است
و فرمودند که اکابر گفته اند همچنانکه معارضه با قرآن ممکن نیست معارضه با همت نیز ممکن نیست همت عارف
خلاق ست مراد ات از وی متخلف نیست هر کرا چنین همتی معارضه کند البته مغلوب شود تا گفته اند
اگر کافری همیشه خاطر خود برامری دارد و همت بر چیزی گمارد البته میسر گردد ایمان و عمل صالح و ان
شرط نیست همچنانکه قلوب صافیه را تاثیرست نفوس شریره را نیز تاثیرست و میفرمودند که انچه حضرت
شیخ اکبر قدس سره در فتوحات فرموده اند که عارف را همت نیست معنی وی آنست که ممکن نظر بحقیقت
ذات خود هیچ ندارد انچه از اوصاف کمال او را حاصل ست مثل علم و قدرت و قوت و ارادت همه
عاریت ست از حضرت حق سبحانه و تعالی پس عارف حد خود نه انست در مقام فقر حقیقی که نیستی محض ست
می باشد چنانچه مقتضای ذات اوست و با اوصاف عاریتی ظاهر نمی شود لیکن چون که از هواجس و
وساوس نفسانی و شیطانی بسبب کمال عنایت و محض موهبت الهی باز رسته اند باید که باطن خود را
تابع ارادت و مشیت حضرت حق سبحانه و تعالی گردانند یعنی در صورتیکه این طائفه ملهم شوند به تسلیط
همت بر اندفاع و هلاک ظالمین و تخلیص مسلمین از اشرار باید که همت مصروف دارند و خاطر بتمام
بر دفع و رفع اهدا گمارند

جوهر در کرامت حسیه و معنویه

حضرت شیخ اکبر قدس سره در فتوحات میفرمایند که کرامت از
جناب حق سبحانه و تعالی از اسم برّست و کرامت نمی شود مگر ابرار را و آن دو گونه است حسیه و معنویه
کرامت حسیه عبارت ست از خرق عادت که ظاهر می شود بر دست ابرار اگرچه از طلب و شان نباشد
و عامه نمی شناسند کرامت را مگر همین خرق عادت را مثل کلام موافق خاطر و اخبار بمغیبات و مشی بر آب
و طی ارض و امثال آن و درین کرامت احتمال مکر جناب الهی ست و این کرامت سکر را نخواهند و کرامت
معنویه محفوظ شدن آداب شرعیه و توفیق یافتن بمکارم اخلاق و محافظت بر اداء امر و اجبات و توجه
بسوی خیرات و اجتناب از اخلاق رذیله مثل حسد و مانند آن و یافتن طهارت قلب و مراعات انفاس

اینست کرامت مرا ولیا را و درین دخل نیست مکر و استدراج را و نمی شناسند این را مگر خواص و این کرامت

دلیل وفا عقود و عهود ست و دلیل رضا بقضاست

جوہر در کرامات اولیا، در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے

بسرہ المبارک فرمودند کہ شیخ بہاء الدین زکریا قدس سرہ شبی روی سوی حاضران آوردند و فرمودند

کسی باشد از شما یان کہ امشب دو رکعت نماز کند و در یک رکعت ختم قرآن مجید کند۔ از حاضران کسی

انیمینی باقبول نکرد و خدمت شیخ بہاء الدین پیش رفتند و در یک رکعت ختم قرآن مجید کردند و چہار سیپارہ

دیگر خواندند و در رکعت دوم سورہ اخلاص خواندند و نماز تمام کردند و ملائم انیمینی حکایت دیگر فرمودند

کہ شیخ بہاء الدین قدس سرہ میفرمودند کہ ہر چہ بمن رسید از نماز و اوراد و مشائخ در نہاد بہمہ یکدم یکبار تمام

نتوانستم کرد و آنچنان بود کہ بمن رسانیدند کہ فلان بزرگ از آغاز صبح تا طلوع آفتاب قرآن مجید

ختم می کند ہر چند خواستم نتوانستم و ہم درین محل حکایت دیگر فرمودند کہ حضرت قاضی حمید الدین ناگوری

قدس سرہ وقتی طواف کعبہ مبارک می کردند بزرگے را دیدند طواف بدیدند در عقب ایشان

رفتن گرفتند از ہر جا کہ ایشان قدم بر می داشتند حضرت قاضی قدم آنجا می نہادند آن پیر از آن

حال اطلاع یافت و فرمود متابعت ظاہر چہ میکنی متابعت آن کن کہ من میکنم حضرت قاضی پرسیدند

کہ شما چہ می کنید فرمودند من روزی ہفصد بار ختم قرآن مجید می کنم حضرت قاضی بغایت متعجب شدند

و با خود اندیشیدند کہ مگر معانی قرآن مجید بر خاطر او ہم میگذراند و موہوم می خواند پیر بر راز دل فرمود

ملفوظا لا موہوما چون حضرت سلطان المشائخ این حکایت تمام کردند اعز الدین علی شاہ کہ یکی

از مریدان خاص ست سوال کرد کہ این مگر کرامت باشد حضرت سلطان المشائخ فرمودند آرے

انچہ عقل را در آن گنجایش نباشد از کرامت باشد

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بسرہ المبارک

فرمودند کہ شیخی بود بس بزرگ بر کرانہ آبی مقام داشت قدری طعام موجود کرد و عیال خود را گفت

کہ این طعام را بر سر گیر و از آب بگذر بگذارہ آب درویشی نشستہ است این را پیش او نہ تا بخورد

عورت گفت آب بزرگ ست و گذشتن بر او دشوار شیخ گفت برو بر کنارہ آب و روی جانب آب کن

و بگوی ای آب بحرمت آنکہ شوہر من ہیچ وقت صحبت نکردہ است مرا راہی دہ زن در تعجب شد با خود

گفت کہ چندین فرزندان ازین آورده ام این سخن چگونہ گویم ہم فرمان شوہر بجای آورد و بر رو

آب این کلمہ بگفت و زمان آب بشگافت و وی خشک شد و راہی خشک در میان پدید آمد و زن بسلامت

بگذشت چون بدان درویش رسید طعام پیش او نهاد و درویش طعام بخورد و زن را گفت که تو باز گرد زن گفت من که بخدمت تو آمدم شوهر من سخنی گفته بود که با تو گفتم اب مرا راه داد و این زمان بچه استظهار باز روم درویش گفت شوهر تو چه سخن گفته بود زن آنچه باز راند درویش گفت برو و با آب گوئی که بحرمت آنکه این درویش دیسی سال طعام نخورده است مرا راهی ده حیرت زن بیاوت شد باخود گفت که یک محال آن بود که شوهر من گفت و یک محال دیگر اینست که این مرد میگوید او همین ساعت پیش من طعام خورده است این سخن چگونه بگویم بحکم اشارت این درویش بر کناره آب آمد و گفت ای آب بحرمت آنکه این درویش درین سی سال طعام نخورده است مرا راهی دهی در زمان آب بشگافت و خشک شد و راه خشک در میان پدید آمد و زن بسلامت بگذشت و پیش شوهر آمد و در پای او افتاد و گفت باید که مرا سر این دو معنی بگوئی که چه بود هم تو چندین گاه با من صحبت کرده و هم آن درویش پیش من طعام خورده و آن هر دو دروغ باب گفتم اب مرا راه داد و آنچه حکمت بود شیخ گفت بدان و آگاه باش که من هیچ وقت با تو بهوای نفس خود صحبت نکرده ام صحبتی که کرده ام با تو برای ادای حق تو کرده ام پس بدین معنی گوئی هیچ وقت با تو صحبت نکرده ام و آن درین سی سال هیچ طعام برای ذوق نفس خود نخورده است برای قوت [illegible] خورده است اینست معنی هر دو سخن یعنی مردان جناب خداوند تعالی را چنان اند برای جناب او سبحانه کنند

جوهر الاحسان ان تعبد الله کانک تراه احسان آنست که عبادت کنی الله تعالی را باین طور که گویا که می بینی او را یعنی در خیال صورت او را نصب العین سازی فان لم تکن تراه فانه یراک و کان تامه است نزد صوفیه پس اگر تو موجود شوی در میان خواهی دید او را برای آنکه او می بیند ترا پس از طرف او حجاب نیست و نیست حجاب مگر بسوی تو پس اگر این تو نباشد تو

برخیز و او سبحانه دیده شود بمرض شنوی عبد العلی

جوهر قوله علیه السلام فی الاحسان ان تعبد ربک کانک تراه شخصی پرسید از رسالت پناهی علیه السلام ما الاحسان یعنی چیست احسان و نیکوکاری فرمود در جواب ان تعبد ربک کانک تراه فان لم تکن تراه فانه یراک یعنی احسان اینست که عبادت کنی رب خود را بحالی که گویا ترا می بیند پس بدین حالت و قوت که او را بینی پس بدانستی که او می بیند ترا پس قول نبی علیه السلام کانک تراه اشارت باستحضار خیال باشد تشریح خصوص است

جوهر عارفان را اگرچه در حالت غیر بلا تجلی و مشاهده است اما در بلا تجلی و مشاهده خصوص است

هیچ چیز حقیقت انسانی را چنان پاک و صاف نمی سازد که بلا و محنت که با خاصیت رافع حجاب غلیظه اند و بلا از جناب حق سبحانه و تعالی مر طالبان را نشان محبت ست و در حدیث شریف ست که چون دوست دارد خداوند تعالی بنده را امتحان کرداند او را به بلا و مردی بحضور سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم التماس نمود یا رسول الله الی احب الله فرمودند استعد بالبلاء و در حدیث صحیح واقع ست هر رنجی که بمومن میرسد و ان کفاره بعضی ذنوب ست تا اینکه رنج خلیدن خار نیز کفاره است و در روایت کرده امام احمد قدس سره که آن سرور صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم فرمودند تا وقتیکه گیرند گناهان عبد مومن و نباشد او را عمل که کفاره آن ذنوب باشد مبتلا سازد الله تعالی آن عبد را بحزن تا که کفاره واقع شود مر آن عبد را ازین ذنوب و دیگر روایت ست که مذکور شد نزد آنحضرت صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم حمی پس دشنام داد حمی را شخصی پس فرمودند که دشنام مده حمی را پس بدرستیکه آن حمی پاک میکند ذنوب را چنانکه پاک میکند آتش خبث آهن را و در حدیث شریف ست که تب یک روزه کفاره گناهان یک ساله است و حضرت ابن مسعود رضی الله تعالی عنه فرمودند که مومن را صحیح دل و بیمار تن تربیا بی و منافق را صحیح تن و بیمار دل تربیا بی و حضرت شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدس سره فرمود که بلا سر صفا رفین ست و بیدار کننده است طالبان را از خواب غفلت و غافلان را سبب هلاکت ست و حضرت شیخ سبتی قدس سره در مناجات خود فرمود خداوندا دوستان خود را تا چند گنجی فرمود تا وصیت یابند التماس نمود که وصیت چیست فرمود جمال و لقاء من و حضرت شیخ ابو سعید خراز قدس سره فرمود که بلا از خداوند تعالی سوی محبین تحفه و هدیه است و حضرت شیخ سهل بن عبد الله تستری قدس سره فرمود اگر نبودی بلا از جناب حق تعالی نبودی مرنده را طریق وصال بسوی جناب او سبحانه و حضرت ذوالنون مصری قدس سره فرمود طالب را بلا آزمایند پس یابد که چندان بلا کشد و تحمل نماید که عین بلا شود و بلا عین او شود و بعضی میفرمایند که تا برتن حضرت ایوب علی نبینا و آله و علیه السلام گوشت بود نالیدند چون گوشت نماند دیدند که بلا به نهایت رسید ترسیدند که چون بلا بر خیزد عطا بر خیزد و زوال بلا از بیم زوال عطا نالیدند و فرمودند انی مسنی الضر و انت ارحم الراحمین و حضرت یعقوب نهرجوری قدس سره فرمود که جان فریاد کنند از بلا و طلب کنند دور شدن آن از جناب حق سبحانه و تعالی و عارفان خوش کنند بلا را و نخواهند دور شدن آن را

گو تاه دیدگان همه راحت طلب کنند		عارف کجا که راحت او در بلای اوست	

جو هر در حدیث قدسی واقع است اگر یاد کند بنده مرا در بلا یاد کنم من آن بنده را در بلائی که بهتر ست

ازان بلا کہ یاد کردہ است بندہ دران بلا۔

جوہر در غیرت صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ لوازم محبت حال غیرت است و ہیچ محب نبود الا کہ غیور باشد و مراد از غیرت حمیت محب است بر طلب قطع تعلق محبوب از غیر یا تعلق غیر از محبوب بسبب مشارکتش با و یا بسبب اطلاعش بدو و غیرت بر سہ گونہ است غیرت محب و غیرت محبوب و غیرت محبت و این تقسیم مناقض آن نبود کہ غیرت خاص محب را بود چہ غیرت محبوب ہم بمحب تواند بود و ہمچنین غیرت محبت اما غیرت محب بر دو نوع است غیرت محب غیر محبوب و غیرت محب محبوب غیرت محب غیر محبوب در قطع تعلق محبوب از غیر مفید نباشد ولیکن در قطع تعلق غیر از محبوب مفید بود چنانکہ غیرت ابلیس در قطع تعلق نظر محبوب او با آدم ہیچ اثر نکرد بلکہ تیغی بر تعلق وی آمد و از محبوبش بکلی قطع کرد و لاجرم مجبور ملعون ابد ماند اما در قطع تعلق محب غیر محبوب از محبوب اثر نا نمود و می نماید و غیرت محب محبوب یا بر تعلق محبوب بود و یا غیر بمحبی یا بر تعلق غیر با محبوب بمحبوبی یا بر نسبت مشارکت غیر با محبوب یا بر اطلاع غیر بر محبوب اما غیرتش بر تعلق محبوب با غیر بمحبی چنان بود کہ بعضی از آثار محبت محبوب بر شخصی مشاہدہ کند بدان محل غیرت نماید تعلق آن نظر از ان محل قطع کند انگاہ معلوم کردد کہ تعلق آن نظر بدان محل عاریت بود از بہجت علماء محقق بحفظ حرمات مشائخ و تبجیل ایشان وصیت فرمودہ اند و غیرتش بر تعلق غیر با محبوب بمحبوبی داخل این غیرت بود اما غیرتش بر نسبت مشارکت غیر با محبوب چنان بود کہ غیر را در نسبت محبت یا تعظیم با ذکر با محبوب مشارکت بیند خواہد کہ نسبت آن مشارکت با محبوب باخلاص در محبت و تعظیم و ذکر بر دارد و اسباب آنرا باقی نگذارد اما غیرتش بر اطلاع غیر بر محبوب چنان بود کہ او را با محبوب خود در سر معاملہ باشد و از محاضرہ و مشاہدہ و ملاطفہ او تمتعی یابد و نخواہد کہ دیگری بر این حال بل بر محبت او اطلاع یابد آنرا با انکار یا بسببی دیگر باز می پوشد و در قطع سبب اطلاع می کوشد اما غیرت محبوب یا بر تعلق محب بود با غیر یا بر اطلاع غیر بر حال محب و وجود این غیرت از محبوب وقتی صورت بندد کہ محب محب بود چہ غیرت لازم محبت ست و محبت صفت ذاتی محب و محبوب را بمحبوبی از ہیچ نصیبی نہ الا بحمل اما غیرت محبوب بر تعلق محب با غیر بشنیک قطع تعلق او کند از غیر و این غیر عبارتست از ہر چہ موجب سکون و قرار دل محب گردد از دنیا و آخرت و ما فیہا پس اگر تعلق او با دنیا بود دنیا را از و قبض کند و اگر تعلق او بعلوم بود جہت جاہ و قبول آن جاہ را بقبیح صورت حال او در نظر مردم بشکند و بہ تیغ ملامت از و تعلق او را قطع کند و اگر تعلق او با نفس خود بود بصورت معائب و قبائح نفس را بر نظر او جلوہ دہد تا آن تعلق بر تابد خود و اگر تعلق او بہ بہشت و حور و قصور و انواع نعیم اخروی بود آنرا بسببی ازا سباب قطع کند

چنانکہ دل حضرت آدم علیہ السلام بانعیم جنت و صحبت حوا تعلق گرفت بہ تیغ غیرت آن تعلق را قطع کردہ ایشان را از وطن مالوف و صحبت حوا بسبب صد و چہل سال دور گردانید اما غیرت محبوب بر اطلاع غیر بر حال محب چنان بود کہ حال او را از نظر اغیار بحجاب عزت و قباب غیرت خود مستور دارد و تا جز نظر او بر روی نیاید

بقیہ فیہ بندہ عفی عنہ ۱۲

اولیائی تحت قبابی لا یعرفہم غیری و این غیرت مانند غیرت رجال ست بر نساء و ہمانا مضمون این حدیث الاولیاء عرائس اللہ تعالی فی الارض اشارت بدین معنی ست و غیرت از خواص محبان است و فہم معنی غیرت از غوامض علوم بود نہ ہر کسی بدان راہ برد و اگر چہ غیرت وصف ذاتی محب است وجود آن صفت در دو بواسطہ محبت ست اگر نہ محبت بودی محب را ہرگز غیرت نبودی پس قیام غیرت ہم بمحب بود و ہم بمحبت و قیام یک صفت بدو ذات محال ست پس یا محب ذات بود و محبت بدو قائم یا برعکس و محبت باصالت و تقدم از محب اولی ست چہ قیام او بذات خود ست و قیام محب بدو از انجہت کہ محبی و محبوبی دو اعتبار اند عارض ذات محبت شدہ و روی بقبلہ وے آوردہ و محبت را بطہ اتحاد ست میان محب و محبوب تا محب را بمحبوب رساند و چون محب روی بکلی در محبت آورد و محبوب او یکی شد و این حال نتیجہ غیرت محبت بود کہ روی او را از ہمہ جہات بگرداند و در قبلہ خود آرد و در خود محو گرداند و ذات محبت و محب و محبوب درین مقام ہر سہ یکی شود پس نہ وصل ماند و نہ فراق و نہ قرب و نہ بعد و نہ دو نہ قبول چہ تصور این عبارات در ذات واحد صورت نبندد و درین مقام است اگر گفتہ اند ؎

معشوق و عشق و عاشق ہر سہ یکیست اینجا	چون وصل در نگنجد ہجران چہ کار دارد

جوہر و شوق صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ مراد از شوق ہیجان دواعیہ تمتع از لقای محبوب ست در باطن محب و وجود آن لازم صدق محبت ست و شوق بحسب انقسام محبت منقسم شود بدو قسم شوق محبان صفات بادراک لطف و رحمت و احسان محبوب و شوق محبان ذات بہ لقا و وصال و قرب محبوب و این شوق از غایت غربت چون کبریت احمر قلیل الوجود ست چہ بیشتر طالبان رحمۃ اللہ اند نہ طالبان اللہ صاحب ولی فرموده چندین ہزار عبد الرحمن و عبد الرحیم و عبد الکریم بینی کہ یک عبد اللہ نہ بینی یعنی طالبان رحمت بسیار اند و طالبان جناب حق سبحانہ و تعالی کم و محال شوق مطیّہ است کہ قاصدان کعبہ مراد را بمقصد و مقصود رساند و دوام او بادوام محبت پیوستہ است مادام تا محبت باقی بود شوق لازم باشد و بعضی بر بقای شوق در مقام حضور و شہود انکار کردہ اند و این انکار وقتی متوجہ شدی کہ شوق مخصوص بودی بطلب شاہد و وارد نیست

سوانحی مدرکب ۱۲

ع از مصنف کہ در ہر مقام کہ فرق میان شوق و محبت کند مراد از شوق شوق ذاتی است و در ہر مقام کہ شوق را با محبت یکی داند مراد از شوق شوق صفاتی است ۱۲ منہ

ع ہیجان داعیہ ۱۲ منہ

ع ہیجان داعیہ ۱۲ منہ

چه اهل خصوص را در مای مشاهده محبوب مطالب و مارب دیگرست که با وجود شهود و مشتاق آن باشند جاهای حاجت نداشتن ۱۲
چنانکه وصول و قرب و ترقی و استدامت آن نه هر که مشاهده محبوب یافته بدولت وصل او رسیده نه هر که واصل شد مقام قرب یافت و نه هر که قریب شد به منتهای درجات قرب فائز گردید و نه هر که آن درجه یافت برو مستدام و باقی ماند پس محب به نسبت با آنچه یافته باشد از مشاهده محبوب و قرب او مشتاق بود و به نسبت با آنچه نیافته مشتاق بود و نیز شوق مشاهده بوجود عین الیقین ست و وصول او درین عالم ممکن و شوق الوصول بحق الیقین و وصول ازکمابینغی درین عالم متعذر

جوهر بدانکه یکی از احوال مهیه در محبت شوق ست که نزدیک محبة حادث می شود و محدوث شوق بعد از محبت نیز مواهب جناب خداوند تعالی است کسب را درین نیست و شوق از محبت همچو زبانه آتش است چون تو به قرار گیرد زبانه ظاهر شود و چون محبت قرار گیرد شوق ظاهر شود و شوق را ثمره از ثمرهای محبت گفته اند و میگویند که اشتیاق اعلی از شوق ست که شوق بلقا ساکن گردد و اشتیاق بلقا سکون نمی گیرد بلکه به قراری می پذیرد

جوهر در گریه صاحب مثنوی معنوی قدس الله تعالی سره المبارک میفرماید ۵

گرد هٔ بر دیگران نوحه گری	مدتی بنشین بحال خود گری
روشنی خانه باشی همچو شمع	گر فرو مبری تو همچون شمع دمع
بهر گریه آدم آمد بر زمین	تا بود گریان و نالان واخرین
ای خنک چشمی که آن گریان اوست	وی همایون دل که آن بریان اوست
اشک کان از بهر حق بارند خلق	گوهرست و اشک پندارند خلق
چون بگرید آسمان گریان شود	چون بنالد چرخ یارب خوان شود
چون خدا خواهد که یاران یاری کند	میل او را جانب زاری کند
ای دریغا اشک من ریا بدی	تا نخار د لیر زیبا بدی
تو چه دانی ذوق آب دیدگان	عاشقانی تو چون نادیدگان
نور را بگذار و زاری را بگیر	رحم سوی زاری آید ای فقیر
آفتاب عقل را در شوره زار	چشم را چون ابر اشک افروزدار
مایه در بازار این و نیاز راست	مایه انجا اشک و چشم تر است
این بجاست خاصه از زابی رود	آن بجاست باطن افزون می شود

	جز باب چشم نتوانست آمد		چون بجا سائی بباطن شد عیان
	گر تو یوسف نیستی یعقوب باش		روز و شب در گریه و آشوب باش
	کام خود موقوف زاری دل ست		بی تضرع کامیابی مشکل ست
	زابر گریان شاخ سبز و تر شود		زانکه شمع از گریه روشن تر شود
	تا نگرید ابر کی خندد چمن		تا نگرید طفل کی جوشد لبن
	با تضرع باش تا شادان شوی		گریه کن تا بی دنان خندان شوی
	از پی هر گریه آمد خنده ئ		مرد آخر بین مبارک بنده ئ
	اشک خواهی رحم کن بر اشکبار		رحم خواهی بر ضعیفان رحم آر

جوهر در بیان فرق گریه از غم و گریه از شادی در ثمرات الحیات مذکور ست که روزی درویشی از حضرت شیخ برهان الدین قدس سره سوال نمود که در ساعت زوال فراق و وصال معشوق باعشاق آب چشم را سبب چیست فرمودند چنانچه گریه از غم وجود میگیرد از شادی نیز صورت می پذیرد و غایتا تفاوت بین الدمعین اینست که اگر گریه از غم ناشی ست آبش نمکین ست و گریه که منشاء آن شادیست آبش شیرین ست۔

جوهر مشائخ میفرمایند که مردم در محبت دنیا و آخرت چهار قسم اند قسمی آنکه ابتدا ایذا کنندئ آنکه کسی ایشان را آزار رساند و ایشان فروترین آدمیانند و خار جند از دائره اعتبار و دوم آنکه اگر کسی ایشان را ایذا و آزار کند مکافات و جزای آن بدهند بر حسب فرموده شرع شریف و ایشان عوام مومنان اند و قسم ثالث آنکه عفو کنند و انتقام نکنند و ایشان خواص اند و قسم رابع آنند که در برابر اساءت احسان و نزد جفا وفا نمایند و ایشان اخص خواص و صدیقانند۔

جوهر در محبت صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرمایند که بنا بر جملا احوال علیه بر محبت ست همچنانکه بنا بر جمیع مقامات شریفه بر توبه و از انجمت که محبت بمحض موهبت ست جمله احوال را که مبنی اند بران مواهب خوانند و محبت میل باطن ست بعالم جمال و آن بر دو گونه است محبت عام اعنی میل قلب بمطالعه جمال صفات و محبت خاص اعنی میل روح بمشاهده جمال ذات و قول سید الطائفه شیخ ابو القاسم جنید بغدادی قدس سره المحبة دخول صفات المحبوب علی البدل من المحب در یمعنی سخن تمام ست چه حقیقت محبت رابطه است از روابط اتحاد که محب را بر محبوب باشد و جذبه است از جذبات محبوب که محب را بخود کشده و بقدر آنکه او را بخود کشد از وجود او چیزی محو کند

تا همه صفات او را از دل قبض کند. آنگاه ذات او را بقبضه قدرت از و بر باید و به بدل آن ذاتی که شایستگی اتصاف بصفات خود دارد بدو بخشد بعد از ان صفات او و اهل آن ذات بدل یافته خود و
صفت آردن و بصفتی موصوف شدن
و انچه فرمودند علی البدل اشارت بدین ست نگفت علی الحب چه ما دام تا محب موجود بود ذات او را شایستگی دخول صفات محبوب نباشد لاتحمل عطایاه الا مطایاه و علامات آن بسیار ست چه
بسم الله الرحمن الرحیم اما آنچه بعضی از علامات محبت گفته اند ان شاء الله تعالی
هر موی بر اندام محب شاهد عدل ست بر صدق محبت او و هر حرکتی علامتی دیگر سکونی امارتی اما محبت ثمیر صادقان از مدعیان بعضی از ان بر شمارم علامتی از انست که در دل او محبت دنیا و آخرت نبود و شاید که محبت جناب خداوند تعالی با شفقت بر خلق در یک دل جمع شود و بعضی را آن شفقت محبت نماید نشان آنکه شفقت ست آن بود که اگر صاحب این دو وصف را مخیر کنند میان ترک عرفی و ایثار دیگری طرف خلق ترک گیرد چنانکه رسیده است که وقتی حضرت امیر المومنین سید الشهدا امام حسین علیه السلام بحضور امیر المومنین اسد الله الغالب عرض کردند که با من محبت سید اید فرمود نعم باز عرض کردند که حقتعالی را دوست دارید فرمودند نعم حضرت امام فرمودند که دو محبت در قلب او جمع نشوند و فرمودند چه میفرمایید در آنکه مخیر کنند میان قتل من و ترک ایمان فرمودند اختیار کنم قتل بر ترک ایمان حضرت امام فرمودند این محبت ست و آن شفقت و علامتی دیگر آنکه هر سخن که برو عرض کنند بدان التفات نماید و نظر او بر محبوب نگرداند و علامتی دیگر آنکه وسائل وصول محبوب را دوست دارد و مطیع باشد چه آن محبت و طاعت عین محبت و طاعت محبوب بود قل ان کنتم تحبون الله فاتبعونی و من یطع الرسول فقد اطاع الله نیجابت و علامتی دیگر آنکه از موانع وصول محبوب گرچه دوز نزدیک باشد علامتی دیگر آنکه بذکر محبوب مولع و مشغوف بود چنانکه در خبر ست من احب شیئا اکثر ذکره و ازان هرگز ملول نشود بلکه هر ساعت که بشنود لذتی و طربی زائد در و پدید آید تا غایتی ذکر محبوب دوست دارد که اگر در اثنا ملامت خود بشنود از ان ملامت لذت یابد و علامت دیگر آنکه محبوب را در جمیع اوامر و نواهی طاعت دارد و هرگز قصد مخالفت حکم او نکند حضرت سهل بن عبد الله تستری قدس سره فرمودند المحبة معانقة الطاعة و مباینة المخالفة و از حضرت رویم قدس سره پرسیدند که محبت چیست فرمودند الموافقة فی جمیع الاحوال و علامتی دیگر آنکه هر چه اختیار کند نظر او در ان بر طلب رضای محبوب مقصور بود نه بر غرضی دیگر و علامتی دیگر آنکه اندک مراعات محبوب بسیار داند و بسیار طاعت خود اندک چنانکه حضرت شیخ بایزید بسطامی قدس سره فرمودند المحبة استقلال الکثیر منک و استکثار القلیل من حبیبک و علامتی دیگر حیرت و سرگردانی ست در مشاهده جمال محبوب چه نظر بصیرت مبهوت

در پرتو انوار شعشعه نور مشاهده محبوب کلیل و حسیر گردد و از ان حیرت و سیمان و دهشت و عرق تولد کند و صاحب این حال اگر در مقام تمکین بود و قوت اطلاع احوال دارد حیرت سیمان از جنبه روح تجاوز ننماید و قلب را از حضور و محافظت ترتیب اقوال و افعال مانع نگردد بلکه چندانکه روح او در مشاهده حیران تر قلب او در محاضره بیشتر لاجرم طلب او این بود که رب زدنی فیک تحیرا اگر قوت و تمکین چندان ندارد در غلبات این حال سرشته تمیز از دست اختیارش ربوده گردد و علامتی دیگر آنکه مشاهده محبوب و جمال او در شوقش نقصان نیارد بلکه هر لحظه در مشاهده هر نفس در مواصلت شوقی جدید و تطلعی و اتحاف هل من مزید در نهاد او انگیخته گردد و چندانکه مراتب قربش زیاده گردد و نظرش به رتبه فوق آن افتد شوق قلقش در طلب وصول تزاید و تضاعف پذیرد همچنانکه جمال محبوب را نهایت نیست شوق محب را غایت نیست و این علامات اندکی ست از بسیار و حصر آن بجلدات ممکن نگردد و نه باحصر کثرت علامات در تعاریف محبت احوال مختلف ست هر کس بحسب وصفی و علامتی دیگر تعریفی فراخور حال خود فرموده و همچنین در تعریفات دیگر که اختلاف کرده اند همین سبب ست

جوهر ذات خود را دوست داشت و آئینه ساخت یعنی آئینه علمی و صوری و حسن خود را پرتو و جلوه داد و یکی ناظر شد و دیگری منظور نام عاشق و معشوق پیدا آمد ؎

تو حیرتی دل نیست نابود چیست		ورنه بگذاف آدمی حق نشود	
هر که شد محرم دل در حرم یار بماند		وانکه این کار ندانست و انکار بماند	
زمین نهاده بر آسمان تاخته		زمین و زمان را پس انداخته	

ظهور ربوبیت از بهر وجود اوست و مقصود از ظهور عالم وجود اوست در راه حق تعالی یک قدم ست که دوم نفسک و تعال و قال ابو یزید قدس سره رایت ربی فی المنام فقلت یا رب کیف الطریق الیک فقال اترک نفسک و تعال

جوهر اتفاق اصحاب طریقت و ارباب حقیقت آنست که اهم ترین مطلوب عشق حضرت رب العالمین ست و عشق حضرت رب العالمین مقدم ست از عشق بنده زیرا که آن عشق از مواهب ازلی ست و عشق بنده از مکاسب ست و عشق بر سه نوع ست یکی از ان عشق الهیت و آن عشق الله است که آنرا موسوی گویند و بدان عشق حضرت رسالت مخصوص ست ؎

جوهر حضرت مولوی معنوی شیخ جلال الدین محمد رومی قدس الله تعالی بسرکتهم در مثنوی خود میفرماید ؎

شاد باش ای عشق خوش سودای ما		ای طبیب جمله علتهای ما	

هر کرا جامه ز عشقی چاک شد — او ز حرص و عیب کلی پاک شد

آتش عشقست کاندر نی فتاد — جوشش عشقست کاندر می فتاد

عشق چوشد باده تحقیق را — او بود ساقی نهان صدیق را

عشق را صد ناز و استکبار هست — عشق با صد ناز می آید بدست

تو بیک خواری گریزانی ز عشق — تو ز خود تا چه میدانی ز عشق

باده عالم عشق را — او بیفتاد و دو دیوانگی

هر که ز عشق — مالکوای عشق

عشق را — عشق

تیغ لا — اشرح و

در نکنجد عشق و — دریاست قعرش ناپدید

هر چه جز عشق — ای احسن ست — گر نگوید — آن جان کندنست

چیست جان — سوی هر گ — جان صاحبی نازنین

عشق — کزین کو باقیست — نقد حیات ساقی ست

عشق — دو بلا — صد چو منچه تازه تر

عشق — باشد پایدار — بر قیوم و او

عشق — کم از لیلی بود — او لی بود

خانه — نظم — چه گشت از عشق احمد

جز یکی — عشق احمد سر خیل بن

خرقه — عشق — خرقه

قبله — مطلع

صد نداره — سخن کو تا کی — سخن

هر کجا — عاشق سوختنست

هر کجا — عاشق جفا آنجا رود

عاشقان را — خون دل بود — چشم شان بر راه و بر منزل بود

مال خود — راه او کنند — جاه خود ایثار جاه او کنند

نیست از دیوانه تر — عقل از سودای او کورست و کر
زانکه این دیوانگی عام نیست — طب را ارشاد این احکام نیست
عاشقی پیداست از زاری دل — نیست بیماری چو بیماری دل
دل هم او دلسوزی عاشق هم اوست — روز او هم روزی عاشق هم اوست
نیست شان از جستجو یک لحظه ایست — از پی هم یکزمان شان ایست نیست
در دل عاشق بجز معشوق نیست — در میان شان فارق و مفروق نیست
جمله معشوق ست و عاشق پرده‌ئ — زنده معشوقست و عاشق مرده‌ئ
ور وه ای ساقی یکی رطل گران — خواجه را از ریش و سبلت وارهان
بین روش یکریزین و ترک ریش کن — ترک این ما و من و تشویش کن
من اگر قلاش و گر دیوانه ام — مست آن ساقی و آن پیمانه ام
بر کف من نه شراب آتشین — وانگهی کر و فر مستانه بین
من مرا و خویش را دیدم یقین — هر چه خواهی گو مرا تو بعد ازین
خواه احمق دان و خواهی عاقلم — یافتم من هر چه می خواهد دلم
عاشقم من بر فن دیوانگی — سیرم از فرزانگی و فرزانگی
من نخواهم عشوهٔ دانش شنود — آزمودم چند خواهم آزمود
آزمودم عقل دوراندیش را — بعد ازین دیوانه خواهم خویش را
زین خرد جاهل نمی باید شدن — دست در دیوانگی باید زدن
هر چه خیر شورش و دیوانگی ست — اندرین ره دوربینی و یگانگیست
کار مردان روشنی و گرمی ست — کار دونان حیله و بے شرمی ست
اوست دیوانه که دیوانه نشد — این عسس را دید و در خانه نشد
ظاهرا شوریده و شیدا شدم — لیک در باطن همانم که بدم
عقل من گنج ست و من ویرانه ام — گنج اگر پیدا کنم دیوانه ام
بین مرا بگذار ای بگزیده یار — تا رسن بازی کنم منصور وار
هست بر پای دلم از عشق بند — سود کے دارد مرا این وعظ و پند
عشق و ناموس ای برادر ضد هست — بر رو ناموس ای عاشق مایست

ای عدو شرم واندیشه بیا	که دریدم پرده شرم وحیا	
وقت آن آمد که من عریان شوم	جسم بگذارم سراسر جان شوم	
خود همون آیست وهم ساقی وست	هر سه یک شد چون طلسم نیکبخت	
رخت خود را من زره برداشتم	غیر حق را من عدم پنداشتم	

جوهر در عشق بالکل ربط یار دوست داشتن چیزی ونزد اطبا مرضی ست از قسم جنون کراز دیدن صورت حسین پدید امیشود و در مصطلحات اشعار بمعنی سلام و وداع نیز نوشته چه در اصطلاح آزادان ست که بجای سلام علیک عشق الله گویند و عشق ماخوذ ست از عشقه که آنرا لبلاب گویند چون بروئیده پیچد آنرا خشک کند عشق هم بر بر که طالبی شود غیر محبوب محو گرداند و بعضی میفرمایند که عشق غیر مشتق است که خود ماده واقع شده و بحر العلوم مولانا عبد العلی قدس سره در شرح مثنوی معنوی میفرمایند که مراد از عشق وطء محبت ست واین عشق صفت حق تعالی هم هست وصفت ملک هم ست وصفت انسان هم ست حقیقت عشق یک ست لیکن بحکم تحقق در عشاق مختلف و بحکم عشق انسانی اکمل ست از بحکم ملکی وحضرت شیخ اکبر قدس سره میفرمایند که از عشق در قرآن مجید تعبیر شده بوطء محبت وقتیکه حب شامل شود انسان را بتمامه آغوش گرداند از هر شی سوای محبوب وساری شود این حب در تمام اجزاء بدن متصل شود بوجود پس میگردد و نظر وی در هر شی بسوی محبوب وبیند محبوب را در هر صورت و نبیند هر چیز را مگر آنکه بگوید اینست محبوب پس نام نهاده میشود این بعشق و روایت کرده شده از حضرت حسین بن منصور حلاج قدس سره وقتیکه قطع کرده شد دست و پا نوشته شد بر زمین از خون حضرت ایشان الله الله و بهر جاکه واقع شد آن خون و این صفت ست از محبت که بآن انسان متصف ست و هیچ نوع را سوای انسان از ان نصیبی نیست اگرچه ملک باشد و نه در هر نوع پاره از محبت الهیه بحسب مملوج آن نوع و انسان کامل که عاشق ست بر حضرت حق تعالی همین معنی عشق و ست و همین معنی عشق حضرت خداوند تعالی ست بر انسان کامل که او سبحانه باجمعیت اسماء و صفات محب مشتاق انسان کامل ست که این جمعیت در سایت در همه اسماء و صفات چنانکه ساری ست در همه اعضاء و قوای انسان کامل

جوهر عشق صورت بسه وجه است اول آنکه عاشق را مشاهده جناب حق سبحانه وتعالی بدون تقید بصورت حاصل ست و صورت او را باز نماید و او نشاهده و مقصود وی مشاهده ظاهر باشد نه مشاهده مظهر پس این عشق صورت نیست بلکه عشق حضرت حق تعالی ست که در صورت مشاهد

او سبحانہ میکند و این حال اکمل کاملان ست و ایشان - اکہ جمال حضرت حق تعالے در صور جمیلہ مشاہدہ میکنند اصحاب تجلی صوری میگویند دوم آنکہ عاشق در صورت مشاہدہ حضرت حق تعالی میکند و بہمین منظر مقتصرست و ازین حال تجاوز نمیکند پس این اقتصار نقصان ست نہ مشاہدہ در مظاہر صور و این عشق صورت اگرچہ عشق حضرت خداوند تعالی ست کہ ظاہرست در ان صورت لیکن این مرتبہ را اہل کمال ادون دانند سوم آنکہ عاشق بر رنگ و صورت ست و قصد وی محبوب صورت بیرنگ نہ مشاہدہ معنی کہ ظاہرست در ان صورت آن عشق نیست بلکہ صورت پرستی ست کہ عاقبت وے بعد زوال رنگ و صورت حسرت و ندامت و ننگ ست بیتی چند از ابیات گذشتہ بمناسبت مقام مکرر ایراد می یابد

عشق ہاے کز پئے رنگے بود	عشق نبود عاقبت ننگے بود
ہر چہ جز عشق خدای احسن ست	گر نمک ٹھواریست آن جان کندن ست
چیست جان کندن سوی مرگ دان	دست و رآبی حیاتے نازدن
عشق بر مردہ نباشد پایدار	عشق با حی و بر قیوم دار
عشق آن زندہ گزین کو باقیست	از شراب جانفزایت ساقی ست
عشق زندہ دہ دہ ان دور بصر	ہر دمی باشد جو غنچہ تازہ تر
عشق مولی کی کم از لیلے بود	گوی گشتن بہر او اولے بود
خانہ را من - و فتم از نیک و بد	خانہ ام پر گشت از عشق احد
جز بیاد او نجنبد میل من	نیست جز عشق احد در خیل من
غرق عشقم غرق عشقم غرق اندر غرق عشق	
قصد عشقش ندارد مطلعے	ہم ندارد ہیچ مطلع مقطعے

جوہر سیم حضرت داؤد علی نبینا و آلہ و علیہ السلام فرمان رسید حرام گردانیدہ ام بر دلہا کہ در آید در دو محبت من و محبت غیری ع یا خانہ جاے زخت بود یا خیال دوست

جوہر در شرح رسالہ یکہ مذکور ست کہ سالکان میان عشق و محبت فرقی نگفتہ اند عشق نہایت محبت را گویند و بدایت محبت موافقتست بعدہ میل بعدہ موانست بعدہ مودت بعدہ مواسا بعدہ خلت بعدہ محبت بعدہ شغف بعدہ تیم بعدہ ولہ بعدہ عشق موافقت آنست کہ دشمنان حضرت حقتعالی یعنی دنیا و شیطان و نفس را دشمن داری و دوستان او سبحانہ را دوست داری و میل و موانست آنست کہ از ہمہ گریزان باشی و حضرت حقتعالی را ہمہ وقت جویان و مودت آنست کہ در خلوت دل مشغول باشی بعجز و زاری و اشتیاق و بیقراری و

هوا آنست که دل را همیشه در مجاهده داری و علت آنست که هر کنی جای اعضای خود را بدوست و خالی از غیر و محبت آنست که اندوه و صاف و میمه پاک گردی و با وصاف حمیده موصوف و شغف آنست که از غایت حرارت شوق حجاب دل را پاره گردانی و آب دیده را پنهان داری تا محبت را کسی نداند که محبت سر ربوبیت ست و افشاء سر ربوبیت کفرست مگر بغلبه حال و تمام آنست که خود را بنده محبت و اسیر او گردانی و بتجرید ظاهر و تبفرید باطن موصوف گردی و دولت آنست که آئینه دل را بر ابجمال دوست داری و مست شراب جمال گردی و عشق آنست که خود را گم کنی و بیقرار شوی ـ

جوهر حضرت سلطان المشائخ قدس الله تعالی بسره العزیز میفرمایند که درین راه خواجگی و غلامی درمیان نیست هر که در عالم محبت راست آمد کار او ساخته شد و حضرت مخدوم عالم خواجه نصیر الحق والدین چراغ دهلی قدس الله تعالی بسرهم میفرمایند که چون محبت شد همه شد ـ

تشنه او میر گر تو زنده او	خاک آن در باش گر تو بنده او
ذره درد خدا در دل ترا	بهتر از بهر دو جهان حاصل ترا

جوهر سیر و سلوک بی عشق میسر نشود و کسانیکه بقدر نماز و روزه خورند گشتند از شرف مقامات و علو درجات بی خبر رفتند ـ

هزاران عاقل و فرزانه رفتند	ولی از عاشقی بیگانه رفتند
اسیر عشق شو کاز او باشی	غمش بر سینه تا شاد باشی
زیاد عشق عاشق تازگی یافت	ز ذکر او بلند آوازگی یافت
اگر مجنون نه ی زین جام خوردی	که او را او دو عالم نام بردی
می عشقت دهد گر می و مستی	وگر افسردگی وخود پرستی
متاب از عشق رو گرچه مجازیست	که آن بهر حقیقت کارسازیست
ولی فارغ ز درد عشق دل نیست	تنی بی درد دل جز آب و گل نیست
غم عشق از دل کس کم مبادا	دل بی عشق در عالم مبادا

آورده اند که در سالی شصت کرور و هشتاد و یک لکه و شصت هزار آدمی در وجود می آیند ازین میان حضرت خداوند تعالی نود هزار عاشقان در وجود می آرد که دنیا بدیشان قائم ست و نود هزار از دار فنا بدار بقا بر می دارد ـ

جوهر حضرت سهل بن عبد الله تستری قدس سره فرمودند من احب الله فهو العیش

ومن احب اللہ فلا عیش لہ وحضرت شاہ مینا قدس سرہ فرمودند کہ معنی فما لعیش آنست کہ خوش شود عیش او زیرا کہ محب لذت میگیرد ہر چیزی کہ فرود می آید بر محب از محبوب از مکروہ و محبوب مطبوع و نامرغوب و معنی لا عیش لہ آنست کہ محب طالب وصال می باشد و خوف انقطاع ہمیشہ دارد لاجرم بدین صفت بی عیش ماند ؎ زندگانی نتوان گفت حیاتی کہ مراست ۔ زندہ آنست کہ با دوست وصالی دارد ۔ بعضی میفرمایند کہ محبت ایثار کردن محبوب مر محبوب راست و بعضی میفرمایند محبت اطاعت کردن ست در اوامر محبوب و بازماندن از نواہی محبوب و راضی بودن بچیزی کہ برماند از مکروہ و محبوب محبت دو نوع ست یکی محبت عام و دوم محبت خاص محبت عام محبت صفات ست و محبت خاص محبت ذات و محبت ذات از مواہب ست و محبت صفات از مکاسب و ہر چہ مواہب ست کسب و عمل بندہ را بدو تعلق نیست و ہر چہ از مکاسب ست طریق اکتساب محبت دوام ذکر ست

مع تحیۃ القلب عما سوی اللہ تعالی

جوہر حضرت مولوی معنوی قدس سرہ میفرمایند ؎

جہد کن تا ترک غیر حق کنی	دل ازین دنیای فانی برکنی
در دماغ ما نباشد فکر غیر	خواہ در مسجد برو خواہی بدیر
ہر کرا دنیی در و باشد رہزن ست	تا نگہ بی در دی انا الحق لافتن ست
نی در انجا دم دو لتے ز نعمتے	سنی و ران سر اشتے و لذتے
گفت فرعونی انا اللہ گشت پست	گفت منصوری انا اللہ بر تر ست
این انا ہو بود در سرای فصول	زانکہ او سنگ سیہ بود این عقیق
زانکہ او سنگ ست کہ بر تر شود	تا بلعلے سنگ تو انور شود
وصف ہستی میبرد از پیکرت	وصف مستی میفزاید در سرت
چیست مستی حب ما سوی شدن	چوب گز اندر نظر صندل شدن
صبر کن اندر جہاد و در عنا	ومبدم می بین بقا اندر فنا
ہر کہ رنجے دید گنجے شد پدید	ہر کہ جدی کرد در صدری رسید
میزند جوش دل را زو گریہ کنان	بعبارات و گر می کشد این مضمون را
گر بزلفش نروود دل چہ کند بیچارہ	بکند و گرے میکشد این مفتون را

کس ندانست کہ آن قبلہ عشاق کجاست | گرچہ ہر گوشہ ابروی بتی قبلہ نماست

المجاز قنطرۃ الحقیقۃ

عشق از معمورہ نیخواند بویرانی مرا | عاشق ویرانہ کرد این گنج تنہائی مرا
عقل دانائی فروش عشق ناداں ہمچو من | حکمت دانائی مسلم داشت نادانی مرا
دل پریشان بود با زلف پریشان جمع شد | وحدہ جمعیت شد این جمع پریشانی مرا

شراب محبت حق بنوشش و از آتش شوق او بجوشش و از درد عشق او بخروشش و بشکرانہ آن ہزار جان بفروشش غذای نفس اکل و شرب ست و غذای قلب محبت و معرفت و غذای روح انس و قرب و غذای سر مشاہدہ دوست و غذای محبت درد و بلا و غذای ہمت گدایان و شکستگان حق آمدہ ہمت بدن طاعت حق است و ہمت زبان ذکر دوست و ہمت دل محاضرہ و ہمت روح مشاہدہ و ہمت سر ابروی دوست کہ کعبہ عاشقانست و محراب شبہ زندگان رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمود تا نیکہ دوست دارد خدا بندہ را بگیرد اندر دل او نوحہ فرمود ہر کہ بگرید از ترس خدا بخندد او را خدا گناہان او را اگرچہ بشمار قطرہ باران باشد

عشق ہمین سوختن و ساختن ست و در فراق طپیدن و خون جگر خوردن

جوہر عاشق تا سر نفس را بہ تیغ مجاہدہ نیندازد و تاج سروری و غنائی را در نکند ہرگز نہای سعادت عشق بر وی سایہ نیفگند

تا مرد بہ تیغ عشق بے سر نشود | در مذہب عاشقان معلم نشود
ہم عشق طلب کنی و ہم سر نہی | آری خواہی و لے میسر نشود

جوہر در تحقیق مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ فرمودند کہ باصطلاح صوفیہ محبت ذاتیہ عبارت از ارتباط و تعشقی ست بجناب حق سبحانہ و تعالی بی آنکہ آنرا سببی دانند یا موجبی شناسند بلکہ میل و انجذابی ست کہ بر دفع آن قدرت نباشد

بیدلان را دلبران جستہ بجان | جملہ معشوقان شکار عاشقان
تشنگان گر آب جویند از جہان | آب ہم جویدہ بعالم تشنگان
دست شکستہ بر آور در دعا | سوی شکستہ بود فضل خدا
بادہ از ما مست شد نی ما از و | قالب از ما ہست شد نہ ما از و
رو یکو یار خدا بیدا تو زود | چون چنین کردی خدایار تو بود

گفت پیغمبر کہ یزدان مجید	از پے ہر درد درمان آفرید

جوہر اول محبت و بیا حرکت و بذاءت و ثمرہ محبت و ین جنت و نتیجہ محبت حضرت خداوند تعالے حضرت خداوند تعالی است و ہی سعادت ؎ تو وطوبی و ما و قامت یار ۔ فکر ہر کس بقدر ہمت اوست ۔

جوہر از خواص عشق ست کہ کافر را مومن کند و مومن را محقق و ملحد را موحد کند و منکر را مصدق و منافق را موافق کند و متکبر را متواضع و عاصی را مطیع کند و مطیع را مطاع و اشرار را ابرار کند و ابرار را محرم اسرار و سوقی را صوفی کند و بندہ را خواجہ و باکار را بیکار کند و بیکار را ماجور و بی درد را دردمند کند و دردمند را سرور و غافل را آگاہ کند و خفتہ را بیدار و نامرد را مرد کند و مرد را فرد و مہجور را مختار کند و مختار را بے اختیار اول می سوزد و آخر می سازد آزادی در بندہ اوست و بندگاری در کند او

جوہر بدانکہ بیان عشق جز بزبان عشق راست نیاید کسی سر عشق را جز عشق ندانستہ ؎

عشق را ہر دم نوای دیگر ست	در سر عاشق ہوای دیگر ست
حسن مطلق راست ہر جا جلوہ	زان دلم ہر لحظہ جای دیگر ست
عشق مضراب دگر میزند این قانون را	سر بصحرای دگر میدہد این مجنون را
میزند جوش رسول راز و گر لیک بیان	بعبارات و گر میکشد این مضمون را
گر نبرقش فرود دل چکند ہر تسلے	بکند و گری میکشد این مفتون را
کس ندانست کہ آن قبلہ عشاق کجاست	گرچہ ہر گوشہ ابروی بتے قبلہ نماست
از مقید ہوسی مطلق سفری دارد و عشق	مستقر دیگر و راہ و گری دارد عشق

جوہر ولایت نبی افضل از نبوت اوست چہ ولایت جہت حقیقت اوست و نبوت جہت ملکیہ و رسالت جہت بشریت و فقہا گویند ہر کہ گوید کہ ولی افضل از نبی ست کافر ست نہایت عقل بدایت ولایت ست و نہایت ولایت بدایت نبوت ست ما بشا بہ جنینم و ولی بمثابہ طفل و نبی بمثابہ بالغ شیخ سعد الدین حموی گفتہ نہایۃ الانبیا بدایۃ الاولیاست یعنی بدایت ولایت ولی متابعت و مطاوعت شرائع است کہ نہایت کار نبی ست ولایت چہار قسم ست اول ولایتی کہ باطن نبوت مطلقہ است ثانی ولایت مقیدہ ہر نبی ثالث ولایت مطلقہ ہر نبی و آن در محمدیہ آقتباس ولایت انبیاست و در دیگر انبیا مشکوۃ ولایت اولیاست رابع ولایت مطلقہ عام کہ مخصوص بہوت نیست و ہر یک را خاتمی ست و خاتم قسم اول حضرت امیر المومنین علی ست و لہذا فرمودہ است اگر اہل کتب اربعہ جمع شوند حکم کتب ہر یک از ایشان کمتاب او و خاتم ولایت مقیدہ

محمدیہ بزعم شیخ محی الدین محمد بن العربی الحاتم الطائی الاندلسی واتباع نفس نفیس شیخ است موید الدین جندی در شرح فصوص گوید شیخ در اول محرم در اشبیلیہ از بلاد اندلس بخلوت نشستہ و نہ ماہ طعام نخورد و در اول عید مامور شد بہ بیرون آمدن و مبشر شد بانکہ خاتم ولایت محمدیہ است و خاتم ولایت مطلقہ محمدیہ مہدیست کہ از نسل آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم است و حضرت سید علی ہمدانی قدس سرہ در حل فصوص میفرماید خاتم ولایت مقیدہ محمدیہ بمرتبہ قلب محمدیہ است و خاتم ولایت مطلقہ بمرتبہ روح و خاتم ولایت عامہ عیسی علیہ السلام ست و بعضی بر انند کہ روح عیسیٰ در مہدی بروز کند و نزول عیسیٰ عبارت ازین بروزست و مطابق آنست لا مہدی الا ابن مریم

جوہر ولایت بکسر ہلک یک بادشاہ و زمین آبادان و متکفل کار کسی شدن و دوستی و تقرب و حکومت و تقرب بندہ نیک باخداوند تعالیٰ و بفتح یاری دادن و صداقت و ولی دوست و صدیق و یاری دہندہ و متصرف و صاحب و خداوند و بندہ نیک مقرب جناب حق تعالیٰ و این لفظ مقطوع الاضافہ می آید چنانکہ ولی عہد و ولی نعمت و غیرہ

جوہر ولایت عبارت ست از قیام بندہ بحق تعالیٰ و این دولت عظمی و سعادت کبری آن می تواند بود کہ حق تعالیٰ متولی بندہ شود و حافظ و ناصر او گردد تا او بدین مرتبہ کہ نہایت مقام قرب و تمکین ست برساند و ولی کسی را گویند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ بحفظ خود او را از عصیان و مخالفت محفوظ نگاہ دارد تا بنہایت ولایت کہ وصول بحق ست برساند با معنی ولی فعیل بمعنی مفعولست و می تواند بود کہ ولی فعیل بمعنی فاعل باشد

جوہر دو ولایت مطلقہ و مقیدہ بدانکہ شیخ رکن الدین شیرازی قدس سرہ در نصوص الخصوص فی شرح الفصوص میفرماید کہ آنچہ شیخ اکبر قدس سرہ در فتوحات در فصل ثالث عشر در جواب سوالات حکیم ترمذی و در فصل رابع عشر و در فصل خامس عشر فرمودند مضمون آن بطریق اجمال اینست کہ ولایت منقسم میگردد بر دو قسم مطلقہ و مقیدہ ولایت مطلقہ صفتی ست کہ من حیث ہی ہی جناب خداوند تعالیٰ راست ان اللہ ہو الولی الحمید و مظہر آن در عالم ملک عیسی ست علی نبینا و آلہ وعلیہ السلام کہ ختم ولایت بوی شود کہ بعد از وی ولی نباشد و ولایت مقیدہ ہم صفتی است الہیہ از آن روی کہ مستند ست با نبیا و اولیا و قوام این مقیدہ بآن مطلقہ است یعنی فیضی ست کہ از مطلق ولایت احدیہ باشخاص انبیا و اولیا فائض میگردد و آن مطلقہ کلیہ در مقیدہ جزئیہ بوجہی جزوی ظہور میکند و ظہور این فیض در مقید بحسب مرتبہ صاحب آنست پس ولایت مقیدہ

محمدی اتم واکمل ولایت سائر انبیا و اولیا باشد چراکہ او بہتر و مقدم ہمہ آمد و نبوت ہمہ انبیا با ولایت ایشان
در رتبت موت و ولایت محمدی ست چون نور کواکب در رتبت نور آفتاب و ولایت دیگر اولیا سند روح ست
در رتبت ولایت انبیا چراکہ ایشان افضل و اکمل اند از اولیا پس ولایت محمدی بہ نسبت با ولایت انبیا
بمثابہ مطلقہ بود و باز ولایت دیگر انبیا بہ نسبت با ولایت اولیا بمثابہ مطلقہ بود و ہر یکی از ین ولایت
مطلقہ و مقیدہ محمدی و دیگر انبیا مقتضی مظہریت کہ ختم آن مطلق و آن مقید در ان مظہر بود
در عالم ملک و شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ من خاتم ولایت مقیدہ محمدی ام و مہدے
آخر الزمان کہ از نسل رسول صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ست خاتم ولایت مطلقہ محمدے
باشد پس ہموم سخن این باشد کہ شیخ اکبر قدس سرہ در ولایت بمرتبہ قلب محمد صلی اللہ تعالی علیہ
وآلہ واصحابہ وسلم رسیدہ بود و بعد از وی ہیچ ولی بمرتبہ ول محمد صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم
نرسید و این سمی ختم شد بر وی و لیکن ولایت دیگر انبیا ختم نشد و ایشان را وارثان ہستند کسی شاید
کہ در ولایت بمرتبہ ول ابراہیم یا موسی یا عیسی علیہم السلام رسد و تا زمان ظہور و نزول عیسی علی نبینا وآلہ
وعلیہ السلام این طائفہ باشند لیکن عیسی نزول کند و بولایت ظہور کند و ہر ولی کہ در زمان وی بود
در گذرد و ختم ولایت شود تا قیامت برخیزد و شیخ اکبر قدس سرہ در اول فتوحات میفرمایند کہ در مکاشفہ
کہ مرا بروح محمدی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم رسول کرد مرا خاتم ولایت مطلقہ نمود
یعنی عیسی علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام و مرا از پس قفا رخم ولایت بداشت و محمد صلی اللہ تعالی علیہ
وآلہ واصحابہ وسلم بحضرت ایشان فرمودند کہ این پسر تو و خلیل تو و عدیل تست پس من بدانستم
کہ من خاتم ولایت مقیدہ محمدی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ام و او خاتم ولایت علی الاطلاق
چراکہ عدیل مساوی بود و چون از ان مکاشفہ باز آمدم تعبیر آن بہمت کردم کہ من ختم ولایت
محمدی ام پس بحجت تحقیق این تعبیر با مشائخ ان عصر این واقعہ بگفتم و نگفتم کہ بینندہ آن واقعہ
کیست مشائخ جملہ تعبیر باین کردند کہ این بیننده ختم ولایت محمدی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم خواہد بود

جوہر ہژدہ انکہ ظہور ولایت مطلقہ و نبوت مطلقہ از جوہر اول ست و جوہر اول روح محمدی ست
صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ اول ما خلق اللہ روحی پس محمد صلی اللہ تعالی علیہ
وآلہ واصحابہ وسلم پیش از آدم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام نبی بودہ باشند باعتبار روح کہ فرمودند
کنت نبیا و آدم بین الماء والطین و اکنون از ین عالم سفر فرمودند و در عالم تحقیق پیوستند
ہم نبی باشند بحکم لا نبی بعدی چراکہ نبوت حضرت ایشان جوہریست و نبوت دیگر انبیا عرضی بود کہ

و در هر دوری از دور نبوت حقیقت وی دائر و سائر بود تا بخاتمه رسید دور خود را تمام کرد چه نقطه اول بنقطه آخر پیوست دور نبوت ختم گشت او مرکز بود ایشان دائره و هر دوری یک فرد کامل مشخص معین گشت اول فرد کامل آدم ست و آخر فرد کامل ذات علیه الصلوة و السلام ست و ورطه فرد اول و خاتم جمله افراد انبیا ظاهر گشتند و بست و هشت انبیا از ایشان نبوت کلی دارند از بست و هشت اسم کلی الهی ظهور یافته اند و فیض یک اسم یک نبی لفیض گشته بخواص آن اسم افعال و اطوار و اقوال ایشان از ایشان ظاهر شد از باطن هر نبی یک ولی در عصر آن نبی مخصوص ظهور یافته چنانچه در عصر موسی هارون و در عصر سلیمان آصف و در عصر نبی ما حضرت علی کرم الله تعالی وجهه

جوهر شیخ اکبر فرموده که ولایت عامه باقیست و تشریع مجتهدان باقیست و نه بینی که نبوت و تشریع بالکل سرور مختوم ست و بعد او تشریع نیست و مقصود شیخ اکبر از بقاء نبوة عامه آنست که یک مرتبه در ولایت ست که دوران مرتبه انبا از غیب میرسند آنرا شیخ اکبر نبوة عامه نام نهاده برای اینکه انبا از غیب میرسد این انبا را در اکثر تفاسیر احکام شریعت باشد و گاهی بعضی را انبا را احکام غریبه نیز میشود لیکن نه مطلقا بلکه باحکام مقرره در شرع محمدیه بدون زیادة و نقصان و انبا بانوحه میشود که شریعت مقرره محمدیه ابدیست و درین هیچ شائبه تشریع نیست بلکه معرفت تشریع مقرر از رسول خاتم الرسل ست و صاحب این مقام خلیفة الله نامیده می شود و عیسی بعد نزول صاحب این مقام ست که احکام مقرره در شریعت محمدیه بانبا و کشف معلوم کرده عمل بآن خواهد کرد و بانه که شریعت محمدی ست و همچنین امام محمد مهدی موجد احکام شرعیه از غیب باو معلوم شود و یک ملک باو موکل خواهد بود که انبا را آن که حکم شریعت محمدیه اینست که درین شائبه تشریع اصلا نیست و قول مجتهدان که واجب العمل ست باینجهت ست که آنسرور صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم تشریع اجتهاد فرمودند و حکم مستخرج باجتهاد مجتهد و متبع او واجب گردانیدند پس این تشریع رسول ست همچو تشریع صلوة و زکوة و غیر آن از احکام تشریع جدید اصلا باقی نیست مختوم و منقطع شد نبوت تشریع و رسالت اگرچه منقطع است بعد آن سرور صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم لیکن اولیا امت را که علما صلحا اند مرتبه نبوت الله تعالی عطا فرموده است باینمعنی که در زمره انبیا محشور شوند و نبوت ایشان در دار دنیا ظاهر نیست چنانکه عیسی بعد نزول اگرچه بشرع نخواهند بود و تابع شرع محمدی خواهند بود و مراتب نبوت ایشان عند الله باقی ست اگرچه تشریع از ایشان نخواهد شد و الله تعالی مخصوص گرداند این امت را بآنکه گرداند و ایشان علما مخصوص گرداند علما را باجتهاد و احکام غریبه

جوہر بعضی میفرمایند کہ ولی سہ نوع ست یکی بمجرد ایمان بغیر عمل صالح و اجتناب از محرمات و معاصی قال اللہ تعالی اللہ ولی الذین امنوا و این ولایت مخرج ست از عداوت کفر و متوصل بمحبت حضرت حق تعالی دوم ولی کسی ست کہ متوالی بود طاعت او بغیر تخلل عصیان سوم درجہ ولایت کہ آن بعد درجہ نبوت ست و ہو ولایۃ الاجتباء و الاختصاص و الاصطفاء قال اللہ تعالے یجتبی الیہ من یشاء و یہدی الیہ من ینیب و ہو تنزیہ السر عن ملاحظۃ الاکوان مع ملازمۃ الطاعۃ و ترک العصیان

جوہر حضرت امام قشیری قدس سرہ میفرمایند کہ ولی را دو معنی ست یکی فعیل بمعنی مفعول و آن شخصی ست کہ حضرت خداوند تعالی برخود گرفتہ است کار او چنانکہ فرمود و ہو یتولی الصالحین پس او را بسپارد بسوی او لحظہ بل ہمیشہ بعنایت خود گرفتہ است او دوم فعیل بمعنی فاعل و آن شخصی ست کہ برخود گرفتہ است عبادت و طاعت حضرت خداوند تعالی بغیر تخلل عصیان

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ میفرمودند کہ روا باشد کہ ولی بداند کہ ولی ست بجہت آنکہ این ولایت از کرامت و نعمت حضرت خداوند تعالی ست پس دانستن وی موجب زیادت شکر باشد و بعضی گویند روا نباشد بجہت آنکہ این دانستن موجب امن باشد از خوف عاقبت و درین خطر عظیم ست

جوہر ولایت حقیقت عامہ است کہ شامل نبی و ولی ست و ولایت اولیا تابع نبوت انبیاست فاما اظہار اسرار و حقائق کہ اندمقام ولایت ست در انبیا مختفی ست تا بمعنی کہ انبیا مبعوث بجہت تشریع شرائع و تبلیغ احکام اند چہ شرع تکلیف امر با عمال مخصوصہ است یا نہی از اعمال مخصوصہ و اگر از انبیا اظہار اسرار حقیقت واقع می شود آن از مقام ولایت نبی ست نہ از مقام نبوت او چہ نبوت تشریعی پیام احکام ست نہ اظہار اسرار و بعد از ختم نبوت ظہور ولایت ست زیرا کہ از ظاہر بباطن می توان رسید چون نبوت مختتم گشت ولایت بی انعقام نبوت یعنی ولایت محض باقی ماند و از لباس نبوت عاری شد

جوہر حضرت خواجہ معروف کرخی قدس سرہ میفرمایند کہ علامت اولیا حضرت خداوند تعالے سہ است اندیشہ ایشان حضرت خداوند تعالی بود و قرار ایشان بحضرت خداوند تعالی و شغل ایشان ہم بحضرت خداوند تعالی

جوہر حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ خاتم الاولیا ولی بود قبیل نشأت عنصری و

ولایت باقی اولیا بعد تسویه نشات عنصری و بدن عنصریت و خاتم الولایت که عیسی ست بعد نزول از آسمان بامداد فیض محمدی ولی بود قبل از نشارت عنصری۔

جوهر بدانکه پاینده ای اولیا غضب حضرت خداوند تعالی متوجه می شود و ایذاء اولیا آنزمان غضب می آرد که ولایت ایشان معلوم باشد والا ماخوذ نشود مگر بقدر آنکه ماخوذ شود از ایذای جمله مومنین و حضرت شیخ اکبر قدس سره میفرمایند که از حمت حضرت خداوند تعالی ست که اولیا را مستور گرداند از عامه ناس زیرا که عوام مجبول بعدم تعظیم و تکریم نبی نوع خود اند پس عامه بجهلت خود انکار فضل اولیا کنند پس اگر ولایت دانسته انکار آرد مورد غضب گردند لهذا اولیا را مستور گردانید تا از انکار غضب نرسد که این جهل عذر می تواند بود و این حکم خلاف حکم انبیاست که ایشان را با معجزات فرستاده و مستور نساخته پس انکار ایشان موجب عروض غضب خواهد شد

جوهر بدانکه تا شرائط ولایت که تخلق باخلاق الله است پیدا نشود ولی نگردد و شرائط ولایت آنست که سالک از خیالات و وهمی منزه گردد و وجودات فعلی و صفاتی و ذاتی خود را در افعال و صفات و ذات جناب حق سبحانه و تعالی فانی کند آنگاه او تخلق باخلاق جناب الهی بود آنزمان ولی باشد و اسمی از اسماء جناب حق سبحانه و تعالی ولی ست که وهو الولی الحمید پس این ولی مظهر اسم ولی گردد۔

جوهر قدوة المحققین حضرت شیخ ابراهیم شطاری قدس سره در شرح جام جهان نما مسمی بآئینه حقائق نما میفرمایند که ولایت باطن نبوت ست و نبوت ظاهر ولایت پس ولایت لازم نبوت ست یعنی بے ولایت نبوت ظاهر نمی شود چرا که ولایت قرب حق تعالی ست تا نبی را قرب نباشد معجزه که اثر قدرت مطلق ست از وی ظاهر نگردد و فیض مطلق را بخلق رسانیدن نتواند و خلق مقید بحق مطلق نرسد چرا که میان حق و خلق واسطه نبی ست و در هر عصری دو در هر دوری اگر آن واسطه درمیان نباشد مقید بمطلق هرگز نرسد

جوهر در فوائد الفواد مذکور ست که حضرت سلطان المشائخ قدس سره الله تعالی بسره العزیز فرمودند که شیخ را هم ولایت باشد و هم ولایت و ولایت آن باشد که مریدان را بحضرت خداوند تعالی میرساند و آداب طریقت تعلیم میفرماید و آنچه میان او و میان خلق ست آنرا ولایت گویند و آنچه میان او و میان حضرت خداوند تعالی ست آن ولایت ست و آن خاصه محبت ست چون شیخ از دنیا رحلت کند ولایت را با خود ببرد اما ولایت باکس تسلیم کند و اگر او ندهد روا باشد که

حضرت خداوند تعالیٰ آن ولایت او بدیگری دہد

جوہر بدانکہ ولایت قطعاً منقطع نگردد کہ صفت جناب الٰہی ست قال اللہ تعالیٰ وہو الولی الحمید صفات جناب الٰہی ازلی وابدی اند پس ولایت وایجاباشد ووصول بحضرت الٰہی ممکن نیست ہیچ کس را از نبی وغیر نبے الا بولایت —

چنانچہ شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ ابدال قسمی از اولیا اللہ تعالیٰ اند ہر وقت کہ خواہند بدل خود قائم کنند مشابہ در صورت وجائی کہ روند مثل خود صورتی روحانی بنشانند بوجی کہ رائی را شک نباشد در بودن عین او ودر نفس الامر عین او نیست واگر جناب خداوند تعالیٰ بدل کسی صورت قائم کند واوند اند کہ بدل من صورت قائم ست آن شخص از ابدال نیست وآن نہ ہفت اند وایشان اقطاب اقالیم ہفت اند ہر ہر اقلیم بدست ہر یکی از انہاست وصاحب اقلیم اول بر قدم حضرت خلیل اللہ است وثانی بر قدم حضرت کلیم اللہ وثالث بر قدم حضرت ہارون ورابع بر قدم حضرت ادریس وخامس بر قدم حضرت یوسف وسادس بر قدم حضرت عیسیٰ وسابع بر قدم حضرت آدم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام وآنچہ در افواہ عوام افتادہ کہ خاصہ ابدال آنست کہ چون یکی از انہا بمیرد دیگری بجایش نشیند لا طائل محض کہ این حکم اکثر اولیاست بلکہ شان قطب الاقطاب ہم ہمین ست وبمصطلحات حضرت شیخ کمال الدین عبد الرزاق کاشی قدس سرہ مذکور ست کہ بدلا آنہا اند کہ ہر وقت کہ خواہند بدل خود صورتی قائم کنند وآن ہفت اند بر قدم حضرت خلیل اللہ اگر از بدلا ہمین ابدال قصد فرموده اند پس مخالفت شیخ اکبر اند واگر از بدلا قوم دیگر از اولیا قصد فرموده کہ مشارک اند ابدال را درین وصف مخالف شیخ اکبر نیستند وحضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ گاہی نامیده می شوند نقبا بابدال وایشان دوازده اند وبر عدد بروج افلاک ہر نقیب عالم ست بخاصیت ہر برج وآنچہ موضوع است دران برج از اسرار وتاثیرات کواکب واوضاع کواکب را وقتیکہ نازل شوند در برجی از بروج واین نقبا مطلع شدند علم شرائع را واستخراج میکنند خبایای نفوس ومکر نفوس وامثال آن وابلیس مکشوف می باشد نزد ایشان ومیدانند از ابلیس کہ نمیدانند ابلیس در نفس خود وایشان میدانند نفس سعید وشقی وگاہی نامیده می شوند رجبیون بابدال وعدد ایشان چہل ست وسبب تسمیہ بر جبیون آنست کہ در رجب قائم می شوند بمقام خود ودر باقی سال کسب می کنند چون رجب داخل می شود بمستولی می شود در اول روز ثقل عظیم بر ایشان کہ طاقت حرکت انگشت نباشد

و در روز دوم اندکی نقل رفع می شود و در سوم تمام ثقل زائل می شود و بر انسان کشف مے شود و در رجب و بعض آنہا تمام سال باقی می ماند و من ملاقی شدم یکی از انسان کہ کشفش تمام سال باقی ماندہ بود و بر وی منکشف شدہ بود حال۔ و افضل مید ید آنہا۔ اتمام سال خنازیر اگر وتوبہ بصدق دل می نمود انسان می دید و اگر از زبان توبہ کاذب میکرد او ہمون خنزیر می دید

دیگفت تو در دعوی توبہ کاذبی

جوہر در ثمرات الحیات مذکور ست کہ حضرت شیخ برہان الدین قدس سرہ روزے بین النوم والیقظہ جناب مستطاب سید العرب والعجم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم را دیدند کہ آنسرور سینہ مبارک خود را بر سینہ ایشان مالیدند و فرمودند کہ ترا حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ مقام خاتم الولایت عطا فرمودہ بعد از انتباہ تعبیر این معاملہ چنین کردند کہ چون خاتم الولایت یکی بیش نیست و قبل ازین نیز بعضی اہل اشارت بشارت بخصوصیت این مقام یافتہ اند پس می تواند بود کہ در ہر عصری خاتم الولایتی باشد و وی بسبب اعانت و ہدایت اہل آن عصر را از حضرت حق تعالیٰ رحمتی و عنایتی باشد و فرمودند کہ جناب حق تعالیٰ یکی را از اولیا بمرتبہ مخصوص می کند کہ جمیع انبیا و اولیا از وی فیض اخذ میکنند و مستفیض می شوند او را خاتم الولایت میگویند و این مقام حضرت امام محمد مہدی رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودند کہ اگر کسے از طریق استبعاد در اید و سوال نماید کہ ہر گاہ کمالیت اولیا از متابعت انبیاست فکیف ممکن باشد کہ یکی از اولیا بمرتبہ مخصوص آید کہ خاتم الانبیا نیز از وے استفاضہ نماید جواب او اینست کہ علماء طریقت فرمودہ اند کہ اخذ فیض خاتم النبوت از خاتم الولایت بمثابہ اخذ مال صاحب مال است از خزینہ دار خویش

جوہر بعضی از اقطاب صاحب تحکم عظیم اند و قدم ایشان بر رقاب ولی اللہ است و این مرتبہ ایست کہ صاحب آن را صولت و غلبہ است بر ہمہ اولیا و گاہی این مرتبہ با قطبیت جمع می شود چنانکہ حضرت غوث الثقلین سید عبد القادر جیلانی قدسنا اللہ تعالےٰ بسرہ المبارک قطب الاقطاب بودند و صاحب این مرتبہ چنانکہ فرمودند قدمی علی رقاب کل ولی اللہ و ہمہ اولیا امر حضرت ایشان بقبول فرمودند و مولانا عبد العلی قدس سرہ در شرح مثنوی میفرماید کسی کہ این قول را از مطلبات شمار کرد او خاطی ست و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ در فتوحات میفرماید کہ من ملاقات کردہ ام شخصی را در زمان خود کہ باین مرتبہ رسیدہ بود لیکن حضرت سید عبد القادر جیلانی

رضی اللہ تعالیٰ عنہ اتم بود ندازین شخص را مورد مراتب

جوہر چنانچہ جمیع انبیا اقتباس نور نبوت تشریعی از مشکوۃ خاتم الانبیا می نمایند جمیع اولیا نور ولایت از آفتاب ولایت خاتم الاولیا می برند لہذا ولایت خاتم الاولیا مسمی بولایت شمسیہ است و ولایت سائر اولیا مسمی بولایت قمریہ چہ ماخذ نور ولایت جمیع اولیا ولایت مطلقہ خاتم الاولیاست ہمچنانکہ نور قمر مستفاد از شمس ست

جوہر بدانکہ مرجع و ماخذ نبوت نبی ولایت خود ست کہ عبارت از جہت قرب اوست بحضرت خداوند تعالیٰ و قوت نبوت بحسب قوت ولایت خود اوست آنمقدار کہ او را قرب باحقتعالے باشد ہمان مقدار تصرف او بر خلق باشد چہ اگر آن قرب معنوی کہ ماخذ علوم و احکام است نباشد نبوت و رسالت نتواند بود و تا ولایت بکمال نرسد نبوت ظاہر نمی شود از ہمچنجہت فرمودہ اند کہ نہایۃ الولایۃ بدایۃ النبوۃ چہ تا از مبدء فیاض استفاضہ علوم و احکام ننماید بدیگران نتواند رسانید

جوہر بدانکہ ماخذ ولایت غیر نبی نبوت ست پس نبی ہمچو آفتاب بود و ولی مثل ماہ زیرا کہ نور ماہ مستفاد از آفتاب ست ہمچنان نور ولایت غیر نبی مستفاد از نبوت نبی ست و نور نبوت نبی از آفتاب ولایت خود می تابد

جوہر قال اللہ تعالیٰ اللہ ولی الذین آمنوا فرمود اللہ تعالیٰ اللہ تعالیٰ یاری کنندہ و نعمت دہندہ و بندہ نواز و یار مومنان ست و فرمود بعض کبار دو ولایت است الولایۃ بالفتح المحبۃ و بالکسر التصرف یکی ولایت ست کہ بیرون آوردہ می شود از عداوت کفر و این ولایت مر عام مومنان راست پس گفتہ می شود مومن ولی خدا ست و تعریف ولی خاص از رسول صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم پرسیدند از اولیا فرمودند آنانکہ چون دیدہ شوند یاد کردہ شود خدا ولی آنست کہ بدیدن وی خدا یاد آید و از غیر وی دل سرد گردد و آمدہ است در خبر الٰہی فرمود خداوند تعالیٰ اولیای خاص کسانی اند کہ ایشان دریاد من باشند و من دریاد ایشان باشم بعضی گفتہ ولی سہ نوع ست یکی ہمچو ایمان بغیر عمل صالح و اجتناب از محرمات و معاصی بقولہ تعالیٰ اللہ ولی الذین آمنوا و این ولایت مخرج ست از عداوت کفر و متوصل ست بمحبت حق دوم ولی کسی ست کہ متوالی بود طاعت او بغیر تخلل عصیان و این نیز علامت ولی عاست کہ بزبان علم شریعت و بقانون اصطلاح علما ما نمی گویند و بغیر ہمچنین اطلاق این لفظ نکنند بلکہ فاسق و ظالم گویند سوم درجہ ولایت کہ آن بعد درجہ نبوت ست و ہو ولایۃ الاجتباء و الاختصاص و الاصطفاء

و امام قشیری گفت مولی را دو معنی ست یکی فعیل بمعنی مفعول و آن شخصی ست که حق سبحانہ بر خود گرفتہ است کار او را چنانکہ فرمود وہو یتولی الصالحین پس او را بسپارد بسوی نفس او لحظہ بل ہمیشہ بعنایت خود گرفتہ است رعایت او و دوم فعیل بمعنی مبالغہ است از فاعل و آن شخصی ست که بر خود گرفتہ است عبادت و طاعت حق تعالے

جوہر نبوت بمعنی انبا و اخبار یا تبلیغ ست و نبی آنست که از ذات و صفات و اسماء الہی احکام خبر دہد و اخبار حقیقی پیش اہل تحقیق اولا بالذات انسان عقل کل ست که مبعوث ست بجہت انبای واسطہ بجانب نفس کل و بواسطہ بسوے نفوس جزویہ و ہر نبی از انبیا از زمان آدم تا زمان خاتم مظہریست از مظاہر نبوت روح اعظم که عقل کل ست پس نبوت عقل اول دائمی باشد و نبوت مظاہر ز ائل عرضی

جوہر در قول بدایۃ الاولیا نہایۃ الانبیاء در لطائف اشرفی مذکورست که حضرت قدوۃ الکبرے سید اشرف جہانگیر سمنانی قدس اللہ تعالی سرہ العزیز میفرمودند که در ملازمت حضرت شیخ علاء الدولہ سمنانی قدس اللہ سرہ المبارک جماعتی نشستہ بودند و بحث بدایۃ الاولیا نہایۃ الانبیا می گذشت فرمودند جماعتی که گفتہ اند بدایۃ الاولیا نہایۃ الانبیا آنرا عذری ہست که ایشان از ین سخن این خواستہ اند که بدایۃ الاولیا نہایۃ الانبیاء فی الشریعۃ و نہایۃ الاولیا بدایۃ الانبیا فی الطریقۃ۔

جوہر خاتم الاولیا عبارتست از حضرت امام محمد مہدی رضی اللہ تعالی عنہ که موعود جناب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و صحابہ وسلم اند چنانچہ در دور نبوت کمال احکام شرعیہ در زمان شریف حضرت خاتم الانبیا بظہور پیوستہ مختتم گشت در دور ولایت نیز حقائق و معارف و اسرار الہی در دور خاتم الاولیا بکمال رسیدہ باو حضرت مختتم شود و بحقیقت خاتم الاولیا ہمان حقیقت و بمن خاتم الانبیاست که نشاہ دی بطریق بروز نہ بطریق تناسخ ظاہر گشتہ چنانچہ جمیع انبیا اقتباس نور نبوت تشریعی از مشکوۃ خاتم الانبیا می نمایند جمیع اولیا نور ولایت از آفتاب ولایت خاتم الاولیا اقتباس می کنند لہذا ولایت خاتم الاولیا مسمی بولایت شمسیہ است و ولایت سائر اولیا مسمی بولایت قمریہ چہ ماخذ نور ولایت جمیع اولیا ولایت مطلقہ خاتم الاولیاست ہمچنانکہ نور قمر مستفاد از شمس ست کمامر آنفا و خاتم الرسالت و خاتم الولایت قبل از وجود عنصری ولی بودند و ولایت اولیا دیگر بعد آمدن در نشاء عنصری ست

جوہر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالی سرہ المبارک

فرمودند کہ انبیا را علم کامل و عمل کامل باید ایشان ساحی اند انچہ ایشان اظہار کنند آن معجزہ باشد و اولیا را نیز علم کامل و عمل کامل باشد فرق ہمین ست کہ ایشان مغلوب باشند انچہ از ایشان در ظہور آید آن کرامت باشد و بعضی مجانین باشند کہ ایشان را علمی باشد و نہ عملی انگاہ از ایشان خرق عادت معائنہ افتد آنرا معونت گویند و طائفہ باشند کہ ایشان را اصلا ایمان نباشد چون اہل سحر و غیر آن چیزی کہ از ایشان دیدہ شود آنرا استدراج گویند

جوہر لی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل مرا با اللہ تعالی وقتی ست کہ وسعت کند مرا در آن وقت ہیچ فرشتہ مقرب و نہ نبی مرسل یعنی آنسرور علیہ السلام را از جہت ولایت جامع او قربے ست کہ در ان غیر شریک نمی تواند شد بلکہ او ہم بجا آنکہ مرسل ست در القرب نمی تواند شد۔ درین اشارہ است بآنکہ ولایت آنسرور علیہ السلام افضل ست از نبوت او و اینست معنی **ان ولایتہ افضل من النبوۃ** کہ ولایت نبی از نبوت او افضل ست نہ آنکہ ولایت ولی افضل باشد از نبوت۔ شرح مثنوی

جوہر بدانکہ علما را درین اختلاف ست کہ خضر بشر ست یا ملک بعضی ملک گویند و بعضی بشر و کسانیکہ بشر گویند نیز اختلاف دارند بعضی نبی گویند و بعضی رسول و بعضی ولی و نام ایشان بلیا بن ملکان بود و خضر لقب و ابو العباس کنیت و خضر سہ لغت ست فتح خا با کسر ضاد و کسر خا با سکون ضاد و فتح خا با سکون ضاد و خضر ہر ہری بلند بالا امرد وشی اندک سبزی گرائیدہ کشیدہ موے تنک عارض کشادہ ابرو دست و پا اندک سختی نرم خو سخن مزہ نسیمی کم التفاتے سبک گامی کوتاہ جامے خرد و ستارے کہنہ و نخست جامہ بل تکلف بے رعونت ناگاہ و ناید چنانکہ نتوان دانست کہ از کجا در آمد و ناگہان غائب شود چنانکہ نتوان دانست کہ کجا رفت و خضر سیر ملکے از ملوک بود او را است پدروی خواست کہ ویرا بجای خود بنشاند خضر قبول نکرد از پدر بگریخت بجزائر دریا پیوست و بعضی گفتہ اند کہ از نسل بنی اسرائیل ست و خضر را ہنگام موت باشد و علما را اختلاف درین کہ خضر تا این وقت بقا ہست یا نہ بعضی گویند باقی نیست و بعضے گویند باقی است از چشمۂ حیات آب نوشیدہ است

جوہر قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وصحابہ وسلم سباپرا گندہ موضوع بالا بات اگر سوگند خورند بر اللہ تعالی بر آینہ راست کردار ند حضرت خداوند تعالی آنرا بعضے میفرماید کہ این حدیث اشارہ میکند بہ فضل اولیا خواص کہ بساط نبوت بپیچیدہ شدہ است و بپیچیدہ نشدہ است بساط ولایت

جوہر بدانکہ ہر یکی را قابلیت استماع اسرار معارف طریقت و حقیقت نیست از نجہت انبیا بیان شرائع فرمودہ و تعین اسرار حقیقت پیش ہر کسی نفرمودہ و احوال سنوی کہ بر اولیا اللہ ظاہر گشتہ مخفی داشتند چہ این طائفہ امینان حضرت حق تعالیٰ اند و امانتی کہ من عند اللہ تعالیٰ مخصوص بآن گشتہ بی اشارت حضرت خداوند تعالیٰ پیش کسی اظہار نمی فرمایند زیرا کہ ستر احوال پیش این طائفہ طریق اسلم ست کہ از رعونت و ریا و دعوی دور است۔

جوہر بدانکہ انبیا مخلوق اند از اسماء ذاتیہ حضرت حق تعالیٰ و اولیا از اسمار صفاتیہ و بقیہ کائنات از صفات فعلیہ و حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مخلوق اند از ذات حق تعالے و خلوہ حضرت حق تعالیٰ دروی بالذات ست پس انبیاء و اولیا مظہر اسماء و صفات گشتہ و آنحضرت مظہر ذات و مراد راست علو مکانۃ کہ تعبیر کردہ می شود از ان بحقائق اسما و صفات و علو مکان کہ تعبیر کردہ شود بوسیلہ و مقام محمود پس وی اعلیٰ و افضل موجودات ست مکانا و مکانۃ

جوہر نبوت تشریع و رسالت کہ امر بابلاغ اوامر و نواہی حق تعالیٰ باشد و ارسال احکام و شرائع ناموسی بسوے امت کہ در وے صلاح دنیا و آخرت ایشان باشد کہ نبی از و موضوع بود و ولایت ماخوذ ست از و لاکہ قرب ست و آن منقسم می شود بدو قسم عامہ و خاصہ ولایت عامہ شامل ست جمیع مومنان را بحسب مراتب ایشان و ولایت خاصہ شامل نباشد الا واصلان را از سالکان پس آن عبارت باشد از فنا شدن بندہ در حق بآنمعنی کہ افعال خود را و افعال حق و صفات خود را در صفات حق و ذات خود را در ذات حق فانی یابد قالولی ہو الفانی فی اللہ سبحانہ والباقی بہ والظاہر باسمائہ وصفاتہ و ولایت باطن نبوت ست نبی از راہ ولایت کہ باطن وی ست از حق عطا و فیض می تواند و از راہ نبوت کہ ظاہر وی ست بتجلی افاضہ می کند و می رساند و آنچہ منقول است از بعضی اولیاء اللہ کہ ولایت از نبوت فاضل تر ست مراد آنست کہ جہت ولایت نبی از جہت نبوت او فاضل تر ست نہ آنکہ ولایت تابع فاضل تر ست از نبوت نبی متبوع۔ نقد الفصوص

جوہر نسبت خاتم الرسل با خاتم اولیا ہمان نسبت ست کہ دیگر انبیا را با وی از بہر آنکہ خاتم رسل رسول و نبی و ولی ست رسالت و نبوت ظاہر او و ولایت باطن او بود و خاتم اولیا مظہر ولایت مقیدہ او در نظاہر در زمان غیبت او۔ خاتم الولایت صورت حسنہ است از حسنات خاتم الرسل صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و آن در جہ عالیہ ایست کہ مقام محمود است

وسیلہ تمام پس خاتم الولایت مظہر این درجہ محمد صلی ست ومحمد صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مقدم انبیا وسید ولد آدم ست در فتح باب شفاعت وتقدم محمد صلی اللہ تعالی علیہ واصحابہ وسلم بر جمیع انبیا وسیادۃ او بر طوائف اصفیا از روی تعین شخصی وی در حالتی خاص ست کہ آن حالت شفاعت است۔

جوہر بدانکہ نبی مظہر اسم اعظم جامع حق ست تعالی شانہ ظاہر او رسالت وباطن او ولایت وجمیع انبیا مظاہر اسما حق اند کہ آن اسما در تحت اسم جامع داخل اند پس نبوت ہمہ انبیا ماخوذ بود از مقام نبوت محمد علیہ السلام ومرتبہ نبوت منتہی گشت وختم شد بوجود محمد علیہ السلام کہ بعد از وی نبی نباشد چرا کہ در مراتب نبوت بتمام او سیر کرد ودر وی نبوت بکمال رسید ودر کمال حال او در نبوت ہیچ دیگر ممکن نیست بماند مرتبہ ولایت کہ آن باطن نبوت ست وآن منقطع نشدہ بحسب استعداد او بر ولی چیزی از ولایت بظہور میرسد تا انگاہ کہ تمام آن در استعد کامل بظہور رسد چنانچہ در امی آن مرتبہ در ولایت ممکن نبود در ولایت نیز بوی ختم گردد او را خاتم ولایت گویند وشیخ اکبر وبیشتر ین محققان بر انند کہ آن عیسی روح اللہ است۔ صاحب مقام نبوت و ولایت باصالت بحکم مظہریت اسم اعظم جامع رسول عربی ست وا در عالم غیب بود وفیض رسالت از وی بجمیع انبیا میرسید۔ وولایت کہ باطن نبوت بود ہم از وی استفاضہ میکرد وچون بعالم غیب رفت وسرور نقاب حجاب کشید حقیقت وی فیض ولایت باولیا می رساند تا انگاہ کہ از عالم غیب در صورت خاتم اولیا تجلی کند ودر خاتمیت ولایت بر ولایت ذہ پس انبیا واولیا حجلہ خازن نبوت وولایت او باشند وترا معلوم ست کہ سلطان مال خود بخزینہ دار بسپارد واورا بفرماید کہ این مال من بعضی بخدم وحشم وحواشی من صرف کن وبعضی بمصالح خاصہ من صرف کن وبعضی را نگاہ دار چون من از تو طلب دارم بمن دہ پس خازن بامر سلطان ہر یک را چنانچہ فرمود از خزانہ چیزی میرساند وچون از وی طلب بسلطان رساند در بین عطا کہ خازن از خزانہ بسلطان کند ہیچ عاقل خزینہ دار را بر سلطان تفضیل نکند ودر مرتبہ سلطان ہیچ نقصی پیدا نشود ہمچنین بدان کہ خاتم الاولیا خزانہ دار ولایت محمدیہ ست وجمیع اولیا انبیا تبع وحواشی او آدم ومن دون تحت لوائی مخزن فیضی ست

جوہر انبیا از ان روی کہ صاحب ولایت اند جناب حق تعالی را نہ بینند جز از مشکوۃ خاتم الاولیا چون حال انبیا در رویت چنین ست ولی کہ نہ نبی بود بطریق اولی کہ او نیز از مشکوۃ

خاتم الاولیا بیند و در خبر ست که خاتم الولایت که عیسی ست علی نبینا و آله و علیه السلام چون بنخاتمیت ولایت ظهور کند در حکم شریعت تابع خاتم رسالت بود - خاتم ولایت تابع شریعت بود ظاهرا همچنانکه آن احکام را بباطن از حق فرا میگیرد از هر آنکه خاتم ولایت بحکم ولایت مطلع ست بر انچه در علم الله تعالی است از احکام الهی و از احکام الهی یکی شریعت محمدیست پس ولی بباطن آن احکام از ان معدن ستاند که جبرئیل ستده باشد و بمحمد صلی الله تعالی علیه و آله و صحابه وسلم آورده و بظاهر از رسول ستاند و بآن عمل کند -

جوهر خاتم الاولیا بعینه خاتم رسل ست که ظاهر می گردد نه بر سبیل تناسخ بل بر سبیل بروز آنے که کمل راست از جهت لطافت اشباح ایشان که اشباحهم ارواحهم از بهر آن ظاهر میگردد تا خلق را باسرار و حقائق الهی آگاه کند در آخر همچنانچه در اول ایشان را آگاه گردانید باحکام الهی قال الله تعالی ولا تعجل بالقرآن من قبل ان یقضی الیک وحیه و حال آن بود که چون جبرئیل نازل می شد پیش از انکه اداء رسالت و احکام کند سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و صحابه وسلم سبق می گرفتند و آن احکام می خواندند چرا که حضرت ایشان بباطن مطلع بودند بعلم الله تعالی از راه ولایت خطاب رسید که وقت اظهار معنی ولایت نیست حالیا به نبوت بساز و پیش از انکه

جبرئیل بر تو خواند مخوان

جوهر ولایت بر سبیل اتمیت و اکملیت در نشاه تمامیه خاتم الاولیا ظهور فرماید زیرا که مظهر ولایت مطلقه اوست و باقی اولیا علی تفاوت مراتبهم اقتباس نور ولایت از مشکوة خاتم الاولیا می نمایند ولایة مطلقه بایشان مقیدست و انوار و این ولایت مطلقه باطن نبوت حضرت رسالت پناه صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم است - خاتم الاولیا همان خاتم الانبیا و باطن آنحضرت است

جوهر نبوت واسطه و برزخ ست میان ولایت و رسالت چه نبوت منشق از انباست و انبا اخبارست از حقائق الله یعنی معرفت ذات و صفات و اسما و افعال و احکام الهی و این اخبار دو قسم ست یکی اخبارست از معرفت ذات و صفات و اسما و این مخصوص ولایت مطلق ست خواه از نبی بظهور آید و خواه از ولی غیر نبی و دوم جمع آن اخبارات ست با تبلیغ احکام شرعیه و تادیب اخلاق و تعلیم حکمت و قیام بسیاست و این مخصوص برسالت ست و این را نبوت تشریعی می نامند و اول نبوت تعریفی و نبوت تشریعی مختم برسالت پناه صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم گشت فاما تعریفی که لازم ولایت مطلق ست باقی ست تا دور خاتمه ولایت که آن

امام مہدی ست و ولایت اعم از نبوت و رسالت ست و نبوت اعم از رسالت و اخص از ولایت ست زیرا کہ ہر رسولے کہ ہست البتہ نبی ست و ہر نبی ولی ست و لازم نیست کہ ہر ولی نبی باشد و ہر نبی نیز رسول بود۔ اسم ولی جاری بر بندگان خاص حق تعالے می شود بسبب تحلق ایشان باخلاق الٰہی و تحقق بافنار ذات و صفات و تعلق بیقا بعد الفنا و صحو بعد المحو و نبوت اخبار ست و نبی خبر میدہد از ذات و صفات و اسماء و احکام الٰہی و ولایت عبارت از قیام بندہ بحق بعد از فنا از نفس خود و حصول این دولت عظمی و سعادت کبریٰ بآن می تواند بود کہ حق متولی و متعہد بندہ شود و حافظ و ناصر وی گردد تا او را بدین مرتبہ کہ نہایت مقام تمکین و قرب است برساند و در اصطلاح صوفیہ ولی کسے را نامند کہ بموجب وعدہ یتولی الصالحین حضرت حق متولی و متعہد و حافظ وی گشت تا از عصیان و مخالفت او را محفوظ دارد تا بہ نہایت کمال کہ مرتبہ فنا جہت عبد است و لقا جہت ربانی مراد ست و ولی باید بانیمعنی ولی فعیل بمعنی مفعول ست و می تواند بود کہ ولی فعیل بمعنی فاعل باشد بجہت مبالغہ و ماخوذ از تولی و تعہد بندہ بودن عبادت و طاعت حق را بر تو الی و تتابع بنوعی کہ ہیچ مخالفت و عصیان در مابین آن عبادت متخلل نگردد و ولے نجر مجذوب مطلق می باید کہ باین ہر دو صفت متصف و متحقق شود یعنی علی الدوام قیام بادا حقوق اللہ نماید و در حفظ حضرت حق باشد تا نفس او اصلا اقدام بمخالفت و عصیان نتواند نمود و بحکم احاطہ و اشتمال کہ ولایت راست مظاہر وی بدو گونہ اند یکی ولی غیر نبی مثل اولیاء امت مرحومہ محمدیہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دوم نبی غیر رسول

ہمچون انبیاء بنی اسرائیل

جوہر بداند کہ آنچہ در کلام اکابر آمدہ کہ الولایۃ افضل من النبوۃ و الولایۃ اعلی من النبوۃ آن معنی دارد کہ ولایت نبی کہ جہت قربت اوست بحضرت خداوند تعالیٰ افضل و اعلی ست از جہت نبوت او کہ انبا و اخبار خلق ست زیرا کہ ولایت جہت حقانی ابدیست و ہرگز منقطع نشود و نبوت جہتی ست نسبت باخلق و منقطع است و آنچہ منقول ست کہ الولی فوق النبی و الرسول نیز ہمین معنی دارد کہ جہت ولایت شخص واحد کہ نبی و رسول ست بلند تر از جہت نبوت و رسالت خود ست نہ آنکہ ولی کہ تابع نبی و رسول ست اعلیٰ از نبی و رسول ست زیرا کہ تابع در ان چیز کہ تابع است بمتبوع نمی رسد چہ اگر برسد تابع نباشد۔

جوہر در لطائف اشرفی مذکور ست کہ حضرت سید اشرف جہانگیر سمنانی قدس سرہ فرمودند

گذشرح دیوان امیرالمومنین علی کرم اللہ وجہہ و وجوہ آلہ الکرام آوردہ است کہ ولایت چہار قسم است اول ولایتی کہ باطن نبوت مطلق ست دوم ولایت مقیدہ ہر نبی سوم ولایت مطلقہ ہر نبی و آن در محمدیست صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ مشکوۃ اقتباس ولایت انبیاست و دیگر انبیا مشکوۃ اقتباس ولایت اولیاست چہارم ولایت مطلقہ عامہ کہ مخصوص بہ نبوت نیست و ہر یک ولایت را خاتمی ست خاتم قسم اول حضرت امیرالمومنین علی ست کرم اللہ وجہہ ووجوہ آلہ الکرام و خاتم ولایت مقیدہ محمدیہ شیخ محی الدین ابن عربی ست و اتباع او کہ نفس او نفس شیخ ست و خاتم ولایت مطلقہ محمدیہ مہدی ست کہ از نسل آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ست و حضرت سید علی ہمدانی میفرمودند کہ خاتم ولایت مقیدہ محمدیہ بمرتبہ قلب محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ برسد و خاتم ولایت مطلقہ محمدیہ بمرتبہ روح محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم برسد و خاتم ولایت مطلقہ عامہ عیسیٰ ست علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام۔

جوہر بدانکہ ولایات اولیا ولایات انبیاست زیرا کہ ہر ولی بر قدم یک نبی می باشد و ولایت آن ولی ولایت آن نبی ست کہ آن ولی بر قدم اوست و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ قلب ہر نبی یک ولی ست کہ ولایت نبی در وی ظاہر ست و او نائب ست از آن نبی و برای ادب تعبیر کنند کہ بر قدم آن نبی ست و این ولی روحًا و جسدًا مغائر ست آن نبی را لیکن متحد ست در ولایت کہ ولایت نبی کہ اصالتًا بود در ین ولی کہ بر قدم ویست ظاہر شد بہ تبعیت او پس مساوات ولی مر نبی را لازم نمی آید۔

جوہر صاحب فوائد الفواد قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ العزیز میفرمایند کہ سخن در مردان غیب افتاد کہ ایشان کسی را کہ قابل می بینند و عالی ہمت در طاعت و مجاہدہ و رمی یابند میبرند یا بند و ین ایشان حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ گفتہ فرمودند کہ نصیر لقب جوانی بود و در بدایون از و شنیدم کہ می گفت پدر من مردی بود و اصل تا شبی او را از پیش در آواز دادند او بیرون آمد ما از درون از انہا ہمین سلام علیک شنیدم و اینقدر ہم شنیدم کہ پدر ما گفت فرزندان و اہل بیت را وداع کنم گفتند فرصت بر نمیگیرد و بعد ازان ہیچ ندانستم کہ ایشان و پدر ما کجا شدند و فرمودند کہ مرد بود خواجہ علی نام ہر بار مردان غیب بر در حجرۂ او بیامدندی و گفتندی السلام علیک خواجہ علی یا نه شنیدی و بس چند بار ہمچنین بود تا روزی بیامدند و گفتند السلام علیک ای خواجہ علی خواجہ علی گفت

ای مردان بمین سلام خواہید گفت و آواز خواہید داد و خورد انخواہید نمود و چون این سخن بگفت پیش آن آواز ہم نشنید درین میان بندہ عرضہ داشت کہ و مگر خواجہ علی گستاخی کرد فرمودند آری بدان اینساعے کہ کرد ازان دولت ہم بماند بعد ازان فرمودند کہ مردان غیب اول آواز سید ہند و سخن می شنوانند بعد ازان ملاقات می کنند بعد ازان می رہانند و در آخر این حکایت بر لفظ مبارک راندند کہ تا چہ مقام بار احتیست آنجا کہ این کس را می برند۔

جوہر ہژدہم آنکہ قطب الاقطاب حاکم ست بر جمیع عوالم و از بقای او عالم باقی ست و این غوث است مر عالم را و نام او عبد اللہ ست یعنی مظہر این اسم جامع ست پس باطن وی باطن حضرت سید المرسلین ست صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و او مستجمع جامع و متخلق بہمہ اسماء جامع جمیع اسماء الہیہ و مطلع بر کونین و مرآت حضرت حق تعالیٰ ست کہ حضرت حق تعالیٰ خود را باسم جمیع اسماء روی بیند و ہر چہ مقدر ست در عالم او را معلوم می گردد و او مظہر حقیقت حضرت سید المرسلین ست صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و قطب حقیقی و غوث ازلی روح حضرت سید المرسلین ست صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و این قطب خلیفہ روح آنحضرت ست صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و قائم مقام او بر امہال فیض حضرت خداوند تعالیٰ و این قطب نمی شود مگر واحد در زمان خود و چون وفات یابد دیگرے بجایش قائم شود تا قیامت و عہدہ او لیا تابع او ہستند لیکن ملائکہ ہمیشہ افراد خارج اند از حکم او۔

جوہر قطب را دو وزیر باشند کہ ایشان را امامین نامند یکی در یمین کہ نظر او در ملکوت ست و عبد الرب نام دارد و دیگری در یسار کہ نظر او در ملک بود و عبد الملک نام دارد و این اعلیٰ ست از عبد الرب و حضرت شیخ اکبر قدس سرہ میفرمایند کہ چون این قطب وفات یابد امام ایسر قطب گردد و امین ایسر شود و قائم مقام امین دیگری شود ہمچنین تا یوم قیامت خواہد شد۔

جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در مدارج النبوت میفرمایند کہ سحر حرام ست و از کبائر ست باجماع و گاہی کفر می باشد اگر در وی توسے یا فعلے باشد کہ موجب کفر بود و تعلیم و تعلم وی حرام ست و بعضی گفتہ کہ تعلم وی اگر بہ نیت دفع سحر از خود بود حرام نیست و ساحر اگر در سحر وے کفر نباشد تعزیر کردہ شود و اگر کفر باشد قتل کردہ شود و در قبول توبہ وی اختلاف ست چنانکہ زندیق و زندیق آنرا گویند کہ منکر دین و نبوت و حشر و نشر و قیامت باشد و در حقیقت سحر اختلاف ست بعضی گویند کہ مجرد تخییل و ایہام ست و حقیقتی ندارد یعنی آنچہ حاصل می شود در سحر از احوال و افعال مجرد

وہم وخیال ست واختیار ابو جعفر استرابادی از شافعیہ وابو بکر رازی از حنفیہ وطائفہ دیگر ایشان و نووی گفتہ کہ صحیح آنست کہ آنرا حقیقت ست وجمہور علما برین اند وکتاب وسنت مشحونہ دلالت دارد برین کذا فی المواہب وشیخ ابن حجر عسقلانی گفتہ کہ محل نزاع آنست کہ آیا واقع می شود بسبب انقلاب عین وقلب ماہیت یا نہ کسی کہ میگوید کہ وی تخیل محض ست منع میکند آنرا وآنہا کہ قائلند بآنکہ مراد ما حقیقت ست اختلاف کردہ اند در آنکہ مراورا تاثیر ست فقط چنانکہ تغیر میدہد مزاج را پس نوعے از امراض ست یا منتہی میشود باحالت چنانکہ جماد حیوان میگردد یا حیوان جماد جمہور بر اول اند وبعضے میگویند کہ سحر ثبوت ووقوع ندارد واین سخن مکابرہ وباطل ست وکتاب وسنت بخلاف آن ناطق ست

جوہر در فرق سحر ومعجزہ فرق درمیان سحر ومعجزہ آنست کہ از سحر در خیال صورت پیدا می شود و در معجزہ در خارج وآن مثل واقعیات دیگر ست وفرق ست درمیان معجزہ وکرامت بعضی میفرمایند کہ انبیا را اظہار معجزات باید واولیا را اظہار کرامات نشاید مگر از جہت ارشاد مریدی وترغیب طالبے یا از جہت یاری دادن درماندہ یا آنکہ بمضرتی در شرع شریف ودین واسلام میرسند یا آنکہ ایشان مغلوب وقت باشند وجناب خداوند تعالی بر ایشان ظاہر فرماید یا امر فرماید یا اختیار دہد ایشان را ونزد بعضی فرق نیست زیرا کہ ہر دو فضل جناب خداوند تعالی ست اگر در مظنہ متبوع ظاہر شود معجزہ نامند واگر در مظنہ تابع ظاہر شود کرامت گویند۔

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ یکی از حاضران بجناب فیض مآب سلطان المشائخ نفعنا اللہ تعالی بمحبتہم التماس نمود کہ آن حدیث چگونہ بودہ است کہ صاحب الورد ملعون وتارک الورد ملعون فرمودند کہ این حدیث در باب یکی ست از اہل کتاب واینجنان بود کہ بسبب بنوت تاب صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم رسانیدند کہ فلان جہود یا ترسا ورد یا میخواند آنرا ورصلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند صاحب الورد ملعون آن خبر بدان کتابے رسید واورا واو تارک شد سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم چون بشنیدند فرمودند کہ تارک الورد ملعون وبعضی گویند کہ این حدیث عام ست وتاویل اوچنان باشد کہ اگر کسی عمدا وبے عذر ترک ورد کند اینچنین کسی را گویند تارک الورد ملعون واگر یکی باشد شاید رئیس قومی واید وشد خلق ومصالح مسلمانان بسبب او باز بستہ بود واو بورد مشغول شود ومہم مسلمانان بانجام نرسد اینچنین کسی را گویند صاحب الورد ملعون درین محل بندہ عرض داشت کرد کہ اگر یکے را اشتغال کلی پیش آید یا عذری کہ بورد معہود نرسد در شب آن ورد بخواند چگونہ باشد فرمودند کہ نیکو باشد

اگر ورد روز فوت شود در شب باید خواند و اگر ورد شب فوت شود در روز باید خواند شب خلیفہ روز ست و روز خلیفہ شب بعد ازان فرمودند کہ ہر کہ وردے را تارک شود بی عذر از سہ حال بیرون نباشد یا او را میل شہوتے شود بہ حرام یا خشمی نہ بر محل یا بلاے بدو رسد و ملائم اینمعنی حکایت فرمودند کہ مولانا غزیز را قدس سرہ یک روز از اسپ خطا شد و بازوے او بر اند از و پرسیدند کہ چہ حال است گفت ہر روز سورہ یس میخواندم امروز نخواندہ بودم

چون بہ حضرت شیخ فانی فی اللہ و باقی باللہ شاہ کلیم اللہ قدسنا اللہ تعالی بسرہ العزیز رسیدند میفرمایند کہ در کتب سلوک ہر مقامی را بوصفی و نعتی موشح بینی کہ دل ہمان خواہد کہ غیر آن نخواہد و ہمت بورزش آن استوار گردد کہ بجز او نیابد و طالب کل مفوت کل ست پس مذبذب گردی کہ کدام مقام را در پیش گیری و در زش آن مقدم داری و ہر احدی را در اختیار و ایثار شانی ست اما نزد این بی ہیچ مضار آنست کہ سالک ہمت تمامی نہمت خود معطوف آن دارد کہ بعد ادای فرائض وسنن موکدہ رواتب پیوستہ بتوجہ غزیمت و مقام ذکر و فکر و انس باشد و چندگاہ اشتغال در کثرت نوافل و تلاوت قرآن مجید و تسابیح و اوراد و دعوات و اذکار مسنونہ و تواب و تزئین عبادات و اشارات و جمیع مواطن خیرات یکسو نہد و شب و روز در فنای ہستی موہوم خویش کوشد تا جذبہ عنایت ازلی او را از خود بر باید و بر حد فنا و منتہی الی البقا رساند تا ذات او بنگرد و صفت صفت او بیند و فعل فعل او داند و اثر اثر او یابد و بانچہ مبدا این کار بود بپردازد و از انچہ منتہی این امر باشد نہ پردازد کہ بازگشت ہر صاحب شغلی بدین ست و متفق علیہ جمیع سلاسل این پس طالب را واجب ست از کتاب آن مشغولی کہ او را از صحو خود بر باید و بہیچ امور دین باب چون ذکر و فکر نیست اما مقدم دارد و بعضی اقسام ذکر را بر بعضی کہ در ترتیب مشائخ چنین بودہ است و میفرمایند کہ اذکار را بہ مراقبات مقدم باید داشت و بعضی در اول و بلہ مراقبہ فرمایند و این نیز رواست اگر استعداد مرید مقتضی آن باشد بلکہ طرح مواہب ہر چند بیشتر بہتر اما حق آنست کہ اول بذکر تلقین کنند و بجوشانند و بخروشانند بعد ازان بمراقبہ بپردازند و خموشانند و میفرمایند کہ بعضی فرموده اند کہ اصلح بحال مبتدی ذکر ست و بحال متوسط تلاوت قرآن مجید و بحال منتہی نماز نفل اما متحقق این بی ہیچ آنست کہ اقتصار بر ملازمت ذکر نفی و تصفیہ دل از نقوش اغیار و عدم التفات بماسوی اللہ تعالی و توحید و عظمت بسوی حضور و انس و فنا در حضرت قدس و محویت و محق و طمس درین کار اقرب

اقارب و اوصل او اصل ست اگرچه دانم که اکثر انواع عبادات از و فوت شود لیکن چه باک که شان بنظور جا برازنقصان ست و میفرمایند که کلام مشائخ در حد و و اقسام ذکر و فکر بغایت مختلف ست لیکن عمده قول ابو عبد الرحمن سلمی ست که فرمودند ذکر بر چند قسم ست ذکر لسان و آن ظاهر ست و ذکر قلب و آن تصفیه کردن دل ست از هواجس و وساوس جهت انهماک در ذکر جناب حق سبحانه و تعالے و ذکر سر و آن پرکردن باطن ست بذکر تا هرگز راه نیابد بنحو اطر بنگامی که اراده کند و رو در ا ازین معلوم شد که ذکر سر اثر ذکر قلب ست و سر لطیفه است فوق قلب و دوام حضور از مقتضیات سر ست و قلب بسبب تقلباتی که دارد از دمی آید دوام حضور و ذکر روح و آن فانی شدن ذاکر ست از صفت خویش و همچنین فکر را اقسام ست یکی تفکر سالک ست در آنچه جاری می شود بر وی از منی القات و معاصی و عجز این ازادای حقوق جناب حق سبحانه و تعالی و یکی تفکر سالک در آنچه جناب خداوند تعالی با او احسان و الطاف فرموده و این در مقابل آن ترک شکر کرده و دین که اگر شکر کند هم ناقص و قاصر خواهد بود و یکی تفکر اوست در سابق ازل و جف القلم بما هو کائن اما السعادة و اما الشقاوة و در لاحق ان سابق جلوه نماید و یکی تفکر اوست در بدایع و صنایع ملکی و ملکوتی و ازین مطالعه استیلا عظمت و کبریاء جناب حق سبحانه و تعالی بر دلش تا نه گردد پس یاد کند وعده و وعید را و بداند که جلیس متفکر نفس است و جلیس ذاکر جناب حق سبحانه و تعالی لهذا ائمه ذکر را بر فکر ترجیح داده اند و میفرمایند که ذکر صفت جناب حق سبحانه و تعالی ست بخلاف فکر پس آنچه صفت اوست اتم ست از آنچه صفت اوانیت و ذاکر در حقیقت راجع بسوی ذات حق ست چه ذکر نتیجه معرفت و محبت ست و متفکر در مطالبه نفس و قت و حال و قلت و کثرت و زیادت و نقصان و محاسبه انفاس خویش ست و باجمله ذکر مستتبع فکر ست و فکر مستتبع ذکر ست لیکن ذکر اتم و اعلی و اصفی از فکر ست چه فکر مقدمه توبه است و ذکر مقدمه وصول ست و فرمود حضرت علیه السلام بحضرت علی کرم الله وجهه که چون تقرب جویند مردمان بسوی خالق خود بانواع نیکوئی پس تو نزدیکی بجوی بسوی پروردگار خود بانواع عقل و سر یعنی صرف نمای عقل و رای خود را بتفکر در صفات و شیونات ذات و محافظت کن سر خود را از غیر حق تعالے و بصرف عقل و حفظ سر سبقت نمای مردم را بدرجات و قرب حق نزد مردم در دنیا و عند الله تعالے در آخرت —

جوهر در آنکه ذکر فاضل ترین عملهاست شیخ قطب الدین دمشقی قدس سره در رساله که میفرمایند اعلم انه قد انکشف لارباب البصائر ان الذکر افضل الاعمال ولهذا عظم

امر الذکر قال اللہ تعالیٰ ولذکر اللہ اکبر قال ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ لہ وجہان احدہما ان ذکر اللہ تعالیٰ لکم اکبر من ذکرکم ایاہ والآخران ذکر اللہ تعالیٰ اکبر من کل عبادۃ سواہ بدان بدرستی کہ شان اینست کہ بتحقیق کشف شدہ است مر صاحبان بینائی بیضہ عارفان را بدرستی کہ ذکر فاضل ترین عملہاست ولہذا بزرگ شد کار ذکر مقرون بافکر زیرا کہ گفت خداوند تعالیٰ ہر آئینہ ذکر خداوند تعالیٰ بزرگ ترست گفت ابن عباس مراین آیت را دو وجہ است یکی آنست کہ ذکر خداوند تعالیٰ بزرگ ترست از یاد کردن شما مر خداوند تعالیٰ را و وجہ دوم آنکہ بدرستی کہ ذکر خداوند تعالیٰ بزرگ ترست از ہر عبادتی کہ جز ذکرست وقال علیہ السلام یقول اللہ تعالیٰ انا مع عبدی ما ذکرنی وتحرک بی شفتاہ وسئل رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم ای الاعمال افضل فقال ان تموت ولسانک رطب بذکر اللہ تعالیٰ وفرمود رسول علیہ السلام کہ میفرماید خداوند تعالیٰ من با بندۂ خویشم مادام کہ ذکر میکند مرا ومی جنباند بسبب نام من دو لب خود را و پوشیدہ شد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کدام عمل فاضل ترست پس فرمودند فاضل ترین عمل آنست کہ بمیری تو و زبان تو تر باشد بذکر خداوند تعالیٰ زہی حیات وزہی ممات وزہی دولت وزہی عزت کہ مردن بدین گونہ باشد وچیز ذکر خداوند تعالیٰ ہمہ زبان نراند والذکر یوصل الذاکر الی المذکور بل یحصل الذاکر مذکورا لقولہ تعالیٰ فاذکرونی اذکرکم وذکر میرساند ذاکر را سوی مذکور بلکہ بگرداند ذاکر را مذکور لقولہ تعالیٰ فاذکرونی اذکرکم یعنی چون بندہ خداوند تعالیٰ را ذکر کند پس لاجرم ذاکر مذکور خداوند تعالیٰ میگردد واین در ابتدا رحالست تا چون بہ نہایت کار رسد ذکر زبان بذکر دل می شود بلکہ بذکر خفی میرود آن ہنگام ذکر را از ذاکر بستانند نہ ذکر باشد نہ ذاکر ماند ذاکر عین مذکور شود اعلم ان جمیع العبادات المراد منہ الذکر وقال اللہ تعالیٰ اقم الصلوٰۃ لذکری بدان بدرستے کہ جمیع عبادات کہ بہت مراد ومقصود ازان عبادات ذکرست فرمود خداوند تعالیٰ بر پای دارید نماز را از جہت یاد کردن من یاد روقت یاد کردن من یا بر پای یاد کردن من

جوہر در انکہ ذکر ضد نسیان ست حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در کشکول می فرمایند کہ ذکر ضد نسیان ست پس آنچہ ترا ازان یاد مقصود حاصل شود توسل والتفات بآن عبادت سوا ذکر ان اسما اور سما او فعلا او جسما او جسمانیا او موجودا او غیر ذلک وآنچہ ترا ازان نسیان مقصود حاصل شود توسل والتفات باین ضلالت وبطالت بود سوا ذکر ان اسما او غیر ذلک پس ہمہ افعال واقوال واحوال صوفی بشرط تذکر وتیقظ وانتباہ ذکرست وبشرط عدم عدم

جوہر دوزدہم در ذکر کلمہ طیبہ حضرت شیخ فانی فی اللہ شاہ کلیم اللہ دہلوی قدس سرہ در شمول میفرمایند کہ در خلوت تنگ و تاریک مربع نشینند اگرچہ مربع نشستن بدعت است و جملہ متبرکان در جملہ اوقات منہی ست الا وقت ذکر گفتن کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم چون نماز بامداد گذاردی در مقام خویش مربع بذکر بنشستی تا آفتاب نیک برآمدی و پشت راست دارد و چشم ہا ببندد و ہر دو دست بر ہر دو زانو نہد و از انگشت سرینہ پای راست و بانگشت متصل آن رگ کہ ماس جانب چپ را محکم گیرد تا در باطن قلب حرارتی پیدا آید کہ موجب تصفیہ است و ازین حرارت چربی گرد آگرد دل کہ محل و مقر خناس گفتہ اند بگدازد و وساوس و ہواجس کم گردد بعد ہ بایست و یک زبان ذکر مشغول گردد و ہر یک خفیہ آنچہ مقتضای وقت و طبع باشد و مراعات کند شرائط این بیت را ؎ برزخ و ذات و صفات و مدد و شد و سخت و فوق ؛ می نماید طالبا نرا کل نفس ذوق و شوق ؛ و شرائط این بیت را در ذکر سہ پایہ نیز مراعات نمایند اما آنجا بمعنی دیگر ست و اینجا مقصود اینست کہ مراد از برزخ وحدت صورت شیخ ست و مراد از ذات وجود مطلق حق تعالیٰ و مراد از صفات ائمہ سبعہ کہ حیات و علم و سمع و بصر و قدرت و ارادت و کلام ست و مراد از مدد کلمہ لا و از شد تشدید الا اللہ و مراد از سخت شروع از زانوی چپ و ایصال کلمہ لا تا سر زانوی راست و از آنجا ایصال کلمہ الہ تا کتف راست و آنجا نفس را استکرده بقوت زدن بر فضاء دل بکلمہ الا اللہ و این مراد ست از فوق و

این ذکر را نفی و اثبات چہار ضربی گویند کما مر

جوہر دوزدہم در شمائل مذکور ست کہ حضرت مولانا سعد الدین فرموده اند کہ طریق تعلیم ذکر آنست کہ اول شیخ بدل گوید لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ مرید دل خود را حاضر کند و در مقابلہ دل شیخ بدارد و چشم فراز کند و دندان را استوار دارد و زبان را بر کام چسپاند و دندان را بر ہم نہد و نفس را بگیرد و با تعظیم و قوت تمام در ذکر شروع کند بر موافقت شیخ و بدل گوید نہ بزبان و در حبس نفس صبر کند و در یک نفس سہ بار گوید چنانکہ اثر حلاوت ذکر بدل رسد و حضرت ایشان در بعضی از کلمات قدسیہ خود نوشتہ اند کہ مقصود از ذکر آنست کہ دل ہمیشہ آگاہ بحق سبحانہ و تعالیٰ باشد بوصف محبت و تعظیم و اگر در صحبت ارباب جمعیت این آگاہی حاصل شود خلاصہ کار حاصل شود و اگر در صحبت این آگاہی حاصل نشود طریق آنست کہ ذکر گفتہ شود و طریقی کہ نگاہداشت این آسان تر بود آنست کہ دم را در زیر ناف حبس کرده دل را بلب چسپاند و زبان را بر کام

بروجهی که نفس در درون بسیار تنگ نشود و حقیقت دل را که عبارت از آن معنی مدرکه دراک ست که هر طرف
میرود و اندیشه دنیا و مصالح دنیاوی همه او می اندیشد و در طرفة العین او را تا آسمان رفتن و تمام عالم را
سیر کردن میسرست از همه اندیشه ها بیزار ساز و دو یرا متوجه گوشت پاره که بر صورت صنوبر ست گرداند
و او را مشغول بذکر گفتن کند باین طریق که کلمه لا را بطرف بالا کشد و کلمه اله را بطرف دست راست حرکت کرده
و کلمه الا الله را سخت بر دل صنوبری زند چنانکه حرارت او تمام اعضا را بسوزد و در طرف نفی وجود جمیع مخلوقات را نظر
فنا مطالعه باید کرد و در طرف اثبات وجود حق سبحانه و تعالی را بنظر بقا و مقصود و مطالعه باید نمود و جمیع
اوقات را مستغرق این ذکر باید گردانید و بهیچ شغل ازان باز نباید ماند تا بواسطه تکرار کلمه صورت
توحید در دل قرار گیرد و ذکر صفت لازم دل گردد

جوهر شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات میفرمایند که مشائخ طریقت
از جمله اذکار ذکر لا اله الا الله را اختیار کرده اند و حدیث نبوی چنین وارد ست که افضل الذکر لا اله
الا الله و صورت این ذکر مرکب ست از نفی و اثبات و کلمه توحید نفی ماسوی حق و اثبات حق سبحانه
و تعالی ست و خلاص از شرک نفی جزء بدا ست و ملازمت بر معنی این کلمه حاصل نمیاید پس ذاکر می باید
که در وقت جریان این کلمه بر زبان موافقت میان دل و زبان نگاهدارد و در طرف نفی وجود جمیع
محدثات را بنظر فنا مطالعه نماید و در طرف اثبات وجود قدیم بعین بقا مشاهده فرماید تا بواسطه
تکرار این کلمه صورت توحید در دل قرار گیرد و ذکر صفت لازم دل گردد و در اوقات فترات ذکر
لسانی فتور و قصور بدل ذاکر راه نیابد و صورت توحید که معنی ذکر ست از وجه ظاهر دل محو نشود و حقیقت
آن در وجه باطن دل ثبت گردد و حقیقت ذکر با جوهر دل متحد شود و ذاکر در ذکر و ذکر در
مذکور فانی گردد

جوهر بجلسه معبود لا اله از جانب چپ تا کتف راست رسانیده سر و کمر بلند کرده الا الله بر صدا
ضرب کند یعنی بر دل و بهمین روش و ما دوم مشغول شود و این ذکر را نفی و اثبات دو ضربی گویند
یک ضربش لا اله است بر کتف یمین و ضرب دوم الا الله ست بر فضای دل و باید که محمد رسول الله
سوم بار یا پنجم بار یا هفتم بار یا نهم بار بگوید

جوهر در ذکر سه پایه حضرت شیخ کلیم الله قدس سره در کشکول میفرمایند که ذکر سه پایه شایان طریقت ست
که او را سه پایه باشد که بی وجود یکی قائم نتواند شد و این ذکر را سه رکن ست یکی اسم ذات و دوم ملاحظه
صفات احدیت یعنی علیم و سمیع و بصیر سوم واسطه که آنرا برزخ و رابطه گویند و شرائط مشهوره این ذکر

ہفت ست ۷ برزخ ذات وصفات وشاہد ومدد وتحت وفوق ۷ می نماید طالبانرا کہ اول نقش فوق وتحت

برزخ عبارت از وسط است وذات عبارت از ہم ذات وصفات عبارت از صفات امہات یعنی علیم

وسمیع وبصیر وشاہد عبارت از تغلیظ تشدید اللہ ومدد عبارت از تمدید الف اللہ وتحت عبارت از آنست کہ ہمزہ اللہ

را از زیر ناف کشد باقوت وفوق عبارت از آنست کہ در دماغ تمام کند وطریقش آنست کہ ہمزہ اللہ

از تحت ناف بقوت برکشد وتمام دم را ببوی سینہ بگیرد وقبض دم کند وبدل اللہ گوید باز باوے

سمیع گوید باتصور معنیش باز اللہ گوید باوی بصیر گوید باتصور معنیش باز اللہ گوید وباوے

علیم گوید باتصور معنیش واین را عروج گویند ثم العلیم ثم البصیر ثم السمیع واین را نزول گویند

ثم السمیع ثم البصیر ثم العلیم واین را عروج ثانی گویند وہر درین آنست کہ احاطہ سمیع کمتر از

احاطہ بصیرست واحاطہ بصیر کمتر از احاطہ علیمست پس سالک در اول حال در مرتبہ عقل وشہادت

کہ مرتبہ است کمتر از ہمہ مراتب پس تقدیم سمیع نماید وچون ازین ترقی نماید وبمرتبہ غیب رسد تصور بصیر

نماید وچون ازین ترقی کند وبمرتبہ غیب الغیب رسد علیم تصور نماید وباز رجوع نماید وباید دانست کہ اللہ سمیع

اللہ بصیر اللہ علیم اللہ علیم اللہ بصیر اللہ سمیع اللہ سمیع بصیر اللہ علیم یک ذکرست کہ مشتمل بر

دو عروج متوسط النزول ست وحبس دم آنقدر نماید کہ در دو سہ ذکر یا زیادت تا وویست وپنجاہ ذکر

تواند کرد تا حرارت در باطن پیدا آید۔

جوہر در ذکر ناسوتی وملکوتی وجبروتی ولاہوتی

حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در رکشکول میفرمایند کہ مجموع کلمہ لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ ذکر ناسوتی ست والا اللہ ملکوتی واللہ

جبروتی وہو لاہوتی

جوہر در سند ذکر حدادی

دوزانو نشیند چنانچہ ہر دو سرین بر زمین باشد وہر دو دست بیوستہ

جانب آسمان دراز کردہ لا الہ گویان بر ہر دو زانو ایستادہ شود وچون بنشستگاہ آید ہر دو دست

میان ہر دو زانو نہد والا اللہ بر سینہ ضرب کند وبعضی لا الہ از دل بکتف رسانند وضرب الا اللہ

بر دل زنند وبعضی اسم مبارک اللہ گویند وہو بر سینہ ضرب کنند واین ذکر منقول است از امام

ابو حفص حداد قدس سرہ۔

جوہر در آنکہ سالک حقیقت خود را مشہود چشم دل خود دارد

حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در رکشکول میفرمایند کہ سالک بچشم دل ببوی حقیقت خود کہ عبارت از حقیقت جامعہ اوست نگرد و

حقیقت خود را مشہود چشم دل خود دارد در ہمہ احوال وافعال بس نظر کند کہ حقیقت جامعہ وی بوجمیع

موجودات حسنہ و قبیحہ و لطیفہ و کثیفہ محسوسہ و غیر محسوسہ ساریست تا آنکہ مشاہدہ کند کہ جمیع موجودات عوالم قائم بایں سرایت و این سرایت در ہمہ موجودات کروہ پس ہر چہ محسوس و معقول افتد آئینہ باشد کہ در وے بیند حقیقت جامعہ خود را گویا تمام عالم بمنزلہ جسم آمدہ و سالک بمنزلہ روح آن جسم و این مرتبہ را جمع الجمع گویند و چون این مراقبہ قوت گیرد آنچہ در عوالم بگذرد در ہر سالک را ازان اطلاع افتد اگر شادی است شادی و اگر غمی است غم زیرا کہ ادراک روح بعین و نعم بدن از جملہ ضروریات است ــــ

جوہر در ذکر مشی اقدام حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در گفتگوں میفرمایند اگر شتاب رود در ہر گامی الا اللہ گوید و اگر آہستہ رود در وضع پای راست لا گوید و در وضع پای چپ الہ گوید باز در وضع پای راست الا گوید و در وضع پای چپ اللہ گوید و اگر میانہ رود در ہر قدمی اللہ اللہ گوید

جوہر در نفحات مذکورست کہ حضرت ناصر الحق والدین خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ خواجہ محمد علی حکیم ترمذی قدس سرہ فرمودہ اند کہ زندگی دل را درجات ست و زندگی دل حاصل نمی شود جز باقتضا و اقتضا دوام ذکرست در نوم و یقظہ و ذکر در نوم آنست کہ در خواب بیند کہ ذکر می گویند این ذکر را کہ در خواب گویند حضرت شیخ اکبر قدس سرہ و بعضی دیگر از مشائخ طریقت چنین ترقی نمی فرمایند زیرا کہ ترقی منوط بعمل ست کہ ناشی از علم باشد و آنچہ در خواب دیدہ می شود کہ مذکر مشغول ست نہ ازین قبیل است

جوہر در نفحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ حضرت خواجہ محمد پارسا قدس سرہ فرمودہ اند کہ مداومت بر ذکر بجائی میرسد کہ حقیقت ذکر با جوہر دل یکے می شود و معنی این سخن تواند بود کہ این باشد کہ چون حقیقت ذکر امریست منزہ از حرف و صوت و جوہر دل کہ عبارت ست از لطیفہ مدرکہ کہ وی نیز منزہ است از شائبہ کم و کیف پس بواسطہ کمال شغل این طائفہ بآن امر منزہ از حرف و صوت میان ایشان اتحادی شود و وصف یکی و یگانگی وی نماید دران حال ذاکر بواسطہ استیلاے مذکور ہیچ تفرقہ و تمیز نتواند کرد میان دل و حقیقت ذکر چہ دل او را بمذکور را رتباطی بوجہی شدہ کہ غیر مذکور در اندیشہ وی گنجائی ندارد

جوہر در نفحات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ میفرمودند کہ چون در صحبت ارباب جمعیت نشستہ شود و دل بجناب حق سبحانہ و تعالی جمع گردد و آرام گیرد آنجا احتیاج بذکر گفتن نیست زیرا کہ غرض از ذکر حصول این نسبت ست و ذکر از برای آنست کہ مجتمع کردد دل مضمرت ظاہر گردد

جوہر بدانکہ ذکر با جماعت بہتر بود و حلقہ نشستن در حالت ذکر امری جائز و پسندیدہ است حضرت

ابراہیم علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام از جناب حق سبحانہ وتعالیٰ جماعتی درخواستند وجناب خداوند تعالیٰ جمعی از غیب فرستادپس حضرت ایشان باآنجماعت ذکر جناب خداوند تعالےٰ میگفتند وبروایت حضرت امام احمد حنبل قدس سرہ حضرت داؤد علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام نیز باجماعت ذکر جناب خداوند تعالیٰ میگفتند۔

جوہر درتحیات مذکورست کہ حضرت خواجہ عبید اللہ احرار قدس سرہ درمعنی آیۃ فاعرض عمن تولیٰ عن ذکرنا میفرمودند کہ این آیت متناول دو معنی ست یکی آنکہ از ظاہر آیت مفہوم می شود کہ اعراض کن از طائفہ کہ از ذکر ما اعراض کردہ اند کہ اہل جحود وغفلت اند ودیگری آنکہ طائفہ ہستند کہ از کمال استغراق واستہلاک در شہود مذکور وصف ذکر از ایشان مرتفع شدہ است اگر فرضا ایشانرا بازگردکلیف کنند ذکر ایشان را مانع از شہود مذکور خواہد شد پس حضرت رسول مقبول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم مامور شدند باآنکہ اعراض کنند از چنین طائفہ کہ اعراض کردہ اند از ذکر وہ در شہود مذکور مستغرق شدہ یعنی کہ ایشان رابذکر گفتن تکلیف نفرمایند۔

جوہر حضرت شیخ فانی فی اللہ شاہ کلیم اللہ قدس سرہ درکتکول میفرمایند کہ خطرات چہار اند خطرہ شیطانی وآن موجب تکبر وغضب وعداوت وحسد واشال آنست خطرہ نفسانی وآن موجب شہوت طعام وفرج واوخار وزینت واشال آنست خطرہ ملکی وآن موجب طاعات وعبادات برای مثوبات واشال آنست خطرہ رحمانی وآن موجب اخلاص ومحبت وشوق واشال آنست پس مزانوی چپ موضع دفع خطرہ شیطانی ست کہ مقرا چپ ست ومزانوی راست موضع دفع خطرہ نفسانی ست کہ ہموارہ میان نفس وشیطان مقابلہ وتشرکت ست وراغا وکتف راست موضع دفع خطرہ ملکی است کہ کاتب یمین ست وفضای دل مقر وموضع نزول خطرہ رحمانی ست وچون ملاحظہ در تفصیل این خطرات موجب تشتت بال وتوزع حال ست پس امر کلی کہ جامع این مراتب باشد تلقین فرمایند پس در اوائل لا الہ الا اللہ ای لا معبود الا اللہ ثم لا مقصود الا اللہ ثم لا مطلوب الا اللہ ثم لا موجود الا اللہ ہمہ خطرات در حیطہ این منطمس گردد واین بی ہیچ دراول حال تلقین بہمین اخیر احسن میباید کہ رفع مونث وکوتاہ کردن سفر اقرب الصواب است۔

جوہر در فوائد الفواد مذکورست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ المبارک فرمودند کہ خناس دیویست کہ دائم در دل فرزند آدم باشد ہرگاہ مردم بذکر جناب حق سبحانہ وتعالےٰ مشغول شوند او دفع شود بعبارتان فرمودند کہ مولانا علاء الدین ترمذی در نوادر الاصول می آرند

که چون حضرت آدم علی نبینا و آله وعلیه السلام از بهشت بدنیا آمدند روزی حضرت حوا نشسته بودند ابلیس بیامد و خناس را بیاورد و حضرت حوا را گفت که این فرزند من ست این را پیش خود داری این بگفت و برفت حضرت آدمؑ رسیدند خناس را دیدند از حضرت حوا پرسیدند که این کیست فرمودند که این را ابلیس بیاورد و گفت که فرزند من ست این را پیش خود بداری حضرت آدمؑ فرمودند که چرا قبول کردی او مار دشمن ست پس حضرت آدمؑ خناس را چهار پر کاله کرد و بر سر چهار کوه نهاد چون حضرت آدمؑ غائب شدند ابلیس بیامد و حضرت حوا را پرسید که خناس کجاست حضرت حوا فرمودند که حضرت آدم او را چهار پر کاله کرد و بر سر چهار کوه نهاد ابلیس چون بشنید آواز داد که یا خناس خناس در زمان حاضر شد هم بر هیئت اولی چون ابلیس باز گشت حضرت آدم بیامدند باز خناس را استاده دیدند پرسیدند که چه حال ست حضرت حوا صورت حال باز گفتند حضرت آدمؑ باز آن خناس را بکشت و ذره ذره بکرد و بسوخت و آن ذرات را در آب روان انداخت چون حضرت آدمؑ غائب شدند باز ابلیس بیامد و از حال خناس پرسید حضرت حوا صورت حال باز گفتند ابلیس آواز داد که یا خناس خناس در زمان حاضر شد چون ابلیس باز گشت حضرت آدمؑ بیامدند و خناس را حاضر دیدند و ماجرای حال معلوم کردند این بار خناس را بکشتند و به پختند و بخوردند درین میان ابلیس بیامد و آواز داد که یا خناس خناس از دل آدم آواز داد و گفت لبیک ابلیس گفت همانجا باش که مقصود من همین بود

جوهر در موضوع و مبادی و مسائل علم تصوف علم الهی که عبارت از علم تصوف است اشرف و اعز جمیع علوم دینیه است زیرا که موضوع آن ذات حق و وجود مطلق ست و مبادی این علم امهات حقیقی ست و مسائل آن عبارت ست از انچه بدو متعین می شود حقائق و متعلقات این اسمائ ثلثه نیز درین علم مبین می شود و وصول العبد الی ربه و القرب منه الذی هو المقصد الاعلی من تحصیل العلوم و الاعمال و الطاعات و العبادات و هیچ یک از علوم دیگر مستجمع این امور نیستند پس علم تصوف اشرف و اعلی جمیع علوم باشد۔

جوهر صاحب حقائق قدس سره میفرمایند که علم حقائق را احاطه است بجمیع علوم محاسبه متداول ست و میان علما و حکما چرا که بیان این علم متعلق بذات و صفات حق تعالی است و ذات و صفات او سبحانه بر جمله اشیا محیط ست پس علم حقائق بر جمله علوم متداوله محیط باشد و چنانکه سائر علوم را موضوع و مبادی و مسائل ست این علم را نیز هست و موضوع و مبادی و مسائل جمیع علوم فرع موضوع و مبادی و مسائل این علم ست و موضوع این علم وجود حق تعالی است چرا که وضع این

علم معرفت وجود حق ست چنانچہ موضوع علم طب بدن انسان کہ شناختہ می شود از و احوال بدن انسان و مبادی او امہات صفات حقائق کہ لازم وجود حق اند کہ عبارت از اسماء ذات و صفات و افعال اند و مسائل او عبارت ست از انچہ بدو مبین می شود حقائق و متعلقات اسماء ثلثہ و مرجع این ہمہ بدو چیز ست معرفت ارتباط عالم بحق و حق بعالم و انچہ ممکن ست از معرفت و انچہ دشوار ست پس چارہ نیست مر کسانی را کہ طالب معرفت این مبادی و مسائل باشند تسلم و تمکن طائفہ اہل اللہ را کہ عارفان الہی اند علم حقائق اشرف و اعز جمیع علوم ست بشرف موضوعہ و عز مبادیہ و مسائلہ و اگرچہ موضوع کلام و حکمت موضوع علم الہی ست لیکن دران علم از کیفیت وصول عبد بہ پروردگار خود بحث نمی کنند پس این علم انفع باشد و ارفع از جمیع علوم۔

جوہر مخفی نماند کہ بمجرد ضبط مقالات ارباب توحید و تخیل معانی آن اکتفا کردن و آنرا مرتبہ از مراتب کمال شمردن غایت خسران و نہایت حرمان ست نہ ہر کہ از مشاہدات صوفیہ تعبیر کند صوفی مشاہدہ باشد و نہ ہر کہ از معارف ارباب توحید دم زند عارف موحد گردد و پاکباز نیز از قدس سرہ میفرمایند ؎

نہ ہر کہ چہرہ بر افروخت دلبری داند	نہ ہر کہ آئینہ سازد سکندری داند
نہ ہر کہ طرف کلہ کج نہاد و تند نشست	کلاہ داری و آئین سروری داند
ہزار نکتہ باریک تر ز مو اینجاست	نہ ہر کہ سر بتراشد قلندری داند

و حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ در شرح رباعیات میفرمایند رباعی

تا کرہ ظلمت ہستی خویش خراب	از کنج حقیقت نتوان کشف حجاب
دریاست حقیقت و سراب است سخن	سیراب نشد کسی ز دریا بسراب

رباعی

از ساحت دل غبار کثرت رفتن	خوشتر کہ بہر زہ دُر وحدت سفتن
مغرور سخن مشو کہ توحید خدا	واحد دیدن بود نہ واحد گفتن

تامل در کلمات قدسیہ ارباب توحید و تفکر در انفاس متبرکہ اصحاب مواجید تنبیہ و تشویق راست نہ تحصیل کمال معرفت و تحقیق را زیرا کہ علوم معارف ایشان ذوقی و وجدانی ست نہ تقلیدی و نقلی یا عقلی و برہانی پس با کلیت بساط جستجو در نوشتن و گفت و گوی بے حاصل خرسند گشتن کمال جہالت و غایت ضلالت ست ز گفتن نبود بان تا یافتن بوجدان تفاوت بسیار است

واز شنیدن بگوش تا کشیدن در آغوش در جات بیشمار ہر چند نام شکر بری تا شکر نخوری کام تو شیرین نشود و ہر چند وصف نافہ گوئی تا نافہ نبوئی مشام تو مشکین نگردد و پس چون طالب صادق را بواسطہ مطالعہ این سخنان سلسلہ شوق در حرکت آید و داعیہ طلب قوت گیرد می باید کہ بمجرد گفت و شنید بسنہ نکند بلکہ کمر اجتہاد در بندد و حسب المقدور در تحصیل این مطلوب بکوشد شاید کہ توفیق موافقت آید و سعادت مساعدت نماید و حضرت شیخ اوحد الدین کرمانی قدس سرہ میفرمایند ؎

اسرار حقیقت نشود حل بسوال	نہ نیز بدر یافتن حشمت و مال
تا دیدہ و دل خون نکنی پنج سال	ہرگز ندہند راحت از قال بحال
او حدی شمعت سال سخنے دید	تا شبی روے نیکبختی دید
این ہمہ گفت و گوی تو حیرت	راہ وحدت تبرک و تجریدست
سخن وحدت ست ہمچو سراب	از سراب ای پسر کہ شد سیراب

آوردہ اند کہ شخصے را در اثنائے تفکر و تعمق در مسئلہ توحید خوابش در ربود کتابی در نظرش داشتند بر حاشیہ آن نوشتہ بود کہ در یافت سر توحید جز بزوال تعینات و فنا رسوم و عادات دست ندہد و تصرف کردن دران بنظر عقل محل خوف سوء خاتمت ست و اللہ ولی الہدایۃ و الاعانۃ

جوہر تاسع تعلق روح ست ببدن بعد از خراب شدن بدن اول و مستلزم تکرار ست زیرا کہ ہمان روح ست کہ بعد از مفارقت از بدنی متعلق ببدنی دیگر میگردد و ہم جماعتے کہ روح را قدیم میگویند و قائم بنفس خود نمی دانند بلکہ جہت بقا محتاج بدن دیگر میدانند و تجلی ظہور حقیقت ست در ہر منظرے بخصوصیتے و صفتی و نوعی نہ بر سبیل تکرار شرح گلشن راز جوہر در اساس خانقاہ و فائدہ آن صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرمایند کہ ہر چند بنا بر خانقاہ و اختصاص آن بمحل مساکنت و اجتماع متصوفہ رسمی محدث ست از جملہ مستحدثات صوفیان ولیکن خانقاہ را باصفہ کہ مسکن فقرا (الان ۱۲) و صحابہ بود در روزگار حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم مشابہتی و نسبتی ست چہ صفہ مقامی بود در مدینہ محل سکون و اجتماع فقرا اصحاب حضرت سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم ہر کہ او را مسکنی نبود در انجا اقامت نمودی و اگر کسی بمدینہ رسیدی و آشنائی نداشتی کہ بدو فرود آید بصفہ نزول کردی و دو تاسیس بنا خانقاہ چند فائدہ است یکی آنکہ محل نزول و سکون طائفہ بود از فقرا کہ ایشان را مسکنی و ماوائے دیگر نباشد دوم آنکہ بسبب مساکنت در وی متصوفہ را

بایکدیگر اجتماع و صحبت بیشتر دست دهد سوم آنکه بسبب اتحاد مسکن و اطلاع بر احوال یکدیگر ترتیب یکدیگر باشند

جوهر دربیان رسوم اهل خانقاه و خصائص ایشان صاحب مصباح الهدایة قدس سره میفرمایند که اهل خانقاه دو طائفه اند مسافران و مقیمان اما رسم مسافران در سفر آنست که چون بخانقاه قصد نزول دارند بهم کنند تا پیش از عصر بمنزل رسند و اگر در راه بعذری متخلف شوند و وقت عصر در آید آن شب بمسجد یا گوشه دیگر نزول کنند و روز دیگر بوقت ارتفاع آفتاب قصد خانقاه کنند و چون در خانقاه روند اول تحیت مقام را دو رکعت بگذارند پس سلام کنند و بمعانقه و مصافحه با حاضران مبادرت نمایند و سنت آنست که از جهت مقیمان بحق القدوم عرضه از طعام یا غیر آن در میان آرند و بکلام مسابقت نمایند و سه روز از خانقاه بقصد همسی که دارند از زیارت احیا و اموات نروند تا هیات باطن از تغیرات عوارض سفر بقرار خود باز آید و بی اجازت از اهل خانقاه بر خروج اقدام ننمایند و اما مقیمان خانقاه باید که مسافران را به تودد و ملاطفت وجه تقرب کنند و اگر مسافری بخانقاه رسد بنظر حقارت و عدم مبالات در وننگرند و مقیمان خانقاه سه طائفه اند اهل خدمت و اهل صحبت و اهل خلوت اهل خدمت طائفه باشند از مبتدیان ایشان را خدمت فرمایند تا بدان واسطه مقبول و منظور دلها شوند آنگاه اهلیت صحبت و استعداد قبول فوائد یابند و ببرکت صحبت شایسته خلوت شوند

جوهر حضرت سلطان المشائخ در راحت القلوب صاحب سیر الاولیا از خواجگان چشت روایت کرده اند که حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم در شب معراج خرقه از حضرت عزت یافته بودند حضرت ابوبکر صدیق را فرمودند که اگر این خرقه بتو دهم چگونی گفت که من صدق ورزم بعد بحضرت عمر فرمودند که اگر بتو دهم چه کنی عرض کردند که عدل کنم بعد بحضرت عثمان رضی الله تعالی عنه فرمودند که اگر بتو دهم چه کنی عرض کردند که سخاوت ورزم بعد بحضرت امیر المومنین علی ابن ابیطالب کرم الله تعالی وجه فرمودند که اگر این خرقه بتو دهم چه کنی عرض کردند که من پرده پوشی کنم و عیب بندگان حق تعالی بپوشم حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم آن خرقه بحضرت امیر المومنین علی ابن ابی طالب کرم الله تعالی وجه عطا فرمودند و فرمودند که مرا فرمان حضرت خداوند تعالی چنین بود که هر که این جواب دهد خرقه باو دهی کمامر و صاحب لطائف اشرفی قدس سره میفرمایند که باتفاق مشائخ حضرت جبرئیل جامه از حضرت صمدیت آورده و حضرت رسالت صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه آنرا چهار قسمت کرده قطعه بابوبکر صدیق

وقطعہ بعمر خطاب وقطعہ بعثمان بن عفان وقطعہ بعلی ابن ابیطالب دادہ وصیت کردند کہ فقرا ست کنند وقت حاجت بیارید چون حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم آن جامہ را طلب کردند از اصحاب مذکور سہ کس رفتند ونیافتند حضرت علی ہر چہار قطعہ بمجرد ست حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم آوردند فرمودند کہ ترا مبارک باد بپوش وبپوشان

جوہر دوم ذکر چہار پیر از حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی ابن ابیطالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ خرقہ خلافت فقر بچہار کس رسید کہ ایشان را چہار پیر گویند اول حضرت امام حسن علیہ السلام دوم حضرت امام حسین علیہ السلام سوم خواجہ کمیل بن زیاد چہارم خواجہ حسن بصری واین نزد یک اکثر مشائخ کبار ست وبعضی گویند کہ خرقہ خلافت حضرت امیر المومنین علیہ السلام تنہا بحضرت خواجہ حسن بصری رسید واین ضعیف ست از انکہ امامت وخلافت حضرت امام حسن علیہ السلام از اکثر کتب معتبرہ ثابت ست وصاحب نفحات از امام مجد الدین بغدادی نقل میکند کہ خرقہ حضرت امیر علیہ السلام بدو کس رسیدہ یکی خواجہ حسن بصری ودوم خواجہ کمیل بن زیاد ودر لطائف اشرفی مذکور ست کہ در ارادت خواجہ حسن بصری اختلاف ست بعضی گویند کہ ایشان را ارادت بحضرت امام حسین علیہ السلام ست وبعضی گویند کہ ایشان را ارادت بخواجہ کمیل بن زیاد ست فاما اصح آنست کہ ایشان را ارادت بحضرت امام حسین علیہ السلام ست وبعضی گویند کہ ایشان را ارادت بحضرت علی مرتضی است - مراۃ الاسرار -

جوہر دوم در لباس خرقہ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ از جملہ رسوم موضوعہ صوفیان یکی لباس خرقہ است واز جملہ فوائد آن یکی تغیر عادت ست وفطام از مالوفات طبعی و حظوظ نفسانی چہ نفس آنچنانکہ در مطعومات ومشروبات ومنکوحات مخیر ولذتی است در ملبوسات نیز حظی ست وہر لباسی کہ پوشیدن آن نفس را عادت گشت بشبیک از وی جدا شود یا بدیں تغیر لباس صورت تغیر عادت بود وتغیر عادت عین عبادت ست وخرقہ دو نوع است خرقہ ارادت وخرقہ تبرک خرقہ ارادت آنست کہ چون شیخ صدق ارادت مرید در طلب متعلقان مشاہدہ کند ویرا خرقہ پوشاند وخرقہ تبرک آنست کہ کسی بر سبیل حسن ظن ونیت تبرک بخرقہ مشائخ آنرا طلب کند وبعضی برین دو خرقہ خرقہ ولایت زیادہ کردہ اند وآن آنست کہ چون شیخ در مرید آثار ولایت وعلامت وصول بدرجہ تکمیل وتربیت مشاہدہ کند وخواہد کہ اورا بہ نیابت وخلافت خود نصب کردہ بطرفی فرستد واورا در تصرف وتربیت خلق ماذون گرداند ویرا خلعت ولایت و

در تعریف عنایت خود پوشاند

جوهر در اختیار خرقه ملون صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که اختیار خرقه ملون بجهت صلاحیت قبول اوساخ و تفریغ خاطر اهل معاملات و مراقبات از اهتمام بحفاظت جامه سفید و اشتغال بغسل آن از جمله مستحسنات مشائخ ست اگرچه از صدر نبوت فضل بسیار در نشان جامه سفید وارد ست و لون ازرق اختیار متصوفه است با آنکه لون سیاه و قبول اوساخ از ازرق تمامتر و اهل این طریق سه فریق اند فریق اول مبتدیان و حال ایشان ترک اختیار بود باشیخ ایشان را بخود هیچ چیز جائز نه الا باراده شیخ و فریق دوم متوسطان و حال ایشان ترک اختیار بود با شیخ و ایشان را در لباسی مخصوص اختیار نه هر چه مقتضی وقت باشد ایشان بحکم آن باشند و فریق سوم منتهیان و ایشان با اختیار حق تعالی مختار باشند ایشان هر چه اختیار کنند مختار بود و مرید حقیقی چون زمام اختیار بدست تصرف شیخی کامل همچو صاحب بصیرت سپارد و منقاد و متسلم او گردد و شیخ او را از عادات طبعی و مالوفات نفسانی فطام فرماید و در امور دینی و دنیوی او تصرف کند پس اگر بنهد که او را در لباس مخصوص لذتی ست او را ازان بیرون آرد و لباس دیگر پوشاند و بعضی از مشائخ مریدان را به تغیر لباس نفرموده اند و هم بران لباس که داشته بملازمت ترغیب نموده نظر ایشان بر اخفاء حال و ترک اظهار بود و مشائخ بر مثال طبیبان اند امراض مریدان مختلف هر یک بنوعی که دانسته اند صلاح دران دیده معالجه کرده پس همه تصرفات ایشان مبنی بر صلاح و صواب بود

در معنی استحسان

جوهر در معنی استحسان قدوة المحققین صاحب مصباح الهدایه قدس سره میفرماید که مراد از استحسان استحباب امری و اختیار رسمی ست که متصوفه آنرا باختیار خود وضع کرده اند از جهت صلاح حال طالبان بی آنکه دلیلی واضح و برهانی لائح از سنت بران شاهد بود همه لباس خرقه و بنا خانقاه و اجتماع از بهر سماع و نشستن در چله و غیر آن و طائفه بر ایشان انکار دارند و گویند این طریقه بدعت ست و بدعت عین ضلالت ست جواب آنست که مراد از بدعت مذموم آنست که مزاحم سنت بود و اما بدعتی که مزاحم و منافی سنت نبود و متضمن مصلحتی باشد مذموم نیست بلکه محمود باشد مانند قیام کردن بجهت داخل چه این عادت در روزگار حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم سنت نبود و بعد از ان عادتی مستمر گشته میان اهل اسلام و اینعنی عین مصلحت ست و مصلحت در شرع معتبر و نیز تصنیف کتب و درس علوم مستنبطه در

وقطعہ بعمر خطاب وقطعہ بعثمان بن عفان وقطعہ بعلی ابن ابیطالب دادہ وصیت کردند کہ وقتی کہ
کنید در وقت حاجت بیارید چون حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم آن حاجت را
طلب کردند از اصحاب مذکور سہ کس رفتند ونیافتند حضرت علی ہر چہار قطعہ بجدمت حضرت سید عالم
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم آوردند فرمودند کہ ترا مبارک باد بپوش وبپوشان

جوہر دوم ذکر چہار پیر از حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی ابن ابیطالب کرم اللہ
تعالیٰ وجہہ خرقہ خلافت فقر بچہار کس رسید کہ ایشان را چہار پیر گویند اول حضرت امام حسن
علیہ السلام دوم حضرت امام حسین علیہ السلام سوم خواجہ کمیل بن زیاد چہارم خواجہ حسن بصری
واین نزدیک اکثر مشائخ کبارست وبعضی گویند کہ خرقہ خلافت حضرت امیر المومنین علیہ السلام
تنہا بحضرت خواجہ حسن بصری رسید واین ضعیف ست از انکہ امامت وخلافت حضرت امام حسن
علیہ السلام از اکثر کتب معتبرہ ثابت ست وصاحب نفحات از امام مجد الدین بغدادی نقل میکنند
کہ خرقہ حضرت امیر علیہ السلام بدو کس رسیدہ یکی خواجہ حسن بصری ودوم خواجہ کمیل بن زیاد ودر
لطائف اشرفی مذکورست کہ در ارادت خواجہ حسن بصری اختلاف ست بعضی گویند کہ ایشان را
ارادت بحضرت امام حسین علیہ السلام ست وبعضی گویند کہ ایشان را ارادت بخواجہ کمیل بن زیاد ست
فاما اصح آنست کہ ایشان را ارادت بحضرت امام حسین علیہ السلام ست وبعضی گویند کہ ایشان را
ارادت بحضرت علی مرتضی است - مراۃ الاسرار -

جوہر دوم اللباس خرقہ صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید کہ از جملہ رسوم موضوعہ
صوفیان یکی اللباس خرقہ است واز جملہ فوائد آن یکی تغیر عادت ست وعظام از مالوفات طبعی و
حظوظ نفسانی چہ نفس - آنچنانکہ در مطعومات ومشروبات ومنکوحات مخزولی ولذتی است در
ملبوسات نیز حظی ست وبر لباسی کہ پوشیدن آن نفس را عادت گشت بشک از وی حلاوتے
یابد پس تغیر لباس صورت تغیر عادت بود وتغیر عادت عین عبادت ست وخرقہ دو نوع است
خرقہ ارادت وخرقہ تبرک خرقہ ارادت آنست کہ چون شیخ صدق ارادت مرید در طلب حقیقتے
مشاہدہ کند ویرا خرقہ پوشاند وخرقہ تبرک آنست کہ کسی بر سبیل حسن ظن ونیت تبرک بخرقہ مشائخ
آنرا طلب کند وبعضی بر بین دو خرقہ خرقہ ولایت زیادہ کردہ اند وآن آنست کہ چون شیخ در مرید آثار
ولایت وعلامت وصول بدرجہ تکمیل وتربیت مشاہدہ کند وخواہد کہ اورا بہ نیابت وخلافت خود
نصب کردہ بطرفی فرستد واورا در تصرف وتربیت خلق ماذون گرداند ویرا خلعت ولایت و

وقف گرداند و در رساله شیخ علاء الدین همنانی آورده است اگر نعوذ بالله منها خذلان در رسد مرید بقهقرا رجوع کند و باز بر بطالت خود رود بر شیخ واجب است که آن خرقه باز ستاند و اگر شیخ حاضر نباشد بر خلیفه شیخ یا اصحاب پیش قدم واجب بود که آن خرقه از وی بستانند بعضی مشائخ لباس را بی تکلف اختیار کنند و مریدان را بفرمایند تا هر چه بیابند بپوشند اگر عبایی یابند بهمان و اگر قبایی یابند بهمان و این روش بهتر ست ۵ مراد اهل طریقت لباس ظاهر نیست کمر بخدمت سلطان بربندد و صوفی باشد و بعضی زیاده از یک جامه مکروه پندارند و بعضی زیادت از یک جامه از بهر احتیاط روا دارند و بعضی مرید را جامه و خرقه زرد بپوشانند هر گه دینار را پس پشت انداخته باشد ارسال دنباله عمامه پس پشت کند و هر که بصفت موتی شده باشد تشبیها للموتی پیش اندازد و هر که را این دو صفت نباشد دو ستا پیچد و دنباله را پیش سینه جانب چپ اختیار کرده اند بدانکه بعضی مشائخ لباس را بر صفات مخصوص اختیار کرده اند و لباس بر صفات مخصوص پنج نوع ست مثنی و مرقع و ملمع و خشن و طلق و مثنی آنست که در پیدا ظاهرت و بطانت تفاوت و در میان آن چیزی نباشد و این اول لباس مرید ست و اشارت بر آنست که مرید را اول بهر چیز مشغول ست اداء اوامر و اجتناب نواهی پس چون در باطن دو چیز باشد و ظاهر لباس اثنینی باشد که الظاهر عنوان الباطن پس چون مرید بدین هر دو ثابت قدم شد و قرار گرفت پس بپوشد مرقع و آن لباسی را گویند که مراورا ظاهرت و بطانه بود و میانه ایشان چیزی از خمه یا غیر آن باشد تا باشد و این اشاره بر آنست که مرد را سه صفت ست نفس الکلمه و عین الکلمه و محض الکلمه نفس کلمه ثبات ست در اداء اوامر و اجتناب نواهی و عین کلمه انس و آرامست بذکر خداوند تعالی و محض کلمه ترقی کردن و قطع مقامات کردن ست و المراد بالکلمه خطاب الله جل جلاله معه ظاهرا و باطنا و چون مرید درین مقام رسد روا بود که ملمع بپوشد و ملمع لباسی است که در و رنگهای مختلف باشد و این لباس اشاره است بران که بنده شناخته است اختلاف صنائع و بدائع خداوند تعالی را که در عالم ست و فهم کرده است از هر چیزی حقیقت آن و آرام گرفته است دل با نوع بلاها و سختیها بعد آن روا بود که خشن بپوشد و خشن خرقه را گویند که مراورا نگنند تا بسیار بود و این لباس اشاره است بر قبول کردن جراحتها و مصیبتها یعنی هر سوزنی که میخلانند و خشن میرانند جراحتی بار دل خویش و رام میگرداند دل خود را بدان جراحت بعد آن روا بود که طلق بپوشد و طلق خرقه را گویند که با بسیاری نگنند با پرکالها و وی از خرقهای مختلف از صد یکه کمتر بسیار باشد و این لباس اشارت ست بسوی ترک تکلف و فرو میراندن بشریت و ترک التفات بملامتها و سرزنان

وبعضی در اول قدم پوشانند تا آن پوشش ولباس مرید را قیدی از معاصی وہوا باشد یا بشرم خلق یا بشرم خالق واین را خرقہ تبرک گویند بعضی فرمودہ درویش ہر لباسی کہ پوشد باید کہ ہیئت ومنظر بپوشد اگر سپید پوشد باید کہ چنانچہ او ظاہر سپید پوشیدہ است باطن را نیز از حقد وحسد وکبر وبخل وآز کدورات مصفی کردہ باشد ولباس کبود لباس اہل مصیبت ست کسی کہ آنرا پوشد باید کہ او برای گناہان خود ہمہ حال مصیبت دار وشکستہ فرمودہ اند ہر کہ جامہ کبود پوشد در طریقت جنابت بود بر وی غسل لازم شود واما خرقہ کبود کسی پوشد کہ ہوا جہس شیطانی از الہام رحمانی بداند ولباس سرخ کسی پوشد کہ خود را چون شہید خون آلودہ مردہ داند وجامہ بزاخلی کسی پوشد کہ جمیع طرق مشائخ را سلوک کند وباہمہ اولیا بافعال واقوال متابعت نماید وگلیم کسی پوشد کہ از تحمل بار فقر ومجاہدہ نالد واین گلیم از پشم شتر وشکل مختلف ورنگ بارونا بعضی بر دوختہ کہ ہیچ از آن نالد درویشی در نظر شیخ شہاب الدین سہروردی خرقہ ہزار میخچہ پوشیدہ وکلام سبا بیکر در شیخ فرمود این خرقہ را چہ میگویند گفت ہزار میخی فرمود اگر یک میخ بر دہن میزدے ہبودی کمام

چو ہر دو سماع صاحب مصباح الہدایۃ قدس سرہ میفرمایند کہ از جملہ مستحسنات متصوفہ کہ محل انکار بعضی از علما وفضلا ہرست یکی اجتماع ایشان ست از برای سماع غنا ورقص والحان واستحضار قوال ودوجہ انکار ایشان آنکہ این رسم بدعت ست چہ در عہد رسالت وزمان صحابہ وتابعین وعلما ومشائخ سلف معہود نبودہ است بعضی از متاخران وضع کردہ اند ومستحسن داشتہ جواب آنست کہ ہر چہ بدعت ست ولیکن مزاحم سنت نیست پس مذموم نبود خصوصا کہ مشتمل باشد بر فوائد واز جملہ فوائد یکی آنست کہ اصحاب ریاضات وارباب مجاہدات را از کثرت معاملات گاہ گاہ اتفاق افتد کہ ملالتی وکلالتی در قلوب ونفوس حادث شود وقبضی ویاسی کہ موجب فتور اعمال وقصور احوال بود طاری گردد پس مشائخ متاخر از بہر دفع این عارضہ ودفع این حادثہ ترکیبی روحانی از سماع اصوات طیبہ والحان مناسبہ واشعار مشوقہ بر وجہی کہ مشروع بودہ نمودہ اند وایشان را بہنگام اول آن بوقت حاجت تجویز فرمودہ تا بدان واسطہ کمالات وملالت از ایشان مرتفع شود وفائدہ دوم آنکہ سالکان را در اثنای سیر وسلوک بسبب ظہور واستیلا صفات نفوس ووقفات وحجبات بسیار افتد کہ بدان سبب مدتی طریق مزید احوال بر ایشان مسدود گردد وبطول فراق صورت اشتیاق تقعصان پذیرد پس ممکن بود کہ مستمع را در سماع الحان لذیذہ یا غزلے کہ وصف الحال باو بود حالی غریب کہ تحریک دواعی شوق کند روی نماید وآن وقفہ را پیش بر خیزد وباب مزید مفتوح شود فائدہ سوم آنکہ اہل سلوک را کہ

حال ایشان از سیر بطیه وسلوک بجذبه و مجهے بمحبوبی نانجا میده باشد و در اثنار سماع ممکن بود
که سمع روح منفتوح گردد و لذت خطاب ازل وعهد اول یاد آید و طائر روح بیک
نهضت غبار هستی ولوث حدوث از خود بیفشاند و از غواشے قلب و نفس و جمله اکوان
مجرد گردد و در فضار قرب ذات در طیران آید و سیر وسلوک بطیر مبدل شود و بیک لحظه چندان راه
قطع کند که سالها بسیر وسلوک دیگر سماع نتواند کرد و اگر منکر سماع این فوائد را یافات که در سماع متوقع
بود مقابله کند گوییم رفع آن آفات واجب آید و بامکان وقوع آن ترک سماع لازم نگردد و خیر الاعمال
کصلوة ست در حق بعضی موجب فلاح ست چنانکه قد افلح المومنون الذین هم فی صلوتهم خاشعون
و در حق بعضی سبب ویل چنانکه ویل للمصلین الذین هم عن صلوتهم ساهون باوجود احتمال
سهو وغفلت کموجب ویل ست ترک صلوة جائز نبود و درین زمان سماع بر وجهی که عادت اهل وقت
و متصوفه رسمی ست عین وبال ومحال انکار ست چه بیشتر درین وقت مشاهده میرود بنار آن بر دوے
نفسانی وحظوظ طبعی ست نه بر قاعده صدق و اخلاص وطلب مزید حال که وضع این طریق و اصل
بران اساس بوده است جماعتی را باعث بر حضور مجلس سماع داعیه تناول طعامی که در ان مجمع متوقع
بود و طائفه را میل برقص ولهو وطرب وعشرت وقومی را رغبت بمشاهده منکرات ومکروهات جمعی را
اجتلاب انعام نعم وبعضی را اظهار وجد وحال وگروهی را گرم داشتن بازار و این جمله محض گناه
وعین وبال ست ومحال انکار و بساط تنکایت نه درین عهد بلکه در زمان رئیس القوم حضرت جنید بغدادی
قدس سره که وقت ظهور مشائخ واجتماع صوفیان بود مبسوط بوده است وحضرت ایشان در آخر حال
سماع غنائی کردند گفتند اکنون چرا سماع نکنی فرمودند مع من یعنی با که سماع کنم گفتند از برای خود بشنو
گفت عمر انکه بشنوم و این قول اشارت بدانست که سماع با یار ان همدم و باید کرد و از کسی باید شنید
که صاحب درد بود و از سر صدق و ارادت گوید نه بجهت محض اجرت و شک نیست که آواز خوش از جمله نعمتهای
جناب الهی ست و روح انسانی را بسماع اصوات طیبه و نغمات مناسبه الذ اذوی بود و روح بعضی از حیوانات
از ان لذت یابد چنانکه شتر بنغمه حدی بار بار گران بآسانی بکشد و بیک منزل چندین منازل از سر نشاط
طی کند حضرت ابو علی دقاق قدس سره میفرمایند السماع حرام علی العوام لانهم یسمعون بجیوة
نفوسهم ومباح علی الزهاد لانهم من ارباب المجاهدات ومستحب للصحابنا لانهم یسمعون
بجیوة قلوبهم

جوهر در آداب سماع در مصباح الهدایه مذکور ست که از جمله آداب سماع اول آنست که اخلاص

نیت پر حضور مجمع سماع مقدم دارند و باز جویند که باعث بران چیست اگر مطلوب نفسانی بود ایشان اقرار واجب دانند و اگر داعیه صدق و ارادت و طلب مزید حال و شمول برکت جمع بود مجوز و ثواب هوا دواعی طبیعت و حال آنکه دران مجمع شیخی یا مقدمے که حضور او مغتنم بود حاضر باشد. یا اهل سماع اخوان متوافق و طالبان صادق باشند توفیق چنین مجمعی غنیمت باید شمرد و اگر معلوم بود که تمیع سماع مشتمل ست بر بعضی از محرمات و منکرات چون حضور زنان و امردان یا مکروهات چون حضور کسی که نسبت با این طائفه ندارد و با تنزیهی که او را ذوق سماع نبود و بنظر انکار نگرد یا صاحب جاهی از ارباب دنیا که باو تکلف و مدارات باید بود یا بحضور کسی که تکلف و دروغ اظهار وجد کند و تواجد کاذب وقت بر حاضران مشوش گرداند طالبان صادق را اجتناب از حضور چنین مجمعی لازم بود و شرط آنست که چون شخصی حاضر مجلس شود با ادب بنشیند و سکون و وقار ظاهر و تا ظاهر و باطن خود گرداند و اطراف بدن را از حرکات و فضول افعال و اقوال مجموع و مضبوط دارد خصوص بحضور مشایخ و باندک لمعه از لمعات وجد مضطرب نشود و اگر نعوذ بالله به اثری از آثار نوازل وجد حال اظهار وجد و دعوی حال کند خود عین نفاق و محض گناه بود دلیل قبیح تر از لی و شنیع تر حالتی باشد

جوہر در خاصیت سماع صاحب مصباح الہدایہ قدس سرہ میفرماید که خاصیت سماع آنست که هر چه بولایت بشریت سلطنت دارد و آن را تقویت کند و غالب تر گرداند پس وجد طالب که در ایشان بمحبت و ارادت حق تعالی مشغول و متعلق بود سماع ممد و معاون باشد بر طلب کمال و در حق بعضی که ضمیر ایشان بهوا متملی بود موجب هلاک و وبال و ازینجاست منشاء اختلاف احوال ائمه در تحلیل و تحریم سماع و وجد در سماع اگرچه کمال حال مبتدیان ست ولیکن نقصان حال منتهیان ست چه وجد عبارت ست از بازیافتن حال شهود و بازیافتن بعد از گم کردن بود پس واجد در سماع بحقیقت فاقد بود و سبب فقدان حال شهود ظهور صفات ظلمانی بود و آن صفات نفسانی ست که حجب مبطلان ست یا نورانی و آن صفات قلبی ست که حجب محققانست و منشاء وجد در سماع یا مجرد نغمات طیبه و اصوات متناسبه باشد. و تلذذ ایشان نصیب روح بود یا مجموع اصوات با معانی ابیات و التذاذ ایشان مشترک بود میان روح و قلوب در حق محققان میان ارواح و نفوس در حق مبطلان و در مجرد نغمات که روح باشد لذات ایشان منفرد بود قلب استراق سمع کند در حق محق و نفس در حق مبطل و منتهیان را بکیفیت خلاص از حجاب حال شهود دائم بود. حضرت سهل بن عبد الله تستری قدس سره فرمودند حالی قبل الصلوٰة

(در گزیده فوس بجنس کسی که آمین ۱۲

کمالی فی الصلوٰۃ و این اشارت ست بدوام حال بشنود و ہر کہ او را این مقام بود حال او در سماع ہمچنین بود کہ پیش از سماع و ہر وقتے کہ پیوستہ حاضر بود ہر آوازی کہ بشنود خطاب جناب الٰہی فہم کند پس سماع او موقوف نبود بر نغمات و الحان آدمی بلکہ جایی شود کہ سماع او از اندرون خود بود و این چنین کس کہ سماع او متصل باشد پیوستہ بدل حاضر غیب بود و گوش باطن [illegible] حدیث نفس خالے پس گاہ خطاب جناب الٰہی شنود و گاہے تسبیح ذرات و گاہی از دل بشنود و گاہی از خارج روایت ست از امیر المومنین علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ وقتی کہ بانگ ناقوس می شنید باصحاب فرمودند کہ شما میدانید کہ او چہ میگوید عرض کردند کہ نے فرمودند کہ می گوید سبحان اللہ۔

جوہر در القار و اعطار خرقہ بقوال و غیرہ در مصباح الہدایہ مذکور ست خرقہ کہ از صاحب سماع بقوال رسد دو نوع ست صحیحہ و ممزقہ اما حکم خرقہ صحیحہ اگر مراد واہد در القار و اعطار آن تخصیص قوال بود دیگرے را باو در ان مشارکت و مسامحت نباشد و اگر مراد تخصیص او نبود شخصی کہ حاضر باشد برحسب اجتہاد خود اگر مصلحت بیند بقوال دہد و اگر خواہد بدیگرے بخشد و اگر حاضران مجلس سماع ہمہ اخوان باشند و شخص دیگر حاضر نہ خرقہ بقوال و ہند چہ محرک و باعث وجد کہ سبب القار خرقہ باشد قول او بود و بعضی گویند خرقہ از ان جمع بود چہ سبب باعث وجد نہ مجرد قول قوال بود بل سبب آن مجموع قول او و برکت جمع باشد و مستند قول این طائفہ قیاس بر قضیہ واقعہ بدر کہ جوانان لشکر اسلام در قتال با اعدا مسارعت نمودند بامید آنکہ غنیمت ہمہ ایشان را بود چون ظفر یافتند خواستند کہ جملگی غنیمت بردارند با پیران نزاع پدید آمد و رجوع بحضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و صحابہ وسلم کردند وحی منزل شد یسئلونک عن الانفال قل الانفال للہ و الرسول پس حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم غنیمت را میان ایشان بتسویت قسمت فرمودند و بعضی گویند اگر باجرت گرفتہ اند بی نصیب بود و الا مشارک جمع باشد و اگر کسی را در القار خرقہ نیتی باشد و نخواہد کہ دیگر با سر خرقہ رود خرقہ او را بقوالان دہند اما حکم خرقہ ممزقہ کہ صاحب وجد آنرا از سر غلبہ حال و سلب اختیار بر خود خرق کند آنست کہ بر حاضران مجلس سماع جنسا او غیر جنس قسمت کنند و شرط در مسامحت غیر جنس آنست کہ در حق این طائفہ حسن ظن دارد و بہ تبرک خرقہ ایشانرا متقبل بود و اگر کسی در حال قسمت حاضر شود و در وقت سماع حاضر نبوده باشد او را نیز دہند و اگر خرقہ تا کہ اندا ختہ باشند بعضی صحیحہ بود و بعضی ممزقہ اگر شیخ حاضر باشد و مصلحت بیند روا بود کہ خرقہ صحیحہ را بتبعیت ممزقہ تمزیق کند و بر حاضران منقسم گرداند۔

جوہر سماع چہار قسم ست حلال و حرام و مباح و مکروہ حضرت شیخ ابو علی دقاق قدس سرہ فرمودند السماع حرام للعوام لبقاء نفوسہم و مباح للزہاد لحصول مجاہدتہم و مستحب للاصحاب لسحیوۃ قلوبہم و حلال ست بر محبان حق تعالیٰ و حضرت شیخ سہل بن عبد اللہ تستری قدس سرہ فرمودند سماع مستحب ست بر اہل حقائق و مباح ست برای اہل علم و مکروہ ست برائے اہل فسق و فجور و حضرت ابو سعید ابو الخیر قدس سرہ فرمودند کہ درویش چون در سماع دست بر ہم زند شہوتی کہ در وست باشد بریزد و ہکذا در سائر اعضا و چون نعرہ زند ہر شہوتی کہ درون باشد بیرون رود۔ خوشی نا حرام نیست و انچہ از خوشیہا حرامست نہ ازان حراست کہ خوش ست بلکہ ازان حرام ست کہ در وی ضرری ست و فسادی چہ آواز مرغان خوش و حرام نیست و سبزہ و آب روان و نظارہ شکوفہ و گل خوش ست و حرام نیست پس آواز خوش در حق گوش ہمچو سبزہ و آب روان ست در چشم و ہمچو مشک در حق بینی و ہمچو طعام خوش در حق حلق و ہمچنین حکمتہاے دیگر و دلیل بر آنکہ طیب بازی و نظارہ در ان حرام نیست آنست کہ عایشہ رضی اللہ تعالے عنہا روایت میکند کہ روز عید زنگیان در مسجد بازی میکردند و رسول علیہ السلام مرا گفت کہ بینی گفتم کہ خواہم ہر دو ایستاد و دست خود پیش داشت تا زنخدان بر دست وی نہادم و چندان نظارہ کردم کہ چند بار گفت کہ بس نباشد گفتم نی و این در اخبار صحیح ست و این دو بار بود کہ دیدا بر ین رضا دادند و ازین خبر پنج رخصت ست رخصت اول آنکہ بازی و لہو نظارہ در وی چون گاہ گاہ باشد حرام نیست کہ عایشہ روایت میکند کہ بازی زنگیان رقص و سرود بود رخصت دوم آنکہ در مسجد میکردند رخصت سوم آنکہ در خبرست کہ رسول علیہ السلام گفت عائشہ را کہ بازی مشغول شوی و این فرمان باشد رخصت چہارم آنکہ ابتدا کرد عایشہ را کہ خواہی کہ بینی و این تقاضا باشد پنہان باشد کہ اگر دی نظارہ کردی و خاموش بودی رخصت پنجم آنکہ خود با عایشہ بایستاد و ساعتی دراز بدین معلوم شود کہ برای موافقت زنان و کودکان تا دل ایشان خوش شود چنین کار ناکردن از خلق نیکو بود و در صحاح ست کہ عایشہ رضی اللہ تعالیٰ روایت میکند کہ من کودک بودم لعبت را بیار آستمی چنین کہ عادت دختران ست و چند دختر از من کودک تر نزد یک بیامدندے و چون رسول صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ و سلم در سرائے آن کودکان بازپس گریختندی رسول علیہ السلام ایشان را بنزدیک من فرستادندی۔ انچہ کہ سماع مباح ست بہ پنج سبب حرام شود باید کہ حذر کند سبب اول آنکہ از زنے یا کودکی در محل شہوت شنود و این حرام ست و سماع از کودکے کہ در محل فتنہ نباشد مباح ست و از زنی کہ زشت بود و مباح نیست نظر بر زنان بہر صفت کہ باشد حرام ست

اما اگر آواز شنود از پس پرده اگر بیم فتنه بود حرام بود وگرنه مباح دلیل آنکه دو کنیزک در خانه حضرت عایشه رضی الله عنها سرود میگفتند و رسول علیه السلام آواز ایشان می شنیدند پس آواز عورت نیست و سرود و رباب و چنگ و بربط و اصوات مزامیر و چیزے که با نامے عراقی باشد نمی آمده است بسبب آنکه خوش نباشد اگر کسی با ناخوش و ناموزون نشنید هم حرام بود اما طبل شاهین و دف اگرچه در وی جلاجل بود حرام نیست بلکه سلف دف خود زدند و اگر جلاجل در افزایند حرام شود و طبل حاجیان و غازیان را خود رسم ست - رقص مباح ست که زنگیان در مسجد رقص میکردند و عایشه رضی الله تعالی عنها بنظاره شده و رسول علیه السلام بحضرت مرتضی علی فرمود که یا علی تو از منی و من از تو از شادی این رقص کرد و چند بار پای بر زمین زد چنانکه عادت عرب بود که در نشاط شادی کنند - غایت آنست که باید باشد بازی نیز حرام نیست

جوهر در فوائد الفواد مذکور ست که حضرت سلطان المشائخ قدس الله تعالی سره المبارک فرمودند که هیچ چیز موجود شنود و سماع آنگاه شنود و آن چیست مسمع ست و سمع و متسمع و آله سماع ست و فرمودند مسمع گوینده است می باید که مرد تمام باشد و کودک و عورت نباشد اما مسموع آنچه میگوید باید که هزل و مخنث نباشد اما متسمع آنکه می شنود باید که بحق شنود و مملو باشد از یاد حق اما آله سماع و آن مزامیر ست چون چنگ و رباب و مثل آن باید که در میان نباشد آنچنین سماع حلال باشد آنگاه فرمودند که سماع صوتی ست موزون چیزها حرام باشد و آنچه میگویند کلامی ست مفهوم المعنی و آن چرا حرام باشد دیگر تحریک القلب ست اگر آن تحریک بیاد حق باشد مستحب ست و اگر میل بفساد باشد حرام ست

جوهر حضرت شیخ فانی فی الله شاه کلیم الله قدس سره در کشکول میفرمایند که نغمه آتشے که در نهاد سالک می باشد از فرط محبت می افروزد نه از خارج چیزی می آرد و در ابتداے حال گریه و زاری و بیقراری و حرکات عنیفه و رطوبات چشم و بینی و دهن پیدا می شود و این عالم در دست که از کثرت ذکر پیدا می شود و آنانکه بمرتبه تجرید رسیده اند گریه نکنند بفراق و اگر بگریند در وصال گریه ایشان بر مفارقات باشد اما امور دیگر که طور عشق مقتضی آنست نباشد و فرق کرده اند که آب چشم این هردو شیرین می باشد و آب چشم آنانکه بدرد گریند شور و تلخ بود و حرکت رقص آنها بغایت سبک و ملائم و غایت موزون و اکثر بر طبق وزن الحان رقص کنند که آنرا نواطق روحانی گویند بغایت دلالت بر انشراح صدر و بسط قلب کند اگرچه عوام این قسم رقص را آنقدر اعتبار نه نهند و از ان سماع ها جمع انتزاع یابند اما خواص دانند که این حرکت از بسط قلب ست و آنکه اول برخیزد و رقص کند آنچه در مجلس بگذرد

بر ذمه او بود ان خیر افخیر وان شر افشر و حضرت سلطان المشائخ قدس الله تعالی سره میفرمودند که اگر پشت صوفی بر زمین رسد خود را فدا کند یا جامه خود را و صاحب رساله قشیریه قدس سره میفرمایند که حرکت از هر که باشد خواه مبتدی خواه منتهی خواه متوسط در حال او چیزی میکاهد بنا بر این باید که بی هموم و تامل از جا نرود تا ممکن بود ثابت و راسخ باشد

جوهر در فوائد الفواد مذکور ست که حضرت سلطان المشائخ قدس الله تعالی سره المبارک فرمودند که مشائخ فرموده اند که سه وقت نزول رحمت باشد یکی در حالت سماع دوم در وقت طعامی که بر نیت قوت طاعت بخورند سوم در وقت ماجراهی و صفا کردن درویشان-

جوهر حرامست آن سماع که خطرات نفسانی و شیطانی آرد و از و شهوت زیاده شود و رغبت بر چهره و زلف و خال و میل بر دیدن زنان و کودکان گردد و سماعیکه در و بیم فتنه باشد. و فحش و هجو و طعن بر اهل دین بود و جای سماع محفوظ باشد از هر گذر مردم و در انجا متکبران و بیهوده گویان نباشند و زاهدان خشک نهاد و پیران ابدا عتقاد و متکلف الوجد نباشند و اهل سماع خاموش باشند و دو زانو نشینند و دل را بجناب حق سبحانه و تعالی حاضر دارند و منتظر عطا و فیض جناب حق سبحانه و تعالی باشند و چون غالب شود سماع بر کسی از اهل مجلس و بر خیزد و همه موافقت وی کنند- نزد شیخ اکبر سماع مفید رفع درجه نمی تواند شد اگر چه مباح ست و شوق می انگیزد

جوهر صاحب کیمیای سعادت قدس سره میفرمایند که سماع مباح به هیچ سبب حرام نشود باید که از ان حذر کند سبب اول آنکه از زنی شنود یا از کودکی که در محل شهوت باشد اگر چه کسی را دل بکار حضرت خداوند تعالی مستغرق بود و سماع از کودکی که در محل فتنه نباشد مباح ست و از زنی که زشت بود مباح ست اگر آواز از پس پرده شنود و بیم فتنه باشد حرام والا مباح بدلیل آنکه دو کنیزک در خانه حضرت عائشه رضی الله تعالی عنها سرود میگفتند و آواز ایشان حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه آله و اصحابه می شنیدند سبب دوم آنکه با بربط و چنگ و بربط و طبل بزرگ از سودا نایان عراق بود و طبل و شاهین و دف اگر چه دران جلاجل بود حرام نیست و دف و پیش حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم زده اند و در عروسی دف زدن و دولنه و طبل حاجیان و غازیان خود رسم است اما طبل محتشمان حرام بود که شعار ایشان است و آن طبلیست دراز بود میان باریک و هر دو سر پهن و حضرت امام شافعی قدس سره میفرمایند دلیل بر آنکه شاهین حلال ست که آواز آن در گوش مبارک حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم آمد انگشت مبارک در گوش مبارک کردند و حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنهما

فرمودند گوش دار چون دست بدارد مرا خبر دهد پس رخصت داد ان حضرت ابن عمر را تا گوش دارد دلیل آن باشد که مباح ست اما انگشت در گوش مبارک کردن دلیل آنست که دران وقت حالی بوده باشد شریف وسبب سوم آنکه در سرود فحش باشد یا هجا یا طعن در اهل دین یا صفت زنی معروف باشد که صفت زنان پیش مردان گفتن نشاید اما شعری که دران صفت زلف وخال وجمال وصورت بود وحدیث وصال وفراق وانچه عادت عشاق ست گفتن وشنیدن آن حرام نیست واگر کسی در اندیشه خود هر زنی که او را دوست دارد یا بر کودکی فرو آرد اندیشه وی حرام بود واگر بزن وکنیزک خود سماع کند حرام نبود اما صوفیان وکسانی که ایشان بدوستی حضرت خداوند تعالی مشغول ومستغرق باشند وسماع بران کنند زیان ندارد وکه ایشان از هر یکی معنی فهم کنند که در خور احوال ایشان باشد سبب چهارم آنکه شنود جوان باشد وشهوت بروی غالب ودوستی حضرت حق تعالی نشناسد چون حدیث زلف وخال وصورت نیکو شنود شیطان شهوت او را بجنباند سبب پنجم آنکه عوام که سماع بعادت کنند بر طریق عشرت وبازی این مباح باشد اما بشرط آنکه پیشه نگیرند ومواظبت بران نکنند که چنانکه بعضی از گنهکاران صغیره است چون بسیار شود بدرجه کبیره رسد یعنی از چیزها مباح ست بشرط آنکه گاه گاه بود واندک چون بسیار شود حرام بود چه زنگیان یک بار در مسجد بازی کردند حضرت سید عالم صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه منع نفرمودند اگر مسجد را بازیگاه سازند وی منع فرمودی ومزاح کردن گاه گاه مباح ست لیکن اگر کسی بعادت گیرد مسخره باشد

جوهر صاحب فوائد الفواد قدس سره میفرمایند که ذکر حضرت شیخ شهاب الدین سهروردی قدس سره افتاد که ایشان سماع نشنیدی حضرت سلطان المشائخ قدس الله تعالی بر کتهم بر لفظ مبارک راندند که حضرت شیخ نجم الدین کبری قدس سره فرمودی هر نعمتی که در بشر ممکن ست شیخ شهاب الدین را داده اند الا ذوق سماع وفرمودند که وقتی حضرت شیخ اوحد الدین کرمانی قدس سره بر شیخ شهاب الدین آمد شیخ مصلای خود پیچیده در زیر زانو نهاد وایستاد یعنی نزد مشائخ بغایت تعظیم ست الغرض چون شب در آمد شیخ اوحد الدین سماع طلبید شیخ شهاب الدین قوالان را طلب فرمود ومقام سماع مرتب کرد وخود بگوشه رفت وبطاعت وذکر مشغول گشت شیخ اوحد الدین وآنها که اهل سماع بودند بسماع مشغول شدند چون بامداد شد خادم خانقاه بخدمت شیخ شهاب الدین آمد وگفت شب را سماع بود هر آئینه این جماعت را نهاری باید شیخ فرمود که شب را سماع بود وخادم گفت آری شیخ گفت من خبر ندارم بعد ازان حضرت سلطان المشائخ فرمودند که غایت استغراق شیخ نگرید که چنان

در ذکر مشغول بوده است که از غلبه سماع خبر نداشته و هر بار که سماع فرو داشت میکردند و اہل سماع قرآن میخواندند شیخ می نشنید و سماع ایشان با چندین غلبه نمی شنید بباید دانست که تا چه مشغولی است

جوہر دوم کرامات انجیات مذکور است که حضرت شیخ برہان الدین قدس سره میفرمودند که بندگی حضرت شاہ شمس محمد عارف قدس سره مریدان خود را آگاہ نمیساخت مجلس سماع میداشتند که روزه علی میداشتند و میفرمودند که چون مشایخ طریقت را در حین سماع وجد وارد می شود و رقص صورت می بندد و ران حالت لگد فنا بر زمین و زمان میزنند و آستین بهت از دو جهان می افشانند اما بعد از فراغ آن تجدید وضو لازم نمی دانند و بهمان طہارت نماز می خوانند اگر منکری بر بن حرف انگشت اعتراض نهد و بگوید که اگر سماع ایشان از نتایج نجوی ست پس مستلزم نقض طہارت ست و اگر در ان حالت با خود حاضر اند پس مستدعی بدعت ست جواب او نیست که اسقاط شعور ایشان از نظر جذبات بشنا پسقوط نور چراغ ست در حضور آفتاب نه بینی که چون چراغ را در آفتاب گذارند کیفیت ضیا از لمعه اش خارج نشود بلکه در مقابله تجلیات آفتاب جهان تاب مضمحل و متلاشی نماید و باز چون در خانه تاریکش درانند احتیاج باقتباس نخیفته همچنان بر صرافت اصلی تابان باشد و میفرمودند که سماع حقیقی را که در ضمیر انسان مضمر ست بظهور می آرد و نقاب از جمال شاہد بمثال در حال بر میدارد لهذا قال ابو طالب المکی فی قوت القلوب من انکر السماع فقد انکر سبعین صدیقا من الصحابه و التابعین ۵

هر که شد محرم دل در حرم یار بماند	وانکه این کار ندانست در انکار بماند

جوہر آداب سماع سه چیز ست زمان مکان اخوان - دیگر ادب آنست که همه سر در پیش افکنند و در میان سخن نگویند و آب نخورند و از جوانب ننگرند و دست و سر نجنبانند و بتکلف هیچ حرکت نکنند و چنانکه در تشهد نماز نشستند باد ب بنشینند و هم دل با حق تعالی دارند و با غیار نگیرند و چون کسی بسبب غلبات وجد بر خیزد و با وی موافقت کنند شافعی گوید که جماعت در تراویح و ضع عمر ست و این بدعت نیکوست و بسیار خیر ہاست بدعت مذموم آن بود که مخالفت سنتی بود اتفاق فقہاست که در سماعی که فسق نباشد نشستن آن مباح ست چنانکه در وقت عروسی و ولیمه و هنگام آمدن از سفر و ختان و وقت تمام شدن قرآن مجید پس مطلقا حرام گفتن سماع را نشاید تا بکفر نکشد حرام چند قسم ست یکی بعینه حرامست چنانکه زنا و قتل و غیر ہا دوم بغیره است چنانکه نغمه اجنبیت بعضی امور قبیحه حرامست وگرنه بعینه حلال ست پس بعضی امور بعینه حلال باشد و بغیره حرام بود آنرا مطلق حرام گفتن نمی باید هر جا که اختلاف علما باشد بحث و مباحثه کردن ان سبب فتنه بود

جوهر مثال صورت که بعد از چشم پوشیدن دیده می شود مراد روح آن صورت ست نه بدن و ارواح مردم همان صورت که در عالم شهادت داشتند بی بدن موجود اند و همه وقت در نظر میتوانند حاضر شد هر کس که در خواب رود خواه آگاه خواه غافل روح او بچشم و گوش و زبان و جمیع حواس و قوی باطن بی وسیله قوی ظاهری بدن لطیف گرفته در عالم ملکوت میبیند و دل هر کسی که آگاهی و لطافت حاصل کرده در ملکوت صورتها نیک و لطیف بیند و مخطوظ شود و دل هر که زیر بار کثافت و غفلت تن ست صورتهای کریه و مهیب می دیده باشد و بانچه در ناسوت با و گرفتار ست همان را مشاهده نماید و بی حظ و بی مزه گردد پس عالم مثال کلید عالم ملکوت ست صور ناسوتیه فنا پذیر ست و صور ملکوتیه اصل صور ناسوتیه است هیچگاه فانی نشوند و همیشه باقی مانند و عالم ملکوت را عالم خواب و لطافت گویند و عالم ناسوت را عالم بیداری و کثافت نامند

جوهر حضرت شیخ فانی فی الله و باقی بالله شاه کلیم الله قدس سره العزیز در کشکول میفرمایند که مشائخ وضع برزخ قرار داده اند مقصود ازین اجماع متفرقات چه آمد بے تفرقهٔ حواس و هجوم خطرات از توحید علمی باز می ماند برزخ جمعیت حواس بهم ساند مخصوص وقتیکه برزخ ادب خواه باشد که بملاحظه صورت وهمی یا حقیقی آن برزخ که از شان او طلب ادب باشد خشوع و خضوع در حضور پیدا می شود و آن نافع است و کثرت ممارست معنی که در ان برزخ سودمند در سالک پیدا می آرد که اندیشه بهر چه پرورده شود رنگ آن گیرد که آن هیولانی صفت است و هر صورت را قابل ست و هر مکون برزخ می تواند شد چه برزخ بمعنی واسطه است میان دل و مقصود که آن از نهایت لطافت و تنزه مدرک نمی شود پس جمال آنرا در آنچه حاضر سازند آن برزخ باشد و از دره تا خورشید و از فرش تا عرش همه جلوه گاه اوست در انچه نظر کنی اگر دیده بینا داشته باشی آنرا بینی آری تفاوت در برازخ هست مثلاً برزخ شیخ صورت معنی دیگر باشد و هر برزخ حجر و کلوخ صورتش چیزی دیگر بود و هر چند برزخ لطیف بود و از معانی معقوله بود کار نیکو بود و هر چند کثیف بود و از صور مرئیه بود کار زبون تر بود و مشائخ بحسب استعداد برزخی مقرر سازند آنرا که قوت حافظه بود از عالم معانی معقوله کلیه فرمایند و آنرا که نه آن بود از عالم صور محسوس جزئیه فرمایند اما مختار این بی هیچ آنست که حالت سالک تجسس باید نمود که کدام چیز در نفس او وقع عظیم دارد و کدام شی در دیده او جمال دارد مثلاً شخصی ست که عاشق پسری بود بعشق او واله و شیدا پس جمال آن پسر در دیده او از جمال شیخ بیشتر باشد شیخ برزخ خود نفرماید بلکه برزخ همان پسر فرماید و اشتغال و مراقبات

که کثرت شغل آنرا از ان واسطه آهسته آهسته خواهد کشید و از تعلقات صوری به تعلقات معنوی خواهد رسانید
و نیز مثلاً شخصی ست که جمال گل و چمن دریده او از همه بغایت زیباست بر رخ این همین گل باید داشت که
شیخ اگر جمال خود فرماید آن کار که دران صورت می کرد درین صورت نتواند کرد اما شغل او را ازین
ورطه خواهد کشید و قس علی ذلک۔

جوهر در شحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که کشف قبور آنست
که روح صاحب قبر متمثل می شود بصورت مناسب از صور مثالی و صاحب کشف بر او در آن صورت بدیده
بصیرت مشاهده می کند اما چون شیاطین را قوت تمثل و تشکل بصور و اشکال مختلفه می باشد از انجهت
خواجگان ما این کشف را اعتباری نگرفته اند و طریقه ایشان در زیارت اصحاب قبور آنست که چون
بسر قبر عزیزی رسند خود را از همه نسبتها و کیفیتها تهی سازند و منتظر نشینند تا چه نسبت ظاهر می شود از آن
نسبت که ظاهر می شود حال صاحب قبر معلوم کنند و طریق ایشان در صحبت مردم همگانه همین وجه است
که هر که پیش ایشان نشیند بباطن خود نظر کنند هر چه بعد از آمدن آن کس ظاهر شود دانند که آن نسبت
از دست و ایشان را در ان دخل نیست بسبب آن نسبت با وی زندگانی کنند از لطف و قهر و غیره
شیخ اکبر قدس سره این را تجلی مقابله فرموده اند و ظهور آنرا یعنی بواسطه کمال جلا و صفاست که باطن
منور ایشان را حاصل ست و آئینه حقیقت ایشان از نقوش کونیه پاک و صاف شده است و بسبب
کمال محاذات که بآن ذات بی کم و کیف دارد جز تجلی ذاتی در و هیچ نماند و هر گاه که ویرا بطبع وی
باز گذارند نخواهد آن امر بی کیف هیچ چیز دیگر در وی ظاهر نخواهد شد پس هر چه دران آئینه پیدا خواهد آمد
از ان او نخواهد بود بلکه بواسطه تقابل شخصی خواهد بود که در وی منعکس گشته

جوهر بدانکه شرط در اشراف خاطر نفی خواطر خود ست پس خود را از جمیع نسب و خطرات خالی
کرده بصفت علمی او سبحانه طرف باطن شخص مقابل متوجه شود پس هر چه از خیر و شر و نور و ظلمت و غیر آن
در باطن منعکس گردد بداند که عکس شخص مقابل ست۔

جوهر بعضی میفرمایند که پشت بقبله مقابل سینه میت نزدیک قبر نشیند و در صورت عذر جایی که
خواهد نشسته فاتحه بروح او بخواند بعد از ان بصفت علمی او سبحانه و تعالی متوجه شود پس هر چه از
آثار سعادت و شقاوت ظاهر گردد بداند که عکس صاحب قبرست اگر حرارت و اثری از عقوبت از
قبر یابد فاتحه بخواند و ختم تهلیل بروح او بخشد و متوجه شود تا آنکه آن حرارت به برودت مبدل گردد و اثر عقوبت نماند

جوهر در شحات مذکورست که حضرت خواجه عبید الله احرار قدس سره میفرمودند که نزد ارباب تحقیق

مقرر شده است که ترقی بعد الموت واقع است و سخن حضرت شیخ محی الدین عربی قدس سره ناظر باین است ایشان فرموده اند که در تجلی از تجلیات با بو الحسین نوری قدس سره جمع شدم مرا تقبیل کرد و از من پرسید گفتم نه تو گفته که تشنه توحید از غیر سیراب نشود تجلی شد گفتم چون دون از عالی فرا گیرد از غیر فرا نگرفته است و غیر ازین سخنان از ارباب تحقیق بسیار است که دلالت میکند بر ترقی بعد الموت و صاحب نفحات قدس سره فرموده که حضرت شیخ اکبر قدس سره در بعضی از مواضع فتوحات فرموده اند که از ان مردم که نفی ترقی بعد الموت کرده اند یکے شیخ ابو الحسین نوریست پس حال اولیا بعد الموت از دو امر بیرون نیست یا بعلم یقین دانسته که ترقی واقع است یا دانسته که واقع نیست اگر دانسته که واقع است ثبت المدعی و اگر دانسته که واقع نیست این علم دیگر ست که بعد از موت او را حاصل شد پس بهر حال ترقی بعد الموت حاصل ست۔

جوہر در الفاظ مصطلحہ حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی قدس سرہ صاحب نفحات

قدس سره میفرمایند که از کلمات قدسیه حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره هشت کلمه است که بنا بر طریقه خواجگان قدس الله تعالی ارواحهم برانست هوش اول و دوم و نظر بر قدم و سفر دوم وطن و خلوت در انجمن و یاد کرد و بازگشت و نگاهداشت و یاداشت و سه کلمه دیگر ست از جمله مصطلحات این طائفه علیه و آن وقوف زمانی و وقوف عددی و وقوف قلبی ست هوش دوم آنست که هر نفسی که از درون بر اید باید که از سر حضور و آگاهی باشد و بغفلت بآن راه نیابد و شیخ سعد الدین کاشغری قدس سره فرموده اند که هوش دوم یعنی انتقال از نفسی بنفسی می باید که از سر غفلت نباشد و از سر حضور باشد هر نفسی که میزند از حق سبحانه و تعالی غافل و غافل نباشد درین طریقه رعایت و حفظ انفاس را اهم دانسته اند یعنی باید که جمیع انفاس بر نهج حضور و آگاهی مصروف شود اگر کسی محافظت نفس نمیکند میگویند فلان کس نفس گم کرده است یعنی طریق روش گم کرده است و حضرت خواجه بهاء الدین قدس سره فرموده اند که بناء کار درین راه بر نفس باید کرد و نفس را نگذارد که ضائع گردد و در خروج و دخول نفس و حفظ ما بین النفسین سعی نماید که بغفلت فرو نرود و هر نیابد شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره در شرح رباعیات آورده اند که شیخ ابو الجناب نجم الدین الکبری قدس سره در رساله فواتح الجمال میفرمایند که ذکری که جاریست بر نفوس حیوانات انفاس ضروریانیست زیرا که در برامدن و فرو رفتن نفس حرفها که اشارت بغیب هویت حق سبحانه و تعالی ست گفته می شود اگر خواهند و اگر نخواهند و همین حرفهاست که در اسم مبارک الله ست و الف و لام از برای تعریف ست و تشدید لام از برای مبالغه در ان تعریف

پس می باید که طالب ہوشمند در نسبت آگاہی بحق سبحانہ وتعالی بہین وجہ باشد کہ در وقت تلفظ باین حرف شریف ہویت ذات حق سبحانہ وتعالی ملحوظ وی باشد و در خروج و دخول نفس واقف بود کہ در نسبت حضور مع اللہ فتوری واقع نشود تا بر سد بدانجا کہ بی تکلف نگاہداشت این نسبت ہمیشہ حاضر دل او بود و بتکلف نتواند کہ این نسبت را از دل دور کند و نظر بر قدم آنست کہ سالک را در رفتن و آمدن ہمہ جا نظر او بر پشت پای او باشد تا نظر او پراگندہ نشود و بجاے کہ نمی باید نیفتد و می شاید کہ نظر بر قدم اشارت بسرعت سیر سالک بود در قطع مسافات ہستی و طی عقبات خود پرستی یعنی نظرش (ا ز اشعار خواجہ بزرگ رحمۃ اللہ علیہ)
بہر جا کہ منتہی شود فی الحال قدم بہان نہد و سفر در وطن آنست کہ سالک در طبیعت بشری سفر کند یعنی از صفات بشری بصفات ملکی و از صفات ذمیمہ بصفات حمیدہ انتقال فرماید و از خواجہ بہاء الدین قدس سرہ پرسیدند کہ بنا و طریقہ شما بر چیست فرمودند خلوت در انجمن بظاہر با خلق و بباطن با حق سبحانہ وتعالی یعنی از درون شو آشنا از برون بیگانہ وش و این چنین زیبا روش کم می بودند جہان خواجہ اولیا، کبیر قدس سرہ فرمودہ اند کہ خلوت در انجمن آنست کہ اشتغال و استغراق در ذکر ہمہ تبہ رسد کہ اگر بازار در اید ہیچ سخن و آواز نشنود بسبب استیلاء ذکر بر حقیقت دل و جان و ذکر و عبارت از ذکر لسانی و یا قلبی ست و بازگشت آنست کہ ہر بار کہ ذاکر بزبان دل کلمہ طیبہ را بگوید در عقب آن بہمان زبان گوید کہ خداوندا مقصود من توئی و رضاء تو زیرا کہ این کلمہ بازگشت نفی لذت است و خواہش کہ بیاید از نیک و بد تا ذکر او خالص ماند و سر او از ما سوا فارغ گردد و اگر مبتدی در بدایت ذکر بکلمہ بازگشت از خود صد تبہ در نیاید باید کہ ترک آن نکند زیرا کہ بتدریج آثار صدق بظہور می آید و نگاہداشت عبارت از مراقبہ خواطر است چنانکہ در یکدم چند بار کلمہ طیبہ را بگوید کہ خاطر او بغیر نرود و حضرت مولانا سعد الدین قدس سرہ در معنی این کلمہ فرمودند باید کہ یک ساعت و دو ساعت و زیادت از دو ساعت آنمقدار کہ میسر شود خاطر را نگاہدارد کہ غیری بخاطر وی نگذرد و خدمت مولانا قاسم علیہ الرحمۃ کہ از کبار اصحاب و مخصوصان حضرت ایشان بوده اند روزی بتقریبی میفرمودند کہ ملکہ در نگاہداشت بآن درجہ رسیدہ است کہ از وقت طلوع فجر تا چاشت دل را از خطور اغیار نگاہ می توان داشت بر وجہی کہ در این مقدار کہ زمان قوت متخیلہ از عمل خود معزول گردد و معزول قوت متخیلہ تمام از عمل اگرچہ نیم ساعت باشد نزد اہل تحقیق امری بغایت عظیم ست و آن از نوادر ست و بعضی کمل اولیا را احیانا اتفاق دست میدہد چنانچہ حضرت شیخ محی الدین ابن عربی قدس سرہ در فتوحات مکی آنجا کہ بیان سجود قلب کردہ اند و را سولہ و اجو بخواجہ محمد علی حکیم ترمذی تحقیق این سجود فرموده اند یاد کرده است کہ مقصود از این سجود

آنست عبارت از دوام آگاہی ست بحق سبحانہ وتعالی بر سبیل ذوق وبعضی باین عبارت گفتہ اند کہ حضور بی غیبت ست ونزد اہل تحقیق مشاہدہ استیلا رشہود حق سبحانہ وتعالے ست بر دل بسط حب ذاتی کہ کنایت از حصول یاد داشت ست وحضرت ایشان در شرح این چہار کلمہ کہ مذکور شد این عبارت فرمودند کہ یاد کرد عبارت از تکلف ست در ذکر و بازگشت عبارت از رجوع است بحق سبحانہ وتعالی بران وجہ کہ ہر بار کہ کلمہ طیب را گوید از عقب آن بدل اندیشہ کہ خداوند مقصود من توئے ونگاہداشت عبارت از محافظت این رجوع ست بی گفت زبان ویاد داشت عبارت از رسوخ است در نگاہداشت ووقوف زمانی حضرت خواجہ بہاء الدین قدس سرہ فرمودند کہ وقوف زمانی کہ کارگذار رونده راہ است آنست کہ بندہ واقف احوال خود باشد کہ در ہر زمان صفت وحال او چیست موجب شکرست یا موجب عذر وحضرت مولانا یعقوب چرخی قدس سرہ فرمودند کہ حضرت خواجہ بہاء الدین قدس سرہ مراد در حال قبض باستغفار امر فرمودند ودر حال بسط بشکر فرمودند کہ رعایت این دو حال ووقوف زمانی ست وہم خواجہ بہاء الدین قدس سرہ فرمودند کہ بنا کار سالک را در وقوف زمانی بر ساعت نہادہ اند تا دریابندہ نفس شود کہ بحضور می گذرد یا بغفلت کہ اگر بر نفس بنا کنند دریابندہ این دو صفت نشود ووقوف زمانی نزد صوفیہ عبارت از محاسبہ ست وحضرت خواجہ بہاء الدین قدس سرہ فرمودند کہ محاسبہ آنست کہ بر ساعتی آنچہ بر او گذشتہ است محاسبہ بکنم کہ غفلت چیست وحضور چیست می بینم کہ بہ نقصانست باز گشت بکنم وعمل دیگر می گیرم ووقوف عددی عبارت اند رعایت عدد ست در ذکر وحضرت خواجہ بہاء الدین قدس سرہ فرمودند کہ رعایت عدد در ذکر قلبی برای جمع خواطر متفرقہ است وآنچہ در کلام خواجگان قدس اللہ تعالے اسرارہم واقع است کہ فلانی مرفلانے را بوقوف عددی امر فرمودہ مقصود ذکر قلبی ست بارعایت عدد نہ مجرد رعایت عدد در ذکر قلبی وذاکر باید کہ در یک نفس سہ کرت یا پنج کرت یا ہفت کرت ویا بست ویک کرت گوید وعدد وطاق را لازم شمرد وحضرت خواجہ علاء الدین عطار فرمودند کہ بسیار گفتن شرط نیست باید کہ ہر چہ گوید از سر وقوف گوید وحضور باشد تا فائدہ بران مترتب شود وچون در ذکر قلبی عدد از بست ویک بگذرد واثر ظاہر نشود ودلیل باشد بر بیحاصلی آن عمل واثر ذکر آن بود کہ در زمان نفی وجود بشریت منتفی شود ودر زمان اثبات اثرے از آثار تصرفات جذبات الوہیت مطالعہ افتد وآنکہ حضرت خواجہ بہاء الدین قدس سرہ فرمودند کہ وقوف عددی اول مرتبہ علم لدنی ست می تواند بود کہ نسبت باہل بدایت اول مرتبہ علم لدنی مطالعہ این آثار تصرفات جذبات الوہیت بود کہ حضرت خواجہ علاء الدین قدس سرہ فرمودہ اند چہ آن کیفیتی وحالتی است

کہ موصل ست بمرتبہ قرب علم لدنی و ان مرتبہ مکشوف می شود و نسبت باہل نہایت وقوف عددے کہ اول مرتبہ علم لدنی ست آن باشد کہ ذاکر واقف شود بر سریان واحد حقیقی در مراتب اعداد کونے ہمچنانکہ واقف ست بر سریان واحد عددی در مراتب اعداد جسمانی حضرت مولوی جامی قدس سرہ در شرح رباعیات فرمودند رباعی

در مذہب اہل کشف و ارباب خرد	سار یست احد در ہمہ افراد عدد
زیرا کہ عدد گرچہ بر و لست ز حد	ہم صورت ہم مادہ اہل ہست احد

و حقیقت این وقوف ست کہ اول مرتبہ علم لدنی ست و وقوف قلبی ہر دو معنی محصول ست یکی آنکہ دل ذاکر واقف و آگاہ باشد بحق سبحانہ و تعالیٰ و آن از مقولہ یاد داشت ست حضرت ایشان در بعضی از کلمات قدسیہ خود نوشتہ اند کہ وقوف قلبی عبارت از آگاہی و حاضر بودن دل ست بجناب حق سبحانہ و تعالیٰ بر آن وجہ کہ دل را ہیچ با یستی غیر از حق سبحانہ و تعالیٰ نباشد و جایی دیگر فرمودہ اند کہ در عین ذکر ارتباط و آگاہی بندگو بشرط ست و این آگاہی را شہود و وصول و وجود و وقوف قلبی گویند و معنی دوم آنست کہ ذاکر از دل واقف بود یعنی در اثنای ذکر متوجہ باین قطعہ لحم صنوبری الشکل کہ در ایجاز دل میگویند و در جانب ایسر صدری پستان چپ واقع است و او را مشغول دگو یا بذکر گرداند و نگذارد کہ از ذکر و مفہوم ذکر غافل و ذاہل گردد و حضرت خواجہ بہاء الدین قدس سرہ در ذکر حبس نفس و رعایت عدد لازم نمی شمردہ اند اما وقوف قلبی را ہر دو معنی کہ گفتہ اند لازم شمردہ زیرا کہ خلاصہ آنچہ مقصود ست از ذکر و وقوف قلبی است

جوہر ہوش در دم یعنی انتقال نفس نفس می باید کہ از سر غفلت نباشد و نظر در تقدم یعنی سالک را در وقت آمدن نظر بر پشت پای می باید تا نظر او پراگندہ نشود و بجایی کہ نمی باید نیفتد و خلوت در انجمن یعنی خلوت می باید کہ در میان خلق باشد بظاہر بخلق و بباطن بحق تعالیٰ تا خلق از احوال او واقف نباشد و احوال او بغارت نبرند و سفر در وطن یعنی سفر او می باید کہ از طبیعت بشری بہ صفات ملکی و از صفات مذمومہ بصفات مرضیہ حمیدہ انتقال کند یاد کرد عبارت از انست کہ تکرار کند ذکری را کہ از در ویشے بوی رسیدہ و بازگشت عبارت ست از آنکہ گوید در عقب ہر ذکری خداوندا مقصود من از ذکر رضاے خداوند تعالیٰ ست و نگہداشت عبارت از بنکہ در ویش دل خود را نگہدارد از انکہ غیر در خاطر نگذرد و یاد داشت آنکہ دل خود را با بجناب دارد و محو و از لباس حرف و صوت عربی و فارسی و مجرد از جمیع جہات بعضے اینمعنی را مشاہدہ می گویند۔

جوہر خرابات اشارت بوحدت ست اعم از وحدت افعالی وصفاتی وذاتی واہتدای آن عبارت از مقام فنای افعال وصفات ست وخرابائی سالک عاشق لاابالی ست کہ از قیدیت تمایز افعال وصفات واجب وممکن خلاص یافتہ افعال وصفات جمیع اشیا محو در افعال وصفات الہی وارد ہیچ صفتی بخود وبدیگران منسوب ندارد ونہایت این خرابات مقام فنای ذات ست کہ ذوات ہمہ را محو ومنعدم در ذات حضرت متعالی یابد۔

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ ۵ خرابائی شدن از خودرہائی ست ۔خودی کفرست اگرچہ پارسائی ست ۔شارح قدس سرہ سالک ناسک تبرک رسوم وعادات وقیود واز خودرہائی وخلاص یابد وخودی خود را مطلقا باز گذارد وچہ اضافت فعل وصفت وہستی کجا ونمودن نسبت بحقیقت کفرست زیرا کہ کفر پوشیدن حق بتعین وہستی خود ونیز ست بامعنی کہ وجود یا صفت یا فعل را بغیر حق منسوب دارد پس حق را پوشانیدہ باشد واظہار غیر نمودہ وپارسائی عبارت ست از اعراض از مقتضیات طبیعی وشہوی یعنی اگرچہ این پارسائی صفات مستحسنہ است موجب خودبینی باشد سالک ہنوز از مقام کفر نگذشتہ

ہمچنان حق را در خود پوشانیدہ ست

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ ۵ خرابات آشیان مرغ جانست ۔خرابات آستان لامکانست شارح قدس سرہ چون نہایت سیر عروجی مقام وحدت ست وبازگشت روح انسانی آنجا خواہد بود پس ہر آینہ خرابات کہ مقام وحدت ست آشیان مرغ جان انسانی ومنزلگاہ حقیقی او باشد وخرابات آستان لامکان ست زیرا کہ خرابات مقام وحدت ست اعم از انکہ وحدت افعالی وصفاتی باشد یا ذاتی ومقام توحید صفات آستان لامکان توحید ذاتی ست چہ اول بتوحید صفاتی میرسند واز انجا بتوحید ذاتی وتا از آستان نگذری قدم در خانہ توان نہاد

جوہر خرابات وحدت مقام رندان لاابالی ست وایشان شراب بیخودی در سر گرفتہ اند ودر مستی آن از ہستی خود رستہ رندکسی را گویند کہ از احکام کثرات وتعینات معرا گشتہ۔

جوہر مستی عبارت از حیرت وولولہ ایست کہ در مشاہدہ جمال دوست سالک صاحب شہود را دست میدہد وخمار عبارت از احتجاب محبوب است بحجب عزت وظاہر شدن پردہائی کثرت بر روی وحدت واین مقام تلوین است

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ ۵ بت اینجا مظہر عشق ست ووحدت ۔بودن زنار بستن عقد محبت شارح قدس سرہ از عشق درین محل حقیقت مطلقہ مراد ست چنانچہ شیخ فخر الدین عراقی قدس سرہ در لمعات

فرمودند زیرا کہ نزد اہل کشف و شہود جمیع موجودات مظہر آن حقیقت اند و بصورت ہمہ اوست کہ تجلی و ظہور فرمودہ یعنی اینجا کہ مخرب پاک ارباب کمال ست بت مظہر عشق ست کہ ذات مطلقہ اوست و چون در صورت بت حق ظاہر باشد ہر آئینہ بت باین اعتبار متوجہ الیہ ہمہ ارباب کمال باشد و ہر منظرے را نیز باین اعتبار متوجہ الیہ بت می توان گفت چہ محبوب حقیقت ست کہ در صورت او پیدا آمدہ و ازین رہگذر ذات مقصود متوجہ الیہ امد و نادرین محل کہ ارباب حال فرمودہ اند اشارت بایستن عقد و بندگی خدمت و طاعت محبوب حقیقت است و در ہر مرتبہ کہ باشد۔

جوہر بدانکہ چشم اشارت ست بشہود حق در اعیان و استعدادات ایشان و آن شہود معبر بصفت بصیری ست و صفات از نور کہ صاحب ذات ست معبر بابرو ست و لب اشارت بانفاس رحمانی کہ افاضہ وجود بر اعیان می نماید و زلف اشارت بتجلی جمالی ست در صورت مجالی جسمانی و خط اشارت بحقیقت من حیث ہی ہی کہ شامل خفا و ظہور و کمون و بروز ست و خال اشارت بنقطہ وحدت ست من حیث الخفا کہ مبدا و منتہا ے کثرت ست۔ شرح گلشن راز

جوہر صاحب گلشن راز قدس سرہ ؎ چو کفر و دین بود قائم بہستی ۔ شود توحید عین بت پرستی شارح چون کفر و دین بحسب صورت از امور متضادہ اند قائم بہستی و وجود اند و ہستی مطلق حق ست پس ہر آئینہ کہ توحید و یگانہ گردانیدن حق عین بت پرستی باشد چہ اگر کفر و بت را من حیث الحقیقت غیر او نے شریک باشد و قابل توحید حقیقی نباشد ایضاً چو اشیا بہستی ہا مظاہر از انجملہ یکے بت باشد آخر یعنی چون تمام موجودات مظاہر و مجالی ہستی حق اند کہ حق عبارت از وست و بصورت نقش ہمہ ظاہر و تجلی ست ہر آئینہ از انجملہ مظاہر یکی بت کہ کافران او را عبادت میکنند بت بواسطہ مظہریت کہ دارد باطل نیست چہ از حکیم مطلق عبث نمی آید در ضمن خلق و ایجاد ہر موجودی حکمت و فائدہ است ؎

ہر چہ بینی محض خیر و حکمت ست	گر ترا از وی رحمت و گر زحمت ست
زانکہ نامد فعل باطل از حکیم	فعل حق باطل نباشد ای سلیم

جوہر در اصطلاحات۔

بتکدہ و بتخانہ و شراب خانہ و دیر و خرابات و حالم معنی باطن عارف کامل میگویند۔

پیر مغان و دیر خرابات و خمار و بادہ فروش مرشد کامل میگویند۔

ترسا مرد روحانی را گویند کہ از صفات ذمیمہ و نفس امارہ خلاص یافتہ باشد و متصف بصفات

حمیدہ ستودہ باشد۔

تر سابچہ واردات غیبی را گویند کہ از عالم غیب در دل سالک فرود آید۔

گبر و کافر کسی کہ یکرنگ و روحدت شدہ و روی از ماسوی اللہ تعالے برتافتہ۔

می ذوق آگویند کہ از ازل سالک سرزندہ او را خوشوقت گرداند۔

ساغر و پیمانہ کسی کہ مشتابدہ انوار غیبی و ادراک مقامات کند۔

زنار علامت یکرنگی و یک جہت شدن را گویند۔

یار و دلبر و محبوب و صنم و دوست تجلی صفات را گویند۔

غمزہ و بوسہ و فیض جذبہ باطن را گویند۔

لب و دہان صفت حیات را گویند۔

چشم و ابرو و جمال کلام و الہام غیبی را گویند۔

قلاش و قلندر اہل تزک را گویند۔

شیدا اہل جذبہ و اہل شوق را گویند۔

ساقی و مطرب فیض رسانندگان معنی را گویند۔

شراب و بادہ بمعنی محبت ست۔

می لعل خون عاشقان کہ از راہ دیدہ در جام کنارش ریزند۔

مستی فرو گرفتن عشق با جمیع صفات دست و خراب استغراق را گویند و مست و شیدا اہل حزن و ذوق را گویند۔

اقامت علیہ عشق را گویند۔

رجعت بجہت ایتمام وصول بقہر بطریق انقطاع را گویند۔

قلاشی معائرت و مباشرت اعمال را گویند۔

اوباش آن کہ غم ثواب و عقاب نکند۔

قلندر و قلاش اہل صفا و اہل ترک و اہل فنا را گویند۔

شمع نور اللہ را گویند۔

کباب پرویش دل و تجلیات حق۔

صبوحی مماذنہ را گویند۔

صبح طلوع احوال و اوقات و اعمال را گویند۔
بامداد مقام بازگشت احوال و اوقات۔
کفر تاریکی را گویند۔
بت و شاہد معانی مقصود را گویند۔
کشف و شہود مرتبہ عین اللہ را گویند۔
چلیپا عالم طبائع را گویند۔
دیر عالم انسانی را گویند۔
کلیسا عالم حیوانی را گویند۔
طامات معارف را گویند۔
جفا پوشانیدن دل سالک از مشاہدہ۔
جور باز داشتن سالک از سلوک عروج و ختم ظہور صفات قہر را گویند۔
دلدار صفت باسطی را گویند۔
دلبر صفت قابضی را گویند۔
زلف غیب ہویت را گویند۔
گیسوی ظاہر طالب را گویند۔
میخانہ عالم لاہوت را گویند۔
بادہ عشق را گویند۔
وصل عبارت است از نسیان خود بشہود نور وجود حق تعالیٰ۔
وفا عنایت ازلی را گویند۔
غمگساری صفت رحمانی را گویند۔
خال سیاہ عالم غیب را گویند۔
تفرو عبارت است از منقطع کردن دل از جمیع ماسوی اللہ تعالیٰ۔
استحا و عبارت ست از استغراق در ہستی حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ۔
سعادت عبارت ست از خلاص شدن بدیدن حق تعالیٰ۔
شقاوت عبارت ست از حق تعالیٰ باز ماندن۔

جوهر انتخاب غزلیات از دیوان حضرت خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی قدس سره

الا یا ایها الساقی ادر کاسا و ناولها
که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها

بمی سجاده رنگین کن گرت پیر مغان گوید
که سالک بی خبر نبود ز راه و رسم منزلها

شب تاریک و بیم موج و گرداب چنین هائل
کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها

همه کارم ز خود کامی بدنامی کشید آخر
نهان کی ماند آن رازی کز و سازند محفلها

حضوری گر همی خواهی از و غائب مشو حافظ
متی ما تلق من تهوی دع الدنیا و اهملها

ای فروغ ماه حسن از روی خوبان شما
آبروی خوبی از چاه زنخدان شما

عزم دیدار تو دارد و جان بر لب آمده
باز گرد یا برآید چیست فرمان شما

با صبا همراه بفرست از رخت گلدسته
بو که بوی بشنوم از خاک بستان شما

دل خرابی میکند دلدار را گر کینه
زینهارای دوستان جان من و جان شما

ای شهنشاه بلند اختر خدا را همتی
تا بوسم همچو گردون خاک ایوان شما

میکند حافظ دعائی بشنو و آمین بگو
روزی ما باد لعل شکر افشان شما

دل میرود ز دستم صاحبدلان خدا را
دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

دور زمانه مهر کس بر وفا نبیند
نیکی بجای یاران فرصت شمار یارا

کشتی نشستگانیم ای باد شرط برخیز
باشد که باز بینم دیدار آشنا را

در حلقه گل و مل خوش خواند دوش بلبل
هات الصبوح هبوا یا ایها السکارا

آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرفست
با دوستان مروت با دشمنان مدارا

در کوی نیکنامی ما را گذر ندادند
گر تو نمی پسندی تغییر کن قضا را

آن تلخوش که صوفی ام الخبائثش خواند
اشهی لنا و احلی من قبلة العذارا

هنگام تنگدستی در عیش کوش و مستی
کین کیمیای هستی قارون کند گدارا

حافظ بخود نپوشید این خرقه مے آلود
ای شیخ پاکدامن معذور دار ما را

ساقی بنور باده برافروز جام ما — مطرب بگو که کار جهان شد بکام ما
ما و رپیاله عکس رخ یار دیده ایم — ای بیخبر ز لذت شرب مدام ما
هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق — ثبت است بر جریدهٔ عالم دوام ما

حافظ ز دیده دانه اشکی همی فشان
باشد که مرغ وصل کند قصد دام ما

صلاح کار کجا و من خراب کجا — ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا
ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا
چو نسبت است بزهدی صلاح و تقوی را — سماع وعظ کجا نغمهٔ رباب کجا
دلم ز صومعه بگرفت و خرقهٔ سالوس — کجاست دیر مغان و شراب ناب کجا
چو کحل دیدهٔ ما خاک آستان شماست — کجا رویم بفرما ازین جناب کجا

قرار و صبر ز حافظ طمع مدار ای دوست
قرار چیست صبوری که دام و خواب کجا

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل ما را — بخال هندوش بخشم سمرقند و بخارا را
بده ساقی می باقی که وقت نخوابی بافت — کنار آب رکنا باد و گلگشت مصلی را
بعشق ناتمامی جان لایستغنی ست — بآب و رنگ و خال و خط چه حاجت روی زیبا را
نصیحت گوش کن جانا که جان و مال و عقل و دین — جوانان سعادتمند پند پیر دانا را
بدم گفتی و خرسندم عفاک الله نکو گفتی — جواب تلخ می زیبد لب لعل شکر خا را

غزل گفتی و در سفتی بیا و خوش بخوان حافظ
که بر نظم تو افشاند فلک عقد ثریا را

دوش از سر صفای سوی میخانه آمد پیر ما — چیست یاران طریقت بعد ازین تدبیر ما
در خرابات مغان ما نیز همتی شویم — کین چنین رفت است در روزازل تقدیر ما
ما مریدان روی سویی کعبه چون آریم چون — سوی خمخانه خمار دارد پیر ما

بر در میخانه خواهم گشت چون حافظ مقیم
چون خراباتی شدای یار طریقت پیر ما

شب از مطرب که دل خوش باد و یرا — شنیدم نالهٔ جان سوزنی را
چو شوقم دید ساغر بر افروزد — بگفتم ساقی فرخنده پی را

رهائیدی مرا از شر هستی | چو بهبودی بیابی جام مے را
حماک الله عن شر النوائب | جزاک الله فی الدارین خیرا

چو بیجو دگشت حافظ کے تمارد
بیکجو ملکت کاؤس وکے را

صوفی بیا که آینه صافست جام را | تا بنگری صفاے مے لعل فام را
راز درون پرده ز رندان مست پرس | کین حال نیست صوفی عالی مقام را
عشقت نکار کس نشود دام باز چین | کاینجا همیشه باد بدست ست دام را
در بزم دور رید قدح درکش و برو | یعنے طمع مدار وصال دوام را

حافظ مرید جام می ست ای صبا برو
از بنده بندگی برسان شیخ جام را

رونق عهد شباب ست اگر بستان را | میرسد مژده گل بلبل خوش الحان را
ملک آزادگی و کنج قناعت گنجی ست | که بشمشیر میسر نشود سلطان را
بر و از خانه گردون بدرون مطلب | کین بسیه کاسه در آخر بکشد مهمان را
گر چنین جلوه کند مغبچه باده فروش | خاک روب در میخانه کنم مژگان را
نشوی واقف یک نکته ز اسرار وجود | گر تو سر گشته نشوی دایره امکان را

حافظ ما می خور و رندی کن و خوش باش ولے
دام تزویر مکن چون دگران قرآن را

بملازمان سلطان که رساند این دعا را | که بشکر بادشاهی ز نظر مران گدا را
چه قیامت ست جانان که بعاشقان نمودے | رخ همچو ماه تابان دل همچو سنگ خارا
ز رقیب دیو سیرت بخدا همی پناهم | مگر آن شهاب ثاقب مدد ی کند خدا را

بخدا که چرعده تو بجا فظ سحر خیز ۴
که دعاے صبح گاهے اثرے کند شما را

صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را | که سر بکوه و بیابان تو داده ما را
غرور حسن اجازت مگر نداد ای گل | که پرسشی نکنی عندلیب شیدا را
چو با حبیب نشینی و باده پیمائی | بیاد آر محبان باد پیما را

ندانم از چه سبب رنگ آشنائی نیست
سهی قدان سیه چشم ماه سیما را

جز این قدر نتوان گفت در جمال تو عیب
که خال مهر و وفا نیست روی زیبا را

بر آسمان چه عجب گر گفتهٔ حافظ
سماع زهره بر قص آورد مسیحا را

ساقیا بر خیز و دردہ جام ما را
خاک بر سر کن غم ایام را

ساغر مے در کفم نہ تا رسد
بر کشم این دلق ازرق فام را

گر چہ بدنامی ست نزد عاقلان
ما نمی خواہیم ننگ و نام را

بادہ در دہ چند از ین بادغرور
خاک بر سر نفس نافرجام را

محرم راز دل شیدای خویش
کس نمی بینم ز خاص و عام را

حافظ این خرقه بسمتی روزه شب
عاقبت روزے بیابے کام را

میدمد صبح و کله بست سحاب
الصبوح الصبوح یا اصحاب

میچکد ژاله از هوا و مگر
البدام البدام یا احباب

در میخانه ها ببستند مگر
افتتح یا مفتح الابواب

زاهد ار راه رند ما نزند
فاتقوا الله یا اولی الالباب

حافظ غم مخور که شاه نجوست
عاقبت بر کشد ز چهره نقاب

بیا که قصر امل سخت سست بنیاد است
بیار بادہ که بنیاد عمر بر باد است

غلام همت آنم که زیر چرخ کبود
ز هر چه رنگ تعلق پذیرد آزاد است

نصیحتی کنمت یاد گیر و در عمل آر
که این حدیث ز پیغمبر است نه از باد است

مجو درستی عهد از جهان سست نهاد
که این عجوزه عروس هزار داماد است

چه گویمت که بمیخانه دوش مست و خراب
سروش عالم غیبم چه مژده ها داد است

که ای بلند نظر شاهباز سدره نشین
نشیمن تو نه این کنج محنت آباد است

ترا ز کنگرهٔ عرش میزنند صفیر
ندانمت که درین دام گه چه افتاد است

غم جهان مخور و پند من مبر از یاد
که این لطیفه غرم ز ره روی یاد است

رضا بداده بده وز جبین گره بگشای
که بر من و تو در اختیار نگشاده‌ست

نشان عهد و وفا نیست در تبسم گل
بنال بلبل بیدل که جای فریاد است

حسد چه می بری ای سست نظم بر حافظ
قبول خاطر و لطف سخن خداداد است

برو بکار خود ای واعظ این چه فریاد است
مرا فتاد دل از کف ترا چه افتاد است

بکام تا نرساند مرا لبش چون نے
نصیحت همه عالم بگوش من باد است

میان او که خدا آفریده است از هیچ
دقیقه ایست که هیچ آفریده نگشاد است

گدای کوی تو از بیخ فلک سنغنی است
اسیر بند تو از هر دو عالم آزاد است

اگر چه بستی عشقم خراب کرد ولے
اساس هستی من زین خراب آباد است

دلا منال ز بیداد او چو یار کریم
ترا نصیب همین کرده است و این دادست

برو فسانه مخوان و فسون مدم حافظ
کز این فسانه و افسون مرا بسے یاد است

روزه یکسو شد و عید آمد و دلها بجهاست
می بمیخانه بکوش آمد و می باید جست

نوبت زهد فروشان گران جان بگذشت
وقت شادی و طرب کردن رندان بجهاست

باده نوشی که در او هیچ ریائے نبود
بهتر از زهد فروشی که در او زور و ریاست

حافظ از عشق خط و خال تو سرگردانست
همچو پرکار و لے نقطه دل با برجاست

چو لبشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست
سخن شناس نه دلبرا خطا اینجاست

سرم بدنیا دعقبی فرو نمی آید
تبارک الله ازین فتنها که در سر ماست

(برائی تفہیم و تشریح)
درا ندرون من خسته دل ندانم کیست
که من خموشم و او در فغان و در غوغاست

ازان بدیر مغانم عزیز میدارند
که آتشی که نمیرد همیشه در دل ماست

ندای عشق تو دوشم در اندرون نم بود
فضای سینه حافظ هنوز پر ز صداست

روضهٔ خلد برین خلوت درویشانست
مایهٔ محتشمی خدمت درویشانست

گنج عزلت که طلسمات عجایب دارد
فتح آن در نظر همت درویشانست

قصر فردوس که رضوانش دربانی نیست — منظری از چمن نزهت درویشانست
آنچه زرمی شود از پرتو آن قلب سیاه — کیمیائیست که در صحبت درویشانست
دولتی را که نباشد غم آسیب زوال — بی تکلف بنشو دولت درویشانست
خسروان قبله حاجات همانند ولی — از ازل تا بابد صحبت درویشانست
روی مقصود که شاهان جهان طلبند — مظهرش آینه طلعت درویشانست
گنج قارون که فرو میرود از نفرین — خوانده باشی تو که از غیرت درویشانست

حافظ ار جاه و جلال از پی درویشان رفت
همه در بندگی خسرو و سلطان رفت

[illegible] — [illegible]
من نه آنم که ز [illegible] — چار تکبیر زده یکسره بر هر چه که هست
می بده تا دهمت آگهی از سر قضا — کز پی دوش که شد عاشق و بر روی که مست
هر که دوست از پی دشمن [illegible] — تا نپنداری که بی بادیه رفتن خاری بدست

جامه در [illegible] عشق تو سلیمان یابد
یعنی از [illegible] بجز نادر دست

رخ تو در نظر آمد مرا دواهم بود — چرا که جان نکود رنقدی ان نکند

در این زمان دل حافظ در آتش طلب است
که وا شود از دل همچو لاله خود روست

وله

دل سراپرده محبت اوست — دیده آئینه دار طلعت اوست
من که سر بر نیاورم بدو کون — گر دنم زیر بار منت اوست
تو و طوبی و ما و قامت یار — فکر هر کس بقدر همت اوست
دور مجنون گذشت و نوبت ماست — هر کسی پنج روزه نوبت اوست
مالک عاشقی و کنج طرب — هر چه دارم ز یمن همت اوست
هر گل نو که شد چمن آرای — از رخ و بوی صحبت اوست
نقش خاطر مبین که حافظ را — سینه گنجینه محبت اوست

آن سیه چرده که شیرینی عالم با اوست | چشم میگون لب خندان دل خرم با اوست
ما که این نکته توان گفت و از آن کم نزنیم | کشت ما را و دم عیسی مریم با اوست

حافظ از معتقد انست گرامی دارش
زانکه بخشایش بس روح مکرم با اوست

دارم امید عاطفتی از جناب دوست | گردم مبانی و امیدم بعفو اوست

حافظ بدست حال پریشان تو ولے
هر بار زلف یار پریشانیت نکوست

زاهد ظاهر پرست از حال ما آگاه نیست | در حق ما هر چه گوید جای هیچ اکراه نیست
در طریقت هر چه پیش سالک بیدل آید راست | بر صراط مستقیم ای دل کسی گمراه نیست
هر که خواهد گو بیاو هر که خواهد گو برو | گیر و دار و حاجب و دربان در این درگاه نیست
هر چه بیت از قامت ناسازی اندر ما بست | ور نه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست
بر در میخانه رفتن کار یکرنگان بود | خود فروشان را بکوی میفروشان راه نیست
بنده پیر خراباتم که لطفش دائمست | ور نه لطف شیخ و زاهد گاه هست و گاه نیست

حافظ ار پهلو تهی سازد ز عالی همتی ست
عاشق و رندی کش اندر بند مال و جاه نیست

ای نسیم سحر آرامگه یار کجاست | منزل آن مه عاشق کش عیار کجاست
شب تار است و ره وادی ایمن در پیش | آتش طور کجا وعده دیدار کجاست
آن کسست اهل بشارت که اشارت داند | نکته ها هست بسی محرم اسرار کجاست

حافظ انباد خزان در چمن دهر مریز
فکر معقول بفرما گل بیخار کجاست

منم که گوشه میخانه خانقاه منست | دعای پیر مغان ورد صبحگاه منست
نه بادشاه و گدا فارغم بحمدالله | گدای خاک درودست پادشاه منست
غرض ز مسجد و میخانه ام وصال کسست | جز این خیال ندارم خدا گواه منست
مرا گدای تو بودن ز سلطنت خوشتر | که ذل چون تو عزیزی ز عز و جاه منست
نگر به تیغ اجل خیمه بر کنم ورنه | رسیدن از تو دولت نه هم تباه منست

ازان زمان که بران آستان نهاده سرے — فراز مسند خورشید تکیه گاه منست

گناه گرچه نبود اختیار ما حافظ
تو در طریق ادب کوش کو گناه منست

روزگاریست که سودای بتان دین منست — غم این کار نشاط دل غمگین منست
تا مرا عشق تو تعلیم سخن گفتن کرد — خلق را ورد زبان مدحت و تحسین منست
دولت فقر خدایا بمن ارزانی دار — کین کرامت سبب حشمت و تمکین منست

حافظ از تست پرویز دگر قصه مخوان
که لبش چرعه کش خسرو شیرین من ست

خلوت گزیده را بتماشا چه حاجتست — چون کوی دوست هست بصحرا چه حاجتست
ارباب حاجتیم و زبان سوال نیست — در حضرت کریم تمنا چه حاجتست
جام جهان نماست ضمیر منیر دوست — اظهار احتیاج خود اینجا چه حاجتست

حافظ تو ختم کن که هنر خود عیان شود
با مدعی نزاع و محابا چه حاجت است

خوشست عیش و صحبت باغ و بهار چیست — ساقی کجاست گو سبب انتظار چیست
هر وقت خوش که دست دهد مغتنم شمار — کس را وقوف نیست که انجام کار چیست
پیوند عمر بسته بمویست هوش دار — غمخوار خویش باش غم روزگار چیست
سهو و خطاے بنده چو گیرند اعتبار — معنی عفو و رحمت پروردگار چیست

زاهد شراب کوثر و حافظ پیاله خواست
تا در میانه خواسته کردگار چیست

اگر بلطف بخوانی فریدا لطافت — وگر بقهر برانی درون ما صافست
بیان وصف تو گفتن نه حد امکانست — چرا که وصف تو بیرون ز حد اوصافست

عدو که منطق حافظ طمع کند در شعر
همان حدیث هجای و طریق خطاف ست

بنال بلبل اگر با منت سر یاریست — که ما دو عاشق زاریم و کار ما زاریست
دران چمن که نسیمی ز روضه تو وزد — چه جای دم زدن ناقهای تاتاریست

نقش

دلش بنالہ میازار و ختم کن حافظ
کہ رستگاری جاوید در کم آزاریست

عیب رندان مکن ای زاہد پاکیزہ سرشت
کہ گناہ دگری بر تو نخواہند نوشت

ہمہ کس طالب یارند چہ ہشیار و چہ مست
ہمہ جا خانہ عشق ست چہ مسجد چہ کنشت

تا امیدم مکن از سابقۂ روز ازل
تو چہ دانی کہ پس پردہ کہ خوبست و کہ زشت

بر عمل تکیہ مکن خواجہ کہ در روز ازل
تو چہ دانی قلم صنع بنامت چہ نوشت

حافظا روز اجل گر بکف آری جامے
یکسر از کوی خرابات برندت بہ بہشت

جز آستان توام در جہان پناہی نیست
سرم را بجز این در حوالہ گاہی نیست

مباش در پی آزار و ہر چہ خواہی کن
کہ در شریعت ما غیر ازین گناہی نیست

خزینۂ دل حافظ بزلف و خال مدہ
کہ کارہاے چنین حد بر سیاہی نیست

حال دل با تو گفتنم ہوس ست
خود دل شنفتنم ہوس ست

ای صبا اشبم مدد فرما
کہ سحر گہ شنفتنم ہوس است

ہمچو حافظ بر غم مدعیان
شعر رندانہ گفتنم ہوس ست

ساقی بیار بادہ کہ ماہ صیام رفت
در دہ قدح کہ موسم ناموس و نام رفت

وقتی عزیز رفت بیا تا قضا کنیم
عمرے کہ بے حضور صراحی و جام رفت

مستم کن آنچنان کہ ندانم ز بیخودی
در عرصۂ خیال کہ آمد کدام رفت

بدبوی آنکہ جرعۂ جامے بما رسد
در مصطبہ دعای تو ہر صبح و شام رفت

زاہد غرور داشت سلامت نبرد راہ
رند از رہ نیاز بدار السلام رفت

دیگر مکن نصیحت حافظ کہ رہ نیافت
کم گشتہ کہ بادۂ عشقش بکام رفت

روی تو کس ندید و ہزارت عیب ہست
در غنچہ ہنوز و صد ت عندلیب ہست

در عشق خانقاہ و خرابات شرط نیست
بر جا کہ ہست پرتو روی حبیب ہست

عاشق کہ شد کہ یار بحالش نظر نکرد | ای خواجہ درد نیست وگرنہ طبیب ہست

فریاد حافظ اینہمہ آخر بہر زہ نیست
ہم قصۂ غریب وحدیثے عجیب ہست

رواق منظر چشم من آشیانۂ تست | کرم نما و فرود آ کہ خانہ خانۂ تست

سرود مجلست اکنون فلک بر قص آورد
کہ شعر حافظ شیرین سخن ترانۂ تست

در دمارا نیست درمان الغیاث | ہجر مارا نیست پایان الغیاث

ہمچو حافظ روز و شب بیخویشتن
گشتہ ام سوزان و گریان الغیاث

بسر جام جم انکہ نظر توانی کرد | کہ خاک میکدہ کحل بصر توانی کرد

دلا ز نور ریاضت گر آگہی یابی | چو شمع خندہ زنان ترک سر توانی کرد

گدائی در میخانہ طرفہ اکسیریست | گر این عمل بکنی خاک زر توانی کرد

تو کز سرای طبیعت نمیروی بیرون | کجا بکوی حقیقت گذر توانی کرد

جمال یار ندارد نقاب پردہ ولے | غبار رہ بنشان تا نظر توانی کرد

گر این نصیحت شاہانہ بشنوی حافظ
بشاہراہ طریقت گذر توانے کرد

بیا کہ ترک فلک خوان روزہ غارتکرد | ہلال عید بدور قدح اشارت کرد

ثواب روزہ و حج قبول آنکس برد | کہ خاک میکدۂ عشق را زیارت کرد

مقام اصلی ما گوشۂ خرابات ست | خدایش خیر دہاد آنکہ این عمارت کرد

حدیث عشق ز حافظ شنو نہ از واعظ
اگرچہ صنعت بسیار در عبارت کرد

بریدہ باد صبا دودمان آنکہ آورد | کہ روز محنت دزدم رو بکوتہی آورد

رساند رایت منصور بر فلک حافظ
چو التجا بجناب شہنشہے آورد

بوی خوش تو ہر کہ ز باد صبا شنید | از یار آشنا سخن آشنا شنید

سر خدا که عارف سالک بکس نگفت | در حیرتم که باده فروش از کجا شنید
ما باده زیر خرقه نه امروز می کنیم | صد بار پیر میکده این ماجرا شنید
یارب بکجاست محرم رازی که یکزمان | دل شرح آن دهد که چه دید و چها شنید

حافظ وظیفهٔ تو دعا گفتن ست و بس
در بند آن مباش که نشنید یا شنید

تا زمیخانه و می نام و نشان خواهد بود | سر ما خاک ره پیر مغان خواهد بود
حلقهٔ پیر مغانم ز ازل در گوش ست | ما همانیم که بودیم و همان خواهد بود
بر سر تربت ما چون گذری همت خواه | که زیارت گه رندان جهان خواهد بود
هر زمینی که نشان کف پای تو بود | سالها سجدهٔ صاحب نظران خواهد بود
بر وای زاهد خودبین که ز چشم من و تو | راز این پرده نهانست و نهان خواهد بود
عیب مستان مکن ای خواجه که در کیش طریق | کس نه انست که حرمت بچسان خواهد بود

بخت حافظ گر ازین گونه مدد خواهد کرد
زلف معشوق بدست دگران خواهد بود

تنت بناز طبیبان نیازمند مباد | وجود نازکت آزردهٔ گزند مباد
سلامت همه آفاق در سلامت تست | بهیچ عارضه شخص تو دردمند مباد

نثار گفتهٔ شکر فشان حافظ جوے
که حاجتت بعلاج گلاب و قند مباد

جان بے جمال جانان میل جهان ندارد | هر کس که این ندارد حقا که آن ندارد
با هیچکس نشانے زان دلستان ندیدیم | یا من خبر ندارم یا او نشان ندارد
ذوق چنان ندارد بی دوست زندگانی | بی دوست زندگانی ذوق چنان ندارد
ای دل طریق رندی از محتسب بیاموز | مست ست و در حق او کس این گمان ندارد

کس در جهان ندارد یک بندهٔ چو حافظ
زیرا که چون تو شاهی کس در جهان ندارد

چه مستی ست ندانم که رو بما آورد | که بود ساقی و این باده از کجا آورد
فلک غلامی حافظ کنون بطوع کند | که التجا بدر دولت شما آورد

حسب حالی نہ نوشتی پندہ ایامی چند
تا صبا ہی کو کہ فرستم بتو پیغامے چند

راہبان مقصد عالی نتوانیم رسید
جان اگر پیش نہد لطف شما گامی چند

قند آمیختہ با گل نہ علاج دل ماست
بوسۂ چند بیامیز بدشنامے چند

عیب می جملہ بگفتی ہنرش نیز بگو
نفی حکمت مکن از بہر دل عامی چند

پیر میخانہ چہ خوش گفت بدرد کش خویش
کہ مگو حال دل سوختہ با خامی چند

حافظ از تاب سرشک مہ رخ فروغ تو بسوخت
کامگارا نظرے کن سوی ناکامی چند

حسن تو ہمیشہ در فزون باد
رویت ہمہ سال لالہ گون باد

اندر سمن ہوای عشقت
ہر روز کہ ہست در فزون باد

قد ہمہ دلبران عالم
در خدمت قامت نگون باد

ہر سرو کہ در چمن برآید
پیش الف قدت چو نون باد

ہر کس کہ بہ ہجر تو نسازد
از حلقۂ وصل تو برون باد

لعل تو کہ ہست جان حافظ
دور از لب ہر خسیس دون باد

سالہا دل طلب جام جم از ما میکرد
آنچہ خود داشت ز بیگانہ تمنا میکرد

مشکل خویش بر پیر مغان بردم دوش
گو بتائید نظر حل معما میکرد

بیدے در ہمہ احوال خدا با او بود
او نمی دید و از دور خدا را میکرد

گفتم این جام جہان بین بتو کی داد حکیم
گفت آن روز کہ این گنبد مینا میکرد

گفتمش سلسلۂ زلف بتان از پی چیست
گفت حافظ گلۂ از شب یلدا میکرد

ساقی صدیث سرود و گل و لالہ میرود
وین بحث با ثلاثۂ غسالہ میرود

ایمن مشو ز عشوۂ دنیا کہ این عجوز
مکارہ می نشیند و معتالہ میرود

تنگ شکر شکن شوند ہمہ طوطیان ہند
زین قند پارسی کہ بہ بنگالہ میرود

حافظ ز شوق مجلس سلطان غیاث دین
خامش مشو کہ کار تو از نالہ میرود

سحرم دولت بیدار ببالین آمد | گفت برخیز که آن خسرو شیرین آمد
قدحی درکش و سرخوش تماشا بجرام | تا به بینی که نگارت بچه آئین آمد

چون صبا گفتهٔ حافظ بشنید از بلبل
عنبر افشان بتماشاے ریاحین آمد

سحر بلبل حکایت با صبا کرد | که عشق گل بما و میی چها کرد
غلام همت آن نازنینم | که کار خیر بے روی و ریا کرد
من از بیگانگان هرگز ننالم | که با من هر چه کرد آن آشنا کرد
بشارت بر بکوے می فروشان | که حافظ توبه از زهد و ریا کرد
شهادت آن نیست که موئی و میانی داری | بندهٔ طلعت آن باش که آنی داری
با خرابات نشینان ز کرامات ملاف | هر سخن جاے و هر نکته مکانی دارد

مدعی گو برو و نکته بحافظ مفروش
کلک ما نیز زبانے و بیانی دارد

صوفی ار باده باندازه خورد نوش باد | ور نه اندیشه این کار فراموش باد
پیر ما گفت خطا بر قلم صنع نرفت | آفرین بر نظر پاک خطاپوش باد

بغلامی تو مشهور جهان شد حافظ
حلقهٔ بندگی زلف تو در گوش باد

صبا به تهنیت پیر میفروش آمد | که موسم طرب و عیش و تازه نوش آمد

ز خانقاه بمیخانه میرود حافظ
مگر ز مستی زهد و ریا بهوش آمد

غلام نرگس مست تو تاجدار انند | خراب بادهٔ لعل تو هوشیار انند
ترا صبا و مرا آب دیده شد غماز | وگرنه عاشق و معشوق را ز کار انند
نصیب ماست بهشت ای خدا نشان بر و | که مستحق کرامت گناهکار انند
تو دستگیر شوای خضر پی چه شد که من | پیاده میروم و همرهان سوار انند
بیا بمیکده و چهره ارغوانی کن | مرو بصومعه کانجا سیاه کار انند
خلاص حافظ از آن لعل تا بدم باشد | که بندگان همه در بند یار خویشند

گداخت جان کہ شود کار دل تمام و نشد | بسوختیم و ز ین آرزو ی خام و نشد

ہزار حیلہ بر انگیخت حافظ از سر مہر
بدان ہوس کہ شود آن حریف رام و نشد

گوہر مخزن اسرار ہمانست کہ بود | حقۂ مہر بدہان مہر و نشانست کہ بود

حافظا باز نما قصہ خونابۂ چشم
کہ در ین چشمہ ہمان آب روانست کہ بود

گرچہ بر واعظ شہر این سخن آسان نشود | تا نیاویزد و سالوس مسلمان نشود
گوہر پاک بباید کہ شود قابل فیض | ورنہ ہر سنگ و گلی لولو و مرجان نشود

ذرہ را تا نبود ہمت عالی حافظ
طالب چشمۂ خورشید درخشان نشود

مژدہ ای دل کہ مسیحا نفسی می آید | کز انفاس خوشش بوی کسی می آید
کس ندانست کہ منزل گہ مقصود کجاست | این قدر ہست کہ بانگ جرسی می آید
چہ غمہ وہ کہ بمیخانہ ارباب کرم | ہر حریفی ز پی ملتمسی می آید

یار دارد سر صید دل حافظ یاران
شاہبازی ز شکارے نگسی می آید

مرا بہ رندی و عشق آن فضول عیب کند | کہ اعتراض بر اسرار علم غیب کند
کمال صدق و محبت بین کہ نقص گناہ | کہ ہر کہ بے ہنر افتد نظر بعیب کند
کلید گنج سعادت قبول اہل دل است | بدان کس کہ در ین نکتہ شک و ریب کند
شبان وادی ایمن گہی رسد بمراد | کہ چند سال بجان خدمت شعیب کند
من و انکار شراب این چہ حکایت باشد | غالبا این قدر عقل کفایت باشد
منکہ شبہا رہ تقوی ز دہ ام با دف و چنگ | این زمان سر بر ہ آرم چہ حکایت باشد
زاہد ار راہ بہ رندی نبرد معذورست | عشق کاریست کہ موقوف ہدایت باشد

دوش از ین غصہ بخفتم کہ حکیمی می گفت
حافظ ار باده خوری جای شکایت باشد

میان عاشق و معشوق فرق بسیارست | چو یار ناز نماید شما نیاز کنید

نخست موعظه پیر میفروش اینست — که از معاشر ناجنس احتراز کنید
معاشران گره از زلف یار باز کنید — شبی خوش ست بایں قصه اش دراز کنید
حضور مجلس انس ست و دوستان جمعند — وان یکا دیگر بخوانید و دور دراز کنید

(انتا وسته یاران یکانا این من ارج که بر آدمیم شیم غم نخورند ۱۲)

اگر طلب کند از شما حافظ
حوالتش بلب یار دلنواز کنید

مرا مهر سیه چشمان زسر بیرون نخواهد شد — قضای آسمانست این و دیگر گون نخواهد شد
مرا روز ازل کاری بجز رندی نفرمودند — بران قسمت که آنجا رفت کم و افزون نخواهد شد
نه هر که چهره برافروخت دلبری داند — نه هر که آئینه دارد سکندری داند
نه هر که طرف کله کج نهاد و تند نشست — کلاه داری و آئین سروری داند
هزار نکته باریک تر ز مو اینجاست — نه هر که سر بتراشد قلندری داند
تو بندگی چو گدایان بشرط مزد مکن — که خواجه خود روش بنده پروری داند
خسرو اگوی فلک در خم چوگان تو باد — ساحت کون و مکان عرصه میدان تو باد
زلف خاتون ظفر شیفته چشم تست — دیده فتح ابد عاشق جولان تو باد
ای که انشای عطارد صفت خوبی تست — عقل کل چاکر طغرا کش دیوان تو باد

حافظ خسته با خلاص تمنا خوان تو شد
لطف عام تو شفا بخش و تمنا خوان تو باد

دلا بسوز که سوز تو کارها بکند — دعای نیم شبی دفع صد بلا بکند
عتاب یار پریچهره عاشقانه بکش — که یک کرشمه تلافی صد جفا بکند
ز ملک تا ملکوتش حجاب بر گیرند — هر آنکه خدمت جام جهان نما بکند
طبیب عشق مسیحا دم ست و شفق لیک — چو درد در تو نهبند دوا کرا بکند
تو با خدای خود انداز کار و دون خوش دار — که رحم اگر نکند مدعی خدا بکند

بسوخت حافظ و بوی ز زلف یار نبرد
مگر دلالت این دولتش صبا بکند

دانی که چنگ و عود چه تقریر میکنند — پنهان خورید باده که تکفیر میکنند
قومی بجد و جهد گرفتند وصل دوست — قومی دگر حواله بتقدیر میکنند

فی الجمله اعتماد مکن بر ثبات دهر | کین کارخانه‌ایست که تغییر می‌کنند

می خور که صد گناه ز محافظ و محتسب
چون نیک بنگری همه تزویر می‌کنند

دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند | وندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند
من اگر کامروا گشتم و خوشدل چه عجب | مستحق بودم و اینها بزکاتم دادند
بعد از این روی من و آینه صیقل زده‌اند | که در اینجا خبر از جلوه ذاتم دادند
هاتف آن روز بمن مژده این دولت داد | که بیاد از نعمت صبر و ثباتم دادند
گیمیائیست عجب بندگی پیر مغان | خاک اوگشتم و چندین درجاتم دادند
بکیایت ابد آن روز رسانید مرا | خط آزادگی از حسن سماتم دادند

همت حافظ و انفاس سحرخیزان بود
که ز بند غم ایام نجاتم دادند

دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند | گل آدم بسرشتند و بپیمانه زدند
خنگ هفتاد و دو ملت همه را عذر بخواست | چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند
آسمان بار امانت نتوانست کشید | قرعه فال بنام من دیوانه زدند
آتش آن نیست که بر شعله او خندد شمع | آتش آنست که در خرمن پروانه زدند

کس چو حافظ نگشاید ز رخ اندیشه نقاب
تا نپردازد عروسان سخن شانه زدند

در ازل پرتو حسنت ز تجلی دم زد | عشق پیدا شد و آتش بهمه عالم زد
جلوه کرد رخش دید ملک عشق نداشت | عین آتش شد ازین غیرت و بر آدم زد
مدعی خواست که آید بتماشاگه راز | دست غیب آمد و بر سینه نامحرم زد
عقل می خواست کزان شعله چراغی افروزد | برق غیرت بدرخشید و جهان برهم زد
دیگران قرعه قسمت همه بر عیش زدند | دل غمدیده ما بود که هم بر غم زد
نظری کرد که بیند بجهان صورت خویش | خیمه در آب و گل مزرعه آدم زد

حافظ آن روز طرب نامه عشق تو نوشت
که قلم بر سر اسباب دل خرم زد

دیدم بخواب خویش که بستم پیاله بود | تعبیر رفت کار بدولت حواله بود
چل سال رنج و غصه کشیدیم و عاقبت | تدبیر ما بدست شراب دوساله بود

دیدم که شعر دلکش حافظ بمدح شاه
هر بیت از آن سفینه به از صد رساله بود

در نماز م خم ابروی تو در یاد آمد | حالتی رفت که محراب بفریاد آمد
از من اکنون طمع صبر و دل و هوش مدار | کان تحمل که تو دیدی همه برباد آمد
دلفریبان نباتی همه زیبا بستند | دلبر ما ست که با حسن خداداد آمد

مطرب از گفته حافظ غزلی نغز بخوان
تا بگویم که ز عهد طربم یاد آمد

دست از طلب ندارم تا کام من برآید | یا جان رسد بجانان یا جان ز تن برآید
گویند و گر نیرزد وصل غشقبازان
هر جا که نام حافظ در انجمن برآید

رسید مژده که ایام غم نخواهد ماند | چنان نماند و چنین نیز هم نخواهد ماند
تو انگرا دل درویش خود بدست آور | که مخزن زر و گنج درم نخواهد ماند
نهیبتی شمرای شمع وصل پروانه | که این معامله تا صبحدم نخواهد ماند
سروش عالم غیبم بشارتی خوش داد | که بر در کرمش کس ز شرم نخواهد ماند
برین رواق زبرجد نوشته اند بزر | که جز نکوئی اهل کرم نخواهد ماند
چه جای شکر و شکایت زنقش نیک و بدست | که کس همیشه گرفتار غم نخواهد ماند
سرود مجلس جمشید گفته اند این بود | که جام باده بیاور که جم نخواهد ماند

ز مهربانی جانان طمع مبر حافظ
که نقش مهر و نشان ستم نخواهد ماند

زاهد خلوت نشین دوش بمیخانه شد | از سر پیمان گذشت بر سر پیمانه شد
منزل حافظ کنون بارگه کبریاست
دلبر و دلدار رفت جان برجانانه شد

نفس برآمد و کام از تو برنمی آید | فغان که مدت من از خواب برنمی آید

چنان بعشرت خاک در تو می میرم | که آب چشمهٔ خضر در نظر شرمنده آید

ز بسکه شد دل حافظ ز هجر خون جگر | کنون ز حلقهٔ زلفت بدست خنده آید

نقد صوفی نه همه صافی و بغش باشد | ای بسا خرقه که شایستهٔ آتش باشد

خوش بود گر محک تجربه آید بمیان | تا سیه روی شود هر که در و غش باشد

ناز پرورده تنعم نبرد راه بدوست | عاشقی شیوهٔ رندان بلاکش باشد

نسبت روی تو گر با مه و پروین کردند | صورت نادیده تشبیهی تعیین کرده اند

شمه از داستان عشق شور انگیز ماست | آن حکایتها که از فرهاد و شیرین کرده اند

ساقیا می ده که با حکم ازل تدبیر نیست | قابل تغییر نبود آنچه تعیین کرده اند

واعظان کین جلوه در محراب و منبر میکنند | چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند

مشکلی دارم ز دانشمند مجلس باز پرس | توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر میکنند

ساقیا مایهٔ شباب بیار | یکدو ساغر شراب ناب بیار

غلغل قمری ارغنده و است | قلقل شیشهٔ شراب بیار

عیب دور طل گران بحافظ مکن | گر گناه ست و گر ثواب بیار

شب قدر است طی شد نامهٔ هجر | سلام فیه حتی مطلع الفجر

ادامت ایام وصالک تا طلوع نور

وفا خواهی جفاکش باش حافظ

فان الربح والخیر ان فی التجر

پس چنین لطیف غزلیات اشتباه است

عاشق زارم مرا با کفر و با ایمان چکار | گشتهٔ دردم مرا با وصل و با هجران چکار

از لب جانان نمی یابم نشان زندگی | پس مرا ای جان من با جان و با جانان چکار

گشتهٔ عشقم مرا از شحنه و سلطان چه غم | مفلس عورم مرا با مژدهٔ دیوان چکار

قبله و محراب من ابروی دلدار است و بس | این دل شوریده را با این چه و با آن چکار

چونکه از هر دو عالم یار می باید مرا | با بهشت و دوزخ و با حور و با غلمان چکار

هر که از خود شد مجرد در طریق عاشقی | از غم درویش چه آگاهی ما در جان چکار

صورت سروان چو خوابی بیش نبود در عیان | سرو عاشق پیشه را با صورت ایوان چکار

حافظ گر عاشق و مستی دگر به باز گو | عاشق یارم مرا با کفر و با ایمان چکار

مستم از بادۂ شبانہ ہنوز | ساقی ما زفت خانہ ہنوز
می کشی و بغمزہ مے گوئے | توبہ کردی ز عشق یا نہ ہنوز
نرگس مست و غمزۂ جادو | میزند تیر بر نشانہ ہنوز
ناز نینا ز عشق تو بالله | عالمے توبہ کرد و مانہ ہنوز
دُر دریاے عشق می طلبے | جان نیاوردہ در میانہ ہنوز

حافظ خستہ در میان نامد
میکشد بار زو کرانہ ہنوز

مژہ ات خنجر بلاست ہنوز | فتنہ با نازت آشناست ہنوز
روے بنما کہ آفتاب رخت | روز بازار شوق ماست ہنوز
حافظا از شکیب رفتہ مجو | چون ترا عشق در قفاست ہنوز

ولہ

دردِ عشقی کشیدہ ام کہ مپرس | زہر ہجری چشیدہ ام کہ مپرس
گشتہ ام در جہان و آخر کار | دلبری بر گزیدہ ام کہ مپرس
آنچنان در ہواے خاک درش | میرود آب دیدہ ام کہ مپرس
بے تو در کلبۂ گدائی خویش | رنجہاے کشیدہ ام کہ مپرس
من بگوش خود از دہانش دوش | سخنانے شنیدہ ام کہ مپرس
سوے من لب چہ می گزی کہ مگوے | لب لعل گزیدہ ام کہ مپرس

ہمچو حافظ غریب در رہ عشق
بمقامی رسیدہ ام کہ مپرس

بدور لالہ قدح گیر و بی ریا می باش | ببوے گل نفسے ہمدم صبا می باش
نہ گومیت کہ ہمہ سال می پرستی کن | سہ ماہ می خور و نہ ماہ پارسا می باش
گرت ہواست کہ چون جم بسیب زنخ | بیاد ہمدم جام جہان نما می باش
چو پیر سالک عشقت بمی حوالہ کند | بنوش و منتظر رحمت خدا می باش
چو غنچہ گرچہ فرو بستگی ست کار جہان | تو ہمچو باد بہاری گرہ کشا می باش

مرید طاعت بیگانگان مشو حافظ
ولے معاشر رندان آشنا می باش

چرا نہ در پی عزم دیار خود باشم
چرا نہ خاک کف پای یار خود باشم
ہمیشہ پیشہ من عاشقی و رندی بود
دگر بکوشم و مشغول کار خود باشم

بود کہ لطف ازل رہنمون شود حافظ
وگرنہ تا بہ ابد شرمسار خود باشم

حاشا کہ من بموسم گل ترک می کنم
من لاف عقل میزنم این کار کی کنم
از نامۂ سیاہ نترسم کہ روز حشر
با فیض لطف او صد ازین نامہ طی کنم
خاک مرا چو در ازل از مے سرشتہ اند
با مدعی بگو کہ چرا ترک وی کنم

این جان عاریت کہ بحافظ سپرد دوست
روزی رخش ببینم و تسلیم وی کنم

خیز تا از در میخانہ گشادی طلبیم
بر در دوست نشینیم و مرادی طلبیم
زاد راہ حرم دوست نداریم مگر
یک گدائی ز در میکدہ زادی طلبیم
لذت و داغ غمت بر دل ما باد حرام
اگر از جور غم عشق تو دادی طلبیم

برد مدرسہ تا چند نشینی حافظ
خیز تا از در میخانہ گشادی طلبیم

در خرابات مغان نور خدا می بینم
وین عجب بین کہ چہ نوری کجا می بینم
کیست در دیر خراب این ہمہ یک رو کہ دلی
قبلہ حاجت و محراب دعا می بینم
سوز دل اشک روان آہ سحرگاہ و شبم
این ہمہ از اثر لطف شما می بینم

دوستان عیب نظربازی حافظ مکنید
کہ من او را ز محبان خدا می بینم

زلف برباد مدہ تا ندہی بر بادم
ناز بنیاد مکن تا نکنی بنیادم
رخ برافروز کہ فارغ کنی از برگ گلم
قد برافراز کہ از سرو کنی آزادم
زلف را حلقہ مکن تا نکنی در بندم
چہرہ را آب مدہ تا ندہی بر بادم
شہرۂ شہر مشو تا ننہم سر در کوہ
شور شیرین منما تا نکنی فرہادم

حافظ از جور رقیبان شکایت چند ازین
من از آن روز کہ در بند توام آزادم

فاش میگویم واز گفتهٔ خود دل شادم | بندهٔ عشقم واز هر دو جهان آزادم
من ملک بودم و فردوس برین جایم بود | آدم آورد درین دیر خراب آبادم
نیست بر لوح دلم جز الف قامت یار | چکنم حرف دگر یاد نداد استادم
کوکب بخت مرا هیچ منجم نشناخت | یا رب از مادر گیتی بچه طالع زادم

پاک کن چهرهٔ حافظ بسر زلف ز اشک
ورنه این سیل دمادم بکند بنیادم

ما سرخوشان بمست دل از دست داده ایم | هم از عشق و هم ز جام و باده ایم
ای گل تو و خوش جام صبوحی که دیده | ما آن شقایقیم که باد اغ زاده ایم
بر مغان ز توبه سن گر ملول شد | گو باده صاف کن که بعذر ایستاده ایم

گفتی که حافظ این همه زرق و ریا چیست
نقشی غلط ببین که همان لوح ساده ایم

ما بر بن رهی حشمت و جاه آمده ایم | از بد حادثه اینجا به پناه آمده ایم
لنگر حلم تو ای کشتی توفیق کجاست | که درین بحر کرم غرق گناه آمده ایم
آبرو میرود ای ابر خطا پوش ببار | که بدیوان عمل نامه سیاه آمده ایم

حافظ این خرقه پشمینه بینداز که ما
از پی قافله با آتش و آه آمده ایم

ما ز یاران چشم یاری داشتیم | خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم

گفت خود دادی بما دل حافظا
ما محصل بر کسی نگماشتیم

من ترک عشقبازی و ساغر نمی کنم | صد بار توبه کردم و دیگر نمی کنم
باغ بهشت و سایهٔ طوبی و قصر حور | با خاک کوی دوست برابر نمی کنم
تلقین درس اهل نظر یک اشارتست | کردم اشارتی و مکرر نمی کنم
هرگز نمی شود ز سر خود خبر مرا | تا در میان میکده سر بر نمی کنم
شیخم بطنز گفت حرامست می مخور | گفتم بگو که گوش بهر خر نمی کنم
این تقویم بس ست که چون زاهدان شهر | نازم و کرشمه بر سر منبر نمی کنم

حافظا ... مغان ... دعاست
من ترک ... کبوسی این ... کنم

هر چند پیر و خسته دل و ناتوان شدم
هر گه که یاد روی تو کردم جوان شدم

شکر خدا که هر چه طلب کردم از خدا
بر منتهای مطلب خود کامران شدم

آنروز بر دلم در معنی گشاده شد
کز ... اکنان در که پیر مغان شدم

دوشم نوید داد ... بشارت که حافظا
بازآ که ... میمنو گنامیت ... شدم

... شب ... بوس و کنار ... هم
از ... روزگار ... هم

... بود که ... اگر ... هست
... باشد و ... زلف نگار ... هم

با عیب کس ... نمی‌کنم
لعل ... نوشست و ... خوشگوار ... هم

حافظ ... ثنا ... چنین ... فشاند
... کمت تو ... و شعر ... هم

با ... گفته ام و بار ... گویم
که من دل ... خود می‌پویم

ور ... آئینه ... صفتم ... اند
آنچه استاد ازل گفت بگو می‌گویم

... ستان عیب من ... و حیران مکنید
... هنری دارم و صاحب نظری می‌جویم

... ده و گر ... عشاق ... گرست
... سر ایم ... و وقت سحر می‌مویم

واعظم گفت که حافظ ... نیوشانه مبوسے
گو مکن عیب که من مشک ختن می‌بویم

باز آی ساقیا که هوا خواه خدمتم
مشتاق بندگی و دعاگوی دولتم

هر چند شرق بحر گناهم ربوده موج
تا آشنای عشق شدم زاهل رحمتم

عیبم مکن بر ندی و بدنامی ای حکیم
کاین بود سر نوشت ز ایوان فطرتم

می خور که عاشقی نه بکسب ست و اختیار
این موهبت رسید ز دیوان قسمتم

دریا و کوه در ره و من خسته و ضعیف
ای خضر پی نجسته مدد کن بهمتم

دورم بصورت از در دولت سرای دوست
لیکن بجان و دل ز مقیمان حضرتم

حافظ بپیش چشم تو خواهد بسر جان
و ... این خیال ... عمر ... منتم

آنکه پامال جفا کرد و چو خاک راهم | خاک می بوسم و عذر قدمش میخواهم
من نه آنم که ز یکجور از تو بنالم حاشا | چاکر معتقد و بنده دولت خواهم
بسته ام در حرم کبریای تو امید وراز | آن مباد اکه کند دست طلب کوتاهم
پیر میخانه سحر جام جهان بینم داد | واندران آینه از حسن تو کرد آگاهم
با من آه نشین خیره سر میکده آی | تا ببینی که دران حلقه چه صاحب جاهم

مست بگذشتی و از حافظت اندیشه نبود
آه اگر دامن حسن تو بگیرد آهم

بعزم توبه سحر گفتم استخاره کنم | بهار توبه شکن میرسد چه چاره کنم
سخن درست بگویم نمی توانم دید | که می خورند حریفان و من نظاره کنم
اگر کسی ببرانم حدیث توبه و رود | ز بی طریقتی آنرا بمی غراره کنم
مرا که نیست ره و رسم لقمه پرهیزی | همان به است که میخانه را اجاره کنم
گدای میکده ام لیک وقت مستی بین | که ناز بر فلک و حکم بر ستاره کنم
نه قاضیم نه مدرس نه محتسب نه فقیه | مرا چه سود که منع شراب خواره کنم

ز باده خوردن پنهان ملول شد حافظ
ببانگ بربط و نی رازش آشکاره کنم

بیا تا گل برافشانیم و می در ساغر اندازیم | فلک را سقف بشکافیم و طرحی دیگر اندازیم
اگر غم لشکر انگیزد که خون عاشقان ریزد | من و ساقی بهم سازیم و بنیادش براندازیم

سخندانی و خوش خوانی نمی ورزند در شیراز
بیا حافظ که ماخود را بملک دیگر اندازیم

تا سایه مبارکت افتاد بر سرم | دولت غلام من شد و اقبال چاکرم
شد سالها که از سر من بخت رفته بود | از دولت وصال تو باز آمد از درم
بیدار در زمانه ندیدی کسی مرا | در خواب اگر خیال تو گشتی معصوم
درد مرا طبیب نداند دوا که من | بی دوست خسته خاطر و با دوست خوشدلم

هر کس غلام شاهی و مملوک صاحبی ست
حافظ کمینه بنده سلطان کشورم

این چه شوریست که در دور قمر می بینم
همه آفاق پر از فتنه و شر می بینم

هر کسی روز بهی می طلبد از ایام
مشکل آنست که هر روز بتر می بینم

ابلهان را همه شربت ز گلاب و قند
قوت دانا همه از خون جگر می بینم

اسپ تازی شده مجروح بزیر پالان
طوق زرین همه در گردن خر می بینم

دختران را همه جنگست و جدل با مادر
پسران را همه بدخواه پدر می بینم

هیچ رحمی نه برادر به برادر دارد
هیچ شفقت نه پدر را به پسر می بینم

پند حافظ بشنو خواجه بروتیکی کن
زانکه این پند به از دُرّ و گهر می بینم

شراب لعل کش و روی سیمبران بین
خلاف مذهب آنان جمال ایشان بین

بزیر دلق ملمع کمند ها دارند
دراز دستی این کوتهآستینان بین

بکوی میکده هر سو فرشته می بینی
دماغ کبر کدایان خوشه چینان بین

اسیر عشق شدن چاره خلاص منست
ضمیر عاقبت اندیش پیش بینان بین

شعار ما ز حافظ بیرد صیقل عشق
صفای نیت پاکان و پاک دینان بین

صبح ست ساقیا قدحی پر شراب کن
دور فلک درنگ ندارد شتاب کن

زان پیشتر که عالم فانی شود خراب
ما را ز جام بادهٔ گلگون خراب کن

ما مرد زهد و توبه و طامات نیستیم
با ما بجام بادهٔ صافی خطاب کن

کار ثواب بادهٔ پرستی ست حافظا
برخیز و رو بسوی عزم بکار ثواب کن

گر شمه کن و با نار ساحری بشکن
بغمزه رونق بازار سامری بشکن

بباد ده سر و دستار عالمی یعنی
کلاه گوشه بآئین دلبری بشکن

چو عندلیب فصاحت فروش شد حافظ
تو رونقش بسخن گفتن دری بشکن

ای آفتاب آینهٔ دار جمال تو
مشک سیاه مجمره گردان خال تو

صحن سرای دیده بشستم ولی چه سود
کاین گوشه نیست در خور خیل خیال تو

مطوع تر ز دهن نوصیت نه هست هیچ | طغرا نویس ابرو مشکین مثال تو
برخاست بوی گل ز در آشتی درآی | ای نوبهار مالب و خندهٔ فال تو
در صدد رخواجه غرض کدامین جفا کنم | شرح نیاز مندی دل یا ملال تو

حافظ درین کمند سر سرکشان بسی ست
سودای کج مپز که نباشد مجال تو

بجان پیر خرابات و حق صحبت او | که نیست در سر من جز هوای خدمت او
بهشت اگرچه نه جای گناهکاران است | بیار باده که مستظهرم بعفو و کرمت او
چراغ صاعقه آن شب بر طور من بادا | که زد بخرمن من آتش محبت او
بیار باده که دوشم سروش عالم غیب | نوید داد که عام ست فیض رحمت او
مکن بچشم حقارت نگاه بر مستان | که نیست معصیت و زهد بی مشیت او

مدام خرقه حافظ ببادهٔ درگرو ست
مگر ز خاک خرابات بود فطرت او

ای پیک راستان خبر یار ما بگو | احوال گل ببلبل دستان سرا بگو
پرچین چو می شد آن سر زلفین مشکبار | با ما سر چه داشت ز بهر خدا بگو
گر دیگرت بران در و دولت گذر فتد | بعد از ادای خدمت و عرض دعا بگو
بر این فقیر نامه آن محتشم بخوان | با این گدا حکایت آن بادشا بگو

حافظ گرت بمجلس اورا ه میدهند
می نوش و ترک زرق برای خدا بگو

از بهر خدا بگو که تو ام نور دیدهٔ | آرام جان و مونس قلب رمیدهٔ
منعم مکن ز عشق و مرا ای مفتی زمان | معذور دار ست که تو او را ندیدهٔ
چشم بد از تو دور که در طرز دلبری | خط بر جمال یوسف کنعان کشیدهٔ

زین سر زنش که کرد ترا دوست حافظا
پیش از گلیم خویش مگر پا کشیدهٔ

ای که با سلسلهٔ زلف دوتا آمدهٔ | فرصتت باد که دیوانه نواز آمدهٔ
آب و آتش بهم آمیخته از لب لعل | چشم بد دور که خود شعبده باز آمدهٔ

ساعتی ناز مغربچگان بکردان عادت | چون بپرسیدن ارباب نیاز آمده

گفت حافظ دگرت خرقه شراب الوست
مگر از مذهب این طائفه باز آمده

نصیب من چو خرابات کرده است الله | درین میانه بگو زاهد ار چه گناه
مرا دمن ز خرابات چون گرفت حاصل شد | دلم ز مدرسه و خانقاه گشت سیاه

برو گدای در هر گدای شو حافظ
تو این مراد نیابی مگر بشے بند

وصال او ز عمر جاودان به | خداوندا مرا آن ده که آن به
بشمشیرم زدو باکس نگفتم | که از دوست از دشمن نهان به

سخن از رندان دوست گوهر
ولیکن گفته حافظ ازان به

از خون دل نوشتم نزدیک دوست نامه | انی انا رایت دهرا مر بجمع الشتاتین
هر چند کار سودم از وی نمی نمود سودم | من جرب المجرب حلت به الندامه
دارم من از فراقت در دیده صد علامت | لیست دموع عینی هذا لنا العلامه
پرسیدم از طبیبی احوال دوست گفتا | فی البعد لا عذاب فی قربها خوامه
گفتم ملامت آرد گر گرد دوست گردم | و الله ما رایتا حبا بلا ملامه
باد صبا ز عالم ناگه نقاب برداشت | کالشمس فی ضحاها تطلع من الغمامه

حافظ چو طالب آمد جامے و جان شیرین
حتی یذوق منه کما سامن الکرامه

دوش رفتم بدر میکده خواب آلوده | خرقه تر دامن و سجاده شراب آلوده
آه افسوس کنان بنغچه باده فروش | گفت بیدار شو ای هر دو خواب آلوده
شست و شوی کن و آنگه بخرابات خرام | تا نگردد تو این دیر خراب آلوده
ماه من پرده برانداخته یعنی چه | مست از خانه برون تاخته یعنی چه
شاه خوبان و منظور گدایان شده | قدر این مرتبه نشناخته یعنی چه
حافظا در دل تنگت چو فرود آید یار | خانه از غیر بپرداخته یعنی چه

ای پنجه بکوش که صاحب خبر شوی
تا راه بین نباشی کی راهبر شوی

دست از مس وجود چو مردان رده بشوی
تا کیمیای عشق بیابی و زر شوی

گر نور عشق حق بدل و جانت اوفتد
با لشکر آفتاب فلک خود بر شوی

از پای تا سرت همه نور خدا شود
در راه ذوالجلال چو بی پا و سر شوی

بنیاد هستی تو چو زیر و زبر شود
در دل مدار هیچ که زیر و زبر شوی

گر در سرت هوای وصال ست حافظا
باید که خاک درگه اهل بصر شوی

ای باد شبه خوبان داد از غم تنهایی
دل بی تو بجان آمد وقت ست که بازآیی

ای درد تو آرام دل در غم تو بیدل
وی یاد تو انس جان بی روی تو بی جایی

مشتاقی و مهجوری دور از تو چنانم کرد
کز دست بخواهد شد پایان شکیبایی

خود بینی و خود رایی در عالم رندی نیست
کفرست در این مذهب خود بینی و خود رایی

حافظ شب هجران شد بوی خوش یار آمد
شادیت مبارک باد ای عاشق شیدایی

ای در رخ تو پیدا انوار پادشاهی
در فکرت تو پنهان صد گنج کامرانی

کلک تو بارک الله در ملک دین پناهی
صد نشئه آب حیوان از قطره سیاهی

بر اهرمن بتابد انوار اسم اعظم
ملک آن تست و خاتم فرمای هر چه خواهی

در حشمت سلیمان هر کس که شک نماید
بر عقل و دانش او خندند مرغ و ماهی

عمریست پادشاها کز می تهی ست جامم
اینک ز بنده دعوی وز محتسب گواهی

ای عنصر تو مخلوق از کیمیای رحمت
وی دولت تو ایمن از صدمت تباهی

جائی که برق عصیان بر آدم صفی زند
مارا چگونه زیبد دعوی بیگناهی

حافظ چو دوست از تو گه گاه می بر د نام
رنجش مزن که بازآ بعذر خواهی

ای دل آن به که ز خوبان طلبی رنگ ثبات
پی زر رو گنج بصد حشمت قارون باشی

در ره منزل لیلی که خطرهاست بجان
شرط اول قدم آنست که مجنون باشی

ساقیا نوش کن و جرعه بر افلاک فشان
تا چند از غم ایام جگر خون باشی

حافظ از فقر مکن نالہ کہ گر شہ اینست
ہیچ خوشدل نہ بینندت کہ تو محزون باشے

ای دل بکوی عشق گذاری نمیکنی
اسباب جمع داری و کاری نمیکنی

چوگان گام در کف و گوئی نمیزنے
بازی چنین بدست و شکاری نمیکنی

حافظ برو کہ بندگے بارگاہ دوست
گر حملہ می کنند تو باری نمی کنے

ای قصہ بہشت ز کویت حکایتے
آب خضر ز نوش لبانت کنایتے

انفاس عیسی از لب لعلت لطیفۂ
شرح جمال حور ز رویت روایتے

ہر پارہ از دل من و از غصہ قصۂ
ہر سطری از خیال تو وز رحمت آیتے

دانی مراد حافظ ازین آہ و نالہ چیست
از تو کرشمۂ و ز خسرو عنایتے

ای کہ دائم بخویش مغروری
گر ترا عشق نیست معذوری

مستی عشق نیست در سر تو
رو کہ تو مست آب انگوری

بگذر از ننگ و نام خود حافظ
ساغرے طلب کہ مخمورے

این خرقہ کہ من دارم در رہن خرابات اولے
وین دفتر بیمعنی غرق می ناب اولے

چون عمر بسر کردم چندان کہ نگہ کردم
در کنج خرابات افتادہ خراب اولے

من حال دل زاہد با خلق نخواہم گفت
کاین قصہ اگر گویم با چنگ و رباب اولے

چون پیر شدی حافظ از میکدہ بیرون رو
رندی و ہوسناکی در عہد شباب اولے

سحرم ہاتف میخانہ بدولتخواہے
گفت باز آ کہ دیرینہ این درگاہے

با گدایان در میکدہ ای سالک راہ
با ادب باش گر از سر خدا آگاہی

اگرت سلطنت فقر بخشند ای دل
کمترین ملک تو از ماہ بود تا ماہی

قطع این مرحلہ بے ہمرہی خضر مکن
ظلمات ست بترس از خطر گمراہی

حافظ خام طمع شعر مے ازین قصہ مدار

علت چیست کہ مزدش دو جہان ہیچ نیاید

جوہر انتخاب غزلیات از دیوان مغربی۔

خورشید رخت چو گشت پیدا ذرات دو کون شد ہویدا
مہر رخ تو چو سایہ انداخت زان سایہ پدید گشت اشیا
دریاے وجود موج زن شد موجہ بفگند سوے صحرا
این جملہ چہ بود عین آن موج وان موج چہ بود عین دریا
ہر چیز کہ ہست عین کل ست پس کل چہ بود سراسر اجزا
اجزا چہ بود مظاہر کل اشیا چہ بود ظلال اسما
اسما چہ بود ظہور خورشید خورشید جمال ذات والا
صحرا چہ بود زمین و امکان کانست کتاب حق تعالے

ای مغربی این حدیث بگذار
سر دو جہان مکن ہویدا

سوای طالب ہر مطلب ہست مطلبا وورای مشرب ہر شارب ست مشربا
ہنوز روز و شب از کائنات ہیچ نبود کہ روز مارنج او بود و زلف او شب ما

نخست لوح دل از نقش کائنات بشوی
چو مغربیت اگر ہست عزم مکتب ما

ہیچ دانی کہ ما کیئم و شما سایۂ آفتاب نور خدا
بگذر از سایہ زانکہ خورشید ست انچہ تو سایہ خوانیش ہر جا
سایہ و آفتاب یک چیز اند ہست او واحد و کثیر نما
ہست یک عین این ہمہ اعیان یک مسمی ست این ہمہ اسما
جملہ نقش تعینات دیند ہر چہ ہستند در زمین و سما
ہزاران ہزار شکل غریب می نماید بخویشتن خود را
کثرت نقش موج گوناگون نیست الا بجنبش دریا
انچہ امواج خوانیش بحرست گشتہ ظاہر بکبوت من وما

بیا در بحر با ما شو رہا کن این من و ما را
کہ تا دریا نگردی ہی ندانی سر دریا را

اگر امواج دریا را بجز دریا نمی بینی
یقین دانم کہ تو انی سمی و بیدن ہمہ را

ز کثرت سوی وحدت شو رہ وحدت آی در کثرت
ز راہ وحدت و کثرت تو ان دانست این اشیا را

الا ای مغربی جوئے اگر غنقای مغرب را
برون از مشرق و مغرب نباید جست عنقا را

ز روی ذات بر افگن نقاب اسما را
نہان با سم بکن چہرہ مسمی را

اگر چہ سایہ غنقای مغرب ست جہان
ولیک سایہ حجاب آمدست عنقا را

نقوش کثرت امواج ظاہر دریا
حجاب وحدت باطن شدست دریا را

ز مغرب چو توئے ناظر رخ زیبات
نہان از وکن ای دوست روے زیبا را

ای صفات بیکران تو طلسم گنج ذات
گنج ذاتت گشت مخفی در طلسمات صفات

ہست عالم مہر بر نقش طلسم گنج تو
از طلسم نقش ہر گز حل نگردد مشکلات

ای صفاتت نقش بند کارگاہ ہر دو کون
سایہ نور صفات تست نقش کائنات

ظل نقش کائنات از نور تو دارد ظہور
گر چہ باشد انبساط نور بین ممکنات

سایہ گر ہستی نماید لیک اندر اصل نیست
نیست را از ہست اگر شناختی پایی نجات

ای ولت سرگشتہ و حیران ہمان مغرب بمہ
بی جہت را گر ہمی خواہی گذر کن از جہات

ای نور تو مہر کون ذرات
ذات تو برون ز نفی و اثبات

اسما و صفات و کون ہر یک
در ذات تو بود محو بالذات

نہ اسم و نہ نعت بود آنجا
نہ رسم و نہ شکل و وضع ہیات

چون داشت ظہور از مظاہر
اسما و صفات را کمالات

موجود شدند بہر این کار
ارضین و عناصر و سموات

مصباح رخ ترا نگارا
کونین زجاجہ است و مشکات

مہر تو بمغربے عیان شد
با آنکہ جہان از وست ذرات

ای صفاتت حجاب چهرهٔ ذات | ذات پاکت ظهور بخش صفات

مغربی آنچه عالمش خوانند
عکس رخسار تست در مرآت

ای کمالات ذات تر امظهر صفات | ای پیش اهل دیده صفات تو عین ذات
تا روی دلفروز تو آهنگ جلوه کرد | شد جلوه گاه روی تو مجموع کائنات
تا آفتاب حسن و جمالت ظهور کرد | ظاهر شدند جمله ذرات کائنات
هم کون و هم طلسمی هم هم و هم دو اب | هم اسم و هم سمی و هم ذات و هم صفات

هم مغربی و مشرق و هم بحر و بر و مهر
هم عرش و فرش و عنصر و افلاک هم جهات

ای از دو جهان نهان عیان کیست | وی عین عیان بپرده نهان کیست
آن کس که بصد هزار صورت | هر لحظه بهم شود عیان کیست
گوئی که نهانم از دو عالم | پیدا شده در نگان نگان کیست
گوئی که همه تنم من خموشم | گویا شده پس بهر زبان کیست
گفتی که ز جسم و جان برونم | پوشیده لباس جسم و جان کیست

در دیدهٔ مغربی نهان شو
از دیدهٔ او ببین عیان کیست

در هزاران حباب گوناگون | گرچه بسیار ند انجم آفتابی بیش نیست
گرچه بر خیزد از آب بحر موج بیشمار | گشت اند موج باشد لیکن آبی نیست بیش
ای که هستی تو آمد روی دلبر را نقاب | برفکن از روی دلبر چون حجابی بیش نیست
چیست عالم ایکه می پرسی نشان و نام او | بر محیط هستی مطلق حبابی بیش نیست

مغربی آمد حجاب روی جانان مغربی
در گذر از خود چه شد آخر حجابی بیش نیست

چون یکی اصل جمله عدد است | جنبش جمله سوی اصل خود است
چون ز یک جزء یکی نشد ظاهر | پس یکی بیش نیست آنچه صمد است
باطن بحر جمله آب است | ظاهر بحر سر بسر زبد است

ظاہر ہستش راہمیشہ از باطن | جنبش و حول و قوت و مدد ست

مغربی ہر کہ غرق ایں دریاست
وارمیدہ ز دانش و خرد ست

دو عالم چیست نقش صورت دوست | چہ جای نقش و صورت بلکہ خود اوست
دو صد آئینہ یک روی مقابل | اگر چہ صد نماید لیک یک دوست
تو این چشمی و ابروے کہ بینے | یقین میدان کہ این آن چشم و ابروست

چو خوبان منظر روے نگارند
در ایشان مغربی چہ ان از ان روست

مہر سرگشتہ کافتاب کجاست | آب ہر سو روان کہ آب کجاست
یار خود بے نقاب می گوید | کہ مرا یار بے نقاب کجاست
ہمہ در پردہ خویش را جویان | عارفی ہست از حجاب کجاست
چند پرسی کہ خود کلید خود ے | کیست مفتاح و فتح باب کجاست

مغربے چون تو مہرہ بشنود
چند پرسی کہ آفتاب کجاست

چنان ستم چنان ستم چنان ست | کہ نہ پا دانم از سر ہیچ از ست
جز آنکس را کہ مست جام اویم | ندانم در جہان دیگر کہ ہست
بکلی خواہم از خود گشت بیخود | اگر بادہ دہد ساقی ازین دست
دلم عہدی کہ بستہ بود با کون | چو شد سرمست آن محبوب بشکست

بگرد مشرق و مغرب مگنجد
چو ذات مغربے از مغربی رست

آنچہ مطلوب دل و جانست دو جہان دوست | لیکن از مطلب خود جان بخبر دل غافلست
منزل جانان بجان و دل ہمی جوید لیک | غافل از جانان کہ او دل و جان منزلست
ما ہمہ دریا و دریا عین ما بوده وے | مائی ما در میان ما دریا حائلست
چشم دریا بین کسی دارد کہ غرق بحر شد | ورنہ نقش موج ہیچ ست ہر کہ او در اصلست
کیست کامل دو عالم ہر کہ دریا عین دید | عین دریا ہر کہ شد میدان کہ مرد کاملست

چون بنگری آنی که حق هستی ست باطل نیستی ... هر حق را گیر و بگذر از هر آنچه باطلست
نقطهٔ توحید بین و جمع دریای وجود ... حاصل آن نزا که بر خط عدالت واصلست

هستیست دانی در میان جان و جانان مغربی
بر رخ جامع خط موهوم وحدت فاصلست

دلی که آئینهٔ روی شاهد ذات ست ... برون ز عالم نفی و جهان اثبات ست
مجو که بر ورق کائنات توان یافت ... علامت اثر آن که بی علامات است
کسی بخجت و نه جوید ز لوح هر دو جهان ... نشان او نه نام کسی را که محو بالذات است
کسی که در دو جهان نقش ذات هست و قیام ... وجود یافتنش نوع از محالات ست
مرا که عادت و رسم و رسوم نیست پدید ... چه داند آنکه و را راه و رسم و عادات است
مقام آنکه نباشد مقیم هیچ مقام ... ورای منزلت و بیت و مقامات است

وجود مغربی اندر فضای هستی او
چو پیش پرتو انوار مهر ذرات ست

هیچکس را اینچنین یاری کمال نیست ... کس ازین باده که ما مستیم او مست نیست
از پی پویندهٔ او از خویشتن باید برید ... بی بریدن اینکه کس هرگز بدو پیوست نیست

هستی گر مغربی را هست آن هستی اوست
مغربی را اینکه از خود هیچ هستی هست نیست

حسن روی هر پریرو زحسن روی اوست ... آب حسن دلربا هر سو روان از جوی اوست
گه به ابل نظر رخسار جان بخش ویست ... قبلهٔ ارباب دل طاق خم ابروی اوست
تا نبود از وی طلب در راه کی طی شد ... جست و جوئی گر بود ما را ز جست و جوی اوست

مغربی زان میکند میلی بگیسوش کاندرو
هر کرا رنگی و بوئی هست رنگ و بوی اوست

چون رخت را هر زمان حسن و جمالی دیگرست ... لاجرم هر دم مرا با تو وصالی دیگرست
اینکه هر ساعت جمالی می نماید روی او ... پیش ارباب کمالات این کمالی دیگرست
گرچه عالم سر بسر نقش خیال روی اوست ... لیکن او را هر زمان در دل خیالی دیگرست
هیچکس گوید نمی داند خیال جان جهان ... لیکن این خیالی کو را بحالی دیگرست

گوش دل نکشوده توانی شنیدن این مقال | زانکه هر سمعی سزاوار مقال نیست

مغربی را در نظر پیوسته زان ابرو روی
هر طرف بدری و هر جانب هلالی دیگرست

صفا و روشنی کاندرون خانهٔ ماست | ز عکس چهرهٔ آن دلبر یگانهٔ ماست
جهان و هر چه در وی هست سر بسر موجست | ز جوش جنبش دریای بیکرانهٔ ماست
اگر زمان نبوت گذشت و دور رسل | ولی ظهور ولایت در زمانهٔ ماست

کلید مخزن اسرار مغربی دارد
چو مدتی ست که او خازن خزانهٔ ماست

هر آنکه حضرت آنحضرت ست مطلوبست | محب دوست به تحقیق عین محبوبست
دوای درد درون را هم از درون بطلب | اگرچه درد تو افزون ز درد ایوبست
نمونه ایست ز دیوان دفتر حسنت | هر آنچه بر ورق کائنات مکتوبست
ز حسن اوست که در کائنات پیوسته | خروش و ولوله و جوش و شور و آشوبست

نه مغربی ست که درویش مغرب ست نهان
که مغربی بجز از روی دوست محجوبست

آنچه کفرست بر خلق بر ما دین ست | تلخ و ترش همه عالم بر ما شیرین ست
چشم حق بین بجز از حق نتواند دیدن | باطل اندر نظر مردم باطل بین ست
گل توحید نروید ز زمینی که در و | خار شرک و حسد و کبر و ریا و کین ست
نیست در جنت ارباب حقیقت جز حق | جنت اهل حقیقت بحقیقت این ست

مغربی از تو بت چین تو در جامه صور
نیست محجوب که او را صفت تمکین ست

آنکه او دیدهٔ جان و دل و نور بصرست | هر کجا می نگرم صورت او در نظرست
پی ببر و بر دکسی کز پی خود دود و نمانْد | اثر از دوست کسی یافت که او بی اثرست
تو ببین چشم کجا چهرهٔ معنی بینی | چشم صورت دگر و چشم معانی دگرست

مغربی علم تر و خشک ز دل برمے خوان
دل کتابیست که آن جامع هر خشک و ترست

چو بحر نامتناهی ست دایما امواج | حجاب وحدت دریاست کثرت امواج
دلم که ساحل دریای بی نهایت اوست | بود مدام با مواج بحر او محتاج
علاج درد دلم غیر موج دریا نیست | چه طرفه درد که موجش بود دوا و علاج

هر انچه مغربی از کائنات حاصل کرد
بکرد بحر محیطش بهیکزمان تاراج

چون عکس رخ دوست در آئینه عیان شد | بر عکس رخ خویش نگارم نگران شد
چون عزم تماشای جهان کرد بخلوت | آمد تماشای جهان عین جهان شد
هر نقش که او خواست بران نقش برامد | پوشیده همان نقش بدان نقش عیان شد
هر کثرت خود گشت واز و وحدت خود دید | هم عین همین آمد و هم عین همان شد
جای همه هم آمد و جای همگی رسم | جائی همه جسیم آمد و جائی همه جان شد

ای مغربی آن یار که بی نام و نشان بود
از پرده برون آمد و با نام و نشان شد

پا زد خویشتن بیرون نمی باید نهاد | گر نهادی پیش ازین اکنون نمی باید نهاد
هر که ما و من حق آمد پیش ما آن دو بود | نام حق را هیچ برما و من نمی باید نهاد
عشق و حسن و دوست و معشوق و لیلی مظهر اند | تهمتی بر لیلی و مجنون نمی باید نهاد

مغربی اسرار بحر بیکران خود پیش ازین
از زبان موج با ما و من نمی باید نهاد

دل همه دیده شد و دیده همه دل گردید | تا مرا دل و دیده ز تو حاصل گردید
قطع پیوند خود و هر دو جهان کردم | سالها تا که زمانی ز تو واصل گردید
با میدی که رسد موج امان بحر بدل | سالها ساکن آن بحر و ساحل گردید
منزلی به ز دل و دیده من هیچ نیافت | ماه من گرچه بسی گرد منازل گردید
ز قدت سرو بستان آفریدند | ز رویت ماه تابان آفریدند
ز حسن روی تو تابی عیان شد | ازان خورشید تابان آفریدند
لب و دندان او را چون بدیدند | دُر و یاقوت و مرجان آفریدند
چو عکس لف و خسارش نمودند | بگیتی کفر و ایمان آفریدند

برای سجده بردن پیش رویش — جهانی را مسلمان آفریدند
یکی را بهر طاعت خلق کردند — یکی را بهر عصیان آفریدند
چو حسن خویشتن را جلوه دادند — برای جلوه انسان آفریدند
برای عاشقان از هجر و وصلش — هزاران درد و درمان آفریدند

چو خود خوردند باده مغربی را
چرا سرمست و حیران آفریدند

بی نقاب آن جمال نتوان دید — وز رخش جز مثال نتوان دید
روی او را بزلف و خال تو ان — دید بی زلف و خال نتوان دید
بجمالی از و شدم قانع — که از و جز خیال نتوان دید
آفتاب ست در ظلال نهان — ز و بغیر از ظلال نتوان دید

مغربی هیچ چیز ازان عنقا
بجز از پر و بال نتوان دید

دلے دارم که در وی غم نگنجد — چه جای غم که شادی هم نگنجد
درین خلوت بجز دمساز نا ید — درین مجلس بجز همدم نگنجد
حدیث بیش و کم اینجا رها کن — که اینجا وصف بیش و کم نگنجد
چنان پر گشت گوش از نغمهٔ دوست — که در وی بانگ زیر و بم نگنجد

زبان ای مغربی در کش ز گفتار
مگو چیزے که در عالم نگنجد

ز دریا موج گوناگون برامد — ز هیچونی بر نگ چون برامد
چون این دریای هیچون موج زن شد — حباب آسا بر و گردون برامد
ازین دریا بدین امواج پر دم — هزاران گوهر مکنون برامد
گهی در خلوت لیلے فروشد — گهی در صورت مجنون برامد
بمعنی هیچ دیگر گون نگردید — بصورت گرچه دیگر گون برامد

چو شعر مغربی در هر لباسے
بغایت دلبر و موزون برامد

غزل

رخت ہر دم جمالے می نماید | ز حسن خود مثالے می نماید
جمالت را کمالاتست بسیار | از آن ہر دم کمالے می نماید
تجلی میکند ہر لحظہ بر دل | دلم را طرفہ حالے می نماید
مرا ہر ذرہ از ذرات عالم | بنور او وصالے می نماید

بچشم مغربے غیرے محال ست
کسے گوید جمالے مے نماید

از سواد الوجہ فی الدارین اگر داری خبر | چشم بکشا و جمال کفر و فقر ما نگر
از سواد اینچنین کفر مجازی سر مزن | سوی دار الملک آن کفر حقیقی کن نظر
کفر باطن حق مطلق را بخود پوشیدہ است | با چنین کفری ز کفر ما کجا یابی خبر
حق بحق پوشیدہ کردی و آگہی کاو رستہ ہے | چون شوی کافر ز ایمان آگہی یابی خبر

کفر و ایمان چون حجاب راہ حق اندای سپر
رو بسان مغربی از کفر و ایمان در گذر

یار ما ہر ساعتے آید ببازار دگر | تا بود حسن و جمالش را خریدار دگر
کسوت دیگر بپوشد جلوہ دیگر دہد | مظہر دیگر نماید بہر اظہار دگر
کار او عشق ست با خود عشقبازی میکند | نیستش غیر از عشق با خود با فتن کاری دگر

از زبان جملہ ذرات عالم مغربی
میکند بر مہر رویش تازہ اقرارے دگر

اندر آمد در خلوت دل یار سحر | گفت کس را من از آمدنم ہیچ خبر
گفتمش کے ز تو یابم خبری گفت آنم | کہ نماند ز تو در ہر دو جہان ہیچ اثر
گفتمش ہیچ توان در تو نظر کرد مدے | گفت آری چو شود جملہ ذات تو نظر
گفتمش ہیچ توان در تو رسیدن بلقا | در من آنکس رسد کو کند از خود گذر
گفتمش ہیچ ترا در دو جہان ہست مثال | گفت در صورت و معنی ست زمانی بنگر
گفتمش من چہ ام و تو چہ و عالم چیست | گفت من آنہ ام و تو تخم و کوان گنجبر
گفتمش دیدۂ من تاب جمالت دارد | گفت دارد چو شود چشم ترا نور بصر
روی من بہر تجلی طلبد منظر پاک | نیست بہتر ز جہان پاک ترا در نظر

گفتش مغربیت درخور اگر هست بگو
گفت اورد ے مراهست بوجهے درخور

ای آخر هر اول وی اول هر آخر | وی ظاهر هر باطن وی باطن هر ظاهر
انوار جمال تو در دیدهٔ هر مومن | استار جلال تو در دیدهٔ هر کافر

بر مغربی آن ساقی چون ریخت می باقی
شد فانی و شد باقی شد غائب و شد حاضر

نخست دیده طلب کن پس آنگهی دیدار | از انکه یار کند جلوه در اولو الابصار
ترا که دیده بود پر غبار خواهش و آز | صفای چهره او دید باو جود غبار

جمال حسن ترا صد هزار زیب افزود
از انکه حسن ترا مغربی ست آئینه دار

نیست پنهان حق ز چشم هر دو جهان بین و بینا را | گر چه هر ساعت نماید خویش را در هر لباسی

ولد | اگر چه بادشه عالم گدائے توام | تو از برائے منی و من ز برائے توام
جهان بذات و صفت دمبدم خدائی تو | که من بذات و صفت دمبدم خدائی توام
نظر بجانب من کن که روی خود بینی | از انکه آئینه روی جانفزائی توام
لقائے خویش گرت آرزو کند دیدن | مرا ببین بحقیقت که من لقائی توام
مرا نگر که ز من ظاهر ست جمله جهان | چرا که مظهر جام جهان نمائی توام
تو بی وسائط من ره بحق کجا یابی | مدار دست ز من زانکه رهنمائی توام

بگوش هوش جهان دوش مغربی میگفت
مرا شناس که من مظهر خدائی توام

ما جام جهان نمای ذاتیم | ما مظهر جمله صفاتیم
هم صورت واجب الوجودیم | هم معنے جمله ممکناتیم
برتر ز مکان و در مکانیم | بیرون ز جهات و در جهاتیم
بیمار و ضعیف را شفائیم | محبوس و نحیف را نجاتیم
چون قطب ز جای خود نجنبیم | چون چرخ اگر چه بے ثباتیم
تا مهر تو در دلیم ز ذرات | از جمله صفات ازلی آلات گذشتیم

ولد

چون جمله جهان مظهر آیات وجود اند
اندر طلب از مظهر آیات گذشتیم

با ما سخن کشف و کرامات مگویید
چون ما ز سر کشف و کرامات گذشتیم

ای شیخ اگر جمله کمالات تو این است
خوش باش کز این جمله مکمالات گذشتیم

از کعبه و بتخانه و زنار و چلیپا
وز میکده و کوی خرابات گذشتیم

ایهات بحقیقت همه آفات طریق اند
الحمد که ز آفات گذشتیم

ما از پی آنیم که بود مشرق انوار
از مغربی و کوکب و نشکات گذشتیم

ما از میان خلق کناری گرفته ایم
اندر کنار خویش نگاری گرفته ایم

دامن نخست از همه عالم فشانده ایم
وانگه بصدق دامن یاری گرفته ایم

سرگشته گشته ایم چو پرکار سالها
تا بر مثال نقطه قراری گرفته ایم

با آنکه هیچ کار نیاید ز مغربی
او را بیاری از پی کاری گرفته ایم

معنی حسن تو در صورت جان می بینم
عکس رخسار تو در جام جهان می بینم

دفتر حسن بتان را بنظر می آریم
از تو در هر ورقی نام و نشان می بینم

مغربی از من و تو در گذر و در خود بین
چند گوئی که ترا در دگران می بینم

ما از ازل بخانهٔ خمار آمدیم
در دی کشان میکده یار آمدیم

در خلوت عدم می هستی ز جام دوست
کردیم نوش مست ببازار آمدیم

ناگاه حلقهٔ دو سر زلفش بگردما
ما در میان حلقه گرفتار آمدیم

کاری بغیر عشق نداریم در جهان
عشقست کار ما و درین کار آمدیم

بودیم یک وجود ولیکن در این جهان
بسیار در مظاهر بسیار آمدیم

از یار مغربی سخنی در ازل شنود
ما جمله زان حدیث بگفتار آمدیم

منکه در صورت خوبان همه او می بینم
تو نگوئی که من آن روی نکو می بینم

نیست در دیده من هیچ قبایل همه او
تو قفا می نگری من همه رو می بینم

هر کجا می نگرد دیده در او می نگرد
هر چه بینم از و جمله باو می بینم

تو ز یکسو نظری کن و من از همه سو
تو ز یکسو منشی از همه سوے بینم

گاه با جمله و گه جمله از و میدانم
گاه او جمله و گه جمله از و می بینم

مغربی آنکه تو اش می طلبی در خلوت
من عیان بر سر هر کوچه و کوے بینم

هر سو که دو دیدیم همه سوی تو دیدیم
هر جا که رسیدیم سر کوی تو دیدیم

هر قبله که گزیدیم دل از بهر عبادت
آن قبله دل اخم ابروی تو دیدیم

روی همه خوبان جهان را تماشا
دیدیم ولے آئینهٔ روی تو دیدیم

در ظاهر و باطن بمجاز و بحقیقت
خلق دو جهان را همه روی تو دیدیم

از مغربی احوال مپرسید که اورا
سودا ز دو گیتی همه سودے تو دیدیم

منم که روی ترا بی حجاب می بینم
منم که بی شب و روز آفتاب می بینم

ندانم از چه سبب تشنه ام خجالت باد
بذات و نعت و صفت عین آب می بینم

منم که بر لب دریای بی نهایت او
مثال هر دو جهان چون حباب می بینم

مرا بهیچ کتابے مکن حواله دگر
که من حقیقت خود را کتاب می بینم

چه باده خورد دل مغربی که من اورا
بسان نرگس همه مست خراب می بینم

ای تو مخفی در خلوت خویشتن
وی رخت پنهان بنور خویشتن

با دو عالم بے دو عالم دلبرا
عشقبازی در حضور خویشتن

چون شعوری یافت از آیات ذات
گشت عاشق بر شعور خویشتن

گفتمش خواهم که بینم مر ترا
گفت خواهی گر مرا بینی برو در خود ببین

گفتمش با تو نشستن آرزو دارد دلم
گفت اگر این آرزو داری دلا با خود نشین

گفتمش بے پرده با تو گر سخن گویم رواست
گفت در پرده نشاید گفت با ما پیش از ین

گاهائے دگر تمنائے تو
می ندانم همین هوائے تو

هر زمان کسوت دگر پوشے
بلهوس دگر برائے تو

هیچکس مرترا نیاورد دست — خود بخود آمدے خدائی تو
دانمت کز جهان نمی دانم — می ندانم که از کجائی تو
تو آزمائی و ے مارا نمائی — زو رہائی و در یارا نمائے
اگر در یا نمائی این عجب نیست — عجب آنست صحرا نمائے
تو اشیائی و اشیا جملگی تو — اگرچه هیچ اشیا نمائے
همه اسمای تو هست مظاهر — ظهور جمله اسما نمائے

ای مغرب عشقا — مغرب
تو می با آنکه عشقا را نمائے

تو میخواهی که ما تو نها تو باشے — کسی دیگر نباشد تا تو باشے
ازان پنهان شدی کز هر لحظه عارا — ز چشم خلق تا پیدا تو باشی
چو پی مانستی کیک لحظه موجود — نمی شاید که خود بے ما تو باشی
ز جزوی گر بکلے باز گردی — چو کل در جمله اجزا تو باشے
وجودی آنچنانی کز وجود روان شو — که یا من باشم آنجا یا تو باشی

لسان مغربے خود را رها کن
بها بگذار خود را تا تو باشے

جوہر انتخاب دیوان جناب شاہ نیاز احمد صاحب قدس سرہ

ای غنی ذات تو از اقرار و از انکار ما — بی نیاز از ما و از پیدائی و اظہار ما
نی بہارت هستی ما نی خزانت نیستی — ای بہارت بی تعلق از گل و از خار ما
گر همه مخفی بود اندر غیب مطلق ذات تو — نام ما آنجا کجا بود و کجا آثار ما
هستیت خود بحر موّاجست نا پیدا کنار — قطره باشد یا نمی داند ان بحر این نهار ما
کی رسد شاهین فکرت تا بآوج تو — بی پر و بال ست آنجا طائر طیار ما
نی بکی گنجد در انجائی و دوئی گفتن روا — بسکه هست عالی را طلاق کم و بیش یا
نسبت تنزیه و شبیه نمودن نا سزاست — کی سزد این قید ها در ذات بحت یا
اعتبارات و اضافاتی که آید بر زبان — نیست در هستی ما فوج کو بود دلدار ما
عین ادراک ست عاجز ماندن از ادراک تو — کار ما عجز ست آخر کار در سرکار ما

حیرت اندر حیرت آمد حیرت اندر حیرتست — هست با حیرت ز تتر پای کار و بار ما
گنگ میگردد زبان اہل عرفان زین مقام — ما عرفنا گفت اینجا سید ابرار ما

داده ام از ذات احدیت نشانت اسی نیاز
چشم دل بکشا و بنگر معنی اشعار ما

اسی نہان در گنج غیب از دیده ابصار ما — نیست جز تو کس عیان در کو چه و بازار ما
خود نقاب و وی و مائیم دیگر ہیچ نیست — گر بر اندازد ز رویش گم شود آثار ما
گر بہنقطاد و دو ملت جام وحدت در دہد — دور گردد از اختلاف و اینہمه تکرار ما
در مقامی کو نماید روی خود بی پرده — کی بماند دین و کفر و سبحه و زنار ما
در تماشا سائی چسان آید خ زیبا براو — تاب دیگر میدہد ہر لحظه بر ابصار ما
رائی و مرآت و مرئی جملگی یک ذات اوست — عقل حیرانست در صنعت گری یار ما

هستیت ما ریست بر گنج جمالش اسی نیاز
گنج می آید بدست ار کشته گردد مار ما

خود تجلی کرده بر نور آن بیت عیان — شاہد روی خود آمد با گل خرسند ما
بی تعین بود کنز مخفی اندر کنج غیب — در تعین آمد آن گنجینه اسرار ما
جلوه فرمی نمود و نور احمد نام ما — پس ابو احمد آمد از ره این گفتار ما

از تعین اول و وحدت بیانی کرده ام
اسی نیاز آور بگوش این گوہر شہوار ما

بوستان تجمل گلعذاری کرده پیدا — سر بر آ تکتی ز ہر شاخساری کرده پیدا
قیامت قامتی بالا بالائی آفت جانی — بتی غارتگر دین خونخواری کرده پیدا
نگار یکه فرنگی ابد فریبی شوخ پرداز — عجائب دلربائی طرفه یاری کرده پیدا
بوانی نکته دانی طبع موزونی سخن سنجی — سر و ہوا جمله خوش شعاری کرده پیدا
جگر آتش دل آتش سینه آتش دیده آتش — باین ہر چار آتش کار و باری کرده پیدا

سر و سامانم از عجز و نیاز و بیخ و خواہیت
بزور ناتوانی حال زاری کرده ام پیدا

جملگی ہستی خود نهر بایی کرده پیدا — درون گردن من تشنه کامی کرده پیدا

برافگندم نقاب از رخ رها کردم تعین را
بزور بیخودی یک انتیاری کرده ام پیدا

بصیر ما سوی شاهد همت کی خود دارم
باوج قدس سیر انتکاری کرده ام پیدا

مکان فی لامکان دارم نشانم فی اشارت
برون از رخ دائر من دیاری کرده ام پیدا

ثنا و ما منم مذکر بحمد و حی و یک ستم
ز سیدم تم بخود باری کنیاری کرده ایم پیدا

تشنا کردن درون بحر بحید سخت مشکل بود
بباز وی نیاز و عجز کاری کرده ام پیدا

امشب آنست کز دو حلقه جهان بردمد
نیر نور خدا کز دو طلوع از پی ما

در نشستان جهان بر بط شمع سحر
پی فروغست مه چارده با اختر ما

ولم هوای سیر گل دیدن ندارم
چو بلبل ذوق نالیدن ندارم

منم پروانه و هم شمع و هم سوز
بگرد غیر گردیدن ندارم

نگه آسا روم بر اوج افلاک
ز عنای خویش جنبیدن ندارم

ز خورشیدم درخشان جمله ذرات
بخود چون در خشیدن ندارم

گر خود همین گردم چو گردون
برون از خود حرامیدن ندارم

محیط عالم و مرکز نشینم
خطر از دست لغزیدن ندارم

نیاز از من مپرس این دم دگر هیچ
دماغ هیچ پرسیدن ندارم

ای طالبان ای طالبان من با شما هر جا هم
هم جلوه گر در دیده ها هم مغنم و لها هم

این دوری و مجبوری ای ما از و هم و پندار است
در نسبت خود با شما دریا و موج آسا هم

ثابت ترم من از همه بی آنکه اثبات کنند
بی آنکه استثنا کنند از جمله مستثنا هم

بر عکس رسم این جهان پرده منم عریان
چندان که بی پرده شوم در پرده ها افتادم

هم صورت ناسوتیم هم معنی لاهوتیم
پنهان تر از پنهان و هم پیدا تر از پیدا هم

گر شیخم اندر خانقه گر رندم اندر میکده
گر سجده و سجاده ام گاهی می و میناستم

هم اول و آخر منم هم ظاهر و باطن منم
هم عالم دنیا منم هم نشئه عقبا هم

گاهی نیاز ایمان من گه بی نیازی شان من
این هر دو می زید بمن هم بنده هم مولا هم

جوہر انتخاب کلام جناب سید امجد علی شاہ صاحب متخلص بہ اصغر حد امجد حضرت اللہی قدس سرہ

بزم گرم میخوارانِ عشق نشست و نشیند
کہ در آتشکدہ ز نہار خس نشست و نشیند

ز عالی ہمتان کی پست فطرت فیض می یابد
کہ بر خوان فلک ہر گز مگس نشست و نشیند

سزای عاشقان باشد سر خود را فدا کردن
بزیر تیغ قاتل بوالہوس نشست و نشیند

عروج اہل حق باشد بہر نوعے ولی اصغر
بہ بام دار چون منصور کس نشست و نشیند

شہید تیغ نگاہ تو دلفگارانند
قتیل خنجر عشق تو بیقرارانند

ز اشک چشم عیان گشت سر عشق نگار
دگر نہ جان و دلم ہر دو رازدارانند

ببین کہ بلبل و پروانہ و دل عاشق
براہ عشق رفیق ہم اند و یارانند

بفرقت تو نباشیم نا امید از وصل
کہ عاشقان تو ہر دم امیدوارانند

بگلہای گل و شمع بیخ تقصان نیست
اگرچہ بلبل و پروانہ سوگوارانند

بچشم کم منگر سوے ما کہ در عالم
شہان مملکت عشق خاکسارانند

امید مہر ز ایشان مدار ای دل سنگ
کہ جملہ ماہ جبینان ستمشعارانند

چہ دور رحمت حق گر گذر کند اینجا
کہ اہل میکدہ یکسر گنہ نگارانند

نشاط عید دیدار او بدل یابند
کہ طالبان رخ دوست روزہ دارانند

منم کہ بندہ اصغر مرا چہ میدانے
کہ عاشقان گل روے تو ہزارانند

تا کہ از ہستی جاوید نشان خواہد بود
نور آن مہر پر ذرہ عیان خواہد بود

روی بما کہ باقرار در آید سنگ
تا بکے حسن عیان تو نہان خواہد بود

بسکہ آن چشم سیہ مست مرا کرد شہید
خاک من کعبہ رندان جہان خواہد بود

من اگر خاک شوم چشم دلم ذرہ صفت
سوی مہر رخ جانان نگران خواہد بود

چشم مستش نظری گر بخرابات کند
ساغر بیخودے پیر مغان خواہد بود

آن دل آئینہ طلعت کہ بود مخزن حسن
منظر دیدۂ صاحب نظران خواہد بود

بشنو از پردۂ دل نغمۂ وحدت اصغر

راز این ساز عیانست و عیان خواہد بود

بجہان نیست غیر حق موجود ذات او ہست عابد و معبود
مشت خاکے چہ داشت مرتبہ خود بآدم شدست او مسجود
عاشقان را ز دین و ہم دنیا نیست جز ذات یار خود مقصود
عاشق خویش گشتہ و شیدا تا جمالش بدہر جلوہ نمود

بزمین و زمان و کعبہ و دیر
ہست امجد علی خدا موجود

شور زنجیر چون بگوشش آمد دل دیوانہ ام بہوش آمد
شکر للہ کہ در زمان بہار در برم یار بادہ نوش آمد

چون مریدان بصدق دل اصغر
بر در پیر می فروشش آمد

دلم پر سوز و شیدا آفریدند برائے درد او را آفریدند
لب لعل تو دل را زندگی داد برائے مردہ عیسے آفریدند
بنادان زحمت دنیا رسد کم مرا افسوس دانا آفریدند
دل عاشق بود با مہر و الفت بتان را بے محابا آفریدند

دل امجد علی را حیف اللہ
برائے بیدلہا آفریدند

شدنی ہر چہ ہست خواہد شد فکر دنیا و دین نباید کرد
عاشقان راست عاقبت بالخیر
ہیچ شک اندرین نباید کرد

شکوہ از بخت کم یاری دست طعنہ بر عشق زنم یا بوفاداری دل
خواب غفلت بجہان مایۂ رنج ست اصغر
ہست آسایش و این بہ بیداری دل

گر خزان و بہار ے بینم جلوۂ رنگ یار ے بینم
در رخ زشت و نیک اہل جہان نور حق آشکار ے بینم

کعبه و دیر را بوحدت حق
خوب دارالقرار می بینم

دل بحق چشم سر بسوی بتان
طرفه تر این بهار می بینم

کعبه و دیر را بدان اصغر
نسبتی آن نگار می بینم

عاشقی چیست بیقراریها
زیستن در تعب و ناریها

راستی در جهان بود اصغر
مایه عیش ریزه کاریها

بهین بچشم دل چو نکو جهان همه اوست
بنور خویش هویدا بجسم و جان همه اوست

شراب و ساقی و هم نشئه شان همه اوست
جلیس شکبه و شیخ و دردکشان همه اوست

گهی بطلعت وصل و گهی بصورت هجر
زمان بچهر گل و موسم خزان همه اوست

بهین بدیده دل مظهر جمال و جلال
سموم دوزخ و هم روضه رضوان همه اوست

تجلی اوست هو الظاهر و هو الباطن
عیان بخلق و نهان در جهان جان همه اوست

ز حسن و قبح فزون دم که اندرین عالم
شرار گلخن و هم برگ گلستان همه اوست

ز فیض پیر عیان شد چنین بمن اصغر
که در لباس تن پیر و نوجوان همه اوست

حرف از دهان او چه تمنا کند کسی
از تنگدل عطا چه تقاضا کند کسی

دل داده ایم یکسر مو شرح گر دهیم
بهتر ازین بزلف چه سودا کند کسی

رنگش نشان خون شهیدان همی دهد
گلزار و هر چه تماشا کند کسی

مجنون صفت ببیدیان رسیده ایم
خود را ازین زیاده چه رسوا کند کسی

دل داده ام بیاده و دلبر جان همیدهم
خود را ازین زیاده چه شیدا کند کسی

از در که کسی که زدل با خبر بود
امجد علی بگو چه تقاضا کند کسی

جواهر غزلهای متفرقات

چهره را صیقلی از آتش می ساخته
خبر از خویش نداری که چه پرداخته

اهل بیخانه تقوی که رسیدست بباب
تا ز منزل عرق آلوده بدون تاخته

بر سر کوے تو چندانکہ نظر کار کند
دل و دین ست کہ بر یکدگر انداختہ

بدولت حسن تو وقت ست کند پایہ کار
کار ما را چہ بوقت دگر انداختہ

شعلۂ را کہ از و طور بنہار آید
در دل صائب خونین جگر انداختہ

آمدم تا مست و حیرانت کنم
ہمچو زلف خود پریشانت کنم

عزم آن دارم کہ مہمانت کنم
جان و دل ہای دوست قربانت کنم

در تو افلاطون و لقمانے بعلم
من بیک تعلیم نادانت کنم

علم بخشم تا کہ معلومت شود
از سر معلوم نادانت کنم

گر تو ترک سر کنے مردانہ وار
ہمچو اسمعیل قربانت کنم

بر توکل ہمچو ابراہیم باش
آتش نمرود ریحانت کنم

گر یقین دانم کہ بر من عاشقی
از جمال خویش حیرانت کنم

ساقی مجلس شوم تا صبحدم
از شراب شوق مستانت کنم

شمس تبریزی بمولانا بگو
واقف اسرار یزدانت کنم

نہ مرد نام و ننگم نہ باک صلح و جنگم
نہ دل شادم نہ دل تنگم نہ رنجانم نہ آزارم

نہ از قوم خراباتم نہ از اہل مناجاتم
نہ مردم زید و طاماتم برون از کفر و ایمانم

چہ شخصم من نمیدانم کہ ہم دانا و ہم نادانم
چو زین و آن گذشتم نہ ازینم نہ ازانم

نہ مستم من نہ ہشیارم نہ درخوابم نہ بیدارم
نہ بالایم نہ پستایم نہ شادانم نہ غمگینم

زمین و آسمانم من و رای جسم و جانم من
نہ اینم من نہ آنم من نکو دانم نکو دانم

ما تاج سر افراز ہمہ خلق خدائیم
ما بادشہ مملکت ہر دو سرائیم

گاہی چو ہلالیم و گہے بدر منیریم
گہ غرق نمائیم و گہ از غرب برائیم

مائیم کہ از ما و منی ہیچ نماندہ ست
در عین بقائیم و منور ز صفائیم

مائیم کہ از سایہ ہستی بگذشتیم
ما سایہ نخواہیم ہمائیم ہمائیم

سفلی ز ہر سفلی منم علوی ز ہر علیائیم
بندہ ز ہر بندہ منم مولا ز ہر مولائیم

در بار من لاہوت شد اسرار من ناسوت شد
کرسی من تحت الثری ای از تہ افلاک بالاتم

محکوم ہر حاکم منم مظلوم ہر ظالم منم
حاکم منم ظالم منم بر ہر صفت پیدا تم

آنجا که احمد با احد همراز می شد بی مدد — حاز احمد من مدم هم ذات کل اشیا ستم
من بنده ٔ سلطانم سلطان جهان با نم — زانم که خویش دیدم شوریده و حیرانم
شوریده و شیدایم پوشیده و پیدایم — ایجایم و آنجایم گه اینم و گه آنم
هم علوی و هم سفلی هم عرشی و هم فرشی — هم جاعل افلاکم هم فاعل ارکانم
هم نور منم و نورانی هم ظلمت و ظلمانی — هم ظاهر و هم باطن هم اینم و هم آنم
هم نور شمنشاهم هم عاشق اللهم — هم طالب درگاهم هم صاحب عرفانم
مولا بخدا اوانی منصور شدی آری — هم مرد خدا بینم هم مرد خدا دانم

ولہ

قبلهٔ حاجات ما کوی خرابات آمده — شاهد و می رند را عین مناجات آمده
بت پرستی گر گرفتار خودی فی حق پرست — در طریقت بیخودی اصل عبادات آمده
از فنا چون می توان بزم صوفیش ساخت — پس بمعنی نیستی عین کمالات آمده
چون مستی می توان ستن ز هستی ای پسر — عاشقان را می پرستی نیز طاعات آمده
بشنو دانی انا الحق چون کلیم از هر درخت — هر کرا و بر طرف رو ل از هر میقات آمده
آیت حسن خود و خواند جان ما در هر ورق — حال عارف برتر از کشف و کرامات آمده

تا اسیری از خودی فانی و باقی شد بدوست
ساقی میخانه و پیر خرابات آمده

ولہ

نو بهارست جنون چاک گریبان مددے — آتش افتاد بجان جنبش دامان مددے
آمد فصل بهارست جنونم گل کرد — جوش خون بدلم نشتر مژگان مددے
گرمی عشق ز بس در جگر آتش فروخت — تشنگی سوخت مرا ای لب جانبان مددے
جام مینا ست بدست تو تغافل تا چند — کشت مخمور یم ای ساقی مستان مددے

مضطرب ساخته بیدار ترا رنجوری
فخر دین فخر جهان مرشد پاکان مددے

جوہر در مثنویات - از مثنوی مولانا روم -

بشنو از نے چون حکایت میکند — وز جدایها شکایت می کند

کز نیستان تا مرا ببریده اند | از نفیرم مرد و زن نالیده اند
سینه خواهم شرحه شرحه از فراق | تا بگویم شرح درد اشتیاق
هر کسے کو دور ماند از اصل خویش | باز جوید روزگار وصل خویش
من بهر جمعیتی نالان شدم | جفت خوش حالان و بدحالان شدم
هر کسے از ظن خود شد یار من | از درون من نجست اسرار من
سر من از ناله من دور نیست | لیک چشم و گوش را آن نور نیست
تن ز جان و جان ز تن مستور نیست | لیک کس را دید جان دستور نیست
آتش ست این بانگ نای نیست باد | هر که این آتش ندارد نیست باد
آتش عشق ست کاندر نے فتاد | جوشش عشق ست کاندر می فتاد
بند بگسل باش آزاد اے پسر | چند باشی بند سیم و بند زر
هر گرا جامه ز عشقی چاک شد | او ز حرص و عیب کلی پاک شد
شاد باش ای عشق خوش سودای ما | ای طبیب جمله علتهای ما
ای دوای نخوت و ناموس ما | ای تو افلاطون و جالینوس ما
جسم خاک از عشق بر افلاک شد | کوه در رقص آمد و چالاک شد
جمله معشوق ست و عاشق پرده ئه | زنده معشوق ست و عاشق مرده ئه
ای کمینه بخشش ملک جهان | من چه گویم چون تو میدانی نهان
ای همیشه حاجت ما را پناه | بار دیگر خود غلط کردیم راه
از خدا جوییم توفیق ادب | بی ادب محروم ماند از لطف رب
از ادب پر نور گشت ست این فلک | و از ادب معصوم و پاک آمد ملک
بی ادب تنها نه خود را کرد بد | بلکه آتش در همه آفاق زد
بد گمانے کرد ون حرص آورے | کفر باشد پیش خوان مهترے
هر چه بر تو آید از ظلمات و غم | آن ز بیباکی و گستاخیست هم
هر که گستاخی کند در راه دوست | رهزن مردان شد و نامرد اوست
بد ز گستاخی کسوف آفتاب | شد عزازیلے ز جرات رو دباب
ای لقاے تو جواب هر سوال | مشکل از تو حل شده بی قیل و قال

برون بادشاہ آن طبیب را

عاشقی پیداست از زاری دل — نیست بیماری چو بیماری دل
علت عاشق ز علتہا جداست — عشق اصطرلاب اسرار خداست
عاشقی گر زین سر و گر زان سر ست — عاقبت ما را بآن شہ رہبر است
ہر چہ گویم عشق را شرح و بیان — چون بعشق آیم خجل باشم از آن
آفتاب آمد دلیل آفتاب — گر دلیلت باید از وی رو متاب
خوشتر آن باشد کہ سر دلبران — گفتہ آید در حدیث دیگران

خلوت طلبیدن

نان و نان این را ز ما کس مگو — گر چہ از توشہ کند بس جست و جو
چونکہ اسرارت نہان در دل بود — آن مراد تو در آنجا حاصل شود
گفت پیغمبر کہ ہر کہ سر نہفت — زود گردد بامراد خویش جفت
دانہ چون اندر زمین پنہان شود — سرو سرسبز بستان شود
وعدۂ اہل کرم گنجے روان — وعدۂ نا اہل شد رنجے روان
وعدہ کردن را وفا باشد بجان — تا ببینے در قیامت فیض آن

دریافتن آن ولے

عشقہا کز پے رنگے بود — عشق نبود عاقبت ننگے بود
دانکہ عشق مردگان پایندہ نیست — زانکہ مردہ سوی ما آیندہ نیست
عشق زندہ در روان و در بصر — ہر دمے باشد ز غیبے تازہ تر
عشق آن زندہ گزین کو باقی ست — از شراب جانفزایت ساقی ست

حکایت مرد بقال

کار پاکان را قیاس از خود مگیر — گر چہ ماند در نوشتن شیر و سیر
جملہ عالم زین سبب گمراہ شد — کم کسی ز ابدال حق آگاہ شد
ہمسری با انبیا برداشتند — اولیا را ہمچو خود پنداشتند
کاملان کز سر تحقیق آگہ اند — ہمچو دو حیران دست دو الہ اند
فی فمان حیران کہ پشتش سوی اوست — بل چنین حیران کہ رو در روی اوست

آن یکی را روی او شد سوی دوست | وین یکی را روی او خود روی اوست
روی هر یک می نگر میدار پاس | بو که گردی تو ز خدمت روشناس
چون نبی ابلیس آدم روی هست | پس بهر دستی نشاید داد دست
کار مردان روشنی و گرمی ست | کار دونان حیله و بی شرمی ست

داستان آن پادشاه

خشم و شهوت مرد را احول کند | ز استقامت روح را مبدل کند
چون غرض آمد هنر پوشیده شد | صد حجاب از دل بسوی دیده شد
سایهٔ یزدان بود بنده خدا | مردهٔ این عالم و زنده خدا
خاک شو مردان حق را زیر پا | خاک بر سر کن حذر را هیچ ما

در بیان خسارت

فهم و خاطر نیز کردن نیست راه | جز شکسته می نگیرد فضل شاه
جان و دل را طاقت آن نیست هست | با که گویم در جهان یک گوش نیست
روح می بردت سوی چرخ برین | سوی خاک و گل شدی در اسفلین
اسپ همت سوی اختر تاختی | آدم مسجود را نشناختی
آخر آدم زادهٔ ای ناخلف | چند پنداری تو پستی را شرف
پر و در و آتش ابراهیم را | ایمنی روح سازد بیم را
گوش ما هوش ست چون گویای تو | خشک ما بحرست چون دریای تو
با تو ما را خاک بهتر از فلک | ای سماک از تو منور تا سمک
صورت رفعت بود افلاک را | معنی رفعت روان پاک را

اعتراض کردن

ما چو نایم و نوا در ما زنست | ما چو کوهیم و صدا در ما زنست
ما که باشیم ای تو ما را جان جان | تا که ما باشیم با تو در میان
ما عدمهائیم و هستی های ما | تو وجود مطلق فانی نما
باد ما و بود ما از داد تست | هستی ما جمله از ایجاد تست
لذت هستی نمودی نیست را | عاشق خود کرده بودی نیست را

لذت انعام حق — نقل و باده جام خود را وانگیر
منگر اندر مالمن و ما منظر — اندر اکرام و سخای خود نگر
ما نبودیم و تقاضا ما نبود — لطف تو با گفتهٔ ما می شنود
هر که او بیدار تر پردرد تر — هر که او آگاه تر رخ زرد تر
انبیا را کار عقبیٰ اختیار — جاهلان را کار دنیا اختیار
کافران چون بهر سجین آمدند — سجن دنیا را خوش آئین آمدند
انبیا چون بهر علیین بدند — سوی علیین بجان و دل شدند
دیده چراغ ار حاضر آید در مکان — هر یکی باشد بصورت غیر آن
فرق نتوان کرد نور هر یکی — چون نبوردش روی آری بیشکی
در معانی قسمت و اعداد نیست — در معانی تجزیه افراد نیست
نکتها چون تیغ فولاد ست تیز — گر نداری اسپری واپس گریز
در بمعنی کوش ای صورت پرست — زانکه معنی بر بن صورت برست
همنشین اهل معنی باش تا — هم عطا یابی و هم باشی فتا
جان بی معنی درین تن بی غلاف — هست همچون تیغ چوبین در غلاف
چون غلاف اندر بود با قیمت ست — چون برون شد سوختن را آلت ست
نار خندان باغ را خندان کند — صحبت مردانت از مردان کند
گر تو سنگ صخرهٔ مرمر شوی — چون بصاحبدل رسی گوهر شوی
حق همی گوید نظر ما بر دل ست — نیست بر صورت که آن آب و گل ست
دل تو این آنوده را پنداشتی — لاجرم دل ز اهل دل برداشتی
دل نباشد غیر آن دریای نور — دل نظرگاه خدا دانگاه کور
نی دل اندر صد هزاران خاص و عام — در یکی باشد که است و کدام
آن دلی کز آسمانها برتر ست — آن دلی ابدال یا پیغمبر ست
دل ترا در کوی اهل دل کشد — تن ترا در حبس آب و گل کشد
عقل اینجا ساکت آمد یا مضل — زانکه دل یا دوست یا خود دوست دل
گفت پیغمبر که حق فرموده است — من نگنجم هیچ در بالا و پست

در زمین و آسمان و عرش نیز | می نگنجم این یقین دان ای عزیز
در دل مومن بگنجم اے عجب | گر مرا جوئے دران دلها طلب

مثنوی دیگر

خود پرستی راه شیطان آمده | بت شکستن راه مردان آمده
مصطفی شیخ منست در راه دین | او مرا بنموده است راه یقین
من نه عطارم تو عطارم ببین | در ره حق رانده اسرارم ببین
من برائے جملہ عالم آمدم | لاجرم در نقش آدم آمدم
اولین و آخرین من بوده ام | ظاهر من و باطنی من بوده ام
بعد پنجه سال او اسرا یافت | از فرید الدین لقب عطا یافت
چون که اندر راه حق چابک شوی | از وجود خویشتن فانی بوی
اسی برادر در کمال خویش باش | در ره توحید حق بی کیش باش
هر که اندر بند نقش خویش ماند | در ره حق همچو کافر کیش ماند
نقش را اینجا حجاب راه دان | این سخن را از دل آگاه دان
این نه تقلید ست و این آه هوست | راه تحقیق ست و راه مصطفی ست
راه احمد بود توحید ای پسر | از ره توحید حق شو با خبر
در خودے خود گرفتار آمدی | لاجرم در عین پندار آمدی
ای ز وصلت غرق توحید آمدم | لاجرم در عین تفرید آمدم
من ندانم تو منی و ما توئے | محو گشتم در تو گم گشته دوئی
من بوصلت عارف مطلق شدم | عارفے رفته تمامی حق شدم
چون نماند نقشها اندر میان | آنزمان نقاش را بینی عیان
چون ترا باشد کمال دین حق | خویش را هرگز نه بینی غیر حق

مثنوی دیگر

الا ای همای همایون نظر | مجسته سروشی مبارک خبر
هر فتنه دارد دگر روزگار | من و مستی و فتنه چشم یار
شنیدم که چون غم رساند گزند | خردمند چون دف بود سودمند

همان به که خونم بجوش آوری | دمے چنگ ساز در خروش آوری
بیا ساقی از باده پر کن بطے | مغنی کجائی بزن بربطے
که تا وجد را کار سازے کنم | برقص آیم و خرقه بازی کنم
بیا ساقی آن کیمیاے فتوح | که با گنج قارون دهد عمر نوح
بده ستم ده و روسی و دولت ببین | خزانهم کن و گنج حکمت ببین
سن و انم که چون جام گیرم بدست | ببینم دران آئینه هر چه هست
بستی توان دُر اسرار گفت | که در بیخودی راز نتوان نهفت
بده تا بدشدن عالم از ما تهی | گدائے بسے به ز شاهنشهی
دم از شیر مردان دیرینه زن | صلائے به شاهان پیشینه زن
ز نظم نظامی که چرخ کهن | ندارد چو او هیچ زیبا سخن
ازان پیشتر کاورے در ضمیر | ولایت ستان باش و آفاق گیر
زمان تا زمان از سپهر بلند | بفتح و ظفر باش فیروزمند
ازان می که جان و روی هوش یار | مرا شربت و شاه را نوش باد
دل بے نوایان سکین بجو | پس انگاه جام جهان بین بجو
بیا ساقی این نکته بشنو زمن | که یک جرعه مے به ز دو بیم کے
بده تا بگویم بآواز نے | که جمشید کے بود و کاؤس کے
بستی در پارسائی زنم | دم خسروے در گدائے زنم
بیا ساقی آن جام چون مهر و ماه | بده تا زنم بر فلک بارگاه
بده کز جهان خیمه بیرون زنم | سر اپرده بالاے گردون زنم
بیا ساقی آن مے که شاهی دهد | بپاکے اودل گواهے دهد
بده تا بنوشم بیاد کسے | که هست از غمش در دلم خون بسے
بیا ساقی آن آب آتش خواص | بمن ده که تا یابم از غم خلاص
بمن ده که از غم خلاصم دهد | نشان ره بزم خاصم دهد
برون آرے از فکر خود یک دمم | بهم برزنے خانمان غمم
بمن ده که بدنام خواهم شدن | مرید مے و جام خواهم شدن

بیا ساقی آن جام صافی صفت — که بر دل کشاید در معرفت
بده تا صفای درون آورم — دمی از کدورت برون آورم
بیا ساقی آن مے کہ حال آورد — کرامت فزاید کمال آورد
بمن ده کہ بس بیدل افتاده ام — درین دیر بے حاصل افتاده ام
بیا ساقی از مے طلب کام دل — کہ بے مے ندارم من آرام دل
ز تسبیح و خرقه ملولم مدام — بمی رهبن کن هر دو را والسلام
اگر عاشقی خیز و دیوانه شو — سرشک آب خود خاک میخانه شو
درخاکروبان میخانه کوب — ره میفروشان میخانه روب
مگر آب آتش خواصت دهند — بمستی ز هستی خلاصت دهند
بجائے برون آورندت ز خویش — بوحدت رسی پرده افتد ز پیش

کہ حافظ چو در عالم جان رسید
چو از خود برون شد بجانان رسید

جوهر در قصه مار

گفتا بصورت ار چه ز اولاد آدمم — لیکن بمرتبه همه حال برترم
چون بنگرم در آینه عکس جمال خویش — گردد همه جهان بحقیقت معصوم
نورم کہ در ظهور من است این ظهور ما — ظاهر ترست هر نفس انوار اظهرم
هر ذره کائناتش از مشرق وجود — یک لمعه بود از لمعات منورم
خورشید آسمان ظهور عجب مدار — ذرات کائنات اگر گشت مظهرم
ارواح قدس چیست نمودار معنیم — اشباح انس چیست نگهدار پیکرم
بحر محیط رشحه از فیض فایضم — نور بسیط لمعه از نور انورم
از عرش تا بفرش همه ذره بود — در نور آفتاب ضمیر منورم
روشن شود ز روشنی ذات من جهان — گر پرده صفات خود از هم فرو درم
آبی کہ زنده گشت ز ان خضر جاودان — آن آب چیست قطره از حوض کوثرم
آنم کز و مسیح همے مرده زنده کرد — یک نفخه بود از نفس روح پرورم
بحر ظهور و بحر بطون قدم بهم — در من نگر کہ مجمع بحرین اکبرم

فی الجملہ مظہر ہمہ اسماست ذات من | بل اسم اعظمم بحقیقت چو بنگرم
اوصاف لایزال زمن گشت آشکار | بنگر بمن کہ آئینۂ ذات انورم

قصیدہ از شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ

بیا ای دل دمی از ہستی خود ترک دعوی کن | مینگر چشم بر صورت نظر بر عین معنی کن
پس انگہ بر در کوی فنا نہ پای استغنا | وجود خویش را گم در شہود نور مولی کن
اگر خواہی تماشای جمال شاہد معنی | نخستین چشم صورت بین بسیل عشق اعمی کن
چہ حاجت کز پی خلوت دوی در کنج تنہائی | بیاد دوست خود را از خیال غیر تنہا کن
بیا در انجمن خلوت گزین وانرو دگر دیگر | بچشم دل جمال دوست را ہر دم تماشا کن
بسیرش غیر را محرم مگردان بلکہ در خلوت | چنان پوشیدہ کن ذکرش کہ از دل نیز اخفا کن
مسمی واحد و اسمای او از حد و عد بیرون | بہر آئی شہود نور ذات آن مسمی کن
در اسمای حقیقی شد مسمی عین ہر اسمے | عجب مشکل حدیث ست این بگو تا حل این اعنا
حقیقت از شریعت نیست پیش عارفان بیرون | مثال این یکی کشتی ست و شبہ آن بدریا کن
اگر خواہی زبان بکشائی و راہ سخن پوئی | ثنای پادشاہ یثرب و سلطان بطحا کن
سر بر آرای ملک فرمانش احمد مرسل | کہ پیش از وی نشد در ملک ہستی کار فرمان
نشد تا بر سر منشور عالم خاتم حکمش | ز دیوان ازل نامد بران ہنشور طغرا کن
بیان قربت او قاب قوسین ست و او ادنی | بمقدار علو قدر او این نیز ادنی کن
قیاس تو بہ وسعت فضل او نبود تا وے | ز قطرہ تا بدریا یازدہ تا بہ بیضا کن
حبیب اللہ بود او انبیا را دان محب اللہ | قیاس کار از اسری بعیدہ جای موسی کن
اگر خواہی دنیا و عقبی آرزو داری | بدرگاہش بیا و ہر چہ خواہی تمنا کن
ثنایش گو ولی چون نیست ایفایش تو ممکن | باین یک بیت ختم شرح اعلی الاجمال ایفا کن
مخوان او را خدا از بہر امر شرع و حفظ دین | وگر ہر وصف کش خواہی اندر مدحش املا کن
چو انشائی تفصیل صفاتش عاجزی ایدل | بیا و عرض حال خویش بر خدامش انشا کن
خرابم در غم ہجر جمالت یا رسول اللہ | جمال خود نما رحمی بحال زار ما کن
اسیران تو جان دادند در ہجر لب لعلت | دمان بگشا از راہ کرم احیا بموتی کن
بہ صورت گر نباشد یا رسول اللہ کرم فرما | بلطف خود سر و سامان جمع بی سر و پا کن

محب آل و اصحاب تو ام کار من حیران | بلطف خویش هم امروز هم در روز فردا کن
بیا هی مد تصدیق خدام جنابش را | که احوال تو معلوم ست اظهارش مکن یا کن

دیگر

خذ بلطفک یا الهی من له زاد قلیل | منفلس بالصدق باقی عند بابک یا جلیل
منه عصیان و نسیان و سهو بعد سهو | منک احسان و فضل بعد عطا و الجزیل
ذنبه ذنب عظیم فاغفر الذنب العظیم | انه شخص غریب مذنب عبد ذلیل
یا الهی لی ذنوب مثل رمل لا تعد | فاعف عنی کل ذنب و اصفح الصفح الجمیل
قل لنار ابردی یا رب فی حقی کما | قلت قد نار ابردی برد فی حق الخلیل
انت شاف انت کاف فی مهمات الامور | انت ربی انت حسبی انت لی نعم الوکیل
کیف حالی یا الهی لیس لی خیر العمل | سوء اعمالی کثیر زاد طاعاتی قلیل
واکشف عنی کل داء و اقض عنی حاجتی | ان لی قلبا سقیما انت من یشفی العلیل
هب لنا ملکا کبیرا انجنا مما نخاف | ربنا اذ انت قائل و المنادی جبرئیل
رب هب لی کنز فضل انت وهاب کریم | اعطنی ما فی ضمیری دلنی خیر الدلیل

این موسی بن عیسی این یحیی این نوح
انت یا صدیق عاصی تب الی المولی الجلیل

جوهر دوم در رباعیات

از یار وفا که دید تا من بینم | راحت ز جفا که دید تا من بینم
تو عمر منی و بی وفائی چکنم | از عمر وفا که دید تا من بینم

رباعی

با مردم نیک و بد نمی باید بود | در باد به دیو و دد نمی باید بود
مفتون معاش خود نمی باید بود | مغرور بفضل خود نمی باید بود

رباعی

همه شادی و عشرت باشد ای دوست | در ان خانه که مهمانش تو باشی
عراقی طالب در دست دائم | بجوی آنکه درمانش تو باشی

رباعی

بیدار چشم دل چو نوے داری | ور خویش بصد رنگ ظہوری داری
ای غافل کارگاہ حیرت بستی | خود را بشناس اگر شعوری داری

رباعی

سرمد غم عشق بوالہوس را ندہند | سوز دل پروانہ مگس را ندہند
غمہا باید کہ یار آید بکنار | این دولت سرمد ہمہ کس را ندہند

رباعی

دانی کہ جہان چیست نمودے بے بود | صورت موجود و معنیش نفی وجود
معنی دو حرف لاست ہستی زود | ہی ست ولے منکر حق نتوان بود

رباعی

چشمی کہ جمال مصطفےٰ را بیند | شک نیست کہ عالم بقا را بیند
اینست کمال مرد حق باید تا این | دیدہ ہر چہ نظر کند خدا را بیند

رباعی

دلے دارم کہ در وی غم نہ گنجد | چہ جاے غم کہ شادی ہم نگنجد
حدیث بیش و کم اینجا رہا کن | کہ اینجا وصف بیش و کم نگنجد

رباعی

سرمد کہ ز جام عشق مستش کردند | یا لا بردند و باز ہستش کردند
میخواست خدا پرستی دیدہ یارے | مستش کردند و بت پرستش کردند

رباعی

من از تو جدا نبودہ ام تا بودم | اینست دلیل طالع مسعودم
در ذات تو ناپدید م ار معدومم | ور نور تو ظاہرم اگر موجودم

رباعی

ای آنکہ توئی حیات جان جانم | در وصف تو گرچہ عاجز و حیرانم
بینائی چشم من توئی سے بینم | دانائی عقل من توئی سے دانم

رباعی

ای دوست ترا ہر مکاں می جستم | ہر دم خبرت ز این و آن می جستم

دیدم بتو خویش را تو خود من بودے | خجلت زده ام کز تو نشان می جستم

رباعی

هر سو که دو دیدیم همه سوی تو دیدیم | هر جا که رسیدیم سر کوے تو دیدیم
هر قبله که بگزید دل از بهر عبادت | آن قبلهٔ دل را خم ابروی تو دیدیم

رباعی

آیت حسن تو در مصحف جان می بینم | مهرت اندر رخ هر ذره عیان می بینم
هر چه در کون و مکان در نظرم می آید | از تو در وی اثر نام و نشان می بینم

رباعی

مست توام از باده و جام آزادم | صید توام از دانه و دام آزادم
مقصود من از کعبه و بتخانه توئی | ورنه من ازین هر دو مقام آزادم

رباعی

خواهم که همیشه در هواے تو زیم | خاکی شوم و بزیر پاے تو زیم
مقصود من خسته ز کونین توئے | از بهر تو میرم و برائے تو زیم

رباعی

او هست نهان و آشکارا ست جهان | بر عکس بود شهود اهل عرفان
پیدا ست همون چه آشکارا چه نهان | گر اهل حقی غیر یکے هیچ مدان

رباعی

جانان می نابم ده و جانم بستان | مستم کن و از هر دو جهانم بستان
با کفر و با سلام بدن ناچاریست | خود را بنما و این و آنم بستان

رباعی

اسرار ازل را نه تو دانے و نه من | وین حرف معما نه تو خوانی و نه من
هست از پس پرده گفتگوی من و تو | چون پرده برافتد نه تو مانی و نه من

رباعی

الهی زاهدت و حور میخواهد تصورش همین | بجنت میگریزد از سر کویت شعورش همین
بابن زاهد و بابن تقوی بابن سبحه و خرقه و ما را | ز رحمت دوری سازد خداوندا غرورش همین

رباعی

باز آ باز آ هر آنچه هستی باز آ | گر کافر و گبر و بت پرستی باز آ
این درگه ما درگه نومیدی نیست | صد بار اگر توبه شکستی باز آ

رباعی

عیب ست بزرگ ترکشیدن خود را | در جمله خلق برگزیدن خود را
از مردمک دیده بباید آموخت | دیدن همه کس را و ندیدن خود را

رباعی

چون بعض ظهورات حق آمد باطل | پس منکر باطل نشود جز جاهل
در کل وجود هر که جز حق بیند | باشد ز حقیقة الحقائق غافل

رباعی

خواهی که شود دل تو چون آئینه | ده چیز برون کن از درون سینه
حرص و غضب و بغض و دروغ و غیبت | بخل و حسد و کبر و ریا و کینه

رباعی

با خلق آشنا نشود هیچ بندهٔ تو | بیگانه باش از همه کس آشنای تو
مینوا هم از خدا بده عاصد هزار جان | تا صد هزار بار بمیرم برای تو

جوهر در اشعار مفردات

نه بری گمان که یعنی بجدا رسیده باشی | تو ز خود بروں نرفتی کجا رسیده باشی

فرد

که کشید دامن فطرت که بیار و من بمیر | تو بهار عالم دیگر ی ز کجا باین چمن آئی

هلالی

مشتاق درد را بمداوا چه احتیاج | بیمار دوست را بمسیحا چه احتیاج

ایضاً

ای نور خدا در نظر از روی تو ما را | بگذار که در روی تو بینیم خدا را

فرد

در بن گرداب کار ناشدانیست | امید ما بجز فضل خدا نیست

سعدی

سعدی

بہ پایان آمد این دفتر حکایت ہمچنان باقی | بصد دفتر نشاید گفت حسب الحال بیتابی

گنج پنجم

جوہر یا اللہ ہر کہ سہ روز بخواند و روزہ دارد و کرسنہ ماند از کرامت اولیا دست دہد و اگر در ظرف سفالین مکرر بنویسد خیدانکہ تواند و بآب بشوید و بر روی مصروع زند صرع زائل گردد و ہر کہ در شبانروزی ہزار بار بگوید و مداومت نماید از اہل تحقیق گردد و آنچہ خواہد بر کشف گردد

جوہر نود و نہ نام الہی مشہور باسماء حسنی در حدیث ست کہ من احصہا دخل الجنۃ ہو اللہ الذی لا الہ الا ہو الرحمن الرحیم الملک القدوس السلام المؤمن المہیمن العزیز الجبار المتکبر الخالق البارئ المصور الغفار القہار الوہاب الرزاق الفتاح العلیم القابض الباسط الخافض الرافع المعز المذل السمیع البصیر الحکم العدل اللطیف الخبیر الحلیم العظیم الغفور الشکور العلی الکبیر الحفیظ المقیت الحسیب الجلیل الکریم الرقیب المجیب الواسع الحکیم الودود المجید الباعث الشہید الحق الوکیل القوی المتین الولی الحمید المحصی المبدئ المعید المحیی الممیت الحی القیوم الواجد الماجد الواحد الاحد الصمد القادر المقتدر المقدم المؤخر الاول الآخر الظاہر الباطن الوالی المتعالی البر التواب المنتقم العفو الرؤف مالک الملک ذو الجلال والاکرام المقسط الجامع الغنی المغنی المعطی المانع الضار النافع النور الہادی البدیع الباقی الوارث الرشید الصبور شرح حضرت جی

جوہر نود و نہ نام الہی غیر آن نود و نہ نام کہ در حدیث نبوی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم وارد شدہ و در قرآن مجید آمدہ اگر کسی بآن دعا کند البتہ اجابت شود روز خمیس روزہ دارد و در شب آدینہ قریب سحر دعا کند یا اللہ یا رب یا رحمن یا رحیم یا ملک یا سبوح فاتح یا محیط یا قدیر یا علیم یا حکیم یا توآب یا بصیر یا واسع یا سمیع یا بدیع یا کافی یا رؤف یا شکور یا واحد یا غفور یا علیم یا قابض یا باسط یا حی یا قیوم یا علی یا عظیم یا ولی یا حفی در سورہ بقر یا قائم سیاہ باب یا سریع

یا خبیر[۲۱] در سورۂ آل عمران یا رقیب[۲۲] - یا حسیب[۲۳] - یا مجیب[۲۴] - یا غفور[۲۵] - یا مقیت[۲۶] - یا وکیل[۲۷] در سورۂ نسا یا فاطر یا قاہر[۲۸] - یا قادر[۲۹] - یا لطیف[۳۰] - سورۂ انعام یا محیی[۳۱] - یا ممیت[۳۲] - سورۂ اعراف - یا نعم المولی یا نعم النصیر - سورۂ انفال یا حفیظ[۳۳] - یا قریب[۳۴] - یا مجیب[۳۵] - یا حمید[۳۶] - یا مجید[۳۷] - یا ذا العرش[۳۸] یا فعال لما یرید - یا ودود[۳۹] - سورۂ ہود یا کبیر[۴۰] - یا متعال[۴۱] - سورۂ رعد یا منان[۴۲] سورۂ ابراہیم یا خلاق[۴۳] - سورۂ حجرات یا صادق[۴۴] - یا وارث[۴۵] - سورۂ مریم یا باعث[۴۶] سورۂ حج یا کبیر سورۂ مومنون یا حق[۴۷] - یا مبین[۴۸] - یا نور[۴۹] - سورۂ نور یا ہادی[۵۰] سورۂ فرقان یا فتاح[۵۱] سورۂ سبا یا غفار - یا قابل التوب - یا شدید العقاب - یا ذا الطول - سورۂ مومن یا رؤف - یا ذا القوۃ - یا متین[۵۲] - سورۂ ذاریات یا بر[۵۳] سورۂ طور یا ملیک[۵۴] - یا مقتدر - سورۂ قمر - یا رب المشرقین یا رب المغربین - یا ذا الجلال والاکرام سورۂ رحمٰن یا اول[۵۵] - یا آخر[۵۶] - یا ظاہر - یا باطن - سورۂ حدید یا ملک[۵۷] - یا قدوس[۵۸] - یا سلام - یا مومن - یا مہیمن - یا عزیز - یا جبار - یا متکبر[۵۹] یا خالق[۶۰] - یا بارئ[۶۱] - یا مصور[۶۲] - سورۂ حشر یا مبدی[۶۳] - یا معید - سورۂ بروج یا احد - یا صمد[۶۴] - سورۂ اخلاص -

جوہر ۱: انکہ نزدیک ارباب تحقیق اسم مبارک اللہ اسم اعظم ست زیرا کہ اسم ذات است باعتبار جمیع اسماء وصفات و دیگر اسما اسماء صفات اند و مجموع اسماء صفات در تحت اسم مبارک اللہ مندرج ست چہ ہر اسمی از اسما عبارت از ذات بسمی ست باعتبار حقیقتی کالعلیم باعتبار علم و قدیر باعتبار قدرت و علی ہذا القیاس بخلاف اسم مبارک اللہ کہ ذات مسمی ست باعتبار جمیع صفات و این اسم جامع است در جمیع اسماء متضادہ و غیر متضادہ و این اسم کل ست و باقی اسما اجزاء او و جمیع اسماء الہی بوی مضاف ست و وی ہیچ اسمی مضاف نیست و اعظم اسماء اذکار است مثلاً میگویند عزیز اسمی ست از اسماء اللہ تعالیٰ و نمی گویند اللہ اسمی ست از اسماء عزیز اگر کافر گوید لا الہ الا ہو ایمان از وی صحیح نبود زیرا کہ ہو ہ ہی اشارت ست پس شاید کہ باین کلمہ اشارت بمعبود خود میکند و چہ صفات بین حکم دارد اما چون لا الہ الا اللہ گوید حکم باسلام وی کنند و مشتق نیست اگرچہ بعضی مشتق گویند کہ لفظ مبارک اللہ در اصل الالاہ بود حرکت ہمزہ کہ باین ہر دو لام واقع است نقل کردہ ماقبل دادند و ہمزہ را ابدای تخفیف حذف کردند اللاہ شد بعد لام اول را ساکن کردہ در دوم ادغام کردند اللہ شد و این اسم مبارک را خاصیتی ست کہ در ہیچ اسم نیست و در ضمن این اسم نہ نہایت سریست کہ اعظم ہمہ اسرار غامضات سالک از مواظبت و مداومت مشغولی

این اسم اعظم عارف بحقائق اشیا کما ہی و متخلق باخلاق جناب الہی می شود و احکام و آثار حضرت خداوندی ہویدا میگردد و مرده را زنده کند و زنده را مرده و بدرجه میرساند که فوق آن متصور نیست و مشاہده نماید چیزی را که ہیچ گوش نشنیده و ہیچ دیده ندیده و بر دل ہیچ بشر خطور نکرده و ارواح اولیاء و ملائکه و صور جمیله ظاہر شوند و عجائب عالم مثال در بیداری بیند حضرت قدوه اولیا شیخ جنید بغدادی همه شب مشغول الله الله مشغول می بود آخر باین مرتبه رسیدند که خود میفرمایند که سی سال ست که خدا تعالی بزبان جنید با جنید سخن میگوید و جنید در میان نه و خلق را خبر نه باید که اسم مبارک الله را اظہار همزه و کاف و ہا بعد و مجمل در ہر نفس سه بار بدل گوید یا چهل بار یا دو صد بار یا زیاده ازان از سر حضور و آگاہی و شب کمتر خواب کند الا حین غلبه و شب و روز از تکرار این اسم مبارک باز نماند خصوصا آخر شب تا طلوع آفتاب پس برین نهج آثار و خواص کلی مترتب شود و مداومت این اسم مبارک بوجهی کند که در ہیچ نفس از وی ذاہل و غافل نباشد

جوہر بدانکه در تفسیر اسم اعظم حضرت حق سبحانه و تعالی اختلاف است نزد بعضی اسم اعظم معین نیست بهر اسمی که معرفت حضرت خداوند تعالی حاصل شود اسم اعظم ست و نزد بعضی اسم اعظم به نسبت هر فردی از افراد انسانی اسمی ست که در حضرت الوہیت مربی او واسطه استفاضه اوست و مرجع او بعد از انقطاع روح از بدن و نزد بعضی معین ست هر کرا حضرت خداوند تعالی خواہد تعلیم فرماید و نزد بعضی حضرت جبرئیل علی نبینا و آله و علیه السلام برای حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم آورده اند در ورق بهشت پیچیده و مهر از مشک اذفر بران نهاده و بران ورق نوشته اللهم انی اسئلک باسمک المکنون الطاہر المطہر القدوس الحی القیوم الرحمن الرحیم ذی الجلال والاکرام و نزد بعضی اسم اعظم الرحمن ست و نزد بعضی السریع و نزد بعضی الظاہر و نزد بعضی الغفار و نزد بعضی القریب و نزد بعضی القیوم و نزد بعضی الوتر و نزد بعضی اللهم و نزد بعضی رب و نزد بعضی خیر الوارثین و نزد بعضی سمیع الدعا و نزد بعضی الحی القیوم و نزد بعضی در آیة سلام قولا من رب الرحیم ست و آن رب الرحیم ست و نزد بعضی الله الصمد و نزد بعضی لا اله الا ہو و نزد بعضی حسبنا الله و نعم الوکیل و نزد بعضی لا اله الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین و نزد بعضی ذو الجلال والاکرام و نزد بعضی ارحم الراحمین و نزد بعضی اسم اعظم در حروف مقطعه قرآنی که در اوائل سور واقع شده است و آن حروف اینست الم الم المص الر الر المر الر الر کهیعص طه طسم طس طسم الم الم الم یس ص حم حم

جمعسق حم حم حم حم ق ن ومنقول ست کہ چون حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ امری عظیم روی نمود سے در دعوات حروف فرمودی یا کہیعص یا حمعسق و نزد بعضے اسم اعظم در ضمن اشکال سبعہ است و آن اینست

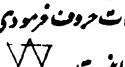

وحضرت مقدسہ امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ در خواص اشکال سبعہ یازدہ بیت نظم فرمودہ اند و آن ابیات تمامہا در شمس المعارف مسطور ست پس شکل اول دو مثلث متساوی الاضلاع ست در ہم آمیختہ و شکل دوم سہ الف است و مدی بران کشیدہ و شکل سوم میم ست چشم پوشیدہ و ابتر یعنی دنبالہ ندارد و شکل چہارم دو الف ست کہ سہ جا آنرا بہم پیوند کردہ بہ الف و آن نردبان ست سبب ترقی بجمیع مطالب و شکل پنجم چہار الف ست مثل انگشتان و شکل ششم ہاست کہ ہر دو چشم وی شگافتہ بود نہ پوشیدہ و شکل ہفتم واوست کہ دنبالہ وی باز گردیدہ و بہ سر او در گشتہ و حضرت مقدسہ امام ہمام محمد جعفر الصادق رضی اللہ تعالیٰ عنہ از حضرت مقدسہ امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ نقل کردہ کہ آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودہ اند ہر کہ این اشکال سبعہ را در سفر بحر و بر با خود دارد و در میان امتعہ و رخوت نہد از غرق و حرق و سرق ایمن و سالم ماند و حضرت امام ہمام علیہ السلام بعضی ارقام ہندسی در مثلثات و در وسط این خاتم کہ شکل اول ست زیادہ کردہ اند و آنرا در حصول نتیجہ و ظہور اثر اتم و اکمل دانستہ و صورتش اینست

وحضرت ذو النون مصری قدس سرہ فرمودند کہ این اشکال سبعہ متضمن اسم اعظم است و بغایت سریع الاجابت چون ویرا در دعا شفیع سازند و بعضی از اکابر این اشکال سبعہ را امتحان کردہ میفرمایند کہ در ہیچ کشتی نباشد الا آنکہ سلامت بکنار آید و در ہیچ خانہ نباشد الا آنکہ از سوختن و در زدان خانگی ایمن بود و سوم آنکہ در میان ہیچ متاعے از تجارت نباشد الا آنکہ از سوختن و آفات سفر و تعرض قطاع الطریق بسلامت ماند۔

جوہر ہو بعضی از اہل تحقیق بر اند کہ اسم اعظم اللہ تعالے اسم ہوست پس اگر خواہد کہ قوت باطن در اشیاء تاثیر کند بر این اسم مداومت بر وجہی کند کہ در ہیچ نفس از وی ذاہل و غافل نباشد تا وقتیکہ باطن وی از انوار ہویت ذاتیہ مطلقہ روشن گردد و چون این اثر شود و این صفت راسخ گردد و بقوت آن در ہمہ شیا تصرف عظیم تواند نمود و در ضمن این اسم سر لیست کہ اعظم ہمہ اسرار غامضہ است

جوہر الرحمن بعضے ذاتی گویند بجہت آنکہ اطلاق این اسم مبارک بر غیر حق سبحانہ و تعالے

جائز نیست قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمٰن ایا ما تدعوا فلہ الاسماء الحسنیٰ و بعضی بر آنند کہ صفاتی کہ صفت اشتقاق دارد و بعضی ساکت اند و گفتہ اند کہ خاص اللفظ و عام المعنی ست و معنی وخداوند رحمت کہ رقت قلب ست و اینجا مراد غایت او کہ مہربانی ست و قیل بخشاینده و قیل ظہور دہندہ حقائق و ماہیات علیہ را در وجود و خارج۔ اگر بعد از نماز صبح بخواند صد بار غفلت و فراموشی از دل وی ہرود و ہر کہ بعد از ہر نماز الرحمٰن گوید غفلت و فراموشی و سختی دل برود و ہر کہ بعد از ہر نماز ودیعت و نود و ہشت بار بخواند جملہ مردمان او را دوست دارند و از اہل تحقیق گردد و ہر کہ نون رحمٰن را در نوشتن بسم اللہ الرحمٰن الرحیم و جاہای دیگر مد دہد روزی او فراخ گردد۔

جوہر اسم الرحمٰن کہ بخشندہ و بخشاینده است برای اہل محنت و بلا نزد اسم منتقم کہ داد دہنده و انصاف ستاننده است ہیچ شفاعت نفرماید الا بعد از انکہ شفاعت کنندگان از سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ اجمعین و دیگر انبیاء و اولیاء و مومنان شفاعت کنند و اسم الرحمٰن جامع دیگر اسماست و بعد از اسم مبارک اللہ ہیچ اسم دیگر بروی مقدم نیست در روز قیامت اسم منتقم خواہد کہ در مرتبہ خود اظہار کند و دمار از روزگار ہر گناہگار بر آورد اسم الرحمٰن نزد وی شفاعت کند کہ گناہگاران را بمن بخشی۔

جوہر الرحیم نیز تے ست و معنی او خداوند رحمت کہ رقت قلب ست و اینجا مراد غایت او کہ مہربانی ست و قیل بخشنده مومنان نکوکاران را و قیل رحمت کنندہ بہ بقاء وجود جمیع اشیاء و قیل رحمت کنندہ بر ہر دو طائفہ استشہاد بآیۂ کریمہ فمن تبعنی فانہ منی و من عصانی فانک غفور رحیم میکنند و قیل رحیم مقتضی شہود ست چنانکہ از اقتضای رحمٰن وجود ست چہ از فیض رحمانی موجودات و حقائق ظہور یابند از رحمت رحیمی اہل شہود وجود مطلق را در موجودات متعدد مشاہدہ کنند و از روی مجاز بر ہر مہربان اطلاق می توانکرد خاصہ بر پیغمبر ما علیہ الصلوٰۃ والسلام لقد جاءکم رسول من انفسکم تا رحیم اگر بعد نماز صبح صد بار بخواند جملہ خلق بروی مشفق و مہربان گردد و دشمنان بروی مہربان گردند و او بر خلق و ہر کہ ہر روز بعد دو حروف مکتوبہ یا مبسوطہ وے بخواند قوے تر۔

جوہر رحمٰن و رحیم ہر دو صفات حضرت خداوند تعالیٰ اند مشتق از رحمت و رحمت در لغت رقت قلب باشد و آن از صفات حضرت خداوند تعالیٰ نبود لہذا رحمت در صفت حضرت خداوند تعالیٰ بمعنی ارادہ فیض و ارادہ انعام بہ اند و نزد بعضی رحیم مرادف رحمٰن است

وبعضی رحمٰن را در دلالت برحمت ابلغ از رحیم دانند ونزد بعضی معنی رحمٰن آنست که بندگان را
بروزی دادن وعده فرمود وبرطاعت خود امری فرود آورد واگر از بنده خلاف امر شود از حضرت
خداوند تعالیٰ در وعده تجاوز نرود ومعنی رحیم آنست که بندگان را کار فرمود که از طاقت ونعمت
داد فزون از حاجت ونزد بعضی معنی رحمٰن آنست که رحمت کننده است برهمه خلق بدنیا بروزی دادن
ومعنی رحیم آنست که رحمت کننده است برهمه خلق خاصه برمومنان بعقبی بآمرزیدن وعطا کردن
وگویند که هرچه در قرآن مجید بیان رحمت وروزی دادن ست همه تحت معنی کلمه رحمٰن است
وهرچه بیان مغفرت وتخفیف عذاب ست همه تحت معنی رحیم ست واورده اند که حضرت خداوند تعالیٰ
را سه هزار نام ست هزار نام فرشتگان دانند وهزار انبیا وهزار در کتب حضرت خداوند تعالیٰ است
سی صد در توریت وسی صد در انجیل وسی صد در زبور ونود ونه در قرآن مجید که بعلم مومنان
متصل شده ویکی مخزون ومکنون ست بعلم حضرت خداوند تعالیٰ ومعنی آن سه هزار درین
سه اسم مذکورست ودعوت حضرت خداوند تعالیٰ درین سه اسم بمنزله دعوت سه هزار اسم
مسطورست وبعضی مشائخ بعد از نماز دیگر این سه اسم تا غروب آفتاب بخوانند

جوهر الرحمٰن الرحیم این دو اسم پناه مضطرین وامان خائفین ست هرکه درامری مضطر
شود بعد وتجل یا مفصل بدین دو اسم موا ظبت نماید مقصود میسر شود وکسی که از ظالمی بترسد
مداومت نماید امین گردد وهرکه این دو اسم را بر نگین فضه در ساعت آخر از نهار روز جمعه
نقش کرده بآن تختم نماید هیچ مکروهی بوی نرسد وهرکه این اسمها را ورد سازد حضرت خداوند تعالیٰ
در جمیع امور لطف خود را شامل حال وی گرداند

جوهر الملک ثبوتی ومعنی او بادشاه وقبل آنکه تصرف ملک وملکوت در دست اوست
وقبل آنکه بادشاه روز رستخیز ست اگر هر روز نود بار گوید روشن ضمیر وتونگر گردد وملوک مسخر
منقاد او شوند واگر برای حرمت وعزت بخواند مجرب ست واگر هر روز دویست وشصت ودو بار
بعد ومفصل وی بخواند دل او روشن شود واگر بعد از هر فریضه بعد مذکور مواظبت نماید
نور وصفا مضاعف شود وهرکه دائم نظر افگند برین حروف این اسم بعد از انکه آنرا کتابت کند
برین صورت ال م ل ک وباید که از زین جمله حرف وسط را که میم ست منظور دارد ودر هر روز
چهل بار نظر برحرف میم گمارد ودوران حال بر طهارت باشد وهر بار قل اللهم مالک الملک تا
بغیر حساب بخواند حضرت خداوند تعالیٰ اسباب دنیا وآخرت را برو می آسان گرداند وهرکه

ہر روز الملک بخواند نوزدہ بار از خلق بے نیاز گردد - از خواص این اسم ست کہ سلاطین مسخر شوندہ روشن ضمیر و قوی گردد

جوہر القدوس یعنی پاک از جملہ نقایص و این ہم تقدیسی ست و اکثر مفسے او بطون اجی است و فرق میان تقدیس و تنزیہ و تسبیح آنست کہ تنزیہ ہر دو را شامل ست و تسبیح عام و تقدیس ہم از جہت در ورود متاخرست سبوح قدوس و معنی تسبیح تنزیہ الحق عما لا یلیق بجناب عظمتہ من النقایص و معنی تقدیس آنست کہ حق سبحانہ و تعالی منزہ است از چیزہائے کہ لائق عظمت او نیست خواہ آن کمالات باشد بہ نسبت غیر خواہ نقائص و بعضی برانند کہ تقدیس عبارت از پاکی ذات و صفاتست و تنزیہ عبارت از پاکی حق تعالی ست و تسبیح عبارت از پاکی حق تعالی ست و ہر سہ ذات وی شاید کہ باعتبار تسبیح عقل مدرک حق تعالی شود چنانکہ اہل حکمت و اہل کلام گویند و اما باعتبار تقدیس و تنزیہ عقل را بسر ادراک او گذر و نہ نقل را از صفو وحش طاقت خبر اگر بعد از نماز جمعہ بر سر زبان خود بنویسد و بخورد فرشتہ خوی گردد - وقیل ہر کہ ہر روز بعد زوال صد بار بخواند دل وی پاک شود و محبت پناہ یافتن از خصمان وقت فرار ہر چند کہ موصوف بصفات جلالی ۱۲ تواند بخواند و اگر در راہ مسافر مداومت نماید ہیچگاہ ماندہ و عاجز نشود و اگر سیزدہ و نوزدہ بار بر شیرینی خواندہ بدشمن و بد مہربان شود - القدوس ہر کہ بعد از زوال صد و ہفتاد بار بعد مجمل یا سی صد و چہل و نہ بار بعد مفصل وی بخواند دل وی پاک شود و اگر ہر روز بریں حروف مکتوب ۱۲ ذکر مداومت کند صفائی تمام حاصل شود

جوہر السلام جمالی و تقدیسی ست اگرچہ بتبوتی قریب ست و معنی او سلامت دارندہ وقیل سلامت دارندہ ذات خود را از عیب حدوث و صفات خود را از وصمت زوال و افعال خود را از شر محض وقیل سلامت دارندہ کسانے را کہ بسلامت ایمان رفتہ اند از دوزخ وقیل سلام کنندہ مومنان را در بہشت سلام قولا من رب الرحیم و اگر مداومت نماید از ترس ایمن بود و اگر سی صد و نوزدہ بار بر شیرینی خواندہ بدشمن و بد مشفق گردد - و اگر السلام را یکصد و سی و یکبار بر سر بیماری بخواند شفا یابد و اگر بہ نیت سلامتی از آفات و امراض بود یکصد و حروف مکتوبہ وی کہ صد و شصت و دو است یا مبسوطہ کہ پانصد و ہفتاد و چہار ست ہر روز بخواند زود اثر عافیت و صحت پیدا شود السلام برای محبت ہر روز یکصد و شصت و دو بار بعد مکتوبہ وے یا پانصد و ہفتاد و چہار بار بعد مبسوط وے بخواند -

جوہر المومن جمالی و شہوتی ست و معنی او امن دہندہ بندگان را در روز قیامت و قیل امین کنندہ از خوف اگر این اسم را نوشتہ با خود دارد ہر چیزے کہ داشتہ باشد در امان باشد و ہر کہ بسیار خواند خلق مطیع و منقاد او گردد - ہر کہ این اسم را بعد مکتوبہ یا بسوطہ وحی مداومت نماید از ہر چہ ترسد امان یابد و ہر کہ صد و سی و شش بار بخواند و یا ہمین عدد بنویسد و با خود نگاہ دارد و شک و شبہہ در امور مبہمہ از دل وی زائل شود و از ہر چہ ترسان بود ایمن گردد و اگر بشربطہ کتابت کند و با خود نگاہ دارد و بخواند از غارت و تاراج صوری و معنوی ایمن بود و ہر کہ در وقت دیدن آنچہ موجب خوف اوست چہار بار گوید یا مومن از شر آن چیز ایمن گردد

جوہر المہیمن جمالی و تنبوتی ست و معنی او نگاہبان بطریق خوب و صوب مرغوب و قیل آگاہ از نہان و آشکارا قال بعض من اہل التحقیق الہیمان شدۃ العشق و این صفت مقتضی ست کہ صاحب ہیمان را سکون و قرار نباشد در جہتی از جہات غیر محبوب خویش و این حالت در ملاء اعلی کہ ملائکہ مہیمنہ اند تا موافی جلال اللہ تعالی و جمال طاریست و مع ہذا نمیدانند کہ در زمین مخلوق ہست یا نہ یا آدم و اولاد قبولیت پیدا کردہ یا ابلیس کہ لیم شقاوت در پیدا این حالت در عالم شہادت از انبیا بحضرت ابراہیم خلیل اللہ علی نبینا و آلہ و علیہ السلام لاحق بود کہ کوکب و قمر و آفتاب را بخدا تعالی نسبت کردہ و ہذا ربی ہذا اکبر میگفت اگر بعد غسل صد بار بخواند بر دلہا مشرف و بر مغیبات مطلع گردد و اگر مواظبت نماید از جمیع آفات پناہ یابد و از جملہ بہشتیان گردد - المہیمن را بر نگین خاتم نقش کنند پنج بار در شرف قمر و وقت نقش کردن بخواندن این اسم اشتغال نماید و آن را با خود دارند

از شر بادشاہ و ہم ظلمہ و ہم از شر جن محفوظ ماند

جوہر العزیز جلالی و تنزیہی و معنی او غالب ست و قیل آنکہ مثل او در وجود نیست و قیل لا یمکن احاطۃ اوصافہ و لا حد لذاتہ و صفاتہ اگر بعد نماز چہل و یکبار تا چہل روز بخواند در دنیا و آخرت عزیز و مکرم شود و محتاج خلق نگردد و اگر مداومت نماید بعد از خواری عزیز گردد و در این اسم خاصیات عجیبہ و غریبہ است - از خواص این اسم است

کہ خواننده بسوال محتاج نگردد

جوہر الجبار جلالی و تنزیہی و معنی او صاحب غلبہ است و قیل قہر و قیل ترمیم کننده شکستہ چنانکہ یا جبار لما انکسر بین اگر بعد از سبعات عشر بست و یکبار بخواند بدست ہیچ

ظالمی گرفتار نگردد و اگر مداومت نماید از غیبت و بدگوئی خلق در امان باشد و اہل دولت و سلطنت را
مداومت این اسم باید کرد و اگر بر انگشترین نقش کرده پوشند مہابت و شوکت ایشان در دل
خلق متمکن گردد - این اسم را در دفع شر جباران و ظالمان اثرے تمام ست و برای مقہورے
اعدا بعد از نماز جمعہ سی صد بار بخواند و اگر از بادشاہ بترسد الجبار بر ابر روی او دوازده بار بخواند
از شر وے ایمن گردد

جوہر المتکبر جلالی و تنزیہی ست و معنی او غالب و قیل آنکہ غیر خود را حقیر داند و در حقیقت
نیز ہمچنین باشد و قیل بزرگ ای عزیز و ذات تکبر و از اعظمت منحصر ست برحق سبحانہ و تعالے
کہ متکبر حقیقی اوست المتکبر یا رؤف یا عظمۃ از اری فمن نازعنی فیہ الخط اگر در بستر
حلال خویش بیش از دخول ده بار بگوید فرزند خداترس آید و اگر در ابتدا ر ہر کاری بسیار گوید مراد
او با تمام رسد -

جوہر الخالق ثبوتی ست و معنی او پیدا کنندہ و قیل تقدیر کنندہ و معنی تقدیر خلقت
اشیاست ہر یک علی حسب الترتیب اگر در شب بسیار گوید دل و روی او منور گردد و در تعامی
کار ہا قوی باشد و ثواب تا قیامت در دیوان وی نویسند - الخالق ہر کہ این اسم را
در مربع ۴ در ۴ بہیات رمتی وضع کند بر وزن سفید و بر ظہر وی ہمین مربع را بصورت حرفے
بنویسد چنانچہ اضلاع و بیوت بر یکدیگر منطبق باشند بے تفاوتے و ارقام حرفے و عددے را
وقتی نہد کہ تمر قوی حال بود و زائد النور و ناظر بسعود و ساقط از نحوس حضرت حق تعالے ویرا
بزودی اطلاع دہد بر علم اکسیر و اگر در ان فن صاحب وقوف بود مدد عظیم یابد در اعمال اکسیر

جوہر البارئ ثبوتی ست و معنی او پیدا کنندہ و قیل پیدا کنندہ خطرات و معنی ثانی او ترتیب
می نماید و مناسب ست چہ خالق تعلق بصور ظاہریہ دارد و بارئ بمعنی باطنیہ و تقدیم در کلام
کریم ہو اللہ الخالق البارئ خالق بد بارئ ممکن ست کہ باین تقدیر بوده باشد اگر در ہفتہ
صد بار گوید او را در گور نگذارند تا آنکہ در گور نماند و اگر طبیب برین اسم مواظبت نماید ہر علاج
کہ کند بر صواب آید و اگر بر گل خوشبو ہفتاد و پنج بار بخواند و در خواندن نام مادر او متصل گفتہ
بدہد و بدہد کہ بیوید مطیع شود - ہر کہ بر جمعہ البارئ صد بار بگوید خداوند تعالے او را تنہا نگذارد
و مونسے فرستد -

جوہر المصور ثبوتی ست و معنی او نگارندہ صور ظاہری و نگاشت آن صورت خواہ در رحم

خواه در هوا چنانچه امر متنوعه مختلفه اگر عقیده هفت روزه دارد و هر روز وقت افطار بست و یکبار بخواند و دمیده بخورد و فرزند نرینه روزی شود و قیل هر که بسیار بخواند کارهای دشوار بروی آسان شود و اگر وقت وضو با نگشت شهادت در پیشانی نوشته هر جا که رود و هر که ملاقات کند دوست او گردد

جوهر الغفار ثبوتی ست و در سی او بسیار پوشنده و در عرف آمرزنده گناه اگر بعد از نماز جمعه صد بار یا غفار اغفرلی ذنوبی بخواند مغفور گردد۔

جوهر القهار ثبوتی ست و معنی او غلبه کننده و قیل ضائع کننده اگر برای هر همی صد بار گوید و قیل اگر مداومت نماید محبت دنیا از دل او برود و خاتمه او بخیر انجامد و محبت و شوق حضرت حق تعالی در دل او بیفزاید و اگر در میان سنت و فرض صد بار بگوید به نیت مقهوری دشمن مقهور گردد و اگر مسمور این اسم مبارک نوشته در آب گرم اندازد و سر بدان شوید صحت یابد۔ به نیت فلاح و قمع اعدا هر روز سی صد و شش بار بعد و حروف مکتوبه وی بعد از نماز بامداد بخواند و اگر بعد و حروف مبسوطه وی که چهار و نود و نه است قرأت کند دشمن عنقریب مغلوب و مقهور گردد و هر که این اسم را بسیار گوید دوستی دنیا و اهل دنیا از دل وی زائل گردد۔

جوهر الوهاب ثبوتی ست و معنی او بخشنده بغیر غرض و عوض و منت ایجاد نماینده بر جمیع موجودات عینیه خارجیه۔ اگر بعد از نماز چاشت آیه سجده خواند و سر سجده نهاده هفت بار بگوید از خلق مستغنی گردد و اگر حاجتی دارد در میان شب در صحن خانه یا در مسجد سه بار سجده کند و دست برادرده صد بار گوید حاجتش روا گردد و اگر روز چهارشنبه غسل کرده دو رکعت نماز گذارد و بعد نهزار بار بخواند دنیا بروی بسیار شود و اسباب جمعیت فراوان۔ هر که بعد از نماز دست بردارد و هفت بار گوید یا وهاب و حاجت خواهد برآید و بعضی گویند که در فضای وسیع که خالی بود دست بردارد و صد بار یا وهاب گوید مهمات وی کفایت شود و اگر صد و سی و سه بار بعد و حروف مبسوطه وی گوید اقوی و اولی بود۔ برای وسعت رزق چاشت چهار رکعت بگذارد و بعد از سلام سجده کند و در آن یکصد و چهار بار یا وهاب بخواند۔ بعد نماز بامداد و هفتاد بار یا وهاب برای معموری کار دینی و دنیوی بخواند و این دعا اللهم نورنا و نور سرورنا و نور حضورنا و نور معرفتنا و نور طاعتنا و نور نعمتنا و نور محبتنا و نور عشقنا و نور شوقنا و نور ذوقنا و نور علمنا یا مولانا برحمتک یا ارحم الراحمین۔

جوهر الرزاق ثبوتی ست و معنی او رزق دهنده و قیل پیدا کننده ارزاق خواه رزق قوت جسم و قوت شهوانی باشد خواه قوت قلب و قوت روحانی باشد و اگر یا نصد و چهل و پنج بار

بخواند وشواری دو ماندگی نه بیند واگر هزار بار در محل خالی بخواند یا خضر علی نبینا وآله وعلیه السلام ملاقات شود- وبعضی گفته اند که هرکس که در چهار طرف خانه خود در هر رکنی صد بار گوید یا رزاق فقر و درویشی نیاید: الرزاق هرکه بامداد پیش از نماز صبح در چهار زاویه خود ده بار گوید و آغاز از دست راست کند و روی از فتنه بگرداند و بجانب قبله رود از فقر و فاقه و بے نوائی خلاص شود-

جوهر الفتاح نبوتی ست و معنی او گشاینده و قیل حکم کننده و قیل گشاینده خزائن رحمت بر انواع بر یه بعد نماز بامداد او دوست خود برداشته بر سینه نهد و هفتاد بار گوید رنگ از دل او بزداید- و بعضی گویند که هفتاد و هفت بار بگوید نسیان دفع شود- هرکه هر روز بعد از نماز صبح هفتاد و هفت بار گوید یا فتاح و دست بر سینه فرود آرد رنگ غفلت از دل او بیرون رود و اگر مداومت بر صد و مجمل وے کند که چهار صد و هشتاد و نه است یا صد و مفصل که شش صد و دو است اثر آن قوے تر بود-

جوهر العلیم ذاتی ست و امام ائمه صفات و معنی او دانندهٔ او نام و بر دارندهٔ شکوک تمام و قیل بالغ در مرتبه علم اگر بدل بسیار گوید از معرفت حق تعالی نصیبی وافر یابد- و اگر شب جمعه بعد نماز صد بار در سجده گفته بخواب رود کارهاے پنهان بروی آشکارا گردد و اگر در صحراء دو رکعت بگذارد و مستقبل قبله نشسته هزار بار بگوید حاجت برآید العلیم هرکه مداومت کند بذکر این اسم ظاهر شود بروے مخفیات علوم صناعت الهی که عبارت از علم اکسیر ست و غیر آن از علوم غریبه و فنون عجیبه- و هرکه در دل این را بسیار گوید صاحب معرفت شود و هرکه بعد از فریضه صد و پنجاه بار که عدد مجمل اوست یا سی صد و دو بار که عدد مفصل اوست تکرار کند اثر قوی گردد- و نزد بسیاری از اکابر محققین این اسم امام ائمه سبعه است- العلیم هرکه در دل خود بسیار گوید از علم لدنی بهره ور گردد-

جوهر القابض نبوتی ست و معنی او گیرنده و قیل اسباب رزق تنگ کننده و قیل ارواح از اجساد بیرون آرنده و قبض تعلق بابین اسم دارد و بسط بباسط اگر چهار روز بر چهار لقمه نان بنویسد و بخورد از عذاب گور و گرسنگی ایمن گردد و در بعضی چهل روز بر لقمهٔ نان بنویسد القابض سه شب به نیت هلاک دشمن هر شب هزار بار بخواند آن دشمن هلاک شود یا از ان منع آورده شود و بعضی گویند که هرکه چهل روز بر چهل لقمه نان بنویسد و به ناشتا بخورد از جوع و عذاب قبر ایمن بود-

جوہر الباسط ثبوتی ست ومعنی او فراخ کننده وقبیل دهنده وقبیل گسترنده - هر که سحرگاه وضو طهارت دست برداشته ده بار بگوید یا باسط وبروی خود فرود آرد هرگز محتاج نگردد واز عزلت نترسد یا بد واز جائی که گمانش نبود نعمت یابد وروزی بروی فراخ گردد - واگر بعد حروف مکتوبه بیاورد وهی مداومت نماید اثر قوی تر بود - وبعضی میفرمایند که این اسم را چون بخواند وبا خود نگاهدارد در توسیع رزق وتفریج کرب وتنفیس نفس تاثیر عظیم کند پس باید که چهار روز متصل هر روز چهار ساعت بنحوے لاینقطع بخواند بر مقصود فائز شود واگر هفتاد ودو روز هر روز هفتاد ودو بار بخواند حق تعالے دل ویرا بطاعت وعبادت خود ثابت وراسخ دارد وروزی ویرا از جائے برساند که گمان نبرد

جوہر الخافض ثبوتی ست واکثر معنی او بجلال راجع است ومعنی او فرونهنده وقبیل آنکه عدل وقسط درمیان نهد وقبیل گسترنده وقبیل فرودآرنده اعدا را از نظر رحمت خود واز نظر دوستان خود - وبعضی گویند اگر سه روز روزه دارد وطی بلا انفصال کند وچهارم روز در مجلس احمد هفتاد هزار بار بگوید بر دشمن ظفر یابد - وهر که بنیت دفع ظالم هفتاد هزار بخواند کار کفایت شود —

جوہر الرافع ثبوتی ست ومعنی او برداشته وقبیل دور کننده واگر در نیم شب یا در نیم روز صد بار بگوید از جمله خلق برگزیده وبے نیاز گردد —

جوہر المعز جلالی وثبوتی ست ومعنی او عزت دهنده وقبیل اغراز حقیقی آن باشد که از ذل حاجت برون آید وقبیل اغراز حقیقی آن باشد که از ذل موجودکن بیرون خرامد وقبیل از ذل حدوث وشهود محبت دست افشاند وقبیل از ذل فنا خود را باز دارد واگر هر شب دوشنبه وجمعه بعد نماز شام چهل ویکبار - بگوید سیان خلق با هیبت وقار باشد وجز از حق تعالے از هیچکس نترسد - المعز هر که شبهاے جمعه ودوشنبه میان شام وخفتن اسم معز را صد وچهل ویکبار بخواند خوف خلق از دل او بیرون رود ونزد حکام واکابر معزز باشد - وهر که را خصم قوی باشد دو رکعت نماز بگذارد ودر سجده نهاده هفتاد وپنج بار المعز را متضرع بخواند واز خداوند تعالے نکبت آن خصم خواهد آن خصم خوار وذلیل شود - المعز هر که این اسم را چهل روز متصل هر روز بعد از نماز بامداد چهل ویکبار بخواند در دنیا وآخرت عزیز ومکرم شود وهرگز محتاج خلق نگردد -

جوہر المذل جلالی وثبوتی ست ومعنی او خوار کننده ودور اندازنده از راه رحمت رحیمی وقبیل ذل حقیقی آن باشد که راه راست گم کند وقبیل ذل آن باشد که بتقلید آبا یا استاد غیر عارف محجوب ماند وقبیل ذل آن باشد که اعمال وافعال خود بیند وقبیل تا آنکه سالک را معرفت

کما ہی از زانے نشدہ است ہنوز از رق ذلت کماہی نرستہ اگر از ظالمی یا حاسدی بیم دارد ہفتاد و
دو بار بخواند بعدہ سر بسجدہ نہد و بگوید الٰہی مرا از شر فلان در امان دار امان یابد۔
جوہر السمیع ذاتی ست و مشترک و در لغت معنی او شنوندہ و در عرف معنی او صفتی ست
در حق سبحانہ و تعالیٰ کہ بدان منکشف شود مسموعات۔ اگر در روز پنجشنبہ پانصد بار بر دوائے
ہر روز صد بار بخواند و در ان حین سخن نگوید ہر دعائے کہ کند مستجاب شود۔ و بعضی گفتہ کہ
بعد نماز چاشت بعد از نماز حاجت در روز پنجشنبہ پانصد بار سمیع گوید بعد ان حاجتی خواہد روا گردد
جوہر البصیر ذاتی ست و مشترک و معنی او بیننده و قیل صفتی ست بحق سبحانہ و تعالے
کہ بدان منکشف میگردد مبصرات اگر میان سنت و فرض صد و یکبار بخواند مخصوص بنظر عنایت
حضرت حق تعالیٰ و محرم اسرار الٰہی گردد۔ و بعضی در روز جمعہ گفتہ اند و نزد بعضی در میان سنت و
فرض جمعہ صد بار گوید۔ و روز جمعہ میان سنت و فرض فجر صد و یکبار البصیر بخواند از اہل کاشف گردد
جوہر الحکم ثبوتی ست و مشترک و معنی او حاکم محکمہ قصاص و قیل استوار و راسخ و معنی
عدل نیز در ین اسم ملحوظ اگر نیم شب چندان گوید کہ از خود بشود باطن او معدن اسرار شود
محرم اسرار الٰہی گردد۔
جوہر العدل ثبوتی ست و مشترک و معنی او برابر ست و قیل بسیار عدل کنندہ۔
ہر کہ در شب جمعہ بر بست لقمہ نان بنویسد و بخورد جملہ خلائق مسخر او شوند۔ و بعضی گویند بر بست لقمہ
نان بر ہر لقمہ بدمد و بخورد۔
جوہر اللطیف ثبوتی ست و جمالی معنی او دانندہ خفیات امور و قیل لطف کنندہ
بر بندگان اللہ لطیف بعبادہ یرزق من یشاء و ہو القوی العزیز و قیل باریک و
دقیق تر از جزء لا یتجزی کہ اصل موجودات ست و ہو اللطف من کل شی لا تدرکہ الابصار
و ہو یدرک الابصار و ہو اللطیف الخبیر۔ اگر برای کشادن بخت و فتر و صحت امراض و
کفایت مہمات بعد تحیۃ و ضو صد بار مواظبت نماید بہتر۔ اللطیف در دفع ابر و آلام و ازالہ ہموم
و اوہام مرائے تمام دارد بر ذکر آن مداومت نماید۔ و بعضی گفتہ کہ غسل کند و دو رکعت نماز بگذارد و بعدہ
صد بار بگوید یا لطیف بہ نیت خاص کہ دارد روا گردد۔ اللطیف ہر کہ بمشک و زعفران و
گلاب بر ظرف چینی یا زجاجی صد و ہفتاد و سہ بار بنویسد و آب باران محموسانہ دہ بار بر ان مکتوب
مطالعہ دہد شفا یابد جہت امراض دا وجاع سفید فع شود و اگر اسماے حروف مبسوطہ و یا علیحدہ با الخصوص

تعریف بعد حروف بر ہمی کتابت کند بدینوصه الالف وآنرا صد وچہل ودوبار بنویسد اللام وآنرا صد ودوبار بنویسد الطار وآنرا چہل ویکبار الیاء وآنرا چہل ودوبار الفاء وآنرا صد ودوازده بار بنویسد پس یک شب در آب نقیع کند بعده بیاشامد از المهاے درونی وبیرونے شفا یابد واز ہمه دردها خلاص شود اللطیف این اسم شریف از سائر اسما ممتاز ست بدین جهت که قریب التیجه وسریع الاجابت واثرست ودر جمیع اوتام وآلام واسقام ونوائب ومصائب تاثیر عظیم دارد ودر اوفات ممن وشدائد نتائج وفوائد عجیب وغریب از وی بظهور می آید ہر تعب وکرب وفزعی که عارض شود بفرح وسرور وامن وامان واطمینان مبدل شود بشرطیکه

بعد حروف مبسوط وی که صد وہفتاد وسه است ہر روز بخواند

جوہر الخبیر ہر که بسیار گوید از شر نفس وشیطان وجور سلطان ایمن گردد- این اسم بر ادراک حقائق ومعانی واخبار غیبی واخراج کنوز ودفائن مناسب ست ہر که بر ذکر وی مداومت نماید اگر غایبی داشته باشد در خواب یا در بیداری از حال وی آگاہی یابد وخبر صحیح شنود وہر که ہفت روز ورد وساز بعد وفصل وی که ہشت صد وشانزده است روحانیت این اسم ویرا خبر دہد از امورے که دران سال حادث شود واز احوال ملوک وانقلابات زمان وامور کلیه عالم

وہر که بدست نفس گرفتار باشد بسیار گوید خلاص یابد

جوہر الحلیم ہر که این اسم را بسیار گوید صفت حلم در وی حاصل شود اگر ہر روز بعد ورد مفصل وے که صد وہشتاد ویک ست بخواند اثر وی قوی شود- والحلیم ہر که وقت نشاندن درخت ہشتاد وہشت بار که عدد مجمل اوست بخواند بیخ درخت در زمین محکم شود ونشو ونما تمام یابد وصاحب درخت از وی برخوردار گردد- یا حلیم بر کاغذ نوشته وباب شسته آن آب را بر کشت ونهال پراگنده کند بکمال رسد وحلیم برائے کسی که از بلا خلاص طلبد-

جوہر العظیم تنزیهی ست ومشترک ومعنی او آنکه بزرگ ست ودر اصطلاح آنکه او در عظمت خود باقصی مراتب رسیده است وبران مستمر می باشد وقیل آنکه او در تصور عقل ممتنع الحصول ست وعلم از ادراک کنه او عاجز ومجازاً بر عرش ہم اطلاق کرده شود اسأل الله العظیم ورب العرش العظیم وبراجر ہم اطلاق کرده اند من لدنا اجرا عظیما وبر گناه ہم اطلاق شده فانه لا یغفر الذنب العظیم الا الرب العظیم وچون بنظر تحقیق نگرے ہر ہمه را یکی یابی اگر بدل بسیار بگوید بر ہمه خلق عزیز ومکرم بود- ہر که این اسم را بسیار گوید

عزیز و مکرم گردد - ہر کہ مداومت نماید عالے قدر گردد و در میان مردم عزیز و مکرم -

جوہر الغفور ثبوتی ست وجمالی و معنی او پوشندہ گناہ در دنیا و آخرت و قیل غفور در حق عاصیان و غیور در حق مطیعان - اگر در دو سر یا ز جمتی پیش آید یا اندوہی سہ بار بنویسد و بخورد شفا یابد و اگر بسیار گوید سیاہی از دل او برود و در حدیث صحیح وارد ست ہر کہ سجدہ کند و در سجدہ یا رب اغفرلی سہ بار گوید حضرت حق تعالی جرائم ما تقدم و ما تاخر او را بیامرزد - الغفور ہر کہ ہر روز ہزار و دویست و ہشتاد و شش بار بعد و مجمل یا ہزار و سی صد و پنجاہ و پنج بار بعد و مفصل این اسم بخواند ظلمت از دل وی زائل شود و روشنی و صفا در باطن وے پیدا گردد -

جوہر الشکور ثبوتی ست وجمالی و معنی او بسیار شکر کنندہ و در اصطلاح آنکہ جزای جزیل بر عمل قلیل دہد و مجازا بر آدمی ہم اطلاق کردہ میشود و انہ کان عبدا شکورا بمعنی آنکہ کسی زبان گویا یعنی ثنا و بدل راضی باشد و بجوارح عامل او را شاکر گویند و گاہے شکر بمعنی حمد ہم اطلاق می توان کرد و گاہے مقابلہ حمد اطلاق کردہ می شود زیرا کہ باعتبار مورد خاص ست و باعتبار متعلق عام و شکر باعتبار مورد عام ست و باعتبار متعلق خاص - و گاہی بمقابلہ کفر ہم گفتہ شود ہر کرا تنگی معیشت یا تاریکی چشم و دل پیدا آید چہل و یکبار بر آب خواندہ بدمد و بخورد و بر چشم مالد شفا یابد -

جوہر العلی سبلی ست و معنی او اکثر بجلال راجع است و در لغت معنی او بلند مرتبہ اگر پیوستہ بخواند یا بخود دارد و اگر خرد ست بزرگ شود او و اگر بی نواست بنوا رسد و اگر غریب باشد بشہر خود بسلامت بمقصود رسد - ہر کہ ہر روز صد و دہ بار بخواند خواہ بیمار و نداند خواہ بالف و لام تعریف و رجہ بلند یابد و اگر فقیر بود غنی گردد و اگر بغربت افتد زود بسلامت بوطن رسد

جوہر الکبیر تنزیہی ست وجلالی و معنی او بزرگ و قیل بزرگی او از دو حال خالی نیست یا باعتبار آنکہ واجب بذات ست و اشرف و اکمل از جمیع موجودات یا باعتبار آنکہ بعید ست از مشاہدہ حواس و ادراک عقول و نفوس و مجازا بر گناہ ہم اطلاق کردہ می شود انہ کان حوبا کبیرا و بر اجرہم گفتہ می شود فلہم اجر کبیر و بر کبیر کہ مقابلہ صغیر ست ہم اطلاق کردہ شود خواہ از جہت شرف خواہ از جہت عمر و بالجملہ در ہمہ حال از نکتہ لطیف خالی نیست و آن آنست کہ حضرت شیخ نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرہ میفرمایند کہ اشیا کونی

اسماء الٰہی اند و ہم عین مسمّٰی باشند ہر کہ بسیار گوید بمرتبہ کبرائی رسد و اگر حکام و والیان مداومت نمایند ہمہ کس از ایشان بترسند و مہمات نیکو پیش روند و الکبیر ہر روز ہزار بار بخواند جاہ و مرتبہ و شان بلند شود ــــ

جوہر الحفیظ ثبوتی ست و مشترک و معنی او نگاہبان و لفظ حافظ کہ در کتاب مجید وارد ست ہم محتمل ایمنی ست و در حدیث صحیح حافظ کم وقوع یافتہ و در بعضی ادعیہ مثل حافظ یا حفیظ در رد و یافتہ برای کسی کہ از دشمن ترسد و ایمنی طلبد۔ اگر در سفر در موضعی کہ خوف بسیار باشد الحفیظ گوید از مکروہات محفوظ ماند۔ الحفیظ ہر کہ در روز جمعہ بعد از نماز صد و نود و ہشت بار بخط باریک نویسد و آنرا تعویذ ساختہ بر بازو بندد از وسوسہ شیطان و شر سلطان و خیالات فاسد و شر سباع و مار و کژدم محفوظ ماند الحفیظ بعدد حروف مکتوبہ یا بسبوطہ وی بنویسد و بر بازوی راست بندد و مسافر ہمیشہ بر تکرار آن مداومت نماید از خوف آب و آتش و دیو و پری و گفتار و نظر بد و از جمیع آفات محفوظ ماند۔ و این از مجربات صحیحہ است۔ کسی کہ گم شود از وچیزی بخواند یا حفیظ صد و نوزدہ بار کم و زیادہ نکند بعد از ان بخواند یا بنی انہا ان تک مثقال حبۃ من خردل فتکن فی صخرۃ او فی السموات او فی الارض یات بہا اللہ صد و نوزدہ بار رد کند حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ گم شدہ او را و این صحیح و مجرب است

جوہر المقیت ثبوتی ست و جمالی و معنی او قوت دہندہ و آن قوت حلال باشد یا حرام بخلاف معتزلہ کہ ایشان حرام را رزق نمیگویند۔ و نزد بعضی معنی او پیدا کنندہ قوتہای جسمانیہ و قوتہای روحانیہ اگر کسے را غریب بیند یا خود او را غربت پیش آید یا نقل از جائے بجائے کند و صبر نتواند و یا طفلے بدخوئی کند و بسیار گرید ہفت بار بر کوزہ خالی بخواند و بدہد بعد آب در کوزہ کند و بخورد و دیگران را خوردن دہد و اگر روزہ دار را ریم ہلاکت بود بر گل خمیر اند بہ بدقوت یابد و روزہ داشتن تواند۔ المقیت ہفت نوبت بر آب باران بخواند و بطفل دہد آن تخم گردد و ہر چہ شنود یاد گیرد۔ المقیت ہر کہ بعد مصائب صعبہ نتواند کرد یا طفلی داشتہ باشد کہ بسیار گرید این اسم شریف را ہفت بار بر کوزہ آب نارسیدہ بخواند پس بر آب کند و بیاشامد یا بخورد و آن طفل دہد از سکسری خلاص شود و اگر بعد و مجمل کہ پانصد و پنجاہ ست یا عدد مفصل کہ ششصد و ہشتاد و سہ است عمل کند او لے واقع می شود

جوہر الحسیب ثبوتی ست و جمالی و معنی او بسندہ است در امور و قلیل حساب کنندہ

روز جزا و مجازا بر اہل شرف ہم اطلاق کردہ میشود کہ فلان کس حسیب و نسیب ست اگر خوف
ورزدی باشد یا ہمسایہ بد یا چشم زخم یا عدوے یا حاسدے باشد و ہر مشکلی کہ پیش آید وقت بیرون
نداند ہر صبح و شام ہفت روز ہفتاد و ہفت کرت و بعضی ہشتاد بار گویند حسبی اللہ لا الہ الا ہو علیہ توکلت
بخواند ہنوز ہفت روز تمام نشدہ باشد کہ مہمات بی تمام رسد و از ہیچ جا نہ آغاز کند۔ و برائے
خلاص شدن از بند و بعضی فرمایند کہ اگر عمل قوی تر خواہد بعد دہ بسوطہ وی کہ یکصد و چہل
و سہ است مداومت نماید۔

جوہر الجلیل تنزیہی ست و جلالی بلکہ جمیع اسماء جلالی ازین ہم ناشی شدہ اند و معنی
او بلند قدر و موصوف بجمیع کمالات و مجازا بر اہل عزت و حشم و خدم ہم اطلاق کردہ میشود
اگر بمشک و زعفران بنویسد و با خود دارد یا بخور دہیان خلق بزرگ و موقر گردد **الجلیل** ہر کہ
این اسم را در ساعت سعید بعد دہ مجمل وی کہ ہفتاد و سہ است بمشک و زعفران و گلاب بر قرچ
چینی بنویسد و بآب باران یا بآب عذب طاہر بشوید و بیاشامد در میان خلق عزیز گردد۔

جوہر الجمیل ثبوتی ست و جمالی بلکہ اسماء جمالی مظہر این اسم اند و در اکثر شروح این اسم
مذکور نیست۔ اگر ہفتاد و سہ بار بخواند بجمالیت حق برسد۔

جوہر الکریم ثبوتی ست و جمالی و معنی او بزرگ و قیل مفضل و بخشندہ و قیل و بخشندہ
بغیر سوال و قیل المقدس عن النقائص و العیوب و مجازا بر اجرہم و انعم است اجرا
کریما و برسمی ہم وقوع یابد اگر در بستر خواب خود بسیار گوید تا بخواب برود فرشتگان را نمی بیند
کہ دعا را کرمک اللہ گویند تا آنزمان گویند کہ او مکرم و مشرف گردد۔ و گویند حضرت امیر المومنین
اسد اللہ الغالب کرم اللہ وجہہ بسیار میخواند از بہجت حضرت ایشان را کرم اللہ تعالی وجہہ
می گویند۔ ہر کہ الکریم بسیار گوید و رو خو و ساز و نزد ہمہ کس معزز و مکرم شود۔ و برای کسی کہ
از بخیلی ایمنی طلبد

جوہر الرقیب ثبوتی ست و مشترک و معنی او نگاہبان و قیل مراعی اشیا و حافظ
موجودات و بخیتی کہ **فلا یعزب عن علمہ مثقال ذرۃ فی السموات و لا فی الارض**
و مجازا دربان و بر رفیق معشوق ہم اطلاق کردہ میشود و بر کرام الکاتبین ہم گفتہ شود
اگر در گرد عورتے یا پسرے یا مالے ہفت بار بخواند از خصمان سلامت ماند و بر نگہبانے
او را و ظائف مواظبت نماید و وقتی از اوقات فوت شدن ندہد تا شماتت و ملامت نہ بیند

واگر فوت شود معا ممکن قضا کند ما [illegible] الرقیب را بر در سرا نقش کند اہل سرا از معصیت محفوظ ماند واگر بر نان [illegible] گریز پا دہند تا بخورد آن صفت از و زایل شود

جوہر المجیب ثبوتی ست وشتق ومعنی او جواب دہندہ و در عرف مجیب دعوات یعنے ہر کہ او را بخواند بحکم ادعونی استجب لکم او را مجیب گردد۔ واگر بسیار بخواند ہر دعائی کہ کند مستجاب شود واگر نوشتہ با خود دارد یا بحیث بخواند در امان حضرت حق تعالیٰ باشد و علماء اہل حدیث مثل ترمذی ومصنف صحیح مستدرک وغیرہ مینی می آرند کلماتی کہ بدان کلمات دعا در حیطہ قبول حضرت حق تعالیٰ در آید یا ذا الجلال والاکرام ویا ارحم الراحمین ست وترمذی میگوید کہ کلمہ اخیر سہ بار وقوع یافتہ ہر کہ اسمی دشوار پیش آید المجیب الواسع الحکیم بسیار گوید کفایت شود۔ و در آخر ہر دعا بخواند مستجاب گردد۔

جوہر الواسع تنزیہی ست وجمالی ومعنی او فراخ بجمیع جہات وقیل فراخ کنندہ ابواب علوم وانواع ارزاق وقیل بسیار کنندہ غنا وقیل وسیع از جہت علم ورحمت ہر شے ہر کرا بانچہ حضرت خداوند تعالیٰ داد وقناعت نباشد این اسم شریف را بسیار بخواند ہم صفت قناعت وہم وجہ کفاف پیدا شود ومہمات وی کفایت شود بوجہ احسن واگر بعد وجعل بلکہ

مفقص بر نوکر [illegible] است کند اولی بود

جوہر الحکیم ثبوتی ست وجمالی ومعنی او صاحب حکمت ومجازا بطبیب ہم اطلاق کردہ میشود ومرد دانا وفہیم را ہم میتوان گفت وبر اہل علم ہم حمل توان نمود ودر عرف اہل اللہ عبارتست از کمال علم او بحیثیتے کہ اساس قواعد علم او در زمین فہم وعلم ہیچکس نگنجد بلکہ در میزان دل وعقل ہیچ کس نسنجد ہر کرا مہمی پیش آید بسیار خواند بکفایت رسد ودرین عمل بقول بعضی عدد اطلاقی بود نہ حصری واگر عمل بطریق حصری کند ہر روز بعد حروف مکتوبہ وے کہ ہفتاد و ہشت است بخواند واگر ازین قوے ترخواہد بعد حروف مبسوطہ وے کہ دویست و یازدہ است قرات کند الحکیم بہمت آسانی ہر دشواری بسیار گوید۔ وبوقت آب دادن درخت وکشت الحکیم بر کاغذ نویسند وبشویند وآن آب بہر زمین کہ رسد محصول آن زیادہ شود واز آفت سالم ماند۔

جوہر الکافی ہر کہ برین مداومت نماید ہر مرادے کہ خواہد قادر شود ودرین عمل عدد اطلاقی بود واگر عمل بطریق حصری کند ہر روز بعد حروف مکتوبہ وی کہ صد و یازدہ است بخواند واگر عمل قوے ترخواہد بعد مبسوطہ وے کہ سی صد و چہار است قرات کند۔

جوہر الودود ثبوتی ست وجمالی ومعنی او دوست دارنده وقیل مبالغ الوداد وقیل آنکه جمیع خلائق را نیک خواهد وبر نیکی آرد وقیل المحب لاولیاءه وبالجمله از هر دو صفت خالی نیست که فعول بمعنی فاعل هم آمده است وبمعنی مفعول هم یعنی محب ومحبوب چنانکه کریمه یحبهم ویحبونه بدین شاهد ست اگر برای محبت دو کس بر خوردنی خوانده بدهد در طرفین محبت پیدا آید ونزد بعضے یا دود بتصور صورت محبوب بعد عشا سه صد بار خوانده وبر شیر بنی دمیده بخوراند اگر دود الودود این در محبت اثر تمام دارد وقتیکه قمر در اسد باشد متصل مشتری بنویسد بر قطع حریر سفید بست وپنج بار وباخود دارد در دل همه کس مقبول ومحبوب گردد واگر محبت الفت ازواج الودود هزار ویکبار بر بویز یا بر طعام خواند ومردوزن ازان بخورند میان شان الفت پیدا شود۔

جوہر المجید ثبوتی ست وجمالی وجلالی ومعنی او بزرگ از جهت کرم وانعام وقیل مبالغة الماجد۔ المجید هر که هر روز نود ونه بار بخواند وبر خود بدمد رفعت وجاه او باعلی مرتبه رسد۔ المجید هر که بعد از نماز بامداد نود ونه بار بخواند وبر خود بدمد نفقت کند بصحت وعافیت ماند ودر میان اقران مکرم شود۔ هر که را در ابنای جنس عزتی وحرمتی نباشد هر صبح نود ونه بار بخواند وبر خود بدمد۔ المجید هر که را آبله فرنگ باشد یا جذام یا برص در ایام بیض روزه دارد وبوقت افطار پنجاه وهفت بار که عدد مجمل اوست یا صد وشصت ونه بار که عدد مفصل اوست بخواند ونزد بعضی وقت افطار بسیار خوانده بر آب دمد وبخورد شفا یابد المجید هزار ویکبار بخواند جهت آبله

جوہر الباعث ثبوتی ست ومشترک ودر لغت معنی او برانگیزنده ودر عرف اهل شرع برانگیزنده اموات را از زوایای قبور در یوم نشور وقت خواب دست بر سینه نهاده صد ویکبار بخواند دل مرده زنده گردد۔ هر که بر فراش دست بر سینه نهاده این اسم را صد بار بگوید دل مرده او زنده شود وبعد ومجمل که پانصد وهفتاد ودو است یا عدد مفصل که هفصد وچهل وپنج است اقوے واولے۔

جوہر الشهید ثبوتی ست ومشترک ومعنی او حاضرست وقیل من الشهود شهد الله انه لا اله الا هو وقیل آنکه داناست بظواهر اشیاء وانچه ممکن ست که مشاهده او حاصل شود ومعنی الخبیر آنکه بواطن اشیا رسیده اند وانچه احساس او ممکن ست۔ وقیل آنکه شاهد است بروز رستخیز اگر پسر یا دختر بے فرمان باشد یا هر کسے را که باشد وگستاخ وبدخلق بود هر صبح وشب بر پیشانی او نهد وروی سوی آسمان کرده بست ویکبار بگوید جناب حق تعالی نیکبخت وفرمانبردار کند

بندہ یا فرزند کہ اطاعت نکند ہر صباح و مساء دست بر پیشانی او نہد و بست و یکبار بگوید یا شہید مطیع گردد۔ الشہید ہر کہ وقت صبح روی بآسمان کند و بست و یکبار یا شہید بگوید نافرمان فرمانبردار وی شود از اولاد و حمدام و خواص و عوام و تکمیل این عدد و بایست کہ ہر عدد حروف مکتوبہ دے کہ ش ہ ی د ست و آن سی صد و نوزدہ است مداومت نماید و در اول طلوع ہر فجر بیار خطاب تکرار کند بشرطیکہ در طریق کلامے مقرر شدہ و اگر تاثیر قوے خواہد بر عدد حروف مبسوطہ وی کہ ش ی ن ہ ا ی ا ول ست و آن چہار صد و دوازدہ است بطریق مذکور مراظبت نماید۔

جوہر الحق ثبوتی ست و مشترک و معنی او ثابت ست و قیل معنی او حق ست یعنے مظہر حق ست و موجد اشیاست علی ما تقتضیہ الحکمۃ الایجادیۃ و شارح مصابیح می آرد کہ مقابل باطل اطلاق میکنند و چیزے معنی ست الا کل شی ما خلا اللہ باطل و ہمی معدوم ست ہر کرا کالاگم شدہ باشد بر چہار گوشہ کاغذ این نام بنویسد و میان نام کالا بنویسد و نیم شب بر کف دست خود نہد و نظر بسوی آسمان کردہ این نام را سبع آرد یافتہ شود و قیل اگر محبوسی در نیم شب سر برہنہ کردہ یکصد و بست بار بگوید خلاص یابد۔ ہر کرا چیزی گم شود این اسم شریف را بر چہار گوشہ کاغذ مربع بنویسد و در نیم شب بر دست گرفتہ روی بآسمان کند و ساعتی نگاہ دارد و در اثنای آن صد و نود بار بگوید آن گم شدہ پیدا شود و بزودی الحق ہر کہ بعد از ہر فریضہ صد و ہشت بار بعد و مجمل وے یا صد و نود بار بعد و مفصل وی بخواند حضرت خداوند تعالیٰ ویرا علم فرقان روزے گرداند۔

جوہر الوکیل ثبوتی ست و مشترک و معنی او آنکہ باو سپردہ شود امرے از امور اگر از صاعقہ یا باد یا آب یا آتش بیم باشد در خود سازد امان یابد و اگر در محل خوف بسیار گوید ایمن گردد۔ ہر کہ این اسم را ورد سازد از ہمہ آفات ایمن ماند و این عمل اطلاقی است و اگر بر وجہ حصری عمل کند عدد مکتوبہ وی شصت و شش ست و مبسوط وی صد و نود و شش قدری آرد خمیر کند و ہزار و یک غلولہ سازد و بر ہر یکے آن بنویسد با وکیل بہ نیت دشمن آنرا بر زمین مالند تا مرغان بخورند دشمن مقہور و مغلوب گردد و اگر بعد ازین عمل بخواند و مداومت نماید دشمن ہلاک شود۔ چنین گویند کہ خواجہ نصیر الدین طوسی را در دن ہلاکو بجہت خلفاء عباسیہ این عمل کردہ تا آن زمان این آفتہا بظہور آمدند

جوہر القوے سلبی ست وجلالے ومعنی او باقصی مرتبہ قدرت تامہ باشد ومجازاً قوت بر ملکہ ذہن وفہم اطلاق کردہ میشود وبمقابلہ فعل ہم می توان گفت کہ زید کاتب بالفعل است یا بقوۃ وہر مردے کہ در ہیچ یک باب ہمہ مہارتی داشتہ باشند نیز میگویند کہ فلان صاحب قوۃ ست وبر ملائکہ ہم اطلاق میکنند خصوصاً بجبرئیل امین علیہ السلام شدید القوے ذو مرۃ فاستوے ہر کرا دشمنان قوی باشند وتدبیر آن نداند ہزار ویک غلولہ از آرد بندد وبر ہر غلولہ یکبار بخواند وآنرا پیش مرغان نہد تا بخورند وبدل نیت دفع دشمنان کند ہمہ مقہور گردند واگر در ساعت دوم روز جمعہ بسیار گوید نسیان از دل برود

جوہر المتین سلبی ست وجلالی ومعنی او آنکہ استوار ومحکم ست طفلی کہ از شیر باز کنند وصبر نکند یا شیر دہندہ را شیر نقصان شدہ باشد نوشتہ بطفل خوراند تا صبر تواند کرد وشیر دہندہ را نیز شیر زیادہ شود وقیل اگر کسی از اعمال ملکی واشغال منصبی خواہد روز یکشنبہ در اول ساعت بدان نیت سی صد وشصت بار بخواند آن منصب یابد۔ ہر کہ خواہد کہ بر کسی ظفر یابد وکارہائے او را استحکام ومتانتی نباشد بسیار خواند مقصودش برآید۔

جوہر الولے ثبوتی ست وجمالی ومعنی او قریب ست وقیل دوست ہر کہ بسیار گوید از ضمائر خلق آگاہ باشد وقیل اگر زنے یا کنیزکے بدکارہ باشد وقت دخول بدل بسیار گوید از کار بد باز آید۔ ورطلب نصرت وحصول درجہ ولایت این اسم را اثری تمام ست ہر کہ برائے حصول دوستی بسیار گوید مقصودش حاصل شود

جوہر الحمید ثبوتی ست وجمالی ومعنی او ستودہ اوصاف وہم می شاید کہ ستائندہ باشد کہ فعیل محتمل ہر دو معنی ست پس آن ستایش خواہ بلسان قال باشد چنانکہ ہمہ اہل نطق میگویند خواہ بلسان عمیم باشد چنانکہ ہمہ حیوانات خواہ بلسان حال چنانکہ از جمیع اشیار نباتات وجمادات ہر کہ زبان را از فحش گفتن نگاہ نتواند داشت بر قدح نبویسد ودائم ہم دران قدح آب بخورد امان یابد وقیل ہر کہ بسیار گوید پسندیدہ افعال واقوال گردد۔ وہر کہ زبان دراز باشد صد بار نوشتہ بخورد آنچہ گوید پسندیدہ گردد۔ ہر کہ بدنیمہ گرفتار بود بسیار گوید از ندموات خلاص شود

جوہر المحصے ثبوتی ست ومشترک ومعنی او شمارندہ وقیل شمارندہ کلیات وجزئیات کائنات ہر کہ شب جمعہ ہزار دیکبار بگوید از عذاب گور وحساب قیامت ایمن گردد وقیل ہر کہ

بسیار گوید و حساب غلط نکند

جوہر المبدئے ثبوتی ست و جلالی و معنی او در وجود آرندہ اشیا ہر کہ زن او را حمل باشد واز سقوط آن می ترسد با آنکہ حمل دیر بماند شوہر او ہر سحرگاہ نود بار گوید و انگشت شہادت گرد بر گرد شکم او گرداند حق سبحانہ و تعالے از سقوط نگاہدارد و قیل ہر کہ مداومت نماید ہر چہ بزبانش جاری شود بصدق و ثواب پیوندد و چون زنی بر المبدے مداومت نماید در دل خان گذرانیدہ باشد کہ حق تعالی فرزند صالح کرامت فرماید

جوہر المعید ثبوتی ست و جلالے و معنی او باز گرداندہ ہر کرا غائبی باشد ہنگامی کہ خلق خفتہ باشد در چہار گوشہ خانہ بگوید و ہر گوشہ ہفتاد بار بعدہ بنام غائب چنین گوید یا معید فلان را بمن رسان بمدت ہفت روز خبر سلامتی او رسد یا خود بہ رسد و قیل اگر کسی را چیزے گم شدہ باشد بسیار گوید بیاید ہر کہ بر معید مداومت نماید ہیچ چیز از و غائب نشود و اگر ہر روز ہر چہار طرف خانہ خود یا معید بخواند حق تعالی آن خانہ را سالم دارد۔

جوہر المحیے ثبوتی ست و جمالی و معنی او حیات بخش ست اگر برائے دفع درد ہفت اندام تا ہفت روز ہر روز خواندہ بر اعضا بدمد شفا یابد و قیل اگر مواظبت نماید دلشاد زندہ گردد و در بدنش قوتے پدید گردد۔ ہر کہ حیات دل خواہد بسیار گوید۔ ہر کہ خواہد قبر از ہم بریزد المحیی ہزار و دو بیست و چہار بار بخواند سالم ماند

جوہر المیت ثبوتے ست و جلالی و معنی او قبض کنندہ روح و قیل میراننده مطلقا پس آن موت خواہ بجہد تعلق دارد خواہ بعدم بصیرت قلب چنانکہ انک لاتسمع الموتے خواہ بعدم حرکت و حس موجود چنانکہ وکنتم امواتا فاحیاکم یعنے بودید شمار مردگان یعنی نطفہ بودید پس حق سبحانہ در وجود آورد شمارا ثم یمیتکم ثم یحییکم پس بمیراند شمارا بموت صوری و معنوی پس باز زندہ سازد شمارا صوریتا و معنی ثم الیہ ترجعون پس شمارا بالکلیہ باو باز گردانیدہ شود۔ ہر کہ مفترا بمار و خوہ مبتلا باشد در ہنگام خواب دست بر سینہ نہادہ این اسم گویان در خواب رود نفس بے زمان مطیع گردد و قیل بجہت ہلاکے دشمن اول شب شنبہ یا صباح روز سہ شنبہ چہار صد و نود بار بخواند۔

جوہر الحے ذاتی ست کہ در اصحاب صفات می شمارند و در سلبی ہم معتبر دارند و جمالی ست و معنی او خداوند حیات و از روی مجاز بر قبیلہ اطلاق می کنند و بر حیوان

زندہ ہم بخواند بسیار گوید صحت یابد یا بر بیمار بخواند صحت یابد و اگر یا حی حین لاحی دیمومۃ ملکہ و بقائہ بآب نبات و مشک و زعفران در کاسہ نوشتہ بخواند صحت یابد یا حے اگر بر بخور می چشم بیش کردہ بسیار گوید صحت یابد و اگر ہر روز ہفتاد بار گوید عمرش دراز شود و قوت روحانیت زیادہ گردد

جوہر القیوم ازلی و ابدیست و جمالی و در اسم عظمیت او حدیث ناطق ست و معنی او پاینده بخود و ہمہ موجودات باو پاینده بلکہ ماہیات ممکنات نیز باو چہ او را وجود زائد بر ذات نیست بلکہ ذات او عین وجود نفس خود ست ہر کہ سحرگاہ بلند گوید متصرف دلہا شود و اگر بسیار گوید مہمانش بموجب دلخواہ او ساختہ گردد و این را و اسم سابق را با یکدیگر منضم گفتن خواص بسیار دارد و شیخ عبد الرزاق کاشی در شرح منازل السائرین میگوید کہ سالک را فہم اسرار حقائق و اطلاع بر غیوب و دقائق از حیات عقل حاصل میشود و حیات عقل بگفتن کلمہ یا حی یا قیوم دائم اگر کسے را حاجتے و مہمے پیش آمدہ باشد بین العشائین چہار رکعت نماز بگذارد و در ہر رکعتی چہار قل بخواند بعد ہفتاد و یکبار یا حی یا قیوم برحمتک استغیث بخواند حاجت روا گردد۔ در طلب استقامت طریق این اسم را اثرے تمام ست ہر کہ استقامت حال خواہد این اسم بسیار گوید۔

جوہر الواجد ثبوتی ست و مشترک و معنی او یابنده یعنی حق سبحانہ و تعالیٰ انچہ میخواہد می یابد و قیل مشتق از وجد ست بقولہ تعالے اسکنوہن من حیث سکنتم من وجدکم و اینجا معنی وجد سعت قدرت ست اگر در ہنگام طعام خوردن ہر لقمہ گوید آن طعام در شکم او نور گردد و قیل ہر کہ بسیار گوید تو نگر گردد و در موطاء امام مالک رضی اللہ تعالیٰ عنہ حدیثے وارد ست کہ اگر کسے را چیزے گم شدہ است باید کہ تجدید وضو سازد و دو رکعت نماز کند و تشہد خواند و بگوید بسم اللہ یا ہادی الضال و رادالضالہ ارد و علی ضالتی بعزتک و سلطانک فانہا من عطائک و فضلک۔

جوہر الماجد ثبوتی ست و جمالی و معنی او بزرگ ست اگر این نام گویان در خلوت رود چنانچہ زود بیہوش شود انوار در دل او پیدا آید و اگر بسیار گوید در چشم خلق بزرگ شود۔

جوہر الواحد ازلی و ابدی ست و اکثر اوراج با بدست و مشترک و معنی او یگانہ

یعنی متعالی ست از انقسام و تجزی و ترکیب و مقداد و بر و چنانکه از اینها منزه و متعالی ست
همچنین قابل آنها هم نیست اگر کسے اول از خلوت برامدان بود زبرد یکبار بگوید خوف از دل او
دور گردد و مقرب حق تعالی گردد - و اگر کسے بعد زندگانی دو تنها یا بایکدیگر نوشته باخود دارد
فرزندان او - و برای دفع خوف از دل هزار بار لو یه ملائکه را مشاهده کند - و در حصول درجه توحید
شهود این اسم را اثر تمام ست هر که جهد بکند از صمیم قلب این اسم حاصل شود بسیار گوید - هر کار
صعب باشد و دشوار بهر روز هزار بار یک بار یا دو بار - از مرض خلاص شود -

جوهر الاحد ازلے و ابدیست و اکثر اوقات مطلوب و اول - احبست و مشکل و مهم
لیکن نه تنها ست که اصلا شه یکے ندارد و قتل هو الله احد اگر در حالت تنهائی هزار بار گوید یکبار
باعین معائنه کند و اگر هر سحر بسجده ده بار گوید محتاج نگردد - این اسم را در اثبات وجود
حق تعالی اثری تمام ست هر که این هر دو اسم را بسیار خواند او در توحید افعال و صفات و
ذات یکتا گردد -

جوهر الصمد گاهی در اسماء ثبوتی شمرده میشود باعتبار معنی سیادت یعنی بزرگ و شاراليه
و گاهی در سلبی که معنی صمد عدم احتیاج و عدم خوف ست و از جا بزرگے فرموده است هر که
خوف ندارد او فوق ندارد و نعمت پس ناچار ست که همه او باشد و در اسماء جمالی هم شمرده اند
اگر هر سحرگاه یا نیم شب سر بسجده نهد و صمد و یازده بار گوید صادق الحال و القول گردد و بدست
هیچ ظالمی گرفتار نگردد و اگر بسیار گوید گرسنه نشود و اگر در حالت گرسنگی بسیار از خلق بے نیاز گردد
هر که مداومت نماید بر این ذکر آثار تجلی صمدانی ظاهر شود و او را از مرض جوع خلاص گرداند اگر
بعد و مجمل یا مفصل هر روز تکرار کند اتم و اکمل بود و بعضی میفرمایند که مداومت این اسم بطریق
اطلاقی یا حصری خلاص میکند از الم جوع - هر که الصمد بسیار گوید گرسنگی و تشنگی نیابد و از
احتلام محفوظ ماند - و برای دفع مشکل چهل بار -

جوهر القادر ظاهر این اسم ثبوتی می نماید و سلبی هم قریب است لیکن بتحقیق نزدیک
و اسم قدیر را از صفات و اسماء ذاتی شمرده اند و جلالی هم شمرده و معنی او خداوند
قدرت تامه که هیچ شے از حکم او ابا نکند و قدرت کامله آن باشد که بهر ممکن که رساند او را مرتبه
وجوب کند از امکانیت او و شریک حق سبحانه و تعالی که بعدم صرف متواری ست معدوم مطلق ست
و هم از نیجهت که زیر تحت قدرت ان الله علی کل شی قدیر نیامده است اگر بوقت سنگین

براعضا بخواند بدست بیچ ظالمی گرفتار نشود و بیچ دشمن بر وظفر نیابد و اگر کاری مشکل پیش آید چهل و یکبار گوید ہر کہ در حالت فرومانندگی و عجز از حصول مطلب بسیار گوید مقصود ش برآید و ہر کہ وقت وضو ساختن و نشستن ہر عضوی سہ بار گوید یا قادر بر خصمان مظفر و غالب گردد و در جمیع اوقات وظائف این اسم را اثرے تمام است۔

جوہر المقتدر ثبوتی ست و جلالی و معنی او خداوند قدرت و فرق میان قادر و مقتدر آنست کہ قادر بالذات باشد و مقتدر باعتبار ممکنات و اسم قادر مقتضی علو و غرمی باشد قل ہو القادر علی ان یبعث علیکم عذابا من فوقکم او من تحت ارجلکم اے دہندہ و اسم مقتدر مقتضی مہ انست و مکنیۃ فی متعدد حدیث عن علیک مقتدر ہر کہ از خواب بیدار شود بست کرت بخواند تا فارغ نشود دل او دہ و گردد و ہمہ کار بحق باز گردد و قیل ہر کہ بسیار گوید جہت ہلاک دشمن دشمن او ہلاک شود

جوہر المقدم ثبوتی ست و معنی او تقدیم کنندہ ہر چیزے بر چیزے و آن تقدیم را پنج وجہ است یا تقدیم بالذات است چو تقدیم بسائط بر مرکبات یا تقدیم بوجود چنانچہ تقدیم اسباب بر مسببات یا تقدیم بشرف و قربت چنانچہ تقدم انبیا و صالحان بر ماعدا و انسان یا تقدیم بمکان چنانچہ تقدم اجسام علویہ یا اجسام سفلیہ یا تقدم بزمان چنانچہ اطوار و قرون بعضی بر بعضے ہر کہ در معرکہ یاد جاے خوف پائے خود بر جاے نتوانست داشت بخواند یا بر خود دارد دل او قوت گیرد و ہیچ نکتد بدو نرسد و اگر بسیار گوید نفس در طاعت جناب الہی فرمانبردار شود۔

جوہر المؤخر ثبوتی ست و مشترک و معنی او تاخیر کنندہ است شی را از شی و آن تاخیر نیز پنج وجہ مذکور را محتمل ست کہ در اسم مذکور شدہ ہر کہ صد بار بخواند در درون وی جز محبت حق سبحانہ و تعالی چیزے دیگر قرار نگیرد و اگر چہل و یکبار گوید نفس مطیع وی گردد

جوہر الاول از لے ست و مشترک و معنی او مبدا ہر شے کہ آن مبدر را سبد انباشد اگر کسی را فرزند نباشد چہل روز چہل بار بخواند مرادش برآید و بعضی گویند چہل جمعہ ہر شب ہزار بار گوید اگر آرزوی فرزند یا غائبی یا حاجتے باشد ہمہ بکفایت رسد و اگر بسیار گوید دلش آرمیدہ گردد و اگر چہل شب ہر شب ہزار بار گوید یا اول مقصود او حاصل گردد۔

جوہر الآخر ابدیست و مشترک و معنی او در بعضی شروح چنین یافتہ شدہ کہ الاول والآخر مبدا الوجود و منتہی السلوک و منہ بدء و الیہ یعود و قیل پایان ہر شے

یا واحد الباقی اول کل شے و آخرہ پس باین اعتبار در ہمہ احوال و در ہمہ اشیاء در ہمہ جا
جز حق تعالے موجود و مشہود نباشد۔ ہر کسے را کہ اجل رسیدہ باشد و اعمال نیک ندارد و در خود
سازد عاقبت او بخیر گردد و اگر بسیار گوید بر دشمن ظفر یابد و وقت مجاہدہ بر خصم غالب آید۔
الآخر چون کسی مداومت برین اسم کند او را صفاے باطن حاصل شود و دائم دل او خرم باشد
از ذوق ایمان۔

جوہر الظاہر ازلی و ابدیست و اکثر او با بد راجح است و مشترک و معنی او ظاہر است
بنفس خود اگر بعد از اشراق یا نصد بار گوید چشمش منور گردد و اگر خوف باد و باران وغیرہ
باشد بسیار گوید امان یابد و اگر بر دیوار خانہ بنویسد سلامت ماند و اگر ہر روز وقت استوا
چہل بار گوید ہیچکس چیزے از دے پوشیدہ ندارد یا ظاہر بعد از طلوع آفتاب ہزار بار بگوید
حق تعالے او را از نابینائے نگاہدارد

جوہر الباطن ازلی و ابدیست و اکثر او با زل راجح است و مشترک و معنی او
آنکہ باطن ست از نظر خلق و محتجب ست بحجیج حجب نورانیہ ظلمانیہ خود و ہر کہ ہر روز بعد از
نماز بامداد سی و سہ بار گوید صاحب سر الٰہی گردد و اگر مداومت نماید ہر کہ او را بیند دوست
دارد و مطیع گردد۔

جوہر الوالی نبوتے ست و مشترک و معنی او آنکہ والی ست در جمیع امور باد شاہے
باتفاق جمہور ہر کہ خواہد کہ خانہ او یا خیر او آباد و معمور باشد و ہیچ آفت بدان نرسد در
کوزہ آب نارسیدہ بنویسد و آب دران کردہ در دیوار خانہ زند و بنیت تسخیر کسی بازدہ بار بخواند
جوہر المتعالی تقدیسی ست و سہ جملہ اسماء مشترکہ و معنی او آنکہ رسیدہ است باعلی مرتبہ
علو و استعداد و ہو الکبیر المتعال ہر کہ بسیار گوید ہر دشواری کہ پیش آید آسان گردد و ہر زنی
کہ در مدت حیض بخواند دوشیزہ گردد۔ وقت حیض و نفاس المتعالی بسیار گوید از ہمہ آفتہا
ایمن گردد خصوص از استحاضہ

جوہر البر نبوتی ست و جمالی و معنی او نیکو کار و نیکی آموز پس غیر او نیکو نیست ان اللہ
جمیل و یحب الجمال ہر کرا طفلے بود ہفت بار ببرد و بخواند و او را بحضرت حق سبحانہ و تعالی
سپارد بکرم او سبحانہ و تعالے بکمال برسد و قلیل اگر کسے بشرب خمر و زنا مبتلا باشد ہر روز
ہفت بار گوید دل وے سیر شود۔

جوہر التواب ثبوتی ست وجمالی ومعنی او آنکہ رجوع دہندہ است ودر عرف رجوع دہندہ مذہب را بسوی خود وتوفیق دہندہ وآسان کنندہ اسباب توبہ مرتائب را ہرکہ بعد از چاشت سی صد وشصت بار گوید توبہ او قبول گردد وہرکہ بسیار گوید کارہائے وی بصلاح باز آید ونفس او در طاعت رام گردد۔ التواب بہ نیت خود یا بہ نیت دیگرے بعد از نماز صبح سی صد وشصت بار بگوید حق تعالیٰ او را توبہ کرامت فرماید

جوہر المنعم ثبوتے ست وجمالی ومعنی او نعمت دہندہ واسباب نعمت موجود کنندہ ہرکہ مداومت کند صاحب نعمت گردد وہیچ گاہ محتاج نشود

جوہر المنتقم ثبوتے ست وجلالی ومعنی او آنکہ برائے عصاۃ اسباب قہر وعقوبت آماد وساختہ است۔ یا منتقم در شب جمعہ سی صد وشصت وشش بار بگوید تا بہ جمعہ خصم یا وصاع کنند یا مقہور گردد

جوہر العفو ثبوتی ست وجمالی ومعنی او ماحی یعنی محو کنندہ ہرکہ از بسیاری گناہان نومید شود باشد چندانکہ تواند بخواند حضرت خداوند تعالیٰ گناہان او عفو فرماید۔ ہرکہ سہ پارہ کاغذ نویسد یا عفو سہ بار وبہ بیماریہ دید تا فرو برد شفا یابد وہر دل تنگ وغمزدہ کہ فرو برد از ان غم ودل تنگی خلاص یابد وہر غمزدہ کہ بر وی مداومت نماید آن غم بشادی مبدل گردد وہر گنہگار کہ مداومت نماید در بہشت در آید۔ وہرکہ مداومت برین نماید اخلاق دنیہ وامراض ردیہ از ظاہر وباطن وے زائل گردد

جوہر الرؤف ثبوتی ست وجمالی ومعنی او بسیار مہربان واز الفاظ شاہان چنان معلوم می شود کہ باین اسم شدت رحمت منسوب داشتہ اند اگر خواہد کہ مظلومی را از ظالمی وارہاند وہ بار خواند آن ظالم بشفاعت او راضی شود وقبیل اگر مداومت نماید دل او مہربان گردد وہمہ کس او را دوست دارند۔ یا رؤف ہرکہ خواہد کہ مظلومے را از دست ظالمی برہاند در برابر او بایستد ودہ بار بگوید یا رؤف آن ظالم شفاعت او را در حق مظلوم قبول کند

جوہر مالک الملک ذوالجلال والاکرام ثبوتی ست ومشترک ومعنی او آنکہ نافذست مشیت او ومجاریست محکم او وخداوند وبزرگے ست وہر عز وشرف وکمال کہ موجود است یا متصور است از پرتو کمال عز وشرف اوست ہرکہ مداومت نماید تا آنگہ گردد وعہاہ

مہمات دارین او ساختہ شود۔ ہر کہ در سجدہ بہ بست ویکبار یا ذا الجلال والاکرام گوید ہر حاجتی کہ دارد
روا گردد۔ عند الحاجت ہزار بار گوید بسم اللہ الرحمن الرحیم یا ذا الجلال والاکرام۔
جوہر الرب ثبوتی است و مشترک و معنی او پرورش کنندہ اگر کسے از خویشان خود در بیگانگان
دارد بر گرد خانہ خود خط بکشد و این نام بر زبان راند باحسن طریق پرورش یابد
جوہر المقسط ثبوتی ست و جمالی و معنی او استوار و راست کار و انتقام مظلومان
از ظالمان ستاننده ہر کہ از وسواس شیطان ایمن نتواند بود ہر روز صد بار بگوید ایمن
گردد و ہر کہ ہفصد بار بگوید ہر مقصودے کہ داشتہ باشد محصل گردد۔
جوہر الجامع ثبوتی ست نہ سلبی نہ تنزیہی و نہ تقدیسی نہ ذاتی و نہ صفاتی و ہمہ را
جامع از حیثیت نہ جمالی ست و نہ جلالی بلکہ مشترکست و تفصیل جامعیت این ہم از جملہ
ممتنعات و متعذر الحصول ست سبحان اللہ ذہی لطیف ذاتے کہ با ہمہ و ہیچ یکے از و
آگہ نہ علی ہا ہی نہ نبی و نہ ولی ہر یکے را فرمان میشود و قل رب زدنی علما ہر کہ خواہد کہ اہل
و اتباع او جمع باشند روز یکشنبہ وقت چاشت غسل کند و روے سوی آسمان کند و انگشتان
ہر دو دست۔ ایگان ایگان بار بہر نامے بہ بندد تا دہ شود و بعدہ بر روی فرود آرد پریشانی آن
جمع گردد و اگر بجہت ہر ادے روز تجمعہ بعد ادائے نماز تجمعہ چہل و دہ بار گوید ساختہ گردد
جوہر الغنی سلبی ست و مشترک و معنی او آنکہ بے نیاز ست از جمیع ہمت چہ جہت ذات
و صفات و چہ جہت اتصاف باعتبارات جا منزل ہر کہ ببلائے طمع مبتلا باشد بہر عضوے
از اعضای خود دست فرود آرد و این اسم بخواند مقصود حاصل شود و اگر ہر روز ہفتاد بار
بگوید در مالش برکت شود و ہیچ گاہ محتاج نشود۔
جوہر المغنی ثبوتی ست و جمالی و معنی او رساننده ہر کسی انچہ در بایست او باشد
اما در بایستی باعتبار سابقہ قدر باشد نہ لاحقہ قدر۔ برای وسعت رزق بعد از نماز
پنج صد بار یا مغنی بخواند و اگر تواند یک ہزار و یک صد بار بخواند۔
جوہر المعطی ثبوتی ست و جمالی و معنی او دہنده عطای جمیل ہر بندہ ذلیل
ہر کہ مستجاب الدعا نباشد یا معطی السائلین بسیار بگوید ہیچ سوالی محتاج نگردد
جوہر المانع ثبوتی ست و جلالی و معنی او باز دارنده و در اصطلاح دفع کنندہ
اسباب ہلاکت و نقصان در معاد و معاش ایمان و جوارح ادیان ہر کرا با جفت محبتی نباشد

وقت خفتن در یکجا صد بار بخواند محبتی پدید گردد و قیل ہر ای پریشانی اعدا چندانکہ تواند بخواند

جوہر الضار ثبوتی ست وجلالی ومعنی او آنکہ از وضرر صادر شود و اسباب ضرر مہیا گرداند ہر کہ در ولایتی یا در مقامے افتادہ باشد کہ صاحب وی نباشد ہر شب او را در ایام بیض صد بار بخواند بمرتبہ اعلیٰ رسد وبعضی میفرمایند کہ یا ضار تنہا نخواند یا ضار و یا نافع بخواند۔

جوہر النافع ثبوتی ست وجمالی ومعنی او نفع رساننده واسباب نفع پیدا آرنده ہر کہ در سفر جہاز چہل ویکبار یا صد ویکبار بخواند یا صد کس ہر کسی ہزار بار یا دہ کس یا کمتر یا بیشتر از غرق شدن امان یابد واگر ہدایت کاری بخواند ہمہ کارہا بموجب دلخواہ او شود

جوہر النور ثبوتے ست وجمالی ومعنی او آنکہ ظاہر ست بنفس خود ومظہر است مر غیر خود را ہر کہ در شب جمعہ ہفت بار سورۂ نور و ہزار و یکبار این اسم بخواند در دل او نورے پیدا آید واگر در وقت صبح مداومت نماید دلش روشن شود۔ ہر کہ مبتلا بود بدرد معدہ ویا خفقان حروف اسم نور را بدین صورت ن و ر پنج بار کتابت کند و حامل آن شود واگر این نوشتہ را بر عضوی از اعضاے دردناک نہد شفا یابد

النور ہر کہ در موضع مظلمہ ورد کند این اسم شریف را بعدد مفصل وی کہ سی صد ولست ست مشاہدہ انوار عظیمہ ویرا دست دہد در عالم حس و شہادت بواسطہ غلبہ آن انوار بر باطن وی و ہر گاہ بر کسی امرے مبہم شود کہ خطا وصواب را در ان امر از ہم جدا نتواند کرد یا در سفرے راہ گم کند این اسم شریف را دو بست و پنجاہ و شش بار بعد مجمل وے از روی صحت عزم ویقین تمام بخواند طریق صواب و راہ راست بروے روشن شود و این اسم شریف را در ظہور نور عرفان و توحید اثری تمام ست پس برائے نور باطن بسیار خواند۔ و این اسم نور را کہ اسمی ست از اسماء ذات الہیہ کہ ہم بر ضیا و ہم بر علم و ہم بر وجود اضافی اطلاق کنند از انجہت کہ ہر یکی از ین اشیاء ثلثہ مظہر شے اند از اشیا اما اطلاق آن بر وجود اضافی بنا بر آنست کہ اگر وجود اضافی نبودے اشیاء در ظلمت آباد عدم بماندے و اطلاق آن بر علم از انست کہ اگر علم نبودے ہیچ کس ادراک ہیچ چیز نکردی و اطلاق آن بر ضیا از انست کہ اگر روشنائی نبودے اعیان موجودہ در خارج در ظلمت ساترہ بماندے ہیچکس آنرا ندیدی پس ضیا آلہ حس شد بمحسوسات و علم آلہ ادراک عقل شد در عالم معانی

ومعقولات ووجود اضافی نور گشت موجب مشاہدہ در عالم اعیان وارواح

جوہر الہادی ثبوتی ست وجمالی ومعنی او آنکہ خطا کردہ بہ چیزہا استعداد تمام موجود شدہ وراہ راست یافتند ہر کہ روی سوی آسمان کردہ ودست برداشتہ بسیار گوید ودست بر روی وچشم بمالد مرتبہ اہل معرفت رسد واگر بسیار گوید ہر جمع حاکم شود الہادی ہر کہ را خواہد حکومت وسلطنت داشتہ باشد ہر روز بعد وحروف مکتوبی وی کہ بست ست یا بعد وحروف مبسوطہ وی کہ صعود وشعشعہ وسلامت وایمن اولی مواظبت نماید وہر کہ خواہد کہ بحضرت خداوند تعالے راہ یابد این اسم شریف بسیار گوید

جوہر البدیع ثبوتی ست ومشترک ومعنی او نو پیدا کنندہ ونادیدہ پیدا آرندہ یا بدیع السموات والارض ہر کہ اسمی پیش آید ہزار بار گوید وبروایتے ہفتاد ہزار مہم او کفایت شود وہر کہ در وقت دعا ہفتاد بار گوید یا بدیع دعاے او مستجاب شود

جوہر الباقی این اسم ازلی وابدیست وغایت او بابد راجع است ودر زمرہ اسماء جمالی شمردہ اند ودر لغت معنی او آنکہ وجود او را فنا نباشد وعلماء را در معنی این صفت اختلاف باقی ست بعضی میگویند کہ بقا صفت حقیقی ذات اوست وبعضے میگویند کہ صفت عارضی بر ذات راست نماید ہر کہ ہر شب صد بار گوید اعمال او مقبول گردد وہیچ نکبتے بدو نرسد وبراے دفع دشمن وآلام واسقام بسیار گوید۔

جوہر الوارث ظاہر این اسم ثبوتے می نماید اما بہ مرتب تحقیق نرسیدہ در زمرۂ اسماء جلالی شمردہ اند ودر لغت معنی او آن کہ باقی ست بعد فناے عباد پس ہمہ چیزہا بدو جمع گردند ہر کہ ہر روز وقت برامدن آفتاب صد بار گوید ہیچ نکبتے بدو نرسد وچون بمیرد حضرت حق سبحانہ وتعالے خانہ او را بیامرزد۔ وقیل ہر کہ بسیار گوید بر اقران خود فوقیت یابد۔

جوہر الرشید ثبوتی ست وجمالی وجلالی ومعنی او آنکہ جمیع افعال واحکام او در مرتبہ غایت رشد ونہایت سداد باشد وقیل آنکہ مرشد ست المطاہر انبیا واولیا را کاملین خصوصاً مرشد وحضرت جبرئیل ومظہر اتم مرشد مکمل ہر کہ تدبیر کار خود نداند میان خفتن ہزار بار گوید تدبیر کار خود بخدا واگر بداوست نماید معاتش بی سعی وی ساختہ شود۔

جوہر الصبور ثبوتی ست وجمالی ومعنی او شکیبا وقیل آنکہ عاصیان را بزود نگیرد وقیل آنکہ افعال خود را قبل اوان صدور از عجلت باز دارد وفرق میان حلیم وصبور آنست کہ صبور منسوب کوتاہ ست بروز صاحب باقی ست واین اسم کہ آخرین اسماست با سم اول کہ

اسم مبارک اللہ ست می ماند چنانکہ اسم رشید بر جمن مشابہت دارد و چنانکہ اسم مبارک اللہ نزد اکثر جامد و غیر مشتق ست ہمچنین اسم صبور بمعنی جود و قریب ست المظاہر ہر ہمہ چیز باعتبار تعین کہ آنہا باعتبار تعین بی حس و حرکت اند و خصوصاً نزد کہ تحت تصرف قطب نیست و موحد و مجذوب مطلق و زاہد خشک وغیرہ و مظہر اتم آنکہ از اسم مبارک اللہ یا جمیع اسماء متصف شدہ و با اسم صبور پیوستہ باشد ہر کرا رنجی رسد یا در دی و شقتی پیش آید سی و سہ ہزار بار گوید اطمینان باطن یابد و اگر نیم شب یا روز مداومت نماید زبان حاسدان و دشمنان ببستہ گردد و غضب سلطان مندفع شود و از شرح آن عاجزی

جوہر الوہاب الباسط الحی القیوم الفتاح العلیم البصیر العزیز الودود السمیع مداومت برین ذکر موجب کشف عظیم ست خصوصاً در نصف شب

جوہر العلیم العلام علام الغیوب المتکلم الخبیر الحافظ الرقیب المبین الہادی این اسماء از جملہ اذکار حضرت جبرئیل ست علی نبینا و آلہ و علیہ السلام ہر کہ مداومت کند برین اسماء مطلع شود بر اسرار غیبیہ و علوم لدنیہ پس سعی کند و متخلق شود باین اسماء۔

جوہر الحفیظ العالم الرب الشہید الحسیب الفعال الخلاق المصور مداومت براین اسماء موجب کشف مقاصد کلیہ است ہر کہ در دل شبہا بذکر این اسماء قیام نماید عجائب علویات و سفلیات مشاہدہ کند و درین ذکر ست حفظ نفس و دفع آلام و قہر اعدا

جوہر یا علام الغیوب ہر کہ مداومت نماید برین اسم تا وقتیکہ تاثیر کند این اسم در دے و بر باطن وی استیلا یابد در انحال امور مغیبہ بر لسان وی جاری شود و آنچہ در ضمائر ست بر وے منکشف شود و روح وی ترقی کردہ بر عالم علوی دوران نماید۔

جوہر العزیز ذو الطول ہر کہ ہفت ہفتہ متصل ملاحظہ لقمہ حلال کند و چوں شب شود بر طہارت کامل بفراش رود و این اسماء را بعدد مجمل خواند پس خواب کند بر دست راست روی بقبلہ عجائب عالم روحانی بروی منکشف شود

جوہر الحکیم العلیم مداومت برین اسماء بعدد مجمل یا مفصل موجب فتح باب حکمت و صنعت جناب حق تعالیٰ ست بر ہر کہ امر دینی یا دنیوی مبہم شدہ باشد کہ بقوت فکریہ ادراک و کشف آن متعذر بود بر تکرار این اسماء مداومت نماید آن مشکل بروی حل شود

جوہر مداومت السمیع العلیم بعدد مجمل یا مفصل موجب ظہور اسرار مکنونہ و فتح باب کنوز مخزونہ است و نزد بعضے این ہر دو اسم اعظم است۔

جوہر النور الہادی چون طریق صواب بر کسی پوشیدہ شود و نداند کہ حق است یا باطل باید کہ بتکرار این دو اسم بعد و مجمل یا مفصل مواظبت نماید طریق صواب از خطا متمایز شود و حق از باطل جدا گردد۔

جوہر ہر خائفی و متوحشے و مجبوسی کہ بر تکرار این اسما مداومت نماید ایمن و خلاص شود الرحمن الرحیم العفو المنان الکریم ذو الطول ذو الجلال و الاکرام ۔

جوہر یا علیم یا حلیم یا علی یا عظیم ہر کہ این اسما را بعد و مجمل یا مفصل بخواند و بدریائے شدید بسلامت و عافیت بکنار آید

جوہر القائم القدوس بر موم نقش کند و بر سر مریض نہد سائر امراض را نافع بود خصوصا صداع۔ و اگر این اسما را نقش کردہ با خود دارد و بذکر آن مداومت نماید قوت و شوکت دہی بیابد شود ہر چند کہ راہ دور رود و ماندہ نشود و حامل این اسما ہمیشہ صحیح ماند۔

جوہر النافع النور این اسما شفاست از ہر مرضے خاصہ امراض بادہ و دافع سموم عقارب و سائر سموم بادہ چون این دو اسم را در مربع حاقہ وضع کند و در آب غمس کند و این آب را مریض بیاشامد نفع بین مشاہدہ کند و تکرار و تذکار این اسما بعد و مجمل یا مفصل چنین خاصیت دہد۔

جوہر القادر المقتدر القوی القائم مداومت نماید ہر ثقلے و تعبے کہ در نفس بود مرتفع شود و اگر حروف اوائل اسما را کہ ق م ق ق ست روز یکشنبہ اول ساعت صد بار بنویسد و آنرا در زیر خاتم خود نہد و بر تختم آن مداومت نماید از ہر الم کہ داشتہ باشد خلاص یابد و اگر آن خاتم را زمانے در آب نہد و بیاشامد تپ مطبقہ زائل گردد و اگر بر نسبت ظالمی صد بار بنویسد ہلاک شود

جوہر ہر کہ مداومت کند بذکر المہیمن المقیت بعد و مجمل یا مفصل مراد وی حاصل شود

جوہر الاول الآخر در لوح مثلث وضع کند وقتیکہ قمر در نقطہ طین بود و با خود نگاہ دارد مقاصد دنیا و آخرت بر وجہ احسن میسر گردد و با وجود عمل آن لوح باید کہ بعد و مجمل یا مفصل این اسما را تکرار نماید تا وقتیکہ آثار آن در امور ظاہری پیدا شود۔

جوہر ہر کہ القادر المقتدر بر نگین نقرہ نقش کند و بآن تختم نماید و اکثر اوقات بدین ذکر مداومت نماید غالب شود بر ابنائے جنس و اگر از ان خاتم مہری بر موم سیاہ

و در موضع کہ ویرانی آن مطلوبست از منازل فسقہ و ظلمہ بر آتش نہد آن منازل خراب شود و این صحیح و مجربست۔ و اگر در تکرار این عمل اہتمام فرماید ہمہ خلق مسخر وے شود۔

جوہر العلیم الحکیم بنویسد و بشوید بکسے کہ او را سگ دیوانہ گزیدہ باشد بدہند شفا یابد و اگر بر دیوار خانہ بنویسد کیک در انجا نباشد۔

جوہر یا منصور یا مبدی یا معید یا محیی یا ممیت اگر طالب علم مداومت نماید عالم گردد و ہیچ پر و مشکل نشود و اگر چیزے مشکل افتد۔ جوع باین اسماء نماید حل شود۔

جوہر القریب مداومت وی بعد و مجمل کہ سی صد و دو اند وہ است یا بعد و مفصل کہ سی صد و نود و شش ہست موجب فتح باب مکاشفہ و اسرارست و بعضی گویند اسم اعظم است۔

جوہر العزیز الجبار المتکبر مداومت برین اسماء موجب حصول عزت و عظمت ست و باعث فتح و نصرت اگر ذلیل و حقیر بر این اسماء مداومت نماید عزیز و بلند مرتبہ گردد و مشغولی این اسماء کم از یک ساعت نباشد

جوہر المہیمن المقیت ہر کہ مداومت کند برین ذکر بعد و مجمل یا مفصل مراد وے حاصل شود و علم بسیار و صفت استیلا بر ابنائے جنس و امور جزئیہ و کلیہ حاصل شود و عزیز و بلند مرتبہ گردد

جوہر العلی العظیم ہر کہ تکسیر کند این دو اسم را و بر نگین ذہب نقش نماید و بآن متختم شود ہر کرا چشم بر وے افتد خاضع گردد۔

جوہر چون متوجہ شود بامرے بگوید یا قوے یا عزیز یا علیم یا قدیر یا سمیع یا بصیر آن امر ہر چند کہ مشکل بود آسان گردد

جوہر ہر کہ ہر روز میان سنت و فریضہ بامداد چہل بار بخواند یا حی یا قیوم یا من لا الہ الا انت بر حمتک استغیث دل وے را حیاتے حاصل شود۔

جوہر حضرت امام ربانی قدس سرہ میفرمایند کہ بہ تجربہ اکابر محقق شدہ است کہ مداومت بر یا حی یا قیوم موجب حیات قوت عقلیہ است و حضرت شیخ شمس الدین محمد بن ابراہیم البیہقی قدس سرہ میفرمایند کہ این ہر دو اسم شریف را در حیات قلب و صفائی باطن اثر عظیم است و نزد اکثر از علما و عرفا اسم اعظم حضرت خداوند تعالے این ہر دو اسم شریف است و بعضے میفرمایند کہ دعاء حضرت عیسی علی نبینا و آلہ و علیہ السلام و احیاء الموات یا حی یا قیوم بود

جوہر مداومت بر تذکار الاحد الصمد بعد و مجمل یا مفصل بعد از فرائض پنج وقتے موجب انکشاف تجلی صمدانی ست و بعضی از آثار این تجلی آنکہ صاحب وسلی از اکل و شرب خلاص شود

جوہر الوہاب الرزاق مداومت برین موجب حصول رزاق صوری و معنوی ست

جوہر الکریم الوہاب ذوالطول مداومت نماید باب رزق بر و مفتوح گردد و حاجت برآید و این از مجربات صحیحہ است و ہر کہ نقش کند این اسماء او با خود دارد دشوار یہا بروی بغایت آسان گردد - و ہر کہ تکرار کند این اسماء را بعد و مجمل ایشان در موضع خالی بر طہارت کامل و حضور تمام و نیت صادق و صحیح و بریں عدد نیفزاید و از وی نہ کاہد و بعد از اتمام عمل دعا کند مستجاب شود

جوہر العزیز الجبار المتکبر مداومت نماید عزیز و بلند مرتبہ گردد -

جوہر ہر کہ در شب جمعہ ہی صد و شصت و شش بار یا منتقم بخواند و این عمل تا سہ جمعہ کند خصم باو صلح کند یا مقہور گردد -

جوہر السریع بعضے گفتہ اند کہ این اسم اعظم ست بوی ہر دعا کہ کنند بغرا جابت مقرون شود و این اسم را در سرعت اجابت دعوات مدخل تمام ست ہر کہ این اسم را دائم گوید ہر چہ از امور خفیہ و اسرار بروی ظاہر شود و ہر کہ خواہد کہ بحالی بزرگ مشرف شود این اسم را بر مہر دو کف دست خود نویسد و یک ہفتہ ہر روز شصت صد و چہل و چہار بار بخواند و اگر السریع گوید بالف و لام تعریف کہ عدد مفصل اوست یا یا نصد و ہشتاد و چہار بار بگوید کہ عدد مفصل یا سریع است با حرف ندا و ہر کہ خواہد شاہد ارواح کند و با ایشان سخن گوید و از ایشان تنزد بہ ہمین عمل قیام نماید

جوہر برای ستر عیوب یا ستار شصت بار بخواند و اگر سی صد و شصت بار بخواند تمام ست

جوہر الفعال ہر کہ مغلوب خاطر دیو و وساوس رذیلہ باشد باید کہ مداومت کند بریں اسم صد و ہشتاد و یکبار بعد و مجمل و ے یا سی صد و نود و سہ کرت بعد مفصل و ے و بہ طہارت کامل بخواند و در انمیان قولے و فعلے اجنبی از وی صادر نشود و جمعیت باطن حاصل گردد -

جوہر العزیز القادر القوی ذوالقوۃ المتین المقتدر الجبار المتکبر الشدید القاہر مداومت بریں اسماء موجب انالہ ہر عز و فتح و نصرت بر اعداست و کسے کہ نزد جبار رود

وروا این اسما سازد از شروے ایمن باشد۔

جوہر بدانکہ نزد بعضی دعا اولی تر ست از سکوت و نزد بعضے سکوت فاضل تر از دعا
و تحقیق آنست کہ در بعضی احوال دعا فاضل تر از خاموشی ست و آن ادب ست و در بعضی احوال
خاموشی فاضل تر از دعا ست و ہو الادب پس اگر در وقت دعا در دل بسطی زیادہ یابد دعا اولی تر
و اگر قبضی یابد سکوت اولی تر و اگر نہ بسطی زیادہ یابد و نہ قبضی ایجاد دعا و سکوت ہر دو بر ابر ست
پس درین وقت اگر بروی علم غالب بود دعا اولی تر زیرا کہ دعا در نفس خویش عبادت ست و اگر
معرفت و حال غالب بود سکوت اولے تر و معمول اکابر چنین بودہ است کہ دعا و سوال سہ بار
کنند و در افتتاح و اختتام آنہا درود خوانند

جوہر بدانکہ دعا گاہی بزبان قال بود چنانکہ بزبان بطلب حاجت خود او گاہی بزبان
حال چنانکہ عرض نماید بحال خود او گاہی بہ زبان تعرض چنانکہ مدح و ثنا کند پروردگار خود را بصفات
کرم و احسان و جود و عطا این نیز در معنی دعا ست زیرا کہ مدح و ثنا در حضرت کریم تعرض مدعا و سوال ست
و مراد بسکوت از دعا فوق آنست کہ در وی مجرد رضا و تسلیم ست و بعضی از عرفا دعا بزبان استعمال
نیز گفتہ اند و این فوق دعا بزبان حال ست و در سکوت نیز فاضل ست۔ و شرائط و ادب دعا کل حلال
و صدق مقال و جہد و عزم استعمال و ابتدا بحمد و ثنا حضرت ذو الجلال و صلوٰۃ و سلام و یکے
از آداب دعا رفع یدین ست و بسط آنہا مقابل وجہ و ہو بعضی روایات خدا رسنگین و این
روایت اولیت دارد بر تفریق یدین و بسط آنہا نہ بہیئت اقتراف کذا فی المواہب و از
ابن عباس آمدہ کہ چون می نگریدم ضم میکرد ہر دو کف خود را و میگرداند بطون آنہا را مقابل
وجہ و گفتہ اند کہ ہر چند واقعہ صعب تر رفع یدین بیشتر تا آنکہ بر داشت در استسقا ماوی
سر تا بالائے سر و مسح وجہ بیدین نیز از آداب ست در غیر حالت نماز۔ مدارج

جوہر حضرت محبوب سبحانی قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز میفرمایند دعا سہ درجہ دارد تصریح
و تعریض و اشارت تصریح چیزیست کہ بآن تلفظ واقع شود و تعریض دعائی ست مضمر در دعا
و قولے ست مضمر در قول و اشارت معنی ست مخفی در قول مثال تصریح قول حضرت موسیٰ علیٰ نبینا
و آلہ و علیہ السلام رب ارنی انظر الیک یعنی خداوندا تو خود را بمن بنما تا ترا ببینم و مثال تعریض
قول نبی ما صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم لا اکلتا علی انفسنا طرفۃ عین و مثال اشارت
قول حضرت ابراہیم علی نبینا و آلہ و علیہ السلام رب ارنی کیف تحی الموتی بنما مرا چطور زندہ میسازی

مرده را اشارت باین ست که خود را بمن بما۔

جوہر التماس کردند بجناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ وصحابہ وسلم کہ کدام دعا افضل ست فرمودند اللھم انی اسألک العفو والعافیۃ والمعافات فی الدنیا والآخرۃ

جوہر ملک العلما مولوی عبد العلی اقدس سرہ در شرح مثنوی معنوی میفرماید کہ دعا بر چند وجہ است گاہی باشتغال طبیعی می باشد چنانکہ دعای عوام وگاہی برای آن می باشد کہ داعی میداند کہ اگر مصادف بقضا رانمد مستجاب میگردد وشاید این وقت قضا باشد وگاہی بانکشاف آنکہ وقت قضا رسیدہ است آنزمان دعا می کنند مجاب میگردد وگاہی بانکشاف آنکہ وجود این کار معلق بدعا و داعی ست پس دعا میکنند برای شفقت بر خلق واگر دعا نمیکرد مفت مقدرہ میرسید وگاہی محض برای قیام بعبدیت کہ شان عبد تذلل ست واین داعی را از اجابت وعدم اجابت کاری نیست واین را اقسام ست یکی واجب ومامور بہ عموماً چنانکہ در صلوٰۃ فاتحہ است کردن آن ضروری ست دویگر آنکہ مسنون باشد عموماً چنانکہ دعا راست قبا راست ودر صلوٰۃ کسوف واعیہ مسنونہ صلوٰتیہ وامثال آن این ادعیہ نیز ضروریست برای اقامۂ سنت کہ عارف را از انہم گزیر نیست دویگر ادعیہ مندوبہ بآن گاہی مشتغل می شوند وگاہی ترک میکنند دویگر آنکہ مامور شود بدعا بخصوصہ در امر خاص پس بردی دعا کردن واجب ولازم ست چنانکہ ایوب چون مبتلے شد ند بوقت رسیدن وقت دعا کردند ودعا نوح عم ودعا موسی عم وسائر انبیا ودعا آنحضرت صلعم در سوز بدر بنصرت پس قسم اول از دعا آنکہ باشتغال طبیعی ست از عارف نمیتواند شد وہمچنین دعا باحتمال آنکہ شاید کہ وقت رسیدہ باشد وقسم اخیر از دعا کہ برای قیام بعبدیت است عارف را اشتغال باین ضروریت باقی ماند ند دو قسم یکے بمجرد رسیدن وقت کار ودیگر دعا برای شفقت بر عباد اللہ بعد علم بانکہ بلا مقتضی بر عباد اللہ از دعا عائل خواہد شد پس بعضے اولیا نظر بشفقت اینچنین دعا میکنند زیرا کہ در شہود این بزرگان آنست کہ ابا از دعا مقاومت با قہر الٰہی ست وشفقت بر عباد اللہ ضروریست وچون علم بایشان پیدا شد بانکہ از دعا زوال این مقتضی خواہد شد پس ابا از دعا مقاومت با قہر الٰہی ست پس البتہ دعا باید کرد برای اظہار عبدیت وتذلل واین قوم نیز اعلی اند واما آن بزرگان کہ مقام عبدیت را رسیدند وظاہر بالوہیت وربوبیۃ اند پس بصرف ہمت خود مقتضی را رفع می سازند وایشان مشتغل بدعا گاہی بدون دعا صرف میکنند واین قوم از ل باند در مقام انہ قوم اول وبعضی اصلا دعا نمی کنند بانکہ اللہ مالک است ہر چہ

خواہد در ملک خود بگردانیدن قضا را نمیرسد و اینہا میدانند کہ ہر چہ مقتضی ست بطبع استعداد عبادست و بعض را علم حاصل میشود بودن استعداد آن باحوال کہ بروی جاری می شوند بعد تحقق آن احوال و بعض آنہا نند کہ اعیان با استعدادات مکشوف و معلوم وی ست و ظاہر ست کہ علم تمام اعیان علی التفصیل محال ست والا مساوی باحق گردد بلکہ او را علم بعین معین ست چنانکہ علم عین خودش اگر این جامع است مر جمیع اعیان را چنانکہ عین آن ضرور است صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم پس علم این عین متضمن ست مر علم جمیع اعیان را و آنچہ کہ اقرب بجامعیت ست علم او موافق آنست و این از عنایت الٰہیہ ست بآن عارف خواہ علم اعیان بکشف و عیان باشد و یا بوحی باشد پس این عارف کہ مکشوف الاعیان ست میدانند کہ علم اللہ بآن احوال کہ وارد میشود بران آن احوال اند کہ اعیان بران بودند در حال ثبوت وے قبل وجود وی و این نیز میدانند کہ حق عطا نخواہد فرمود مگر آنرا کہ عطا کرد عین او و آن احوال اند کہ بودند این اعیان بران در حال ثبوت علمی او و این قسم اعلی ست از عارفان و عالم بسر قدر ست و فرمود و کہ آن دعا را ترک می کنند کہ بآن رفع مقتضی خواہد شد و ظاہر ست کہ مقتضی مرتفع نمی تواند شد بدعا مگر آنگہ در قضا باشد کہ عدم وقوع این متعلق بدعا است اگر دعا نکنند این مقتضی واقع گردد پس این دعا سبب قضا او شد پس بعض عارفان دعا ترک می کنند و مقتضی حق را اختیار می کنند و دران مثل نمی شوند و ارتفاع الم مقتضی نمی خواہند مگر آنگہ حق بارادۂ خود آنرا مرتفع کند و اما اگر مامور شوند بدعا برائے رفع این مقتضی پس دعا میکنند برائے امتثال امر چنانکہ از ایوب واقع شد کہ او صبر کرد و ہرگز دعا نکرد تا اینکہ وقت ارتفاع آن بلا رسید و معلق بود بدعا را یوب و مامور گشت بدعا آنزمان دعا کرد و رسول علیہ السلام فرمودند کہ دعا کنندہ و آمین گوینده ہر دو در اجر و ثواب شریک اند۔ رسول علیہ السلام فرمودند کہ چون دعا کنند کفہائے ہر دو دست را کشادہ دارید و از دعا فارغ شوید ہر دو دست را بر روے فرود آرید چون دست بدعا بر داشتہ باشی چپ و راست نگری و با غیر حق تعالی در دل نگذاری و با واز پست زاری بسیار کنی و کار بیہودہ نکنی و بدست بازی نکنی و بجائے نظر نکنی و چشم در پیش داری و ہر دو دست را بر ہنہ کنی و آواز بلند نکنی کہ بوقت دعا آواز بلند داشتن معصیت ست

در دعا الحاح کنے

جوہر بدانکہ وقت اجابت دعا وقت سحر و صبح ست و شب قدر و شب آدینہ و اول شب

از ماہ رجب و درین ماہ دعا ما بسیار مستجاب شود و چہار شب درین ماہ بس بزرگ است یکی اول شب دوم شب آخر اوا سہ شب پانزدہم چہارم شب بست و ہفتم کہ شب معراج ست و شب براۃ و شب عرفہ و ہر دو شب عیدین و در حدیث شریف وارد ست کہ چون نیم شب یا دو ثلث شب می گذرد فرود می آید فرشتہ بحکم جناب خداوند تعالے و میگوید کہ ہست خواہندہ تا کہ داد و شود مر ویرا و ہست خواہندہ تا اجابت کردہ شود مر ویرا و ہست آمرزش خواہندہ تا آمرزیدہ شود مر ویرا ہمچنین نوع ندا میرود تا صبح و روز جمعہ و روز عرفہ و روز عاشورہ و بعد بانگ نماز و بعد از ستین این آن و بوقت اقامت گفتن و وقت خطبہ خواندن و دعای نزدیک ماہ نو دیدن و دعاے نزدیک آنکہ دو سیاہ روی بہ دوی آیند و بوقت باران باریدن و آخر فریضہ ہاے نماز و در عقب صدقہ کہ بہ نیت صادق بود و وقتیکہ آب در چشم آید کہ آن نشان اجابت ست و بیشتر اوال بر نیست کہ بعد از نماز دیگر تا غروب وقت اجابت دعاست و مرویست کہ حضرت سیدۃ النساء رضی اللہ تعالے عنہا در روز جمعہ بعد از نماز دیگر وقتیکہ آفتاب تمی غروب کردی دعا فرمودے و حضرت ام المومنین عائشہ رضی اللہ تعالے عنہا کسی را تعین کردی روز جمعہ وقت غروب تا او را خبر کند ہمین کہ وقت غروب شدے خبر میکردند مشغول می شدند و دعای برادر مر برادر را در غیبت و نشنود و دعای بیمار و دعا ما در و پدر و دعاے فرزند مر ما در و پدر را و دعای مسافر و دعاے امام عادل و دعای کسی کہ در سجدہ باشد و دعاے اند و بگمین و دعا غائب مر غائب را و دعای بیچارہ و دعای ستم رسیدہ و حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم میفرمایند بپرہیزید از دعای کسی کہ او را فریاد رسے نباشد جز حضرت حق سبحانہ و تعالے و مستجاب نشود دعاے قومی کہ اضی باشند از زنان خود بدست کردن خلخال بآواز یا کسی را زن بد خلق بدکار باشد و توبہ نکند و با وجود این او را طلاق ندہد یا در ذمہ وی حق مسلمان باشد با وجود قدرت یا بدہد بمال یا دانان کہ اسراف کند یا در خانہ وی خمر باشد یا در عقب جنازہ خندہ کند یا بر دے زکوۃ یا صدقہ واجب بود و ندہد یا لقمہ از حرام خورد یا مادر و پدر را آزار دہد و در حدیث وارد ست کہ دعا مستجاب ست تا آنزمانیکہ بمطلبیہ رحم نگفتہ باشد یا چنین گفتہ باشد کہ دعا کردم و مستجاب نشد بلکہ می باید کہ یکبار دعوت کند اگر مستجاب نشد بار دیگر دعوت کند البتہ شود و اگر در کرت سوم ہم مستجاب نگردد باید کہ سہ روز روزہ دارد و منظر مقصود دعوت خود باشد و اگر ہم نشد ہمان اسم را باسم دیگر کہ مربی آن حاجت بود او را دعوت کند۔ شرح اسماء حسنیٰ

جوہر در حصن حصین بیان احوال اجابت دعاست عند النداء بالصلوٰۃ وبین الاذان والاقامۃ وبعد الحیعلتین لمن نزل بہ کرب او شدۃ وعند الصف فی سبیل اللہ وعند التحام الحرب بعضہا ببعض وبعد الصلوات المکتوبات وفی السجود وعقیب تلاوۃ القرآن ولا سیما الختم خصوصا من القاری وعند نشر سبا مازہرہ واکفہرار وعند الہیت وصیاح الدیکۃ واجتماع المسلمین وفی مجالس الذکر وعند قول الامام ولا الضالین وعند تغمیض المیت وعند اقامۃ الصلوٰۃ بعضی شارح طریقت میفرمایند کہ وقت میان ظہر وعصر وقت اشرف ومحل استجابت ست در ہر وقت مشغول ماند بحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم روز جنگ خندق ما این دعا فرمود یا صریخ المکروبین ویا مجیب المضطرین اکشف ہمی وغمی وکربتی ترا میزل بی ما اصل الے وستجابت۔

جوہر بدانکہ در اجابت دعا کہ ان لبیک من اللہ ست تاخیریست اجابت دیگر است وحاصل شدن مطلوب دیگر حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کہ چون بندہ زبان بطلب بگشاید ودر دعا گوید یا رب حضرت خداوند تعالیٰ بی تاخیر فرماید کہ لبیک یا عبدی ومعنی لبیک از حق تعالیٰ اجابت کردن ست ودادن عطا لیکن ظاہر شدن آن موقوف وقت ست تا حق تعالیٰ را خواست آن نبودہ باشد کہ چیزے بہ بندہ دہد در دل وے داعیہ آن طلب پیدا نکند۔ اجابت دو نوع ست یکی لبیک من اللہ وآن در مقابل گفتن یا رب بود دیگے برآمدن حاجت کہ در عرف اجابت آنرا گویند اول واجب الوقوع است بمقتضاے حدیث مذکور وفائدہ آن دہد کہ برآمدن دعا جلگا واجلگا مصدق او شود وثانی ممکن الوقوع ست اگر مجیب بلبیک مصلحت بندہ دران داند وبیند والا متنع الوقوع است وعین اجابت ست کہ در رسانیدن آن بوی عین مضرت ست مر بندہ را وبندہ نمیداند۔ قائل را از خواست چارہ نیست یا بزبان قال یا بزبان حال یا بزبان استعداد کہ آن نزد عارف افصح ست از زبان قال وحال۔ بزبان حال چون استاون فقیر برابر غنی از برائے آنچیزے کہ او راست از متاع دنیوی یا مانند حاضر شدن گرسنہ خموش بر سر سفرہ بلکہ آنچہ بلسان حال خواہد بلسان قال نتواند خواست ودر حالت جوع وعطش وزبان استعداد چنانچہ در سوالات باسماء الہی تامل کن کہ الخالق والرازق واللطیف والقہار وغیرہ ہر یکی بزبان استعداد خود مر آن چیزے را کہ مقتضیات ایشان ست از حق تعالیٰ درخواست میکنند کہ کمالاتے کہ ما را دادۂ از بطون بظہور رسان خالق میطلبد کہ مخلوق پیدا کن ورازق میگوید

که مرزوق بمن رسان تا کمال من کآن خالقیت و رازقیت ست در وی بظهور رساند همچنان سوالات اعیان ثابته از حق تعالی که مارا بوجود ذات خارجیه پیدا کن تا کمالاتے که بی واسطه ما را عطا فرموده ظاهر گردد واگر سوالات حال واستعدادات نباشد هیچ موجودے بوجود خارجے ظهور نکند چه حضرت ذات حق تعالی بذاته غنی ست از عالم و عالمیان

جوهر حضرت [illegible] سره روایت کرده اند از حضرت انس رضی الله تعالی عنه که جناب مستطاب سرور عالم صلے الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم عیادت کرد مردے از مسلمین در حالیکه ضعیف گشته بود و مثل بچه طائر پس فرمودند جناب نبوت مآب صلی الله تعالے علیه وآله واصحابه وسلم آیا تو بودی که خواستی جناب مستطاب حق سبحانه وتعالے را چیزے و سوال میکردی جناب حق تعالے را بآن چیز التماس نمودے آرے بودم که می گفتم ای الله تعالے به چیزے که عقاب خواهی کرد مرا بآن در آخرت تعجیل کن برای من آنرا در دنیا پس فرمودند حضرت باعظمت صلے الله تعالے علیه وآله واصحابه وسلم سبحان الله تو آنرا طاقت نداری یا چرا نگفتی ربنا آتنا فی الدنیا حسنة وفی الآخرة حسنة وقنا عذاب النار ای ب مارا بده در دنیا حسنه و در آخرت حسنه ونگاهدار ما را از عذاب آتش راوی گوید که او دعا کرد و جناب مستطاب حق سبحانه وتعالے را باین دعا پس شفا داد جناب خداوند تعالے آنرا باین دعا پس دریاب ازین حدیث شریف که دعا بوقوع عذاب جائز نیست وظاهرست که این مقاومت با قهر الهی و غضب الهی ست بلکه مقاومت با دوست پس باید که دعا بارتفاع عذاب کند

جوهر در فوائد الفواد مذکورست که حضرت سلطان المشائخ قدس الله تعالے بسره المبارک فرمودند که بنده وقت دعا هیچ معصیتے که کرده باشد پیش حاضر ندارد و هیچ طاعتے نه بیند که اگر طاعت پیش دل آرد آن عجب باشد و دعا مستجاب نشود و اگر معصیتے پیش دل آرد در اتفاق دعا پستی آرد پس وقت دعا نظر خاص برحمت جناب حق سبحانه وتعالے می باید داشت وموقن می باید بود که البته این دعا مستجاب ست انشاء الله تعالے و فرمودند که وقت دعا هر دو دست کشاده باشد و برابر سینه و اینچنین هم آمده است که هر دو دست متصل یکدیگر باشد و نیک بلند باید داشت همچنین که گوئی همین زمان در دست او چیزی خواهد انداخت و فرمودند که دعا قبل از نزول بلا باید کرد و فرمودند که چون بلا نازل می شود دعا از فرود بالا می رود و هر دو هوا یکجا می شوند و تعارض اگر دعا قوی باشد

بلا را باز گرداند وگرنہ بلا فرود آید وملائم این حکایت فرمودند کہ در انچہ خروج کفار تاتار شد چون بمنعان ونیشاپور رسیدند بادشاہی کہ آنجا بود کسی نزد شیخ فرید الدین عطار قدس سرہ فرستاد کہ دعا کن جواب دادند کہ وقت دعا گذشت وقت رضاست یعنی بلاے جناب حق سبحانہ وتعالیٰ نازل شدہ است رضا باید داد بعد ازان فرمودند کہ بعد از نزول بلا ہم دعا باید کرد اگرچہ بلا دفع نشود وصعوبت بلا کم شود

جوہر صاحب یقینی فرمود کہ جناب مستطاب خداوند عالم دعاء ابلیس اجابت فرمود قال ربّ فانظرنی الیٰ یوم یبعثون ۝ قال فانک من المنظرین ۝ الیٰ یوم الوقت المعلوم ۝ از ینجا امید ناست خداوندے کہ دعاء ابلیس را اجابت فرماید چون مومن عاصی حضرت او سبحانہ را بخواند کے ناامید کند

جوہر عطای حضرت خداوند تعالیٰ دو قسم ست ذاتیہ واسمائیہ اگر مبدا آن ذات است بے واسطہ عطاء ذاتی وفیض اقدس گویند چنانچہ حضرت خداوند تعالیٰ از مقام احدیت از ذات خود بذات خود فیضی فرستاد کہ اعیان واستعدادات بآن حاصل شدند واگر منشا آن عطا اسمی یا صفتے از اسماء وصفات حضرت حق تعالیٰ باشد عطاء اسمائیہ گویند چنانچہ اسم منعم یا منتقم از حضرت خویش نعمتی یا نقمتی بکسی کہ مستوجب آن باشد برساند وتمیز میان این ہر دو عطا اہل اذواق میکنند واز عطا بالبعضی آن باشد کہ بندہ آنرا بزبان خواہد در کار معین مثلاً گوید اللھم ارزقنی علما نافعا یا بزبان بخواہد غیر معین چنانکہ گوید اللھم ارزقنی خیر الدنیا والآخرۃ یا طلب بزبان حال یا زبان استعداد باشد خواہ کہ عطا یا ذاتیہ باشد یا منح اسمائیہ سوال معین یا رب مرا فلان چیز بدہ وغیر معین یا رب انچہ مصلحت من در انست بمن دہ واز بہر ہر چیزے از ذات خود خواہ لطیف روحانی وخواہ کثیف جسمانی چون قلب وروح وعقل یا چشم وگوش وزبان سائلان بزبان قال از مالک ذوالجلال دو گروہ اند گروہے از حق تعالیٰ چیزے بطلبند ومتمنی خود بخواہند وحال آنکہ ہنوز وقت رسیدن آن مطلوب بایشان نرسیدہ است وخواہندہ از سر امور مرضیہ باو وقتی غافل ست پس سوال وپیش از وقت بی حصل وگروہے میدانند کہ در دفائن خزائن حضرت حق تعالیٰ ایشان را ذخیرہ در روزی ست کہ رسیدن آن بایشان متوقف ست بخواست ایشان یا آنکہ میدانند کہ در خزائن حضرت حق تعالیٰ برای طائفہ چیزے مدخرست کہ بی خواست بنظور نخواہد رسید این علم باعث ایشان میگردد وبسوال وطلب چنین سائل را سائل احتیاطی خوانند وچنان سوال را سوال احتیاط گویند۔ اگر در علم حضرت خداوند تعالیٰ مسئول او از ان قبیل باشد کہ وصول آن

لسائل موقوف سوال ست و در استعداد قبول آن داده باشد موجود گردد والا فلا۔ ہر طریقت حضرت عبد اللہ انصاری قدس سرہ فرمودند اگر نخواستے دادندادے خواست اتمی یعنے اگر سائل را استعداد آن مطلوب ست کہ اگر نہ استعداد باعث سائل گشتے بسوال ہرگز سوال از وی بصدور ظہور نرسیدے طائفہ اند از اہل حضور کہ نمی دانند کہ در ہر وقتی استعداد ایشان مقتضی چیست تا سوال بر منوال استعداد کنند و طائفہ اند از اہل حضور کہ در ہر وقتی مراقبہ بحیث دانستن استعداد خود کردند و بر ایشان مکشوف گردد کہ حضرت حق تعالیٰ در ان زمان ایشان را چہ عطا فرمودہ است و این را استعداد جزوی گویند در زمانے معین از بہر امرے معین و دانند کہ قابل آن چیز گشتند۔ الا بآن استعداد جزوی در ان زمان و اہل حضور دو گروہ اند طائفہ از قبول خود و آنچہ قابل آن گشتہ اند بدانند کہ استعداد ایشان در ازل چہ بودہ و این از ان طائفہ کہ از اثر بموثر سفر کنند و طائفہ دیگر از استعداد خود بدانند آنچہ قابل آن خواہد بود و بایشان خواہد رسید و این طائفہ از ان قبیل اند کہ از موثر بطوے اثر آیند و این گروہ از استعداد خود بدانند کہ چہ چیز را قابل اند اتم و اکمل اجل و افضل اند از گروہ اول چرا کہ چنین کس را تا دو معرفت حاصل نگردد و باین مقام و اصل نشود یکی آنکہ معرفت عین ثابتہ خود حاصل کند دوم آنکہ احوال خود در ہر زمانی بداند و چنین کامل تکمیل غیر مشغول تواند بود نہ اعیان غیر و احوال غیر نیز ہم مطالعہ تواند کرد۔

چو ہر بدانکہ احادیث در مذمت سوال کردن و گدائی کردن بسیار آمدہ و حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در مدارج النبوت میفرمایند کہ حرام ست سوال کردن مر کسی را کہ نزدیک قوت یوم ست اگر قوت یوم ندانستہ باشد یا چیزے ندارد کہ بدان تمر عورت کند حلالست سوال کند و فقیرے کہ او را قوت یوم حاصل باشد یا قادر ست بر کسب حرام ست مر او را سوال و اتفاق دارند علماء بر نہی از سوال و اختلاف در انست کہ حرامست یا مکروہ بہ شرط اول آنکہ خوار نکند نفس خود را و الحاح نکند در سوال و ایذا نکند بر مسئول عنہ و اگر یکے از ین سہ شرط مفقود گردد حرامست باتفاق و منقول ست از حضرت ابن المبارک رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ فرمودند خوش نمی آید مرا کہ سائل بوجہ اللہ سوال کند و دادہ شود بوے چیزے زیرا کہ دنیا خبیث ست و چون بوجہ اللہ طلبیدہ تعظیم کردہ چیزے را کہ تحقیر کردہ است او را حضرت خداوند تعالیٰ پس دادہ نشود بحیث زجر و منع و اگر گوید بحق خدا و بحق محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وصحابہ وسلم واجب نمی گردد بر مسئول عنہ دادن و کسی کہ گرفت چیزے را باظہار حاجت بدروغ مالک نمی گردد و آنرا و ہمچنین کسی کہ گوید بدروغ کہ من علوی ام و اگر یکے را

جہت علماء بدہد وی دباطن از کتاب معصیت کند واگر بداند اورا معطی نمیدہد نیز مالک نمیگردد وحرامست بروی واجبست ردوی بر مالک وہمچنین چیزے کہ داوہ شود کسی را بہت بدرستے وی یا بشرعیات وی حرامست بروی واگر فقیرے بیاید برائے سوال وخواہد کہ دست مسئول عنہ را ببوسد تا چیزے بوی بدہد مکروہ ست وافضل آنست کہ مسئول عنہ دست بوی ندہد بقصد منع وزجر ونباید داد سائلے را کہ طبل زدہ بر دروناے گردد ومطرب از ہمہ افحش ست

جوہر اعمال دو قسم اند ظاہرہ چوں صلوٰۃ وتلاوت وذکر وباطنہ چوں محاضرہ ومراقبہ دمعاشرت ترتیب اعمال چنانست کہ تا ممکن بود میان اعمال ظاہرہ وباطنہ جمع کند اول صلوٰۃ را مقدم دارد پس تلاوت پس ذکر بشرط حضور دل ومراقبہ باطن واگر جمع ممکن نبود بسبب کلالت وملالت از عمل ظاہر بر عمل باطن اکتفا کند

جوہر در مزرع الحسنات مذکورست کہ دلائل الخیرات بغایت مقبول ست بجناب رسالت مآب صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وعلامت قبول آن کثرت قرأت ویست اکثر اوقات در اماکن بابرکات خصوصاً در حرمین شریفین ویجوار روضۂ منورہ سید الکونین ومولف این کتاب قطب فلک فضل وکمال مرکز دائرہ شرف واجلال سلالہ خاندان نبوی سید حسینی مولانا سید عبد اللہ بن سلیمان جزولی در شہر فاس کہ از بلاد مغرب ست تحصیل علوم کمالات نمودہ ودوران شہر مقتداے اکابر وعلماء کرام بودہ ودر انجا دلائل الخیرات تالیف نمودہ وکسی از اہل عداوت ایشان را زہر دادہ پس رحلت فرمودند شانزدہم ربیع الاول سنہ ہشت صد وہفتاد از ہجرت ودر شہر سوس دفن کردند وبعد از ہفتاد وہفت سال نقل نمودند بجانب مراکش ودر ریاض العروس دفن کردند وچون برائے نقل از قبر بیرون نمودند یافتند ہمچنانکہ دفن کردہ بودند ومردم در مراکش برائے زیارت قبر شریف ایشان ازدحام می نمایند وفیض ظاہر وباطن می یابند وثابت شدہ است کہ از قبر مبارک ایشان بوی مشک می آید وبشام صلی میرسد

جوہر منقول ست از حضرت شیخ ابراہیم تمیمی قدس سرہ کہ روزے در پس خانہ کعبہ ادام اللہ تعالیٰ شرفہا نشستہ بودم کہ حضرت خضر علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام تشریف آوردند وفرمودند مصاحبت عشق کہ از جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بمن رسیدہ است ہر روز قبل از طلوع وغروب آفتاب بخوانی والا بہمہ عمر خود یکبار ترا بسندست من از ثواب آن سوال کردم فرمودند کہ جناب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ترا در خواب خواہند فرمود عرض کردم

کہ چیزے عنایت شود تا از شرف رویۃ مشرف شوم فرمودند کہ بعد از نماز مغرب با ہیچکس سخن نگوئی
و بعد از نماز خفتن دو رکعت بگذار و در ہر رکعت بعد فاتحہ ہفت بار سورۂ اخلاص بخوان و بعد از
سلام سجدہ کن و دران ہفت بار بگوئی سبحان اللہ والحمد للہ ولا الٰہ الا اللہ واللہ اکبر
ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم بعد ہ سر بردار و بگو یا حی یا قیوم یا ذا الجلال
والاکرام یا ارحم الراحمین یا رحمٰن الدنیا والآخرۃ و یا رحیمہا و یا الٰہ الاولین و
الآخرین والاول قبل کل شئ والآخر بعد کل شئ یا رب یا رب یا رب
یا اللہ یا اللہ یا اللہ یا رحمٰن یا رحیم بعد ہ برخیز و ہر دو دست برآر و آمرزش کہ نشستہ خواندۂ
استادہ بخوان و بر پہلوے راست روی بقبلہ بخسپ و تا آنگاہ کہ در خواب شوی درود بخوان
من ایمنہ بجا آور دم در خواب دیدم کہ فرشتگان مرا بآسمان بردند و بہشت را نمودند و ران کوشکے
دیدم از یاقوت سرخ و کوشکے از زمرد و کوشکے از مروارید و در ہر کوشکے کنیزکان حور العین بقیاس
نشستہ اند و در دہاے ایشاں از آفتاب تابندہ تر ست پرسیدم کہ این کوشکہا و حوران کہ ہستند
گفتند آنکس را کہ این عمل کند بعد ہ مشرف شدم بشرف رویۃ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالےٰ
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم والتماس نمودم کہ حضرت خضر میفرمودند کہ سبعات عشر از جناب سرور عالم
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم شنیدہ ام فرمودند کہ ہمہ حق ست و صدق پس عرض کردم
کہ عامل این را چہ ثواب باشد فرمودند کہ جناب مستطاب حق سبحانہ و تعالےٰ جملہ گناہ او را بیامرزد
و ببنیہ بہشت را و برادر و جناب خداوند تعالےٰ از وی غضب خویش و بفرماید فرشتہ شمال را کہ
تا یکسال ہیچ گناہ او ننویسد و عمل نکند این را مگر کسے کہ جناب خداوند تعالیٰ او را نیکبخت آفریدہ
و ترک نیاز این را مگر کسے کہ بدبخت آفریدہ پس حضرت ابراہیم تیمی بعد از دیدن خواب چہار ماہ
بزیستند حضرت ایشاں را بطعام و شراب دنیا حاجت نشد از انکہ طعام و شراب بہشت خوردہ بودند
و بعضی میفرمایند کہ قادر نشود بر خواندن سبعات عشر مگر کسے کہ او از اہل بہشت باشد و ہر کہ مدام
خواند در حفظ و امان حضرت خداوند تعالےٰ باشد و از دنیا نرود تا مقام خود در بہشت بخواب نہ بیند
و نمیرد تا طعام بہشت نخورد و سبعات عشر برائے برآمدن حاجات و مہمات دینی و دنیوی نیز آمدہ است
سوائی آنکہ دوام خوانند و سبعات عشر دہ چیزست کہ ہر یکے را مع تسمیہ ہفت بار خوانند بدین ترتیب
اول سورہ فاتحہ دوم سورۃ الناس سوم سورۃ الفلق چہارم سورۂ اخلاص پنجم سورۂ الکافرون
ششم آیۃ الکرسی ہفتم سبحان اللہ والحمد للہ تا علی العظیم بعد ہ یکبار عدد ما علم اللہ

وزنۃ ما علم اللہ وملأ ما علم اللہ ختم اللھم صل علی محمد عبدک وحبیبک ونبیک
ورسولک النبی الامی وعلی آلہ واصحابہ وبارک وسلم ختم اللھم اغفر لی ولوالدی
ولمن توالدوا رحمھما کما ربیانی صغیرا وکبیرا اللھم اغفر لجمیع المومنین والمومنات
والمسلمین والمسلمات الاحیاء منھم والاموات برحمتک یا ارحم الراحمین ختم اللھم
یارب افعل بی وبھم عاجلا واجلا فی الدین والدنیا والآخرۃ ما انت لہ اھل و
لا تفعل بنا یا مولانا ما نحن لہ اھل انک غفور حلیم جواد کریم ملک بر رؤف رحیم
ودر شرح رسالہ مکیہ مذکورست کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ میفرمودند کہ از عوارف واوراد حضرت
شیخ بہاء الدین قدس سرہ معلوم شد کہ بعد فاتحہ معوذتین خوانند وبعدہ اخلاص وبعدہ
کافرون وبعد ازان آیۃ الکرسی واز ارشاد حضرت شیخ عبد اللہ یافعی قدس سرہ معلوم شد
کہ بعد فاتحہ آیۃ الکرسی خوانند بعدہ کافرون بعدہ اخلاص بعدہ سورۃ الفلق بعدہ سورۃ الناس
وباقی علی حالہ پس حضرت ایشان بجہت رعایت قولین بعد بامداد چنانچہ در ارشاد مذکورست
میخوانند وبعد عصر چنانکہ در عوارف واوراد وطالبان راہ نیز ہمچنین طریق می فرمودند و
میفرمودند ہر کہ بعد سبعات عشر بست ویکبار یا جبار گوید بر دست ظالمی گرفتار نشود وحضرت
سلطان المشائخ قدس اللہ تعالی سرہ کہ تتمہ بحکم حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ
وسلم در آخر سبعات عشر شش شش بار این ہر دو دعا زیاد میخواندند اللھم انی برفعتک
یا رافع وتوفنی مسلما والحقنی بالصالحین وبعضے بعد سبعات عشر سہ بار خوانند سبحان اللہ
الحنان المنان سبحان اللہ العلی الدیان سبحان اللہ اللہ اللہ الارکان سبحان اللہ
فی کل مکان سبحان من لا یشغلہ شان عن شان سبحان من یذہب باللیل
ویاتی بالنہار وبوقت غروب گوید سبحان من یذہب بالنہار ویاتی باللیل وبکبار
گوید سبحان اللہ وبحمدک علی حلمک بعد علمک سبحان اللہ وبحمدک علی عفوک
بعد قدرتک سبحان من لہ لطف خفی فسبحان اللہ حین تمسون وحین تصبحون
ولہ الحمد فی السموات والارض وعشیا وحین تظہرون یخرج الحی من المیت ویخرج المیت من الحی
ویحیی الارض بعد موتہا وکذلک تخرجون سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون وسلام
علی المرسلین والحمد للہ رب العالمین فللہ الحمد رب السموات ورب الارض ولہ الکبریاء
فی السموات والارض وھو العزیز الحکیم والحمد للہ نحمدہ ونستعینہ ونستغفرہ ونومن بہ

وتوکل علیہ ونشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ ونشہد ان محمدا عبدہ المصطفی ورسولہ المجتبی ارسلہ بالہدی ودین الحق لیظہرہ علی الدین کلہ ولو کرہ المشرکون من یہدی اللہ فلا مضل لہ ومن یضللہ فلا ہادی لہ نعوذ باللہ من شرور انفسنا ومن سیات اعمالنا ہر بعد سبعات عشر ہفت بار این دعا بخواند. اللہم احینی مسکینا وامتنی مسکینا واحشرنی تحت اقدام کلاب احبائک وبعد دوگانہ تحیت وضو این دعا بخواند. اللہم احینی محبا لک وامتنی محبا لک واحشرنی تحت تراب اقدام کلاب احبائک

حضرت خداوند تعالے ویرا بمحبت خود اسیر گرداند

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالے سرہ المبارک فرمودند کہ شبے حضرت شیخ الاسلام فرید الحق والدین قدس سرہ را در خواب دیدم مرا فرمودند کہ بعد از نماز عصر سورۃ النبا پنج بار بخوان چون بیدار شدم آن فرمان بجا آوردم در تفسیر دیدم ہر کہ بعد از نماز عصر ہر روز پنج بار سورۂ نبا بخواند او را حضرت حق سبحانہ وتعالی خود سمی اسیر اللہ تعالے یعنی ہر کہ بمحبت کسی گرفتار شود گویند فلانی اسیر فلانے شدہ است اینجا ہم یعنی مراد ست یعنی اسیر محبت حضرت حق سبحانہ وتعالے شود وبعد از اتمام این فائدہ حاضران فرمودند کہ شما ہم برین باشید

جوہر ہر کہ برائے محبت حضرت خداوند تعالے وقت صبح این سہ آیات سہ بار بخواند ہرگز فسبحان اللہ حین تمسون وحین تصبحون ۝ ولہ الحمد فی السموات والارض وعشیا وحین تظہرون ۝ یخرج الحی من المیت ویخرج المیت من الحی ویحیی الارض بعد موتہا وکذلک تخرجون

جوہر ہر کہ برائے محبت حضرت خداوند تعالے سورۃ النصر بست و پنج بار مداومت نماید بمقصود رسد۔

جوہر بعد ہر فرض یکبار آیۃ الکرسی تا خالدون متصل سلام بخواند ویکبار ومن یتق اللہ یجعل لہ مخرجا تا قدرا ویکبار سورۂ فاتحہ وسہ بار سورہ اخلاص وسہ بار درود وبجانب آسمان دم کند جناب ستطاب حق سبحانہ وتعالی جان او را بے واسطہ ملک الموت قبض نماید وبیمرد مردن داخل بہشت شود ودر دنیا روزے او فراخ باشد واز سکرات موت آسانی یابد ودر قبر راحت بیند

جوہر حضرت امام ابو القاسم قشیری قدس سرہ در رسالۂ خود این دعا آوردہ اند اللہم

یا ودود یا ودود یا ودود یا ذا العرش المجید یا مبدئے یا معید یا فعال لما یرید اسالک بنور وجهک الذی ملأ ارکان عرشک وبقدرتک التی اقررت بها علی جمیع خلقک وبرحمتک التی وسعت کل شئی لا الٰه الا انت یا مغیث اغثنی یا مغیث اغثنی یا مغیث اغثنی وشاه کلیم الله دہلوے قدس سرہ این فوائد بران زیادہ کردہ اند اغثنی اغثنی اغثنی بفضلک اغثنی بجودک اغثنی برحمتک اغثنی برافتک اغثنی بلطفک اغثنی بجمیع اسمائک وصفاتک وجمالک وجلالک یا غیاث المستغیثین پنجاہ ویک بار در مجلس واحد برائے کشف کروب ودفع ہموم نافع است وتجربہ آمدہ

جوہر سورۃ النصر برائے سلامت ایمان ہر روز سہ بار بخواند یا سورۃ الکافرون سہ بار وسورۃ البقر ہم ہمین حکم دارد وقرأت سورۂ ق ہم ہمین حکم دارد۔ سورۂ مائدہ بجہت عاقبت بخیر دویست وپنجاہ بار بخواند یا سورۂ ہود چہل وپنجاہ بار یا سورۂ والضحیٰ ہزار بار یا سورۃ الزمر صد بار واگر سورۃ الزمر در شب جمعہ بخواند انشاء اللہ قیامت ایمن بود

جوہر سورۃ الحدید برائے حفظ ایمان چہل ویکبار بخواند۔

جوہر سورۂ والنازعات بجہت آسانی موت بست ویکبار یا ہفتاد بار بخواند۔

جوہر سورۃ الجاثیہ برائے آسانی سکرات موت سہ بار بخواند یا سورۃ الدخان سہ بار

جوہر سورۃ الزمر بجہت عاقبت بخیر صد بار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ الجاثیہ بخواند حضرت خداوند تعالےٰ در روز قیامت وقت حساب ہم عیبہائے او را بپوشد

جوہر سورۃ الملک برائے روشنائی قبر چہل ویکبار بخواند یا سورۂ عبس بست ویک بار

جوہر چون میت را در گور نہند وبپوشند سورۃ الملک بخواند حضرت خداوند تعالےٰ جواب وسوال بر او آسان فرماید

جوہر سورۃ الحاقہ بجہت آسانی سوال قبر ہفتاد ویکبار بخواند۔

جوہر تلاوت سورۂ واقعہ بر سر قبرے موجب خلاص از عذاب قبر است۔

جوہر ہر کہ سورۃ النبأ بعد از نماز عصر مداومت نماید از عذاب قبر خلاص یابد۔

جوہر سورۃ البلد بجہت آنکہ روز قیامت در امان جناب حق سبحانہ وتعالیٰ باشد

چہل و یک بار بخواند۔

جوہر سورۂ والمرسلات بجہت آنکہ جناب مستطاب حق سبحانہ و تعالیٰ فرماد از زمرۂ صلحا و قبول برانگیزاند صد بار بخواند۔

جوہر سورۃ القیٰمہ برائے آسان شدن حساب روز قیامت ہر شب جمعہ سہ بار بخواند۔

جوہر گنہگار روز پنجشنبہ بست و یکبار سورۂ مزمل بخواند حضرت خداوند تعالیٰ او را بیامرزد

جوہر در صلوٰۃ گفتن بر حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم خصوصاً در روز جمعہ و در شب آن وعدہ نا بسیار آمدہ است و آنکہ ما آن درود گفتہ آنکہ ہفتاد بار بگوید چنانکہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند ہر کہ درود بگوید بر من در روز جمعہ ہفتاد بار حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ گناہ ہفتاد سالہ وے بیامرزد۔

جوہر ہر کہ در روز عاشورا بروح کسی چہار رکعت نماز بگذارد در ہر رکعت بعد از سورۂ فاتحہ سورہ اخلاص پانزدہ بار بخواند حضرت خداوند تعالیٰ آن بندہ را بیامرزد و گور او را پر نور گرداند و عذاب از وی بر گیرد و گذارندۂ این نماز را ثواب صد شہید عطا فرماید پس بگذارد این نماز را بروح پر فتوح حضرت امیر المومنین امام حسن و حضرت امیر المومنین امام حسین علیہم السلام اجر عظیم یابد۔

جوہر سورۂ مجادلہ برائے کفارۂ گناہان چہل و یکبار بخواند۔

جوہر سورۃ التغابن برای آمرزش گناہان در روز جمعہ چہل و یکبار بخواند۔

جوہر سورۃ الکوثر بجہت یافتن آب کوثر ہزار بار بخواند۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس سرہ اللہ تعالیٰ بر کتہم فرمودند کہ ہر کہ بعد از نماز عصر سورۂ حم و سورۂ والنازعات بخواند جناب خداوند تعالیٰ او را در گور نگذارد و او در گور نباشد مگر مقدار یک وقت نماز بعد از ان چشم بر آب کردند و فرمودند کہ کسی کہ در گور نماند چگونہ باشد فرمودند آنچنان باشد کہ روح بکمال میرسد چون روح کامل شد قالب را جذب کند

جوہر در خبرست ہر کہ روغن در سراندازد اول ابرو را چرب کند از صداع ایمن شود۔

جوہر چون خواہد کہ نیکی دنیا و آخرت او را بدہند و از آتش برہد این آیہ بسیار خواند ربنا آتنا فی الدنیا حسنۃ وفی الآخرۃ حسنۃ وقنا عذاب النار۔

جوہر چون خواہد کہ در ہمہ احوال صابر باشد قدمش در کار ثابت بود و دشمنان بروے ظفر نیابند این آیہ بخواند ربنا افرغ علینا صبرا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین

جوہر چون خواہد کہ با دوستان جناب حق سبحانہ وتعالے جمع شود این آیہ بخواند ربنا انک جامع الناس لیوم لا ریب فیہ ط ان اللہ لا یخلف المیعاد ــــ

جوہر ہر کہ خواہد کہ اعمال او بشرف قبول آراستہ باشد این آیت بسیار خواند ربنا تقبل منا انک انت السمیع العلیم

جوہر ہر کہ این آیت بسیار خواند جناب خداوند تعالے او را بنیک مردان دارد و در عرصات قیامت نزدیک رسانند ربنا وآتنا ما وعدتنا علی رسلک ولا تخزنا یوم القیمۃ انک لا تخلف المیعاد

جوہر فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہر روز دو بار وضو دارد و ہیچ گناہ نیست مگر استغفار فرمودند ہر کہ استغفار نگوید روزی دو بار ظلمت کردہ باشد بر نفس خود و حضرت عبد اللہ عمر رضی اللہ تعالے عنہ فرمودند کہ شمردیم کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم صد بار فرمودند رب اغفر لی وتب علی انک انت التواب الرحیم و در حدیث آمدہ است کہ حضرت خداوند تعالے عادت نکرداند بندہ را بگفتن اللھم اغفر لی وتب علی مگر آنکہ نشان ست کہ او بجانہ وتعالی میخواہد کہ او را یامرزد و در حدیث ست ہر کہ بگوید استغفر اللہ واتوب الیہ بصدق از دل آمرزیدہ شود گناہان او اگرچہ رجوع کند باز بران گناہ و در حدیث ست ہر کہ بگوید استغفر اللہ الذی لا الٰہ الا ہو الحی القیوم واتوب الیہ آمرزیدہ شود گناہان او

جوہر در حدیث ست ہر کرا بنود چیزے کہ بصدقہ بدہد پس او استغفار گوید مر مومنین و مومنات را کہ آن صدقہ است

جوہر سید الاستغفار ماحی ذنوب وجالب رزق ست وفرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کسی کہ بگوید سید الاستغفار را بطریق ایقان در روز بمیرد پیش از انکہ شام کند در آید در بہشت وکسی کہ بگوید در شب وبمیرد پیش از انکہ صبح کند در آید در بہشت و حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالی عنہ این استغفار در عقب ہر نماز فریضہ میخواندند بعد از نقل حضرت ایشان را در خواب دیدند چیزے کہ جناب حق سبحانہ وتعالی با شما چہ کرد فرمودند کہ یامرزید و بہشت روزی گردانید از برکت این استغفار و سید الاستغفار اینست اللھم انت ربی لا الٰہ الا انت خلقتنی وانا عبدک وانا علی عہدک ووعدک

ما استطعت اعوذ بک من شر ما صنعت ابوء لک بنعمتک علی وابوء بذنبی فاغفر لی فانہ لا یغفر الذنوب الا انت۔ در روایتے قبل اعوذ بک من شر ما صنعت در آخر آمدہ۔

جوہر استغفر اللہ ذو الجلال والاکرام من جمیع الذنوب والآثام ہر کہ در ماہ رجب این استغفار ہفتاد بار بخواند آمرزیدہ شود۔

جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ در مدارج النبوت میفرمایند کہ یکی از وردہائے مشہور کہ بعد از نماز صبح و نماز مغرب آمدہ آنست کہ پیش از انکہ تکلم کند و در روایت پیش از انکہ بگردد و از نماز دو تا کند پانہا را دہ بار بگوید لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد وہو علی کل شئ قدیر در اثبات حسنات و محو سیات و رفع درجات اثر عظیم دارد و حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ مکیہ میفرمایند کہ در حدیث شریف است کہ ہر کہ بعد از نماز فجر کہ ہنوز حکایت تکلم نکردہ باشد و زانو بالا نکردہ دہ بار بخواند لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد یحیی ویمیت وہو حی لا یموت بیدہ الخیر وہو علی کل شئ قدیر ثبت گردد و اند حضرت خداوند تعالے در نامہ اعمال او بہ بار کہ بگوید دہ نیکی و بردارد دہ بدی و بہشت بہ یکی از ان برای او در جہ باشد مر او را بہر یکے از ان ثواب آزاد کردن بندہ و آن روز در حرز و حفظ و عصمت حضرت خداوند تعالے باشد از مکر دیو و سیچ گناہی بدو نرسد و در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ رضی اللہ تعالی عنہ فرمودند کہ مرا بشبی حضرت شیخ الاسلام فرید الحق والدین رضی اللہ تعالی عنہ در خواب دیدم مرا فرمودند باید کہ ہر روز صد بار این دعا بخوانی لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد وہو علی کل شئ قدیر چون بیدار شدم این دعا را ملازمت کردم و در کتب مشائخ دیدم آنچنانکہ نوشتہ اند ہر کہ ہر روز این دعا بخواند بے اسباب خوش باشد و خوش زید و ہم کہ مقصود حضرت شیخ این بودہ است و فرمودند کہ در حدیث شریف آمدہ است کہ ہر کہ بعد از ہر نماز دہ بار این دعا بخواند چنان باشد کہ چہار بندہ آزاد کردہ باشد و بعد از اتمام این فائدہ حاضران را فرمودند کہ تمام ہمین باشید۔

جوہر ورد یست کہ آنرا کیمیاے مشائخ نامند و مجربست بعد از سلام نماز جمعہ پیش از انکہ بگرداند پا پہارا از موضعی کہ در تشہد نہادہ است بخواند سورۂ فاتحہ ہفت بار و سورۂ اخلاص ہفت بار و سورۃ الفلق ہفت بار و سورۃ الناس ہفت بار نیمقدار در حدیث شریف واقع ست برای غفران ما تقدم من الذنوب وما تاخر و مشائخ بعد از ان این دعا را کہ در آثار آمدہ است ہفت بار میخوانند

اللھم یا غنی یا حمید یا مبدئ یا معید یا رحیم یا ودود اغننی بحلالک عن حرامک و بطاعتک عن معصیتک وبفضلک عمن سواک

جو ہر ہر کہ بعد از نماز فجر دست بدعا بر داشتہ بست و ہفت بار بگوید اللھم اغفر للمومنین والمومنات اجر عظیم یابد۔

جو ہر ہر کہ در روز عاشورہ ہفتاد بار بگوید حسبی اللہ نعم الوکیل نعم المولیٰ ونعم النصیر ثواب بحساب یابد۔

جو ہر فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم صحابہ را کہ بگیرید سپر خود را التماس نمودند کہ از برای دشمنان فرمودند نے بلکہ از برائے آتش عرض کردند کہ چیست سپر ما از آتش فرمودند سبحان اللہ والحمد للہ تا آخر بگوئید۔

جو ہر حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کسی کہ بگوید ہر روز و شب لا الٰہ الا اللہ الملک الحق المبین باشد او را امان از فقر و انس از وحشت قبر و کشادہ شود بروے باب غنا و در بہشت و بعضے میفرمایند کہ ہر کہ صد بار بگوید حضرت خداوند تعالےٰ آتش را نگاہدارد از درویشی کہ دروی مضرت دین باشد۔

جو ہر سورۃ التحریم برائے قبول توبہ دہ بار بخواند۔

جو ہر ہر کہ وقت صبح و وقت خفتن بسیار گوید ما شاء اللہ لا قوۃ الا باللہ ہر سعادتے کہ خواہد بیابد۔

جو ہر اگر لفظ طہ بر قبر بنویسد میت مغفور گردد۔

جو ہر اگر سورۃ النصر بعد نماز فجر پنجاہ بار مداومت نماید ابواب فتوحات آخروے بروے مفتوح گردد و بمرتبہ اولیاء رسد و ہر کہ برائے محبت حضرت خداوند تعالےٰ بست و پنجبار مداومت نماید بمقصود برسد۔

جو ہر فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہر کارے کہ خداوند عظمت و شان ست آغاز کردہ نشود بہ بسم اللہ ناقص و قلیل البرکت بود و حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالےٰ وجہہ میفرمایند کہ بسم اللہ کشاینده مشکلہاست و آسان کنندہ دشوار یہا و دور کنندہ شرہا و شفا و راحت دلہا و امان روز قیامت

جو ہر ہر کہ یکبار بصدق دل بسم اللہ الرحمن الرحیم گوید حضرت خداوند تعالےٰ بہر حرفی چہار ہزار

نیکے در دفتر اعمال او ثبت فرماید و چہار ہزار بدی از دفتر وے محو کند و بعضی اہل معرفت میفرمایند کہ تسمیہ نوزدہ حروف ست و زبانیہ دوزخ نیز نوزدہ اند پس چون مومن تلفظ بہ تسمیہ کند حضرت خداوند تعالے دفع کند بہر حرفی یک زبانیہ را و بعضی گفتہ کہ گناہ بر چہار نوع ست در روز یا در شب و ہر یک پنہان یا آشکارا و کلمات تسمیہ نیز چہار ست پس ہر مومن کہ تلفظ بہ تسمیہ کند از روے اخلاص حضرت خداوند تعالے بیامرزد ہر چہار نوع گناہ او را۔

جو ہر دہم موضع وکارے کہ تسمیہ گوید شیطان را و ان حظے و نصیبے نباشد و در خبرست کہ چون یکی از شما در خانہ درآید شیطان ہم درآید چون بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم شیطان گوید مرا مدخل نیست درین خانہ و چون طعام پیش آرند بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم شیطان گوید مرا درین طعام نصیب نیست و ہمچنین در آب خوردن و اگر بوقت خفتن بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم شیطان گوید مرا خوابگاہ اینجانیست و اگر تسمیہ ترک آرد شیطان برابر او در خانہ درآید و طعام و آب برابر او بخورد و اگر در وقت جماع حلال خود تسمیہ نگوید شیطان برابر او جماع کند و ہر کہ بنویسد بسم اللہ الرحمن الرحیم و ہر سہ میم و ہا کہ در اسم مبارک اللہ است با چشم بنویسد حضرت خداوند تعالے بدان ہزار نیکی و محو کند از وے ہزار بدی و بردارد برابر او ہزار درجہ در بہشت ۔

جو ہر بسم اللہ الرحمن الرحیم شش صد بار و بقولے شش صد و چہل بار بنویسد و با خود نگاہ دارد ہیبت وی در دلہا مستولی شود و این آیت اول چیزی ست کہ قلم اعلی بر لوح کتابت نمود و چون این آیت نازل شد جبال بلرزید و ملائکہ مقربین زبانیہ دوزخ گفتند ہر کہ این آیت بخواند با تشش در نیاید و آن نوزدہ حروف ست بر نوزدہ زبانیہ دوزخ کہ موکل اند بر دوزخ و ہر کہ مداومت نماید بر قرات آن ہیبت آن در باطن اہل عالم علوے و سفلی پیدا شود۔

جو ہر سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون ع و سلام علی المرسلین ع و الحمد للہ رب العلمین ہر کہ خواہد کہ مزد کار خود بر وجہ صواب بگیرد باید کہ آخر کلام در ہر مجلس این آیات بخواند۔

جو ہر ہر کہ این استغفار دو ماہ پے در پے ہر روز چہار صد بار بخواند حضرت خداوند تعالے او را علم نافع عطا فرماید و مال کثیر استغفر اللہ الذی لا الٰہ الا ہو الحی القیوم الرحمن الرحیم بدیع السموات و الارض من جمیع جرمی و ظلمی و اسرافی علی نفسی و اتوب الیہ

جوہر از حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما آمدہ کہ فرمودند حضرت سید المرسلین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ہر کہ لازم گیرد استغفار را بگرداند حضرت خداوند تعالیٰ او را از ہر ہم فرج و از ہر ضیق مخرج و رزق دہد او را از آنجا کہ گمان ندارد۔

جوہر بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ربنا انزل علینا مائدۃ من السماء تکون لنا عیدا لاولنا وآخرنا وآیۃ منک وارزقنا وانت خیر الرازقین (خوان ۱۲) بسیار خواندن این آیۃ باعث نزول رحمت و برکت و سبب فراخی رزق است۔

جوہر این ہفت آیات را خواص بسیار ست خصوصاً ایمنی از بلاہا و حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہ میفرمایند کہ بہتر از این آیات سبع ہیچ دعاے برای کفایت مہمات دینی و دنیوی نیست ہر روز ہفت بار بخواند بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ان تجتنبوا کبائر ما تنہون عنہ نکفر عنکم سیاتکم وندخلکم مدخلا کریما ہ ولا تتمنوا ما فضل اللہ بہ بعضکم علی بعض ط للرجال نصیب مما اکتسبوا ط وللنساء نصیب مما اکتسبن ط واسئلوا اللہ من فضلہ ط ان اللہ کان بکل شئ علیما ہ ان اللہ لا یظلم مثقال ذرۃ ج وان تک حسنۃ یضعفہا ویؤت من لدنہ اجرا عظیما ہ ان اللہ لا یغفر ان یشرک بہ ویغفر ما دون ذلک لمن یشاء ج ومن یشرک باللہ فقد افتری اثما عظیما ہ ولو انہم اذ ظلموا انفسہم جاؤک فاستغفروا اللہ واستغفر لہم الرسول لوجدوا اللہ توابا رحیما ہ ومن یعمل سوءا او یظلم نفسہ ثم یستغفر اللہ یجد اللہ غفورا رحیما ہ ما یفعل اللہ بعذابکم ان شکرتم وآمنتم ط وکان اللہ شاکرا علیما ہ واین بیت را برای کفایت مہمات سہ بار گوید یا فعال یا الٰہی کل صعب بحرمۃ سید الابرار صل۔

جوہر سورۂ واقعہ ہزار بار بخواند و اگر چندان مال شود کہ در حساب نیاید۔

جوہر یا الٰہنا وآلہ کل شئ الٰہا واحدا لا الٰہ الا انت ہر کہ باین دعا توسل جوید حضرت خداوند تعالیٰ بجز اجابت مقرون گرداند۔

جوہر ہر کرا خوفے یا مشکلی پیش آید و تدبیر آن نداند یک ہفتہ متصل ہر صبح و شام ہفتاد و ہفت بار بگوید حسبی اللہ لا الٰہ الا ہو علیہ توکلت وہو رب العرش العظیم روز پنجشنبہ شروع نماید و بعضی میفرمایند کہ اگر عمل قوی تر خواہد بعد وبسوطہ وی کہ یک صد و چہل و سہ است مداومت نماید۔

جوہر از حضرت امیر المومنین امام زین العابدین رضی اللہ تعالیٰ عنہ منقول است کہ

فرمودند کہ از حضرت خداوند تعالے درخواستم کہ تعلیم فرماید مرا آن اسم اعظم کہ چون بوی دعا کنم مستجاب شود پس در واقعہ دیدم کہ کسے مرا گفت کہ بگو فی اللھم انی اسئلک اللہ اللہ اللہ الذی لا الٰہ الا ہو رب العرش العظیم پس ہرگز دعا نکردم جز باین عبارت الا آنکہ یافتم آنچہ خواستم۔

جوہر قل لن یصیبنا الا ما کتب اللہ لنا ہو مولٰنا وعلی اللہ فلیتوکل المومنون از سورۂ توبہ و ان یمسسک اللہ بضر فلا کاشف لہ الا ہو وان یردک بخیر فلا راد لفضلہ یصیب بہ من یشاء من عبادہ وہو الغفور الرحیم از سورۂ یونس و ما من دابۃ فی الارض الا علی اللہ رزقہا ویعلم مستقرہا ومستودعہا کل فی کتب مبین از سورۂ ہود انی توکلت علی اللہ ربی وربکم ما من دابۃ الا ہو آخذ بناصیتہا ان ربی علی صراط مستقیم از سورۂ ہود و کاین من دابۃ لا تحمل رزقہا اللہ یرزقہا وایاکم وہو السمیع العلیم از سورۂ عنکبوت ما یفتح اللہ للناس من رحمۃ فلا ممسک لہا وما یمسک فلا مرسل لہ من بعدہ وہو العزیز الحکیم از سورۂ فاطر ولئن سالتہم من خلق السموات والارض لیقولن اللہ قل افرایتم ما تدعون من دون اللہ ان ارادنی اللہ بضر ہل ہن کشفت ضرہ او ارادنی برحمۃ ہل ہن ممسکت رحمتہ قل حسبی اللہ علیہ یتوکل المتوکلون از سورۂ زمر این ہفت آیۃ ست اگر آسمان بر زمین منطبق شود و قادر این محفوظ باشد و در حدیث شریف ست کہ کسی این آیات بنویسد یا نوشتہ باخود دارد اگر بر وے عذاب مثل کوہ احد نازل شود نجات یابد۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالے بہ کسے فرمودند کہ اگر کسے بر نجے و بلائے گرفتار شدہ باشد کہ بہیچ علاج دفع نگردد روز آدینہ بعد از نماز دیگر تا وقت غروب بہیچ چیز مشغول نشود مگر بذکر این سہ اسم و این را یکبیک گوید و سہ اسم اینست یا اللہ یا رحمٰن یا رحیم بالقطع از ان رنج خلاص یابد۔

جوہر حضرت محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی قدس اللہ تعالے سرہ العزیز فرمودہ اند ہر کہ در وقت رنج بمن فریاد کند اجابت نمایم و محنت و صعوبت از وی بردارم و ہر کہ در شدت نام من بخواند از بلا نجات یابد

جوہر ہر کہ بخواند آیۃ الکرسی و خواتیم سورۂ بقر نزد کرب فریاد رسی کند او را حضرت خداوند تعالے و فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میدانم کلمہ را کہ اگر بگوید آن مرد کرب

مگر آنکہ کشاد دہد او را حضرت خداوند تعالے از ان و آن کلمۂ برادرم یونس ست کہ ندا کرد در ظلمات لا الہ الا انت سبحانک انی کنت من الظالمین و نزد ترمذی آمدہ است کہ فرمود حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم دعا کنند بآن مرد مسلمان در ہیچ چیز ہرگز مگر آنکہ مستجابت کردہ شود مر او را۔

جوہر ہر کرا نعمے و المے پیش آید بعد از وتر پنجاہ و یکبار سورۂ والضحے بخواند و این از مجربات صحیحہ است

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم نزد کرب بسیار می فرمودند لا الہ الا اللہ العظیم الحلیم لا الہ الا اللہ رب العرش العظیم لا الہ الا اللہ رب السموات و الارض و رب العرش الکریم

جوہر الودود اللطیف الواسع الشہید مداومت برین اسما باعث ازالۂ آلام است

جوہر ہر کرا غمی و المے روی نماید در ادبار دین یا دنیا شب جمعہ طہارت کامل سازد و در خلوتے نشیند و با ہیچ احدے سخن نگوید تا وقتیکہ نماز خفتن بگذارد و در سجدہ آخر از نماز وتر بگوید یا اللہ یا رحمن یا حے یا قیوم بک استغیث یا اللہ پس از حضرت خداوند تعالے حاجت خواہد و اجتناب کند از انکہ در ہلاک مسلمی و یا مضرت مومنے سعی نماید کہ تاثیر این دعا در خیر و شر عظیم است و از اسرار اولیاء اللہ است۔

جوہر حضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در مرقع میفرمایند کہ ہر کہ سی صد و سیزدہ بار آیۃ الکرسی بخواند حاصل شود او را از خیر آنچہ قیاس نتوان کرد و این عدد را عظیم اثرست و عدد مومنین از انبیا و اصحاب طالوت و اہل بدر ہمین ست

جوہر از حضرت ابن عباس رضی اللہ تعالے عنہما آمدہ کہ فرمودند کسی کہ بسیار شود ہموم وی باید کہ بسیار گوید لا حول و لا قوۃ الا باللہ و در صحیحین آمدہ کہ وی کنزیست از کنوز بہشت و ترمذی آوردہ کہ وی بابی ست از ابواب جنت و در بعضی آثار آمدہ کہ فرود نمی آید ہیچ فرشتہ از آسمان و بر نمیرود مگر بہ لا حول و لا قوۃ الا باللہ و در روایت است از انس بن مالک کہ فرمودند حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم کسے کہ بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم و لا حول و لا قوۃ الا باللہ العلی العظیم دہ بار پاک گردانیدہ می شود از گناہان ہمچو روزی کہ زائیدہ است او را مادر و عافیت داده می شود از ہفتاد و بلا آسایش

دنیا کہ جذام و برص و جنون و بیماں نہاست و ترمذی از ابو ہریرہ آوردہ کہ فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم بسیار گوئید لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم زیرا کہ گنج جنت است۔

جواہر ہر روز بعد از نماز بامداد یا وقت دیگر ہر قدر کہ خواہد از قرآن مجید بخواند بعدہ درود با تسمیہ نیا بتا صد بار یا پنج بار بعدہ سورۂ فاتحہ با تسمیہ یکبار بعدہ آیۃ الکرسی تا خالدون با تسمیہ یکبار بعدہ سورۂ اخلاص با تسمیہ سہ بار خواندہ بگوید کہ ثواب این بجناب مستطاب سید الانبیاء والمرسلین محمد مصطفیٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ و اصحابہ اجمعین وجمیع انبیاء و مرسلین و حضرت امیر المومنین ابو بکر صدیق و حضرت امیر المومنین عمر خطاب و حضرت امیر المومنین عثمان رضی اللہ تعالیٰ عنہم و حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب علی بن ابی طالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ و حضرت سید الشہداء امیر المومنین امام حسن و حضرت سید الشہداء امیر المومنین امام حسین رضی اللہ تعالیٰ عنہما و جمیع شہداء کربلا و معلا و حضرت خدیجۃ الکبریٰ رضی اللہ تعالیٰ عنہا و حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا و حضرت سیدۃ النساء فاطمۃ الزہراء رضی اللہ تعالیٰ عنہا و جمیع ازواج مطہرات و اولاد کرام و اصحاب عظام حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم و حضرت خواجہ اویس قرنی رضی اللہ تعالیٰ عنہ و حضرت خواجہ حسن بصری و حضرت سلطان ابراہیم ادہم بلخی و حضرت شیخ عبد اللہ شبلی و حضرت خواجہ معروف کرخی و حضرت خواجہ بایزید بسطامی و حضرت خواجہ ابو الحسن خرقانی و حضرت شیخ ابو القاسم جنید بغدادی و حضرت غوث الصمدانی محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی و والدین ایشان و حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی و حضرت شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی و شیخ نجم الدین کبریٰ و حضرت سید جلال الدین بخاری و حضرت مخدوم جہانیان و حضرت شیخ علاء الدولہ سمنانی و حضرت سید علی ہمدانی و حضرت خواجہ خواجگان خواجہ معین الدین حسن سنجری و حضرت خواجہ قطب الدین بختیار اوشی و حضرت فرید الدین مسعود گنج شکر و حضرت سلطان المشائخ سید نظام الدین محمد بدایونی و والدین ایشان و حضرت امیر خسرو دہلوی و حضرت مخدوم نصیر الدین چراغ دہلی و حضرت سید اشرف جہانگیر سمنانی و حضرت مخدوم علاء الدین احمد صابر و حضرت شیخ عبد الحق ردولوی و حضرت خواجہ بہاء الدین نقشبند و حضرت خواجہ عبید اللہ احرار رضی اللہ تعالیٰ عنہم و جمیع اولیا و صلحا و شہدا و صدیقین و جمیع مومنین و مومنات و مسلمین و مسلمات گذرانیدم

وہر کرا کہ خواہد از اولیاء کرام و مرشدان عظام یا آباء و اجداد و احیاء خود نام ایشان گیرد و بعد بحضرت خداوندی ہر چہ خواہد دعا کند و مداومت این برائے کفایت مہمات دینی و دنیوی اکسیر اعظم و تریاق مجرب است

جوہر الذین ینفقون فی السراء والضراء والکٰظمین الغیظ والعافین عن الناس واللہ یحب المحسنین ۝ والذین اذا فعلوا فاحشۃ او ظلموا انفسہم ذکروا اللہ فاستغفروا لذنوبہم ۝ ومن یغفر الذنوب الا اللہ تقدس ولم یصروا علی ما فعلوا وہم یعلمون ۝ اولئک جزاؤہم مغفرۃ من ربہم وجنت تجری من تحتہا الانہار خلدین فیہا ۝ ونعم اجر العاملین ۝ از سورۂ آل عمران در شب جمعہ بعد از نماز خفتن بر کاغذ بنویسد و با خود دارد و صبح نزد یک پادشاہ یا حاکم رود چون نظر پادشاہ یا عالم بروی افتد آتش غضب وی فرو نشیند و مہربان گردد

جوہر لا یحب اللہ الجہر بالسوء من القول الا من ظلم ۝ وکان اللہ سمیعا علیما ان تبدوا خیرا او تخفوہ او تعفوا عن سوء فان اللہ کان عفوا قدیرا ۝ از سورۃ النساء بر طہارت کامل بنویسد و جامہ پاک خوشبو بپوشد و این مکتوب را با خود نگاہ دارد و نزد یک حاکم جابر رود از وی ہیچ ضرر نیابد۔

جوہر سبحٰن اللہ وتعالٰی عما یشرکون ۝ وربک یعلم ما تکن صدورہم وما یعلنون ۝ وہو اللہ لا الہ الا ہو ۝ لہ الحمد فی الاولی والآخرۃ ۝ ولہ الحکم والیہ ترجعون ۝ از سورۃ القصص ہفت بار بشرائط وی تلاوت کند و بہ بادشاہ و حاکم رساید در حالی کہ از غضب وی ترسان بود پس سہ بار گوید واللہ غالب علی امرہ از شر وے محفوظ ماند و برائے دفع شر ظالمان نیز مفید است۔

جوہر ہر کہ وقت در آمدن بر بادشاہ قہار چند بار معوذتین بخواند یا سورۂ تبت از قہر و شر وے محفوظ ماند۔

جوہر ہر کسی کہ وقت در آمدن بر بادشاہ ظالم از قہر او ترسان باشد سورۃ الزلزال ہفت بار بخواند خوف و رعب از دل وے زائل شود و آسیبے بوے لاحق نگردد۔

جوہر ہر کہ بر بادشاہ قہار یا حاکم ظالم رود از قہر وے خائف بود یازدہ بار بگوید یا مالک یوم الدین ایاک اعبد وایاک نستعین ہیچ آسیبی بوی نرسد و اگر در سفر قاطع طریقے وی را سبیے سر راہ گیرد چون بعد رفتن کور بخواند مانع از راہ بر خیزد و ہمچنین کرامات و مراد

بحد تجربہ رسیدہ و بصحت پیوستہ

جوہر ہر کہ در وقت در آمدن بر سلطان سورۂ والنازعات بخواند مراد وی برآید و در نظر سلطان بہیبت نماید و اگر کسی این سورہ را بر دی دشمن تلاوت کند ہیچ از وی ضرر نیابد

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم چون ماہ نو می دیدند این دعا میخواندند اللھم اہلہ علینا بالیمن والایمان والسلامۃ والاسلام والتوفیق لما تحب و ترضی ربی وربک اللہ

جوہر شب ماہ نو دو رکعت برائے استفادہ از شہور این ماہ جدید بخواند در رکعت اولے سورۃ الفلق سہ بار و در ثانیہ سورۃ الناس سہ بار و دو رکعت برائے استخارہ در رکعت اولے سورۃ الکافرون سہ بار و در ثانیہ سورۂ اخلاص سہ بار و صاحب مرقعہ قدس سرہ میفرمایند کہ مولف این رقعات در شب ماہ صفر ہفت ہفت بار میخواند و در باقی سہ سہ بار

جوہر شب اول محرم شش رکعت بہ سلام گذارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص پانزدہ بار و بقولے ہفت بار و بعد ہر شفعہ بگوید سبوح قدوس ربنا ورب الملائکۃ والروح و از حضرت عبد اللہ بن عباس رضی اللہ تعالے عنہ مرویست کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ آخر ماہ ذی الحجہ و اول محرم ہر کہ روزہ دارد ختم کردہ باشد سال گذشتہ و شروع کردہ باشد سال آیندہ بروزہ و این روزہ مکفر گناہ پنجاہ سال شود و در ماہ سہ روز بزرگ است روزہ باید داشت غرہ و دہم و آخر

جوہر ہر کہ غرہ محرم دو رکعت بگذارد و بعد از سلام ہفت بار این دعا بخواند اللھم انت اللہ الابد القدیم وہذہ سنۃ جدیدۃ اسئلک فیہا العصمۃ من الشیطان الرجیم والامان من السلطان الجابر ومن شر کل ذی شر ومن البلایا والآفات واسئلک العون والعمل علی ہذہ النفس الامارۃ بالسوء والاشتغال بما یقربنی الیک یا برّ یا رؤف یا رحیم یا ذا الجلال والاکرام و دو فرشتہ او را تا سال دیگر حافظ باشند

جوہر ہر کہ زندہ دارد شب عاشورا شب عبادت اہل ہفت آسمان کردہ باشد و صد رکعت بگذارد و در ہر رکعت سہ بار سورۂ اخلاص بخواند و بعد از فراغ کلمہ تمجید ہفتاد و بار یعنی سبحان اللہ والحمد للہ ولا الٰہ الا اللہ واللہ اکبر ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم و ہفت بار استغفر اللہ ربی من کل ذنب واتوب الیہ

جوہر

جوہر شب عاشورا چہار رکعت بگذارد در ہر رکعت سورۂ اخلاص پنجاہ بار پنجاہ سالہ گناہ گذشتہ و پنجاہ سالہ آیندہ مغفور شود ایضاً ہر کہ دو رکعت گذارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص سہ بار بخواند حضرت حق تعالے تا روز قیامت قبر او روشن دارد ایضاً ہر کہ چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعت بعد از فاتحہ آیۃ الکرسی و سورۂ اخلاص و سورۃ الفلق و سورۃ الناس ده ده بار بخواند در حق عظیم یابد ایضاً دوازده رکعت بگذارد و بعد سلام صد بار بخواند سبحان الله تا آخر ثواب عظیم یابد ایضاً چہار رکعت بگذارد نزدیک صبح و در ہر رکعت آیۃ الکرسی و سورۂ اخلاص سہ بار بخواند و بعد از سلام سورۂ اخلاص صد بار ایضاً بشت رکعت بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۂ اخلاص پانزده بار بخواند و بعد سلام سبحان الله تا آخر ہفتاد بار ورد او سازد

جوہر شب عاشورا سورۂ فاتحہ و آیۃ الکرسی بخواند بعد سورۂ اخلاص صد بار بعد یا کریم من کل کریم و ارحم من کل رحیم و اجود من کل جواد اعطنی الامان و انقذنی من العصیان

جوہر در حدیث شریف ست ہر کہ روز عاشورا وقت طلوع آفتاب دو رکعت بگذارد در رکعت اولے بعد فاتحہ آیۃ الکرسی و در ثانیہ آخر سورۂ حشر یعنے لا یستوی اصحاب النار تا آخر و بعد فراغ درود بخواند و بعدہ این دعا یا اول الاولین و یا آخر الآخرین لا الٰہ الا انت خلقت اول ما خلقت فی ہذا الیوم و آخر ما تخلق فی ہذا الیوم اعطنی فیہ خیر ما اعطیت انبیائک و اصفیائک من ثواب البلایا و اسہم لی مثل ما اعطیتہم فیہ من الکرامۃ بحق محمد علیہ السلام جناب خداوند تعالے جمیع گناہان او ببخشد ایضاً شش رکعت بگذارد در اول بعد فاتحہ سورۂ الشمس و در دوم سورۃ القدر و در سوم سورۃ الزلزال و در چہارم سورۂ اخلاص و در پنجم سورۃ الفلق و در ششم سورۃ الناس و بعد سلام سر بسجدہ نہد و ہفت بار سورۃ الکافرون در سجدہ بخواند و حاجت خواہد روا گردد ایضاً چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۂ اخلاص پنجاہ بار بخواند جناب خداوند تعالے گناہ پنجاہ سالہ او ببخشد ایضاً چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۃ الزلزال یکبار و سورۃ الکافرون سہ بار بخواند جناب خداوند تعالے بعدد ہر رکعت گناہ پنجاہ سالہ او ببخشد و از آتش دوزخ خلاص یابد ایضاً چہار رکعت بگذارد در اول بعد فاتحہ سورۂ اخلاص یکبار و در دوم سورۃ الکافرون سہ بار و سورۂ اخلاص

یازده بار و در سوم سورۃ التکاثر یکبار و سورۂ اخلاص پانزده بار و در چهارم آیۃ الکرسی سه بار و سورۂ اخلاص بست و پنج بار این نماز را صلوۃ رضاء الخصمان گویند هر که این نماز بخواند جناب خداوند تعالے دشمنان او را از و راضی کند ایضاً چهار رکعت بگذارد و در هر رکعت آیۃ الکرسی یکبار و سورۂ اخلاص ده بار بخواند و بعد سلام مراد خواهد بیشک قبول شود ایضاً چهار رکعت بگذارد و در هر رکعت سورۂ اخلاص پانزده بار بخواند و ثواب این نماز بحضرت امام حسن و حضرت امام حسین علیهما السلام هدیه کند این هر دو شاهزاده کونین در روز قیامت شفاعت او کنند و این نماز منقول است از حضرت شیخ شبلی قدس سره۔

جوهر اہل مکاشفات میفرمایند هر که ده روز اول محرم هر روز دو رکعت بگذارد و بعد سلام هزار بار درود بخواند و نیاز حضرت امام حسین علیه السلام کند اجر عظیم یابد۔

جوهر بدانکه روز عاشورا نزد یک جناب خداوند تعالے نهایت بزرگ ست و فرمودۂ حضرت سرور عالم صلی الله تعالے علیه و آله و اصحابه وسلم هر که بروز عاشورا ده سنت بجا آرد گویا ده هزار سال عبادت حضرت خداوند تعالے کرد و این ده سنت را حضرت اسد الله الغالب کرم الله تعالے وجهه در نظم آورده اند و ترجمه اش اینست روزه داشتن و نماز خواندن و دست شفقت بر سر یتیم فرود آوردن و غسل کردن و بایکدیگر صلح نمودن و برای عیادت بیمار رفتن و وسعت طعام یعنی عیال و مسکین و محتاج و گرسنه را طعام دادن و زیارت علماء دین کردن و اکتحال و دعا خواندن و لازم ست که درین نیت صالح محض اتباع سنت باشد و خیال تربین نیاید زیرا که این روز خزن عظیم ست برای مومنین چنانچه در بعضے ملفوظات حضرت مخدوم شیخ شرف الحق والدین یحیی قدس سره است که بروز عاشورا سیدی تشریف آوردند آنحضرت فرمودند که امروز یوم الحزن ست و برای شما مخصوص و ما طفیلی هستیم۔

جوهر و صاحب مرقعه در آداب یوم عاشورا میفرمایند فراخ کردن طعام بر عیال و صوم و صدقه و سکوت از لغو و فحش و پیوستن رحم و زیارت قبور رفتن و سلام بر برادر مسلمان گفتن و مصافحه کردن و تبطیه و لقمه حلوا خوراندن و آشتی کردن و اکسار عود و مشاطعت خبازه و ادار و اظفار و حلق راس و افطار کنانیدن و هدایت ضال و قرآن مجید خواندن و تسبیح گفتن هفتاد بار و دست بر سر یتیم فرود آوردن و اصلاح ذات البین و فراش مادر و پدر درست کردن و زیارت علماء دین کردن و گریستن از خوف جناب خداوند تعالے و ارضاء الخصماء و اکتحال

ودعا

ودعای روز عاشورا خواندن انتہی ودعاے روز عاشورا اینست اللھم اجعلنی ممن دعاک فاجتبیتہ وآمن بک فھدیتہ ورغب الیک فاعطیتہ وتوکل علیک فکفیتہ واقترب منک فآویتہ اللھم امدد لعیشتی مداواجعل لی فی قلوب المومنین ودا اللھم انی اسئلک الایمان بک واسئلک الفضل من الرزق واسئلک العافیتہ فی الدنیا والآخرۃ یاذا الجلال والاکرام

جوہر ہر کہ روز عاشورا ہفتاد بار این تسبیح بخواند جناب خداوند تعالیٰ اورا بہ بخشد حسبی اللہ ونعم الوکیل۔

جوہر فرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ ہر کہ روز عاشورا بگوید لا الٰہ الا اللہ العلی الاعلی لا الٰہ الا اللہ رب السموات والارض وما بینھما وما تحت الثری جناب خداوند تعالےٰ آن بندہ را بنظر رحمت بیند واین دعا بخواند اللھم ارزقنی کمال الحسنی وسعادۃ العقبیٰ وخیر الآخرۃ والاولےٰ۔

جوہر ہر کہ یوم عاشورہ ہفت بار این دعا بخواند دران سال نمیرد وسبحان اللہ ملا المیزان ومنتھی العلم ومبلغ الرضاء وزنۃ العرش لاملجاء ولا منجاء من اللہ الا الیہ سبحان اللہ عدد الشفع والوتر وعدد کلمات اللہ التامات کلھا واسئلہ السلامۃ برحمتک یا ارحم الراحمین لاحول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم وھو حسبی ونعم الوکیل ونعم المولےٰ ونعم النصیر وصلے اللہ تعالےٰ علی خیر خلقہ محمد وآلہ اجمعین۔

جوہر ہر کہ در روز عاشورا سہ بار این دعا بخواند دران سال از ہر آفت محفوظ ماند ومراد او برآید بسم اللہ الرحمن الرحیم الٰہی بحرمت الحسین واخیہ وامہ وابیہ وجدہ وبنیہ فرج عما انا فیہ وصلی اللہ تعالیٰ علی خیر خلقہ محمد وآلہ اجمعین۔

جوہر ہر کہ در روز عاشورا این دعا بخواند ہر مرادے کہ از جناب خداوند تعالےٰ خواہد بیابد ودر آن سال از ہر آفت محفوظ ماند بسم اللہ الرحمن الرحیم اللھم یا قابل توبۃ آدم یوم عاشورا ویا منجی سفینۃ نوح علی الجودی یوم عاشورا ویا جامع شمل یعقوب یوم عاشورا ویا کاشف ضر ایوب یوم عاشورا ویا فارج کربۃ ذی النون یوم عاشورا ویا غافر ذنب داؤد یوم عاشورا ویا سامع دعوۃ موسی وہارون یوم عاشورا ویا رافع عیسی ابن مریم یوم عاشورا ویا ناصر محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم

یوم عاشورا یا ولی الحسنات یا دافع السیات یا حی یا قیوم یا ذا الجلال والاکرام یا مالک یوم الدین ایاک نعبد وایاک نستعین وصلی اللہ تعالے علی خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین

جو ہر ہر کہ روز عاشورا روزہ دارد ثواب ہزار حج وعمرہ وہزار شہید یابد ومغفرت گردد وہر کہ وے بمشابہت یہود بلکہ تا عاشورا ختم نماید واگر نہم ودہم ویازدہم روزہ دارد نہایت خوب است وہر کہ افطار کناند صائم را گو باشد ثواب امت محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام را افطار کنانیدہ باشد

جو ہر ہر کہ روز عاشورا غسل کند ہمہ روز خود را پوشیدہ باشد آمرزیدہ شود وہفت بار آب نوگیرد وبر سر ریزد واین دعا بخواند حسبی اللہ وکفی سمع اللہ لمن دعا لیس وراء اللہ منتہی ومن اعتصم بحبل اللہ نجا

جو ہر ہر کہ شب اول ماہ صفر چہار رکعت بگذارد ودر ہر رکعت بعد فاتحہ سورۂ اخلاص پنج بار بخواند خداوند تعالے از ہر بلا محفوظ دارد وبعد ہر بلا کہ در ماہ صفر نازل می شود بروی رحمت نازل فرماید

جو ہر ہر کہ در شب اول روز اول ماہ صفر چہار رکعت بگذارد ودر اول سورۃ الکافرون ودر دوم سورۃ الاخلاص ودر سوم سورۃ الفلق ودر چہارم سورۃ الناس پانزدہ پانزدہ بار بخواند بعد سلام پنج بار بگوید سبحان اللہ والحمد للہ ولا الہ الا اللہ واللہ اکبر از ہر بلا آفت محفوظ ماند وثواب عظیم یابد

جو ہر ہر کہ شب وروز ماہ صفر چہار رکعت بگذارد ودر ہر رکعت سورۂ اخلاص پانزدہ بار بخواند غمش دراز گردد

جو ہر در آخرین چہار شنبہ ماہ صفر قبل طلوع آفتاب غسل کند وبعد طلوع دو رکعت بگذارد ودر اول قل اللھم تا بغیر حساب ودر دوم قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمن تا آخر سورہ وبعد سلام درود بخواند وبعد این دعا اللھم اصرف عنی شر ہذا الیوم واعصمنی من شومہ واجنبنی عما اخاف فیہ من نحوساتہ وکرباتہ بفضلک یا دافع الشرور ویا مالک الامور یا ارحم الراحمین

جو ہر روز آخرین چہار شنبہ وقت چاشت چہار رکعت بگذارد وہم درمان روز سورۂ الم نشرح وسورۂ والتین وسورۂ النصر وسورۂ اخلاص ہفتاد ہفتاد بار بخواند بخواب خداوند تعالے

اولاد صاحب دولت کند۔

جو ہر روز آخرین چہار شنبہ چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعتے ہفدہ بار سورۃ الکوثر و پنج بار سورۂ اخلاص بخواند و بعد از سلام این دعا بخواند اللّٰھم یا شدید القوی و یا شدید المحال و یا عزیز ذللت بعزتک جمیع خلقک یا محسن یا مجمل یا مفضل یا منعم یا مکرم یا الٰہ الا انت یا ارحم الراحمین جناب خداوند تعالے او را از بلا ہا تا سال دیگر نگاہدارد

جو ہر در سیر الاولیا نمذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہ العزیز میفرمودند کہ روز چہار شنبہ آخرین ماہ صفر قوی بابرکت ست ہر کہ بست درین روز آنچہ می تواند الطعام می کند طعام و اداں ۱۲

وچیزی از خود جدا می کند و بفقرا میدہد

جو ہر ہر کہ در اول شب ماہ صفر و شب پانزدہم و شب بست و ہم این دعا بخواند از بلا ہا محفوظ ماند اللّٰھم احرص بنفسک عینی و اہلی و مالی و دینی و دنیای التی ابتلیتنی الصحبتہا بحق الابرار و الاخیار اللّٰھم یا شدید القوی و یا شدید المحال و یا عزیز ذللت بعزتک جمیع خلقک یا محسن یا مجمل یا مفضل یا منعم یا مکرم یا الٰہ الا انت یا ارحم الراحمین۔

جو ہر بداند کہ در ماہ صفر بسیار بلا نازل میشود پس باید کہ صدقہ ہا دہد۔

جو ہر روز چہار شنبہ آخرین ماہ صفر این ہفت سلام بنویسد و بآب بشوید و بنوشد از بلا ہا محفوظ ماند سلام قولا من رب الرحیم سلام علی نوح فی العالمین سلام علی ابراہیم سلام علی موسی و ہارون سلام علی آل یٰسین سلام علیکم طبتم فادخلوہا خالدین سلام ہی حتی مطلع الفجر

جو ہر ہر کہ اول شب دوم روز ربیع الاول چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۂ اخلاص ہفت بار بخواند فائدہ بسیار است

جو ہر ہر کہ پنجم و شانزدہم و بست و ششم ربیع الاول روزہ دارد ثواب بسیار ست و ہر کہ دوازدہم این ماہ روزہ دارد ثواب ہزار سالہ عبادت یابد و در ماہ ربیع الاول صحابہ بست رکعت بہ ہدیہ جناب سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم خواندہ اند در ہر رکعتے بعد فاتحہ سورۂ اخلاص بست و یکبار بعد ازان صد بار درود و سہ بار سورۂ یٰسین بخواند و ثواب آن بحضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بفرستد۔

جو ہر ہر کہ روز اول ربیع الآخر و شب پانزدہم و بست و نہم این ماہ چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۂ اخلاص پنج بار بخواند نوشتہ شود برائے او ہزار نیکی و محو شود ہزار بدی و پیدا شود و بعد در ہر رکعت حور

جو ہر ہر کہ در اول شب و اول روز ربیع الآخر چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعتی بعد فاتحہ سورۂ اخلاص نہگان بار بخواند ثواب بسیار ست و اگر پنج بار سورۂ اخلاص بخواند ہشتاد نیکی زیادہ کنند و ہشتاد بدی محو نمایند ہر کہ روزہ دارد و دہم و بستم و بست و ششم این ماہ ثواب بسیار ست۔

جو ہر ہر کہ در شب اول و روز اول جمادی الاولے چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ یازدہ بار سورۂ اخلاص بخواند جناب خداوند تعالے گناہ نود ہزار سال بہ بخشد و برای او عبادت نود سال نوشتہ شود

جو ہر ہر کہ در دوم و دوازدہم و بست و یکم جمادی الاولی روزہ دارد ثواب بسیار ست۔

جو ہر ہر کہ در شب اول و اول روز جمادی الاخری چہار رکعت بگذارد و در ہر رکعت سیزدہ بار سورۂ اخلاص بخواند برائے او نیکی صد ہزار سال نوشتہ شود و محو کردہ شود بدی صد ہزار سال

جو ہر در شب اول ماہ رجب دہ رکعت بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ آیۃ الکرسی سہ بار و سورۂ اخلاص ہفت بار و بعد سلام سورۂ فاتحہ و آیۃ الکرسی و سورۂ اخلاص و سبحان اللہ تا عظیم و استغفار و درود دہ دہ بار جناب خداوند تعالے او را بہ بخشد و بعدد ہر موے بدن او ہزار ہزار نیکی بنویسد و ہزار ہزار بدی از و محو کند و برائے او ہزار خانہ در بہشت بنا فرماید۔

جو ہر ہر کہ غسل کند در اول ماہ رجب و در میان و آخر آن بیرون آید گویا کہ در آن روز پیدا شدہ پس در اول بعد بلند شدن آفتاب غسل کند و در میان بعد دو پہر و در آخر بعد ظہر و بعد غسل اول دہ رکعت بگذارد و در ہر رکعت بعد فاتحہ سورۃ الکافرون یکبار و سورۂ اخلاص سہ بار بخواند و بعد سلام این دعا بخواند اللہم لا مانع لما اعطیت ولا معطی لما منعت و ولا راد لما قضیت ولا ینفع ذا الجد منک الجد ثواب عظیم یابد۔

جو ہر در ماہ رجب و شعبان و رمضان تا روز عید الفطر بخواند سورۂ فاتحہ و آیۃ الکرسی

وسورۃ الکافرون وسورۃ اخلاص وسورۃ الفلق وسورۃ الناس وسبحان اللہ
وبحمدہ تا عظیم ودرود و اللھم اغفر لی ولوالدی تا اموات

جوہر ہر شب رجب سورۃ اخلاص وسورۃ فاتحہ وسورۃ الفلق وسورۃ الناس
یکبار بخواند جناب خداوند تعالیٰ بر وسکرات موت آسان کند ونجات دہد از عذاب قبر و
ہر کہ ہر جمعہ از ماہ رجب سورۃ اخلاص صد بار بخواند نوری باشد او را در روز قیامت کہ در روشنی
آن در بہشت آید۔

جوہر در ماہ رجب استغفار بسیار گوید وفرمودند حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ
واصحابہ وسلم ہر کہ در ماہ رجب استغفار گوید صد بار حضرت خداوند تعالیٰ محو فرماید از وی بدی
ونبویسد بر ای او ہزار نیکی ودر سہ روز آخر این ماہ نیز استغفار بگوید

جوہر در کلام قدسی ست کہ ہر کہ در ماہ رجب ہزار بار بگوید استغفر اللہ ذا الجلال والاکرام
من جمیع الذنوب والآثام جناب خداوند تعالیٰ او را ببخشد

جوہر ہر روز بخواند در ماہ رجب صد بار استغفر اللہ من کل ذنب عمدتہ سرا وجہرا صغیرا
وکبیرا وظاہرا وباطنا قدیمہا وجدیدہا اولہا وآخرہا واتوب الیہ اللھم
اغفر لی برحمتک

جوہر صلوٰۃ لیلۃ الرغائب دوازدہ رکعت ست بہ شش سلام در ہر رکعت بعد فاتحہ
سورۃ القدر سہ بار وسورۃ اخلاص دوازدہ بار بخواند وبعد از فراغ ہفتاد بار بگوید اللھم
صل علی محمد النبی الامی وعلی آلہ واصحابہ وسلم بعدہ سر بسجدہ نہد ودر ان ہفتاد بار
بگوید سبوح قدوس ربنا ورب الملائکۃ والروح بعدہ بنشیند وہفتاد بار بگوید رب
اغفر وارحم وتجاوز عما تعلم فانک انت العلی العظیم باز بعدہ سجدہ کند وہفتاد بار
بگوید سبوح قدوس تا آخر وہم در سجدہ حاجت خواہد جناب خداوند تعالیٰ ہمہ گناہان او
ببخشد وحاجتش برآرد واین نماز را در اول شب جمعہ ماہ رجب بعد از نماز شام می گذارند
وبجماعت نیز آمدہ وبعضے میفرمایند کہ اول پنجشنبہ کہ درین ماہ آید روزہ دارد وبعد از سنت
نماز مغرب شش رکعت بہ سلام او این گذارد ودر ہر رکعت بعد از فاتحہ سورۃ اخلاص
سہ بار بخواند بعد ازان نماز لیلۃ الرغائب بگذارد ورغائب عطایاے کثیر وخیرہاے مرغوب
جمع رغیبہ است واہل اللہ را درین شب از حق تعالیٰ عطاہاست ودر فوائد الفواد مذکورست

کہ حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالے بسرہ المبارک بر لفظ مبارک راندند نمازے کہ در لیلۃ الرغائب آمدہ ہر کہ آنرا بگذارد او در ان سال نمیرد۔

جو ہر در لیلۃ الاستفتاح یعنی شب پانزدہم رجب دہ رکعت بگذارد و در ہر رکعت سہ بار آیۃ الکرسی و پانزدہ بار سورۂ اخلاص بخواند ثواب عظیم یابد۔

جو ہر در یوم الاستفتاح یعنی پانزدہم رجب پنجاہ رکعت بگذارد نزدیک بلند شدن آفتاب و در ہر رکعت سورۂ اخلاص و سورۃ الفلق و سورۃ الناس یکبار بخواند ثواب عظیم یابد۔

جو ہر در شب معراج دوازدہ رکعت بیک سلام و شش قعدہ بگذارد و بعد سلام سبحان اللہ و الحمد للہ تا آخر و استغفار و درود یک صد بار بخواند دعا کند حاجتش برآید

و شب معراج نزد اکثر شب بست و ہفتم رجب ست و نزد بعضے شب ہژدہم رمضان المبارک و ہم در ان شب سورہ معراج بخواند ثواب عظیم یابد۔

جو ہر شب بست و ہفتم رجب شش رکعت بگذارد و در ہر رکعتے بعد فاتحہ سورۂ اخلاص ہفت بار بخواند و بعد از سلام حاجت خواہد یابد و از روی ثواب چنین باشد کہ بست حج گزاردہ باشد و سی بردہ آزاد کردہ و کوہ زر صدقہ دادہ و روز قیامت از جملہ رستگاران باشد و این شب رحمت ست ہر کہ این شب را زندہ دارد از رحمت و نعمت جناب خداوند تعالے الا نصیب باشد ہفتاد ہزار فرشتہ مقرب از آسمان با طبق ہاے نور درین شب فرود آیند و در خانہا روند کسانے کہ این شب زندہ دارند و از معاصی دور طبق ہاے نور را بر سر ایشان ایثار کنند۔

جو ہر شب اول شعبان دوازدہ رکعت بگذارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص پانزدہ بار بخواند ثواب بسیار ست

جو ہر چہار دہم شعبان بست رکعت بگذارد و در ہر رکعت آیۃ الکرسی و سورۃ الکافرون یکبار و سورۂ اخلاص ده بار و بعد از سلام کلمہ تمجید و درود صد بار بخواند ثواب بسیار ست

جو ہر در شب برات صد رکعت بگذارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص ده بار ایضاً سی رکعت بگذارد و در ہر رکعت سورۃ القدر یکبار و سورۂ اخلاص سہ بار و از سلام کلمہ تمجید و درود صد بار بخواند بعدہ سہ بار آیۃ الکرسی خواندہ دعا کند حاجتش برآید۔

جوہر در سنت نماز بامداد سورۃ الم نشرح و سورۃ الفیل بخواند و این برای دفع بواسیر و دمامیل نیز آمدہ و در چہار سنت نماز پیشین از کافرون تا اخلاص و در رود و آیۃ الکرسی تا خالدون و آمن الرسول و در سنت نماز دیگر از سورۃ الزلزال تا سورۃ تکاثر یاد اولے سورۃ والعصر چہار بار پس دو بار پس یکبار و در سنت نماز شام سورۃ الکافرون و سورۃ اخلاص و در سنت بعد از فرض نماز خفتن آیۃ الکرسی تا خالدون و آمن الرسول و اگر چہار رکعت بخواند آیۃ الکرسی و آمن الرسول و شہد اللہ و قل اللہم تا بغیر حساب و در چہار سنت چہارگانی اول نیز ہمین قرارت ست و در نماز وتر سورۃ الاعلی یا سورۃ الکافرون و اخلاص۔

جوہر چہار آیۃ ست و در ہر آیتے دہ قاف ست و آنرا آیات حرب گویند و خاصیت آن ظفر و نصرت ست بر اعدا و القاے رعب در قلوب ایشان چون خواندہ شود بر دشمن او مغلوب و مقہور گردد و کفایت کند شر ہر ظالم را اول در سورۃ بقر الم تر الی الملا من بنی اسرائیل الخ دوم در سورۃ آل عمران لقد سمع اللہ قول الذین قالوا ان اللہ الخ سوم در سورۃ النساء الم تر الی الذین قیل لہم کفوا ایدیکم و اقیموا الصلوۃ و آتوا الزکوۃ الخ چہارم در سورہ مائدہ و اتل علیہم نبا ابنی آدم بالحق اذ قربا قربانا الخ ہر کہ این آیات را بنویسد و در سر دستار نہد و بر در باد شاہ غیور و حاکم مغرور رود و یا با خصم قوی ملاقات کند ہیبت وی در دل ایشان استیلا یابد و دشمن زبون شود و چون بر علم لشکر نویسد در ہر سپاہ کہ آن علم را نصب کنند فتح و ظفر در انجانب بود و بعضی میفرمایند کہ یک آیۃ دیگر باید افزود از سورۃ رعد قل من رب السموات والارض تا القہار و چون این آیات را بر علم نویسد باید کہ در تحت ہر قافے کہ در ضمن کلمات ست علیحدہ یک قاف نویسد و در تحت آن بر قلم ہندسی عدد صد نیز رقم زند زیرا کہ این حرف وارقام در حصول مقصود و مرام دخل تمام دارد

جوہر سورۃ طہ برای نصرت بر اعدا بست و یکبار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ محمد یا سورۃ فتح در وقت مصاف چہل و یکبار بخواند منصور و مظفر گردد

جوہر اگر برائے فتح و نصرت یازدہ بار سورۃ یٰسین بخواند مراد حاصل شود و بعضے بست و یکبار میفرمایند

جوہر چون کسی سورۂ فیل درمیان ہر دو صف لشکر چند بار بخواند خوف بر لشکر مخالف غلبہ کند پشت دہند و روی بہزیمت آرند و اگر وقت تقابل و تعارض دشمن بخواند دشمن مغلوب و مقہور وے شود۔

جوہر قبضہ خاک از میان میدان محاربہ بگیرد و بخواند بروے سیہزم الجمع و یولون الدبر ۵ بل الساعۃ موعدہم والساعۃ ادھیٰ و امر ۵ از سورۂ قمر و آن مشت خاک را بر طرف دشمنان بریزد و اگر دران محل باد بطرف دشمن رود بغایت مناسب و در حین خاک پاشیدن بجانب دشمن بگوید شاہت الوجوہ آن لشکر بشکند و رعبے بر ایشان گمانتہ شود ہمہ فرار نمایند

جوہر سورۃ النصر برائے نصرت بر اعدا شب دوازدہم ماہ رجب ہفتاد و یکبار بخواند بعدہ سجدہ کند و دران بست و پنج بار یا فتاح گوید۔

جوہر اگر در معرکہ جنگ حاضر شود بخواند سورۃ الزلزال را و دوست خود بر زمین زند و خاکے بجانب خصم بیندازد و سر خود را از دست خود مسح کند پس بخواند فاضرب لہم طریقاً فی البحر یبساً لا تخف درکاً ولا تخشیٰ ۵ وجعلنا من بین ایدیہم سدا ومن خلفہم سدا فاغشینہم فہم لا یبصرون ۵ غالب آید بر دشمن و فیروزی نصیب او شود و این از اسرار است۔

جوہر سورۃ الفتح برائے نصرت بر اعدا و کفایت مہمات تا شش روز بخواند روز اول شش بار و باقی ایام ہفت بار و شروع از شنبہ کند و ہر روز روزہ دارد و ہر روز بعد اتمام ورد ہفتاد بار درود بخواند و سورۃ النصر و سورۃ الاخلاص و معوذتین ہر یک سہ بار و سورۂ قریش ہفت بار و آیۃ الکرسی یکبار و ان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارہم لما سمعوا الذکر و یقولون انہ لمجنون ۵ وما ہو الا ذکر للعلمین ۵ از سورۂ ن یکبار۔

جوہر لن یضروکم الا اذی ط تا یعتدون از سورۂ آل عمران بتہ شیر نقش کند یا بر سنان نیزہ یا بر مغفر در روز دوشنبہ و نزد بعضی در ساعت ہفتم از روز یکشنبہ و نقاش بوقت نقش کردن صائم باشد و طاہر البدن و نظیف اللباس پس ہر کہ بآن آلہ روی بحرب دشمن آرد غالب گردد و شکست و ہزیمت بر خصم افتد

جوہر ہر کہ بہ نیت ہلاک دشمن سہ شب ہر شب ہزار بار القابض بخواند آن دشمن ہلاک شود یا از ان موضع آوارہ گردد

جوہر معوذتین برای دفع حاسدان وظالمان بعد نماز دیگر سہ بار مواظبت نماید۔

جوہر ہر کہ بردی دشمن بخواند یا سبوح یا قدوس یا عفو یا رؤوف دشمن مقہور شود

جوہر سورۃ الہمزہ بجہت دفع بدگویان وحاسدان ہفتاد بار بخواند۔

جوہر سورۂ والطور بجہت پناہ یافتن از دشمن در شبہای جمعہ سہ بار بخواند۔

جوہر اب ت ث ط ظ ف ک ل لای این صور یازدہ گانہ را خواص عجیبہ است وبعضے ازان اینست کہ اگر کسے را در عضوے از اعضا درد ے پیدا شود مثل رمد وصداع ووجع صدر وبطن وظہر وید ورجل وغیر آن از اوجاع ظاہری وباطنی باید کہ حرف اول را از اسم عربی آن بگیرد ودو میان این حروف یازدہ گانہ درج کند مثلا رمدے در عین وے ظاہر شد باید کہ حرف اول وہر اکہ ع ست باحروف مذکورہ بیامیزد بر ہیئت ہ اع ب ع ت ع ث ع ط ع خ اع ف ع ک ع ل ع لا ع ی ع وبعد ازان امتزاج مجموع حروف را ترکیب کند بر ہیئت ہ اعع تعثع طعظع فعکع لعلاعع انگاہ این نوشتہ را صاحب رمد بیاویزد اگر فائدہ ظاہر شود وفبہا والا حرف دوم عین را کہ ی ست بہمین اسلوب کہ مذکور شد باحروف یازدہ گانہ در ذیل معمول بیامیزد وصاحب رمد بجمل آن قیام نماید واگر بآن نیز نشود حرف سوم عین را کہ ن ست بہمان نوع امتزاج دہد وترکیب کردہ در ذیل این دو نوشتہ رقم زند وباخود نگاہ دارد ومدار مدار ائل شود ودر سائر امراض واعراض کہ بر بدن وارد شود عمل برین موجب ست ودر تحصیل بسیاری از مطالب ومقاصد این اعمال را می توان کرد مثلا در اعمال محبت اسم طالب ومطلوب بہمان کیفیت امتزاج دادہ ترکیب نماید بساعت سعد وباخود نگاہدارد یا در موضعے پاکیزہ محفوظ کند ودر اعمال عداوت ملاحظہ ساعات نحس کردہ ترکیب کنند بنام دشمن ودر موضع تاریک یا در قبر قدیم دفن کنند تا مقصود حاصل شود۔

جوہر ہر کرا در عضوے از اعضا مرضی عارض شود مثل رمد یا صداع یا غیر آن باید کہ حروف اسم عربی آن عضو بگیرد ودو مابین الف وتا کہ حروف اول وآخر اسم مبارک اللہ است رقم زند مثلا برای دفع رمد بگیرد حروف عین را ودر میان الف وتا بطریق اتصال یا انفصال رقم زند اول بر ہیئت اعہ ایہ انہ دوم بر ہیئت اع ھ ای عان ھ

پس نوشتہ را بیاویزد چنانکہ نزدیک بآن عضو بود مرض وی زود زائل شود وطریق دیگر در امتزاج آنحروف اینست کہ حرفے را از حروف آن عضو بعد از الف و ہا رقم زند بطریق اتصال یا انفصال اول بہ بنویسد اھع اھی اھن دوم بہ بنویسد اھع اھے اھن ۔

جوہر بر لوح طاہر بریگ طاہر اندازد وچوبے در دست گیرد و بنویسد ابجد ہوز حط وچوب بر حرف اول نہد و سخت گیرد و یکبار فاتحہ خواند و صاحب درد انگشت بر جائی درد دارد پس بہ بیند کہ شفا یافتی در درد خود اگر یافت فہوالمراد والا نقل کند چوب را بجانب حرف ثانے و بخواند فاتحہ دو بار و سوال کند کہ شفا حاصل شد اگر حاصل شد فہوالمراد والا نقل کند بحرف ثالث و فاتحہ سہ بار خواند و سوال کند ہمین طور و این مجرب ست برائے درد دندان و ریاح وغیر ذلک ۔

جوہر ہر کہ بمشک و زعفران و گلاب کتابت کند این حروف را در روز شنبہ کہ معروف بست النور و آن شنبہ بود کہ یکے از ایام حیض افتد کہ سیزدہم و چہاردہم و پانزدہم ماہ است بر ظرف چینی یا زجاجی پس محو کند و بیاشامد و قدرے ازان در چشم کشد و آن سال از رمد ایمن بود و آن حروف اینست الم المص المر الر کہیعص طہ طسم طس یٰس حم عسق ق ن

جوہر ہر چہل و یکبار سورہ فاتحہ بر درد چشم بخواند شفا یابد ۔

جوہر الشکور ہر کرا تاریکی چشم بود چہل و یکبار بر آب خواندہ بدمد و بخورد و بر چشم مالد شفا یابد و نزد بعضے بر کف دست خود بدمد و دست در آب نہد و بر چشم بمالد ۔

جوہر برائے روشنی چشم و دفع درد اللہ لا الٰہ الا ہو الحی القیوم بگوید بر زبان گشت بدمد و بر چشم ہا بمالد باز گوید الم اللہ لا الٰہ الا ہو الحی القیوم ہمچنان کند و باز گوید وعنت الوجوہ للحی القیوم ہمچنان کند

جوہر بعد از نماز عشا دو رکعت برائے روشنائی چشم بگذارد و در ہر رکعتی سورۃ الکوثر پنج بار بخواند و بعد سلام سہ بار گوید اللھم متعنی بسمعی وبصری واجعلھما الوارثین منی و بعضے بعد از نماز شام این نماز کنند و در ہر بار کہ دعا خوانند بر انگشت زنند و بر چشم فرود آرند

جوہر کہیعص حم عسق سہ بار گوید دہ حروف ست ہر حرفے گوید و عقد بندد و بعد بر چشم فرود آرد صحت یابد

جوہر سورۂ والعصر بجہت دفع درد چشم ہفتاد بار بخواند ۔

جوہر چون چشم بپردازد آیۃ قرآن مجید بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۂ اخلاص بخواند و بر چشم بدمد شفا یابد۔

جوہر اللہ نور السموات والارض ۵ مثل نورہ کمشکوٰۃ فیہا مصباح ۵ المصباح فی زجاجۃ ۵ الزجاجۃ کانہا کوکب دری یوقد من شجرۃ مبارکۃ زیتونۃ لا شرقیۃ ولا غربیۃ یکاد زیتہا یضیئ ولو لم تمسسہ نار ۵ نور علی نور ۵ یہدی اللہ لنورہ من یشاء ۵ ویضرب اللہ الامثال للناس ۵ واللہ بکل شئ علیم ۵ ہر روز بامداد پنجبار بخواند و بر چشم بدمد ہر رحمتی کہ در چشم باشد دفع گردد

جوہر فکشفنا عنک غطاءک فبصرک الیوم حدید ہر روز بر ہر دو ظفر ابہام ہفت بار بخواند و ہر بار دو بعد تفل کند بر ہر دو ابہام و مسح کند۔ با ہر دو ابہام ہر دو چشم را ہر دو چشم او آفات محفوظ ماند

جوہر ان اللہ یمسک السموات والارض ان تزولا ۵ ولئن زالتا ان امسکہما من احد من بعدہ ۵ انہ کان حلیما غفورا ۵ از سورۂ فاطر اگر در چشم سرخ باد یا ناخنہ بارد و شنائی کم باشد این آیہ را بخواند و بر دست بدمد و بر روی فرو آرد و بر آب تازہ بدمد و بخورد و بدان چشم بشوید کہ قطرہ بر زمین نیفتد۔

جوہر از اکثر مشائخ منقول ست کہ در دعوت سورہ و آیات قرآن مجید رجعت نیست و ادار نصاب و زکوٰۃ وغیرہ نیز نیست

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم یا دلیل المتحیرین ویا غیاث المستغیثین ویا مجیب الدعوات المضطرین ویا الٰہ العلمین ویا خیر الناصرین بحق ایاک نعبد وایاک نستعین وصلی اللہ تعالیٰ علی خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ اجمعین وسلم تسلیما کثیرا کثیرا کثیرا برحمتک یا ارحم الراحمین ہر کہ این دعا بخواند و بیوہ پیرے او را ایذا نہ رسانند۔

جوہر چون سفر کنی سہ بار سورۂ فاتحہ بخوانی و آیۃ الکرسی و سورۂ اخلاص با وے ضم کنی محفوظ باشی۔

جوہر سورۃ النبا را مداومت نماید از راہزنان و دزدان و رہاجنی ایمن باشد ان شاء اللہ تعالیٰ

جوہر سورۃ الغاشیہ بجہت سلامتی در سفر سہ بار بخواند۔

جوہر اگر مسافر سورۂ والطور بخواند از ہمہ بیماے راہ ایمن گردد۔

جوہر طبرانی وابن عساکر روایت کردہ اند کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند چون بہ بینید شما آتش را کہ درگرفتہ است تکبیر برارید زیرا کہ تکبیر می پراند آزمودہ این عمل از مجربات صحیحہ است

جوہر ہر کہ سورۃ المعارج یا سورۂ نوح یا سورۃ الطارق وقت خواب بخواند یا کلمہ پنجبار بر سینہ بدہد از ہلام ایمن بود

جوہر برای جدائی درمیان دو کس نان ماش را بر دو طرف حرب نمودہ و بالایش چپل دیکبار سورۂ مزمل خواندہ پیش سگ سیاہ بدارد

جوہر بر یکطرف پارچہ کاغذ بنویسد بسم اللہ الرحمن الرحیم خیر امن اللہ العزیز الحکیم و نام خود و نام مادر خود بنویسد و طرف دوم ہمون پارچہ اخل بنویسد و بر پارچہ کاغذ دوم نیز آیۃ مذکور و نام خود و نام مادر خود بنویسد و طرف دوم ان لا تفعل بنویسد آنگاہ دو رکعت نماز گذارد و زیر مصلا ہر دو پارچہ مذکور نہد و بعد سلام ہفتاد بار در سجدہ بخواند اللھم اجعلنی خیرا فی جمیع امورے کلہا خیرا فی عافیتی برحمتک یا ارحم الراحمین بعدہ سر از سجدہ بردارد و از گل پاک دو غلولہ سازد و بر دو پارچہ مذکور را در میان آن بردہ غلولہ نہادہ در کاسہ آب اندازد و کلمہ طیبہ می خواندہ باشد یک پارچہ کاغذ از غلولہ جدا شدہ بر روی آب آید اگر در ان افعل نوشتہ باشد کار کند و اگر لا تفعل نوشتہ باشد نکند۔ و درین میان با کسی سخن نگوید این استخارہ از مجربات صحیحہ است ــــ

جوہر سورۂ تبت برائے دفع ریزنان و دندان و چشم بندی عکاسان نفت باک بی تسمیہ خواندہ جانب ایشان بدمد مقہور گردند

جوہر چون شیر را بیند تکبیر گوید محفوظ ماند۔

جوہر یا دائم بلا فنا و یا قائم بلا زوال و یا مشیر بلا وزیر نوشتہ با خود دارد شیر او را زیان نرساند و برای دفع دشمنان ہمیشہ بخواند۔

جوہر سورۂ فیل چند بار بخواند از بلوہای عنیف و ریاح عاصفہ تسکین گردد۔

جوہر وقالوا الحمد للہ الذی اذہب عنا الحزن ان ربنا لغفور شکور ۱۲ (درشت ۱۲ بادشت)

ہر کہ این آیۃ بسیار خواند ہر غم کہ داشتہ باشد زائل گردد و ہر کس کہ او را بیند دوست دارد

جوہر اجماع طائفہ از مشائخ است کہ ہر کہ بسم اللہ الرحمن الرحیم شش صد و بست و پنج بار بنویسد و با خود دارد و در چشم عالمیان بہیبت نماید و احدی بر و دست تصرف نیابد

جوہر سر آنست کہ ہر شبی جمعہ سبوعاً سبوعاً عالماً طیوسونا سلیخی ملیخی ملقوما یا قیوما یا حی لا یموت و یحی حم عسق و یحی لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ این دہ اسم را برائے دفع شر جن و انس و بلیات و آفات خوانند و نیز برائے اخراج جنے کہ در خانہ و منزلے اشکالات زیادہ شود دہ بار بخوانند و در ہر جہت دم کنند و ہمراہ این اسماء را در دفع رجعت اثر عظیم است بر آب دم کنند و بخوراند

جوہر ہر کہ چہار دہ حروف نورانی را کتابت کردہ و میان رخت نہد محفوظ ماند از ہر آفت و حروف اینست الم ص رک ہ ی ع طس ح ق ن

جوہر ہر کہ خواہد کہ خزینہ نہد و آن از آفتے محفوظ بود از ابتداء تدفین تا وقت فراغت سورۂ والعصر لا ینقطع بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ الجن را بر مخزون خواند از ہر حادثے محفوظ ماند۔

جوہر چون بکشتی نشیند اول سورۃ الفتح بخواند از غرق شدن کشتی ایمن باشد و خواندن سورۂ یٰسین نیز ہمین خاصیت دارد

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم فاللہ خیر حافظا و ہو ارحم الراحمین فتبارک اللہ احسن الخالقین استودع اللہ دینک و مالک و زوجک بر ریگ دریا بخواند و گر خود اندازد ہمہ پشہ و غیرہ از آن موضع بروند

جوہر ہر کہ آیۃ الکرسی در سفال آب نارسیدہ نویسد و در انبار غلہ نہد کرم در آن غلہ نیفتد و برکت پیدا شود۔

جوہر آیات حفظ برائے حفظ ہر چیز نافع است ولایزودہ حفظہما و ہو العلی العظیم اللہ خیر حافظا و ہو ارحم الراحمین و حفظ من کل شیطان مارد و حفظا ذلک تقدیر العزیز العلیم و حفظنا ہا من کل شیطان رجیم ان کل نفس لما علیہا حافظ بل ہو قرآن مجید فی لوح محفوظ و یرسل علیکم حفظۃ ان ربی علی کل شئ حفیظ لہ معقبات من بین یدیہ و من خلفہ یحفظونہ من امر اللہ انا نحن نزلنا الذکر و انا لہ لحافظون و کنا لہم حافظین و ربک علی کل شئ حفیظ اللہ خیر حافظا علیہم

وما انت علیہم بوکیل وعندنا کتاب حفیظ الکل اواب حفیظ وان علیکم لحافظین مرقع

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم ہوالاول والآخر والظاہر والباطن وہو بکل شئی علیم ہوالذی لاالہ الاہوالحی القیوم لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم اللہم انی اسألک بان لک الحمد لاالہ الاانت یاحنان یامنان یابدیع السموات والارض یاذوالطول یاذوالجلال والاکرام اللہم انی اشہد انک اللہ الواحد الاحد الصمد الفرد الوتر الذی لم یلد ولم یولد ولم یکن لہ کفوا احد یاقدیم الاحسان یادائم المعروف یانور السموات والارض ونور الانوار کلہا یارب الارباب یاالہ الہا واہ لاالہ الاانت سبحانک انی کنت من الظالمین ربنا ربنا ربنا آتنا فی الدنیا حسنۃ وفی الآخرۃ حسنۃ وہب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوہاب واغفرلنا مغفرۃ من عندک وارحمنا انک انت الغفار واغوثاہ برحمتک استغیث یامغیث اغثنی بق الم المص آلمر کہیعص طہ طسم طس یٰسٓ ص حم عسق ق ن یارفیع الدرجات یامجیب الدعوات یاسمیع الدعاء یاسریع الحساب یاخیر الوارثین یارحم الراحمین یاقریب یالطیف انت حسبی ونعم الوکیل ہرکہ این دعاء ابعد وکلمات وحی کہ صدویست تمام ست بخواند مقصود بوجہ احسن میسر شود علماء دین میفرمایند کہ این مجمع جمیع اسماست وخواص ومنافع این دعا زیادہ از انست کہ در حیز تحریر وحیطہ تقریر گنجد لاجرم بتفصیل آن اقدام نمیرود وہرکہ این دعا را باوجود قرائت بکل آن قیام نماید باطہارت درحصول نتیجہ ابلغ واکمل باشد واین دعا را در انجاح مرامات واجابت دعوات مدخل تمام است

جوہر ہرکہ ترسان بود از عمری ودران حال بگوید کہیعص حمعسق لاحول ولاقوۃ الا باللہ العلی العظیم از انچہ می ترسد ایمن شود وایمنی بکرات ومرات آزمودہ شدہ ومجرب وصحیح است۔

جوہر انی توکلت علی اللہ ربی وربکم مامن دابۃ الا ہو آخذ بناصیتہا ان ربی علی صراط مستقیم فان تولوا فقد ابلغتکم ما ارسلت بہ الیکم ویستخلف ربی قوما غیرکم ولا تضرونہ شیئا ان ربی علی کل شئی حفیظ ۱۲ از سورۂ ہود ہرکہ ترسان باشد از چیزے کہ آدمی انسان می ترسد باید کہ ہر صبح وشام ووقت خواب کردن وبیمار شدن مداومت نماید برین حضرت خداوند تعالے از ہمہ آفات وبیماریہا نگاہدار دچون

کسی بر زمینی رسد کہ دران و درندگان آنجا بسیار باشند بسیار خواند و ہر کہ سفر دریا کند برین مداومت نماید از ہمہ احوال ایمن گردد و بسلامت و عافیت باز آید۔

جوہر سورۃ الفیل بجہت بلاکے دشمن ہزار بار بخواند۔

جوہر برای بلاکی دشمن بر ہفت خشت خام بر ہر خشتے ہفت بار سورۂ کوثر بخواند و آن خشتہا را در چاہے اندازد کہ آنجا مدخل مردمان نباشد۔ و این را مجرب بلاغیات گفتہ اند و اگر این سورہ را پانزدہ بار بر خاک خواند در خانۂ دشمن اندازد خراب گردد۔

جوہر سورۃ انفطرت برائے ہلاکی دشمن ہزار بار بخواند۔

جوہر ان اللہ لعن الکافرین و اعد لہم سعیرا خالدین فیہا ابدا لا یجدون ولیا و لا نصیرا تقلب وجوہہم فی النار یقولون یلیتنا اطعنا اللہ و اطعنا الرسولا قدرے آب از چاہ معطل بگیرد و این آیات را بر کاغذ نوشتہ از ان آب بشوید و در منزل دشمن پاشد و شرط ست درین کہ اول کسی را پیش او روانہ نماید و بگوید کہ باز گرد از ین شر و فساد والا بلاے عظیم متوجہ تو خواہد شد و سہ بار باین عمل کند۔ اگر باز ایستد و توبہ کند فبہا و الا این عمل کند

جوہر برای مقہوری اعدا روز یکشنبہ و دوشنبہ و سہ شنبہ روزہ دارد و ہر دم اختلاط کم کند و ہر شب سی صد و سی بار سورۃ التکاثر بخواند۔

جوہر سورۃ قریش بجہت بلاکی دشمن تا نود و نہ روز ہر روز نود و نہ بار بخواند و نیز نیت دفع شر اعدا ہر روز بعد نماز فجر یازدہ بار و یا یکصد و یکبار مع تسمیہ بخواند اول و آخر بخار درود

جوہر سورہ رعد برائے دفع خصم ہفت بار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۂ مجادلہ را بر مشت خاک خواندہ طرف دشمن اندازد مقہور گردد و از خواص این سورہ است کہ اگر کسے حق کسی را منکر شود مابین مدعی و مدعا علیہ مصحف نہند و سوگند بخورد کہ بحق آن کسے کہ این سورہ و این کتاب را فرو فرستادہ حق فلان در ذمہ من نیست اگر بدروغ سوگند خورد کور شود و یا در ہمان روز ببلا و عقوبت گرفتار گردد مگر آنکہ اقرار نماید و توبہ کند و این سورہ را بجہت دفع اعدا سہ بار بخواند۔

جوہر سورۂ بروج برائے دفع دشمنان بست و یکبار بخواند۔

جوہر سورۃ الزلزال بجہت دفع دشمن چہل و یکبار بخواند یا ہزار بار یا چہل و یکہزار بار۔

جوہر سورۂ تغابن برای دفع حاسدان روز جمعہ چہل و یکبار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ النحل صد و ہشت بار بخواند دشمنان سرکش دوست و مطیع وی شوند دولت و سعادت وی روز افزون شود۔

جوہر اگر بر خاک گور کہنہ ہفت بار سورۂ مزمل خواندہ در خانہ ظالم اندازد خانہ اش ویران گردد۔

جوہر سورۂ الطلاق برائے متفرق شدن دشمنان سہ بار خواند۔

جوہر سورۂ تحریم برائے قادر شدن بر اعدا بست و یکبار بخواند۔

جوہر سورۂ فاتحہ شفای ہمہ دردہاست غیر موت ہر کہ بر بیمار باخلاص بخواند اگر در اجل وی تاخیر بود شفا یابد

جوہر مریض بر معوذتین مداومت نماید زود صحت یابد۔

جوہر حضرت ام المومنین عایشہ رضی اللہ تعالے عنہا میفرمایند کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم چون در تن مبارک خود درنگی میدیدند معوذتین میخواندند و بر کف دست خود میدمیدند و بر اندام مبارک خود می مالیدند

جوہر ہر کہ سورۂ والذاریات نزدیک بیمار بخواند صحت یابد و تلاوت سورۂ واقعہ نزدیک بیمار نیز موجب راحت بیمار ست و قرات سورۂ مجادلہ بر بیمار ہم سبب تسکین اوست

جوہر سورۃ المنافقون بجہت شفاے مریض ہفت بار بخواند و سورۃ الغاشیہ بعد و مذکور نیز ہمین خاصیت دارد۔

جوہر مریض سورۃ الکافرون ہزار و یکبار بخواند صحت یابد۔

جوہر اگر درد سر بود یا درد دندان یا درد اعضا دست بران موضع نہد و پنجبار یا ہفت بار بگوید بسم اللہ الشافی ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم محمد رسول اللہ اسکن باذن اللہ تعالیٰ ربی وربک اللہ العزیز الحکیم

جوہر بنویسد بر رخسار کہ جانب دوست بسم اللہ الرحمن الرحیم قل ہو الذی انشاکم وجعل لکم السمع والابصار والافئدۃ ط قلیلا ما تشکرون ہ یا اگر خواہد بنویسد ولہ ما سکن فی اللیل والنہار وہو السمیع العلیم و این مجرب ست۔

جوہر صاحب درد شدید را بروے عامل نشیند و از ہر دو دست جاے درد بگیرد و عامل روبرو استادہ سہ بار خواند بسم اللہ الرحمن الرحیم لا الہ الا اللہ کا کوٹ الا اللہ کی کھائی رہے ست علی کی چوکی حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کی دہائی

وانتہائے بیخ زانگشت دست چپ تا سر خنصر سہ بار دم کند بعدہ دست راست را تا سر خود و بدو انگشتان بر کف دست چپ بزور سہ بار زند بعدہ مریض را گوید کہ سر را بگذار و بپرسد کہ شفا یافتی اگر شفا یافت فہو المراد والا جائے کہ درد باشد باز از ہر دو دست بگیرد و عامل باز ہمچنان کند

جوہر ۱ — ورحلقۂ اول بیخ آہنی زند اگر درد و ندان ساکن شود بہتر والا در حلقۂ دوم والا سوم و چہارم و این حلقہ در کاغذ باشد

جوہر لوانزلنا ہذا القرآن علی جبل تا آخر سورۃ الحشر مسکن ہمہ اوجاع و ضربات ہر کہ باوضو و طہارت لباس بر عضو دردناک بخواند شفا یابد۔

جوہر و مالنا الا نتوکل علی اللہ وقد ہدانا سبلنا ولنصبرن علی ما اذیتمونا وعلی اللہ فلیتوکل المتوکلون ۵ از سورۂ ابراہیم بنویسد و بہر دو بازو در آویزد درد دستہا زائل گردد۔

جوہر وان یمسسک اللہ بضر فلا کاشف لہ الا ہو وان یمسسک بخیر فہو علی کل شئ قدیر ۵ وہو القاہر فوق عبادہ وہو الحکیم الخبیر ۵ از سورۂ انعام وقت سحر بکاغذ بنویسد و کسی کہ درد پہلو و درد دست دارد بہ بندد شفا یابد و اگر بر بالین غمزدہ کہ خفتہ باشد ہفت بار بخواند چون بیدار شود آن غم زائل شدہ باشد۔

جوہر سورۃ الحجرات بجہت دفع علتہائے شکم ہفت بار بخواند۔

جوہر در گوش مصروع بخواند بسم اللہ الرحمن الرحیم المص طسم کہیعص یٰس والقرآن الحکیم حمعسق ن والقلم وما یسطرون ازان صرع اثری ہرگز پیدا نشود

جوہر سورۂ لقمان بجہت دفع درد دندان ہفت بار بخواند۔

جوہر سورۃ التکاثر بجہت دفع درد شکم نوشتہ سہ روز نہار بخورد و سورۂ والعصر نیز ہمین حکم دارد۔

جوہر سورۂ الم نشرح بر سینہ و دل بخواند درد دفع شود۔

جوہر شب آدینہ سہ بار سورۂ والطور بخواند از علت جذام ایمن گردد۔

جوہر صاحب درد اندام دہ بار سورۂ مزمل بر روغن تلخ دم کند و بر اندام عجالۃ شفا یابد۔

جوہر برای دفع نار واللہ شافی واللہ الکافی واللہ المعافی نافع است۔

جوہر ہر سر بالین صاحب غشی و بیہوشی یا سمیع یا بصیر بعد مجمل یا مفصل بخواند زود بہوش آید و نزد بعضے مفصد بار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ الطارق بر کاغذ نوشتہ بندد یا بر غذا یا دوا خواند و بخورانند بند شود و این مجرب است۔

جوہر وقیل یا ارض ابلعی ماءک و یا سماء اقلعی و غیض الماء و قضی الامر و استوت علی الجودی و قیل بعدا للقوم الظلمین کسی کہ خون از بینی او بسیار رود بخواند

جوہر بلکا مسور ہفت دانہ بگیرد و بر ہر دانہ سہ بار سورۃ الکافرون خواندہ بدمد و در پارچہ (کہنہ ۱۲) بستہ بگلوے طفل بنداز د آبلہ یعنی چیچک بر وز نکند و اگر دستیاب نشود بر ہفت دانہ نخود سیاہ بدمد و در دانہا سوراخ کردہ و رشتہ دران انداختہ بگلوی طفل اندازد۔

جوہر سورۃ الاعلی بجہت دفع سرخ یا دا و بادہا مخالف بست و یکبار بخواند۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم یا فتاح یا فتاح یا فتاح یا وہاب یا وہاب یا وہاب یا کریم یا کریم یا کریم یا رحیم یا رحیم یا رحیم نوشتہ بر پیشانی صاحب درد بیم سر بند صحت یابد۔

جوہر و اذ استسقی موسیٰ لقومہ فقلنا اضرب بعصاک الحجر فانفجرت منہ اثنتا عشرۃ عینا ط بنویسد و محو کند و بنوشاند کمیز بستہ بکشاید۔

جوہر چون عطسہ آید فاتحہ بخواند و زبان را گرد بگرد دندانہا بگرداند و اکثر ہمچنین کند تمام عمر درد دندانہا نباشد۔

جوہر در گوشے کہ آواز آید سورۂ اعلی بخواند یکسو شود۔

جوہر فلما جاء السحرۃ قال لہم موسیٰ القوا ما انتم ملقون ۵ فلما القوا قال موسیٰ ما جئتم بہ السحر ط ان اللہ سیبطلہ ط ان اللہ لا یصلح عمل المفسدین ۵ یک سبوے آب از چاہے کہ معطل باشد بروز جمعہ بگیرد و ہفت برگ از ہفت درخت کہ میوہ آن خوردنی نباشد گرفتہ درین سبو انداختہ باہم مخلوط کند و این آیات را در طاس نوشتہ باین آب بشوید و مسحور را شب بکنار دریا آرد تا پای در آب دریا نہد و این اب را بر سر او ریزد و این عمل بجہت ابطال سحر مجرب است

جوہر ہر کرا خوفی از دشمنان بود حسبنا اللہ و نعم الوکیل گوید از شر انسان نجات یابد و در ادعیہ ماثورہ این کلمہ زیادہ آمدہ نعم المولے و نعم النصیر۔

جوہر ہر کہ بوساوس وخواطر دیہ مبتلا شود دست خود را بر دل خود نہد و ہفت بار این اسما بگوید سبحان الملک القدوس الخلاق الفعال و از عقب آن ہر بار این آیہ بخواند ان یشا یذہبکم ویات بخلق جدید و ما ذالک علی اللہ بعزیز حضرت حق تعالی دل ویرا از ہر وسوسہ پاک گرداند۔

جوہر ہر کہ سورہ الم نشرح را چند بار بر سینہ خود یا غیر خود بخواند از تنگی سینہ خلاص شود و باطن وے منشرح گردد

جوہر و اذا قرأت القرآن تا یتوکلون از سورہ نحل و اذا قرات القرآن تا حجابا مستورا از سورہ بنی اسرائیل بر خرقہ صوف کبود بنویسد یا بر کاغذی کہ آن رنگ باشد و بر بازوے راست طفل یا غیر وے بندد آن طفل از مرض ام الصبیان و غیر دیوان در امان باشد۔

جوہر ہر کہ در شب بخواند سلام قولا من رب رحیم حضرت خداوند تعالی او را از زحمتہا و غمہا خلاص گرداند و ہر چہ خواہد از حضرت خداوندی کرامت فرماید و این آیہ را قلب القرآن گویند۔

جوہر سورہ الکافرون بجہت دفع بلا با سہ ہزار بار بخواند یا ہر روز سہ بار۔

جوہر کسی را کہ پاے از جا رفت علی الفور کسے را کہ دوست دارد یاد کند از آفت در امان باشد۔ عبد اللہ بن عمر را رضی اللہ تعالے عنہ پاے بلغزید گفت یا محمد صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم محفوظ از آفت ماند۔

جوہر ہر صباح و مسا ہفت بار بخواند الحمد للہ الذی خلق السموات والارض تا یعدلون از اول سورہ انعام و بر کف دست خود نفث کردہ بر ہمہ اعضاے خود مسح کند از جمیع آفات و اوجاع مامون و محفوظ گردد۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم بسم اللہ خیر الاسماء بسم اللہ رب الارض والسماء بسم اللہ الذی لا یضر مع اسمہ شئے فی الارض ولا فی السماء وہو السمیع العلیم ہر کہ پیش از طعام خوردن این دعا بخواند آن طعام ہیچ زیان ندارد اگر چہ زہر باشد۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم بسم اللہ علی نفسی ودینی بسم اللہ علی اہلی

و مالی و ولدی بسم اللہ علی ما اعطانی اللہ اللہ ربی لا اشرک بہ شیئا اللہ اکبر اللہ اکبر اللہ اکبر و اعز و اجل و اعظم مما اخاف و احذر عز جارک و جل ثناءک و لا الہ غیرک اللھم انی اعوذ بک من شر نفسی و من شر کل جبار شیطان مرید و من شر کل جبار عنید فان تولوا فقل حسبی اللہ لا الہ الا ہو علیہ توکلت و ہو رب العرش العظیم ان ولی اللہ الذی نزل الکتاب و ہو یتولی الصالحین ہر روز بعد نماز صبح ہفت بار بخواند و یکبار بہم آمدہ فارسی این دعا در حفظ و امان حضرت حق سبحانہ و تعالی باشد نہایت کثیر البرکت است و این دعای ست کہ اموختہ است آنرا سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم

بحضرت انس رضی اللہ تعالی عنہ

جوہر ہر کہ آیۃ الکرسی وقت خواب بخواند شیطان نزدیک او نیاید و مداومت بر تلاوت آیۃ الکرسی تا خالدون موجب دفع وساوس شیطانی و ہواجس دیوانی و مانع تصرف ایشانست و این از مجربات صحیحہ است

جوہر مروی بحضور سید عالم صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم یامد و التماس نمود کہ کدام دعا افضل ست فرمودند کہ از حضرت حق سبحانہ و تعالی بخواہ عفو و عافیت در دنیا و آخرت روز دوم آمد و یامد و باز ہمین سوال کرد ہمین جواب فرمودند پس ام بخواند بسم اللہ الرحمن الرحیم اللھم انی اسألک العفو و العافیۃ و المعافات فی الدنیا و الآخرۃ

جوہر ہر کہ بامید حاجتے نزد بادشاہ رود اول طہارت کامل کند و جامہ پاک بپوشد و دو رکعت نماز گذارد و بعد از سلام و قل رب ادخلنی مدخل صدق و اخرجنی مخرج صدق و اجعل لی من لدنک سلطانا نصیرا و قل جاء الحق و زہق الباطل ان الباطل کان زہوقا تا وقتیکہ بنظر بادشاہ در اید لا ینقطع بخواند۔

جوہر ہر کہ ہر شب سورہ والضحی پانزدہ بار وقت خفتن بقراءت خواند از خوابہای پریشان ایمن بود

جوہر ہر کہ بعد از فریضہ بامداد سورہ یٰسین بخواند تا شام در فرح و سرور بود و ہر کہ شام بخواند تا صباح در فرح و سرور بود۔

جوہر ہر کہ سورہ نوح بسیار بخواند ہر غمی و الم کہ داشتہ باشد زائل شود۔

جوہر ان لدینا انکالا و جحیما و طعاما ذا غصۃ و عذابا الیما فعصی فرعون الرسول فاخذناہ اخذا وبیلا بر چند قرص نان بنویسد و جمعی را کہ بر ایشان تہمت دزدی باشد بخواند آنکس دزد باشد

نان در گلوی او بند شود

جوہر احد رسد ضط عکل موھلا ہر کہ این اسما کتابت کند بست و نہم ماہ یا وقت خسوف یا کسوف بر صحیفہ سرب سیاہ و آنرا در زیر نگینے وضع کند و با خود دارد آن عقد اللسان باشد کہ زبان ہمہ عمازان و حاسدان و مفسدان و بد گویان از غیبت و بہتان و نمیمہ نسبت بحال آن کوتاہ کند و ہیچکس را قوت آن نباشد کہ در حضور و غیبت نکوہش وی کند

جوہر بدانکہ مداومت بر تلاوت معوذتین دافع وساوس شیطانی و مانع ہواجس نفسانی ست ہر کہ وقت خواب بخواند از جن و از وسوسہ ایشان ایمن ماند۔ و ہر کہ ہر صباح بسیار بخواند از شر ہر ذی شر سالم ماند و چشم زخم و سحر بر وی کار نکند

جوہر ہر کہ بر تلاوت سورۃ الناس مداومت نماید از ہمہ آفات سالم ماند و این سورہ افسون جمیع دردہاست

جوہر ہر کہ ہر روز بست و پنجبار بخواند استغفر اللہ العظیم الذی لا الہ الا ہو الحی القیوم الذی لا یموت و اتوب الیہ وبال و ولد و مکروہی نرسد

جوہر سورہ تغابن برائے حفظ ملک و مال ہفت بار بخوانند۔

جوہر سورہ لیل بجہت محافظت خود و مال خود ہشت بار بخواند و سورۃ الزخرف برای حفظ اطفال یکبار

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم ولکن فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم بر روز آدینہ نوشتہ در صندوق محمد و میان مال یا در خزینہ جناب خداوند تعالی او را برکت دہد و از آفتہا نگاہ دارد۔

جوہر ہر کہ از کسی خائف باشد این آیۃ خواندہ پیش او رود از دست و زبان او ایمن گردد اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم بسم اللہ الرحمن الرحیم عسی اللہ ان یجعل بینکم وبین الذین عادیتم منہم مودۃ ط واللہ غفور رحیم نصر من اللہ و فتح قریب و بشر المومنین و اگر کسے از دشمن بترسد بخواند بسم اللہ الرحمن الرحیم لا تخاف درکا ولا تخشی و بر خود بدمد از شر دشمنان ایمن شود و اگر ہمین آیہ را در میان دو گوش اسپ بستر تازیانہ بنویسد و در مصاف رود ہیچ دشمن بگرد او نرسد۔ ہر کہ وقت سوار شدن کشتی یکبار بسم اللہ مجریہا و مرسٰہا ان ربی لغفور رحیم و چون از کشتی بیرون آید بگوید رب انزلنی منزلا مبارکا و انت خیر المنزلین در بعضی اللہم انزلنا از غرق شدن در امان باشد۔

جوہر روایت کردہ اند بخاری در تاریخ خود از عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ تعالے عنہما کسی کہ بگوید ہنگامیکہ نہادہ شود طعام بسم اللہ خیر الاسماء فی الارض والسماء لا یضر مع اسمہ داء اللھم اجعل فیہ رحمۃ وشفاء ضرر نکند او را ہیچ چیز

جوہر ہر کہ سورہ قریش بخواند بر طعامیکہ بر سد ازان شفا یابد وران از جملہ وردہا۔

جوہر برائے دفع زہر گزیدہ عقرب گزیدہ را آیہ کریمہ بلا تسمیہ انہم یکیدون کیدا واکید کیدا ہفت مرتبہ بخواند واز چاقو یا شاخ درخت نیب بمقام گزیدہ از بالا فرود آرد و آیہ ملحقہ آیندہ ہرگز نخواند یعنی فمہل الکافرین امہلہم رویدا زیرا کہ زہر از خواندن آیہ آیندہ دفع نخواہد شد وتا وقتیکہ زہر دفع نشود آیۃ مذکورہ خواندہ عمل بالا کردہ باشند۔

جوہر ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم ہ در روز جمعہ بر قطعہ صدف نقش کند و در میان مال ومتاع خود نہد برکت پیدا شود واز ہمہ آفات در سفر وحضر محفوظ ماند۔

جوہر ان ولی اللہ الذی نزل الکتاب ہ وہو یتولی الصالحین ہ والذین تدعون من دونہ لا یستطیعون نصرکم ولا انفسہم ینصرون ہ وان تدعوہم الی الہدی لا یسمعوا وتراہم ینظرون الیک وہم لا یبصرون ہ خذ العفو وأمر بالعرف واعرض عن الجاہلین ہ وامانینغنک من الشیطن نزغ فاستعذ باللہ انہ سمیع علیم از سورہ اعراف ہر گراخوف قطاع الطریق باشد برین مداومت نماید۔

جوہر ہر کہ سورہ مجادلہ مداومت نماید از ہمہ طوارق وحوادث لیل ونہار در سفر محفوظ ومصئون باشد وچون کسی داعیہ سفر کند وسورہ والطور تلاوت نماید در ان سفر محروس ومحفوظ بود وہر کہ ابتدائے سفر ہفت بار سورہ تغابن بخواند مال ومتاع وے از تصرف دزدان سالم ماند۔

جوہر چون صحابہ اغنیا رضی اللہ تعالی عنہم بر سم تجارت بسفر می رفتند اگر در راہ دشمنی از قطاع الطریق یا سباع ضارہ پیش می آمد میخواندند اللھم احفظ امۃ محمد صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بالنصر والتائید بالمص ولمیعص وکہیعص وحمعسق ون والقرآن المجید ون والقلم وما یسطرون ضرر آن دشمن بایشان نمی رسید۔

جوہر فرمودند حضرت سید عالم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم کہ امان است

امت مرا از غرق شدن چون بر کشتی سوار شوند بگویند بسم اللہ مجریہا و مرسٰہا ان ربی لغفور الرحیم ہ از سورۂ ہود و ما قدروا اللہ حق قدرہٖ والارض جمیعا قبضتہ یوم القیٰمۃ والسمٰوات مطویّٰت بیمینہ ہ سبحانہ و تعالےٰ عما یشرکون ہ —

جوہر انا جعلنا فی اعناقہم اغلٰلا فہی الی الاذقان فہم مقمحون وجعلنا من بین ایدیہم سدا ومن خلفہم سدا فاغشیٰنہم فہم لا یبصرون ہ ہر کہ این آیات را نزدیک دزدی کہ بایدیگر خصومت کنند بخواند آنکہ ظالم بود مخذول گردد۔

جوہر ان کانت الا صیحۃ واحدۃ فاذا ہم حمدون ہ یکسرۃ علی العباد چون دشمن را در راہ ملاقات کند در پیش روی وی بخواند بعد ازان بگوید اللہ الغالب اللہ القادر مذل کل جبار عنید ناصر الحق حیث کان بہ الحول والقوۃ آن دشمن مہیب شکست و خوار گردد۔

جوہر سورۃ الطارق بجہت دفع دیو و پری مقابل آسیب زدہ سہ بار بخواند و دم کند۔

جوہر در خانہ کہ آسیب باشد سورۂ مزمل در آنجا یازدہ بار بر آب دم نمودہ در ہر جا کہ گوشہ خانہ بیندازد۔

جوہر معوذتین بجہت دفع سحر و وسواس خناس بعد نماز دیگر سہ بار مواظبت نماید۔

جوہر ہر کہ سورۃ الناس بنویسد و با خود دارد یا ہر شبی بخواند در خانہ ایمن بود از پریان و وسوسہ شیطان۔

جوہر برائے دیو و پری سورۃ الجن ہفت بار بخواند۔

جوہر ہر کہ بر تلاوت سورۂ مجادلہ مداومت نماید از شر آدمی و دیو و پری ایمن گردد۔

جوہر سورۃ الحجرات بنویسد و کسے کہ او را آسیب دیو باشد بہ بندد ایمن بود از شر شیطان و دیو نزدیک او نیاید و اگر بدیوار خانہ دیو نیاید و ایمن بود از جملہ خوفہا۔

جوہر ہر کہ سورۂ جمعہ بسیار خواند از وسوسہ دیوان و مزاحمت ایشان ایمن گردد و مداومت برین نیز مانع وساوس شیطانی است۔

جوہر سہ بار آیۃ الکرسی بخواند و سہ سہ بار چہار قل و چہل و یکبار یا حفیظ تحفظت بالحفظ والحفظ فی حفظ حفظک یا حفیظ و بر ہر دو کتف و بر کف دست دف زدہ بر تمام اعضا بمالد و این بہترین حصارہاست

جوہر اعتصمت باللہ ففروا الی اللہ وتوکلت علی اللہ وما نصر الا من عند اللہ وما توفیقی الا باللہ حسبی اللہ ما شاء اللہ لا قوۃ الا باللہ تحصنت بذی الملک والملکوت واعتصمت بذی العزۃ والجبروت وتوکلت علی الحی الذی لا یموت وحلت فی حرز اللہ وفی امان اللہ وفی حفظ اللہ من شر البریۃ اجمعین بحق کہیعص وبحق حمعسق ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم خواندہ بر ہر دو کتف و بر کف دست کف زدہ بر تمام اعضا بمالدہ ایمن حصار منقول ست از حضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالی وجہہ و مجرب ست

جوہر بدانکہ مراد بمعوذات کہ در حدیث شریف واقع ست کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم سیدہ ند نفس کریم خود را بمعوذات سورۃ الفلق وسورۃ الناس ست وبعضی سورۃ الکافرون وسورۃ اخلاص نیز مراد دارند یا ہر جا کہ در قرآن مجید آیات متضمن استعاذہ وارد شدہ مثل اعوذ بک من ہمزات الشیاطین و اعوذ بک رب ان یحضرون

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وقت خواندن سورۃ اخلاص وسورۃ الفلق وسورۃ الناس نیخواندند و در ہر دو دست مبارک خود می دمیدند و سیکردند بسر و دست مبارک تا آنجا کہ می توانستند و دست مبارک می رسید و ابتدا میکردند از سر روے وسینہ مبارک خود۔

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم میفرمایند کسی کہ بگوید بسم اللہ الذی لا یضر مع اسمہ شیء فی الارض ولا فی السماء وہو السمیع العلیم سہ بار وقت نماز نرسد او را ہیچ بلای ناگہانی تا آنکہ صبح کند و کسی کہ بگوید آنرا وقت صبح نرسد او را بلای ناگہانی تا شام کند و این رقیہ برائے ہر درد و بلا از مجربات صحیحہ است۔

جوہر ال م ص ر ک ہ ی ع ط س ح ق ن ہر کہ این چہارده حروف نورانی را بخواند حضرت خداوند تعالے او را در پناہ خود دارد و ایمن بود از حرق و غرق و سرق و از ہر بدے۔

جوہر ہر کہ وقت طلوع فجر سورۃ الفجر را پانزده بار بخواند تا طلوع فجر ثانی از آفتہا ایمن باشد

جوہر ہر کہ بر سورۃ القارعہ مداومت نماید در امان حضرت خداوند تعالے باشد۔

جوہر ہر کہ مداومت کند بر تلاوت سورۃ القیمہ در شب محفوظ باشد از تعرض شیاطین و ہر کہ مواظبت نماید در روز محفوظ باشد از قہر سلاطین۔

جوہر ہر کہ سورۂ بروج را تلاوت کند وقتیکہ بفراش آید آنشب تا صباح در امان حضرت خداوند تعالے باشد و ہر کہ این سورہ را خصوصًا واللہ من وراءہم محیط را تا آخر ہر روز سہ بار تلاوت کند و ہر شب سہ بار و بر اہل و عیال و خانمان و مال بدمنہ از آفات و تمایج محفوظ ماند

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم بر آب دم کند صاحب حمی بخورد شفا یابد۔

جوہر بنویسد بر سہ ورقہ لطیف بسم اللہ فرت بسم اللہ مرت بسم اللہ قلست، و ہر روز یک ورقہ در دہن بمیدارد و بآب فرو برد مجرب است برائے دفع حمی۔

جوہر سورہ جمعہ برائے دفع تپ میان عصر و مغرب سہ بار بخواند و بدمد۔

جوہر ربنا اکشف عنا العذاب انا مؤمنون ۵ بر سہ پارہ کاغذ بنویسد تمامۂ تپ بناشتا فرو برد تپ زائل شود۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم فلما تجلی ربہ للجبل جعلہ دکا و خر موسی صعقا صاحب تپ لرزہ بر تن بنویسد بخورد یا بر دست راست جبرئیل بنویسد بر دست چپ میکائیل و بر پیشانے عزرائیل و بر گردن اسرافیل۔

جوہر حضرت شیخ ابو المعالی احمد بن مظفر بن یونس بغدادی حنبلی رضی اللہ تعالے عنہم بخدمت شریف حضرت محبوب سبحانی قدس اللہ تعالیٰ سرہ المبارک عرض کردند یا سیدی پسر من از پانزدہ ماہ بعارضہ تپ گرفتار است ہر چند علاج میکنم دفع نمی شود فرمودند در گوش پسر خود بگو ای ام ملدم عبد القادر میگوید میفرماید کوچ کن از اینجا و بسوی محلہ رو و این پسر را مزاحم مشو حضرت ایشان ہمان ساعت پیغام آنحضرت بگوش پسر خود گفتند از آنوقت تپ زائل شد و بلدہ محلہ خبر رسید کہ اکثر مردم بآزار تپ گرفتار اند و آنجا آزار حمی محیط گردیدہ

جوہر سورۃ القارعہ بحمیت سازداری میان زن و شوی صد و ہفت بار بخواند۔

جوہر سورۂ جمعہ بحمیت اصلاح شدن میان زن و شوی ہفتاد و پنج بار بخواند و نرد بعضے پنج بار بخواند۔

جوہر ہر کہ سورۃ القارعہ بخواند نامہ اعمال او را بدست راست دہند و اگر مداومت نماید در امان حق تعالے باشد۔ و اگر بنویسد و با خود دارد اسباب وصول معیشت بر وے آسان باشد۔ و اگر بر طشتے بنویسد و بآب چاہ بشوید و در خانہ بپاشد ہوام بگریزد۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم واتبعوا ما تتلوا الشیاطین علی ملک سلیمان

تا حتے یقولا بیار و ابریشم و ہفت گرہ دہد و بر ہر گرہ ہفت بار بخواند و در گلو بند و تی بند گردد۔

جو ہر ہر کہ در شب وقت خواب این آیات بخواند بر وقت کہ خواہد بیدار شود ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات تا آخر سورہ کہف

جو ہر ہر کرا امرے عظیم و مہلکہ خطیر پیش آید صد و چہل بار سورہ مومن بر سبیل اتصال تلاوت کند و جز بضرورت اکل و شرب و طہارت بر نخیزد از ان مہلکہ بسلامت بیرون آید و ہر کہ بہ نیت خلاص از مہالک سہ بار سورہ احقاف بخواند بسلامت و عافیت از ان ورطہ بیرون آید

جو ہر سورہ والعصر بر مال یا بر چیزے کہ دفن کند بخواند حضرت خداوند تعالی آنرا از آفتہا نگاہدارد سورہ والعصر بر مال خواند و پنہان کند محفوظ ماند و اگر بر صاحب حمی بخواند شفا یابد و بجہت خرسندی و دفع علتہاے شکم دہ بار بخواند اگر سورہ والعصر کنان او آمرزیدہ شود ختم کار او بر خیر بود و روز قیامت با اہل خود باشد۔

جو ہر الحمد للہ الذی خلق السموات والارض وجعل الظلمت والنور ثم الذین کفروا بربہم یعدلون ۵ از اول سورہ انعام ہر صباح و مسا ہفت بار بخواند و بر کف دست خود دفت کردہ بر ہر اعضاے خود مسح کند از جمیع آفات و اوجاع مامون و محفوظ ماند

جو ہر سورہ النور بجہت دفع تہمت بست و یکبار بخواند۔

جو ہر مجوس بر تلاوت سورہ یٰسین یا سورہ والطور یا سورہ انفطار مداومت نماید یا سورہ اخلاص صد ہزار بار بخواند یا چہار ہزار بار بگوید یا غیاث المستغیثین اغثنی و یا ناصر المظلومین انصرنی

جو ہر سورہ والذاریات بجہت دفع قحط ہفتاد و پنج بار بخواند بجہت دفع قحط و ذاتی پیش ہشتاد و پنج بار بخواند و اگر نزد بیمارے بخواند شفا یابد و بنویسد و زن حامل با خود دارد فرزند پسر آسانی بزاید

جو ہر سورہ مائدہ برائے طلب باران ہفت بار بخواند۔

جو ہر اگر خواہد کہ در کشتی باران بیارد بر سل السماء علیکم مدرارا گاہ گاہ کم بامول و بنین و یجعل لکم جنت و یجعل لکم انہرا ۱۲ بر سفال آب نارسیدہ نوشتہ بنہ ارد۔

جو ہر سورہ والضحی برائے دفع باران زیان کار با شارہ انگشت بجانب باران بنویسد و برائے باز آمدن غائب دہ ہزار بار بخواند و اگر بعد نماز خفتن بر پہلو راست تکیہ کند و ہفت بار والضحی و الم نشرح بخواند و بخواب رود در شب اول یا دوم کسی را بخواب بیند کہ با او بگوید کہ عاقبت کار تو چون است

جوہر بدانکہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بیمار را عیادت میکردند
ومی نشستند نزد سر وی و دست مبارک می نہادند بر جبہہ وی وگاہے بر جائے درد وی می پرسیدند
حال او را کہ چگونہ است و میفرمودند بسم اللہ وعیادت بعد از سہ روز ست واز فعل آنحضرت ست
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم واحادیث در فضل عیادت بسیار ست وترک عیادت
در روز شنبہ خلاف سنت ست وبعضی گفتہ اند کہ عیادت مستحب ست در شتاد شب ووصیت در روز

جوہر لہ ما سکن فی اللیل والنہار وہو السمیع العلیم از سورۂ انعام بجہت تسکین
غضب وخشم واضطراب نافع است وقت ظہور این صفات بسیار خواند آن صفت از وی زائل شود

جوہر چون عامل معزول شود باید کہ بر تلاوت سورۃ القارعہ مداومت نماید زود بمقصود
رسد ومداومت سورہ یوسف نیز ہمین خاصیت دارد وسورۂ اخلاص نیز برائے ہمین
صد ہزار بار یا چہل ویک ہزار بار خوانند

جوہر نادعلیا مظہر العجائب تجدہ عونا لک فی النوائب کل ہم وغم سینجلی بنبوتک
یا محمد بولایتک یا علی یا علی یا علی سبب نزول این کلمات آنست کہ در غزاء تبوک چون
لشکر اسلام شکستہ شد حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم درمیان کشتگان نہان
گشتند جبرئیل علیہ السلام این کلمات آوردند وحضرت سید عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ
وسلم فرمودند کل ہم وغم سینجلی بنبوتک یا محمد وبولایتک یا علی یا علی یا علی ہنوز سہ نوبت
نفرمودہ بودند کہ جناب اسد اللہ الغالب حاضر شدند وبالشکر کفار محاربہ نمودند وبعضے را بقتل
آوردند وبعضے ہزیمت کردند ولشکر اسلام از کفار غنیمت بسیار گرفتند ودرین کلمات دو راز ہست
یکی مظہر العجائب بفتح میم وہا وبرین تقدیر بر معنی چنین باشد کہ ای محمد بجان علی کہ اظہار کنندہ
عجائب وغرائب ست وخواص این کلمات بسیار ست از انجملہ است کہ اگر کسی درمیان جمعے
گرفتار شدہ باشد ہفت بار بر خاک خواند وبجانب ایشان بدہد وہیچ ضرری بوی نتواند رسانید
واگر کسی را از دشمن خوف باشد ہر روز ہفتاد بار بخواند دشمن مقہور گردد واگر مسحور ہفت بار بر آب
چاہ بخواند وانان غسل کند وقدری ازان خورد سحر باطل شود ومریض ہفتاد بار بر آب باران
بخواند وبخورد وشفا یابد اگر کسے مغموم شود ہزار بار بخواند اگر بادشاہ بر کسی قہر کند آنکس ہفت بار
بخواند وچون در اید سہ بار آہستہ برابر او بخواند اگر در گوش رسول سہ بار بخواند مہمای ہمی کند وو
زود وساختہ گردد واگر در اول ساعت جمعہ چہل وہشت بار بخوانند بداند کہ سخن کند مجب او گردد اگر

کسے متہم شود ہر صباح چہل بار بخواند و برائے دفع بخوابے قبل از نماز جمعہ بست و پنج بار بخواند بخوابے از وے دفع شود و اگر ہر بامداد پیش از تکلم خود و یک بار بخواند غنے گردد و برائے دولت ہر بامداد صد بار بخواند و بجہت اتقیا و اعدا ہفتاد بار ہفتاد روز ہر روز صد بار برائے عقد اللسان اعداء روز ہر روز دہ بار و برائے تحصیل مرادات ہر روز بست و چہار بار و بجہت شفای امراض مزمنہ روز ہر روز ہفتاد بار و برائے چشم زخم و عقد اللسان سہ روز ہر روز بست بار و برائے کشف کنوز ہر روز ہفتاد بار و بجہت رویت حضرت سید عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم در مقام خود ہر شب سہ ہزار بار بجہت افتتاح ابواب قبول ہر روز پانصد بار در اسرار بروی بگشایند۔ برائے خلاص محبوس ہر روز شصت بار بجہت برآمدن مہمات ہر روز پانزدہ بار بجہت کشف کنوز و اسرار غیب چہل روز ہر روز شصت و ہفت بار و برائے قتل اعداء و دفع ایشان ہفت روز ہر روز ہفتاد بار بجہت دفع دشمن و شر او ہفت روز ہر روز ہفتاد بار برائے تحصیل علوم ہر روز نماز پیشین ہفتاد بار برائے مزید دولت و رفعت ہر روز شانزدہ بار برائے رفعت درجات و قبول سلاطین شش روز ہر روز صد بار برائے شوکت و وقار نزد خلق ہر روز دہ بار برائے بغض و عداوت میان دو شخص بست بار برائے اختلاف و عداوت جمعہ سی روز ہر روز بست و پنج بار و برائے مقہوری اعدا پنج روز صد بار برائے نجات و دفع خوف بست روز ہر روز پنجاہ بار برائے ذل اعدا شش روز ہر روز صد بار برائے دفع مکر و شمنان دہ روز ہر روز ہزار بار بخواند ——

جوہر ہر کہ سورۃ الاعلیٰ را بنویسد و با خود دارد ذہن وی صاف شود و قوت حافظہ بیفزاید۔

جوہر ہر کہ سورۂ فاتحہ بمشک خالص بر جام زجاجے بنویسد و بگلاب محو کردہ ہفت روز متصل بامداد ناشتا بیاشامد ذہن و ذکا و حافظہ وی بیفزاید۔

جوہر سورۂ الم نشرح بنویسد و در آب محو کند و بنوشد در حفظ مدد بیند۔

جوہر ہر کہ بر کف دست راست خود ہفت بار آیۃ الکرسی بنویسد بزعفران و ہر بار آنرا بزبان بلیسد حضرت خداوند تعالیٰ او را حفظ عطا فرماید کہ ہرچہ بشنود ہرگز فراموش نکند

جوہر لا تحرک بہ لسانک تا والعاقبۃ للمتقوی از سورۂ طٰہٰ بنویسد و با خود دارد فراموشی و ذہول زائل شود۔

جوہر برای زیادت حافظہ ہر روز سورۂ مزمل بخواند۔

جوہر سہ چیز حفظ را زیادہ میکند و بلغم را کم میکند و غم را از دل می برد اول تلاوت قرآن مجید دوم روزہ داشتن سوم مسواک کردن و شستن سر نیز زیادت میکند حفظ را و نا شستن آن و ریم گذاشتن ناقصان میکند و پنج چیز فراموشی آرد یکی سورہ موش دوم بول کردن مستقبل قبلہ سوم استادہ در آب بول کردن چہارم بول کردن بر جاکہ پنجم حرام خوردن

جوہر مداومت بر تلاوت لا تدرکہ الابصار و ہو یدرک الابصار ج و ہو اللطیف الخبیر از سورۂ انعام تسکین باد ہائے مخالف وہد چہ در بر و چہ در بحر۔

جوہر در سنت نماز دیگر سورۂ بروج بخواند از دنبل و نار و محفوظ ماند

جوہر در اول رکعت سنت بامداد سورۂ الم نشرح و در دوم سورۂ الفیل بخواند بواسیر دفع شود۔

جوہر حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ و اصحابہ وسلم بر مدوی گذشتند کہ نماز میکرد و میگفت اللھم لک الحمد لا الہ الا انت یا حنان یا منان یا بدیع السموات والارض یا ذا الجلال والاکرام فرمودند کہ پروردگار خود را بآن اسم اعظم یاد کردی کہ چون بوی می خوانند اجابت کند و چون سوال کنند عطا دہد

جوہر یا قدیم یا دائم یا فرد یا وتر یا واحد یا احد یا صمد در ہر دعا کہ این ہفت اسم باشند بشرف اجابت مقرون شود و بعضے میفرمایند کہ حضرت عیسی علی نبینا و آلہ علیہ السلام باین اسم مردہ زندہ میکردند و نزد بعضی آن اسم اینست یا حی یا قیوم یا دائم یا فرد و یا وتر یا احد یا صمد

جوہر ہر کہ وقت دعا ہفتاد بار بگوید یا بدیع دعای او مستجاب شود۔

جوہر السمیع البصیر چون باین توسل جوید و دعا کند اجابت شود۔

جوہر یا حنان یا منان یا بدیع السموات والارض یا ذا الجلال والاکرام برای اجابت دعوت مقرست و در ہر دعا کہ اللہ لا الہ الا ہو الحی القیوم عاجز اجابت مقرون گردد

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم یا قدیم یا دائم یا فرد یا وتر یا واحد یا احد یا صمد یا حی یا قیوم یا ذا الجلال والاکرام ہر کرا حاجتے بود بعد از فریضہ بامداد پیش از انکہ از معصلا بر خیزد و با کسی سخن گوید صد بار بخواند و دعا کند مستجاب شود و این از مجربات صحیحہ است۔

جوہر ہر کہ ہر روز سورۂ اخلاص باہ۱ اخلاص صد بار بخواند و بر خود بدمد غنی گردد۔

جوہر ہر کہ وقت خفتن ہفت بار سورۂ اخلاص خواندہ بمرگان بخشد حضرت خداوند تعالے او را غنے گرداند۔

جوہر سورۃ القدر و سورۃ الکافرون و سورۃ الاخلاص ہر واحدہ ده بار بخواند و بر ماء طاہر بدمد و بپاشد بدان آب پارچہ جدید را مادام کہ لابس او باشد در عیش بسیار بود و اگر تنہا سورۂ قدر را سی و شش بار بر آب بخواند و ازان بر ثوب جدید ریزد وسعت رزق گردد مادام کہ آن ثوب بر و باشد

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم حتی اذا اتوا علی واد النمل الی قالت نملۃ یا ایہا النمل ادخلوا مساکنکم لا یحطمنکم سلیمن وجنودہ لا وہم لا یشعرون بر آب بخواند و در خانہ مور چہ بریزد ہمہ از انجا بروند

جوہر صاحب فوائد الفواد قدس سرہ میفرمایند کہ یکی بیاید و برای انتظام احوال خویش استمدادی کرد حضرت سلطان المشائخ قدسنا اللہ تعالی بہر کہ تم فرمودند کہ برای دفع تنگی معیشت ہر شبی سورۂ جمعہ باید خواند بعد ازان فرمودند کہ وقتی مرا حضرت شیخ الاسلام فرید الدین فرمودند کہ باید کہ تو و جملہ یاران صد ہزار بار سورۂ فاتحہ بخوانید و یعنی بیاران برسان و موزع کن من بیاران رسانیدم و بر ہر کسے توزیع کردم ہر یکی بمقداری قبول کرد یکی پنجہزار بار یکی کمتر یکی بیشتر من وہ ہزار بار خواندم در چند روز ختم کردہ بقیاس یک ہفتہ یا کم و بیش آن ختم تمام شدہ عرضداشت کردم کہ ایشان در حال مرض بود فرمودند کہ خیر پیش ازان بود تا حضرت ایشان را بجناب خداوند تعالے چہ در خواست بود۔

جوہر اللہم اکفنی بحلالک عن حرامک و اغننی بفضلک عمن سواک برای ادائے دین نہایت مفید۔ اگر بعد نماز جمعہ بخواند اللہم یا غنی یا حمید یا مبدی یا معید یا رحیم یا ودود اغننی بحلالک عن حرامک و بطاعتک عن معصیتک و اکفنی بفضلک عمن سواک خواننده غنی گردد و دین او ادا شود

جوہر در خانہ کہ سورۂ ق را ہر روز تلاوت کنند صاحب آن خانہ دائم بدولت سعادت و عزت و کرامت بود و از نکبت و ذلت محفوظ ماند و بجہت افزونی دولت در ہر شب جمعہ سہ بار خوانند۔

جوہر ہر کہ آیۃ الکرسی بعد از ہر فرض نماز بخواند غنی گردد و ہر کہ آنرا بنویسد و در خانہ نہد رزق

بروی فراخ گردد و چون از خانه بیرون آید آیة الکرسی بخواند و چون باز گردد در خانه آیة الکرسی بخواند
در حفظ جناب حق سبحانه و تعالے باشد دور گردد فقر او

جوہر در حدیث ست کسی کہ گوید لاحول ولاقوة الا باللہ العلی العظیم ہر روز صد بار
نرسد او را فقر ہرگز و نیز آمده است کسی کہ درنگ کند بروی رزق باید کہ بسیار گوید لاحول ولاقوة
الا باللہ العلی العظیم

جوہر روایت ست از ابن عمر رضی اللہ تعالی عنہم کہ آمد مردی نزد حضرت سرور عالم صلی اللہ
تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم والتماس نمود کہ پشت داد و روی گردانید دنیا از من فرمودند کہ بگو نزد
طلوع فجر سبحان اللہ وبحمدہ سبحان اللہ العظیم وبحمدہ استغفر اللہ صد بار و این را در سلسلہ
کبرویہ میان نماز سنت و فرض فجر می خوانند

جوہر روز سہ شنبہ و چہار شنبہ و پنجشنبہ روزہ دارد چون صبح جمعہ شود در اول وقت نماز گذارد
و بعد از سلام پیش از آنکہ بشغلی از اشغال پردازد چہ قولے و چہ فعلی بذکر یاحی یا قیوم قیام نماید
و متصل بخواند تا وقتیکہ آفتاب طلوع کند و بی آنکہ در میان ساکت شود یا مکثی کند در عقب آن
ذکر در اول طلوع آفتاب برکاغذ بنویسد یاحی یا قیوم و ببرجور لائق داشتہ در ہم پیچد و با خود
دارد عجائب مشاہدہ کند از برکت و جمعیت و وسعت رزق و این دو اسم را لوحی ست ۶ در ۶
اگر حامل آن شود عمل وی اتم و اکمل بود و در حمل این لوح خواص بسیار ست چنانکہ در تذکار
آن مثل دفع قساوت قلب و رفع احتیاج با بناے جنس و خلاص از فقر و فاقہ و غیر آن و لوح اینست

لوح

ح ۱۰	ی ۱۰	ی ۱۰	ق ۱۰۰	ی ۱۰	م ۴۰
ی ۱۰	ی ۱۰	ح ۸	م ۴۰	ق ۱۰۰	ی ۱۰
ق ۱۰۰	م ۴۰	ی ۱۰	و ۶	ح ۸	ی ۱۰
م ۴۰	و ۶	ی ۱۰	ق ۱۰۰	ی ۱۰	ح ۸
ی ۱۰	ح ۸	و ۶	ی ۱۰	م ۴۰	ق ۱۰۰
ح ۸	ق ۱۰۰	م ۴۰	ح ۸	ی ۱۰	و ۶

جوہر المغنی ہر کہ ہر روز یکہزار و صد بار بخواند یا یکہزار و دو صد و شست و ہفت بار تو انگر

وبی نیاز گردد واین اسم را لوحی ست مربع ہر کہ حامل آن شود و مداومت کند برین اسم بعدد مجمل یا مفصل زود تر غنی گردد و لوح اینست

لوح

ع ۷۰	ن ۵۰	غ ۱۰۰۰	م ۴۰
۱۱	۴۹	۳۹	۱۰۰۱
۹۹۰	۳۸	۱۲	۵۲
۵۱	۱۳	۹۹۹	۱۳۷

و ہر کرا از خلق نومیدی باشد تا دہ جمعہ ہر روز دہ ہزار بار بخواند از خلق بے نیاز گردد —

جوہر شروط دعوت اکل حلال وصدق مقال وحضور قلب وعجز وخضوع وبکا واخلاص و کسوت متدال وعنایت اوقات صالحہ چون وقت افطار وسحر ورقت قلب وبعد اداے فرائض و درمیان سنت فجر وفرض آن وبعد صلوۃ جمعہ تا غروب ورروز عرفہ ونصف شعبان وعیدین ورمضان وبعد تلاوت قرآن مجید ونزد نزول مطر ونزد فرض ومجالس علما دین وجماعۃ مسلمین وغیبت مدعو ل ونزد دعاء مظلوم ونزد دعاء والدین ومناسک الحج وما بینہما وبسط ہر دو دست وانفراج انگشتان ورفع ہر دو دست تا ابط ظاہر شود وباز واز دست کشادہ گردد وتہی گاہ از بادہ وخفض سر در سجدہ وغیر آن وترک معانی دعا وابتدا وختم بر درود وعدم ملال از عدم سرعت اجابت وتکرار دعا بالغا مابلغ وتجدید توبہ واستغفار نزد دعا واولے طہارت کاملہ یعنی تبلیث ومسواک واستیعاب وصوم وصلوۃ نفل وتقدیم فعل خیر چون صدقہ ومانند آن واستقبال قبلہ واحتیاط درین کہ ایذا نہ رسانی بے وجہ وترک حیوانات جمالی وجلالی وترک اشیاء نتنہ چون بصل وفوم وکراث وخلوت مظلمہ بعیدہ از اصوات ناس وخلو معدہ از امتلا ومحافظت اوقات کہ تعلق بنجوم دارند وساعات معینہ ونجو رات وعدم تجاوز باوفاط وتفاوت از عدد معین کہ امدہ وکشف راس وقت دعا واستعمال عطریات وستر عورات و عدم حضور منکر وعدم شعور شغل بغیر وتہذیب اخلاق ظاہرہ واشعار ظالم بتصریح یا بکنایہ قبل از دعا وبدرو بہ نیت آنکہ شاید ترک کند وبعد دعا کلمہ یا عجیب سہ بار یا یکبار مرفع

جوہر ارباب تحقیق میفرمایند کہ طالب پیش از شغل باعمال ملازمت استاد کامل اختیار کند وتلقین واجازت وی در اعمال شروع نماید وحسب المقدور بہ ملاحظہ شرائط ورعایت آداب سعی جمیل بتقدیم رساند تا نتیجہ تامہ وفائدہ کاملہ مترتب بی اجازت وتلقین استاد کامل

شروع نکند تا آنکہ جمیع شرائط وضوا بطرا کما ینبغی رعایت کردہ باشد ہیچ خاصیت و منفعت متفرع نگردد

از نیجت گفتہ اند سخت است و باید الحکی کار

جوہر صاحب دعوت را شریعت و شرائط نگاہداشتن واجب ست و اعراض از سفیہان و غمازان و دروغ گویان و حاسدان و فاسقان و منکران و اسرار دعوت پیش نامحرمان خصوصاً نکہ کودکان و زنان و غلامان و کنیزکان نگوید اگر بیگانہ بر احوال صاحب دعوت مطلع گردد دعوت او مقرون باجابت نشود و آنچہ از سرا پردۂ غیب جلوہ گر شود مخفی دارد و الا بیم رجعت و ہلاکت باشد و ہر چند کہ عجائب بیند ماتفت نشود و از ظاہر شدن اشکال ارواح نترسد اگر آنہا رعجیب و غریب از صاحب دعوت ظاہر شوند مغرور نشود و الا بیم رجعت و ہلاکت است و اعتقاد درست دارد و در دعوت بہوای نفس مشغول نگردد و از اختلاط و تکلم دنیوی محترز و متجنب باشد

جوہر عامل در وقت مشغولی باعمال خلوت و عزلت اختیار کند و ترک اختلاط اہل رسم و عادت نماید خصوصاً عوام و نسا و اطفال و اصحاب عقول ناقصہ و در خلوت ہمیشہ متوجہ قبلہ نشیند چہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم در حین دعا روی بقبلہ می آوردند و متوجہ کعبہ می نشستند و دستہائے مبارک بدعا می برداشتند و چون دعا تمام میکردند بر روی کف دست مبارک بروی مقدس فرو می آوردند و در حین توجہ بقبلہ وقتی کہ بطریق کلامی عمل کند مربع نشیند اکثر علماء این فن بر انند کہ در قرأت دعا و تلاوت قرآن بر وضع مربع نشستن در حصول نتائج انفع است و بعضی دیگر اکابر دوزانو نشستن اختیار کردہ اند و مربع نشستن میان فریضہ بامداد و طلوع آفتاب مخصوص شناختہ و بعضی گفتہ کہ صاحب خلوت باید کہ ہمیشہ در حالت جلوس بر سیات معہود تشہد نشیند و تصور کند کہ حاضر خداوندی ست و رسول آنجا حاضر اند

جوہر چون عامل آغاز تلاوت کند دل خود را حاضر گرداند و ہر چہ بزبان گوید معنی آن بدل اندیشد و چیز دیگر بخاطر نیاورد و این وقتی ست کہ عالم باشد بمعنی آنچہ میخواند و اگر عالم نبود باید کہ در تلاوت قرآن مجید اندیشہ کند کہ این کلام حضرت خداوند تعالے ست و در تکرار اسماء جناب الہی ملاحظہ نماید کہ ذکر صفات کمال او سبحانہ است و در قرارت دعوات اندیشہ کند کہ مناجات و رفع حاجات ست در حضرت رفیع الدرجات و اگر زبان وی با سماء و آیات جاری بود و دل از معانی آن غافل ہیچ فائدہ مترتب نشود و اوقات ضائع کردہ باشد بلکہ در بعضی عمل خوف رجعت بود و بعضی از اکابر قلب قاسی را سیفر مایند کہ در اثنا ذکر از مفہوم آن غافل

وذہل باشد۔

جوہر وقت قرارت باید کہ ہر حرف وکلمہ کہ بر زبان راند ملاحظہ تجوید آن کند یعنی ہر حرفی را از مخرج خود ادا کند چہ بسیار بود کہ بواسطہ قرب مخرج دریکے از کلمات حرفی را از غیر مخرج وے ادا کند وبدان سبب تغیر تمام بمعنی کلمہ راہ یابد عمل بفائدہ نشود بلکہ نتیجہ بعکس دہد۔

جوہر باید کہ رعایت ترتیل را در تلاوت واجب داند۔ ترتیل آن بود کہ کلمات را حرف بحرف روشن وظاہر ادا کند بی سرعت تا کلمات والفاظ شکستہ نشود کہ از شکست لفظ شکست بمعنی راہ یابد وحضرت امیر المومنین اسد اللہ الغالب کرم اللہ تعالےٰ وجہہ میفرمایند کہ ترتیل حفظ وقوف ست وادای حروف

جوہر عامل را باید کہ در اثنار تلاوت آواز خود را فرود آورد میان نرم خواندن و بلند خواندن ودر خبر صحیح آمدہ کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم از سفر مراجعت فرمودہ بمدینہ منورہ تشریف می آوردند چون نظر صحابہ کرام بر سواد شہر افتاد بآواز بلند تکبیر گفتند آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند کہ اے مردمان شما کسی را میخوانید کہ اصم نیست بلکہ کسی را میخوانید کہ سمیع ست ونزدیکتر ست بشما از رگ گردن بہ شما۔

جوہر تلاوت دو قسم ست حصری واطلاقی حصری آنست کہ نصاب قرأت معین کردہ باشند بعدد ے خاص تا عدد قرأت بدان نصاب نرسد فائدہ ونتیجہ بران مترتب نگردد واگر ازان نصاب گذرد ہم خاصیت واثر متفرع نشود چنانکہ کسی را بگنجے نشان دادہ باشند کہ از فلان موضع مثلاً چہل گام بفلان جانب رود بسر گنجے رسد پس اگر وے تقصیرے کردہ سی گام بردارد یا غلو کردہ پنجاہ گام برود ہر گز بمقصد نرسد وقسم حصری در ایصال منافع از قسم اطلاقی اتم واکمل ست چہ خواص عدد وآثار منافع آن از تکلف شرح وبیان مستغنی ست وتلاوت اطلاقی آنست کہ قرأت بعددی خاص اختصاص نیافتہ باشد بلکہ لاعلی التعین چندانکہ خواہند بخوانند و منفی نماند کہ مآل قسم اطلاقی نیز از روی حقیقت بحصری باز میگردد زیرا کہ درین قسم نیز وقتے کہ اثر عمل مترتب شود ہر آئینہ عدد آن بحدی معین رسیدہ باشد واین حد معین را غیر حضرت خداوند تعالےٰ کسی نمی داند مگر بہ تعلیم والہام او سبحانہ ودر تلاوت اطلاقی روا بود کہ عند الضرورت ودر اثنار سخن اعنی گوید بخلاف قسم حصری کہ بہیچ وجہ دران میان سخن گفتن جائز نہ بود نہ بضرورت ونہ بغیر ضرورت واگر بے اختیار اتفاق افتد آن عمل باطل شود وور عمل خیر ہیچ اثر

مترتب نشود و در عمل شرعیت بود

جوہر قبل از افتتاح عمل خواہ در طریق کلامی و خواہ در طریق کتابی بخورات مناسب آن عمل بکار برد کہ بر ہر عملی روزی از ایام اسابیع و بہای ہر کوکبے از سبعہ سیارہ بخورے خاص مقرر ست کہ دران روز کہ تعلق بدان کوکب دارد باید سوخت و اگرچہ اہتمام بلیغ در بخور سوختن منصوص باعمال تسخیرات جن و کوکب ست اما در جمیع اعمال خیر سوختن عود و عنبر و عطر ہائے خوشبو بکار داشتن مناسب ست و در جمیع اعمال شر سوختن کندر و سندروس و دارو ہائے گران بہا بر آتش نہادن لائق ست و در اعمال کتابی اگر از قبیل بطنیات ست بعد از اتمام بر بخورات خوشبو باید داشت پس در ہم پیچید و دیگر نباید کشاد و اگر از جنس قہریات ست بعد از اتمام بر بخورات بد بو باید داشت پس در ہم باید پیچید۔

جوہر عامل را باید کہ وقت قرأت ہر حرف و کلمہ کہ بر زبان راند ملاحظہ تجوید آن کند یعنی ہر حرفی را از مخرج خود ادا کند و یکی از شرائط عمل در طریق کلامی ترک سجع و تکلف است در عبارات دعوات و مناجات در مقامے کہ خشوع و خضوع و تضرع و نیاز مطلوب است تکلف در سجع و عبارت بغایت نامرغوب ست و تضرع منافی تکلف است و عامل ترک تفیق و تشدق کند تفیق کنایت از توسعت در کلام بنا بر اظہار فصاحت و دعوے بلاغت پس عامل در حین مناجات و عرض حاجات دعا و مدعا خود را بایدک عبارتی دلپذیر ادا نماید و از تطویل کلام و تفصیل مرام اجتناب نماید کہ بہترین کلام آن بود کہ الفاظ آن کم باشد و دلالت بر معنی بسیار و تشدق عبارت از لب و دہان کثرت رات کردنست در حین تلاوت و تکلم چنانچہ بعضی قرا بہ مبالغہ در تجوید و اہتمام در ادای حروف از مخارج آن بلب و دہان حرکات کنند و آنحضرت مشددقین را مذمت فرمودہ و عامل بعد اتمام تلاوت حروف و اسماء و آیات و سورہ و دعوات نفسی نرم در دمد و کیفیتش چنانست کہ از مخرج ثار مثلث باضم شفتین بر وجہی کہ در حین تلفظ حروف واوی باشد نفسی نرم در دمد و از حضرت رسالت صلعم بر ین وجہ مرویست و در احادیث صحیحہ ثابت شدہ کہ آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم حین مرض اہل بیت را نفث میفرمودند بالمعوذات

جوہر بر عامل واجب ست کہ در حین تلاوت منزوی و منقطع بود از خلق و تا عمل باتمام نرسد قدم از خلوت بیرون ننہد مگر بضرورت اکل و شرب و وضو و طہارت و سعت خانہ الفقیر

که برپای تواند ایستاد و نماز تواند کرد و زیاده بران نشاید و آن خانه یک در داشته باشد و دو دری روزنه دیگر نبود که باد و روشنی در آنجا راید و آنخانه از مردم و نوغای خلق دور بود و چون قصد این خلوت نهد بگوید رب ادخلنی مدخل صدق و اخرجنی مخرج صدق و اجعل لی من لدنک سلطانا نصیرا و چون قدم برعتبه نهد بگوید بسم الله و بالله و الحمد لله و الصلوٰة و السلام علی رسول الله اللهم اغفرلی و افتح لی ابواب رحمتک پس دو رکعت نماز گذارد و پیش از شروع در عمل از خشوع و خضوع در اول بعد از فاتحه بخواند و من یعمل سوءا او یظلم نفسه ثم یستغفر الله یجد الله غفورا رحیما و در دوم ربنا علیک توکلنا و الیک انبنا و الیک المصیر بعد از ان در عمل و تلاوت شروع کند

جوہر عامل در حین کتابت آنکه [illegible] خطی و بیات رقمی تا خطوط و اوتار و اقلام و اشکال حروف بر طبق وضع اصلی خود واقع شود و نقصان بصورت حروف و بیات ارقام و اشکال راه نیابد یا چیزی بر وضع اصلی نیفزاید که به برده در حصول نتیجه مضرت و مقصود ازین تاکید و مبالغه توجه نفس است بشغل آنچه کتابت اثر و خاصیت کلی بران متفرع است

جوہر عامل در وقت کتابت بسبب خیال و اندیشه بشغل کتابت و تسطیر خطوط و تحریر ارقام مشغول باشد و از ان غافل و ذاهل نگردد و اگر دران حین اندیشه و خیال دیگر مصروف امر دیگر است دست وی حرکت میکند و قلم بطریق عادت جاری میشود و لیکن دل بان همزاد هر چند چشم بران داشته و نظر بران گماشته هیچ فائده مترتب نشود و در اعمال قهریه خوف رجعت است

جوہر چون کتابت عملی تمام شود اگر از اعمال لطیفه است و شرط وی آنست که آنرا در خانه ضبط کنند باید که بعد از آنکه بر بخور داشته باشد در شیشه نو سفید پاکیزه یا سبز روشن کنند و اگر از اعمال قهریه است در شیشه نو که نمک تیره دارد بنهند و سر آنرا بموم و کرباس نو ضبط کرده بر طاقی بلند نهند که دست نسا و اطفال بآن نرسد و اصلا آنرا نگشاید تا مقصود حاصل شود و چون کتابت بانجام رسد و شرط وی آن بود که آنرا در زمین دفن کنند باید که معمول را بعد از انکه بر بخور داشته باشد در کوزه فخاری نهند و سر آنرا محکم بندد و اگر از اعمال لطیفه باشد در موضع پاکیزه روشن چون مساجد معموره و منازل نورانی و حوالی انهار جاریه و باغات دفن کنند و اگر از اعمال قهریه است در مواضع خراب و منازل تاریک مثل مقابر قدیمه و غیره آن از ویرانه نامدنون سازند بشرطیکه آن موضع از نجاسات و قاذورات پاک بود و چون بر طرفی کتابت کنند و شرط

آن بود که آنرا با بے یارہ غنی محو کند باید که آن آب اگر آشامیدنیست از باران یا چشمه
نو ضبط کرده و اگر میسر نباشد آب زلال شیرین از جوی بزرگ جاری گیرد و اگر پاشیدنی است
آب شور پاک نیز جائز است بلکه در اعمال قهریه اولی ست و اگر مکتوب از قبیل دعوات و اسما
و آیات ست آنرا جائے بیاشد که زمین وی پاک بود و ریگ زیر نبود بلکه دیوار یا زمین
خانه باشد یا بر زمین پاک و طیب و اگر مکتوب بروغن محو کند برای مالیدن بدن و مهره و امثال
آنرا در شیشه نو کند که روی تنگ باشد نبود و سر آنرا همیشه بسته دارد و هر وقت که باشد

جزو بقیه فی ورقه ناشاید

چون عمل کند بر اوراق و صفائح و نواتیم با تمام
نگاهدارد اول اوراق و صور را و آنچه قابل تبدیل ست بعد
تا بدانکه آن مغطا و مغلیب شود فی الحال
پاک تبدیل دهد و در خرقه پاکیزه و نو و با خود نگاه دارد
گریبان جانب بیرونی دوزند و دائم
باطاقیه و جامه را از تن دور ساخته و اینده
و اگر آن معمول چهار قام
دور انگشت

جوهر هر که بر لوح ذهب نقش کند حرف طا
ط ط ط

جوہر عامل را باید کہ پیش از شروع در عمل وضو کامل سازد و اگر غسل کند اولیٰ بود با بہ سرد و یا با بہ گرم و بدن را ہمیشہ از اوساخ و نجاسات پاک دارد و در حین عمل جامہ پاک خوشبوے بپوشد و لباس از وجہ حلال بود و اگر یک رشتہ در آن نہ از وجہ حلال دوختہ باشد دعاء عامل و آن لباس مستجاب نشود و منزلے کہ دران بعمل شغل گیرد از خس و خاشاک و نجاسات و روایح کریہہ پاک باید و ہیچ چیز از متاع خانہ و مصالح مطبخ و غیر آن در آنجا نہ نشاید و اولیٰ آنکہ در اکثر اوقات خصوصاً در زمان عمل بخورات مطیب و معطر باشد

جوہر بدانکہ توجہ تام بشغل اعمال از اعظم شرائط ست عامل را باید کہ در ارتکاب عملی کہ برائے جز منفعت ست نظر باستحقاق محتاج کند اعم از آنکہ محتاج خود بود یا دیگری و در ارتکاب عملی کہ برائے دفع مضرت ست ملاحظہ حقیقت مظلوم نماید اعم از آنکہ مظلوم خود باشد یا دیگرے و اگر در ان حق بجانب مظلوم نباشد ہر چند بحسب ظاہر ظلم نماید دفع آن موجب وبال و نکال عامل خواہد بود

جوہر ہر اسم را چون عدد گیری و آنرا بیفزائے تا سہ حصہ مجموع مربع شود مثلاً دو در دو عدد واست ست و بیفزائے سہ حصہ بریں لست کہ مجموعہ ہشت تا دشود ہر روز ہشتا دبار یا ہشتا در روز بانرا دیگر بخوانی البتہ اثر ظاہر شود۔

جوہر بدانکہ رعایت وتر در ہمہ چیز عادت شریف آنحضرت بود صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم و فرمودند ان اللہ وتر یحب الوتر۔

جوہر ارباب تحقیق میفرمایند کہ طالب باجازت و تلقین استاد کامل در اعمال شروع نماید والا ہیچ منفعت متفرع نگردد و اگرچہ جمیع شرائط را رعایت کردہ باشد

جوہر عامل را باید کہ در جمیع اعمال کلامی و کتابی افتتاح و اختتام بذکر و تسبیح و صلوٰۃ کند ہرگاہ کہ حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم دعا میکردند اول میفرمودند سبحان ربی العلی الاعلی الوہاب و میفرمودند کہ چون از حضرت خداوند تعالےٰ حاجتی خواہد اول بر من صلوٰۃ فرستد و محققین میفرمایند کہ چون از خداوند تعالیٰ سوال کنی ابتدا بالصلوٰۃ کن پس حاجت خود را عرضہ داری و بعد از ان ختم بر صلوٰۃ کن کہ حضرت حق تعالےٰ بی شبہہ صلوٰۃ را قبول میکنند و از کرم جناب خداوندی نزود کہ سہ حاجت عرضہ کند اول و آخر را قبول نماید و آنچہ درمیان بود بگذارد

جوہر بدانکہ از شرائط کلیہ در اعمال ارتکاب ریاضات و مجاہدات ست و ریاضت دو قسم

یکی ریاضت بحسب ظاہر از تشبث باعمال ظاہری مثل صیام ایام وقیام لیالی وترک فضول کلام وطعام ومنام وعزلت از صحبت خواص وعوام وامثال آن ودیگرے ریاضت بحسب باطن از توسل باعمال باطن مثل نفی خواطر وتصفیہ محل از شواغل وتخلق باخلاق ربانی وتنزہ از صفات نفسانی وشیطانی تا در وقت شغل باعمال لطیفہ بمقتضای نفس وہوا در معاصی وشہوات شروع نکند ودر زمان مشغولی باعمال قہریہ از روی غضب ونفسانیت در عداوت وخشمنی خلق خوض ننماید بلکہ اعمال قہریہ را مرتکب نشود الا برای دفع ظالمے کہ عامۂ خلائق از دست وزبان او بجان باشند واز قول وفعل او مضطر واگر کسی بخلاف این عمل کند وہوای نفس ومقتضای طبع در اعمال خیر وشر شروع نماید وبال عظیم ونکال جسیم بران متفرع شود ودر جبت کلی نمودہ نفس ومال واہل وعیال وسی تلف شوند وزیان وہ دنیا وآخرت گردد

جوہر عامل در خلوت بر زمین بی فرش نشیند واگر فرش باشد مثل بوریا وحصیر وبرابر قبلہ بر سہ سات قعود تشہد خصوصاً در وقت فراغت از شغل واگر در حین عمل مربع نشیند اولے بود بمذہب جمعی ودر خلوت غیر وی ہیچکس نبود وہیچ حیوانے کہ منع وی ممکن بود بآنجا نرسد ودر خلوت غیر ذکر ونماز وتلاوت وآنچہ در عمل مقرر شدہ امری دیگر از وی صادر نشود از اقوال وافعال اصلی کہ در عمل ہیچ دخل ندارد وور آنجا پہلو بر زمین ننہد وخواب نکند مگر بے اختیار در حین غلبہ خواب ودر آنجا چیزی نخورد ونیاشامد وہمیشہ باوضو بود واگر در حین جلوس از کثرت تکرار ذکر وتلاوت کلالی وملالے عارض شود ویا چشم وی بخواب گرم شود تجدید وضو کند وجز بر سر عمل نرود

جوہر در اجابت دعا آنچنی را اثر عظیم ست کہ وقت خواندن بخیال گذارد کہ من پیش مالکے حاضرم کہ در بیرامد مقصود من اورا قدرت تمام است اگر نتواند انقدر واجب ست کہ مقصود خود را از خاطر رفتن ندہد۔ ہر وظیفہ یا نماز کہ بفوض خاص تا ایام محدود خواندہ شود در ان ایام از ترک حیوانات امید اجابت قوی ست ودر ترک حیوانات داخل ست گوشت ماہی شیر دوغ روغن زرد وآن چیزہا کہ اشیاء مسبوقہ الذکر بدان آمیختہ باشند اینہا را از اکل وشرب متروک کند۔ بر عامل لازم ست کہ آنچنان ترک حیوانات نتواند کرد کند لابد ست کہ از گوشت گاو ماہی انگوزہ پیاز خام سیر خام پرہیز کند زیرا کہ از خوردن این چیزہا نقصان در تاثیر اوراد ی اید۔ بر اسی خواندن تعیین وقت ومکان از واجبات ست واختلاف وقت بے عذر جائز نیست مگر در اختلاف مکان اینقدر جائز ست کہ بر ہمین یک مصلی نخواہد

ہر جا کہ اتفاق افتد

جوہر عامل پیش از شروع و بعد ازان چند روز خود را از لقمہ شبہ نگاہ دارد کہ کدورت او ظلمت یک لقمہ بے وجہ تا چہل روز در باطن می ماند و ضمیر را کدر میدارد و با کدورت باطن دعا و تلاوت را سہیج اثر نخواہد بود و بروایت صحیح ثابت شدہ کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند کہ پاک و طیب گردان خوردنی خود را تا مستجاب شود دعای تو و بصحت پیوستہ کہ دعا فروبستہ می شود از رفتن باسمان بسبب سوء طعمہ و ہر چند کہ لقمہ حلال بود باید کہ در تقلیل اکل آن کوشد چہ بسیار خوردن طعام حواس و ادراکات را کلال و ملال پیدا میکند و آن موجب کسالت و کدورت و غلبہ خواب می شود پس در روز عمل روزہ دار بود کہ روزہ را در اجابت دعوات و حصول مرادات مدخل تمام ست و در اخبار وارد شدہ کہ دعاء روزہ دار مردود نمی شود و باید کہ قبل از شروع در عمل تصدق کند کہ آنرا در انجاح مرامات اثر کلی ست

جوہر چون مرتکب عملی شود از اعمال کلی کہ دران اہتمام بلیغ داشتہ باشد ترک اکل حیوانی کند از لحوم و شحوم و آنچہ از حیوانات حاصل شود مثل شیر و روغن و بیضہ و غیر آن و اگر بطعام ہر سہ احتیاج افتد بدہن السمسم اکتفا کند کہ آنرا با برنج یا ماش و امثال آن بیامیزد و در اثناء عمل خواہ کلامی و خواہ کتابی خصوصاً کلامی از تناول سیر و پیاز و گندنای خام و ہر چہ بوی ناخوش دارد بکلی پرہیز و چہ ملائکہ بغایت ازان متاذی می شوند و ارواح علوی و سفلی متنفر و امداد اعانت ایشان بدان واسطہ از عامل منقطع می شود و در احادیث صحیحہ وارد شدہ کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمودند چون کسی ازین چیزہا خورد باید کہ آن روز بمسجد حاضر نشود کہ ملائکہ از بوی ناخوش کراہیت دارند و اگر کسی کہ از دہن بوی آید متنفر و متوحش می شوند۔

جوہر بتث یحذر شخص طغف قنی ہر کہ این اسماء را روز یکشنبہ وقت طلوع آفتاب بمشک و زعفران و گلاب نویسد و در زیر سر نماز نہد و این کلمات را بالحاح بگوید یا متکلم یا معجل یا معجل یا مستجر یا مستجر یا لد بالا بہ یا لالا بہ یا جابہ و ما بہ و یا ھا بہ و ھا بہ کلم آن نائم در خواب سخن گفتن آغاز کند و ما فی الضمیر خود را تمام اظہار کند و در اثنای سخن ہر چہ میگوید۔

جوہر عامل این قاعدہ را بداند کہ زیادہ کردن بر عددی کہ مقرر شدہ است اسراف ست و نقصان کردن ازوی اخلال پس نیفزاید و نے و نہ کاہد۔

جوہر از سنہ دو قسم ست شرعی و حکمی از سنہ شرعی دو نوع ست مطلق و مقید از سنہ مطلقہ مقید

بشہور و ایام و لیالی مخصوصہ نیست و نزد صاحب شریعت صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم
برای اجابت دعوات وصول مرادات مقرر شدہ مثل وقت سحر و ہنگام طلوع فجر و طلوع آفتاب و
وقت نزول باران و میان اذان و اقامت و وقت سجدہ تلاوت و بعد از ادای صلوٰۃ مفروضہ
و از منہ مقیدہ بشہور و ایام و لیالی متبرکہ مخصوص ست مثل ماہ حرام و رمضان و عیدین
و عرفہ و عاشورا و روز جمعہ و پنجشنبہ و دوشنبہ و شب عید فطر و اضحیٰ و برات و قدر و شب جمعہ و پنجشنبہ
و دوشنبہ در مجموع این اوقات عمل را تاثیری دیگر ست و از منہ مکیہ عبارت از اختیارات نجومی ست
از ساعات مسعودہ و نحوسہ و امکنہ متبرکہ کہ برای اجابت دعوات مثل میدان جہاد و بعد از نفیر عام
و صف اول از جماعت و عرفات و مشعر الحرام و حطیم و مقام ابراہیم و درون خانہ کعبہ و بام خانہ و
مروہ و صفا و مسجد اقصیٰ و مسجد حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم و سائر مساجد معتبرہ
جوہر اگر اثر ظاہر نشود ملول نگردد و قطع امید نکند چہ شاید کہ بواسطہ تقصیر در شرائط تاثیر
افتد و اگر شاید مقصود بزودی بجال نماید ترک عمل نگیرد و در کتمان عمل از محرم و نامحرم تفحص
زنان و کودکان و اصحاب عقول ناقصہ و ارباب فسق و فجور سعی جمیل تقدیم رساند کہ اخفای
عمل موجب نیل مقصود ست و اخفا از جملہ شرائط است۔

جوہر اجماع کردہ اند علماء بر جواز رقیہ نزد اجتماع سہ شرط یکے آنکہ بکلام خدا و اسماء و صفات
وی تعالیٰ باشد بزبان عربی یا دیگر کہ سید اند معنی آنرا و باعتقاد آنکہ موثر حقیقی خدا ست تعالیٰ
و تاثیر رقیہ تقدیر اوست و ہر رقیہ کہ متضمن شرک باشد جائز نیست و ہمچنین دعوات و اسما
بزبان سریانی و عبرانی کہ معلوم نیست معانی آن نباید خواند مگر بعضی کلمات باشد کہ از ثقات
معلوم شدہ است خواندن آن و از مشائخ متواتر آمدہ است چنانکہ در حرز یمانی و مانند آن
و در حدیث ابوداؤد و ابن ماجہ آمدہ و تصحیح کردہ است آنرا حاکم از ابن مسعود کہ رسول اللہ
صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم فرمود اتا و تمایم و تولہ شرک ست و تمایم جمع تمیمہ است
و این حرزہ یا قلادہ است کہ در گردن بیاویزند و آنرا در جاہلیت برای دفع آفات میکردند
و تولہ بکسر شناۃ و فتح واو و لام چیزی ست کہ زنان برای جلب محبت مردان بکنند و این نوع
از سحر ست و دعا و حرز و رقیہ کہ در کاغذ پارہ بنویسند و آنرا تعویذ گویند و در گردن و بازو
ببندند بعضے علما ازان نیز منع می کنند و لیکن آنرا از حدیث عبداللہ بن عمر سندی ہست

جوہر صاحب مدارج النبوت قدس سرہ میفرماید کہ رقیہا از حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ

علیہ وآلہ واصحابہ وسلم در ہر باب مرویست ودر جمیع امراض وآلام شروع ومسنون ست

جو ہر بسم اللہ الرحمن الرحیم بخط نسخ بنویسد وبران نظر اجمالی دارد ودر نظر تفصیلی یعنی بر ہر حرف تسمیہ واول وآخر درود خواندہ بعدہ سورۂ فاتحہ مع تعوذ وتسمیہ بخواند بعدہ سورۂ اخلاص مع تسمیہ بعدہ نظر بر تسمیہ دارد بتصور معنی وتصور حاجت کند

جو ہر اول درود خواند بعدہ سورۂ فاتحہ مع تعوذ وتسمیہ بعدہ سورۂ اخلاص مع تسمیہ بعدہ یکبار نظر اجمالی بر تمام سورہ فاتحہ کند بعدہ نظر تفصیلے بعدہ فقط بر الحمد للہ رب العالمین نظر تفصیلی دارد بتصور معنی وتصور حاجت کند

جو ہر بداں کہ عقد انامل نوعے از شمار مسنون ست وتفصیلش اینست کہ برائے واحد خنصر دست راست فروگیرد وجہت درہ بنصر راو برائے سہ وسطی راو برائے چہار خنصر را رفع کند وبرائے پنج بنصر راو برائے شش وسطی را رفع کردہ بنصر را فروگیرد وبرائے ہفت بنصر را برداشتہ خنصر را بر مسبحہ دست نہد وبرائے ہشت بنصر راو برائے نہ وسطی راو برائے دہ سر ناخن سبابہ دست راست را بباطن مفصل اول انملہ ابہام نہد وبرائے بست طرف عقدہ زیرین سبابہ کہ متصل وسطی ست بر ناخن ابہام نہد وبرائے سی ابہام را قائم دارد دوسر سبابہ بر طرف ناخن ابہام نہد چنانکہ دفع سبابہ بابہام شبیہ باشد بقوس وچہل وبرائے چہل باطن انملہ ابہام را بر طرف عقدہ زیرین سبابہ نہد وبرائے پنجاہ سبابہ را قائم دارد وابہام را خم دادہ بر کف نہد وبرائے شصت ابہام را خم دہد وباطن عقدہ دوم سبابہ را بر ناخن ابہام نہد چنانکہ در شصت رمات معہود ست وبرائے ہفتاد ابہام را قائم دارد وباطن عقدہ اول یا دوم سبابہ بر طرف ناخن ابہام نہد چنانچہ پشت ناخن ابہام تمام مکشوف باشد وبرائے ہشتاد ابہام را منتصب دارد وطرف انملہ سبابہ را بر پشت مفصل انملہ اولی نہد وبرائے نود سر ناخن سبابہ را بر مفصل باطن عقدہ دوم ابہام نہد وباید دانست کہ انچہ در دست راست دلالت بر عقدے از عقود احاد کند از تا نہ در دست چپ دلالت بر ہمان عقدی از عقود الوف کند از یک ہزار تا نہ ہزار وہمچنین انچہ در دست راست دلالت بر عقدی از عقود نہ گانہ عشرات کند از دہ تا نود در دست چپ دلالت بر ہمان عقدی از عقود مات کند از یکصد تا نہ صد پس ما صل ہر دو دست بدان صور ہیزدہ گانہ مذکورۃ الصدر از یکی تا نہ ہزار ونہصد ونود ونہ ضبط توان کرد وبرائے عقدہ دہ ہزار طرف انملہ ابہام را متصل باید ساخت بطرف تمام انملہ سبابہ چنانکہ سر ناخن ابہام

برابر باشد و طرفش بطرف او۔ و بعضی گویند کہ انچہ در دست راست دلالت کند بر عقدی از عقود
در دست چپ دلالت بر ہمان عقدی از عقود دلالت کند نماید و انچہ در دست راست دلالت بر
عقدی از عقود و نہگانہ عشرات کند در دست چپ دلالت بر ہمان عقدی از عقود نہگانہ الوف کند

جوہر آیۃ الکرسی دہ وقف دارد بر ہر وقف انگشت عقد نماید و شروع از خنصر دست راست کند
و ختم بر خنصر دست چپ و سورہ الم نشرح سہ بار و سورہ اخلاص سہ بار و درود سہ بار خواندہ جانب
آسمان دم کند باز بر ہر عقد یکبار سورۂ فاتحہ خواندہ بر ترتیب عقد بکشاید چون بکلمہ من ذا الذی
یشفع عندہ بر سد بین العینین نیت خیر بخاطر آرد و چون بہ بعلم ما بین ایدیہم بر سد بین بالمیمین نیت
شر بخاطر آرد مقصود حاصل شود اینست ختم آیۃ الکرسی

جوہر اصحاب کہف یعنی صاحبان غار و ایشان ہفت تن بودند از دوستان جناب
مستطاب حق سبحانہ و تعالی کہ از خوف دقیانوس نام پادشاہ ظالم از شہر گریختہ در غاری پنہان شدہ
بخفتند و سگی ہمبت ایشان ہمراہ بود بحکم جناب خداوند تعالے بعد صد سال بیدار شدہ باز بخفتند باز
بقیامت خواہند برخاست و نام ایشان باتفاق اکثر مفسرین اینست اول یملیخا دوم مکسلینا سوم کشفوطط
چہارم تبیونس پنجم کشاطیونس ششم از فطیونس ہفتم یوانس بوسن و نام سگ ایشان
قطمیر است اگر دو رکعت نماز بگذارد بعد ہ ناماے اصحاب کہف را بحضرت خداوند تعالی شفیع آرد و
حاجت خواہد برآید و اگر در سفر دعا بخواند و با خود دارد از ہفتاد بلا محفوظ ماند و چون در کشتی بخواند
و بر خود بدمد و یا با خود دارد از موج دریا ایمن شود و اگر نوشتہ در خانہ نہد از آتش محفوظ ماند و اگر
در جامہ سفید بنویسد و در سنگ سیزہ بندد و در آتش اندازد آتش فرو نشیند و اگر نوشتہ در زخت و
خزینہ نہد از دزدیدن و سوختن و غرق شدن سلامت ماند و اگر بر ران بندد ہر چند سالہ بردہ باشد
نشود و اگر بر سر چوبے گندد و در میان کشت نہد ملخ و ران زیان نرساند و اگر زن صاحب وزہ
بران چپ بندد در حال بار نہد ۔

جوہر طریق ختم حضرت غوث الثقلین اینست کہ سہ روز روزہ دارد و ابتدا از چہار شنبہ کند و روز جمعہ وگانہ گذارد
و در ہر رکعت بعد از فاتحہ آیۃ الکرسی یکبار و سورہ اخلاص یازدہ بار بخواند و بعد از سلام مستقبل قبلہ نشیند ختم
شروع کند اول درود یکصد و یازدہ بار بخواند بعد ہ کلمہ تہلید یکصد و یازدہ بار بعد ہ یا شیخ عبد القادر جیلانی شیا للہ
یکصد و یازدہ بار بعد ہ سورہ یٰسین یکصد و یازدہ بار بعد ہ سورہ الم نشرح یکبار و یکصد و یازدہ بار بعد ہ
درود یکصد و یازدہ بار بخواند بعد ہ فاتحہ خواندہ بگوید کہ خواب این ختم بحضرت غوث الثقلین شیخ محی الدین ابو محمد

سید عبداللہ شاہ یمانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ گذرانیدم بعد وہ حاجت خواہد وحضرت ایشان با حضرت خداوند تعالیٰ شفیع آرد تا سہ روز چنین کند۔ واین ختم کبیرست وختم صغیر اینست کہ سورہ لیس یکبار وسورہ الم نشرح یکصد وچہل یکبار بخواند۔ وباقی ترتیب ہمہ بحال خودست اگر بسیار فرو باشد ختم کبیر کند۔ والا از صغیر ہم کارہا آسان شود بعونہ وکرمہ۔

جوہر ترتیب ختم خواجگان نقشبندیہ اینست کہ شب دوشنبہ یا شب جمعہ شروع کند وبسبب ضرورت بہ شب کہ یاد شود ہر بار کہ اتفاق افتد دوگانہ نماز گذارد بعد وہ دو رکعت بخواند در ہر رکعت بعد از سورہ فاتحہ آیۃ الکرسی یکبار وقل ہو اللہ احد سہ بار وقل اعوذ برب الفلق یکبار وقل اعوذ برب الناس یکبار وتوابش ہدیہ بارواح مطہرہ حضرات خواجگان گرداند بعد وہ بار بسم اللہ الرحمن الرحیم یا مفتح الابواب ویا مسبب الاسباب ویا مقلب القلوب والابصار یا دلیل المتحیرین ویا غیاث المستغیثین توکلت علیک یا رب وافوض امری الیک انک انت اللہ خیر الحافظین یا رب لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم بعد وہ سورہ فاتحہ با تسمیہ ہفتاد بار بعد وہ صد بار بعد وہ سورہ الم نشرح با تسمیہ ہفتاد وہ بار بعد وہ سورہ اخلاص با تسمیہ یکبار وہ بار بعد سورہ فاتحہ با تسمیہ ہفت بار بعد وہ رو وہ صد بار بعد وہ فاتحہ خواندہ بگوید کہ ثواب این ختم بارواح مطہرہ حضرات خواجگان گذرانیدم ودر تعیین سامی این اکابر اختلاف است بعضے از حضرت خداوند تعالیٰ بحصول مقصود وامداد واعانت بواسطہ این حضرات خواہد تا حصول مقصود وہ امداد نہایت تنہا یازدہ امداد عنایت وتر اولی ست

جوہر [illegible] ذکر لفظ رحمن چہار بیاست واسم مبارک اللہ سہ جا وہمچنین در سورہ ملک پیوستہ بر لفظ رحمن ہر جا کہ آید عقد اصبع کند از دست راست وشروع از خنصر نماید وچون بلفظ مبارک اللہ رسد عقد اصبع از دست چپ کند ودر سورہ ملک چون بر لفظ رحمن رسد بکنایہ ہمین ترتیب بعد ازان ہر جا حاجت کہ از حضرت خداوند تعالیٰ خواہد روا شود وحضرت شیخ کلیم اللہ قدس سرہ در مرقع میفرمایند کہ مولف رضائیہ سورہ ملک سہ بار اللہ رب العالمین میگوید ودعای عفو وعافیت ومعافات میکند۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز فرمودند کہ امام ناصر الدین با سکنہ اتفاقا بر پاینداشتند کہ ہمرہ او سر گردند چون شب در آمد بہوش آمد ومعلوم کرد کہ مرا در گردہ اند یاد آمد کہ ہر کہ در حالت اضطرار چہل بار سورہ لیس بخواند حضرت خداوند تعالیٰ او را از تنگی فرجے ومخرجی بخشد پس لیس خواندن گرفت چون سی ونہ بار خواند آخر گشادے

پدید آمد و آنچنان بود که نباشی بطبع کفن آمده گور را بانمیکرد و امام محبس معلوم کرد و آهسته خواند الغرض چون چهل بار تمام شد امام بیرون آمد نباش چون بدید زهره او ترکید و ہلاک شد امام بسیار تاسف خورد و اندیشید که اگر مرا ناگاه مردم خواہند دید خوف خواہند کرد و پس در شب آهسته در شهر می آمد و آواز میداد که من ناصر الدین امام را بسبب گفته در گور کرده بودند و تفسیر بعد ازین واقعه نوشته است۔

جوہر ہر که اعمی پیش آید سوره یٰسین بخواند و چون بسلام قولا من رب الرحیم برسد هفتاد و دو مرتبه آنرا مکرر کند بعد ازان سوره را تمام کند حضرت حق سبحانه و تعالی آن غم را مرتفع گرداند و این عمل بکرات و مرات واقع شده و از مجربات صحیحه است۔

جوہر ہر که را بنایت مصول حاجتیه سوره یٰسین را از تمام تلاوت کند و چون بسلام الله رسد بگوید پیش از آنکه الله اعلم گوید بعد از ان دعا که نام اعظم کفایت از آنست این دعا بخواند اللهم من ذا الذی استغاث فلم تغثه و من ذا الذی استکفاک فلم تکفه و من ذا الذی دعاک فلم تجبه و من ذا الذی توکل علیک فلم تکفه و من ذا الذی استجارک فلم تجره و من ذا الذی توکل علیک فلم تکفه و انت ثقتی و رجائی فبعزتک و جلالک لما استغثت اغثنی یا مغیث و اکشفنی شفاء عاجلا فرج عنی فرجا قریبا برحمتک یا ارحم الراحمین بعده حاجت عرض کند پس الله اعلم گفته سوره را تمام کند حاجت وی برآید و این از جمله مجربات صحیحه است و اگر فرضاً نتیجه ظاہر نشود از تقصیر عامل ست و رعایت شرائط مقرره۔

جوہر ہر که اعمی پیش آید و گوش راست وی بانگ نماز گوید و گوش چپ وی اقامت حضرت خداوند تعالے آن مهم کفایت کند

جوہر ہر حاجتے که زود برآید سوره اخلاص هزار و یکبار بخواند زود برآید مجرب ست۔

جوہر بعد از نماز چاشت سوره یٰسین سه بار بخواند پس هر حاجت که خواهد برآید۔

جوہر ہر که در یوم الاحد وقت طلوع آفتاب سوره الکافرون ده بار بخواند حاجت خواهد برآید

جوہر برای جمیع مهمات هر روز هزار بار الله الصمد بخواند۔

جوہر سوره واللیل چهل و یکبار بخواند حاجت برآید۔

جوہر ہر که وقت ناخن چیدن دستی لب شدن بگوید بسم الله و علی سنة محمد و آله محمد صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم هیچ بیماری مبتلا نشود و چون در ریش شانه کند اول او دوان را شانه کند از بلا ماند و وبا در عصمت دار خداوند تعالی و چون روغن در سر اندازد

اول ابر و بار اجرب کند از صداع ایمن بود —

جوہر ولا تمدن عینیک الی ما متعنا بہ ازواجا منہم زہرۃ الحیوۃ الدنیا لنفتنہم فیہ ورزق ربک خیر و ابقی ہ وامر اہلک بالصلوۃ واصطبر علیہا ہ لا نسئلک رزقا نحن نرزقک ط والعاقبۃ للتقوی ہ از سورہ طہ ہر کہ این بنویسد و برخود دارد اگر مردے کہ ویرا زن نباشد ویا زنی کہ ویرا شوہی نباشد خداوند تعالے آنرا بخت روزی کند و کسی را کہ شوہے بسیار بود یا مریض باشد شفا یابد و اگر فقیر باشد غنی گردد و اگر کسے در کاری و یا در چیزے نقصان باشد او را دران کار اجتہاد شود

جوہر اگر در وقت خواب جامی پر آب کند و بر بالین نہد و سہ بار سورۃ الزلزال بخواند و ہر بار بران بدمد ہر کیک دانہ کہ دران خوابگاہ بود خود را دران کاسۂ آب اندازد —

جوہر ہر کہ خواہد کہ خشم خود یا غیر خود فرو نشاند پس وقتیکہ آن صفت را از خود احساس کند باید کہ اگر استادہ باشد بنشیند و اگر نشستہ باشد برخیزد و ہر بار تلاوت آیۃ ولہ ما سکن فی اللیل والنہار وہو السمیع العلیم از سورہ انعام او مان نماید آن صفت از وی زائل شود

جوہر ہر کہ سورۃ الکوثر شب جمعہ ہزار بار بخواند بے آنکہ در میان فعلی و قولے اجنبی درآید بعد ازان ہزار بار درود بخواند و باکل حلال و طہارت بدن و نظافت لباس و پاکی فراش خواب کند آن شب بمشاہدہ جمال جہان آرای حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و الہ و صحبہ وسلم مشرف شود —

جوہر ہر کہ سورۃ آل عمران بخواند از دنیا نرود تا حضرت خداوند تعالی را در خواب نہ بیند

جوہر ہر کہ سورۃ طہ چہل شب جمعہ پیاپے بخواند حضرت خداوند تعالی را در خواب بیند —

جوہر ہر کہ سورۃ مجادلہ بنویسد و در میان جوبات نہد از آنچہ موجب فساد جوبات ست سالم ماند

جوہر ہر کہ سورۃ والتین بر مخزن مطعومات خواند حضرت حق سبحانہ و تعالے از آنچہ سبب تباہ شدن ست نگاہ دارد

جوہر ہر کرا پشہ وگس زیان رساند بگیرد و قدحے از آب دہان ہفت بار بخواند بسم اللہ الرحمن الرحیم وما لنا ان لا نتوکل علی اللہ وقد ہدنا سبلنا ولنصبرن علی ما آذیتمونا وعلی اللہ فلیتوکل المتوکلون فان کنتم آمنتم باللہ فعلیہ اعتمدتم و آذاکم و بر خود دہم بدمد آب را گرد خود بزند ہمان شب از شر آنہا ایمن بود —

جوہر اگر سورۂ بروج بزعفران بنویسد وبطفل بند دگذاشتن شیر او را آسان گردد۔

جوہر سورۂ جمعہ برای موافقت زن وشوہر بسیار بخواند۔

جوہر اگر خواہی کہ زبان تو بصدق وصواب جاری شود واز کذب وخلاف ساکت گردد

سورۃ القدر بسیار بخوان

جوہر ہر کہ سورۃ الصف را بخواند فرزندان مطیع او شوند۔

جوہر بجہت دفع گریستن کودک سورۂ رعد ده بار بخواند یا سورۃ المطففین ہفت بار۔

جوہر ویل لکل افاک اثیم یسمع آیت اللہ تتلی علیہ ثم یصر مستکبرا کان لم یسمعہا فبشرہ بعذاب الیم واذا علم من آیاتنا شیئا ان اتخذ ہا ہزوا اولئک لہم عذاب مہین چون بکسی حاجت داشتہ باشد این آیت را بر کف دست راست خود سہ بار بخواند ودست خود بہم آورد وچون پیش آن شخص رسد در برابر او دست خود را باز کند مقصود حاصل گردد

جوہر مداومت والقیت علیک محبۃ منی تا فتونا از سورۂ طہ موجب جذب قلوب وتوجہ نفوس است

جوہر من یحی العظام وہی رمیم تا تو قدرون از سورۂ یٰس بر ہفت قطعہ نمک بخواند وبر ہر قطعہ یکبار نفث کند وہر بار بعد از قرات آیۃ بگوید فلان بن فلان علی فلان بن فلان پس یکیک قطعہ را در آتش اندازد ودر محبت عامل بیقرار شود

جوہر اگر کسی را در دربدن باشد جای درد بگیرد وعامل این نقش را بر زمین نوشتہ بر ین نقش جفت نازند درد دفع شود ۴۲۲۸

جوہر اگر سورۃ النصر بر لوح رصاص نقش کند وبر دام صیاد مرغان بندد مرغ بسیار بدام افتد واگر بر شبکہ ماہی گیران بندد فوج فوج ماہی بدام افتد۔

جوہر ہر کہ قطعہ رصاص کہ در دام صیادان مے باشد از ان لوح نمک سازد وقتیکہ قمر در منزل موخر باشد از منازل بست وہشتگانہ فلک البروج وبران لوح نقش کند اللہ الذی سخر لکم تا تتفکرون از سورۂ جاثیہ ودرہم پیچد وبر شبکہ بندد ہرگاہ آن شبکہ را بدریا فرو گذارد ماہی بسیار بر ان شبکہ در آیند واگر بر چوب کز نقش کند وبر دام صیاد مرغان بندد مرغ بسیار بدام افتد۔

جوہر اگر جامہ نو بروز شنبہ بپوشند زحمت بیند ودر یکشنبہ زود پارہ شود لیکن بخوشی

و در روز شنبه سوخته گردد یا در آب غرق شود و سه شنبه در خصومت پاره شود و چهارشنبه جامه بر جامه رسد و مال حلال یابد و پنجشنبه عقل افزاید و جمعه عمر دراز کند و روز شنبه جامه نو قطع نمودن مبارک نیست و روز یکشنبه مریض گردد و دوشنبه مبارک و سه شنبه بسوزد و غرق شود و چهارشنبه نعمت افزاید و پنجشنبه

علم نافع دهند و جمعه طول حیات

جوهر اگر بروز شنبه غسل کند بیماری دور شود و یکشنبه بیمار گردد و دوشنبه روزی فراخ گردد و سه شنبه عمر کم شود و چهارشنبه دولت افزاید و پنجشنبه و مال نقصان آید و جمعه مال افزاید و در احتیاج مضائقه نیست و روز شنبه حجامت کند و ناخن تراشد غنی گردد و یکشنبه عاقل گردد و دوشنبه درص دور شود و سه شنبه ساعتی چند شاد باشد چهارشنبه شیطان اصلا نزدیک نکند پنجشنبه ملال نباشد

۶۶۲

این نمودند برای چیچک ست در گلوی طفل بندد

جوهر اگر در روز جمعه ناخن چیند تو انگر گردد و غسل کند تو اب یابد و جامه نو بپوشد دولت یابد و بر تن روغن مالد رنج رسد و جامه بسوزد و بدبو شود و بعد نماز جامه نو قطع کند از غم نجات یابد و اگر بروز شنبه ناخن چیند بیمار شود و غسل کند صحت یابد و روغن مالد دولت یابد و جامه سوزد و صدقه دهد و جامه پوشد بیمار شود و جامه نو قطع کند پریشان گردد و اگر بروز یکشنبه جامه نو قطع کند یا بپوشد اندوهگین ماند و جامه سوزد و خصومت بود و ناخن چیند پریشان شود و غسل کند عمر کم شود و روغن مالد رنج شود و اگر بروز دوشنبه جامه نو قطع کند یا بپوشد رنج بود و جامه سوزد و بتر بود و روغن مالد یا ناخن چیند مبارک بود و اگر بروز سه شنبه جامه نو قطع کند یا بپوشد رنج بود جامه سوزد زیان بود و غسل کند یا ناخن چیند

یا روغن مالد اند وغمگین شود اگر بروز چہارشنبہ جامہ نو قطع کند یا بپوشد مبارک بود وجامہ سوز و آفت آید وغسل کند وناخن چیند ور وغن مالد مبارک بود و اگر بروز پنجشنبہ جامہ نو قطع کند یا بپوشد مبارک بود وجامہ بسوزد بد بود وغسل کند فقیر گردد وناخن چیند بہتر بود ور وغن مالد بد بود اگر بروز پنجشنبہ ویکشنبہ و سہ شنبہ سر ببرد اشد بہتر بود و شنبہ دوشنبہ وچہارشنبہ بد بود اگر اول ماہ سر ببرد اشد عمرش کوتاہ شود و دوم بہتر سوم بد چہارم نیک پنجم نیک ششم بد ہفتم نیک ہشتم بد نہم نیک دہم نیک یازدہم بد دوازدہم نیک سیزدہم بد چہاردہم نیک پانزدہم نیک شانزدہم نیک ہفتدہم بد نوزدہم نیک بستم بد بست ویکم بد بست دوم بست وسوم بد بست وچہارم نیک بست پنجم بد بست ششم نیک بست وہفتم بد بست وہشتم نیک بست ونہم نیک سی ام

جوہر

الحمد للہ ۱۶	رب العالمین ۱	الرحمن الرحیم ۳	مالک یوم الدین ۱۳
ایاک نعبد ۱۰	وایاک نستعین ۱۹	اہدنا الصراط ۶	المستقیم ۷
صراط الذین ۶	انعمت ۱۲	علیہم غیر المغضوب ۹	علیہم ۶
ولا الضالین ۱۱	آمین ۴	بسم اللہ ۲	الرحمن الرحیم

این تعویذ آبلہ است پیش از انکہ علامات ان ظاہر گردد بنویسد زیر بالین نہد

جوہر ۲۴ آتشی احبار اجل خاکی احبار اجل

	۱	۱۴	۱۱	۸		۱۴	۱	۸	۱۱
	۱۲	۷	۲	۱۳		۷	۱۲	۱۲	۲
	۶	۹	۱۶	۳		۹	۶	۲	۱۶
	۱۵	۴	۵	۱۰		۴	۱۵	۱۰	۵

باوی احبار اجل آبی احبار اجل

	۱۱	۸	۱	۱۴		۸	۱۱	۱۴	۱
	۲	۱۳	۱۲	۷		۱۲	۲	۷	۱۲
	۱۶	۳	۶	۹		۳	۱۶	۹	۶
	۵	۱۰	۱۵	۴		۱۰	۵	۴	۱۵

باسط

	۱	۵۲	۱۱	۸	
	۱۲	۷	۲	۵۱	
	۶	۹	۵۴	۳	
	۵۳	۴	۵	۱۰	

جوہر طریق استمداد از رجال الغیب اینست بہر طرف کہ رجال الغیب باشند ہفت قدم بانجانب رود و بہر رود دست بادب و تعظیم تمام سلام کند بعدہ ہفت بار درود بخواند بعد ازان بگوید بسم اللہ الرحمن الرحیم السلام علیکم یا رجال الغیب و یا ارواح المقدستہ اغیثونی بغوثۃ وانظروا بنظرۃ یا رقبار و یا نقبار و یا نجبار و یا ابدال و یا اوتاد و یا غوث و یا قطب اعینونی فی ہذا الامر سلکم اللہ تعالے فی الدنیا والآخرۃ بحق محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم و زمانے بتوجہ تمام بسوے ایشان باشد بعدہ پشت بطرف ایشان کند و پشت پناہ خود دانند و بران اعتماد نماید و ہمچنین صبح و شام ملازمت کند اکابر طریقت میفرمایند کہ رجال الغیب را بہر نیتے کہ شفیع آرد و بہر حاجتے کہ حضور ایشان در دل گمارد انشاء اللہ تعالے حاجتش برآید و در ہنگام سفر بمقابلہ ایشان نرود باید کہ پس پشت دارد و پشت پناہ خود سازد و رجال الغیب ازین شعر معلوم کند شعر کنجخ باشش کنجخ بمش ، کنجخ باشش کنجخ امش ، مراد از کنجی ون نیرت و ج جنوب و نع غروب و ب بائب و ا ایسان و م مشرق و ش شمال و کنجی درمیان مشرق و جنوب را گویند و نیرت درمیان مغرب و جنوب و بائب درمیان شمال و مغرب و ایسان درمیان مشرق و شمال پس رجال الغیب بتاریخ اول در کنجی باشند و دوم در نیرت و سوم در جنوب و چہارم در غروب و پنجم در بائب و ششم در ایسان و ہفتم در مشرق و ہشتم در شمال و بتاریخ نہم باز در کنجی باشند و بتاریخ دہم در نیرت و علی ہذا القیاس تا آخر ماہ و روز سعد و نحس ازبرای سفر ازین ابیات معلوم کند ؎

	بیک شنبہ و جمعہ مغرب مشو	بدوشنبہ و شنبہ شرق مرو	
	مرو چار شنبہ سہ شنبہ شمال	جنوب ست در پنجشنبہ وبال	

ویکر

	شرق در شنبہ و دوشنبہ و جمعہ یکشنبہ نظر دو	سہ چہار آن و شمال پنجشنبہ در جنوب	

دیگر

هفتم و چهار دهم بست دوم بست نهم	جوکنی راسوی مشرق طلب اهل صفا فال
بست ششم ششم و بست و یکم در ایسان	هشتم و پانزدهم بست و سوم سلخ شمال
پنجم و سیزدهم بستم اندر بابب	میتوان یافتن اینکه مرم فرخنده خصال
زانگهی چارم و اثنا عشر و نوزدهم	بست و هفتم طرف غرب نماید جمال
بست و پنجم دهم و هفدهم دوم نیز	سوی نیرت بود این جمله را میل خیال
سوم یازدهم و هژدهم و بست و ششم	بجنوب ست گذر کردن ایشان بهمچال
بست و چارم نهم و شانزدهم غره ماه	سوی اکنی طلب اینست حساب همه سال

جوهر هر امرے بدون استخاره شروع مکن. چه در سفر و چه در حضر بلکه در سفر برای هر منزل استخاره کن و اگر فرصت اداے دو رکعت استخاره نیابد بر صرف دعا اکتفا کند و هیچ خواب و دیا در استخاره مسنونه در کار نیست و آنچه مشائخ میکنند آن طور دیگر ست و طریق مسنون اینست که اولاً وضو کند و دو رکعت بنیت استخاره بگذارد در اولے بعد از سورهٔ فاتحه سورهٔ الکافرون و در ثانیه سورهٔ اخلاص بخواند و بعد از سلام این دعا بخواند اللهم انی استخیرک بعلمک و استقدرک بقدرتک و اسالک من فضلک العظیم فانک تقدر ولا اقدر و تعلم ولا اعلم و انت علام الغیوب اللهم ان کنت تعلم ان هذا الامر خیر لی فی دینی و معاشی و عاقبة امری فاقدره لی و یسره لی ثم بارک لی فیه و ان کنت تعلم ان هذا الامر شر لی فی دینی و معاشی و عاقبة امری فاصرفه عنی و اصرفنی عنه و اقدر لی الخیر حیث کان ثم ارضنی به بر لفظ هذا الامر آن کار را در دل خود دارد

جوهر دو رکعت نماز بگذارد دو در هر رکعتی بعد فاتحه یازده بار سورهٔ اخلاص بخواند و بعد از سلام ده بار سورهٔ اخلاص و ده بار سورة الفلق و ده بار سورة الناس خوانده بر دست راست فوت و دست را زیر سر نهاده بخواب رود و هیچ احدی سخن نکند اگر در خواب کسی چیزے بدهد یقین داند که کار البته خواهد شد و ران اقدام نماید و اگر چیزے از دستاند بداند که کار نخواهد شد و از مهمات و محترزباشد

جوهر هر که خواهد که در منام خود از خیر و شر کار خود خبر یابد باید که پیش از خواب و بعد از صلوة عشاش رکعت نماز بگذارد در اول بعد از فاتحه سورهٔ والشمس هفت بار بخواند و در دوم

سورۂ واللیل ہفت بار و در سوم سورۂ والضحیٰ ہفت بار و در چہارم سورۂ الم نشرح ہفت بار و در پنجم سورۂ والتین ہفت بار و در ششم سورۃ القدر ہفت بار و بعد از سلام درود بخواند بعدہ این دعا اللھم یارب ابراہیم و موسیٰ و رب اسحٰق و یعقوب و رب جبرئیل و رب میکائیل و رب اسرافیل و رب عزرائیل و یارب منزل الصحف و منزل التورتہ و الانجیل و الزبور و الفرقان ارنی فی منامی ہذہ اللیلۃ من امری انت اعلم بہ و این استخارہ را ہفت شب کند

جوہر در نصف شب بیدار شود و وضو کند و بعد تحیت وضو بخواند سورۂ فاتحہ یازدہ بار سورۂ اخلاص یازدہ بار و درود یازدہ بار و کلمہ تمجید یازدہ بار و یا شیخ عبد القادر جیلانی شیئاً للہ یازدہ بار بعدہ دو رکعت بگذارد و در ہر رکعت سورۂ اخلاص بست و پنج بار بخواند و ثواب آن بحضرت غوث الثقلین رضی اللہ تعالےٰ عنہ رساند و باز دو رکعت برای قضاے حاجت خود بگذارد و چون تحریمہ بندد ہر دو چشم ہم بشند و خود را نزم دارد پس شروع کند سورۂ فاتحہ و چون بایاک نعبد و ایاک نستعین برسد این ہر دو کلمہ را تکرار کند تا گردن بگردد پس اگر جانب است گشت کار کند و اگر بجانب چپ گردد کار نکند پس تمام کند فاتحہ را و سورۂ اخلاص یازدہ بار ضم کند در رکعت ثانی۔ ہمچنین گذارد یعنے بعد فاتحہ سورۂ اخلاص یازدہ بار من محیر التکرار

جوہر چون خواہد کہ کارے کند اول رو بقبلہ استادہ شود و بخواند یکبار اعینونی یا عباد اللہ المسلمین و استمداد کند بدل از عبادے کہ دران سمت اند بعد ازان جانب یمین بعد از ان جانب یسار بعد ازان خلف و اصغا کند انچہ بزبان کسی بگذرد و بران عمل نماید و این از عالم فال ست و در شرع شریف آمدہ و فال نیک گرفتن مشروع و مسنون ست۔

جوہر النور الباسط الطاہر ہر کہ ارادہ کند کہ چیزیرا در خواب مشاہدہ کند و چیزی معلوم کند از غائبی یا حادثہ از حوادث کونیہ کہ ہنوز از آن بظہور نیامدہ باشد باید کہ طہارت کامل سازد و بفراش در اید و بارے کہ مطلوب اوست بذکر این اسما مشغل گردد و آنقدر کہ تواند بخواند و اگر بعد مجمل این اسما بخواند اتم و ابلغ بود و آن ہزار و دویست و سی و چہار ست پس بخواب رود انچہ مطلوب ست ظاہر شود

جوہر شب جمعہ در نصف شب صد بار استغفار کند و صد بار درود بخواند بعد ازان صد بار بخواند و من قدر علیہ رزقہ فلینفق مما اٰتاہ اللہ ط لا یکلف اللہ نفسا الا ما آتٰھا ط سیجعل اللہ بعد عسر یسرا ۴ از سورۂ طلاق بعدہ صد بار درود بخواند پس خواب کند

درخواب کیفیت خلاص از ضیق معیشت بروی ظاہر شود و ابواب رزق بروی مفتوح گردد۔

جوہر در نصف شب غسل کند یا وضو جدید و بعد او اے تحیۃ الوضو دو رکعت بگذارد و در ہر رکعتی بعد فاتحہ سورۂ اخلاص سہ بار بخواند بعد ازان یک ہزار و یکبار اٰمنت باللہ العلی العظیم و توکلت علی الحی القیوم و روے بقبلہ دست راست زیر سر نہادہ و رجوع رود انشاء اللہ تعالیٰ مقصود در خواب بیند

جوہر طہارت کامل کند و لباس پاک بپوشد و چہل روز پیوستہ روزہ دارد و ہر شب از وجہ حلال روزہ کشاید و ابتدا از روز جمعہ کند و چون وقت خواب آید ہفت بار سورۂ والشمس بخواند و ہفت بار سورۂ واللیل و ہفت بار سورۂ والضحیٰ و ہفت بار الم نشرح و ہفت بار قل اللھم مالک الملک تا بغیر حساب حضرت خداوند تعالےٰ شخصے را مسخر وی گرداند کہ انچہ می طلبد در بیدارے و یا در خواب و یا بآن راہ نماید

جوہر برای انکشاف حال غائب شب جمعہ غسل نمودہ چہل و یکبار سورۂ مزمل بخواند در خواب حال منکشف گردد

جوہر بہیت گم شدہ یا گریختہ در شب یا روز ہزار بار بخواند یا جامع الناس لیوم لاریب فیہ آرد و علی ضالتی و بعد ازدہ بار یابست بار چون این دعا خواندہ یا شد نام آن چیز بگوید و بجوید یابد

جوہر گم شدہ را سہ بار گوید انا للہ و انا الیہ راجعون پس سورۂ یٰس بخواند۔

جوہر وقتیکہ گم شود سورۂ والعادیات بخواند۔

جوہر آیۃ الکرسی بر قدرے آرد گندم بخواند و ہر کسی را کہ دہد بگوید کہ بآب دہن در کف غلولہ کند آن کس کہ ورزیدہ است آب از دہن او بیرون نیاید و غلولہ نتواند کرد۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم لا الٰہ الا اللہ بر جانش محمد رسول اللہ بر زبانش عصاے موسیٰ بر جگرش مہر سلیمان بر دہانش ہفت باخواندہ بجانب ہر کہ دم کند مہربان شود و زبانش بستہ گردد

جوہر ہر کہ نزد بادشاہ ظالم و قہار رود یازدہ بار گوید یا ملک یوم الدین ایاک اعبد و ایاک استعین ہیچ آسیبے بدو نرسد و اگر در سفر قاطع طریق یا سبعے بروی سر راہ گیرد چون بعدد مذکور بخواند مانع از راہ برخیزد انیمعنی بکرات و مرات بتجربہ رسیدہ۔

جوہر ان ولی اللہ الذی نزل الکتٰب و ہو یتولے الصٰلحین و الذین تدعون من دونہ لا یستطیعون نصرکم و لا انفسہم ینصرون و ان تدعوہم الی الہدے

لایسمعوا وتراہم ینظرون الیک وہم لایبصرون ۰ خذ العفو وأمر بالمعروف واعرض عن الجٰہلین ۰ وامّا ینزغنک من الشیطٰن نزغ فاستعذ باللہ انہ سمیع علیم ۰

از سورۂ اعراف ہر کہ را خوف قطاع الطریق باشد برین مداومت نماید۔

جوہر بسم اللہ الرحمٰن الرحیم انا جعلنا فی اعناقہم اغلٰلا فہی الی الاذقان فہم مقمحون ۰ وجعلنا من بین ایدیہم سدّا ومن خلفہم سدّا فاغشینٰہم فہم لایبصرون ۰ یا حمید الفعال ذا المن علی جمیع خلقہ بلطفہ برائے رد دعوت ورد رجعت ورد سحر ومقہوری اعدا ظاہری وباطنی چندانکہ میسر آید بخوانند۔

جوہر اَرَبَا حَوَّا مُحَلَا ہِنْدِیْ قَطَعَ وُعَا وبعضے وُعَا بذال معجمہ خوانند ہر کہ روز یکبار بخواند اورا مار نگزد واگر بگزد خود نمیرد

جوہر وُدَّاسِیْ وَاحَدَادَ اَبَدًا اَدَا حضرت شیخ محی الدین ابن عربی را وبعضے وَدَا خوانند وبَدَا بر تشدید دال مہملہ است وبعضے بالتخفیف خوانند بخواند وبر مار گزیدہ بدمد وصحت دہن خود بدہد کہ برجا می گزیدگی مار بمالد واگر اجازت دہد روز پنجشنبہ بر شیر بز وآب فاتحہ حضرت شیخ محی الدین ابن عربی قدس سرہ دادہ قدرے ازان خورد وپس خوردۂ خود اورا بخوراند وبگوید کہ ترا اجازت این عمل دادم

جوہر سلام علی نوح فی العالمین ہر کہ ہر روز بخواند مار وکژدم اورا نگزد۔

جوہر بر لدغ مار وکژدم ہفت بار سورۂ فاتحہ بخواند وحضرت سرور عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم بر لدغ کژدم آب نمک می مالیدند وسورۃ الکافرون ومعوذتین میخواندند وبعضے نمک بمالند وسورۂ اخلاص ومعوذتین خوانند

جوہر قال القہا یموسیٰ ۰ فالقٰہا فاذا ہی حیۃ تسعیٰ ۰ قال خذہا ولا تخف سنعیدہا سیرتہا الاولےٰ ۰ ہفت بار بر نمک خواندہ مار گزیدہ را بخوراند شفا یابد۔

جوہر حضرت شیخ عبد الحق محدث قدس سرہ در مدارج النبوت میفرمایند کہ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالےٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فرمودند العین حق یعنی چشم زخم وکار کردن آن موجود وثابت ست ونفس الامر وحضرت حق تعالےٰ این خاصیت در بعضی نفوس نہادہ است کہ چون نظر کنند بجانب چیزے بروجہ استحسان ضرر یابد آن چیز چنانکہ در مروی فرمودند حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم اگر چیزے می بود کہ پیش دستی کردے علیہ

می شود قضا و قدر را مر آینہ سبقت میکرد و آنرا عین و این مبالغہ است و تاثیر عین و جماعت از متبوع مثل اہل اعتزال و ہر کہ بر طریقہ ایشان میرود منکر شدہ اند آنرا و چون مخبر صادق بران خبر دادہ اعتقاد آن واجب و انکار آن باطل باشد و بعضی از اصحاب طبائع گفتہ اند کہ جواہر لطیفہ غیر مرئیہ منبعث می شود از عائن و متصل میگردد بمعیون و در می آید درون مسامات جسم وے پس پیدا میکند حضرت حق تعالے ہلاک را نزد آن چنانکہ پیدا میکند ہلاک را نزد نوشیدن زہر و بعضے کسانے کہ منسوب بودہ اند بعین میگفتند کہ چون می بینم چیزی را کہ خوش مے آید مارا می یا بیم حارتے کہ بیرون می آید از چشمان ما و بعضی میگویند کہ منبعث میگردد از عائن قوت سمیہ کہ متصل میگردد بمعیون کہ باعث ہلاک و فساد میگردد مثل زہرے کہ از افعی بلدیغ میرسد و از بعضے افاعی بوساطت نظر تیز زہر میرسد و بالجملہ بر منوال تیر چیزی از جانب عائن بجانب معیون روانہ میگردد اگر مانعی کہ حفظ و وقایہ وی کند درمیان نبود میرسد و کارگر می افتد و اگر مانعے درمیان بود کہ عبارت از حرز و تعوذ و دعاست و مانند سپرست وصول و نفوذ نیابد و اگر ہم سخت و قوی بود تواند کہ ہم بجانب وی برگردد

جوہر اگر عائن تبرسد بدیدن ضرر چشم خود اللھم بارک علیہ گوید دفع چشم زخم کند و بزرگ ترین رقیہا برائے عین و تمامی بلایا و آفات و امراض قرأت سورۂ فاتحہ و آیۃ الکرسی و معوذتین ست و از انجملہ است اعوذ بکلمات اللہ التامات من غضبہ و عقابہ و شر عبادہ و من ہمزات الشیاطین و ان یحضرون

جوہر چون در عیال و اہل و مال خود چیزے خوش آید شتاب گوید ماشاء اللہ لا قوۃ الا باللہ از چشم زخم و آفت در امان باشد۔

جوہر ہر کہ از چشم بد متاثر شود سورۃ الہمزہ بر و بخواند یا سورۃ الجن ہفت بار یا سورۃ القدر بست و یکبار یا سورہ والعادیت یکبار

جوہر و ان یکاد الذین کفروا لیزلقونک بابصارہم لما سمعوا الذکر و یقولون انہ لمجنون ۵ و ما ہو الا ذکر للعالمین ۵ از سورۂ ن برائے دفع عین نافع است۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم اعوذ بکلمات اللہ التامات من شر کل شیطان و ہامۃ و من عین لامۃ حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم برائے حضرت امیر المومنین امام حسن و حضرت امیر المومنین امام حسین علیہم السلام فرمودند کہ این تعوذ بنویسند و ببازو ببندند

جوہر برائے محفوظ ماندن از جمیع آفات وبلیات ومکروہات دنیوی سی وسہ آیۃ بعد از نماز شام باید خواند چہار آیۃ از اول سورۂ بقر تا مفلحون وسہ آیۃ از آیۃ الکرسی تا خالدون وسہ آیۃ آخر سورۂ بقر از للہ ما فی السموات تا آخر سورۂ وسہ آیۃ از سورۂ اعراف از ان ربکم اللہ تا المحسنین ودو آیۃ از آخر سورۂ بنی اسرائیل از قل ادعوا اللہ او ادعوا الرحمن تا آخر دو آیۃ از سورۂ والصافات تا لازب وسہ آیۃ از سورۂ رحمن از معشر الجن تا فلا انتصران وسہ آیۃ از آخر سورۂ حشر از لو انزلنا ہذا القران تا آخر سورہ ودو آیۃ از اول سورۂ جن از قل اوحی الی تا شططا

جوہر اللہ الذی خلق السموات والارض وانزل من السماء ماء فاخرج بہ من الثمرات رزقا لکم خ وسخر لکم الفلک لتجری فی البحر بامرہ ج وسخر لکم الانہار ۃ وسخر لکم الشمس والقمر دائبین خ وسخر لکم اللیل والنہار ۃ واتاکم من کل ما سالتموہ وان تعدوا نعمۃ اللہ لا تحصوہا ط ان الانسان لظلوم کفار ۃ از سورۂ ابراہیم ہر کہ مداومت کند ہر صباح ومساء در وقت خواب ودخول بر اہل وعیال ودیوان واخوان از ہمہ حوادث زمان در امان باشد وہر کہ در ہر سفر خواہ بحری خواہ بری صبح وشام مواظبت نماید از ہمہ آفات محفوظ باشد

جوہر ہر کہ خواہد کہ او را حضرت خداوند تعالے فرزندی شایستہ وپارسا کرامت فرماید این آیۃ بسیار خواند رب ہب لی من لدنک ذریۃ طیبۃ ج انک سمیع الدعاء ۃ

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم یا ایہا الناس اتقوا ربکم الذی خلقکم من نفس واحدۃ وخلق منہا زوجہا وبث منہما رجالا کثیرا ونساء ج واتقوا اللہ الذی تساءلون بہ والارحام ط ان اللہ کان علیکم رقیبا ۃ در شب آدینہ در نیم شب چنانکہ کسے نہ بیند بگلاب وزعفران بر پارہ شکر بنویسد وہر روز خود خورد وزن را نیز علیحدہ نوشتہ بدہد وسہ شب اینچنین کند زن عقیمہ حاملہ شود وفرزند نرینہ بزاید وشیر زیادہ شود۔

جوہر اگر سورۂ مزمل ده بار خوانده بر آب دم کنند وزن وشوہر ہر دو روزہ بدان افطار سازند فرزند نرینہ شود

جوہر ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ این حروف ہژدہ را حروف متوافقہ گویند بجہت آنکہ در صورت مشابہ ومماثل یکدیگر اند بجون

اخوان وجزیجو واثبات نقطہ از یکدیگر ممتاز نشوند ہر کہ اینحروف را بمشک وزعفران و شیر زنان بنویسد وزن بر جامہ بندد وہمیشہ باخود دارد خصوصًا وقت مباشرت شوہر

پسر زاید واین حروف را در اعمال محبت واخوت بغایت اثر است

جوہر اگر کس را شصت بار بنویسد وبگردن طفل بندد ودہ بسخن آید ولکنت از زبان خیزد

جوہر رشتہ کلاوہ را تاب دہد ویک قفل بسیار خرد مع کلید بیارد ودران قفل کلید انداختہ ورشتہ مذکور میان حلقہ قفل انداختہ سورۂ یٰسٓ مع تسمیہ تا مبین اہل خوانده بران قفل بدمد باز سورۂ یٰسٓ مع تسمیہ تا مبین دوم خوانده بدمد باز یٰسٓ مع تسمیہ تا مبین سوم خوانده بر قفل دمیده بندکند تعلیق این قفل مع کلید در رشتہ مذکور در کمر زنان برای حفظ حمل از مجربات صحیحہ است

جوہر ان اللہ یمسک السمٰوات والارض أن تزولا ۚ ولئن زالتا ان امسکھما من احد من بعدہ ط انہ کان حلیمًا غفورا ۚ از سورۂ فاطر اگر حامله را خوف سقوط حمل باشد بر حمل بندد

جوہر اگر زن حامله سورۂ حجرات باخود دارد از خوف محفوظ ماند۔

جوہر اذ قالت امرۃ عمران رب انی نذرت لک مافی بطنی تا بغیر حساب از سورۂ آل عمران بمشک وزعفران بنویسد ودر غلاف این تعویذ کند وبگلوے طفل بندد از گریستن وترسیدن ایمن بود وبا بندک شیر مادر سیر شود۔

جوہر سورۃ البلد بنویسد وبطفل نوزادہ بندد ایمن بود از آفتہا۔

جوہر سورۃ الناس بنویسد وبطفل بندد ایمن بود از آفات۔

جوہر برای وسعت رزق سورۂ مزمل بعد از نماز عشا بست ویکبار بخواند واگر فرصت نباشد ہفت بار واگر اینقدر ہم فرصت نباشد یکبار لیکن چون باین آیۃ رسد رب المشرق والمغرب لاالٰہ الا ہو فاتخذہ وکیلا حسبنا اللہ ونعم الوکیل بست وپنجبار بخواند بعد ازان سورہ را تمام کند وبعضے میفرمایند کہ برائے مہمی کہ قابل برآمدن نباشد روز پنجشنبہ غسل کند وہیچ کس سخن نگوید وسہ کرۃ سورۂ مزمل بخواند وبرای دفع نفس پنج کرۃ ورد سازد وتمام عمر از غلبات نفسانی محفوظ ماند وبعضی فرمودہ کہ برای برآمدن جملہ حاجات چہل ویکبار بدین طریق بخواند کہ بعد نماز فجر ہشت بار وبعد ظہر ہشت بار وبعد عصر ہشت بار وبعد مغرب ہشت بار وبعد عشا نیز باول وآخر درود وحین خواندن با کسی سخن نگوید وبعضی فرمودہ کہ برای کفایت جمیع مہمات

در مجلس واحد یازده بار یا بست و یکبار تا دو روز یا چهل روز یا دو یک روز هزار بار بخواند بمقصود رسد و برای وسعت رزق تا چهل روز ده بار خواند و هر که نوشته با خود دارد محتاج نگردد و هر جا که رود فتحیاب شود و اگر بعد نماز فریضه بخواند بدی او به نیکی مبدل گردد و اگر خوانده میان دشمنان رود منقاد گردند و خوانده سوره مذکوره از زهر مار و کژدم و سحر و جمله بلاها ایمن گردد و هر که هر شب مداومت نماید جناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم در خواب ببیند و بعضی فرموده که دو رکعت نماز بگذارد و در هر رکعتی بعد فاتحه سوره مزمل بخواند و بخسبد مشرف بزیارت جناب سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم گردد و اگر کسی را فرزندی نشود و نمی زید یا ایوان نیله چهار تا دانه بهم چسپیده در رشته کرده و یکبا کرده تا ده بدو بران ریسمان چهل دیک گرده و بر هر گره یکبار سوره مزمل بخواند و ده گند و آن ریسمان و گلوی آن کودک به بندد عمرش طویل گردد و اگر پرسپاری بست و یکبار خوانده دم کند و گلوی کودک اندازد عمرش افزود

جوہر لا الٰہ الا اللہ الحکیم الکریم سبحان اللہ رب العرش العظیم الحمد للہ رب العالمین کانہم یوم یرونہا لم یلبثوا الا ساعۃ من نہار بلغ کانہم یوم یرونہا لم یلبثوا الا عشیۃ او ضحاہا در جام سفید یا چرنے لطیف بنویسد و زن بنوشد این رقیہ مجرب ست مر عسر ولادت را۔

جوہر اولم یر الذین کفروا ان السموات والارض کانتا رتقا ففتقناہما وجعلنا من الماء کل شئی حی ط افلا یؤمنون ۃ از سورہ انبیا محل وضع محل نہاد کرخواند و بر شکم آن ہر بار نفث کند یا زیر ناف یا بر ظہر و این مجرب است و بصحت رسیدہ۔

جوہر سورۂ انشقت بجہت آسانی در روزہ بہشت بار بر قند یا بر آب خوانده بخوراند یا سورۂ اخلاص در مکان واحد سہ ہزار یا ہفت ہزار یا نہ ہزار بار بخواند

جوہر ہر اجاہی دہ گھر اجاہی دہ زن دہ قن ذ ایا مزا تین ڈلی گڑ کی لیوے اور ڈلی پر سات سات بار پڑھے اور ہر بار دم کرے اول ایک ڈلی کھلاوے اگر مفید ہو بہتر والا دوسرا ایک گھڑی یا گھنٹہ کے دوسری اور تیسری کھلاوے یہ عمل واسطے وضع حمل کے مجرب اور صحیح ہے مراجاہ و خمراجازن دہقان بزایا مزا نوشتہ بند۔

جوہر حروف دو قسم ست نورانی و ظلمانی نورانی کہ آنہا عالیات نیز گویند عبارت ست از حروف مقطعہ قرآنی کہ در اوائل سور واقع شدہ است و وجہ تسمیہ اینہا بنورانی آنکہ ہیچ اسمی از

از اسماء حسنیٰ بی امتزاج اینہا نیست مگر یک اسم کہ الوہود ست وحروف مقطعات قرآنی سی و یک کلمہ و ہفتاد و ہشت حروف است الٓمٓ الٓمٓصٓ الٓرٰ الٓرٰ الٓمٓرٰ الٓمٓرٰ کٓہٰیٰعٓصٓ طٰہٰ طٰسٓمٓ طٰسٓمٓ الٓمٓ الٓمٓ الٓمٓ یٰسٓ صٓ حٰمٓ حٰمٓ عٓسٓقٓ حٰمٓ حٰمٓ حٰمٓ حٰمٓ قٓ نٓ و این عدد وقتی مسلم ست کہ حم عسق را دو کلمہ اعتبار کنند چنانچہ بعضی از علماء این فن کردہ اند و اگر آنرا مثل کہیعص از قبیل خماسیات گیرند چنانچہ بعضے بران رفتہ اند پس عدد کلمات بست و نہ باشد و حروف نورانی بعد از حذف مکررات چہاردہ است ال م ص ر ک ہ ی ع ط س ح ق ن و مجموع آن علی صراط حق نمسکہ و حروف ظلمانی عبارتست از چہاردہ حروف دیگر کہ غیر حروف مقطعہ قرآنی ست یعنی ب ت ث ج خ د ذ ز ش ض ظ غ ف و حروف ظلمانی بدانجہت گویند کہ اصلا ازین حروف اسمی از اسماء جناب حق سبحانہ و تعالے مرکب نشدہ است بی امتزاج حروف نورانی غیر الوہود و۔

جوہر ہر کہ باوی حروف مقطعات قرآنی ہمراہ بود حضرت خداوند تعالے بواسطہ حمل این کلمات و ببرکات این حروف از ہمہ آفات او را محفوظ دارد و در رزق بروی کشاید و حاجات او بے انتظار بغزا اجابت رساند و از دشمنان صیانت کند و از گزیدن مار و کژدم و از ضرر سباع و حشرات نگاہدارد و چون بسفر رود این کلمات را در وقت وداع اہل و اولاد بخواند حضرت خداوند تعالے او را بصحت زود بوطن رساند درین ہیچ شک و ریب را راہ نیست۔

جوہر ہر کہ مجموع حروف اوائل سورہ قرآنی را بر نگین نقرہ یا عقیق نقش کند بساعت سعید و تختم نماید مقبول و محبوب قلوب گردد و اگر نقاش روز پنجشنبہ و جمعہ روزہ دارد و در ساعت اول از روز جمعہ آن حروف را نقش کند و در آنوقت غسل پاک کردہ باشد و جامہ پاک پوشیدہ و بخور لائق سوختہ تاثیر و قوت وے بیشتر شود ——

جوہر ہر کہ چہاردہ حروف نورانی را بر خاتم فضہ نقش کند بطالع ثور وقتیکہ قمر در وی بود و بآن تختم کند جمیع مراد وی ساختہ شود و ہرگز کیسہ وی از زر خالی نبود و ہر کہ در جلد نشیند و این حروف را بر زبان راند محفوظ ماند از غرق و حرق و سرق و ہر کہ این حروف را نوشتہ در میان رخت نہد محفوظ ماند و ہر کہ بخواند از ہر آفت محفوظ ماند ——

جوہر حروف حارہ و یا بسہ مقطعات قرآنی برائے لدغ عقارب عظیم نافع است بر جام زجاج یا قدح چینی نقش کند و با آب شیرین محو ساختہ بیاشامد و حروف حارہ مقطعات

قرآنی باعتبار جمل مشارکہ چہار است ا م ھ ر ق وباعتبار جمل مغایرہ پنج ا م ھ ر ق س و
حروف یابسہ باعتبار جمل مشارکہ سہ است ک س ق وباعتبار جمل مغایرہ ہم سہ است ص ک
ق واین حروف حارہ ویابسہ بعد از حذف مکررات ہشت ست ا م ھ ط س ک ص
ق وانچہ معمول بہ است اینست وحروف بارده ورطبہ مقطعات قرآنے براے نقش وعزائم
بغایت مفیدست چون بہمان وتیرہ عمل کند وحروف بارده مقطعات قرآنی باعتبار جمل مشارکہ
سہ است ص ی ن وباعتبار جمل مغایرہ دو ی ن وحروف رطبہ باعتبار جمل مشارکہ
چہار ست ل ر ع ج وباعتبار جمل مغایرہ ہم ہمین ست وحروف بارده ورطبہ بعد از اسقاط
مکررات ہفت ست ص ی ن ل ر ع ج ومعمول بہ اینست۔

جوہر ہر کہ دو حرف نورانے و دو ظلمانی یعنی ر ع ن س ش بر نافن ابہام
امین نوید ومقابل دشمن شود امن یابد از بدی او۔

جوہر علماء این فن از حروف مقطعات قرآنی دقائق وحقائق وخواص و آثار
بسیار دریافتہ اند واز اسمائیکہ مرکب ازین حروف واعداد ایشانست فوائد و منافع بیشمار
معلوم کردہ اما انچہ ازین حروف مرکب ست مثل اللہ والرحمٰن والرحیم والحق والعلی
والکریم ست وانچہ از اعداد ماخوذست مثل اسم الصادق والملک والمانع والجواد
والوہاب ست مثلاً کہ بحساب جمل صد ونود و پنج ست واز وی اسم الصادق حاصل
شود واز صاد کہ نود ست اسم الملک واز المص کہ صد وشصت ویک ست اسم المانع
واز طہ کہ چہارده است دو اسم الجواد والوہاب وباقی برین قیاس

جوہر بدانکہ ہر حرفی را از حروف جمل مشارکہ بفلکی نسبت داده اند تا عامل حروف در اثنائے
عمل ملاحظہ آن فلک ومنزل وکواکب وی کرده شروع نماید پس ہر حرفی کہ بحساب عدد مرتبہ
اول دارد واز احاد وعشرات ومات والوف یعنی ا ی ق ن ع متعلق بفلک الافلاک ست و
ہر حرفے کہ مرتبہ دوم دارد واز احاد وعشرات ومات یعنی ب ک ر متعلق بفلک البروج ست
وانچہ مرتبہ سوم دارد یعنی ج ل ش متعلق بفلک زحل ست وانچہ مرتبہ چہارم دارد
یعنی د م ت متعلق بفلک مشتری ست وانچہ مرتبہ پنجم دارد یعنی ہ ن ث متعلق بفلک
مریخ ست وانچہ مرتبہ ششم دارد یعنی و س خ متعلق بفلک آفتاب ست وانچہ مرتبہ ہفتم
دارد یعنی ز ع ذ متعلق بفلک زہرہ است وانچہ مرتبہ ہشتم دارد یعنی ح ف ض متعلق

بفلک عطارد ست وآنچہ مرتبہ نہم دارد یعنی ط ص ظ متعلق بفلک قمرست

جوہر از حروف جمل مشارقہ اب ج د تعلق بزحل دارد ہ و ز ح تعلق بمشتری
طی ک ل تعلق بمریخ م ن س ع تعلق بشمس ف ص ق ر تعلق بزہرہ ش
ت ث خ تعلق بعطارد ذ ض ظ غ تعلق بقمر۔

جوہر نون ودال مہملہ وخاے معجمہ وقاف وکاف وضاد معجمہ وغ معجمہ بزحل منسوبست
وطاے معجمہ بمشتری والف وتاے مثناۃ فوقانیہ وسیم وراے مہملہ بمریخ منسوبست
وحاے مہملہ با وعین مہملہ ویاے مثنات تحتانیہ بشمس وثین معجمہ واو وطاے مہملہ وزا
بزہرہ وباے موحدہ وصاد مہملہ وتاے مثلثہ وذال معجمہ بعطارد وسیم ولام وسین مہملہ وفا
بقمر باید دانست کہ این قسمت حروف بر کواکب سبعہ اگرچہ از صنعت شہرت درجہ قبول اول
ندارد ولیکن پیش محققان این فن بغایت معتبر است

جوہر نزد حضرت شیخ اکبر قدس سرہ حروف رطبہ اعطاے سہولت مطلوب می کند
وحروف یابسہ بعند آن اثر ظاہر میگرداند وحروف حارہ اعطاے سرعت نفوذ می کند
وحروف بارده بعند آن عمل نماید۔

جوہر ہر حرفے از حروف تہجی بحسب مزاج خاص خود عملی خاص دارد مثلاً حروف حارہ
واسمائیکہ ازان حروف مرکب شوند احداث حرارت کنند وحروف بارده واسمائیکہ ازان
مرکب شوند اطفاء حرارت کنند وایجاد برودت واگر اسمی بود کہ حروف وی مشتمل بر چہار طبع بود
ہر کدام کہ غالب بود حکم وی نافذ باشد واگر ہیچیک را غلبہ نبود اثر اعتدال ظاہر شود پس عامل را
باید کہ در جمیع اعمال کلیہ وجزیہ ملاحظہ طبائع حروف کند ومناسب ہر عملی از اعمال ناری وہوائی
ومائی وترابی حرفے چند را کہ تعلق بآن عنصر دارد اختیار کند مثلاً در ایقاد نیران واحراق
بیوت وبلدان وسائر اعمال آتشکاری حروف ناری را غالب گرداند ودر تحریک ریاح و
تخریب دیار ظلمہ وعساکر اہل بغی بعواصف وسائر اعمالیکہ باد وہوا را دران مدخل ست
حروف ہوائی را غالب گرداند ودر تحصیل امطار وازدیاد آب در انہار واعمالیکہ آب را
دران مدخل ست حروف مائی را مستولی گرداند ودر اصلاح اراضی وزراعات وعمارات
واخراج کنوز ودفائن واعمالیکہ زمین را دران مدخل ست حروف ترابی را مستولی گرداند
واین اصل کلی ست در اعمال

جوہر قرأت حروف ناری و اسمائیکہ ازان مرکب ست ازالۂ خلط بلغم کند و ہاضم طعام بود و مواظبت بران حنجرہ را پاک سازد و آواز خوش گرداند و دفع رطوبت و برودت کند و جمیع امراض بلغمی را نافع و کثرت قرأت حروف ہوائی و اسمائیکہ ازان ترکیب یافتہ دافع امراض شش و قلب ست و مداومت بران ششہ را صاف سازد و جمیع اعضا را قوت بخشد و کثرت قرأت حروف مائی و اسمائیکہ ازان ترکیب یافتہ اطفاء حرارت و عطش کند و حمیات محرقہ را زائل گرداند و مداومت آن امعاء را پاک سازد و دراز مجہ حارہ یابسہ احداث رطوبت کند و کثرت قرأت حروف ترابی و اسمائیکہ ازان مرکب ست دفع جملہ رطوبت کند از بدن و قوائے دماغی را تقویت دہد و مداومت آن ہمہ اعضا و اعصاب را قوت بخشد۔

جوہر حروف ثمانیہ و عشرون بحسب طبائع اربعہ اعمال مختلفہ دارند بعضی کہ بر یک طبیعت اند و حیثیت بساطت در ایشان زیادہ است یک اثر و یک قوت مناسب آن طبیعت از ایشان صادر شود و بعضے کہ مرکب القوی اند و حیثیت ترکیب در ایشان بیشتر ست قوت و اثر ایشان زیادہ است پس بنا بر این قاعدہ حروف حارہ یابسہ مقوی حرارت حیاتیہ اند کہ اطبا آنرا حرارت غریزی گویند و دافع امراض باردہ رطبہ مثل حمی بلغمیہ و فالج و لقوہ و غیر آن و حروف باردہ یابسہ برائے صاحب طمث و نزف الدم و رعاف و امثال آن لائق ست و حروف رطبہ برای حفظ صحت و ازدیاد قوت و تقویت قوائے طبعی و شہوے و حروف باردہ رطبہ برای حمیات محرقہ و اورام حارہ و امثال آن مفید است۔

جوہر طبائع حروف غیر معروف اینست حروف ناری ا ب ت ث ج ح خ حروف ہوائی د ذ ر ز ط ظ ک حروف مائی ل م ن ص ض ع غ حروف ترابی ف ق س ش ہ و ی و طریق امتزاجات آنست کہ حروف اول از حروف ہر عنصر گیرد و یکجا رقم زند و این امتزاج اول ست و حرف دوم از ہر عنصری اخذ کند و این امتزاج دوم ست ہمچنین تا آخر پس امتزاج اول اول ف ت ست و آن نافع است از دیاد حرارت غریزی را پس این حروف بر جام زجاجی یا قدح چینی بمشک و زعفران و گلاب نقش کند و بمار العسل محو ساختہ بیاشامد و امتزاج دوم ب ذ م ق ست برائے ازالۂ بلغم و دفع رطوبت از معدہ مفید است این حروف را بر لوح نقش کند و پیش سینہ بیاویزد و معاذنی فم معدہ عاجل النفع بود و امتزاج سوم ت ر ن س برای طرد ہوام و حشرات ست این حروف بر شاخ گوزن بنویسد

و آنرا برآتش نهاده بسوزاند هرگز نده که دران حوالی و نواحی بود فرار نماید و امتزاج چهارم ث ز ص ش برای محبت و قبول قلوب ست این حروف را بر صحیفه نقره نقش کند بطالع جوزا و قوت عطارد بشرطیکه قمر در سنبله باشد و قوی حال بود و نوشته را با خود دارد مقصود حاصل شود و امتزاج پنجم ج ط ض ه برای اوجاع و تسکین آلام این حروف را بر ظرف پاک نقش کند بقلم بولا و دائما از ان ظرف آب آشامد و از انجا طعام خورد اگر مریض باشد صحت یابد و اگر صحیح بود مریض نشود و امتزاج ششم ح ظ ع و برای جلب رزق ذیل خیرات و برکات در زراعات بر صحیفه ذهب یا فضه نویسد وقتیکه قمر در دلو بود و دلو طالع باشد و امتزاج هفتم خ ک غ ی برای خوف و اطفاء غضب سلاطین و حکام ظالم بر کف دست راست خود نویسد و اگر بهر دو دست نویسد بهتر بود و در ساعت مشتری نویسد و نزد بادشاه یا حاکم جبار یا دشمنی قوی رود چون نظر بران افتد از قهر نزل کرده بلطف پیش آید

جوهر بدانکه حروف جمل و تهجی نزد علماء مشارقه همین ابجد و اثبت ست و قسمت حروف جمل و تهجی بر طبائع اربعه که حرارت و برودت و یبوست و رطوبت ست برین وجه که حرف اول خواه از جمل و خواه از تهجی حارست و حرف دوم بارد و سوم یابس و چهارم رطب باز حرف پنجم حارست همچنین تا آخر حروف و نزد علماء مغاربه در تقدم و تاخر بعضی حروف جمل و تهجی تفاوتی واقع است پس حروف جمل ایشان برین ترتیب ست ا ب ج ده و ز ح ط ی ک ل م ن ص ع ف ض ق ر س ت ث خ ذ ظ غ ش و حروف تهجی ایشان برین ترتیب ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز ط ظ ک ل م ن ص ض ع غ ف ق س ش ه و ی و قسمت حروف جمل و تهجی بر طبائع اربعه نزد ایشان نیز همان نوع ست که در قسمت مشارقه گذشت پس بقول علماء مشارقه هفت حروف جمل حاره اند ا ه ط م ف ش ذ و هفت باردہ ب و ی ن ص ت ض و هفت یابسه ج ز ک س ق ث ظ و هفت رطبه د ح ل ع خ غ و هفت حروف تهجی حاره اند ا ج ذ ش ظ ق ن و هفت باردہ ب ح ر ص ع ک و و هفت یابسه ت خ ز ض غ ل ه و هفت رطبه ث د س ط ف م ی و نزد علماء مغاربه هفت حروف جمل حاره اند ا ه ط م ف س ذ و هفت باردہ ب و ی ن ض ت ظ و هفت یابسه ج ز ک ص ق ث غ و هفت رطبه د ح ل ع خ ش و هفت حروف

حارہ انداج ذظ ان نع ش وہفت بارہ ده ب ح ر ک ص ف ہ وہفت یا بسا
ت خ ز ل ض ق و وہفت رطبہ ث د ط م ع س می واختلاف ست در تقدیم
ہا بر واو و واو بر ہا و اولی تقدیم ہاست بر واو زیرا کہ در جفر جامع ہا مقدم ست بر واو۔
جوہر در طبایع مرکبہ حروف دو قول ست اول قول شیخ بونی کہ نزد ایشان حروف ناری
جمل مغار بہ یعنی اهطمقث مرکب ست از حرارت و یبوست و حروف ترابی ینیان یعنی بوفیضظ
مرکب از حرارت و رطوبت و حروف ہوائی ایشان یعنی جز کصفقفة مرکب ست از حرارت و رطوبت
و حروف مائی ایشان یعنی ولعزخش مرکب ست از برودت و رطوبت و نزد شیخ اکبر حروف از
حروف بست وہشت گانہ مرکب الفوی ست اول ھ و آن ترابی و ہوائی ست و تقدیم ترابی
بجہت آنست کہ حیثیت ترابیت در وی اقوی ست دوم ح ہوائی و ترابی طائی و ہوائی
ی ناری و مائی ل ناری و ترابی ش مائی و ہوائی ف مائی و ہوائی ق ناری مائی خ ترابی
جوہر حضرت شیخ ابو عبد اللہ مغربی قدس سرہ میفرمایند کہ روحانیت ہر حرفی از حروف
ثمانیہ وعشرون مظہر اسمی ست از اسماء جناب الہی و تاثیر و تصرف حروف در عالم بواسطہ قوت
آن اسماست پس عامل حروف در اثنای شغل باعمال متذکران اسما باشد تا فائدہ تامہ
بر عمل مترتب گردد و اسما بر ترتیب حروف جمل مشارقہ اینست و آنرا پنج اسم ست اللہ الہ احد
اول آخر ب و آنرا نہ اسم ست باری باسط باطن باعث باقی بالغ امرہ بدیع
بصیر ج راہفت اسم ست جابر جاعل جامع جابر جلیل جمیل جواد۔ د راچہار
اسم ست داعی دائم دلیل دیان ہ را دو اسم ست ھو از حیثیت باطن و آن مناسب
حال منتہی ست و ہادی از حیثیت ظاہر و آن لائق حال مبتدیست و بعضے میفرمایند کہ اسم وے
در اعمال خیر ہادی ست و در اعمال شر مہلک ست و را دوازدہ اسم ست واجد واحد وارث
واسع وافی والی وتر و ودود وفی وکیل ولی وتاب۔ ز را یک اسم ست زارع قال اللہ
تعالی ام نحن الزارعون و بعضی میفرمایند کہ اسم وی مزکی ست و نزد بعضے زاہد۔ ح را نہ اسم ست حسیب حفیظ حکیم حمید حنان حی و بعضی حنان را
داخل اسماء وی ندانند پس اسمای وی ہشت ست بعد از مجمل وی ط را یک اسم ست مطہر
و بعضے غیر از ین سہ اسم دیگر آورده و آن طاہر و طالب و طائق ست۔ می را یک اسم است
میسر و بعضی میفرمایند کہ اسم وی منعی ست از غایت شدت تزلے کہ و پیداست لہذا و را نہایت

حروف تہجی افتادہ و بعد از حرف لا واقع شدہ کہ آلہ نفی ست بمذہب آنہا کہ لا را یکی از حروف
داشتہ اند و بعضی میفرمایند کہ حرف یا را اسم اعظم ست بزبان عبرانی کہ یہوا است بفتح یا و فتح وا
مشدد و بنی اسرائیل تاویل وی تا این زمان ندانستہ اند ک را چہار اسم ست کافی کریم کبیر
کفیل ـ ل را یک اسم ست لطیف ـ م را دہ اسم ست ماجد مالک الملک مانع مبین مجید
ملک ملیک ممیت منان مہیمن و بعضی میفرمایند کہ ویرا سی و سہ اسم ست و ہر اسمی کہ جزو
اول وی حرف میم ست و درین داخل ساختہ دہ اسم مذکور شد و بست و سہ اسم دیگر اینست مبدئے
متعالی متکبر متین مجیب محصی محیی مذل مصور معز معطی معید مغنی مقتدر مقدم
مقسط مقیت منتقم منزل منشئی موخر موسن مہلک ـ ن را چہار اسم ست ناصر نافع
نصیر نور ـ س را پنج اسم ست ستار سریع سلام سمیع سید و بعضی سبوح را زیادہ کردہ اند
ع را ہشت اسم ست عالی عدل عزیز عظیم عفو علام علی علیم ـ ف را دہ اسم ست فاتح
فارج فارق فاصل فاضل فالق فتاح فرد فعال مفرق ـ ص را چہار اسم ست
صادق صانع صبور صمد ق را دوازدہ اسم ست قابض قابل القلوب قادر قاہر
قابل قائم قدوس قدیر قریب قہار قوی قیوم و بعضے گفتہ کہ قائم را بنوجہ گویند قائم
علی کل نفس بہ اکسبت و قدیم اسم دیگر ست برای این حرف ـ ر را دہ اسم ست رازق رافع
رب رحیم رحمٰن رزاق رشید رفیع الدرجات رقیب رؤف ـ ش را چہار اسم ست
شافی شدید شکور شہید و بعضی گفتہ کہ شاہد نیز اسم ست برای این حرف و شدید نگویند بلکہ
شدید العقاب گویند بر ین قیاس و حرف مبین سریع الحساب گویند و حرف فا فعال ملا برید
گویند را یک اسم ست تواب ـ ث را یک اسم ست یثبت قال اللہ تعالیٰ یثبت اللہ
الذین آمنوا بالقول الثابت و بعضے گفتہ کہ اسم وی ثابت الوجود ست خ را سہ اسم ست
خافض خالق خبیر ـ ذ را نہ اسم ست ذو انتقام ذو البطش ذو الجلال والاکرام ذو الطول
ذو العرش ذو الفضل ذو القوۃ المتین ذو المعارج ذو المن ـ ض را یک اسم ست
ضار ـ ظ را یک اسم ست ظاہر گویند مظہر نیز اسم دیگر ست ـ غ را ہفت اسم ست غافر
غالب غفار غفور غنی غیاث المستغیثین اگرچہ بعضی از اسماء مذکورہ ازان قبیل است
کہ در اطلاق غیر عیکمتر مستعمل ست لیکن چون اکابر این فن در کتب معتبرہ خود ایراد فرمودند ذکر
آن اقدام رفتہ ـ

جوہر اروح حروف از حقیقت اعداد ایشانست وصور حروف ارقام اجساد آن اعداد -

جوہر طریق استفادہ از حروف واسماء وآیات قرآنی منحصر در سہ طریق ست اول طریقہ توجہ بارواح وحقائق حروف وتوسل جستن بصورت مثالی ایشان کہ در عالم برزخ دارند وآنرا طریق تخیلی خوانند دوم طریق تلاوت حروف واسماء آیات کہ آنرا طریق کلامی خوانند سوم طریق کتابت آن ورقم زدن اشکال حرفی وہیات رقمی ایشان کہ آنرا طریق کتابی خوانند -

جوہر بدانکہ ہر حرف تہجی را چہل خواص ست وتتفق علیہا اینست اگر کہ بامداد پیش از تکلم گفتن ہزار بار الف گوید یا نوشتہ باخود دارد وذو جاہ شود واگر پنجاہ وہفت نوشتہ باخود دارد بحزن گردد واگر مریض بر کاسہ چینی از زعفران نوشتہ بشستہ بخورد شفا یابد ودر وقت نوشتن یا رحمن یا کریم گوید واگر بر استر جامہ کسی ہفت الف نقش کند آن کس از چشم زخم حاسدان ایمن وسالم ماند واگر بر برناخن دست وپای حاملہ در وقت اثر وضع حمل یک الف رقم زند بعد از انکہ دہنوسا خنہ بدست وپا خشک ساختہ بآسانی بار نہد ب مجوس پانصد بار گوید خلاص یابد وبعضی یک ہزار وپانصد بار گفتہ اند واگر چہار شنبہ وقت فرو رفتن آفتاب نوشتہ کودک بخورد حفظ بیفزاید واگر چیزی فوت شدہ باشد نوشتہ در مصحف نہد باز یابد واگر نوشتہ باخود دارد از شر دشمنان ایمن بود ودر وقت نوشتن یا قیوم یا واحد گوید واگر ہر روز ہزار بار گوید صاحب دولت گردد واگر ہزار نوشتہ باخود دارد عزیز شود واگر روز سہ شنبہ وقت زوال پانصد ودہ نوشتہ در دیوار خانہ بیاویزد ثابت قدم گردد واگر نوشتہ بشستہ زن وشوہر بخورند محبت پیدا آید ودر وقت نوشتن یا دائم یا حمید گوید ت اگر ہر روز بہ نیت محبت بخواند پیدا آید اگر تا را بعد دہ مجمل کہ چہار صد ست نویسد وباخود دارد در نظر مردم عزیز شود واگر بعد دہ مفصل کہ چہار صد ویک ست بخواند اقبال بروے گشادہ گردد وفتوح یابد ث اگر ہر روز بہ نیت محبت بخواند پیدا آید واگر سی صد نوشتہ زیر بستر طفل نہند نترسد واگر روز سہ شنبہ وقت طلوع آفتاب پنجاہ وسہ نوشتہ باخود دارد معاندان مطیع گردد اگر تا را ہر روز بعد دہ مجمل کہ پانصد ست بر زبان راند برای احداث محبت نظیر ندارد واگر ہمین عدد نویسد وزیر گہوارہ طفل نہند در خواب وبیداری نترسد وبخشنہ تعلق باین حرف دارد ج اگر ہفت روز ہر روز نہ ہزار بار گوید حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را در خواب بیند واگر بر بخور نہصد بر قدح نوشتہ بشستہ بخورد لعت یابد واگر شب پنجشنبہ در افزونی ماہ خرد نوشتہ باخود دارد وسحر دشمن زخم بردی کارگر نکند واگر مرد نوداماد در ابسبحہ بستہ باشند ہزار بار بر لب پاک

از یا مصد

یا قلمی داده نویسد بایفصورت ح و با آب شیرین محو کرده بیاشامد قوت مباشرت وی عود کند
و اگر بست و چهار بار بر نبات مصری نویسند بر یفصورت ح ح و صاحب قولنج بخورد شفا یابد و اگر
جیم سابعه و مفصل وی که بپنجاه و سه است بر قدحی نویسد و محو ساخته بیاشامد دفع هر مرض کند
و روز جمعه تعلق به جیم دارد ح ح ویست بار خواند و بر مشت خاک پاک دمیده بر دشمن افشاند
دوست گردد و حابرای دفع حیات محرقه و اورام حاره و جمیع امراض که ناشی از حرارت و یبوست
بود بغایت نافع - اگر کسی بر نگین خاتم خود هشت حرف حا نویسد بر یفصورت ح و صاحب تب
آنرا در انگشت کند شفا یابد و اگر آن خاتم را در آب اندازد و صاحب تب از آن آب بیاشامد
حرارت وی زائل شود و این عمل وقتی کند که قمر ناظر بسعود بود و منصرف این نحوس در ساعت
اول یا هشتم از روز دوشنبه یا جمعه نویسد و با خود دارد - ح بعد از نماز جمعه بالای بام مفصد بالا
خوانده بطرف غائب دمد و اگر طرف معلوم نباشد مفصد بازنوشته زیر سر نهد غائب را در خواب
بیند خبر ا بعد از مجمل که شش صد ست خوانده بطرف غائب دمد زود خبر یابد و اگر جانب معلوم
نباشد نوشته و زیر بالین نهد در خواب بیند و اگر شب چهار شنبه نیم شب بر تنگ وزعفران
سی و پنج نوشته با خود دارد عزیز گردد و از دزدان خلاص یابد و وقت نوشتن با خان یا مان گوید
و وقت صبح پیش از سخن بالای بام بمقابله ستارگان هفتصد بار گوید دشمن از شهر رود و اگر
هر روز هزار بار گوید بدولت برسد و اگر بنیت امانت مال در سه شنبه وقت طلوع آفتاب
هفتصد و سی و یک نوشته در مسجد جامع دفن کند در امان حق باشد وقت نوشتن یا دیان
با خالق گوید و اگر دائم گوید با اهل خویش در امان حق باشد و اگر مفصد نوشته با خود دارد
و یا بر شیرینی خواند بخورد و نزد مردم عزیز گردد و اگر شب دوشنبه هودصد نویسد و در بلخار تعویذ
کرده با خود دارد در میان خلق عزیز گردد و وقت نوشتن یا جیم یا کریم بخواند هر کذال را
در دخو دسازد و دولت او را زوال نرسد و عزت و اقبال وی بفزاید و اگر هفصد بار بعد مجلس
بخواند و بر نان و شیرینی نفث کند بخورد دن گمان و بد محبوب قلوب گردد - و اگر دفینه نامعلوم باشد
هفتصد بار در گوش خروس سفید مراد مرغ که در زبان عرب او را دیک گویند و بدمد هر جا که
دفینه باشد آنجا قرار گیرد و اگر پانصد مرتبه گوید از ترس امین گردد و اگر هزار نوشته با خود دارد
عیب گردد و اگر در روز جمعه صد و بست نوشته با خود دارد زبان خلق از یاد گفتن بسته گردد و وقت نوشتن یا حلیم
یا معید گوید پس اگر در بیست و نوزدهم پیشین هفتصد مرتبه در ساز خلق مطیع وی گردد و اگر نوشته بر کاغذ

طفل نبود دو در سخن آید و اگر بروز چهارشنبه سی صد و شصت بار در طاس دیبان حمام نوشته و شسته بر سر
انداز دو بر نعمت بروی گشاده گردد و وقت نوشتن یا حمید یا عزیز خواند بدانکه سین از میان حروف
تهجی باین صفت مخصوص و ممتاز ست که زبر او با بینات او مساویست چرس که از قبیل بینات ست بعدد ست
وی دن که زبر او ست بعدد شصت ست و این از نوادر و غرائب ست اگر سر اہر روز وقت پیش شصت بار
بخواند صاحب کرامات گردد باید که سر ابای خطاب بخواند پیش اگر دویست بار خوانده در خواب دو نیرا
ماده که در شکم حامله باشد در خواب بیند و اگر بریان نوشته خورد دن دهد بآسانی زاید و اگر مردی بسته باشد
در روز جمعه نو دینج بار بمشک و زعفران بر کاسه چینی نوشته و شسته بخواند کشاده گردد و اگر زن باشد شسته
بر سر انداز دو برای هر بیتی که باشد در مصحف اندازه و وقت نوشتن یا قهار و یا قریب بخواند هر کرا شین را
سی صد بار بعد مجلش بر طعام یا شیرینی بخواند و وقت وضع حمل حامله را بخواند بسهولت بازنهد حص اگر
هفصد و پنج نوشته در مصحف نگاهدارد عزیز گردد و وقت نوشتن یا منزل و یا نور بخواند نص برای فتح خصوص
نود بار خوانده بدهد و نوشته بنده و بگیت محبت هفتصد بار گوید و اگر صد و نوزده در شب جمعه بمشک و زعفران
نوشته زیر سر تربت حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و صحابه وسلم در خواب بیند و اگر شسته بخورد
دل او روشن گردد و اگر با خود دارد عزیز گردد و وقت نوشتن یا عالی یا قدوس گوید هر کرا ضعف
بر شصت بار بر خرد فی خوانده مجنون را دهد یا کسی که ضعف دل دارد یا صاحب خفقان را دهد
شفا یابد - ط از جهت ترس ظالمی بر بامداد نهصد بار گوید ایمن گردد و اگر در شب پنجشنبه
نهصد نوشته با خود دارد در هیچ کار درمانده نشود و در وقت نوشتن یا حی یا قیوم گوید هر کرا
که از میان اعدا زنده و بسلامت و عافیت بیرون آید و ضرر بوی نرسد باید که بر بهر ناخن خود بر روز یکبار
حرف طا را بنویسد و در آن آنا دو بار بعد و هفتصد بار یک نفس بر زبان راند پس قدم بر دهد
بسلامت از میان ایشان بگذرد - ظ برای محبت هفتصد بمشک و زعفران نوشته با خود دارد و اگر در شب
پنجشنبه صد و سی نوشته با خود دارد و مشهور همان گردد و در وقت نوشتن یا محمود یا کریم بگوید
هر کرا از ظالمی ترسد بر بامداد نهصد بار حرف ظا بخواند و بجانب وی و منزل وی نفث کند
زود آن ظالم دفع شود و اگر سمین عدد بنویسد و بر مصروع بندد و شفا یابد و روز چهارشنبه تعلق باین
حرف دارد و ع اگر بست روز بر روز هفصد بار بخواند دشمن هلاک گردد و اگر روز جمعه هزار نوشته
با خود دارد هرگز محتاج کس نشود و در وقت نوشتن یا عظیم یا عجیب گوید - ع اگر کسی را محبوب
سرکش بود هفتصد بار بمشک و زعفران و گلاب بنویسد و با خود دارد محبوب مطیع گردد و اگر بر مقداری

حلوا خواند بهمین عدد و محبوب را بخواند دوست گردد - نج اگر هر روز هفتاد بار گفته بجانب دشمن دمد مقهور گردد و اگر در روز چهار شنبه نود نوشته باخود دارد از حبس خلاص یابد و در وقت نوشتن یا مالک یا مهیمن گوید عفیف را اگر کسی هر روز هزار بار بگوید و بجانب دشمن دمد منیت گردد - ف بحبت برآمدن حاجات هر روز چهل بار گوید - اگر کسی شنبه و روز متصل هر روز هشتاد بار فار ا بگوید و بجانب دشمن نفث کند ناپود شود - روز شنبه تعلق باین حرف دارد ق اگر هر روز بست بار گوید اسرار باطنی بر و منکشف گردد و قیامت را دویست بار بر کاغذ بنویسد و در زیر سنگ گران نهد بنام هر که این عمل کند خواب وی بسته گردد تا کاغذ بیرون نیارد و نوشته را خونساز و آنکس را خواب نیاید و آرام نگیرد ک اگر نود و نه روز جمعه وقت برآمدن آفتاب نوشته باخود دارد جمله حاجات برآید و اگر نوشته در باغ یا کشت بیاویزد موش و ملخ مضرت نرساند و در وقت نوشتن یا خالق یا محیط گوید - هر که کاف را هر روز دویست بار بخواند اسرار الویت بر دل وی منکشف شود دل اگر بکسی طمع داشته باشد - فیتصد بار بگوید - اگر کسی خواهد که از چشم دشمنان پنهان شود باید که بوقت حاجت لام را دویست بار بخواند مقصود حاصل شود - هم اگر هفصد بار در شب جمعه گوید حضرت سرور عالم صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم را در خواب بیند و اگر روز سه شنبه سیزده نوشته و در مصحف نهد حاجتش روا گردد و در وقت نوشتن یا شکور یا حلیم گوید - طبع میم حاست در وسط وی رطوبتی ست میان دو حرف و آن حرف یاست میان دو میم هر که هر روز چهل بار در شکل میم نظر کند و هر بار بخواند قل اللهم تا بغیر حساب حق تعالی اسباب دنیا و آخرت را بر وی آسان گرداند و هر که میم را چهل بار بر جامی نویسد و آب پاک محو ساخته بیاشامد حق تعالی در علم و فهم وی افزاید و زبان وی را بحکمت ناطق گرداند - ن اگر هژده نوشته باخود دارد و راز نهان آشکارا گردد و در وقت نوشتن یا عزیز یا جبار گوید هر که تون را بنجاه بار بنویسد و باخود دارد و هر جا بنویسی از موذیات که وی را بگزد و نکند - و اگر چهار صد بار گوید زبان خلق از بد گفتن بسته گردد - اگر واو را بنام دشمن دویست بار بر کاغذی بنویسد و از باد روی در آویزد آن دشمن سرگردان شود و اگر کسی را داعیه سفر باشد و میسر نشود هر صباح شصت بار این حرف را بخواند و بدان جانب دمد که مقصد اوست بزودی موانع مرتفع شود و آن سفر دست دهد - ه اگر پنجاه نوشته باخود دارد و خلق مطیع او گردد - تا حرف فورانی ست و نزد جمعی از ارباب تحقیق اسم اعظم عبارت ازوست و گویند بحقیقت

اسم اللہ این حرف ست و الف و لام از برائے تعریف و در اصطلاح صوفیہ حرف ما عبارت از مرتبہ غیب ہویت ست یعنی ذات مجرد از ملاحظہ اسما و صفات و این مرتبہ فوق مرتبہ الوہیت ست اگر ہفتاد بار این حرف را بر خاک گورستان قدیم یا خاک وقف خواند و در خانہ دشمن اندازد ہلاک شود و خانہ وی ویران شود۔ و حضرت شیخ نجم الدین کبریٰ در بعضی از رسائل خود آوردہ کہ ذکرے کہ جاریست بحسب دوام بر نفوس حیوانات کہ انفاس ضروریہ ایشان ست حرف ما از ان میکند بی توسط آلتی از مخارج حروف و این حرف ست کہ اشارت بغیب ہویت است می اگر ہفت ہزار بار گوید از خلق بی نیاز گردد اگر یا را صد بار بنام شخصی بخواند زبان وی از غیبت و تہمت عاجز بستہ شود و اگر کسی وہ بار حرف یا را بعد مجل وے بر کاری نویسد بنام شخصے و آنرا در زیر خاک دفن کند خواب آن کس بستہ شود۔

جواہر دہ حروف ست کہ آنرا حروف الجان گویند بجہت آنکہ چہار اسم از ان حروف ترکیب می یابد کہ آن اسما بر ناصیہ بعضی از جنیان مکتوب ست و آن حروف بعد از اسقاط مکررات اینست د ذ ص ض ف ق ک ل م و و از ین حروف عشرہ در وقت ترکیب اسما اربعہ سہ حروف کہ دال و لام و واو ست مکرر میشود دال سہ بار و لام سہ بار و واو یکبار و آن اسما اینست و اذل صد ضد قفکل مو و پس ہر کہ این حروف و اسما را با خود نگاہدارد از شر جن و علت صرع و جنون و خوف و رعب و امثال آن محفوظ گردد و اگر بر طفلے بندند کہ ذرجا بترسد و می ہراسد آن ترس و ہراس از وے زائل شود و اگر در دل کسی قلق و اضطراب بود چون این حروف و اسما را با خود نگاہدارد آن ضعف بر طرف شود

جواہر الف چہار نوع ست اول قائمہ دوم مطوحہ سوم مسطورہ چہارم معطوفہ الف قائمہ بر ین صورت ست ا بعضی گفتہ کہ حرف الف در اعمال محبت و سائر اعمال خیر مستعمل ست و بعضے دیگر گویند کہ مخصوص بمحبت نیست بلکہ در اعمال بغض و عداوت و سائر اعمال شر نیز جاریست پس وقتی کہ قمر در حمل یا در ثور باشد و ناظر بسعود و ساقط از نحوس دائرہ کند و در وی نام طالب و مادرش و نام مطلوب و مادرش بنویسد و بر دوران صد و یازدہ الف بکشد و نزدیک آتش ان بیاویزد اثر عظیم از محبت در دل مطلوب پیدا شود و اگر وقتی کہ قمر در وبال یا ہبوط باشد و بہ نحوس متصل و از سعود منصرف و منقطع بر لوح سرب دائرہ نقش کند و در وی نام دشمن و مادرش بنویسد و بر دوران صد و یازدہ

الف

الف نقش کند و آن لوح را در گورستان قدیم در قبر کهنه که نام صاحبش معلوم کسی نباشد دفن کند آن دشمن بجا سوء پریشان روزگار شود و هر که با ما دشمنی از انکه سخن گوید هزار بار الف گوید صاحب ثروت شود و اگر همین عدد نویسد و با خود دارد همین خاصیت دهد و اگر بر سفال آن را بسته بست و یک الف بکشد و آنجا نام دشمن ثبت کند و وقتی که تمر در سر طان یا عقرب یا حوت بود و آن سفال را سر نگون در آب اندازد زبان آن دشمن بسته شود و اگر بر استر جامه کسی هفت الف نقش کند آنکس از چشم زخم حاسدان ایمن ماند. صاحب در مکتوبه بعضے حروف را که مشتمل ست بر یک الف و بعضے را که مشتمل ست بر دو الف داخل حرف الف دانسته و آثار بران مترتب ساخته و بعضے گفته که الف چهار ست اول قائمه و ذکر آن گذشت دوم الفات مسطوحه یعنی گسترده شده و آن شش ست ب ت ث ف ک ی سوم الفات مسطوره یعنی صف کشیده و این سه ست ط ظ ل و این الفات جامع است میان قائمه و مسطوحه چهارم الف معطوفه یعنی دو تو گشته و برگردیده و آن یک ست که لا ست و این بمذهب جمعی ست از علمای حروف که لام الف را علیحده حرفے اعتبار نموده اند پس الف را یازده صورت باشد مشتمل بر چهارده الف و آن یازده صورت اینست ا ب ت ث ط ظ ف ک ل لای اینجمله ک ل لا هر یکی مشتمل بر دو الف باشد باقی بر یک الف که مجموع چهارده بود

جوہر چون طالب صادق یکی از اعمال حرفے شغل گیرد باید که خلوت اختیار کند و پیش از شروع و بعد از شروع هر اسمی و ذکری و آیتی که تعلق بآن حرف باشد مداومت نماید تا بر مقصود فائز گردد و آن اسم و اذکار و آیات اینست ایک اسم ست وان الله است و آیتش الم الله لا اله الا هو الحی القیوم و سوره اخلاص و انچه شامل معنی توحید و تقدیس و تنزیه است ب را یک ذکرست و آن بدیع ست و آیتش برای مبتدیان بدیع السموات والارض و برای منتهیان بسم الله الرحمن الرحیم ج را دو ذکرست الجلیل و الجمیل و بعضی گفته که ذکر دوم الجبار ست و آیتش جاء الحق و زهق الباطل و را یک ذکر است الدائم ست و آیتش شهد الله الآیه و عنده مفاتح الغیب الایه و ه را یک ذکر یت و آن هو ست و آیتش هو الاول و الاخر الایة و ا سه ذکرست الواحد الوالی الولی و آیتش هو الله الذی لا اله الا هو الحی القیوم الایة الله نور السموات و الارض الایة ز را یک ذکرست مزکی و بعضی گفته که زکی ست و آیتش ان الدین عند الله الاسلام

ودر عمل ایخرف صلوات بسیار کو یدح راسہ ذکرست الحی الحفیظ الحکیم وآیتش فقل نفر بوہ
بعضہا الآیۃ ط راد و ذکرست سبوح قدوس وآیتش طہ ما انزلنا الی قولہ الحسنی ویسین
والقرآن الحکیم الی قولہ الکریم سی راذکرے ظاہر نیست وآیتش وما یتنزل الا بامر ربک الآیۃ
ک راد و ذکرست الکافی الکفیل وآیتش انما امرنا اذا اردناہ ل ایک ذکرست اللطیف
وآیتش الم اللہ لا الہ الا ہو الی قولہ الفرقان م راد و ذکرست مالک الملک المجید وآیتش
قل اللہم مالک الملک تا قدیر ن رایک ذکرست النور وآیتش اللہ نور السموات
الآیۃ س سکہ راذکر اینست سبحان اللہ السلام سبحان السمیع العلیم وآیتش سلام قولا
من رب الرحیم ع راسہ ذکرست العالم العلیم علام الغیوب وآیتش قد احاط بکل شئ
علما وانچہ از آیات مشتمل بر معنی احاطہ علمی ست ف رایک ذکرست الفتاح وبعضی گویند
کہ الفاطر وآیتش نصر من اللہ وفتح قریب وسورہ اذا جاء نصر اللہ وانا فتحنا
ص ایک ذکرست الصمد وآیتش قل ہو اللہ احد اللہ الصمد ق راد و ذکرست القدیر القیوم
وآیتش وعنت الوجوہ للحی القیوم وآیتہ ہو علی کل شئ قدیر ر راد و ذکرست الرحمن
الرحیم وآیتش فاما ان کان من المقربین فروح وریحان وجنۃ نعیم ش ایک ذکرست
الشہید وبعضی گویند الشکور وآیتش شہد اللہ الآیۃ در اعمال خیر وکذلک اخذ ربک
اے تولہ تعالے الشدید در اعمال شر ت رایک ذکرست التواب وآیتش والیہ
یرجع الامر کلہ ث رایک ذکرست ثبت ست ونزد بعضے الثابت وآیتش ربنا افرغ
علینا صبرا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین خ رایک ذکرست الخبیر ونزد
بعضے دیر اسہ ذکرست الخالق الخافض الخبیر وآیتش انچہ تعملون باسم خبیر باشد ذ رایک ذکرست
وآن اللہ ست وعدہ وآیات او ہر بار بفصد بوبت ست و باید کہ ہر بار کہ عدد باتمام رسد از عقب آن
بگوید اللہم انی ذکرتک بصفۃ تقصی فاذکرنی بکمالک فانت خیر الذاکرین وآیتش
انچہ دلالت کند بر معنی توحید ص رایک ذکرست الضار وآیتش یضل اللہ الظالمین ویفعل
ما یشاء ط ذکر اینست اللہ معی اللہ ناظری اللہ شاہدی ونزد بعضے ذکر دلی لظاہر ست
وآیتش وہو معکم اینما کنتم غ رایک ذکرست الغنی وآیتش ہو الغنی الحمید وان اللہ
لغنی عن العالمین ل را نسبت بحال مبتدی ذکر لا الہ الا اللہ ست ونسبت بحال
منتہی لا الہ الا ہو۔

جوہر بدانکہ بست وہشت ملک مقرب بر بست وہشت حروف جمل موکل اند پس عامل حروف
از وی استمداد ایشان چارہ نیست تا در عمل ہر حرف بملک وی تقرب وتوسل جوید وازو
طلب مدد ومعاونت کند ملک ا اسرافیل ست وملک ب بہمرئیل وملک ج کلکائیل
وبقول بعضی عینائیل وملک د اہراطیل وملک ہ روذیائیل وملک و رقمائیل
وملک ز سرفیائیل ونزد بعضے شمسائیل وملک ح بتکائیل وملک ط اسماعیل
وملک ی تشراکیطائیل وملک ک جندورا وملک ل طاطائیل وملک م
رویائیل وملک ن جولالا وملک س ہمراکیل وملک ع اوماٹیل وملک ف
سرحاکیل ونزد بعضے حصقیائیل وملک ص اہجکائیل وملک ق غطرائیل
وملک ر ہوکیل وملک ش ہوطیل ونزد بعضے جہویل وملک ت عزرائیل
وملک ث میکائیل ونزد بعضے درقائیل وملک خ حمکاییل ونزد بعضے روقیائیل
وملک ذ دردائیل وملک ض عطکائیل وملک ظ اوطل ونزد بعضے میکائیل وملک
غ لوخائیل وباید دانست کہ حرف اول بر اسم ضمیر ست در تعیین موکل

جوہر بدانکہ بر بروج اثنی عشر دوازدہ ملک مقرب موکل اند کہ معاون روحانیت آن
بروج اند پس عامل حروف چون بعملی تشغل گیرد باید کہ ملاحظہ کند کہ آن حروف بکدام بروج
ومنزل منسوب ست پس بملکی کہ بران بروج موکل ست توسل کند ونام وی بتعظیم تمام بردہ
ازوی استمداد واستعانت جوید بر حصول مقصود کہ آثار ہائے عظیم ست در سرعت اجابت
ملک حمل شراحیل ملک ثور عزرائیل ملک جوزا اسرائیل ملک سرطان شمنائیل ملک اسد
شہراطیل ملک سنبلہ شمکیل ملک میزان سہرائیل ملک عقرب حرصیائیل ملک قوس سرطیل
ملک جدی شمکائیل ملک دلو صمکائیل ملک حوت عقبیائیل وہفت ملک اند کہ معاون
معاون ارواح سبعہ سیارہ اند پس عامل حروف نظر کند کہ حروف معمول علیہ تعلق بکدام کوکب
دارد وآنگاہ بملک آن کوکب توجہ کند وازوی استمداد جوید یا ازوی بخشوع وخضوع
اسمار ملائکہ سبعہ سیارہ یا اسمار افلاک ایشان ملک زحل قوصیائیل وفلک وی عجوبیا
ملک مشتری سمخائیل وفلک وی بریقا ملک مریخ کاکائیل وفلک وی رقفا ملک شمس
صاصائیل وفلک وی افلون ملک زہرہ شمیدائیل وفلک وی طاعون ملک عطارد
شمخائیل۔ فلک وی برقیدون ملک قمر اسماعیل وفلک وی بوقیفا۔

جوہر قسمت حروف بر منازل بست و ہشت گانہ عامل را باید کہ ملاحظہ نماید کہ ہر حرفی تعلق بکدام منزل دارد از منازل سعد و نحس در اعمال خیر منازل سعد اختیار کند و در اعمال شر منازل نحس و خواجہ نصیر الدین طوسی منازل نحس را در قطعہ بنظم آوردہ ہر چہ غیر آنست سعد ست ؎

از منازل کہ برین چرخ برین دارد جاہ	آنچہ نحس ست ہمین ست کہ گفتم حالشاک
شولہ و جبہہ و نثرہ و طرفہ و بران	بلدہ و ذابح و اکلیل و زبانا و سماک

و در قسمت حروف بر منازل دو قولست اول قول شیخ شرفا بن بولی دوم شیخ اکبر و اکثر علما اہل خاصیت در اعمال حروف بقول شیخ بونی عمل کردہ پس فرمودہ کہ حروف اصلیہ بست و ہشت و منازل فلکیہ نیز بست و ہشت ست و ہر حرفی تعلقی بمنزلے دارد و قسمت این بدو طریق کردہ اند یکے بطریق جمل مشارقہ کہ جمل مشہور ست دوم بطریق جمل مغاربہ کہ نزد بعضے از علماء حروف اعتبار وی زیادہ از جمل مشارقہ است و آن بر ینوجہ است کہ ا تعلق بنثرطین دارد کہ دو کوکب ست ب تعلق بہ بطین دارد کہ سہ کوکب ست ج تعلق بثریا دارد کہ شش کوکب ست د تعلق بدبران دارد کہ یک کوکب ست ہ بہقعہ دارد کہ سہ کوکب ست و بہنعہ کہ دو کوکب ست ز بہذراع کہ دو کوکب ست ح بہنبرہ کہ دو کوکب ست ط بطرفہ کہ دو کوکب ست ی بجبہہ کہ چہار کوکب است ک بنثرہ کہ دو کوکب ست ل بزبانا کہ یک کوکب ست م بعوا کہ پنج کوکب ست ن بسماک کہ یک کوکب ست ص مہملہ بغفر کہ یک کوکب ست ع بزبانا کہ دو کوکب ست ف بإکلیل کہ سہ کوکب ست ض معجمہ بقلب کہ یک کوکب ست ق بشولہ کہ دو کوکب ست ر بغائم کہ چہار کوکب ست س مہملہ ببلدہ کہ خالی ست از کوکب ت بذابح کہ دو کوکب ست ث ببلع کہ دو کوکب ست خ بسعود کہ دو کوکب ست ذ بہ اخبیہ کہ چہار کوکب ست ظ معجمہ بمقدم کہ دو کوکب ست غ معجمہ بموخر کہ دو کوکب ست ش معجمہ بربیا کہ یک کوکب ست۔ شیخ بونی گفت کہ چون قمر بیکے از منازل بست و ہشت گانہ بحلول کند روحانیت آن حرف کہ تعلق باین منزل دارد از درجات عالیات تجلی کند و تاثیر خود را در مراتب سفلیات ظاہر گرداند و شیخ اکبر فرمود کہ ارواح حروف از ملک منازل در ماتحت خود متصرف اند امادر فوق آن ذلک لیشان را تاثیرے نیست و شیخ بونی گفت کہ تصرفات و تاثیرات ایشان بطریق جمل مشارقہ بر ینوجہ است کہ چون قمر در نثرطین بود اقتضا بغضب احداث کند و چون در بطین بود ب لطف و رحمت ایجاد کند و چون در ثریا آید ج سعادت متوسط بخشد و در بران د بلا و فتنہ انگیزد و در بہقعہ ہ ممزوج بود

میان سعد و نحس و در بهقه و سعادت و دولت بخشد و در ذراع زهم سعادت احداث کند و در
نشره ح نحوست و شقاوت انگیزد و در طرفه ط بلیت و محنت افزاید و در جبهه ی حرکت متوسط
انگیزد و در زبره ک خیر و برکت زیاده کند و در صرفه ل ممتزج بود میان خیر و شر و در عوام مد سفر
دریا بود و سماک ن شور و شر انگیزد و در غفر س سعادت کامله ایجاد کند و در زباناع ممتزج بود
و خیر غالب و در اکلیل ف نحوست و بلا انگیزد و در قلب ص سعادت بخشد و در شوله ق ممتزج بود
و خیر غالب و در نعائم ر سعادت عظمی ایجاد کند و در بلده ش نحوست کبری احداث کند و در
ذابح ت ممتزج بود و خیر غالب و در بلع ث نحوست و فتنه عظیم انگیزد و در سعود خ سعادت متعلقه
ظاهر گرداند و در اخبیه ذ هم سعادت پیدا کند و در مقدم ض سعادت تامه نماید و در موخر ظ
ممتزج بود میان خیر و شر و در رشاء غ دولت و سعادت افزاید۔

جوہر بدانکہ بر ہر روزی از ایام اسابیع دو فرشتہ مقرب موکل اند یکی علوی سماوی
و دیگر سفلی ارضی پس عامل حروف را لازم ست کہ اسامی ایشان را تا در ہر روزی کہ بعمل
حرفی شغل گیرد بر زبان راند و از ایشان مدد و استعانت خواہد بر تحصیل مراد یوم الاحد
ملک علوی روفائیل بفا و بعضے بقاف گفتہ اند و ملک سفلی ابو عبید اللہ المذہب بیوم الاثنین
ملک علوی جبرئیل و ملک سفلی ابو عبد اللہ الحارث و جبرئیل را خادمست از ملائکہ سماوے
اسم وی شمکائیل کہ ویرا نیز یاد باید کرد و یوم الثلثا را ملک علوی سلسائیل بسین مہملہ
و در بعضے نسخہا بصاد آمدہ و گویند شمسائیل و ملک سفلی الاحمر یوم الاربعا را ملک علوے
میکائیل و ملک سفلی دونام دارد رد لبعہ و یرقان و میکائیل را خادمیست از ملائکہ سماے
نام وی نوائیل کہ ویرا نیز یاد باید کرد یوم الخمیس را ملک علوی صرفیائیل بفا گویند بقاف
و ملک سفلی السید شمہورش یوم الجمعہ را ملک علوی عنیائیل و ملک سفلی السید عبد الرحمن
و لقب وی ابیض یوم السبت را ملک علوی حصفیائیل بفا گویند بقاف و ملک سفلی
ابو نوح میمون السمجابی

جوہر حروف دو قسم ست علی و دنی و مراد بعلی آن حروف ست کہ قوام ایشان بالف
باشد و منتہاے ایشان ہمزہ و آن یازدہ حروف ست با و تا ث ح خ ر ظ و ا ف ہ و باقی حروف کہ آخر ایشان نہ ہمزہ است ایشان را دنی خوانند و آن ہفدہ است
الف جیم دال ذال زاے سین شین صاد ضاد عین غین قاف کاف لام میم نون واو

و حرف زاید از قسم دنی ست نه از قسم علی زیرا که اخر او حرف یاست نه همزه و آنکه بجای حرف یا همزه
نویسند غلط ست و بعضی علی و دنی را و دو صفت ساخته اند اعلی و علی و ادنی و دنی و نزد ایشان
حروف اعلی هفت ست ا ص ع ک ل ن ه و حروف علی نیز هفت ست ح ر س ط
ف م ی و حروف دنی نیز هفت ست ب ت ج ذ ض و و حروف ادنی نیز هفت ست
ش خ ز ش ظ غ ف اگر اراده اعمال محبت و رفعت و سعادت کند توسل بحروف اعلی
و علی کند و هرگاه داعیه اعمال بغض و عداوت و مذلت و شقاوت کند متوسل بحروف دنی
و ادنی شود و هرگاه که حروف علی را با حروف اعلی امتزاج دهد فعل آن در اعمال لطیفه
اقوی و اکمل بود و هرگاه حروف دنی را با حروف ادنی بیامیزد اثر آن در اعمال قهریه اشمل
و اوغل باشد و هرگاه حروف اعلی را با دنی و علی را با دنی مزج کند از ان صورت بیات
اعتدال پیدا شود

جوهر بداند که حروف باعتبار وجود نقاط و عدم آن منقسم می شود بدو قسم نواطق
یعنی منطوقه که آنرا حروف معجمه گویند و صوامت یعنی حروف غیر منطوقه که آنرا مهمله گویند و حروف
نواطق پانزده است ب ت ث ج خ ذ ز ش ض ظ غ ف ق ن ی و حرفی که
حجاب او زیاده است و اقرب ست بمراتب تنزلات نقطه او زیاده است پس هر حرفی که حجاب او
از حیثیت ظهور و عیان ست مخصوص ست بفوقیت اجسام و حروفی که حجاب او از حیثیت تنزل
و خفاست مخصوص ست بسفلیت اجسام و ازین جهت ست که در حروف علیه بمذهب دوم
در علما راین فن حروف معجمه نمی باشد الا الف و نون و در حروف دنیه بمذهب ثانی حرف
مهمل نمی باشد الا دال و واو و ازین حروف پنج اسم مرکب ست بَتَثْ جَخَذْ زَشَظْ غَفْ
قیمی و حروف صوامت سیزده است و اگر لام الف را حرفی علیحده گیرند چهارده باشد ا ح
د ر س ص ط ع ک ل م و ه لا و ازین حروف چهار اسم مرکب ست اَحَدْ سَصَطْ عَکَلْ

جوهر بداند که حروف باعتبار انفصال و اتصال ایشان بماقبل و مابعد منقسم می شوند
بدو قسم اول مفاصلات که آنرا حروف خواتیم نیز گویند و دوم مواصلات و حروف مواصلات
شش ست ا و ز ر ژ و د ذ بعضی که لا را علیحده حرفی داشته اند آن نیز از مفاصلات ست
و بست و دو حرف باقی از قسم مواصلات ست اگر در اول کلمه افتند متصل می شوند بما بعد خود
و اگر در آخر افتند متصل می شود ما قبل بایشان پس هر امری که انفصال ان مطلوب ست توسل

بحروف مفاصلات جوید واگر اتصال مقصود ست متوسل بحروف مواصلات شود و ہر کہ حروف خواتیم را در چہار دہم ماہ بر دیوار خانہ رقم زند یا بر کاغذی نویسد و در خانہ محفوظ کند آنخانہ از سرق و حرق ایمن ماند و اگر بر چوب کشتی نقش کند غرق نشود و اگر بنویسد و در رخت نہد سلامت ماند و اگر بر صندوق نویسد یا بر مد فونے محفوظ ماند و اگر بر خاتم فضہ یا ذہب نقش کند از ہمہ امراض سلامت ماند

جوہر اعداد تسمیہ باعتبار الف الرحمن بنصد و ہشتاد و ہفت می شود اگر تسبیحی عدد تا این عدد رساند برائے ہر کار بغایت موثر باشد۔

جوہر برای ہر حاجت دینی و دنیوی خصوصاً برائے شفائے مریض بعد ادائے نماز مغرب در شب چہار شنبہ وضو تازہ کند و دو رکعت بگذارد در اول بعد فاتحہ سورۃ الکافرون و در دوم سورۃ الاخلاص بخواند بعدہ سر برہنہ کردہ ہفت بار درود بگوید بعدہ بسم اللہ الرحمن الرحیم ہفصد و ہشتاد و ہفت بار کہ اعداد بسم اللہ الرحمن الرحیم باعتبار الف الرحمن ست تنہا یا با تشارک جماعت صالحین بخواند بعد ازان یا رب ہزار بار گوید بعد ازان ہفت بار درود بخواند بعد ازان دعا کند

جوہر ہر کرا ہمی پیش آید سورہ فاتحہ را با بسم اللہ الرحمن الرحیم بضم سیم بلام احمد ہفصد و ہشتاد و ہفت بار کہ عدد تسمیہ بحساب جمل ست بخواند و الرحمن و الرحیم را در فاتحہ سہ بار تکرار کند و در آخر آمین گوید آن ہم بکفایت رسد یا در میان سنت با مداد و فضل آن چہل و یکبار برائے ہر مہمی کہ بخواند بکفایت رسد۔

جوہر ہر پیغمبرے را کار پیش آمدے اسم مبارک محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم بحضرت خداوند تعالیٰ شفیع آورد ے

جوہر مومن را دو غم ست یکی کفایت مہمات و دیگرے کفارت سیات و این ہر دو غرض از درود بر مے آید۔

جوہر بعد از نوافل در گوشہ رود و بخلوت دست بالا کردہ سوی آسمان یا رب صد بار بگوید ہر چہ از جناب خداوند تعالیٰ خواہد بیابد و اگر ہزار بار گوید اولیٰ باشد

جوہر ہر کہ سورہ والشمس و واللیل ہر یکی ہفت بار و سی بار بسم اللہ الرحمن الرحیم تبارک اللہ رب العالمین ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم بخواند بمراد دل

داشتہ باشد بیابد

جوہر ہر کہ بعد نماز ظہر بر سورہ نوح مداومت نماید ہر مقصود کہ زود حاصل شود و ہر کہ بسیار خواند غموم و ہموم وے دفع شود۔

جوہر عند الحاجت یوم الاحد نزدیک طلوع شمس دہ بار سورہ والضحی بخواند و حاجت خواہد آمد

جوہر بعد فرض بامداد پیش از ان کہ سخن گوید ہفت بار بخواند فسیکفیکہم اللہ وہو السمیع العلیم جناب خداوند تعالیٰ مہمات آن روز کفایت کند و اگر آزار و رد و ساز د بعد از ہر نماز فریضہ بہ ہیچ چیز محتاج نشود۔

جوہر بعد فریضہ فجر یکبار سورہ مزمل ورد دارد و در چہار موضع درین سورہ سہ سہ بار تکرار کند۔ اول رب المشرق والمغرب لا الہ الا ہو فاتخذہ وکیلا دوم واللہ یقدر اللیل والنہار سوم یبتغون من فضل اللہ چہارم واستغفر اللہ ان اللہ غفور الرحیم چون بخواند حاجت خواہد برآید۔

جوہر عند الحاجت ہفتاد بار بگوید یا شفیق یا رفیق نجنی من کل ضیق۔

جوہر طریق پر کردن ثلاثی دو پائی اینست کہ کل اعداد اسم را دوازدہ حصہ نماید واز دوازدہم حصہ شروع کند و در ہر خانہ یک حصہ اضافہ نمودہ تمام سازد چنانکہ باسط ہفتاد و دو عدد دارد دوازدہ بخش کردم حصہ دوازدہم شش آمد از ہشتم شروع نمودہ در ہر خانہ ششش اضافہ کردہ تمام کردم بدینصورت

۶	۴۸	۱۸
۳۶	۲۴	۱۲
۳۰		۴۲

و موکل باسط جبرئیل است و این نقش برای دست غیب و کشایش رزق بی نظیر است بشرط ادائے زکوٰۃ و زکوٰۃ بر شش نوشتن آن یک لکھ و بست و پنج ہزار است و بعضی گویند ہر روز ہفتاد و دو نقش بر کند تا ہفتاد روز عامل گردد لیکن صحیح اول است شخصی بعد زکوٰۃ نقش بر کردہ زیر مصلی می نہاد و ہفتاد و دو مرتبہ یا باسط می خواند نقش غائب می شد و دو روپیہ مے آمد۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم اعوذ بکلمات اللہ التامات من غضبہ وعقابہ و شر عبادہ ومن ہمزات الشیاطین وان یحضرون برای دفع وحشت و پریشان خوابی خواندہ بر خود دم کند بادر کاغذ نوشتہ در گلو اندازد۔

جوہر بسم اللہ الرحمن الرحیم اعوذ بکلمات اللہ التامات کلہا من شر ما خلق بسم اللہ الذی لا یضر مع اسمہ شئ فی الارض ولا فی السماء وہو السمیع العلیم ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم وصلی اللہ تعالے علی خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ اجمعین این تعویذ برائے دفع ہر مرضی دہ بار بگویند و

جوہر ہر کہ بر بادشاہ ظالم وقہار رود یازدہ بار بگوید یا ملک یوم الدین ایاک اعبد وایاک استعین ہیچ اسپے بدو نرسد واگر در سفر قاطع طریق و یا سبعی بروی سر راہ گیرد چون بعد مذکور بخواند مانع از راہ برخیزد و ایمنی یکرات ومرات بحد تجربہ رسیدہ

جوہر دعوت در لغت بمعنی طلب ست ودر اصطلاح ارباب دعوت عبارت است از طلب فلوہا وآثار اسماء الہیہ مع رعایت شرائط مخصوصہ بمشہودہ کہ در میان اہل دعوت معروف ومشہور ست وشرائط اینست اکل حلال وصدق مقال کما قال النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم للدعاء جناحان اکل الحلال وصدق المقال وقلت طعام وکلام ومنام وحضور قلب در اثنار خواندن دعا وروزہ داشتن وضو وغسل نمودن ومعین آن روز وقت آن اعنی تجاوز نکند وقتی را کہ دران شروع کردہ باد امیکہ اتمام دعوت کند خواہ برای نصاب باشد خواہ برای حاجت ومعین کردن وقت یعنی وقت دعوت جلالی اسم جمالی نخواند و در وقت جمالی اسم جلالی مگر اسم مشترک با شرائط آن و باید کہ برای فتح ساعت مشتری ومانند آن اختیار کند وبرائے قہر ساعت مریخ ومانند آن واجازت گرفتن از مرشد کامل ومعین نمودن نیت نصاب یا حاجت مشروعہ وصادق داشتن اسم الہی واہم مرشد یا معنی کہ بر آنہی را کہ بخواند اعتقاد کند تاثیر داشتن او۔ او اعتقاد کند کامل بودن مرشد خود را وانتخاب نمودن جرہ تاریک ومصفا تا اتمام دعوت وتعیین محاذ وآداب نمودن جانوران بغیر خونخش وصدقہ چیزی وطہارت ظاہر وباطن اما طہارت ظاہر بر ظاہر طہارت وطہارت باطن بر سہ انواع ست طہارت شریعت وآن عبارت ست از رفع اوصاف ذمیمہ مانند فحش وغیبت وکذب وہیل بسوی لہو ولعب وغیر ذلک وطہارت حقیقت نفی ماسوی اللہ تعالے وترک حیوانات جلالی مثل گوشت ماہی ومانع وبیضہ وخوشبو مثل مشک وزباد وغیر آن واستعمال ادویہ وترک جماع در وقت اداے نصاب بتخمیر وغیرہ وترک حیوانات جمالی مثل روغن وشیر وحبوبات وعسل وشہد وچوبہ صدف وعنبر ومشک وعسل

ولمس وبوس وترک محرمات احرامی مثل حلق وحجامت وصید کردن وحلبۂ دختہ پوشیدن
وترک آنچہ مکروہات ست مثل سیر وپیاز وگندنا وترب وانگوزہ وغیر آن وادای نصاب
وزکوۃ وعشر وقفل ودور ومدور وبذل وختم مع رعایت تکرار لفظ اول از اسما چنانچہ
در چہل ویک اسما واقع است بانیطور یا اللہ الحمود فی کل فعالہ یا اللہ مثلا - وخیال کردن
معنی اسم را در وقت خواندن وروزہ داشتن سہ روز دو شنبہ سہ شنبہ چار شنبہ قبل از شروع
دعا وداخل شدن در حجرہ تاریک در شب پنجشنبہ وگذاردن دو رکعت بہ نیت استخارہ
وتوجہ بطرف حق سبحانہ وتعالی وگذاردن دو رکعت بہ نیت کشف ارواح بعد نماز فجر وبخواند
در ہر رکعت بعد فاتحہ واللہ غالب علی امرہ ولکن اکثر الناس لا یعلمون وبعد ان
سلام ہزار بار دعاء ملکیہ اعنی آہ آہ وآیۂ بخواند وبعد طلوع آفتاب غسل کند ودوگانہ
تحیۃ وضو ادا نمودہ دو رکعت دیگر بگذارد وبخواند در رکعت اول بعد فاتحہ شہد اللہ
انہ لا الہ الا ہو والملائکۃ واولو العلم قائما بالقسط لا الہ الا ہو العزیز الحکیم ودر ثانی
وقال ربکم ادعونی استجب لکم ان الذین یستکبرون عن عبادتی سیدخلون
جہنم داخرین ہفت بار وبعد سلام ہفتاد وہفت بار این آیہ بخواند واذا سالک عبادی
عنی فانی قریب اجیب دعوۃ الداع اذا دعان فلیستجیبوا لی ولیؤمنوا بی لعلہم
یرشدون پس ترک آنچہ خواہد در حاجت خود در این طریق کہ مذکور شد ورجمیع دعوات رعایت
آن محفوظ دارد خواہ دعوت سیفی باشد خواہ غیر آن ودر بعضے طرق دعوت اینست کہ
قبل شروع دعوت سہ روز روزہ دارد واز روز شنبہ شروع کند وقتیکہ ارادہ دعوت اسم جلالے
داشتہ باشد واگر ارادہ دعوت جمالی دارد از دو شنبہ شروع نماید واگر ارادہ دعوت اسم
مشترک ست از یکشنبہ شروع کند ودر شب چہار شنبہ وضو سازد ودر گوشہ حجرہ بنشیند وشغل
بخواندن استغفار شود ودر آخر شب برخیزد ووضو سازد وبعد تحیہ وضو دو رکعت بہ نیت کشف
ارواح بگذارد ونیت بانیطور کند نویت ان اصلی للہ تعالے رکعتی صلوۃ کشف الارواح
متوجہا نما آخر بخواند در ہر رکعت عمل کند انچہ در طریق اول مذکور شدہ بعد ازان دو رکعت
برای ترویح روح حضرت سید المرسلین وشفیع المذنبین وسائر انبیا صلوۃ اللہ وسلامہ
علی نبینا وعلیہم ودو رکعت برائے جمیع صحابہ کرام ودو رکعت برای ترویح روح سید السند
غوث الصمدانی قطب الربانی شیخ محی الدین عبد القادر جیلانی قدس سرہ ودو رکعت

۱۲

برای ترویح روح شیخ شہاب الدین سہروردی قدس سرہ دو رکعت برای ترویح روح مرشد و مرشد مرشد علیحدہ علیحدہ گذارد و طلب مدد از انہا کند پس تربگذارد دو رکعت برائے محبت اللہ تعالے بخواند در ہر رکعت بعد فاتحہ اخلاص بست و یکبار و بعضی قول چہل و یکبار و بعد سلام ہفتاد بار درود و ده بار استغفار بخواند و کلمہ تمجید و کلمہ شہادت ده بار بخواند اگر ارادہ دعوت برای قہر ست ساعت مریخ یا زحل و نزول قمر اختیار کند و برائے فتح و اللطف ساعت مشتری یا زہرہ و عروج قمر بخواند ہر روز بعد اختتام ورد یا مفتح الابواب و یا مسبب الاسباب و یا مقلب القلوب والابصار و یا دلیل المتحیرین و یا غیاث المستغیثین و یا مفرج المحزونین اغثنی اغثنی توکلت علیک یا ربی و فوضت امری الیک یا رزاق یا فتاح یا باسط و صلی اللہ تعالیٰ علیٰ خیر خلقہ محمد و آلہ اجمعین و وقت دعوت اسم جلالی جمالی را نخواند و در وقت خواندن جمالی جلالی را مگر اسم مشترک با نہ رابطہ ہر دو چنانچہ سابق ہم مذکور شدہ و بنشیند وقت دعوت در دائرہ حصار و طریق دائرہ حصار اینست کہ بیارد کارد از فولاد و آن اولی است وگرنہ از ہر آہن کہ باشد پس بخواند در رو دبیہ بار و ہر چہار قل ہر یک سہ بار و آیۃ الکرسی سہ بار و سورہ فاتحہ ہفت بار و یا حلیم یا کریم یا حافظ یا حفیظ یا رقیب یا وکیل یا اللہ یا اللہ یا اللہ یا اللہ بحق کہیعص حمعسق ہفت بار بعد ازان در رو دبیان کارد دم کند و ازان کارد گرد خود دائرہ بکشد و وقت کشیدن آیۃ الکرسی بخواند و آنچہ مذکور شدہ ہمہ ہا خوانده بر خود دم کند و این حصار مخصوص بدعوت سیفی نیست بلکہ در ہر دعوت کافی ست و بخورات از عود قماری و زعفران و مشک و صندل و عنبر اشہب و طریق دعوت کہ مخصوص بجز سیفی ست اینست کہ بعد از غسل و ادای دو گانہا کہ سابق مذکور شدہ دو رکعت برای ترویح روح امام مومنان و امیر مسلمانان حضرت علی ابن ابی طالب کرم اللہ وجہہ دو رکعت برائے روح حضرت خواجہ خضر علیہ السلام بنیت سلامتی و بطلب معاونت و امداد ادا کند بعد ازان دو رکعت دیگر بگذارد بخواند در رکعت اول بعد فاتحہ سورہ یٰس تا سلام قولا من رب رحیم و در ثانی سورہ مذکور تا آخر و اگر سورہ مذکور یاد ندارد سورہ اخلاص چہل و یکبار در ہر رکعت بخواند بعد ازان عود و عنبر بسوزد و سر برہنہ نمودہ بنشیند و بسوا جہ خود خاتم سیفی و آئینہ اگر حاجت دینی باشد بنہد و اگر حاجت دنیوی باشد شمشیر و کمان نہد و بطرفیکہ رجال الغیب باشند

آنطرف هر حسب نوازش متوجه شده بگوید السلام علیکم یا رجال الغیب و یا ارواح المقدسة اغیثونی بغوثة وانظرونی بنظرة یا رقبا و یا نقبا و یا نجبا و یا ابدال و یا اوتاد و یا غوث و یا قطب اعینونی فی هذا الامر سلکم الله تعالی فی الدنیا والآخرة بحق محمد وآله بعد ازان حرز سیفی را بنیت نصاب اصغر چهل و یکبار و به نیت نصاب صغیر چهار صد و چهل و چهار بار و به نیت نصاب کبیر یکهزار و یکبار هر روز بست پنج تپه تاسی و نه روز و در روز آخر ازار بعین بست و شش بار بخواند و گوسفند ذبح کرده بفقرا دهد این قسم در عدد نصاب کبیر مستقیم می شود و اما در نصاب صغیر هر روز یکبار و روز چهلم دو بار بخواند و بدین تقسیم نصاب صغیر را قیاس کند و بست پنجبار تاسی و نه روز و در روز چهلم بست و شش بار بخواند بزمرخ یا گاو سرخ ذبح نموده بفقرا تصدق کند و وقتیکه از نصاب فارغ شود برای حفظ عمل اگر میسر شود هر روز سه بار بخواند والا یکبار بخواند و ترک نکند و جال الغیب در کدام جهت اند ازین الفاظ معلوم میگردد ۵ کنج باش کنج بنشم کنج باشش کنج باشش + وازین اشعار فارسی نیز مفهوم می شود ۵

هفتم و چار دهم و بست دوم هست نهم	چو کنی را سوی شرق طلب الصباح قال
بست و هفتم ششم و بست و یکم در لیسان	هشتم و پانزدهم بست و سوم سلخ شمال
پنجم و سیزدهم بستم اندر بائب	می توان یافت ازاهی مکرم فرخنده جمال
انگلی چارم و اثنا عشر و نوزدهم	بست و هفتم طرف غرب نمایند جمال
بست و پنجم دهم و هفتدهم و دویم نیز	سوی نیرت بود این طائفه اهل خیال
سوم و پانزدهم بیزدهم بست و ششم	بجنوب ست گذر کردن ایشان همه حال
بست و چارم نهم و شانزدهم غره ماه	سوی اکنی طلب اینست حساب همه سال

بدانکه بعضے مشائخ گفته اند که هر کس که این حرز را سال تمام هر روز یکبار بخواند بلا فصل کفایت کند او را حاجت بشرائط دیگر نباشد مثل دوام صوم و ترک حیوانات بعده بنیت حاجت بحضور دل یکبار یا سه بار یا هفت بار یا چهل و یکبار بسجرمت تمام بخواند و در وقت خواندن تکلم نکند بلکه اشاره هم نکند بهتر آنست که وقت خواندن آواز زن و سگ بگوش قاری نرسد و هم بدانکه طریق خواندن حرز مختلف ست بسبب اختلاف مطالب پس اگر حاجت

فتح باشد پس اختیار کند برای آن عدد ایام قراۃ از لفظ بس ہی فی ہی باسقاط نہ کہ ہفت باقی خواہند ماند و اختیار کند عدد قراۃ از عدد اسم مطلوب و دو کوکب کہ متعلق باشد بروز و ساعت پس اخذ کند از ہر واحد مدخل صغیر را و جمع نماید مدخل کواکب را و اگر ان مدخل زیادہ از تسعہ است پس باید کہ عمل اسقاط تسعہ کند پس دمان مدخل کواکب ضرب کند مدخل اسم مطلوب را و حاصل ضرب را بالام تمبہ اعتبار کند پس بخواند دعای سیفی را باین عدد در ہفت روز و اگر حاجت قتل باشد پس اخذ کند برای آن عدد ایام دعوت را از حروف لفظ بس ہی فی ہی و نقاط آن کہ نہ میشوند و عدد و قرات را از عدد اسم مطلوب و کوکبین کہ متعلق بروز و ساعت اند بطریق مذکور یعنی باسقاط التسعہ و استخراج ہا۔ و بخواند دعا سیفی را در نہ روز باین عدد و مدخل صغیر و اسقاط تسعہ و بالام تمبہ الفاظ متراوفہ و مراد باین الفاظ اینست کہ احاد از عشرات و مافوق آنہا اعتبار کنند مثلاً در ین عدد ۱۲۱۲ کہ یکہزار و دو صد و ہشتاد و سہ است از ہزار یک گیرد و از دو صد دو و از ہشتاد ہشت و از سہ سہ کہ عدد ہجدہ میشود باز از دہ یک و از ہجدہ ہجدہ گیرد و پنج می شوند و بران قیاس کنند و مثال اول اینست کہ مثلاً اگر مطلوب رزق باشد بگیرد یوم مشتری و ساعت زہرہ و جمع کند مدخل مشتری را کہ پنج است با مدخل زہرہ کہ یک ست شش حاصل باشد باز مدخل رزق کہ یک ست و سین شش ضرب کند پس بخواند حرز سیفی را بعدد حاصل آن ضرب کہ شش ست تا ہفت از ین یوم کہ یوم مشتری ست و اگر ہفت روز متواتر دعوت بخواند ہم جائز ست لیکن اول اولی و اقرب بصواب ست و مثال ثانی اینست مثلاً اگر مطلوب قتل اعداست پس بگیرد ایام مریخ و ساعت زحل را و جمع کند مدخل مریخ را کہ چہار ست با مدخل زحل کہ نہ است حاصل سیزدہ گردونہ باز از ان ساقط کند باقی ماند چہار پس مدخل مطلوب را کہ چہار ست و مدخل کوکبین کہ آنہم چہار ست ضرب کند شانزدہ حاصل شد و آنرا بالام تمبہ اعتبار کند یعنی ہفت پس بخواند حرز سیفی را ہفت روز از ایام ہاے مشتری۔

جوہر اہل دعوت میفرمایند کہ دعا سیفی برانند دوازدہ ہزار حاجات دینی و دنیویست و دعوتش افضل و اکمل دعوات ست و معروف ست میان ادعیہ ماثورہ و مجربۃ الاجابۃ و الیہ کہ است دعا سیفی بہ انجمت گویند کہ در قطع مہمات و اجابت دعوات مانند شمشیر قاطع اگر قاریش سیف یا قوس یا آئینہ را در خواب بیند یقین کند بحصول مرام خود و حرز سیفی

بنابر آنکہ سلاطین یمن این دعا را برای قضاء حاجات خود مواظبت داشتہ اند وحزب الاعظم
وحزب البر وحزب البحر وحزب المقتضی وحزب الصحابہ وحزب المتقین ودعاء قضاء حاجات وسیف اللہ
وسہم اللہ وصمصام اللہ وعین اللہ وقدرۃ اللہ ویداللہ وبرہان اللہ نیز گویند وبرای این
دعا جلائل کثیرہ وفضائل عظیمہ ست کہ از احصاء وبیان آن اذہان قاصر اند لاالیہا الا
وجناب حق سبحانہ وتعالے ہفتاد ہزار فرشتہ وہفتاد ہزار جن برای خدمت این دعا وحفاظت
قاریش مقرر ساختہ ونیز مقرست نزد اہل دعوت کہ دعاء سیفی کلام قدسی ست آوردہ اند
اور احضرت جبرئیل علی نبینا وآلہ وعلیہ السلام بسوی نبی ما صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ
وسلم وقتی کہ عدو شاہ روم از ملکش بیرون کردہ پس آن شاہ بحضور سید عالم صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم حاضر شدہ التماس از حال خود نمود پس جناب مستطاب سید المرسلین
صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ اجمعین این دعا بحضرت امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ تعلیم فرمود
وحضرت امیر المومنین برائے قضاء حاجت شاہ روم شروع نمود وبعد اندک زمانے
روز عدو وآن شاہ ہلاک شد واو بر سریر سلطنت خود مستقر ومطمئن گشت وبعضے
گویند کہ دعاء سیفی اگرچہ نزد اہل دعوت منسوب است بسوی نبی ما صلی اللہ
تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم در ترکیب ونظم واسلوب آن مشابہ ترکیب ادعیہ
ماثورہ است لیکن صحت نسبت دران کہ اسنادش بسوی آنحضرت صلی اللہ تعالیٰ علیہ
وآلہ واصحابہ وسلم برسد ودعاء سیفی را بعد از نماز فجر یا عشا می خوانند وبہترین اوقات این
دعا در شب وقت تہجد ست ودر روز وقت اشراق ودر اثناء قراۃ او آواز زن وسگ وخوک
در گوش نیفتد پس اولے آنست کہ در کوہستان یا بر لب دریا بخواند۔

جوہر کسی کہ دعاء سیفی را پیوستہ بخواند راہ نیابد بر وعدو او وسحر جن وغیر آن
وحاملش بین الانام معزز ومحترم ماند وبرائے رویت جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہ واصحابہ وسلم یا بنی از انبیا علی نبینا وآلہ وعلیہم السلام یا ولی از اولیا یا کسی دیگر چہل
ویکبار بخواند وبرائے کفایت مہمی نیم شب جمعہ یا روز جمعہ غسل پاک کند وجامہ پاک بپوشد
ودو رکعت نماز گذارد وبعد صد بار ودو بعد سہ بار این حرز بخواند وآنچہ منقول ست از بعضے
کہ حضرت شیخ بایزید بسطامی قدس اللہ تعالیٰ بسرہ المبارک فرمودند کہ چون مرا حاجتی پیش
آمدی روز جمعہ بوقت سحر دعاء سیفی میخواندم ظاہرا این ماجرا ابتدائی حالت حضرت ایشان

بود باشد زیرا کہ در انتہاے حالت آنچہ بخاطر شریف حضرت انسان می گذشت ہمان بود ہمچنان ہے شد۔

جوہر بدانکہ محل اشارہ کہ موضع استجابت دعاست دو نوع ست اشارہ اصل و اشارہ حاجت کہ آنرا اشارہ فرع نیز نامند و مراد از اشارہ اصل آنست کہ ہر حاجتی را دران محل مخصوص طلب کنند زیرا کہ اشارہ اصل جامع جمیع حاجات ست خواہ فتح باشد خواہ قتل و اشارہ اصل در پنج مواضع است اول لا الہ الا انت دوم انما امرک اذا اردت شیئا ان تقول لہ کن فیکون سوم الکبیر المتعال چہارم بالعز والعلا پنجم من جمیع خلقک پس وقتی کہ درین مواضع برسد نظر بسوی آسمان کند و دست بدعا بردارد و بگوید اللہم بحق سر ہذہ الاسرار و بحق کرمک الخفی و بحق اسمک الاعظم ان تقضی حاجتی کن فیکون کن فیکون کن فیکون الہی کفی علمک عن المقال و کفی کرمک عن السوال و حاجت خواہد و بعد ازین مناجات در ہر موضع ازین مواضع اگر حاجت فتح باشد دعا بفتح خواند و بعد ازان اسم فتح و اگر حاجت قتل باشد دعا بقتل و بعد ازان اسم قتل دعا بفتح الہی بحق سر ہذہ الاسرار و بحق کرمک الخفی و بحق اسمک الاعظم ان تجعلنی من اہل عنایتک اسالک ان تقضی حاجتی کلہا بحق یامن امرہ اذا اراد شیئا ان یقول لہ کن فیکون یا اللہ یا اللہ یا اللہ و اسم فتح یا فتاح تفتحت بالفتح و الفتح لی فتح فتحک یا فتاح و دعا بقتل اللہم فرج ہمی و اکشف غمی و اہلک عدوی اللہم شتت شملہ و فرق جمعہ و زلزل اقدامہ و اقطع ارزاقہ و اقصم ظہرہ و قلب تدبیرہ و بعض عینہ و سود وجہہ و نکس اعلامہ و خیب امالہ و خرب بنیانہ و بدل احوالہ و قرب جالہ و شغلہ بدنہ و خذہ اخذ عزیز مقتدر و اہلکہ کما ہلاک شداد و اغرقہ کما غراق فرعون یا جبار یا قہار و اسم قتل یا قہار تقہرت بالقہر و القہر فی قہر قہرک یا قہار و مراد از اشارہ حاجت اینکہ چون محل حاجت مخصوص برسد ہمان حاجت مخصوص دران محل طلب کند و بعضے ازین نیز حامل جمیع مرادات اند و اشارہ حاجت دو نوع ست فتح و قتل علامت فتح فاست و علامت قتل قاف و علامت بعض حاجات کہ مخصوص بحال اند حرف اول آنست پس علامت صنعت ص ان و سلامت سفر س و شفاء مریض ش و دفع اعداء د و محبت م و تقرب سلاطین ت و طلب رزق ر و طلب جاہ ج و غنا غ

وبجات از خوف خ وعقد اللسان ع ل وتکمیل مہمات ت ک وہندسات کہ مکتوب بر
حروفات علامات اند اشارہ بعد محل آن حاجات اند پس الف کہ مکتوب بر صاد ون وسین نشین
اشارہ است بانیکہ محل طلب حاجت صنعت وسلامت از سفر وشفاء مرض درین حرز محل واحد
وبرین قیاس کن باقی ہندسہ را ونزدیک بعضے در موضع کل اللہم موضع اشارہ است
چون قاری اینجا رسد حاجت طلب کند وصلوۃ الحاجت درین حرز در چہار مواضع است
وعلامات آن صاد ست اول در آخر یا شکور یا حلیم یا رحیم دوم در آخر فکرہ متحیرا
سوم در آخر ولا یملکون الاماتریا چہارم در آخر ما احاطت بہ قدرتک وقتی کہ درین
مقامات برسد استاد دشود دو رکعت صلوۃ الحاجت بگذارد وبخواند در رکعت اول
بعد فاتحہ قل اللہم مالک الملک توتی الملک من تشاء وتنزع الملک ممن تشاء
وتعز من تشاء وتذل من تشاء بیدک الخیر انک علی کل شئے قدیر توالج اللیل فی النہار
وتولج النہار فی اللیل وتخرج الحی من المیت وتخرج المیت من الحی وترزق من
تشاء بغیر حساب دو رکوع ومن یتق اللہ یجعل لہ مخرجا ویرزقہ من حیث لا یحتسب
ومن یتوکل علی اللہ فہو حسبہ ان اللہ بالغ امرہ وقد جعل اللہ لکل شئے قدرا وبعد
سلام سجدہ وسہ بار بخواند سبوح قدوس ربنا ورب الملائکۃ والروح وسہ بار درود
وسہ بار بسم اللہ الرحمن الرحیم وسہ بار یا فتاح وکیبار دعا فتح بعدہ حاجت طلب کند
وبخواند دعا فتح یا قتل ہر چہ خواہد وصلوۃ الحاجت وشرائط لازم نیست اگر حاجت فتح
یا قمر باشد آنزمان لازم داند ووقت وہیئت مواضع واقع است وعلامات آن حاء
اول وللعیوب سائرا دوم فتکون للاشیاء المختلفۃ مجانسا سوم فی مجد جبروتک
چہارم فی تصاریف الصفات پنجم واعظم ما وعدتنی بہ علی شکرک ششم وشماتۃ
کل کاشح ہفتم انت الفاشی فی الخلق ہشتم بین العینین فی قولہ ولم تمنع عنے
دقائق العصم وقتی کہ درین مقامات برسد در دل خود حاجت طلب کند وبعضی گفتہ اند
کہ ہمین حرز برای منفعت چہار جا اشارہ خصوصیت

جو ہر طریق سند قرأت حرز یمانی اینست کہ اول سبارہ درود بخواند بعد ازان دعا
مغنی کہ بود در خواجہ اویس قرنی رحمۃ اللہ تعالے علیہ واگر این دعا را قبل سیفی
مواظبت نماید غنی گردد وبہ کمال رسد واگر مجرد بدون سیفی بعد نماز فجر مواظبت نماید

عنقریب غنی گردد و بعد از دعا مغنی اعتصامات بخواند بعد ازان دعاء حرز سیفی بعده حرز امیرین که بود ور امیر المومنین حضرت ابوبکر صدیق و امیر المومنین عمر ابن خطاب رضی الله تعالی عنهما اگر برای برامدن حاجت خود چهار رکعت گذارد و از قرآن هر چه خواهد بخواند بعد ازان حرز امیرین را صرف سه بار بخواند قضا کرده شود حاجت او و اگر روز جمعه چهل بار بخواند سریع الاجابت باشد بعد از حرز امیرین دعاء اقتتام بخواند بعد ازان سه مرتبه درود بخواند و دراد ای نصاب حاجت باین انضمامات و تکرار قراءة اینها برای حوائج مهمه و بعضے مشائخ گفته اند که در ورد سیفی دعاء حرز امیرین را اول و آخر بخواند بعده دعاء مغنی بعده دعاء اعتصام غرمت علیکم یا اصحاب السبت والوساس الخ بعده اعتصام ثانی حصنت نفسی بالحی القیوم تا آخر بعده دعاے وصل کبیر شیخ شهاب الدین مقتول یا الهی و آله جمیع الموجودات من المعقولات و المحسوسات بعده اعتصام ثالث ماشاء الله تلطفا الی الله تا آخر بعده دعاء سیفی بخواند

جوهر بدانکه مداومت و مواظبت دعاء حزب البحر برای کفایت جمیع حاجات دینی و دنیوی مجرب ست و دعوت این دعا از همه افضل ست بسبب آنکه رجعت را در ین دعا مدخل نیست و این دعا را حرز العصر نیز گویند یعنی هر که بعد از نماز عصر هر جا که بخواند برابد و بعد نماز صبح و مغرب نیز می خوانند۔

جوهر حضرت شیخ عبد الحق محدث دهلوی قدس سره در او رادخود میفرماید که حزب البحر کبریت احمر و تریاق اعظم برای سلامتی دنیا و آخرت و فتح ابواب سعادت و کرامات ست حضرت قطب الوقت و امام زمان خود شیخ ابو الحسن شاذلی قدس سره آنرا در وقت رکوب از حضرت نبوت صلی الله تعالے علیه و آله و اصحابه وسلم تلقن نمودند و شان ورود آن چنانچه مشائخ شاذلیه نوشته اند چنانست که وقتی حضرت شیخ در مغرب زمین که جاے بودن ایشان بود با اصحاب خود فرمودند که امسال ما خود را در موقف عرفه می بینیم تهیه سفر حج باید نمود عرضه داشتند که موسم تنگ شده و کشتیها رفته و گنجایش غریمت این سفر نمانده باقی هر چه فرمایند فرمودند لابد ما را غریمت این سفر باید کرد و بهر طریق خود را انجا باید رسانید پس کشتی یافتند شکسته از ترسائی که بجهت شکستگی آن درمانده بود بجهت شدت احتیاج خود بسطوت قهرمان امر حضرت شیخ ابا نکرد کشتی را بحکم ایشان دریائی ساخت و شیخ با اصحاب خود در وی نشستند

کشتی بجہت تلاطم امواج و تدافع ریاح و ہبوا میرفت و حضرت شیخ را حالی قوی وارد شد و این
دعا از حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فائض گشت و بمنزل مراد رسیدیم
و درین حزب رموز و اشارات ست کہ اصحاب دعوات بدان کار بندند و وقتی کہ این ضعیف
این حزب از خدمت حضرت شیخ تلقن نمود بو رسید کہ این رموز و اشارات کہ درین حزب اثبات کردہ
چیست فرمودند کہ اسرار مشائخ ست چیزی خواہد بود اما حزب البحر نام ہمین و عاست آنہا خالج اند
و ہر چہ ہست در انجاست شما ہمین را بخوانید زوائد حاجت نیست و شمار حزب این حزب کہ از
کبار مشائخ این سلسلہ اند نیز تعرض بدان نکردہ اند الا ہمین قدر کہ در ہمین خواندن مسخر لنا
ہذا البحر تصور حاجت خود بکنند و این حزب بس عظیم ست نزد کبار اولیا و سری مکنون و خزے
مصئون ست در حصول شفا قلوب و توسل بمطلوب و سلامت از آفات و حفظ از عاہات
و اجابت دعوت و تفریج کربت و رفع قدر و شرح صدر و تسہیل امر و کفایت شر جن و انس
و امن از شر طوارق لیل و نہار و حوادث دہر و دفایہ شر جبابرہ و غنا قلب و دیگر امراض و انواع
کہ شرح آن دراز ست باید کہ قرأت این حزب کریم و رعایت ادب و تعظیم و طہارت ظاہر و
باطن و تصور حقائق و معانی باشد و وقت خواندن آن بعد نماز صبح و عصر ست انتہی —
و ہر کہ ہر روز نزد طلوع آفتاب بخواند مستجاب کند اللہ تعالیٰ دعوت او و اگر کسی این
حزب را بخواند و بر کف ہر دو دست فوت نزند دست را بر سر و تمام اعضا فرود آرد از زیان
رسانیدن بادشاہ و اعدا محفوظ ماند و فرمودہ اند اگر کسی ہر روز یا ہر شب این حزب را
بخواند ہمیشہ در عصمت حق تعالیٰ باشد و خاتمہ او بخیر شود و بہجت خوف و زندگان نیز باید خواند
کہ سبب امان ست و اگر در کاری درماندہ باشد در مقام خالی و مصفا بعد دو رکعت نماز
پنجبار یا ہفت بار بخواند و بہجت محبت چہل و یکبار بر گلاب خواندہ بدمد و ہر گاہ بہ وجہ لنا
رسیدی رسد ہفتاد بار بگوید کیونہم کما اللہ الذین آمنوا شد جبا اللہ بعد از ان بگوید
الٰہی محبت و مودت فلان بن فلان در دل فلان بن فلان و در جمیع جوارح و استخوان
او پدید گردان کہ یکے از ما بے او بودن نتواند بعدہ سہ بار آمین بگوید و ہر آمین کف
دست راست خود بر زمین زند و ہمچنین طریق تا سہ روز بعد آن گلاب را در شیشہ
شکستہ بار و ہر گاہ مقابل مطلوب رود قدری از ان گلاب بر کف دست خود مالد و دست را
بر روی خود و فرجہ ہای عقد اللسان تا دوازدہ روز ہر روز سی و سہ بار بخواند و بچون

به اطمس علی وجوه اعدائنا رسد هفتاد بار یا قاهر یا قاهر ذا البطش الشدید انت الذی لا یطاق انتقامه یا قاهر بعد ازین بگوید الهی چشم و گوش و زبان فلان را بسته ساز فقطع دابر القوم الذین ظلموا و الحمد لله رب العالمین و برای شفای مریض تا دوازده روز هر روز دوازده بار بخواند چون به الذی لا یضر مع اسمه شیء رسد هفتاد بار و ننزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمومنین یا شافی شفا بخش فلان را از جمیع مرضها بحق بسم الله الرحمن الرحیم و برای تسخیر سلاطین و امرا تا دوازده روز هر روز ده بار بخواند چون به یا من بیده ملکوت کل شیء رسد هفتاد بار یا عزیز یا عزیز گردان مراد چشم فلان بن فلان گوید و سه بار انا انزلناه بخواند و بعد اتمام دعوت هر گاه بخانه او رود این حرز یکبار بخواند و برای ایمنی راه و سلامت سفر پیش از انکه مسافر شود سه روز با صوم هر روز دوازده بار خواند و چون بخواند که بخول الله لا یقدر علینا هفتاد بار یا حفیظ احفظنی من جمیع البلیات یا ارحم الراحمین گوید و در وقت روان شدن و فرود آمدن و محل خوف یکبار خواندن لازم کرد و پیش از سوار کشتی سه روز هر روز هفتاد بار خواند و در خواندن سخر لنا هذا البحر هفتاد بار بگوید خدا او را خود و اموال و اسباب خود را بتو امانت می سپارم با خیریت بساحل رسان و تا در کشتی باشد هر پنج وقت یکبار در وسازد و در محل طوفان تا آنزمان بخواند که طوفان فرو نشیند و بجهت تونا ری تا سه روز هر روز بیست بار و نزد بعضی بست و هفت بار بخواند چون به و انشر علینا من خزائن رحمتک رسد هفتاد بار یا غنی اغننی و ارزقنی رزقا طیبا واسعا بغیر حساب گوید و باید که هر روز هفت دروش را نان با شیرینی بوسع خود بدهد تا ابواب فتوح بر وی کشاده گردد و برای انشراح صدر و زیادتی فهم تا سه روز هر روز یازده بار بر شیرینی بخواند چون بجعل بل هو قرآن مجید فی لوح محفوظ رسد هفتاد بار بگوید رب اشرح لی صدری تا آخر آیت بخواند و بعد اتمام دعوت هر روز پاره از ان بخورد و برای سلامت ایمان از غارت شیطان تا سه روز هر روز ده بار بخواند چون به حسبی الله تا عظیم رسد هفتاد بار گوید اللهم انی اسالک ایمانا صادقا و یقینا کاملا و قل رب اعوذ بک من همزات الشیاطین و اعوذ بک رب ان یحضرون و یا قاهر ذا البطش الشدید انت الذی لا یطاق انتقامه یا قاهر بخواند و بجهت

ادا فرض تا دوازده روز هر روز دو بار بخواند و بر وایتی تا سه روز هر روز پانزده بار بخوانند
چون به ارزقنا فانک خیر الرازقین رسد هفتاد بار اللهم اکفنی بحلالک عن حرامک
و اغنی بفضلک عمن سواک و بطاعتک عن معصیتک و بعد اتمام عمل بحسب مقدور
گاو یا گوسفند یا مرغ ذبح کرده بفقرا تصدق نماید و اجازت این دعا بنا اهل ندهند بعضی
از اجله نوشته اند که کیفیت قراءة حزب البحر بیتداء اول الا باول سورة الانعام الی
قوله تمترون و آیة الکرسی الی قوله خالدون و خواتیم سورة الحشر ثم یشرع فی قراءة
حزب البحر الله منور القلوب الرحمن کاشف الکروب الرحیم غافر الذنوب اعوذ بالله
السمیع العلیم من الشیطان الرجیم یا علی یا علیم الی آخره بعضی از اسماء و الفاظ که از
غیر لغت عرب ست و معنی آن معلوم نیست مثل آفودنی اصباوث نباید خواند در مقدمه
اوراد شیخ عبد الحق دهلوی قدس سره از جمله شروط ذکر آورده که بودن ذکر شرعی یا در معنی
آن بوجهی که صحیح و واضح باشد و اوهامی و اشتباهی نداشته باشد چه ذکر بدانچه موهم تشبیه
و حلول و مانند آن بود یا معنی آن معلوم نبود جائز نباشد چنانچه بعضی اسماء که در غیر لغت
معهود بود امام مالک فرموده و مایدریک لعلها کفر حکایت آورده اند که یکی غرائم میخواند
جماعه از نصاری بر سر وی ایستاده بودند و می خندیدند و گفتند چه شد این مرد را که سب خدا
و رسول خدا میکند انتهی و لفظ اهیا شراهیا را در قاموس بمعنی ذو الجلال و الاکرام نوشته
کذا قیل و فقیر در قاموس در لفظ شره این عبارت دیده که اهیا بکسر الهمزة اسم اهیا بالفتح
الهمزه و السین یونانیة ای الازلی الذی لم یزل ولیس هذا موضعه لکن لان
الناس یغلطون و یقولون اهیا سراهیا و هو خطاء علی ما یزعمه اخبار الیهود و
در اینجا حرفی ست که کم کسی را بران اطلاع ست و آن اینست که لفظ سدا که در کریمه واقعه
در سورة یٰسٓ ست و درین حزب هم واقع شده در قراءة بفتح سین ست و تلاوت و اعمال
متعلقه باین سوره شریفه که بانواع متعدده کثیره شهیره و غیر شهیره است همان قسم که قرات
ماست خوانده می شود الا در اعمالی که باین حزب تعلق دارد که در انها بضم سین باید خواند
از انجهت که حضرت شیخ صاحب حزب سین را مضموم خوانده اند زیرا که قرات ایشان
همین منوال ست و چون هر دو قرات از قرات متواتره است که نزد ائمه مذاهب اربعه
نماز بهر کدام از انها که خوانده شود حکم جواز دارد و دران باب مضایقه نتوان کرد و به ترک

بقرات ایشان درین مکان مستجاب سرعت وحصول مراد است۔ شاہ خوب تمد قدیر و

جوہر حزب البحر ہا اگر چون خواہد کہ عمل این بجا آرد باید کہ روز چہار شنبہ و پنجشنبہ و جمعہ روزہ دارد ہر روز بعد غسل و دوگانہ صد و بست کرت بہ نیت اجابت بخواند و نزدیک بعضی بہ نیت شفا کہ تا دوازدہ روز ہر روز سی و پنج بار بخواند بعدہ برای برامدن حاجات و سافوتی ماہ غسل کند و دوگانہ ادا نماید بعد سلام دہ بار آوّیت الخ و دہ بار رددوا آویت و دو بار تستقیمین او کرم منک فارجوہ او رحم منک فادعوہ او اقرب منک فاناجیہ او سمع منک فانادیہ یا کریم یا رحیم یا مجیب اجب دعوتی و اقض حاجتی اللھم انی ادیت الیک و من اوی الیک فقد آوی الی رکن شدید و دہ بار درود و سلام اتمام و یکبار فاتحۃ الکتاب و آیۃ الکرسی تا خالدون و سورۃ النعام و حشر خواندہ این حزب شروع نماید تا دوازدہ روز ہر روز سی بار بخواند روز سیزدہ وقت صبح و عصر و بین العشائین بگان بگان یا بخواند چون بہ وتخر لنا ہذا البحر رسد ہمراہ خود و خاطر گذراند۔ سراج السالکین۔

جوہر دوم طریق خواندن حزب البحر اول این دو آیت کہ جامع جمیع حروف تہجی و محصل جمیع حاجات ست با فاتحہ بخواند کہ بمنزلہ اعتصام اند ثم انزل علیکم تا بذات الصدور و محمد رسول اللہ والذین معہ تا اجرا عظیما بعدہ سبب تہلیل و یرد الذین تا عسر یسرا بعدہ حروف تہجی بعدہ اعوذ باللہ السمیع العلیم من الشیطان الرجیم بسم اللہ الرحمن الرحیم بعدہ حزب البحر تا لا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم بعدہ یا اللہ یا نور یا حی تا آمین بعد آن امد مع درود و صلی اللہ تعالی بعدہ اعوذ بکلمات اللہ و صحبہ الطاہرین بعدہ یا حفیظ نہصد و نود و ہشت بار بعدہ این وسیلہ را بخواند الی توسلت بہذا الحرز الاعظم ان تقضی لنا جمیع حاجاتی و مرادی و ان تدفع شر جمیع اعدائی و احسادی آتوحا آتوحا آتوحا تعجیل العجل العجل الساعۃ الساعۃ بحق احصا اسرا بہ حتک یا ارحم الراحمین یا مجیب یا مجیب یا مجیب۔ سراج السالکین

جوہر سیوم آنکہ طریق خواندن دعا، سیفی کہ گنجست و منجملہ آن اینست کہ بروز جمعہ بعد ادای صلوۃ در مسجد جامع یا در مسجد دیگر نہ در خانہ اول دو بار درود بخوانند و بعضی قبل از درود وضو کردن نیز گفتہ اند بعدہ سورۃ فاتحہ بعدہ الم ذلک الکتاب تا مفلحون و الہکم الہ واحد تا یعقلون و آیۃ الکرسی بعدہ اعتصام اول الغنی عزمت علیکم یا اصحاب السبت و الوسواس الی آخرہ

واعتصمت بک یا اللہ بحق الخضر والالیاس وبحق کھیعص منیع کھٰمیم جوخوخ
مرخوخ مرمخوخ مہیمنع فہیمنع وبحق ایخ زجر ھیمونع طفعج ازر الجاس
وبحق آدم ونوح واعتصمت بک من شر الجن والانس والاہرمن والشیاطین
والبغوۃ والاتباع ومن کل آفۃ وعاہۃ واعتصمت بک من کل بلاء وبحق
وانیال وبحق ایخ ایخ وارش وارش ونورش ونورش وبحق اھیا
واشراھیا اھی واشراھی اصلا غوث وبحق عظمتک یا اللہ احفظنی من البلاء
والآفۃ والعاہۃ وبحق موسیٰ وعیسیٰ وبحق داؤد وزکریا وبحق اسمٰعیل ویحییٰ
وبحق ادریس وشیث وبحق محمد صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم توکلت علی
حی الذی لا بدایۃ لہ ولا نہایۃ لہ واعتصمت بک من شر الجن والانس
بقراۃ السیفی واستجب دعائی یا غیاث المستغیثین اغثنی یا من لیس کمثلہ
شئی وھو السمیع البصیر وحسبنا اللہ ونعم الوکیل ونعم المولیٰ ونعم النصیر وصلی اللہ
تعالیٰ علی سیدنا محمد وآلہ اجمعین الطیبین الطاہرین والحمد للہ رب العالمین بعدہ
ہر دو درود اول اللھم صل علی محمد وعلی آل محمد بعدد کل معلوم لک ودوم
اللھم صلی علی محمد وعلی آل محمد ما اختلف الملوان وتعاقب العصران وتکرر
الجدیدان واستصحب الفرقدان وبلغ روح محمد منا التحیۃ والرضوان برحمتک
یا ارحم الراحمین بعدہ اللھم طہر قلبی عن الشک والشرک والریاء وزین لسانی بالذکر
والشکر والحمد والثناء برحمتک یا ارحم الراحمین بعدہ اعتصام ثانی یعنی حفظت
نفسی باحی القیوم ورفعت عنی السوء بلا حول ولا قوۃ الا باللہ بعدہ حرزیماے
بعدہ اختتام بعدہ دہ بار درود بعدہ سورۂ اخلاص بعدہ فاللہ خیر حافظا وھو
ارحم الراحمین ودرشش جہت فف نزند بعدہ ہفت بار سورۂ فاتحہ بعدہ دہ بار اللھم
اغثنی یا غفور بعدہ حرز یمیرین بعدہ اگر میسر شود چہل ویک سما بعدہ آیات سجدہ کہ
چہاردہ اند بعدہ سجدہ کند وحاجت خواہد بعدہ یازدہ بار اسم شریف جناب قطب ایمان
شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ بخواند کہ حرز منیع وحصن حصین ست وبرای دفع
جعیت مجرب بدین عبارت الٰہی بحرمت قطب ربانی غوث الصمدانی شیخ محی الدین ابو محمد حضرت
شیخ عبد القادر الجیلی الحسنی الحسینی الشافعی الحنبلی قدس سرہ العزیز عربی وفارسی وازدعوات الحق

گنج ششم

جوهر و ذکر چهار ده خانواده اول خانوادهٔ زیدیان که منسوب اند بخواجه عبدالواحد بن زید و خواجهٔ مذکور مرید و خلیفه خواجه حسن بصری بود و بخدمت خواجه کمیل بن زیاد نیز تربیت و خرقهٔ خلافت یافته و زیدیان همیشه در بیابان خلوت دارند و بعد از سه چهار روز میوه یا گیاه افطار میکردند و در شهر و قریه نمی رفتند و هیچ جاندار را نمی کشتند و فتوح نمی گرفتند چون وقت خواجه عبدالواحد بن زید رسید خرقه که از خواجه حسن بصری یافته بود بخواجه فضیل عیاض داده و خرقه کمیل بن زیاد را ابو یعقوب البسوی عطا فرموده و سلسله ازان دو بزرگ جاری گشته

دوم خانواده عیاضیان و خواجه فضیل بن عیاض خلیفه خواجه عبدالواحد بن زید بود هر که بخدمت او ارادت آورد و خود منسوب بوی ساخت و عیاضیان همیشه مسافر و تنها و مجردی بودند و جامهٔ نو نمی پوشیدند جامه افتاده را با خرقه وصل میکردند و با هیچکس سوال نمی کردند و اگر چیزی از غیب بی طلب میرسید خرج میکردند و اگر طعام با مهمان میخوردند و با خلق آمیزش نداشتند

سوم خانواده ادهمیان منسوب گشتند بخواجه ابراهیم بن ادهم و خواجه ابراهیم مدتها با خضر صحبت داشت و از دست وی خرقه پوشید بعد ازان بخدمت خواجه فضیل عیاض رسید و از وی خرقه خلافت پوشید بعد ازان بخدمت حضرت امام محمد باقر رسید و به دولت خلافت امام فائض گشت و در حلقهٔ ارادت ایشان آمد منسوب بدو گشت و ادهمیان مجرد و مسافر باشند و ذکر خفی بسیار گویند و هر چه بی سوال از غیب رسد بخورند و آمیزش با اهل دنیا نمیکردند یک شجره ادهمیان بواسطه امام محمد باقر بحضرت امام حسین منتهی می شود و دوم شجره ایشان بواسطه خواجه فضیل عیاض بخواجه حسن بصری میرسد چهارم هبیریان منسوب گشتند بخواجه هبیرة البصری و خواجه مذکور مرید و خلیفه خواجه حذیفهٔ مرعشی بود و وی مرید و خلیفه خواجه ابراهیم بن ادهم و هر که بخدمت وی ارادت آورد هبیریان می گویانند و هبیریان در شهر و قریه سکن نمیگیرند و شب و روز با وضو در بیابان مجردی بودند و افطار با حضور دل میکردند و با خلق آمیزش نداشتند و فتوح نمیگرفتند و بعد از سه چهار روز با میوه و یا گیاه خشکی افطار میکردند و همیشه پاسبان دل می بودند پنجم خانواده چشتیان می باشند خواجه علو دینوری و وی مرید و خلیفه هبیره بصری و وی مرید و خلیفه خواجه حذیفه مرعشی و وی مرید و خلیفه خواجه ابراهیم ادهم و خواجه ابو احمد ابدال چشتی که رئیس و اشراف چشت اند مرید خواجه ابو اسحاق چشتی شدند و چون وفات

خواجہ بآخر رسید خرقہ خلافت بخواجہ احمد ابدال داد و جائی نشین خود گردانید و چشت دو اند یکی شہریست
در ملک خراسان دوم چشت قریہ در ہندوستان میان ملتان و اچ و این خواجگان از چشت
خراسان بودند در لطائف اشرفی میفرمایند ہر کہ دعوی ہواداری و لاف ارادت و دوستداری از
خاندان قدیم و دودمان کریم اہل چشت کند باید کہ در وی دو وصف باشد یک ترک و ایثار
دوم عشق و انکسار و ہر کہ را این دو وصف نباشد او را خطے از مذہب چشتیان و نصیبی از مشرب
ہشتیان نبود ششم خانوادہ عجمیان کہ می پیوندد بخواجہ حبیب عجمی و خواجہ مذکور مرید و خلیفہ
خواجہ حسن بصری اند عجمیان اکثر در کوہ تاسکونت داشتند و مجرد بودند و فتوح قبول نمی کردند
و جامہ بقدر ستر عورت نگاہ میداشتند و بعد از ہفتم روز بیک خرما و یا بہ سہ خرما افطار می نمودند و ہمچنین
وطیرہ با ایشان الفت میگرفتند ہفتم خانوادہ طیفوریان می پیوندد بسلطان العارفین خواجہ
بایزید بسطامی و نام وی طیفور ست ہشتم خانوادہ کرخیان می پیوندد بخواجہ معروف کرخی و بروایتے
خواجہ داؤد طائی کہ مرید و خلیفہ خواجہ حبیب عجمی بود و نیز خرقہ خلافت بخواجہ معروف کرخی داشت
و کرخیان اکثر اوقات با ترک تجرید در خلوت باشند و تلاوت قرآن مجید و ذکر بسیار میکنند و از
خوف جناب الہی بسیار گریہ کنند و خود را از ہمہ کمتر میدانند نہم خانوادہ سقطیان می پیوندد بخواجہ
سری سقطی او مرید و خلیفہ خواجہ معروف کرخی بودند و سقطیان صائم الدہر و قائم اللیل بودند و
فتوح کسی قبول نمی کردند و بعد از سہ روز از خلوت بیرون می شدند وقت شام از دہ خانہ در یوزہ گری
کردہ با یاران افطار می نمودند دہم خانوادہ جنیدیان می پیوندد بخواجہ جنید بغدادی او مرید
و خلیفہ خواجہ سری سقطی جنیدیان بر قدم توکل می رفتند و ہر چہ از غیب بی سبب خلق می رسید
از ان افطار می نمودند یازدہم خانوادہ گازرونیان می پیوندد بخواجہ ابو اسحاق گازرونی مرید و خلیفہ
خواجہ ممشاد دینور ست او مرید محمد دینوری او مرید خواجہ جنید گازرونیان در میان خلائق باحق
مشغول باشند و اسرار عظم و دعا مات القدرت بسیار خوانند دوازدہم خانوادہ طوسیان می پیوندد بشیخ
علاء الدین طوسی او از اکابر طوس بود و شیخ نجم الدین کبری ہر دو بخدمت شیخ ضیاء الدین ابو نجیب سہروردی
رسیدہ عرض داشت کردند کہ عمر بسر رسید و کار ما بر نیامد شیخ فرمودند کہ ما نیز بدین داع مبتلا ایم ما بایدما خمار مرید شیخ
وجیہ الدین خویم پس ہر سہ کس باتفاق بخدمت شیخ وجیہ الدین ابو حفص سہروردی شیخ وجیہ الدین شیخ علاء الدین و
شیخ ابو نجیب ضیاء الدین را مرید کردہ و خرقہ خلافت دادہ رخصت کردند شیخ نجم الدین کبری خود شیخ ابو نجیب ضیاء الدین
کرد طوسیان دف زدن بسیار بیکدیگر داشتند سماع میکردند و غنا بسیار می شنیدند و رقص و تواجد و ذکر جلی و خفی بسیار بود

واز جملهٔ چهارمی سید میخورند و چون وچرا نمیکردند و سلسلهٔ طوسیان بهشتم واسطه منتهی میشود بخواجه جنید سیزدهم خانواده سهروردیان می پیوندد بشیخ ضیاء الدین ابونجیب سهروردی وی مرید و خلیفه شیخ وجیه الدین ابوحفص بود و شیخ مذکور پنجم واسطه بخواجه جنید پیوندد و شیخ ابونجیب خرقه خلافت از شیخ احمد غزالی نیز داشت و شیخ مذکور بهفتم واسطه بسید الطائفه خواجه جنید می پیوندد و چهاردهم خانواده فردوسیان می پیوندد شیخ نجم الدین کبری را باشارهٔ شیخ وجیه الدین ابوحفص ارادت بدست شیخ ابونجیب سهروردی آورده خرقه خلافت یافت شیخ فرمود که شما مشائخ فردوسیه را در لفحات می نویسید که شیخ عمار یاسر که از اصحاب شیخ ابونجیب ضیاء الدین سهروردی است شیخ نجم الدین کبری را در تربیت یافت و سلسلهٔ ابونجیب بهشتم واسطه بحضرت جنید بغدادی می پیوندد الغرض فردوسیان و سهروردیان و طوسیان و کازرونیان این چهار خانواده میرسند بخانواده جنیدیان و جنیدیان میرسند بسقطیان و سقطیان میرسند بکرخیان و جمله مشائخ این خانواده می پیوندد بحضرت امام علی رضا - مراة الاسرار -

جوهر جناب امیر المومنین را خلیفه حضرت خواجه حسن بصری بود و ایشان را دو خلیفه شیخ حبیب عجمی و شیخ عبد الواحد بن زید و از ینجا چهار ده خانواده شد و از حضرت امیر المومنین بحضرت امام حسین از حضرت ایشان به امام زین العابدین علی و از ایشان به امام محمد باقر و از ایشان بحضرت امام جعفر الصادق و از امام جعفر الصادق به امام موسی کاظم و از ایشان بامام علی موسی رضا و از ایشان بخواجه معروف کرخی و نیز خواجه معروف کرخی خلافت از شیخ داود طائی و ایشان از شیخ حبیب عجمی و ایشان از خواجه حسن بصری یافتند

جوهر سلاسل که در دیار هند و ایران و توران و ترکستان و بدخشان و بلخ و بخارا و سمرقند و خراسان و فارس و عراق و گیلان و بغداد و روم و ماوراء النهر و عرب ست همه بحضرت امیر المومنین علی میرسانند بعضے بوساطت ائمه و بعضی بوساطت رئیس التابعین شیخ حسن بصری و بعضے سلاسل دیار یمن خود را بوساطت کمیل بن زیاد نخعی میرسانند و در دیار مغرب و اطراف آن بلاد بعضے سلسلها هستند که نسبت خود را به بعضے خلفاء راشدین میرسانند و سلسله شیخ ابوالحسن شاذلی بوساطت متعدده بشیخ قطع السعود میرسد و وی بشیخ سعید فراوانی و وی بشیخ ابی جابر و وے بحضرت امام حسین و نیز سلسله مدار یه و نقشبندیه هر دو به امیر میرسد و نیز بحضرت ابابکر صدیق

چهار ابتداء بر آمدن این تمام سلاسل از حضرت رسالت ست صلی الله تعالی علیه و آله و اصحابه وسلم و از ایشان بحضرت ابابکر صدیق و عمر فاروق و حضرت عثمان و حضرت علی و از حضرت علی بحضرت امام حسین و از ایشان بحضرت خواجه حسن بصری و نیز از حضرت رسالت پناه صلی الله تعالی علیه

وآله واصحابه وسلم الشیخ ابوسعید المخدومی رسید وازوی حیدر ازوی امیر عبدالله پدرش احمدی ازوی شیخ حاجی محمد الحوشانی ازوی شیخ عماد الدین فضل الله ونیز از حضرت رسالت صلی الله تعالی علیه وآله وسلم به امام حسین رسیده بحضرت اویس قرنی ونیز از حضرت ابابکر صدیق به سلمان فارسی من اصحاب الصفه رسید وازوی به قاسم بن محمد بن ابی ابکر صدیق ونیز به قاسم مذکور از خواجه حسن بصری رسید واز خواجه حسن به عبدالواحد بن زید وحبیب عجمی از شیخ حبیب عجمی به داؤد طائی واز ایشان بخواجه معروف کرخی واز ایشان به سری سقطی ــــ

جوهر از حضرت علی به امام حسن واز ایشان به حسن مثنی واز وی شاه عبدالله محض واز وی شاه موسی واز وی سید عبدالله مورث ازوی سید داؤد وازوی سید محمد ورث ازوی سید یحیی ازوی سید عبدالله ازوی سید موسی جیلی دوست ازوی سید ابوصالح ازوی سید محی الدین عبدالقادر جیلانی ازوی سید عبدالرزاق ونیز از حضرت امیر به امام حسین واز ان به امام زین العابدین تا امام نقی ونیز از رسالت به اویس قرنی واز وی به موسی ابن زین راعی ازوی ابراهیم بن ادهم بلخی شاگرد امام اعظم ازوی شقیق بلخی ازوی امام یوسف شاگرد ابوحنیفه

جوهر خواجه حسن بصری رضی الله تعالی عنه گروهی گفتند ابومحمد گفتند وگروهی ابوسعید واگر کتب سلوک منقول ست که وی خلیفه مرتضی علی بود کرم الله تعالی وجهه یا امام حسن بن علی وخواجه کمیل بن زیاد نیز صحبت داشت در آخر جلد روضة الاحباب می نویسد که چهروی ودسال یازدهم هجرت بدست ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه مسلمان شده وچون خواجه حسن متولد گشت ویرا پیش عمر بن الخطاب بردند فرمودند نام این حسن کنید که نیکو روی ستوده اوش از موالی ام سلمه حرم محترم حضرت رسالت پناه صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم بود ودر وقتی که او را بکار مشغول بود خواجه بے شیر میگریست ام سلمه رضی الله تعالی عنها از روی شفقت سینه مبارک خود در دهن او نهاد قطره چند شیر بدید آمد چندین هزار برکات وکرامات که حق تعالی در وی پیدا کرد ازان شیر بود ام سلمه پیوسته دعا کردی خداوندا این را مقتدا خلق گردان تا چنان شد که صدوسی صحابی را دریافت وفوائد اخذ نمود وتذکرة الاولیا ودیگر کتب می نویسد که چون امیرالمومنین علی کرم الله تعالی وجهه بصره آمدند وخواجه سوال کردند که تو عالمی یا متعلمی عرض کرد که من هیچ نیم هرچه از پیغمبر بمن رسیده است از انجلوی میرسانم مرتضی علی او را منع نکردند وفرمودند که این

جوان شایستہ سخن ست از امیر المومنین ترتیبہا یافت و دل از جمیع مرادات ماسوی اللہ سرد گشت و بیرا
فضائل بسیارست و مناقب بشمار چندان خوف جناب الٰہی بر و غالب بود کہ ہرگز کسے او را خندان
ندید غرہ رجب سنہ عشرہ و مائۃ وفات یافت مدۃ حیاتش ثمانیا و ثمانون سال بود۔ مرات الاسرار۔

جوہر حضرت خواجہ حسن بصری قدس سرہ ارادت با امیر المومنین علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ
داشتند و خلافت ہم از حضرت ایشان یافتند و حضرت خواجہ تقوی بکمال داشت مدت خلافت
سال و نبوی حضرت ایشان جز در متوضا باطل نشد و حضرت خواجہ چون خرقہ جناب امیر المومنین
پوشید آن خرقہ گلیم بود کہ حضرت سرور عالم صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم جناب امیر المومنین
علی مرتضی را پوشانیدہ بودند و نصیحت کردہ بودند کہ ای علی این خرقہ فقر و درویشی ست بپوش
و فقر و فاقہ اختیار کن و چون جناب امیر المومنین این خرقہ حضرت خواجہ را پوشانید بفقر و فاقہ
و صبر و شکر نصیحت فرمود و چون حضرت خواجہ خرقہ خلافت از حضرت امیر المومنین در بر کردہ بخانہ
خود در آمدند ہر چہ داشتند ایثار فقرا کردند چنانکہ قوت یک وقت ہم در خانہ نداشتند بعد ازیں روزہ
افطار کردی و گاہی پنج و شش روز ہم گذشتی و حضرت خواجہ را خوف جناب خداوند تعالیٰ بسیار بود
چنان گریستی کہ در چشم مغاک افتاد و از بسیاری گریہ بصارت کم شد۔ از سبع سنابل۔

جوہر خواجہ عبد الواحد بن زید قدس سرہ مرید و خلیفہ حضرت خواجہ حسن بصری اند پنجاہ سال
پیش از ارادت مجاہدہ و ریاضت می کشید علم بکمال داشتند و مجتہد کلان بودند و شاگرد حضرت
امام حسن بن علی مرتضی و خلق و تواضع بے حد داشتند کسی کہ تر حضرت ایشان را اول سلام کردہ است
باہر کہ ملاقات شدی خواہ خرد و خواہ بزرگ تخست شیخ عبد الواحد او را سلام گفتی و پیش مردمان
با ادب نشستی روزی در راہے می گذشتند دیدند کہ پیری ضعیف بیمار در میان راہ افتادہ است
و آفتاب گرم شدہ سایہ نبود خواجہ فرمودند ای ابر سایہ کن فی الحال ابر پیدا شد و بر
سر بیمار سایہ کرد پیر گفت ای خواجہ دعا کن حضرت خواجہ کرد پیر صحت یافت و روزی براہی
میگذشتند جماعت فقرا گرسنہ تشنہ بودند بصد زاری و گریہ عرض کردند کہ ای خواجہ دعا کن تا
مستجاب ست ما بیچارہ فقیران گرسنہ و تشنہ ہستیم و زن و فرزند ما گرسنگی ہلاک می کنند حضرت خواجہ
فرمودند بروید کہ امروز غنی خواہید شد فقرا بخانہ ہائے خود آمدہ دیدند کہ زنان ایشان طعامہائے
خوب و لذیذ پختہ و بر دست ہر یکی دینارہائے زر ست پرسیدند کہ این طعام از کجاست و این
مال کہ داد گفتند آیندہ آمدہ در حلقہ را جنبانید ما فتیم او یک طبق پر از دینارہائے زر ما را داد

وگفت کہ شما بر یک برابر قسمت کردہ بستانید چون شوہران شما آیند بگوئید کہ نفرہی از دست خواجہ عبدالواحد آمدہ مارا این دینار ہا دادہ حضرت خواجہ ہمیشہ از خوف جناب خداوند تعالے گریستی و دائم صائم بودی و دو دو سہ فاقہ کردی و بوقت افطار دو سہ نوالہ طعام خوردے و حضرت خواجہ چون ارادت آورد ہفت تن غلام داشتند ہمہ را آزاد کردند و ہر چہ در خانہ بود

از مال و اسباب ہمہ بدرویشان داد از سبع سنابل

چو ہر روز ذکر حضرت حبیب عجمی رضی اللہ تعالی عنہ در ابتدا مالدار بودند روزی سہ کلے چیزی خواست ہر وی بانگ زدند کہ انچہ داریم اگر شما را دہیم تو انگر نشوید و ما درویش نشویم سوئل نا امید شدہ باز گشت زنان ایشان خواستند کہ طعام در کاسہ کنند دیدند کہ ہمہ چون سیاہ گشتہ بود حضرت شیخ چون این حال دیدند چنان آتش در دل افتاد کہ ہرگز فرو نہ نشست فرمود کہ توبہ کردم روز دیگر پیرون آمدند کودکان بازی میکردند چون حبیب را دیدند زیادہ بر آوردند کہ حبیب ریاخوار آمد دور شوید تا گرد او بر ما نشیند کہ ہمچو او بد بخت شویم این سخن حضرت شیخ را بسیار سخت آمد روی بہ مجلس حضرت خواجہ حسن بصری نہاد از زبان حضرت خواجہ برامد کہ کباب حبیب را عارف کردند ہوش از ایشان زائل شد توبہ کردند چون از مجلس خواجہ باز گشتند کودکان بازی میکردند چون حضرت ایشان را دیدند گفتند دور باشید کہ حبیب تائب بگذرد تا گرد بر وی نرسد کہ عاصی شویم پس فرمودند کہ ہر کرا حبیب چیزی باید او باید خط خود باز ستاند خلق گرد آمدند مالہا خود گرفتند و حضرت ایشان قرآن مجید درست نمی خواندند از ہیبت عجمی گفتند زن از ایشان نفقات خواست ایشان بیرون آمدند چون شب بر زن باز آمدند از ایشان پرسیدند کہ کجا کار کردی کہ چیزے نیاوردی فرمودند آن کس کہ من کار را دیکنم کریم ست از کرم او شرم میدارم کہ از و چیزی بخواہم چون وقت آید خود بدہد پس ہر روز میرفتند و عبادت میکردند بعد دہ روز جوانی با حرہ شش مہ در بر خانہ حبیب آمدہ در زد زن بدر آمدہ جوان این صرہ حوالہ کردہ رفت چون شب در آمد حبیب خجل شدہ و غمگین روی بخانہ نہاد چون بخانہ در آمد زن این احوال گفت ایشان روی از دنیا بگردانیدند یک روز زنی بیاید و بگریست و گفت پسری دارم دو روز گاہ ست کہ از من غائب ست و مرا طاقت فراق او نمانده پس عاکرد و گفت برو کہ پسر تو باز رسد زن بنوز بدر سرای خود نرسیده بود کہ پسرش آمد حضرت حبیب عجمی الحمد را لحمد میخواند حضرت خواجہ حسن بصری فرمودند نماز دیگر حبیب درست نیست شب حق تعالی را بجوانمردی

عرض کردند که خدایا رضای تو چیست فرمود رضای من در رضای من دریافته بودی قدرش ندانستی گفت خدایا آن چه بود فرمود که تو پس حبیب نماز میکردی رضای ما دریافته بودی و آن نماز بهتر از تمام عمر تو بود۔

جوهر ذکر حضرت مالک دینار رحمة الله علیه مصاحب حضرت خواجه حسن بصری بودند روزی در کشتی نشسته بودند اهل کشتی مزد کشتی طلب کردند حضرت ایشان سوی آسمان نگاریستند ماهیان از دریا دینار در دهان گرفته سر برآوردند حضرت ایشان یک دینار گرفته دادند و بزحمت بر روی آب رفتند و ناپدید شدند۔ تذکرة الاولیا

جوهر ذکر حضرت شیخ محمد واسع رضی الله تعالی عنه مقدم زناد و معظم عباد بودند و عالم عامل و عارف کامل بسیار از تابعین را خدمت کرده و مشائخ متقدم را دریافته تذکرة الاولیا

جوهر خواجه عبد الواحد بن زید قدس سره مرید و خلیفه حضرت خواجه حسن بصری بودند واز دست خواجه کمیل بن زیاد نیز خرقه خلافت پوشیده اورا کمالات و خوارق عادات بسیار است در ریاضات و ترک و تجرید و ذوق و عشق در عهد خود نظیری نداشت چهل سال نماز فجر بوضوء عشا میکرد وفات وی در سنه ست وسبعین ومائة در بصره واقع شده۔ مرات الاسرار

جوهر خواجه ابو یحیی فضیل بن عیاض مرید و خلیفه خواجه عبد الواحد بن زید کنیت ابو علی باصل از کوفه اند و گفته اند که باصل از خراسان بود از ناحیه مرو و گفته اند که بسمرقند زاده است و بیاور ابزرگ شده و کوفی الاصل اند و نیز گفته که بخاری الاصل اند در محرم سنه یکصد و شصت و هفت۔ رونق افروز بزم معانی شدند۔

جوهر حضرت سلطان السلاطین خواجه ابراهیم ادهم کنیت وی ابو اسحاق و لقب وی ابراهیم بن ادهم بن سلیمان بن منصور البلخی و خرقه خلافت از دست حضرت خواجه فضیل عیاض پوشید و ترک و تجرید و زهد و ورع نظیر نداشتند از ابناء ملوک بلخ اند بسیار مشائخ کبار را دیده و از امام محمد باقر نیز خرقه خلافت یافته و با امام ابو حنیفه کوفی صحبت داشت حضرت امام اعظم گفته سیدنا ابراهیم ادهم گفتند که وی سیادت بچه یافت گفت که وی دایم در خدمت خداوند مشغول ست و ما بکارهای دیگر مشغول و حضرت جنید فرمودند مفاتیح العلوم ابراهیم ادهم خواجه فرید الدین عطار گوید چون وفات وی نزدیک رسید خواجه ابراهیم ناپیدا شد معلوم نیست که خاک پاک او کجاست و بعضی گویند در بغداد پهلوی امام احمد حنبل و بعضی گویند در شام آنجا که خاک لوط پیغمبر است و صاحب

نفحات گوید بشام وفات کرد در سنه احدی وستین ومائة وبروایتی در سنه ست وسبعین ومائة وتقبره
غرة ماه شوال سنه سبع وثمانین ومائة - مرات الاسرار

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان السلاطین خواجہ ابراہیم بن ادہم قدس اللہ
تعالی بہ بر کتہم نہ سال در غاری ساکن شدہ اند ودران غار چشمہ ساری بودہ حضرت ایشان
دران چشمہ مقیم بودہ جناب مستطاب خداوند تعالے را طاعت کردی تا شیی عظیم سر ما بود
دست مبارک حضرت ایشان بہ پوستینے افتاد آنرا بالاے خود کشیدند چون روز بلند بر امد
آن پوستین از خود دور کردند چون بیکو نگاہ کردند آن اژدہا بود چشمہا کشادہ ودمی افراشتہ
در تحرک در امد حضرت ایشان در تحیر بودند کہ آوازی شنیدند کہ کنجینک من المتلف بالمتلف
یعنی ترا از چیزی تلف کنندہ کہ آن سرما بود نجات دادیم باژہ را کہ آنہم تلف کنندہ بودہ است

جوہر خواجہ معروف کرخی کنیت او محفوظ ونام پدر او فیروز ویعضی معروف بن علی گفتہ اند
استاد سری سقطی وپیشوای اولیا ہفت خانوادہ بود ومقدم طریقت صاحب نفحات گوید
کہ پدر وی مولی امام علی موسی رضا بود وشیخ فرید الدین عطار گوید کہ مادر وپدر وی ترسا بودند
او را بمعلم فرستادند استاد گفت بلب ملیہ گفت فی بل ہو اللہ احد او را سخت بزد بگریخت
مادر وپدرش گفتند کانکسے او بیازدی وہر دینے کہ خواستی بادی موافقت میکرد مروے
بخدمت امام علی بن موسی رضا رفت وبدست امام مسلمان شد ومدتہا در خدمتش بود وتربیتہا یافت
وبشرف خرقہ امام مشرف شد وپیش مادر وپدر آمد کمالات او مشاہدہ نمودند بدست وی مسلمان
شدند بعد ازان بخواجہ داؤد طائی صحبت داشت وفات در سنہ مائتین وہم فن بغداد وتربتہ بمراة الابلیہ

جوہر خواجہ حذیفہ مرعشی از کبار مشائخ روزگار خرقہ ارادت از دست حضرت سلطان ابراہیم
بن ادہم یافتہ وفاتش چہار دہم ماہ شوال سنہ وصالش بنظر نیامدہ - مرات الاسرار

جوہر خواجہ ہبیرہ بصری خرقہ ارادت از دست خواجہ حذیفہ مرعشی پوشید صاحب خانوادہ بود
مریدانش ہبیریان گویانند وفات بتاریخ ماہ شوال سنہ وصالش بنظر نیامدہ - مرات الاسرار

جوہر خواجہ علو دینوری خرقہ ارادت از دست خواجہ ہبیرہ بصری پوشید ومدت حیات خود
در روز چیزی نخورد وہ ونیاشامیدہ چون متولد شد شب شیر مادر نخوردی اورا دولت عرفان مادر زاد
عطا کردہ بودند وفات چہار دہم محرم سنہ وفاتش جائی نظر نیامدہ - مرات الاسرار

جوہر خواجہ ممشاد الدینوری از اصحاب جنید بغدادی بود اصل وی از دینور ست وآن

شہر لیست از شہر ہائے کوہستان مغرب کرمان در بغداد نشو و نما یافت وفات سنہ تسع وتسعین وثلثمائۃ الہجری

جوہر خواجہ ابو اسحاق چشتی بادشاہ عالم نیاز و سلطان دار الملک راز بود خرقۂ ارادت از دست خواجہ علو دنبوری پوشید بنیت ارادت از ولایت شام در بغداد رسید و مرید خواجہ علو دنبوری شد خواجہ پرسید چہ نام داری گفت ابو اسحاق شامی خواجہ فرمودند از امروز ترا ابو اسحاق چشتی خوانند و ہر کہ در سلسلۂ ارادت تو در آید آنہا را چشتی خوانند بعد از تربیت ایشان را بچشتیہ فرستادند از آن روز خواجگان چشت پیدا شدند و سر حلقہ ایشان پنج تن بودند اول ابو اسحاق دوم خواجہ ابو احمد چشتی سوم خواجہ محمد چشتی چہارم خواجہ یوسف چشتی پنجم خواجہ مودود چشتی و قبر ابو احمد در علاست از بلد شام چہار دہم ماہ ربیع الآخر از ین عالم بنقل فرمود سنہ وفاتش در نظر نیامد رحمۃ اللہ علیہم

جوہر حضرت ابو سلیمان داؤد بن نصر الطائی قدس سرہ در نفحات الانس مذکور ست کہ حضرت ایشان از کبراء مشائخ و سادات اہل تصوف بودند و شاگرد حضرت امام اعظم ابو حنیفہ و مرید حضرت شیخ حبیب راعی رضی اللہ تعالی عنہما و سنہ یکصد و شصت و پنج زینت بخش عالم معانی شد

جوہر حضرت ابراہیم بن سعد علوی آمنی قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو اسحاق ست از قدماء مشائخ بودند و از اہل بغداد و شریف از انجا بشام تشریف بردند و متوطن شدند صاحب کرامات ظاہر بودند نظیر حضرت ابراہیم دیم و حضرت ابو الحارث الاولاسی قدس سرہ ہم مبارک حضرت ایشان فیض بن حضرست شاکر و حضرت ابراہیم سعد علوی قدس سرہ بودند و حضرت ابراہیم ستنبہ ہروی قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو اسحاق صحبت ابراہیم دیم یافتہ و در اصل از کرمان بودند و در ہرات اقامت فرمودند انسان ہروی گویند و قبر مبارک در قزوین ست و حضرت ابراہیم رباطی قدس سرہ مرید حضرت ابراہیم ستنبہ بودند و قبر مبارک بر در رباط زنگی زاوہ است در ہرات حضرت ابراہیم اطروش قدس سرہ از مشائخان اند و حضرت ابراہیم صیاد بغدادی کنیت حضرت ایشان ابو اسحاق ست با حضرت معروف کرخی قدس سرہ صحبت داشتند حضرت ابراہیم آجری صغیر قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو اسحاق ست یہودی از حضرت ایشان گفت کہ مرا چیزے بنمای تا از ان شرف اسلام و فضل آنرا بر دین خود بدانم و ایمان آرم حضرت ایشان ردای و یرا و رسیان ردای خود پیچیدہ در آتش انداختند ردای یہودی بسوخت و ردای آنحضرت سلامت ماند یہودی ایمان آورد حضرت ابراہیم آجری کبیر قدس سرہ حضرت محمد بن خالد الآجری قدس سرہ از مشائخ بزرگ اند حضرت ابراہیم بن سماس سمرقندی قدس سرہ مدتہا ببغداد شریف مقام داشتند و بسمرقند

باز تشریف آوردند وقتی لشکری از کفار بدیشان آمد شبی بر خاستند و بانگ بران لشکر زدند جملہ درہم افتادند و یکدیگر را کشتند و بادبار و ہزیمت کردند۔ از نفحات

جوہر حضرت خواجہ حذیفہ المرعشی قدس سرہ از کبار مشائخ روزگار و مقتدا اولیا، صاحب اسرار بود در حقائق و معارف کلمات عالی داشتند و خرقہ ارادت از دست حضرت خواجہ ابراہیم ابن ادہم پوشیدہ و جمیع مشائخ وقت را دیدہ تاریخ چہاردہم ماہ وفات یافت و سال وصالش بنظر نیامدہ۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر حضرت خواجہ ہبیرہ بصری قدس سرہ قدوۃ الاولیا و زبدۃ الاصفیا بودند خرقہ ارادت از دست حق پرست حضرت خواجہ حذیفہ مرعشی قدس سرہ پوشیدہ صاحب خانوادہ اند در ماہ شوال وفات یافتند ذکر غیر در مجلس شریف حضرت ایشان ہرگز نمی گذشت۔ مراۃ الاسرار

جوہر حضرت ابو ہاشم صوفی قدس سرہ و حضرت ایشان بکنیت مشہور اند شیخ بودند بشام در سنہ ۱۳۰ کوفی اند معاصر حضرت سفیان ثوری قدس سرہ و وفات حضرت سفیان ثوری در بصرہ است در سنہ یکصد و شصت و یک حضرت اسرافیل قدس سرہ از مغرب بودند حضرت ابو الاسود مکی قدس سرہ و حضرت ابو الاسود اسمی قدس سرہ از مشائخ اند حضرت یعقوب ہاشمی قدس سرہ معاصر حضرت ذوالنون مصری قدس سرہ حضرت ولید بن عبد اللہ سقا قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو اسحاق ست از اصحاب حضرت ذوالنون مصری قدس سرہ بودند حضرت یوسف اسباط قدس سرہ از متقدمان اند حضرت ابو سلیمان دارانی اسم مبارک حضرت ایشان عبد الرحمن بن احمد بن عطیہ و بعضی گفتہ عبد الرحمن بن عطیہ از قدما مشائخ شام بودند از داراکہ دہی ست از دہہای دمشق و قبر مبارک نیز در انجاست استاد حضرت احمد بن ابی الحواری قدس سرہ بودند حضرت داؤد بن احمد دارانی قدس سرہ برادر و صحبت دار حضرت سلیمان دارانی قدس سرہ اند

جوہر حضرت خواجہ یوسف بن حسین قدس سرہ کنیت ابو یعقوب ست شاہباز کونین بودند از متقدمان مشائخ رے بودند و مقتدای وقت عالم با نواع علوم ظاہر و باطن و صاحب حقائق بلند و معارف ارجمند و مرید حضرت ذوالنون مصری بودند و مشرب ملامتیہ داشتند در سنہ سہصد و چہل و سہ وفات یافت۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر ذکر حضرت خواجہ ابو عبد اللہ محمد بن اسمعیل مغربی قدس سرہ از قدمای مشائخ اند و استاد اکثر اولیا و اصفیا و در تربیت مریدان آیتی بودند در توکل و تجرید ظاہر و باطن نظیری نداشتند

بیخ گیاه ابقدر حاجت بخوردی صاحب نفحات گوید که عبدالله مغربی مرید خواجه ابوالحسن ازین است و ابوالحسن مرید عبدالواحد زاهد و ایشان مرید خواجه حسن بصری و فات در سنه تسع وسبعین و مائتین - مراة الاسرار

جوهر حضرت خواجه یوسف بن حسین قدس سره گفتست ابو یعقوب مقتدای مشایخ عراق بود و عالم بانواع علوم ظاهر و باطن بسیار مشایخ را دیده و با ابو تراب نخشبی صحبت داشتند و مرید خواجه ذوالنون مصری بود مشرب ملامتیه داشتند وفات در سنه سی صد و چهل و سه - مراة الاسرار

جوهر ذکر حضرت سلطان العارفین و برهان المحققین خلیفه جناب الهی محرم راز نامتناهی خواجه بایزید بسطامی قدس سره اسم مبارک طیفور ست بن عیسی بن آدم بن سروشان جد حضرت ایشان گبری بودند مسلمان شده حضرت سید الطائفه جنید بغدادی قدس سره فرمودند که خواجه بایزید در میان ما چون جبرئیل ست در ملائکه صد و سیزده پیر را خدمت کرد و از همه فائده گرفت و در خدمت امام جعفر الصادق افتاده روزی انی انا الله لا اله الا انا فاعبدونی گفت مردم روی از ایشان بگردانیدند حضرت شیخ فرید الدین عطار قدس سره میفرماید که اینجا بایزید در میان نبود بزبان وی حق تعالی این سخن میگفت چنانچه شجره موسی طریقه ایشان غلبه و سکر بود ولادت حضرت ایشان در سنه ستین و مائة و مدت حیات صد و سی سال و بقولی هفتاد و سه سال و وفات حضرت ایشان در زمان خلافت ابوالفضل جعفر بن معتصم که متوکل لقب داشت و خلیفه دهم از بنی عباس بود تاریخ بست و هشتم ماه شعبان در سنه اربع و ثلثین و مائتین و بقولی در سنه احدی و ستین و مائتین واقع شده در بسطام مدفون گشتند - مراة الاسرار

یکبار بر در خانه بایزید رفت و آواز داد گفت کرا می طلبی گفت بایزید را گفت در خانه جز خدا نیست و هم وی گوید که چهل سال دیدبان دل بودم چون نگه کردم بندگی و خداوندگی از حق دیدم و هم وی گفت سی سال خدا را می طلبیدم چون نگه کردم او طالب و بود من مطلوب

جوهر خواجه ابراهیم بن شیبه قدس سره گفتست حضرت ایشان ابو اسحاق است مصاحب حضرت خواجه ابراهیم ابن ادهم قدس سره بودند و از اقران حضرت خواجه بایزید قدس سره نیز گفته اند نقل ست که روزی حضرت خواجه بایزید بحضرت ایشان فرمود که در خاطر من آمد که با تو صحبت شما آیم و شما را شفیع گردانم بخدای تعالی در حق خویش و در اصل از کرمان هستند و در هرات اقامت نمودند از ان حضرت ایشان را هروی گویند و قبر شریف حضرت ایشان در قزوین ست - مراة الاسرار

جوهر خواجه ابو علی شقیق بن ابراهیم بلخی قدس سره یگانه عهد و شیخ وقت بودند و در زهد

تمیمی راسخ داشتند. و در انواع علوم کامل بودند و صاحب تصانیف و استاد خواجہ اصم و علم طریقت و حقیقت بخدمت خواجہ ابراہیم بن ادہم گرفت و سبب توبہ او آن بود کہ بہ ترکستان برای تجارت رفتند بت پرستی را دیدند کہ بت را می پرستید و میگریست شقیق گفت کہ تو را پروردگاریست زندہ و عالم او را پرست و شرم داری بت پرست گفت کہ اگر چنین ست کہ میگوئی پس او قادر نیست کہ ترا در شہر روزی دہد کہ تو اینجا بیائی شقیق ازین سخن بیدار شد و روی بہ بلخ نہاد و در اصل کار مشغول گشت در بلخ قحط عظیم بود غلامی را در بازار خندان دید شقیق گفت این چہ جای شادی ست گفت مرا چہ باک خواجہ من چندین غلہ دارد مرا گر سہ نگذارد شقیق از دست رفت و گفت الہی این غلام بہ انبار خواجہ می نازد من چون تو ملک الملوک دارم اندوہ چرا خوریم پس دل با دلہ جمع مرد سرد گشت و قدم در توکل نہاد و در نفحات مذکورست کہ در بعضے تواریخ بلخ مذکورست کہ خواجہ شقیق بن ابراہیم بلخی در سنہ یکصد و شصت و چہل در ولایت ختلان شہید گردید و قبر مبارک نیز آنجاست

مراۃ الاسرار۔

جوہر خواجہ ابو سلیمان دارانی قدس سرہ از قدمای مشائخ شام اند و کنیت عبد الرحمن بن احمد بن عطیہ العنسی و بعضے گویند کہ عبد الرحمن عطیہ از داراکہ دہی از دہات دمشق ست و فترت بقت ہم در آن دہ است یگانہ وقت بودند حضرت ایشان را ریحان القلوب گویند پیر حضرت خواجہ حواری بودند در سنہ دو صد و پانزدہ وفات یافت۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر حضرت خواجہ محمد سماک قدس سرہ صاحب کرامات ظاہرہ و خارقات باہرہ بودند کلامی عالی و بیانی شافی داشتند خواجہ معروف کرخی را کشایش از سخن حضرت ایشان بود۔ مراۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ محمد بن اسلم قدس سرہ صاحب احوال عظیمہ و مقامات جلیلہ بودند حضرت ایشان را لسان رسول و شحنہ خراسان می گفتند از برکات نفس حضرت ایشان قریب پنجاہ ہزار کس براہ راست آمدند و توبہ کردند آنحضرت پیوستہ وام کردی و بدو ویشان دادی وقتی جوہری گفت قرض بر تو وام فرمود ہیچ ندارم قلم تراشیدہ بود فرمود این را ببر وار چون برداشت زر شدہ بود جوہری مسلمان شد۔ مراۃ الاسرار

جوہر حضرت حاتم بن اصم قدس سرہ کنیت او عبد الرحمن ست از قدماے مشائخ خراسان و از اہل بلخ بودند و مرید حضرت شقیق بلخی قدس سرہ و استاد حضرت احمد خضرویہ بودند و مجلس فرمودند الہی بر کہ مدح من گوید بگذار تا مدح بیارم زنہاری حاضر بود چون شب در آمد بہ نہانی رفت

آواز می شنید که بازگرد شرم نداری که در مجلس حاتم اصم آمرزیده شدی آنکس تو بنمود در سنه دو صد و چهار ده و بقولی دو صد و سی و هفت رحلت فرمودند سراة الاسرار

جوهر حضرت حاتم بن عنوان الاصم قدس سره کنیت ابو عبد الرحمن از قدما و مشائخ خراسان بوده اند از اهل بلخ با شقیق بلخی صحبت داشته اند و استاد احمد خضرویه حضرت احمد بن ابی الحواری قدس سره کنیت ابو الحسن از اهل دمشق اند با ابو سلیمان دارانی صحبت داشته اند حضرت عبد الله بن منیق بن سابق الانطاکی قدس سره کنیت ابو محمد است اصل وی از کوفه بوده و نفیم انطاکیه شده اند حضرت سهل بن عبد الله تستری قدس سره کنیت ابو محمد است از کبرای این قوم و علمای این طائفه اند امام ربانی که اقتدا را شاید در احوال قوی بوده اند شاگرد ذو النون مصری و صحبت با خال خود محمد بن سوار داشته اند حضرت عباس بن حمزه نیشاپوری قدس سره کنیت ابو الفضل ست از متقدمان بوده اند با ذو النون مصری و حضرت بایزید صحبت داشته اند حضرت عباس بن یوسف الشکلی قدس سره کنیت ابو الفضل ست از مشائخ قدیم بغداد و شریف و عباس بن احمد شاعر الازدی قدس سره کنیت ابو الفضل یگانهٔ مشائخ شام بوده شاگرد ابو المظفر کرنا شاپتی بوده حضرت ابو حمزه خراسانی قدس سره اصل وی از نشاپور بوده با مشائخ عراق صحبت داشته اند از اقران جنید بوده - از نفحات -

جوهر حضرت خواجه سهل بن عبد الله تستری قدس سره کنیت ابو محمد ست از محتشمان اهل تصوف و از کبرای این طائفه بوده و مجتهد و از علماء مشائخ و امام عهد و معتبر در حقائق و معارف بی نظیر و مرید خواجه ذو النون مصری و در ابتدا از رجال خود خواجه محمد بن سواری نیز تربیت یافته و در تذکرة الاولیا مذکور ست که آنحضرت میفرمودند که یاد دارم آنکه حق تعالی فرمود الست بربکم و من گفتم بلی صاحب مذهب اند و مذهب وی ریاضت و مجاهده است مجاهده را علت مشاهده فرمود بخلاف دیگران که می گویند که وصول حق را علت نباشد هر که بحق رسد بفضل وی رسد و فضل را با علت و فعل چه کار بود پس مجاهده تهذیب نفس است نه حقیقت

قریب اواخر محرم سنه دو صد و شصت و سه وفات یافت مراة الاسرار

جوهر حضرت شیخ ابو بکر بن هوازن بطاحی قدس سره العزیز از عظماء مشائخ عراق بوده اند از اکابر عارفان و متقدمان محققان معدن کرامات ظاهره و مظهر خارقات باهره صاحب احوال علیه و مقامات سنیه بوده در کشف الآثار مرویست از حضرت شیخ ابو محمد شنکی قدس سره

بسرہ المبارک کہ فرمودند کہ شیخ ما شیخ ابو بکر بن ہوار میفرمودند کہ ما باجماعت دزدان در بطایح راہ میزدیم و سردار قاطعان طریق بودیم شبی آواز زنی بگوشم رسید کہ بشوہر خود میگوید کہ ہمین جا باش و فرود میا مبادا کہ بدست این ہوا زگرفتار شویم پس گریستیم کہ مردم از من می ترسند و من از جناب خداوند تعالیٰ نمی ترسم ہمان وقت توبہ کردم و ہمہ یاران من با من توبہ کردند در شام حضرت سید عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را دریافتم کہ حضرت امیر المومنین ابو بکر صدیق رارضی اللہ تعالیٰ عنہ میفرمایند کہ ہمنام خود را خرقہ پوشان پس بموجب امر جلیل القدر خرقہ اندوست مبارک آنحضرت پوشیدم و در حالت بیداری آنرا بر بدن خود یافتم شیران و ماران بطایح بہ مطیع و منقاد من بودند و از جناب خداوند تعالیٰ عمدگرفتم کہ ہر کہ داخل مقبرہ من شود آتش او را نسوزد و اینمعنی تجربہ رسیدہ اگر پاہی یا گوشت را دران مقبرہ کسی با خود ہی برد و بعد ازان می پخت ہرگز پختہ نمی شد و میفرمودند کسی چہل چہار شنبہ بزیارت من آید و قبر او برائت از نار حاصل شود و میفرمودند کہ اوتاد عراق ہفت تن اند حضرت معروف کرخی و حضرت احمد بن حنبل و حضرت بشر حافی و حضرت منصور بن عمار و حضرت سری سقطی و حضرت سہل بن عبد اللہ تستری و حضرت سید عبد القادر جیلانی قدسنا اللہ تعالیٰ بہ گفتم مریدان عرض کردند کہ سید عبد القادر کیست فرمودند عجمی اند شریف ساکن بغداد ظہور حضرت ایشان در قرن خامس خواہد شد یکی از اوتاد و افراد و اقطاب زمان خواہند بود روزی زنی التماس نمود کہ یک پسر داشتم در دجلہ غرق شد و آنحضرت را بالا شط آورد آنحضرت در آب شنا فرمودند و پسر او را بر دوش آورده بمادر سپردند عمر شریف در آنزمان یافتند و در بطایح تشریف فرمای عالم بقا شدند قبر شریف زیارتگاہ خلائق است ۔

جوہر حضرت شیخ ابو محمد شنبکی قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ المبارک از اعیان مشائخ عراق اند و از عظماء و مقربان درگاہ اصلان صاحب احوال بدیعہ و مقامات رفیعہ و کشف الانارند کورست کہ حضرت شیخ تاج العارفین ابو الوفا قدس سرہ میفرمایند کہ پیر من شیخ ابو محمد شنبکی در بدایت حال بارفقاء خویش قطع طریق میکردند آخر بدست مبارک حضرت شیخ ابو بکر بن ہوار قدس سرہ توبہ کردند و حضرت ایشان در سہ روزگار حضرت شیخ ابو محمد شنبکی را تمام کردند و در اصل حضرت حق تعالیٰ گردانیدند روزی مشغول بحق تعالیٰ بودند پرندہا زیادہ از صد گرد آنحضرت فرود آمدند و بعد ادای خویش موجب تشویش خاطر شریف شدند آنحضرت بطرف آسمان نگاہ کردند ہمہ بمردند فرمودند پروردگارا موت اینہا منی خواستم پس ہمہ برخاستند و پریدند و آنحضرت از شنا کہ بودند و آن قبیلہ است از کرد در صدادیکہ

وهی ست از بطایح اقامت فرمودند و در آوان کبر سن بها بجانب حضرت حق تعالی پیوستند -

جوهر حضرت خواجه معروف کرخی قدسنا الله تعالی بسره العزیز از قدماء مشائخ کبار و متقدم طریقت و مقتدای اولیا اند و همدم نسیم وصال و مصوم حریم جلال کنیت ابو محفوظ است و نام پدر ایشان فیروز و بعضی معروف بن علی گویند و صاحب نفحات قدس سره میفرمایند که پدر حضرت ایشان مولی بودند بران حضرت امام علی بن موسی رضا رضی الله تعالی عنهما و صاحب تذکرة الاولیا قدس سره میفرمایند که مادر و پدر حضرت ایشان ترسا بودند حضرت ایشان را بمعلم فرستادند استاد گفت که بگو خدا سه است فرمودند که یک ست پس آنحضرت بگریستند مادر و پدر گفتند کاشکی او بیامدی و هر دینی که خواستی باری موافقت میکردیم و آنحضرت بخدمت حضرت امام علی بن موسی رضا رضی الله تعالی عنهما رفتند و بدست مبارک آنحضرت مسلمان شدند و مدتها در خدمت شریف تربیت یافتند و بشرف خرقه مشرف گردیدند بعد ازان پیش مادر و پدر آمدند والدین بدست آنحضرت مسلمان شدند بعد ازان بحضرت خواجه داؤد طائی قدس سره صحبت داشتند و ریاضتها کشیدند و چون آنحضرت وفات یافتند مردم همه اویان دعوی کردند خادم گفت آنحضرت فرموده اند هر قوم که جنازه مرا بردارند من ازان قوم باشم پس هیچ قوم نتوانستند الا اهل اسلام برداشتند و نماز جنازه گذاردند و در سنه دو صد و نوزده بجوش عالم بقا شتافتند قبر مبارک در بغداد شریف است

و برای اهل حاجت تریاق مجرب ست هر حاجتی که آنجا دعا کنند مستجاب گردد

جوهر حضرت خواجه سری بن مغلس السقطی کنیت ابو الحسن ست امام اهل تصوف بود در اول کسی که در بغداد از حقائق و توحید فرمود حضرت ایشان بودند مرید حضرت معروف کرخی اند و خواجه حبیب راعی و خواجه حارث محاسبی و خواجه شرحانی را دیده و حال حضرت جنید بودند و هم پیروی شیخ فرید الدین عطار فرمود که در بدایت حال سقط فروشی می کردند یکبار آتش در بغداد شریف افتاد از آنحضرت گفتند که دوکان تو هم بسوخت فرمودند من نیز فارغ شدم چون نیک نگاه کردند نسوخته بود چون چنان دید هر چه داشت بدرویشان داد حضرت جنید گوید که هیچکس را ندیدم در عبادت کاملتر از خواجه سری که نود و شش سال بگذشت که پهلو بر زمین ننهاد مگر به بیماری مرگ بامداد روز شنبه سوم ماه رمضان در سنه دو صد و پنجاه و سه رحلت فرمود آرامگاه بغداد شریف مراقة الاسرار

جوهر خواجه جنید بغدادی کنیت ابو القاسم و لقب قواریری و زجاج و خزاز است اصل وی از نهاوند ست و مولد و منشاء وی بغداد و مذهب ابو ثور داشت که شاگرد امام شافعی

بود و بقولے مذہب سفیان ثوری داشت و مرید خواہرزادہ خواجہ سری سقطی بود مدت چہل سال در خلوت بنشست سی سال نماز خفتن بکردے و بر پای استادی و تا صبح اللہ اللہ میگفتی بعد از چہل سال دانست کہ بمقصود رسید ہاتفے آواز داد کہ یا جنید گناہگار شدے عرض کرد چہ گنہگار شدم باز ندا آمد کہ ہنوز ہستی خود را فراموش نکردہ پس بنشست و ہمہ شب اللہ اللہ مشغول بود بعد از ان کار خواجہ بسیار بلند شد گفت سی حال ست کہ خدایتعالے بزبان جنید با جنید سخن میگوید و جنید در میان نہ و خلق را خبر نہ و گفت اگر فرد اخدایتعالے مرا گوید کہ مرا بین نہ بینم گویم چشم در دوستی غیر بود و در بینائی واسطہ چشم میدیدم روزی حضرت شبلی در مجلس وی اللہ گفت خواجہ فرمود اگر خدا غائب ست ذکر غائب غیبت ست و غیبت حرام و اگر حاضر ست در شایدہ نام بردن ترک حرمت بسم اللہ الرحمن الرحیم گفت و جان بشایدہ حق تسلیم کرد وفات سنہ سبع و تسعین و مائتین مدفن بغداد۔ مرات الاسرار

جوہر خواجہ ابو بکر شبلی نام وی جحدر بن یونس وی مصری ست بغداد آمد مرید خواجہ جنید شد مذہب امام مالک داشت وفات سنہ اربع و ثلثمائۃ مدفن بغداد — مرات الاسرار —

جوہر حضرت خواجہ ابراہیم ضیا بغدادی قدس سرہ کنیت ابو الحسن ست فرد وقت بود مذہب تجرید داشت و با خواجہ معروف کرخی صحبت داشتہ۔ مراۃ الاسرار

جوہر ابو حمزہ بغدادی نام محمد بن ابراہیم ست با بشر حافی صحبت داشت — حمزہ بن عبد اللہ العلوی الحسینی کنیت ابو القاسم۔ ابو سعید خراز نام وی احمد بن عیسی ست و لقب وی خراز از ائمہ این قوم و از اجلہ مشائخ ست شاگرد محمد بن علوی ست با ذوالنون مصری و سری سقطی و بشر حافی و غیرایشان صحبت داشتہ و بیشین کسی ست کہ در علم فنا و بقا سخن گفت حضرت خفیف الحدانی از کبار مشائخ ہمان بود حضرت ابو شعیب المقنع نام وی صالح است در روزگار ابو سعید خراز بود ہفتاد حج گذارد و بود پیادہ۔ ابو عقال بن علوان المغربی از مشائخ معروف ست با ابو یاسون اندلسی صحبت داشت۔ حماد قریشی کنیت ابو عمر ست بغدادی بود از بزرگان مشائخ۔ ابو الحسین نوری نام وی احمد بن محمد و گویند محمد بن احمد و احمد و ست بلسری سقطی و محمد علی قصاب و احمد ابو الجوزی صحبت داشت و ذوالنون مصری را دیدہ از اقران جنید بود و در سنہ دو صد و نود و پنج و در تاریخ یافعی دو صد و ہشتاد و شش بعالم بقا رحلت فرمود رحمۃ اللہ علیہ

جوہر حضرت فتح بن علی الموصلی قدس سرہ از بزرگان و متقدمان مشائخ اند در سنہ دو صد و بست

پیش از هفت سال از بشر حافی قدس سره روز عید اضحی در کوهها میگذشتند آن قربانها دیدند که میکردند التماس کردند که الهی دانی که چیزی ندارم که برای تو قربان کنم من این دارم پس انگشت مبارک بر گلوبها دادند و بفتیاوند و جان بجانان تسلیم فرمودند خطی سبز بر گلو برآمده بود حضرت فتح بن شخرف المروزی قدس سره کنیت حضرت ایشان ابو نصرست از قدماء مشائخ خراسان انحضرت بشر بن حارث بن عبد الله الحافی قدس سره کنیت حضرت ایشان ابو نصرست و گویند که اصل حضرت ایشان از بعض دیهای مروست و در بغداد تشریف مقیم گشتند آنجا روزچهار شنبه ده روز از محرم گذشته در سنه دویست و هفت بدار البقا رحلت فرمودند حضرت اسم جربی قدس سره و حضرت بشر طرائی قدس سره از معدمان مشائخ طبریه بودند و صاحب کرامات حضرت شقیق بن ابراهیم بلخی قدس سره کنیت حضرت ایشان ابو علی ست از قدماء مشائخ بلخ بودند شاگرد زفر و استاد حاتم اصم و با حضرت ابراهیم ادهم صحبت داشتند و بعض تواریخ بلخ مذکورست که در سنه دویصد و هفتاد و چهار در ولایت ختلان بدرجهٔ شهادت رسیدند و قبر بارک نیز آنجاست حضرت داود بلخی قدس سره از قدمای مشائخ خراسان بودند حضرت حارث بن اسد المحاسبی قدس سره کنیت حضرت ایشان ابو عبد الله است از علماء مشائخ و قدماء ایشان اند جامع علوم ظاهر و باطن و صاحب تصانیف و استاد اهل بغداد و شریف بودند و باصل از بصره اند و در بغداد شریف در سنه دویصد و چهل و سه بدار القرار رحلت فرمودند — از نفحات —

جوهر حضرت خواجه احمد حواری قدس سره کنیت ابو الحسن ست از اهل دمشق بودند و مرید خواجه سلیمان دارانی و معتقد ای وقت حضرت جنید و بیاریحان شام میفرمودند در سنه دویصد و سی وفات یافت - مراة الاسرار

جوهر سید الطائفه حضرت جنید بغدادی قدس سره کنیت ابو القاسم ست و لقب قواریری و زجاج و خزازست قواریری و زجاج ازان گویند که پدری آبگینه فروختی و در تاریخ یافعی خزاز بخاء معجمه و زاء مشدده مکرر و خزاز ازان گویند که کار خز می کردند اصل از نهاوندست و مولد و منشاء وی بغداد و شیخ ابو جعفر حداد گوید اگر عقل مردی بودی بر صورت جنید بودی در دویصد و نود و دو هجرت بعالم بقا تشریف بردند کذا فی کتاب الطبقات و الرسالة القشیریه و فی تاریخ الیافعی سنه دویصد نود و دو و قیل نود و نه ابو جعفر بن الکربنی از اجلهٔ مشائخ بغداد بود عمر بن عثمان المکی الصوفی کنیت ابو عبد الله استاد حسین منصور حلاج بود عالم بود بعلوم حقائق اصل وی از مین ست سخن باریک داشتند شاه شجاع کرمانی از اولاد ملوک بودند از رفیقان ابو حفص حداد کتابی ست

رو بیرحمی معاذ رازی در فضل غنا بر فقر که یحیی کرده وحی آنرا جواب داد و فقر را بر غنا فضل نهاد و
چنانچه هست شاه چهل سال بخفت بود وقتی در خواب شد حق تعالے را دید بیدار شد
پس یاران پیوسته خفتی یا دیر افتی یافتند یا در طلب خواب بودی سوزنی شاه در سجده شسته بود
درویشی دو من نان خواست کسی نداد شاه گفت کیست که پنجاه هیچ من بخرد بدو من نان
و باین درویش دهد فقیهی آنجا نشسته بود آنرا بشنید گفت ایها الشیخ استخفاف میکنی باشریعت گفت
هرگز خود را قیمت ننهادم که دارخود را چه قیمت سهم نفحات

جوهر حضرت سید الطائفه ابو القاسم جنید بغدادی قدس سره شیخ اسرار و مرجع انوار سلطان الطریقت
و شیخ المشائخ علی الاطلاق امام ائمه جهان در مشاهده آیتی بود و زنده و مجاهده علامتی سمن حضرت ایشان
در طریقت حجت ست سید الطائفه و لسان القوم و طاوس علما و سلطان المحققین در شریعت و
طریقت و حقیقت اقصی کمال داشتند و در زهد بی بدل و در عشق بی نظیر و مذهب حضرت سفیان ثوری
قدس سره داشتند خواهرزاده و مرید حضرت شیخ سری قدس سره بودند و طریق حضرت ایشان صحبت
در عهد دولت خود در جمله مشائخ کبار بودند و اول کسی که علم اشارت منتشر کرد حضرت ایشان بودند
و بسیار مشائخ را دیده بودند گفت «انکم بشر من خلق که محجوب اند از غفلت محجوب اند» یعنی غفلت آنست
که از خط کار آخرت خبر ندارند و غفلت علتی ست که علاج بدست بیماریست و علاج بدست علماست
و گروهی اند که از آخرت غافل نه اند- گروهی آخرت را منکر اند و اعتقاد کرده اند که آدمی چون بمیرد
نیست شود باین سبب خوش می زیند و نپندارند که این که انبیا گفته اند بسبب صلاح خلق گفته اند
از حضرت شیخ سری سقطی قدس سره پرسیدند که بیچ مریدا در بچه بر جماعه در بچه شیخ باشد فرمودند بلے و
برهان این ظاهرست که جنیدا در بچه لاجی در بچه ست بجهت صلاح خواست تا آب بچشم مبارک رساند
ناگهی آواز داد که دست از دیده دوست مادار که چشمش بنام بسته شد خرقه بلقمه نانگشاید- چون در تربیت
سخن فرود سے هزار بعبارتے دیگر فرمودی که کس را فهم بدان نرسیدی روزی شبلی در مجلس شریف
الله گفت فرمودند اگر خدای غائب ست ذکر غائب غیبت ست و اگر حاضرست و مشاهده نام بردن
ترک حرمت ست هفت ساله بودند که حضرت سری همراه خود بحج بردند و در مسجد حرام در میان چهار پیر
مسئله شکر میرفت و در میان شکر چهار صد قول گفتند حضرت سری روی باو کردند فرمودند تو نیز چیزے
بگوی حضرت جنید بغدادی ساعتی سر در پیش افگند و گفت شکر آنست و نعمتی که خداوند تعالے
تا داده است آنرا مایهٔ معصیت نسازی و بدان نعمت در عاصی نگردی هر چهار صد پیر گفتند احسنت

وہمہا اتفاق کردند کہ بہتر ازین نتوان گفت پس بہ بغداد آمدند و آلمینہ فروشی میکردند و ہر روز در دکان پردہ فروگذاشتی و چہار صد رکعت نماز کردی مدتی چنین کردند پس دکان را کرد و فرمودند حضرت خداوند تعالے سی سال بزبان جنید با خلق سخن گفت و جنید در میان نہ و خلق را خبر نہ و فرمودند اگر در نمازے مرا اندیشہ دنیا در آمدے آن نماز قضا کردمے و اگر اندیشہ بہشت در آمدے سجدہ سہو کردمے و گفت رضا رفع اختیار ست و رضا آنست کہ بلا را نعمتے شمرے و گفت توبہ را سہ معنی بود اول ندامت دوم ترک معاودت سوم خود را پاک کردن از مظالم و خصومت۔ و گفت حقیقت ذکر فانی شدن ذاکر ست در مذکر و ذکر در مشاہدہ مذکور۔ و گفت کمر آنست کہ کسی بر آب میرود و بر ہوا می پرد و ہمہ او را در این تصدیق کنند و گفت ایمن بودن از مکر از کبائر بود و ایمن بودن و اصل از مکر کفر بود۔ و گفت جمع محاسبت بسہ چیز زمان و مکان و اخوان۔ و گفت شفقت بر خلق آنست کہ بطرح بایشان دہی آنچہ طلب کنند و باری بر ایشان نہی کہ طاقت آن ندارند و با ایشان سخنی نگوئی کہ نمی دانند۔ پرسیدند عزیزترین خلق کیست گفت درویش راضی۔ یا انکہ اگر درویشان را نعمت نیست ہمت ست و اگر دنیا نیست آخرت ست۔

جوہر حضرت خواجہ احمد بن خضرویہ قدس سرہ کنیت ابو حامد بلخی ست و از بزرگان مشائخ خراسان اند از بلخ بودند با حضرت ابو تراب نخشبی و با حاتم اصم صحبت داشتند خواجہ ابراہیم ادہم را دیدہ در سنہ دویست و چہل وفات یافت قبر شریف در بلخ است۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر حضرت خواجہ ابو عبد اللہ محمد بن فضل قدس سرہ از کبار مشائخ خراسان بودند و بلخی الاصل بودند و مرید حضرت خواجہ احمد خضرویہ بودند و بحضرت محمد بن علی حکیم ترمذی صحبت داشتہ در سنہ نہ صد و نوزدہ در سمرقند وفات یافتند۔ از حضرت خواجہ ابو عبد اللہ محمد بن فضل قدس سرہ سوال کردند کہ علامت شقاوت چیست فرمودند سہ چیزست یکی آنکہ حق تعالی او را علم دہد و از عمل محروم گرداند دوم آنکہ عمل دہد و از اخلاص محروم کند سوم آنکہ صحبت صالحان روزی کند و از حرمت ایشان محروم گرداند مشائخ میفرمایند کہ اولیاء اللہ مختلف اند بعضی بے صفت اند و بی نشان و بعضی حقیقت اند و بعضی از صفات ایشان بہرہ مند گشتہ اند اہل معرفت یا اہل محبت یا اہل توحید اند و کمال حال و نہایت درجات اولیا را و بی صفتی و بی نشانی گفتہ اند و بی نشانی اشارت بکشف ذاتی ست کہ پس مقام بلند ست۔ حضرت خواجہ علی رجانی

فرماید کہ ولی آن بود کہ از حال خود فانی شود و بمشاہدہ حق تعالیٰ باقی شد کی بود خود زخود جدا ماند و من و تو رفتہ و خدا ماند و حضرت بایزید قدس سرہ میفرماید کہ صحو بر تمکین و اعتدال صفت آدمیست صورت گیرد و آن حجاب اعظم بود از حق تعالیٰ و سکر دوستی از کسب آدمی نباشد مگر موہبت جناب الٰہی چنانکہ داؤد علیہ السلام در حال صحو بود فعلی کہ از وی بوجود آمد خداوند تعالیٰ فعل خود را بداود اضافت کرد و گفت فقتل داؤد جالوت و نبی ما در حال سکر بود فعلی کہ از وی بوجود آمد خداوند تعالیٰ فعل خود را بخود اضافت کرد و فرمود ما رمیت اذ رمیت ولکن اللہ رمی و جنید میان صحو بر سکر فضل نہند و گویند کہ موسیٰ علیہ السلام در حال سکر بود کہ طاقت ظہور تجلی نداشت و از ہوش رفت نبی ما در حال صحو بود کہ از مکہ تا قاب قوسین و ادنیٰ تجلی بود و ندو ہر زمان ہوشیار تر آنجا سخن بسیار ست ہر دو گروہ دلائل بسیار دارند و صاحب کشف المحجوب گوید کہ سکر بر دو گونہ است یکی بشرب سوت و دیگر بکاس محبت سکر بشرب سوت وقتی معلول باشد کہ تولد آن از سوئیت نفست بود و سکر محبتی ہے علت بود کہ تولد آن از روحیت منعم بود پس ہر کہ نعمت بیند بر خود بیند خود را دیدہ باشد و ہر کہ منعم بیند چون بود بیند خود را نہ دیدہ باشد اگرچہ اندر سکر بود و مکرش صحو باشد و صحو نیز بر دو گونہ است یکی صحو بر غفلت و دیگر بر محبت و صحو کہ غفلتی بود آن حجاب اعظم بود و صحوی کہ بر محبتی بود آن کشف آئین باشد پس آنکہ مقرون بغفلت بود اگر صحو باشد سکر بود و آنکہ موصول بمحبت بود اگرچہ سکر بود صحو باشد چون اصل متحکم بود صحو چون سکر باشد و سکر چون اصل بود بر دو بیفائدہ بود فی الجملہ صحو و سکر در قدم گاہ مردان بعللی و آفات معلول باشد چون سلطان حقیقت جمال خود نماید صحو و سکر ہر دو طفیلی نماید یکی بر در حضرت بایزید بسطامی رفت و آواز داد گفت کرا می طلبی گفت بایزید را گفت در خانہ جز خدا نیست حضرت بایزید در ابتدا اللہ اللہ بسیار گفتی وقت نزع نیز اللہ اللہ گفت جان بشناہد تسلیم کرد۔ خواجہ احمد بن خضرویہ قدس سرہ بحضرت ابراہیم ادہم فرمود التوبہ ہوا الرجوع الی اللہ بالصفا السریعنی توبہ بازگشتن ست بجناب خداوند تعالیٰ با دل صافی و خالص از ملاحظہ غیر یعنی درین رجوع غیر ریا روی نبود۔ از حضرت بایزید از نماز پرسیدند فرمودند بیوستن است و بیوستن نباشد مگر بعد از گسستن و پرسیدند راہ بخدا تعالیٰ چگونہ است فرمودند غائب شدن از راہ بیوستن بالله مرآۃ الاسرار

جوہر حضرت خواجہ محمد بن علی حکیم ترمذی قدس سرہ کنیت حضرت ایشان ابو عبد اللہ است از محتشمان مشیخ و از معتمدان اہل ولایت بودند و در جمیع علوم بہرہ تمام داشتند و حضرت ایشان را

تصانیف بسیار ست و در بیان حقائق و معارف در وقت خود نظیری نداشتند استاد حضرت ایشان خضر علیه السلام اند تا مدت سه سال هر روز ایشان را انواع علوم تعلیم میفرمودند و بعد ازان در هفته یکبار حضرت ایشان را حکیم الاولیا نیز گویند - مراة الاسرار -

جوهر حضرت خواجه علی حرجانی قدس سره اسم مبارک حسن بن علی ست از جوانمردان این طائفه بودند و مرید حضرت خواجه محمد بن علی حکیم ترمذی بودند - مراة الاسرار -

جوهر حضرت شیخ ابوتراب نخشبی قدس سره اسم مبارک عسکر بن الحصین و گفته اند عسکر بن محمد الحصین از اجله مشائخ خراسان بودند و استاد حضرت ابوعبدالله جلا قدس سره میباشند سال سر بالین و پیله بستر نهاد میفرمودند که میان من و حضرت خداوند تعالی عهد ست که چون دست بچیزی دراز کنم که در ان شبهتی بود مرا ازان باز دارد و بادیه در وی گفت که من تشنه ام پای مبارک بر زمین زد چشمه پدید آمد باز گفت که آب بقدح خورم دست مبارک بر زمین زد قدحی برامد و صاحب تذکره الاولیا قدس سره میفرماید که وفات ایشان در بادیه بصره بود بعد چندین سال جماعتی رسیدند و دیدند بر پای استاده و روی بقبله نموده خشک شده و کوزه در سر نهاده و عصا در دست گرفته و هیچ سباعی کرد ناگشته بود و صاحب نفحات گوید که در بادیه بنماز مشغول بود باد سموم بر وی همچنان خشک شده بماند و فاتش در سنه دو صد و چهل و پنج ست - مراة الاسرار -

جوهر حضرت خواجه یحیی بن معاذ رازی قدس سره کنیت ابوزکریا ست لقب یحیی و اعظ در لطائف و حقائق مخصوص چون جان بحق تسلیم کرد جنازه ایشان بر سر کرده ذوشیا پور آوردند آنجا مدفون گشت و فاتش در سنه دو صد و پنجاه و هشت - مراة الاسرار -

جوهر حضرت شاه شجاع کرمانی قدس الله تعالی سره العزیز حضرت ایشان از ابنای ملوک بودند و شیخ وقت و مقتدای اهل طریقت و صاحب تصنیف مراة الاحکام از حضرت ایشانست بسیار مشائخ را دیده بودند و قبا می پوشیدند چون به نیشاپور تشریف بردند شیخ ابوحفص حداد با آن عظمت خود چون حضرت ایشان را دیدند برخاستند و پیش حضرت ایشان رفتند و فرمودند وجدت فی القبا ما طلبت فی العبا و یافتی در قبا آنچه می طلبیدم در عبا و نقلست که حضرت ایشان چهل سال نخفتند و نمک در چشم می کردند بعد ازان جناب حق سبحانه و تعالی را در خواب دیدند التماس کردند خداوندا ترا به بیداری جستم در خواب دیدم فرمود ما را در خواب از بیداری یافتی اگر آن بیداری نبودی این خواب ندیدی بعد ازان

تشریف بردی بالش زیر سر نهادی و بخفتی و فرمودی بود که دیگر آن خواب بازنه بینم و پسری داشتند که بخط سبز بر سینه ایشان الله نوشته بود در جوانی رباب زدن بیاموخت و آوازی خوش داشتند و رباب می نواختند و می گریستند شبی رباب زنان بجمله رسیدند عروسی از کنار شوهر برخاست و بطاق ایشان آمد مرد بیدار شد زن را دید برخاست و حال مشاهده کرد گفت ای پسر هنوز وقت توبه تو نیست این سخن در دل ایشان کارگر آمد گفت آمد امد امد جامه بدرید و رباب بشکست و چهل روز نخورد و بدید ایشان فرمودند آنچه ما را چهل سال دادند او را چهل روز دادند۔

جوهر حضرت خواجه ابو حفص حداد قدس سره اسم مبارک عمر بن سلمه است از قریات نیشاپور بودند و از معتمدان این طائفه در سنه دو صد و شصت و چهار وفات یافت و بقول امام عبد الله یافعی در سنه دو صد و شصت و پنجاه۔ مرآت الاسرار

جوهر از حضرت احمد بن عاصم انطاکی قدس سره از اخلاص پرسیدند فرمود وقتی که عمل صالح کنی نخواهی که مر ایشان یاد کنند و از برای آن ترا بزرگ دارند و ثواب آنرا از غیر حق تعالے لطلبی و فرمود الصبر من اول الرضا۔ و از محمد بن منصور طوسی پرسیدند از حقیقت فقر فرمود السکون عند کل عدم و البذل عند کل وجود و شیخ ابو سعید خراز فرمود یا العافین خیر من اخلاص المریدین جنید گفت تصوف آنست که ساعتی با تو بینی بی تیمار شیخ الاسلام گفت که بی تیمار چه بود بهت بی چشتن و دیدار بی نگریستن که بهیده و زدیدار علت ست۔ جنید گفته استغراق الوجد فی العلم خیر من استغراق العلم فی الوجد۔

جوهر حضرت خواجه ابو بکر وراق قدس سره اسم مبارک محمد بن عمر حکیم ترمذی ست در اصل از ترمذ بودند و قبر شریف نیز آنجاست و مرید حضرت خواجه محمد بن علی حکیم ترمذی اند مشائخ حضرت ایشانرا مورث اولیا خوانند۔ مرآة الاسرار

جوهر حضرت شیخ فرید الدین عطار نیشاپوری قدس سره المبارک مصدر کرامات ظاهره و مظهر خارقات باهره بودند و صاحب حقائق و معارف بلند و دقائق و لطائف ارجمند احوال عظیمه و مقامات جلیله داشتند و افعال خارقه و اشارات سنیه و معانی قدسیه و در بیان اسرار یگانه بودند و در سوز و گداز از شمع زمانه سخن حضرت ایشان را تا زیانه اهل سلوک گفته اند و سبب توبه حضرت ایشان آن بود که روزی درویشی چند بار نیشاپور قند گفت آنحضرت متوجه حال او شدند درویش گفت چون خواهی مرد فرمودند چنانکه تو درویش بکاسه چوبین که داشت زیر سر نهاد

واللہ گفت وجان بجانان داد حضرت ایشان را حال متغیر شد دکان بتاراج دادند و بر دست حضرت شیخ رکن الدین اکاف توبہ کردند و چند سال در حلقہ در ولیشان حضرت شیخ بودند بعد ازان بہ بیت المقدس رفتند و بسی مردان حضرت حق تعالے را دریافتند آخر خرقہ از دست حضرت شیخ مجد الدین بغدادی قدس سرہ پوشیدند و در بعضی کتب نوشتہ اند کہ اویسی بودند و در ملفوظات حضرت مولوی معنوی قدس سرہ مذکور ست کہ نور حضرت حسین منصور بعد از صد و پنجاہ سال بروح حضرت شیخ فرید الدین تجلی کرد و مرید او شد و مولوی معنوی ہم بصحبت حضرت ایشان رسیدہ اند حضرت مولوی معنوی در کتاب اسرار نامہ عنایت فرمودند و حضرت مولوی معنوی آنرا باخود سید اشتند و در بیان حقائق بحضرت ایشان میکردند در سنہ شصش صد و بست و ہفت کہ عمر شریف بصد و چہار دہ سال رسیدہ شربت شہادت چشیدند و در نفحات ست کہ قبر شریف در نشاپور ست

خواجہ ناصر الدین ابو یوسف چشتی بن محمد سمعان خرقہ ارادت از دست خواجہ ابو محمد چشتی پوشیدہ خواہر زادہ خواجہ ابو محمد بن احمد چشتی ست مدفن چشت مرادات

جوہر خواجہ حاجی شریف زندنی خرقہ ارادت از دست خواجہ قطب الدین مودود چشتی پوشیدہ وفات سوم ماہ رجب سراۃ الاسرار

جوہر خواجہ ابو احمد ابدال چشتی خرقہ ارادت از دست خواجہ ابو اسحاق چشتی پوشیدہ در نفحات گوید کہ ابو احمد ابدال چشتی پسر سلطان نرسنا فہ ست در سنہ خمس و خمسین و ثلثمائۃ وفات کرد در قصبہ چشت کہ سی کروہ از ہراۃ است مدفون گشت - مراۃ الاسرار

جوہر خواجہ محمد چشتی خرقہ ارادت از دست پدر خود خواجہ ابو احمد چشتی پوشیدہ در عالم تجرید بودی سالہا پہلوی مبارک پدر زمین نرسیدہ - مرات الاسرار

جوہر حضرت خواجہ قطب الدین مودود چشتی قدس سرہ شانی عظیم و مقامات عالی داشتند و شیخ نامدار و عارف محرم اسرار و سرقوم مقربین و ابرار بودند و جمیع مشائخ وقت بر کمالات علم صوری و معنوی او مقر بودند حلقہ بگوش حضرت ایشان بودند در سن ہفت سالگی تمام قرآن مجید با قرارت حفظ کردہ لقب شریف حضرت ایشان قطب الدین ست و مرید و خلیفہ پدر بزرگوار خود حضرت خواجہ ناصر الدین ابو یوسف چشتی قدس سرہ ہستند چون بسن بست و شش سالگی رسیدند والد بزرگوار حضرت ایشان وفات فرمودند بموجب وصیت پدر قائم مقام حضرت ایشان گشتند و بعد از پنج و شش افطار میکردند و ہر چہ کردی متوجہ بخدمت حضرت شدی ہاتف آواز دادی بران کار کردی و ہر کہ

سہ روز در خانقاہ شریف حضرت خواجہ ماند۔ یکی از اولیاء حضرت حق تعالیٰ گشتی و ہر کہ مرید حضرت خواجہ شدی اول روز حجاب ما سوی اللہ را بر انداختی و از عرش تا فرش انوار تجلیات در نظرش آمدی سماع بسیار می شنیدند و بارہا در سماع غائب شدی و بعد از ساعتی حاضر آمدی و در حالت سماع چندان گریستی کہ سینہ مبارک تر شدی گاہ تبسم کردی و رویشی سراین دو حالت از حضرت ایشان پرسید فرمودند کہ این از آثار مشاہدہ جلال و جمال ست و پدر بزرگوار حضرت خواجہ اسمی کہ از پیر خود یافتہ بود حضرت خواجہ اعطا فرمودند یعنی کہ حضرت خواجہ آن اسم را یاد گرفت علم لدنی گشادہ شد ہر علمی کہ در جہان ست حاصل آمد توریت و انجیل و زبور و قرآن مجید را بیان میفرمود و مدت عمر شریف حضرت ایشان نود و ہفت سال بود و بغرہ رجب پانصد و بست و ہفت ہجری وفات فرمودند و بچشت در جوار آبای کرام خود آسودہ اند۔

جوہر حضرت خواجہ احمد چشتی قدس سرہ بعد از پدر بزرگوار خود خواجہ قطب الدین مودود چشتی بمقام وی نشستند نبی حضرت سرور عالم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را در واقعہ دید آنحضرت فرمودند کہ ای احمد اگر تو مشتاق ما ہستی ما مشتاق تو ام باد او بزیارت حرمین شریفین زادہما اللہ تعالیٰ شرفا متوجہ شدند و شش ماہ مجاورت رونہ مقدسہ کردند پس در سنہ پانصد و ہفتاد و ہفت رحلت فرمود۔ مراۃ الاسرار

جوہر خواجہ عثمان ہارونی قدس سرہ قطب ارشاد و امام ارباب طریقت و مقتدائے اہل بصیرت بود و از مخلصان این طائفہ و الحق بمقام مشاہدہ و در جمیع علوم صوری و معنوی بہرہ تمام داشتند و در ریاضات و مجاہدات بی ہمتا بودند و در کشف و کرامات و در بیان معنی و حقائق و توحید نظیری نداشت خرقۂ خلافت از دست خواجہ شریف زندنی پوشیدہ مسکن در ملک خراسان ست بقصبہ ہارون کہ در نواحی نیشاپور ست و بقولے آنکہ ہارون در ولایت فرغانہ از ملک ماوراء النہر ست اکثر اوقات در مسافرت کوشیدی و بغایت تجرید و تفرید بودی و جمیع مشائخ وقت را دریافتہ و صحبتہا داشتہ و در ہر فن منتہی بودند و تصرفی قوی داشتند۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر جناب مستطاب سرحلقہ اقطاب قبلہ اولیا کعبہ اصفیا سلطان السلاطین قدوۃ الواصلین زبدۃ المحققین سید العاشقین منار المحبوبین مرشد الکونین غوث الثقلین محبوب سبحانی محی الدین ابو محمد سید عبد القادر بن ابی صالح جیلانی قدس اللہ تعالیٰ سرہم و نضا اللہ تعالیٰ بہم مجتہد در رتبۂ الاقتداء و پیشوا ہم محی الدین لقب مبارک ست و ابو محمد کنیت عبد القادر اسم شریف جیلان نام کنار ملکی ست قریبہ ست نزدیک بغداد شریف و آنرا جیل نیز گویند

و آن معرب گیلان ست و مولد شریف آنحضرت حضرت غوث الاعظم و نسب خود سید الطرفین
هستند از طرف والد بزرگوار حسنی ست سلسله بدین سید عبد القادر جیلانی ابن ابو صالح
موسی جنگی دوست ابن سید ولی ابو عبد الله جیلی ابن سید یحیی زاهد ابن سید محمد بن داود ابن سید موسی
ابن عبد الله بن موسی جون ابن سید موسی ابن سید مورث ابن سید موسی جون ابن سید عبد الله محض ابن
سید حسن مثنی ابن سید امام حسن و از طرف والده شریفه حسینی سلسله بدین سید
سید عبد القادر جیلانی ابن سیده فاطمه ثانی بنت ابی عبد الله صوفی صومعی بن ابی جمال سید
محمد بن ابی طاہر بن ابی عطا سید عبد الله ابن ابی کمال سید عیسی ابن ابی علاء الدین سید
بن سید امام علی العریض ابن امام جعفر الصادق ابن امام محمد باقر ابن امام زین العابدین ابن امام
آنحضرت در جیلان به بنده ابو عبد الله صوفی مشهور بود - اسم شریف والده ماجده آنحضرت
ام الخیر امة الجبار فاطمه بنت ابو عبد الله صومعی - لفظ جون بفتح جیم لقب موسی ست بمعنی
گندم رنگ و هم بمعنی سرخ رنگ آمده لیکن اینجا بمعنی اول ست زیرا که آنجناب گندم رنگ بودند
لفظ مجل بضم میم و فتح جیم و تشدید لام بمعنی معظم و مکرم که در لقب عبد الله واقع است بنابر بزرگی
نسب از طرفین ست - و لفظ محض بمعنی خالص که در لقب عبد الله واقع است و وجه آنست
که پدرش حسن بن حسن بن علی ست و مادرش فاطمه بنت حسین بن علی ست پس خالص و نجیب
والده ماجده آنحضرت ام الخیر امة الجبار فاطمه بنت ابو عبد الله صومعی قدس سره - والد ما ایشان در بلاد
ولایت قدم راسخ داشتند آنحضرت در رمضان شریف هرگز پستان نمی مکید و شیر نمی خورند روز سے
هلال رمضان بسبب ابر غلیظ بر مردم متواری شد مردم نزد من آمدند و گفتند شب گذشته ماه بنظر نیامده
امروز روزه رمضان ست یا نه گفتم امروز پسرم شیر نمی خورد بعد ازان ظاهر شد که آن روز روزه سے
رمضان بود و پس در بلده جیل در آنوقت مشهور شد که دختر عبد الله صومعی فرزندی زاده است که در روز شیر نمی خورد
مولد شریف حضرت محبوب سبحانی جیلان ست شب ماه رمضان در سنه چهار صد و هفتاد و یک متفق اند
در سنه چهار صد و شصت و دو بعمر پنجاه سالگی در بغداد آنشریف ارزانی فرمود و آنحضرت را جیلی گویند
نسبت به جیل بکسر میم و سکون یاء و آخر الحروف و آن بلادی ست متفرقه در راه طبرستان و در قصبات آن
بلاد مولد حضرت شیخ ست و آنرا جیلان نیز گویند و گیل نیز قریه ایست بر کناره و جمله سر راه و اسطه
یک روزه راه از بغداد و آنرا جیل بجیم نیز گویند و لهذا گفته می شود گیل العجم و گیل العراق و جیل نیز
قریه ایست از قریهاے مدائن و در روایتی آمده است که جیلانی نسبت بسوی جد شریفش که جیلان بود

وابو عبد اللہ صومعی از جملہ مشائخ وزہاد و روسای کرام جیلان ست صاحب حالات و مقامات و مصدر خارقات سنیہ بود صحبت بسیاری از مشائخ عجم دریافتہ۔ آنحضرت مخیف البدن بود یعنی فربہ نبود و میانہ قد و سینہ مبارک پہن داشت و ریش مبارک گرامی پہنا بود و بانگ طول گفتہ بیوستہ ابرو بلند آواز روشن چہرہ نوری شان و مرتبہ و صاحب علم و معرفت در سنہ چہار صد و ہشتاد و ہشت و بعد او ترک شریف آورد و کرا جتہا د در تحصیل علم بہ میان جان بست و در طلب فروع و اصول آن بسیارعت پیوست و صحبت فضلا و علما اعلام و مشائخ دائمہ ذوی الاحترام اختیار فرمود و شغل قرآن مجید در پیش نمود و دقیقہ تحصیل کرد و دانہ گذاشت محدثین سماع حدیث کرد و علم ادب و فنون عربیت و آداب عرفا و علم طریقت تحصیل فرمود و خرقہ شریفہ از دست قاضی ابو سعید مبارک مخزومی گرفت و در عجم و عراق بصحبت جمیع از اعیان زاہدان و عارفان نشست و اخذ علوم شرعیہ و کسب فنون دینیہ نمود کہ بر جمیع اہل زمان خویش فائق آمد۔ و نسبت بسائر اقران خود ممتاز شد و صیت تفضل و کمال او تمام اقطار عالم را در گرفت برخی آنحضرت را بہ ذوالبیانین واللسانین ملقب کردند زیرا کہ زبان عرب و عجم داشت و بعضے مکرم الجدین والطرفین وصف نمود و جماعتی صاحب البرہانین والسلطانین گفتند یعنی برہان ظاہر و باطن قومی امام الفریقین و طریقین خواندند یعنی عرب و عجم و فرقہ تسمیہ شریفش بندہ سراجین و منہاجین کردند یعنی چراغ دنیا و آخرت یا شریعت و حقیقت پس مراتب علم از و بلند گشت و لشکر شرع با و نصرت گرفت۔ در کشف الاثار مذکور ست کہ از جناب تقدس مآب محبوب سبحانی سید محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی قدس سرہ اللہ تعالے بہر کہ تہ سوال کردند کہ وجہ لقب شریف بمحی الدین چیست فرمودند بر شخصی بیمار گذر نمودم گفت بنشان مرا پس ننشاندم یکبارگی بدن او توانا شد و گفت مرا می شناسی گفتم نہ گفت من دینم ہلاک شدہ بودم اکنون جناب حق سبحانہ و تعالے بمبارات مقدس تو مرا زندہ گردانید تو محی الدینی پس از نزد او برخاستم و ہمینکہ بجامع بغداد در آمدم مردے باستقبال من آمد و نعلین در پیش پای من گذاشت و گفت ای سید محی الدین و ہرگاہ از نماز فارغ شدم مردم بر من ہجوم آوردند و دست مرا بوسہ میدادند و ہر یکے می گفت یا محی الدین حسن خلق و سخاوت نفس و شفقت دل و ایفاء عہد و پیمان و حفظ حرمت محبان در ذات تقدس سمات آنحضرت بود کہ باکمال وسعت علم و جلالت قدر و علو منزلت بحبت خاطر طفل صغیر استادہ می شد و کبیر را از خود قویتر نمود و ابتدا بسلام می کرد و با ضعیفان می نشست و منفقرا

تواضع میکرد و بر نخاست بجهت تعظیم عظماء و اعیان فرمود نیامد بدروزیر پادشاه سلطان - برای قوت سپاه کش گندم از وجه حلال مقرر بود که بعض از یاران وی هر سال آنرا خود می کاشتند و بعض آنها می آمدند و بعض ایشان می پختند چهار پنج گرده نان آخر روز پخته پیش آنحضرت می آوردند آنجناب پاره پاره کرده بحاضران قسمت میکردند و باقی برای خود نگاه میداشت و هدیه قبول می فرمود و نذر قبول میفرمود و از ان میخورد غوث الثقلین میفرمایند که بهاور خود گفتم که مرا بخدای که تسلیم کن و اذن ده که بجهت تحصیل علم و زیارت مصطفی به بغداد روم مادرم بگریست و هشتاد دینار که پدرم میراث گذاشته بود بمن داد پس من نهاد پس چهل دینار حصه برادر گذاشتم و چهل دینار دیگر مادرم در دلق من زیر بغل بدوخت و وقت رخصت عهد کرد که در هیچ حال بجز صدق هرگز با کسی نیاری و گفت پسرم حسبة لله ذمه ترا از خود فارغ ساختم در روز قیامت ترا خواهم دید پس هم راه قافله که به بغداد میرفت برامدم وقتی که از همدان در گذشتم سواران بر قافله زدند و غارت کردند اما چیزکه ایشان من متعرض نشدند مگر یک سوار از من پرسید ای فقیر با خود چیزی داری گفتم چهل دینار گفت کجا باید داد گفتم در دلق زیر بغل این سخن با و رنگرد و بر است تر احمل نمود پس سوار دیگر بر من گذشت و با وی نیز همین مقوله گفته شد پس هر دو سوار این حرف را به سمع سردار خویش رسانیدند سالار که بر سر پشته اموال قافله را قسمت می نمود مرا نزد خود طلبید و گفت ای فقیر چیزی با خود داری گفتم چهل دینار گفت کجاست گفتم در دلق من زیر بغل دوخته شده است پس دلق از من بگرفت و بغل آنرا شکافت همان چهل دینار یافت گفت ای فقیر اعتراف به هر چه کردی و باعث اقرار چه بود گفتم با مادر خویش عهد کرده ام که هیچ حال جز براستی نگویم پس چگونه از ان عهد تخلف نمایم مقدم راهزنان با سماع این حروف بگریه درامد و گفت ای عزیز تو از عهد مادر باز نمیگردی مدتهاست که ما از عهد پروردگار باز گشته ایم پس بر دست من توبه کرد یاران او بدین این حال گفتند ای سالار پیش ازین در قطع طریق پیشوای ما بودی اکنون در توبه نیز مقتدای ما باشی پس همه با توبه کردند و انچه از قافله غارت کرده بودند همه را بصاحبان باز دادند اول جماعت که بر دست من توبه کردند هفتاد تن بود - پانصد هزار از یهود و نصاری بر دست آنحضرت مسلمان شدند و صد هزار از عیاران و سرکشان و فساقان بر دست آنحضرت تائب گشتند و مشائخ نیاده از صد هزار - روز جمعه که بمسجد جامع تشریف می بردند مردم بازار ها استاده می شدند و بجهت رفع حوائج خود و التماس مدد و دعا و شفاعت خداوندی وسیله می گرفتند شیخ ابوسعید قبلوی قدس سره میفرمایند که در مجلس سید عبد القادر رضی الله عنه حاضر بودیم و دیگر

انبیاء را وقت وعظ ارواح انبیا میان زمین و آسمان مانند باد و جولان می نمودند و میدیدند فرشتگان را که فرقه فرقه آنجا حاضر می شدند و طائفه جنیان و رجال الغیب نیز مشاهده می گشتند و خضر نیز الزام حضور محفل عالی داشت پس سبب الزام از وی پرسیدم گفت کسی که خواهان فلاح باشد الزام این مجلس نماید و در مجالس صلحا و جن نیز ذکر شریف ایشان واقع شد بلکه جماعت از جنیان بیعت بر دست شریف ایشان اسلام آوردند و توبه نمودند و آنحضرت را استمام فردیت حاصل شد بحیث اظهار آن مقام ماموریت شد بگفتن این کلمه و مقام فردیت اگرچه دیگران را حاصل بود لیکن ماموریت شد باظهار این مرتبه و همه اولیای عظام که گردن خود را منحنی ساختند بحیث امر الهی بود مثل سجده فرشتگان مر آدم را و بجانب خلیفه وقت رقعه می نوشت عبد القادر تو چنین میفرماید و امرش بر تو نافوذست و فرمانبرداریش بر ذمه تست واجب و اوست پیشوای تو و حجت آگهی بر ذمه تو و چون رقعه شریف بخلیفه میرسید بوسه می داد و میگفت انچه حضرت شیخ نوشته است حق است — و در فوائد الفواد مذکورست که مردی در خانقاه شریف جناب تجلی مآب سر حلقه اقطاب راس الاولیا تاج الاصفیا محبوب سبحانی شیخ محی الدین ابو محمد سید عبد القادر جیلانی نفعنا الله تعالی بمحبتهم و رزقنا الاقتداء بسیرتهم در امد یکی را دید بر در خانقاه افتاده و دست و پای او شکسته آنمرد پیش آنحضرت رفت و حکایت آن افتاده التماس نمود و فرمود که او یکی از ابدالان ست و دش با دو یار دیگر بحکم طیرانی که اینشان راست در هوا می پریدند چون بر سر خانقاه ما رسیدند یک یار او از خانقاه منحرف شد و بر طریق ادب جانب راست شده گذشت و یار دیگر او نیز از خانقاه جانب چپ شده گذشت این خواست که بی ادب وار از بالای خانقاه بگذرد بیفتاد —

جوهر شیخ نور الدین علی بن سیف بن جریر معضاد بن فضل شافعی لغوی نحوی مجاور حرمین الشریفین که از مریدان مرید شیخ ابن فائده اوانی بوده در کتاب بحجت الاسرار باسناد مشائخ عظام میفرماید که شیخ ابو بکر بن هوار در مجلسی که حضور یاران خود ذکر احوال اولیای نمود فرمود در عراق مردی از عجم ظاهر خواهد شد عالی مرتبه نزد خدا و خلق و نام مبارک وی عبد القادر است مسکنش بغداد و متکلم شود باین کلام قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله و همه اولیای عصرش منقاد وی شوند او یگانه وقت خواهد شد و میفرماید که شیخ ابو محمد عبد الله بن علی بن موسی جونی ملقب بخفی قدس سره میفرمود شاهدی سید هم بر آنمعنی که در زمین عجم پیدا خواهد شد مردی علی الحکایات

عظیمہ وقبول تمام نزد کافہ انام خواہد گفت قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ وجمیع اولیاے
وقت گردنہای خود را زیر پای مبارکش نہند و زمانہ بوجود شریفش مشرف گردد و بینندگان جمال
باکمالش بانواع انتفاع بہرہ مند شوند و میفرمایند کہ چون شیخ عبد القادر وقت شباب در بغداد
در قلمینانہ بخدمت تاج العارفین شیخ ابو الوفا تشریف می آورند بچہرہ دیدنش برمی خاست
و بہ حضار مجلس خطاب میکرد بر خیزید برای ولی خدا و گاہ بجہت استقبال او قدمی چند میرفت
و ملاقات می نمود و ہمواره تاکید می فرمود بجہت تعظیم وی رضی اللہ عنہ مرکسی را کہ تقصیری کرد
در تعظیم وی ہرگاہ اینہمہ اہتمام بشان شریفش بر مردم ظاہر شد یاران تاج العارفین از وجہ
آن سوال کردند گفت مراین جوان را عروجی ست مقرری ہرگاہ وقت آن رسد ہمہ خاص و عام
محتاج او شوند و گویا کہ می بینم او را میفرماید در شہر بغداد و علی رؤس الاشہاد قدمی ہذہ علی رقبۃ
کل ولی اللہ پس اولیای زمانہ گردنہای خود زیر پای او میگذارند زیرا کہ وی قطب ہمہ عابدان
پس ہرکہ دریابد آنوقت را لازم گیرد و خدمتش را و میفرمایند کہ سوال کرده شد از شیخ عقیل کہ قطب
این وقت کدام ست فرمود کہ قطب این زمان در مکہ مختفی ست کسی ویرا نمی شناسد مگر اولیاے
کمل و نزدیک ست کہ مردی عجمی شریف النسب در عراق ظہور کند و مردم بسیار از و مستفید شوند
و ربغداد و کرامات او آشکارا شود برخاص و عام و آن قطب وقت خود با محمد متکلم شود باین کلام
قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ پس اولیای زمانہ گردنہای خود را زیر قدمش نہند و اگر دریابم
من آن زمانہ را من نیز چنان کنم و آن مرد بست ہرکہ کرامات او را تصدیق خواہد کرد و نفع عظیم خواہد یافت
و میفرمایند کہ روزی از جماعت درویشان بخدمت علی بن وہب قدس سرہ رسیدند شیخ پرسید از کجا
می آیید درویشان گفتند از عجم فرمودند از کدام شہر عرض کردند از جیلان فرمودند مقرر کرده است
خدا یتعالی کہ روشن گرداند خدا یتعالی عالم را بظہور شخصی از شما قرب و منزلت داشتہ باشد بوی عزیز
نامش عبد القادر خواہد بود مولدش عراق متکلم خواہد شد در بغداد و باین قول قدمی ہذہ علی رقبۃ
کل ولی اللہ ہمہ اولیای زمانہ اعتراف نمایند بفضل وی رضی اللہ عنہ و میفرمایند کہ شیخ ابو النجیب
عبد القاہر سہروردی قدس سرہ فرمود کہ شیخ عبد القادر روزی در صحبت شیخ حماد دباس قدس سرہ
بود زانوے ادب نشستہ بودند بعد برخاستن شنیدم شیخ حماد را کہ میفرمود مراین عجمی اقدمی
خواہد بود کہ بالای گردن اولیاء زمانہ او نہاده شود و مامور شود از جناب حق سبحانہ و تعالے
کہ بگوید قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ و بجرد گفتن این قول رقاب اولیاے عصر

در زیر لحاف مش گذاشته آید و میفرمایند که فرمود شیخ ابو العلاء بن عبد الوہاب و شیخ ابو الفتح نصر بن رضوان بن مروان دارائی فردوسی حنبلی مقری که خبر داد مرا ابو سعید عبد الله بن محمد بن هبة الله بن علی بن مطهر بن ابی عصرون تمیمی شافعی بانیکه در عنفوان شباب بشهر بغداد جهت طلب علم در آمدم و در اشتغال علوم و زیارت صلحا ابن سقا را رفیق خود ساختم و ران زمان غریبے بود ملقب بغوث بعض اوقات از نظر مردم مختفی می شد و باز اخیان ظاهر می گشت پس من و ابن سقا و شیخ عبد القادر جیلی قصد زیارت آن غوث نمودیم و در اثناء راه ابن سقا گفت از غوث مسئله می پرسم که از جواب آن عاجز آید این سخن بر زبان راند که از وی مسئله می پرسیم بنیم که چه میفرماید شیخ عبد القادر گفت پناه میخواهم خدا را از اینکه سوء ادب نمایم و در پیشگاه وی بے سوالات پیش آیم بلکه انتظار برکات انفاس شریفش دارم و هر گاه ماهر سه در مکان آن غوث رسیدیم ایشان را نیافتیم ساعتی انتظار نمودیم ناگاه دیدیم که بمکان خود نشسته اند بطرف ابن سقا نگاه غضب آلود کرده فرمودند که افسوس ست مرترا ای ابن سقا از من سوال خواهی کرد مسئله که از جواب آن عاجز آیم مسئله که در خاطر داری اینست و جوابش چنین چیف که نار کفور تو شعله میزند پس از ان بمن خطاب کرده ای عبد الله از من سوال میکنی مسئله میخواهی که جواب آن از من شنوی مسئله مضطره تو اینست و جوابش چنین جزاء سوء ادب تو همین است که ترا غریق دنیای دنی ساختم پس ترا توجه بشیخ عبد القادر نمود و اکرام کرد و نزد خود نشاند و گفت بحسن ادب تو خدا و رسول از تو راضی شده و چنانستی که می بینم ترا در بغداد بالای کرسی بر بالای کل باین کلام قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله و گویا می بینم که همه اولیا گردنهای خود را زیر قدم تو نهاده اند پس آن غوث از نظر ها غائب شد من بعد همچکس او را ندید و انچه خبر داده بود همچنان بظهور آمد امارات قطبیت شیخ عبد القادر آنا فانا افزون شد بحدیکه خاص و عام بفضل وی مقر گشتند و بکلام مذکور متکلم گردید و ابن سقا بفضیلت علوم ظاهری شهره آفاق گشت و بحسن تقریر و قوت تحریر بر علماء زمانه غالب آمد هیچکس در هیچ علم در مناظره با او برنیامد خلیفه وقت او را طلب داشته ایلچی خود کرده بطرف ملک روم فرستاد بادشاه روم بفصاحت و بلاغت و جامعیت او متعجب شده همه علماء نصاری را حاضر گردانید و مناظره با او در میان آورد و عاقبت همه را ساکت گردانید درین اثنا بحکم قضا دختر زیبا از ان ملک روم بنظر ابن سقا در آمد عاشق او شد و در پیشگاه ملک خطبه نکاح او نمود بادشاه گفت اگر دین نصاری قبول کنی

و نصرانی شوہی چنان کنم ابن سقا دین نصاری قبول کرد و دختر بادشاہ را در نکاح خود در آورد
پس یاد کرد کلام غوث را و دانست کہ بلای ہمان سوراخ است و مدتہا تمنا بدشتی در ایام
سلطان نور الدین شہید بزبردستی مر استولی اوقاف گردانید و نیابت کمال یمن سوآورد
قول غوث را در حق خود مطابق یافتہ و مخفی نماند کہ صاحب بہجت الاسرار بر سند متصل میفرماید
کہ بسیاری از مشائخ عراق در مجلس قول شریف حاضر بودند مانند شیخ علی بن ہیتی و شیخ بقا
بن بطور و ابو سعید قبلوی و شیخ موسی بن ماہین زوزنی و شیخ ابو النجیب عبد القاہر بن
عبد اللہ سہروردی و شیخ ابو الکرم و شیخ ابو العباس احمد بن علی جوسقی سہروردی و شیخ
ماجد کردی و شیخ ابو الحکم ابراہیم بن دینار نہروانی و شیخ ابو عمر عثمان بن مرزوق قرشی
و شیخ مکارم اکبر و شیخ مطر و شیخ جاکر و شیخ خلیفہ بن موسی اکبر و شیخ صدقہ بن محمد بغدادی
و شیخ یحیی بن محمد دوری مرتعش و شیخ ضیاء الدین ابراہیم بن ابو عبد اللہ بن علی جوبنی
و شیخ ابو عبد اللہ بن محمد رباطی قزوینی کہ ایشان ہمہ بزرگان ہمان روزہا در بغداد تشریف آوردند شیخ
ابو عمر عثمان بن مردہ بطایحی و شیخ قصب البان موصلی و شیخ ابو العباس احمد بقلی مشہور بہ
و شیخ ابو العباس احمد بن علی مغربی و شیخ عبد اللہ محمد بن احمد مشہور بخاص و شیخ ابو عمر
و عثمان بن احمد عراقی مشہور بشکوکی کہ ایشان را از رجال الغیب می شمرند و شیخ سلطان
بن احمد مزین و شیخ ابو بکر بن عبد الحمید سمنانی مشہور بختیاری و شیخ ابو العباس احمد بن استاد
شیخ ابو محمد بن عیسی مشہور بکوبیج و شیخ مبارک بن علی جمیلی و شیخ ابو البرکات بن معدان
عراقی و شیخ عبد القادر بن حسن بغدادی و شیخ ابو السعود احمد بن ابو بکر حریمی عطاری و شیخ
ابو عبد اللہ محمد بن ابو المعالی بن فائدہ اوانی و شیخ ابو القاسم عمر بن مسعود بزار و شیخ
شہاب الدین عمر بن محمد سہروردی و شیخ ابو الثنا محمود بن عثمان نقال و شیخ ابو حفص عمر
بن ابو نصر غزال و شیخ ابو محمد حسن فارسی پسر بغدادی و شیخ ابو محمد علی بن ادریس یعقوبی
و شیخ ابو حفص عمر کمالی و شیخ عباد بواب و شیخ مظفر جمال و شیخ ابو بکر حمامی مشہور بمزین
و شیخ جمیل و شیخ ابو عمر عثمان و شیخ ابو الحسن جوسقی مشہور بابی عجاد و شیخ ابو محمد عبد الحق
حریمی و قاضی ابو یعلی محمد بن محمد فراء و غیر آنہا رضی اللہ تعالے عنہم حضرت شیخ عبد القادر
بتوجہ قلب از راہ صحو نہ از راہ گذر غفلت بحضور جماعت مذکورین میفرمود قدمی ہذہ علی
قبۃ کل ولی اللہ پس شیخ علی بن متن بر زینہ کرسی برفت و قدم شریفش بر گردن خود نہاد

وهم حضار مجلس چنین کردند وهم بسند متصل بحضرت سرور کائنات ﷺ که این مقوله شریفه از زبان گوهر فشان
حضرت رسالت پناهی ﷺ خلعتی خاص بر دست ملائکه مقربین بجهت ایشان رسید و پوشانیدند خلعت مذکور
بحضور جمیع اولیای متقدمین و متاخرین بعضی بارواح وجمعی باجساد وهمه فرشتگان در جمال الغیب
صف کشیده بودند و بر آنچه بگوش رسید افواج راه ولی بهیچ زمین نماند که منحنی ساخت گردن خود را
جوهر در کشف الآثار فرمودند که حضرت محبوب سبحانی میفرمودند که در حالت سیاحت
بر قدم تجرید بست و پنج سال در صحراها و ویرانهای عراق بعبادت مشغول بودم و چهل سال نماز صبح را
بوضوء عشا گذاردم و بست و پنج سال بعد فراغ از نماز عشا بر یکپای استاده دست خود را در نیخی
که در دون دیوار محکم ساخته بودم می آویختم تا خواب غلبه نکند و شروع بتلاوت قرآن مجید می نمودم
تا وقت صبح ختم کلام الله می کردم و در زمین حرم گام بندی پانزده سال اقامت نمودم بنا بر آن آن بیخ
بر بیخ عجمی ملقب گردید و بجناب خداوند تعالی عهد کردم که چیزی نخورم تا آنکه خوانده نشوم و نیاشامم تا آنکه آشامیده نشوم
پس چهل روز بر من گذشت که هیچ نخوردم و نیاشامیدم بعد از بعین مردی با خود طعام آورد و پیش من بگذاشت و از
نظر غائب شد از نیذه خود آوازی شنیدم که کسی فریاد از گرسنگی میکند التفات ننمودم در این اثنا شیخ ابو سعید مخزومی آواز مذکور
شنیده برمی آید پرسید یا عبد القادر چه آواز یست گفتم این اضطراب نفس ست لیکن روح باطمینان و وقار
با مولای خود است شیخ گفت بیا همراه من و رفتند بدل گفتم از بجا بی امر الهی بر نمی آیم و در این حال خضر
در رسید و گفت برخیز و بجا نه ابو سعید مخزومی در آر و انه گفتم دیدم شیخ ابو سعید بر سر سفره خود استاده
انتظار من میکشید مرا در خانه برد آنجا طعام مهیا داشت بدست خود مرا سیر خورانید و خرقه بمن پوشانید
و چندی بخدمتش مشغول ماندم و پیش از این واقعه در حالت سیاحی شخصی بر من نازل شد و گفت
آیا رغبت صحبت داری گفتم آری گفت اینجا بنشین تا که معاودت کنم پس یک سال غائب بود
بعد ازان تشریف آورد و ساعتی با من نشست و باز وقت رفتن فرمود که اینجا را نگذاری تا من
نیایم پس سال دیگر گذشت و در همان مکان پیش من آمد و بخط صحبت داشت و وداع شد و گفت
نهار از اینجا نخواهی رفت پس بعد سال تمام معاودت فرمود و قرص نان و قدح شیر با خود آورد و
گفت من خدام بموجب حکم جناب الهی همراه تو سیخورم پس با هم تناول کردیم بعد ازان گفت برخیز
و در بغداد در آ پس همراه خضر داخل بغداد شدم مردم از ان حضرت پرسیدند که تا سه سال در صحبت
مبارک از کجا بود فرمودند آنچه مردم ناکاره دانسته بر زمین می اندختند آنرا پرداخته قوت می کردم

جوهر جناب مستطاب متصرف فی الکونین غوث الثقلین همیشه نماز صبح را بوضو میگذارد و هرگاه وضو می شکست همان ساعت راست میکرد و دو رکعت نفل می نمود و بعد از فراغ عشا بخلوت می نشست و هیچکدام را مجال آن نبود که آنجا رود و اول شب نماز کم میخواند و تا گذشتن ثلث اول شب ذکر این اسامی مینمود المحیط العالم الرب الشهید الحسیب الفعال الخلاق الخالق البارئ المصور و در اثنای ذکر گاهی الا غوثی گفت و گاهی فریاد برخی در هوا می پرید بحدیکه از نظر غائب می شد بعد ازان بر دو پا می استاد و نماز می گذارد و تلاوت قرآن می نمود تا ثلث دوم تمام می شد و بود آنحضرت که طول میکرد در سجده و می چسپانید روی خود را بزمین پس متوجه بقبله می نشست و مراقبه و مشاهده می نمود تا نزدیک طلوع صبح صادق پستر بدعا و زاری و تذلل مشغول می ماند و درین حال نور حضرت ذو الجلال سر و پای او در میگرفت بحدی که از نظر غائب می گشت و دیده ها از دیدنش خیرگی می نمود و آواز می رسید کسی میگوید السلام علیکم و آنحضرت می گفت وعلیکم السلام بعد ازان بحجت نماز صبح بیرون تشریف می آوردند چنین مذکورست در بهجت الاسرار - بعد از نماز عشا شب شنبه هشتم یا نهم ماه ربیع الآخر سنه پانصد و شصت و یک هجری وفات یافت پس مدت عمر شریف بنا بر اختلاف در سن ولادت یا نود سال و هفت ماه و نه روز یا هشتاد و نه سال و هفت ماه و نه روز ست و بعضی یازدهم ربیع الآخر و بقولے سیزدهم و بروایتی هفدهم گفته چنانچه در بغداد شریف روز عرس شریف هفدهم ربیع الثانی و در هندوستان یازدهم ماه مذکورست - جناب حق سبحانه و تعالی با آنحضرت وعده کرده است هر که بغداد و در اید و زیارتش نکند سلوب الجمال گردد از آنحضرت پرسیدند از سال مولد شریف فرمودند که بتحقیق یاد ندارم لیکن در بغداد و سنه وفات رزق الله تمیمی واضل شدم و عمر من دران اوان هژده سال بود و وفات ابو محمد رزق الله تمیمی بن عبد الوهاب بن عبد العزیز بن حارث بن اسد در سنه چهار صد و هشتاد و شش ست پس سال تولد آنجناب باین حساب چهار صد و هفتاد می شود - کشف الآثار -

جوهر در بهجت الاسرار مذکورست که حضرت غوث الثقلین در مدرسه شریفه مشغول بوعظ بودند که باران شدید اقطار عالم را محیط شد و بر اهل مجلس تفوقه نمود آنحضرت رو بآسمان کرد و گفت من جمع می کنم تو پراگنده می سازی بمجرد فرمودن باران از سر مجلس وعظ منقطع گردید و همچنان می بارید و در بعض سالها آب دجله طغیانی نمود بحدی که نزدیک بود که بغداد غرق شود پس سکنان شهر در پیشگاه اقدس حضرت شیخ محی الدین استغاثه نمودند پس آنجناب نیزه بدست مبارک خود

گرفته بر سر وجله تشریف آورده بر کنارهٔ آن بر متهای آب نیزه بزده فرمود تا همین جا باش پس ساعت
آب کم شده بر حالت اصلی عود نمود- هرگاه جمله اطبا در علاج مریضے بعجز و قصور اعتراف می نمودند آنرا
در پیشگاه مقدس آنحضرت حاضر می کردند آنجناب دست مبارک بر بدنش می مالید و دعا میکرد و فی الفور
بیمار بصحت بدن از پیشگاه بعافیت بخانه خویش مراجعت می نمود و فرشتگان آسمان بآنحضرت و مقام و
آنحضرت عهد گرفته از اولیاء عصر خود که بے اذن شریف او تصرف در باطن و ظاهر هیچکس ننمایند
آنحضرت کسی ست که مراد است کلام در حضرت قدس باذن الله تعالے و آنجناب از جمله آنست
که تصرف می کنند و اکوان بعد موت چنانچه می نمودند در اعیان پیش از موت خود —
بدانکه حضرت محبوب سبحانی قدسنا الله تعالے بسره العزیز کفیل گشته اند برائے مریدان
خویش تا روز قیامت که هیچکدام یکی از انها نمیرد مگر بتوبه و از جناب عزت و حق آنحضرت نبارست
که مریدان ایشان و مریدان مریدان ایشان تا هفت واسطه داخل بهشت شوند مقصود آنست
که مریدان ایشان بلا واسطه و بواسطه تا روز قیامت داخل شوند و حضرت محبوب سبحانی میفرمایند
که من کفیل و ضامنم برای مریدان خود تا هفت واسطه اگر بحال مریدین نقصانی در مشرق رایابد
من در مغرب جبر نقصان او کنم و از جانب پروردگار خود مامورم بانیکه مریدان خود را از روی حال
و مرتبه نگاهبانی می کنم و حافظ بانم پس خوشی باد مر کسی را که دیده است مرا یا دیده است کسی را که
او دیده است مرا یا دیده است کسی را که دیده است آن کس را که دیده است بیننده مرا و افسوس بر
کسی که نه دیده است مرا- و فرمودند محبوب سبحانی که نامه طویل بقدر مد نظر بین عطا شد و دران نامه
نامهای مریدان و منتسبان من تا روز قیامت ثبت کرده بودند و فرمان آمد که همه را بواسطه تو
بخشیدم و مالک کوثر بان دوزخ ست از و پرسیدم هیچ یکے از یاران من اینجا داخل ست گفت قسم
بعزت خداوند که دست من بمریدان تو هرگز نمی رسد و میان من و مریدانت بعد زمین و آسمانست
اگر مریدین چیزها شد من چیدم قسم بخداوندی خدا که هرگز از پیشگاه عزت جدا نشوم تا آنکه مرا با همه
مریدان به بهشت نفرستند- و فرمودند هر که بمن منتسب شود حق تعالے قبول فرماید توبه او را هر چند بر سبیل
مکروه باشد از جمله اصحاب من ست حق تعالے وعده کرده است که اصحاب ترا و محبان ترا و اهل بیت
ترا داخل بهشت گردانم و فرمودند هر مسلمان که بر یدرسه من عبور نماید روز قیامت در عذاب تخفیف کرده شود
جواهر در کشف الآثار منقول ست از شیخ محمد بن ابو الفتح هروی سیاح که فرمود روزی در
خدمت شریف حضرت محبوب سبحانی ایستاده بودم که حاجت تضرع من بر من غلبه کرد و آب چشم

برزمین انداختم و ازین حرکت نهایت خجلت کشیدم حضرت محبوب سبحانی فرمودند ای محمد ترا باک نیست من بعد این حاجت بشری از تو مندفع گردید پس شصت و سه سال گذشت که حاجت تف زدن بابینی فشردن بمن عارض نگشت و اول کسی که خلعت خادمیت آنجناب در بر پوشیده آنحضرت بود

جوهر در کشف الاسرار ست روزی زنی بجناب محبوب سبحانی پسر خود را همراه آورد و عرض نمود که این پسر را سخت تعلق و نهایت شیفتگی با آنجناب ست آنجناب پسر را بجا بده و سلوک طریق سلف مشغول نمود بعد چندی مادرش برای دیدن پسر آمد دید که نان جو می خورد و نهایت لاغر شده پس با آنجناب آمد دید همین زمان از تناول طعام فارغ شدند و آنحوانهای ماکیان بر طبق موجود ست زن فریاد بر آورد آنجناب دست مبارک بر سر آنحوانها نهاد و فرمود برخیز پس ماکیان برخاست و آواز کرد پس زن را فرمود هرگاه پسر تو باین مرتبه رسد هر چه خورد مضایقه نیست در روزی علیوا نه بالای مجلس شریف می پرید و بآواز سخت فریاد می نمود چنانچه موجب تشویش جمیع حاضران مجلس شد علیوا گردید فرمود ای بلوسر این علیوا از جدا کن پس سرش در گوشه مجلس بنهفتاد و بدنش در گوشه دیگر پس آنجناب از کرسی فرود آمدند و علیوا نه مرده را بدست مبارک گرفت و گفت بسم الله الرحمن الرحیم علیوا از زنده گشت —

جوهر حضرت باعظمت خواجه خواجگان وارث الانبیاء والمرسلین نائب رسول الثقلین فی الهند خواجه معین الحق والشرع والدین حسن سنجری قدس سره الله تعالی بر کتیم حضرت سلطان المشائخ می فرمودند چون حضرت خواجه در اجمیر شریف تشریف آوردند پتهورا مالک ملک هند در اجمیر شریف بود چون حضرت خواجه در اجمیر شریف سکونت ساخت پتهورا و مقربان او را دشوار آمد چون عظمت و کرامت حضرت خواجه معائنه کردند مجال دم زدن نبود مسلمانی بود از پیوستگان حضرت خواجه پتهورا آن مسلمان را بسی مضرت رسانیدن گرفت آن مسلمان بخدمت حضرت خواجه التجا کرد حضرت خواجه در باب او بر پتهورا التفاتی سخنی گفت پتهورا فرمان حضرت خواجه قبول نکرد چون این سخن بسمع مبارک حضرت خواجه رسانیدند بر لفظ مبارک رفت که پتهورا زنده گرفتیم و دادیم بلشکر اسلام بسه بار ایام لشکر سلطان معزالدین سام از غزنین رسید و پتهورا مقابل لشکر اسلام شد و بدست سلطان زنده افتاد و در ممالک هندستان همه کافران دعوی انا ربکم الاعلی می کردند بوصول قدم مبارک حضرت خواجه ظلمت این دیار بنور اسلام روشن و منور گشت آنجا که بود نعره و فریاد مشرکان اکنون خروش نعره الله اکبر است و زان شب که حضرت خواجه تقل را بهند فرمود خبر تبرگ حضرت سید عالم

صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم را در خواب دید کہ میفرمودند دوست خدا تعالی معین سنجری خواہد آمد باستقبال او آمدہ ام وچون حضرت خواجہ نقل فرمودند دریشانے مبارک نبشتہ پیدا شد حبیب اللہ مات فی حب اللہ ونقل حضرت خواجہ در روضہ متبرکہ در اجمیر شریف ست وخاک پاک مزار حضرت خواجہ دوائے دل دردمندان ست - حضرت خواجہ خواجگان معین الحق والدین حسن سنجرے قدس اللہ تعالی سرہم می فرمودند کہ علامت شناختن حق تعالے گریختن از خلق است وخاموش بودن در معرفت ومی فرمودند کہ چون مارا بوست بیرون آمد یعنی نگاہ کردیم عاشق ومعشوق وعشق یکی دیدیم یعنی درعالم ہمہ یکیست ومیفرمودند کہ وا جبیان بقالب گرد خانہ کعبہ طواف کنند فاما عارفان بقلوب گرد عرش وحجاز عظمت طواف کنند ولقا خواہند ومی فرمودند مدتے گرد خانہ کعبہ طواف کردم فاما این زمان خانہ کعبہ گرد من طواف می کند ومیفرمودند کہ مدیست تا اسم فقر وقتی گردد کہ در عالم فانی باقی نماند پرسیدند کہ مریدان کے گردد فرمودند آن زمان کہ فرشتہ زلت بست سال بر ہیچ گناہی ننویسد ومیفرمودند کہ نشان اہل محبت آنکہ مطیع باشی وبتری کہ نباید کہ ترا بیند ومیفرمودند کہ علامت سعادت آنکہ معصیت کنی وامید واری کہ مقبول خواہی شد ومیفرمودند در ہر کہ این سہ خصلت باشد در حقیقت بدان کہ خدا تعالے او را دوست میدارد اول سخاوتے چون سخاوت دریا دوم شفقتی چون شفقت آفتاب سوم تواضعی چون تواضع زمین ومیفرمودند کہ توکل بحقیقت آنست کہ رنج ومحنت خود را از خلق بر گیرد

چو ہر حضرت شیخ سیف الدین باخرزی قدس سرہ محبوب ترین خلفاء حضرت شیخ نجم الدین کبرے بودند اکثر اوقات بسماع مشغول بودی صاحب نفحات قدس سرہ فرمود کہ حضرت ایشان بعد تحصیل وتکمیل علوم بخدمت شیخ نجم الدین کبرے آمدہ تربیت یافت ودر اوائل حضرت شیخ ایشان را بخلوت می نشاند در اربعین دوم بر در خلوت وی آمد واز انگشت مبارک خود در خلوت ویرا بزد وآواز داد کہ ای سیف الدین سہ چیز عاشق مرا نمی سازد است تو معشوقی ترا با غم چکارست + برخیز وبیرون آی ناگاہ دست ویرا گرفت واز خلوت بیرون آورد وبطرف بخارا روانہ کرد وا نیدوی صاحب ولایت آن دیار بود امام عبد اللہ بافعی گفت کہ روزی حضرت شیخ با اصحاب در سماع مشغول بود کہ قاضی مدۃ الشریعت قاضی شہر بخارا کہ بر سماع شیخ انکار داشت چوب در دست گرفتہ بمنزل شیخ در آمد شیخ بقوالان اشارت فرمود ہمہ ساکت شدند لیکن آلات سماع چون دف ونی نغمات بی مدد معنی از انہا پیدا شد قاضی با اصحاب خود بدست شیخ توبہ کردند پاسے از شب گذشتہ بود کہ بندگی صوفی پوشیدہ وسیب بدست گرفتہ

بیامد روی بر زمین آورد و سیب بدست شیخ داد و او آنرا بوکر د و جان بجانان تسلیم نمود ؎

در کوی تو عاشقان چنان جان بدهند کانجا ملک الموت نگنجی بهر گز ۱۲ آرامگاه بخارا سمرة الاسرار

جوهر خواجه قطب الدین بختیار کاکی قدس الله سره ابن کمال الدین احمد بن موسے قدس الله سره اوش قصبه ایست در ماوراء النهر و بعضی گویند که اوش در دیار فرغانه است و القاب وی کاکی و بختیار بود وی مرید و اعظم خلیفه خواجه بزرگ معین الحق والدین چشتی ست رحمة الله علیه وی قطب عالم و پیشوای بنی آدم بود در مقام ترک و تجرید قدمی راسخ داشت و در ریاضات و مجاهدات بی نظیر وقت بود و در بیان نکات حقائق و توحید همتا نداشت و در استغراق فنای احدیت میان مشائخ کبار ممتاز بود در سیر العارفین می آرد که خواجه قطب الاسلام در قصبه اوش متولد گشت یکنیم ساله بود که پدرش خواجه کمال الدین احمد از سر درگذشت مادرے صالحه پاک دامن داشت که پرورش می نمود چون قریب به پنج سالگی رسید برابر همسایه پیش معلمے فرستاد و در میان راه پیری نورانی با وی ملحق گشت و از کمال شفقت و مهربانی دست خواجه قطب الاسلام بگرفت و پیش شیخ اباحفص معلم برد که وی بکمالات انسانی آراسته بود و با وی گفت که این کودک را نیک تعلیم کن که یکے از اولیائے کبار گردد و در زمره مشائخ نامدار مشهور شود شیخ اباحفص بدل و جان قبول نمود چون آن پیر رفت معلم مذکور با خواجه پرسید که این پیر را می شناسی گفت نی فرمود این خضر علیه السلام است که تعلیم ترا باین حواله نمود شیخ نصیر الدین محمود اودهی قدس سره در خیر المجالس میفرماید که از پدر خود صحبت مولانا اباحفص رحمة الله علیه خواجه قطب الدین را بسی تهذیب اخلاق ظاهر و باطن و آداب شریعت و طریقت بحصول انجامید و به معاملات دینی و حالات یقینی ظاهر و باطن او آراسته گشت چنانکه یک ساعت از ریاضات و مجاهدات نیاسودی و شبانروزے دو بست و پنجاه رکعت نماز بنیافله میگذاردے و پیوسته بحق تعالی مشغول بودی بعد ازان در شهر بغداد به صحبت امام ابو حفص سمرقندی حضور شیخ شهاب الدین سهروردی و شیخ اوحد الدین کرمانی و شیخ برهان الدین چشتی و شیخ محمد اصفهانی بشرف ارادت خواجه بزرگ معین الحق والدین چشتی قدس سره فائز گردیده و بسبب کمال مهربانی و تلطف خواجه بزرگ در اندک ایام سیر و سلوک را تمام کرده بمقام ارشاد رسید و از شرف خرقه خلافت خواجه بزرگ بهره مند گشت چنانچه در اکثر کتب این سلسله ذکر افتاده است که خواجه قطب الاسلام بیست ساله بود که بشرف ارادت خواجه بزرگ در آمد و در سن بست سالگی مریدان

صادق الاخلاص را تربیت کما ینبغی می نمود در سیر الاولیاء از سلطان المشائخ نقل می کند که خواجه قطب الاسلام وقت خفتن هر شب سه بار بر صلوة گفتی بعد ازان خواب کردی چون در راوش متاهل گشت بسبب تزویج سه شب صلوة نه گفت یکی از مریدان وی احمد رئیس نام حضرت رسالت پناه صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم را بخواب دید فرمود سلام من به بختیار کاکی برسان وبگو که هر شب تحفه که بر من میفرستادی سه شب ست که نمی رسد چون وی از خواب بیدار شد پیغام بخواجه رسانید خواجه قطب الاسلام همان شب زنی که خواسته بود پیش طلبیده و مهر او بدو تسلیم کرده او را بگذاشت بعد ازان متوجه جانب هندوستان گشت چون در ملتان رسید شیخ بهاء الدین ذکریا قدس سره را بخدمت وی محبتی وافر واقع شده و شیخ جلال الدین تبریزی قدس سره نیز در ان ایام در ملتان تشریف داشت میان هر سه بزرگ صحبت گرم بارها واقع شد در سیر الاولیا از سلطان المشائخ نقل میکند که وقتی خواجه قطب الاسلام و شیخ بهاء الدین ذکریا و شیخ جلال الدین تبریزی باهم در ملتان بودند که لشکر کفار زیر پای حصار ملتان رسید چنانچه قباچه بیگ والی ملتان بجهت دفع ملاعین بخدمت این بزرگان درخواست نمود خواجه قطب الاسلام تبرکے بدست قباچه داد و فرمود این تبرک جانب لشکر کفار بیندازد و همچنان کرد چون روز شد هیچکس از کفار نمانده بود و حضرت گنج شکر اول مرتبه در ملتان بخدمت خواجه قطب الاسلام بهره مند گشته است چنانچه مفصل در ذکر حضرت گنج شکر نوشته است پس خواجه قطب الاسلام بعد از چند روز از ملتان متوجه حضرت دهلی گشت چون در شهر دهلی رسید سلطان شمس الدین متقدم او را سعادتمندی خود دانسته از کمال اخلاص و ارادت صادق بخدمتش پیوست و در هفته یکبار برای زیارت می آمد و شیخ جمال الدین محمد بسطامی که در ان ایام شیخ الاسلام دهلی بود چنانکه کمالات ویرا سلطان المشائخ در کتاب فوائد الفواد ذکر کرده است او را تمام اخلاص و اعتقاد بخدمت خواجه پدید آمد و حضرت شیخ محمد عطاء المعروف بقاضی حمید الدین ناگوری را در خطه بغداد بخدمت خواجه قطب الاسلام اتحاد و اعتقاد وافر بود در اینجا صدیقان بظهور پیوسته و قاضی حمید الدین ناگوری بکمال صدق و صفا اکثر اوقات و اغلب ساعات در صحبت خواجه می بود و بعضے اوقات هر دو بزرگ باهم مسافرت نیز میکردند چنانچه خواجه قطب الاسلام در سیر الاولیا منقول است که وقتی من و قاضی حمید الدین ناگوری مسافر بودیم چون بکرانه دریا رسیدیم گرسنگی در ما اثر کرد ناگاه گوسفندی از عالم غیب دونان جوین در دهن گرفته پیدا شد و نانها پیش ما نهاده

باز گشت ما آنرا تناول کردیم در اثنای این حال از دهی کلان نزدیک دریا رسیدیم خود را در آب انداخت گذارا شد ما در تامل شدیم که درین حکمتی خواهد بود ما نیز در پی او گردیم پس دست بدعا بلند کردیم بفرمان حق سبحانه و تعالی دریا دو شق شد و زمین خشک پیدا آمد چون آنروز دریا نقسم شد حتی مردی اخته دیدیم و ماری قریب رسیده بود که او را هلاک گرداند آن کژدم از جای برجست و مار را هلاک کرد و از پیش ما ناپدید شد ما نزدیک شدیم که آن مرد را دریابیم که بزرگ کسی خواهد بود دیدیم که مستی خراب قی کرده افتاده بود ما متحیر شدیم که این مرد چنین بی فرمانی میکند و حق تعالی چنین کرامتها می نماید ناگاه آواز داد که ای عزیزان اگر ما همین صالحان و پارسایان را نگاه بداریم عصیان و گناهکاران را که نگاه دارد بعد ازین بودیم که آن مرد بیدار شد کیفیت حال با وی گفتم شرمنده گشت و از آن فعل توبه کرد و یکی از ما اصدقان حق شد ناگاه خواجه قطب الاسلام بر لفظ مبارک راند که ای درویش چون وقت دراید نسیم لطف وزیدن گیرد صد هزار خراباتی را صاحب سجده گرداند و اگر بباد نسیم قهاری و زد صد هزار سجاده نشین را بر اند و بخرابات افگند و هم در سیر الاولیاء و در سیر العارفین می نویسد که چون خواجه قطب الاسلام در دهلی متوطن گشت تمام اکابر و اشراف و جمیع خلائق بیکبار گی عاشق و فریفته روش و سیرت او گشتند و هم ایام شیخ بدر الدین غزنوی بشرف بیعت و خرقه او مشرف گشت و عمر عزیز در خدمتش گذرانید چنانکه پیشتر نوشته آمد من بعد خواجه قطب الاسلام عریضه متضمن به اشتیاق و ابتهال حراق بخدمت سلطان الآفاق خواجه بزرگ معین الحق والدین قدس سره بجانب حضرت اجمیر رسال داشت که اگر به بشارت اشارت مسرور فرمایند شرف قدمبوس که سعادتمندی دارین ست حاصل نموده آید خواجه بزرگ در جواب نوشت المرء مع من احب معتبرست قرب جانی را بعد مکانی مانع نیست خود بسلامت همانجا باشد انشاء الله تعالی بعد از چندگاه بارادت حضرت الهی بدان طرف توجه نموده خواهد شد پس ناچار باشارت آن پیر بزرگوار متوجه بدان دیار گشت و بدران زمان شیخ الاسلام جمال الدین بسطامی وفات یافت سلطان شمس الدین خواست که شیخ الاسلامی شهر و دیار دهلی بحضرت خواجه قطب الاسلام تفویض نماید حضرت ایشان اصلا ملتفت نگشتند بعد ازان شیخ نجم الدین صغری را شیخ الاسلام گردانید او پیش از منصب شیخ الاسلامی روشی نیک و اخلاقی پسندیده داشت بعد از انکه دنیا سه دون بر و اقبال نموده از ننگی حوصله بحال خود نمانده سلطان شمس الدین با که مع جمیع اکابر و اشراف بخدمت قطب الاسلام

حلقہ بگوش اعتقاد و دیدار حسد بخبش آور واتفاقاً ہمان ایام خواجہ بزرگ معین الحق والدین از اجمیر بدہلی تشریف آور دو در منزل خواجہ قطب الاسلام نزول فرمود و بر ادولت عظیم روی نمود و دوگانہ شکرانہ حضرت صمدیت ادا فرمود خواست کہ سلطان شمس الدین را خبر کند خواجہ بزرگ منع فرمودند کہ من محض برای دیدن تو آمدہ ام از دو سہ روز بیش نخواہم ماند ولیکن جمیع خلائق شہر دہلی و اطراف آمدہ بشرف خدمت خواجہ بزرگ بہرہ مند شدند مگر شیخ نجم الدین صغری بدیدن خواجہ بزرگ نیامدہ باوجودیکہ پیش ازان در دیار خراسان بخدمت خواجہ بزرگ اعتقاد بسیار داشت از انجا کہ کمال اخلاق و فروتنی شیوہ بزرگان این خاندان ست خواجہ بزرگ خود بخانہ شیخ نجم الدین صغری رفت او در ساختن عمارت بی بنیاد مشغول بود بخدمت خواجہ بزرگ نیک سرگرم ملازمت نبود آنگاہ خواجہ بزرگ فرمود کہ ای نجم الدین ترا چہ پیش آمد کہ ایں شیخ الاسلام ترا مشغیر ساختہ است وی سازِ شرمندگی فرو کردہ گفت کہ من ہمان مخلص و معتقد ولیکن شما مریدے را در شہر گذاشتہ اید کہ شیخ الاسلامی مرا ہیچ نمی پرسد خواجہ بزرگ ازین کلمہ تبسم کردہ فرمود کہ خاطر جمع دار من این مرتبہ بابا قطب الدین را ہمراہ خود برم پس خواجہ از انجا برخاست و بمنزل خواجہ قطب الاسلام آمدہ بعد از چند روز شیخ نجم الدین صغری از شیخ الاسلامی بر افتاد و ہلاک شد چنانچہ تفصیل این ماجرا در تذکرہ شیخ جلال الدین تبریزی نوشتہ خواہد شد و ہم آنجا نقل می کند حضرت شیخ فرید گنج شکر کہ اندران ایام بخدمت خواجہ قطب الاسلام بود و بہ شرف خدمت خواجہ بزرگ نیز بہرہ مند گشت خواجہ بزرگ از کمال مہربانی مکرر در باب گنج شکر بزبان راند کہ بابا قطب الدین شاہبازی عظیم را بقید آوردہ کہ خبر بسدرۃ المنتہی آشیانہ نگیرد و این فرید شمعیست کہ خانوادۂ درویشان منور سازد چنانچہ خواجہ بزرگ سابہ از خواجہ قطب الاسلام بر سر او خلیفہ نبود ہمچنان دیرا بہ از گنج شکر مریدی و خلیفہ نہ بود الغرض خواجہ بزرگ بعد از چند روز از دہلی متوجہ اجمیر گشت و خواجہ قطب الاسلام را نیز ہمراہ گرفت چون خواجہ قطب الاسلام برکاب خواجہ بزرگ از شہر دہلی برآمد در ہر منزلے از شہر غوغا شد و ماتمی عظیم روی داد و تمام خلائق شہر خاص و عام مع سلطان شمس الدین و بال برآمدند و ہر جا خواجہ قطب الاسلام قدم میگذاشت مردمان از کمال صدق خاک آن زمین را بہ تبرک بر سر خود می مالیدند چون خواجہ بزرگ این حال مشاہدہ کرد بفرمود کہ بابا قطب الدین ہمدرین مقام بباش کہ خلائق از بہر دین آمدن تو در اضطراب و خراب اند و اندیشہ ام کہ چندین دلہا خراب کنی

باشند بر و این شهر را در پناه تو گذاشتم پس خواجه قطب الاسلام را رخصت فرموده خود متوجه اجمیر گشت و خواجه بزرگ بعد از مدت یکسر تبه باز در دہلی تشریف آورده بود بحبیت درست کنانیدن فرمان موضع ماند و بواسطه فرزندان چنانچه سابق مذکور خواجه بزرگ نوشته شده است و بهم در سیر العارفین می آرد که سلطان شمس الدین التمش را از مدتے آرزو بود که قریب قصبه حوض بسازد تا خلق خدا را آسایش شود اتفاقا حضرت رسالت مآب صلی الله تعالی علیه وآله وسلم را بخواب دید که در جائی سوا ایستاده است و میفرماید که ای شمس الدین اگر میخواهی که حوض بسازی تا خلق فیض گیرد پس همین جا بساز که من ایستاده ام چون شمس الدین سلطان بیدار شده آنجای که آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم ایستاده بودند و خاطرش نماند حیران شد و خواص را بخدمت خواجه قطب الاسلام فرستاد که شب خوابی دیده ام اگر فرمان باشد حضور آمده معروض دارم خواجه فرمود آری من میدانم که حضرت رسالت پناه صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم برای ساختن حوض سلطان اشارت فرموده است من هم آنجا میروم که آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم بر اسپ سوا ایستاده بودند سلطان را بگوید که زود بسرعت همانجا برسد پس خواجه قطب الاسلام در همان محل رفته بدعا گانه مشغول شد سلطان نیز بجستجو پیوست و آنجای که فراموش کرده بود بشناخت و نشانه از سم اسپ حضرت رسالت پناه صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم در آن زمین برآمده بود و در آن نشانه سم اسپ اثر آبی پیدا شد پس در آنجا حوض ساختند و بالای آن نشان سم اسپ آنحضرت صلی الله تعالی علیه وآله واصحابه وسلم گنبدی برآورند سبحان الله عجب جای پرفیض واقع شده است که چندین اولیاء حق در آنجا خفته اند اکثر اوقات خواجه قطب الاسلام و قاضی حمید الدین ناگوری آنجا مشغول می بودند و با خضر علیه السلام و دیگر مردان غیب صحبت میداشتند بزرگے خوش گفته است ؎ بزرنیخے که نشان کف پای تو بود + سالها سجده گه صاحب نظران خواهد بود + و در سیر العارفین می آرد که آخر وقت خواجه قطب الاسلام در دہلی متاهل شدند و دو پسر بوجود آمدند یکی شیخ احمد که قبر وی در پهلوے خواجه است صاحب جذبات عظیم بود و واردات غریبه داشت و اورا خلیفه بعد ازین نیز میگفتند رحمة الله علیه و او بعد از انتقال خواجه تا زمان سلطان المشائخ در قید حیات بود و دوم شیخ محمد نام داشت که در ایام طفلی رحلت نمود در خانه ایشان بیشه تنکی هست که از سلطان المشائخ منقول است که خواجه بزرگ تا پانصد درم افشان را اجازت فرمود که اگر ضرورت

باشد وام گرفته خرج نماید اگر دو سه فاقه متواتر گذشتی آن طعام حرام خواجه قطب الاسلام از شرف الدین
بقال که همسایه ایشان بود مقدار آرد وام گرفتی و خرج متعلقان نمودی روزی آن شرف الدین
بقال گفت که اگر این در همسایه نه بودی حال ایشان چه می شد این سخن حرم خواجه بگوشش موکن
داشت خواجه فرمود که از امروز هرگز وام نستانی در حجرهٔ وی طاقی بود بدان طاق اشارت کرد
که هر چه تراد کار شود بسم الله گفته دست در طاق انداز بمطلوب خود خواهی رسید حرم خواجه
هر وقت که دست در ان طاق می انداخت کاکلی گرم برمی آمدند قوت خود و متعلقان می نمود
از انوقت خواجه را کاکی خطاب شد و خواجه بزرگ او را از راه مهربانی اکثر قطب الدین بختیار
گفتی از انجهت ویرا لقب شد و از سلطان المشائخ منقول ست که خواجه قطب الاسلام را شوق
بسیار بود اگر کسی برای زیارت وی آمدی بعد از دیدی خبر شدی و یک دو سخن بجهت خاطر آینده
فرموده زود رخصت کردی که مرا معذور دارید و بجدی در خیال احدیت مستغرق بود که بر وفات
یافت و او را ازان واقعه خبر نشد و هم در سیر الاولیا از سلطان المشائخ نقل میکند که روز عید بود
خواجه قطب الاسلام از نماز گاه باز گشت آنجا آمد که این زمان روضه متبرک اوست آنجا زمین
صحرا افتاده بود آنوقت هیچ قبری و گنبدی بنا نشده بود پس خواجه بر سر آن زمین بایستاد
و در تامل شد عزیزان که همراه بودند همه عرض کردند که امروز عید ست و خلق منتظر ملازمت خواهد بود
بهتر ست که متوجه خانه شوند فرمود که ما ازین زمین بوی دلها می آید در ساعت خاوند آن
زمین را طلبیده برای مدفن خود زمین خرید نمود سلطان المشائخ بر بین سخن چشم بر آب میکرد
که خواجه فرموده بود که ازین زمین بوی دلها می آید سبحان الله که دام بزرگان دران
زمین آسوده اند والی الآن فیض بخلق می رسانند و از کتاب دلیل العارفین معلوم می شود که
آخر وقت یک مرتبه خواجه قطب الاسلام در حیات خواجه بزرگ باجمیر رفته است و از انجا
رخصت شده در دهلی آمد که بعد از بست روز خواجه بعالم بقا خرامید و خواجه قطب الاسلام چند
مدت دیگر در قید حیات مانده نقل فرموده است حضرت گنج شکر در فوائد السالکین می نویسد که
وقتی دولت پای بوس خواجه قطب الاسلام حاصل شد قاضی حمید الدین ناگوری و مولانا
علاء الدین کرمانی و سید نور الدین مبارک و شیخ شرف الدین و شیخ محمود مؤمنه هروی
و ملانا فقیه خداداد که پیش نظر هر یکے از ایشان از عرش تا فرش حجاب نه بوده در مجلس
حاضر بودند سخن در هیچ افتاد خواجه قطب الاسلام بر لفظ مبارک راند که حق تعالی را بندگان

که در مقام خراب خود باشد خانه کعبه را فرمان شود تا آنجا بیاید و گرد ایشان طواف کند عزیزان
که حاضر بودند برخاستند و ایستاده شدند همه در عالم تحیر مستغرق گشتند چنانکه از خود خبر نداشتند و دعا
نیز در عالم شوق مستغرق گشته خواجه این عزیزان را دعاگوی رفت تکبیر برد آتیم چنانچه
در طواف کعبه تکبیر میگویند ناگاه که بخود باز آمدم کعبه را پیش خود معاینه کردیم بعد از آن هر یکی
آنچه شرائط طواف کعبه بود بجا آوردیم پس ناگاه غیب آواز داد که ای عزیزان حاجت و نماز
شما قبول کردیم بعد ازان هر یکی بجای خود بنشستند دعاگوی برخاست که روی بزمین
آورد که بجانب قبله باشی روان شود چون نظر خواجه قطب الاسلام بر دعاگوی افتاد
چشم پر آب کرد و پیش از آنکه من بگویم فرمود با فریدرود باید رفت خواهی شد باز روی بزمین نهادم
که هر چه فرمان شود فرمود بر وتقه بر چنین رفته است که وقت نقل خواجه بزرگ معین الحق والدین
قدس سره من حاضر نبودم تو نیز در وقت سفر آخرت من بر من حاضر نباشی ناگاه روی
سوی جمیع یاران کرد که برای مزید نعمت دین و دنیا وی و فقر بر ین درویش یعنی گنج بخش فاتحه اخلاص
خوانید هر همه خواندند بعد ازان صلی و عصا بدعاگوی عطا فرمود و گفت دگان بگذار بگذاردم
پس فرمود من امانت ترا یعنی سجاده و خرقه و نعلین بقاضی حمید الدین ناگوری خواهم سپرد
که آنرا بعد از نقل من چهارم یا پنجم روز بتو خواهد داد آنرا اگر داری مقام ما مقام تست
چون خواجه این سخن بگفت نعره از مجلس برخاست ناگاه فرمود که مرید باید که بر بندت پیران
خود بر بود و ذره ازان تجاوز نکند تا فردا از روی ایشان شرمنده نگردد بعد ازان روی بسوی
دعاگوی کرد و گفت ای فرید تو مرا در دنیا و آخرت یاری ده باش اما بشنو غافل نه باشی
که اهل سلوک میفرمایند که راه طریقت راهی مخوف است هر کسی که درین راه قدم نهاده در نگاه
نه رسیده است مگر بدین طریق که اهل این فرموده اند که چون مردم بر در حق بمانند نا بدست
بلا این در نکوبند هرگز کشاده نگردد و تا هر زمان مذلت اندوه نخورند هرگز بار نیابند و تا بقدم
دل نزدند هرگز بمنزلگاه عزت نرسند ناگاه فرمود که سی سال آن بود که همه از زبانها میخواستم
ندا دند و همه دستهای آن در بگرفتم نگشادند و همه قدمهای راه او رفتم بمنزلگاه عزت نرسیدم
ولیکن چون بدست بلا بگرفتم و بر زبان اندوه باز خواستم بمقامی رسیدم خواجه این فوائد
تمام کرد همه عزیزان سر بزمین آورده رخصت شدند چون نوبت بمن رسید مرا در کنار گرفت
فرمودند مرا فراق بینی و بینک ناگاه فرمود بهذا سپردم و بمقامی رسانیدم پس دعاگوی

روبزمین آورده متوجه مانسی شدو سیر العارفین یا سلطان المشائخ نقل میکنند در خانقاه شیخ علی سنجری قدس الله سره مجلس سماع بود و درویشان صاحب حال و اهل کمال حاضر بودند خواجه قطب الاسلام نیز تشریف داشت قوالان این قصیده شیخ احمد جام قدس سره می گفتند ؎ کشتگان خنجر تسلیم را هر زمان از غیب جان دیگر ست + خواجه قطب الاسلام را حال پدید آمد که مطلق از هوش رفت شیخ محمد عطا عرف قاضی حمید الدین ناگوری و شیخ بدر الدین غزنوی خواجه را بخانه آوردند وقوالان نیز بخدمت آمدند تا سه شبانه روز خواجه در همان حال مستغرق بود و قوالان را همان بیت میفرمودند و تواجد می نمود چنانچه آنچنان تهمنبار ک بجائی نمانده بود تا سوم روز احوال استغراق بسیار غلبه کرد قاضی حمید الدین ناگوری و شیخ بدر الدین غزنوی التماس کردند که از خلفای خویش کرا اشارت میفرمائید که بجای شما باشد فرمود که دستار و خرقه و مصلا و نعلین چون که از خواجه بزرگ معین الحق والدین مرا رسیده است بشیخ فرید الدین مسعود رسانند که جانشین ما اوست این بگفت و جان بجان آفرین تسلیم کرد شیخ بدر الدین غزنوی بیگوید که شب وفات خواجه اندک غنودگی مرا رو نمود دران دیدم که خواجه جانب بالا میرود و میفرماید که ای بدر الدین دوستان حق را مرگ نه باشد چون بیدار شدم دیدم که خواجه نقل کرده است وفاتش روز دوشنبه بتاریخ چهاردهم ماه ربیع الاول در سن ثلث وثلثین وستمائة در زمان سلطنت شمس الدین محمد التمش واقع شده و پنجاه سالگی عمر داشت و بقولی پنجاه و دو سال در دهلی قریب حوض شمسی مدفون گشت رحمة الله علیه —

جوهر حضرت خواجه فرید الدین گنجشکر مسعود اجودهنی قدس سره مرید و خلیفه حضرت خواجه قطب الاسلام بختیار اوشی اند صاحب سیر الاولیا سید محمد کرمانی میفرمایند که سلسله نسب شریف حضرت ایشان بفرخ شاه عادل که بادشاه کابل بود میرسد جد حضرت ایشان حضرت قاضی شعیب از سبب حوادث در لاهور رسیدند و نام پدر ایشان قاضی جمال الدین سلیمان ست و مادر حضرت ایشان دختر مولانا وجیه الدین خجندی بودند و در سیر العارفین ست که حضرت گنج شکر در باب مجاهده بحضرت خواجه معروض داشت فرمودند که روزه طعه نگاه دار و بعد از سه روز هر چه از غیب برسد بدان افطار کنی سوم روز مروی چند نان آورده بدان افطار فرمودند بعد از ساعتی آن نانها را بیرون انداخت و همچنین بحضور حضرت خواجه گذرانید فرمودند سه روز دیگر طی کن روز سوم چون ضعف غلبه کرد دست برزمین زد و چند سنگ ریزه برداشت چون بدهن مبارک رسید شکر شد آنرا از دهن انداخت هر وقت که ضعف غلبه میکرد سنگریزه بدهن مبارک میرسانید و آن شکر می شد آخر در خاطر عاطر آورد و آنکه حضرت خواجه فرموده بودند که هر چه از غیب برسد

بدان افطار کن پس چند سنگریزه بخورو ند آن شکر شد ند سنگ در دست تو گوہر گردد + زہر در کام تو شکر گردد + بحضور حضرت خواجہ باز نمود و فرمودند نیکو کردی ہمچو شکر شیرین خواہی بود چون از انجا برآمدند ہر کہ بدید گنج شکر میگفت و صاحب سر العارفین گفت کہ روزی بخدمت حضرت خواجہ می آمدند از ضعف ریاضت بر زمین افتادند پارہ گل بدہن مبارک رسید و شکر شد از انوقت گنج شکر گویند و صاحب اخبار الاخیار گوید کہ سودا گری بود چندین گاو شکر بار کردہ میرفت آنحضرت از وی شکر طلبید او گفت کہ این نمک ست آنحضرت فرمود کہ نمک باشد سودا گر چون بار ہا بکشاد تمام نمک برآمد بخدمت شریف رسید و عجز اظہار نمود و فرمودند کہ شکر باشد چون نگاہ کردند تمام نمک شکر شد و حضرت ایشان را صوم دوام بود و اکثر افطار بشربت میفرمودند چون شب ماہ محرم رحمت غلبہ کردند از خفتن بجماعت بگذارد و بعد از ان بیہوش شد چون بہوش آمدند پرسیدند کہ نماز عشا گذاردہ ام گفتند بلے فرمود کہ یک دیگر بگذارم ہمچنین سہ کرت نماز ادا کرد و بعد ازان یا حی یا قیوم گویان جان بحق تسلیم فرمود روز شنبہ بود و پنجم ماہ محرم الحرام سنہ ثمان وستین وستمائہ و بقولے در سنہ تسع وستین وستمائہ دعم شریف بر نود و پنج سال رسیدہ بود آرامگاہ قصبہ پتن عرف اجودھن صوبہ پنجاب۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی قدس سرہ بخدمت حضرت شیخ الشیوخ شیخ شہاب الدین سہروردی قدس سرہ پیوستند۔ و در خدمت حضرت ایشان سہ دو و پیش نبود و سہ دہ روز حضرت شیخ شہاب الدین بحضرت ایشان اشارہ کردند و سہ روز آن نعمت یافتند کہ یاران دیگر در سالہا نیافتہ بودند تا چنانکہ بعضی یاران قدیم مزاج متغیر کردند کہ ما چندین سال خدمت کردیم ما را چندان نعمت نرسید ہندوستانی بیامد و در مدت اندک شیخی یافت و نعمت فراوان این سخن بسمع حضرت شیخ الشیوخ رسید۔ فرمودند کہ شما یان ہیزم تر آوردید و در ہیزم تر کی بزودی آتش در گیرد و ما ہیزم خشک آوردہ بودیم یک نفخ در گرفت

جوہر حضرت خواجہ حسن افغان قدس سرہ در فوائد الفواد است کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالے بسرہ المبارک فرمودند کہ خواجہ حسن مرید حضرت شیخ بہاء الدین زکریا قدس سرہ بودند و صاحب ولایت و در غایت بزرگی چنانکہ شیخ بہاء الدین میفرمودند کہ اگر فردای قیامت مرا گویند بدرگاہ ما چہ آوردی گویم حسن افغان را آوردہ ام وقتی این حسن افغان در کوی مگذشتند بمسجدی رسیدند موذن تکبیر گفت و امام پیش رفت و خلقی بجماعت پیوست خواجہ حسن نیز در سامد و اقتدا کردند چون نماز تمام شد و خلق باز گشت خواجہ حسن آہستہ نزدیک امام رفتہ فرمودند ای امام تو نماز شروع کردی من تو پیوستم تو از نیجا بدہلی رفتی و بیدرگان خریدی و باز گشتی و آن بدرگان را

بملتان بردی وفوختی دیار از ملتان اینجا آمدی من در رہ بالا تو سرگشتہ شدہ می گشتم آخر این چہ عمارت و میفرمودند کہ وقتی دو موضعی مسجدی بنا میکردند خواجہ حسن آنجا رسیدند و اہل عمارت را فرمودند کہ مصالح چیست دانشمندی حاضر بود بزبان آورد و گفت بسمت قبلہ طرف دیگرست خواجہ حسن دانشمند را فرمودند کہ روی نظر کن کہ من میگویم و پس دانشمند روی نظر کرد کعبہ را مطابقہ دید و میفرمودند کہ خواجہ حسن امی بودند ہیچ نخواندہ خلقی می آمدند و کاغذی و لوحی پیش ایشان میدہ دانشمند چند سطر دو نیم شتہ بعضی نظم و بعضی نثر و بعضی عربی و بعضی پارسی و درمیان آن سطرہا یک سطر آیت قرآن مجید ہمہ می نوشتند آنگاہ از ایشان می پرسیدند کہ درین میان آیت قرآن مجید کدام ست حضرت ایشان اشارہ بآیہ قرآن شہ این کردے بخدمت ایشان التماس می نمودند کہ شما قرآن مجید را خواندہ چرا نمی دانید کہ این آیت ست میفرمودند نور یکہ درین سطرہا می بینم و سطرہا می نگرنمی بینم

بعو ہر در سیر الاولیا مذکور ست کہ آباو اجداد حضرت سلطان المشائخ از شہر بخارا بودند و جد پدرین حضرت ایشان حضرت خواجہ علی بخاری اند و جد مادرین خواجہ عرب و این ہر دو بزرگ در لاہور آمدند و از لاہور در بدایون آمدہ سکونت ساختند و خواجہ عرب مال و بندگان بسیار داشتند و خواجہ عرب دختر خود را بخواجہ احمد بن علی تسلیم کرد حق تعالیٰ از ان صدف پاک این دو کان گرانست یعنی سلطان المشائخ را پیدا آورد و آن را بعہ عصر بی بی زلیخا کہ خاک پاک روضہ متبرکہ او امروز در شہر دہلی درمیان اہل درد و کعبہ حاجات درماندگانست حضرت سلطان المشائخ در عالم صغر بود کہ پدر سلطان المشائخ خواجہ احمد علی الحسین بخاری را رحمت شد شبی والدہ حضرت سلطان المشائخ بخواب دید کہ او را میگویند از دو کس یکی را اختیار کن یا خواجہ را یا پسر را آن پاکدامن سلطان المشائخ را اختیار کرد و بعد چندگاہ خواجہ احمد بجمت حق پیوست چون سلطان المشائخ قدری بزرگ شدند والدہ او را بمکتب فرستاد چون کتابی بزرگ نزدیک بود کہ تمام کند استاد گفت کہ تو کتابی معتبر تمام میکنی ترا دستار دانشمندی بر سر مبارک باید بست حضرت سلطان المشائخ بوالدہ ماجدہ خود گفت آن مخدومہ جہان بدست مبارک خود ریسمانی برشت و دستاری از ان ساخت چون سلطان المشائخ آن کتاب تمام کرد والدہ ترتیب طعامی نمود و چند نفر از بزرگواران دین و علماء اہل یقین را طلب کرد و دران مجلس خواجہ علی مرید شیخ جلال الدین تبریزی بود و چون طعام خورد شد حضرت خواجہ علی یک سر دستار بدست مبارک خود کرد و دوم سر دستار بدست سلطان المشائخ داد و سلطان المشائخ آن دستار کرامت بسر بست اول سر دستار قدم خواجہ آورد و حضرت دعا کرد کہ حق تعالیٰ ترا از علماء ذوین کرداناد و بعد سر دستار قدم اہل مجلس آورد چنانچہ میفرمودند کہ بست سالہ بودم کہ مشرف بہ بیعت شدم

در سیر الاولیا مذکور ست که حضرت سلطان المشائخ میفرمودند که در ابتدائے تعلم آرزوی بابوس حضرت شیخ کبیر خواجہ فرید الحق والدین قدس سرہ غالب شد در اجودھن رفتم چہار شنبہ بود کہ سعادت بابوس حاصل کردم نخستین سخن کہ حضرت شیخ شنیدم این بود ؎ ای آتش فراغت دلہا کباب کردہ سیلاب اشتیاقت جانہا خراب کردہ ۔ خواستم کہ شرح اشتیاق خدمت ایشان باز نمایم دہشت حضور حضرت شیخ غلبہ کرد چندان گفتم کہ اشتیاق بابوس غظیم غالب بود ہمدرین روز بیعت کردم فانیت حلق ندانستم دوم روز بے بخدمت حضرت کبیر اراوت آوردم و مولانا بدر الدین اسحاق او را حلق کردہ دیدم کہ در نوری پیدا شد بخدمت مولانا گفتم کہ من ہیچ نمیدانم کہ حلق کنم مولانا بخدمت حضرت شیخ کبیر عرضداشت من گذرانیدند ہمان زمان فرمان شد کہ حلق بکن فی الحال حلق کردم بعدہ حضرت شیخ کبیر فرمودند کہ بجہت این مستعلم غریب در جماعت خانہ کھٹ راست کنید چون در جماعت خانہ کھٹ راست کردند من باخود گفتم بار بی ہرگز بر کھٹ نخواہم خفت زیرا چہ چندین مسافران عزیزان و حافظان و عاشقان درگاہ رحمانی بر خاک می غلطند من چگونہ در کھٹ بغلطم این خبر بمولانا بدر الدین اسحاق رسانیدند مولانا فرمودند کہ او را بگویند کہ تو گفتہ خویش خواہی کرد یا فرمان شیخ بجا خواہی آورد گفتم فرمان شیخ گفت بر دو بر کھٹ بخسپ بعد ازان بخدمت حضرت شیخ عرضداشت کردم کہ فرمان شیخ چیست ترک تعلم گیرم و باوراد و نوافل مشغول شوم فرمودند کہ من کسی را از تعلم منع نہ کنم آنہم کن اینہم کن تا خالق کی آید درویشی را قدری علم باید و میفرمودند سہ کرت بخدمت شیخ النیوخ عالم رفتہ ام ہر سال یکبار و بعد ازان کہ نقل فرمود ہفت بار دیگر رفتہ شدہ است یا شش بار اما غالب گمان اینست کہ ہفت بار رفتہ ام چنانکہ در خاطر ہمچنین مقرر ست کہ در حیات و ممات دہ بار رفتہ شدہ است و بعد ازان فرمودند کہ شیخ جمال الدین تانسوے ہفت بار رفتہ است از تانسی و شیخ نجیب الدین متوکل نوزدہ بار

جوہر دوم در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالے سرہ العزیز فرمودند کہ پیش ازین مدت مردی بود بس بزرگ چند بار مرا ملاقی شدہ است و سخنہا گفتہ مرا از فرط شکوہ نام و لقب او پرسیدہ نشد ہر وقت کہ مرا در راہ پیش آمدی یک حکایت گفتی اول کہ مرا پیش آمد گفت انشاء اللہ تعالے تو ہم چنان شوی کہ اعتقاد خلق در حق تست حضرت سلطان المشائخ بعد از تقریر این حکایت برین سخن بسیار استحسان میفرمودند و میفرمودند کہ تمام سخن ست این بعد ازان فرمودند کہ آنمرد بار دیگر مرا ملاقی شد حکایت کرد کہ در لباس مردی بود کہ او را شیخ زندہ دل گفتندے عظیم بزرگ بود روز عید خلق از نماز گشتہ بودند آن شیخ روی آسمان کرد و گفت امروز روز عید

هر بنده از خواجه خود عیدی بیابند مرا هم عیدی بده چون این سخن بگفت خربزه پاره از آسمان فرود آمد
بدان نشسته که ما نفس تنها از آتش دوزخ خلاص کردیم چون خلق آن حال معاینه کردند به تبرک دست
و پای او بوسیدن گرفتند و اعزاز و اکرام بسیار نمودند درین میان دوستی از دوستان آن شیخ بیامد
و گفت تو خود از حضرت عزت عیدی بیافتی مرا تو عیدی بده آن شیخ چون این سخن بشنید از آن
خربزه پاره بدو داد و گفت بر و این عیدی تو باشد فردا ما نم دوزخ

جوهر حضرت شیخ جمال الدین هانسوی قدس سره از کمال علم و تقوی آراسته بودند و میان
مشائخ کبار بجمیع کمالات ممتاز صاحب لطائف اشرفی گوید که سلسله نسب او به امام اعظم ابو حنیفه
کوفی میرسد و آنحضرت مرید و خلیفه حضرت شیخ فرید الدین گنج شکر بودند و صاحب سیر الاولیا گوید که
حضرت گنج شکر دوازده سال بصحبت او در هانسی ساکن بودند و در باب او کرات فرمودی که جمال ما
و گاهی می فرمودند که جمال میخواهم که گردسر تو بگردم و این دلیل واضح ست بر کمال قرب و منزلت او
و هر گاه خلافت نامه عطا میفرمودند او را وصیت میفرمودند که جمال ما را بنمائی روز عرس شریف

دوازدهم شعبان ست مرآة الاسرار

جوهر حضرت امیر خسرو بن سیف الدین قدس سره از جمیع کمالات صوری و معنوی نظیر نداشته
و محبوب ترین مریدان حضرت سلطان المشائخ بودند در خلا و ملا بخدمت آنحضرت محرمیت تمام داشتند
روزی که حضرت امیر خسرو متولد شدند امیر سیف الدین والد حضرت ایشان که از اتراک قوم لاچین
بودند حضرت ایشان را در جامه پیچیده بخدمت دیوانه صاحب نعمت بردند فرمود آوردی کسی را
که دو قدم از خانقاهی پیش خواهد بود ولادت ایشان در قصبه مومنان بادعوف پتیالی که در کنار گنگ
واقع شده صاحب العارفین قدس سره میفرمایند که حضرت امیر خسرو در زمان هشت ساله بودند
که پدر ایشان با سه پسر یکی اعز الدین علی شاه و دوم حسام الدین احمد سوم ابو الحسن خسرو از پتیالی
در شهر دهلی آمدند آنوقت ابتدا ظهور سلطان المشائخ بود امیر سیف الدین با هر سه پسران مذکور
مرید آنحضرت شدند و در هشتاد و سالگی شربت شهادت چشیدند بعد از پدر اعز الدین علی شاه پیش
بادشاهان دهلی بسیار رشد گرفته و از منظوران و محبوبان حضرت سلطان المشائخ بودند و
فضائل بسیار داشتند حضرت امیر خسرو هر شعر که میگفتند اول بنظر مشکل پسند ایشان میگذرانیدند
بعد ازان حضرت امیر خسرو در خدمت آنحضرت چندان رشد گرفت که تمام عالم محتاج ایشان
گشت و در هر فن ثانی خود نداشتند و در علم موسیقی بی نظیر بودند حضرت سلطان المشائخ میفرمودند که از وجود

خود برنجم اما از ترک اللذات نجم و مراد از ترک اللذات حضرت امیر خسرو اند حضرت سلطان المشائخ در جمیع امور مشورت بایشان کردی و هر وقت که حضرت امیر خسرو خواستی پیش حضرت ایشان رفتی هیچ وقت منع نبودی و هر شعری که گفتی پیش آنحضرت گذرانیدی تا روزی حضرت سلطان المشائخ فرمودند که بطرز صفا بایان بگو یعنی عشق انگیز روزی شعری در مدح حضرت سلطان المشائخ گفته بخدمت آنحضرت گذرانید فرمان شد که چه نیکو ایی شیرینی سخن خواستند فرمان شد که طاس شکر بیار و بر سر خود نثار کن و قدری ازان بحضرت امیر خسرو همچنان کردند پس شیرینی سخن ایشان از مشرق تا مغرب عالم را گرفت و فخر شعرا سلف و خلف شدند اما تمام عمر ازین درخواست پشیمانی خوردی که چرا آنوقت بهتر ازین چیزی نخواستم هر شب وقت نماز تهجد هفت پاره کلام الله خواندی روزی حضرت سلطان المشائخ پرسیدند که ترک حال مشغولیت چیست عرض داشتند که بوقت آخر مطلب گریه مستولی می شود آنحضرت فرمودند الحمد لله که اندکی خلاص شدن گرفت و قتی آنحضرت با حضرت امیر خسرو فرمودند که مراد عاکن که بقای تو موقوف ست بر بقای من ترا قریب من دفن کنند و گاهی میفرمودند که اگر یک قبر دو کس می بودمن و خسرو می ماندم و آنحضرت با امیر خسرو عهد کرده بودند که هر گاه در بهشت بخرامم خسرو را با خود برم روزی میفرمودند که شب برای تو نعمتی از حق تعالی خواستم میدانم که دعا مستجاب شده است در تو آن حال پیدا نیست و فرمودند که امشب در سر دعا که خواندند که خسرو نام درویشان نیست خسرو را نام محمد کاسه لیس خوانند و وصیت فرمودند که کلمات مشائخ بسیار و نظر دار و این دو بیت در حق ایشان فرمودند ۵

خسرو که بنظم و نثر مثلش کم خاست	ملکی ست که ملک سخن و آن خسرو ماست
این خسرو ماست ناصر خسرو نیست	زیرا که خدای ناصر خسرو ماست

الغرض حضرت امیر خسرو همراه سلطان تغلق شاه در لکهنوتی بود که حضرت سلطان المشائخ بجوار رحمت حق تعالی پیوستند چون حضرت امیر خسرو از ان سفر باز آمدند روی خود سیاه کرد و پیرهن پاره در میان خاک غلطان پیش حظیره حضرت سلطان المشائخ افتاد شش ماه بزیستند و بقولی سه ماه پس روز چهار شنبه در سنه هفتصد و پنجاه و پنج برحمت حق تعالی پیوستند و در پایان روضه مدفون گشتند مرا الهام شد

جوهر حضرت امیر حسن علاء سجزی قدس سره از جمیع فضائل انسانی آراسته بودند و از مصاحبان و مریدان حضرت سلطان المشائخ بودند و سبب توبه ایشان صاحب سیر العارفین میفرمایند که روزی حضرت سلطان المشائخ از زیارت خواجه قطب الاسلام بختیار اوشی قدس سره بهره مند گشته بر لب حوض شمسی رسیدند ناگاه دیدند که خواجه حسن علاء سجزی با جمیع یاران خود در کنار حوض مذکور شراب میخورند

چون او را در ابتدا رحال و قصبه بدایون بحضرت سلطان المشائخ آشنائی و صحبت گرم بود پیش آمد و این رباعی بخواند ؎

سالها باشد که باهم صحبتیم	گر ز صحبتها اثر بودے کجاست
نه بتان فسق از دل ما کم نکرد	عشق ما بل بهتر از زهد شماست

چون آنحضرت این ابیات از و شنیدند فرمودند از صحبت اثر باست این سخن چنان در و اثر کرد که فی الحال سر برهنه ساخت و خود را بپای آنحضرت انداخت و توبه کرد و حق تعالی از نظر رحمت حضرت سلطان المشائخ امیر حسن را در جمیع امور قبولیتے تمام بخشیده بود از ملفوظات سلطان المشائخ فوائد می نوشت و عین تقریر آنحضرت را بقدر امکان رعایت کرد حضرت امیر خسرو بارها گفتی که تمامی کتب که عمر دران صرف کرده ام برادرم امیر حسن را بودی و ملفوظات حضرت سلطان المشائخ مرا بعد از نقل حضرت سلطان المشائخ بطرف دیوگیر رفت و همانجا وفات یافته و در دیوگیر موسوم دولت آباد در جوار مرقد شیخ برهان غریب مدفون گشته هیچکس بر سر قبر وی نمی تواند نماند و اگر کسی چهل شب می ماند بصورت شیر در نظر او ظاهر می شود — مرات الاسرار —

جوہر حضرت مولانا فخر الملة والدین زرادی قدس سره عالم ربانی و عاشق سبحانی بودند و بوفور علم و لطافت طبع و شدت مجاهده و ذوق مشاهده و ترک و تجرید و کثرت گریه میان یاران اهل شهور و مذکور بود و مرید و خلیفه حضرت سلطان المشائخ سریع البکا بودند و یکی از واصلان حضرت خداوندی و در سلک بندگان سلطان المشائخ منسلک شد و در غیاث پور ساکن شد و تا غایت حضرت سلطان المشائخ در قید حیات بودند سر از آستانه دور نکرد و چون حضرت ایشان بعد رخت خرامیدن خدمت مولانا را آرام و قرار نماند بیشتر حال در سفر بودے بزیارت آستانه خواجه بنده نواز بحضرت اجمیر و حضرت اجودهن تشریف بردند و در صحراها و کوه ها و غارها عبادت کردند چنانکه کسی ایشان مطلع نشود عمر عزیز بکجا بسر گذرانیده و از برکت نظر کیمیا اثر حضرت سلطان المشائخ قبولے عظیم یافت هر کرا نظر بر روی مبارک حضرت ایشان افتادی سر بزمین نهادی و اسیر محبت ایشان شدی و بعد نقل حضرت سلطان المشائخ صوم دوام بر گرفت تا بصدر حیات بودند در روز فطر نکردند حضرت مخدوم عالم میفرمایند انچه بارها در ترقی مقامات در یکماه و دو ماه دست دادی خدمت مولانا را در یک ساعت بدست آمدے مولانا کمال الدین سلمانی که از نشاپور بخدمت بودند میفرمودند که در انچه بمجلس سماع و مجلس سماع تقریر افتاد و دران مجلس مولانا فخر الدین زرادی [illegible]

بجانب علمای شهر کرده فرمود که شما از دو جهت یک جهت بگیرید اگر جهت حرمت گیرید حل ثابت کنم و اگر جهت حل گیرید حرمت ثابت کنیم خدمت مولانا کمال الدین این حکایت میفرمودند وی گفت زهی وفور علم و می فرمودند که او از آنها بود که بقوت علم خود مدعا خود ثابت کند و عجب خاصیتی بود که خدمت مولانا فخر الدین بود بحث مسامحت نکردی اگرچه علمای سه عصر بودی تا او را ملزم نکردی باز نماندی دو رساله در اثبات سماع بتقریر خاص نوشته است و مقدمات اباحت آن بر قواعد اصول فقه تمام کرده کمال علم و تبحر ایشان از انجا تحقیق می شود و فضائل دیگر ان اگر به جگر سوز و ذوق و کمالات ظاهر و باطن چه نسبت که قلم از رقم آن عاجز آید زیارت خانه کرده و بهم گذارده از انجا عزیمت بغداد کرده علما و مشائخ بغداد استقبال کردند و قدوم حضرت ایشان را سعادتی دانستند و از انجا بقصد دهلی شریف در جهاز سوار شدند و آن جهاز غرق شد حضرت مولانا نیز بر سر علما مستقبل قید نشسته شد و غرق شدند و بدین ترتیب

شهادت رسیدند سیر الاولیا

جوهر حضرت مولانا علاء الدین نیلی قدس سره عالم علوم ربانی و حافظ کلام رحمانی جامع کمالات صوری و معنوی بودند و خلیفه حضرت سلطان المشائخ اگرچه حضرت ایشان از حضرت سلطان المشائخ مجاز مطلق بودند معهذا یک مرید هم نگرفت در آخر عمر فوائد الفواد بخط خود نوشت و بیشتر حال در نظر خود میداشت و مطالعه میکرد و او را خود همان ساخته بود پرسیدند که چندین کتب معتبره از هر علم که بخدمت ست هیچ دران رغبتی نمی نمایند مگر ملفوظات حضرت سلطان المشائخ میفرمودند ای غافلان جهانی از کتب سلوک و جذبات چیست فاما ملفوظات روح افزای مخدوم خود که نجات من بدانست بجا یابم آخر الامر چند روز وفات مبارک را رحمت شد و بجوار رحمت حق پیوست و در حظیره سلطان المشائخ در لبنه دهلیز در دنی چبوتره است متصل عمارت یاران که در حیات خود خدمت مولانا عمارت کنانیده بود همدران چبوتره مدفن یافت سیر الاولیا

جوهر حضرت خواجه ضیاء الدین برنی قدس سره صاحب تاریخ فیروز شاهی اندر مریدی حضرت سلطان المشائخ قدس سره بغایت و قرب آنحضرت مخصوص بود آرامگاه در جوار روضه مقدسه

حضرت سلطان المشائخ در پایان والدهٔ خود - اخبار الاخیار

جوهر حضرت خواجه شمس الدین قدس سره در اخبار الاخیار است که حضرت ایشان خواهرزاده حضرت سلطان العاشقین امیر خسرو دهلوی قدس سره بودند و از افاضل روزگار و غایت محبت بحضرت سلطان المشائخ داشتند و در وقت تحریر بستن نماز تا جمال جهان آرای حضرت سلطان المشائخ

ندیدی تحریمہ نیستی واز صف جماعت سر بیرون آوردی و روی مبارک دیدی انگاہ تحریمہ بستی چون رحلت فرمود حضرت سلطان المشائخ فرمودند الحمد للہ کہ دوست بدوست رسید آرامگاہ پایان قبر سرہ

حضرت امیر خسرو دہلوی قدس سرہ است

جوہر حضرت شیخ علماء الحق والدین بن اسعد لاہوری بنگالی قدس سرہ در اخبار الاصفیا مذکورست کہ حضرت ایشان عالم عامل وعارف کامل بودند و در ابتدا از مستی بادہ علم مشائخ وقت را بچشم استخفاف نگریستی واز اطوار و کردار آنہا کہ عبارت از وجد و سماع ست متنفر بودی روزے از روی امتحان بعباد تگاہ حضرت شیخ اخی سراج رفتند بمجرد دیدن آنحضرت کلاہ بزرگی بر زمین افگندند وطیلسان خدمت بر دوش کشیدند شرف خلافت بر گرفتند و ہموارہ دیک طعام گرم بر سر گرفتہ ہمراہ حضرت شیخ میگشتند چنانچہ موی در سر مبارک نماندہ بود و این اثر از نفس حضرت سلطان المشائخ است کہ چون بحضرت شیخ اخی سراج خلافت عطا نمودہ رخصت وطن فرمودند حضرت شیخ التماس نمودند کہ در انجا شیخ علاء الحق کوس دانشوری وطبل دولتمندی نمیزند اقامت خود دشوار می بینم فرمودند نگران بخود راہ مدہ کہ از خادمان تست ہمچنان شد آرامگاہ پنڈوہ۔

جوہر حضرت شیخ نور الحق والدین مشہور بشیخ نور قطب عالم قدس سرہ فرزند و مرید و خلیفہ حضرت شیخ علاء الحق قدس سرہ اند و از مشاہیر اولیا ہندوستان صاحب عشق و محبت و ذوق و شوق و تصرف و کرامات آرامگاہ پنڈوہ۔ اخبار الاخیار ۔

جوہر حضرت مخدوم جہانیان در آخر عمر از حضرت شیخ نصیر الدین ممدود چراغ دہلی خرقہ پوشیدہ چنانچہ شیخ عبد الحق شطاری در رسالہ چہار دہ خانوادہ میگوید کہ سبب رسیدن بخدمت حضرت شیخ آن بود کہ در مدینہ منورہ زاد اللہ شرفا و کرامۃ شبی از شہا در واقعہ در مجلس سرور انبیا علیہ السلام باریافتہ واتفاقا حضرت شیخ و سید ہلوے یکدیگر واقع شدند و حضرت سید نبوی ایستادہ بودند کہ پشت سید بجانب حضرت شیخ بود سرور عالم فرمودند سید جلال ہوشیار باش بلاحظہ باید کہ برادرم شیخ محمود ایستادہ است حضرت علی فرمودند یا رسول اللہ اگر شیخ ممدود را می نشناخت چندین سرگردان نمی شد چون صباح شد خدمت سید السادات احرام زیارت حضرت شیخ نصیر الدین چراغ دہلی بستہ قصد کردہ کہ طواف شیخ کند و آب وضو شیخ بخورد و سر و پائے بر ہنہ متوجہ حضرت دہلی شد چون سلطان فیروز مرید حضرت سید بود ہر گاہ کہ حضرت سید از اچہ باین صوب تشریف می آورد سلطان فیروز بدو منزل باستقبال میرفت درین مرتبہ بسلطان خبر رسید کہ حضرت مخدوم جہانیان تشریف می آرند بستقبال

زہے چون حضرت سید را باین وضع دید عرض کرد کہ حضرت این چہ وضع است فرمودند کہ قصد احرام زیارت
حضرت شیخ محمود بستہ لم سلطان اضطرار بسیار کرد کہ ما ہر گز شیخ محمود را شیخ نگفتہ ایم حضرت
چہ میفرماید حضرت فرمودند کہ حضرت شیخ محمود را از فرمودہ سرور عالم شناختم تو از کجا آن سلطان ممالک
معرفت را شناسی پیش ازین حرف مزن تو ہمین وہمان صورت بخدمت ایشان رسید و آنوقت نماز
پیشین بود حضرت شیخ آب برای وضو طلبید و فرمودند کہ کاسہ بیار کہ سید زادہ میر سید و اوند زدہ است
کہ آب وضو بخورد حضرت شیخ در کاسہ آب وضو نگاہ داشتہ و در شستن پای توقف کردند خدمت محمود
بدولت ملازمت رسید و طواف کردہ بعد از طواف آب وضو را طلب کرد و دید کہ حضرت شیخ پا نشستہ
عرض کرد کہ پا حضرت فقیر نذر کردہ کہ آب وضو خورد و پای شستن پای وضو تمام نمی شود ہر چند کہ عذر
پیش آورد خدمت مخدوم مبالغہ نمودند بعد از سبالغہ بسیار پا نشستند بجرد نوشیدن آب وضو
خدمت سید احالت دگرگون شد خدمت سید بعد از صحت و استفادہ خرقہ خلافت از حضرت پوشیدند
جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ کہ میفرمایند کہ حضرت شاہ مینا قدس سرہ
میفرمودند کہ روزی ترابی نام قلندر در حجرہ خاص حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود بن یحیی
قدس اللہ تعالی بسرہ العزیز در آمد حضرت بعد نماز ظہر در عین مشغولی بودند کہ آن قلندر بر حضرت
ایشان کارد زدن گرفت و یازدہ زخم زد در استغراق بودند تجاوز نفرمودند خون مبارک از زمین
بیرون آمد یعنی مریدان آزردہ اندرون آمدند خواستند کہ آزار ایذای رسانند حضرت مخدوم عالم
نگذاشت کہ او را کسی مزاحم شود بستہ کہ او را انعام فرمودند کہ شاید در وقت کارد زدن آزاری
بدست وی رسیدہ باشد بعد ازین معاملہ سہ سال در حیات بودند ہژدہم ماہ رمضان المبارک
شب جمعہ خواستند کہ طائر روح را از قفص پرواز دہند حضرت مولانا زین الدین علی قدس سرہ
عرض نمودند کہ بیشتری مریدان اہل کمال اند از انجملہ یکے را بشارت شود کہ بجای حضور نشیند
فرمودند بر در و دیوار نشان کہ حسن ظن داشتہ باشی نوشتہ بیار حضرت مولانا سہ دفعہ تذکرہ مرقوم داشت
اعلی و اوسط و ادنی بعد مطالعہ فرمودند مولانا زین الدین ایشان را بگو کہ غم ایمان خود بخورند
چہ جائے آنکہ بار دیگرے بردارند بعد ازان وصیت فرمودند کہ در دفن خرقہ پیرمن بپوشند بنیاد
و عصاء پیرمن برابر من در لحد بگذارند و تسبیح پیر با گشت شہادت من بپیچید و کاسہ چوبین بجای
خشت در زیر سر من نہید و نعلین چوبی نیز در تابوت من نہید حاضران آنوقت بوصیت حضرت
ایشان عمل نمودند حضرت سید محمد گیسو دراز قدس سرہ غسل دادند و در سیمان بافتہ آن کھنہ

که بر وآب بر تن مبارک ریخته بودند کشیده نگردن خود انداختند و فرمودند خرقه ما همین بس ست

جوہر حضرت قاضی عبد المقتدر بن قاضی رکن الدین السدیحی الکمندی رضی الله تعالی عنهما از علماء فحول مرید و خلیفه حضرت مخدوم عالم خواجه نصیر الدین محمود چراغ دہلی رضی الله تعالی عنه اند صاحب کرامات ظاهره و خارقات باهره و انفاس قدسیه و اشارات علیه و مقامات سنیه داشتند اکثر اوقات بفقر و فاقه بسر می بردند تاریخ بست و ششم ماه محرم الحرام در سنه هفصد و نود و یک و بقولے هفصد و هشتاد و هشت بعالم قدس خرامیدند قبر شریف در دہلی ست مرقد متبرک او و قبر پدر او در مقام خواجه قطب الدین بختیار کاکی ست جانب جنوب حوض شمسی که آنرا خانقاه شیخ عبد الصمد گویند شیخ عبد الصمد از فرزندان شیخ ابو الفتح جونپوری ست که از اکابر عهد سلطان سکندر لودی بود از جونپور بدہلی آمده مقبره اجداد خود عمارت کرد - استاد قاضی شهاب الدین دولت آبادی ست بغایت فصیح و بلیغ یکے از مریدان معتقد ان ایشان کتابی نوشته است مسمی بمناقب الصدیقین مشتمل بر احوال جمیع مشائخ و در انجا از احوال و کرامات او بسیار نوشته - اخبار الاخیار

جوہر حضرت خواجه شمس الدین محمد حافظ شیرازی قدس سره در نفحات الانس مذکور ست که حضرت ایشان لسان الغیب و ترجمان الاسرار اند بسا اسرار غیبیه و معانی حقیقیه در کسوت صورت و لباس مجاز باز نموده و بر هیچ معلوم نیست که دست ارادت بپیری گرفته و در تصوف بیکی ازین طائفه علیه نسبت درست کرده اما سخنان حضرت ایشان چنان بر مشرب این طائفه علیه واقع شده است که هیچکس را آن اتفاق نیفتاده در سنه اثنین و تسعین و سبعمائه بعالم قدس خرامیدند -

جوہر حضرت شیخ صدر الدین طیب دلها قدس سره از اکابر مشائخ و صدور عارفان و ائمه محققان بوده اند و صاحب حقائق و معارف بلند و دقائق و لطائف ارجمند و مرید و خلیفه حضرت مخدوم عالم خواجه نصیر الدین محمود چراغ دہلی اند در اخبار الاخیار ست که پدر حضرت ایشان سودا گر بوده اند و نسبت ارادت بجناب فیض مآب سلطان المشائخ قدس الله تعالی بسر کتم داشتند و بغایت کبر سن رسیده و هیچ فرزندی نصیب نشده و اکثر احوال آرزوی داشتند روزی بحضور حضرت محبوب الهی آمدند حضرت قبله اولیا پشت مبارک خود به پشت ایشان مالیدند و بفرزندی بشارت فرمودند چون حضرت شیخ صدر الدین متولد شدند بحضور محبوب الهی آوردند جناب والا حضرت ایشان را در کنار گرفتند تا آنکه در کنار بودند نظر بر جمال ولایت حضرت محبوب الهی داشتند بنوعی که اثر شعوری از ان نظر ظاهر می شد و حاضران مجلس این معنی را معاینه می نمودند پس آنحضرت از جیب خود پاره جدا کرده

و برای حضرت ایشان ہدیت مبارک خود خرقہ بدوخت و حضرت ایشان را بحضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین چراغ دہلوی قدس سرہ سپرد و بعلوشان حضرت ایشان اطلاع فرمود پس چون بحضرت شیخ صدر الدین پسر تمیز رسیدند بحضرت مخدوم عالم ارادت آوردند و تربیت یافتند و بمرتبہ تکمیل و ارشاد رسیدند و چونکہ آنحضرت دوای دل سالکان بوجہ احسن دانستہ از آنجہت حضرت ایشان را شیخ صدر الدین طبیب دل میگویند۔ مراۃ الاسرار

جوہر حضرت سید علاء الدین قدس سرہ مرید حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی و صاحب احوال عظیمہ و مقامات جلیلہ حضرت مخدوم عالم حضرت ایشان را بعد از تربیت بجانب بنگالہ رخصت فرمودند وسی صد بیگہ زمین در سواد قصبہ مذکور بجہت خرچ خانقاہ عالم پناہ بدست حق پرست خود بر پارہ سفال نوشتہ دادند۔ آرامگاہ سنددیہ۔ مراۃ الاسرار

جوہر خواجہ اختیار الدین عمر ایرجی قدس سرہ آباء اجداد حضرت ایشان از کبرای خطہ ایرج بودند و بمنصب عمدہ داری متعین و منصوب آخر الامر او را جذبہ دست داد و بکلی ترک علائق نمود و در طلب علم و طریقہ زہد قدم صدق نہاد و بحضور قاضی محمد سادی قدس سرہ کہ از اساتذہ عصر خود بودند مرید و خلیفہ حضرت مخدوم خواجہ نصیر الدین محمود قدس سرہ تحصیل علم کرد و بنعمت خلافت مشرف گشتہ و ہم موہم کارہم سنہ ہشت صد و نہ وفات یافت آرامگاہ ایرج۔ اخبار الاخیار

جوہر حضرت شیخ یوسف عمدہ ایرجی قدس سرہ آبای کرام وی از خوارزم بوسائط بعضے حوادث روزگار در ممالک ہندوستان آمدہ در خطہ ایرج متوطن گزیدند و آنحضرت شاگرد و مرید و خلیفہ خواجہ اختیار الدین اند و از خدمت سید جلال بخاری و شیخ راجو قتال نیز نعمت و خلافت مشرف گشتہ و تالیفات وارند مثل ترجمہ منہاج العابدین امام غزالی و صاحب تاریخ محمدی مرید اوست چنین می نویسد کہ روزے در خانقاہ عالم پناہ سماع میکردند ہمدران حالت جان بحق تسلیم فرمود در سنہ ہشت صد و سی و چہار۔ آرامگاہ صحن خانقاہ۔ اخبار الاخیار

جوہر حضرت مولانا خواجگی قدس سرہ در اخبار الاخیار ست کہ حضرت ایشان مرید و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی رضی اللہ تعالی عنہ اند و شاگرد مولانا معین الدین عمرانی و استاد قاضی شہاب الدین جونپوری آرامگاہ بیرون شہر کالپی مراۃ الاسرار

جوہر حضرت مولانا احمد تھانیسری قدس سرہ مرید حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی رضی اللہ تعالی عنہ اند در فضائل علوم ظاہری و باطنی ممتاز بود آرامگاہ کالپی در دو فرسخی

جوہر حضرت قاضی محمد ساوی قدس سرہ مرید و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی بودند۔ اول تحصیل علوم نمود و استاد عہد خود بود بعد از ان ارشاد یافت و بترتیب تکمیل رسید۔ چہار دہم ماہ محرم در سنہ ہشت صد و نہ رحلت فرمود آرامگاہ ایرج۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر حضرت مخدوم شیخ سلیمان رودولوی قدس سرہ مرید و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی قدس سرہ بودند شانی عظیم و مقامات عالی داشتند جامع بودند میان علم ظاہر و باطن و صاحب کرامات ظاہرہ و خارقات باہرہ و سلسلۂ نسب او بنجالدین ولیب۔ ملقب بہ سیف اللہ منتہی می شود آرامگاہ رودولی۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر حضرت شیخ زین الدین قدس سرہ خواہرزادہ و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی اند قبر شریف پایان گنبد شریف حضرت مخدوم عالمست و در بن حظیرہ [illegible]

جوہر حضرت شیخ محمد متوکل کنتوری قدس سرہ مرید و خلیفہ حضرت مخدوم عالم خواجہ نصیر الدین محمود چراغ دہلی قدس سرہ اند مقتدا در وقت خود بود و جامع علوم صوری و معنوی صاحب کرامات ظاہرہ و خارقات باہرہ۔ آرامگاہ کنتور۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر حضرت شیخ علاء الدین قریشی مشہور بگلوالیاری زیرا کہ اول دخل شریف گوالیار بود مرید و خلیفہ حضرت شاہ بندہ نواز سید محمد گیسو دراز اند تا آخر عمر شریف از خلق منزوی بودند شانی عظیم و حالی رفیع داشتند و حضرت ایشان را کمالات از ہر قسم بیش بود آرامگاہ کالپی۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر حضرت شیخ ابو الفتح علاء قریشی قدس سرہ مرید و خلیفہ حضرت شاہ بندہ نواز سید محمد گیسو دراز قدس سرہ اند صاحب کمالات صوری و معنوی بودند و حضرت ایشان را معتقدات بسیار ست آرامگاہ کالپی و مزار فائز الانوار حاجت روای خلق ست۔ مراۃ الاسرار۔

جوہر حضرت سید شمس الدین طاہر قدس سرہ در اخبار الاصفیا مذکور ست کہ حضرت ایشان اگرچہ مرید حضرت شیخ نور قطب عالم قدس سرہ اند اما خود را از فرزندان حضرت خواجہ خواجگان خواجہ معین الدین حسن سنجری قدس اللہ تعالی اسرہ العزیز میگفتند و ہرگز باجمیر شریف بے ضرورت در نیامدند و خاک کوچہاش را بکوی نیالودند و ہموارہ بر دو شہر سکونت داشتند عمر گرامی حضرت ایشان بعد دہ پنجاہ سال رسیدہ بود کہ آہنگ سفر عالم قدس فرمود۔

جوہر حضرت خواجہ عثمان حرب آبادی قدس سرہ در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت ایشان مدتی از خلق قطع کردہ بودند بعد ازان در میان خلق آمدند حضرت ایشان را انعالم

غیب فرمان شد کہ خلق را دعوت کن اما بشرطیکہ ہزار بار تحمل کنی بعد ازان حضرت ایشان در راہی سوان می شدند یکی آمدہ دستی در قفا فرود می آورد و دیگری دیگر فرود می آورد حضرت ایشان ہمہ را می شمردند و عقد میکردند چون ہزار تمام شد در سر حضرت ایشان فرو خواندند کہ بر منبر برآ و خلق را دعوت کن عرض کردند کہ خداوندا من علم نخواندہ ام و کمالی ندارم خلق را چگونہ فرمان آمد کہ پای بر منبر نہادن از تو و عنایت از ما

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ بہم لفظ مبارک راندند کہ شیخ حسین زنجانی و خواجہ علی ہجویری ہر دو مرید یک پیر بودند و آن پیر قطب عہد بودہ است حسین زنجانی از دیہ بازماکن لہاور بودہ است بعد از چندگاہ خواجہ علی ہجویری را پیر فرمود کہ در لہاور رود و ساکن شود بر پیر خود عرضہ داشت کرد کہ حسین زنجانی اینجا پیر فرمود تو بروچون علی ہجویری بحکم اشارت در لہاور آمد شب بود با مداد خبازہ حسین زنجانی را بیرون آوردند۔

جوہر حضرت مولانا کیتلی قدس سرہ در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ فرمودند کہ مولانا کیتلی پیری بس بابرکت بود اگرچہ با کسی پیوندی نداشت اما صحبت بسیاری از مردان جناب خداوند تعالیٰ دریافتہ بود و تلقین او و ہیئت او معلوم شدی کہ یکی از و اصلان ست چیزی در خاطر بود از و پرسیدم جواب داد کہ آنرا این آید و آن آنچنین باشد حضرت سلطان المشائخ چشم پر آب کردہ فرمودند کہ اگر آن مشکل از صد و اندی مجتہد پرسیدی حل نشدے۔

جوہر در فوائد الفواد مذکور ست کہ حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ بزرگی حضرت امیر عالم و لوالجی قدس سرہ بسیار سخن فرمودند و در اثنای محامد ایشان بر لفظ مبارک راندند کہ بزرگی بود صاحب نعمت کہ آبخشش از خواجہ اجل شیرازی قدس سرہ یافتہ بود وقتی آن بزرگ بر سر منبر برآمدہ و خلق بانبوہ حاضر بود و امیر عالم و لوالجی نیز بعد از ان آن بزرگ بر بالای منبر آغاز کرد کہ ای مسلمانان بدانید و آگاہ باشید کہ من نعمتی از خواجہ اجل شیرازے یافتہ بودم امشب میخواستم کہ آن نعمت بدیگران بخشم فرمان شد امیر عالم و لوالجی را دہ بعد ازان امیر عالم را بالاے منبر طلبید و آب دہان مبارک خود در دہان ایشان کرد۔

جوہر حضرت شیخ جمال الدین بسطامی قدس سرہ در فوائد الفواد ست کہ حضرت سلطان المشائخ

قدس سره الله تعالی بر گزتم بر لفظ مبارک راندند که شیخ جمال الدین بسطامی شیخ الاسلام حضرت دهلی مراسم اهل صفه و آداب ایشان نیکو دانستی

جوهر حضرت خواجه کریم قدس سره الله تعالی بسیره المبارک یکی از مقدسان درگاه خداوندی و از جمله مقربان بارگاه ایزدی بودند و حالات عظیمه و مقامات فخیمه و هم علیه و انفاس قدسیه و اشارات سنیه و اشتهار و در فوائد الفواد مذکور ست که حضرت سلطان المشائخ نفعنا الله تعالی بمحبتهم میفرمودند که خواجه کریم در اول حال نویسنده بودند و در آخر روی با تشغال نیاگرداینیدند و یکی از واصلان شدند و بعد از آنکه روی بجناب کبریا آوردند هر گز بجهه عمر شریف خود درهم و دینار بدست مبارک خود نگرفتند و حال حضور نماز حضرت خواجه بیان میفرمودند که وقت نماز شام پیش دروازه کمال نماز مشغول بودند و کسی در آن وقت نتوانستی بیرون آمد و یاران آواز میدادند که زود تر درون شهر درائی و دربان نیز غلبه میکرد و خواجه کریم نماز خود بحضور تمام بگذاردند گاه گاه از نجا باز گشت گفتند که آواز نشنیدی فرمودند نی گفتند عجب چندین غلبها کردیم و نشنیدی فرمودند عجب از کسی که او در نماز باشد و غلبه کس شنود و میفرمودند که خواجه کریم بارها فرمودی که گور من در دهلی ست هیچ کافری بر و سهیلا نیاید

جوهر حضرت شیخ لقمان سرخسی قدس سره در فوائد الفواد مذکور ست که حضرت ایشان را مناقب بسیارست می آمدند که جمعه از حضرت شیخ فوت شد باشعاری از ظواهر شرع و الله تعالی اعلم ائمه آن شهر را عتاب بیرون آمدند بحضرت شیخ گفتند که ائمه شهری آمدند تا با شما بحث کنند فرمودند که سوار یا پیاده گفتند سوار آنزمان حضرت شیخ بر دیوار نشسته بودند فرمودند که بفرمان جناب خداوند تعالی و آن شیخ دیوار و حال و آن شد

جوهر حضرت حیدر زاویه قدس سره صاحب احوال بدیعه و انفاس نفیسه بودند و صاحب فوائد الفواد قدس سره میفرماید که حضرت سلطان المشائخ قدسنا الله تعالی بسره العزیز فرمودند که حیدر زاویه ترک بچه بود و درویشی صاحب حال و در آنچه خروج چنگیز خان شد و کفار روی بجانب هندوستان نهادند در آن ایام روی سوی یاران کرد و گفت از مغول بگریزید که ایشان غالب خواهند آمد پرسیدند که چگونه گفت که ایشان درویشی را بر زمین خود می آرند خود را در پناه آن درویش ساخته اند من در سر بان درویش کشتی گرفته ام و مرا بر زمین زد اکنون متحقق ست که ایشان غالب خواهند آمد شما یان بگریزید بعد ازان خود را رها رفت و نا پدید شد عاقبت همچنان شد که او گفته بود بعد از تقریر این حکایت بنده عرضه داشت کرد که این طوق و دست کله آهنین که در دست و گردن میکنند مناسبت او ست فرمودند آری و لیکن او را حالی پیدا شده بود در ان حال آهن گرم یافته میگرفت و بدست خود گاه طوق می ساخته و گاه دست کله میکرد آهن بر دست او

چون سوم شده بود و این طائفه که هستند طوق دوست گله ی ایشان آن غال کجاست

جوهر حضرت شیخ عثمان خیرآبادی قدس سره صاحب حالات عظیمه و مقامات فخیمه بودند و انفاس قدسیه و اشارات سامیه داشتند و بر فوائد الفواد ذکر رست که حضرت سلطان المشائخ قدس الله تعالی سرهم گفتند قرمودند که شیخ عثمان بس بزرگ کسی بود اما تصفیه بعد ازان فرمودند که ساکن غزنین بود و بسیری بخشی و فتوحی از شیخ و چند و مانند این در بیابان خفتی و اگر کسی بیاید سی و درم قلب بدو دادی و از انچه او پخته بودی بخوردی و آن درم بستدی اگرچه بدانستی که قلب است و به بهای سره بدو دادی تا خلق را چنان معلوم شد که او درم سره و قلب را فرق نمیکند بشیرینی می آمد درم قلب میدادند و بجای سره میگرفت تا وقت رفتن او شد روی سوی آسمان کرده گفت خداوندا تو دانائی که خلق مرا درم قلب دادند و من بجای سره قبول کردم و بر روی ایشان نیاوردم اگر از من طاعت قلب وجود آمده است بگیر و بر روی من روکن بعد ازان فرمودند که وقتی درویشی چند اهدال بر دو آمد و طعام از دیگ طلب نمود شیخ عثمان کفلیز در دیگ کرد و چون برآورد همه دندها بدو آن درویش گفت من این را چه کنم باز کفلیز در دیگ کرد همه زر سرخ برآورد و آن درویش گفت آن سنگریزه بود و این سنگ ستچیزی نیست که من بخورم بار سوم کفلیز در دیگ کرد و برآورد همان سنگریزی که پخته بود بیرون آمد آن درویش چون این حال بدید شیخ را گفت اکنون ترا اینجا نمی باید بود و همدران چند روز شیخ عثمان از دنیا انتقال کرد.

جوهر حضرت سید تاج الدین شیرسوار مقبولی قدس سره مرید حضرت شیخ قطب الدین منور هانسوی قدس سره اند و در اخبار الاخیار است که چون بهم رسیدند که بدریافت سعادت زیارت پیر خود بجانب هانسی متوجه شوند شیر نر را از بیشه میگرفتند و بر وی سوار می شدند و مار بدست میگرفتند و چون نزدیک هانسی میرسیدند شیر و مار را میکردند و پیاده می آمدند روزی حضرت شیخ قطب الدین منور بر دیوار ایستاده بود و سید تاج الدین در حالت سکر بیخودی همچنان بر پشت شیر سوار پیش حضرت شیخ در آمدند چون نظر حضرت شیخ بر حضرت ایشان افتاد فرمودند ای سید این حیوان جان دار و مردان خدا حق سبحانه و تعالی اگر بدیوار حکم کند که حرکت بر خلاف آید دیوار جنبیدن گرفت فرمودند ای دیوار من سخن بر سبیل فرض میگویم تو بجای خود باش پس سید تاج الدین را حالی دگر پیش آمد و بفنای توحید مستغرق گشتند آرامگاه بیرون نارنول نزدیک شهرست - مرآة الاسرار و انبار الابرار.

جوهر خواجه احمد محمد معشوق طوسی قدس الله تعالی بسره العزیز از محبوبان و مقبولان حضرت خداوندی بودند در نفحات الانس مذکورست که اسم مبارک حضرت ایشان محمد ست و شهر طوس بودند و قبر مبارک

ہم آنجاست حضرت عین القضات ہمدانی قدس سرہ در بعضی از رسائل خود نوشتہ اند کہ حضرت محمد معشوق نماز نکردی از حضرت خواجہ محمد حمویہ و حضرت امام احمد غزالی رضی اللہ تعالیٰ عنہما شنودم کہ روز قیامت صدیقان را ہمہ این نماز بود لہ کاشکی خاکی بودندی کہ روزی حضرت محمد معشوق قدم بران خاک نہادہ بودی یک روز در جامع طوس تشریف آوردند و حضرت شیخ ابو سعید ابو الخیر قدس سرہ مجلس میداشتند حضرت خواجہ بندگی بر قبا زدند و حضرت شیخ را خاموش کردند زبان حضرت شیخ بست چون ساعتی برآمد حضرت شیخ فرمودند ای سلطان عصر ای سرور وجود بندہ و اکشای کہ بندہ بہفت آسمان و زمین نہادی و در فوائد الفواد است کہ از حضرت سلطان المشائخ رضی اللہ تعالیٰ عنہ پرسیدہ آمد کہ حضرت ایشان را محمد معشوق گویند یا احمد معشوق کہ از بیشتر خلق شنیدہ شدہ است کہ محمد معشوق گویند فرمودند کہ احمد محمد معشوق نام حضرت ایشان احمد است و نام پدر حضرت ایشان محمد و فرمودند کہ وقتی حضرت ایشان در عین چلہ سر ما در آب رودان قرار گرفتند و التماس نمودند الٰہی من از نیچا بیرون نیایم تا نفرمائی کہ من کیستم آوازی شنیدند کہ تو آنی کہ فردای قیامت چندین کسان از شفاعت تو اند و فرخ خلاصی خواہند یافت عرض کردند کہ بر ین پسندیدگیم آوازی شنیدند کہ تو آنی کہ فردای قیامت چندین بعنایت تو در بہشت روند عرض کردند بر ین ہم پسندیدگیم مرا می باید کہ بدانم کہ من کیستم آنگاہ آوازے شنیدند کہ ما حکم کردیم کہ درویشان و خدا رفان عاشق ما باشند و تو معشوق ما باشی آنگاہ حضرت خواجہ ازان مقام بیرون آمدند ہر کہ پیش می آمد میگفت السلام علیک یا خواجہ احمد معشوق و چون حضرت ایشان را جمع کردند و گفتند کہ چرا نماز نگذاری فرمودند گذارم الا فاتحہ نخوانم گفتند این چہ نماز باشد کہ فاتحہ نخوانند چون الحاح بسیار کردند فرمودند فاتحہ خوانم ایاک نعبد و ایاک نستعین نخوانم گفتند این آیۃ نیز بخوان القصہ بعد از گفتگوی بسیار در نماز استادند و فاتحہ خواندن گرفتند چون بایجا رسیدند کہ ایاک نعبد و ایاک نستعین بر اعضای مبارک از زیر بن ہر موی خون روان شد آنگاہ روے سوی حاضران کردند و فرمودند من زن حائضم بر من نماز نیست۔

چوہر سید سعد الدین راجو قتال قدس سرہ از ارادت و خلافت از پدر خود سید احمد کبیر داشتند و از برادر خود مخدوم جہانیان سید جلال بخاری نیز داشتند حضرت مخدوم جہانیان بارہا بر زبان مبارک میراندند کہ حق تعالیٰ ما را بخلق مشغول داشت و شیخ ما را بحق و ما بحق مشغولیم

آرامگاہ او چہ۔ اجلا الانجار۔

جوہر حضرت شیخ سعد الدین قدس سرہ در شرح رسالہ کلمیہ میفرمایند کہ مثال و اجازت نامہ کہ

بندگی شیخ صدر الدین راجو نجاری قدس سره بجانب بندگی زائر الحرمین الشریفین حضرت شیخ
سارنگ پیر پیرا ین فقیر فرستاده بودند و دران مذکور بود و بلباس خرقة المشائخ الچشت والسهروردی
رضی الله تعالی عنهم ابا بندگی شیخ اکرو اغلب کلاه چشت میباشند و چون کسی مزاحم می شد و کلاه سهروردی طلبیده میباشد و هر دو
کلاه و اون سهروردی نمد او دریکرو ندو می فرمودند که فرق میان کلاه سهروردی و چشت همین است

جوهر حضرت مخدوم شیخ احمد عبد الحق ردولوی قدس سره سلسله نسب شریف حضرت ایشان
بچند واسطه بحضرت امیر المومنین عمر فاروق رضی الله تعالی عنه میرسد و هم بایک پدر آنحضرت عمست
وجد آنحضرت شیخ داود از بلخ بملک هندوستان تشریف آورده در قصبه ردول سکونت اختیار
فرمودند و آنحضرت مرید و خلیفه حضرت شیخ جلال الحق والدین پانی پتی قدس سره اند و مصدر کشف
کرامات ظاهره و مظهر حالات و خارقات باهره و صاحب احوال عظیمه و مقامات جلیله بوده و اعمال
خارقه و انفاس قاطع داشتند و در ریاضات و مجاهدات وحید عصر بوده اند و بتجرید و تفرید فرید زمانه
و از جانب حضرت خداوندی مخاطب بخطاب عبد الحق گشته و چشم حق بین همی کشوده اند الا وقت
صلوة خمسه و تهجد و تربیت طالبان و دیدن محبان و آنچنان بود که خادم سه کرة حق حق حق میگفت
و آنحضرت بدست حق پرست خود قبر راست کرده و خادمان موافق وصیت آنحضرت را دفن کرده پس
دران مشغول ماند بعد شش ماه قبر خود بتکلف رفتی از جان و جسمی موهوم مانده بود خادمان در نعشها
پیچیده بیرون آورند و چون مردم نان از روغن چرب کرده و پاره شکر بران گذاشته بطریق نذر
پیش آنحضرت می آورند اول اندکی از ان تناول میفرمودند بعد ازان حاضران را قسمت میکردند
و بلسان ترجمان الهی میرانیدند هر که توشه من بی اجازت من بخورد از جان میر آمده باشد پس اجازت
فرزندان و مریدان آنحضرت نان توشه همی خورند و برای مشغولی آنحضرت دو حجره بود یکی جلالی
و دوم جمالی جلالی بر بام خانه بود و جمالی در ته آن هرگاه جلال منجلی میگشت بر بام خانه تشریف می بردند
درین وقت اضطرابی میان فرزندان و مریدان پدید می آمد زیرا که از قهر و لطف هر همه و خیال میگذشت
در ساعت بظهور می آمد معضوب هلاک میگشت و بمجرد نظر لطف هر کس بعلو درجات فائز می شد و به اندک
نظر قهر معدوم مطلق میگشت و آنحضرت را سه پسر و چهار دختر بودند هر پسری که متولد می شد بمجرد نداء
حق حق حق میگفت آنحضرت می فرمودند که احمد شور انتیار نکرد این بچه میخواهد که در عالم شور اندازد
آن پسر و چند روز وفات می یافت و بعد از چند مدت حضرت شیخ عارف متولد گشتند و حق حق گفتند
فرمودند که این پسر لائق نگاهداشتن هست و هرگاه مریدان و طالبان آنحضرت را سفر آخرت پیش

می آمد بخدمت آنحضرت درخواست می نمود اگر اجازت می یافتند ازین عالم انتقال میفرمودند والا نه
چنانچه حضرت شیخ عبد القدوس قدس سره در احوالات آنحضرت نوشته اند که هر روز آنحضرت بوی مخلص نام
که بمرتبه تکمیل وارشاد رسیده بود درین عالم او را خوش نمی آمد روزی بخدمت آنحضرت التماس نمود که اگر
اجازت شود ازین عالم فانی انتقال کنم فرمودند چند روز صبر کن پس مخلص دریافت که آنحضرت رخصت
نخواهند داد پسر خود را گفت که من میخواهم که ازین عالم انتقال کنم باید که بعد از وفات زود مدفون سازی
بعد ازان بخدمت مخدوم خبر رسانی و این وصیت فراموش نسازی پس حضرت مخلص را در برکشید
و جان بجانان داد پسر سر بمهر پدر آنچنان مرده گذاشت بخدمت حضرت مخدومی عرض حال کرد آنحضرت
فرمودند که مخلص بر رضای من رفت پس آنحضرت او را بدوش خود برداشت و برابر گوش او
آواز بلند مخلص مخلص گفتن گرفت قریب چهل و پنجاه بار مخلص مخلص فرمود حضرت مخلص برخاست و
سر در قدم نهاد آنحضرت بخانقاه عالم پناه خود آنچه معهود حضرت مخلص بود بلفزندان آورد و ملامت نمود
بر وصیت من عمل نکردید الحال تو بخدمت حضرت مخدومی برو و سر قسم از زاد معاجزی درخواست نموده اجازت حاصل کن
بهرام بخدمت حضرت مخدوم رسید مطلوب بگوش رسانید فرمودند باید رخصت شود و بگو که چند روز دیگر باش بهرام
پیش پدر رفته پیغام رسانید حضرت مخلص فرمود از بخدمت شریف برو و التماس کن که آمدن را جای نیست مگر انتقال از مقامی بمقامی و از جایی بجایی نوچون بهرام این مقدمه بعرض رسانید
آنحضرت اجازت داد و پس حضرت مخلص خوش حال شده رو باستان شریف بر گشت و بدست یازدهم جمادی الثانی در سنه سبع وثلثین وثمانمائه در عالم بقا خرامید آمگاه رو دولی نمرا فالله الا آ
حاجت روا خلق است — شیخ اسمعیل پدر شیخ عبد القدوس بچه بود بجهت دیدن حضرت
مخدوم العالم صاحب الکشف والکمالات والکرامات شیخ عبد الحق رفتند حضرت
مخدوم عالم شیخ اسمعیل را طلبیدند و بر پشت شان بوسه دادند و فرمودند که در پشت این بچه پسرے
می بینم که قطب وقت شود و رجوع عالم بسوی وی باشد و تمامی رجوع وی بسوی یا باشد و یکی از خلفا
ما باشد و تمت ما بوی رسد عاقبة الامر تمامی رجوع حضرت عبد القدوس بروح حضرت شیخ احمد عبد الحق
تا مدد فیض روحی و پرورش باطنی از روح حضرت احمد عبد الحق بحضرت شیخ عبد القدوس میرسید
و این تکمیل فیض روحی را اویسی میگویند چنانکه حضرت سید المرسلین افاض روحی و تکمیل باطنی حضرت
اویس قرنی را پرورده بودند — از لطائف قدسی ملفوظ حضرت عبد القدوس —
جوهر حضرت شیخ عبد الله شطاری قدس سره سیاح بیدای طریقت و غواص دریای حقیقت بودند

و در تلقین اذکار و اشغال وحید عصر و فرید زمان مناوی میگویند که طالبی ست تا او را بحق تعالی رسانم و از حضرت ایشان رسالت و طریق شطاریه که در آغاز آن منسوب بشیخ الشیوخ شیخ شهاب الدین سهروردی درست کرده و سلسله ارادت بهیچ واسطه بشیخ نجم الدین کبری رسانیده آنگاه قلعه بندوق اخبار الاخیار

جوهر حضرت شیخ ابو عبد الله صومعی رضی الله تعالی عنه در نفحات الانس مذکور ست که حضرت ایشان از اکابر مشائخ گیلان و رؤسای زهاد ایشان بودند هر چه که پیش از وقوع آن خبر کردی همچنان واقع شدی و وقتیکه در غضب شدی جناب حق سبحانه و تعالی از ابتدای حضرت ایشان زود انتقام کشیدی و هر چه خواستی جناب حق سبحانه و تعالی همچنان کردی جماعتی از اصحاب حضرت ایشان بقصد تجارت بسمرقند رفته بودند نزدیک بسمرقند سواران بغارت ایشان آمدند ایشان آنحضرت را آواز دادند دیدند که آنحضرت استاده اند و میفرمایند سبوح قدوس ربنا الله دور شوید ای سواران از ایشان ناگاه سواران متفرق شدند بعضی بکوهها رافتادند و بعضی بوادیها۔

جوهر حضرت شیخ عبد الرحمن چشتی بن عبد الرسول بن قاسم بن شاه عباسی العلوی رضی الله تعالی۔ حضرت ایشان در اوراد الاسرار میفرمایند هر چند که این فقیر از اکثر سلاسل متعدده بهره یافته امابنده پرورده واز خاک برآورده خاندان چشت و دودمان اهل بهشت ست و میفرمایند که عجب ظاهر مذهب و مشرب صوفیه ناجیه از خدمت قطب الوقت حضرت شیخ حمید قدس سره و وی از پدر خود شیخ قطب الدین و وی از پدر خود و حضرت شیخ پیر و وی از پدر خود شیخ بدهه و وی از پدر خود حضرت شیخ عارف و وی از پدر خود شیخ احمد عبد الحق و وی از حضرت شیخ جلال الدین پانی پتی و وی از شیخ شمس الدین ترک پانی پتی و وی از شیخ علاء الدین علی احمد صابر و بحسب باطن این نیازمند او یسی است از ابتدای سلوک تا این زمان از آداب و تربیت و نوازش و نظر قبول بفزندی از روی عنایت خواجه بزرگ معین الحق والدین حسن سنجری یافته

جوهر حضرت شیخ امان الله پانی پتی قدس سره اسم مبارک عبد الملک ست و لقب شریف امان الله از علماء صوفیه موحده اند و از تابعان شیخ اکبر شیخ محی الدین ابن عربی قدس سره در علم این طائفه علیه مرتبه بلند و پایه ارجمند داشته و در تقریر مسئله توحید بیانی شافی و تقریری وافی حضرت ایشان را در علم تصوف و توحید کتب و رسائل بسیار ست و آثار تحقیق از تقریر او لائح و لامع دارند مسمی با ثبات الاحدیه که بیان اطلاق حق و احاطه او بحقائق کونیه با حفظ ورائیت او در عین عینیت با عالم مطابق اذواق اکمل و کلمات محققین اهل توحید کرده و بر لوائح مولانا عبد الرحمن جامی

قدس سرہ شرحی نوشتہ و غایت بسط و تطویل شبہا بیدار بودی و ہر بار بر خاستی و وضو کردی و تواجد کردی و نعرہ ہا زدی و مرید شیخ محمد حسن اند و شاگرد محمد مودود لاری باکثر سلاسل ارتباط داشت و در مشرب قلندریہ واسطہ بشاہ نعمت اللہ ولی میرسد و تعلق بسلسلۂ علیہ قادریہ غالب تر و محکم تر بود

دوازدہم ربیع الآخر در سنہ نصد و پنجاہ و ہفت رحلت فرمود۔ اخبار الاخیار

جوہر حضرت شیخ سراج الدین عالم بن قوام الدین ملتانی قدس سرہ از اصحاب و خلفاء شیخ زین الدین خوافی اند عالم بودند بعلوم صوری و معنوی باصل از ملتان بودند و در ہراۃ نشو و نما یافتہ چون شیخ زین الدین از دار فنا رحلت فرمود شیخ سراج الدین را باجازت شیخ بجای حضرت ایشان نصب کردند آرامگاہ نہر والہ کہ از بلاد گجرات ست۔ اخبار الاخیار

جوہر در روز و تاریخ وفات و ماہ وفات و سنہ وفات و جای مزار مبارک و اختلاف وفات

حضرت سید عالم صلی اللہ تعالے علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم روز دوشنبہ دوازدہم و بقول محدثین دوم ربیع الاول ۱۱ھ ہجری ج مدینہ منورہ حجرہ حضرت عائشہ صدیقہ۔ ابوبکر صدیق شب سہ شنبہ ۲۲ جمادی الاخری ۱۳ھ و بقولے آخر روز دوشنبہ و بقولے بست و سوم ج روضہ آنحضرت علیہ السلام سلمان فارسی دہم رجب شنبہ ۳۳ھ ہجری ج مدینہ۔ امام قاسم بن محمد بن ابی بکر بست چہارم جمادی الاولی ۱۱۳ھ ہجری و بقولے ۱۱۷ھ ہجری۔ امام جعفر الصادق دوشنبہ پانزدہم رجب و بقولے شانزدہم شوال ۱۴۸ھ ہجری ج جنۃ البقیع در مقبرہ امام حسن۔ بایزید بسطامی چہاردہم شعبان ۲۶۱ھ و بقولے پانزدہم و ہفتدہم ج بسطام خواجہ ابوالحسن خرقانی پانزدہم رمضان ۴۲۵ھ ہجری و بقولے دہم محرم ۴۲۶ھ ہجری ج خرقان۔ خواجہ ابوعلی فارمدی چہارم ربیع الاول ۴۷۷ھ ہجری ج طوس خواجہ یوسف ہمدانی بست ہفتم رجب و بقولے غرہ صفر ۵۳۵ھ ہجری ج مرو۔ خواجہ عبدالخالق غجدوانی ۱۲ ربیع الاول ۵۷۵ھ ہجری ج غجدوان۔ حضرت خواجہ عارف ریوگری غرہ شوال ج ریوگرے خواجہ محمود انجیر فغنوی ۱۷ ربیع الاول ج وابکنی۔ خواجہ عزیزان علی رامیتنی ۲۰ رمضان ۶۱۵ھ و بقولے ۲۰ ذیقعدہ ۶۱۸ھ ہجری ج خوارزم خواجہ محمد بابا سماسی ۱۰ جمادی الآخری ج قریہ سماسی سید امیر کلال پانزدہم و نزد بعض ہشتم جمادی الاخری ۷۷۲ھ ہجری و بقولی ہشتم جمادی الاولی ج دیہ سوخار۔ خواجہ بہاؤ الدین محمد قدس سرہ شب دوشنبہ سوم ربیع الاول ۷۹۱ھ ہجری ج بخارا۔ خواجہ علاء الدین عطار شب چہارشنبہ بعد از نماز خفتن ۲۰ رجب ۸۰۲ھ ج دیہ خفتانان خواجہ یعقوب چرخی ۸۵۱ھ صفر ج ہفتون۔ خواجہ عبداللہ احرار شب شنبہ ۲۹ ربیع الاول ۸۹۵ھ ج تشنہ

مولانا محمد زاہد غرہ ربیع الاول مولانا درویش محمد ۹ محرم خواجہ محمد امکنگی ۲۲ شعبان خواجہ عبد الباقی باللہ ۲۵ جمادی الاخری ۱۰۱۲ھ ج بیرون شہر شاہجہان آباد۔ حضرت امیر علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ شب دوشنبہ ۱۹ و بقولی ۲۱ رمضان ۴۰ھ ج بنجف اشرف۔ حضرت امام حسینؑ جمعہ ۱۰ محرم ۶۱ھ ج کربلا و نزد بعض ۶۲ھ امام زین العابدینؑ ۱۰ محرم ۹۴ھ جنۃ البقیع و نزد بعض ۹۵ھ امام محمد باقرؑ دوشنبہ ۷ ذیحجہ ۱۱۴ھ و نزد بعض ۱۱۵ھ ج جنۃ البقیع حضرت امام موسیٰ کاظم جمعہ ۲۵ رجب ۱۸۳ھ و نزد بعض ۱۵ او بقولے ۲۰۵ ج بغداد و بشریف حضرت علیؑ بن موسیٰ رضا جمعہ ۲۱ و نزد بعض ۹ رمضان ۲۰۳ھ و نزد بعض ۹ صفر ۲۱۸ھ ج مشہد مقدس حضرت معروف کرخی ۲ محرم ۲۰۰ھ و نزد بعض ۱۰ او بقولے ج بغداد بشریف حضرت سری سقطی بامداد دوشنبہ ۲ رمضان ۲۵۳ھ و نزد بعض ۲۹ و بقولے رجب ۲۵۳ھ ج بغداد حضرت جنید روز شنبہ ۶ و اصح ۲۷ رجب ۲۹۸ھ و نزد بعض ۲۹۷ھ و نزد بعض ۲۹۳ھ ج بغداد حضرت ابو بکر شبلی دہم و نزد بعض ۲۰ ذیحجہ اصح ۳۳۴ھ و نزد بعض ۳۳۵ھ ج بغداد بشریف ابو القاسم نصیر آبادی ۱۱ شوال ۳۷۰ھ و نزد بعض ششم محرم ۳۷۱ھ ج مکہ معظمہ ابو علی وقاق ۵ ذیقعدہ و بقولے بستم شوال ۴۰۱ھ ج نیشاپور حضرت ابو القاسم قشیری ۱۶ ربیع الآخر ۴۶۵ھ ابو علی رودباری ۲ شوال ۳۲۱ھ و نزد بعض ۳۲۲ھ ج مصر ابو علی کاتب ۱۱ شعبان ۳۴۶ھ و نزد بعض ۳۴۷ھ ج مصر ابو عثمان مغربی ۹ شوال ۳۷۳ھ و نزد بعض ۱۱ رجب ج نیشاپور حضرت ابو القاسم گرکانی ۲۳ صفر و نزد بعض ۱۵ جمادی الاولی و نزد بعض ۱۰ رجب حضرت امام حسن غرہ و اصح ۲ ربیع الاول و نزد بعض ۱۰ صفر و نزد بعض ۴۹ صفر و نزد بعض ۲۰ حضرت سید ابی صالح ۲۰ رجب حضرت سید عبد القادر شب شنبہ ۹ بعد نماز عشا ربیع الآخر ۵۶۱ھ و بقولے در بغداد و بتاریخ ۷ ج بغداد و بشریف بعض مزوقہ تاریخ وفات حضرت محبوب سبحانی نہم ربیع الآخر ست لیکن چون فاتحہ آنحضرت علیہ السلام بتاریخ یازدہم ہر ماہ می نمودند اعرس آنجناب در ہندوستان بتاریخ یازدہم شہر مذکور شتہا یافت

جوہر السلسلۃ للمشائخ الچشتیہ

حضرت خواجہ حسن بصری ۱۰ محرم و نزد بعض ۱۴ محرم ۱۱۰ھ و نزد بعض غرہ رجب و نزد بعض ۵ ج بصرہ عبد الواحد بن زید ۲ صفر ۱۷۶ھ و نزد بعض ۱۸۰ھ ج بصرہ خواجہ فضیل بن عیاض ۳ ربیع الاول ۱۸۷ھ و نزد بعض ۹، ۲۰ محرم ج مکہ معظمہ حضرت ابراہیم بن ادہم ۲۶ جمادی الاولی ۱۶۲ھ و نزد بعض ۱۶ و نزد بعض ۱۶۱ھ حضرت حذیفہ مرعشی ۲۵ شوال ۲۰۲ھ و نزد بعض ۱۴ و نزد بعض ۱۴ ج شام قریب مزار حضرت لوط حضرت بیرہ بصری ۷ شوال و نزد بعض غرہ در سفینہ ماج بصرہ حضرت شاد علو دینوری ۱۴ محرم ۲۹۹ھ و نزد بعض ۲۴ خواجہ ابی اسحاق

چشتی ۱۴ ربیع الآخر ج عکہ از بلاد شام خواجہ ابی احمد چشتی غرہ جمادی الاخری ۵۵۸ھ و نزد بعض
۱۰ ج چشت کہ از خاسان ست خواجہ ابی محمد چشتی غرہ و نزد بعض ۹ جمادی الآخر ۵۷۱ھ و نزد بعض
۵۷۲ھ و نزد بعض غرہ رجب ۵۷۲ھ ج چشت خواجہ ابی یوسف چشتی ۲۶ دور سفینۃ الاولیا ۴ ربیع الآخر ۴۵۹ھ
و نزد بعض ۲ رجب ج چشت خواجہ مودود چشتی غرہ رجب ۵۷۸ھ ج چشت حاجی شریف زندنی ۱۲ رجب
و نزد بعض ۲ و ۹ ج زرنہ کہ بلدہ ایست در بخارا خواجہ عثمان ۵ شوال ۶۰۰ھ و نزد بعض ۶ و ۱۰ ج مکہ معظمہ
حضرت خواجہ معین الحق ۶ و دوشنبہ رجب ۶۳۳ھ و بقولے شب یکشنبہ ۶۳۲ ج اجمیر شریف خواجہ قطب الدین
بختیار کاکی دوشنبہ ۱۴ ربیع الاول ۶۳۳ھ ج دہلی قریب حوض شمسی حضرت خواجہ فرید الدین شکر گنج
سہ شنبہ ۵ محرم ۶۶۴ھ ج پاک پٹن حضرت علاء الدین بن احمد صابر ۱۲ ربیع الاول ۷۰۹ھ ج
کلیر سہارنپور بوریہ حضرت شمس الدین ترک ۱۵ جمادی الاخری و نزد بعض ۱۰ ج پانی پت
جلال الدین پانی پتی ۱۲ ربیع الاول ۷۱۵ھ ج پانی پت حضرت شیخ عبد الحق رودولوی ۱۵ جمادی الاخری
۷۴۵ھ ج رودولی شیخ احمد عارف ۲۱ شوال رودولی شیخ محمد بن عارف ۲۶ ربیع الآخر رودولی شیخ
عبد القدوس گنگوہی ۲۲ و نزد بعض ۲۳ جمادی الاخری ۹۴۴ھ و نزد بعض ۹۴۳ھ ج قصبہ گنگوہ حضرت
سلطان المشائخ چہارشنبہ ۱۸ ربیع الآخر ۷۲۵ھ ج قریب دہلی کہنہ موضع غیاث پور خواجہ نصیر الدین
چراغ دہلی جمعہ ۱۸ رمضان ۷۵۷ھ ج قریب دہلی کہنہ حضرت جلال الدین مخدوم جہانیان جہان گشت
۱۰ چہارشنبہ وقت غروب آفتاب ذیحجہ ۷۸۵ھ ج اُچہ ملتان حضرت حبیب عجمی ۳ ربیع الآخر ۷۸۶ھ و
بقولے ۹ رمضان ۷۸۷ھ ج بصرہ حضرت داؤد طائی ۲۸ ربیع الاول ۷۸۵ھ و بقولی ۲۸ ربیع الآخر
ج بغداد حضرت ممشاد دینوری ۱۴ محرم ۲۹۹ھ نزد بعض ۲۴ شیخ احمد دینوری ذیحجہ ۳۶۸ھ
شیخ ضیاء الدین ابو نجیب سہروردی شب شنبہ ۱۲ جمادی الآخر ۵۶۳ھ و نزد بعض شب پنجشنبہ ۱۰ رجب
۵۶۷ھ و نزد بعض ۱۰ رمضان ج بغداد شیخ شہاب الدین عمر سہروردی جمعہ غرہ محرم ۶۳۲ھ ج بغداد
خواجہ بہاء الدین زکریا ملتانی پنجشنبہ بعد نماز ظہر ۶۶۷ھ و نزد بعض ۶۶۶ھ ج ملتان شیخ صدر الدین
سہ شنبہ مابین ظہر و عصر ۲۲ ذیحجہ ۶۸۴ھ ملتان حضرت رکن الدین شاہ رکن عالم شب جمعہ ۹ جمادی الاولے
۷۳۵ھ و بقولے ۱۶ رجب یوم پنجشنبہ بعد نماز مغرب ج ملتان سید جلال الدین بخاری ۱۹ جمادی الاخری
اُچہ شیخ احمد غزالی ۷ محرم ۵۱۷ھ ج قزوین حضرت عمار یاسر ۱۶ ربیع الآخر حضرت نجم الدین کبریٰ
شنبہ ۱۰ جمادی الاولی ۶۱۸ھ و بعض شنبہ ۹ رمضان ۷۵۹ھ ذیحجہ حضرت شیخ عبد الواحد بن عبد العزیز
جمادی اخری ۷۲۵ھ ج مقبرہ حضرت امام احمد حنبل حضرت ابو الفرج طرطوسی ۴ شعبان ابو الحسن علی المکارم

محرم ۶۲ھ حضرت ابو سعید مخزومی ۷۔ شعبان ۱۲ھ حضرت محبوب سبحانی ۹ شب شنبہ بعد عشا ربیع الآخر ۶۱ھ ج بغداد شریف امام عبد اللہ علم بردار ۵۔ رجب حضرت طیفور شامی ۶۔ رجب حضرت بدیع الدین مدار شب جمعہ ۱۰ جمادی الاولی ۴۰ھ مکن پور از توابع قنوج ونزدہ

بعض ۹۱۰ھ ہجری

جواہر حضرت خواجہ محمد باقی باللہ را اجازت طریقہ نقشبندیہ از حضرت مولانا خواجگی محمد امکنگی ست وایشان از والد خود حضرت مولانا درویش محمد وایشان از خال خود حضرت مولانا محمد زاہد وایشان از حضرت خواجہ عبید اللہ احرار وایشان از حضرت خواجہ یعقوب چرخی وایشان را از خواجہ بہاء الدین محمد نقشبند وایشان از حضرت خواجہ یعقوب چرخی بہ حضرت خواجہ نقشبند در صحبت حضرت خواجہ علاء الدین عطار فیضہا برداشتہ تکمیل نسبت در خدمت ایشان نمودہ لہذا گاہی وساطت حضرت خواجہ علاء الدین در شجرہ نوشتہ می شود

جواہر حضرت خواجہ بہاء الدین محمد نقشبند را اجازت این طریقہ از حضرت سید امیر کلال ست وایشان را از حضرت خواجہ محمد بابا سماسی وایشان را از حضرت خواجہ عزیزان علی رامیتنی وایشان را از حضرت خواجہ محمود انجیر فغنوی وایشان را از حضرت محمد عارف ریوگری وایشان را از حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی وایشان را از حضرت خواجہ یوسف ہمدانی وایشان را از حضرت خواجہ ابو علی فارمدی وایشان را در تصوف انتساب بدو طرف ست یکی بشیخ ابو القاسم گرگانی وایشان را بشیخ ابو عثمان مغربی وایشان را بشیخ ابو علی کاتب وایشان را بشیخ یوسف ہمدانی وایشان را بحضرت جنید بغدادی ودیگر نسبت حضرت خواجہ بو علی فارمدی را از حضرت خواجہ ابو الحسن خرقانی ست وایشان را از حضرت خواجہ بایزید بسطامی وایشان را از روح حضرت امام جعفر صادق وایشان را از دو جانب رسیدہ یکی از جانب آباء کرام خود حضرت امام باقر وحضرت امام زین العابدین وحضرت سید الشہداء امام حسین رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین وحضرت علی مرتضی کرم اللہ تعالی وجہہ وایشان را از جناب مستطاب سرور عالم صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم ودوم از جہاد وی ایشان حضرت امام قاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق وایشان را از حضرت سلمان فارسی وایشان را باو صف شرف صحبت رسول علیہ السلام از حضرت صدیق اکبر وایشان را از رسول مقبول صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم

جواہر حضرت سید جلال الدین مخدوم جہانیان را اجازت طریقہ نظامیہ از مخدوم خواجہ نصیر الدین چراغ دہلی ست واجازت طریقہ سہروردیہ از جد خود حضرت سید جلال الدین

بخاری وایشان را از رکن الدین شاہ رکن عالم وایشان را از پدر خود شیخ صدر الدین
وایشان را از پدر خود شیخ بہاء الحق والدین زکریا ملتانی وایشان را از شیخ الشیوخ شیخ شہاب الدین
سہروردی وایشان را از شیخ ضیاء الدین ابو نجیب عبد القاہر سہروردی وایشان را از پدر خود
شیخ ابو محمد بن شیخ عبد اللہ معروف بہ بویہ وایشان را از شیخ احمد دینوری وایشان را
از شیخ ممشاد دینوری وایشان را از ابو القاسم جنید بغدادی - حضرت شیخ نجم الدین کبریٰ را
اجازت این طریقہ از حضرت خمار یاسرست وہو عن شیخ ضیاء الدین ابو نجیب سہروردی وہو عن شیخ
احمد غزالی وہو عن ابو بکر نساج وہو عن شیخ ابو القاسم گرگانی وہو عن ابو عثمان مغربی وہو
عن شیخ ابو علی کاتب وہو عن ابو علی رودباری وہو عن سید الطائفہ بندہ زمرہ فاضلہ
فی عباد اللہ شیخ ابو القاسم جنید بغدادی - وحضرت جنید را از خال خود سری سقطی وایشان را از
معروف کرخی وایشان را نیز انتساب در علوم باطنی دو طرف ست یکی بامام علی موسی رضا و
امام موسی کاظم وامام جعفر صادق پیغمبر خدا تعالے صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ واصحابہ وسلم وطریقہ
ایشان طریقہ ائمہ اہل بیت ست این طریقہ را از راہ نفاست سلسلۃ الذہب می نامند دوم
معروف کرخی را از داؤد طائی وایشان از حبیب عجمی وایشان از خیر النابعین خواجہ حسن بصری وایشان از امیر المومنین
علی کرم اللہ تعالی وجہہ وایشان را از جناب رسالت مآب علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام - ونیز حضرت غوث الثقلین را اجازت
از حضرت شیخ ابو سعید مخزومی ست وہو عن شیخ ابو الحسن علی الہکاری وہو عن شیخ ابو الفرح
طرطوسی وہو عن شیخ عبد الواحد بن عبد العزیز تمیمی وہو عن ابی بکر عبد اللہ شبلی وہو عن شیخ
جنید بغدادی - حضرت سید عبد القادر جیلانی را اجازت این طریقہ از پدر خود سید السادات
السید ابی صالح وہو عن ابیہ وشیخہ موسیٰ جنکی دوست وہو عن ابیہ وشیخہ السید عبد اللہ وہو عن
ابیہ وشیخہ السید یحیی الزاہد وہو عن شیخہ وابیہ السید موسی مورث وہو عن شیخہ وابیہ السید داؤد
المورث وہو عن شیخہ وابیہ السید موسی الجون وہو عن شیخہ وابیہ السید عبد اللہ المحض وہو عن
ابیہ سید السادات جامع البرکات الحسن المثنی وہو عن ابیہ امام المومنین قدوۃ المتقین الامام الحسن
رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین - وہو عن ابیہ امام الہدی امیر المومنین علی المرتضی کرم اللہ تعالی وجہہ
وعن امہ سیدہ النساء حضرت فاطمۃ الزہراء رضی اللہ تعالی عنہا وعن شیخہ وابیہ سید المرسلین خاتم النبیین
شفیع المذنبین احمد مجتبی محمد مصطفی صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ واصحابہ وسلم - حضرت شاہ بدیع الدین قدس سرہ
را اجازت این طریقہ از طیفور شامی ست وایشان را از عین الدین شامی وایشان را از امین الدین

وایشان را از امام عبد اللہ علم بردار و ایشان را از امیر المومنین ابی بکر ن الصدیق و نیز ایشان
از امیر المومنین علی المرتضی ۳ حضرت شیخ عبد القدوس گنگوہی الغزنوی الحنفی مذہبا و نسبا را
اجازت این طریقہ از شیخ معروف العارف ست و ہو عن ابیہ الشیخ احمد عارف و ہو عن شیخہ و ہو
شیخ عبد الحق ردولوی و ہو عن شیخہ الشیخ جلال الدین پانی پتی و ہو عن شیخہ الشیخ شمس الدین
الترک و ہو عن شیخہ الشیخ علاء الدین احمد صابر و ہو عن امام الاولیا شیخ فرید الحق والدین مسعود الشہیر
بشکر گنج و ہو عن قدوۃ الواصلین حضرت خواجہ قطب الدین بختیار الاوشی الکاکی دہلوی و
ہو عن زبدۃ العارفین خواجہ معین الدین حسن سنجری الچشتی اجمیری و ہو عن الشیخ عثمان الہارونی
و ہو عن شیخہ حاجی شریف زندنی و ہو عن شیخہ الشیخ مودود چشتی و ہو عن شیخہ ابی یوسف چشتی
و ہو عن الشیخ ابی محمد الچشتی و ہو عن شیخہ ابی احمد الچشتی و ہو عن الشیخ ابی اسحاق چشتی الشامی
و ہو عن الشیخ علو الدینوری و ہو عن الشیخ ہبیرۃ البصری و ہو عن الشیخ حذیفۃ المرعشی و ہو عن السلطان
ابراہیم بن ادہم و ہو عن کمال الدین فضیل بن عیاض و ہو عن الشیخ عبد الواحد بن زید و ہو عن
امام التابعین الحسن البصری و ہو عن امیر المومنین علی المرتضی کرم اللہ تعالی وجہہ و ہو عن سید المرسلین
حبیب رب العالمین النبی المصطفی والرسول المجتبی علیہ وعلی آلہ وصحابہ الصلوات والبرکات المعلی

جواہر سلسلہ قادریہ می پیوندد بحضرت شیخ الکبیر والاناس غوث الثقلین شیخ محی الدین ابو محمد
سید عبد القادر بن ابی صالح بن عبد اللہ الجیلی قدس سرہ از شش جہت یہ اند و طریقہ قادریہ
ذکر نفی واثبات کہ مسمی ست باسم جلالت و ہو بہ ہو ست اسماء عظام اجہل اسم گویند و دعای سیفی و دعای شش
و دعای شیخ - و سلسلہ بدار یہ بحضرت صدر دین اکبر میرسد بدین طریق حضرت شیخ بدیع الدین عرف
شاہ مدار از حضرت شیخ ظہیر شامی و وی از شیخ امین الدین شامی و وی از شیخ عبد اللہ مکی
علم بردار رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وصحابہ وسلم و وی از ابو بکر صدیق و ادل کسی کہ در ہند
کتاب عوارف و فصوص الحکم درس گفتہ شاہ مدار اند - دوم خلیفہ حضرت خواجہ حسن بصری عبد الواحد بن زید پنج خانوادہ
میرسد اول زیدیان دوم عیاضیان سوم ادہمیان چہارم ہبیریان پنجم چشتیان سلسلہ زیدیان می پیوندد بجوابد اسم
بن زید و ایشان پنج تن بودند اباسی عبد الرحمن بن عوف دوم خانوادہ عیاضیان و شیخ فضیل عیاض مرید شیخ عبد الواحد
بن زید ست مریدان ایشان چہار راعیاضیان گویند سوم خانوادہ ادہمیان و آن می پیوندد بسلطان ابراہیم ادہم
و ایشان فرقہ اند فضیل عیاض پیوندد چہارم ہبیریان و آن می پیوندد بشیخ ہبیرہ بصری و ایشان مرید و خلیفہ حضرت حذیفہ مرعشی
و ایشان بحضرت سلطان پنجم خانوادہ چشتیان و آن می پیوندد بشیخ ابو اسحاق چشتی کہ از چشت آمدہ و بعد از شیخ ابو اسحاق

خاتمہ

الحمد للہ کہ کتاب بر کمال نصاب جواہر غیبی بتائید ایزدی بہ ایہ اختتام پوشید و آنچہ از ذخیرہ مدوّ حضرت باعظمت اللہی بود ہمہ آش و پرش کہ بتقسیم یافتہ باترتیب تمام ہر کنزی بجای خود قرار گرفت فرض وقت ست کہ اکنون آن وعدہ کہ در دیباچہ رفت وفا کردہ آید و لختی از احوال سعادت اشتمال حضرت اللہی قدس سرہ العزیز و فرزندان او و یاران او بر طبق اظہار نہادہ آید و چون این احوال مشرح مبسوط صدا گانہ مثل رسالہ مستقل خواہد بود بنا بر علیہ ترا بنام تذکرہ اللہی موسوم گردانید و الحمد للہ علی ذلک

بہین کنور مقائق جواہر غیبی — کہ پر جواہر غیب ست چون مہین نامش
درون خاتم طبع آمد و بخاطر رفت — بہین جواہر غیبی سنین اتمامش

تقریظ بتاریخ ۲۰ از شہر شوال ۱۲۶۰ عصدۂ سخندانی سید محمد مرتضی یزدانی رئیس شہر میرٹھ

بشنو ای کہ در ین زمانہ تنگ — از کشتیبان بحر عرفان
یکتای جہان سہ بہ ماہی — واندر طوفان فتنہ نوحے
شبدار کنوز آنجنانی — دستور سخن سرائے عرفان
صد رمخملگہ حقیقت — خرقانی خرقہ پایہ کردہ
یک حلقہ سعید در سوادش — منصور برامد و منظفر
از خانہ بنہ برون نیروہ — ہم خواجہ مقیم و ہم مسافر
رہ سوئے علا چو مہ بردہ — گنجینہ دل و زبان کلیدش
صد کیسہ جواہر نہفتہ — قالب بفضائے اکبر آباد
از تنگنہ جلال اکبر — ہفتاد و دو سال صرف کردہ
من بعد رسید از سر و پیش — بنشاند بہ پیر خلیفۂ خویش
اصغر علی آن ولی عمدش — الا ملک کریم گوید
کس را کہ جمال ہے نمودہ — پیراست بعالم جوانے
ہمتاش ندیدہ چشم افلاک — فیض گل او چمن چمن باد
یارب این شمع بزم او مناد — از عالم کونمون بالغیب

آمد در رغرفہ اچنگ — فالتنور وخاست طوفان
اللہی خاصۂ الہی — اندر جسد زمانہ روحے
آگاہ رموز آسمانی — وخشور جہان کشای عرفان
بدر منزلگہ طریقت — تا حسن خرش نظارہ کردہ
یک دستہ جنید و خویش — در معرکہ جہاد اکبر
واندر ملکوت نزاغ رو — چون سیماغ نگاہ ناظر
گوئی سبق از سپہر بردہ — صد فیض جہان ہی رسیدش
از نوک زبان خامہ ہفتہ — قلبش ز ضیای اکبر آباد
شد بردہ ز واجلال اکبر — باجملہ ازین ہفت پردہ
آوازہ ارجمی بگوشش — دور و ز رجات خود ندیدش
ہم یوسف و ہم مسیح مہدش — یوسف پی و مدیش ہویدا
یا کف ببریدہ یا بسم سود — از دانش و علم آسمانے
در حلم و حیا وجود اخلاق — این جلوہ بہار انجمن باد
خورشید منازل جہان باد — من نیز شوق او در حبیب

رجوع بمطلب

در گنج دل کہ بغل داشت — گوہر ز محیط غیب دارد
از کنز خفی سائر الغیب — در کیسۂ او جواہر الغیب

از دُر که درست کرده دُرّ — در تار نظر کشیده گوهر — این نسخه زبور معرفت خوان — در مثنوی معرفت دان
قانونچه ساز نامهٔ لاهوت — آئینهٔ رازهای لاهوت — از پرده که وحدت از غنونی — در پرده به پرده رهنمونی
بنمود جواهر مکرم — علامه ابوالحسن معظم — آستاد افادهٔ معارف — صهبائی بادهٔ معارف
آرمی ابوالحسن بگیهان — آسان شده مشکلات عرفان — شد چاپ خود و نش ضرور — در کارگه نولکشوری
از نامهٔ هر فنی که نشوست — در کشور طبع نامه امروز — شد کارنو لکشور فیروز
تا بذل جواهر نهان کرد — اکلیل سعادتش توان کرد — نوبت بوصال حق رسیدش — حق داده مراد هر مریدش
اینک دم عیدا و در بن شهر — بردند زهمتش بسی بهر — هم صفوت و هم صفا مجسم
نخلش که محمد خلیل ست — کامروز بعهدهٔ جلیل ست — اول منشی محمد اعظم — در معرفت احمدیش را
آن عبد علی مهر سیما — در پایهٔ نگر بلندیش را — خود گرچه نبود باب این کار — یزدانی نا ستوده کردآر
مهرش از آنار یاد و گشته — اندوه جهان علاوه گشته — باری از بهر خاطرش را — آرمی از بهر خاطرش را
این نالهٔ چند پرکشیدم — در دانهٔ نظم در کشیدم — خیزم چون گرد رگذارے — دنبال سمند هر سوارے
تا گوشه هش گرنیم — یرگ از گل دانش نکنیم — در بحر فیض حق مد آمد — در مثنوی بسر مد آمد ۱۳
تاریخ چو گردنیست نوبت — کاین بکان جواهر غیوبست — یارب از بنده دوده اے — بپذیر بحق مرد راهے

قطعه تاریخ از منشی محمد خلیل صاحب

منشد مرتب جواهر غیبی — گوهر از محیط لاریبست — مهر تاریخ طبع هاتف گفت — سال گنج جواهر غیبست ۱۳۰۱

قطعه تاریخ از سید عبد العلی جعفری قادری چشتی اکبر آبادی مرید حضرت اللهی قدس الله سره العزیز

می عدت برای عارفانست — رمز این جواهر غیبی بردم — خوشا عبد العلی تاریخ طبعش — سروش غیب گفته ساغر جم ۱۳۰۱

قطعه تاریخ من تاریخ طبع مولوی محمد رعایت الحق صاحب رئیس سهارنپور

از همت حضرت اللهی — واز حسن ضمیر خواجه حسن — گوهر عرفان داد مهمان را گنج کتاب جواهر غیبی
غوطه زدم در بحر تفکر از پے سال طبع جمیلش — گفت سروش غیب بگوئم لب لباب جواهر غیبی ۱۳۰۱

قطعه تاریخ از تاریخ طبع شیخ احمد حسن صاحب زاهدی المتخلص قیصری وعاظ

بیا ای سالک راه طریقت — بستان جهان لطف و کرم کن
به پهلو یم نشین در کوی جلوت — دمی نظارهٔ باغ ارم کن
ببین از دیدهٔ دل جلوهٔ حق — نظر بر حالت دیروحرم کن

درایدو رنظر تا چیست اسرار		پس انگہ گردن تسلیم خم کن	
منزہ و مبرا ہست دانش		بہر دم سورۂ اخلاص دم کن	
شریعت در حقیقت معرفت ہست		بجو راہ طریقت بحث کم کن	
بخوان قرآن و ہم فرقان ناطق		چہ فرمودست و روشن و مبہم کن	
بخور جامے ز آب حوض کوثر		نظر ہرگز نہ سوے جام جم کن	
بے تشنہ لبان جوہر غیبے اللہی — رقم کن		جواہر غیبے اللہی	

قطعات تاریخ از نتائج طبع محمد اشارت علی خان صاحب کمبوہ تخلص صدق رئیس ہریانہ

زہی شان جواہر غیبے		نور جان جواہر غیبے	
بے سر و او صدق تاریخش		گفت کان جواہر غیبے	

۱۳۰۴

ولہ

زہی این نسخہ اسرار غیبی		بہر حرفش ہویدا معنے دین	
ز اجمالش گل صد برگ غنچہ		ز تفصیلش شگوفہ باغ رنگین	
ز تحریرش قلم بر خویش نازید		گرفتہ طبع ز و صد زیب و تزئین	
بہر جائے کہ او حمد خدا کرد		بے تحسین زبان بکشاد و تحسین	
اگر آمد ثنائے ایزد پاک		بر و صل علے بر خواند یٰسین	
بصد اصرار چون عبد العلی گفت		بے تاریخ او ای صدق گلچین	
ندایم از لب اللہے آمد		بگو — در کوزہ بحر معرفت این	

۱۳۰۴

ولہ

نشست اللہی روزی دیدہ بر ہم		رسید آنجا کہ رہش نادیدہ دست	
نمیدانم چہ در گوشش دمیدہ		کز و واقف نہ این گفت و شنیدست	
بہ است آمد کہ گنج از گنج اسرار		کہ این نسخہ برائے او کلیدست	
قلم از بہر تحریرش گرفت		ہمین گوہر چہ در رشتہ کشیدست	
سہا بر عمر او تا گل فشان بود		گلی از گلشن او کس نچیدہ است	
کنون از طبع آن صورت گرفتہ		کہ مثلش در تصور کس ندیدہ است	
از و پس بو الحسن ترتیب او کرد		خدا اجرش دہد او را مریدست	

پے تاریخ او عبد العلی گفت	بمن ای صدق کان بس سعید است
سراز افکار بر کردہ بگفتم	زہے در پردہ قرآن مجید است

قطعہ تاریخ از نتائج طبع مولوی ابو محمد صادق علی صاحب مداح رئیس قصبہ لنڈھ ملحقہ ضلع میرٹھ تلمیذ حضرت غالب جنت مکان کہ چندی بمقام اکبر آباد در ۱۲۸۶ھ بخدمت فیضدرجت جناب حضرت باعظمت اللہی قدس سرہ العزیز بسر بردہ و از نہال باغ فیضش برخوردہ و دیدانچہ دید و شنید انچہ شنید

نسخہ از شاہ مولانا مظفر علی	رہنمائے جادہ پیمائے طریق معرفت
طبع گشت و طبع مداح از پئی تاریخ طبع	گفت - نیسا موج دریائے عمیق معرفت
۱۳۰۴	

ایضاً

فخر فقر شاہ مظفر بعلے کرد	توثیق شریعت مع تطبیق حقیقت
شد طبع از و نسخہ و مداح رقم زد	تاریخ کہ - انداز کہ تحقیق حقیقت
۱۳۰۴	

قطعہ تاریخ از نتائج طبع حافظ امداد حسین صاحب مخلص ظہور رئیس شہر میرٹھ

بارک اللہ جواہر عیبے	ہست خمخانہ شراب کمال
کیف او کیف محو استغراق	لذتش لذت وصول وصال
لفظ لفظش نجوم تابندہ	معنیش معنے ادائے جمال
ظہور اسرار و از سراپایش	جلوہ افشان فروغ مہر جلال
وصف پاک جناب اللہی	برترین از قیاس وہم و خیال
پے تاریخ طبع دوستش ظہور	داشت فکری بزنگ سحر حلال
ساغر پاک بے بہا گفتم	گلشن فیض و اہب آمد سال
۱۳۰۴	۱۳۰۴

ایضاً در نثر

جواہر آبدار سالکان طریقت	دریائے گرامت وحدت
۱۳۰۴	۱۳۰۴

قطعہ تاریخ از نتائج طبع حکیم محمد مقرب حسین خانصاحب غنی رئیس شہر میرٹھ

چو اللہ این نسخہ بے بدل	ز القائے غیبی علم ساخت
پے یاد تاریخ طبعش غنی	زہی سر غیبی - رقم ساخت
۱۳۰۴	

قطعہ تاریخ از حافظ ہدایت علی صاحب رئیس قصبہ کٹھور ضلع مرٹھہ

ہر دو ستر اولیا اللہ را بکمال	قطب عالم حضرت اللہی زی ہدیت	وہ چہ تصنیفی کہ از ہر نکتہ پیدا علم و فضل	جواہر غیبی تو نکتہ تند بمنصہ
	ہر تاریخش چو کردم فکر از راہ خرد	الہم غیبی بگفتا جام عشق معرفت	

قطعہ تاریخ از مولوی کفایت علی صاحب رئیس قصبہ کٹھور ضلع میرٹھ برادر خرد حافظ ہدایت علی صاحب

ہم درین دنیائے فرخندہ	طبع چون شد جواہر غیبی	ای کفایت برائی بخش	گو سمیط جواہر غیبی

قطع تاریخ از شیخ عزیز بخش صاحب عزیز پسر اکبر شیخ قادر بخش صاحب رئیس نعلکوری متعلقہ میرٹھ و تلمیذ محمد اشارت علی خانصاحب صدق رئیس شہر میرٹھ

طبع شد ای عزیز این نسخہ	گل شگفتہ در دو آگاہی	آمد آواز از سر اسرار	چہ بہار ریاض اللہی

قطعہ تاریخ از شیخ غلام غوث صاحب غوث پوری اوسط شیخ صاحب ممدوح و تلمیذ صدق صاحب موصوف

زہی این نسخہ کہ تمثال ست	کو سر کشف کان آگاہی	بگو ای غوث سر تاریخش	عجب اسرار خاص اللہی

قطعہ تاریخ از شیخ غلام احمد جیلانی صاحب جیلانی پسر خرد شیخ صاحب ممدوح و تلمیذ صدق صاحب موصوف

زہی این نسخہ در بستان	نکتہ نکتہ در و زمزمہ عجب	گفت جیلانی از سر انصاف	بہر تاریخ او عجب و غریب

تاریخ طبع زاد سید مومن حسین صاحب صفی متوطن امروہہ نائب محافظ دفتر کلکٹری آگرہ ماخذ تالیفات حاضر حضرت الہی

	کش نہاں شد این مرجع ابیات طبع	حق پژوہان فیض ہذا شیوع یافت	نعمت حق مرکبی کو نمود آہنگ طبع
	خوش نخوان مصراع سا ایطباب	حالیکمان جز گرگ گو بانگ طبع	

تاریخ طبع زاد محمد واکر علی صاحب متوطن شاہ پور ضلع فتح پور محافظ دفتر کلکٹری آگرہ

فہ اجائم برین فرخ کتاب	کہ مثالش دیدہ چشم اہل دین کم	در نایاب و یکتا مومنان را	برای صوفیان کیمیا اعظم
ولم میدہ ست فکر سال طبعش	کہ آواز ہمہ دست آمد بگوشم	بگو این مصرعہ تاریخ واکر	شعاع نیر اسرار عالم

تاریخ طبع زاد شیخ صادق علی صاحب صادق اکبر آبادی

این کتابست بس سلیم من	کار ما آمد و دم بخشش	کرد صادق چو فکر سال طبع	گفت ہاتف بن بخشش

تاریخ طبع زاد سید محمد حسن صاحب قمر متوطن واعی پور ضلع فرخ آباد ممن کلکٹری آگرہ

بنگر اندر چشم بان مصنوع دل	روشنست از معنی آرائی حق	سال طبع این صحیفہ گوئی	در و مروارید معدن عرفان حق

تاریخ طبع زاد مفتی فقیر محمد خانصاحب انور اکبر آبادی

چو بی ہمتا کتاب جواہر غیبی	کہ در و فیضہ اسرار غیبی پنہان بود	ز حسن فیض و افادت ہمائی	بی افادت پاکان دین قدم فرمود
تمت	خجستہ مرجع تاریخ طبع گفت انور	ز مخزن دل سالک حق امید مقصود	باتمام

ان هذه تذکرة فمن شاء اتخذ الی ربه سبیلا

حمد و سپاس مر خدای مقدس و تعالی را که این رساله مشتمل احوال خیریت اشتمال حضرت
باعظمت سید مظفر علی شاه اللهی قدس الله سره العزیز و اران طریقت خاندان او در پیشگاه

تذکرهٔ اللهی

تصنیف سوانح نگار حقایق احوال خدشناس رشحات جواهر غیبی محمد ابو الحسن فرید آبادی دهلوی
بامنامات و کلام منجر نظام حضرت بارکت دیاران طریقت او که جامع محمدونت مناقب و مفاخر است

ناوگرامشهور رود کار خانه نوریت مطابقت
در مطبع می می نزدیک رمشی للشوزنباع یا

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد حمد و ثنای جناب الٰہی جل شانہ و نعت حضرت رسالت پناہی عظم برہانہ میگذارد بندہ ابوالحسن بن محمد حسن غفر اللہ لہما کہ این اوراق چند مشتمل ست بر احوال کرامت اشتمال حضرت مرشدی و مولای سید مظفر علی شاہ اللہی قدس سرہ العزیز و یاران طریق او و کلام برکات التیام او و مریدان او تا خوانندگان کتاب بمطالعہ جواہر غیبی و اطلاع بران دست دہد و طالبان ارشد بفرامید و تبرکا بالاسم الاعظم سید السند و انت تمکن کہ ایام حاضر سیار و ملاقیت آشنای معرفت و حقیقت عاشق اللہ حضرت سید مظفر علی شاہ قدس اللہ سرہ العزیز مولود مسعودش بتاریخ بست و یکم جمادی اول سنہ یکہزار و صد و بیست و ہفت ہجری در دار الخلافت اکبرآباد حویلی خواجہ نور بخش عالم ظہور گردید و نسب نامہ آبای حضرت باعظمش این ست حضرت سید مظفر علی شاہ و ہو ولد سید منور علی شاہ و ہو ولد سید امجد علی شاہ و ہو ولد مولوی سید احمد اللہ الجعفری و ہو ولد مولوی سید الہام اللہ الحسنی الجعفری و ہو ولد سید خلیل اللہ و ہو ولد مولوی سید فتح محمد و ہو ولد سید ابراہیم قلب المدنی و ہو ولد مولوی سید حسن المدنی و ہو ولد سید حسن الطالقانی و ہو ولد مولوی سید عبد اللہ المکی و ہو ولد مولوی سید معصوم التیانی و ہو ولد سید حسن المدنی و ہو ولد مولوی سید عبد اللہ النجفی و ہو ولد مولوی سید حسن المدنی و ہو ولد مولانا سید جعفر المکی و ہو ولد مولانا سید مرتضی الیمنی و ہو ولد سید مصطفی الحمید المکی و ہو ولد سید عبد القادر المکی و ہو ولد سید عبد الکریم المکی و ہو ولد سید عبد الرحیم المدنی الطائفی و ہو ولد سید مسعود الیمنی و ہو ولد سید محمود الیمنی و ہو ولد سید احمد المدنی و ہو ولد سید عبد الرزاق المشہور بضیاء و ہو ولد سید عبد اللہ العراقی و ہو ولد سید محمد النجفی و ہو ولد سید حسین الاسفلانی و ہو ولد سید قاسم الاکبر الکبلائی و ہو ولد سید عبد الرحیم الیمنی و ہو ولد سید مسعود اسعد الطالقانی و ہو ولد سید احمد سعد اللہ الطائفی و ہو ولد سید مسعود الکربلائی و ہو ولد سید عبد الکلیم الہمدانی و ہو ولد سید ضیاء الہمدانی و ہو وزیر سید جعفر الکیلانی و ہو ولد سید یوسف الطالب النجفی و ہو ولد سید حمزہ النجفی و ہو ولد سید عبد المکمل الکربلائی و ہو ولد سید یحیی المکی و ہو ولد سید علی المدنی و ہو ولد سید محمد اسد اللہ المکی و ہو ولد سید محمد یوسف المکی و ہو ولد سید یعقوب المکی و ہو ولد سید اسحاق المدنی و ہو ولد سید امام جعفر الصادق المدنی و ہو ولد سید امام باقر و ہو ولد سید امام زین العابدین و ہو ولد سید الشہداء امام حسین و ہو ولد حضرت امیر المؤمنین اسد اللہ الغالب علی مرتضی کرم اللہ وجہہ و ہو ابن عم النبی صلی اللہ تعالے علیہ وعلی آلہ و اصحابہ اجمعین

جدامجد حضرت صادق کامل عالم عامل مولانا سید امجد علی شاہ رحمۃ اللہ علیہ شیخ وقت خود بودہ آمدہ در علم ظاہر و باطن مشہور و معروف سلسلہ قادریہ داشتند و بسی از مردم شہر و دیار را نسبت ارادت و عقیدت بالا و شان درست بود گویند کہ از حضرت متقی عالم عمدہ الاولیا و غوث اعظم سید عبداللہ بغدادی قدس اللہ سرہ خرقہ تبرک یافت باجملہ فضائل علمی شعر گفتندی دیوان فارسی و اردو از ایشان یادگار است در سنہ یکہزار و صد و سی و دو متوجہ عالم بقا شدند و در صحن مدرسہ عادل مشہور آسودہ تاریخ کندہ بالین مزار اینست ؎

عارف کامل دل این ولی قطب دین	عالم علم نبی کاشف راز علی
چونکہ بجنت رسید جملہ ملائک بگفت	واقف راز خدا سید امجد علی

۱۱۳۲ھ

و والد ماجد حضرت سید منور علی شاہ را تولیت تمام بحضرت باعظمت متصرف فی الکونین جناب غوث الثقلین قدس اللہ سرہ العزیز بود یک سلک خاص روضہ مقدسہ ایشان از دست جناب سید عبداللہ بغدادی یافتہ بودند کہ ثانی این سلک ریاست گوالیار است و بیرکت آن قبول ہمہ عمر با جذب گذرانید در شہر اکبر آباد خانقاہ مسمی بہ کثرہ عارتی بنام متصرف فی الکونین حضرت غوث الثقلین قدس اللہ سرہ بنا کردہ و ہر سال تاریخ یازدہم شہر ربیع الثانی مجلس بزرگ ترتیب می یابد و وجہ آن از محاصل موضع بودلاست کہ از سرکار سندیہ بطور معافی دوام پیشکش سیدنا گردیدہ تا حال بحال و برقرار است حضرت بدولت سلسلۂ آبائی دلشدند و محتشمانہ زیست میکردند در سنہ یکہزار و صد و سی و پنج ہجری رو بہ نقاب بطون نہفت تاریخ وصالش ؎

سید عالی نسب شاہ منور علے	نور نبی و علی قدوۂ اہل یقین
چونکہ ز باغ جہان رفت خزان سندہار	بلبل قدسی بگفت سرو بہشت برین

۱۱۳۵ھ

در نہ سالگی این ابر نیسان از سر آن گوہر شاہوار رخت گذشت و ماند در یتیم و ترقی نور و بہاد نشیدن گرفت اندک مدتی در اکبر آباد بکسب علوم گذرانید در سیزدہ سالگی سید فضل علی برادر حکیم سید اسد علی کہ جد مادری حضرت ایشان بودہ اند در جماعت مقربان دولت راہ یافتہ بہ اختصاص داشتند حضرت را در شکر گوالیار زیر ظل عاطفت خود آوردہ تعلیم و تربیت نامنودند و بادختر خود پسندیدند حضرت باعظمت ہشت سال در انجا کسب علم حقائق و تصوف فرمودند کہ ناگہان حضرت مقدرات محمل حیات بسوی منزل آخرت راندند ہمین کہ سلسلۂ تعلق انقطاع یافت حضرت الٰہی را دل از انجا برگرفت ہر چند بزرگان آن دیار التجا آوردند کہ چندی دیگر این خطہ را برکات قیام ارزانی دارند بشرف قبول نرسید و از انجا ترک تعلقات نمودہ دوست از ہمہ افتادند تنہا پیادہ پا برخاستند و در باطن پاک دریای شوق موج میزد کہ ہم امروز وصول بحق میسر شود و دران زمان نہایت بحدی کشیدہ بود کہ ہر شب ہفتہ ہزار ضرب میزدند و استغراق تمام داشتند و کیفیت ابتایی متعدی بود کہ چون

تبسم بر لب حضرت الٰہی می آمد حضار مجلس همه خنده می آمدند و چون گریه در چشم روی می آورد همگنان اشک خود میگریستند درین عالم ستی آنها نه قدم برگرفتند و رو بجانب اجمیر شریف نهادند شامگاهان بمقامی که نزول دولت میفرمودند اهل آن دیه و قریه جمع می آمدند و گرد راه و غبار سفر از دست و پای مبارک حضرت الٰہی بتحفی آب آورده می شستند و ماحضر ترتیب داده پیش می آوردند حضرت ایشان نیز التفات لبدرقه میفرمودند و در ترویج و لهای شان پای کم نمی آوردند آنجا که پیش ازین گاهی اتفاق سفر نیفتاده بود و از راه و منزل اجنبیت محض بود اتفاقاً جانب قاوگنج گذر افتاد که مسکن حضرت ریتا شاه و مجذوب بود و این سلطان وقت ثانی شیخ بوعلی قلندر معروف بود و عادتی داشت که هر بامداد بر خاستی و در بیابانها مرور کردی سه کروه آمدی و چون گاه برداشت شدی هر کسی را که دیدی امر فرمودی و تصرف حضرت او آنچنان بود که اگر او هیچ نمیدانست صاحب لواء علم می بود از سر بابای آن تن ندرندیدی و پشتاره بسر همراه شدی گویند که یک روزی در بیابان طغیان نمود و کلبه حضرتش در بود چشم در گرفت و بحالت جذب عصا بر سر آب زدن گرفت و دریای گنگ از بالا نشیب میرفت تا آنکه بجای خود مراجعت یافت و حضرت نشیمن خود بر لب آب ساخت دیگر آب دریا ازان مقام تجاوز نکرد فی الجمله حضرت الٰہی بر سر کلبه جهان چان قدم زدند خدمتیان حضرت که در انجا حاضر بودند گفتند که تا کی توقف فرمائید مقاصد که در دل باشد همه برآید حضرت الٰہی را که طلب غیر حق پیش نهاد خاطر عاطر نبود گفتند این مردم گران آمد هماز زمان خدمت ریتا شاه باد و تن دیگر از مسافران بازجس و عمار بر سر فرا رسیدند حضرت الٰہی سنت سلام تقدیم رسانیدند خدمت آن شاه بی تخت و کلاه جواب داد که ٹھہر و میان یعنی خواجه تو توقف کنید حضرت الٰہی مکث فرمودند چون آن بر واشت را نوبت فرو داشت رسید خدمت ریتا شاه یک سلطان وقت می نمودند و این دو تن همراهی مزدوران نبظر می آمدند و همچنان راه خود تا گرفتند ازان بعد خدمت باکرات حیا رفتند و غسل کرده باز آمدند و بجای خود نشستند و قلیان کشیدن آغاز نهادند درین حالت خدمت ریتا شاه نظری بر حضرت الٰہی انداختند که حضرت با عظمت گم شدند ازان بعد نظر دیگر گماشتند چنانکه حضرت الٰہی از سر تا پا از خود رفتند و این عزیمت در دل راه یافت که همین جا رخت اقامت باید انداخت و درین اثنا شتر ایشان پیش خدمت ریتا شاه آوردند آنوقت حضرت الٰہی انجا خاطر گذشت که اگر خدمت ایشان شتر اسپ بمن دهند و از شتر ابا کنم این حضرت مجذوب مرا تیغ دهن برانداز ند من نیت اجمیر شریف دارم چگونه بود بمجرد این تصور بران خاطر خدمت ریتا شاه دست برده اشتند و گفتند که همین ست راسته اجمیر شریف پس پنج تا دانه انبه بهر دو دست گرفتند و برسم تعظیم نیم خم بر خاسته حضرت الٰہی را دادند و اعاده فرمودند که همین ست راسته اجمیر شریف حضرت الٰہی شرط ادب بجا آوردند و آن دانه های انبه را از غایت نیازمندی بهر دو دست گرفته

که خدمت ریتا شاه اشارت بدان کرده بودند راه اجمیر شریف گرفتند و مرآنها را این سفر وسیلهٔ الطف عظیم و مقامی که حضرت اللهی فروکش می شدند مردم آبادی گرد آمدندی تواضع و نیازمندی نموده همه یکزبان تمنای دیدار بندگان حضور شانزاده میشدند یا خواجهٔ بزرگ چنان می نماید که حضرت شما از دولتخانه بیدماغ شده تن بسفر در داده اید و چگونه است که بدینسان جریده و دل برغربت نهاده اید باری ازین واقعه اندکی شرح باید داد که این هیئت کذائی دیده دل ما مردم بدرد می آید ما نا که این دو مصرع را داد معنی میدادند اگر تمنای ترا آخر چه مناست * وگرنه ترا منزل کدامست * آنچه از سامان و ساز و برگ سفر بایست بود مهیا کنیم تا این کربت غربت آسان شود حضرت اللهی نخواستند ازین سر لب نمی آوردند که ما را هیچ نباید اجمیر شریف منزل مقصود است الغرض حضرت اللهی هر منزلے و هر مقامی همین نسق مطے میفرمودند هر کجا که شب آمدی همانجا آسودندے چون بامداد شدی طریق خود سپردندی تا آنکه بعد از قطع بوادی و مراحل باجمیر شریف فائز شدند تشنه کامی لب ذات رسید * کام جان آنچه بود آنجا دید * بالجمله حضرت اللهی خود را بآستان دولتخواه خواجگان شهنشاه دوجهان حضرت خواجه معین الدین چشتی غریب نواز انداخته شرف استلام عتبه علیه دریافتند و حضرت شاهنشاهی آنقدر از نعمتهای باطنی و مواهب لدنی که حوصله دیگر آنرا برنتابد بحضرت اللهی ارزانی داشتند حضرت باعظمت اللهی همین که خلعت قبول در بر و کلاه دولت بر سر کردند یکشبی در آن درگاه عالی حاضر مانده بصباح آن مراجعت باکبر آباد فرمودند استغراق تمام در وجود باجود حضرت اللهی راه یافته بیخبر از ملک هستی میگذاشتند چندے بر این حالت برآمده بودند که حکم امدی الرد تهین و بجانب پایس بریلی نهادند و بروستور مبارک سلطان وقت و توحید شهنشاه حقیقت و تقلید حضور پرنور شاه نظام الدین حسین دام ظلال کماله علی رؤس الطالبین خلف الصدق و سجاده نشین قطب عالم مدار اعظم اعلی حضرت شاه نیاز احمد قدس الله سره العزیز بیعت کردند که ملک هندوستان و ما حویش از صیت کمالات و آوازهٔ کرامات حضرت ایشان مملوست و خاندان قادریه و چشتیه نظامیه از شمع ذوات ایشان روشن و مرتق حاضر خانقاه ملائک اشتباه بوده باذکار و اشغال چنانکه تلقین یافته بودند اشتغال داشته از آنجا که استعداد و لیاقت حضرت اللهی بر کمال بود و در اندک فرصتی جمیع مراتب سلوک را طی نموده بدرجهٔ کمال و تکمیل فائز شدند و خرقهٔ خلافت و اجازت بسلسلهٔ خاندان قادریه و چشتیه نظامیه از حضرت باهدایت یافته بعزم تمکن باکبر آباد فرمودند و تا مدت سی سال همانجا در عالم تجرید قیام و رزیده ابواب هدایت و ارشاد بر روے طالبان حق مفتوح ساختند روز و شب تعلیم و تلقین هر یکے را بقدر استعدادش میکردند در آنزمان گروندگرده مردم چه از میان شهر و چه از حوالی و اطراف شهر گرد آمده دست ببیعت سپاردندی و از جرگهٔ

معرفت بہرہ وافی برسید اُستند حضرت ایشان را معتاد بود کہ بعد ادای صلوٰۃ مغرب در مجلس خانہ کہ بکبرہ
کلان معروف بود تا ساعت یازدہ دوازدہ می نشستند و آن مکانی مربع وسیع و نفیس ست صفہا و توشکہ
کہ پہن دہ صبح در برابر پیش پہید می توانست شد ہر طرف فانوسہای سپید روشن و از کثرت روشنی شب روز
می نمود و یک جانب فتیلہ اگر مثل عود می سوخت و نصف دو دوش دماغ جانہا را معطر می ساخت و راحتی
بجان اہل مجلس میرسانید فرش سپید بود سی و دو سوم سر ماقالین ہای پشمین بر آن افزودہ ایجا نا اگر مردے
اجنبی حاضر آمدی و فرش سفید از پای او داغدار شدے علی الحال خادم و ملازم باکش میکردند یا بلہ
ارباب ارادت و اصحاب سعادت ہر روز بعد از نماز شام حاضر آمدندے و ہمگنان پہلوے یکدیگر دوزانو
نشستندی در مجلس خانہ حضرت الٰہی قبلہ رو جلوس میفرمودند و مردم در صف ہا چہین و بسیار و چندے
در محاذ صف پائین جای گرفتندی و ران بارگاہ از مولی و خدم و آقا و نوکر ہر کہ داخل شدی ہر کجا کہ
جاے خالی یافتی بنشستے و ہرگز را اجازت نشستن بود نہ آنکہ مولی و آقا بنشیند و خادم و نوکر بپایستادہ باشد
این ادب در و نیشانہ پیوستہ مرعی بود چون مجلس بدین صفت مرتب می شد عجب نوری و برکتی نمودار
می گشت کہ ہر گز دل بر خاستن رائی بود آنگاہ حقائق و معارف و مسائل فقر و سلوک و تذکرہ بزرگان سلف
از زبان فیض ترجمان باعذوبت و لطافت تمام مثل دُر و گوہر میریختند و تشنہ لبان طلب از زلال
بیان شافی حضرت الٰہی تسکین حاصل می شد و گاہ بودے کہ از تاثیر تقریر صاحب استعداد ان حاضر وقت
شدہ ہر یکے بمقام و حال خود آمدندی و بعضے را کیفیت مثل سماع روی دادی عجب مجلسی بود و تشنگر نہ
صحبتی کہ دران جز و زمان کمتر از ین نوع نشان میدادند و چہی کہ طالب حق بودند انہا را اجازت
ارزانی داشتہ اند کہ در خانقاہ بیک طرفے دور از نظر مردم نشستہ بذکر حق مشغول می بودہ اند و ساعت
دران معروف می ماندند چون برمی خاستند صورت حال شان دیدنی بود تر تر اہ چشم نیم باز و دل بیدار
تو کوئی ہم ایدون از خلوت یار با حسرت ہمکنار بیرون خرامیدہ اند چیزی میجوئند و چیزی دیگر از زبان
می رانند یاد دارم کہ شبی این جماعہ بر کنار بالاخانہ کہ موسم تابستان بود مشغول بودند و ماہتاب بتمامی
نور بر سر شان نثار میکرد ناگہان یکی را از انیمان آہی بر کشید رسید و یکبارگی خویش از نہاد تن برامد
معاً از ہمگنان نعرہ ہائے بیجوانست بلند شد چنانکہ اہل خانقاہ و سکنہ محلات را دل از دست رفت
حضرت الٰہی قدس سرہ کس فرستاد تا دریابد کہ معاملہ چیست چون تفحص رفت سودیا کشت کہ میمونے
از کنار بام گذشت و تن اولین را گذراندہ بیش داد چون این ماجرا بسمع حضرت ایشان رسید فرمودند
کہ لاحول ولا قوۃ الا باللہ آنوقت راقم این حروف شریک آن جماعہ بود۔ صباح سیام کہ بعد فطار

مشغولی میسر می شد یکسال موسم تابستان افتاد مقرر شد که بعد نماز پیشین حضرت ایشان بعض خشم نبد کرده نشست میفرمودند و تنی چند از مخصوصان بارگاه حاضر آمده اشتغال بذکری می نمودند چون وقت نماز دیگر می شد اداسی صلوۃ کرده رخصت می گشتند یکروز که راقم الحروف هم شریک جلسه بود صدای افتادن خاست همه را افاقت دست داد دیدیم که مجیبی حافظ عبد الصمد مرحوم ازان حلقه افتاده اند شاید که از شاغل هم پهلوستی رسیده باشد اما آنقدر استغراق خدمت حافظ ما را دریافته بود که با وصف سقوط شعورے میسر نیامد و همچنان افتاده ماندند یکی خواست که ازان حالت بیرون آرد حضرت ایشان منع فرمودند بعد ازدیر خدمت حافظ ازان غیبت بخود آمدند و باز سلسلهٔ اشتغال همچنان جاری ماند و جلسه بوقت معهود برخاست - یاد دارم در یک زمان معدودی از یاران خاص مشورت کردند و قرار دادند که یکشنبه در میان تعطیل بیائید تا شب یکشنبه که روز تعطیل ست بشغولی سحر کنیم چه رضا دادند چنانکه همران قرار داد و هر شب را زنده میداشتند و حضرت ایشان نیز بذات خاص شریک این جلسه می شده اند راقم این حروف نیز از اهل آن حلقه بود عرض دارد که ببرکت حضرت ایشان شب معهود در خشم ما کار سرمه می نمود و نماز بامداد گذارده بیک بیک بخانه خود بار رخصت می شدیم روزی حضرت اللهی را بسمع رسید که یکی از شب زنده داران کشف این همه و شب برخاطر نازک گران آمد و دیگر این سعادت میسر نشد ازین ماجرا قلقی که بیاران تبینه رسید عظیم بود و تلقین را وقتی معین نبود هر جا و هر گاه که خوش آمد فرمودند و گاه گاه مصلحتی بوده باشد که متواتر تعلیم را التزام می نمودند بعضے از یاران اعلی را اجازت میداده اند که طالبان مبتدی را تلقین کنند هر چند که تلقین یکی از دیگرے مخفی بود چه در خلوت و تنهائی معمول میداشته اند فاما هر قدر که ازان بوجه صحبت و قربت آگهی دست داد مستبصر گردید که هر طالبی را تلقین جداگانه بود و یک شغلی را طریق تعلیم دیگر چنان می نمود که مردم را استعداد مختلف و قابلیت باطن شان بانواع متعدد بود لاجرم افکار و اشغال نیز بمناسبت طبائع میفرمودند درین زمان که سال هجری بهزار و سه صد و چار رسیده و بحکم خبر صحیح خیر القرون قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم الی آخره مردم خدا طلبی را ترک داده مدارس و خانقاه را از تدریس و تعلیم خالی افتاده اینهمه شغولی و تعلیم و تلقین از عجائب و غرائب بنظر می آمد و حضرت الهی را که شغف تمام درین کار بود یک آیتی از آیات رحمانی تصور توان نمود بنا بر آن کمتر از یاران بیگانگان بوده باشند که این دولت گرفته بشرف تعلیم و دولت تلقین نارسیده - مخصوص همین بارگاه و مقصود همین خانقاه توان گفتن که پیوند ارادت متصل بر شجرهٔ سلوک و طلب بود و محفل اسم درسم ازین ست که اهل این خانقاه عالی صاحب احوال و مالک مراتب و مقام بوده اند چنانکه گفته اینمعنی از داده مجالس سماع و واقعات و معاملات برای العین مشاهده میرفت بعضی ازین مژدگان را عنایت

استیلا داشت که در مجلس حاضر اند و بیخبر تا اگر نامش گرفتند ی و خطاب باو کردند ی قرع سماع او را مقرر شد ی
و ازان حالت برآمد ی یکی را کیفیت دگر فتی و دیگر ی بخود آمده متوجه تکلم گشتی و جواب سخن دادی این جمله
منحصر بر خواص تعین بود ان شاء الله تعالی بعد ازین تذکره هر یکے ازین طبقه بجای خود آید - از زبان یاران
سابق و ملازمان حاضر بالاتفاق مسموع شد که در عنفوان عهد که عین وقت شباب این صحبت بود حضرت
ایشان را بسماع رغبت تمام بود تا بحدیکه آلات نغمه را نوبت بغلاف نمی رسید و سماع وقتی معین نداشت
سبب ظاهر آنکه ذوق بدرجهٔ کمال و در طبیعت حضرت ایشان مضمر بود و لطافت و نفاست بران مزید
تا نا که شغف تمام بان داشتند و هیچ تقریب نبود که مجلس از سماع خالی بودی تا آنکه مدت ده سال اندی کم و
خدمت حضرت ایشان را قم این حروف را گذشت الا حق گواه ست و کفی بالله شهیدا که در هیچ مجلس
سماع ندیده ام که حضرت ایشان در عالم وجد قیام بر پا فرموده باشند و نه از هیچ کسی شنوده ام نهایت آن بود
که در حالت غلبه ذوق نعره الله اکبر بخود از زبان بلند می شد یا در وجود اقدس جنبشی سهل بر اعتدال پیدا کرد
و اگر ذوق استیلا یافت گاهی یک دست مبارک و گاهی هر دو دست بجنبش می آمد و هر که در آنچنین مجلس
وقت حاضر بود نیکو داند که چقدر تاثیرش بار باب مجلس می افتاد حق اینکه هیچ از علم و خاص نبودے
که او را ذوق نگرفتی آنگاه مجلس گرم می بود و از اصحاب سلوک هر کی بر اخلاق کافی نصیب می شد عوض بات
کسانے که در مجالس سماع حضرت ایشان حاضر بوده و عیش صافی و بهره وافی ازان یافته باشند بخدای یکتا که
جان من در قبضه قدرت اوست انچه در تعلیم و تلقین و سماع و احوال و ران بارگاه عالیجاه بود همه اسس صحیح
و صادق یافتم و هیچ چیزی ازان دست نداده و هم و گمان نبود - یکی از مریدان جوان همراه سماع تصورات
از قبیل وساوس بر امون خاطر میگشت او را حضرت ایشان تبرک سماع امر فرمودند ازان باره دیگر مجلس سماع
باز یافت - و یک ماه دو مجلس معمول بود - یکی بتاریخ هفدهم و آن بتقریب فاتحهٔ جناب سلطان المشائخ
محبوب الٰهی حضرت سید نظام الدین دهلوی قدس الله سره العزیز و دوم غره بماه بتقریب فاتحهٔ جمع مرشدان
عظام خاندان قادریه چشتیه در مجلس هفتم سفره بر الحوان نعمت بودی و در فاتحهٔ غره نان و گوشت
با مال نخود بچه شندی خواص و عوام درین تقریب جامع آمدندی و عجب تر آنکه مسلمان و مترفان شهر آگره در
فاتحه مانا نه بتمنای آن طعام در دینخانه هجوم می آوردند و منصب داران عدالت صدر ازین فندق خوردند
چون اخلاق حضرت ایشان را بسط تمام بود یکی از ایشان یاد دارم که التماس نسخه ترکیب چا نمود بزبان مبارک
رفت که نسخه اش عسر ندارد و لیکن این لذت خاص که در چا و خانقاه می یابند سبب آنست که فاکران خاکسار
باوضو و طهارت تمام آنرا ترتیب می دهند - وقتی بود که راقم این حروف بمجلس راجه سندی نزدیک مدرسه شاهی

کہ مرا بدان تعلق بود سکونت داشتم واز خانقاہ شریف فی الجملہ مسافتی داشت اندکی از وقت معہود دیر رسیدم ہمین کہ پیش نظر کیمیا اثر شدم بسفرہ طعام چیدہ بود این ناچیز را دیدہ مذمومہ مبطلۂ تسبیح دیدہ از راہ دور آمدہ ذوق آنوقت دکام جان دارم والسیدکہ تا دم واپسین از دل نخواہد رفت۔ ومجلس مفتدیم جناب سلطان المشائخ قدس سرہ باہتمام بلیغ بودی از نہایت صفائی مکان وکثرت فانوس وچراغان بارش نور دیدہ می نمود اہل مجلس آراستہ ہمہ باطہارت دوزانو نشستہ وقوالان غزلہای نیکو می سرودند بعد ازان کہ دور چای مجلسیان را چہ از عوام وچہ خواص سیراب میکرد عجب راحتی وشگفتی دران مجلس بود کہ بدلہای حاضرین میرسید آن عیش صافی واں حظ ونحواہ کہ طالبان خدا آگاہ وسالکان مسافر را نصیب می شدی می توان گفت کہ غیر از جنت الفردوس میسر نشود۔ وقتی کہ گویندگان غزلیات قدما مملوء معنامین توحید وعشق گفتندی ودلہا را انجیش آوردندی نسبت حضرت باعظمت جملہ اصحاب مجلس را محیط گشتی وہرکسی بقدر استعداد خود بہرہ ازان گرفتی۔ آنچہ از آثار واخبار صاحب سیر الاولیا ودیگر حضرات در ملفوظات نسبت مجالس سماع بعہد دولت جناب سلطان المشائخ محبوب الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز نوشتہ اند ہمہ ای العین در مجلس حضرت ایشان مشاہدہ می رفتند تو گوئی تفسیر ان قضیہ وقرین زمان شبیہ آن صحبت بید قدرت کشیدہ اند لیکہ حضرت ایشان را التفات بیحد جانب یاران غریب بود کہ بازار آن اقارب نسبی طرف مقابل نبودہ اند در موسم تابستان وہم فصل باران گاہ بودی کہ بتاج حوضہ لب دریای جمن یا اعتماد الدولہ وگاہی باغ سکندرہ یا صافی بودلہ تفریحاً با اصحاب طریق توجہ میفرمودند وگاہی بزیارت حضرت سید ابو العلا قدس سرہ یا شیخ علاء الدین مجذوب بمرگا میرفتند ودر انجاہای پرنزہت وبرکت مشغولیہا داشتندی وخوانندگان ویاران خوش الحان طرح مجلس سماع افگندی کمتر اتفاق بودی کہ مجلس از وجد وحظ خالی رفتی یاد دارم کہ وقتی سید امیر علی شاہ مرحوم برادر علائی حضرت ایشان التماس دعوت وسماع بمقام سکندرہ کہ مقبرہ محمد جلال الدین اکبر شاہ دوکروہی از اکبرآباد ست نمودند چون حضرت ایشان قبول فرمودند خود با جمیع بایستہ سکندرہ رفتند از ہر جنس سامان فراہم کردہ صباح آنجا آغاز نہضت شد ودر خانقاہ یاران بہ تہیہ روانگی جمع آمدند موسم زمستان بود باران باریدن گرفت وآنقدر کہ حساب ازان نتوان گرفت واز دیدن ابر محیط وبارش شدید ہیچگونہ قیاس نمیتوانست شد کہ امروز آب ازین زیاد بازماند یاران مشوش شدند وحسرتہا می خوردند کہ در چنین وقت چگونہ شود وچندی از مخلصان بارگاہ بکدل شدہ حضوری حضرت ایشان دریافتند راقم این حروف نیز ہمراہ بہمگنان نشستہ واز ہر دری سخن میرفتند آخر الامر بعرض رسانیدند کہ باران بیوقت آمدہ بخاطر [illegible]

وسکندره ازینجا دوکروه بیش ست ازیاران چه راکب وچه پیاده هریکے بجای خود متامل ست حضرت ایشان بمغز سخن رسیده فرمودند که سید امیر علی شاه راوعده کرده ایم وفا آن واجب ست ماخود میرویم دیگران اختیارات گفتند همان بود ورفتن همان علی الحال سوار شده درحین شدت باران تشریف برند یاران که این معامله دیدند الی آنکه انتظار چیزی کنند چه سوار و چه پیاده راه سکندره گرفتند راقم این حروف نیز شریک حال بود نمیتوانم از که ازان کیفیت دم زنم و شرح آن دهم ۵ سلطان خوبان سیر و هر سو عاشقان چابکسواران یکطرف سکین گدا تا یکطرف + دیدم که هریکی در راه بقدم سعی قطره زن بود تا نکه سوار بودند جلو بر رکاب حضرت ایشان نگذاشتند و تا نکه پیاده بودند پای افزار دوست می دویدند و بزبان حال العجل العجل میگفتند و مطایای شوق آنهمه را بمنزل مقصود رسانیدند الغرض چون چگنان بمیقات معهود فائز شدند و از نفس سوزیها بیاسودند مجلس سماع ترتیب یافت و ابر بهمنان آب از دیده میریخت و رعد نعره تا میزد و قوالان و خوانندگان که از پیشتر حاضر بودند گفتن آغاز کردند همین که نشیدی چند از حمد و نعت برخواندند سید امیر علی شاه میزبان این غزل را فرمایش کردند ۵

بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران	کز سنگ گریه خیزد روز وداع یاران
با ساربان بگویید احوال آب چشمم	تا بر شتر نبندد محمل بروز باران

والحاکرم بودند و وقت موافق فیض باطن حضرت ایشان چون ابر مطیر بابیدن گرفت اهل مجلس را شورشے پیدا شد که در بیان راست نیاید کیفیت گریه همگنان را در گرفت و نعره ها بگریه گاف از دلها بلند شدند هیچ منتفسی در ان صحبت نبود که بحال خود ماند یا شد یکی دست و از میکرد و دیگری پای بر زمین میکوفت یکی بر خود میلرزید دیگری میجوشید و میخروشید ۵ یکی غائب از خود یکی نیم مست + یکی شعر گویان بر فشانده دست حظے که دران مجلس حاصل شد امروز نقش بر دل ست این مجلس تا دیر برقرار ماند زحمت راه مبدل براحت گردید الحمد لله علی ذلک همچنین در موضع معانی بود له که آنجا قدم رسول زیارتگاه عام و خاص است بارها اتفاق صحبت شد و سید امیر علی شاه مرحوم مکلف و مستدعی آن می شده اند یکباره که منشی بدهین وکیل احتشام مقصد حضرت ایشان حاضر بوده این دو غزل متاع هوش محلسیان تاراج برد ۵

بنازم بر شکن چون نیازمند توام	ترحمی که اسیر کمند توام
ستاز از اسپ جفا پیش پای خوبان	گر و نهاده بخاک سم سمند توام

۵

چهره را میلی از آتش مرساخته	خار از خویش نداری که بپردازی

نیست یک سرو درین باغ بغنائی تو		بسکہ گردن تماشای خود افراختہ	
بر سر کوی تو چندانکہ نظر کار کند		دل و دین ست کہ بر یکدگر انداختہ	

وہمدران مقام جنت نشان کہ مشہور بہ باغ بود یکبار این غزل با اہل مجلس گردانیدہ گرد ۔

آمدم تا مست حیرانت کنم		ہمچو زلف خود پریشانت کنم	
علم بخشم تا کہ معلومت شود		از سر معلوم ناوانت کنم	
گر تو افلاطون و لقمانی بعلم		من بیک تعلیم ناوانت کنم	
شمس تبریزی بمو لانا بگو		واقف اسرار یزدانت کنم	

واین غزل ۔

ہوائے سیر گل دیدن ندارم		چو گل بیہودہ خندیدن ندارم	
نگہ آسا رہم بر اوج افلاک		ز جای خویش جنبیدن ندارم	
نگیرد خویش نیگردم چو گردون		برون از خود خرامیدن ندارم	

ویکبار ہمدران باغ اتفاق بہیت چنین افتاد کہ سید امیر علی شاہ مولوی جعفر علی سیر منشی را جسان خلیفہ حضرت مولوی محمد طریف رحمۃ اللہ علیہ ہم خرقہ حضرت ایشان را در باغ مہمان کردند وجملہ یاران طریقت را نیز خواندہ بعد از نماز عشا مجلس ترتیب یافت از قوالان متعدد چوکی حاضر بودند یکے بعد دیگری غزلہا میگفت گویندگان از گفتن پس نکردند و شنوندگان از شنودن علی الزعم وزگار ما درین کار بودیم کہ از مسجد بانگ نماز بامداد بر خاست و سنودن کوس اللہ اکبر بر گوش شنوندگان فرو کوفت آگاہ مجلسیان آگاہ شدند کہ سحر دمید آمدہ اند استند کہ شب کجا رفت راقم آیخروف نیز شریک بود اگر راست خواہی حق اینست کہ اینہمہ حریص سماع و مولع وجد گردآمدہ بود و از ہمہ بالاتر مہمان عزیز و الہ سماع بود و این صحبت را بسیار دوست میداشت بحکم ضرورت ہمہ از جا برخاستند و از طہارت و سنت فراغ کردہ بجماعت ایستادند امام فی الجملہ خوش گلو بود و چون اللہ اکبر گفت جماعت مقتدیان کہ در سماع شب را بروز آوردہ بودند و دلہای شان از محبت سینہ گرم بود و سینہ پر جوش ہیچ ذوقہا برآورند و ہیچ با خود شی و ہائے ہوئی در مسجد افگندند و بسمل واران اللہ اکبر طنین آغاز کردند العظمۃ للہ آن تماشا دیدنی میخواست امام یکے بحال خود گرفتار بود این ویوانگان الہی ساقوی تعزیر کردہ و ہدفی الجملہ بعد از توقف افاقت سیر آمد و ہمگنان مستغفر شدہ مکرر تحریمہ بستند و فرض وقت ادا کردند چون از نماز فارغ شدیم یافتیم کہ دیگہا سرد شدہ بود و طعام را حلاوت باقی نماندہ

ہرچند استغنا تمام و خاطر اقدس حضرت ایشان بود و دور ہیچ تقریبے و میلتی شریک ابنائے زمان نیستند
و نہ بجانہ ہیچ یکی از یگانہ و بیگانہ میروفتند اما با خاطر آزاد و دار الحزن یاران طریقت را آبادی ساختند و از
دلداری غریبان دلداوہ را بقدوم ہمایون می نواختند۔ روزی بعادت مالوف خانہ مولانا بدر الحسن
رحمۃ اللہ علیہ را کہ از یاران اعلیٰ بودند و نوش بخشیدند جماعہ از مریدان مخلص ہمراہ شدند مولانا مجلس
سماع را طرح انداخت و قوالان مناسب وقت غزلہا بنغمات دلکش سرودن گرفتند چون این غزل را
گفتند ؎ بردہ خیال ہندی تواز دیدہ خواب را + بردا ثبت از میان من و تو حجاب را ہیجانی در دلہا
پیدا شد و ہرگاہ بہ این بیت رسیدند ؎ آباد ساخت و رو تو ویرانۂ دلم + تعمیر کرد عشق بنائی خراب را
گوئی آتشی بیفروخت از سوز دلہا و التفات حضرت ایشان دامن بر و میز و اہل مجلس در وجد آمدند و برادر
بزرگ شیخ منصب علی را کہ امیر خسرو ثانی در ہنوقت بودند کیفیت بالا گرفت و از فرط ذوق برخاستند و رقص
در آمدند و در آن حالت شعلہ جوالہ می نمودند و ہر دم و ہر لحظہ ترقی در ذوق بود اہل مجلس باد بر باشند
و حضرت ایشان نیز موافقت نمودند آخر دران بیخودی و بیتابی عنان ادب از دست شان رفت
و بی اختیار با حضرت ایشان در آمیختند و حضرت ایشان نیز در کنار گرفتند تو گوئی دو محب و محبوب
بے مزاحمت اغیار و در لذت وصال بودند و تا دیر ہمچنان سینہ بسینہ ماندند درین مجلس احدی از شوق و
وجد خالی نبود و شور و غریو از نہاد مجلسیان بر آمدہ بالعجب وقتی و شگرف حالتے روی داد کہ چشم فلک
مثل این در زمان سلف دیدہ باشد یاد دارم کہ روزی در موسم برشکال نزہتگاہ تاج روضہ را زینت
تشریف بخشیدند و در برجی پہلوی مسجد کہ بر کنار دریاے جمن واقع است با یاران طریق جلوس فرمودند
باران آمد و گویندگان از نغمہ ہای غریب و غزلیات عجیب جلسۂ مانہ را خوشنود کردہ سواے خوشگوار
و ترانہ ہاے جان نواز در آنوقت روح تازہ در قالب اہل مجلس میدمید ذوق تمام و حظ ما لا کلام حاصل
گردید۔ گاہ بودی کہ باغ فرزانہ بپاس خاطر احمد علیخان مرحوم تشریف می بردند آن جاے پر فضا
روان آسا بود و گاہی این مسکین راقم الحروف را در آنزمان کہ قریب مدرسہ سرکاری احمدی میگذرانیدم سرفراز نہا از زنانی میدانستند و قہا بر آن طریق در آن مقام کہ کنار شارع عام
از آبادی بر کنار و ہوا گر لطیف بود فراہم آمدہ داد سماع میدادند آری احتراز حضرت ایشان از اغنیاء
دنیا بود و ہیچ چیزے از نہا مائل نبودند اگر کسی حاضر آمدے روی از آن نمی تافتند و با اخلاق کریمانہ
خاطرش نگاہ میداشتند لیکن با اینہمہ بارہا مشاہدہ رفت کہ حضرت ایشان بنظر استکراہ منی نگرستند
و کنارہ میفرمودند ؎ بر نگ مجمع شوم آشنای عالم کثرت + کہ در محفل و جز رفتن از محفل نمیدانند

بتقریب این سخن یادم آمد کہ از وکلای دعمال عدالت صدر دیوانی یکی درخواہ کردہ بود کہ بس مشتاق حضوری در مجلس حضرت ایشان بودہ ام اگر از راہ کرم ہر روز مجلس اطلاع یابم زہی سعادت باشد کہ ہر چہ ازان بردارم حضرت ایشان قبول فرمودند طبقہ اصحاب صدر را کہ اکثری متعلم و مترف بودند ہر سال در موسم برسکال قرار دادہ بود کہ دو سہ روز کشتیہای ہمدیگر بستہ و آراستہ بر آب دریا جمن بصحبت و عشرت میگذرانند قضارا یک تقریب مجلس عرس در اثنار آن سہ ایام معینہ واقع شد حضرت ایشان پیام فرستادہ کتمانہ بر اطلاع رسمی فرمودند بلکہ مولانا بدر الحسن را کہ ہم سلسلہ شان و در عدالت صدر بودند و از یاران ممتاز بہ سمت رسالت فرستادند کہ مجلس فاتحہ امروز بہ است اصرار شما بود کہ شریک مجلس شویم تشریف آرند آن مرد دنیا حریص ہوا و ہوس زیارت کہ صحبت معمور را خیر باد گفتہ حاضر آمدند ما خوات و ملاطفت الحیل در گذرانیدند درین عرض مدت کہ پیام رفت و جواب آمد راقم آخر وقت حاضر بودم دیدم کہ حضرت ایشان تبسم میفرمودند و بسیار خوشنود بودند کہ خاطرش نگاہداشتہ آمد و خوش نمایند بسکہ لطافت و نفاست بر کمال بود حضرت ایشان با وصف متانت و رزانت گاہی مزاح روا داشتے شبے لبعادت معہود حضرت ایشان باجمعے از یاران در جماعت خانہ رونق افروز بودند شیخ محمد جعفر مرحوم علاقہ بندکہ از مریدان حاضر باش بود غنودگی بر وغالب آمد مظنہ آنکہ غذا رشام بکار بردہ است حضرت ایشان را نظر بر وافتاد فرمودند کہ شیخ محمد جعفر خواب بر شما استیلا دارد جواب داد کہ خیر باز ہمان حالت پیدا شد حضرت ایشان اندکی توقف کردند و فرمودند کہ شیخ محمد جعفر پس ترک باشید اوپنداشت کہ بر وفق حدیث ستوو اصفوفکم حکم کردہ اند و گذشتہ از خاطرش رفت اندکی از جا جنبید و جانب پس خزید کردہ تمکن گشت کہ دیوار کمر بشت او در آمکیہ شد و نفہر خواب از و بلند شد آنگاہ تبسم میفرمودند و بسوی ہامہ بندگان سیدیند حضرت ایشان را عادت معہود بود کہ نام ہیچکس از نیایان طبق بی انتظام القاب بر زبان نیاوردندی اگر چہ فروترین پایہ می بود و گاہ بودی کہ بانام لفظ صاحب و غیر آن فزودندی و این افزایش وقتی تفرنگا بودی چنانکہ با احمد علیخان لفظ بہادر شامل کردندی حقا کہ حسن معاشرت بر ذات قدسی صفات حضرت ایشان نازش میکرد ہیچکس در صحبت نبودی کہ در قول و در فعل بدارا باد نفرمودندی اگر شکایتی یا زحمتی سیدیند دلداری و تشفی سیدادند اگر ہرزہ و کار کسی پیش آمدی در رفع آن بذل توجہ رفتی۔ یاد دارم کہ وقتی راقم این حروف را آواز گرفتہ شد و نمی توانستم سخن گفت با اینہمہ شامگاہ حاضر بخانقاہ حسب عادت شدم و با دب نشستم حضرت ایشان پرسش کردند و غمخواری نمودند با آنکہ آواز بر نمی آمد و طاقت سخن نداشتم اما حضرت ایشان مکالمت

بابنده علی التواتر فرمودند هرچند درگذارش تکلف می شد لیکن از جواب بر عایت معاف نداشتند
دانستم که ایمنه برای آنست تا محرومی از شرف مخاطبت موجب شکسته دل این بیچاره نشود و حضرت ایشان
آنقدر رمز شناس باریک بین دقیقه سنج و نکته آفرین بودند که حیرت پیدا می شد پروای آن نبود که حالت
دیگر چه باشد شبی از شبها با یاران طریق حاضر خدمت بودم قضارا تسبیحی که باتفاق در دست ما دیگری
اشش بردانه دیگر خورده و آواز کی نرم داد چون محل قربت بفرط عنایت و اشتم با وجود نزاکت تامع
مبارک رسید خطاب شد که چیست عرض کردم که تسبیح بمجرد آنرا خواستند و در دست مبارک آورده
ملاحظه فرمودند اتفاقا رشته دران تسبیح کهنه بود یکی از مریدان علاقه بند اکه حاضر وقت بود آن
تسبیح حوالت کردند که این تسبیح را بارشته ریشمین و شمه زرین مرتب کند و بیارد بنده را اینقدر
حیا آمد و انفعال دست داد که از شرم نمی توانستم سر بردارم تا دیر انچه از نخالت بر من گذشت شرح
آن دشوارست و عجب متکلی صورت نمود که نه مجال معذرت بود و نه یارای گفتن که این دانه تسبیح
نه بتحریک من غمازی کرد و نه مرا انچه از نزاکت خیال دریافت بخاطر بود انیست که خاصان بارگاه
و مقربان با اخلاص بر مذر می بوده اند و در هر کاری و هر مقالی احتیاط البغ می داشتند حضرت اللهی
و مولائی قدسنا الله بسره العزیز به اجمال ظاهری با کمال باطنی از بارگاه خداوندی عطا شده بود صبیح الوجه
گشاده پیشانی خوش رو بکو چشم وسیع العضد معتدل القامت مرسل الشعر مرتفع الکتف قوی العضد
عریض الساعد نسیج الکف حسن الانامل مستقیم الاطراف جمیل المنظر طلیق اللسان فصیح البیان پیوسته
دوزانو با ادب تشهد نشستندی و سخن را با صوت معتدل گفتندی غیر از تبسم شیرین کمتر ضحک و بیان
آمدی راقم حروف را مدت ده سال در صحبت گذشت هیچ گاه قهقهه و خلاء ما لا یعنی و نفیضا و امری غیر مرضی
اگر کسی مصدر شد جز چین بجبین نیاوردندی شدت و غلظ نبود سخنان لطیف همچو گوهر آبدار از درج دهان
تحقیقند حسن ادا و خوش گفتار تعداد نبود گاهی غمز و اشارت یا جنبش چشم یا ابرو نفرمودندی بغایت ادب
و نهایت تهذیب در ذات مقدس مخلوی بود چنانکه از یک صحبت تمامی حاضران مجلس بکمال اخلاص جمع
آراسته می شدند در تکلم با هیچ تمام نبود که حرفی فضول یا سخنی لاطائل از زبان براید که من حسن اسلام المرء
ترک ما لا یعنیه و اگر لفظی شنیع بی قصد بر آمدی در تصحیح آن کوشیدندی و تمهید معذرت کردندی
صادق القول صادق الوعد کریم النفس مرضی الشمائل بودند دست از همه اینا بزمان اقربا و اخوان
پاک نشانده و با یاران طریق و طالبان رفیق شبانه روز حرف موانست رانده خاطر با یک اگر پرداختی
ببین دسازان دل برا شفا را اگر پیله [illegible]

واز جملہ عالم فارغ و بر کنار روزی خلاف معہود ساعت نہ ناگاہ حاضر شدم دیدم کہ خود بدولت در صحن مجلس خانہ تنہا ایستادہ اند و این بیت را با آواز معتدل سکرانہ میخواندند ؎ دنیا و دین ہمین یار و آبا ہمین تو ہم ہین ؎ تعمیر دو جہان کی بنیاد ہین تو ہم ہین ؎ ماہل رضیہ کہ در ذات مقدس حضرت ایشان جمع بودہ اند بخشی ازان برادر طریق سید اکبر نشان در مکتوب خود نوشتہ و راقم این حروف را برای اتفاق ست در اینجا نقل کردہ می آید می نویسند کہ حضرت ایشان صاحب ادب بودند و اہل ادب را پسندیدہ میفرمودند بسے از امرا و عمائد دیدم و صحبت شان ورزیدم اما ادب از مجلس حضرت ایشان آموختم حضرت ایشان صاحب تمکین و وقار بودہ اند و صاحب حیا و بر غیور حمیت اسلامی گویا تشریف میبرد کہ بر قامت حضرت ایشان دوختہ اند و حضرت ایشان قانع و گوشہ نشین بودند ہیچگاہ بدیدن امیرے یا وزیرے قدم نرنجودہ و نہ در ہیچ تقریب دنیاوی قرابت و ریاست را ملحوظ داشتہ اند حضرت ایشان صاحب مال و منال نبودند لیکن سیر چشم و غنی گاہ گاہ یاران طریقت خود را بر ستر خوان خود میخواندند و ہمہ را بشفقت آنچہ از طعام خوش لذیذ میدانستند اوشان را ازانی داشتندی و خوشنود و شادمان گشتندی حضرت ایشان صاحب شریعت بودند و در مسائل فقہ و سلوک کلامی منافی شرع از آنحضرت مسموع نشدہ حضرت ایشان را ہیچ یکی از امور دنیاوی التفات نبود و نہ رغبت چیزی داشتند و نہ ذکر معاملات دنیا در مجلس خود می پسندیدند حضرت ایشان را مزاج نفیس بود ہر نفیس طبع با ادب و سلیقہ شعار بشرف خطاب برگزیدندی آنچہ موزون و نیکو و منع و حوش ظاہر و باطن بودی پذیرفتندی بلکہ از خود چیزہا ایجاد فرمودندی کہ در نظر جہانیان پسندیدہ و حسن نمودے حضرت ایشان صدیق بودند و صادق الوعد بودند با کسی آنچہ میفرمودند وفا یش قبل از وقت موعود کردندے حضرت ایشان صافی باطن و پاک طینت بودند اگر احدے از معاملات دنیا سخنی پیچیدہ پیش حضرت ایشان بعرض رسانیدی ارادہ در کلام او راست باور کردندی و اگر دیگری نقض یا تکذیب او بعد ازان کردے حضرت ایشان ناخوش گشتندی کہ شما برادر خود را غیبت میکنید حضرت ایشان را در مسائل علم سلوک و فقر آنقدر معلومات و قدرت بیان بودہ است کہ اہل منطق را در مسائل فن خود حاصل نبود تا نکہ بہرہ ازین علم نداشتندی و عاسیانہ در اثنار بیان دقائق ایراد میکردند حضرت ایشان بقوت بیانے و طلاقت لسانی معنی مقصودہ را بہر گونہ لباس دادہ خاطر نشین مخاطب خود کردندی کہ بعد ازان ہیچ شکے و شبہتی او را نماند لیکن خاطر و تمکین باطن روی سیدہ حضرت ایشان کتب حدیث و فقہ و تصوف علی الدوام پیش نظر سپردہ اشتند و آنچہ میخواستند تا بیس میفرمودند صحبت حضرت ایشان را خاصیتی بود کہ ہر کہ بشرف حضوری می یافت ہواجس نفسانی و خیالات دنیاوی بر دلش گذر نمیکرد بلکہ یکسوئی و فراغ حاصل

و ذوق شوق الٰہی تعلیم می نمود - حضرت ایشان هر یکی را از وابستگان دامن دولت آنچنان زیر نظر تربیت می داشتند چنانکه والدین اطفال خود را دارند یکی عنصری حضرت ایشان را هر چند از ریاضت شاقه و لطافت مستلزمهٔ مزاکت تمام و یافته اما هیچگاه بالای بستر و بالش نرم نیاسودندی و در موسم سرما جانه خس شمل کمل بکار آوردندی - حکایت سفر اجمیر شریف و زیارت مجذوب ربانی شاه از زبان مبارک استماع افتاد و گاه گاه بغرض ترغیب حضرت ایشان از مجاهدات و ریاضات خود سخن راندندی که سالها بر سبیل وبار اشجار قانع بوده ایم و در یک شب دو از ده هزار ضرب وظیفه خود نموده تا آنکه خون از سینه برآمدن گرفتی انتهی کلامه - حضرت اللهی و مولائی را خوارق و تصرفات عظیم بود با آنکه توجه بصرف همت کمتر داشتند چنانکه هر یکی از یاران طریق بالانفراد و بالاتفاق روایت کرده نقلی و حکایتی ازان بزبان دارد و هر چند ذات مقدس حضرت ایشان مستغنی تر ازانست که حرفی ازان بر نگاشته آید لیکن اگر خاطر یاران طریق و رفیقان راه توفیق بذکر بعضے ازان نگاهداشته آید بما نا از جاده آنتضاے مقام انحراف نباشد - وقتی شیخ بندهٔ علی مختار راج ڈمراؤن که از مریدان با اخلاص بود مبتلا بعارضهٔ ضیق شد علاج از حد گذشت و زرخطیر صرف شد سودی نداشت لاچرم بخدمت حضرت اللهی قدس سره گذارش رفت حضرت ایشان بعضی را از اهل سلوک اشارت فرمودند که هر شامگاه بخانه اش رفته مشغول بطریقے باشند که تلقین بود چندی برین برآمد آن یار بیمار دیگر بار پیام ادب فرستاد که زحمت از من دست برندارند ساعت نه راتم انجا خود نیز بعبادت مالوف حاضر مجلس بود حضرت ایشان تفحص کردند و از یگان یگان پرسیدند بالآخر هویدا شد جماعه که مامور بودند التزام خدمت بوجه تمام نکرده اند موانع و عوائق دنیاوی سد راه شان گشته است حضرت ایشان را تشخص بمزاج راه یافت و هما نوقت از جماعت خانه برخاست فرمودند و مجلسیان را قبل ازوقت معهود رخصت داده خود بر نفس نفیس داخل حجره خاص گشتند بوقوع انجامید جمله حاضران علی الخصوص مستر شدین مامورین مشوش و خائف بخانه خود باز رفتند همین که صبح برآمد یاران از هر طرف جوش کرده بخانه مریض خود هجوم آوردند بنده دگاه نیز از انجمله بود دیدیم که شیخ بنده علی صحیح و سالم نشسته و بمشاغل معمول در پیوسته است هیچ اثرے از مرض در بشره او پیدا نبود نشستیم و پرسیدیم که چگونه هستید و چه حال دارید گفت الحمد لله که مرض ازین دور شد اکنون تندرست هستم همگنان را حیرت در گرفت و تعجب ها میکردند که شب دیروز چنین حالت بود و صباح را چنان جمیع یاران حاضر و مریض صحت یافته اقرار کردند که اینهمه تصرف قوی مر حضرت ایشان راست یاران بخستی توقف کرده شادمان و فرحان بخانه خود ها مراجعت کردند دیگر در اکبر آباد بسیه کرده محاط و الانعام

آستانہ شریف ست کہ عمارتی بلند براورده جناب جلالت مآب سید نور علی شاہ والد ماجد حضرت الشاں
واز تبرکات خاص آستانہ شریف جناب غوث اعظم قدس سرہ العزیز یک علم عطیہ حضرت بابرکت سید عبد اللہ بغدادی
قدس اللہ سرہ العزیز پیر سلسلہ قادریہ دران موضع و مشہور بآستانہ شریف ست و در انمقام پاک ہر سال
مجلس یازدہم شریف بماہ ربیع الاول می بوده مہین برادر علاتی حضرت الشان قدس سرہ سید امیر علی شاہ
مرحوم بصرف منافع دہیہ معافی دو اسے کہ نذر گذرانده مہارا جہ لوالیار برای آستانہ شریف مجلس
یازدہم مینیف پنشکش حضرت سید نور علی شاہ علیہ الرحمۃ است اہتمام وانتظام آن سید اشتند خیمہ و خرگاہ
با آلات روشنی در صحن آستانہ می افراشتہ و فرشہا رمکلف گستردہ جلد عمائد شہر و سادہ اہل مناصب
شریک این مجلس می بوده اند و حضرت الشان در سایہ علم رونق می بخشیده اند قوالان و گویندگان
شہر و بیرون شہر جمع آمده مجلس آگرم می ساختند و سماع آن ارباب قلوب را از جامی برده و بکشاده پیشانی
اہل مجلس و مردم انبوه را تقسیم شیرینی و تبرک میگردید یکباره سید صاحب بتقریبے مجلس آستانہ شریف
ترتیب داده و از کثرت روشنی فانوس و شیشه آلات ماندی و جهار شب جلوه روز می نمود و مردم و مجلس
آمدن آغاز کردند حضرت الشان در جماعت خانه با چند مریدان تشریف میداشتند راقم اثیم و ضعیف نیز حاضر بود
که ناگاه باد صرصر برخاست و آنقدر شدت در پیها بود که حواس مردم بجا نماند قریب بود که جمله آلات و ادوات
روشنی از ماندی و جهاز و فانوس برہم خورده بشکند و بریزد بمجرد معائنه این حال سید مرحوم بخدمت باابرکت
حضرت الشان التجا آورده و از آسیب باد و تصادم آلات و انطفاء روشنی و برہمی مجلس امان خواستند
حضرت الشان بنفس نفیس بالای بام جماعت خانه قدم رنجه فرموده و آن همه خرابی و شکستگی که پیش
نظر بود ملاحظه نموده بهمت صرف کردند و طناب سائبان مجلس آستانه شریف را که بکنگره جماعت خانه
مربوط بود بدست مبارک خود گرفتند و نگذاشتند تا آنکه باد صرصر دیگر نهاد آنگاه که طوفان باد و گرد و خاک
از مجلس خبر آمد که هیچ نقصان بسامان مجلس نرسیده جمله آلات روشنی همچنان برجا ماند تماشائیان را حیرت فرو گرفته
و نظارگیان را انگشت بدندان ماند - دیگر زیر دیوار جماعت خانه حویلی بود مسمی محمد عسکری که از مریدان
حضرت الشان و خویشان سید امیر علی شاه و نائب سررشته دار عدالت فوجداری ضلع بود و دران حویلی
می ماندند یکبار حسب عادت کاغذات کچهری بخانه آوردند تا بروز یکشنبه که تعطیل انگریزی بود به کار فیصله
پردازند یکشنبه بعد ساعت چار نائب سررشته دار در خانه نبوده پوزنه آمد بسته کاغذات کچهری گرفته
بانجود برو شور و غوغا خبر خاست راقم اثیم و ضعیف نیز حاضر بود حضرت الشان خادم خاص فرستادند که معلوم
چیست و بنده بالا آمد و حقیقت حال عرض داشت حضرت الشان برخاستند و بمجلت بالائے بام

جانب بازار رفتند بندہ درگاہ ہمراہ بود دیدند کہ پوزنہ آن بقچہ را پیش خود گرفتہ بر سقف دکانی نشستہ است
و نزدیک کہ آن بستہ را بکشاید آنوقت حضرت ایشان را دیدم کہ نگاہ بر دو گماشتہ اند لحظہ بران زنندہ بود
کہ یک پوزنہ کلان و قوی از جانب جنوب پیدا شد و از جہار دکانات ملحقہ جوشان و خروشان جست
کردہ در رسید و حملہ آور گشت پوزنہ سابق از ہیبت او دست و پا گم کردہ بقچہ ہمانجا گذاشت و جانب شمال
بے تحاشا گریخت و پوزنہ دوم در عقبش گرم پیچان می دوید و چون بقچہ تنہا ماند آدم حکم اشارت وقت و
آنرا بدست آورد و دیدش کہ ہیچ آسیبے بدان نرسیدہ بود و جملہ کاغذات بسلامت ماندند۔ دیگر روایت است
از برادر بزرگ سید نامیر تراب علی کہ روزی دیار ام ہندوئے بخدمت حضرت ایشان حاضر آمد و مجلس
معمور بود گفت کہ امشب در مجلس خدائی می بینم و از خود رفتہ ام مرا مسلمان فرمائید حضرت ایشان بہ
لفظ مبارک راندند کہ مسجد رفتہ مسلمان باید شد باز عرضداشت کہ بدرگاہ حضرت خواجہ بندہ نواز اجمیر شریف
عزیمت دارم ارشاد شد کہ ہمانجا مسلمان شو چون معاودت کنی بہ بیعت گیریم روز دوم تا جمیر شریف رسیدہ
بعد چندی مسلمان شدہ از اجمیر شریف باز آمد و بخدمت مبارکت بیعت نمود و بہ خواجہ بخش موسوم شد
یک روز سالدارے بہ شرف خدمت دریافت و عرض نمود کہ برادرم در ملک پنجاب مبتلای بلا بجرمے
ماخوذ است کہ در پاداش آن خطر جانست ایں کہ خلاص شود حضرت ایشان ساکت بودند سالدار
حاضر ماند بعد از ساعتے التماس بیعت نمود حضرت ایشان فرمودند کہ ہرگاہ برادر شما رہائی یابد سالدار
گوہر این لفظ را آویزہ گوش کردہ مرخص شد مدت یکماہ بریں برآمد کہ رسالدار اطلاع فرستاد کہ برادرم
خلاص یافت۔ و دیگر مولوی احمد حسن تحصیلدار کہ مرید حضرت ایشان بودند از خورجہ باکبر آباد رسیدہ
وصال حضوری دانستند خبر رسید کہ اسپ سواری شان از دروازہ یلہ شد مولوی را تشویش پیش آمد
بنام کوتوال شہر رقعہ نبشت کہ مگر اسپ ایدست آورد و پس متامل شد و آن رقعہ را چاک نمود۔
حضرت ایشان فرمودند کہ این چہ بود مولوی دست بستہ عرضداشت کہ مرکب از پیش دہ دولتہ رفتہ است
بسر خود باز آید حضرت ایشان این لفظ بزبان مبارک آوردند کہ آنچہ کردید و آنچہ گفتید ہمہ را خوش عمل
شما باعث ست ساعتی گذشتہ باشد کہ آن مرکب بجای خود باز آمد۔ و دیگر میر محمد علی نام مرید حضرت ایشان
بود نوکری پیشہ و قتی تعطل داشت پریشانی در و اثر کردہ و سر آسیمہ بدرگاہ حضرت سیدنا امیر ابو العلا
رحمۃ اللہ علیہ حاضر شد و وظیفہ خواندن آغاز نہاد چون از بعیش راوقت اختتام رسید حضرت بامکت
در خوابش نمودند و فرمودند کہ ہمانجا برو و بمقصود دامان خدمت حضرت ایشان بود میر نجدمت شتافت
و آنچہ گذشتہ بود بعرض رسانید حضرت ایشان تعریض کردند کہ آیا شما ہا جانست ما رفتہ بودیم میر این

حرف شنوده بگریست ومعذرت خواست و التجا آورد که تقصیر کرده عفو میخواهم حضرت ایشان از خطای او درگذشتند سه یا چهار روز بسر آمده بودند که میر بسر کار شد و بخدمت حضرت ایشان حاضر آمد و از کمالیهای خود خبر داد و حضرت ایشان فرمودند که این عنایت حضرت سیدنا امیر ابو العلاء قدس الله سره العزیز امروز که ۱۰ دهم شهر محرم الحرام سنه ۱۱۳۱ هجری ست در راقم به تسوید این حروف اشتغال داشت مولنا محمد محسن وکیل ضلع مین پوری با برادر خود مولوی محمد احسن صدر اعلی بر سر قدم رسیدند و ازین باب سخن راندند که روزی در اکبر آباد قصد خدمت حضرت ایشان کردم چون داخل در دولت شدم در دل خود گذرانیدم که چه خوش بودی اگر حضرت ایشان شربت چای بمن دهند بعد ازان که مشرف بخدمت شدم حضرت ایشان مشرف بر خاطر من شدند و فرمودند که عادت چای خوردن دارید گفتم هر روز که خیر لیکن اکثر اوقات بکار بر میرم شیخ منصب علی را خواندند و درمیان خطره دیگر گذشت که تحریک نزل دارم اگر شیر در چای نباشد خوبست شیخ منصب علی حاضر آمدند حضرت ایشان امر بآوردن چای کردند و فرمودند که شیر و چای جداگانه آرید تا انچه مرغوب خاطر باشد بدان میل کنند شیخ حکیم الله یکی از مریدان ایشان که سی مدت چهل سال ملازم خدمت حضرت ایشان بوده ام در اکثر اوقات حضرت ایشان بطلبیکی فرستادند و نه باز آمد و عوض داشت که در تلاش جدکردم نیافتم لختی سکوت ورزیدند بعد ازان فرمودند که فلان مقام بر دو بیار قاصد آنجا رفت و همراه خود آن کس را آورد و حال آنکه کرت اول آن مقام از و خالی بود و دیگر حضرت ایشان که تا ساعت دوازده مجلس مید اشتند یک شبی ساعت ده همین که از استنجا فارغ شدند و من بخدمت ایستاده بودم خلاف معمول مرا رخصت فرمودند رفت که بحال خانه پردهن خانه رفتم دیدم که نفیر گریه و زاری بلندست از انکه دختر هفت ساله ام اینجا ان را پدرود کرده بود و دیگر آنکه در سفر گذشته مکتیسر مامور بوده ام که رخت از پالکی فرود می آورد م چون بمنزل می رسیدند و باز آنرا بپالکی می نهادم چون روان می شدند صندوقچه که همراه بود بر نداشت و از همان صندوقچه آنقدر فرج می شد که مثلش اگر بار شتر صندوقچه خالی گشتی عجب نبود و دیگر یکبار حضرت ایشان را مرض شدید رو داد و خدمتگاران نیز ناخواسته موافقت کردند من خسته تنها بر خدمت قیام کردم و شب و روز حاضر می ماندم وقتی صد کیسه خرچ پنج فلوس بیش نبود درین میان آهن ساز سر پوش آهنا به داگردان نو ساخته آورد حضرت ایشان اشارت کردند که اجرتش حواله کنید عرض کردم که این قدر نقد و کیسه وجود نیست فرمودند که بروید و کیسه اورا بیابید اندرون رفتم و دیدم که کیسه پر از فلوس ست و دیگر آنکه حضرت ایشان چون متوجه عالم معنی شدند مدت یک سال و شش ماه بر آن گذشته بود مرا فرصت استقسا و شغل

پیدا شد و بیاد آن نا بی گم کرده رانان دلم بگرفت و آه حسرت از دل پر درد برمی آوردم که بخاطرم رسید که بیایم و سه روز همین کیفیت بر من طاری ماند آخر الامر شبی گریان گریان بخواب رفتم دیدم که حضرت ایشان با همون صورت و شان بر سر این خسته جان جلوه کردند و بکمال شفقت و بجوئی طرف الیسان گشتند باین لفظ که گوش کن هر چه بتو سپرده ام یاد گیر و هوش دار ذکر آنست که زبان تعلق دارد و به قلب و نه به نفس و می خود بگم کن تا پیدا شود پس اینقدر ترا بس ست انتهی - از برادر سید عبد العلی روایت است که حضرت ایشان چون از بانس بریلی وارد سیر طرحه شدند بخانه منشی محمد اعظم سر رشته دار فرود آمدند شاهزاده سید اصغر علی شاه را که اکنون صاحب سجاده حضرت ایشانند تپ محرق دامن گرفت و حضرت ایشان را باعث تنغص گردید و ظاهر رجوع باطبا و شهر قرار دادند و حضرت ایشان در باطن بجانب حضرت سلطان المشائخ محبوب الهی قدس الله سره العزیز متوجه شدند و این بیت القا شد و بر زبان مبارک رفت ؎ یا نظام الاولیا والدین صدر صفیا قرة العین بنی شان علی بر تعلی و از همانوقت صاحبزاده را خفت و رعشه پا نشست و بتدریج آن گرانی سر بفرو نهاد و حضرت ایشان بشاهزاده مخاطب شدند که دلی رفتن دل می خواهد عرض کرد که بلی و درین میان منشی محراب علی سر رشته دار چ حاضر آمد پرسکے داشت بیمار جان بلب حالت او را بگذارد و التماس قدم بخ نمود حضرت ایشان معذرت کردند و حضرت آب دیده از زانی داشتند بمجرد آنکه طفلک بیمار قدمبوس و چشم بکشاد و شیر از پستان بکمال نگرفت و به شد سبز او بزرگ غلام عبد القادر الدی که بار طریق اجازت یافته حضرت ایشانند کتابت کرده اند که برادر بزرگ مولانا بدر الحسن موتانی بتهمتی از قبیل ارتشا و رابتلا افتادند و از حضرت ایشان ماموریت و رضا بقضا شده مدتی معدود به برادر آباد و زندان را آباد و تشنه مرافعه تا را کار بستند اما از کار بسته گره نگشود و چون از هر طرف یاس و نمود و می نیاز بسوی حضرت ایشان آوردند و عرضداشتے مشتمل بر احوال پریشانی و بیکسی و نا امیدی مرتب کرده به پیشگاه حضرت ایشان ابلاغ نمودند استرحم برادران شیخ منصب علی که مقرب بساط دولت بودند آزاد باد پیش کردند و بعد حصول اجازت کشوده و خواندن گرفت عنوان عرضداشت این بیت بود ؎ مکن تغافل ازین بیشتر که می ترسم گمان برند که این بنده بجه خداوندست، حضرت ایشان اول این بیت که خوانده شد چشم بر هم نهادند شیخ منصب علی ساکت ماندند و لحظه توقف شد حضرت ایشان چشم مبارک وا کرده به شیخ منصب علی خطاب کردند که چه نوشته است شیخ من همان بیت را باز بخوان حضرت ایشان باز چشم بند کردند بعد لحظه ارشاد شد که چه نوشته است شیخ همان بیت انشا کرده و حضرت ایشان استماع نمودند کرست چهارم که این معامله فرمت دریای رحمت بجوش آمد و بی آنکه عرضداشت تمام شود فرمودند که دیدید ببر بردوم بسم الله الصلاح

شیخ منصب علی حسب عادت وقاعدہ خود حاضر آمدند و کورنش بجا آوردند حضرت ایشان ارشاد فرمودند که
بروید و برادر خود مولوی بدر الحسن را ہمراہ خود آرید چون صادق العقیدہ و کامل الیقین بودند ہمانوقت
عازم کول عرف علیگڈھ شدند بمنزل مقصود رسیدند ہمانا مرا مولانا را از مجلس خلاص میکردند بحضور ان
اقرار برین بیت کردند ؎ اولیا را ہست قدرت از الٰہ + تیر جستہ باز گرداند ز راہ + وحکایت دیگر نیز آوردہ
که سبق ذکر یافت از ترتیب مجلس و صحن آستانہ شریف و برخاستن با دھر صرتند و محفوظ ماندن شیشہ آلات
تجارو ماندی و فانوس که در شامیانہ آویزہ بودند - و دیگر مولوی احمد حسین تحصیلدار که در جوار خانقاہ
حضرت ایشان مقیم بودند زن برادرش احمد حسن آسیب زدہ شد دران ایام که آبستن بود و نوبت
بدان رسید که جان از دست خلل بیرون بردن و شوار می نمود چون وضع حمل کرد مضغہ پیش نبود
همشاہدہ این واقعہ حیرت روی نمود و جملہ اہل خانمان را ہیبت تمام در گرفت از گاہ رجوع بخدمت
با برکت حضرت ایشان آوردند آنحضرت خذف ریزہ چند خط کشیدہ دادند که انان مرض صعب و شدید
دم بعینہ شفا یافت - و دیگر حکایت یله شدن اسپ سواری تحصیلدار از پیش دروازہ خانقاہ شریف و
باز آمدنش بسر خود نبشتہ اند که پیش ازین مفصل تحریر آمد - و دیگر وقتی فرحت علی برادر شیخ منصب علی
مہتمم حمام خانقاہ را حمتی پیدا شد از آسیب پری یا جنون که از ہر پنج انگشتانش خون روان می شد
و بحالت بیخودی گونا گون درد و الم او را مضطرب میداشت شیخ خاکستر از اگردان جماعت خانہ گرفتہ
فرستاد و آن بیچارہ ازان پنج بازدست و بیامید - و حکایتی دیگر بقلم آوردہ اند که یکبار پیرزنی بخدمت
حضرت ایشان حاضر شد و التجا نمود که فرزندش از من جدا شدہ و بطرفے سر نہادہ و تا ایندم خبرش باز
نیلدہ است مترصدم که ازان بیاگہم حضرت ایشان فرمودند که بدربار حضرت خواجہ بزرگ غریب نواز
قدس سرہ العزیز حاضر شود تا از انمقام آگہی حاصل گردد پیرزن آنگاہ براہ شاہدرہ روان شد و باجمیر شریف
خود را افگند و پیش بلند دروازہ بخواب رفت بشارت دادند آن پسر گم کردہ را که فرزندت در شتر خانہ والی ٹونک است
برود و با خود آرد چون بیدار شد راہ ٹونک گرفت و چون برسید فرزند خود را نیافت لاجرم از انجا برگشت و بدرگاہ
عالیجاہ اجمیر شریف حاضر آمد و بمقام بشارت خیز دیگر بخواب رفت کرت دوم بگوشش رسانیدند که پیرت
از ٹونک غیر حاضر بود اکنون بجای خود باز آمدہ است و ترا خواہد پیوست پیرزن از ٹونک پسر را ہمراہ
گرفتہ باکبر آباد و عالمگاہ و غانگاہ رسید و بشکر بجا آورد که بمن توجہ حضرت ایشان فرزند من بمن پیوست و این قصہ
سر آن نسبت خصوص آنکشف می کند که حضرت ایشان را با خدمت حضرت خواجہ بزرگ قدس سرہ العزیز بود
و دیگر واقعہ شیخ خورشید علی کوتوال بلند شہر نگاشت که در زمان نعاورت عامر بندہ [illegible] بمرض قرار یافتہ

بمجلس مراد آباد افتاده و از منصب شمشیر معزول گردیده مین پرسش که کرامت علی نام داشت ببغاوت سنه
زیر موافذه آمده بنوعی از انجا در گریخت و خود را به بریلی که قرارگاه جمله بغاة بود افکنده و در همگامه شورش
بیاسا رسید خورشید علی که از روزگار بالین چشم زخم دیده و از تهیدستی دلی جمعیتی کار و بار تکوانش رسیده بود با مولوی
احمد حسین گذه مکتیسری تحصیلدار اترولی طرح مراودت انداخت از انکه هر دو مرید حضرت ایشان بودند در اثنا
بودند در اثنا وقت که بخت کوتوال بر سر مساعدت بود از مشیت الهی اتفاق چنان افتاد که حضرت ایشان را
جانب دهلی بزیارت آستانهٔ متبرکه سفر پیش آمد چون همانسرای قصبهٔ کول بوده و همایون شرف یافت
تحصیلدار بضرورت کار حاکم در انجا رسیدند و با سیهٔ بیتراب علی که خاص ملتزم رکاب سعادت بود در خورد و نما
و ازین آمد و دولت عزّ آگاهی یافته بمجرد ست باعظمت حضرت ایشان فخر اندوز حضوری گشتند و کوتوال را
یار طریقت خود را نیز برخواندند کوتوال با حال زار افتان و خیزان حاضر شد و چون نظر
دلش هم برآمد و بے اختیار بهای های گریست و یاد معایب مانده و سرگذشت در آلود و بر و جوم آورد و عنان
اختیار از دست او ربود حضرت ایشان را بدین این حال رحمت آمد چیزی از و ظیفه از زانی فرمودند و خود
دهلی روان شدند هفته بیش نگذشته که خواجه احمد حسن سهارنپوری سپرنٹنڈنٹ پولیس بمقدمهٔ سیه بیان علیه
که بیش از یک لک روپیه مال و نقدش بدزدی رفته بود پیش حاکم وقت خواه نخواه نصب خورشید علی کوتوال معزول گردید
تا مگر بهدستی و دستی او کار تحقیق سرقه و گرفتاری دزدان بانجام رسانند کوتوال بر منصب مقصد داری کذا و
از پیشگاه حاکم وقت بشرط اتمام این خدمت نامزد گردید خورشید علی چون این معامله بقلمون دید عنان
یکے بعد دیگرے متوالی فرستاد تا این مهم آسان شود و ازین کار بسته گره بگشاید از پیشگاه حضرت ایشان
ارشاد شد که خورشید علی را هوس ست معزول نخواهد گشت اعلام کنید و همچنان بظهور آمد که شیخ خورشید علی
تا دم واپسین بر همان منصب کوتوالی بلند شهر قائم و کامران ماندند و بهر نگ این قصه تقضیه مولوی
احمد حسین تحصیلدار اسبوق الذکر ست که تحصیلدار ده و ماه قبل از بروز بغاوت فوج خصت حسب قاعده
حاصل کرده و با عیال و اطفال بموطن مامن خود اقامت گزیدند و در آنزمان پر آشوب از تمام مکاره
و حوادث محفوظ و مصئون ماندند چون هنگامهٔ بغاوت فرو نشست و امن و امان پدید آمد تحصیلدار
با جازت حضرت ایشان در صدد وصول معاش شدند و بر منصب خود که تحصیلداری اترولی بود فائز گشتند
با آنکه هیچ قاعده و قانون مقتضی نبود که نوکری تا ده و سال از کار خود بلند ایستد و دیگر بار بتشریف همان
منصب کبیر و جلد ارباب قانون و ضوابط بران اتفاق کردند که ما هیچ معامله نظیرش نیافته ایم و
بیرون از دیدن و شنیدن ست و این نیست مگر از تصرفات حضرت ایشان قدس الله سره

مولوی غلام عبد القادر الدنی زیدی باین همه نوشته اند که روزی حضرت ایشان حسب عادت با جماعت طالبان حق حقائق و معارف و تذکره بزرگان سلف از زبان گهربار میفرمودند و من نیز حاضر مجلس بودم زنی از ان فرقه که بطوائف موسوم ست نیز در انجا ساعت می نمود گریستن آغاز نهاد و عرض داشت که من از پیشه خود توبه میکنم و زندگی خود چنانکه باشد بسر میبرم بعائنه این مقال عبرتی تمام بمخاطر حاضرین و بیقین پیوست که اینهمه برای نصیحت گرفتن حضارست ما همگنان متاثر ازان شده دست بدعا شدیم که حق سبحانه و تعالی ازمناهی و ملاهی برکنار داشته در ظل عاطفت حضرت ایشان دارد - محمد عبد الله خان هلیسر ی مرید حضرت الهی قدس سره نوشته اند که شبی بحالت شدت مرض همراز یارت جناب امام حسین سید الشهدا علیه السلام و حضرت الهی در عالم رویا نصیب شد ارشاد فرمودند که به شدی یا مداوا آن از مرض وا ایستم چون این واقعه بخدمت باعظمت پیر و مرشد عرض کردم فرمودند که دیگران هم مرا بهمین حضرت سید الشهدا رضی الله عنه دیده اند غالبا وصال من بالشهادت انجامد و همچنین بوقوع آمد که در آخر وقت مرض احوال لاحق شده و متوجه عالم قدس گشتند - مولوی طفیل احمد مرید حضرت الهی قدس سره تقلیم آورده اند که در زمانه بغاوت هندمرا تا چهل و زتپ لرزه ماند اشت روز آخر بعد لرزه وظهور تپ حالت غشی طاری شد دیدم که خضر علیه السلام در دست تشریف آورده و آنا مسرت بر چهرهٔ مبارک عیان بود همین که افاقت از ان حالت دست داد از بستر شادان برخاسته این واقعه بخدمت والده ماجده گذاردم که حضرت بابرکت بقدومیمنت مرا از مرض خلاص کردند همچنان شد و بعد ازان مرا لرزه نگرفت - دیگر بتقریب مکتوب شاهزاده عالی گوهر سید اصغر علی شاه سلمه الله تعالی حاضر آمده تا آخر رمضان ملازمت کردم یک روز بعد نماز مغرب شرف حضوری یافتم حضور اقدس او دیدم که تنها در کمرهٔ خود تشریف داشتند مخاطب بمن شده فرمودند که این وقت طاهر شاه مندراسی را که در عرس حضرت خواجه سلیم چشتی قدس الله سره العزیز به فتحپور سیکری می رفت معامله پیش آمد و سوی جانب مغرب فرمودند که آن سمت فتحپور سیکری است کرت دوم متوجه یمن گشتند و بر زبان مبارک راندند که این وقت طاهر شاه مبتلا به بالائی گردید امروز چه تاریخ ست عرض کردم که شب بست و هفتم ماه رمضان شریف ست بر لفظ مبارک رفت امشب شب قدرست یاد دارید چون طاهر شاه از فتحپور سیکری باز آمدند از احوال عرس شریف پرسیدم گفتند که آنجا مشغول بودم ناگاه مادرم از مندراس رسیده دستم بگرفت و گفت که تو در غیبت من قصد اینجا کردی اکنون با خود مندراس برم - بمعائنه این معامله اضطراب تمام روی داد حضور اقدس را یاد کردم آن صورت از چشم من غائب شد و من همچنان مشغول ماندم مرتبه دوم مادر یا یک دیگر

سر بر بہنہ موی دراز باز آمدو اس درویش دختم بگرفت و گفت بر خیز تا بمنداست برم من تاب این در
نیاورده باز حضور اقدس را یاد کردم یا سید مظفر علی شاہ خبر گیرید بیچو این لفظ آن اشکال نامدید گشته
تعالی اللہ ذات برکات حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز چقدر مشکل کشا بود۔ دیگر وقتی حالت زکام و
حرارت بر من استیلا کرد چنان کہ فرض و سنن نماز شام ادا نمودم و دیگر تاب وظائف معمولی نیاورده آمدم
خانہ شدم و لحاف بر سر کشیدم دیدم کہ حضور اقدس عصا در دست تشریف اندازی داشتند علی الفور حرارت
و زکام فروشست صحت روی نمود و بیرون از خانہ آمده وظائف معمولی خواندم دیگر یکبار دختر م سادر دسهلو
برخاست کہ از شدت آن ہوش در باخت سبزہ عطیہ حضور اقدس در آب برآورده قطرات چند در دہان
اندا ختم ہماندم ہوش آمد و گفت کہ حضور اقدس تشریف آوردند و دست شفا بر سینہ ام فرود آوردند کہ
ازان صحت یافتم۔ دیگر مولوی غلام سبطین وکیل سرکار در اکبر آباد بجرم تغلب با خود و سپرد عدالت شیخ
و مقدمہ اش بدو سال کشید و وکیل ازین ماجرا بہ تنگ آمده التجا بحضور اقدس آورد و آنوقت کہ تاریخ اختتام
مقدمہ و حکم تعزیر نزدیک بود بزبان الہام ترجمان رفت کہ بروید و نظر بخداوند تعالی وارید کہ خواہد کرد
چون تاریخ معہود در رسید حاکم عدالت وکیل را اجازت بگرفتن ستن داد و بجانب جنشک کہ منصف اوست
رو آورد و گفت کہ این مقدمہ حساب فہمی ست رجوع بعدالت دیوانی بایستے کردن بہ وجداری و شما کہ
در عدالت زیرین ترتیب این مقدمہ کرده اید و مقدمہ را سپرد بعدالت ستن نموده پس آمدن شما
درین عدالت بغرض تقویت و اثبات مقدمہ خارج از ضابطہ قانون ست باز گردید و کار عدالت
خود کنید و بوکلا رمولوی غلام سبطین گفت من از شما خورسندم کہ شما طریق ہمدردی با برادر ہم پیشہ خود
سپرده اید دست از اجرت شستہ شما را امتیاج بہ گفتگو نیست بعد ازان دو سہ شہادت از جانب مدعی
گرفتہ مولوی غلام سبطین را تاکرد و بکار وکالتش مشغول داشت این سرگذشت عدالت بود و اینجا
حضور اقدس از حجرہ شریف برامدند و باین مخاطب شدند کہ امروز مقدمہ غلام سبطین پیش گرفتید
دیر نبود کہ مولوی غلام سبطین حاضر آمدند و آنچہ بر سرش گذشتہ بود بعرض رسانید۔ دیگر سالے کہ بلک
اودھ حضور اقدس را اتفاق سفر افتاد و در دہمنیت بمقام ردولی بزیارت باغطہ شیخ عبدالحق
قدس اللہ سرہ العزیز بندشاہ سعود احمد کہ از اولاد شیخ و متصدی درگاہ شیخ قدس سرہ بودند این خبر بگوش
یافتہ در سطبخ حکم فرستادند کہ قیمہ با میتھی ساگ ہم بزخوان باشد و آن مرغوب خاطر حضور اقدس بود است
چون بندگان حضور نزول فرمودند و از زیارت شیخ قدس سرہ بیاسودند و نوبت بطعام رسید
صاحبزاده درگاہ شاہ التفات احمد کہ سجاده نشین حضرت شیخ قدس سرہ اند آنرا پیش حضور اقدس

بدست خود گشیدند ہمانوقت اشک گوہر نثار از چشم مبارک جاری شد و بار بار این کلمہ بر زبان فیض ترجمان میرفت مہاذا ری چنین باید کہ حضرت شیخ قدس سرہ فرمودہ اند روز دوم سجادہ نشین بس بس خواستند کہ امروز ہم قیام شود لیکن حضور اقدس معذرت کردند باین لفظ کہ ہر کرا مہمان بودم رخصت نمودہ دیگر توقف نتوان کرد سو دیگر در آثار سفر باظفر ملک اودھ ہر گاہ کہ حضور اقدس بمقام نوابان درگاہ فرو کش بودند روزی سید سجاد حسین بہر ایچی از سادات بارعہ کہ تھانہ داروغگی گونڈہ بود بزیارت حضور اقدس حاضر شدند و ساعتی چند اکتساب شرف حضوری کردند چون از انجا برخاستند عرق آلود (بالاے) بام فرود آمدند و اشک از دیدہ می ریختند و میگفتند کہ دنیا ہرگز چنین اہل اللہ قائم نیست و در عمل ما مہلت یک روزہ نمیدہ د و دیگر روزی از زبان مبارک حضور اقدس سرہ سماعت کردم فرمودند کہ از حقیقت تعالے شانہ اجازت بیعت گرفتن بہر سلسلہ کہ بتاریخ دوم جمادی الثانی ۱۲۹۳ ہجری قدسی الہام شد باین لفظاست ہر کرا دستگیر شوی این بیعت است مانند بیعت دیگران - دیگر مرزا اکبر بیگ اثنا عشری کہ بیرسن بحضور آمد نشست و گفتن آغاز نہاد کہ ما از دوستان والد بزرگوار شما جناب سید نور علی شاہ رضی اللہ تعالی عنہ ہستیم و بندگان حضور را در کنار پرورد و حضرت اللہی قدس اللہ سرہ کہ علم آن داشتند سخت سکوت ورزیدند و متوجہ گشتند و نیز بود کہ مرزا را کیفیتے بگرفت و از پای برخاست و خود را بر قدم حضرت باعظمت انداخت کہ بیعت مرا دستگیر شوید حضور پر نور این لفظ بر زبان آوردند کہ حضرت مرزا این چہ خیال ست ما کنار پرورده بقول شما ہستیم نیکو باشند کہ بردست پیری سا نخورد بیعت کنید مرزا بگریہ و زاری در آمد و عرض نمود کہ من بردست حضور توبہ کنم حضرت بخلت تعلل میفرمودند و مرزا را قلق و اضطراب می افزود چون اصرار مرزا از حد گذشت التماس او پذیرائی یافت خود مرید شد و جملہ عیال خود را بخلفاء ارادت حضور پر نور آورد و مرزا از ینجہان در گذشت خدایش بیامرزد فرزندش نواب جان نام لباب گوناگون در بر کردہ از شہری بشہری و از ملکی بملکی آمدن و رفتن دارد

منامات حضرت اللہی قدس اللہ سرہ العزیز کہ از زبان مبارک بسماعت رسید

قال مولانا و مرشدنا قدہ خطر ببالی مرۃ ان المصائب التی وقعت علی امام الکونین حسین بن علی رضی اللہ تعالی عنہ فی وشت کربلا ما فعل بوالدیہ وجدہ صلعم المصطفی صلوٰۃ اللہ علیہم اجمعین فاذا انا بنائم فرایت فی المنام کہ جناب علی مرتضی کرم اللہ وجہہ الشریف میفرمایند من از خدمت ایشان استفسار کردم حضرت ایشان اشارت بجناب رسالت مآب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

کردند چون بحضور اقدس عرض کردم فرمودند از سیده عالم باید پرسید بموجب ارشاد حاضر بجناب خاتون جنت سلام الله علیها شدم از سوگواری والدهٔ آنچه در بندگی ایشان مشاهده کردم و در گفتن نیاید گریه در من افتاد و سخت بی اختیار گریستم چنانکه چشم من بکشاد و بعد از ان در دل گذشت که چون حال چنین است خود بر حضرت امام حسین علیه السلام چه رفته باشد هم در خواب دیدم که خدمت امام همام صاحب تسلیم و رضا یعنی جناب امام حسین ابن علی مرتضی سلام الله علیهما با خاطری آسوده در جائی متمکن هستند بمشاهدهٔ جمال باکمال حضرت ایشان آسوده من فرو نشست و تسکین تمام حاصل گردید الحمد لله علی ذلک

قال مولانا و مخدومنا رایت فی المنام مرة که من طوف روضهٔ مقدسهٔ جناب سید الانام علیه و آله الصلوة و السلام بکمال ذوق و شوق میکنم و چیزی بر زبان من جاریست چون نیکو تامل کردم این دو بیت بودند ؎

بلغ العلی بکماله	کشف الدجی بجماله
حسنت جمیع خصاله	صلوا علیه و آله

قال سیدنا و مولانا رایت فی المنام مرة که من اندرون روضهٔ مقدسه نزدیک مرقد معلی جناب سید الشهداء حسین ابن علی مرتضی علیهما التحیة و السلام گریان ایستاده ام چون نظر بیک جانب افتاد دیدم که جناب سید المرسلین علیه الصلوة و التسلیم تنها بنفس نفیس رونق افروز هستند آنسو روان شدم خواجه دو عالم صلی الله تعالی علیه و آله وسلم بسرعتی که در بیان راست نیاید متوجه بمن شدند و هر دو بازوی من بدست مبارک گرفته مرا بجای خود نشاندند و خود بذات اقدس از نظر من نهان گشتند الحمد لله علی ذلک ـ

قال سیدنا و مولانا رایت فی المنام که از هر شے آواز انا الله بگوش خود می شنیدم و آنوقت عجب عالمی طاری بود که در بیان نیاید الحمد لله علی ذلک ـ

قال سیدنا و مولانا رایت فی المنام مرة که من بجائی رفته ام حضرت قدوة الاصفیا سید ابو العلا رحمة الله علیه را دیدم که در لحدی آرمیده اند و چادری برنگ گلابی بر سر کشیده نزدیک تر رفتم و انگشت پای حضرت ایشان گرفتم یک ناگاه از جای خود برخاستند و نشستند و روی مبارک بجانب من کردند و این لفظ بر زبان مبارک راندند همچنے دین بمن دیدار و هر چه دنیا بمن دی ـ الحمد لله علی ذلک ـ

کلام سراپا الهام حضرت بابرکت سید مظفر علی شاه مدظله العالی کتاب مستطاب جواهر غیبی متخلص باللهی قدس الله سره العزیز

متضمن حمد و نعت و مناجات و مناقب ست با تقریظ منثور و منظوم از محمد ابو الحسن
متخلص بہ حسن فرید آبادی و تقریظ منثور دیگر از منشی محمد عمر دراز خان مصحح ارسرشتہ
مراکب وخانی اکبر اباد غفر اللہ ذنوبہا و ستر عیوبہا

تقریظ محمد ابو الحسن متخلص بہ حسن رحمہ اللہ و غفرلہ

درین اوان کہ دامن تعلق از ہمہ برچیدہ بادل فارغ صحبت داشتم و نقوش کثرت از لوح خاطر فروشستہ خویشتن را از زحمت این و آن فراغتی می پنداشتم - نہ از تنعم پیشین اثری بود و نہ از تبدل آخرین خطری - روزہا بکسب مالا بد میگذراندم و شبہا بہ بیغمی نفس میرانیدم - نہ رفیقی بود و سمانکہ با او دل خوش کردمی و نہ جلیسی ہمراز کہ صحبت او را غنیمت شمردمی - در دغربت گاہ گاہ ناخن بدل فرومی بردا ما موافقت بقضا و قدر آنہمہ را از سینہ می سترد - طائفہ گمان بردند کہ بباطل پایہ باخود می چینم و گروہی در شک افتادند کہ بگاہ استغنا در ہمہ کس می بینم اگر صاحب دنیاست پس از صحبت ابنای جنس نفور چراست و اگر از حلقۂ فقراست باری غربتش کجاست اما چون در باطن خود نظر می کردم ذوقما ازین ابیات می بردم ؎

آنکہ مست بادۂ یکتائی است	بی نیاز از ساغر مینائی است
دوستان دانید از من بہ ست خویش	عافیت در گوشۂ تنہائی است
تو ز خود غافل غلام ہر خسے	شہریاری در خودت دارائی است
از نظر غائب مشو کین ہیچ نیست	چشم پوشیدن ز خود عنقائی است
عشق مولی وان صراط مستقیم	کفر و دین خود ملت آبائی است
ہر سر و سودائے او دیگر حسن	طالب اللہی و مولائی است

آگاہ دلان نیکو دانند کہ بسی بر نیامد کہ تغیر تام در وضع روزگار راہ یافت و طرز تمدن و حسن معاشرت کسوت دیگر بر قامت خود یافت آن السنۂ قدیم و آن علوم مشترکی کہ پیش ازین سوز بازار دشمے خود را چون جنس ہیچ میرز در گوز ہول انباشت و نوبت کار تا بایجا رسید کہ لفظ مولوی با نام ہیچ معنی ملصق گردید متعلم ملال است و تاسف زجای تعصب و تقشف درین وقت اگر دانندہ از صحبت کنار گیرد معذورست و اگر شناسائے در گلیم حسرت بمیرد معیور - حالتی چنین بود کہ این کس فرانمود درین میان آمدہ ڈاک کاغذی ہمن داد چون نیکو نظر کردم یافتم کہ جوہر شناس قدردان محمد عمر دراز خان کہ سلسلۂ عمرش دراز باد و دولت خانی ساچشم بر دیش باز چندی انا شعارہ در ثبات

فراهم آورده و بندی از منثور خود دران تعبیه کرده علی الحال سر بگریبان فرو بردم و این دو بیت را ترجمان حال خود شمردم ؎

فلو قبل مکاها بکیت صبابۃً	بسعدیٰ شفیت النفس قبل التندم
ولکن بکت قبلی فهیج لی البکا	بکاها فقلت الفضل للمتقدم

نثرش نثری رفعت بود و فقراتش جوزا منزلت شمه ازان معنی شناس سعرا شناخت حقیقت اساس تربیت از فحوای کلامش آشکارا بود و ادب از سیاق مرامش نمودار با این همه دماغ جانش از روایح اراوت لبریز و سویدای دلش از نور صداقت موج خیز صاحب ولی ست در زی ارباب دنیا و آزاد طبعی ست بی ریب و ریا تکلفها دارم و از غرائب نامی شمارم که درین زمان هم صاحب دل و صاحب زبان در عرصهٔ وجود اند که هم در دنیا مسعود اند و هم در عقبیٰ محمود بعد از نثر چندین از اشعار جواهر نثار که بر صفحهٔ قرطاس رقم بود ند نتوانم که از مدیحش دمزنم چندی بصورت غزل و اند کی بلباس نعت و منقبت اما اگر بنظر امعان مشاهده رود فی الحقیقت دفتری بود از دقائق و معارف هر بیتی ازان ابیات معانی یک کتاب در بر داشت و خط نسخ بر نسخ نو و کهن می نگاشت عذوبت کلامش لسان الغیب را چاشنی تازه می بخشید و شیرینی زبانش مثنوی معنوی را شکر بر شکر می پاشید عطار را دماغ جان از بوی دلاویزش معطر بود و روح سنائی از نور جان فزایش منور سیر بیشش خزینه ایست از اسرار الهی و هر شعرش گنجینه از رموز آگاهی سحقایق بلند از شرح بینیش صورت تصویر بسته و معارف ارجمند از آب تبیانش گرد خفا از رخ شسته غزالان معانی اطلاق در کمند ترکیب الفاظش بند و آهوان اشارات غیب هویت در سلسلهٔ ایواج تعینش مستمند گاهی تفسیر کنز المخفیا را و ادکما حقه داد و وقتی تیر لولاک را بر نشانه شود نهاد اگر جائے نعتی زند توحید را در کشود تشنگان بادیهٔ طلب اسیر اب نمود و چون در مقامی آتش عشق و محبت افروخت مشتاقان جمال را پروانه صفت پاک بسوخت نیازه دست بگریبان نازه انداخته و سوز نرد محبت با ساز باخته تلوین با کام دل هم آغوش و تمکین را پیمانه فرصت از دل فراموش بیرنگی را از معاشش نازبرنا بود و اطلاق با مضامین ماده اش دمساز و وحدت از پرده کثرت رونما و کثرت در نقطه وحدت چهره کشا اجمالش کنه حقیقت را وامی نمود و تفصیلش مرآت ستر را گرد از کاری کشود غیبت از باده مفهومش مخمور و شهود از وضاحت مصداقش سرمایه طور سالاتر نکته تلقین در فیض بر روی طالبان کشوده و تعلیم از مرادق الفاظش رونمود و سکر را روش مستانه صحو را از بیانش گرم بازار سوحقیقت

این نه اشعار اند که بر سم معهود ترکیب الفاظ مانوس یافته و معانی آبدار مثل گوهر شاهوار از مکامن
بلکه آئینهٔ حقیقت اند و مرآت معارف و دقائق که عارفان حقیقت آگاه صورت مقصود و سان
مشاهده میفرمایند و واقفان اسرار معرفت چشم تمنا بر رویش میکشایند و چرا نبود که این کلام در نظام
تراویدهٔ لب و زبان حق ترجمان شاهنشاهی ست که امروز در دار الملک فقر بر تخت کامرانی جلوس
سیمنت دارد و منبر خلافت و نیابت از خطبه اش جلوه سعادت یعنی قطب ارشاد قبلهٔ ابدال و اوتاد
آفتاب حقیقت رهنمای طریقت بحر عرفان لاهوت گوهر عمان ناهوت مقرب درگاه الهی مظهر انوار
نامتناهی حامی دین مبین حافظ ارکان شرع متین جامع معقول و منقول حاوی فروع و
اصول صاحب هدایت و ارشاد و مالک تمامات و اجتهاد دورهٔ التاج سیادت قرة العین نجابت
امام طبقات انام مقتدا ر هر خاص و عام گوهر درج نبوت اختر برج فتوت مولی العرب و العجم
سلطان الموالی و الخدم سید السادات مفخر الکائنات حضرت ظل الله سید مظفر علی شاه لازال
شمس هدایة طالعة ۵

در خاندان فقر کر شمع منوری	در ملک باطن آمده شاه مظفری
علم سلوک را تو ئی استاد و باهنر	در طبقهٔ مشائخ دین شیخ اکبری
بر آسمان فقر و فنای چو آفتاب	در معدن شریعت و ناموس گوهری
نازند ذات پاک تو بس شجرهٔ نسب	نور دو چشم حیدر و روح پیمبری
از صلب آدم آمده نی چون تو در وجود	شد سالها که دور کند چرخ چنبری
خواهد شرف ز نسبت پای تو تخت شاه	کسب سعادت از تو کند بخت مشتری
دلها ز فیض تربیت یافت رنگ و بو	مانا که چون سهیل درخشنده اختری
هر کس که راز حقیقت نصیب یافت	بخشش کند بسوی جناب تو رهبری
نه انکه نسبت تو بلندست کر علو	ختم ست بر تو سلسلهٔ چشت و قادری
آنها که بهرهٔ ز ر شادت نهاده اند	آموزد از حضور تو آئین سروری
ذات تو چونکه مظهر نور نبوت است	تعمیر شد برای تو این قصر ششدری
چون قامت تو بهر عبادت گرفته خم	بگذاشت سر و در چمن دهر عرعری
گر دست من بپوته خورشید وارسد	بر پای تو نثار کنم زر شش سری
مداح چون تو شاه فلک جاه گشته ام	در زیر خاک می طپد از رشک نوری

مطلع ثانی

آدم گذاشت هر تو تربیت مهتری — حوا گرفت از پی تو مهر ماوری
انوار حق ز روی تو رخشان شد و اگر — نور از تو اقتباس کند مهر خاوری
تا خطبه را بنام تو خواند قدسیان — طوبی نگفت نیست رود گر بمنبری
فرزند مرتضائی و صاحب ولایتی — فخر منست گر نهم سر بقنبری
ما نا بقلب قست ازان ره سطیح باغ — تشکل عروس یافته تشکل صنوبری
سازی مهندسانه نظر پیش تو فلک — خود را اگر ه صفت فلکند از مدوری
ادراک کی شود خط سیر تراحماس — مرکز کجا رسد بمحیط از فراتری
تفریق کی رسد بمقامی که جمع تست — هان قسمت ویست بضرب مکسری
چیزاست وفی مقابل لیکن معادل است — در جمله است که نفی ز اثبات شد بری
شد خط استوا ز طراقت طریق شمس — خط مقوس آمده در کار محوری
جوزا بود ز نعرهٔ توحید تو دو نیم — میزان کند ز عدل تو قصد برابری
ای مصدر حقائق دای عارف رفیع — معروف را تو آمر و ناهی ز منکری
بیمست و جمع جمع مرا دم ز لطف تو — مجهولم و علیل بنظر فهم چه نگری
نحوی بر فع جاه نصب گشت عین من — کان شد بنا و کسر بتر کیب عنصری
مشغول سفسطه شده تصدیق میکنم — نوعی نماند یاد ز جنس تصوری
فصل بعید سلب سلوک از دلم نمود — محصور جزئیات شدم در تو انگری
موضوع علم من نبود جز وجود تو — محمول باو حد دگر رسم آزری
امر و ز جز لا یتجزی ز وجود تو — با من همان کند که باعراض جوهری
صورت دگر ندیده هیولای جسم را — بر اصل مطلق آیم اگر نیک بنگری
باب السلام من حرم خانقاه تست — شوق طواف دبسته ام احرام اکبری
شوطی زنم بفرق و مناسک ادا کنم — بر کوه رحمت آیم و لبیک را حری
نص اصول دین نتشابه نشد بمن — امر تو محکم ست و مفصل ز برتری
از استعاره کرمت بخت من به کام — تشبیه در بیان چه دهم از سخنوری
تعقید نیست و ز غرابت تنافرات — در شعر من کی نظم فصیح ست از دری

مطلع ثالث

صد رہ بدی دبحر ہم طور سر دری — بدر دجی دابر کرم نور شتری
پائی مبارک تو دو تا تاج فتح باد — ز آثار انتقاد و تراد ف ہر نگذری
پرنا خنت اگر شکل رو دلست — مشکل گشاست اہم تو گر نیک بنگری
طرف دل ستد مہر دہ از سوی متصال — آن بہ کہ در سکوت باسم تو پی بری
تنصیص اسم در ہمہ شرط او بنود — ہر دم بکار تقیۂ ان سحر سامری
دیگر کنایہ ہست بلیغ از صراحتے — داند کسی کہ یافت مذاق ہنر وری
ہر چند عروض و قوافیہ اند نہ طبع من — فی خاطرم پسند کند نام شاعری
سالم ز حشو و ہم ز زحافات نادرست — ہر بیت من کہ ہست نمونہ ز غضری
ارکان اوست بستہ باو تاد معرفت — اسباب دست فاصلہ از ز فروری
بحر طویل شد سخن قصہ مختصر — قصر طلال و حذف خلل تکہ داوری
لبیک میزند بدعائی تو ام لبید — احسنت میکند بثنای تو بکری

آبای علوی را نظر شفقت بر زمین کہ ہیچو خلف الصدق از بطن او بوجود آمد و امہات سفلی از فرق نازش بر آسمان کہ ہمچنین فرزند رشید از صلب او بشہود - اجرام سماوی چشم حیرت دوختہ کہ ہیچ صاحبے مثل او ندیدہ و اجسام طبعی از تہنیت مایہ ہا اندوختہ کہ در خانوادہ اش چنین صاحب حشمتی نیافریدہ - آفتاب چندین جواہر شاہوار از معدن بر آورد اما تاج شاہیش نظر قبول بود نیافت و در دریاہے لالی آبدار از صدف بیرون داد خرقۂ قناعتش دست رغبت بسوئی و نیفراخت استغفار چین دامنش ماند نور از ماہ پیدا و میاور دیدۂ خنگینش چون آب از گوہر و غاصہ در خلوتگاہ دلش آرمیدہ و سکون از مامن ضمیرش گاہ بیرون نہ دویدہ رضا از سیرابی کلامش آب در جو و تسلیم لیت مقالش سلسبیل جستجو اخلاق در صور تش موج خیز و تواضع را از سیرتش جام لبریز - ابروی اشارتش آبروی بشارت و پیشانی کشادہ اش آئینہ صداقت چشم حق بینش را نور معرفت سرمہ ساو دل حقیقت آگاہش را نقطۂ وحدت سویدا لب معجز بیانش دلہای مردہ را حیات تازہ بخشید و زبان حقائق ترجمانش نکتۂ توحید در لوح خاطرہا نقش کرد انید - صفای سینہ اش مظہر آئینہ و حلای قلبش را مہر و گنجینہ دست سخایش باران کرم و دکت ہمتش مستغنی از دینار و درم پای قناعت در گوشۂ عزلت کشیدہ و پایہ توکل باوج کیوان رسانیدہ ترک و چین جبینش مثل رنگ در کل آشکار و تجرید و طی کلامش

مانند نکہت در نسیم بہار کہ او ہم در مجلس او ہمہ گی نشستہ و ہم سخن گرد ہم از خاطر کہ و مدفوع
یاران طریقت را شربت یک رنگ و راحت و ارباب سلوک را رنگ رہ ای کلفت شبہا و شغل طالبان حق بردہ
آوردہ و رہ روان و تلقین صاحب ارادتمان شام کردہ القای پرتو تاثیرش مشغولان حق را عالم کثرت
بمقام وحدت می رباید و فیضان نسبتش طالبان خدا را نقش ہستی از لوح خاطر می ابد و ستادہ ست
در مکتب الہی و آموزگاریست در مہوتہ آگاہی طبیب دلہاست و راہبر منزلہا صورتش در معنی برزخ
کبری ست و معنیش در حقیقت بہتر از کیمیا تسلم عروجش را اولین پایہ عالم مثال و دیدم مقصودش را
تحقق عزت مرتبہ اجمال نظر بلندش مقام روح را جلوہ شہادت و او دہبت اجمندش چشم مراد و پیشہ و
مرتبہ اطلاق نگاہش غلبہ مقام احدیت ہر یقین کونی و الہی را از نظر پاکش بہ دانست و خاصیت
غیب ہویت سکتہ حیرت بر سراپای وجودش گماشت عجب نبود کہ از قید تعین و ارستی و سلسلہ تعلق را
از ہم گسستی اما از انجا کہ در دیوان مشیت انجا چ بسی از مہام حکمتہ بنام او نبشتہ اند و اعلان ہدایت
عام مصلحتا بطینت پاک او سرشتہ لاجرم کارکنان قضا و قدر سبب ہا انگیختند و بقا رہنمیت عنصری
او را نگہا ریختند از ین ست کہ آن عارف کامل اکثری از اوقات در مطالعہ صحائف تصوف و دیگر
علوم حقیقی دل بے آرام را مشغول میداشت و در بعضی از احیان در زینت آباد تاج روضہ باغ سکندرہ
با یاران طریق و اصحاب سلوک توجہ بسماع و احتظاظ می گماشت یاد دارم کہ وقتی مسئلہ توحید یا تجدد
امثال بیان میرفت و بوجہ ہدایت سلوک و اجنبیت از معارف شبہات دلم را میگرفت حجت ہا انگیختم
و ایراہا ہای خصماء بدامن تقریر ریختم و تا سہ چہار روز این بحث در میان ماند شرح عوارف المعارف
و شروح مثنوی معنوی پیش بودند اما آن کوہ حلم و وقار چین در چین نیاورد و ہر لباس کہ امکان بود
در تفہیم آن میکوشید و گاہ دید یدم کہ دست از کتاب باز داشتی و از استدلال ظاہر چشم پوشیدہ
و لختی در عالم باطن درماندہ توقف کردی و جواب صاف تر گفتی تا آنکہ بعد از وقت تمام طمانیت
میسر آمد آنگاہ صفحہ از شرح بحر العلوم بکشاد و پیش من بنہاد و دیدہ دیدہ نگاہ من بر این جملہ افتاد کہ عمر من
بر سر شد ان کردن حرام ست آنگاہ آنچہ از تجالت کشیدم نیارم گفت و ہنوز اثرش در باطنم باقیست -
دیگر از قبیل ہمان سبہات کہ از مدحت و نعت و از مناقب و غزل شعرا موزون می سازد و نپندارد
الان منظوم ست کہ بمن رسید حقیقت اینکہ ذوق این امر تا آن کسی تواند دریافت کہ ہر ظاہر و ہم
باطن وی آراستہ باشد - در دہلی کہ در سگاہ من ست گاہ گاہ بہ تکلیف احباب چیزی می گفتم چہ فن
شاعری متہم ست سہاہ ین زمان کہ ہر یکے شاعر و او ستاد شعر ست پس دماغ را پراگندن و خویشتن را

درین طبقه شمرون خود را از منزلت خود فرود آوردن زحمتی ست بی منفعت بل مضرتی باحسرت بنا علیه ترکش گفتم و در سلک بایطبعان منسلک گشتم ده سال بیش درآگره بصحبت این حق آگاه ملازمت کردم باین فن کمتر پرداختم لیکن مرا اعتراف ست که اکنون اگر گفته من ذوق دهد برکت همان صحبت ست و حاصل همان ملازمت - تقریبًا درین مقام چند بیت از ابیات خود بر گزیده

مقام راحت جان گوشهٔ خرابات است | که هیچ دست دروئی ریا نه طاعات است
ندانم همت آن رند می کشم که مدام | پی سلامت او شیخ و برهمن جاست
بهوش خدمت رندان کن و شراب بنوش | که این وسیله تلافی جمله مافات است
مپوش چشم بصیرت ز هیچمان غافل | که ذره ذره پی هوشیار آیات است
اگرچه اطلبی از خودی خود بگذر | که از خودی بخدائی بسی مسافات است

حسن سپاس خداوند نعمت خود کن
که در کلام تو از لطف خاص برکات است

ای داور داوران پناهے | خستهٔ جگرم بمن نگاهے
سلطان نکند گذر بدرویش | آری چه بود گداگاهے
تا چند نظر دریغ داری | زین بندهٔ خستهٔ تباهے
کس دید چو من گدای قلاش | نے مثل تو شاه کجکلاهے
فریاد ز دست هجر فریاد | با کوه کند چه برگ کاهے

تا کی پرسی که این فغان چیست
مسکین حسن ست داد خواهے

پارسال که بدیدن جشن قیصری و هلی رفتم و در راه به آگره مراعید قربان شد. این ابیات بحضور دولتش رسانده آوردم ختم خوش کردند و تحسین بلیغ فرمودند

عید ست جان و دل ساقی فدایم | پیمانه تا کشم پی مستان دعا کنم
خود را ز غم بحلقهٔ رندان پاکباز | وز درد دل ترانهٔ دلکش ادا کنم
خود میروم بکوی خرابات پای کوب | هر چه پاس منت باد صبا کنم
عمریست کز خمار مرا درد سر گرفت | خمهاے می ز پیر مغان انتجا کنم
عزم زیارت ست و عجب نیست گر نظر | در پیرهن نگنجم و جامه قبا کنم

دیدار تست حاصلم از عمر آنچه هست | گر کافرشوم اگر بطریقت سر پا کنم
دولتسرای پیر مغان جای حرمت است | سر بر درش نهاده نه دیگر جدا کنم

دانی حسن که ارزد و بخت ساز گار
در بارگاه گر برسم من چها کنم

چون حال درین ابیات اشتمال داشت اثرے تمام در حضار مجلس پیدا کرد و من در پیر آن خود دمنی گنجیدم روز کی چند بران گذشت که یکے از یاران طریق بمن نوشت که حضور عالی در بعضے از اوقات این ابیات میگویا نند و خوشوقت می شوند الحمد لله علی ذلک آمدم برین که مجلس سماعش دیدم خدایش نصیب هر طالبے فرماید اهل مجلس همه دوزانو با دب نشسته و لب از سخن فروبسته چشم بنده گوش بر آواز قوالان مقام شناس مغز لهای نیکو چه از شمس تبریز و مولانا نجم و چه از واقف حافظ شیراز می خوانند و تبکرار الفاظ شایسته و اداهای بایسته هوش مستمعان می رباید یکی را از سرت وصل قهقه کبک دری بر لب و دیگرے را از سوز هجر دست بر سینه و جگر و تاب و تب یکی از باده وحدت سرمست و مدهوش و دیگرے را شاهد مراد در آغوش - یکی پروانه صفت خود را بآتش داده و دیگرے مثل بلبل زبان غالبهای زار کشاده چنان می نمود که ملائک از آسمان طبقهای نور بر فرق مجلسیان می ریزند و مقدسان ملاء اعلی تعظیم این حق پرستان را بر میخیزند بسوگند گویم که در مجلس سماعش هیچ کسی را ندیدم که جامه بر تن دریده یا طبانچه بر سر و فا نور سانیده باشد جوانے بد حلقه مرید انش بود که در سماع اورا احتظاظ نفسانی سوی خود چون شیخ بران مشرف شد اورا از سماع منع فرمود - در یک مجلسی مرا یاد است که این بیت در سماع هنگامه قیامت برپا کرده بود ؎
آباد ساخت و رو تو و ویرانه دلم + تعمیر کرد عشق تبای خراب را + و در دیگری این اشعار ؎

بر سر کوی تو چندانکه نظر کار کند | دل دوین ست که بر یکدگر افتاده خته
نیست یک سر و درین باغ بغیر از تو | که بسیکه گردن تجاشای خود افراخته

روزی در موضع سعانی میر منشی سوار را که نسبت باین سلسله درست میداشت مدعو و بعد از عشا یاران سماع کردند تا آنکه موذن بانگ صبح بر داشت مذاکر شد که شب کی بارفت و چون نماز بر خاستند و امام الله اکبر گفت خروش از نهاد مقتدیان بر آمد دلها گرم بودند و سینه ها پر از آتش - یکی بیخود نعره الله اکبر میزد و دیگری از قیام بر زمین افتاد حالتی عجیب بود که در بیان راست نیاید چون افاقه دست داد مکرر تحریمه بستند و اداے فریضه خواستند از تنگ گونه ها جدا با کبیشم دیدم که در

سلف از اکابر قدما مشہور اند۔ دیگر از ہمان عالم است کہ آن عارف ربانی بہ تکلیف برادر علاتی
کہ در شہر آگرہ رئیس اعظم و معاف ید ارست متاہل شدہ و خداوند کریم فرزندی عطا فرمود کہ در صغر سن
آثار رشد و سعادت از ناصیہ اش پرانوارش تابان ہستند و محبت و اخلاق در طبیعت آن پاک نژاد
نمایان خوشتر و نیک زبان نیک خو و خیر بین بیان بسکہ در ظل عاطفت خاص پرورش و تربیت خاص
در یافتہ و معقول و منقول از کتب درسیہ متوسط بالا گذشت و امید واثق ست کہ از تحصیل
علوم ظاہر فراغ حاصل کند و بعلوم حقیقی مورونی متواصل شود خداوند بزرگ عمرش دراز کناد و
در مقاصد کونین کامیاب بحق النبی و آلہ الامجاد۔

تقریظ منشی محمد عمر دراز خان

چونکہ طبیعت حق طویت این عقیدت کیش ہموارہ متقضی آن می باشد کہ خاک قدوم میمنت لزوم رویشان
سرمہ چشم عبودیت گرداند و بہ یمن ملازمت کیمیا خاصیت ایشان سعادت دارین دریابد روزے
بر بہری بخت دیاوری طالع بملازمت بہرہ اندوزان ملائک نشان سیدی احمدی جناب مولوی
سید مظفر علی شاہ صاحب شرف اندوز شدم و دیدم کہ آثار کمال پرجبینش پیدا و انوار اجلال بر
پیشانیش ہویدا کشف اسرار غیبی واسطہ نیک بیانی او و صراحت حقائق لاریبی شعاع لینت لسانی او
پیشقدمان معرکہ معرفت و ماندگان کوی رسائیش و فرماندگان کوی تحقیق برینمائی او متقدمے
مراحل الوہیتش تصوف و سیع پیشہ و راشارات ابروان معرفتش و معرفت تصوف کیش ازیمے
چین برجبین عرفان طرازیش دلش موسوملائکان باطنش مصدر کردیان رسائی و ہوش مرتبناس
وحدانیت و صفای عقلش مقائق شناس حقیقت زہی پاک ذاتی کہ شب بہ بندگی میگذارد و چہے
خورشید صفاتی کہ روز بمعلا پردازی می برارد و می نیست کہ دم از یاد الٰہی نزند و نفسی نیست کہ یک نفس
از بندگی او تعالے باز نزند و کم گشتگان طریق ضلالت از پیراستگی او پیرایہ راستی و بدر و سینہ مستان
خواب غفلت از آراستگی او کلہ بیداریخی بر سر بیابانگان دیارست بتاثیر صحبتش از دل خود و ہوش
و فیض یابان دیدار فیض آثارش سماع وجدان و وحدت درہ گوش صحبتش تضاطیس قلوب اجابت
شیرین کلامیش ہمنشینان را اثر کیمیا ہذا حامی دین و کاشف شرع متین ناظم سررشتہ نظم و نثر
مقتدای فاضل عصر زبانم را چہ یارا کہ لفظی از توصیف ذات و صفاتش بگویم و خامہ را چہ توانا
کہ حرفی از توصیفش بطراز وجودش از خامگان قادر یہ نظامیہ چشتی ست و تخلصش در تصانیف
کلام حق اللہی ظہور کلام معجز نظام باعرفان و مسازد مقصود التیام قال بحقائق قرآن ہمازہ ضم

رسائی نیست که تا در بحر حقیقت غوطه نزند گوهر پر معنی مضامینش از صدف فهمید بدست نیارد و نه عقل آرائی ست که تا شهپر دل در هوای معرفت نپرد فهم از ادراک تصنیف معانیش بال و پر نگشاید اگر دیر زمان ظهوری می بود تا از ادراک کلامش وا ظهوری می داد و اگر انوری می بود تا از مضامین متینش نوری بر می افشاند - ابیاتی چند که من تصنیف خود از زبان الهام بیان فرموده اند بفیض رسانی هر خاص و عام بجلوه تشهیر می آرم و نشیدهای چند که از ته دل صفا منزل بمنصه ظهور رسیده بموقف اعلان به بهره اندوزی عوام الناس بسیطه تسطیر میدهم

کلام فیض نظام خاص حضرت الٰہی قدس سره العزیز

قل الحمد لله نعم المعین — غفور رحیم ارحم الراحمین

منزه از ان هر چه دانم ترا — مقدس از ان هر چه خوانم ترا

محالست با خود ترا یافتن — معلی ست ذاتت ز دریافتن

بری ذاتش از تهمت ماسوا — له الحمد و المجد و الکبریا

وجود بلند ی و پستی توئی — بخود هستی و هست هستی توئی

وجودست اصل حدوث و قدم — که غیر وجودست بنیک عدم

بهر رنگ و بوجلوه زما توئی — همه خوبی و حسن زیبا توئی

تو معبود و مسجود عالم توئی — تو محبوب و مقصود عالم توئی

شهنشاه اعلی و ادنے توئی — خداوند ادنے و اعلی توئی

گدا - اکبی بادشاه جهان — دهی عزت و دولت جاودان

چه عذر ست بدرگاهت ای بادشاه — که هست عذر من بدترین از گناه

بدرگاه سلطان چه آرد فقیر — که جز فقر چیزے ندارد فقیر

من از معصیت سخت شرمنده ام — تو بنده نوازے و من بنده ام

خداوند و پروردگارم توئے — گنهگارم امرزگارم توئے

گدائے دعاگوے درگاه تو — سر افگنده افتاده در راه تو

کسی نیست جز تو مرا دستگیر — خداوند موسے من دستگیر

کرامت ز تو هم عنایت ز تو — دعا از من هست و اجابت ز تو

به اللهی آمدند اے قبول — طفیل نبی هست و آل رسول

ولہ

من ندانم جز تو دیگر دادرے — جز تو مولائے ندایم دیگرے
ظاہر و باطن ندانم غیر تو — غیر ظاہر من نہ بینم مظہرے
از تو میخواہم صراط مستقیم — نفس زارم سر کشے غارتگرے
من نمیخواہم خلاص از بند تو — زانکہ سودائے تو دارم در سرے
حسن تو پیداست در ہر ذرہ — گر ببیند چشم عالی منظرے

نیست جز تو در وجود و در شہود
جز تو اللہی ندارد دیگرے

صلوۃ و سلام

الصلوۃ ای رحمۃ للعالمین — والسلام ای مقتدای مرسلین
الصلوۃ ای بوشاہ انبیا — والسلام ای پیشوائے اصفیا
الصلوۃ ای سید خیر الانام — والسلام ای سرور عالی مقام
الصلوۃ ای صاحب ام الکتاب — والسلام ای شافع یوم الحساب
الصلوۃ ای گوہر درج صفا — والسلام ای ماہ برج مصطفا
الصلوۃ ای قبلۂ ارباب دین — والسلام ای کعبۂ اہل یقین
الصلوۃ ای آفتاب رہبری — والسلام ای حجت پیغمبری
الصلوۃ ای فرش تو عرش برین — والسلام ای چاکرت روح الامین
الصلوۃ ای معدن فضل و کرم — والسلام ای مخزن جود و اتم
الصلوۃ ای جلوۂ حسن ازل — والسلام ای نور ذات لم یزل
الصلوۃ ای اسم اعظم اسم تو — والسلام ای جان عالم جسم تو
الصلوۃ ای قبلۂ جانم توئی — والسلام ای نور ایمانم توئی
الصلوۃ ای مقصد و محبوب ما — والسلام ای مطلب محبوب ما
الصلوۃ ای سر اللہی توئی — والسلام ای شان من لائی توئی

نعت

حسن ازل جمال کمال محمدست — نور ابد کمال جمال محمدست

وہ صورت عبارتست ز نور محمدی | قرب خدا ز قرب وصال محمدست
ذاتی کہ عقل و وہم نیابد ازو نشان | آن ذات چیست معنی و حال محمدست
احسان و فضل و رحمت لم یزلی ذات مصطفیٰ | لا تقنطوا بیان خصال محمدست

ایضاً

خیر الوریٰ صدر التقیٰ نجم الہدیٰ نور العلیٰ | شمس الضحیٰ بدر الدجیٰ یعنی محمد مصطفیٰ
آن کاروان سالار دین وان رحمۃ للعالمین | آن مقتدائے مرسلین وان پیشوائے انبیا
جنت فتان کوی تو و الشمس ابہا سوی تو | واللیل وصف موی تو خوبی رویت والضحیٰ
اسم تو اسم اعظمی جسم تو جان عالمے | ذات تو فخر آدمے شان تو شان کبریا
در ولایت را صدف برج نبوت را شرف | ایجاد عالم را سبب مقصود و محبوب خدا
آن سرور عالی ہمم وآن صاحب سیف و قلم | فخر العرب فخر العجم بحر کرم کان سخا
ذکر تو در ہر منزلے چون شمع اندر محفلے | ذوق تو اندر ہر دلی چون مشعل ظلمت ربا

مدعو و ہم داعی توئی ہادی و مولائے توئی
مقصود اللہی توئی یا مصطفیٰ یا مجتبیٰ

ایضاً

رشک حور و ملکی حسرت مہ و ماہے | رونق بزم و زینت بیت اللہی
جلوۂ نور قدم باعث خلق آدم | سرور عالمی و سید عالم جاہے
عارفان را بود از ذات تو وحدت مقصود | نیست غیر از تو خدا دانی و حق آگاہے
دستگیر ہمہ بندہ توئی از شاہا | مرشد شان خداوندی و شاہنشاہے
ذکر محبوبیت از ملک بود تا ملکوت | فکر مطلوبیت از ماہ بود تا ماہے
غیر امداد تو ام نیست مراحل مشکل | وقت آنست کہ لطف تو کند ہمراہے

ذات والائے تو والا تر ہمہ ملک وجود
محض فضل ست و تمامی کرم اللہے

ایضاً

یا رسول اللہ کریمی سیدی | انت مولائی حبیبی مرشدی
یا جمال اللہ یا نور الہدیٰ | یا حبیب اللہ یا خیر الوریٰ

مشفقی یا رحمۃ للعالمین — یا شفیع الاولین و الآخرین
یا محمد مصطفےٰ یا مجتبےٰ — مقصد والشمس نور و الضحےٰ
اے محیط فضل و احسان و کرم — ای شہ غر العرب فخر العجم
یا ملاذی یا معاذی یا مجیب — مستغیثم مستغیثم مستغیث
لطف فرما شان جہانی توئی — دستگیر اے فضل ربانی توئی

اے زور گاہت مسیحائی دہند
قرب اللہے و مولائے دہند

ایضاً

قبلۂ حاجت جو روی شمامی نیم — اندریں آئینہ مرآت خدا می نیم
دین و ایمان و دلم گشتہ فدائے راہت — جان خود سوی تو چون قبلہ نمامی نیم
کثرت آئینہ وحدت شد و وحدت کثرت — ایں عطائیست کہ از لطف شمامی نیم
مرشد و ہادی و مولائی و عالم ہستی — در گہت قبلہ و محراب دعامی نیم
مستغیثم بدر دولت شاہنشاہی — روزگارنیست کہ از چرخ جفامی نیم
دستگیرم بخدا خیر تو مددگار منیست — مظہر ذات خدا ذات تمامی نیم

قرب اللہی و مولائی و شاہنشاہے
در گدایان تو این فضل و عطامی نیم

ایضاً

دلا طریق حق امنیت بے ریا می باش — بگیر مختصر از ہر چہ با خدا می باش
اگر تو دولت جاوید آرزو داری — گدای درگہ والائے مصطفےٰ می باش
اگر ز دوست جفا بینی سود فامی کن — تر انصیب ہمین بست در رضامی باش

بیا بیا کہ تماشائے حسن اللہے
ببین در آئینہ خویش خود نمامی باش

منقبت حضرت امیر علیہ السلام

بندہ ام از بندگانت یا علی مرتضےٰ — از غلامانت غلامم یا وصی مصطفےٰ
من چہ گویم در ثنایت یا امیر المومنین — صاحب طہ و یٰسین ست مداح شما

حیدر کرار وصفدر جائی دین متین | شاہ مردان شیر یزدان ولی امیر الغنی
لافتیٰ الا علی لاسیف الا ذوالفقار | مسکینم ورد زبان تا دفع گردد ہر بلا
سرور عالی ہمم مولائے ذوفضل وکرم | در شریعت پیشوا اندر طریقت مقتدا
مرشد ومولائے من اندر طریق پیشوا | ہست کامل بہ شما مخصوص فوات حق نما
کامیاب از آستانت یا امام المسلمین | ہر گدا او باد شاہ از اولیا او اصفیا
دست گیرم از برای رحمۃ للعالمین | رحم فرما بر من از بہر شہید کربلا

ورد الٰہی ست یا مولا علے مولا علے
یا علے مشکل کشا مولا علے مشکل کشا

ایضاً

من نہ از غیر تو واللہ تمنا دارم | چشم امید کرم سوی تو تنہا دارم
حلقہ شاہ ولایت زازل در گوش ست | خواجہ ہر دو سرا مرشد ومولا دارم
زاہدا از چہ کنم توبہ کہ از روز ازل | ساقی ماہ وش وساغر ومینا دارم

در شان حضرت امام حسین علیہ السلام

قرۃ العین مصطفےٰ مددے | راحت القلب مرتضیٰ مددے
قبلۂ جان اولیا مددے | نور ایمان اصفیا مددے
محرم راز کبریا مددے | صاحب سر مصطفےٰ مددے
رونق بزم مصطفےٰ مددے | زینت خانۂ خدا مددے
قوت بازوے امام حسنؑ | ہمت شاہ لافتےٰ مددے
روح زہرا ونور چشم علےؑ | اے دل وجان مصطفےٰ مددے
چشمۂ فیض فضل رحمت حق | ہادے خلق رہنما مددے

لطف فرماے حال اللہے
اے مددگار دستگیر مددے

در ثناے حضرت غوث پاک رضی اللہ عنہ

غوث اعظم مددے یا شہ جیلان مددے | شاہ تاجان مددے مرشد پاکان مددے
شاہ والاحسبی سید عالی نسبی | راز دار ازلی کاشف پنہان مددے

گوہر درج صفا شمع شبستان ہدیٰ — معدن لطف و عطا خزینہ احسان مدد
قبلۂ اہل کرم کعبۂ ارباب ہمم — صاحب جود اتم نائب رحمان مدد
بادشاہ دو جہان قبلۂ اہل عرفان — نور یزدان مدد ذمہ دہ رحمان مدد
چشم امید کرم سوے تو دارم شاہا — از گدایان تو ام فضل نمایان مدد

مرشد و ہادی اللہے و مولا ہستی
لطف فرمائے سوے حال مریدان مددی

در منقبت حضرت خواجہ بزرگ رضی اللہ عنہ

ای تاج بخش شاہ و گدا ہر گدای تو — آئینۂ جمال الٰہے لقائے تو
مشکل کشا و قبلۂ حاجات عالمات — مخصوص آستانۂ دولت سرائے تو
مولا و مرشدے و خداوندے نعمتے — دیگر شفیق حال ندارم سوائے تو
از یمن ہمت تو رسیدم بکام دل — شد دستگیر دست کرامت نمائے تو
ای مظہر جمال و کمال محمدی — ایمان اسیر تو دل و جانم فدائے تو

اللہی ست حاضر حضرت بصد نیاز
مشتاق لطف منت و جود و عطائے تو

در منقبت حضرت محبوب الٰہی رضی اللہ عنہ

یا نظام الاولیا والدین و صدر اصفیا — قرۃ العین نبی شہان علی مرتضیٰ
حجت حق ست سوے خلق ذات پاک تو — ای امیر کشور فقر و امام اولیا
آستانت قبلہ و حاجت روے عالمات — رحمت عام تو مبذول ست بر خلق خدا
ہست سلطان المشائخ مرشد و مولا من — آنکہ محبوب الٰہی ہست ذات حق نما

کمترین از بندگانت بندۂ اللہے ست
یا نظام الاولیا والدین صدر اصفیا

در توحید

در پردۂ عیان ہستی دل پردہ نہانے — ہم نام و نشان داری بی نام و نشانے
گہ شاہ جہانی و گہی شکل گدائی — از کون مبرائی و ہم کون و مکانی
گہ عشوہ نمائی و گہی ناز و کرشمہ — گر غمزہ و گر ثوب گہی راحت جانی

مولائی و عالم شدہ در شکل محمدؐ | جانان جہان ہستی و ہم جان جہانی

گہ عابد و گہ زاہد و گہ عارف کامل
در صورت الٰہی و ہم سیرت آنے

نقاب از رخ خود بردار و بنما روئے زیبا را | مکن پنہان باین اسما و صفات خود مسمّی را
ز اسم و رسم خود بگذر نظر سوئے مسمّی کن | بجز آبی نہ بینی قطرہ و امواج دریا را
ز صورت سوئے معنی شو ز معنی سوئے صورت آ | کہ بعد از رفت و آمد میتوان دانست اشیا را
ز خود دستن بحق پیوستن این ہر دو معنا کن | خلاص فہم ہستی شو بکن این ہر دو ما را
من از حُب تو مستم من از عشق تو مدہوشم | ندارم کار با ساقی نخواہم جام و مینا را

خبر از خود نمیدارد ز بجز عشقے نمیداند
ز الٰہی مپرس احوال نیاز و عقل را

از برای حل مشکلہا بکن اللہ را | حرز جان خود کنی نام رسول اللہ را
نسبت ہستی بخود ہرگز مکن گر طالبے | تا بدانی سر لا موجود الا اللہ را
راہ سوئے حق نمودے محض از فضل و کرم | بر صراط مستقیم آوردے این گمراہ را

ای جمال بکمالات ہست نور لم یزل
عکس حسن روی تو نور ست مہر و ماہ را

عزم سفر چرا تو سوئے بحر و بر کنے | خود را بحق رسانی واز خود سفر کنے
حسن ازل بصورت معنی ست جلوہ گر | غیر ش کجا کہ دیدہ بسوئی گر کنے
آئینۂ حقائق و مرآت حق توئی | خود را بخود نمائی و بر خود نظر کنے
چون رویت حق ست بحق معنی شہود | حق را بحق بہ بینی و باحق سفر کنے
غافل مشو ز یاد حق اندر طریق حق | اسمش بگیر تا بمسمّے گذر کنے
نسیان بجز کہ کنی از یاد حق بکن | خود را بدین طریق یقین ہمرہ کنی

الٰہی عرض حال تو با ہیچکس مکن
در می کنی بحضرت خیر البشر کنے

نام خدا کہن و جمالے رسیدۂ | در گلشن وجود گل نو دمیدۂ
ای نو بہار گلشن ہستی جمال تست | خود را ببین چرا تو بہر سو ندیدۂ

دانی که هست قرب خدا محض موهبت | اندر طلب اگرچه تو محنت کشیده‌ئ
محتاج شرح نیست که گویم حال دل | ای شمع خود تو حالت پروانه دیده‌ئ
ای گل کجا زنالهٔ بلبل شدی اثر | گرچه هزار نالهٔ بلبل شنیده‌ئ

اللهی عرض حال خود از ما مکن دریغ
روئی که دیده‌ئ که تو از خود رمیده‌ئ

از کوی دوست مرد دل تر اشفا نمیکند | کز درد تو هم از تو نجات هم دوا نمیکند
بی خاک پای دوست نشیم دلبس | کز عز و جاه من بنشست و فخر ما نمیکند
عبادتی که در وی ذوق بندگی نبود | هزار حیله در بن ست صد ریا نمیکند
نه اعتماد بر این چرخ سفله پرور کن | که جور و ظلم و ستم کم کرد هم جفا نمیکند
رضا بحق بده ی گر رضای حق خواهی | مدار کار بر این ست و مدعا نمیکند
جناب پیر مغان جای فیض و ارشاد است | هزار مکرمت و رحمت خدا نمیکند

ببین در آئینه خویش حسن لایزلی
بیا بمیکده جام جهان نما اینجاست

جانرا فدای دلبر جانانه کرده ام | این کار دولت ست که مردانه کرده ام
زاهد برو که کار تقوی نه کار ما ست | خود را حوالت ساقی و پیمانه کرده ام
دارم کلاه خسروی اندر لباس فقر | این حاصل از گدائی میخانه کرده ام
نه حق حجاب خلق و نه خلق حجاب حق | من سیر جمع و تفرقه شانا نه کرده ام

اللهی انچه دوست بگوید قبول کن
من این ترا نصیحت شانا نه کرده ام

محصول عمر خود بخرابات داده ایم | در بندگی پیر مغان ایستاده ایم
ما ترک زهد و خرقهٔ سالوس کرده ایم | روئی نیاز بر در ساقی نهاده ایم
ساقی بیا که شاهد و مطرب کنار ماست | زاهد برو که در طلب جام و باده ایم
سکر مسبت ست که هرگز نمیرود | سرمست و بیخودیم که از عشق زاده ایم
پیر مکیست اصل همه نگهای ما | ما یک حقیقتیم که بیرنگ و ساده ایم
اللهی ایم و بندهٔ درگاه و دولتیم | بر آستان سرور دین او فتاده ایم

گو بهرم لیکن زنیسان نیستم | محض نورم مهر تابان نیستم
چشم وا کن سوی من تا بنگری | ظاهرم در خلق پنهان نیستم
حق نمایم سید هم از حق نشان | من خدا گویم غزلخوان نیستم
سر من حق ست و سر حق منم | راز دارم راز جویان نیستم
هستی من صرف شد در ذات حق | بیخودم گریان و خندان نیستم
گرچه من پیدا و پنهانم ولے | مطلقم در سبز عرفان نیستم
نے بهار و نے خزانم در جهان | گلستان و گل بدامان نیستم
مستیم از حب مولائے منست | همنشین مے پرستان نیستم
درد من حق ست و درمانم حق ست | غیر حق خواهان و همان نیستم
چشم من سوئے خداوند من ست | گرد خلق و سوی ثنایان نیستم

صورت اللهے و مولائے ام
من نیم درویش و سلطان نیستم

طالبانرا دین و هم ایمان منم | عاشقانرا درد و هم درمان منم
عالم علوے و هم سفلے منم | صورت و هم معنے قرآن منم
نیست جز من در وجود و در شهود | هم قدیم و محدث و امکان منم
حسن عالم پرتو حسن من ست | عالمی را جان و جان را جان منم
جمیت عالم مظهر اسمائے من | کاملم و هم ظاهر و پنهان منم
او منم یا من و هم یا من منم | هر چه گوئی بالیقین و ان آن منم
ذکر و هم مذکور و هم ذاکر منم | عارف و معروف و هم عرفان منم

ظاهر و هم باطن اللهیم
صورت و هم سیرت پاکان منم

هستیم چون حباب مے بینم | این نمایش سراب می بینم
من که مشتاق دیدن آبم | عین دریا حباب مے بینم
عین دریاست قطره و امواج | جلد آبست و آب مے بینم
فسخهٔ نامهٔ الهے ام | ذات خود را کتاب می بینم

بجز وی ہست قرب اللّٰہی
خود نمائے حجاب مے بینم

در حجاب آن جمال می بینم
بے نقابش محال مے بینم
گاہ پیدا و گاہ پنہانم
ہر دمے طرفہ حال مے بینم
نیست مہجور از حقیقت خود
جملہ اندر وصال مے بینم

صورت حق تمامت اللّٰہی
در جمالش کمال مے بینم

تاریخ طبع اول از نتائج طبع شاعر فصیح زبان منشی غلام محمد خان رسا اکبر آبادی

رسا گفت تاریخ طبعش چنین — کہ دیدم غزلہائے معنی بیان

قطعہ و رباعی از مولوی محمد یحییٰ عظیم آبادی کہ منتظم ۹۴ بر تاریخ طبع اول ست حضرت اللّٰہی و مولائی سفارشش بالحاق آن نبشتہ بودند ضمیمہ این کلام در نظام میگردد و از مطالعہ اش قیاس توان کرد کہ حضرت اللّٰہی را در حسن اخلاق وسعت تا چہ غایت بود راقم الحروف حسن را حسن ادب بران آورد کہ بنقل عبارت مکتوب مرسلہ تکملہ آن کند

باسمہ العلی الاعلی

کو تیغ کہ تا فرق فلک رنگ فشانیم — تا چند مرا از تو جدا داشتہ باشد

بحضور پر نور حضرت شاہ صاحب قدوۂ ارباب توحید اسوۂ اصحاب تفرید موصل اہل تقلید بسر منزل تحقیق سرور فتر سیاحان مراحل تدقیق ملاذ المتصوفین عمدۃ الموحدین لازالت شموس کمالاتہم بارقۃ و اقمار افادا تہم شارقۃ

تسلیمات نیاز مندانہ رسانیدہ نقاب کش خفا از وجنہ کشا بعد عامی شوم کہ دیروز اشعار آبدار بذریعہ مشفقی حافظ محمد جان صاحب سامعہ افروز و باصرہ نواز این ذرہ بیمقدار گردید الحق کہ بمنطوق کلام السادۃ سادۃ الکلام چہ قدر موافق مذاق جرعہ کشان خمخانہ توحید و بمطابق ذائقہ سرمستان بادہ تفرید افتاد ہزینش دفتر معرفت و ہر مصراعش کاشف رموز حقیقت ؎

راست میگویم و یزدان نہ پسندد جز راست — لسان الغیب حافظ شیراز نباز ز زبان حقیقت ترجمان و ارادت خود میگوید و بسر دماغت در و انگیز مستعان را بوجہی آرد بندہ کہ ملحمہ و پرینہ و نظر بخصوصیتی کہ آن عالیجناب را با حضرت سیدنا و مولانا امیر ابو العلا علیہ السلام اللہ علیہ

وعلی آبائہ الطاہرین حاصل ست نزد ارادت می بازد یک قطعہ و یک رباعی مشتمل بر بادۂ تاریخ گفتہ بر قرطاس پارہ نوشتہ بنورد این بیچارۂ الفراغۃ میفرستد امید کہ بقبولش افتخار بخشند و گاہ گاہ بعنایت کلمات محققانہ سرفراز فرمایند و اگر در اخبار این ابیات فقیر مطبوع شود جادارد و بعد ملاحظہ خدمت حافظ صاحب ممدوح فرستادہ آید تا بمعائنہ اہل ذوق خوشوقت شوند و ہمین کہ موسم برسکال می آید برای زیارت فرار برانوار مولای خود حاضر می شوم زیادہ نیازست و ادب صاحب او والا تبار سلام و دعا قبول فرمایند۔ الحقیر محمد یحیی ابو العلائی از عظیم آباد پٹنہ محلہ املی آحاق

قطعہ

شبی کہ نسبت پیران پیر دستگیر ما	رسانده طالبان حق تعالے را بمنزلها
درین عالم عبور یک وحدت آن یکی گردد	جہانی خشک لب مرده بر اطراف ساحلها
بود کامل ترین اہل تحقق اندرین دوران	اگر چہ در جہان بسیار افزایند کاملها
نمود آسان بزور ہمت مردانہ کوشش	براہ طالب تحقیق اگر افتاد مشکلها
فرستاد از کرم سوی من غمزدہ آن ولی حق	بیان فرمود سر وحدت خالص بمحفلها
کلامش دیدہ و بوسیدم و جان بر سر نہادم	زہی قول و زہی قائل ہمہ حق ضد باطلها
زمستانہ بخمہائش تندم مست و ہی گفتم	الا یا ایہا الساقی ادر کاسا و ناولہا
جوابم داد آن پیر کہن خوان معنی عالی	کجا داند حال ما سبکساران ساحلها
بگیر ای جان دمی با تشنہ لبی گذار دریا شو	مذاق اہل وحدت کن رقم بر بوطہ و لہا

رباعی

از شاہ مظفر علی اسرار بجو	توحید با شعار چہ خوش گفت نکو
تاریخ چو بنگرے غزلہائے او	واللہ سخن اہل حق این باشد گو

قصیدہ در مدح علم امرا الہی بہ مستی مسند شاہی قاضی ایران سعادت حاکم یوان حقیقت خلاصہ خاندان مصطفوی و نقاوہ دودمان مرتضوی سیدی سندی حضرت مولانا سید مظفر علی شاہ صاحب اللہی قدس سرہ العزیز کہ راقم مجلس ظل خویش زانوی ادب بخدمت آن برگزیدہ حق تہ کردہ بود

قصیدہ

ساقم میرزا خادم حسین المتخلص بہ مسرور لد میرزا زین العابدین مرحوم رئیس اکبر آباد

ای ز نور کشف تو روشن زمین و آسمان	رہبر و راہ شریعت رہنمای کبریا ن

ای زلمع نور تو روشن چراغ آفتاب — اے فروغ حسن تو شمع شبستان جہان
مظہر زہد و عبادت مصدر فیض و کرم — مرکز کاف کرامت قدوۂ کون و مکان
خالق ارض و سما چون ذات پاکت آفرید — گنج اسرار حقیقت بر ہمہ گشتہ عیان
بیعت دست تو بیعت ہست از دست نبی — ظل پاکت سایہ شہپر خدا ای دو جہان
چون ہمای اوج کشتہ کرد پرواز بلند — طائر سدرہ بسیر عرش دش مہمان
کیج نظر کے باریاب بارگاہش می شود — دیدہ بکشا از خم محراب در کن امتحان
در علوم مرتبت مرغ تصور پر شکست — چرخ ہفتم زیر پایت ای شہنشاہ جہان
گوہر الفاظ تو مردم بدامن می کشند — ماہی بحر لطافت در دہن دارے زبان
از بہار بوستان روے تو گیرد سبق — بلبل سدرہ سراید در گلستان جنان
ای سپہر مہتری مہر فلک را افسرے — منبر عرش معلے ای مسیحاے زمان
سینۂ پر نور تو گنجینہ اسرار غیب — راز علم معرفت گوئے عیان را چہ بیان
خضر رہ گم گشتگان را تشنہ گان را سلسبیل — ما من صبر و رضا تسلیم حق را پاسبان
سایۂ دامان چشم فیض تو بر سر کشید — مے نگنجد از تکلف در قبای جسم جان
خاک پایت چشم اعمی را شود کحل البصر — کیمیا گردد ز خاک این غبار آستان
ور رود مدح تو ہر دم بر زبان شکر را — ور ثنا حسن صفت فیض گشتہ سبحہ خوان
بلبل گلزار معنی نغمہ سنجم ای رئیس — شاعر نازک خیالم طوطی ہندوستان

ذکر بعض اشعار حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز

یار محرم حلیس ہمدم سید تراب علی اکبر آبادی سلمہ اللہ تعالے کہ از وقت ارادت خود تا دم واپسین ملازم بارگاہ و حاضر خدمت بابرکت بودہ اند روایت کنند کہ چون حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز از برہانپور تشریف خلافت از پیشگاہ قبلۂ دین و دنیا مقتدای اولیا و اتقیا شہنشاہ ملک فقر و فنا مالک رقاب اہل تمکین و لقا قطب معرفت آفتاب حقیقت مسند طریقت راز یب و زین حضرت شاہ نظام الدین حسین دام ظلہ ہدایتہم علی رؤس الطالبین حاصل کردہ مراجعت بالکبر آباد فرمودند مدت بست و پنج سال اندے کم و زیاد بعالم تجرید و تفرید گذرانیدند سلسلۂ حضرت باغظمت پیر و مرشد خود را رواج میدادند و درین عرض مدت یکبار متوجہ دہلی شدند و بزیارت بزرگان عظام خاندان چشتیہ و نظامیہ دل خود را از صفا بخشیدند و دامن دامن فیض باطنی و ذخیرہ جیب و کنار گردانیدند بعد ازان در فرید آباد سکن این

مسکین راقم حروف رابود و بهایون سعادت ابدی ارزانی داشته سعادت باگره نمودند مسرتی دمفاخرتی
که دران نزول اجلال نسبت این ذره بیمقدار شرح داده اند حق بجانب سید من است چون مدتے برین بگذشت
ناگاه بزبان مبارک رفت که زیارت آستانه حضرت خواجه غریب نواز قدس الله سره العزیز نکنیم دلی توقف
عزم معمم شد دران سفر سید امیر علی شاه مرحوم مهین برادر حضرت با برکت نیز رفیق طریق گشتند و باندازه
پانزده شانزده کسان از خدام حاضر باش خانقاه سعادت همرکابی دریافتند اعنی سیدی میر اسد علی
و احمد علی خان بهادر و شیخ غلام محی الدین و حکیم رحمت علی فرزندان حکیم رجب علی و کریم خان و انبخش
و شیخ محمد جعفر و خادم خاص شیخ الهی بخش و غیرهم بودند چون بمنزل مقصود یعنی اجمیر شریف فائز شدند
دو منزل خانه قریب لنگر خانه درگاه عالم پناه بغرض قیام کرایه گرفتند یکے انان متعلقات با برکات
حضرت اللهی قدس الله سره العزیز شد و بخانه دیگر همراهیان دولت بیامیدند بعد ادای حج چون حضرت اللهی
به نیت آستان بوسی حاضر درگاه ملائک پناه گشتند نوبت خانه حضرت خواجه غریب نواز به نوا فتن
و مروحه طاؤسی بر فرق مبارک بجنبیدن در آمد و تا نوقت انچه از عنایات خاص حضرت خواجه بندا لوے
و کیفیت نیازمندی حضرت سید اللهی ظاهر بود و بیان راست نیاید و تا قیام بود روزانه سه چهار کرت
حاضری درگاه عرش انتباه میسر می شد - روزے شامگاه چهوٹی طوائف که دوازده ساعت دوازده
بدرگاه شریف حاضر آمده می سرایند و در اجمیر شریف و قرب و جوار آن دیار شهرت تمام داشت حاضر آمد
و بصد منت و الحاح التجا نمود که دعوت این کنیز شرف قبول یابد بندگان حضور توقف نمودند چون
اصرار او از حد گذشت و کار بگریه و زاری کشید تکتگی او را دریافته باجابت مقرون کردند و خصت شد
و حضرت ایشان روبهمراهیان دولت نمودند فرمودند که این دعوت دعوت خاندان چشت است
اگر داعیه عرض سماع کرد مقبول و گرنه همچو دیگر دعوتها بحساب آید یا ما و طعام دعوت حاضر آورد و بعد
از فراغ اولش برداشت و برفت چون نماز پیشین گذاردند بار دیگر آمد و گفت میخواهم که چیزے
بسرایم حضرت ایشان فرمودند که بدرگاه عالم پناه سماع کنیم آنوقت که معین و معمول اوست -
آن بیچاره بگریه در آمد و بهر دو دست جانب سینه درگاه شریف برآورده قسم خورد که مرا از جانب خواجه
بنده نواز حکم داشتات ست که همین جا بخوانم حضرت ایشان خاموش ماندند پس مجلس سماع ترتیب یافت
و حظ تمام اهل مجلس را حاصل شد - این معامله در اجمیر شریف شهرت گرفت که فلان همرا کی درگاه نیست
که هیچگاهی بمجلس دیگر نمیرفت امروز بمنزل حضرت اللهی سرایند چون تاریخ عرس شریف نزدیک آمد و
قریب بود که از هر طرف هجوم خلق برسند و بعرف بنده آمد امیدی گویند حضرت مولائی و اللهی

قدس اللہ سرہم باستقبال آن گروہ سعادت پژوہ از اجمیر شریف بیرون آمدند اہل سیدنے
حضور پرنور را دیدہ باہم بگریہ می گفتند کہ ہم ایشان ہستند نبیرۂ حضرت خواجہ و ازین قبیل انچہ
بخاطرشان فرومی آمد بر زبان می آوردند و مثل این و دیگر معاملات نیز پیش آمد۔ چون
عرس شریف اختتام یافت خاطر حضرت اللہی نمی خواست کہ از درگاہ شہنشاہی مفارقت گزیند
بلکہ حاضری در دولت روز و شب مکنون خاطر بود۔ یک شبی از شبہا ساعت سہ حضور لامع النور
حضوری استانہ ملک آشیانہ دریافتند و بعد تقبیل عتبہ علیہ بختی بیاسودند و بعد بنوبہ کہ فرمودند رخصت
ارزانی شد سہ ری درین خواہد بود و چیزے دیگر پدیدار خواہد آمد بعد وقوع این حالہ حضرت باعظمت
از انجا متوجہ آگرہ گشتند و بہانجا رخت اقامت انداختند مدت بست و چہار سال بسر آمد۔ و آنزمان
سن شریف بہ پنجاہ و دو رسیدہ باشد کہ سید امیر علی شاہ مہین برادر علاتی حضرت ایشان را
زحمت نکاح ثانی دادند بتمنای اولاد کہ خود شان نداشتند چون مشیت ایزدی مقتضی شد حضرت
یا برکت قدس سرہ العزیز رضا دادند و بعد دو سال از نکاح یوم چہار شنبہ پاس سوم بست و ششم
شہر محرم سنہ ہزار و دو صد و ہشتاد و دو ہجری سید اصغر علی شاہ طال عمرہ کہ امروز سجادہ نشین ہست
ولادت باسعادت یافتند و شیخ محمد زمان سالدار اکبر آبادی مادہ تاریخ افتخار یافت موزون
نمود۔ و بتاریخ ہفتم شوال سنہ یکہزار و دو صد و ہشتاد و پنج ہجری فرزند دوم سید فراست علی بوجود
آمدہ سی و ہشت روز زندہ ماند و بتاریخ چاردہم ذیقعدہ ۱۲۸۵ھ رجوع بعالم معنی نمود ازان ببعد
بست و سوم جمادی الثانی ۱۲۸۹ھ ہزار و دو صد و ہشتاد و نہ ہجری یوم چہار شنبہ وقت شب ساعت نہ
دختر نیک اختر کنیز فاطمہ طالعمرہا کہ بی بی عزت خانہ دولت را نورانی ساخت سپس
بست و دوم ذیقعدہ ۱۲۹۰ھ ہزار و دو صد و نود و یک ہجری دختر دوم سعید بیگم متولد شدہ
بعد چندی عہد عدم را آرامگاہ خود ساخت و این دو واقعہ ناگزیر حضرت مخدومات را بمقتضائے
بشری ستالم ساخت و ہمانا در اصل صورت بشری بود قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم لا یموت لاحد من المسلمین ثلثۃ من الولد فیحتسبہم الا کانوا لہ جنۃ من النار
قالت امرأۃ عند رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او اثنان قال او اثنان
وحق سبحانہ و تعالے بقدرت خویش نعم البدل عطا فرمود کہ بتاریخ بست و چہارم شہر ذیقعدہ ۱۲۹۳ھ
ہزار و دو صد و نود و چہار ہجری یوم جمعہ وقت نماز صبح سید عبد العلی طالعمرہ تولد مسعود یافت
از انروز کہ حضرت باعظمت ایشان سنت نکاح سابقہ گرفتند بکم من لباس لکم و انتم لباس

لہن سکون وسکونت بمجلس اختیار فرمودند چون آینہ می آمد بیرون از کاشانہ دولت تشریف آوردند وپیچکس را محروم انزیل مقصود نگذاشتند وعادت آن شد کہ صبح وشام بالمرہ از محلسرا در کمرۂ بیرونی نشست می نمودند حقائق ومعارف از زبان گوہر افشان می تراوید وحاضران مجلس را تمامی فیض وبرکت می بخشیدند چنانچہ برین عادت مدت دراز بسر آمد وباب افادہ واستفادہ مفتوح بود وسلسلۂ بیعت وارادت وطریق ارشاد وہدایت دراز۔ از برادر طریق سید عبد العلی جعفری حاضر باش وملازم بساط دولت روایت ست کہ یکسال در آخر زمان بایام عرس اجمیر شریف این مقطع بحالت کیفیت از زبان فیض ترجمان برآمد ؎ اللٰہی ست حاضر حضرت بصد نیاز ۔ مشتاق لطف منتظر جود وعطای تو ۔ مرزبان الہام تبیان رفت کہ بر آستانہ دولت حضرت خواجہ غریب نواز قدس سرہ العزیز رفتن ناگزیرست چہ از زمان دراز گذشت کہ این مناسب دو مطلع ؎ ای تاج بخش شاہ وگدا ہر گدا ے تو ۔ آئینۂ جمال الٰہی لقاے تو ۔ بدون مقطع ہدیۂ بارگاہ دولت شدہ بود بعد از مرور سال وماہ امروز مقطعش موزون شد اسرارے دران خواہد بود۔ این بفرمود وغرم زیارت اجمیر شریف مصمم نمود وتصرفی سخت پیدا آمدہ بود کہ ہر کہ خبر این تہیۂ شنود بے اختیار آمادہ این سفر سعادت اثر گردید واجازت ہمراہے حاصل نمود وآخر بقدر چہل کس ہمرکاب دولت روانہ اجمیر شریف گشتند سید اصغر علی شاہ فرزند جانشین حضرت ایشان باسید کرامت علی شاہ خال خود وسید تراب علی خلیفہ عبد القادر الدنی حافظ محمد جان۔ خواجہ وزیر شاہ۔ سید وزیر علی ۔ مرزا وزیر بیگ۔ ومرزا منیر بیگ۔ ومحمد عبد اللہ خان وعبد الرسول خان منتار ۔ ومنشی محمد عمر داز خان صاحب تقریظ کلام حضور وڈاکٹر امام الدین وشیخ غلام محی الدین مع فرزند ومنشی خورشید علی وراوی سید عبد العلی وغیرہم منسلک یاران ہم سفر بودند وانتظام مرکب دخانی ہمہ بردست ڈاکٹر امام الدین بود در اثنار راہ یک شب بمقام جے پور آسودند میر قربان علی کہ رکن مجلس ریاست جے پور وصاحب بخت وسعادت ست حاضر آمدہ التماس دعوت نمود ومحول بر مراجعت شد چون مرکب دخانی اجمیر شریف رسید سید امام الدین صاحبزادہ درگاہ عالم پناہ کہ سلسلۂ ارادت باحضرت بابرکت درست دارد ومنہ غریزان بامرکب بریلوے اسٹیشن حاضر بودند جملہ مردم این کاروان سعادت را بسوار یہا ہمراہ بردہ بمکانی مناسب فرود آوردند وبہ سامان بایستہ دعوت نمودند بنیان حضرت متول درگاہ عالی بارگاہ وقف شدہ تتنے چند فرستادند کہ مکان مشہور کچہری خواجہ صاحب قدس سرہ مکان حضرت ست کرم کنید و

ہمین جا اقامت نمائید حضرت اللہی قدس سرہ العزیز خاطر شان نگاہداشتند و بہ کچہری دل دولت فرمودند و بسی از بزرگان آنجا بر سر وقت رسیدہ مدید یار ہمدیگر مسرور و محظوظ گشتند وقتی کہ حضرت مولائی و اللہی قدس اللہ بسرہ العزیز بہمراہی ہمراہیان سعادت برای استیلام عتبہ پر رفعت حاضر درگاہ شریف شدند حافظ محمد جان و مرزا منیر بیگ کہ مردان خوش آواز بودند این ابیات خواجہ خواجگان بآواز بلند خواندن گرفتند ؎ ای تاج بخش شاہ و گدا ہر گدا ے تو تا آخر و ہر یکے بہ کیفیتے گرفتار بود چون مقطع را نوبت خواندن رسید چہرۂ نورانی حضرت باعظمت چون دانہ انار احمر دریافت و گریۂ ہجر بشدت بر حضرت اللہی افتاد چنان کہ نتوان بعبارتش آورد و کیفیت بجائے تاثیر داشت کہ ہر کہ می دید بے اختیار میگریست بعد از ختم اندکے حضور پر نور بستہ چشم بند ایستادہ ماندند و مامردم نیز بشرط متابعت بجا آوردند سپس حضرت ایشان مرخص شدہ بقیامگاہ تمکن شدند و روزانہ حاضری درگاہ شریف تا قیام آنمقام دستور معمول ماند شبی در مجلس سماع شریک گشتند صاحب سجادہ و متولی درگاہ شریف حضور بدولت را با غواز تمام صدر نشین نمودند ہر چند خود دل آن نبود کہ ادب بحد غایت مرعی بود و ازین ست کہ حضرت اللہی گاہے در پیش گاہے بالای چبوترہ رفتن جرات نفرمودہ اند لیکن در انوقت بالمامور معذور بحکم ضرورت و اشارت و قبول فرمان صدر بارگاہ عالم پناہ در صدر نشینی ادب شمردند لختے توقف فرمودند و معاودت نمودند بار دیگر در مجلس عمل شریف حاضر شدند و بطریق اول اندکے تقاعد نمودہ بآستانہ فیض حضرت خواجہ غریب نواز رجوع آوردند و آنوقت استغراق تام روے نمود و آنچنان تصرف کامل و عنایتی شامل بود کہ ہر کہ حاضر می شد قدمبوس حضرت اللہی میگردید بعد ازان سید امام الدین صاحبزادہ و وکیل و مرید حضرت ایشان منجانب حضرت خواجہ خواجگان قدس اللہ سرہ العزیز دستار تبرک درگاہ شریف بر سم مشائخ عظام بر فرق مبارک حضرت ایشان و فرزند دلبند سید اصغر علی شاہ تہادہ علی الاعلان بآواز بلند اذکرونی اذکرکم از جانب حضرت خواجہ غریب نواز بہ ای سید اصغر علی شاہ خطاب چشت کے دولھا القاشدہ است باستماع این سخن جملہ حضار درگاہ شہنشاہی رسم تہنیت بجا آوردند و اظہار مسرت نمودند و آندم حضور پر نور را استغراق تام شدہ بود و دل از مجاذبہ بگفتن رنیاید بعد از ساعتے کہ افاقت دست داد بزبان مبارک فرمودند کہ امیدہ نوازی و غایت عنایت و کرم حضرت خواجہ غریب نواز ست و را اشارت شد کہ ہمان مناقب ادیکہ

بخوانید چنانچه آنرا بخواندم و حالتی رفت که جوشش و غلبه وجد را پایان نبود بعد از ختم گفتند توقف کردند و رخصت شده بمقام خود آمدند و ارشاد نمودند باظهار مسرت نسبت بفرزندارجمند سید اصغر علی شاه سلمه الله تعالے که آنچنین خطاب تا امروز بهیچ کسی را نصیب نبوده است و این دولت بیدار بنام این فرخنده بخت بود از جمله بنده نوازی حضرت خواجه و نشان قبول بارگاه جناب ایشانست و اکنون کشف اسرار حاضری گردید که همین ست راقم حروف عرض دارد که تصدیق و تائید این حکایت از فرمان و تلفظ خاص حضرت الٰہی قدس سره العزیز می شود که بنام این غلام در آنزمان ورود یافت و نقل آن گذارده میشود

سعید و اجمند ازلی سلمه الله تعالی - تاریخ بست و نهم جمادی الآخر از بنجا روانه شده و در جے پور یک مقام کرده تاریخ دوم رجب مع همراهیان که قریب چهل کس از یاران طریق بودند حاضر حضرت خواجه بنده نواز شدم و چند ابیات که نذر حضور والا کرده بودم حافظ محمد جان و مرزا امیر بیگ و سید عبد العلی بحضور والا سرائیدند آنوقت مجمع کثیر بود از هر زبان بلکه از هر در و دیوار صدا مرحبا و جذابر خاست و شور قیامت بپا شد ابیات اینست ؎

ای تاج بخش شاه و گدا بر گدای تو	آئینهٔ جمال الٰہی لقای تو
مشکل کشا و قبلهٔ حاجات عالمست	مخصوص آستانهٔ دولتسرای تو
مولا و مرشدی و خداوند نعمتے	دیگر شفیق حال ندارم سوای تو
از یمن همت تو رسیدم بکام دل	شد دستگیر دست کرامت نمای تو
ای مظهر جمال و کمال محمدے	ایمان اسیر تو دل و جانم فدای تو

الٰہی ست حاضر خدمت بصد نیاز
مشتاق لطف و منت و جود و عطای تو

بعد ازان عرض کردم که این بنده کا تمنده و ابسته دامن دولت مشتاق احسان و کرم حضرت خداوندی اند سوز دیگر سید ترا بعلی را بحضور مزار شریف خطاب مقبول خواجه برای بیان شد و سید امام الدین را که وکیل دم مرید فقیر اند خطاب چشتی کا دولها عطا شد نهار جان گرامی نثار این لفظ مبارک چشتی باد و مخصوص باین ترکیب که عطا شد - تاریخ ششم رجب ختم مجلس حاضر حضور والا شدم سید امام الدین بحضور مزار شریف باواز بلند گفتند که از خواجه غریب نواز صاحبزاده را خطاب چشتی کا دولها عطا شد غلام که در آن هنگام حاضر بود نه همه

مبارکباد دادند و ستار بر سرش بستند و آستان بوس کنانیدند در آنوقت میان را دیدم که رنگش زرد بود و چشمش مست اثر فیضان چشت از سر تا پایے او متعدی بود و اشتیاق آن هنوز از چشمانش هویدا است ؎

شیر مادر تھا یا شراب کہن ہے جبکا ہے یہ خمار آنکھوں مین + وحال فقیر اینست ؎

تا سایہ مبارکت افتاد بر سرم	دولت غلام من شد و اقبال چاکرم
ور دم اطبیب نداند دوا کہ من	بی دوست خستہ خاطر با دوست خوشترم
ہر کس غلام شاہی و ملوک صاحبست	حافظ کمینہ بندۂ سلطان کشورم

تاریخ ہفتم در جے پور رسیدیم و دو مقام کردیم خلقے کہ آمدند بضرورت تاریخ دہم باکبر آباد رسیدیم صدمہ جدائی آستانہ شریف و عنایت بیغایت حضرت خواجہ بندہ نواز مرا نمی گذارد ؎ اکنون از من طمع صبر دل و ہوش مدار + کان تحمل کہ تو دیدی ہمہ بر باد آمد ۔ خط ہذا بضرورت بصد مشکل نوشتہ امم نمی توانم کہ جدا جدا نویسم نقل ہذا الشیخ عنایت احمد و شیخ منصب علی و مولوی بدر الحسن ارسال دارند و از خیر و عافیت شیخ منصب علی نیز مسرور الوقت نمایند ۔ انتہی کلامہ

بعد اختتام عرس شریف یک و نیم دیگر قیام کردہ از درگاہ شریف رخصت و بدرگاہ جناب مولانا ضیاء الدین قدس سرہ بجے پور فائز شدند و فاتحہ خواندند میر بابان علی شرط خدمت بجا آوردند و ہمانروز مراجعت بآگرہ فرمودند چون مدت ہفتہ یا عشرہ بسر آمد طعام عظیم ترتیب داده بعد فاتحہ جناب خواجہ بندہ نواز بمردم یگانہ و بیگانہ دادند ۔ و اظہار مسرت و شادمانی تمام نمودند و الحمد للہ علی ذلک

مدح شاہزادہ عالم سید اصغر علی شاہ از راقم الحروف حسن غفرلہ

دیدار تو جلوۂ الٰہے	ظاہر شدہ ذات حق کماہے
خورشید نزول بر زمین کرد	شوریست زماہ تا بماہے
ای ذات مقدس تو در شخص	لاتیناہی ست در تناہے
بر فرق مبارک تو زیبد	تاج فقر و کلاہ شاہے
اللّٰہی را تو سرّ مکتوم	روح نسمے و نور ماہے
ہم خواجہ و خواجہ زات مقبول	ذات پاکت دگر چہ خواہے

عمر تو دراز باد یا رب
چندانکہ حساب سال و ماہی

در تهنیت عطای خطاب بابشاهزاده عالم سید اصغر علی شاه از فکر بلند جناب منشی عبد الحیّ صاحب عرشی رئیس کاکوری سلمه الله تعالی

ساقی نامه

بیا ساقیا ساقیا هان بیا — بانداز ابر بهاران بیا
بده آب چون آتش مشتعل — که باغ بن آذر برویند زول
صبا چون عروس سیاور رسید — چمن شد بصرح ممرّد ندید
هله پا بچه سرو بالا زده — سلیمان گل خنده صد ناز ده
بیاد پری ریز در ساغرین — ز بط قطرهٔ چون نهانی نگین
که گویم به دیو خرد خیر باد — زند هوش من تخت بر دوش باد
زمین پر طاؤس بین از شفیق — چو منقار طوطی بیاور رحیق
که خون کبوتر شلاله شود — پیاله از و چشم شاهین شود
کند نور می خود چنانیکه — چنانه چند همچو کبک دری
خرامان رسد تا فراچنگ من — همائی کند طائر رنگ من
به گلگون گلین که تیر ابست — نوای غنا دل نکیسائی است
تامل به دریا دلے یاوه گیر — نباشد می خسروی جوی شیر
گزان قوت مریم به پیمانه در — به بینم مه ارنے و رشمر
صراحی شود گردن خوراز و — بزم مم شود شمع کافورازو
در اید قدح مهر مانا به سیر — فروزد جهان چون قندیل دیر
ز سر جوش پر جوش ده کام کام — که بیرون جهد چون شرر از سنام
صدف نها لآل سبد ها سمن — چمنها ریاحین فلکها پرن
بگرد ای سرو محشر خرام — بکن مجمر از نار رزد و شت جام
بکین سیاوش ده آن خم ز ناب — که گیتی چو چشم تو گردد خراب
شفق گون فلک پشت دشت کین — جگر گاه سهراب روئین زمین
خود این طارم سبز تا کے کند — شعاع ستاره سنا کے کند
ز صاف عصیر ز ان نجسم — صبوحی نوند هر هر صبحدم

تو پیر مغانے بہ ترویج جم — مے کہنہ تر دہ ازین خرقہ ام
بخون ریز زہدم نہ زید دریغ — زموج می و جام کن طشت و تیغ
چہ پیچی بدین عیب دستار و دلق — خود از دامنم خشک تر ہست علق
دل و دین گروگان مۂ مے بدہ — ہلا نان بدہ مین بدہ ہی بدہ
بانداز پیشین اگر دل نے — تو داد و دہش کن فریدون توئے
زخم خوبہنائے فلاطون بیار — زرہ کاسۂ رہس مجنون بیار
بیا تا بہم دوستگانے زنیم — زعقل و جنون دم عیانی زنیم
کہ برگشت اوراق این انجمن — نخواند کسے خط ساغر چو من
بیا ساقی انداز انعام کن — حزابات بفشار و در جام کن
خم خلکدہ را سبا لا بہم — بجنبانے بر قطرۂ یم کشم
بلطف نی چشم کار آزمائے — طلسم مے و سکیدہ بر گشائے
مغنی بیا گل بدستار زن — بیاد میان زخم بر تار زن
بسے خرقہ تا را نمازی کنان — گریبان چو من پارسی کنان
بیا بید و بزم نو شاہ چشت — کہ در خورمی گوی بردا نہشت
بمقبول خواجہ نیاز آورید — نویدے زبندہ نواز آورید
بد لہا رسد زان پس آگاہی — کز اللّٰہی آمد انا اللّٰہی

حضرت عرشی حیف کہ آخر رمضان ۱۳۰۲ ہجری ازین خاکدان ظلمانے بعالم نورانے متوجہ شدند انا للہ و انا الیہ راجعون درین دیار عدیل خود در سخن پارسی نداشت و صفات عالیہ ظاہر و باطن در ذات ہمایونش جمع بود راقم حروف را با او سرے خوش بود از انوقت کہ مجتبے حضرت حافظ عبد الصمد یوسفی مہین برادرش مفارقت جاودانی گزید ہمین یگانہ وقت مونس خاطرم بود کل من علیہا فان و یبقیٰ وجہ ربک ذو الجلال و الاکرام۔ خدمت حافظ مرحوم تا زمانی کہ در اکبر آباد مقیم بودند خدمت حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز از دست نمیدادند و عقیدت تام و موانست و احترام داشتند حضرت عرشی مرحوم را نیز تتبع و اقتدا بود اللہ تعالے فرزندان کامگار آن برادران فرخندہ کردار را بمراتب علیا رساند

و نیز مروی است از سید عبد العلی جعفری که مدت هشت یا نه سال گذشت بنده از حسن اتفاق وارد لشکر گوالیار بودم که حضور پر نور حضرت اللہی قدس سره العزیز بدین والده حکیم سید اکبر علی ضلی قدعنه که علالت داشتند بگوالیار تشریف ارزانی داشتند و بنده بفروری آگره واپس آمد و بعد چندے خود بدولت نیز مراجعت نمودند و قصد حاضری مهاراجه گوالیار و تفرج بهوپال باغ و ترتیب مجلس یازدهم شریف از زبان بندگان عالی مقام مسموع گشت و سال برآن گذشت که حضرت ایشان عزم بریلی شریف فرمودند و همرکاب دولت شاهزاده سید اصغر علی شاه و نیازمند و یک دو خادم دیگر بودند چون بخانقاه عالم پناه فائز شدند شرف زیارت و قدمبوس حضرت باعظمت قبلة و قبلة ادام الله ظلهم العالی میسر آمد و شیرینی بر مزار فائض الانوار جناب شاه نیاز بے نیاز قدس الله سره العزیز پیش کرده فاتحه خوانده آمد بعد ازان بحکم اشارت این ابیات حضرت اللہی قدس الله سره خواندم ؎ و پرده عیان هستی ز بی پرده نهانے + هم نام و نشان داری و بی نام و نشانی

هرگاه که ابیات باسر تا گفته شدند حضرت باعظمت قبلة دام ظلال کمالهم مسرور شدند و جانب حضرت ایشان مخاطب گشته و ادکین داوند و لختی باهم مکالمت روح افزا دمیان ماند بعد ازان حضرت ایشان مرخص شده بقیامگاه خاص تشریف آوردند و بیاسودند یاد داد حضرت باعظمت قبلة دین و ایمان بفرط اخلاق و رسم مهمان نوازی بفرودگاه حضرت ایشان برکات نامتناهی ارزانی داشتند و شاهزاده عالم حضرت معین احمد سلمه الله تعالی سجاده نشین خود طلب نمودند و تا دیر دران صحبت فیض موهبت سلسله سخن جاری ماند بعد ازان حضرت باعظمت قبلة ادام الله تعالی بخانقاه معاودت نمودند روز دوم حضرت بابرکت اللہی قدس سره العزیز از خیمگاه بندگان عالی اغزانه رخصت یافته بمرکب دخانی میرٹھ رسیدند و بخانه یاران طریق حضرت منشی محمد اعظم سرشته دار دیوانی و منشی محمد خلیل خلف شان سرشته دار کلکٹری فروکش شدند که از مدت دراز تمنای [illegible] داشتند مژده بایشان جان نثار سرا جان تازه بقالب آمد و بدرجه کمال شادمانیها کردند چهار پانج روز قیام بود که شاهزاده سید اصغر علی شاه تب کرد و حضرت ایشان آشوبش پیرامون خاطر گردید چنانچه این حکایت پیش ازین گذشت و از انجا سوار مرکب خاتی شده بدهلی خانه سید اکبر زمان که مرید حضرت اند نزول دولت نمودند علی الصباح شاه کمال الدین صاحبزاده و امام مسجد درگاه جهان پناه جناب محبوب الهی قدس الله سره العزیز که مرید حضرت نیز بودند حاضر خدمت شدند و حضرت باشوق و محبت از دهلی باستانه ملائک آشیانه حضرت

سلطان

سلطان المشائخ محبوب الٰہی سید نظام الدین رضی زرنجبش رحمۃ اللہ علیہ رسیدہ زیارت عتبہ علیہ نمودند ومناقب حضرت محبوب الٰہی قدس سرہ العزیز کہ در پیش گرفتہ بودند بحکم اشارت خواندم وحظ وافر ولطف کامل حاصل شد۔ بعد ازاں حضرت ایشان مراتب بالیدہ آنجا ادا فرمودہ بدرگاہ عرش اشتباہ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار اوشی حاضر آمدند وحسب قاعدہ مراسم زیارت وادب مودی نمودہ بدار الخلافۃ اکبر آباد تشریف شریف ارزانی داشتند وخود را در تعلیم وتلقین انداختند۔ راقم حروف گوید کہ شاہد این دو بیت فرمان حضرت اللہی قدس اللہ سرہ العزیز است کہ بنام این غلام صادر شدہ بود دو بیتی ایں است

بسم اللہ الرحمن الرحیم
غریبی دلی سعید واجب ازلی سلمہ اللہ تعالے حقیقت حالم اینست کہ دل بن دریچہ نمی آساید و چگونہ چسپد یاران کہ باعث ماندنم در اینجا ایشان بودند بعضے از ایشان دور افتادند و بعضے مسافر ملک معنی شدند این شعر در بیان حقیقت حال این غریب ست ؎ کہ دھر کو چھوڑ گئے مجکو ہمرہان تنہا + پھرون ہون دشت میں جون گرد کاروان تنہا + مضطرب الحال بہ بریلی رسیدم حضرت قبلہ مدظلہم عنایت بمرتبہ کمال بحال من ونازمال داشتند وبسے اصرار در قیام من فرمودند غرضکہ بعد دو سہ روز خصوصیت شان بمرتبہ رسید کہ زیارت منشی محمد خلیل شہرستانی دوالد شان منشی محمد عظیم سرشتہ دار صدر الصدوری ہمہ داخل جلد ثبت بستند وہمیشہ در تعلیم تعطیل می آمد دو روز بمکان شان مقیم شدم سیان کہ ہمراہ بودند مبتلا تب ولرزہ شدند ونوبت سرسام رسید وحال غیر شد ہمان وقت چند شعر در شان حضرت سلطان المشائخ قدس اللہ سرہم بے اختیار از زبان من برآمد اشعار گفتن ہمان بود کہ صحت یافتن ہمان گویا کہ مبتلا ہیچ عارضہ نبودند وایں واردات باعث حیرت تمام حاضرین شدہ غرض معلوم شد کہ این نیازمند را باستانہ خود حاضر کردن منظور ست وایں ہمہ سفر وغیرہ بہانہ بود پس سیان را ہمراہ گرفتہ حاضر آستانہ مولائے خود شدم وچند از ہمراہیان کہ خوش آواز بودند این اشعار بحضور خدام عالی مقام خواندند حال عنایت وشفقت قدیمانہ وتذکر آنرا کہ بدام زبان ادا سازم وقبل از یک روز عید الفطر باکبر آباد رسیدم ومبتلا بہ تب ولرزہ شدم وبعد افاقہ بضرورت گوالیار رفتم وبعد دو شب ویک روز باز باکبر آباد آمدم بسیار کہ در اکبر آباد چہ کار دارم باوجود آنکہ ازین شہر نفرت تمام دارم وترک آن نمی خواہم نیاورد این ہمہ افسانہ ست۔ ومہور اوی ست کہ شش یا ہفت سال گذشتہ کہ ابو الحسن تعلیقہ نویس [illegible] ممالک اودھ یعنی راقم حروف عرائض چند بحضور فیض ظہور ارسال داشت وملتجی آمدن بجانب

این مقام ہر دوئی خوش بست اگر چندی مشرف بخود موجب افتخار ماست چون اصرار و الحاح بسیار کشید و جذب باطن کارکرد و بندگان حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ جانب ہر دوئی التفات کردند و در اونوقت شاہزادہ سید اصغر علی شاہ سجادہ نشین و سیدی میر تراب علی و حاجی محمد علی و شاہ عنایت احمد و حاجی نگینہ خانم خدمتگار شاہزادہ و من بندہ عبد العلی بسعادت ہمرکابی مخصوص گشتند و سوار لکھنؤ شدند۔ راقم الحروف عرضداشت کہ بندہ را ئی این التماس و تحظ بدین الفاظ دریک فرمانی شد۔ تمنا و دیدار و شوق مجالست آنعزیز محرک قلب می ماند اگر در روانگی کلبہ توقف نباشد انشاء اللہ تعالے نزد عزیز می رسم آنعزیز بسبب کار ضروری و نیوی از سفر معذور ماند لیکن فقیر معذور نیست زیرا کہ در اینجا کاری ندارم کہ مانع سفر و غیرہ شود انتہی۔ بعد ازان بسبب شدت مرض توقف پیش آمد امام زاحم سفر نشد و کاغذ از برادر طریق رفیق شاہ عنایت احمد رسید کہ البتہ حضور پر نور تشریف ارزانی خواہند فرمود تشویش نکنند و خاطر مطمئن سازند جواب آن کہ بتاریخ ۱۱ جنوری ۱۸۵۸ء نبشتہ آمد اینست ؎

ای برادر۔ بر تو لطف احمد ست	زان سبب نامت عنایت احمد ست
نامہ ات کہ مخزن اسرار بود	نغمہ از طبلۂ عطار بود
بوئے جانے سوے جانم میرسد	بوے یار مہربانم می رسد
چارۂ درد دل بیمار کرد	خیر تو کہ تا مدتے چنین بیمار کرد
شکر تان اے محرمان بارگاہ	دادہی زر کردہ مس را از نگاہ
بعد نومیدی بسے امید ہاست	از پس ظلمت بسے خورشید ہاست
سردی و سرما غریبان را نخست	بر سر آمد آفتاب آرد شکست
گرچہ سرما در سفر نا خوش ست	لیک با خورشید نیکو دلکش ست
گر نمی خورشید و سردی زین نمی	می دہد فصل بہاران را ترین
تا بود گرمی و سردی را قیام	خوش خوش و فرخندہ باشید السلام

انتہی۔ راوی نوید کہ چون کوکبۂ دولت بہ لکھنؤ رسید خدمت منشی عبد الحی عرشی رئیس کاکوری با فرزند سعید ارجمند عبد القیوم و غریبان دیگر حاضر ریلوے اسٹیشن برای استقبال بودند بمجرد نزول اقبال انمرکب دخانی ہمراہ بودہ در قیصر باغ فرو کش کنانیدند و یک شب و روز در ان مقام پر فضا آثار برکات نمایان بود اہتمام بلیغ برائے دعوت بکار بردند۔ و نیز مشاہدہ مقامات

ف ۷ استقبال فرمودن

ف ۸ استقبال فرمودن

مشہور از امام باڑہ آصف الدولہ حسین آباد و محمد علی شاہ و زیارت مزار مبارک حضرت شاہ مینا قطب لکھنؤ قدس اللہ سرہ العزیز نمودند بعد ازین ہمہ استعار، توجہ جانب کاکوری کردند از انجا کہ حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز را خیال انتظار تحصیلدار ابو الحسن یعنی راقم الحروف در رفتن جانب ہردوئی عجلت بود لاجرم درخواست شان بحالت باز آمدن از ہردوئی مقرون باجابت شد و ازینجا بندگان حضور ایشان مع ہمراہیان سعادت متوجہ ہردوئی و شاہ غایت احمد روانہ وطن شدند و بہ اسٹیشن ہردوئی رسیدہ آمد عرض دار و انجا راقم حروف کہ این بندہ بارگاہ عزت باسازوسامان بایستہ بمقام ریلوے اسٹیشن برای استقبال حاضر و چشم انتظار بر شاہ راہ گشادہ بود کہ کوکبہ دولت مثل خورشید از جانب مشرق نمودار گردیدہ آنوقت انچہ از مسرت و اعزاز و نازش و اہتزاز بخاطرم بود نتوانم کہ بر زبان آرم چہ از مدت سی سال کہ راقم درین ملک اودھ بتقریب تعلق سرکار انگریزی اقامت دارد کاہی بندگان عالی حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ عزیمت این طرف نفرمودہ بودند بسی از ارادتمندان با اخلاص و دلخواہان صاحب اختصاص خواستند کہ زحمت قدم بدین دیار دہند۔ اما استغنا رخصت ادا و دلی تعلقہای از حد زیاد گاہی رخصت ندادہ خود بدولت از مرکب دخانی نزول اجلال فرمودند سعادت قدمبوس دریافتہ کوٹھی خود را کہ بسامان بایستہ آراستہ بود منزل سعادت ازل نمود لختی گذشت کہ برادر بجان برابر سید عبد العلی جعفری کہ مقام شناس مجلس بود این غزل راقم الحروف را بالحان خوش گفتند ؎ عیدست جان و دل سر ساقی فدا کنم + پیمانہا کشم بے مستان دعا کنم + حال من متغیر گشت و نتوانستم خود را نگاہ داشت گریہ بر من افتاد و شور از نہادم برخاست نزدہ روز بقیام پر برکات خانہ مخزونم را روشن جنت الفردوس داشتند حالتی بود کہ بجز وقت کچہری حاضر خدمت می ماندم روزانہ یا روزی درمیان یک غزلے موزون می شد و پیش میکردید بلطف ملاحظہ میفرمودند و صحبتے کہ بعد از نماز شام مقرر بود برادر سید عبد العلی آزاد یا دیگر غزلہا می خواندند و خطہای بسیار حاصل می شد عجب صحبت صافی و عیش بیغش دران روزہا میسر بود کہ صحبت ہای قدیم و یاران گذشتہ علی الخصوص حضرت شیخ منصب علی و میر امداد حسین رحمۃ اللہ علیہما یاد می آمدند و بہ زخمہای یاد آمد این مجلسیان محبوب و محرمان جان نثار آن جنس طرب سوز بدرد نقش شیون خانہ غم و ماتکدہ الم می گرفت چنانکہ یک شبی غزل راقم حروف ؎ عزم مصمم است کہ از خود سفر کنم + خواندہ می شد چون این بیت عرض شد ؎ عمر عزیز و صحبت اغیار امید نیست

دراز باد که در خود نظر کنم + چندان گریه باحضور پرنور دریخت که در بیان نیاید واثر آن کیفیت مجلسیان را از جا بابرداشت بعد از دیر بسیار افاقه شد بر پای ادب ایستاده برگذاردم که این بست فرمودند که خیر اگر شے از ایام قیام بر دولی بندگان حضور التماس اقم بابت تفریح وهوا گرفتن شاه گاه قبول فرمودندے وگاه بودے که وقت فرصت شاهزاده عالم را سلمه الله تعالے برون هر دولی همراه خود بشکار طیور برده می وخاطر عاطر شان شگفته وبیان ازومی شد. مرا در تمامی مدت عمر خود اینچنین وقت خوشدل وکامرانی یاد دارم که گاهی حاصل نشده است وحضرت بدولت اللهی وسولائی قدس الله سره العزیز بغایت فارغ البال آسوده خاطر باهمراهیان بوده اند چون شهره روز بدعزم جانب شرق فرمودند باهمرو انیقدر ایام که هرگز امید قیام مرا نبود تشریف برده ملازمان حضور سخت ناگوار بود همین دلخواه بود که چندے در دیار بیاسایند که مقام خوش وموسم دلکش هوا لطیف وصحبت غریز بود دم دم بجا از وکالا روعمال سعادت حضوری وفوائد می اندوختند وهر آنوقت که حضور پرنور برتوابع گردنگاه منشی نمودندی هر که از آینده روند دیدی همانجا توقف کردے بے شائبه تکلف وبی مبالغه تمام وقتا حضرت باعظمت باوصف وقار روش سکران داشت وبینندگان را دل از دست می ربود شاهزاده عالم را التماس داشتم که مختصر کتب خانه ام که هست انچه از کتب معقول ومنقول پسند آید بر گزیده که منتخبے باشد از ین نباشد شرم سرفرو نیاورند تکلیات یعنے بحضور سوالائی بردم حضرت باعظمت شاهزاده عالم را پیش خود خواندند. والماری کتب را کشاده بکمال خوشی وخرمی انتخاب کتب از صحیح بخاری وتاریخ وغیره وغیره کرده پانزده جلد انمودند تا دلم بیاسود وسعادتم افزود وبا داد که روز الوداع بود شب را ابیات ذیل موزون کردم اما ادب رخصت نداد وقتیکه حضور پرنور بخوابگاه خویش که همانجا شب زنده میداشتند تشریف برده مرا در عبدالعلی را در گره خوابگاه شاهزاده آن ابیات حواله نمودم آن برادر بجان برابر ابیات را بآهنگ خوش خواندن گرفت ؎

بلبل بچین بست فرو بسته دهان را	آیا که رسیدش خبر از فصل خزان را
قمری نزند نغمه که گوئی عجبی نیست	نشگفت که عیش نبود سرو روان را
وامانده زحسرت نگران دیده نرگس	سوسن نکشاید ز سر طیش زبان را
آسیمه سرست از سر غم کاکل سنبل	تسکین ندهد قلب جنون پرشقان را
صاف خط سبز از دم دنی غم گشت مبدل	صد زخمه حسرت بزند دور دوران را
بگذار که از سوز نهم در جگر آتش	وز دیده پرگریه دهم سیل روان را

نتوانم گذارد که این ابیات چه هنگامه بپا کرد و کیفیت گریه بیحد آنقدر هجوم آورد که تا دیر وقت از دست رفته بودند و چشمان سیل اسا سرشک پی در پی برون میدادند - آخر مجلسیان بر بخت خود تا اقتضاع نموده بر بستر خواب غلطیدند هر چند این قصه بپایان آمد دل نمیخواهد که از سخنان آن زبان بس کند بارها ساعت یک و ساعت دو دوسه چشم بکشاد و آواز سماع از آرامگاه خاص بگوش خورد بے تحاشا میرفتم و شریک صحبت می گشتم لازم بآن شفقت مرشدانه که هیچگاه از رفتن بگاه من نیازرند شبے ازان شبها صاحب حاوت ساعت دو از بستر خود برخاسته رفتم و بیرون دروازه آرامگاه که کشاده می بود ایستادم حضور پرنور محو سماع بودند نظر بسوی بنده نیفتاد و من نتوانستم که بے اجازت اندرون داخل شوم لهذا بے اضافت اجازت شد و داخل شدم - دران ایام خجسته چقدر از یاران غیر حاضر یاد می آمد و تاسف از جدائی شان میخوردیکم که بگفتن درنیاید برادرم شاه عنایت احمد از اگره همکار سعادت تا لکهنؤ ماندند چون هر دوئی عزم شد خانه خود شتافتند سیدی میر امداد حسین را از نوکری مهلت نشد یاران میرٹھ خود بهمکار دو دو بودند - ملازمان و نوکران من مرا میگفتند که حضور پرنور خواب نمیکنند گفتم چگونه گفتند که ما از روز در گاه و بیگاه در وقت شب می هیچم گاه بر زمین و گاه بر بستر مانند نشسته و مشغول می باشیم هرگز خواب در چشم حضرت نمیگردد - وفی الحقیقت حضور پرنور روز دل را باین و آن مشغول سید اشتند و شب چون صحبت بدرخاست داخل کمره خاص شده باحق مشغول می بودند که ازان مشغولی افاقه نبود و در حالت سکر و محویت و فنا مستغرق می بودند و هیچ ساعت ازان باز نمی ماندند چنانکه دران اوقات مجازے بقصور دلارام نمی آسایند - هر دو وقت دور چاے گردش می کرد و ارباب جلسه همراهیان سیر شده میخوردند اگرچه خود بدولت کم رغبت میفرمودند دو سه چمچه گرفتند و باین بنده پیالا ارزانی میداشتند اما در نوشانیدن چاے بهمراهیان و اهل جلسه مبالغه میفرمودند و میگفتند که غنیمت شمرده و بنده هم درین ایام حسرت ملے دل از ماکل و مشارب و سماع و تلقین تمام برادرم و کوتاهی دران راه نیافت برادران هم سفر شریک این ذوق و لذت بوده اند خدا سی شان سلامت دارد که ازان صحبت باقی هستند الغرض بامداد که روز قرار داد بود بر مرکب دخانی این قافله دولت سوار شد چون باسٹیشن کاکوری رسید سادی من درین سفر برادر عبد العلی می نویسد که به اسٹیشن مذکور عبد المجید صاحب مع سامان سواری موجود بودند و از اسٹیشن بر کوٹهی عظیم الشان خود برده فروکش ساخت و بدرجه غایت حسن ادب رانگاهداشته به نیازمندی تمام پیش آمدند و فی البدیهه این ابیات گفته پیش حضور پرنور

بخواندن دادند ۵

شمع بزم مہوشان آمد ہمے | دل بپائے دلبران آمد ہمے
خلق تشنہ سد گر دست از ترنج | یوسف کنعان جان آمد ہمے
انجمن را وا بہ ایمن نمود | چون تجلی ناگہان آمد ہمے
ہر کہ اندر بزم بود از خویش رفت | کس چہ داند تا چہ سان آمد ہمے
آفتاب آسمانگہ را خیرہ کرد | چون عیان آمد نہان آمد ہمے
الصلا ای می پرستان الصلا | ساقی دردی کشان آمد ہمے
بخت مستان را جوانی مفت وقت | ہان و ہان پیر مغان آمد ہمے
آنکہ بر جای ست آمد از کجا | آمد و شد در گمان آمد ہمے

باہمہ اطلاق عرشی نام شد
لامکانے در مکان آمد ہمے

برادرم سید عبد العلی نوشتہ اند کہ من آمدن شما بکجا ن خوش خواندم و خط عظیم دست داد اکثر از رؤسا رکاکوری باد حاضر می آمدند و نذرہا پیش می کشیدند اما خدام غیور بندگان حضور بجز آنکہ حسب دستور دست رضا بر نہاوندند ہیچ یکی نہ پذیرفتند و روز دیگر انجا مقام شد و میزبان مہربان بکمال احتشام خوان دعوت بیاراستند و طعامہای گوناگون پیش کردند یک روز دران مقام حضور پر نور مزار حضرت شاہ تراب رحمۃ اللہ علیہ رفتند و فاتحہ بران و مزارات دیگر بر خواندند پس صاحب سجادہ مولانا محمد اکبر سلمہ اللہ تعالے را دیدند مولانا تبرک و یک جا نماز قالین دلایتی کہ بس عمدہ بود بنظر حضور گذرانیدند ازان بعد حضرت اللہی قدس سرہ بانشی عبد الحی مرخص شدہ واپس آمدند از خدمت منشی عبد الحی مراسموع ست کہ حضرت باغلمت نخستین از قبول تبرک و جانماز توقف نمودند و بعد ازان این سخن فرمودہ کہ از حضرت شاہ تراب قدس سرہ اشارت ست قبول کردند راقم را بخاطر می آمد کہ این توقف و قبول ہر قضا را دب بودہ است پس دیر نبود کہ بندگان حضور انا بخار خصت شدہ براہ راست ہوا ہی ریل اسٹیشن رودلی رسیدند آنجا شاہ عنایت احمد حاضر بودند استقبال نمودہ با خود بردند و حضرت باغلمت زیارت شاہ عبد الحق قدس اللہ سرہ العزیز حاصل نمودند و بعد ازان شاہ سعود احمد غفر اللہ لہ و حضرت شاہ الطاف احمد سجادہ نشین سلمہ اللہ تعالے را دیدند و این حضرات باکمال اخلاق و محبت مہمان نوازی و درویشانہ بنیازمندی پیش آمدند کہ مزید بران نباشد و یک شبانہ روز در انجائے پاک

قیام شد و ہر یکے از مزارات متبرکہ آنجا را زیارت فرمودند حضرت جانشین سلمہ اللہ تعالیٰ بارہا اعادہ ہمین لفظ می نمودند کہ حضور والا ایشان حضرت شیخ عبد الحق قدس اللہ سرہ ہستند ما را در ان بیست روز دیگر حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ از انجا مرخص شدند و شاہ التفات احمد سجادہ نشین مشایخیت تا اٹیشن رود ولی نمودند از انجا کاروان دولت سوار شدہ گذر بر فیض آباد کنان بمقام گونڈہ خاص قرار گزید شب در انجا گذراند بامداد بمقام نوابان درگاہ مولد و موطن برادر شاہ عنایت احمد تشریف ارزانی فرمودند آنروز تو گوئی کہ خانہ شان روز عید بود و ماہ ربیع الاول بود و ہم در ین ولایت دستار مبارک جناب رسول مقبول صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ و اصحابہ وسلم تاریخ دوازدہم ربیع الاول از مدت دراز معمول بودہ است و آنرا بطور مستند شہرت ست بتاریخ مذکورہ اول حضرت با جمعیت باہمراہیان زیارت آن فرمودند پس تبرکا آن دستار مبارک بر فرق فرقدان شاخ حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ و جملہ ہمراہیان گذاشتہ آمد و قریب بانزدہ روز دائرہ دولت در ہمان مقام مرتبت ماند در ین مدت متواتر غزلہاے فلان فلان یعنی راقم الحروف مالامال از حسرت و فراق رسیدند و من آنہمہ را بحضور پر نور دست بستہ عرض می نمودم و ینجا بتقاضاے موقع گذاردہ می آید

سرو من دامن کشان وا میروے	تا چہا دیدی کہ از ما میروے
از خدا با صد دعایت خواستم	تو کجا از من خدا را میروے
بر کہ نالم من ز بخت بے اثر	تا نگیہم تو نگیبا میروے
دیدۂ اہل نظر فرش رہ اند	گر کہ ستانیت کانجا میروے
عالمی جانہا نثار مقدمت	دُور چشم بد کہ زیبا میروے
تا کہ گوید با تو از من این پیام	دیر می آئے و در وا میروے
خانۂ ویران دگر آباد کن	ہمچو دل گر از بر ما میروے

میروی و میروے تا کے حسن
رفتہ کے آید بجا نا میروے

ایضاً

شد طناب ملک ناز گردی	ز خوبان جہان ممتاز گردی
دریغ آید آب رفتہ باز در جوے	اگر روزے بسویم باز گردی
مرا با قیست بس افسانۂ ہجر	چہ باشد گر شبی دمساز گردی

درونم خلوتے خالیست از غیر
سرت گردم اگر سحر از گردی

الا ای طایر برگشتهٔ من
خوشا وقتے کہ بگامم بازگردے

مرو آہوی سوز از سینه بیرون
کہ ترسم عشق را غماز گردے

بدینسان گر حسن رائے سخن را
عجب نے بلبل شیراز گردے

وله

دلے گنجینهٔ آگاہے آمد
کہ اندر ظل شاہنشاہے آمد

زبان کے یافت نورے عشق او را
اگر یونس بطن ماہی آمد

حضوری ہست فرض مدت العمر
سجود سہو اگر دل ساہے آمد

بزرّہ سرخ خورشیدش خریدار
کہ رنگ چہرهٔ او کاہے آمد

غلام صورت آن رند فردم
کہ مست سرلا یتناہے آمد

مرا گلبانگ نوشانوش ساقے
حدیث دولت جم جاہے آمد

الاعبد العلی یار طریقم
بگو باری کہ دیگر خواہے آمد

خوشا بخت حسن ثانی کہ نظمش
قبول حضرت اللهی آمد

وله

حضور عشق دیدم اوستادے
کہ او را میرسد بر اجتہادے

مقام وحدت امد جاے راحت
حلولے فی درونے اتحادے

رفیق راہ من در دمحبت
ترا اے صبر از من خیر بادے

بروز از پیش من عقل نیانگا
کہ از تو ہیچ دل دیدم نہ شادے

حرام آمد بر و اسم فدائی
کہ از تو جز تو میخواہد مرادے

بگیتی ہر چہ از مفہوم و محسوس
بجز عشق تو افسانہ ست و بادے

بیا و خوش ببین دیگر حسن را
کزین پس زو نیابے جز رمادے

حضرت اللهی قدس سره العزیز را ایمنه کلام بسیار پسند می آمد تا آنکه یکبار دغدغه نیز پیدا آمد

الا عبد العلے یارہ طریقم بگو بارے کہ دیگر خواہی آمد

شنیدند ہمان بود کہ دریای رحمت بجوش آمد و حضرت با مرحمت قدس سرہ العزیز فرمودند کہ ہردو کی رفتن دیگر خواہد شد از انجا کہ بہرائچ شریف از قیامگاہ نزدیک بود و زیارت حضرت سید سالار مسعود غازی رحمۃ اللہ علیہ واجب لاجرم بہرائچ رسیدہ و دولت آستان بوسی بدست آوردہ شد و زیارت حبہ شریف نیز میسر آمد چنان می نمود کہ حضرت سید سالار قدس سرہ را غایت عنایت و رعایت برین طبقہ زائرین بود و آن مقام پاک مظہر ہیبت حق می نمود انتظام صفائی نیکو و عمدہ بنظر آمد یک روز اتفاق صحبت افتاد با مداوان حضور مولائی قدس سرہ العزیز از انجا سوار شدہ براہ راست روانہ ہردوئی شدند و ظل دولت بر سر فلان یعنے این مسکین کاتب الحروف افگندند و برادر شاہ عنایت احمد با خاطر بخندہ گریکنان مراجعت بخانہ نمودند۔ انتہی عرض دارد بندہ ابو الحسن کاتب الحروف کہ چون مژدہ دلنواز مراجعت بندگان مقدس حضرت مولائی و اللہی قدس سرہ بمن رسید این چند ابیات موزون دہماندم ہر یکو بہ دولت نمودم ؎

بوے یار دل ستان آید ہمے	در تن افسردہ جان آید ہمے
روزگار محنت و سختی برفت	این صدا از آسمان آید ہمے +
من فدائے آنکہ از لطف و کرم	خوش بکام دوستان آید ہمے
ساقیا بہ خیز و پر کن جام را	کان حریف مہربان آید ہمے
خیمہ زد در صحن باغستان بہار	خندہ بر رغم خزان آید ہمے
حبذا بخت سعید آن چمن	کامدر و سرو جہان آید ہمے
بے نیازست از ہمہ آن نازنین	شکر کن صد شکر کان آید ہمے

گر ندیدستی تماشا کن حسن +
ماہ برفرش کتان آید ہمے

واز انروز وقت در انتظار میگذشت تا آنکہ تاربرقی بشارت جان بخش رسانید و بوقت معین حاضر اطیشن ہردوئی با سامان بایستہ برای استقبال شدم و شادان و فرحان آن دولت دوجہان با کمال ادب و احترام و عظمت و اکرام بخانہ خود آوردم و بے اختیار از ہردو دیدہ این بیت بگوش دل میرسید ؎ امروز شاہ شاہان مہمان شد ست مارا +

جبرئیل با ملائک دربان شده ست مارا + و دیگر باد بهمان مجلس عیش و ناز ترتیب یافت غزلهای تازه موزون می شد و شام بعد نماز مغرب بخواندن می آمد و خطهای وافر نصیب ورگاوبندگان میگردید این مرتبه و از دو روز داد کامرانی داده آمد و وقت خوش گذشت که تا آخر عمر آنچنان میسر آمدن محال ست همین که فاتحه دوازدهم شریف ربیع الثانی فرا آمد و به نیکو روشی سرانجام یافت حضرت الٰهی و مولائی قدس الله سره العزیز به دولت و اقبال از بهر دوئی باکاروان خود عزم اکبرآباد فرمودند و این مسکین حزین با دل اندوهگین واپس خانه آمد و نتوانم عرض کرد که ازین رو انگی چه بر سر گذشت و چگونه دل با سوز و ساز بپرداخت ؎

حیف و صد حیف زدن صحبت یار آخر شد		روی گل سیر ندیدیم و بهار آخر شد	

ذکر وصال حضرت الٰهی قدس سره العزیز

از برادر عبد العلی سلمه الله روایت ست که چون حضرت باعظمت الٰهی قدس الله سره العزیز از سفر شرقی باکبرآباد رسیدند تندرست و باعتدال مزاج مقرون بودند و هیچ گونه تفاوت در صحت نبود اما ازین عالم فانی برداشته خاطر می بوده اند مدت شش ماه گذشته بود که تاریخ چهارم یا پنجم ماه شوال ۱۰۱۴ هجری او لا تب لرزه آمدن گرفت و روز بروز شدت در آن تب و لرزه پدید آمد بنده و دیگر اصحاب حاضر حضور می بوده اند اما هیچ یکی هیچ وقتی جسم اطهر را با اینهمه شدت متحرک ندیده بود ؎ تحمل چند مد چندان تحمل + روزی چند بهمین نسق گذشت و هیچ معالجه نخواست چون این مدت هم بسر آمد حضرت حکیم سید مهر علی و حکیم سید اولاد علی سلمهما الله تعالی که قرابت قریبه با حضرت باعظمت دارند و مرجع ظاهری و باطنی اهل آگره اند برای رفع حجت معالجت آغاز کردند و هر گونه دوا و علاج بکار بردند تا آنکه افاقت از نجا دست داد لیکن مرض بپیش لاحق گردید و همانطور معالجه هم تبدیل یافت بعد چندی انان مرض هم خلاص حاصل شد برادر سجان برابر سید عبد العلی می نویسد که در مدت تمام مرض ایشان این کاتب حروف علی الاتصال میگویا نیده که سجده غایت پسند خاطر بودند و من بالحان خوش و لهجه و لکش اوامی کردم و حضرت الٰهی قدس سره العزیز به احظ وافر و وجد کمال پیدا می شد و تصرف عظیم بر حاضرین وقت جاری میگردید و از جمله غزلهای این سه بیت نهایت مرغوب بود و سماع میفرمودند ؎

بهارست و چمن پرجوش ساقی ریستان کن		تبسم زیر لب فرما و تاراج گلستان کن	

بیادرسے زیبائے تو لنگشتند جام جم | لب بام آتماشاہای وسوے پرستان کن

حسن ناگردش ایام فرقت خوش نمی آید
ترحم ای فلک بہر خدا بر زیردستان کن

درزمان زمان این مصرع برزبان مبارک جاری بود ؎ اثر عشق ہے یہ گردش ایام نہیں
دران حالت نیز اگر احدے بزیارت حاضر می شد بے آنکہ لب کشاید خود بدولت متوجہ می گشتند
و دلداریش می نمودند و آیندہ رازفت پیدا می شد و حاضرین را دل بدو می آمد و سخت متاثر
می شدند بسی از مردم و یار و دوست بدین حضرت باعظمت می آمدند چنانکہ منشی محمد اعظم
پنشندار پنشین سررشتہ دار سلمہ اللہ کہ مرید سابق و رفیق دلی ہستند از میرٹھ حاضر آمدند و دران صحبت
سفارش کردین فرزند خود منشی محمد خلیل سررشتہ دار کلکٹری کردند بر لفظ مبارک رفت کہ شمارا
خبرے ہست منشی محمد خلیل را سپرد حضرت خواجہ بندہ نواز نمودہ ایم بعد ازان منشی محمد اعظم را
بدرقہ خواجہ وزیر بزیارت آستان خواجہ خواجگان قدس اللہ سرہ العزیز تا جانبیر شریف
کردند و این ہر دو یار وفادار شرط خدمت و زیارت بجا آوردہ باز آمدند و باین تقریب واتحہ
حضرت خواجہ غریب نواز بعمل آمد درین فرصت حضور پرنور را اتفاقی حاصل شد منشی محمد اعظم
روانہ و منشی محمد خلیل حاضر آمدند و شرف زیارت دریافتند و باز گشتند روزے چند برین بسر آمد
کہ دیگر بار مرض اسہال دریافت و از غذا نفرت کلی شد ہر چند معالجت رفت اما فائدہ بران
مترتب نشد مرض شدت گرفت و طاقت را زوال بود عاقبۃ الامر رجوع بہ ڈاکٹر مکند لال
آوردند کہ در فن طبابت انگریزی معروف و مشار الیہ بودند ڈاکٹر روزانہ می آمدند و از ہر گونہ
دواہاے انگریزی بکار بردند کہ ازان سختی بیاسودند و از زحمت اسہال قدرے برارت رو نمود
درین فرصت حضرت سید مہر علی سلمہ اللہ تعالے مشورت دادند و حضرت باکرامت قبول کردند
کہ مہین فرزند ارجمند سید اصغر علی را جانشین خود فرمایند بنا بر آن شرفاء و مشائخ اگرہ را
آگاہی دادند کہ ہفتم ماہ ربیع الاول ۱۲۹۹ھ روز جمعہ بعد از زوال مجلس سجادہ نشینی ترتیب
یابد چنانچہ عمل بران رفت و انبوہ کثیر از یار و اغیار جمع آمد آنگاہ حضرت باعظمت قدس اللہ
سرہ العزیز بنشستند و سید اصغر علی را پیش خود نشاندند و حضرت حکیم سید مہر علی ممدوح
و سید کرامت علی خال سید اصغر علی را نزد خود جا دادند و نیز حکیم سید اولاد علی و سید
اولاد حسین و سید قدرت علی و سید اختر زمان و سید عاشق علی و سید معصوم علی و سید یقین علی

وسید برکت علی اعزهٔ خاندان را با حکیم رجب علی و رحمت علی و سید احمد خان صوفی و سید اکبر شان در قریهٔ نشانده انچه از کلمات تعلیم و تلقین طریقهٔ خاندان قادریه و چشتیه نظامیه و صابریه و سهروردیه و نقشبندیه بر مشائخ سلف بجانشینان گفته اند سید اصغر علی جانشین خود را ارشاد فرمود و تا دیر از نصایح دلپذیر و مواعظ تاثیر پذیر بیاد جانشین خود داد و ندانست آن زمان چهرهٔ نورانی سجاده نشین راستین مزاج تمام گردید و کیفیتے طاری گشت و گریه رقت بر وافتاد که اثرش بر اهل مجلس متعدی بود بتصرف قوی احاطه کرد و از مجلسیان هیچ یکے از ان کیفیت خالی نبود بعد ازان حواسے شیرینی پیش کشیدند و حضرت اللهی قدس الله سره العزیز دست مبارک برداشته فاتحه خواندند و او لش خود بدهن سجاده نشین نهاد و دستار در گلو انداخت و دستار سجاده نشینی بر سرش بسته و خاندان قادریه چشتیه و سهروردیه و نقشبندیه بسجاده نشین خود گردانید و اجازت هر چهار خاندان ارزانی داشت و مبارکباد فرمود هیچ دین معامله از هر جانب صدای مبارکباد برخاست و از طرف مریدان معتقدان سلسله نذرها پیش شدند چون این رسم بعمل آمد حضور پر نور قدس الله سره العزیز حضرت سید مهر علی سلمه الله تعالی را مخاطب کرده فرمودند که من این را و اشارت بجانشین کردند بشما می سپارم سپس شیرینی تقسیم یافت و مجلس برخاست مولوی محمد ابو العلائی رئیس دانپوری باین تقریب بیتے چند موزون کردند که آن اینست ؎

شاه اصغر علے ستوده صفات	باد با فیض او درین دنیا
راز دار رموز فقر شده	بعنایات و نسبت آبا
با دو میمون خلافت پدرش	بطفیل رسول هر دو سرا
در ربیع نخست و هفتم و جمعه	شد بجاے پدر قیام ورا
پدرش کو علے مظفر شاه	قادری چشتی ست او بخدا
متقی این تقے باشد	آن مه آسمان فقر و فنا

سالش از روے اصطفا اکبر	
گفت حقا خلافت اولا	

گوییم و نقل تاریخ مسطور رفته است - بعد اختتام مجلس جانشینے بار دیگر مرض اسهال عود نمود تا آنکه در یک روز سی پنجاه و شصت بار اجابت می شد ضعف استیلا یافت و قوت مسلوب گشت و اعدا با طبیعت موافقت نمیکرد و هیچ علاج مؤثر نمی آمد دران حالت صداع می نمودند و این مرض

در روز بان بود ؎ اثر عشق ہے یہ گردش ایام نہیں - درین مہلت ضمن سخنان وصیت جملہ امور از تجہیز و تکفین و غسل و نماز و قبر وغیرہ بر زبان می آورند و شوق وصال و تمنا ء لقا از کلمات حالیات می تراوید گویا کہ ترجمہ اللھم بالرفیق الاعلیٰ بود کہ قول رسول مقبول علیہ الصلوٰۃ والسلام بوقت آخر بر زبان معجز ترجمان جاری بود با ایہمہ حضرت باعظمت قدس اللہ سرہ العزیز میفرمودند کہ من نمیرم تعین رہا شود و یک دو روز قبل از وقوع واقعہ ناگزیر کل من علیہا فان ویبقی وجہ ربک ذو الجلال والاکرام ایہم بر زبان میرفت کہ روز یکشنبہ کے شود و دوشنبہ کے آید بالآخر وقت نصف شب دوشنبہ نہم ربیع الاول ۱۲۹۹ھ بود کہ حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز خادم خاص را کہ بشیر و مبشر وقت ست ارشاد نمود و او بجا آورد و خواندن گرفت ؎ یا رسول اللہ کریمی سیئے و حضرت با برکت سماع فرمودند و در حالت ذوق اللہ اللہ بر زبان جاری شد و درین یکبارگی ہر دو دست آنچنان دراز کردند کہ کوئی با کسی معانقہ را دست برآرند و نوبت آخر با واز بلند اللہ گفتہ جان بجان سپردند انا للہ وانا الیہ راجعون و در انوقت نتوان گذارد کہ چقدر صدا گریہ و زاری بلند بود چون سحر آمد در شہر اگرہ قیامتی قائم بود و از ہر طرف صدای ماتم و آہ و نالہ ہنگامہ عظیم برپا کردہ بود خدمت غسل تجہیز و تکفین و نماز جنازہ و قبر حسب وصیت بجا آوردند و ہیچ دقیقہ نامرعی نگذاشتند مولانا فیض احمد مدرس مدرسہ اسلامیہ و امام مسجد اکبری خدمت غسل بجا آوردند و برکاۃ جملہ اہل خاندان شریک گشتند چون غسل برادہ شد سن بندہ عبد العلی از تخت فرود آوردم جسد اطہر ہمچو گل بوریہ گاہ کہ جنازہ روان شد ہزارہا بندگان خدا چہ از مسلمان و چہ از ہنود و انگریزان ہر کرا با حضور پر نور نسبت یا ہمسایگی درست بود و معیت جنازہ نمود گریہ و زاری بحد کشید کہ بعضی از ان جم غفیر بیہوش شدہ بر زمین افتادند و حالتے بر شہریان طاری شد کہ بگفتن در نیاید ہر طرف کہ جنازہ بران گذارہ شد دکان و ایوان از دکانہا فرود آمدہ بر پا ایستادہ ماندند و بسے از اہل و رفتگان کہ کیف ما اتفق پیش آمدند آنکہ تہیہ کنند ہمراہ جنازہ شدند و در افواہ عوام افتاد کہ اکنون خیر و برکت از اکبر آباد برخاست قطب اگرہ رحلت نمود باید دید کہ چہ می شود الغرض تاریخ دہم شہر ربیع اول ۱۲۹۹ھ ہجری روز دوشنبہ ساعت نہ یا دہ در محلہ مدرسہ شاہی کہ مسجد عظیم و فراز و مرقد اہل خاندان حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز در ان واقع شدہ جنازہ مقدس را آنجا نیکو بردند و ہمانجا مولوی فیض احمد موصوف نماز جنازہ کردند و ہمراہیان اقتدا یش نمودند بعد از نماز مابین مرقد شریف حضرت سید امیر علی شاہ جد امجد و حضرت سید منور علی شاہ والد ماجد رضی اللہ عنہما دفن نمودند و قطعہ تاریخ کہ انتخاب بودہ

به سنگ بالین کنده شده اینست - از راقم این حروف ؎

شاه مظفر نصف شب از عاشر اول ربیع	آسوده در قرب الٰه اهلاً وسهلاً و مرحبا
سال وصالش از سر الله اکبر ای حسن	شمس الهدی بدر الدجی نجم العلی نور العبا

۱۲۹۹ھ

از شیخ محمد زمان رسالدار رئیس اگره

مظفر علی شاه عالیجناب	پیمبر صفت رحمة العالمین
دُر احمدی گوهر مصطفےٰ	ز سادات اکرم نگهبان دین
سراپا بزرگ از بزرگانه فخر	سراولین امجد آخرین
بصد عزت و شان بصد فتح و	نشستند بر صدر خلد برین
بدان از سر هوش سال وفات	منور شد از نور پاکش زمین

۱۲۹۹ھ

چون قریب چهل روز برین بگذشت بتقریب چهلم عرس ترتیب دادند بروز معین جمله اعیان شهر و اراکین اهل بهر حاضر آمدند مجلسی عظیم ترتیب یافت مریدان و عقیدتمندان از هر اطراف و جوانب هجوم آوردند قوالان و گویندگان جمع آمدند و یک روز و یک شب جمعیت کثیر دران مقام بود چادرے از کمخواب که از پیشگاه درگاه حضرت خواجه غریب نواز قدس سره العزیز مقام اجمیر شریف عطا شده بود آنرا باعزاز تمام سید امام الدین صاحب اوده درگاه شریف باگره آباد آورند و در مقامے محفوظ فرود آمدند شامگاه که آغاز شب عرس شریف بود گروهے بزرگ از منتسبان حضرت و ارادتمندان با عقیدت رسم استقبالش بجا آورده صاحبزاده را با چادر شریف باخود آوردند و همراه این گروه سعادت پژوه قوالان خوش الحان نغمهای مناسب درد انگیز میگفتند راقم حروف همراه و شریک این آورد بود چون بمدرسه مقام مقصود رسیدند با حتیاط تمام و اعزاز و اعظام فرود آورده بر مزار شریف نهادند و سماع آغاز شد حالتے که دران وقت رفت از گفتن بیرون است نعره های جگر شگاف از هر طرف بلند بود و هنگامه وجد مجلسیان را در گرفته سید اصغر علی شاه سلمه الله را از شدت بکا و رقت دل از جا رفته بود و بهیچگونه افاقت رونمی نمود و هر قدر که مردم شهر گروه گروه پیشکش پنکها با سامان شایسته آوردند و نذر کردند شمار آن نتوان نمود بعد ازان شب را فاتحه و بامداد قرآن خوانی بعمل آمده این تقریب باختتام رسید مهمانان را از هر گونه سامان آسایش کرده آمد و سید حکیم اکبر علی برادر خاله زاد حضرت با عظمت قدس الله سره صاحبزاده موصوف را بکمال اعزاز

وتعظیم مرخص نمودند وبعد ازان مہمانان را بلطف تمام بشرف رخصت ارزانی داشتند ازان ببعد ہر سال شب دہم ربیع اول در روز تاریخ مذکور عرس حضرت باعظمت بکمال احتشام در رونق تمام سرانجام می یابد وازحضرت خداوند تعالے غرا سمہ توقع عظیم ست کہ این تقریب علی الدوام سرانجام نیکو یابد بمنہ وکرمہ

ذکر حضرت سید اصغر علی شاہ سجادہ نشین سلمہ اللہ تعالے

مہین شاہزادہ کامگار سید اصغر علی شاہ باحداثت سن از علوم ظاہر بہرہ معقول ومنقول خطے وافی برداشتہ واز نسبت باطن چشم بد دور بہرہ عظیم دریافتہ وچرا چنین نبود کہ حضرت باعظمت اللہی قدس سرہ العزیز تربیت کامل فرمودہ اند ہم در ظاہر وہم در باطن - با ایں ہمہ اخلاق پسندیدہ و اوصاف حمیدہ در ذات والایش فراہم آمدہ باآنکہ بعد از وصال حضرت اللہی قدس سرہ العزیز مکارہ دنیا روی نمود اما باستقلال تمام تحمل فرمود حق تعالے حضرات مخدرات دام ظلہا را بر مزید ہمایونش سلامت دارد

تذکرہ بعض یاران طریق حضرت اللہی ومولائی قدس سرہ

غریق دریای وحدت وحریق آتش محبت صاحب مقامات علیہ مالک حوال سنیہ مقبول بارگاہ کردگار حضرت حیدر خان عطا اکبر آبادی اول کسی کہ سعادت ابدی ودولت سرمدی از شرف بیعت حضرت اللہی دریافت ہمین بختیار کامکار سعید بخت بیدار بود دران زمان کہ حضرت باعظمت اللہی ومولائی قدسنا اللہ بسرہ العزیز تکمیل مراتب وجود وتحصیل دولت کشف وشہود نموده باکمالات ظاہر وباطن خرقۂ خلافت وفرمان اجازت یافتہ از بانس بریلی معاودت باکبر آباد نمودند بترویج اذکار الہی نمی آسودند وآنقدر غلبہ مقام تجرید وتفرید بود کہ ہرچند برارشاد وتلقین مامور بودہ اند لیکن باوجود التجا واصحاب التفات بہ بیعت وارادت خلق نمی فرمودند واین کار را مثل خار در راہ خود فہمیدہ مدام خود را ازین کار وبار برکنار می داشتہ اند اما از انجا کہ در مشیت ازلی ہدایت بسی از بندگان خدا وتکملہ نفوس بے منتہا از دست بابرکت مقدر بود لاجرم باطن مقدس را سیل این طرف بدید آید وسرچشمہ فیض آن دریاے خاموش رو بجانب این طالب یگانہ نہاد ودست بیعت او گرفت بسکہ آن زمان عنقوان شباب این طریق بود وسحاب مدرار طبیعت بلند بر سر جوش در اندک فرصت آنچنان تعلیم وتربیت اثر کرد کہ غبار کثرت از فضای خاطرش برخاست وصفای وحدت در سراپایش نشست کیفیت این برگزیدۂ درگاہ خدا ومقبول حضرت کبریا در سماع آنقدر بلند بود کہ

که نظارگیان را دیدنش دل از دست می ربود حضور عالی حضرت الٰہی و مولائی شتی در معامله دیدند
که آن مقدمة الجیش یاران طریق را جماعهٔ سواران با خود همراه می برند بادشاه ملک معنی یعنی حضرت
الٰہی و مولائی امتناع ازان نمودند که با این جماعه رفاقت نکنم اما آن رهرو سبک سیر التجا آورد
که مرا رفقت دهید حضرت باکرامت سلوت ورزیدند و او باز رفاقت خود راه گرفت چون بامداد شد حضرت
باعظمت قبل ازانکه خبری لسمع همایون رسد حاضرین وقت را خطاب فرمودند که حیدرخان نخواهد
ازین جهان خواهد رفت که شب این واردات گذشته است دیر نبود که خبر انتقال آن مسافر ملک معنی
رسید حضرت الٰہی و مولائی را وقوع این واقعه گران آمد و رنج مفارقتش دامن خاطر کشید چنانکه خود
به نفس نفیس جنازه اش را مشایعت فرمودند درین میان منشی سراج الدین لکهنوی پنشکار صدر دیوانی
که سواره میرفتند جنازه را دیده انها لله فرود آمدند و گفتند که با این جنازه چیزی غریب است و همراه
نیست چون بر حضور الٰہی نظر افتاد عرض داشت که این جنازه را دیدم هیچی برین زود هیچ و ازمرکب
فرود آمدم ارشاد شد که این جنازه حیدرخانست و بزمین کربلا پیش سپردند ۔ بعد چند روز مقدمهٔ اهل الله
حضرت مولانا عبید الله قدس سره العزیز که خلیفه جناب مستطاب شاه نیاز احمد قدس الله سره العزیز
و مهتمم خانقاه شریف حضرت شاه نیاز بے نیاز بودند از حسن اتفاق وارد اکبرآباد شدند و بزیارت
حضرت سیدنا امیر العلا رحمة الله علیه حاضر آستانه دولت گشتند ساعتی دران مقام راحت بخش
چشم پر آب گذرانیدند چون افاقت دست داد همت کربلا دست برداشته به شیخ منصب علی و سید برادر اعلی
خواص حضرت الٰہی فرمودند این طرف زیارت کیست که کشش تمام دارد ایشان برگذاردند که خیر
الا یکی از یاران ما درین طرف خفته است حیدرخان نام داشت حضرت مولانا فرمودند که برخیزید
این کشش هم او را دارد پس برخاستند و بر قبر فاتحه خواندند و نشستند بعد ازان فرمودند که این شخص را
عجب آتش عشق ست که شعله اش از زمین تا آسمان بلند میرود پس معاودت ازان مقام نمودند
تحسین بلیغ در حق آن سوخته آتش محبت بحضرت الٰہی و مولائی فرمودند مخفی مباد که این حضرت
مولانا عبید الله قدس الله سره همان هستند که جناب شاه نیاز قدس الله سره العزیز وقتی فرموده بودند
که عبید الله اگر تو فقیر نباشی فقیر نباشم ۔ امیست انچه از یاران خاص ثقات مسموع شده و این روایت نیز
از یاران خاص حاضر وقت بگوش رسید که وقت وفات این یگانهٔ عهد را کیفیت مسرت غلبه داشت
بعد ازان که تعین رهاکرد از تبسم پر لب او عیان بود و ریخ که من او را ندیدم لهین برادرش میگفتند
مشهور که برادر طریقت با سینه کرم صاحب کیفیت است یادگار او باقی است ۔

شہبازہوای عشق غنقای قاف توحید واقف رموز طریقت شاہد اسرار حقیقت سرآمد یاران عارف مونس طالبان صاحب توفیق مصدر عنایات حضرت الٰہی منبع معرفت وآگاہی ستودہ بارد عنایت شیخ منصب علی مختار مولدش قصبہ یوسف پور در ضلع غازیپور زمنیان ست تعلق معاش وہذبہ آب ودانہ اش در بلدہ اکبرآباد مسکن ساخت بعد ازانکہ در ۱۲۶۰ ہجری ارادت بحضرت الٰہی آورد وروز بروز شوق طلب تقاضا کرد رخت اقامت در خانقاہ انداخت از سرتاپا مایۂ عشق ومحبت بود وعقیدت تمام باحضور پرنور الٰہی ہیرو شگیر خود میداشت ودر اطاعت ورضاجوئی دقیقہ از دقائق فرو نمی گذاشت لاجرم حضرت باعظمت الٰہی مولائی را نظر شفقت وتربیت درحق شان مبذول غایت بود وتمکیکہ لطف باطن جوش میکرد حضرت الٰہی بلفظ شیخ منصب علی صاحب خطاب فرمودندی سعادتے وقبولیتے کہ در ذات آن گزیدہ صفات مجتمع بود اندازہ اش نتوان کرد از بندگان ورگاہ طالبان مقام خانقاہ ورزمان خود احدی را باین صفت کمتر یافتم کہ کیفیت عشق وتوحید ورو برابر باشد ہمانا این خاصہ ہمین عزیز بود۔ یاد دارم کہ در اکثر مجالس سماع کہ مملو از مردم خاص وعام وشمون از سوختہ وخام می شد قوالان را فرمایش کردندی ؎ سزد آنکہ دم زنم من زکمال کبریائی ۔ کہ سوائے حق ندیدم بوجود وفنا بقائی ۔ ودیگر ابیات شیخ شمس تبریز وحضرت احمد جام کہ قرین معنی این بیت بود تا آنکہ یاران طریق ورگاہی خود حضور پرنور فرمودندی کہ درچنین مجالس عام پرغوغا باژ دحام فرمایش ہیچو ابیات را ملاحظہ دارند اما آن سرشار بادۂ توحید در وقت خود بی اختیار بودی ودر ابیات عاشقانہ واشعار محبت خیز شورش وولولہ بدرجہ اقصی میرسید چنانکہ ذکر کیفیت خدمت او در مجلس سماع مولانا بدر الحسن برین بیت ؎ آباد ساخت در تو ویرانۂ دلم ۔ تعمیر کرد عشق بنائے خراب را ۔ گذشت ودر طبقہ یاران طریق مثل او سماع دست کمتر بود ودیگرے را در وجد نوبت رقص بر پا بیش کم رسیدی واز نیست کہ اکثر اوقات از کیفیت دیگران متاثر می گشت ہمین کہ احدی را حال دگر شد ودر دم اثرش می افتاد وگرفتار کیفیتش میگردید یا آنکہ سخنی از زبان مبارک حضرت پیر ورشد خود شنید تغیر در وپیدا می شد ونعرہ ہائے جگر شگاف میزد ودران زمان کہ حضور الٰہی قدس سرہ شرف انجام بسماع بود ودر جماعت خانہ کہ محل سماع بالای چھت بود وکرہ کلان اورا گفتندی ہر شبی کہ مجلس سماع ترتیب می یافت وتا ساعت دہ می کشید از شورش این عزیز دلہا ویاران ہم صفیر شش خواب از چشم وقرار از دل ہمسایگان وباشندگان سہ کرہ میگریخت چون حضوری ونسبت او ذوالوانہ ہمہ بود ویاران دیگر بدو توسل کردندی واو برادرانہ شریک رنج وراحت ومستعد سفارش وانجاح

مرام یاران کشتی از بسکہ محبت وعقیدت شیخ در دلش جا گرفتہ بود بی شائبہ ریب مرتبہ فنافی الشیخ
او را حاصل بود وکار بجدی رسیدہ کہ غالب اوقات بر کرار راہ میرفتہ و مردم از یار و اغیار خدمت او را
حضور الٰہی پنداشتہ تعظیم وادب بجا آورند ہمانا امیر خسرو عمدخود بود ہر گاہ کہ طریق سلوک بقدم ریاضت
طے نمود از پیشگاہ حضرت الٰہی شرف اجازت بیعت وہدایت خلق عطا شد وبقیام غازیپور زمینکہ
وطن مالوف او بود مامور شد و خصت ارزانی داشت بسی از خلائق آن دیار دست بیعت او داد
وسلسلۂ خاندان حضرت الٰہی جاری شد وثمرۂ اینہمہ کار وبار آن یافت کہ عاقبۃ الامر دران فواح
بحضور اقدس ملقب ومشہور شدند مدت شانزدہ سال منقضی شد کہ روزی حضرت الٰہی در معاملہ
دیدند کہ شیخ منصب علی بلباس شاہانہ جلوس برتخت دارند حاضرین آنوقت را انان واقعہ خبر دادہ
فرمودند کہ خبر باد چنان می نماید کہ شیخ منصب علی از ینہمان بدرود شدند روز دوم از غازیپور نوشتہ آمد
کہ شیخ موصوف متوجہ عالم معنی شدند حضرت الٰہی وسولائی را باستماع آن رنج عظیم روی داد ویاران
طریق را ملالت تمام دامن گرفت - دران ایام فرمانی کہ بنام این راقم حروف از جانب حضور الٰہی و
وسولائی قدس سرہ صدور یافت عبارت مشعر این واقعہ از ان نقل می شود وہو ہذا - خط شیخ
لیاقت علی مختار مقام یوسف پور برگنہ محمد آباد سے آیا تھا اس سے معلوم ہوا کہ شیخ منصب علی تاریخ
ہفتدہم ماہ جمادی الاخری روز چہارشنبہ بعد نماز ظہر ۱۲۵۵ ہجری مسافر ملک معنی ہوے او لکھا تھا
کہ وقت انتقال غلبہ نسبت حضرت سلطان المشائخ بدرجۂ اتم تھا اور اپر ایک حال عجیب وغریب
وارد تھا اور عجب کیفیت پیدا تھی اور آثار قبولیت اسقدر نمایان تھے کہ دیکھنے والوں کو تمنا تھی کہ
ایسی موت ہمکو نصیب ہو اور بہت کچھ لکھا تھا میں مختصر کرتا ہوں اور میں نے بھی خواب میں دیکھا کہ
مزار حضرت سلطان المشائخ اکبرآباد میں ہے اور میں حاضر ہوں پھر دیکھا کہ شیخ منصب علی غسل کیے ہوے
اور لباس سفید نہایت عمدہ پہنے ہوے میرے پاس آئے اور مبارکی اور کہا کہ حضور اقدس کی عنایت
اور کرم سے مجکو صحت کلی ہو گئی اب میں آستانہ حضور کبھی نہیں چھوڑونگا اور یہیں رہونگا اور چند بار
دیکھا غرضکہ دنیا میں خوش رہے اور خوش گئے اور خوش بہشت چند غزنیا اسی طرح سفر کر گئے میں فقط
بے لطف زندہ ہوں اور انکے رنج مفارقت میں پراگندہ اور پریشان رہتا ہوں انتہی - از خلیفہ
غلام عبد القادر الدین زاہدی یار طریق منقولست کہ روزی قاضی حمید الدین میرٹھی شیخ صادق علی
مداح گڈھ مکتیسری کہ ہر دو نسبت مصاہرت با مولوی احمد حسین تحصیلدار خورجوی داشتند وارد مقام
آگرہ ومہمان شیخ منصب علی شدند از ان ہر دو قاضی مرد طالبعلم ومقلد مولوی محمد اسمعیل کہ

و بعد خود شهرت تمام در مخالفت طبقهٔ صوفیه داشت و از باطن بی بهره و منکر وجد و سماع بود و درین اثنا
قوال بچه از در درآمد و وقت مست شد و الفت که امروز را دعوت کرده اشارت بقاضی بود از بیخودی
مست و بیخود گردان قاضی گفت که این چه بیخودی است گفت اگر صاحب کمالی توجه برگمارد عجب نیست شیخ
با کمال فرمود که امروز شما را چنین که بیند مست خواهد کرد همین که آن قوال بچه سرود آغاز نهاد و
قاضی را سماع دریافت و اعتقاد او در حق شیخ زیاده شد و قاضی از خود رفت و سر از پا نمی شناخت
آنگاه قاضی اعتراف آورد که آنچه (یعنی اصل واردات) حق یاب است انتهی فقیر شیخ
را راقم حروف لطف بسیار داشت تمام بر شیفته وار داشت مدت بر خدمتش بخط مستقیم و مسکن این
مسکین در راجپوتانه تشریف برده و از آنجا باز برود بحضور حضرت اللهی قدس الله سره شرف
قدمبوس حاصل نمود و مدتی بکثیبه و خانقاه بفراغ بال می گذشت باد اوش راقم باز بمقام خود
باز می آمد و خدمت شیخ بهمام خود می پرداخت و در زمان که راقم الحروف قیام راجپوتانه
داشت بارها خدمت شیخ با یاران دیگر قدم رنجه میکرد و قوالان شاه گنج حسب قرار داد حاضر بودند
مجلس سماع ترتیب می یافت و کیفیت وجد یاران را غایت نبود تا آنکه دلها از سماع نغمات
نمی آسودند آن عیش صافی از صحبت یاران موافق هرگز از دل نرفته است و نخواهد رفت
سباق میدان ارادت سباح دریای ریاضت سرمست حق فنا مربع نشین مقام بقا حضرت
سید تراب علی اکبرآبادی سلمه الله تعالی - درغفوان شباب با سید امیر علی شاه مرحوم - البطه
سوقت داشت و سنه یکهزار و دو صد و شصت هجری بخلقا ارادت حضرت اللهی قدس الله سره در امدآباد
بار دیگر از حضوری تقاعد نکرد و نماز شام آمدن و وقت رفتن معمول ماند ظلمت شب
تیره و تار و بارش ابر مدرار و شدت گرما و حدت سرما هیچ یک را بزن این ملازم درگاه نبود
از شام تا نیم شب لحظه از خدمت نیاسود چون لحنی پسندیده و بهره از علم موسیقی داشت
گاه گاه حضرت اللهی قدس سره را بگفتن ابیات وقت خوش نمود حضرت باغلبت کمال رأفت
و نظر شفقت بود و اعتماد و تمام بر وسید استند و همواره در سفر و حضر رفیق طریق بوده ما بجملا زیادتر
طریق بارها نظر بتربیت سرور و عتاب حضرت باکرامت می شده اند لیکن خدمت سید را کثر
درین حالت مبتلا یافتم از بیست که خدمت سید صاحب کشف و شهود و مالک همت و کشود مسلم
از ابتدا تا انتها هیچگاه از خدمت شان قولے و فعلے خلاف مرضی حضور پر نور بوقوع نیامده
و مدام عمل برین قول نمود که اگر شب را روز گوید شب است این بیا بگفت اینک ماه و پروین

خوشا بخت سند سعادت پژوہ کہ قبلۂ ہمت او رضاے سوال باشد چون جماعت یاران طریق عظیم بود لاجرم معاملات کثیر پیش آمدی وضرورت سفارش بحضور حضرت الٰہی لاحق گشتی یاران خدمت سیدی را نیز خواستندے کہ با ایشان شریک باشد اما آن دل دادہ رضاء سوال ازان برکنار بودے واگر کسے دران استبداد کردے خدمت سیدی گفتی کہ (من میان کی زبان ہون) از انجا کہ سید موصوف در باطن مرتبہ بلند داشت از نامضامندی حضور پرنور سخت لرزان وخائف بودہ است بارہا دران تقریب کہ برائے سپارش ترتیب می یافت خدمت سیدی نیز حاضر بود واگر از حضور پرنور حرف رد یا قبول شنودی ہمون را تائید کردی وہمزبان حضرت بابرکت گشتی آنوقت دل یاران سفارش اندیش ہم برامدے وغیر از انکہ در صورت آن سید اصحاب نظر کنند چارہ دیگر نبود چون معاملہ راست می شد ہمگنان انصاف دادہ سید موصوف را ستودند ورسید اشتند۔ ہمین سید عزیز دلہاست کہ ہرگاہ کسی درخواہ انجاح مرام ورواے حاجت می نمود حضرت الٰہی وسولائی او را امور بصرف ہمت میفرمودند ہیچکس را محروم بارگاہ ورفیق گاہ وبیگاہ چہ در سفر وچہ در حضر مثل سیدی در حضرت الٰہی ندیدہ ام تب اگر کسی را باز خاص در حضور پرنور بودہ ہمین مقبول برگزیدہ است۔ در سماع گاہی نیافتم کہ سیدی را غیر از کیفیت وصل وفتوحہ ومسرت باشد مانا کہ مقامی خاص عطا شدہ است وبا آنکہ اصلی بحث ست اما ابیات پارسی زبان را ہیچ دانندگان فہم میکند روزی بحضور پرنور حسب مظنہ خود گذاردم کہ سید ما را مگر علم وہبی ست فرمودند کہ خیر مزاولت استماع ملکہ فہم دادہ است از وسعت اخلاق احدی را ندیدم کہ از سیدی رنجیدہ باشد بعد از انکہ حضرت الٰہی تعیین بہا فرمودند در بساط قرب الٰہی بیاسودند تقریب عرس شریف از چہلم قرار یافت راقم حروف نیز حاضر شدم دیدم کہ سید مہجور را عجب حالتی روی دادہ بود کہ در بیان راست نیاید وتا اینزمان بر ہمان طریق ثابت قدم یافتم کہ شامگاہ حاضر خانقاہ وبعد برخاست جناب شاہزادہ مراد دل دودیدہ سلمہ اللہ تعالے معاودت بکاشانہ میکند ودرین زمان کہ قافلہ یاران گذشت وبساط صحبت در نوردید وجود خدمت ایشان غنیمت ست وراقم حروف را اگر دولا ونیری در آگرہ است بالفعل سید موصوف ست اللہ تعالیٰ برکت وعمر تازہ فزاید

مستغرق بحر شہود مستہلک وحدت وجود عالم باعمل برگزیدہ سادات مبجل طبیب دلہا حبیب نفوسا مقبول بارگاہ سبحانی سولانا سید بدر الحسن سولانی صورت مقدس او دیدار صحابہ کرام می دادو سیرت پاکش غنچہ خاطرہا را می کشاد تہذیب اخلاق جادہ بود کہ برقامتش ببندند وحسن آداب

تشریف بردند که بر سراپایش پسندیدند قصبہ بوہان مولدش از مضافات لکھنوست جدامجدش خلیفہ حضرت سید حسن رسول نما دہلوی بودہ نخستین در حلقہ ارادت مولانا عبدالوالی لکھنوی سلسلۂ خاندان حضرت شیخ عبدالرزاق قادری بانسوی درامدند چون تعلق صدر دیوانی بمنصب مسلخوانی دراگندہ انداخت ہر روز بمجلس حضرت الٰہی و مولائی مراودت می نمود از سید تراب علی محرم اسرار خفی وجلی استماع کرد روزی مولانا را در مجلس بابرکت کیفیتے طاری شد و مولانا را بران آورد کہ التماس بیعت بحضرت باعظمت کردند و روایت دیگر اینست کہ والد مولانا در رویا اشارت باین ارادت فرمودند بزبان حضرت الٰہی و مولائی قدس سرہ یافت کہ عجلت چیست چون اصرار مولانا از حد گذشت مشرف ببیعت نمودند آنچہ از تلقین بود تعلیم کردند از روز مولانا در خانقاہ باجماعت یا ان طریق مشغولے ورزیدند درحق مولانا قول سید ترا بعلے سلمہ اللہ تعالے اینست کہ مولانا بغایت پاکیزہ صورت و نیک سیرت فرشتہ خصلت صاحب علم وعقل وخوش عقیدت بودند وحضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز ہم شفقت وعنایت اتم میذول حال شان داشتند درہنگامی کہ حاکم فوجداری مرادآباد بتاریخ ۱۲۶۰ ہزار و دو صد و شصت و ہشت ہجری مولانا را بادیگر عمال ووکلا رعدالت صدر ماخوذ کردہ مرادآباد بردند قبل از روانگی مولانا بخدمت حضور پرنور قدس اللہ سرہ العزیز حاضر آمدند و دست بستہ عرض نمودند کہ مرادآباد می برند حضرت الٰہی لختے سکوت نمودہ فرمودند کہ بروید من باشما ہستم و بطفیل شما آنہمہ مردم ماخوذ رہا خواہند شد باری بعد تحقیقات آنہمہ محبوس گشتند باستماع این واقعہ حضرت الٰہی را بغایت ملال روی داد و دران مقام بر آلام ہمگنان التماس بیعت بخدمت مولانا کردند اما قبول نیافت بعد چندے مولانا بارفقا ازان کورہ ابتلا ہمچو زر ناب بیرون آمدند و در اکبرآباد مثل ماہی بدریا رسیدہ آرمیدند و پیش از وصال حضور پرنور بزبان حال طرفہ گویان راہ عالم معنی گرفتند رضے اللہ تعالے عنہ

سید باصدق صفا یاد گار آل مجتبیٰ اغواص بحر محبت غواص بحر عقیدت صاحب فقر وفنا سالک طریق بقا فارغ از رنج وشادی سید امداد حسین شکوہ آبادی ابتدا گر طریق شیعہ داشت اکثر حاضر حضور پرنور شدی روزی بتصرف حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ العزیز روی دل از مذہب قدیم تافت و توفیق بیعت حضرت مولائی دریافت سید زمانے دراز تعلیم و تلقین از پیشگاہ حضرت باعظمت حاصل نمود بعد ازان ولولۂ شوق و مجتبش باجمیر شریف رسانید و مدتے دران مقام پاک قدم مجاہدہ و ریاضت بفیشرد چون از تصفیہ و تزکیہ پرداخت مراجعت بآگرہ نمود و بدیگاہ

حضرت اللہی قدس اللہ سرہ شرف حضوری دریافت چند روز برآمدہ بود کہ حضور پرنور سید موصوف را صاحب اجازت فرمود وارشاد بنوکری نمود بفرخ آباد شتافت وتعلق نوکری را ذریعہ تحصیل امر ساخت اما بفرط عقیدت ومحبت پیوستہ حاضر بارگاہ می گشتی تا آنکہ حضرت اللہی را مرض موت لاحق شد سید پاک را ہم مرض موت رونمود ودر ہمان حالت شوق قدمبوس غلبہ کرد وباکبرآباد حاضر شد چون حضرت اللہی یافتند کہ مرض شان بر شدت است بفرخ آباد رخصت نمودند وسید مسجد با صد گریہ وزاری وداع یافتہ فرخ آباد رسید دہ دوازدہ روز قبل از وصال حضرت اللہی ومولائی راہی ملک معنی شد رضی اللہ تعالی عنہ سید ما عزیزدلہا ے یاران بود در اخلاق کریمہ ومواسات ہتا نداشت تا در خانقاہ می بود خدمت حضور پرنور ویاران طریق را کمر می بست وآستین جہد برمی چید از کار وبار ہمنشینان ننگ وعار نداشت کوئی کہ بریں بیت راقم عمل می نمود ؎

بہوش خدمت رندان کن و شرم از خویش کہ این وسیلہ تلافی جملہ مافات ست

مست بادۂ محبت مخمور نشۂ عقیدت محو رضای حضور اللہی مورد انظار الی مقدم مریدان نیکوکردار مولوی احمد حسین تحصیلدار گڈھ مکتیسری مدت چل سال شد کہ بتقریب تعلق نوکری قیام باگرہ می داشت ودر مجلس حضرت اللہی ومولائی می نشست تا آنکہ روزی توفیق یار شد ودست بیعت داد تحصیلدار بفرط محبت وعقیدت کہ باحضور پرنور داشت پیوستہ شرف حضوری کسب می کرد تا آنکہ از اکبرآباد بمقام خورجہ رخت اقامت افگند وبمنصب تحصیلداری فائز شد حکایت بازآمدن شان بشہر اکبرآباد وبازیافت اسپ یادہ شدہ سابق ذکر یافت وچون تحصیلدار زمانہ است کہ در ہنگام بغاوت معزول از منصب خود شدہ بعد چند سال بران مقرر شد کہ بار بنگاہ حضور را بتقریب بے خانہ خود برد ورخصت تمام پیشکاری داشت وقتی خوان شیرینی پیش حضور پرنور نہادہ آمد چون ذائقہ خواندند ہمہ اش بجائے خود نگاہ داشت مردمان گفتند کہ مولانا این چکردیہ شیرینی فاتحہ حق ہمہ بود گفتند این شیرینی پارہ بہم دیگر بار خریدہ کرد وتقسیم نمود وحاضرین را عجب آمد وازانجا فرط عقیدت ومحبتش معلوم توان کرد ایں اجمل معنی در سید بروفقہ رضوان خرامید رضی اللہ تعالی عنہ خلیفہ غلام عبدالقادر الدینی می نویسند کہ تحصیلدار در اکبرآباد وبجوار خانقاہ سکونت داشت وعقیدتش ازان پیدا شد کہ در خانہ خللے سبب پدید آمد وبتصرف حضرت اللہی رفع گردید چون دہلی منصب ہشتصدی پرمٹ یافت خواستگار بیعت شد لیکن حضرت اللہی آنوقت بیعت بہ ہیچ صلتے قبول نفرمودند وگاہ رخصت اینقدر بر لفظ مبارک رفت ؎ دست پیر غائبان کوتاہ نیست ۱۲ ام

بزیارت درگاہ حضرت دہلی نمودند از تحصیلدار مقبول ست کہ مراد مجالس آن عتبت عالیہ قبل از حصول بیعت بچنان کیفیت روی سیداد کہ ارباب سلوک و طریقت را دیدہ بمقام خود جہ بایہ تحصیلدار می رسید بعد ازان کہ داخل سلسلہ شدہ اند و در انزمان کہ حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز بزیارت خواجہ قطب الاقطاب قدس اللہ سرہ العزیز عزیمت دہلی فرمودند در مقام جو جہ خانۂ تحصیلدار نزول نمودند ہمدران جا خود حضرت علیہ کو توال بلند شہر و شیخ محمد اعظم ناظر کلکٹری و شیخ جیم الدین جمعدار و دیگر مردم داخل سلسلہ عالیہ گشتند انتہی راقم حروف نیز مولوی احمد حسین را در اکبر آباد بچنان قاہ شریف دیدہ است ادب و اہلیت عقیدت و محبت او با حضور پر نور بچنان یافت کہ بایان قدیمش ذکر کردہ اند بندہ در انوقت حاضر بودم کہ از پیشگاہ خدمت حضور پر نور رخصت گرفتہ روان شدند درین اثنا بار بار در عقب فگر کشتہ و با ہر یکے از یاران التجا میکردند کہ ما را بحضور پر نور خواہم کہ آوردہ باشید و سلب حواس از بشرہ آن مہ صادق می نمود رحمہ اللہ تعالیٰ

مقبول صاحب صدق و صفا مستغرق بحر [illegible] را و محبت واسطہ العقد عقیدت واقف رموز آگاہی مورد الطاف حضرت الٰہی یار معظم منشی محمد اعظم سلمہ اللہ تعالےٰ از قدیم یاران طریق اند در اکبر آباد ۱۲۹۳ھ بواسطہ یکجائی مولوی احمد حسین و شیخ منصب علی بار در مجلس عالی یافتہ در ۱۲۹۵ھ کہ حضور پر نور از گذر در بلند شہر مسکن نثار ان قتاد شرط مہمانداری بجا آوردند و در حلقہ ارادت آمدند و ہموارہ در ایام تعطیل آخر سال انگریزی حاضری اکبر آباد وظیفہ شان بود چنانکہ در روزنامچہ ازین سطور است بندگان حضور در آخر زمان کہ از بانس بریلی علیگڈھ واپس تشریف آوردند ازانجا بدیدن آن یار طریق متوجہ میرٹھ شدند و بار دوم مہمان آنعزیز گشتند در مرض الموت کہ تعطیل سالانہ رسید حسب عادت حاضر خدمت گردیدند حکم زیارت حضرت خواجہ غریب نواز قدس اللہ سرہ ازانی داشتند و آداب و مناسک آن روضہ مقدسہ تعلیم کردہ با خواجہ محمد وزیر سلمہ اللہ تعالیٰ رخصت فرمودند بعد احراز این دولت عظمیٰ کہ آگرہ حاضر شدند نامہ منشی محمد خلیل فرزند سعید آن یار وفادار را دیدہ فرمودند کہ او را بحضرت خواجہ غریب نواز قدس اللہ سرہ العزیز سپردہ ایم اگر خدا تعالیٰ خواست از عمر و اقتدار تمتع خواہند یافت منشی محمد اعظم کہ این حکایت کردند میفرمایند کہ خود مرخص شدہ بمیرٹھ باز آمدم و منشی محمد خلیل را بخدمت علیا رسانیدم کہ بعد حصول قدمبوس واپس آمدند بعد چندی از اکبر آباد نبشتہ آمد کہ حضرت باعظمت متوجہ عالم معنی شدند انا للہ و انا الیہ راجعون انتہی

گوہر دریای نجابت یادگار خاندان ولایت ذرعہ کش جام سرمدی خلیفہ غلام عبد القادر الدنی زاہد

نبیره حضرت مخدوم فخر الدین شاه زاید شاه ولایت میرٹھی سلمه الله تعالے چنانکه نبشته اند بوساطت
مولوی احمد حسین و شیخ منصب علی دولت قدمبوس حضرت الٰہی دریافتند روزے چند نقش عقیدت
درست نه اشتند روزی بعالم رویا دیدند که دریاے عظیم بر سر طغیانست و از مردم بعضی آب از ان
دریا می نوشند و بعضی ماهی خورد و بعضے بزرگ میگیرند درین حال خود را دام بدوش یافتند و با مردم
گفتند که طالب ماهی کلان باشید همه و سبقت بر آنها نموده اندرون دریا ماهیان بزرگ بزرگ دام آوردند
چون تعبیر این خواب از زبان فیض ترجمان حضرت الٰہی قدس سره العزیز شنودند عقیدت ایشان
تا آنکه از پیشتر نسبت بسلسله چشتیه داشتند بخاطر استقامه در سلسله عالیه قادریه شرف طلب بردست
حضرت الٰہی و مولائی قدس سره العزیز حاصل نمودند و بمقاصد دل فائز گشتند حضرت الٰہی و مولائی
قدس الله سره اجازت بیعت بهر دو سلسله عالیه ارزانی داشتند و هر آنگاه که طواف کعبه مکرمه زیارت
مدینه طیبه و عالم رویا نصیب می شد در تعبیر آن خواب دولت قدمبوس حضرت الٰہی قدس سره العزیز
میسر می آمد و یکبار در ترکیب عقد انامل بدعاء حزب البحر رسانده بودند بالقاء فیض اتمام حاصل شد
و بارها در عالم رویا تلقین یافتند حضرت خلیفه معامله ابتلاء مولانا بدر الحسن رضی الله عنه و واقعه
محفل سید امیر علی شاه مرحوم و وزیدن باد صرصر که سابق مذکور شده انمهر دو را از عالم خوارق عادات
رقم نموده و در مدح سر حلقه یاران شیخ منصب علی رضی الله عنه حکایتی در اراوت دون شکرے

نگاشته ذات حضرت خلیفه مغتنم است الله تعالی سلامتش دارد

پیر باطن و ظاهر طریق سلوک را ماهر بستاب از دنیا پاے بندر بقاے مولی رند پاکباز دوست افشان
از نشره و آزاد از هر بست و بلند خواجه وزیر علاقه بند اکبرآبادی عمرش بعهد سالگی رسیده از چل سال
بخدمت باعظمت آرمیده وارسته مزاج در ابتدا بود و چون پنجه سال بر آمد میل بطائفه فقرا نمود
اما هرگز بسی فروتنی آورد و سواے چند داشت که مدار عقیدت بر جوانیش بود شیخ حسین شمشیر ساز
رهنمونی کرد و در حضرت الٰہی روے نیاز آورد کام دل یافت و بیعت نمود بعد ازان صحبت یافت
داد کار و اشغال را تلقی کرد تا آنکه صاحب اجازت گردید و مردم را جانب حق دعوی گشت خواجه را مقولات
هرگاه که یاد میکنم حضرت باکرامت را دمی یا هم دمن هر شب بر دشتی خود می خوانم یاران خواجه اعزیز
دارند و حضرت الٰہی را قدس سره العزیز التفات تمام بسوی خواجه بود اکنون خواجه را معمول است
که در شب دهم ربیع اول بهوس شریف چاے شیرین سبیل میکنند و خلقی انبوه ازان سیراب میگردند
برکت در عمرش باد

گوہر درج عقیدت اختر برج محبت نشہ مست بادۂ ذوق سرامد اصحاب شوق مورد عنایات حضرت الٰہی جامع رموز طریقت وآگاہی مقبول بارگاہ صمد شاہ عنایت احمد سلمہ اللہ تعالے مولدش لونا وان ضلع گونڈہ از مضافات صوبہ اودھ است عم بزرگوارش شیخ امام بخش در اکبر آباد پیشہ وکالت بعہدہ ویوانے داشت ودر سیوہ کڑہ مقیم بود بوجہ قرب مسکن دربارگاہ حضرت الٰہی قربت پیدا کرد وحاضر حضور می بود روزے درخواہ بیعت کرد چون شیخ معمر بود بلفظ مبارکت فت کہ تا صحبت فقرا بدانشتہ اید وگرم وسرد سوزگار آزموده از ما چہ دیده اید کہ میل بہ بیعت دارید شیخ گفت کہ آری لیکن آہنین نفاست واستغنا در طبیعت ہیچ یکے ندیده ام از نیست کہ بیعت میکنم خدمت حضور قدس سرہ را این بمن سادہ خوش آمد دست بیعت داد وتلقین فرمود یاد دارم کہ چون اجلش فرا رسید سوز جمعہ بود حسب عادت در مسجد نماز آدینہ گذارده وباز آمد چون نماز دیگر رسید نماز پرداخت ودر سجدہ جان بجان آفرین سپرد رحمہ اللہ تعالے راقم حروف دیده است صورت بزرگانہ ووضع قدیمانہ داشت در ظل عاطفت این بزرگ صوری ومعنوی شاہ عنایت احمد سلمہ اللہ تعالے تربیت می یافت وچون صغیر السن بود تعلم علم ظاہری می پرداخت درین میان باعم بزرگوار خود آمد رفت خانقاہ گرفت ومنظور نظر حضرت باعظمت گردید وبیک ماہ بعد از بیعت عم خود مشرف بہ بیعت گشت حضرت مولائی را نظر خاص باو بود در ابتداء صحبت تعلیم بکمال او بردند در لونا وان خانہ اش زیارت موسوی شریف است بنام آن موضع لونا وان درگاہ شہرت یافتہ حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز در سفر شرقی چندی مہمان او بودہ اند فد زیارت موسوی سرت فرموده برکات موفورا رزانی داشتہ اند وہم حضرت باو برکت اوشان را اجازت بیعت بخشیده اکنون صاحب سجادہ آن درگاہ ذات حمیدہ صفات اوشانست ومردم آن دیار بہ برکت انفاس اوشان رحمہ اللہ تعالے بعمر طبیعی رساند وترقی مراتب نصیب ورگارش گرداند

سیاح فیافی شوق شہرستان ذوق جاذب قلوب خاص وعام طالب مرضات انام واقف مبادی سوز وساز حافظ محمد جان زنگار ساز سلمہ اللہ تعالے در عنفوان شباب مشرب رندانہ داشت چون طالعش یار بود بر بہبودی حال بزرگوار شیخ محمد جعفر شرف بیعت مولائی قدس اللہ سرہ العزیز یافت ودر یک سالی بقول خودش حفظ قرآن نموده تشریف حفاظ بر قامت خود بافت در اوائل شوق میلاد خوانی در ماہ ربیع الاول میپیمود یا ان طریق در خانقاہ شریف مشغول ذکر بودند وحافظ ما در اکثر اوقات بلا وشرقی وغربی بسیما بماہ ربیع الاول سفر کردے کہ الی الآن معمول ومتعاد ست بسکہ حجرۂ مناسب واسکان خوش از وہاب بے منت عطا شده وطرز خوانندگی میلاد شریف دلکش افتاده

چنانکه گویند از مولانا غلام امام شهید باو گرفته خلقی در مجلس او هجوم آورد ندی و دولها اسپر او ای او شتی
چون حافظ خوش الحان و خواننده میلاد حبیب حمن بود صلی الله علیه و آله وسلم سماع نزد او دست
رفتی لاجرم مردم هر شهر و دیار رجوع آورد ند و دست ببیعت دادند حضرت الٰهی قدس سره العزیز مسکره
بودند عاقبة الامر چون مدتے برین برامد یاران بشفاعت برخاستند حضور پر نور نیز اجازت بیعت
ارزانی داشتند و یکبارہ مجلس میلاد و شریف را حکم ترتیب دادند و بوجود باجود خود زینت افزودند
از حافظ ما روایت ست که بست سال ست مرا اجازت بیعت ست و پنج هزار و پنج هزار مرد م بحلقهٔ بیعت
در آمدند و نیز مرویست که یکبار اجازت رفتن گبوا یار شد و قتیکه بست و هفت روز در انمقام برین
گذشت مرا کیفیتے پیدا شد که دران حالت بدان غایت خندیدم و گریستم که در مدت العمر هیچگاه خنده
و گریه نکردم و تا تیر ستعدی بود هر که خندان دید خندان شد و هر که گریان دید بگریه در آمد - آنتی - پنج
سال ست که حضرت الٰهی و مولائی قدس الله سره العزیز متوجه عالم معنی شدند امسال حافظ موصوف را
شریک عرس شریف دیدم و بدیدار خجسته اش مسرت اندوختم برکت در عمرش باد

صاحب ایمان و یقین متشبث دین متین معتقد خاص و مقبول حضرت الٰهی جرعه کش جام وحدت
و آگاهی محو رضاے حضور مرشد و ناد ے احمد علے خان بهادر اکبر آبادے ادخله الله
بحبوحة جنانه و زمانیکه در بورین شهر مسکن داشت که نامزد بتابع فرزانه بود بعد ازانکه بشرف
اسلام و بیعت حضور قدس الله سره مشرف شد هر چند اهل ملت قدیم بخودش خواندند و اطماع بلیغ
در کارش کردند از جاده مستقیم خود برنگشت و بر مال و دولت دنیاوی پشت پاے خود زد و فرزانه شتافت
حاضر خانقاه بود و با همه شهریان رخصت یافته بخانه معاودت نمود با آنکه چند میل درمیان
بُعد مسافت بود حضرت الٰهی قدس سره العزیز را وقت خوش می بود خطاب با احمد علیخان بهادر
فرمودندی و این مخاطبت با تبسم شیرین بغایت نیکو و مستحسن نمودی حضرت مولائی گاه گاه
بیت الحزن آن ستوده منش سا بقدم همایون افتخار می بخشیدند و در انمقام بعضی از رسیمیان
بزیارت می آمدند و از هر دری سخن میراندند مردی مرتاض قناعت کیش و فاستغار بود و معایب نفسیت
بارها در سماع خطا برداشته و وجد صحیح او را دریافتی عزیزیاران بود و خوشنودی مهربان و سال ۱۳۱۰ هجری
رحلت نمود رضی الله تعالی عنه

واثق الاعتقاد المحبة مرزا وزیر بیگ علاقه دار اکبر آباد ی سلمه الله تعالی در ربیعان شباب آواز خوش
داشت بعضے از هولی و ٹھمری خوب میخواند حضرت الٰهی را بدان رغبت بود و ذوق نیکو نصیب او ست

من نخیر از کیفیت مسرت دیگر از زمکتر دیدم ہموار بایاران مشغول فکر ماندہ خدمت بندگان حضور قدس اللہ سرہ نصب العین او فی الجملہ مقبول بارگاہ حضرت الٰہی قدس اللہ سرہ است مرا ببیدار او وقت خوش شد

برکت در عمر و قبولیتش روز افزون باد

محب ستانت پیوند شیخ غلام محی الدین علاقہ بندا کبر آبادی مرید نیکو سیرت صاحب ذوق بود خدمت پخت چاے وطعام خانقاہ شریف تعلق باو داشت تمیز و سلیقہ در کار او نمودار بود حضرت اللہ قدس سرہ العزیز از نظر التفات بروزگارش بود پیوستہ حاضر خدمت و شریک کار و بار خانقاہ ماند سالی چند شد کہ او این عالم فانی در گذشت غفر اللہ لہ۔

دستار بند خواجہ بیگ شیخ محمد جعفر علاقہ بندا کبر آبادی مرید حضرت باعظمت بود مردے باوضع مردم آشنا گاہ بودی کہ حضرت الٰہی قدس سرہ العزیز با او طبیعت فرمودندی او در ہر جلسہ خود را شریک میدانست لاجرم یاران طریق را نیز با او سر خوش بود وقتی یاران خانقاہ گفتندش شیخ محمد جعفر ما و جلاں چاپی کن مگر خدا تعالے فرزندت نصیب کند و با او شرط کردند کہ بحضور پر نور اطلاع نکند آن یا قبول کرد و خانقاہ بجولی زیرین این تقریب تواریخ یافت جملہ سامان مہیا کردہ چاے بر سم معہود پختہ شد یعنی مانہ یاران این ماجرا بعرض حضور پر نور رسانیدند دران شب قبل از معمول زحمت خواستند پذیرائی یافت جملہ یاران بجولی جمع آمدند دور چاے جاری شد راقم این حروف شریک این صحبت بود چون از چاے نوشیدن فراغ یافتند ہمگنان دست بدعا برداشتند کہ فرزند نصیب محمد جعفر شود لطف آن صحبت نتوانم کہ بر گذارم پس از مدتے دیگر زحمت شدند و خانہ تا رفتند روز دیگر بوقت معہود یاران حاضر خدمت شدند حضرت الٰہی و مولائی قدس اللہ سرہ بشیخ محمد جعفر غزلہ فرمودند کہ شب در حویلی خانقاہ چہ تقریب بود حالتی کہ بر شیخ محمد جعفر رفت در بیان راست نیاید یاران مجلس اگرچہ ساکت بودند اما نفس در سینہ شان نمی گنجید شیخ قصہ خود باز گفت و معذرت تمنا خواست حضور پر نور تبسم فرمودند

حق تعالے آن غریز را بیامرزد

پاک اعتقاد نیک نہاد سید وزیر علی ساکن اکبر اباد سلمہ اللہ تعالے از شبے حضرت بابرکت را دعوت دادہ باڈاکٹر امام الدین کہ مرید صاحب عقیدت وارادت شرف حضوری یافت و بسفارش مولوی یعقوب خان داخل سلسلہ گردید و ملازم خدمت ماند چون حضرت باعظمت را مرض الموت دریافت پیش طبیب مراودت می نمود بعد ازان شریک غسل و تدفین شدہ سعادت دارین یافت خلف دودمان سیادت سرآمد اہل رشادت صاحب دانش و تمیز عقیدت سرشار محبت فیض مقبول

بارگاه یزدان سید اکبر زمان اکبر آبادی سلمه الله تعالی و زمان غدر بعیت بغاوت در جزیره اندمان
مدتی در از گذرانیدند از ان بعد که سعاد معین سپری شد بوطن مالوف بازگشت و بخدمت حضرت اللهی
قدس سره العزیز در پیوست پنج می صحبت یافت و مورد الطاف و منظور نظر گردید از انجا که کاروبار
تجارت در ممالک شرقیه بحالت جلا وطنی پیدا کرده بود اکثری از اوقات بانجا میگذرانید و بعد از انجی
برنامی صاحب رشد و صلاح و لماده سعادت و فلاح مومن ارادت ولی سید عبد العلی اکبر آبادی سلمه الله تعالی
از ایام خوردی با پدر خو گرفته حضوری شد بعد از رحلتش بحلقه ارادت در امد و حاضر باش سوزانه گردید
در اکثری از اسفار رکاب سعادت مانده آواز خوش و جمجمه موزون دارد و بنابران غزلخوانان نیکو چهره سفره چه در حضور
بحضور پر نور میخواند درجه قبولیت بحضرت باغظمت داشت و همواره بخدمت کمر بسته می بود در آن سال
که حضرت اللهی و سولائی قدس سره العزیز توجه بسفر شرقی فرمودند این عزیز نیز همراه بود بمقام هردوئی که
بندگان عالی مقام مسکن این مسکین را شرف افتخار بخشیدند غزلهای رواں آسا می گفت و حاضران را
حظ عظیم و سیعی دادی تکلف و مانوقت مجالس مان گذشته یاد می آمد با وصف قلت استعداد کلام
موزون بر می آورد و با جامع این اوراق مانوس بر قدمه که از گفته من یافت در بیاضی با خود دارد و در
واردنش ضبط میکند و در یک غزلی که این بیت در ایام سفر شرقی بحضور پر نور فرستادم خیلی محظوظ و
مفتخر شده الا عبد العلی یاد طریقم بگو بارے که دیگر خواهی آمد خدا ایش خوش دارد پیش حضرت
اللهی قدس سره العزیز خود را نگاه میداشت بعد انانکه حضرت باغظمت در نهانخانه قرب وصال
آسوده با طنش سمت ظهور یافت و اکنون در مجلس سماع کیفیتش متجاوز از حکایت با جامع این اوراق
و جمیع احوال یاران از زبان سیدی سیر تراب علی سلمه الله همه آهنگ شده و از بیضه بسی از قطعات و
دو تاریخ خاتمه این کتاب مستطاب فرستاده خدا ایش عمر و سعادت تر قی بخشد

خاکپای یاران طریقت پسر مانده کاروان دولت خدمت گذار جواهر غیبی ابو الحسن بن میر محمد حسن فرید آبادی
غفر الله ذنوبه دست ارادت بحضرت دهلی از علوم رسمی پرداخته بخاک پاک اکبر آباد افتاده و سبد راین
جنبش مشیت ازلی بود که بصورت تعلق بدر سه سر کار انگریزی بر وز کرد و بشرف ارادت و بیعت ظل الهی
حضرت باغظمت اللهی قدس الله سره العزیز در پیوست الحمد لله علی ذالک و زان نفس بکسب معاش میپردازد
و شبان روز خدمت پیر و دستگیر خود میگذراند مدت ده سال سیئی همین نسق گذشت بعد انان در ملک
ملک ودهه سپرده اکنون بظیفه پنشن و تعلق بنولکشور پریس انفاس باقی مانده سامی شمرده می تواند گفت
که مرا با یاران طریق جز این نسبتی نیست که در سلک این طائفه علیا منسلک هستم حضرت باغظمت اللهی

قدس سبحانہ العزیز در نظر بردہ مجالی و عیان یک آیت الٰہی یونمود کامل و مکمل و رہنمائے حق و استاد طریقت و انیست کہ تربیت یافتگان این بارگاہ عالم پناہ صاحب احوال و مقامات بودہ و بمرتبہ ہدایت و اتباع رسیدہ اند شہادت آنہا عینی از سوانح و آثار این تذکرہ پیدا است اما ہر یکے را نصیبے و قسمتی ازل ست کہ دیگرے بآن شرکت نیست و مدتہا از یاران گذشتہ کہ بسی از این طائفہ سفر عالم معنی نمودہ و رخلوتخانہ بقا آرمیدہ اند چہ قدر معاملات و اسرار نا گفتہ با خود بردہ اند و آنچہ از قلیل او موجود اند دم از ان کشیدہ اند و فی الواقع سبب باظہار آن کشودن کشف عورات نمودن ست و از نیست کہ در ین تذکرہ راقم از ان محجر سکوت بر دہان ماند و اما از ین واقعہ توان تصور کرد کہ آنچہ از احوال و معاملات دیگران مذکور شد و رای آن بر منصۂ شہود نیامدہ باشد حاشا و کلا یکی از یاران طریق کہ ہمدم و ہمسر بودہ گوید کہ در انوقت کہ در ظل ہمایون پرورش می یافتم بمشغولیہا سر فرو بردہ حالتی داشتم کہ قبل از آنکہ یکے از در در آید شناسش نجاطر می گذشت و تا آنکہ ریاضتی مزید نبود شبی در خواب بودم کہ این بیت از مثنوی مولانا روم بر زبانم جاری شد ذوق مرا در گرفت گریہ بسیار آغاز نہادم و اشک از دیدہ بجوش میریز د تا آنکہ چشم من باز شد و اثر آن ہنوز در دل باقی ست ؎ غرق عشقی ام کہ غرق ست اندرین ہفت عشقہاے اولین و آخرین ۔ دیگر یک روز سی بمکان شیخ بندہ علی مختار کہ از یاران ممتاز بود جہت سماع در دادند و یاران طریق گرد آمدہ گوینده این غزل بگفت ؎ لاے آں بت کو اتجا کرے کفر توڑ اخدا خدا کرے ۔ ذوق غلبہ کرد و در حالت وجد این بیت وارد شد ؎ نرگس مست دیکھتی رہی ۔ جب جمن مین چلے حیا کرکے ۔ خواننده آن بیت بر داشت و خط و افزود و ادا کرد ۔ دیگر بیستم ماہ ربیع اول سنہ ۱۰۷۵ ہجری بخواب بودم این بیت وارد گشت و بر زبان جاری گردید ؎ در ازل ما را چو قسمت نیستی ۔ ذوق تمام مراد یافتہ بود کہ چشم باز شد و این بیت بیاد ماند ۔ و وقتے در خواب این مصراع بزبان میرفت ذوق فراوان میرساند تا آنکہ بیدار شدہ و اشک ہمچنان از چشم جاری بود ع ۔ دامد انکہ چغا تکدل ۔ دیگر شبے بخواب بودم بیرون شہر کہ جامی سپید از بالا فرود آمد معلق و آن پیاز شیرین و خوشبو بود آنرا نوشیدم اندکے از ان باقی بود کہ یکے از برادران خود حوالت نمودم ہر گز آن ذائقہ را فراموش نکنم ۔ دیگر یکبارہ خود را بحرم محترم مکہ معظمہ یافتم بصورت سجدہ و در صحن آن مسجد نماز گذارد م و بحالت سجود آن ذوق پیدا شد و گریہ تمام استیلا یافت و بار دیگر کہ در خواب حاضر حرم کعبہ بفیض شدم ہر طرف میرفتم و نظارہ میکردم چون برلب زمزم آمدم چیزے دیدم کہ ہیچ گاہ ندیدہ بودم مرا یک

حضرت حاجی غفرالله له موانست بود این قصه بخواندم او تصدیق کرد که همچنانست - دیگر یکشبی بجهاز سوار بمکه معظمه رسیدیم و از جهاز فرود آمدم چند قطعات مکتوب از طرف ما رود دیگر غزیان آنجا یافتم و خواندم از آنجمله آنچه بیاد ماند بحضور پر نور نوشته روان کردم تعبیرش که اقلیم ما بیون آمده است —

بسم الله الرحمن الرحیم دولت دارین غلامی کناد خیریت نامه رسید مشعر بر وارادات عظیم پر فضل و احسان حضرت خداوندیا یاد کردم و در آن حال آنچه بر من گذشت گذشت زبان و قلم در بیان آن قاصر شکایت آنچه از آن بخاطر فقیر میرسد مختصر میگویم که خواب شما در روز جمعه بعد زوال وارداتی ست بس عظیم و این واردات در صورت خواب و در ظاهر هم منزلتی عالی دارد و چه ظاهر ست که چنین سعادت عظمی و عطیه کبری نصیب هر کس نیست الا ماشاء الله تعالی و در این اخبار غیبی و اسرار لاریبی ست شما هم در این فکر کنید و من هم مختصر میگویم که مراد از کعبه دل باشد و رسیدن بآن مراد از قرب حق تعالی و نشستن در آن مراد از مرتبه تمکین و مراد از پیش شدن صحائف اسرار باب وطن انکشاف حقائق و مراد از وطن وطن اصلی یعنی حقیقة الحقائق و مراد از این قول که از مفارقت شما هیچ مالی نیست بلکه نهایت خوش هستم که شما سفر کعبه کردید مبارکباد آنست یعنی مفارقت شما از ما در که اصل ست چند روزه بود اکنون که بکعبه یعنی بمقام دل رسیدید مبارکباد غلکه این مبارکباد و تهنیت از ما در که مهلت نثار تست از حق تعالی که اصل همه کائنات ست و بظاهر این وعده ایست واثق و بشارتی ست باصل خود رسیدن انشاء الله تعالی راست آمد انتهی دیگر شبی از شهباء عشره محرم محترم در خواب این لفظ بزبانم جاری شد که مجھے نفرت ہے اور بہت نفرت ہے فلانے صحابہ یعنی معاویہ سے حیرتم زد که این نه لفظ من ست و نه کاهی لب آشنای آنچنین حرف گشته که ناگاه بر دلم رسیدند که جناب امیر المومنین حضرت علی مرتضی بودند کرم الله وجهه که تامل این قول بودند چون بیدار شدم از این معامله جز این نه برداشتم که امیر معاویه از صحابه بودند و حضرت شما ولایت امیر المومنین علی مرتضی کرم الله وجهه را نفرت کلی بوده است - دیگر یکشبی بخواب دیدم که بجمعیت زیاده ناپیدا کنار رودی قریب آن رودیا یافتم که من و چند یاران دیگر بجماعت مشغول نماز هستیم و حضور پر نور حضرت اللهی قدس الله سره العزیز امام آن جماعت هستند - و شبی از شبها در عالم رویا خود را در یک باغی یافتم که بغایت سرسبز و شاداب بود و من در میان آن باغ خرامان میرفتم و خود بود م آنچه بودم انتهی اما اهم بر آنکه از یاران من بهرکت تعلیم و تربیت حضرت باعظمت اللهی قدس الله سره العزیز هر یکی صاحب وقت و صاحب دولت بوده اند و آنچنان نه از عصبیت و عقیدت باشد بلکه در واقع و حقیقت بوده است شبی در خدمت حضرت اللهی قدس الله سره با جماعه یاران حاضر بودم حقائق و معارف بر زبان مبارک فیضان

ناگہان نعرۂ بیخود از من برآمد چنانکہ تا بجائے رسید کہ برادر بزرگ شیخ منصب علی رحمۃ اللہ علیہ را
کہ خود دیوند چون مجلس برخاست بعضے خانہا رفتند و من و دیگر بعضے با شیخ محتشم صحبت کردم یکی از ایشان
گفت کہ درین صحبت خاص نعرہ بلند از کہ سر زد فرمودند کہ از منصب علی ثانی این قول مرا موجب افتخار
است و سبابات شیخ منصب علی مظہر یاران و سر حلقہ حاضران بودہ اند شبی از خدمت حضرت اعلے
قدس سرہ العزیز رخصت یافتہ روان شدیم مولانا بدر الحسن رحمۃ اللہ علیہ فرمودند کہ بیائید تا شیخ منصب علی
را ببینیم شب زیادہ رفتہ بود و مرا بدایت در حاضری نبود از زبانم بے اختیار برآمد کہ آیا شیخ منصب علی مرشد
ہستند مولانا فرمودند کہ بلے شیخ منصب علی مرشد خود و ہستند من از گفتہ خود پشیمان شدم و با مولانا
شریک صحبت گردیدیم سرگروہی یاران او را مسلم بود با ہمہ رفق و مدارا و زیدے و شریک رنج و زحمت
گردیدے ضلع غازیپور با اطراف و حوالی آن پر آوازہ از نعیت کمال اوست و مردم بشیار را زائدہ فیضش
بہرہ یاب گشتہ اللہ تعالے و رحمۃ الودود فرش جای دہاد - بندگان حضور پر نور الٰہی را قدس سرہ العزیز
آنچہ از التفات مبذول این بستہ بود نیارم کہ دم از بیانش زنم یا کم استعدادی و بے ریاضتی نظر لطف
بر من بود کہ ادای شکرش از زبان ندارم حیف کہ آن صورت از نظر پنہان شد و آن صحبت و معاشرت
از دست رفت آہ از آن صحبت گذشتہ و یاران رفتہ کہ یکے بعد دیگرے ہمچو دانہاے مروارید کہ رشتہ
نظامش از ہم گسستہ باشد از ہم گریختند و آن کاروان باکاروان سالار از ین آشوبگاہ کوس
رحلت زدہ بمنزل مقصود و مقام راحت جاسودند چون آنہمہ یاران ہمدم و ہمقدم حضرت باعظمت اللہی
بودند قدس اللہ اسرارہم ظن من آنست کہ دران عالم برشل این عالم صحبت ہم داشتہ محظوظ بودہ باشند
و بمناسبت روحانی وصول یکے بادیگرے میسر آمدہ شبی بعد از وصال حضرت اللہی و مولائے
قدس اللہ سرہ العزیز در عالم رویا دیدم کہ سراپستانے ست کہ مردم انبوہ حوالی آن گرد آمدہ اما احدے را
دران بار نیست من ہمچو با اندرون رفتم حضور پر نور و حضرات مخدرہ را در صحن خانہ جلوہ افروز یافتم
ہمین کہ فوارہ فتم حضرت باعظمت قدس اللہ سرہ العزیز مرا بسینہ خود آمیختند شفقتی تمام کہ پدر را باپسر باشد
چون از ان معانقہ جدا شدم حضرات مخدرہ سلمہ اللہ تعالے در کنارم گرفتند بامہری و الفتی کہ مادر را
با فرزند بود چشمم باز شد و قلق آن ہنوز در دل دارم و زجرت کہ کما تعیشون تموتون و کما تموتون
تبعثون صاحب ترجمہ عوارف و فصل دہم آداب تقیدات نفس آوردہ کہ وقتی امیر المومنین علے
رضی اللہ عنہ ایراد المومنین عمر رضی اللہ عنہ گفت ان اردت ان تلقی صاحبک فقع
قمیصک وقصر املک وکل دون الشبع و در مشکوٰۃ المصابیح باب مناقب حضرت ابی بکر و عمر

رضے اللہ عنہما از صحیحین آوردہ و عن ابن عباس قال انی لواقف فی یوم فدعوا اللہ لعمر وقد وضع علی سریرہ اذا رجل من خلفی قد وضع مرفقہ علی منکبی یقول یرحمک اللہ انی لارجو ان یجعلک اللہ مع صاحبیک لانی کثیرا ما کنت اسمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول کنت وابوبکر وعمر وفعلت وابوبکر وعمر وانطلقت وابوبکر وعمر ودخلت وابوبکر وعمر وخرجت وابوبکر وعمر فالتفت فاذا علی ابن ابی طالب متفق علیہ - اکنون تنے چند از یاران قدیم باقی ہستند کہ دیدار شان سبب غنیمت ست و یادگار آن صحبت عزیز اند خدای شان سلامت دارد و از لطف الٰہی کرم نامتناہی حق عزوجل امیدوارم کہ بعد رہائی ازین تعین شریک صحبت دران عالم شوم و مراد حلقہ یاران من جاودہند و دیدہ نادیدہ را از جمال باکمال حضرت اللہی قدس اللہ سرہ العزیز منور گردانند -

قال عزوجل وتعالے انا عند ظن عبدی بی فلیظن بی ما یشاء - اینچنے بے غائلہ ریب ست کہ حضرت باعظمت اللہی مولائی راضی اللہ عنہ وعنا با این غلام التفات خاص بود و لطفہا فرمودندی و مراعات نامنودندے یاد دارم کہ شبی از شبہا ساعت وہ حسب معہود بایاران از خدمت مرخص شدم و قتیکہ از بالا فرود آمدم خادم خاص از بالا آوازم داد باز گشتم و مشرف بحضوری شدم و باز نشستم فرمودند کہ بنگرید این بیت را کہ گوینده چہ نیکو گفتہ است و آن این بود

ع ماندہ ام از یار دور و زندہ ام + زین گنہ تا زندہ ام شرمندہ ام + آہ آن بیت را اکنون مصداق بودہ ام حیف کہ ہیچ یکی را از یاران توفیق جمع ملفوظات و مکتوبات و رسالات نصیب نشد ورنہ امروز یک دفتر از ہدایت و ارشاد و پیش مامی بود فراموشی چند کہ مانع بود و ایم مبنی از ان قلیل کم

بسم اللہ الرحمن الرحیم و دولت ابدی و سعادت سرمدی نصیب باد نامہ خیریت مشحون پیرایون ست گردانید الحمد للہ علی ذلک و تعبیر مختصر می گویم - از آبی کہ در راہ بود بر سفینہ نشست مع ہذا کلہ تم یعنے در کشتی بساحل رسیدم و از گرداب بلا بنجات یافتم و از تفرقہ بواسطہ سفینہ یعنی مرشد بہ تبہ جمع رسیدم و جمع مشاہدہ حق ست بی خلق و باز از انسو باین طرف آمدم یعنی بمقام جمع الجمع رسیدم و جمع الجمع شہود خلق ست قائم بحق و این بقا باللہ ست این مقام را فرق بعد الجمع و فرق ثانی و صحو بعد المحو گویند ازین اعلیٰ تر مقام کامل را نیست و شراب خوردم یعنی بمقام جمع رسیدم و از قیاسگاہ طیار برای رفتن بسکن مالوف خود شدہ ام یعنی از برکات صحبت پیر طریقت مستعد تجلی حق شدہ ام و آنوقت دل را فارغ از غم و مملو شادمانی یافتم یعنے از عنایت و ہدایت پیر طریقت

ازغم ہستی ہمہ ہمہ فارغ شدم و ملوشا دمانی یافتم یعنی کامیاب شدم و ہنگام رخصت نماز در مسجد گذاردم بصیغہ از دنیا ایمان بسلامت بردم و مشاہدہ حق در ین عالم نمودم و بزرگی دستار بر سرم نہاد یعنی بر طریقت اجازت ہدایت خلق الی الحق عطا فرمود و عزیز دیگر بہ برگ تسبیح بدستار گذاشت یعنی اجازت ہدایت بحضرت خداوندی مقبول شد و فرمان سبحان اللہ گفتن رسید یعنی شکر این نعمت بحضرت خداوندی بجا آر و ستغرہ شو یعنی رجوع بہ تنزیہ کن و خلق را ہدایت بسوی حق نما اینست مجمل پاکباز شیراز قدس سرہ میفرماید ؎ ای خوش آنم کہ خراب از می گلگون باشی ۔ بے زر و گنج بصد حشمت قارون باشی ۔ و این سرمست خمخانۂ الست چنین می سراید ؎ ای خوش آنم کہ دمے بیخود و ہاحق باشی ۔ بے ہمہ شو کہ خلاص از غم مطلق باشی ۔ تنکر و منت ساقی ازل انچہ کہ دصحبت مانعیب باطن شما شدہ برائے ہدایت خلق کافی ست بزرگے را از درگاہ خداوندی فرمان رسید کہ خلق را بسوئے حق ہدایت کن عرض کرد کہ من خود را لائق ہدایت نمی دانم حکم شد کہ ہدایت از تو و عنایت از ما از ینجاست کہ حضرت خواجہ بہاء والدین نقشبند قدس سرہ حضرت خواجہ یعقوب چرخی را پیش از کمال اجازت ہدایت دادند ۔ انسان تمام از کار نفس خود می ماند اگر دو ساعت برای خداوند خود دہد چہ نقصان بلکہ این سعادتی ست عظمی و عطیہ ایست کبری و ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم یاد دارید کہ شما را اجازت ہدایت دادہ ام و اکنون از غیب حکم تعمیل آن رسید پس در تعمیل آن حتی الامکان قصوری نرود و در مشغولی فتوے و ما علینا الا البلاغ والسلام بسم اللہ الرحمن الرحیم شمل مراد تا یوم التناد سر سبز باد ۔ خیریت نامہ رسیدہ خیلی سرور گردانید خواب قیلولہ خبر میدہد از ترقی دارین شما ؎ دولت فقر خدایا بمن ارزانی دار ۔ کین کرامت سبب حشمت و تمکین من ست ۔ اطلاع حال ظاہر و باطن خود ناگزیر دانند و حال ما اینست کہ علاوہ معاصی گاہ بیماری می شویم و گاہ شفامی یابیم بہر حال شکر گزاریم ؎ مرا گدائے تو بودن ز سلطنت خوشتر ۔ کہ ذل جور و جفای تو عز و جاہ من ست ۔ مگر بہ تیغ اجل خیمہ برکنم ورنہ ۔ رمیدن از در دولت نہ رسم و راہ من ست ۔ از ان زمان کہ بران آستان نہادم رو ۔ فراز مسند خورشید تکیہ گاہ من ست ۔ نہ از حیرانی خود شکایت ست و نہ از پریشانی یاران حکایت ؎

رباب حاجتیم و زبان سوال نیست		در مغفرت کریم تمنا چہ حاجتست	
جام جہان نماست ضمیر منیر دوست		اظہار احتیاج خود اینجا چہ حاجتست	

از جمیع محبان سلام باشوق تمام خوانند

بسم الله الرحمن الرحیم عافیت وجمعیت قرین حال فرخنده مال باد- خیریت نامه رسیده جیلی مسرور گردانید الحمد لله علی ذلک- نخواب غریب دارد اتی ست که خبر مید هد از ترقی دارین ☜ دیدم بخواب خوش که بدست تم پیاله بود و تغییر رفت کار بدولت حوالہ بود + باید که از ذکر غافل نباشند که این دولتی ست ابدی و منزلتی ست سرمدی والله المستعان بشرط وصلت از حقائق بلند ومعارف ارجمند خبر مید هم ازین رگذر خاطر جمع دارید که فقیر را از عالم خداوندی از سر وجود و عدم کماهی خبر داده اند واین بتصدق حضرت سید عالم صلی الله تعالے علیه وآله وصحابه وسلامت ☜

ما از ازل بخانهٔ خمار آمدیم	از دوستی کشان میکده یار آمدیم
در خلوت عدم هی ستی ز جام دوست	کردیم نوش دست ببازار آمدیم

خرده گذاران سلام ودعا میرسانند خصوصاً سید تراب علی ابن شوق سلام ونیاز عرض میکنند

بسم الله الرحمن الرحیم عنایت ازل ودایت لم یزلے مبذول حال فرخنده مال باد ودوام آگاهے بران مستزاد- دو روز نامه خیریت آسود باعث مزید نشاط وانبساط گردید الحمد لله علی ذلک خواهی که درین روزنامه دیده نمایند- خوب ومناسب حال دشغولی شماست ونزد فقیر این کمال عنایت وبدایت که از عالم خداوندی بشما ارزانی داشته بیانش بسبب ضیق وقت ومعوض التواست مگر حرفی چند

حوالهٔ قلم ☜

ساقی بیار باده که ماه صیام رفت	در ده قدح که موسم ناموس ونام رفت
وقتی خوش بود بیاد تو ما قضا کنیم	عمرے که بی حضور صراحی وجام رفت
[illegible]	در عرصهٔ خیال که آمد کدام رفت

مژدهٔ دیدن [illegible] حصول سعادت وشرافت دارین دیدن مرد کامل است ودر دیدن بحضرت آن [illegible] شما بدیدن ایشان بمشابه حق ست بصورت کعبه وآینده بشارت از وصول بحق ☜

[illegible]	من میخانه بجوش آمده می بایدجوانت
نوبت زنید [illegible]	وقت شادی طرب کردن بندگان خداست

از جمیع خویان سلام شوق خواند خصوصاً از سید تراب علی

بسم الله الرحمن الرحیم ارسال [illegible] بعد دعاے عافیت دارین واضح باد که خیریت نامه [illegible] تشفی نوشته ام زیاده ازین چه نویسم لیکن چار پنج [illegible]

که وقت سحر در فکر آنچنین امور مستوحشه حضرت خداوندی شدم خود را بکنار دریاے عظیم استاده یافتم آنوقت
گریه بر من مستولی شد و بهر دو دست رالبوی آسمان کشاده امر و درخواست شفاعت سیکنم بحضرت شفیع الاولین
والآخرین صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم که از آسمان دو دست پیدا شد و بهر دو دست مرا گرفت سر بسته ها
ندیدم لیکن دانستم که این خداوند من است که دستگیر من شده است چون ازین واردات افاقه شد
حالی بر من طاری شد که خارج از بیان ست و هر وقت که این عنایت و تفضل خداوندی یاد می آید
حال دگر پیدا می شود اظهار رشحی موقوف بر وقت ست اینقدر بس ست که ازینجا حال ما و وابستگان ما
قیاس باید کرد و السلام

بسم الله الرحمن الرحیم سپاس بیقیاس و ستایش بی قیاس مر ذات سرمدی را نصیب باد - شفقت مبادکه حضرت مولوی
معنوی و حضرت امام همام و حضرت مقتدای ربانی حضرت شیخ فرید الدین عطار و حضرت نظامی و
حضرت سعدی و حضرت حافظ شیراز و حضرت امیر خسرو دهلوی و حضرت شیخ حسن اعلای سنجری
و حضرت شیخ فخر الدین عراقی و صاحب گلشن راز و دیگر اکابر طریقت در بیان حقائق و معارف
ثانی عظیم و مرتبه عالی داشته اند و هر یکی در سعه و مملکت خود و اگذار نعمت بوده اند کلام ایشان در حسن جمال
و خوبی و کمال بمرتبه رسیده است که بیان نتوان کرد و از مرتبه تقریر بیرون ست و فهم معنی آن بحر زخار کمال مقتدر ست
که ظاهر آن بعلم آراسته باشد و باطن بمعرفت حق پیراسته لیکن در بیان هر یکی علاحده است و گاهی
در بعضے موافق یکدیگر می افتد چنانچه شیراز در الفاظ و معانی رنگ دیگر دارد و لهذا حضرت ایشان را
لسان الغیب میگویند و من بهمت ارادت چند شعار از هر یکی بقلم آوردم و میخواهم که کلام شما را اول مرتبه بر ایشان باز دیگر اکابر اکنون بملاحظه اشعار
شما معلوم شد که بعضی اشعار شما مثل حضرت حافظ جلوه می دهد و انشاء الله تعالی بعد چندے
در هر شعر شما و حضرت ایشان امتیاز خواهد ماند و امر مشتبه خواهد شد عرصه
یک ماه یا زیاده ازان گذشته که در همین ماه شما را بستاره ایجاد نمایان راست خود را از شما
راست من سه بار مالیده و آن نقطه شما را بسوی ست مثل خط طویل دیده بکمال حسن و خوبی لطیف
افاده نشاط رسیده که طرف راست مقام روح ست و آن مرتبه استقامت ست و طرف چپ
مقام قلب و این مرتبه تلوین و قلب ست و از همین شعر تعبیر نمودم حاصل انکه باطن شما از
مرتبه تقلب و تلون گذشته و مناسبت مبدء من پیدا کرده فیض هیچ زیاده ازین فکر نکردم
شما نیز فکر کنید و ازان اطلاع دهید والسلام

بسم اللہ الرحمن الرحیم خلاصہ سعیدان رشادت آئین وزبدہ رشیدان سعادت قرین سلمہ اللہ تعالیٰ
بورود نامہ خیریت آمود خیلے مسرت بردشتم حکایت اشتیاق لقاء مسرت انشا از تحریر افزون است
وشکایت فراق از تقریر بیرون ؎ دل اگر کام روا از برطوبی گردد + کی بجز جلوۂ قدت تسلے گردد +
اکنون بدریافت نعمت روز ہا شمردن ودرس ست ہر خند کہ گشایش سر عقدہ موقوف بروقت
وظہور ہر وقتی بارادہ جناب الٰہی لیکن تمنا دولی تقضے آنست کہ گوہر مراد از گنجینۂ حضرت خداوندے
زود تر بکنا انتظار آید۔ ہنگامے رایا دمیکنم کہ باب معانی برما وشما مفتوح بود ہ مضامین تازہ
در آئینۂ ظہور جلوہ می نمود لیکن فلک را پسند نیامد آسیا گردش داد وکار برہم افتاد ان شاء اللہ تعالیٰ
وعلیہ الاعتماد والتکلان ؎ من وساقی بہم سازیم وبنیادش براندازیم + خط شیخ منصب علے
وشیخ عنایت احمد نیز آمدہ بود ہر دو صاحبان را از من دعا نویسند وقبل از دو سہ روز
روانگی خود ہم خبر دہند والسلام

عبارت بقلم خاص حضرت الٰہی وسولائی قدس سرہ ظہری غزلے کہ بعد ملاحظہ واپس آمد۔
چون عرض کردم ؎ غوث اعظم مدد ے یا شہ جیلان مدد ے + شاہ شاہان مددی مرشد پاکان
مددے۔ بخاطرم رسید کہ بالفاظ دیگر عرض کنم از قبول آن سرفراز فرمودند۔ وامتیاز بخشیدند کوشش
وتسلیم تقدیم سایند وعرض کردم ؎ ہر غریب کہ سلطان بپسندد ہنرست + ؎ عرض زد نیاز
عقبی قبول حضرت تست ۔ زر وغیرہ ہا کست گر پسند تو ام + مگر آفرین ہر خوبی استعداد وحسن نیت
شما کہ کشف این سر غریبی بر شما ارزانی داشتند کہ زبان شما باین الفاظ مترجم شد کہ این مطلع نہایت
حسین ست ودل مرا بس عزیز ؎ فیض روح القدس ارباز مدد فرماید + دیگران ہم بکنند آنچہ
مسیحا میکرد۔ بے غائلہ ریب سنیات مرشدان عظام سبب دل حال شماست واین سخن از نشۂ
کذب ومداہنت پاک۔ ہر دو خواب شما بر ترقے دارین دلالت دارند خاطر جمع باید۔
پیر مغان بگوش دلم آنچہ وشود دیگر ؎ رائی صواب نیست کہ از می خذر کنم + بس معنی بلند دارند
مرا از خود می برند این ہر دو شعر از واردات من ست از زبان خود سیدانم یا از زبان پاکباز شیراز
وزبان شما نیز زبان منست نوشتہ بفرستند۔

حضرت باعظمت اللہی۔ اقدس سرہ العزیز رغبت تمام جانب کلام منظوم من بود وقدر ازحد بیش
میفرمودند چنانکہ دران باب نسبتے مکتوب ایرادمی باید۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم سعید وارجمند
از الی حلہا اللہ تعالیٰ خیریت نامہ رسیدہ خیلے مسرور گردانید اکثر مردم مشتاق نشر شما ہستند ومنتظر اند

وتقاضا می کنند ومن مشتاق نظم شما ستم درین صورت نظر التفات بمبرد وجانب باید —
بسم اللہ الرحمن الرحیم منظور نظر اہل نظر مقبول دل حق منظر سلمہ اللہ القادر المقتدر۔
دعا حسن عاقبت وخیریت دنیا وآخرت از فقیر مطالعہ نمایند ہنوز در انتظار جواب خطی کہ شعر
احوال لشکر گوالیار بود اتفاق تحریر دیگر نیفتاد وجوابش نیز الی یومنا ہذا نرسیدہ مانعین بخر شادمانی
مباد۔ چہار دہم ربیع الآخر باکبر آباد رسیدیم وانوار التہذیب نیز از گوالیار باکبر آباد رسیدہ از
مطالعہ آن بسیار مسرور شدم معرف شما کلام شما ست حسن ثانی یعنی حسن دہلوی حسن اعلا ہنجر
صاحب فوائد الفواد آنعزیز را امیدانم وحسن قبول ولطف سخن از عالم خداوندی نصیب شما
کردہ اند بیان حقائق ومعارف کہ موجب ترقی مراتب ظاہری وباطنی شماست از عالم
حقیقۃ الحقائق مبذول حال شما باد عمر دراز چنان کہ شیفتہ کلام شما اند نظم ونثر شما نقل کردہ اند
وبران موافق حوصلہ خود خواہند نوشت ودر مطبع خواہند داد وانوار التہذیب نیز بر آنقل گرفتہ اند
بسم اللہ الرحمن الرحیم قدم سعیدان ومکرم شیدان سلمہ اللہ الکریم المنان — بعد دعا
خیریت دنیا وآخرت مطالعہ نمایند کہ رقیمہ عافیت کامروا گردید۔ روزے مجمع کثیر از ہر قسم مردمان
بود وگوینده غزلہاے فقیر می گفت اگرچہ جنس فقیر کم بہا بود لیکن پسند خاطرہا، قدردانان و
سخن سنجان آنرا بہاے دیگر بخشید۔ منشی عمر دراز خان کہ یکے از افسران محکمۂ ریل ہستند بسبب
عقیدہ خود آن غزلہا را بمنت از من گرفتند وموافق عقیدہ خود نثر بران افزودند ودر مطبع
دادند وآن بارچہاے مطبوعہ را جابجا تقسیم کردند ودر شہرہا روانہ نمودند چنانچہ مولوی محمد یحیی
صاحب خطی بنام فقیر فرستادند وقطعہ در تعریف غزلہا ویک تاریخ۔ نقل آن الف ہذا ست
درینجا نیز بعضے سخن سنجان نظم ونثر بران می نویسند بعد حصول فرستادہ خواہد شد وازبعضی شنیدہ
کہ میگویند مولوی ابو الحسن صاحب نثر ونظم بران نوشتہ باشند ویقین داریم کہ نظم ونثر ایشان فوق
ہمہ خواہد بود لہذا اطلاع میدہم کہ آنعزیز نیز موافق لیاقت خود نثری بران نویسند وباید کہ گاہ گاہے
غزل نیز نوشتہ باشند بنان نشود کہ آن مضمون غیبی کہ از عنایت لایزلی بذہن شما رسیدہ ست ازیاد رود
وعیدست جان دل الخ کلام تمام وازاول تا آخر نہایت پسند خاطر فقیر شدہ ومقبول خاص وعام
گردیدہ ہر کہ می شنود بی اختیار از زبان او بر می آید کہ این لسان الغیب ست وکلام حافظ شیراز
حق سبحانہ وتعالے در دنیا ودین بمرتبہ اعلی رساند آمین وباید کہ این قطعہ تاریخ انشاں ونثر خود شامل کنند فقط
فراین کہ مشتمل بر تلقین واسرار خاص بود ند نقل آن معذوریست اکنون باید دید این انشا خود وختام این تذکرہ می باید ہنوز

فی الحمد

حمد آن خلاق اکبر را کہ ذاتش از ازل — ہست بی شبہ و نمون ہم در ابد او بے بدل
نے ازل از ابتدا ے ذات او دارد خبر — نے ابد را عقدۂ از انتہایش گشتہ حل
چہ ازل استغفر اللہ شد درو آزال گم — چہ ابد حاشا کہ گشتہ اندرو آباد اضل
ہست ازل یک نقطۂ از گردش پرکار او — ہست ابد یک سقطۂ از چرخ دوّار عمل
نقطہ کے گردد محیطے گردش پرکار را — سقطہ چون دائر شود بر دور چرخ اندر وحل
شد زمین سکتہ زدہ در انتظار اوزمن — آسمان سر گشتہ اندر جستجویش گشتہ شل
سفلیان او را بہوای دست آہنگ فلک — علویان بہر لقایش چشم بر دادہ چو حبل
تو چہ اللہ اکبر ذات پاکت بے نشان — تو کجائی دیگ اسی قائم بذات و فی محل
اصطلاح ماست تنزیہ و دراو ما ورا — ورنہ ذات بیچگون پاکست از ہمہ جا حسیل
زانکہ با مفہوم و معنی میرسد ادراک و عقل — غیر مفہومی کہ اسم ذات دارد فی المثل
بسط این اسرار سبحانی ہم الہی چون کنم — می بر دازخود مرا این ذوق توحیدت بدل
عقل و دراکست آلہ عالم حکمت کشا — لیک تحقیق آنکہ اندر عالم قدرت عطل
ذات ہر شے اصل باشد دیگر اعراض فروع — اصل می باشد مقدم چون فروع بر ظلل
ہیچ ذاتے را ز اعیانی کز و عالم پرست — عقدۂ کنہ حقیقت را نکردہ عقل حل
فلسفہ حیوان ناطق حد انسان گفتہ اند — زین معانی ترجمانی ہین چہ خیزد خیر خلل
فلسفی چون کند ذات خویش نشناسد کہ چیست — ذات خلاق جہان را کی بداند آن اہل
آنکہ در صنعت نماند با فتن یک بوریا — کے سزد کو باشد اندر بافت دیبا مشتغل
ما عرفناک ست قول سید ابرار لیک — من عرف بانفسہ ہم گفت ماقل ودل
یعرفون مقصود باشد در قرآن یعبدون — تا ان رجوع اندر تفاسیرے کہ باشد بے خلل
کنت کنزا مخفیا یارب حجاب و حجلات — شوق احببت فگندہ آن حجاب آن حجل
حب تو آورد ناگہ سحر ہستی را بجوش — تا فت خورشید شہود و نہ باعیان من عجل
امتیاز آمد میان انگہ زدی صوت الست — خاستہ شور بلی والوحدۃ الان ارتحل
گنبد نیلی فلک شد پر صدا از حرف کن — غلغل چون و چرا افتادہ بر کوہ و طلل
آسمان تاریک شد گشتید می از انجم فروغ — شد زمین لرزان سکون او دی او تا دو جبل

ز امتثال امر تو بخشد سعادت مشتہے | برنفاذ امر تو ریزد نحوست را ز حل
از رہ حکمت مزاج فصل دی شد منحرف | وز کمال قدرتت طبع بہاران معتدل
داد آدم را ید لطف تو تشریف قبول | یافت طوق لعنت از تعہر تو شیطان دغل
در قلوب عارفان بخشیدۂ روح شفا | در دماغ فلسفہ آمیختے رنج خلل
مومنت را از ازل تا تازگی مانند گل | منکرت را تا ابد پژمردگی مثل حعل
اختر منحوس اعدا ہست دائم در ہبوط | آفتاب طالع احباب در برج حمل
چون تقاضائے تعین شد موثر لاجرم | شرک و طغیان را ز اقرار بلی کردہ بدل
کفر را از صولت اسلام تو شد سینہ شق | شرک را از سطوت توحید تو ماس اسل
ختم شد بر وی رسالت خاص و آخر زمان | چون شدہ حتم الوہیت بذاتت در ازل
نقطۂ گردش نمود و کرد پیدا دائرہ | آخرش پیوست با اول چہ اید زین خلل
کل شئے راجع تو ئے مسلم در جہان | باز ہم انا الیہ راجعون نص اجل
انچہ از ناز و مسرت بندگانت را رسید | بی تکلف بے ادب گشتند بے خود بے محل
آن ز سبحانی سرایند این انا الحق میزنند | بوالعجب اسرار شان پیدا ست خالی از خلل
قطرہ قطرہ از نم تو بحر عمان در کنار | ذرہ ذرہ از نمودت مہر تابان در بغل

قطرہ قطرہ ذرہ ذرہ از وجودت مستفیض
رب انی فی العطش لولم یکن وابل فطل

ملک الملک زمینی و خداوند سمائے | شہ لاہوت و شہنشاہ معلائے ورائے
تو مقدس تو منزہ ہمہ از چون و چرائے | ملکا ذکر تو گویم کہ تو پاکے ز خدائے

ز دم من بچز آن رہ کہ تو آن راہ نمائی

در جنت کہ گشودہ شود از لطف بروئیم | دم دوزخ کہ شود گرم و کند قصد بسوئیم
نہ گلش چینیم الہی نہ تفرش دیدہ بپوئیم | ہمہ درگاہ تو جوئیم ہمہ در راہ تو پوئیم

ہمہ توحید تو گویم کہ بہ توحید سزائے

نہ اثر شمس و قمر را کہ دہد طالع یاری | نہ قدر لات و ہبل را کہ کند کار برآئے
ہمہ محتاج تو ہستند تو بیاری و بیارے | تو خداوند زمینی تو خداوند سمائے

تو خداوند زمینی تو خداوند سمائے

همه جویای زن وحدت خود از ماه بمای — همه خوانان خور وحدت درویزه وشاهے
تو بری از همه عالت که شه خلق بپائے — تو زن وحدت بجوئی تو خور وحدت خواهے

احد ابی زن وحدتی ملکا کامروائے

ملکی خود نه ترا کثرت ضرورت تاجت — نه نگین ملک ترا بادیه و نی سکه رواجت
همه اخلق تو کردی تو کنی با که بهاجت — نه نیازت بولادت نه بفرزند توحاجت

تو علیل الکبر و قی تو امیر الامرائے

گنهم بیحد و ترسم که اگر ننگ بگیری — نتوانم که خلاصم بود از بند اسیری
مگر از لطف تو امید که عذر به پذیری — تو کریمی تو رحیمی تو سمیعی تو بصیری

تو مغنی تو مذلّے ملک العرش بجائے

تو شهنشاه معظم که تو خلاق جهانی — همه دانی و نگیری همه بینی و بمانی
همه لطفی همه جودی همه فضلی همه شانی — همه را عیب تو پوشی همه را عیب تو دانی

همه را رزق رسانی که تو با جود و عطائی

تو قدیمی که بپیوے دو صور جمله ترا شے — نه عرض وه نبود دارد نه جواهر ز تلاشی
غنی از بود و نبود همه غیر تحاشے — نبود خلق تو بودی نبود خلق تو باشی

نه تو خیزی نه نشینی نه تو کاهی نه فزائے

نه بلندی که بلندت تو رسد علم حقائق — نه قریبی که بود لمس ادراک تو شائق
غرض آنی که تو برتر ز علو و سفلی سده فائق — نه سپهرے نه کوائف بروجی نه دقائق

نه مقامی نه منازل نه نشینی نه بپائے

برون از نعم و کائی برون از نقش و عرائے — برون از شکل و شمائل برون از عشوه و نازے
برون از هر چه پندارد عجمی مردم و تازی — بری از چون و چرائی بری از عجز و نیازے

بری از صورت رنگین بری از عیب و خطائی

احد از ره توانم بسوی ذات تو بردن — صمد احد بشر نیست صفات تو شمردن
همه جمعند برین قول سنائی که تو فردے — بری از خور و خفتن بری از تهمت مردن

بری باز سیم و امیدی بری از رنج و بلائے

ملکا تا نه ز جرم و خطائی که تو گیری — بپذیر عذر من و جلوه مده شان مذیری

بلکہ نالم بلکہ فریاد کنم گر نہ پذیرے	تو علیمی تو حکیمی تو خبیری تو بصیرے
تو نمایندۂ فضلی تو سزاوار خدائے	
نبود ہیچ عدیل تو دہم صاحب عدلے	نبود ہیچ شریک تو دیحظرہ جبلے
متفرد بوجودی ہمہ جودی ہمہ بذلے	احد لیس کمثلی صمد لیس کفضلے
لمن الملک تو گوئی تو سزاوار خدائے	
ہمہ کس شد سر و حیران کہ درین آسمنجی	نہ نشان تو کسی یافت نہ بر چرخ عرجی
نتوان گفت ترا لیک تو منفی شدہ تنجی	نتوان وصف تو گفتن کہ تو در وصف نگنجی
نتوان شرح تو گفتن کہ تو در شرح نیائے	
ملک انس تہلیل تو افروختہ رویند	فلک ارض تکبیر تو از بند و ببویند
نہ دل و جان جس معرفت خود ز تو جویند	لب و دندان ثنائی ہمہ توحید تو گویند
مگر از آتش دوزخ بودش زود رہائے	

فی التوحید

دران خلوت کہ معمور از صفا بود	حدیث غیر لب ناآشنا بود	زنیکنامی کتاب ناز وا بود
لعلم خویشتن فرزانۂ عصر	نہ محتاج کتاب و داد و ستا بود	دوئی خاصیت حرف غلط دا بود
سخن بیکیفت یا دولت زندان	نہ پیدا صوت در وے نہ صدا بود	نظر در کار دنیی پروا حیثیش
نہ وحدت کامران بود از وجودش	کہ ہیزکی بذاتش خود نما بود	نہ در ندگاہش منتہا بود
ز محبوبی بخویشش ناز بر نا	کہ خوبی را حجابش انتہا بود	کلام خویش را خود بود شنوا
غنی از رنگ بو پاک از خط و خال	کہ حسن سادہ اش بس زیبا بود	مخاطب غیر خلوت کجا بود
زبی جنسی نظر بر سو بسی کرد	مگر غیر وجود او کجا بود	تعالی گر بریخ بودش حیا بود
بگرد از دست خود آئینہ را نم	کہ نور چل صباحش در صفا بود	تجلی بر تجلی ذات او دشت
چو شد عرض امانت تہمتا زا	ہم آئینہ پذیرفت و سزا بود	لطافت را دایش موج در موج
خوش افتادش در آئینہ تماشا	کہ ہم خود بود و ہم از وی جدا بود	صرافت را ضیا اندر ضیا بود
بدون آمد ز خلوتخانۂ خاص	کہ چشم آئینہ را از دیر دا بود	لقائی او قیامت وعد سیدہ
برفت از چشم ما جز خنجر آب	کہ عہد عصم را آن آقتا بود	نبود و بود جنبش در تقاضا
تعالی شانہ اللہ اکبر	خدا کی بندہ بندہ کی خدا بود	نمود آخر کہ رمز مدعا بود
		نبود آئینہ ہم صورت خویش
		بصورت نازک و بیدا نشستے
		مدید و دید اگر ہم صورت خویش
		بہر جانب کہ از جلوہ نظر کرد
		ز وحدت گشت این کثرت نمودار
		چو زندہ بانگ لست سر ز روحست

امین از دار و مدار خاص — همان آئینه بود و خوش لقا بود — شده دیده چشم او چون نور بینان
الا ای چشم بینا نور خود بین — که آن دیدست و دل آنرا تو حید بود — اگر دیدت نشناسی عین عمی بود
بمین عرفان نخواهت کریم است — بهر خشکی ار اکرم گر قضا بود — مبادش اعمی کو هستی عین عرفان
ترا نزدیک تر آمد بخود گفت — تو باشی دور آرد کی روا بود — تو دانی خویشتن احد قوا بود
احد صلت و فرخ ست آحاد — ز یک شمعی سکندر اضیا بود — که دارد پرده و نورش ربا بود
تعین صفر باشد در مراتب — گر و یک ره شد اما خود فلا بود — که نی در قبضهٔ او غیر ما بود
وجود اصل تمامی کائنات ست — عدم باشد تعین کان سها بود — ز نهانی یکی عقده کشا بود
تعین او وجود هر دو مدد کرد — و گر نه خود تعین در فنا بود — مری آنکه از تعین خود خدا بود
عصای موسوی گردید ثعبان — بهر صورت وجود اندر بقا بود — رود گر یک تعین او بجا بود
قمر پرده کی دارد که گاهی — بلالے بود یا بدر دجے بود — تو اے در صور گر چه صفا بود
حجاب اکبرست این علم جزوی — که صاحب علم را رو در قفا بود — مقام لا تعین ان ز ما بود
تراهم نور و هم صدقه حیات ست — مپندار این ضلالت از من بود — که نورست . اگر بود این غلط بود
ز نور آن نور شد مقصود اینجا — که هم از نور و هم ظلمت مدد بود — اگر چه نور خود ظلمت زدا بود
تعین را تو تو انی زدودن — ز ده دوی گر بجای یکی وجود بود — که خود نه صفات ما سوی بود
تصوف بیست تصفیح معاملات — یه حکمت کاندر و جون و چرا بود — مرصل فرد و مطلب از تنفا بود
تذکر غیر را محکم کند تر — اگر چه نفی او اصل آشنا بود — نه یاد کار دان باشد ز ابود
و گر باشد ادا از نفی اثبات — نه الا استفادا ز حرف لا بود — که اثبات آمد و اعقل ده ابود
تو موجودی خود اثبات باید — که نفی غیر در پی اثبات را بود — همین صلت و بس نعت خدا بود
حقیقت دان که شد سرور فرد — نه ندای که اثبات او عا بود — اگر چه از دلی و جانت آشنا بود
ز شناسی که ناگه آید پیش — مگر آنکه که اثبات و ندا بود — بلی صادق ترا ز قول چها بود
و گر خود او عبادت شد بدین بات — نخیل آنکس که دعوش خطا بود — رسد دعوی اگر جانی فدا بود
تا به هیچ در و دنیا جفا را — برای کار دین جانها بود — جهاد اصغر و اکبر جها بود
بیک اکبر مو با یحملک را — که فتحت ثم بکسر ثم فتحا بود — فدا شو کین فنا باب بقا بود
شهید راه حق هرگز نمیرد — که او زنده ست و اجتش نه ادا بود — که حق حق ست و باطل رفتنی بود
و گر کوئی مسلم گشت منوع — درین بیکار تو ثابت بدعا بود — صدور فعلش از و یکه دلیل بود

نه من هرگز نشینم در همه عمر
که حکم شاه در دست گدا بود

الا آئینه دا کو سر گذشتے
که چون هستی حیات ما چرا بود

بنوئے راز دار و محرم خاص
ز چشمت بر رخش هر لحظه نوا بود

سر و نیستی نشنوی سر وحدت
بیابانی از پئے تو در ره ما بود

گسستے از من و آمیختی غیر
همانا این نه خواب صفا بود

تو بودی چشم من نور دیده
ز دیده نور کے برگز جدا بود

نبودی در دلم آوردم ار یاد
من غیبت ترا هرگز روا بود

نه من هستم تو و تو نیستی من
چرا با هستی من این جفا بود

حجاب نازکست اندیشه ما یا
که گر قلبش کنی سوزش فنا بود

خودی و خلوت و بیم و رجا چیست
که خود غیرت دهانش گم شده بود

مرا خواهی فدا کن خویشتن را
که غیر خود مرا کم دعا بود

علیم و قیوم و بصیر و سمیع
سمیع قادر و هم متکلم تنها بود

لطیف از قدر و درک تو تمام
تقدس پرده اهم عظمت تو بود

احد هستم شریک خود ندارم
سلامم مومنم نور هدی بود

قضا نامست چیزے از کجا هم
قدر اندازهٔ من مقتضا بود

بهشت از لطف من پاینده تنها
جهنم قهر و صولت نما بود

همه از من هم مستغنی از غیر
همه محتاج ذاتم را غنا بود

وجود هم را همه ذرات دار
نظام شمس بر صلبش بنا بود

نه جنبش بی ضیا هم برگ کاهے
نه بی اذنم سکون در کوه ها بود

همه علم بود علم منتوب
حصولی هم حوادث را سزا بود

حکیم حاکم ملک وجودم
عزیم شان من از کبریا بود

نفس سینه آئینه تابنکت
نظر پرده از عرض ما بود

توئی در هر دو عالم ربه منے
توئی ظاهر توئی باطن منزه

رشید هدی هم ستایان
خفیظی نفس تو جزء تو کجا بود

بجواب نیستی آسوده بودم
ز هیچ راحت گیتی فزا بود

ز ظلمت ابود تا بندگی نور
بجا گم کرده آن یوسف خویش

چه صبرت اینکه دارے نقاش
بیا آئینه و مسازه دیرین

جدا از تو نبودم روز و شب
من از بهر تو ام چون جان من را

ز حب من بود از چشم خوابت
برد در مستیم گم کن انا را

قضا لیش هم افتد بشنیدے
ز خود برد این شب پرده خویش

من آن هستم که هستم انچه هستم
قدیم نیست حادث ابن ساه

پری ملکم ز آسیب و دست
یکے خرد و عالم شد پدیدار

جهات ستهٔ را من منتهایم
منم اصل همه اشیاء کونی

منم کون و مکان و هر چه هست
سکون وارم ز جنبش یک ذرات

بدان هر ذره هزار عالم چشم
تامل نے مرا فکر و تدبر

حیات و موت عالم در کف من
چگویم ربنا انا ظلمنا

مجیبی و اسمی ربی رئوف
ضعیفم من جهل هم ظلومم

نه چرخ چنبری بوده شکوب
نه این طبع زمین گیرے پا بود

چو جهل ادراک را هم مقتضا بود
که در دیش چشم اعمی را ضیا بود

مگر حیرت پی دوست دوا بود
کجا بودی نه این عهد وفا بود

نه یا بی کرم انیت خطا بود
ترا از غیر و مست خود کجا بود

چه شیشت بسنج اغیار وا بود
که حاجب در میان تو این انا بود

از انم چون او فهمی انا بود
که بیخود در حریم من سزا بود

ترا چون نیستی وصلت قضا بود
وجودم که په ممکن آشنا بود

مگو انسان که قی در من چرا بود
برون جا به ز این قید جفا بود

نه حرف من نگفت تنها بود
ز من سبقت بموات ابتدا بود

منم باقی و آن جمله فنا بود
منم چنان و هم سان چنان بود

که ذوالعرش المجید فعال لما یرید بود
روان حکم چو جانها در سها بود

نه جنبانم بمن عشرت کرا بود
عمارت گر نبخشیدی مرا بود

غفور ی بر تو توابی تر ا بود
عجولم تا جهان من بجا بود

نه این طبع زمین گیرے پا بود

نہ زنجیر عناصر گسستش دست — نہ تمہید نشش جہت دست و پا بود
فلورت خلعتے در عالم افگند — کہ شور محشرش کمتر صدا بود
کنون بینم درین از ہستی — کہ از چون و چرا صد جا برا بود
نہ دورہ غیر بیتم بیخواب آرام — خوشا وقتی کزین دنیم جدا بود
دمے گر مم اگر سوزد دو عالم — عجب نبے سینۂ پر درد را بود
درین عالم نہ بینم محرم خویش — کہ دیدم ہر کرا غیر آشنا بود

فراغ خاطر از تشبیث و تبع — قمر در عقرب اندر یکدل لا بود
رسیدن دیدۂ ما را بحق آیت — کہ چشم حنگنا را سرمہ سا بود
کجا و را دفعا دم از وطن آید — کہ نی محرم درد نے آشنا بود
نیارم دم زدن در دور دولت — کہ آہنگش تکیب ایں دل ہا بود
نخواہم راز دل ایں بد دلان را — کہ ترسم گوش اغیار از قفا بود
رخت شام غریبان اضیا بود — الا صبح وطن کس علم را

ہر چند در مظاہر خود جلوہ گر شیونی — ہیچون و چیگونی بی شبہہ و بی سوئے
حرفی من از ولیری گویم اگر نگیرے — در حسن بے نظیری عشق رہنمونے
تا دیدہ میربائی در پردہ می نمائے — ہیمل در خدائی یکتائے ذوفنونے
نیرنگ تست ظاہر ہر کہ دید کافر — تا دید چنین ساحر نی سحر و نی فسونے
موجود بے نشانی پیدا و ہم نہانے — ہم صورت عیانی ہم ستر ہر بطونے
ظاہر توئی و باطن ہستی توئی و لیکن — غیر تو نیست ممکن بیرون و ہم درونے
بی رنگ و بی نگاری در عین آشکارے — ہمرنگ و ہم نگاری لیکن بون چونے

در شان او چہ گوئی ہر سو حسن چہ پوئے
بیرون ز خود چہ جوئے بنگر کہ تو ہمونے

فی المناجات

وردما انیست درمان یا الہی استغیث — ماندہ ام در کار حیران یا الہی استغیث
ای خدائے دو جہان و وہی پناہ بیکساں — غرقہ ام در بحر عصیان یا الہی استغیث
کوس رحلت میزند ہر دم بگلبن بلبلان — چون سفر است سامان یا الہی استغیث
نفس اہم میزند شیطان سگیبو خو کشد — الامان از نفس و شیطان یا الہی استغیث
انچہ از طاعت بظاہر کردہ باشم اندرو — بود کید نفس پنہان یا الہی استغیث
بر سر بازار عصیان ہر کسی دارد ہوس — ما شہید ستیم و حرمان یا الہی استغیث
تو کریمی تو رحیمی تو غریبی تو توئی — من ز جرم خود پشیمان یا الہی استغیث
دولت جمع ست مقصود مرا اکن عطا — تفرقہ دارد پریشان یا الہی استغیث
تفرقہ ظلمت نماید جمع آب زندگی — وہ ز ظلمت ایمیوان یا الہی استغیث

تفرقه عادت فتاده ای طبیعت تو مرا — بر طبیعت باز گردان یا الهی استغیث
طفل چون با گرگ باشد عادتش بی دینی است — طفل ما از گرگ بربان یا الهی استغیث
خود نمم من لیک نتوانم که من خود دست شوم — این چه مشکل گشت آسان یا الهی استغیث
علم شی را آنچه باشد عین حکمت گفته اند — گنج حکمت بر من افشان یا الهی استغیث
گر مراد در خانهٔ خود ره نباشد دین عجب — چون شوم با خواجه مهمان یا الهی استغیث
آبرو دارد کسی کو خانهٔ خواجه رود — آبرو یم رفت پنهان یا الهی استغیث
آب دارد گوهر غلطان و در تابش خوش — گوهرم بی آب غلطان یا الهی استغیث
غلطم و صد بار غلطم گر مرا آبے دهند — گوهرم روشن بگردان یا الهی استغیث
ای صدف واگو که نیسان نیستم قطره — چون یتیم کیست آبان یا الهی استغیث
گوهر من بود نور چشم روشن — اشک شد بر خاک یزدان یا الهی استغیث
کیست مر افتاد گان را دستگیر ای دستگیر — بیکسان را کیست پرسان یا الهی استغیث
مستمندم بے سر و پا ناتوانم بے وطن — ای مغیث دردمندان یا الهی استغیث
المدد شمس حقیقت بر فگن بر رخ نقاب — الکرم ای مهر رخشان یا الهی استغیث
شبنم تر دامنم افتاده در خاک و خجل — الغیاث ای مرتابان یا الهی استغیث
یک نظر فرما ای شاه نشنه ملک جود — مانده ام سوے تو نگران یا الهی استغیث
تا ان سرت گردم بده خصمت بشمشیر تیز — تا کند جذبم بخویش آن یا الهی استغیث
قطرهٔ شبنم اگر گردد فنای آفتاب — شان او را نیست نقصان یا الهی استغیث
ای خوشا وقتی که بر خیزد ز من تو از میان — لبعد عین قرب گردان یا الهی استغیث
نیکوان خود نیک باشند ای کریم و ای رحیم — ما بدان را حق عفران یا الهی استغیث
ایمن از دوزخ کن و فارغ ز رنجت در کرم — محو ذات خویش گردان یا الهی استغیث
نعمتی خوشتر ز دیدارت نباشد در بهشت — گر همه روح ست و ریحان یا الهی استغیث
باب فیضان تو مفتوح ست و در دریا نور — هم صفات تست تابان یا الهی استغیث
بنده ام من بنده درگاه تو ای ذوالجلال — لطف فرما لطف شایان یا الهی استغیث

بے نیازی ذات تو از طاعت ما بی نیاز
ما همه محتاج و ترسان یا الهی استغیث

فی الخطاب مع القلب

دل من چہ حالت است این کہ بجوشتن نیائے
چہ فسون و میفشت کہ مژہ نمی کشائے

ہمہ ہاے و ہوی مستان چکد از لبت پشیمان
ہمہ شور خود پرستان کہ زوبدی سرائے

قدحی زمی کشیدی کہ ز خوشتن بریدے
تو ز بیخودی چہ دیدی کہ بہوش در نیائے

نشود ز نشہ ات کم مگرت گزند ارقم
چہ ہلال ست و سہم کہ افاقہ را نشائے

مرضی نہ نیست خود کہ ترا مگر بری ند
کہ گذشت علاج از حد بخواہش شفائے

نوگذر گہ جلیلی بن کعبۂ خلیلے
تو سبیل سلسبیلے گہری نہ کربائے

تو بخانۂ بشیراغی ز فروغ در فراغے
چہ شدت کہ سوزد و اغی تو با ین صفت چرائے

سر راحت جہانی کہ تو سر جسم و جانے
تو و اینت سرگرانی کہ امید گاہ مائے

غم دو جہان و شادے ہمہ آنوئی مبادا
تو معاش و ہم معادی تو مرا خجستہ رائے

منم از پیت مشوش مکش انہن ز بوئی
برہانم از کشاکش کہ بکار من سزائے

غم غیر نے و خلوت دم فرصتے غنیمت
نفسے نشین براحت کہ تو خستہ می نمائے

گرہ از جبین و خاطر بکشا چو یار شاطر
کہ نیاشد از تو نادرہ و سہم بہ ربائے

سخنم بگوش گیری کہ بلوبیم از دلیرے
چہ بود اگر پذیری سر تو کہ لب نہ خائے

بجہان تو دُرّ تاجی شب اج را سراجے
تو چو شمع و زجاجی کہ دہند و ضیائی

ہمہ کار و بار انسان ز تو یافت ساز و سامان
تو مدبری چو لقمان تو حکمت آشنائی

ز معارف خزینہ ز حقایقے دفینہ
کہ سنی ز تست سینہ ز تو تافتہ صفائے

تو لطیفۂ الٰہی تو مسند ہی کماہی
تو نہ فلسفی الٰہی روشن نور کبریائے

بچنین صفات انور کہ بعالم ست برتر
چہ جنون تراست در سر چہ شدت کہ در بلائے

رہ عقل و دین نرفتی پی دام و دد گرفتی
تو ز بیدام افتی کہ ز بیم کی ہمائے

ہمہ رو نہ بند شہوت ہمہ شب بخواب غفلت
ز خدائے باد شرمت کہ چہ سخت بیحیائی

گہ ت بحال دنیا ز نظر فتادہ عقبے
اسفی علیک آہا سزد از چو تو جدائی

نہ نماز نی سجودی نہ قیام نہ قعودے
نہ ترحمی نہ جودی مگر ایمن از خدائی

نہ خلوص در عبادت نہ خلاص از بطالت
چہ تفاوت از شقاوت کہ در اتو منہائے

عذرت ز نفس باید کہ بدست صحبت بد
تو خراب گشتی از صد بہت خدا ہائے

بگذار شرک و عصیان کن ترا از دست نقصان — ببر آنچہ ہست فرمان کہ ترا بود رہائے
بقضاء حق رضا دہ کہ برآنچہ کرد آن بہ — قدم از حدش برون نہ چو تو منکر رضائی
مکن اضطراب چندان بے بسط رزق نادان — تو ز فتنہ باش ترسان پس آسمان کہ برہ سرائے
وگرت نہ نفس و شیطن بگذارد عطف ایمن — بطلب ز عقل روشن مدد ی ز نہ نہائے
منگر بہ نفس بدخواہ کہ ظلمت ست پرواہ — سر و عقل باتو آگاہ کہ دہد ز نہ رہنمائی
ہمرات نفس و شیطان ہمہ غفلت ست و عصیان — تو ز دین و عقل بستان ہ طاعت و دہائے
ز فریب نفس غافل مشو ار تو ہستی عاقل — تا آب و ست آن گل کہ گرانی بر نیائی
حذر از مکائد او بخدا پناہ از و جو — کہ عدو ست و بر رو نماید آشنائی
تو مراد نفس را بین کہ چگونہ دادش آئین — ہلہ خیز و عیب او چین بکنام خود درائے
لف تو بتو فروہل ز رخش کہ بینی اے دل — کف مار پر ملا ہل تہ مہرۂ خطائے
ز خطاست مہرہ او ز عراق مہر بر رو — می مہر و زہر در رو بنفیوشش تا نیائے
عرقی کہ بر تو ریزد بہ جگر چہ در خیزد — ز کفش نیاہ ایزد ز دمش بگیر پائے
عجبا وفاد مشکل شہ عقل با دو گل — کہ عدو ست نفس مائل ہم از و غرض روائے
نظری با عتدالش بگہ فعل و انفعالش — بگمار کز کمالش متمتع اندر آئے
وگرت قبول ایہم نبود کہ گفتم این دم — تو مقر خود جہنم ستمگرود را سزائے
عجبا ز درایت تو اہنی کفایت تو — نکنم حمایت تو پس ازین کہ سفطائی
تو بکار و بار دنیا کہ دو روزہ است و کم پا — نہ پسندی عین خود را بچہ عاقبت ردائے
ز منافع و مضرت کہ رسد ترا بعبرت — ز مسرت و ز حسرت ہمی کاہی و فزائی

نہ نظر کنی بعقبی کہ تراست خلد ماوا
چہ فراست ست ای دا کہ نہ فرق می نمائی

فی النعت

ای بادشاہ انس و جان خیل ملائک در حشم — بطحا و ثیرب تخت تو زیر نگینت ملک جم
ذات تو مر ظل احد پاکست از ننگ جسد — ہستی تو نازش کند چندانکہ بر سایہ صمد
شمس حقیقت از علا افکندہ پر تو بر ملا — نور است عین و ہم جدا فرق مرات لیک ہم
سلطان معنی را نظر افتادہ بر اعیان نگر — خورشید را چون بر قمر یا شمع را چون بر ظلم

لولاک شور ہای زالست افگندہ در بالا و پست — نقش تو چون صورت پرست آمد نداجب القلم
آدم کہ در نطع زمین بود آدم اندر ماء و طین — بودی نبی اولین ای بنیاد اختتم
دُرِّ یتیمی بے کلف تنہا کعبہ چون صدف — مکہ ز تو بیت الشرف ای نور مصباح حرم
دین تو از تو رہبری بگرفت عالم روشنی — تا از در کنز خفا نہادہ بیرون قدم
تو پردہ دار کبریا تو محرم راز خدا — قوسین او ادنی ترا سر لیست چون جز با صم
نہ پرتو رخسار تو صبح آئینہ بردار تو — روے پر از انوار تو شمع شبستان قدم
صبح ازل سیمای تو طوبی قد رعنای تو — لبہای شکر خای تو از خوض کوثر خورده نم
ای سید خیر الوری ای شافع روز جزا — بر حال این مسکین گدا کن یک نگاہی از کرم
چون عمر خود کردم تباہ اندر ہوا و اندر گناہ — گیرم شہا از تو پناہ ای کہف سلطان و قدم
تو جوہری عالم عرض تو مقصدے در ہر عرض — فی الدین حبک فرض من لا یبالی قدندم
فرمود سبحان الذی اسری بعبدہ در شبے — تا کیست مثل این نبی صلوا علیہ و سلموا
شوق زیارت ہست بس ان تعلق شمل بنس — ہین میکند تنگی نفس ای وعدات بلغ ارم
لا خیر آبادی العمل اسی من الشیب اشتغل — ماذا عدا الا الامل یا لیتنی کنت العدم
فقرست تاج بندگی شاہی کن اندر بندگے — مرندہ را زیبندگی بالا ازین تر نیست ہیچ
تو تو نۂ ای بے ہنر از ہستی خود بیخبر — کف را مدانی از گہر تا شاسی ہستی از عدم
یا رب بدرگاہ رسول این ہدیہ ما را قبول — تا این گنہگار فضول گردد بحشر شادی شتم
اذن شفاعت دہ دورا لی عندک یوم الجزا — از لطف و فضل خود مرا آمرزودہ یا غفار

صلوات علیہ والسلام بر آل و اصحاب کرام
بر امتش خیر اختتام والحمد للہ الحکم

فی المناقب

خدایا نقش دل گردد محی الدین جیلانی — حیات تازہ می بخشد محی الدین جیلانی
نہ جیلانست تنہا زندہ از نامش کہ می سازد — دل ماندہ سرمد محی الدین جیلانی
محی الدین جیلانی ست جانبخش تن دین یکسر — ازان نامش زغیب آمد محی الدین جیلانی
دل و دین زندہ جاوید شد از نام پاک او — سزد گر ورد ما باشد محی الدین جیلانی
زہی مقبول حق زیبد لقب محبوب حق جانے — شد از احیای دین جد محی الدین جیلانی

اگر حُبِّ خدا خواہی بخوان محبوب سبحانی
وگر دل زندگی خواہد محی الدین جیلانی

حیات دل بود حبِّ خدا اہل حقیقت را
بہ نقش حُبِّ حق ماند محی الدین جیلانی

پے ارشاد توحید خدا شد قطب ربانی
تعین داشت خود بیدہ محی الدین جیلانی

ظہور او ہدایت را مگر خاصہ تعین بود
کہ شد اقطاب ارشد محی الدین جیلانی

چرا افتد او نبود مرکز اقطاب عالم را
کہ اورا ساختہ مرقد محی الدین جیلانی

ملائک میکنند در وجد ائی زاستان تو
خدا را یک نگاہ خود محی الدین جیلانی

گنہگارم پریشان روزگارم اما خستہ
اگر گوید ہمی گوید محی الدین جیلانی

نمی گیرد نفس در سینۂ من از خواد تنہا
چہ باشد دستم اگیرد محی الدین جیلانی

نہ دین دارم نہ دنیا را یگان ہستم درین ہستی
اگر ما را نباشی خود محی الدین جیلانی

نام خدا نام شما یا غوث اعظم دستگیر
اسم اعظم مشکل کشا یا غوث اعظم دستگیر

تو نور عین مصطفے تو شمع دین مجتبے
تو چشمۂ شرع و ہدیٰ یا غوث اعظم دستگیر

بر فرق تو چون قدیں سایہ فگن حسن و حسین
ہم عین نور و نور عین یا غوث اعظم دستگیر

محبوب درگاہ خدا ہم صفت شدہ با انبیا
سر خیل جملہ اولیا یا غوث اعظم دستگیر

نام تو عبد القادر ست حقا کہ از قدرت پرست
خاک درت چون گوہرست یا غوث اعظم دستگیر

ہستی محی الدین لقب محبوب سبحانی عجب
تو قطب بانی بے سبب یا غوث اعظم دستگیر

پایی تو از غرو علا گر فت جملہ اولیا
بر گردن صدق و صفا یا غوث اعظم دستگیر

در ملک فقری بادشا بر اوج وحدت ہمنوا
دادی وصول حق صلا یا غوث اعظم دستگیر

من بندہ از آن تو سر بر خط فرمان تو
دست من و دامان تو یا غوث اعظم دستگیر

ہستم غلام بے درم فریاد رس حق مضطرم
یا شیخ عبد القادرم یا غوث اعظم دستگیر

گشتم ز دست چرخ و دون پس خستہ و حالت زبون
فرق من و قدمت کنون یا غوث اعظم دستگیر

گر بدرگاہ معلای تو غوث الصمدے
صبحگہ ہمچو نسیمی گذر من فتدے

صحنک روضۂ قدس از مژہ ام رفتہ شدے
چشم فوارہ بدی خاک صفا آب زدی

سائبان بخ اہک سودا برد لم پرتندی
دیدہ و مژہ کم فرش ضیا گستردے

اگر کبری از جگرم مجمر دل افروزد	سوز دی عود صفت بوسویدا دمدے
ولکم نغمہ کشیدی رگ جانرا کشدی	غم دوری دہدی عربدہ از خود ورمدے
طوفکی گرد مرارت کندی چرخ زدی	ہمچو پروانہ کہ بر شمع دل از جان کندے
چہ شدی دستکش اردامن دولت رسدے	دل شوریدہ بہایت قدمے نورسدے

غوث اعظم مددے یاشہ جیلان مددے
شاہ شاہان مددے مرشد پاکان مددے

از کہ خواہم پی درد دل حیران مددے	مرضی خود عجبی ورنکند حرمان مددے
آمدم پیش تو دست طلب ہان مددے	غوث اعظم مددی یا شہ جیلان مددے

شاہ شاہان مددے مرشد پاکان مددے

منعمے نیست مرا غیر تو در ہر دو سرا	نہ پسندم کہ شود دست دمانم ہ سوا
توئی مولا من و ہست طمع از تو مرا	چشم امید کرم سوے تو دارم شاہا

از گدایان تو ام فضل نمایان مددے

در رہ فقر و فنا از ہمہ بالا ہستی	نتواند حسنت گفت کہ آنجا ہستی
آیت شان خدا روح معلی ہستی	مرشد و ہادے الٰہی و مولا ہستی

لطف فرمائے سوے حال مریدان مددے

مناقب

ای خواجہ خواجگان چشتی	ہر بندۂ بندہ ات بہشتی
در سلسلہ ات اولیا کامل	بارآور گشت انچہ کشتی
ہستند سراب جملہ سیراب	آنجا کہ تو ابر کرم گذشتی
افراخت علم چو صبح صادق	آن شب کہ زرخ نقاب ہشتی
شد ہر کہ مرید سلسلہ تو	ما ناکہ در صفا سرشتی
از بیعت تو بہشت رضوان	ہر چند کہ کافر گشتی

گن یک نظرے ز لطف حسن را
تا وا رہد از تمام زشتی

مرا بازبان خیال قامت شمشاد می آید	حدیث باد گلگشت و ساقی یاد می آید

چہ سازم چارۂ درد فراق آن بت ترسا
کہ یاد صحبت او در دل ناشاد مے آید

حریفان رخت بربستند و بزم عیش شد تاراج
کنون از ہر در و دیوار صد فریاد مے آید

نباید بست عاقل ساز دل خود را بدین دنیا
کہ بوی صد خرابی زین خراب آباد مے آید

حسن جان و دل خود کن فدائے آنکہ بر گوید
کہ اینک پیر دیر ما بے ارشاد مے آید

مناقب حضور پر نور قدس سرہ

جمال اولیا شاہ مظفر
کمال اصفیا شاہ مظفر

منور کرد دین احمد
ز آل مصطفے شاہ مظفر

نمودہ واصل حق طالبان را
مثال مرتضے شاہ مظفر

حبیب حضرت محبوب سبحان
زہے قطب ہدیٰ شاہ مظفر

محب شان محبوب الٰہی
نہ سے زر بخش ما شاہ مظفر

ز عبد اللہ بغدادی سیادت
گرفت آن مقتدا شاہ مظفر

ز مولانائے فخر الدین دہلے
ضیا را رہنما شاہ مظفر

نیاز احمد کہ شاہ بی نیاز ست
از و مشکل کشا شاہ مظفر

نظام الدین حسین آن قطب ارشاد
حقیقت اوستا شاہ مظفر

فنا فی اللہ و ہم باقیست باللہ
عدوے ماسوے شاہ مظفر

ز احسانت کہ فرمودے حسن را
دلم ممنون ست باشاہ مظفر

ابر آمد روز سائبان یا لیتنی عند الحضور
با ز انست خوش قطرہ فشان یا لیتنی عند الحضور

ہر قطرہ کز آسمان ریزد زمین را ہر زمان
یاد مے دہد از لطف نان یا لیتنی عند الحضور

بارش دہد دل را سرور چون باغ نو را حضور
فریاد ہیہم از تو دور یا لیتنی عند الحضور

گر در حضور ت ماند مے حظہائے او فراوانے مے
دست از ہمہ افشاند مے یا لیتنی عند الحضور

مستانہ مے سازد ہوا دل الکد کوب ہوا
یا ویلتا یا حسرتا یا لیتنی عند الحضور

فصل بہاران دلکشی و زہر شوخت آتشے
میگشتمی ہم دلخوشی یا لیتنی عند الحضور

یا من لدیہ حاضر یا من الیہ ناظر
منیت انی قاصر یا لیتنی عند الحضور

این وہم و مسکین حسن مہجور خستہ پُر حزن
دارد ہمین بر لب سخن یا لیتنی عند الحضور

قبلهٔ ارباب عرفان نور بینائی شماست — تاج فرق طالبان نقش کف پائی شماست
مقصدِ کان و دل ارباب حاجت عقدہ اشت — حل آن در گوشهٔ ابروئے ایمائی شماست
در جہاد اکبر از مجد رفت بذل سیم و زر — نفس امّارہ چو دُمّی گشتہ ترسائی شماست
ظلمت ہستی کہ اندر نور حق گردیدہ گم — آفتاب عالم آرا پرتو رائی شماست
ہر کہ از خط اجمت طالب مقصود گشت — بی ریاضت کامیاب از فیض القائی شماست

قاطع از دنیا و از اوزاعم عقبےٰ حسن
بندهٔ دلدادهٔ لطف تو لائے شماست

ای خوشتر از تبسم شمس ضیائی تو — افتادہ ام بکعبهٔ وصل از لقائے تو
سالی تمام شد بتمنای سجدہ ات — واکنون چنین سعود نہ بینم برائے تو
شد آنزمان کہ زمزمهٔ بلبل شبے — در گلشن شگفتہ حقائق نمائے تو
اکنون جز این نماند مرا چارہ دگر — کز فرقت تو گریہ کنم ہائے ہائے تو
داد مرا اگر نرسد جز تو اے شفیق — درد مرا نہ کند الا دوائے تو
پیوستہ دیدہ ام نگران سوئے مکرمت — از من خطا و از در دولت عطائے تو
میخوان بر آستان کرم این چنین مرا — خوشتر بود ہزار سلطان گدائے تو
پرورده شد ز نفحهٔ لطفت دماغ من — تا زنده ام سرم نویاب ہوائے تو
شاہنشہے و دامن تو بر خلق نا فگند — ای من فدائے ہمت حاجت روائے تو

بار غمے کہ خاطر مسکین حسن بخست
بر گیر دش تہمتا کرم غم زدائے تو

چہ مولاست سید مظفر علی شاہ — شہ ماست سید مظفر علی شاہ
بہ تلقین و ارشاد مر طالبان را — بیاراست سید مظفر علی شاہ
ہمہ روز و شب محو فی الذات بودہ — خدا راست سید مظفر علی شاہ
پناہ غریبان و کہف مساکین — ہمانا ست سید مظفر علی شاہ
بعلم حقائق بستہ معارف — معلّا ست سید مظفر علی شاہ

به کشف صحیح بوجدان صادق — چه یکتاست سید مظفر علی شاه
ز دنیا و عقبی بود آنچه کامی
حسن راست سید مظفر علی شاه

شه ملک بقا شاه مظفر اکبر آبادی — فنا اندر فنا شاه مظفر اکبر آبادی
بعرفان مظهر ذات و صفات خاص للّٰهی — زهی ظل خدا شاه مظفر اکبر آبادی
طریقت را همین او و حقیقت همین او — شریعت آشنا شاه مظفر اکبر آبادی
سحاب رحمت یزدان شهاب ثاقب عرفان — قباب کبریا شاه مظفر اکبر آبادی
حسن با خاطر ناشاد و مشتاق لقا از دل
غلام تست یا شاه مظفر اکبر آبادی

نمیدهٔ آل نبی شاه مظفر علی — قرة عین علی شاه مظفر علی
درّهٔ درج نجف دُرّی برج شرف — فرخلف تا سلف شاه مظفر علی
فاتح الکاملین خاتمه الواصلین — آیهٔ للعارفین شاه مظفر علی
وارث علم رسول جامع فرع و اصول — هادی راه وصول شاه مظفر علی
مدح شه و این دهن بادش و بگوای حسن
مرشد من پیر من شاه مظفر علی

بند نقاب از روی خود بگشا و تو بان کن مرا — مانند چشم آئینه در خویش حیران کن مرا
زلف سیاهت ربود از دست من تقوی و دین — گر کافر دیرینه ام با ری مسلمان کن مرا
از باد صرصرهای هجر افتاده ام دور از چمن — چون بوی در گل ای صنم در خود نهان کن مرا
عمریست کاندر کوی تو نقش قدم گردیده ام — روزی خدارا یک نظر اندر نوازو سلطان کن مرا
نار فراقت در جگر زد شعله های جرح سوز — همچون خلیل اندر دل خود آتش گلستان کن مرا
در چاه تاریک غمت هاروت سان افتاده ام — بنمای روی خوبتر بر یوسف زندان کن مرا
بیچارهٔ مسکین حسن این التجا دارد که من
از درد و غم هستم بجان ایخواجه درمان کن مرا

هر هوسناکی نتابد باده ٔ سرجوش را — هیچ خامی در نیابد و یا ده نقد هوش را
کسب کن از موج خود راه آشتی اخگر که بحر — نگشاید پی هر آشنا آغوش را

کام جان خواهی صورت سوے معنی کام زن — گوش کے داند شنودن نکتهٔ خاموش را
ذوق باید تا نشناسد مرد و نیک و بد — میکند از هم جدا کام تو زهر و نوش را
در طریقت مرد ره را از تعلق چیست — تا توانی بار خود از گفن تهی کن دوش را
تا نیابی لذت طاعت مکن مرزه خروش — سر حق حاصل نگردد هیچ باطل کوش را

جشن چشنیها ار گذشت امید مگذار ای حسن
عید فردا خوش بود بگذار خواب دوش را

هر دره ظهور عجبی را سببی هست — دیر و حرم از یکدگرے بوالعجبی هست
گر قرب شهنشهٔ طلبی دور ز خود شو — زانرو ست که از بهر مقامی ادبی هست
از روضهٔ رضوان بطلب آمده آدم — قلبی که در و عشق نباشد حطبی هست
یکدو قدمی پیشترک غیر و بدیر آ — تا مکه اگر سیر کنی بولهبی هست
چندانکه کنی طی مراحل نرسد سیر — هر آبله در پایک هر وعنبی هست
طیران تو باید که رساند بسکونت — ترسی زنان زان بامم کز میل و هرب هست

گفت حسن یاس ز درگاه الهے
تا منزل مقصود رسی گر طلبے هست

روز ما را آفتاب دیگرست — گلشن ما را سحاب دیگرست
جلوه گر هر جا ست حسن لم یزل — لیک تابان در نقاب دیگرست
تا توانے خویش را می کن فنا — علم تو بر تو حجاب دیگر است
چشم دل را پاک تر کن از قذر — گوهرم را آب و تاب دیگرست
ای فقیر وقت از من در گذر — جان پاکم سر ناب دیگر است
شد ندوا وستا زاسبق گیرم ز منع — بو حنیفه را کتاب دیگر است
شب سوے من اگر آورد رو — هر دم از عشقم شباب دیگرست
زاهدا بنشین بکش یک جرعه — کاندرین خمها شراب دیگرست

گنج اسرار الهے را حسن
غیر الله نے نه باب دیگر است

مقام راحت جان گوشهٔ خرابات است — که هیچ دیده درونی ز میانه طامات است

غلام همت آن زندهٔ کشتم که مدهم — پی سلامت او شیخ و برهما جانست
ز کوی پیر مغان رفتنم نصیب کسی باد — شنیده ام که دعا مغز جملهٔ طاعاتست
بهوش خدمت رندان کن و شراب بنوش — که این وسیله تلافی کلیهٔ مافات ست
مپوش چشم بصیرت ز بیخبران غافل — که ذرّه ذرّه پی هوشیار آیاتست
اگر خدا طلبی از خودی خود بگذر — که از خودی بخدائی بسی مسافاتست

حسن سپاس خداوند نعمت خود کن
که در کلام تو از لطف خاص برکاتست

آنکه مست بادهٔ یکتائی است — بی نیاز از ساغر مینائی است
دوستان دارید از دشمن ستیز — عافیت در گوشهٔ تنهائی است
مید هم جان از برائے یک نگاه — دلبرم محو خود آرائی است
یاد او احسان منتم بر جان نهد — رحمت حق یاد صهبائی است
تو ز خود غافل غلام هر خسے — شهریاری در خودت دارائی است
از نظر غائب مشو گین هیچ نیست — چشم پوشیدن ز خود عنقائی است
عشق مولی دان صراط مستقیم — کفر و دین خود ملت آبائی است

هر سر و سودائے او دیگر حسن
طالب اللهے و مولائی است

ای آنکه دلم کشد بسویت — تا چند نهان ز دیده رویت
آ بر سر بام خود که خلقے — رفتند ز جان در آرزویت
گر کشته شوم چه باک جانان — جان دهدم آیدم ز بویت
از در نروم اگر برائے — دانم بسرت که چیست خویت
چون یار همن شدی دگرها — بهر چه کنند گفتگویت
گو دست قضا تنم بریزد — آویخته جان من بمویت

خاموش حسن که آمد آواز
تنگ آمده ام ز نائے و مویت

گلزار دهد جلوه سرو و سمن خود — تا عرضه کنم بر بت سیمین بدن خود

گر سایهٔ دولت فگند بر سرِ ویش — دل پیش کنم هدیهٔ شاه زمن خود
پنهان ز نظر است ز پویش همه عالم — نازم بر هم آهوی دشت ختن خود
گر پرده ز رخ برفگنی ای چگر آشوب — هر مردهٔ صد ساله بدر کفن خویش
ارباب نظر دوخته بر روی تو چشم اند — افشان ز رشحوار ز روی سخن خود
از ناز فرود آی که بینی شه خوبان — آن یوسف سعری ته چاه ذقن خود
تا چند کنی بند دل خستهٔ ما را — بگشای ز زلف شکن اندر شکن خود
با یاد که گفته سر توشیخ نیرزد — بهر چه بری مصطبه دلق کهن را
چون در دو جهان نیست بدو روز شبی هم — خوش آیدم از جمله حدیث دهن خود
اللهی من هست شناسندهٔ نقدم — هرگز نه برم پیش دگر کس سخن خود

ای یار دل افروز اگر چه عمه بریزی
یاد آر بحق کرمت از حسن خود

همای دولتم در دام افتاد — که عکس روی او در جام افتاد
ندارم بعد ازین پروای ناموس — که پیراهن من از بام افتاد
لب ساغر بمن این راز دگفت — که میکش را بخیر انجام افتاد
مئ گلگون بخلوت جوش میزد — ازان یک قطره ام در کام افتاد
نیابد غیر یار اندر حریمش — رقیب اندر خیال خام افتاد
نه بردارم نظر تا روز محشر — اگر چشمم بر آن خود کام افتاد
منادی میزند عشق جهان سوز — که محروم آنکه در آرام افتاد
بعالم فتنه تا چشم تو انگیخت — که نامش گردش ایام افتاد
منه دل بر فلک هرگز که مهرش — سحر بالا گرفت و شام افتاد

حسن هر جا مقام جلوهٔ اوست
که دیر و خانقاهش نام افتاد

دل با غم جانسوز تو خو کرد و نکو کرد — پروانه سر شمع فرو کرد و نکو کرد
آن نقد گرانمایه که زاهد به بغل داشت — صرف گهر جام و سبو کرد و نکو کرد
تا سجدهٔ شکرانه بر دمیش تو عاشق — با خون دل خویش وضو کرد و نکو کرد

سحرست کہ دلدار بیک چشم کہ انداخت | بیمار ز بیمار نکو کرد نکو کرد
بر سینۂ من دست نہادہ پی تسکین | آتش کہ بہ دل بود فرو کرد نکو کرد
تا رنگہ مہر فزائے تو پری رو | چاک جگر ریش رفو کرد نکو کرد

مستانہ ز خود می بر د این قول حسن را
آنکس کہ ز خود سوے تو رو کرد نکو کرد

ز دیدار تو جان در قالب آمد | حیات قبلۂ ہر طالب آمد
مسلسل کرد آن زلف چلیپا | دلم در دیر ترسا راہب آمد
دہد جان دگر ہر دم نگاہش | شہادت عاشقان را واجب آمد
تعین نیست جز امر اضافے | وجود آخر حقیقی غالب آمد
اگر بر صورت او نیست آدم | حقیقت را چگونہ نائب آمد
نہد سر ز تناب آن آہنے را | کہ مقناطیس او را جاذب آمد

خرابات از حسن گردید آباد
ز مستوری ہمانا تائب آمد

زلف پیچان تو در تاب ہمانست کہ بود | چشم فتان تو در خواب ہمانست کہ بود
میکشانند ز خود رفتہ خرابات آباد | گردش جام مے ناب ہمانست کہ بود
سجدۂ شکر کنم ساقی دوران کہ ترا | گوشۂ چشم بار باب ہمانست کہ بود
کی بود کی گذرت بر سر ما بادہ فروش | ذکر خیر تو مآداب ہمانست کہ بود
از در کعبہ سفر کردہ رسیدم تا دیر | خم ابروے تو محراب ہمانست کہ بود
عشق خواہم کہ بر د ہستی موہوم ز راہ | خانہ ام چشم بسیلاب ہمانست کہ بود
لب او داد ہ نشان گفت طبیب ال | شکر و شربت و عناب ہمانست کہ بود
اسی بسنا مورد ہر کہ شد زیر زمین | چرخ را گردش دولاب ہمانست کہ بود

گر جفا ہاے فلک آب رحم ریخت حسن
سخنم گوہر شاداب ہمانست کہ بود

دلی گنجینہ آگاہے آمد | کہ اندر ظل شاہنشاہے آمد
ز یان کے یافت نور بینش او | اگر یونس بطن ماہے آمد

حضوری ہست فرض عین لمم — سجود سہو اگر دل ساہے آمد
بہ زر سرخ خورشیدش خریدار — کہ رنگ چہرۂ او کاہے آمد
غلام صورت آن رند فردم — کہ مست سر تا پا تنہا ہی آمد
مرا گلبانگ نوشانوش ساقی — حدیث دولت جمجاہی آمد

خوشا بخت حسن ثنائے کہ نظمش
قبول حضرت اللہی آمد

باز در حضرت میخانہ مرا بار دہید — محرمانہ گذر خلوت اسرار دہید
خدمت پیر مغان دولت جاوید بود — زود دم از صومعہ گیرید و بخمار دہید
تا کجا از در میخانہ حریفان فتند — یک صلائی کرم از بادۂ گلنار دہید
خوبرویان جہانند سراپا مغرور — جلوۂ از رخ او بر سر بازار دہید
کفر و دین چون رحقیقت بمراحل پوست — آتش اندر ہمہ خرقہ و زنار دہید
ای مقیمان سرا پردۂ ظل اللہی — شمۂ از نفس رومی و عطار دہید
عیش صافی گر و بیخودی و آزادیست — تن بمستی و خوشی مرد بخم سپار دہید
در طریق ادب اسرار نہفتن شرط است — وانکہ خارج بود آہنگ سر دار دہید

بندۂ خاص حسن ہست دعا گوے شما
بوکہ یک ذرہ ز درد دل بیمار دہید

چشم بو صال پر نم آمد — زمزم بطواف چشمم آمد
چون لعل لبت ز روح دم زد — عیسی بکنار مریم آمد
ابروے مقوسش تو چون دید — محراب ز آہ دور خم آمد
شد آب حیات در لبت خشک — نوش تو بحق او سم آمد
دیدم ز بتان سادہ بسیار — مانند تو دلربا کم آمد
مہر تو ہمے کشد دلم را — خورشید بجذب شبنم آمد
عشق تو گرفت جاے تقوے — نامحرم رفت و محرم آمد
شادی بر لبت رخت از دل — تا ہمدم جان من غم آمد
بر خیز حسن ز جان شیرین — کان خسرو ماہ پیچم آمد

مرا بامداد آن خیال قامت شمشاد می آید
صدیث باده و گلرنگ و ساقی یاد می آید

چه سازم چارهٔ درد فراق آن سرو سیما را
که یاد صحبت او در دل ناشاد می آید

حریفان رخت بربستند و بزم عیش شد خالی
کنون از هر درودیوار صد فریاد می آید

نباید بست عاقل ادل خود اندرین دنیا
که بوی صد خزان زین خیمهٔ آباد می آید

حسن جان و دل خود کن فدا آنکه بر گوید
که اینک پیر و پیمائی ارشاد منے آید

عیدست جان و دل سر ساقی فدا کنم
پیمانه ها کشم بپے مستان دعا کنم

خود را زنم بحلقهٔ رندان پاکباز
وز درد دل ترانهٔ دلکش ادا کنم

خود پیر و م بکوی خرابات پا کی سب
بهر چه پاس منت باد صبا کنم

عمریست کز خمار مرا در دسر گرفت
خمهاے پیر مغان التجا کنم

عزم زیارتست و عجب نیست کز طرب
در پیرهن نگنجم و جامه قبا کنم

دیدار تست حاصل از عمر انچه هست
کافر شوم اگر بطریقت ریا کنم

دولت سرای پیر مغان جاے رحمتست
سر بر درش نهاده نه دیگر جدا کنم

دانی حسن که از مدد بخت کارساز
دربارگاه گر به سم من جبا کنم

دردیست پنهان یارب بجانم
اظهار نتوان یارب بجانم

خواهم که افتد طشت من از بام
تا کے ز کتمان یارب بجانم

در عشق از من گشته بدظن
گبر و مسلمان یارب بجانم

از درد فرقت شبها طپیدم
صبر و نه درمان یارب بجانم

هرگز نه دیدم دیگر ز وصلت
دشوار و آسان یارب بجانم

دشمن نه بیند حالے که دارم
نے جان نه جانان یارب بجانم

حسن تو فارغ کرده حسن را
از بار احسان یارب بجانم

عزم مصمم ست که از خود سفر کنم
تسخیر ها زنم که بهر وطن سبر کنم

چون دشمنان من بکمینها نشسته اند
پنهان روم چنانکه نه خود را خبر کنم

اغیار گر مزاحم راهم شوند باز — از دور باش هو همه را منتشر کنم
هر گه غم تو مایهٔ آرام و زندگیست — در دو ترا چگونه من از دل بدر کنم
عمر عزیز و صحبت اغیار ابد ریغ — فرصت دراز باد که در خود نظر کنم
در صومعه چو نیست حقیقت پدید نیست — خاک در مغ آرم و کحل بصر کنم
پیر مغان بگوش دلم آنچه ساز گفت — دیوانه ام گر آنچه گویم و آنرا سمر کنم
آنجا که دور بادهٔ گلگون بدست تست — رائی صواب نیست که از می حذر کنم

از نور فیض حضرت روح القدس حسن
نظم کلام روکش سلک گهر کنم

صوفی بیا و بادهٔ گلرنگ نوش کن — وانگه بهر دو عیب زمیخانه گوش کن
در خلوتی که ستر معانی دهند عرض — گویا اگر دلست زبانرا خموش کن
تا هوش هست بار مجو در حریم وصل — گر طالبی نخست وداع از تو هوش کن
گر بهرهٔ ز صدق و محبت بودت ترا — دل را بگیر و خدمتی میفروش کن

امروز گر بود سر راحت ترا حسن
خاطر فراغ از غم فردا و دوش کن

بهارست و چمن پر جوش ساقی بوستان کن — تبسم زیر لب فرما و تاراج گلستان کن
بیاد روی زیبای تو بنگستند جام جم — لب از بهر تماشا ما می هم میپیمان کن
بامید قد و دست روزگار من بسر آمد — منور از رخ چون ماه خود ایوان شبستان کن
نباشد سخت جان چون من دگر شب حبسی هیچم — تحمل از قوت بازوی خود در تمام وستان کن

سحن گر دش ایام فرصت خوش نمی آید
ترحم ای فلک بهر خدا بر زیر دستان کن

صوفی صباح عید صبوحی ز باده کن — خرقه ز دوش بر کن و بیعت اعاده کن
دستی بده بدست کریمانه پیر دیر — دستی دگر بگردن مینای باده کن
در کوزه کوزه قطرهٔ آب حیات دان — وز قطره قطره عمر گذشته زیاده کن
خواهی که بهرهٔ ز سعادت بری بدیر — قد کشیده از پی خدمت کباده کن
دل می کشد بجانب منصور دار باز — لختی دگر ز ننگ انا الحق اعاده کن

دیرست حلقۂ در میخانہ میزنم
بخشای وباب رحمت یزدان گشادہ کن

بگذر ز حسن نقش و نگاری کہ بستہ اند
میلے بسوی آن بت سیمین نہادہ کن

ای کہ در شوخی نداری ہمسرے
می نمائی ہر دمے از منظرے

بے محابا بر فگن از رخ نقاب
تا نماند در جہان یک منکرے

دست قدرت صد ہزاران یک نخست
مثل تو صورت نہ بستہ پیکرے

دادای سلطان خوبان از عمت
میزند در ہر رگے یک نشترے

در زمین مثل تو کے باشد پری
بر فلک چون تو تا بد اخترے

خانۂ دل را تماشا گاہ کردہ ست
پنبہ زاری و ندرو یک آذرے

مصرع دلکش بود در حسن
غیر اللہی ندارم دیگرے

نقاب از رخ کشیدستی چہ بودے
قرار دل ربودستی چہ بودے

ہزاران موسی عمرانست مشتاق
تجلی گر نمودستی چہ بودے

قیامت وعدۂ وصلست فردا
اگر امروز بودستی چہ بودے

دعاے ماگدایان را اثرہاست
شہ من گر شنودستی چہ بودے

غم پرلذتش جان کاہد اما
خوشستم گر فزودستی چہ بودے

دلم گنجینۂ اسرار و ستم
گلویم سرمہ سودستی چہ بودے

حباب نازکست این ہستی من
نگاہش آزمودستی چہ بودے

پراگندم ازین خشم جہان بین
اگر لختی عنودستی چہ بودے

حسن از دست خود فریاد دارد
نمودے گر نبودستی چہ بودے

بوی یار دوستان آید ہمے
در تن افسردہ جان آید ہمے

روزگار محنت و سختی برفت
این صدا از آسمان آید ہمے

من فدائے آنکہ از لطف و کرم
خوش بکام دوستان آید ہمے

ساقیا برخیز و پر کن جام را
کان حریف مہربان آید ہمے

خیمه زد در صحن باغستان بهار — خنده بر رغم خزان آید همے
جبذا بخت سعید آن چمن — کاندر و سرو خرامان آید همے
بے نیاز ست از بهر آن نازنین — شکر کن صد شکر کان آید همے

اگر ندیدستی تماشا کن حسن
ماه بر فرش گلستان آید همے

حضور عشق دیدم اوستادے — که او را میرسد هر اجتهادے
مقام وحدت آمد جای راحت — حلولے نی درونی اتحادے
رفیق راه من درد محبت — ترا ای صبر از من خیر بادے
برو از پیش من عقل نیا نکار — که از تو هیچ دل دیدم نه شادے
حرام آمد برو اسم فدائے — که از تو جز تو میخواهد مرادے
بگیتی هر چه از مفهوم و محسوس — بجز عشق تو افسانه ست و بادے

بیا و خوش بهین دیگر حسن را
کزین پس زو نیابی جز رمادے

شه طناز ملک ناز گردے — ز خوبان جهان ممتاز گردے
در اید آب رفته باز در جوے — اگر روزے بسویم باز گردے
مرا باقیست بس افسانه هجر — چه باشد گر شبی دمساز گردے
درونم خلوتے خالیست از غیر — سرت گردم اگر همراز گردے
الا ای طایر برگشته من — خوشستی گر بکامم باز گردے
مرا ای بوی سوز از سینه بیرون — که ترسم عشق را غماز گردے

بدینسان گر حسن رانی سخن را
عجب نے بلبل شیراز گردے

سرو من دامن کشان وا میروے — تا چها دیدی که از ما میروے
از خدا با صد دعایت خواستم — تو کجا از من خدا را میروے
بر که نالم من ز بخت بے اثر — نا نگویم تو شکیبا میروے
دیدهٔ اهل نظر فرش رهند — گر ستانیکیت کا نجا میروے

عالمے جانہا نثار مقدمت | دور چشم بد کہ زیبا میروے
تا کہ گوید با تو از من این پیام | دیر می آئے و در وا میروے
خانۂ ویران دگر آباد کن | ہمچو دل گر از برما می روے
گر نمی آئے میا ای دل شکن | میروم من میروم تا میروے
مجلس رندان مے از دست شیخ | آمدی ہشیار و شیدا میروے

میروے و میروی تا کے حسن
رفتہ کے آید ہمانا میروے

ہر چند در مظاہر ظاہر شبستنے | بیچون و بیچگونے بی شبہ بی نمونے
حرفے من از دلیری گویم اگر نگیری | در حسن بے نظیری در عشق بیہمونی
نادیدہ میربائی در پردہ می نمائے | بی مثل و بی خدائی یکتائے و دو فسونے
نیرنگ تست ظاہر شد ہر کہ دید کافر | تا دید چنین زساحر نی سحر و نی فسونے
موجود بی نشانی پیدا و ہم نہانے | ہم صورت عیانی ہم سر بسر بطونے
ظاہر توئی و باطن ہستی توئی و لیکن | غیر تو نیست ممکن بیرون و ہم درونے
بی رنگ و بی نگاری صورت نگار تے | ہم رنگ و ہم نگاری لیکن بیرون ز چونے

در شان او چہ گوئی ہر سو حسن چہ بوئے
بیرون ز خود چہ جوئے ہنگر کہ تو ہمونے

ای حور بہشتی ملکی روح امینی | ہاروت دمی زہرہ جبین سحر مبینی
مومن بحرم جوید و راہب بہ کلیسا | شیدائے عظیمی کہ در آئی نہ درائی
در صد حرابات کشی بادۂ احمر | با اہل مناجات ہمی گوشہ نشینی
پیدائی و از چشم خلائق ہمہ پنہان | خود بو العجبستی کہ ہمانی و ہمینی
حسن ہمہ از حسن تو آموخت نمایش | پیش تو کرا گفت تو انم کہ حسینی
بوی تو کند تازہ دل و جان جہان را | گلدستۂ نو رستہ فردوس برینی
آنکس کہ ترا یافت رخ از قبلۂ خود تافت | ای آفت جان فتنۂ ایمانی و دینی
نیرنگ تو صد شعبدہ و کار خرد کرد | مہری ہمہ با دشمن و با دوست بکینی
ما نا کہ وجود تو بجود تو نمود ش | مصباح ز جاج آمد و مشکوٰۃ یقینی

در عقل نمی آئی و در وہم نہ گنجی | در بحر ہویت دُر تنہا رتمینی

یارای حسن نیست کہ وصف تو شمارد
بالاتر از انی کہ توان گفت چنینے

نباشد چون تو سرو سرفرازے | جہان را جان و جانرا چارہ سازے
سرت گردم نشین در دل کہ برخاست | میان جان و جانان امتیازے
نباشی سرگران ہرگز کہ زیبد | ز تو نازی و از من صد نیازے
دلم پامال خیل غمزہ ات شد | نصیب کس مباد این ترکتازے
مسلمانان حذر بہر خدا را | ز چشم مے پرستی نیم بازے
بت پندار من بشکن چو محمود | ہزاران ای ترا چون من ایازے

مگو شد گر حسن گر دید بد نام
حریفے باده خواری عشقبازے

ای داور داوران پناہے | خستہ جگرم ہمین نگاہے
سلطان نکند گدا بدرویش | آری چہ بود کہ گاہ گاہے
تا چند نظر دریغ داری | زین بندہ خستۂ تباہے
کس دید چو من گدای قلاش | نی مثل تو شاہ کج کلاہے
فریاد ز دست ہجر فریاد | با کوہ کند چہ برگ کاہے

تا کے پرسی کہ این فغان چیست
مسکین حسن ست داد خواہے

نباشد فارغ از عشقت وجودی | ترا زیبد بہر ملت سجودی
بسوی تست روی جملہ ذرات | ظہور ہر یک از تو در شہودی
بیادت ہست صوفی ست وتعاص | بشوقت رند کف زن بر سرودی
برہمن بردہ زود در دیر ناقوس | بمسجد مومن آوردہ قعودی
ہمہ حاضر تو غائب از نظر ما | ہمہ غافل تو در شانے نمودی
بہار گلشن ہستی وجودت | پرے حرفت ز انگشت جحودی
ظہور تست ہر حلوے وسفلی | وجود ہر یک از تو ہست جودی

حسن از خوبشتن گر دید پرتو | کہ گوید بر سر دانش یک دو سہ

خاتمہ تذکرۃ اللہی

شکر ست کہ آر زو برآمد | کاین تذکرۃ اللہے سر آمد
چہ تذکرہ مجلسے پر از نور | ز اللہے و اہل اللہ معمور
اللہے را صدارت او | اہل اللہ در زیارت او
مانا کہ مصوّرے ز ہر رنگ | مانی صفت آوریدہ آرنگ
آنکس کہ نہ مجلسش بدیدہ | زین تذکرہ گو فروز دیدہ
یاران طریق یکدل و جان | انداختہ طرح عیش شادان
پہلو زدہ ہم بکامرانی | چونانکہ بعہد زندگانی
لب بستہ زبان خال گویا | زان سر بطون شان ہویدا
کای ہمنفسان محفل انس | وی ہمقدمان منزل قدس
یاد آن ایام عشرت و ناز | وان صحبت دوستان دمساز
آن عہد و سر شیم اختلاطے | خون گرمی و باہم ارتباطے
گہ بحر حقایق تقے در جوش | گہ مہر بلب زدہ کہ خاموش
مشغولے ذکر حق شب و روز | بودے ظلمت زدا دل افروز
گہ غلغلۂ سماع در گوش | گہ ہستی خویشتن فراموش
آنرا ز وصال خندہ بر لب | وانرا ز فراق گریہ و تب
اسکندرہ بود گہ نشیمن | گہ گلشن تاج سوضہ مامن
گاہے قدم رسول بر سر | گہ طوف ابو العلا میسر
گہ جذب علاء دین مجذوب | بردے بسوے فضای مرغوب
زو بانگ خراب بین ناگاہ | عنقائے مغرب ہم باللہ
از برزخ مغربے زمانہ | انداخت حجاب درمیانہ
اکنون پس بعد مغربین ست | غربت راہ و راز حین ست
حین ست پل وصال محبوب | فانی شو گر بقا ست مطلوب
خوشتر بود آن جہان کہ مائیم | از زحمت این و آن دو ایم

نے چرخ بلند ہست سر کوب — نے قطع زمین ست خاطر آشوب
نقطہ ست مربع عناصر — صفرست زشش جہت معبر
بالا و نہ زیر نے چپ و راست — نی پیش و نہ پس کہ جملہ برخاست
نے قرب نہ بُعد و قف نے سیر — نے کعبہ نہ خانقاہ نے دیر
طوبے ئے آنکہ جاودانہ — زینگونہ سرآورد زمانہ
خوشتر بود آنکہ جملہ یاران — گلدستہ صفت بروزیاران
فارغ زدو کون خوش نشینند — دل خواستہای خویش بینند
این ست مرا دخاطر ما — پس باقی داستانست فردا
وردا کہ بسے زغمگساران — رفتند چو موسم بہاران
یک یک چو گہر زسلک افتاد — چون دانۂ اشک گشتہ برباد
نے سلک گہر زمانہ بگسیخت — کش واسطۃ العقود دیہیم بخت
یاد آیدم ہر یکے ازان جمع — ریزم پے شان دمع چون شمع
چشمم جوید یگان یگان را — آن گوکہ دہد نشان خدا را
آوخ کہ ازین بساط نیرنج — رفتند چو مہرہای شطرنج
وین شاطر روزگار بیہات — شہ برشہ داد مات برمات
راندند سوے عدم جلوریز — دیدند نہ برقفا و رانگیز
کس داند غیر عالم الغیب — دانندۂ ہر چہ ہست بی ریب
آن جملہ کزین جہان گذشتند — ہستند کجا فسانہ گشتند
یارب بحبیب خود کہ چون من — آزاد شوم زمحبس تن
بنمائے مرا جمال یاران — کن داخل خیل غمگساران
دوزخ بود ار بہشت جاشان — مگذار زلوے الحسن جدا شان

خاتمۃ الطبع

الحمد للہ کہ کتاب فیض انتساب مملو از دواہر لایبی موسوم بہ جواہر غیبی با خاتمہ مسمی بہ تذکرۃ اللہی حسن اختتام یافت از ارباب ذوق تصوف را بخت بیدار و طالع یار بود کہ این نسخہ جدید جامع مسائل طریقت و شریعت بار اول بماہ اگست سنہ ۱۹۰۹ع در مطبع قالب طبع آمد مستقبی کہ در تزئین وی مساعی اجزین بعد ادا و خاتمہ بخیر کرد اللہی ہم خاطر پسند روح افزائے خط بقلم مولوی محبوب احمد خوشنویس محرر یا

حق تالیف اس کتاب کا بحق مطبع ہذا محفوظ ہے

رسالۂ ہدایۃ المومنین - موعظت مین -
سرور العباد - شرح قصیدۂ بانت سعاد -
مجالس العشاق - باتصویر مطبوعۂ جدید -
ایضاً - باتصاویر تصنیف میر سلطان حسین نبیرۂ شہنشاہ امیر تیمور گورکان ہی نظم و نثر دلکش -
پندنامہ - مصنفہ حضرت فریدالدین عطار تصوف مین -
بہارستان جامی - بجواب گلستان سعدی -
کیمیاے سعادت - فارسی از امام محمد غزالی -
حدائق العشاق - مصنفہ ملا رضی در تاثیرات عشق -
اخلاق جلالی - مصنفہ از ملا جلال الدین محقق دوانی علم اخلاق مین نہایت خوشخط -
منطق الطیر - تصنیف فریدالدین عطار تصوف مین بے مثل ہی -
نظم اللآلی - شرح قصیدۂ بدالامالی نصائح مین ہی -
گلشن اسرار - تصنیف مولوی انور علی صاحب تصوف مین -
مثنوی بزم وصال - عرفان مین مصنف شاعر اہل زبان ہی -
می باید شنید - مولوی محمد علی رفعت کی تصنیف و تالیف کیمی پاکیزہ عمدہ اندرز و نصائح سے انتخاب کی فی الواقع می باید شنید کے لائق کلام ہی اسم بامسمی یہی کتاب ہی -

اخلاق و تصوف اردو

جامع الاخلاق - ترجمۂ اردو اخلاق جلالی از مولوی امانت اللہ -
نکات احسانی - از مولوی حکیم احسان علی مرحوم وکیل گورنمنٹ -
مجموعۂ صفات انسانی - مصنفہ لالا لال جی صاحب سری بید بیاس جی کے پرانون سے انسان کی صفات مین -
ذخیرۂ سعادت - علم اخلاق مین تصنیف لالا لال جی صاحب بھاٹنی بلاس پشتک کی دو فصل اول و آخر کا ترجمہ -
تہذیب النفوس - از خواجہ سید محمد فخرالدین حسین صاحب -
نورالعین - اخلاق و تصوف مین - ترجمہ کیا ہوا منشی گوکل پرساد صاحب کا -
دستورالمعاش - سلسلۂ تدابیر معاش کا عمدہ بیان ہی -
جوہر عقل - مطبوعۂ میرٹھ -
دائرۂ علم -
مفید الصبیان - تعلیم اطفال کے لیے عمدہ کتابچہ ہی
گلشن عبرت - حکایات نادرہ تصنیف سید غلام حیدر خان صاحب -
کیمیاے حکمت - متضمن قواعد حکمیہ مصنفہ مولوی اوحدالدین احمد صاحب -
بحرالحقیقت - علم تصوف مین مع حکایات تمثیلیہ کے -
چشمۂ فیض - ترجمۂ پندنامۂ عطار -

تواریخ انبیاواولیا فارسی

خزینۃ الاصفیا - اسمین احوال انبیا مرسلین و ائمۂ کبار وصحابۂ کرام ہی وجملہ ابرار اولیا واللہ سالک ومجذوب خانوادۂ حضرت قادریہ وچشتیہ وسہروردیہ اور جسقدر خانوادے ہین بنفاوت مراتب فرادی فرادی سب کا ذکر ہی بڑی جامع کتاب ہی دو جلد مین مصنفۂ مفتی غلام سرور لاہوری -

۱ جلد - چار مخزن احوال انبیا وائمہ وصحابۂ کبار وسائر اولیا -

۲ جلد - پانچوان مخزن از حال شیخ ادہم تا حال مشتاق شاہ لاہوری -

وقائع شاہ معین الدین چشتی اسمین مختصر احوال حضرت حسن سنجری ثم الاجمیری بہت بساطت کے ساتھ لکھا ہی مصنفۂ منشی بابولال -

روضۃ الصفا - بڑی عمدہ کتاب متداول ہی مانند سبع سیارہ کے سات جلد مین مصنفۂ اخوند میرشاہ ہروی -

مصباح التہذیب - باسم تاریخی حکایات نصایح مصنفۂ شیخ کمال الدین -

صد پند سود مند یقان حکیم مع چار رسائل جلی قلم خوشخط -

۱ - رسالہ سعادت نامہ -

۲ - رسالہ خواجہ عبید اللہ -

۳ - رسالۂ تحفۃ الملوک -

۴ - رسالۂ منہاج العارفین -

مطالب رشیدی - رموزات فقر وتصوف از شاہ تراب علی کاکوری -

تواریخ احوال انبیا ورسل اردو

قصص الانبیا موسوم بہ روضۃ الاصفیا - از مولوی محمد طاہر صاحب -

ایضاً - خرد -

عجائب القصص - بسوط کتاب ذکر حالات انبیا واولیا مین مرتبۂ مولوی فخر الدین - دو جلد مین ہی

۱ - جلد - مین حالات آفرینش نور محمدی سے تا قصۂ اسکندر فیلقوس -

۲ جلد - مین تمام ذکر حضرت ختم المرسلین صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم -

تاریخ حبیب آلہ - احوال حضرت از ولادت تا وفات مصنفۂ مولوی عنایت احمد -

فتوحات واقدی - علیہ الرحمہ کا ترجمہ اردو چار حصہ

۱ حصہ - مین مغازی الرسول -

۲ - حصہ - مین فتوح الشام -

۳ - حصہ - مین فتوح المصر -

۴ - حصہ - مین فتوح العجم -

یہ مجموعہ کتاب عربی مین مصنفۂ حضرت واقدی تھا جسکا ترجمہ اردو مین بعبارت سلیس عام فہم فرمایا - مترجمۂ مولوی بشارت علی خان وسید مہدی حسین -

ترجمہ فقط مغازی الرسول موسوم بہ مغازی الصادق

ترجمہ فتوح الشام - وفتوح المصر - یکجائی -

ترجمہ فتوح العجم یعنی بہ غزوۂ غرب -